KRINGSJAA

REDIGERET

AF

H. TAMBS LYCHE

BIND IX. — JANUAR—JUNI 1897

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1897

Kristiania. Nikolai Olsens bogtrykkeri. Grændsen 2

Indhold.

Beskrivende artikler.

Fra bogverdenen.

Digte.

Filosofi.

Forskjelligt.

Historie.

Karakterskildringer og biografier.

Kulturelle institutioner og bevægelser.

Literært.

Notitser.

Nordiske tidsskrifter.

Opdragelse osv.

Politik.

Psykologi, hypnotisme og lign.

Redaktionelt.

Redaktørens sofahjørne.

Religion og moral.

Fra den tekniske verden.

Samfundsspørgsmaal og sociale forhold.

Skjønliteratur.

Teater og drama.

Fra videnskabens verden.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 15. JANUAR 1897. HEFTE 1.

Fra Balkan — Serbien og Bosnien.

(Tildels efter **Herbert Vivian** i *„New Review“*).

Vor uvidenhed om andre lande er som et bundløst hav. Vi optager det ilde, at fremmede ikke ved noget om vort eget lille land; men hvad ved vi om f. eks. en amerikansk stat som Kalifornia af Frankrigs størrelse, eller endog om New York med dens fem millioner mennesker? Kjender selv offentlige ledende mænd dens forfatning eller institutioner? Hvor mange ved navnet paa dens hovedstad? — Eller for at være rimeligere: hvor mange kjender navnene paa de fornemste af de mænd, som de Forenede Staters sytti millioner mennesker ærer som sine helte og bedste talsmænd? Hvor mange dannede mennesker hos os ved, hvem William Lloyd Garrison var? Og dog har han faa ligemænd i moderne historie. Eller Wendell Pillips? Eller hvor mange literært

Bosniske musikanter.

dannede nordmænd kan nævne de fornemste digtere over i den Nye Verden — for blot at tale om deres navne.

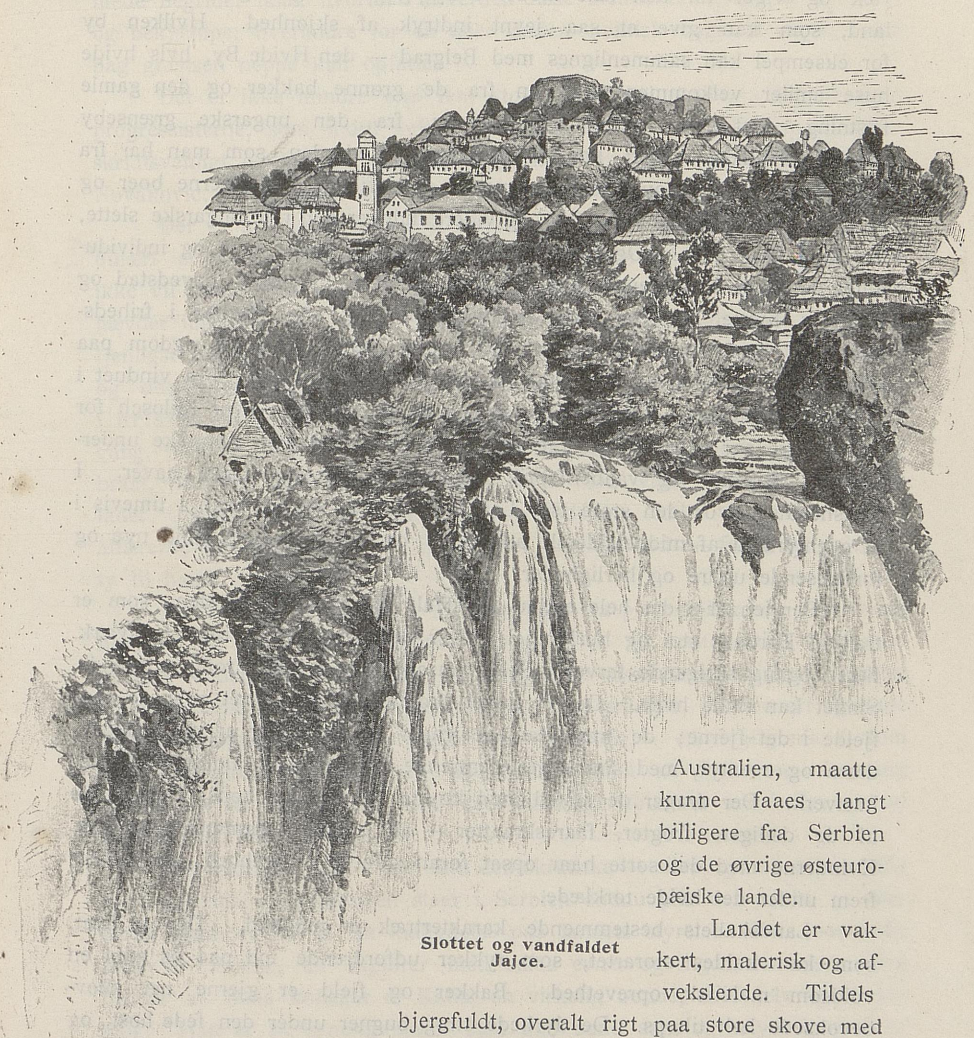
Der er et land med Norges folkemængde og størrelse, som heder *Georgia.* Det er et rigt land med en egenartet natur og civilisation, med traditioner og historie, som er dets folk kjære; hvor mange ved saa meget om det, som den vanlige udlænding om Norge?

Eller for at komme os selv meget nærmere. Er vor kundskab om finske stats- og samfundsforhold særdeles udtømmende? Kjender vi saa svært nøie til Bayern eller Würtemberg? Eller Balkanstaterne? Hvor meget mere ved de fleste om Serbien, end at dets hovedstad er Belgrad, og at det havde en vidtløftig konge, som hed Milan. Hvor mange kjender Kara Georg eller tsar Lazar! Serbien har dog Norges folkemængde og er et stort, rigt land, der ganske sikkert om en del aartier vil have en betydelig større folkemængde. Det har en historie ligesaa lang og varieret som vor egen, og folket er lige saa stolt og henrykt over sin, som vi over vor. Det har sine helte, sine Olafer og Haralder, hvis blotte navne faar hvert serbisk hjerte til at banke af patriotisk beruselse. Og det har en literatur, som er vel saa rig som vor egen.

Et endnu lidet udnyttet land, siger Herbert Vivian i „*New Review*“, af enestaaende frugtbarhed og uhyre udviklingsmuligheder og med en historie, der lyder som et eventyr.

Dets størrelse er som Hollands med det halve Belgien paa kjøbet. Var det ligesaa tæt befolket som England og Wales, vilde det have 10 millioner mennesker. En saadan befolkning kunde det sandsynligvis ernære, naar dets jord og rigdomme blev ordentlig udnyttede. Men det hundreaarige tyrkiske herredømme har sat alt tilbage og forvandlet frugtbar jord til ørkener — her ligesom i de øvrige dele af det Osmanniske Rige. Kun en sjettedel af jorden er under dyrkning, og selv denne dyrkning er for det meste af den mest primitive og mindst produktive art. Der er desuden meget betydelige mineralske rigdomme — guld, sølv, bly, jern, kul —, som kun udnyttes i yderst liden udstrækning. Det er med andre ord, ligesom hele Sydvesteuropa, et lidet stykke Amerika med plads for millioner af mennesker og liggende saa at sige midt i den gamle verdens hjerte, to dages jernbanereise fra London. Mais og vindruer er for tiden de væsentlige landbrugsartikler. Klimatet er strengt, men drivende; om sommeren op til 41 ^{0} C. i skyggen og om vinteren ned til 25—30 kuldegrader. Det vil sige, at klimatet svarer nøiagtig til de store vestlige amerikanske præriestater, hvis lette jordbrug er blevet europæiske bønders skræk. De serbiske maismarker er de vakreste, som findes. Hamp og tobak dyrkes med lethed og fordel. Af hø faar man paa en del udyrket, men indhegnet „udmark“ to rige grøder pr. aar til 20 kr. pr. ton. Serberne

har endnu ikke fundet paa at sende dette hø til London f. ex. og sælge det for niti kroner pr. ton. En fed and koster i det høieste 35 øre. En betydelig del af de fødevarer, som Vesteuropa nu faar fra Amerika og

Slottet og vandfaldet Jajce.

Australien, maatte kunne faaes langt billigere fra Serbien og de øvrige østeuropæiske lande.

Landet er vakkert, malerisk og afvekslende. Tildels bjergfuldt, overalt rigt paa store skove med det prægtigste tømmer; det dyrkede land er blot som gulgrønne øer i et hav af skov og fjeld. Men den, som vil se det gamle Serbien, maa skynde sig. Det har allerede tabt meget af sit orientalske præg og holder hurtig paa at blive et vesteuropæisk land

med elektriske sporveie, jernbaner, parlementarisme, tvungen skolegang, geschæftige aviser, jagende og energiske forretningsfolk og sorte frakker med floshatter. Den maleriske tyrkiske skiddenhed eksproprieres væk og viger for den fæle moderne nyttighed. Og dog ved jeg intet land, som kan give et saa jevnt indtryk af skjønhed. Hvilken by for eksempel kan sammenlignes med Belgrad — den Hvide By, hvis hvide huse smiler velkommen mod en fra de grønne bakker og den gamle fæstning, idet man sætter over Donau fra den ungarske grænseby Semlin. Hvilken udsigt kan sammenlignes med den, som man har fra Kalmegdan haverne over mod de mørke Avalafjelde, hvor féerne boer og til det paladslignende Topchider og videre indover den rige ungarske slette, saa langt øiet naar? Og hver provinsby har sin egen ynde og individualitet. Der er Kragujevats f. eks., fyrst Milosch's*) gamle hovedstad og Serbiens hjerte, hvorfra fædrelandskjærlighed og offervillighed i frihedskampens dage strømmed ud til det øvrige land. Hvilken rigdom paa minder og skjønhed er der ikke samlet inden dets mure! Fra vinduet i mit svære, moderne hotel havde jeg udsigt til det torv, hvor Milosch for halvhundre aar siden lod hugge tunger og fødder af sine oprørske undersaatter. Arsenal og vaabenfabrik ligger inde i gammeldagse haver. I Krushevats, hvor den store tsar Lazar holdt hof, vandrer man i timevis i et eventyrland af middelaldersk arkitektur og en rig naturs altid nye og forbausende undre og herligheder.

Serbien er i det hele endnu et idealt tilflugtssted for den, som er træt af Europas støi og hurlumhei. Her er ingen larm, intet hastværk. Ikke engang skrigende farver. Selve husene har et stille, roligt udseende. Sindet kan finde hvile. Der er noget drømmeagtigt tilsløret over de blaa fjelde i det fjerne; de træbeplantede gader har et præg af uvirkelighed, drøm og eventyr, med sine sagte slentrende borgere, som aldrig har kjendt hastverk. Der drager de afsted med knytter af levende høns, kurve fulde af de deiligste frugter, faareskraatter — alt baaret i gammeldagse aag. Kvinderne med dét sorte haar opsat foran som to bukkehorn, der stikker frem under det hvide tørklæde.

Landskabets bestemmende karaktertræk er mildhed. Der er lidet, som kan kaldes storartet, som rykker udfordrende ind paa os med en voldsom malerisk oprevethed. Bakker og fjeld er gjerne tæt skovbevoksede helt tiltops. De dyrkede strøg bugner under den fede høst, og var det ikke for tusen hundes gjøen, vilde de serbiske bondegaarde synes at holde en evig middagshvile. Man drømmer sig ofte i et Utopia, hvor et minimum af arbeide giver et maksimum af velstand.

---

*) Milosch Obrenovitch, som i begyndelsen af aarhundredet tilkjæmpede Serbien en selvstændig national tilværelse.

Serberen selv er en underlig karakterblanding. Altid i godt humør, gjestfri uden grænser, er han samtidig seig og stridig indtil halsstarrighed. I de politiske kampe gaar han formelig berserkergang mod sine modstandere, og partierne staar skarpt og haardt imod hverandre. Den fremmede begriber ikke, hvorfor i al verden disse mennesker gaar der og hader og bekjæmper hverandre for en eller anden politisk bagatels skyld, som bag grænsen neppe kan opfattes.

Der er ikke mindre end fem store politiske partier. Der er først progressisterne, som indtil nylig havde magten. De udgjør en art fremskridtsvenligt og liberalt konservativt parti. Deres førere er Garaschanin og Novakovic. Den sidste var indtil nylig førsteminister.

Der er imidlertid ogsaa et virkelig konservativt parti, men saa upopulært er navnet i det i demokratisk retning ilende land, at dette parti ikke vil møde frem med det navn, men kalder sig „de Uafhængige". De hævder imidlertid aabent en sterk, autokratisk fyrstemagt, som de finder tjenligst for det endnu blot halvciviliserede land med den store uoplyste og udannede folkemasse. Deres vigtigste fører er ingen mindre end Christic, Serbiens Bismarck, som kaldes til at overtage styret gang paa gang, naar andre ministre eller partier har ført statsskibet ud i storm og braat, hvor de ikke længer kan klare det. Da viger de alle tilside og lader Christic i ro og fred overtage ledelsen, indtil han faar ordnet affærerne nogenlunde igjen. Saa kaster de ham ud — for snart igjen at ty til ham.

Det liberale parti skiller sig kun lidet fra progressisterne. Det svarer nærmest til det gamle whigparti i England — et aristokratisk parti med liberale tendenser og livssyn. Det bekjæmper den demokratiske bevægelse og vilde helst grunde staten, midlertidig i det mindste, paa en art styrende liberalt aristokrati. Dette partis fører er Ristic, — en dygtig mand, som dog har gjort sig upopulær, ikke mindst ved at fornærme dronning Natalie — en forgaaelse, som det ridderlige folk har vanskeligt ved at glemme.

Det radikale parti er det rent demokratiske — eller i grunden væsentlig et bondeparti. Udviklingen staar i Serbien endnu paa det punkt, at bønderne kjæmper for at faa indflydelse paa landets styrelse. Dets nominelle fører er Pashic, en sagfører med smaa evner og ingen dannelse. Den bedste af hans kolleger er Katic, en virkelig bonde, som selv kjører sin plog. Han er en evnerig mand med god sund sans og betydelig moderation — og en ærlig overbevisningens mand. I en afgjørende stund turde han kunne udrette store ting.

Det femte parti er — kong Milan. Han er en hel armé i sig selv, og om hans fornøielser for det meste holder ham borte fra landet, er

han dog fremdeles en betydelig magt til ondt, som der stadig maa regnes med. Han har sine tilhængere i hver krog af landet, og den gamle vellysting søger sin lige i sluhed og underfundighed.

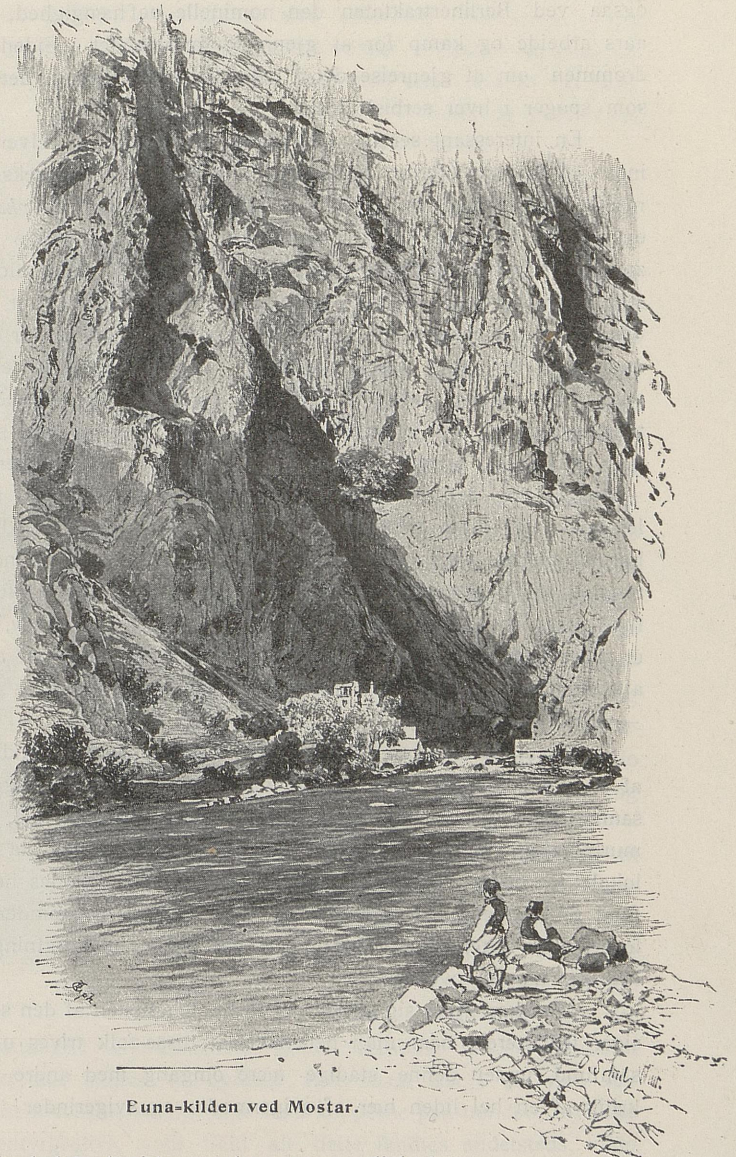
De hidsige partikampe og stadige ministerskifter har dog fremkaldt en reaktion i landet mod videre udvikling i demokratisk retning. Man forlanger fred og ro for enhver pris og er blevet kjed og lei af Skuptschinaens evindelige haranger.

Dog er der ét punkt, hvor alle partier og alle serbere mødes i én tanke og én vilje — det er i den nationale drøm og ærgjerrighed om et *Storserbien,* som skal strække sig fra Donau til Ægæerhavet og indbefatte Bosnien, Herzegovina, Trakien og Albanien — et rige med ti millioner indbyggere. I det historiske had til tyrkerne, i den aktuelle forbitrelse mod Østerrige (fordi det tog Bosnien) og i en art velvillig respekt for Rusland om end knyttet til den faste bestemmelse, at tsaren ikke maa blande sig i landets indre sager — i alt dette, overfor udenverdenen er serberne en kompakt enhed.

„Serber" betyder sandsynligvis *folket.* Vi møder dem først i historien i 638 e. K., da de forlod sine tidligere tilholdssteder i Karpaterne og satte over Donau, hvorpaa de slog sig ned i de græske provinser paa flodens sydlige bred og vestover indtil Adriaterhavet. I fem aarhundrer stod de for det meste under de græske keisere. De havde sine egne smaafyrster eller høvdinger, og tildels en eller to overherrer over alle serbere. Disse laa ofte i krig med de bulgarske fyrster. Omkring aar 1000 blev Bosnien og det nuværende Serbien forenede, og det serbiske rige strakte sig da lige til Adriaterhavet. Saaledes bestod det i det store hele i over tre aarhundrer, da det udvidedes endnu mere, idet kong Dushan (1350) erobrede Makedonien, Albanien og Trakien og truede selve Konstantinopel. Han drømte endog om at gjøre Konstantinopel til sin hovedstad. Dette var Serbiens storhedsperiode—den, som gaar igjen i alle moderne drømme og danner grundlaget for de storserbiske krav paa at arve det Tyrkiske Riges væsentlige efterladenskaber i Europa. Storhedstiden var dog af kort varighed. Tyrkernes erobringstog var begyndt, og allerede i 1389 kom serbernes tur til at bøie nakken under det musulmanske aag — efter det historiske slag ved *Kossovo,* midtpunktet for endeløs serbisk digtning og sang. Det gjorde med ét ende paa serbisk selvstændighed for fire hundre aar. Landet blev først skatskyldigt under indsatte vasalfyrster og med tyrkiske garnisoner i alle fæstninger, siden en fuldstændig tyrkisk provins. Men folket eied livskraften og lod sig ikke kue tildøde eller udrydde. Da opstande ikke hjalp, begyndte der en masseudvandring til Ungarn. I 1691 drog saaledes den serbiske erkebiskop over grænsen med et tog paa 4—500,000 mennesker, en hel folkevandring. Disse udvandrede

serbere bebor endnu forskjellige dele af Ungarn og har ikke tabt hverken sprog eller nationalitet trods de ihærdige regjeringsforsøg paa at madjarisere dem.

Endelig reiste serberne sig til en fortvilet frihedskamp i 1804 under Kara Georg („Sorte Jørgen"), serbernes Garibaldi eller Kossuth. Kampen varede i mange aar og krævede utallige ofre. Efter flere aars forløb lykkedes det Kara Georg at faa tyrkerne fordrevet fra det hele land, men i 1813 gjenerobrede de det, og den serbiske frihedshelt maatte flygte til Østerrige. Fire aar senere vendte han tilbage, men blev myrdet af Milosch Obrenovitch, som i mellemtiden var blevet serbernes høvding. Denne

Euna-kilden ved Mostar.

var en despotisk, halvbarbarisk, grovkornet personlighed, men energisk og dygtig, og det lykkedes ham atter at uddrive tyrkerne. I 1830 anerkjendte sultanen ham som fyrste og tilstod Serbien en art halv

selvstændighed. En tyrkisk garnison laa dog i Belgrad indtil 1862. Fra den tid af var landet helt selvstændigt i alt uden navn. I 1878 fik det ogsaa ved Berlinertraktaten den nominelle uafhængighed, kronen paa 75 aars arbeide og kamp for at gjenreise fædrelandet. Siden den tid er det drømmen om at gjenreise det i hele den udstrækning, det engang havde, som spøger i hver serbisk hjerne.

En interessant serbisk institution er *zadrugan*. Hver landsby i det indre af Serbien udgjør gjerne et eneste familiekompleks, et slags kom munistisk samfund, der lever i et fuldstændig fouriersk *phalanstère*, ofte i en eneste bygning. Bygning og kompleks gaar begge under navn af zadruga. Der er saaledes mangfoldige landsbyer, som blot bestaar af en stor bygning, hvor brødre, søstre, kusiner og tanter bor med sine børn, ofte op til 80 mennesker under ét tag. Hver familie har dog sine private rum, men der er et fælles kjøkken, fælles spisestue og en fælles dagligstue, hvor tanter, onkler, fædre og mødre, svigerforældre og kusiner tilbringer dagen i skjønneste endrægtighed. Naar en ung mand af *zadrugaen* gifter sig, bygger han bare et værelse eller to til den store bygning — sætter paa den en liden udvækst et eller andet sted; man kan derfor let tænke sig disse bikubeboligers underlige udseende. Zadrugaens beboere har alt fælles, jord og grøde. Ingen tør paa egen haand eller for egen regning kjøbe eller sælge nogen verdens ting. I spidsen for det lille samfund staar en valgt høvding eller dets ældste, *stareschinaen*, hvis myndighed er diktatorisk eller patriarkalsk. Han anviser enhver sit arbeide og deler afkastningen mellem medlemmerne. Hans ordre lystres uden diskussion — blindt og ubetinget.

Oftest bestaar landsbyen ikke af en sammenhængende bygning, men af en tæt samling smaa huse eller hytter, som alle ligger inden et og samme høie gjerde. I midten ligger stareschinaens hus, som ofte er en murbygning, mens de andres er af træ. Dette er da samtidig fælleslokalet — fælles kjøkken og dagligværelser. Her mødes hele det lille samfund om aftnerne til samtale og leg. Kvinderne spinder, mens børnene leger, eller lytter til deklamation af den rapsodiske digtning, hvoraf serbisk literatur har en overflod.

Man kan gjøre sig en idé om fortræffeligheden af den serbiske karakter, siger forfatteren, naar man betænker, at disse folk trives udmærket i disse samfund, under denne stadige nære omgang med andre og under stadig kritik af en hel liden hær af svigermødre og svigerinder!

Men af alle Balkanlande er de to, som serberne betragter som retmæssig del af sit rige, fordi deres befolkning er deres blodslægtninge, og fordi de i næsten 400 aar var del af kongeriget Serbien: Bosnien og

Herzegovina, de vakreste. De udgjør en art norsk-tyrolsk landskab under Sydens sol og Middelhavets himmel. Høie, bratte fjelde, trange, snirklede dalfører, gjennem hvilke hurtigrindende elve snor sig frem over stenig bund. Grønne bredder. Men i fjeldrevnerne vokser vinranker og over en svinger drueklaserne, og hvor man ser, har man tegn paa en rig jord, bund og et drivende klima.

Bosnisk kvinde.

Havde ikke traditionen, siger den kjendte forfatter E. B. Lanin, udpeget Asien som hjemstavn for den oprindelige skjønheds, uskylds og yndes paradis, vilde vistnok digtere og malere været sterkt fristet til at henlægge det til Bosnien eller detnordlige Herzegovina. Landskabets maleriskhed, menneskenes naivitet og naturlighed, helteglorien over de to landes historie og naturens undre — alt forbinder sig til at gjøre disse egne enestaaende i Europa og uovertrufne i den hele verden. Ikke blot yrer der af storartede natursyn: — skyhættede fjelde, urskove, talløse vandfald, hvis flydende krystal stødes til gyldent støv, naar det i det rige solskin falder gjennem svimlende afgrunde mod klipperne paa bunden, idylliske dalfører og eventyrgrotter, som ifald alt dette fandtes andetsteds, vilde trække til sig en endeløs skare af naturelskere fra alle jordens kanter; — men det hele land er en eneste mægtig samling af henrivende landskaber, hvis beroligende eller begeistrende indflydelse er stor nok til at omvende

verdens mørkeste pessimist og fylde hans sind med haab og jublende tro.

Landskabet er mildt vakkert; og det er storslagent; og det er vildt; alt efter tur og undertiden alt inden samme synskreds. Og stadig er hver skjønhedstype i sig selv saa kunstnerisk fuldkommen og det hele saa harmónisk afrundet og afslebet, som om Skaberen havde ment, at de to lande skal betragtes og beundres som hans mesterstykker og kanske ogsaa tilbedes som det bedste symbol paa hans karakter og væsen.

Her strømmer en flod, bred og majestætisk, gjennem maleriske egne med roser drivende paa dens i lysbrydningen mangefarvede bølger — men med ét forsvinder den i underjordiske afgrunde med et brag og en larm som fra en hel hær af titaner i kamp mod guderne. Og overalt har man for sig uhyre, fantastisk formede fjeldmasser med blinkende hvide snehætter og med former, rifter, kløfter og kanter, som intet taageslør trænger for at tage sig ud som vældige slotte, katedraler og templer med kolonnader og skulpterede arkitraver.

Herzegovina er et fuldstændig sydlandsk alpeland. Og begge lande vil vistnok snart blive søgte turistlande.

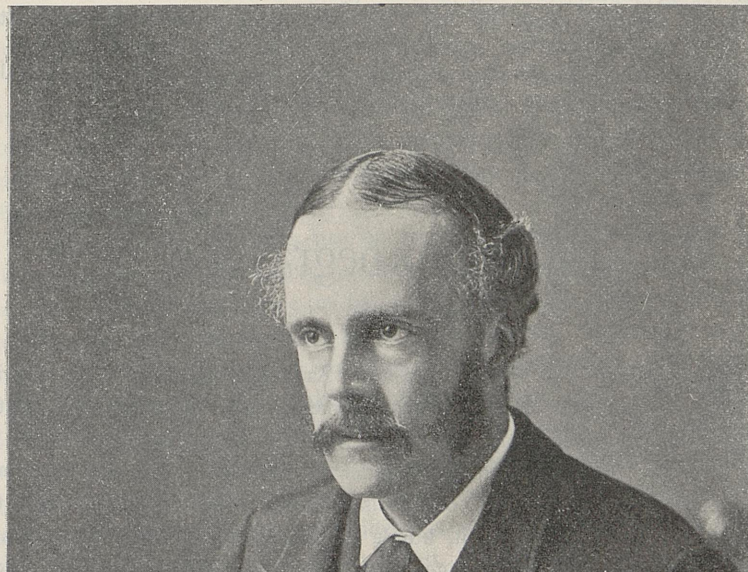
I de to stater har den østerrigske regjering siden Berlinertraktaten, som gav den omsorgen for dem, udført et glimrende stykke arbeide gjennem den energiske og dygtige statholder Kallai. Landenes rigdomskilder er i det mindste aabnede, industrigrene indførte, veie anlagte, jernbaner byggede, skoler oprettede, og lov og orden sat isteden for det kaos, som raadede under tyrkerne.

Serberne kan længe nok drømme om at „annektere" Bosnien og Herzegovina, slutter Lanin, men skal der nogengang blive tale om annektion og forening, saa maa det naturligvis blive Bosnien og Herzegovina, som annekterer det politisk kaotiske Serbien.*)

Arthur Balfour.

Arthur Balfour vil være de fleste læsere kjendt ikke blot som det Britiske Riges nuværende finantsminister og det konservative partis fører og talsmand i Underhuset, men ogsaa som forfatteren af den saa vidt omtalte og allevegne diskuterede bog *„Troens Grundlag"*, hvori han med glimrende argumentativ og debatterende kunst søger at finde et filosofisk urokkeligt grundlag for *troen.* Balfour har længe været kjendt som

*) Angaaende Bosnien og Herzegovina se forøvrigt *„Kringsjaa"*.

Arthur Balfour.

en lige ivrig og dygtig metafysiker og filosof som praktisk og energisk politiker. I den nævnte bog optræder han som den kristne religions og dogmatiks agressive og udfordrende forsvarer mod agnosticisme og „naturalisme“. Og sikkert er det, at han gjennem den har talt til et større publikum, vundet større ry og vel ogsaa gjort mere nytte og effektivt arbeide end med alt sit politiske virke, hvor udmerket end venner og modstandere anerkjender dette at være. Hans bog er blevet læst og diskuteret inden den dannede verden i alle civiliserede lande.

En Shinto begravelse.

(Efter A. Yayeno Sannomiya *) i *„Nineteenth Cent.“).*

Den afdøde var fyrst Taruhito Arisugawa, som ved adoption var nærmeste arving til tronen næst efter kronprinsen. En dygtig, hædret statsmand, som havde havt betydelig andel i at skabe og lede det Nye Japan. Han døde under den kinesiske krig i Hiroschima, og liget balsameredes, forat begravelsen kunde udsættes til hans adoptivsøn, en kommandør i marinen, kunde komme ttibage fra krigsskuepladsen. Saasnart dette skeede, førtes liget med jernbanen og i al stilhed til Tokio, til den afdødes palads.

Her stilledes kisten op i et indre værelse, hvor Stor Ceremonimesteren bragte den afdøde gaver og en skrivelse fra keiseren. Liget laa under dette i den traditionelle rige og snehvide hofdragt. Gaverne bestod af rød og hvid silke. Efter at disse var „overrakt den afdøde“, traadte ceremonisteren frem og oplæste eller „messede“ keiserens brev:

„Vi ønsker at udtale for dig, Taruhito, Vor følelse af dyb og mangfoldig forbindtlighed til dig for mange og store tjenester mod Os og mod vort fædreland . . . . . Til Vor store sorg har du ikke oplevet krigens afslutning. Det har ulykkeligvis behaget Gud at kalde dig bort fra Os, vort land og din familje.“

Keiserens gaver blev derpaa lagt ned i kisten, som lukkedes og siden bevogtedes dag og nat indtil begravelsen af familjens medlemmer og Shinto prester, som to gange daglig sang en „messe“ for den afdødes sjæl. Medens dette foregik i paladsets indre, fyldtes de ydre rum af en stadig strøm af besøgende, som skrev sine navne i en visitprotokol. Hele byen var i sorg. Ikke et flag eller en lygte var at se i gaderne, som nys straalede i nytaarsdekorationernes farvepragt. Al musik var forbudt.

*) Den engelske hustru til Vice Stor Ceremonimesteren hos keiseren af Japan.

Kotoens tinklende klang hørtes ikke længer bagom husenes papirvægge, saalidt som pianotonerne fra hjem og skoler, hvor unge japanske piger ellers arbeider i sit ansigts sved for at tilegne sig denne europæiske kunst ved siden af al deres medfødte ynde og behag. Overalt raadede der en trykkende taushed.

Begravelsen bekostedes af staten og fandt sted paa den keiserlige kirkegaard seks kilometer fra fyrstens palads. Den uhyre folkemængde, som paa begge sider af veien fyldte marchruten forholdt sig saa rolig og opførte sig saa *gentlemanlike,* at politiet ikke havde andet at gjøre end at vise sine uniformer.

Processionen samledes paa en stor plads nær paladset. Den uhyre plads var fuldpakket af stille, alvorlige menneskemængder, der til enhver tid delte sig for at slippe et barn frem i de første rækker, eller for at lade en gammel mand eller kone passere uden albuestød. Der var hundrevis af *jinrickshaer.* Paa en mur ved pladsens ene side havde en del unge og værre end tankeløse mennesker klatret op for at se bedre. Saadan fremfærd — at trænge sig frem til de bedste pladse og striglane paa et sørgetog — er stik imod al dannelse og god tone, og man er sjelden vant til at se den øvet af andre end europæere; men uheldigvis har disses raahed i senere tid smittet ogsaa en del af landets egen ungdom.

Høitidelig stilhed herskede overalt. I spidsen for toget gik den keiserlige livgarde fem tusen mand sterk, hvorpaa der fulgte tolvhundre kjæmpemæssige blomsterbuketter, hver buket en kegle 8—10 fod høi og blomsterne af alle farver. Disse buketter plantes siden rundt graven; hver af dem bares af en mand i sørgedragt — det vil sige iført en lang, hvid kjortel og en høi, sort spids og bagoverkrummet hat. Efter blomsterbærerne kom en afdeling ridende politi i vesteuropæiske uniformer. Derefter kom *sakaki* — *ceeyerea japonica* — Shinto religionens hellige træ. Der var en uhyre mængde saadanne trær, alle med uskadte rødder og af betydelig størrelse — gaver fra keiseren og den keiserlige familje. Det var en vandrende skov, hvis mørkegrønne grene opfriskedes af røde og hvide papirstrimler beskrevne med bønner for sjælens fred.

Saa kom mangfoldige bannere, røde og hvide, og tilsidst høit over de andre, mindst tyve fod over dem det keiserlige familjebanner straalende og blinkende af guldbrokade paa hvid, rig silke. Det bar intet navn, som skik er, naar mindre mænd af den keiserlige familje dør. Den afdødes navn og bedrifter var for velkjendte til at trænge nævnelse. Derpaa kom en afdeling spydbærere, hvis spyd prydedes af hvide silkevimpler. Saa fulgte en stor kiste af hvidt træ, der indeholdt madofre til den døde. Efter den bares dens silkedækkener. Derpaa kom fyrstens ordener, hver enkelt baaret af en høitstaaende officer paa en sort fløiels-

pude og i spidsen for den femten mand sterke afdeling Krysanthemumordenens baand, stjerne og krave.

Dernæst kom kisten — foran den en sørgeklædt mand med et par træsko eller træklakker til den afdødes fødder paa hans sidste, lange reise. Kisten selv bares af fire og tyve hvidklædte mænd under en baldakin af rigt udskaaret træverk og tætte bambusgardiner, som skjulte kisten under processionen. Kisten eskorteredes af et stort følge af høitstaaende officerer, der gik paa begge sider af den. Lige efter kom den afdødes adoptivsøn i den hvide sørgedragt med den sorte hat, straasandaler og en lang bambusstav i haanden. Dernæst kom en række Shinto prester i hvide samarier og saa hoffet i graa dragter, derefter damerne i vogne, den nærmeste familje i gule kjoler med sorte slør, fjernere slegtninge i rødt eller hvidt. Processionen sluttedes saa af hundrevis af vogne og endelig af fem tusen mand af Tokios garnison.

Paa kirkegaarden var der reist en mængde telte, hvorfra der uddeltes mad til hele ligfølget. Kirkegaarden har et berømt buddhistisk tempel, men dette biev ikke benyttet, derimod var der blevet opsat et midlertidigt Shinto-tempel af hvidt træ med forgyldninger paa taget og forresten yderlig enkelt, som alle Shintotempler er. Paa et alter foran templet sattes kisten. Rundt den stod de nærmeste slegtninge, høieste officerer, fremmede gesandter, presterne og i hvid silke klædte sangere. Bagom disse og paa begge sider af tempel og alter samledes de tolvhundre blomsterbuketter og bagom disse den hele hær af straalende bannere og sakakitræerne. Medens resten af det glimrende følge og tropperne slog kreds omkring og foran denne scene. Bagom templet hævede sig brat en granklædt aas. Himlen var japanerblaa og den friske vinterdag klar, som luften kun er det i Solopgangens Land. Med et lød der en støi fra de hellige sakakitræer, den hele forsamling reiste sig, og den ældgamle sang intoneredes. Efter sangen bragte presterne ofre af fisk, grøntsager, frugt, ris, kage og vin til kisten. En kirkebøn fremsagdes, hvorpaa den øverste prest oplæste en „ligtale“ — en opregning af den afdødes tjenester mod land og folk. Talen endte saaledes: „Værdiges naadigen, o Sjæl, at modtage disse ofre, og hvil, o legeme, i fred i den hellige jord!“

Dernæst kom *gohei*ofringen — en endeløs ceremoni. Hver af følget faar af presterne en sakakikvist, hvortil der er knyttet opkrammede papirstrimler, og dette offer lægges nu med et dybt buk paa kisten. Hvad offeret betyder, skal jeg ikke kunne sige; men det mødes ved alle anledninger i shintodyrkerens liv. Det synes at være det store Shintosakrament, — at svare til brødet og vinen i den kristne kirke.

Da endelig denne langvarige del af ceremonien var forbi, bares kisten af slegt og venner opad aasen til den aabne grav under et nyt,

lidet tempel. Sko, sværd og en haandfuld mynter lagdes paa kisten, hvorpaa den under mange bønner og ganske sagte sænkedes i graven. Mens slegt og venner ventede, blev graven derpaa fyldt og en ti fod høi haug opkastet over den. Mørket var allerede faldt paa, og nu fjernede sig alle undtagen de af sørgehuset, som skulde begynde vagtholdet ved graven.

I femti dage holder nemlig den nærmeste slegt stadig vagt ved gravstedet, medens prester, som indlogeres i midlertidig opsatte smaahuse paa kirkegaarden uafladelig beder til og for den afdøde. Efter de første dages forløb holdes blot maanedlige gudstjenester ved graven og efter et aars forløb blot aarlige. Disse indstilles først efter syv eller flere aars forløb.

Shintoreligionen kjender mange guder; den drager ingen skarpe linjer mellem guder og gode sjæle. Men over dem alle staar den Høieste Gud, guders gud og herrers herre *O Kami San* — den Uendelige og Ufattelige, om hvem vi alene ved, at han er alle tings skaber, opretholder og retfærdige dommer. Han dømmer menneskene „efter deres gjerninger, som de har øvet, enten de er gode eller onde.“ Men de gjenlevendes kjærlighed og forbønner vil altid, siger japaneren, falde som en øget vegt i den afdødes dydsvegtskaal og hjælpe til at veie denne ned. Derfor er de femti dages vaghold og stadige gudstjeneste ved graven. Det er de levende, som følger den afdøde paa hans sidste vandring frem for den Eviges dommersæde og vidner og bønfalder for ham, tilgiver ham og viser, hvor han har været elsket paa jorden.

Bøn til døden.

Store død, du alt liv henveirende,
tidens hersker, du evigseirende,
du, for hvem vi lig aks os nejer,
naar din sortblanke ljaa os mejer
ned for fode i rige dynger, —
hør, hvad jeg — skjønt i dine trælles
tal den mindste, der neppe tælles, —
dristig bedende til dig synger!

*

Kom, hent mig, død, i min ungdoms fylde,
mens blodet er hedt, og længslerne brænder,
mens livsglæden lyser, tankerne tænder,
mens rundt mig vennerne Bakchos hylde
og høit svinge bægret med sikre hænder, —
kom, hent mig da, jeg skal lydig følge,
med suk, men dog glad, til Lethes bølge,
som hjærtets vaande og jubel ender.

Kom, hent mig midt i min manddoms dagværk
med arbeidssved end paa min glødende pande,
og glad skal jeg livets herlighed sande,
just naar du stanser mit hjærtes slagværk.
Kom, færge mig over de sorte vande
i alderdommen, naar blidt det kvelder;
mens minderne vemodsrigt mod mig vælder,
min tak jeg vinker de svindende strande.

Kom, dræb mig, i hvad alder du lyster!
om glad du mig finder, mit sidste bæger
jeg vier dig, som med hvile kvæger
det festtrætte sind ved Elysions kyster,
og som den gud, der sjælen læger,
jeg skal dig prise, om du vil tage
mig bort paa tungsindets sorte dage,
da tankerne kun om sorg sig bevæger.

Men hent mig ikke paa livsledens dage,
da tomheds tomhed i sindet ruger,
da bundløs tvil mit livsmod sluger,
da vildt jeg mig pisker med selvanklager,
til gavnløs rasen min kraft forbruger;
skjønt led og træt i hver trevl og tomme
jeg tør ikke dø! du maa ikke komme!
jeg, sterk ved min angst, til livet mig knuger.

Molde, august 1890.

Johan Scharffenberg.

Det daglige liv i Jildiz.

(Efter Diran Kélékian i „*Contemp. Review*").

Endelig gryr det af dag. „*Effendimiz* (vor herre) vil sove!" Saaledes lyder et ofte gjentaget udbrud af den fungerende kammerherre ved døren til den tyrkiske sultans private værelser, naar et vist klokkeslet er slaaet. Thi helt siden Abdul Hamid, kom paa tronen, har han holdt en meget ekstraordinær sengetid. Kun sjelden lægger han sig til at sove paa den vanlige tid; almindeligvis er det blevet morgen, før han trækker sig tilbage, — men klokken otte er han atter paa benene. I de lange nattetimer høres stadig kommende eller forsvindende skridt i hans værelser: snart er det en vigtig politirapport, som forelægges ham, snart er det en embedsmand, som skal gjøre rede for en udført mission; eller en forespørgsel finder sted i et tilstødende værelse, som sultanen lytter til bag et teppe. Er der ingen statssager, som kræver hans opmærksomhed, korter han tiden med en roman af Xavier de Montépin, Fortuné de Boisgobey eller Pierre Zaccon; — som oftest foretrækker han en af disse detektiv-historier, hvori politi og forbryder kappes om at udfolde den største sluhed og snedighed . . .

Ovenstaaende vistnok meget korrekte skildring af, hvordan den tyrkiske sultan tilbringer sine nattetimer, giver et godt billede af hans urolige og plagede liv. Det er bekjendt nok, at Abdul Hamid aldrig føler sig rigtig tryg for sammensværgelser eller paladsrevolutioner. Ikke engang sine nærmeste omgivelser tror han for godt, og han fører et stadigt opsyn med vagterne og den øvrige talrige hær af funktionærer, der vaager over hans personlige sikkerhed. Det er yderst vanskeligt at faa tale med nogen af disse paladsfunktionærer; man maa da opgive sit navn for en sekretær og tilstedes ikke adgang til paladset, medmindre denne embedsmand bemyndiger dørvogteren til at indlade vedkommende audienssøgende. Derefter ledsages man til vedkommende funktionærs rum af en hemmelig agent, der bliver staaende og lytte ved døren; naar samtalen er afsluttet følger denne mand i hælene paa den besøgende og taber en ikke afsyne, før en er udenfor paladsets grund. Desuden visiteres man af dørvogteren, hvis man da ikke er særlig godt kjendt; og er man saa uheldig at have revolver paa sig, hvad der ikke er sjelden i Tyrkiet, hvor selv de fredeligste mennesker kan trænge et vaaben til at sikre sig mod alle eventualiteter, saa maa man blot prise sin lykke, hvis man ikke straffes med landsforvisning. Ihvertfald maa man være forberedt paa mindst en maaneds arrest, mange pinlige forhør og en dragt stykkeprygl.

Ved midnatstid lukkes paladsets store port. Er der nogen, som efter den tid er absolut nødt til at besøge Jildiz, er selvfølgelig undersøgelsen og paapasseligheden endnu mere nærgaaende. Indenfor paladsets porte findes et korps paa 150 nattevagtmænd, hvis pligt det er at patruljere omkring haverne rundt hovedbygningerne. Udenfor de ydre mure staar der skildtvagter i en afstand af 100 skridt fra hverandre; paa parkens ubeboede steder holdes der særskildt vagt af gartnerne. Inde i de forskjellige bygninger staar bevæbnede albanesere udenfor hvert værelse, og i haremet er det evnukernes pligt at passe ordentligt paa.

*

* *

Naar sultanen kl. 8 om formiddagen reiser sig fra sit leie, iører han sig en mørkfarvet morgendragt. Ved høitideligere anledninger tager han paa en sort kjole, der ligner nøiagtig den, de engelske prester bruger. Naar han har holdt sin morgenandagt, serveres frokosten — kaffe, smør og brød og æg. Ofte nyder sultanen blot en kop Mokka, en ægte vare fra Jemen, som skaffes af sherefen i Mekka. Derefter forelægger den fungerende kammerherre sultanen de forskjellige statsdokumenter, der er indleveret af statssekretæren. Disse angaar nu først udnævnelser og forfremmelser, dernæst kundgjørelser fra storviziren og endelig indberetninger fra statsraadet. Derefter kommer indberetninger fra provinserne og fra de forskjellige komiteer, der altid udnævnes direkte af sultanen. Kammerherren giver et uddrag af hvert dokument, og Abdul Hamid udtaler den høitidelige formel *Iradé-itdime* (jeg har befalet), der gjør det til lov. Saa skriver kammerherren disse ord ned paa et lidet stykke papir og sender det hele tilbage til statssekretæren. Derpaa kommer en ny kammerherre, hvis funktion det er at besørge de udenrigske affærer. Han bringer en oversættelse af de telegrammer, som er modtaget fra de ottomanske gesanter ved Europas hoffe tilligemed meddelelser fra udenrigeminsteren. Derpaa behandles forskjellige oplysninger fra udlændinger, som er betroet hemmelige missioner i de europæiske hovedstæder, hvorefter man fordyber sig i forskjellige forebringender fra den diplomatiske verden i Pera, der mod en godtgjørelse leverer fortrolige efterretninger om gesandternes udtalelser og optræden, — forat sultanen kan faa et indblik i, hvad der foregaar indenfor de fremmede legationers hoteller. Men alle disse sager, der skulde synes at maatte kræve megen tid, er afgjort paa halvanden time. Saa kommer visiterne. Hver minister og høiere embedsmand maa et par gange om ugen vise sig i paladset. Abdul Hamid modtager deres meddelelser og kundgjør dem sine ønsker, saaledes at det, han hører fra dem, i virkeligheden blot er, hvad han selv har udtalt før.

Klokken halv tolv indtages lunchen, der i regelen bestaar af bouillon,

en meget sterk og fed suppe og et dusin andre retter. Sultanen spiser næsten altid alene. Maden tilberedes i et særskilt kjøkken under opsyn af en bestemt embedsmand, en vis Osman Bey. Denne mand forsegler laagene paa fadene, og seglet brydes blot i sultanens nærvær. En anden embedsmand smager paa hver ret, saa han kan være vis paa, at maden ikke er forgiftet. Er der fremmede gesanter ved bordet, udføres disse sikkerhedsforanstaltninger før maaltidet. Abdul Hamid er ingen gourmand som saamange af hans forgjængere paa den tyrkiske trone. Han nyder et par mundfulde af hver ret, viser en tydelig forkjærlighed for nogle smaa kager og den nationale *pilaf*, drikker saa en kop kaffe og røger en cigaret, lavet af den vidunderlige tobak fra Bafra, der dyrkes og tilberedes udelukkende til hans private brug. Efter lunchen hviler sultanen et par timer, hvorpaa han ved tretiden modtager en kammerherre, der forelægger ham rapporter fra det hemmelige politi. Forøvrigt modtages politirapporter til hvilkensomhelst tid af døgnet; de gaar foran alt andet. Nu faar ogsaa enkelte af de høiere paladsembedsmænd audiens; han giver dem forskjellige ordrer og snakker lidt med de *ulemaer* og geistlige *sheiker*, som han har omgivet sig med. Klokken fire tager han en kjøre-, ride- eller spadsertur i parken, hvorunder han besøger en af de mangfoldige kiosker hvor en af hans legitime hustruer bor, eller en af de talrige verksteder, som findes der.*)

Sultanen har mindst femti særskilte arbeidsværelser i sit palads, i haremet og i de forskjellige huse i parken. Ingen ved, hvor han agter at opholde sig i dagens løb; ofte gaar han ind i et hus, og medens skildtvagterne ved døren tror, han er derinde, har han gaaet sin vei gjennem en bagdør og begivet sig til et andet hus. Hvorsomhelst han opholder sig, viser der sig straks et korps af opvartende tjenere saavel om natten som dagen: han ledsages altid af et snes personer. Heller ikke ved nogen, hvor han vil sove. Han har over 50 senge i sine legitime hustruers værelser og ellers rundt omkring i paladset. Disse soveværelser er adskilt fra den øvrige del af bygningen ved jerndøre med kunstige laasmekanismer. Man tror ogsaa, at væggene og taget rummer hemmelige skjulesteder, indrettede af særlig fagkyndige folk, som sultanen har kaldt til sig fra Europa og taget i sin tjeneste. Men selv ikke disse omhyggelige sikkerhedsforanstaltninger synes ham tilstrækkelige; thi to deilige st. bernhardshunde ligger altid udenfor døren til det værelse, hvor den stormægtige hersker sover, og de bjæffer i vilden sky ved den mindste lyd. Abdul Hamid forstaar sig godt paa hunde, og han ved, at hvor udmærkede de tobenede vagtmænd end

*) Det er en regel, at enhver sultan skal kunne et haandverk, og Abdul Hamid er en meget flink snedker og teltmager. Forøvrig spiller han gjerne piano, og er en dygtig rytter og skytter.

er, saa er de dog bare mennesker, medens de firbenede er absolut ubestlkkelige og desuden uimodtagelige for ræsonnementer.

* * *

Jildiz-paladset er en hel by, omgivet af volde, barakker og parker — som et edderkoppespind, hvori alle troendes behersker sidder i midten med alle traade i sin haand. Man faar en god forestilling om, hvilket eiendommeligt liv her rører sig, naar man hører, at sultanen omgives af 12,000 tjenende aander. For kuriositetens skyld skal vi regne op de vigtigste af disse.

30 kammerherrer.
30 adjutanter.
50 tjenestgjørende adjutanter.
100 sekretærer.
30 mussahibs (personer hvis opgave er at underholde sultanen, naar han kjeder sig).
30 regnskabsførere, der har opsigt med de daglige udgifter, som sultanen kræver bevilget.
30 garderobe-embedsmænd.
60 læger.
30 apothekere.
50 jægere paa stort vildt.
30 jægere til at skaffe fugl.
30 *candildjis* (folk, som skal passe lamperne).
50 personer, som har at udføre enhver befaling fra stor-ceremonimesteren.
30 lysetændere.
20 *cahnedjis*, hvis bestilling er at koge og servere sultanens kaffe.
50 bibliotekarer.
20 oversættere, som skal oversætte indberetninger paa fransk, engelsk, tysk osv. samt artikler og notiser om Tyrkiet i europæiske aviser.
100 opvartende embedsmænd i modtagelsessalonerne.
100 høiere funktionærer til at optræde ved forskjellige anledninger i paladset og ved sultanens bord.
400 kuske, groom'er og lignende tjenestgjørende i sultanens stalde.
1000 domestiker til opvartning i paladsets og tilstødende bygningers værelser.
400 kokke og opvaskere.
400 opvartere til at bære fade og brætter om.
400 musikanter, sangere, skuespillere, akrobater, gjøglere osv.
300 evnuker i haremet.
50 dekoratører.
50 barberere til hofpersonalets tjeneste.
400 gartnere.
3000 haremskvinder, sultanens hustruer, odalisker, slavinder osv.
200 *tufenkdjis* og *balstadjis* (med øks bevæbnede) albanesere, sultanens dørvogtere og paladsets sikkerhedsgarde.
50 mollaher og almissetiggere.

100 *caignedjis,* rorskarer til sultanens baad.
400 regnskabsførere og lignende til bestyrelse af appanagen.
150 mand beskjæftigede i paladsets verksteder.

Selvfølgelig opholder ikke alle disse personer sig i paladset paa samme tid, men de staar alle i sultanens tjeneste og indfinder sig, naar rette vedkommende ønsker det.

Abdul Hamid er nu 54 aar gammel. Han er af middelhøide, heller lidt under end over gjennemsnittet, og af svag helbred. Hans ansigtsudtryk er ikke særlig markeret eller karakteristisk, det røber den cirkassiske type efter moderen, men bærer tydelige mærker af degeneration. (Da sultanen blev født, havde hans fader, Abdul Medjid, allerede i længere tid hengivet sig til overdreven nydelse af alkohol). Hans øine er indsunkne, panden smal og ubetydelig, øienbrynene mørke og fremtrædende, tegner sig som to store buer, der løber sammen. Den store næse behersker ansigtet; den har en let krumning nede ved roden. Munden er stor med tykke læber. Sultanen bærer langt skjæg, som sorg og bekymringer i de senere aar har isprængt sølvstænk. Det er gammel skik blandt de osmanske herskere at tale med høi røst. Abdul Hamids ord falder bydende og skarpe. Det er herren, som taler til sine slaver. Derimod maa kammerherrerne og de høiere hoffunktionærer altid tale lavt, bare akkurat saavidt man hører det. Ingen af sultanens undersaatter, ikke engang storviziren, har lov til at se den høie hersker i øinene. Man maa nærme sig ham med sænket og bortvendt blik. At sultanen ser paa en betragtes som en stor naadesbevisning. Helt op til den forrrige sultans tid hilsede de troendes behersker blot ved et blik. Abdul Hamed hilser dem ved at slaa ud med haanden.

Den nu regjerende sultan er af et utaalmodigt og heftigt sind; han taaler ikke, at man modsætter sig hans indfald eller lyster. Har han givet en ordre, vil han ikke vide af noget snak om, at denne kan være feilagtig. Et fornøieligt eksempel herpaa kan nævnes — det hører til de begivenheder, som indtræffer stadig. Naar der udbryder ildebrand i Konstantinopel eller dens omegn, sender sultanen en adjutant med ordre til brandkommandanten om øieblikkelig at faa den slukket. Naar nu ilden spotter alle brandkonstablernes anstrængelser og griber stadig mer om sig, noget der selvfølgelig indtræffer hyppig, kommer nye adjutanter, den ene efter den anden, og meddeler den ulykkelige kommandant, at Effendimiz er meget vred over at finde, at hans ordrer endnu ikke er lystret, og at han har udstedt den befaling, at ilden øieblikkelig skal slukkes. Det er sultanens alvorlige overbevisning, at mennesker og ting blot er skabt for at adlyde hans vilje; følgelig er der blot en egenskab, han vurderer hos sine omgivelser, nemlig underkastelse. Selv den latterligste og unyttigste

iver for smaating regnes som en stor dyd ved det tyrkiske hof. Igrunden er sultanen baade klog og skarpsindig, — han har ofte forstaaet at omskabe frygtelige fiender til venner ved at overøse dem med gaver og æresbevisninger. Men møder han modstand, da vil hans haand før eller siden ramme den skyldige. Han forstaar, at han vil finde sine bedste og brugbareste folk blandt lastefulde og ryggesløse mennesker, og derfor har han intet imod selv de skrækkeligste udskeielser hos dem, der staar ham nær. Følgen heraf er da ogsaa, at med undtagelse af Osman Pasha, helten ved Plevna, hvis liv mere er en fanges end en statsmands, og nogle faa hæderlige gamle tyrker er næsten alle paladsets høiere betroede embedsmænd folk, hvis privatliv ikke taaler nøiere granskning. Men Abdul-Hamid har da heller ikke ligeoverfor disse sine omgivelser nogen lang hukommelse selv for de største tjenester.

Ingen af disse sultanens nærmeststaaende dignitærer kan føle sig tryg paa, at hans hus ikke vil blive undersøgt, papirerne beslaglagt og han selv forvist til en fæstning i Syrien eller Tripolis. Sultanens evner i retning af mistanke er enestaaende og bringer ham ofte til at begaa de grusomste uretfærdigheder. Hvor mange elendige stakler har ikke maattet taale fængsling og tortur af den grund. Mange vil sikkert huske den ulykkelige gartner, som blev dræbt ved et revolverskud, fordi sultanen antog ham for en konspirator en dag, da han besøgte porcellænsfabriken i parken. Mange gange er der i den europæiske presse bleven talt om kadetter fra krigsskolen i Pancaldi som blev hængt paa Jildiz's grund. Jeg tør ikke sige noget herom, men nogle dage efter massakren paa de armenske revolutionære traf jeg en gammel tyrkisk kvinde, der udøste sig i forbandelser over hofkoteriet, som havde dræbt hendes søn.

Tortur anvendes indenfor paladsets omraade, hvergang et komplot mod sultanen afsløres. Førøvrigt benyttes denne middelalderske undersøgelsesmetode i *kuluk'en* (vagthuset) i Beshiktash eller i politiministeriets fængsler.

*

* *

Haremslivet har altid været gjenstand for megen nysgjerrighed i Europa, men i virkeligheden ved vi ikke stort om det. Fyrsterne af det osmanske hus har altid taget sine hustruer blandt de odalisker, som har født dem et barn af hankjøn. Helt ned til Abdul Medjids tronbestigelse har det været fast tradition, at ingen tronbestiger skal have afkom; fødtes der ikke destomindre børn, bragtes silkesnoren i anvendelse, og dette stadig fortsatte barnemord holdtes for noget, der maatte saa være, og som ingen gjorde ophævelser over. Da Tyrkiet ved Pariser-traktaten fik adgang til det europæiske statssamfund, blev denne skik ophævet. Prins Jussuf

Izeddin, Abdul Aziz' søn, der nu er over 40 gammel, er den første prins, født af en tronarving, hvis liv er blevet sparet. Naar en odaliske (paa tyrkisk heder det *odalik*, der betyder kammerpige) bliver sultanens hustru, antager hun titelen *kadine* (den høiædle frue). Loven tillader enhver mand at have fire hustruer, men sultanen er begunstiget med en undtagelsesstilling, hvorefter han kan have syv. Men dette hindrer naturligvis ikke nogen muselmand fra at staa i forhold til odaliskerne i hans harem, — som slaver er jo disse hans eiendom. Den nuværende sultan, der ikke er nogen særlig don juan, har ikke mange hustruer. Den mest fremragende og indflydelsesrige af disse er hans anden hustru, der har født ham to børn.

Saasnart en af haremets damer bliver sultanens gemalinde, forsynes hun med egen leilighed, undertiden faar hun en villa for sig, og der ydes hende store æresbevisninger. Den fornemste plads i haremet indtages af *Valideh*, herskerens moder, en personlighed, der ofte har øvet den største indflydelse indenfor saavelsom udenfor paladset. Efter hende i rang staar prinsesserne af blodet, og dernæst sultanens hustruer, hvis rang regnes efter børnenes alder. Den fornemste bliver altsaa den, som har det ældste barn. De øvrige haremsdamer opholder sig i forskjellige store bygninger, hvor de stadig er underkastet et irriterende opsyn af evnukerne, der igjen staar under hovedevnuken, Kistar-Aghai, som indtager en meget høi rang og har en tilsvarende titel.

De haremsdamer, der har fundet naade for sultanens øine, men ikke føder børn, sendes ofte til de høiere paladsfunktionærers haremer, hvor de tillades at kaste stjaalne blikke ud paa de unge mænd nede paa gaden eller i haverne; de gjør sit valg blandt disse og giftes saa med den lykkelige udkaarne. I dette tilfælde har brudgommen intet valg; han faar tage den brud, der har bestemt ham for sig, men en slig ung mand mener i regelen at have gjort et godt parti. Han har faaet en hustru af godt ydre, hun faar en smuk medgift af sultanen, og selv pleier han ogsaa at modtage en rigelig pengegave, et møbleret hus og en stilling eller ihvertfald forfremmelse. Nu og da forærer sultanen en af sine ministre eller høiere embedsmænd en kone. Disse benyttes da ofte til at udspionere forskjellige ting, hvorom man ønsker besked i paladset.

En dag i aaret fordres det, at sultanens moder eller en af hans hustruer skal forære ham en skjøn cirkassisk jomfru. Disse piger opdrages med megen omhu, og de lærer forskjellige kunstneriske og selskabelige netheder, deriblandt at synge og spille paa luth. Prisen paa en ung cirkasserinde, der ansees som skikket til foræring for sultanen, er fra 18,000 til 36,000 kroner. Ved det udvalg, der foretages paa kvindemarkedet, tages der altid hensyn til sultanens udprægede forkjærlighed for

blondiner. — Der er kun faa fornøielser i haremet, — en teaterforestilling, nu og da, optræden af gjøglere og akrobater, en sjelden gang dans. Man maa dog ikke tro, at det er haremdamerne selv, som danser. Den glæde ansees ifølge al muhammedansk etikette som uværdig for enhver kvinde med selvagtelse. Før i tiden havde haremsdamerne rigelig adgang til at flytte om fra det ene sted til det andet, naar de kjedede sig altfor meget. Men denne fornøielse har Abdul Hamid sat en stopper for. Han sætter aldrig sin fod udenfor Jildiz og tillader heller ikke nogen af sine omgivelser at gjøre det. De stakkels haremskvinder kan paa den maade aldrig faa et pust frisk luft. Paladset er et fængsel. Det er da intet under, at tæringen ingensteder kræver saamange unge ofre som i haremet i Jildiz.

C. N.

Fra Amerika — uddøende samfund.

(Efter Ch. Moreau Harger i *„North Am. Rev.“*).

Der er naturligvis mange skuffelser, mange uforudseede hindringer, mange tilbagefald, hvor en ny verdensdel skal bebygges. Det gaar ikke altid, som man venter. Midt inde i dette Amerika, hvor byer vokser op som paddehatte og rigdommen flyder i vældige strømme, kan man ogsaa træffe distrikter, der synes slagne af fattigdommens pest, halvt uddøde landsbyer og smaabyer, hvor huse forfalder og staar tomme, hvor selv kirkebygningerne staar som ruiner med istykkerbrudte vinduer og indfaldende tag, hele amter, hvor det eneste tegn til penge er den gjæld, som synes at bøie hver ryg.

Forfatteren leverer en del slaaende tal fra et saadant distrikt. Det er fra det vestlige Kansas. Her er folkemængden *gaaet tilbage* med en kvart million paa 10 aar. Enkelte *counties* har mistet næsten sin hele folkemængde, — et, som havde 2500 indbyggere i 1887, har nu ca. 300. Et lignende forhold mødes mangfoldige steder. Der er byer, hvor kun hvert tiende hus er beboet, de øvrige staar tomme og forfalder. Enkelte mindre byer har fundet sig ude af stand til længer at betale renter af sin gjæld. Befolkning og eiendomsværdier er saa reducerede, at de nødvendige midler ikke er til at opdrive, og byraadet har bedt kreditorerne om akkord, idet det udtaler, at i modsat fald maa de flytte resten af byen til et nærliggende sted og give den et nyt navn. Hele amter finder det næsten umuligt at indfrie sine forpligtelser; flotte offentlige bygninger staar ubenyttede og forfalder, mens der maa betales renter af den laante kapital, hvormed de byggedes.

Tusener er i løbet af de sidste aar komne der med store forventninger for at skuffes, sælge for hvad de kunde faa og reise væk igjen. Man vil forstaa, hvilke sørgelige epistler, der maa naa os fra saadanne uheldige strøg, naar det tæffer sig, at en skrivende landsmand dumper ned der og

mister det lille, han bragte med. Da er det jo forstaaeligt nok, at han ser hele Amerika gjennem sin egen bedrøvelige erfaring og de triste omgivelser, at han glemmer, at det ulykkesland, hvori han befinder sig, blot er som en ø i havet overfor „Amerika“ i sin helhed.

Grunden til denne tilbagegang og elendighed?

Det vestlige Kansas har en rig, prægtig jordbund, som formelig maa faa enhver bondes hjerte til at danse af glæde. Drivende sommervarme. Og i gode aar er afkastningen eventyrtig stor. De gode aar vil sige aar, hvori der falder regn nok. Af saadanne kan der følge flere paa hinanden; men saa kommer der før eller senere en tørketid — aar efter aar omtrent uden regn, da alt opbrændes, og jorden ikke engang giver græs til kvæget eller poteter til menneskene.

Det var i en periode af gode regnaar, at disse landsdele befolkedes. Jorden toges op med rivende fart, og de nye beboere priste sig lykkelige. Byer vokste op. Eiendommene øgedes i værdi. Der byggedes veie og sporveie; skolehus og kirker. Men saa mindskede regnmængden og ophørte omsider ganske. Der kom et tørkeaar og der kom to, — og aar efter aar. Alt, hvad der lod sig sætte i pant mod laan, blev saaledes brugt. Man ventede og haabede paa regn. Men flere og flere tabte taalmodigheden og drog bort. Lidt regn et aar afløstes straks igjen af tørkeaar, og det gik snart ind i bevidsthederne, at jordbrug var umuligt i de distrikter. Saa kom affolkningen og elendigheden. De, som kunde, drog andensteds hen, — nogle tilbage til Europa, andre til Øststaterne, hvor de kom fra og ofte havde forladt smaa gaarde for at blive rige i Vesten, atter andre drog videre vestover til andre og bedre stater.

Nu har staten givet sig ikast med problemet. Mange steder har man fundet det muligt at forvandle landet til ideale havejordbrug ved hjælp af vanding, og en del af de tilbageblevne har atter seet gode tider vende tilbage og samfundet gjenreises paa det tryggest mulige grundlag. Men store dele af dette land skal heller ikke kunne vandes; det egner sig blot til kvægopdrætning i stor skala paa saakaldte *rancher* — uhyre prærie-strækninger, der eies af en enkelt mand eller et kompagni og blot benyttes til græsgang.

Et par andre stater har lignende vanskeligheder at kjæmpe med. „*Kringsjaa*“ har tidligere omtalt, hvorledes disse ved vanding forvandles til de mest idylliske og ideale samfund — hvorledes vanskeligheden bliver til velsignelse, og det, som før skabte fattigdom, bliver den trygge rigdomskilde.

Li Hung Chang og korruptionen i Kina.

(Efter prof. Robert K. Douglas i „*Nineteenth Century*“).

Korruption i statsstyrelsen er hverken noget, der hører vor egen degenererede tid eller enkelte vestlige lande til. Det er hverken i Amerika eller Frankrige, den trives bedst. Der er den dog blot undtagelsen, der vækker indignation, naar den opdages. I Spanien og Italien

derimod er den en godkjendt institution, som alle stiltiende underordner sig af gammel vane. Og jo længer man gaar mod øst, jo ældre, ærværdigere og mere despotiske regjeringerne bliver, desto værre og mere rodfæstet bliver korruptionen. I Tyrkiet lever pashaerne af de ekstraskatter, de paalægger befolkningen for egen regning. I Rusland sælges retten for et anker brændevin, og korruptionen i høie kredse antager ligefrem eventyrlige og svimlende proportioner. I den russisk-tyrkiske krig berigede høie embedsmænd og kontraktører sig paa armeens og fædrelandets bekostning ved bedragerske kontrakter og leverancer. Og den sidste store ulykke i Moskva skyldtes kontraktørers og embedsmænds tyverier og bedragerier. „Alle mennesker stjæler," siger et russisk ordsprog, „undtagen Kristus, — og hans hænder var naglet til et kors." Det er folkefortvilelsen under korruptionen som system, der aander gjennem dette ordsprog.

Men intensest og mest systematisk drives korruptionen i det fjerneste Østen, i det Himmelske Rige, i det ældgamle aristokratiske og despotiske Kina. Der er det hele embedsverk slet og ret grundlagt paa tyveri og udsugelse. I Japan derimod, hvor Vestens civilisation har fundet saa frugtbar jordbund, synes forholdene i denne henseende at være upaaklagelige. Den japanske handelsmand gjør sig ingen samvittighed af at bedrage, men den japanske embedsmand er ærlig. Han finder uærlighed under sin værdighed og karakter.

Det er en i Kina velkjendt sag, siger forfatteren, at Li Hung Chang, da han afsattes som vicekonge og kommanderedes til Peking, uddelte mellem 15 og 20 millioner kroner i bestikkelser blandt Pekings regjerings- og hoffunktionærer for at betrygge sig mod videre forfølgelse. Det var blot den uhyre sum, der i dette tilfælde vakte opsigt, sagen selv er selvfølgelig i Kina, og Li Hung Chang har gjennem en lang aarrække regelmæssig betalt sin korruptionsskat til Peking. Hans egne indkomster som kronens tjener har imidlertid været saa uhyre, at han trods de store udbetalinger, dog endnu eier en formue, som i verdens rigeste lande vilde kaldes kolossal. Han er selv et glimrende eksempel paa korruptionen i det kinesiske embedsvæsen.

Li eiede, da han for 50 aar siden traadte ind i statens tjeneste, absolut intet, eller rettere mindre end intet; thi han maatte sandsynligvis laane penge til at kjøbe sin første udnævnelse. Femti aars embedsvirksomhed har derfor forsynet ham med en formue, som uden videre at formindskes, kan taale en udbetaling paa en gang i bestikkelsespenge af 15—20 millioner kroner. Det er jo enestaaende store forhold i korruptionsveien. Og Kina møder ogsaa her overfor Frankriges Panamaskandaler og lignende afsløringer med sin gamle paastand: Vi har kjendt og øvet alt det der i hundreder af aar.

Hvert fjerde aar blev Li som vicekonge beordret til hovedstaden, og hver gang maatte der store udbetalinger til for at bestikke regjering og hof, saa han atter fik fare i fred. Det er nemlig paa denne vis, at mandarinerne i Peking ernærer sig. Ingen embedsmand i Kina lønnes tilstrækkelig. De maa stjæle. Hvor utilstrækkelig lønnen er, fremgaar bedst deraf, at hver mandarin modtager et anti-udsugelses-tillæg for, at han skal slippe at stjæle og plyndre. Tillægget er 30 gange større end den virkelige løn. Men selv med det er indtægterne altfor smaa til den pragt og etikette, som fordres af mandarinerne.

For embedsmændene i provinserne er problemet om at skaffe sig det nødvendige levebrød ganske let. Hver eneste en af dem har nemlig et større eller mindre distrikt at raade over. Ved hjælp af ekstraskatter, trudsler om forfølgelse mod rige kjøbmænd, løfter om privilegier osv. er det forholdsvis let at tjene det nødvendige og mere end det nødvendige. Provinsembederne er derfor som regel meget lønnende. Følgen er ogsaa, at de uden undtagelse sælges, og ofte til uhørt høie priser. Kjøbesummen gaar til regjeringsmandarinerne i Peking, som skaffer udnævnelsen. Alle embedskandidater venter at kjøbe sine embeder. Der findes i Peking specielle institutioner, som forstrækker kandidaterne med de nødvendige korruptionspenge; bankerne gjør store forretninger i den branche. Alt er aabent og institutionsmæssigt. En udnævnelse til et høiere embede kan koste mange millioner kroner. Den udnævnte tiltræder da sit embede med denne gjæld hvilende paa sig. Han staar forpligtet til at tilbagebetale den hurtigst muligt, og Pekingbanken er stadig over ham. Følgen er undertiden de mest grufulde udsugelser. Nylig udnævntes en mandarin til et provinsembede, for hvilket han maatte betale henved 18 millioner kroner (store forhold!). Der blev dannet et syndikat af Pekingbanker for at skaffe summen tilveie. Syndikatet gav siden manden hverken rast eller ro. Følgen blev saa forfærdelige udsugelser, at der blev klaget høilydt til tronen (der klages blot, naar udsugelserne gaar over alle grænser, man er vant til den i mildere doser); manden maatte afsættes, og de stakkels bankierer blev for en gangs skyld narrede.

Mens mandarinerne i provinserne saaledes kan tage sig selv tilrette gjennem udsugelser og ekstraskatter, er hovedstadens mylder af regjerings- og hofmandariner værre farne. De har ingen befolkning direkte under sig. De maa derfor gribe til andre erhvervsmidler. De hviler alle paa det prægtige paafund: at leve paa provinsmandarinerne. Disse udsuger folket, mens Pekingmandarinerne igjen fæster sig som blodigler til dem og suger af alle kræfter. En af de maader, hvorpaa dette gjøres, er netop ved salg af embeder. En anden bestaar i at holde opsigt med provinsmandarinerne og fra tid til anden tvinge dem til at dele byttet med frænderne i hoved

staden. Man lader dem gaa paa græs i provinsen en tid, hvorpaa de kaldes til Peking og slagtes eller i det mindste afmagres noget.

Disse kaldelser til Peking er derfor provinsembedsmændenes rædsel. De hænger som et damoklessværd over dem alle. I formen er kaldelsen en æresbevisning — keiseren ønsker at konferere med den ædle herre til Pi-cheng. Men den ædle herre ved meget godt, hvad det vil sige. Han ved, at hans formuestilstand ikke er nogen hemmelighed i Peking; han ved hvad hver enkelt og hver klasse der venter af ham, og at han ikke tør gaa under deres forventninger, ifald han ønsker at beholde sit embede i fred. Vil han gjøre karriere, maa han overtræffe deres forventninger og overvælde ved sin evne til at bringe dem rigdom. Han samler derfor sammen alt, han synes han kan afse; belaster sine tjenere med guld og rigdomme og begiver sig til hovedstaden, hvor mandarinerne modtager ham med tusen buk og endeløse høflighedsformler, mens han hurtigst muligt finder vei til deres lommer og fylder dem.

Den samme korruption gjentager sig, naar offentlige arbeider sættes igang. Broderparten af de udbetalte midler gaar i mandarinernes lommer. Heri laa, som vi ved, en af aarsaagene til Kinas nederlag i den japanske krig. Den gode mand Sheng Taotai, en af Li Hung Changs venner og hjælpere, der har fulgt sin herres eksempel og tilvendt sig uhyre rigdomme gjennem sin embedsvirksomhed, sendtes til Europa for at kjøbe rifler og ammunition. Den dygtige mand kjøbte billige sager og opførte dem i regnskabet som første klasses. Følgen var, at Sheng blev rig, og at vaabnene ikke kunde bruges. Det sidste gjorde i grunden heller intet; thi om riflerne havde været i orden, vilde den indkjøbte ammunition af lignende grunde have vist sig noget saa ubrugelig.

Det er dog langtfra, at disse transaktioner har umuliggjort den gode Sheng. Han er netop dukket op som regjeringsdirektør for jernbaneanlægget mellem Hunkow og hovedstaden. Det vil være interessant at se, hvor dyrt det arbeide bliver.

Den kinesiske forretningsverden kjender imidlertid sine pappenheimere og er ikke til at bevæge til at sætte sine penge i foretagender, som bestyres af mandariner. De har faaet sine fingre brændt paa det for ofte. Det store dampskibsselskab *China Merchants Steam Navigation Company*, der dannedes af Li Hung Chang, har saaledes beriget mange mandariner, mens de godtroende aktionærer har maattet nøie sig med ubetydelige dividender. Det har da ogsaa vist sig umuligt at skaffe penge inden landet til Hunkow—Peking banen, selv ikke efterat regjeringen, betegnende nok, havde givet skriftligt løfte om, at „regjeringens embedsmænd ikke skal have noget med den færdige banes udbytte eller tab at bestille.“ — Ganske karakteristisk for et land, at dets regjering maa udstede et edikt af den

art for at lokke folk til at sætte sine penge i et foretagende. Det hjalp dog ikke. Pengene maa bringes tilveie ved laan.

Det er kun, naar udsugelse eller bestikkelse gaar over alle vanens og traditionens grænser, at det vækker opsigt. Li og hans lige dygtige broder har nydt den tvilsomme ære at blive paaagtet i denne henseende. En af de keiserlige censorer, hvis opgave det er at paatale embeds- og regjeringsmisbrug, har tilstillet keiseren et i den officielle avis trykt memorandum, hvori Li brødrenes plyndrerier males temmelig sort. „De er blevet rige ved mange aars vicekongelig myndighed“, heder det blandt andet, „og de summer, de har udbetalt for at kjøbe embeder og titler til sønner og nevøer er blot som enkelte korn fra store magasiner eller som draaber af havet mod deres gjenværende rigdom.

Med Li Hung Changs fremskridtsvenlighed staar det iøvrig saaledes til, at han nok erkjender, at Vesten i mekaniske færdigheder staar over hans fædreland, men i alle andre henseender er dette, mener han, den overlegne. Kultur og dannelse findes blot i Kina, og hvad lærdom Europa eier, anser han vistnok for at være under al kritik.

Reformer i administrationen ønsker han ikke. Der er heller intet haab om at faa saadanne gjennemført, idet jo hele embedsklassen ved sterke personlige interesser er knyttet til det bestaaende system. De faa patrioter, som indser, at det er her al reform og alt fremskridt i Kina maa begynde, er i forsvindende og magtløs minoritet. Situationen i det Himmelske Rige synes derfor haabløs. Det er selve det ældgamle system, der er gjennemraaddent, saaledes at man neppe kan vente bedring uden ved erobring, fremmed indblanding eller radikal revolution. I dette lys bliver det nødvendigt at se en mulig opløsning af det Kinesiske Rige, — russisk landudvidelse i Nord — japansk indflydelse og engelsk herredømme i Sydkina. Riget kan ikke frelse sig selv, og enhver ændring maa vistnok være en fordel for befolkningen.

Kina er verdens rigeste land, hvad metaller og kul angaar; men embedsverkets korruption og konservatisme staar hindrende iveien for rigdommens udnyttelse. I provinsen *Szechuen* dannedes der nylig et privat kinesisk selskab for at udnytte provinsens metalliske rigdomme; det ansøgte keiseren om tilladelse dertil. Men vicekongen i provinsen fik det hele stanset. Han udtalte sin forbauselse over, at private individer kunde fordriste sig til at tænke paa en saadan ting. *Han* vilde allernaadigst lade sagen undersøge, og fandt han, at det var heldbringende for folket, at noget blev gjort i den retning, saa skulde *han* gjøre det.

Den ædle vicekonge bliver vistnok en rig mand, men provinsen Szechuens rigdomme vil i det store hele fremdeles faa hvile i jordens skjød.

John Gabriel Borkman.

Henrik Ibsen: Skuespil i fire akter. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

John Gabriel Borkman var en stor mand i sin tid. Kjendt over hele landet. En art Jay Gould. En Napoleon paa forretningslivets omraade. Han vilde samle i sine hænder alle forretningslivets traade, vilde skabe nye industrigrene og fremtrylle et helt nyt og rigere materielt liv i landet. Og alt skulde skyldes ham, John Gabriel. Over alt skulde han raade. Tusener og titusener skulde han gjøre lykkelige — hele landet. *Han* skulde gjøre det.

Det gik godt en tid. Virksomheden voksede og voksede. Han eied den hensynsløse paagaaenhed. Man kaldte ham blot ved fornavn — John Gabriel, som havde han været en konge. Med fire heste kjørte han.

Saa kom krisen. Det afgjørende slag. Forpligtelserne steg og steg; thi det gjaldt om at kjøbe op alt, samle alt paa egne hænder. Forpligtelserne skulde nok blive mødt, naar bare ordningen var færdig. Der var millioner at tjene for ham og alle vedkommende. I banken, som Borkman bestyrede, laa der penge, betroede midler. Han tog dem og kjøbte og spekulerede.

Men der blev vakt mistanke, og banken bestormedes af kreditorer. Fallitten var knusende, og Borkmans forhold bragte ham fem aars fængsel foruden tre aars varetægtsarrest under pocessernes forløb.

Sluppen ud tilbringer han sin tid med at spasere frem og tilbage i den store sal i anden etage i det gamle Rentheimske familjehjem, hvor hustruen bor nedenunder med sønnen. Han føler sig som en Napoleon, der er blevet skadeskudt i den første træfning. Mand og hustru mødes aldrig; hun kan aldrig tilgive ham, at han bragte saadan skam over familien. Han gaar aldrig ud og aldrig nedenunder.

Venner har den store glade John Gabriel ikke længer. Eller blot en eneste en. En gammel ekstraskriver i departementerne, Foldal. — De to holder sammen. Foldal kommer jevnt op og ser til sin gamle ven — skjønt ogsaa han tabte alt, han eiede, ved fallitten, — og saa sidder de to deroppe paa salen og samsnakker om verdens uretfærdighed og om, at de nok ligevel skal overvinde den og erobre sig seir.

For Borkman var allerede i fængslet kommet til den overbevisning, at han havde havt ret og verden uret. Han havde ophøiet sig selv til et af de undtagelsesmennesker, der kan gjøre andre uret uden synd, for hvem „gjennemsnitsmenneskenes moral" ikke gjælder. Med de store

maal, han havde — al den lykke han kunde skabt — og med sine glimrende evner, havde han ret til at tage de penge, naar han ikke paa anden maade kunde klare sig, naa maalet og finde anvendelse for sine evner. Derfor gaar han stadig deroppe paa salen og venter paa „opreisning“ — paa, at bankens bestyrelse skal komme og tigge ham om at vende tilbage og overtage chefsposten. Han er altid klædt til denne scene, lever blot i forventningen om den. Bankes der paa døren, farer han straks afsted og retter paa slipset foran et speil for saa at stille sig i positur, saaledes som han altid drømmer, at verden skal faa høre, at han, John Gabriel, modtog dem, da de kom og bad ham om at vende tilbage. Nogen virkelig Napoleonsfigur giver han dog ikke sikkert indtryk af nogensinde at have været.

Foldal „tror paa ham“. Han er ogsaa sikker paa, at opreisningen maa komme, at Borkman er overmennesket, for hvem moralen ikke gjælder. Derfor er hans selskab saa trøstende for den gamle faldne spekulant. Sammen med Foldal kan han i samtalen gjennemleve det store øieblik, som skal give erstatning for al ydmygelse og fornedrelse.

Men intet for intet her i verden. Foldal repræsenterer ikke det absolut uegennyttige venskab. Han vil have trøst og tro tilbage for det, han giver. For han venter ogsaa paa „opreisning“. Den stakkels udslidte, bøiede skriver har engang i sin fjerne ungdom skrevet et skuespil og har siden levet hele sit liv paa den tro, at han er digter og nok en dag skal faa forlægger og vinde anerkjendelse.

Et slags instinkt drager sammen disse to havarerede sjæle, der begge trænger en andens trøst og „tro“ for at kunne bevare illusionen. Borkman tror paa Foldal som digter og faar til gjengjæld digterens tro paa sig og hans taalmod til at høre tusen gange paa den evindelige fortælling, om hvordan „opreisningen“ vil komme. Til gjengjæld maa han finde sig i at høre Foldals skuespil læst op for ham de tusen gange.

Scenerne mellem Borkman og Foldal oppe paa den store sal er, som alt Ibsen har givet os, uovertræffelige mesterverker i sin slags. Her er de malet for al tid de sørgelig ulykkelige, forfeilede eksistencer, som kun lever paa haabet om „opreisning“ og sen anerkjendelse, og som finder hinanden gjennem den fælles dybe trang til at trøstes gjennem en andens tro paa egne illusioner.

Knusende er ironien, hvor den stakkels slagne spekulant, der har gjort fiasko af sit liv baade som menneske og som forretningsmand, fortæller den indbildte digter, at de to, de er undtagelsesmennesker, udvalgte mennesker, som derfor „maa bære paa den forbandelse ikke at blive forstaaet. Massen og mængden — alle de gjennemsnitlige — de forstaar os ikke, Vilhelm.“

Gudskelov for de forløsende ord. Nu er vi blevet overdænget af vrøvlet om overmennesker og undtagelsesmoral, om gjennemsnitsmennesker og „borgerlig retskaffenhed“ saa længe, at det er blevet til en lede og væmmelse at høre mere derom — vistnok fra mænd, som kunde takke himlen var de saapas, eller havde de saapas sjæl og hjerte som et vanligt gjennemsnitsmenneske.

Og Henrik Ibsen har vist ogsaa tilslut væmmedes ved det. Der *er* udvalgte mennesker — de gaar ofte og steller i kjøkken og barnekammer, de slider ofte kontorkrakker eller butikdisker —, der er dem, der næsten synes som overmennesker; men søg dem aldrig blandt dem, som giver sig selv titelen og foragter andre. Foragten er altid et barn af lidenhed. Findes den hos den store mand, saa findes den ikke, fordi han er stor, men fordi han trods sin storhed i enkelte retninger, er liden og ynkelig i andre. Altid, altid.

Henrik Ibsen har som vanligt fulgt med i tiden og har ladet dagens liv, tanker og diskussioner (som han pleier) farve hans billede. Og han har givet dem dom. Han har sat alt dette vamle snak for al tid i gabestokken deroppe paa salen i det Rentheimske hjem. Borkman og Foldal som de udvalgte, overmenneskene! Talende haant om gjennemsnistsmenneskene, ved hvis naade de lever!

Mon vi ikke herefter faar høre mindre om overmennesker og gjennemsnitsmennesker? Mon ikke den store digter har gjort os den tjeneste at le og haanpiske det snak ud af vort samfund?

* * *

Nede i første etage i familiehjemmet gaar den dumt-hovmodige, forstenede hustru og lytter i gru til skridtene ovenover og lever alene — paa forventet „opreisning“ hun ogsaa. En opreisning for familien, som sønnen skal bringe. Han skal vie sig til det kald. Han skal leve og virke slig, at navnet Borkman atter bliver pletfrit og agtet. Det er mindesmerket, hun vil reise over sin mands grav, — thi hun betragter allerede ham som død.

Men sønnen har sine egne tanker om den sag. Han har ingen lyst til at vie sit liv til dette gravmæle over sin fader. Han er ung og vil leve livet for sig selv — til eget udbytte. Nyde det. Ud af hjemmets lumre troldluft længes han mod sol og lykke. Og han mener at finde dem i en fremmed dame, fru Wilton, der ogsaa i den unge mand ser et middel til at vedligeholde „lykken“ endnu en stund. Hun er mellem 30 og 40, skilt fra sin mand, kvinden som *alene* er det menneskelige hundyr. Denne vistnok noget sjeldne art af kvinde er, som vi alle ved, i de sidste aar kommet svært paa mode i vor literatur og i vort tanke-

liv — neppe udenfor det. Hun har været heltinden i glimrende udførte skuespil („*Balkonen*“), og hun er af en talentfuld kvinde, (fru Marholm Hansson) blevet skildret som den eneste, sande kvinde — kvindeidealet. Det har længe været tydelig, at denne opfatning af kvinden og dette ideal har holdt paa at erobre sig den første plads iblandt os. Digteren har vistnok ogsaa iagttaget det og villet give sit ord med derom — eller *maattet* gjøre det, kanhænde. Han har ogsaa tegnet denne kvinde, det udelukkende menneskelige hundyr, som de andre lovsynger. Men han lovsynger ikke. Hos ham bliver hun blot til fru Wilton, i hvem kun en stakkels tyveaarig Erhart Borkman kan forelske sig, fra hvem der, for andre, slaar en imøde en formelig gravstank.

*

* *

Erhart, den unge Borkman, er væsentlig opvokset i en tantes hus paa Vestlandet. Da fallitten og processen kom, tog denne tante, fru Borkmans søster, Ella Rentheim, gutten til sig som sin egen. Samtidig kjøbte hun familjesædet og gav Borkmans det til brug. Men mellem søstrene er der ikke det bedste forhold. Da Borkman slap ud, fandt der et heftigt opgjør sted mellem de to søstre i anledning af, at hustruen vendte sig helt bort fra sin mand. Søsteren bebreidede hende det. Og resultatet blev, at de ikke saa hinanden mere paa otte aar.

Sønnen forlangte og tog omsider hustruen hjem til sig.

Ind i dette „hjem“ er det da, at skuespillet fører os 16 aar efter fallitten. I otte aar har Borkman skridtet frem og tilbage over stuegulvet ovenpaa, og i al denne tid har han ikke seet sin hustru. Sønnen derimod ser han af og til, idet denne bringer Foldals unge datter til at spille for ham.

Stykkets hele stemning svarer til disse forhold. Det er det mest gravkammer-triste stykke, Ibsen har skrevet, hvad emne og skildrede forhold angaar. Der staar en iskulde ud af det, saa en formelig fryser. Det er et stykke, hvor ikke en eneste straale af kjærlighed varmer op. Selv Ellas trofasthed isner. Og dog er stykket Ibsens lovsang over kjærligheden, som livets liv og det, uden hvilket alt er forfængelighed og værre end forfængelighed — død og grav, bitterhed og galskab. Det er en præken om mildhed, tilgivelse, forsoning og hjertevarme. Præket, som det vel falder digteren naturligst, ved at vise, hvad livet bliver til uden dem.

Jeg forstaar ikke dem, som taler om manglende etisk udvikling hos Henrik Ibsen som digter. For mig *er* der saadan. Man kunde heller tale om mangel paa *intellektuel* udvikling. Thi nogen ny iderigdom bringer neppe de senere skuespil. Det nye i dem er netop det voksende

etiske indhold og dettes udvikling mod positive værdier. Netop det forekommer mig som noget at det største ved den lange række af ibsenske digtninge. Vi har for os en grubler og søger efter sandhed. En, som i sine verker ærlig har givet os sine tvil, sine grublerier; fortalt os i det lidenskabelige sprog, som er ham eget, om sit livs søgen og famlen i dybet — bergmandens søgen efter guldet. Vi grebes altid af den høie, stolte vilje, som i Brand; af den himmelstormende idealisme, som i de sociale dramaer gav sig væsentlig udslag i revsende kritik. Men forgjæves søgte vi det positive — den store grublers centrale ord, et vink fra ham om den kunst at leve og forstaa livet. Men saa fik vi *Solness, Lille Eyolf* og nu *Borkman*, og det, vi havde ventet paa, kom. Læren er ikke ny. Men det er af den høieste interesse at møde den ogsaa fra vor store grubler-digters læber: „Mennesker, naar alt er sagt og alt er prøvet, — liden er vor forstaaelse og vor viden, kun én ting ved jeg at holde os til: Elsker hverandre! De to ord holder løsningen til livets gaade her i verden, til livets kunst. Der er ingen anden vei til forstaaelse, og der er ingen anden vei til lykke eller liv, der er værd at leve. Værer gode mod hverandre; varmer livet for hverandre. Rene, men varme hjerter; kraftige, ranke viljer, men mildhed og lys og fred i sindet.“

Det er de „livets sommerriger“, som allerede Brand graad efter, — det er dem, den aldrende digter nu selv peger paa. *Der* er sandheden.

*
* *

Ella Rentheim kommer for at gjøre et sidste forsøg paa at faa Erhart tilbage. Hun er døende og synes, hun maa have ham. Han er det eneste væsen i verden, hun kan holde af. Sagen er nemlig den, at det var hende, Borkman i sin tid elskede. Men der var en anden, som ogsaa vilde have hende, og denne anden maatte Borkman have til ven for at kunne faa sine forretninger til at gaa. Og da den anden forlangte, at Borkman skulde betale venskab og hjælp med at gaa af veien for ham i forholdet til Ella, saa solgte Borkman sin kjærlighed for forretningshjælpen. Det, siger Ella til ham, var hans virkelige, store forbrydelse i livet; sammenlignet med den bliver alt det andet smaatterier. Det var at „dræbe kjærlighedslivet“ baade i sig selv og i hende. Fra kjærligheden i alle dens former døde hun fra den stund af. Det blev hende ikke engang muligt at føle velvilje eller interesse for andre — at glæde sig ved at se en tigger spise sig mæt. Ikke dyr engang kunde hun fatte interesse for. Hun blev til sten, undtagen overfor en eneste en — Erhart, Borkmans søn. Han blev det eneste punkt udenfor hende selv, som hun

evnede at bryde sig om. Og derfor maa hun ogsaa have ham tilbage de sidste dage af sit liv.

Ella var imidlertid en sterkere karakter, end Borkman og hans rival havde tænkt sig. Den første handlede loyalt efter sin kontrakt og egtede Ellas søster, den nuværende fru Borkman. Men Ella hørte til dem, der elsker en gang og da helt og med al deres sjæl og styrke. Gang paa gang gav hun den anden afslag. Denne mistænkte derfor Borkman for at staa bagom afslagene, og for at hevne sig forraadte han vennen i den afgjørende stund, — lod det komme ud, at Borkman havde brugt bankens betroede midler til private spekulationer. Og deraf kom faldet og elendigheden. Nemesis.

*
* *

Dramaets fire akter bestaar da dels af kampen mellem de to søstre om Erhart og dels af det endelige opgjør mellem Ella og Borkman, med hvad deraf flyder. Under dette kommer der frem i dialogen efter ibsensk maner den forhistorie og de forhold, som her er fortalt. Den kunst, hvormed disse menneskeskjæbner og seksten aars historie er fortalt med en omstændelighed, der gjør, at man ser alt for sig som lyslevende virkelighed, fortalt i de vanlige korte, naturlige ibsenske repliker, den har jo verden forlængst tilkjendt mesterskabet. Og aldrig har den vel været mere fuldkommen, hvad teknisk færdighed angaar, end i dette sidste drama. Lidt efter lidt indvies vi i historie og hemmeligheder, indtil de sidste ord i dramaet ogsaa giver os det sidste ord i forhistorien og den sidste nødvendige oplysning til det hele skuespils forstaaelse. Først naar tæppet falder efter sidste akt, forstaar man mening og hensigt med det hele. Da ser man tilbage over de fire akter med ny forstaaelse, da staar de der i merkværdig, kompakt helstøbthed — én tanke, én handling, én hensigt, ét budskab. Kjærligheden er alt, og uden den er livet paa jorden et dantesk inferno.“

*
* *

Erhart faar ingen af søstrene. Udyret fru Wilton reiser af med ham. Tager ham fangen i sansernes garn. For at suge glæden og ungdommen ud af ham, og slænge ham væk, naar hun bliver kjed af ham. For desto lettere at kunne blive ham kvit, tager hun Frida Foldal med for at kaste ham i hendes arme, naar hun selv bliver træt af at holde ham. Og han, stakkar, drager afsted efter „lykken, lykken, lykken . . .“ „Stolt og hensynsløst som rovdyret, der tager sit bytte, hvor det finder det,“ vilde andre forfattere i vor moderne tid have skrevet og priset fru Wiltons og den stakkars tossings „daad“ som noget vidunderligt skjønt

og overlegent. Ibsen sætter ironiens lygte ogsaa paa dette par. Ler bagom ordene ad deres lykkejagt, saa det hvæser mellem tænderne: „Lykken, lykken, lykken." Tilføier saa mildere: „Kanske alligevel — livets veinet er saa mangfoldigt."

Ogsaa det er vel grublerens indlæg i dagens strid og hans svar til dem, der besynger den „stolte, hensynsløse jagt efter lykken" og „modet" til at gribe den, hvor man finder den. Lidt af en „dom over sig selv" ogsaa? — eller en irriteret berigtigelse af misforstaaelser af *Bygmester Solness*

Som handlingen i skuespillet spændes, kommer selv Borkman nedenunder og prøver at vinde sønnen. Han er blevet vakt af sit drømmeliv om opreisning. Han forstaar, at den aldrig kommer ved at vente paa den og aldrig ved andre. Han sørger nu blot over de otte aar, han har tilbragt paa salen med saaledes at vente. Han skulde straks taget fat paa ærligt arbeide, hvorsomhelst og hvadsomhelst og *saaledes* vundet den eneste mulige opreisning. Thi „det er ikke gjennem nogen andens livsførelse, at en mand kan finde opreisning for sit fald. Sligt noget er bare tomme drømme, som er ble't fablet for dig om — hernede i stueluften. Om du saa vilde indrette dit liv paa at leve det som alle de hellige mænd tilsammen," — siger han til sønnen, „det nyttede ikke mig en smule. Og det vilde heller ikke nytte, om jeg gav mig til at visne hen i bod og sønderknuselse. Jeg har prøvet paa at hjælpe mig igjennem med drømme og haab — i alle disse aarene. Men nu vil jeg ud af drømmene . . . Opreise mig selv vil jeg. Begynde nedenfra igjen. Det er bare gjennem sin nutid og sin fremtid, at et menneske kan sone fortiden. Gjennem arbeide, — gjennem ustanseligt arbeide for alt det, som i ungdommen stod for en som selve livet. Men nu saa tusenfold høiere end dengang."

Utvilsomt? Og vil læserne bemerke ligheden mellem dette ord og Bjørnsons tale i „Over Ævne" om at komme ud af drømmenes verden. Og lægge merke til, at ogsaa her har vi det positive sidestykke til al den skarpe ibsenske kritik over vort per-gyntske fantasiliv. „Ud af drømmene, mit folk!" Ud af den lumre fantasteri-sal deroppe. Ud i virkeligheden og til jevnt, utrætteligt arbeide.

Men Borkman stakker evner ikke det liv, som han her har stillet op for sig. Forlænge har han levet med drømme og fantasier. Nu bliver selve virkeligheden til drøm og fantasi i hans hoved. Det klare dagslys over livet taaler han ikke. De mange hjernehjul, som saa længe har sanket støv til sig i den lumre sal, vil ikke længer arbeide; det pres, han sætter paa dem bringer dem blot til at rive hinanden istykker og sprænges. Virkelighed og drøm gaar i et for ham. Vanviddet sniger sig ind over ham. I form af en rædsel for atter at blive spærret inde, atter at faa

tag over hovedet. Ude maa han være; i den frie luft; aldrig ind mere. „Bare gaa og gaa og gaa. Se, om jeg kan vinde frem til liv og til mennesker igjen."

Og afsted gaar han, fulgt af Ella. Gjennem nat og kulde opover aaserne. Op i dagen og høiden. Omsider staar de to paa en udsigt, hvor de har by og land og fjord for sig. Der staar en bænk under et gammelt træ, hvor de engang i ungdommens og kjærlighedens dage sammen drømte de drømme, der aldrig skulde opfyldes. Her slaar de sig atter ned. Mens Ellas tanker gaar tilbage til kjærlighedens minder, ser han ud over landet og mindes alt det, han havde drømt om at gjøre som forretningsmand -- guldet, han vilde have bragt frem. Endnu er det hans ene tanke. Der er ingen hjælp for det. „Jeg elsker eder, I livkrævende værdier — med alt eders lysende følge af magt og ære. Jeg elsker, elsker, elsker eder!"

Og han erkjender det uden at være istand til at angre, at for „rigets og magtens og ærens skyld solgte han et varmt, levende menneskehjerte, som bankede og slog for ham."

Imidlertid taaler ikke denne gamle mand, som i 16 aar har sat i stueluften, den friske vinternat og vandringen opover aasen i dyb sne. Som han sidder paa bænken, føler han som en is- eller malmhaand gribe sig om hjertet og falder død om.

Hustruen har søgt efter de to og finder dem der. Og over den døde mand rækker søstrene hinanden haanden — „to skygger over den døde". De enes om, at hvad der dræbte ham og forvandlede dem til skygger — gjorde begge dele for længe, længe siden, det var kulden; ikke vinterkulden, men „*hjertekulden*". Det er forstaaelsen deraf, som forsoner dem. Forstaaelsen deraf, som pludselig fra de sidste ord kaster et varmt, gyldent skjær tilbage over dramaets fire mørke akter.

Og Borkman er nok ikke den første og bliver heller ikke den sidste iblandt os, hvem hjerternes kulde har dræbt.

* * *

Det er dramaet. Det har lidet af *Lille Eyolfs* eller *Solness'es* paatrængende symbolik. Det er fuldstændigt, og det er gribende i sit budskab og sin livsskildring uden nogen saadan. Men den er tilstede. Borkman er en „bergmands søn", heder det, og selv paa sæt og vis bergmand. At skaffe guldet ud af fjeldene har været hans drøm; grave, grave i dybet, til han kunde bringe skatten med sig op. Naar vi mindes Ibsens lille personlige digt: „Bergvæg, brist med drøn og brag for mit tunge hammerslag; nedad maa jeg veien bryde, til jeg hører malmen lyde," saa er det uundgaaeligt her som i bygmester Solness i enkelte repliker

at se noget af den „holden dom over sig selv“, som digteren har udtalt, at al digtning er. Borkman er i det hele en Solness, for hvem det er gaaet galt.

Vi tør kanske derfor i de sidste scener læse bergmandsdigterens erkjendelse af, at i dybet ligger ikke sandhedsskatten. Det er paa høiderne, i dagens liv, i det nære og menneskelige, — i „kjærlighedslivet“, den maa tilegnes. Men for hans egen del — han er „bergmands søn“, har bergmandsnatur, og han elsker, elsker, elsker gaaderne og de blinkende sandhedskorn dernede, og „til livets sidste dag“ maa han prøve at hugge sig frem og „bryde vei i dybet“ — prøve at hente den op, den aandens skat, som trods alt vinker dernedefra i tvilenes og spørgsmaalenes gruber.

Og sandelig, det er gjort. Om ikke alt, saa meget. Landets rigdom har han øget vældigen denne bergmandssøn. Som ingen før ham. Bragt op tankerne, tvilene (der renser sindet for falskhed), spørgsmaalene, gaaderne, sandhedskornene, som i hundrer af aar vil blive vendt paa og draget lærdom af iblandt os. Bragt op fremfor alt den ubøielige vilje, den sandhedstrang, den udholdenhed, de etisk-idealistiske krav, som gjorde ham til bergmand, og som fra hans verker i lange tider vil forplante sig til andre. Bragte os endelig denne røde guldklump dernedefra — bragte den op efter et livs arbeide og famlen, — at kjærligheden er veien til livet og til sandheden, og at det er oppe i dagens lys, livskunsten læres og øves bedst.

Se, det var malmen, som klang tilsidst under hammerslaget. Bergmanden kom tilbunds og bygmesteren tiltops, hvor meget det end har kostet, og hvor liden han end selv føler vindingen. Den er vor.

Lao Tse's ord.

(Efter **Mary James Darmesteter** i *„Revue de Paris“*).

For 25 aarhundrer siden gjennemgik Kina en periode af fuldstændig forfald og nedgang. Riget gled ud af den fredelige bane, det med hæder havde fulgt i over 500 aar. De sidste fyrster af dynastiet Tschu var svage og voldsomme og ude af stand til at skaffe sig nogen autoritet. Omsider blev de fordrevne og tronen usurperet af en flok smaafyrster. Værre end nogengang i Kinas historie grasserede i denne tid statens utallige funktionærer; de var sikker paa, at deres skandaløse fremfærd vilde forblive ustraffet og indrettede sig derefter. Og

mens hoffet og embedsstanden førte et overdaadigt og lastefuldt liv, holdt folket i al stilhed paa at gaa tilgrunde af hungersnød.

Det var paa denne tid, at Kinas to store etiske lærere og religionsgrundlæggere, Konfucius og Lao Tse fremstod. Der var liden forskjel paa de tos lære, men betydelig forskjel paa personlighederne. Konfucius var den energiske, praktiske reformator, Lao Tse en stille, tilbagetrukken drømmer. Konfucius staar for os i historiens klare lys, Lao Tse er væsentlig en sagnsskikkelse, om hvem vi saagodtsom intet ved med sikkerhed; legenden har omspundet ham med mirakelhistorier og underlige hændelser, der har bragt enkelte til at betvile endog hans tilværelse. Men der er liden tvil om den sidstes overlegenhed som seer og aand. Vi synes i det hele meget sjelden i religionernes literatur at komme sandhedens kjærne nærmere end i den lille bog (som Pontoppitidans forklaring i størrelse), der tilskrives Lao Tse. Erindres maa det ogsaa, at Konfucius aldrig tilskrev sig selv den høieste forstaaelse og indsigt saalidt som den fuldkomne moral. Selv kaldte han sig blot „en, der altid og utrættelig lærer, og som søger at bringe samtiden tilbage til de sandheder, fortidens store mænd har aabenbaret.“ Endog Konfucius's disciple mener ikke, at han skulde have naaet det høieste trin i udviklingen. Han er, siger de, blot „Vismanden“. Men over vismanden staar „den hellige“, eller den, som ser sandheden ansigt til ansigt, fordi hans liv er fuld sandhed og retfærdighed.

Og vi forstaar bedst de to mænds forhold til hinanden, naar vi tænker om Konfucius som „vismanden“ — som en kinesisk Sokrates, hvem han slaaende ligner, og om Lao Tse som den religiøse seer — en kineser, der svarer til forfatteren af vort fjerde evangelium.

Et interessant sagn beretter, at disse to mænd, som var samtidige, engang mødtes. Det er dette møde, som forfatteren af den nedenfor refererede artikel behandler temmelig frit og i sin egen aand. Efter mødet heder det, at Konfucius sagde til sine disciple: „Jeg forstaar mennesker, og jeg forstaar dyrene, hvordan de bevæger sig, fiskene hvordan de svømmer og fuglene, hvordan de flyver; — men der er dragen, den kløver skyerne og stiger lige op i himlen uden at jeg forstaar, hvordan den bevæger sig. Dragen, det er Lao Tse.“

Konfucius, heder det, opholdt sig i Khu og hørte om Lao Tse, der endnu ikke havde vundet nogen berømmelse. Han aflagde ham et besøg og fandt ham siddende udenfor sit hus.

Konfucius betragtede ham; det var en liden hæslig mand, klædt i en dragt af grovt, blaat bomuldstøi, men tiltrods for hans styghed var der et godt og mildt drag over hans ansigt. Den berømte filosof aabnede laagen og traadte ind i haven, fulgt af sine ledsagere.

— Jeg har ikke villet forlade distriktet Khu, begyndte han, uden at vise

min ærefrygt for en bramfri mands geni og uden at spørge ham til raads i et arbeide, som jeg holder paa med. Dette arbeide, o Lao Tse, er at bringe vort ulykkelige folk tilbage paa pligtens og retfærdighedens bane.

Lao Tse betragtede sin gjest med et smil:

— Er da dét Dem saa magtpaaliggende, sagde han, siden De vil skaffe Dem et saa stort besvær? Og har De ogsaa selv paa det rene, hvad der er retfærdighed? Det forekommer mig, at man stadig bruger disse ord uden at hefte sig synderlig ved deres mening. Og vi bør dog ikke nære det stakkels folk med ting, som vi ikke selv har fuld rede paa! Men sæt, at De havde den ved haanden — tror De da, at dyden er noget, som lader sig lære? Bader duerne sig for at blive hvide? Eller sværter ravnen sine fjær? Jeg frygter, kjære mester, at De ikke har stor udsigt til at have held med Dem.

— Denne arkivar er mig gaadefuld, sagde Konfucius lavt, henvendt til præfekten. — Man ved ikke, hvor han vil hen. Derpaa sagde han med sin sedvanlige elskværdige høflighed til Lao Tse:

— Og alligevel, kjære bibliotekar, vægrer De Dem saalidt som nogen anden for at minde folket om dets forfædres dyder. Og er det ikke de, der arbeider bedst for den tid, som er, og den som kommer, som tager sit udgangspunkt i den svundne tid? Vistnok indrømmer jeg, at det er vanskeligt at overtale menneskene til . . .

— Ja især, afbrød den anden ham, naar man ikke har noget vigtigt at overtale dem til. Og det forekommer mig, at De selv ikke har andet paa hjerte end at slæbe dem henover gravstene. Hvad søger De i fortiden?

— Hvad andet end sandheden, svarede Konfucius.

— Og har De fundet den? Eier De den, siden De vil udbrede den.

— Se, jeg har søgt den i tyve aar, men jeg tør ikke rose mig af at have fundet den, svarede Konfucius.

— Vær da overbevist om, sagde Lao Tse livlig, at De heller ikke herefter vil møde den. Sandheden! Det er en gave, som ikke ret mange vilde sætte pris paa. Og naar alt kommer til alt, saa behøver man blot at granske sit eget hjerte, ikke sandt? for at finde den hel og holden! Den er over alt, den strømmer gjennem vore aarer, den styrer verden, og ingen, ikke engang vismanden, kan undgaa den. Søg den ikke, kjære mester, men giv Dem hen til den, og De vil eie den!

Konfucius var ikke vant til saa aaben tale. Han reiste sig op i sin fulde høide og sagde:

— De giver mig mange gode raad, kjære broder, og for at faa saadanne er jeg jo ogsaa kommen. Jeg vil dog gjerne bede Dem være forvisset om, at jeg ikke er kommen hid for spøg. Jeg er ligefuldt som

De en mand med livserfaring og tænkning. Jeg har udgivet „Bogen om kongerne", „Keiserdømmets annaler", „Gudstjenestens ritual", en afhandling om musiken, og jeg har redigeret vort riges krønike. Jeg har tænkt grundig over oldtidens visdom, og jeg har skrevet en bog om „den virksomme moral". (Saa talte nok aldrig den Konfucius, vi kjender meget godt fra hans verker).

— Min Gud, det er mange smukke titler, sagde Lao Tse, der ikke længer kunde styre sin munterhed. Og det er det, De kalder tanke og erfaring. Ven, De maa glemme alt dette. Tænk ikke længer paa at synes, men tænk paa at *være* overlegen. Et menneske er blot et menneske. Vær forvisset om, at himlen ikke gjør nogen forskjel mellem mennesker. Dæmp heller glansen af Deres geni, glansen af Deres dyder, glansen af ha, ha, ha, ha . . .!

En overgiven latter bragte bænken til at ryste under vismandens lille vanskabte skikkelse.

— Manden er afsindig, sagde Konfucius; og han beredte sig allerede til at forlade haven, da den lille mand med et sæt sprang op og løb efter ham og greb ham i det broderede silkeærme.

— Gaa ikke, vær ikke vred, begyndte han indsmigrende og ivrig. — Jeg bønfalder Dem om at forblive. De er en saa udmerket mand; De er mere værd end alle Deres bogtitler! Hvor De har ret i, at verden maa frelses! Og hvem ved, kanske De ogsaa vil have held med Dem! — thi man kan ofte give det, man ikke selv eier. Men ser De, kjære mester, man maa forstaa at gjøre dette folk lykkeligt uden at lade det merke ens hensigt; man maa forstaa at udrette store ting uden at tillægge det for megen vægt selv. Man maa lære at sætte pris paa, at man ikke tages alvorligt . . .

Og Lao Tse's store, klare øine straalede af en saa stor ømhed, at den udmerkede Konfucius følte sig helt svag overfor dette gamle uopdragne barn.

— Men hvordan vilde De med Deres originale ideer gribe sagen an, om min opgave tilfældigvis paalaa Dem?

— Aa, hvad mig angaar, svarede Lao Tse, og hans øine fik et fraværende drømmende udtryk; for mig er der blot en maade at gjøre folket lykkeligt paa. Jeg vilde sige til mit folk: „Man maa taale alt; det er først, naar man uden at klage formaar at bære det onde, at man lærer at beseire sin skjæbne." De, som ikke er synderlig dydige, vilde jeg omgaaes, som om de var, og lidt efter lidt vilde de maaske blive dydige mennesker. Om mit folk eiede vaaben, vilde jeg raade dem fra at bruge dem, og jeg vilde heller ikke lære dem mange kunster eller indvie dem i megen lærdom. Men mit folk vilde jeg lære at være tilfreds med sine grove klæder og fryde sig ved sine ydmyge boliger og hænge ved sine

gamle skikke. Og om der laa et andet rige ved den samme flod og saa nær mit, at vi kunde høre hverandres haner gale, skulde mit folk ældes og dø uden nogensinde at have begjæret at besøge det andet folk . . . .

Konfucius befriede sig lempelig fra drømmerens haandtag og fjernede sig tankefuld og taus. Og i tre dage sad han blandt sine disciple, og han oplod ikke sin mund, men sad hensunken i dyb modløshed.

*

* *

Lao Tse var en vismand, som elskede ro og taushed. I den by, hvor han boede, var der ingen, som talte om hans lærdom. Naar man saa ham gaa sin regelmæssige gang til sit bibliotek, skulde man taget ham for en almindelig funktionær. Han var sparsom og velgjørende. Han lod ikke til at have nogen intim ven, men imod alle var han venlig. Hans dør stod altid paa vid væg for de ulykkelige og overfor disse var han ødsel baade med aandens brød og det daglige. Men han følte sig ikke forpligtet til at forkynde sandheden for sine bysbørn; thi han nærede den overbevisning, at ethvert menneske eier den helt og fuldt i sit eget hjerte. Men ak, hvor megen tant og tomhed, hvormange forfængelige lyster og tanker dækker som lag af støv det hemmelige speil, der dunkelt bevarer billedet af det Evige! Lao Tse aabenbarede sig for sine samtidige som et for bevægelserne i sin tidsalder temmelig udeltagende menneske.

Konfucius's besøg og den uvante livlighed, hvormed Lao Tse havde modtaget denne berømte filosof satte hele distriktet Khu i bevægelse, og den lille beskedne arkivar blev snart en fremtrædende personlighed. Dette undlod ikke at vække hans overordnedes skinsyge, og en dag blev han uden videre afskediget. Nu kunde vistnok Lao Tse gjort ophævelser over en saa aabenbar uretfærdighed. Men var der, naar alt kom til alt, skeet nogen ulykke? Det er ikke tilladeligt for mennesket at leve udelukkende for sig selv. Det kan være et udslag af egoisme, at man trækker sig tilbage og indretter sit liv efter sit eget forgodtbefindende. Hvorfor skulde man da ikke glæde sig over, at man ved en overordnets uretfærdighed tvinges til at bryde ud af den kreds, hvor man hidtil har levet et respektabelt, men lidt snevert liv? Seet under det synspunkt bliver andres vilkaarlighed en gave, hvorfor man alene bør vise sig erkjendtlig. Lao Tse tog ærbødig afsked med sine overordnede, lukkede sit lille hus, som hans indkomster ikke længer tillod ham at bebo, og trak sig tilbage til ørkenen for at grunde over det Absolutes natur.

Men han var ikke længer den beskedne funktionær fra fordum; mod sin vilje var han bleven en af byens berømtheder. Naar beboerne af

Khu vilde ydmyge folkene i Lhu, der var mægtigere og havde større handel, pleiede de at spørge: Og hvem i eders by har omgang med det Absolute? Da man vidste, at Lao Tse's navn nævntes med den største ærefrygt i Lhu saavelsom i Khu, begyndte man at sige, at han var undfangen af en komet. Da Lao Tse havde lukket sit hus, talte hele byen om hans afreise, og man var utrøstelig.

Da filosofen kom til bredden af Han-Khu, opdagede han paa den anden bred en stor flok mennesker, der klappede som rasende til ham, alt imens de kigede op mod himlen; thi det rygte havde bredt sig ud, at Lao Tse vilde foretage sin reise ridende paa ryggen af en vinget drage.

Vismandens første tanke var at tage tilbens og undfly, men færgemanden traadte hen til ham og sagde med ærefrygt:

-- Kjære mester, vi vil ikke, at vor uvidende vilje i nogen henseende skal paavirke Deres beslutning; men før De begraver Dem selv i ørkenen, bønfalder vi Dem om at lade os kjende den Eviges vilje og give os en regel for vort liv.

Lao Tse vægrede sig ikke ved at indrømme denne sine landsmænds retfærdige begjæring. Han steg op i færgemandens baad, lod sig føre over til den modsatte bred og udtalte under mængdens dybe opmerksomhed følgende ord:

Himlen og jorden er ikke til for sin egen skyld, men for alles; derfor er de evige.

Glem det onde, som man har gjort dig, og det gode, som du selv gjør; vær som himlen, der giver uden at fordre noget igjen.

Naar den retfærdige har mistet selve bevidstheden om sin godhed, da vil den uretfærdige glemme sit had.

Den vise hefter sig aldrig ved sine egne fortjenester; thi han har ofte seet den ryggesløse ile den retfærdige til hjælp.

*

Den som elsker trods alt, er paa forhaand bestemt til at blive en frelser.

Bed ikke Gud om mod, men bed om kjærlighed, thi man forstaar altid at forsvare det, man elsker.

Lad den, som seirer, bære sorg over den, som tabte.

*

Sky som en dødssynd at finde din fars hus for trangt.

At leve i armod er det bedste middel til at kunne give: alene den fattige kan være ædelmodig.

Der er én pligt mod andre: kjærlighed, og én pligt mod sig selv: forsagelse. Der gives ingen andre pligter.

Den bedste næstekjærlighed er at hjælpe næsten til at følge sin natur.

Hvert menneske har sit eget væsen, som det er født til at fuldkomme og frigjøre ligesom en plante sin duft.

Guddommens væsen er sandhed.

Hvad man end gjør, fuldkommer man Guds vilje.

Med korslagte hænder sidder den vise og smiler, og se verden gjennemgaar en forvandling.

Himlens net er umaadeligt, og maskerne vide, og dog slipper ingen igjennem. *nk.*

En fremvisning af legetøi.

Fantasi.

(Af C. F. Keary i „*New Review*").

Ja, ja, saa 'er altsaa stakkels Gribble puttet ned i sin æske, han da." Han hørte det lige saa klart og tydeligt som med virkelige øren. Det kom fra en af hans gamle klubvenner og blev sagt i klubben, Han havde aldrig været humoristisk anlagt, men denne ytring gav ham dog et anfald af krampelatter.

„I sin æske! — Akkurat som en dukke — et legetøi. En komisk tanke. — For en dukke han var! det prægtigste legetøi i verden puttet pent ned i sin æske. — Ha, ha!" Og testator lo, saa han rystede.

„Et stykke ordentligt legetøi, — som det der for eksempel," sagde Tanken ved hans Albue." — Og ved alle helgener, det *var* et ordentligt stykke legetøi.

Hvem kunde holdt det for muligt, at der kunde forfærdiges miniaturhuse med saadan nøiagtig livagtighed i hver mindste detalj? De laa rundt en brolagt plads, og hver sten, hvert græsstraa i et hjørne, hvor brolægningen var lidt i uorden, ja ligetil hver sodfille i luften var et mirakel af trofast naturgjengivelse. Men alt dette var dog blot som rammen om selve billedet — blot dramaets iscenesætning. Inde paa pladsen blev der snart en fuldstændig trængsel af smaa dukkemennesker, næsten alle i sort frakke og floshat. De spaserede omkring og dannede grupper paa to, tre og op til et dusin. Nogle lo og spøgte, andre var alvorlige til tristhed. De fleste havde tegnebøger, hvori de uafladelig noterede noget; mange havde trykte cirkulærer, og atter andre saa i aviser. Høit oppe i et vindu saa Gribble en bleg pige ved en skrivemaskine og endnu høiere oppe sad en gammelagtig skikkelse og syede i halvlyset.

„Eller det,“ sagde Tanken ved hans Albue efter en stunds forløb. Og det andet stykke legetøi var ligesaa vidunderligt som det første. Det var en oplyst salon. De elektriske glødelamper var som knappenaalshoveder. Dukkerne var mænd og kvinder — absolut livagtige. De gik omkring, viftede sig, bukkede, pudsede sine næser og snoede sine urkjæder.

Og saa kom det første legetøi tilbage. Gribble saa nu meget mere i det end før.

„Ford — — —. Tænke sig, er det ikke Børspladsen“, udbrød han. Han undgik uvilkaarlig sine gamle kraftudtryk og prøvede at finde mildere. „Og der er Tom Sneyd. Ford . . . . . . Min salighed er det ikke. — — Og Howard Jones; og Cavendish Smith.“ Og Gribble gjenkjendte den ene efter den anden af sine gamle bekjendte.

Dukkerne gjentog ikke en og samme handling, men bevægede sig og skiftede fra det ene til det andet fuldstændig som i livet. Da det andet billede atter viste sig, saa han nu ogsaa mere i det. „Fruen og Bella!“ raabte han, idet han gjenkjendte sin hustru og datter, og slog sig paa laaret med saadan voldsomhed, at han fik taarer i øinene.

I et tredie legetøi gjenkjendte han straks kortværelset i sin klub. Der sad tre klubvenner og spilte whist. Han saa tydelig den enes haand; kortene var saa store og tydelige, at han kunde følge spillet og blev snart fordybet i det.

Og det ene legetøi efter det andet af samme sort viste sig for ham.

„En kunde staa og se paa dem en hel evighed, ikke sandt?“ spurgte Tanken ved hans Albue.

Gribble var for optaget af beskuelsen til at svare straks. Da nogen tid var gaaet, erindrede han pludselig, at der var blevet rettet et spørgsmaal til ham. „Aa, ikke ganske en hel evighed alligevel,“ svarede han da. Men Tanken ved hans Albue var borte.

„Nei, ikke i al evighed,“ gjentog Gribble efter endnu en stunds forløb, idet han strakte sig som en forberedelse til at gjæspe. Men der kom intet svar.

Og de var underlige og interessante, disse leger. Han fordybede sig atter i beskuelsen af dem. Efter endnu en stunds forløb udførte han det forberedte gjæsp.

„Nu kunde vi gjerne faa en stans fra dette her,“ sagde han endelig og vendte sig fra et billede af en større udflugt paa landet. Men idet han vendte sig, befandt han sig straks atter foran kortværelset i sin klub.

„Det er sandelig paa tide, det holder op — for en stund. Ford . . . . Saamæn er det ikke det.“

Men forevisningen fortsattes uden afbrydelse.

Tilsidst kom der en røst ud af tomheden og gav forklaring. „Sagen er den," sagde røsten, „at over der udmerkede du dig ikke netop ved nogen humoristisk sans; men derimod var du i besiddelse af en alt beherskende hensynsløs forretningsevne. Og saadan forretningsevne bestaar, naar du tænker dig om, i at kunne behandle sine medmennesker, som var de ikke levende og følende væsener, men kun livløse dukker. Følgen er, at de levende, som kommer hid, ikke ønsker at omgaaes dig. Vi prøver derfor at finde paa noget at more dig med. Og dette er virkelig det bedste, vi kan finde paa for en med dine anlæg og dine vaner."

Men nu brast Gribbles taalmod. „Hvor længe i satans navn skal jeg da gaa her og stirre paa de fordømte ting," udbrød han purpurrød i ansigtet.

„Du kunde være høfligere," sagde røsten. „Jeg sagde dig jo, at vi gjør vort allerbedste for dig."

„Hvor længe — det er, hvad jeg gjerne vilde vide — maa jeg gaa her og se paa de ford . . . . paa legerne? Jeg synes det allerede er en hel evighed, siden jeg begyndte."

„Det er bare hundre aar — akkurat."

Gribbles ansigt blev snehvidt. Han skjalv, saa tænderne hakkede. „Hm . . . hundre aar! Evige Gud! . . . . Og — og hvor meget længer maa dette vare?"

„Ja, det kan jeg ikke sige. Muligens en evighed. Hvis saa, saa er der ingen hjælp for det."

„Men -- nei — hør her! Det — det — er jo meningsløst, det. Hør her, jeg vil bare spørge om en eneste ting . . . . . ."

Men der kom intet svar.

Tysk socialisme.

(Efter Ch. Barrard i *„Bibliothéque Universelle"*).

I.

Den tyske socialisme indtager en særstilling inden den universelle bevægelse, ikke fordi den er ældst — kommunismen havde allerede havt sine profeter, sine smaa revolutioner og endog sine martyrer, længe før den var kjendt i de tyske lande. Men socialismen har under sin udvikling i Tyskland efterhaanden faaet en karakter, der udmærker den fremfor de andre landes socialisme og gjør den vel værd at studere.

Hegel er for det socialistiske Tyskland i endnu høiere grad end Rousseau for Frankrige en ubevidst forløber, og flere af hans disciple forsøgte at udsprede over Tyskland ideer, der var nær beslægtede med Fouriers. Men disse første tilløb til en arbeiderbevægelse blev kvalt i fødselen, tiltrods for at deres program ikke gik videre end til at faa en almindelig arbeiderforsikring under statens kontrol — en indretning, som Bismarck senere har arbeidet for og gjennemført som rigskantsler.

Men socialismens egentlige fædre i Tyskland er Karl Marx og Ferdinand Lasalle. Disse to jøder var mænd med talent og, jeg tror ogsaa, mænd med hjerlelag. Født til velstand viede begge sit liv til at skaffe samfundets stedbørn ret, og begge tilstræbte med utrættelig energi det samme formaal om end ad forskjellige socialistiske veie. Lasalle var ingen mordbrænder af monarkiet. Han var, som Bismarck engang ytrede i Rigsdagen, „af udpræget national og monarkisk tænkeart; det ideal, han tilstræbte, var dannelsen af et tysk enhedsrige, og heri havde vi jo tilknytningspunkter. Han var en energisk og intelligent mand, med hvem det var en lyst at føre en samtale; og vi passiarede ogsaa ofte timer i træk og det var mig altid ukjært at bryde af . . ." Lasalle vilde ophæve enkeltmandsforetagender paa det industrielle omraade og lade staten overtage produktionen, saa arbeiderne istedenfor en knap tilmaalt løn kunde faa sin retmæssige andel i udbyttet. Marx derimod vilde ophæve den bestaaende politiske orden og skabe en fællesaktion mod den individuelle eiendom af alle landes proletariat. Støttende sig paa videnskabelige statsøkonomer som Adam Smith og Ricardo paastod han, at rigdommen udelukkende er et produkt af arbeide; gjenstandens værdi maales af det arbeide, der tiltrængtes for at frembringe den. Kapitalen er altsaa i og for sig uden værd; alene ved arbeidernes sved faar den værdi. Men som det er arbeideren, som meddeler kapitalen værdi, saa er det med rette ogsaa ham og ikke kapitalisten, som bør have udbyttet. Lasalle støtter sig derimod til den lov for arbeidslønnen, som er formuleret af statsøkonomen Turgot saaledes: —

Den vanlige arbeider, der ingenting har foruden sine to hænder, kan alene leve, saafremt han kan faa solgt sin arbeidskraft til andre. Han sælger den mere eller mindre dyrt, men hvor høi eller lav prisen skal være, afhænger af den aftale, han træffer med arbeidskjøberen. Denne betaler altid saa lidet som muligt, og da han gjerne har frit valg mellem en stor mængde arbeidere, tager han den, som byder sig for mindst penge. Arbeiderne er derfor nødt til at slaa priserne ned for hverandre, og paa alle arbeidsfelter vil lønnen nødvendigvis indskrænke sig til at tilfredsstille hans allernødtørftigste behov. Arbeideren vil aldrig tjene mere end, at han saavidt undgaar at dø af sult.

Hvorledes skal dette kunne blive anderledes? Lasalle svarer: Ved at kapitalisten tages i arbeidernes tjeneste, istedenfor som nu, at arbeiderne staar i kapitalistens. Og det praktiske reformmiddel, han greb til, var oprettelse af en *almindelig tysk arbeiderforening* i Leipzig 1863 med tilslutning af seks hundre delegerede, der repræsenterede elleve store byer. Opgaven for denne vældige sammenslutning skulde være at gjennemføre et system for kooperativ produktion ved hjælp af et fond paa hundre millioner thaler, som man skulde formaa staten til at give i forskud. Den havde tillige et politisk formaal, nemlig at kjæmpe for den almindelige stemmeret og de tyske landes sammenslutning under Preussens førerskab. Den sidste del af programmet realiseredes af Bismarck ved Sadowa og Sedan, men staten viste ingen iver for at tilskyde det umaadelige fond, som man forlangte af den. Da Lasalle et aar senere døde, dræbt i en duel for en kvindes skyld, havde han allerede lidt mange skuffelser; arbeiderne meldte sig ikke med begeistring ind i Allgemeiner Deutsche Arbeiterverein, antallet af medlemmer forblev tvertimod meget mindre end paaregnet, og den preussiske regjering gav heller ikke foreningen den bistand, man sikkert havde ventet.

Det er alligevel af denne arbeidersammenslutning, at ti aar senere det socialdemokratiske parti skulde fremgaa. Dette tidsrum var fyldt af uendelige disputer mellem Lasalles og Marxs tilhængere, men endelig gjorde regjeringen en ende paa denne disput ved at undertrykke den Almindelige tyske arbeiderforening. Der trængtes nemlig ikke mere for at forsone de uenige brødre. Paa kongressen i Gotha gjorde de fælles sag under ledelse af Liebknecht, der var marxsianernes fører. Et program, der i faa abstrakte formler indeholdt Marx's doktrin, blev vedtaget, og fra den dag daterer sig det tyske socialdemokratiske parti, som altsaa blot er tyve aar gammelt. Men i disse aar har dette parti havt en saa rask vækst og udvikling, at det paa en gang er blevet et mønster og et haab for de fleste meningsfæller i alle lande. Dets doktriner stemmer bedre overens med tyskernes end med andre folks ideer om statens magtomraade. Villigere end af de romanske folk anerkjendes af germanerne individets undervisning under staten. Desuden lader tyskernes spekulative natur sig let forføre af ideale udsigter. Ikke alene arbeiderne, men ogsaa borgerne rives med. Socialismen trænger ind i skolerne, og den har tilhold i akademierne, den læres fra universitetets katedre, og det er lærde, som har givet de slagord, der nu repeteres i alle arbeiderklubber. Det tyske proletariat har tvungen skoleundervisning og kan læse teoretikernes skrifter og tilegner sig dem ogsaa med begjær. Det er inddresseret i kasernelivet og tager udenvidere sine partiførere for officerer og underofficerer i en civil armé. Dette er en ganske uventet følge af militarismen,

men socialisterne er vel vidende om den, og selv om de høit og lydt fordømmer den preussiske korporalisme, erkjender de i al stilhed, hvad de skylder den. Triumvirerne Bebel, Liebknecht og Singer har optraadt som herrer; de har bevist for sine trofaste, at et stridende parti alene har fremgang under en betingelse: at ethvert af dets medlemmer opgiver sin vilje for det heles. Forøvrigt var de godt skikkede til at vinde og bevare autoritet. Bebel er en handlingens mand, ivrig og uforsagt og samtidig evnerig; Liebknecht er teoretiker, en klar fremstiller af Marx's filosofi, en dygtig skribent og fremragende taler, mens Singer især udmærker sig ved en borgerlig egenskab: han er millionrig og er altid villig til at betale for sin ledende stilling inden partiet ved rigelige tilskud til partikassen.

Mens socialismen i andre lande tildels har adlydt blinde instinkter og gjort ubetænksomme og fanatiske tiltag, har den i Tyskland fremstillet sig med et fuldt udarbeidet system, kloge og modige førere og en masse, der paa engang er bevidst og lydig.

Til rigsdagsvalgene havde det tyske folk opnaaet almindelig stemmeret; derfor gik socialisternes anstrængelse i de følgende aar fremfor alt ud paa at skaffe sig en vægtig repræsentation i rigsdagen. Og paa dette omraade har de gjort umaadelige fremskridt. Følgende tabel viser antallet af de vælgere de i fortløbende aar har ført til urnen:

I 1871	124,655	vælgere.
- 1874	354,952	—
- 1878	437,158	—
- 1881	311,961	—
- 1884	549,990	—
- 1887	763,128	—
- 1891	1,341,587	—
- 1893	1,735,000	—

Bismarck tillagde i begyndelsen ikke denne bevægelse stor vægt; han tilbød endog Bebel understøttelse til hans arbeidersammenslutninger paa betingelse af, at disse i Berlin vilde stemme mod venstres kandidater. Det var først efter Gothakongressen, at den store kantsler blev skræmt, og straks efter gav et par attentater ham den attraaede leilighed til at optræde strengt. Ingen af disse attentater var udført af socialister, men ikke destomindre satte man dem med haarfin logik i forbindelse med den revolutionære propaganda. Rigsdagen havde vist sig opsætsig; den blev opløst, og den nye nationalforsamling viste sig mere tjenstvillig og vedtog efter en mindeværdig debat undtagelsesloven mod den socialistiske propaganda. Denne lov af 21. okr. 1878 var vedtaget for et tidsrum af tre aar, men er senere stadig bleven fornyet ligetil 1890. De forholdsregler, man tog

ved denne lov, var drakoniske. Dem der var medlem af et forbudt selskab eller laante et saadant lokale til sammenkomster skulde ilægges bøder eller fængsel. Politiet kunde nægte dem udøvelsen af deres erhverv — berøve dem levebrødet paa en løs mistanke om, at de drev socialistisk propaganda. I byer hvor der forekom symptomer paa hemmelig agitation, kunde „den lille beleiringstilstand“ erklæres.

I hele tolv aar, fra 1878 til 1890, er disse undtagelseslove blevet udøvede med ubøielig strenghed. Berlin, Hamburg, Leipzig, Frankfurt, Altona, Potsdam, Stettin og en mængde andre byer var blevet erklæret i „den lille beleiringstilstand“, aviser beslaglagte, taler og folkemøder forbudte. Redaktionen af *„Socialdemokraten“* maatte vandre over grænsen til Zürich og udgive bladet derfra, og utallige var de besværligheder og uretfærdigheder, som partiets ledende mænd maatte finde sig i.

Og resultatet af forfølgelsen er, at partiet i tiaaret er blevet en million mand sterkere.

II.

Da undtagelseslovene i 1890 blev begravne, havde det socialdemokratiske parti ikke længer nogen grund til at holde sin organisation hemmelig. De fremtraadte derfor ogsaa straks med aabent visir. Mens de i de foregaaende aar havde maattet holde kongresser i St. Gallen, Zürich og Kjøbenhavn, kunde de nu træde aabent frem inden det Tyske Riges grænser. Kongressen i Halle var derfor ogsaa et eneste hossianah! Man følte sig befriet fra et tungt aag, og man triumferede. Tribunen er smykket med Marx's og Lasalle's buster, og paa alle vægge flammer i transparenter: *Proletarer i alle lande, forener eder!* Salen er smykket med tøier og faner, men fraseet denne lidt skrigende symbolisme, tyder intet paa revolution. De delegerede sidder rundt lange borde, de har foran sig slige bjerge af propositioner, at en almindelig tingmand kunde gulne af misundelse. De diskuterer otte timer om dagen med en varme, en opmærksomhed og tro, som er deres sag værdig. Og borgerlige „kamre“ kunde have adskilligt at lære af dem. De delegerede har udseende af søndagsproletarer og røger vældig. De er tilbøielige til at overdrive betydningen af sine afgjørelser og tager dem med et alvor, som om de øieblikkelig kom til at ændre verdens gang.

Men allerede den anden kongres, i Erfurt, var langt mindre triumferende end den i Halle. Friheden og den aabne dag havde allerede gjort sit verk. Der var ikke længer nogen tvang, og mere behøvedes der ikke for at man skulde faa syn for de indre tvistigheder og misligheder, de sprækker i den kompakte flok, som man ikke merkede, da den var under politiets pres. Først og fremst rettede man blikket paa den fare, der

truede organisationen fra de anarkistiske elementer, og det erindres, hvordan Bebels og Liebknechts trofaste paa Züricherkongressen styrtede sig over anarkisterne og sparkede dem ud. De tyske socialister er fremfor alt i verden bange for at slaaes i hartkorn med disse desperate individer. Af langt større interesse end disse rivninger blev imidlertid rivalforholdet mellem triumvirerne og førerne for de bayerske socialister Vollmar.

Baron Vollmar er en mere fængslende og interessant personlighed end nogen, man har truffet i den tyske socialismes rækker siden Lasalle. Han er født i München i 1850. Hans familie lod ham opdrage af benediktinerne i Augsburg og bestemte ham til armeen; 15 aar gammel traadte han som kadet ind i det bayerske kavalleri og deltog i krigen mod Preussen i 1866. Derefter traadte han ud af armeen og meldte sig sammen med endel andre unge bayerske adelsmænd i pavens tjeneste. I 1870 vendte han atter tilbage til sit fædreland og fulgte med i hele felttoget mod Frankrige. Han anførte en trop sapører og blev ved Loire rammet af en kugle; han forsøgte at slæbe sig afsted, men faldt omkuld og brak begge ben. Herved blev han tvungen til langt stilleliv, kom til at læse meget og omvendte sig til socialismen. Han er aldrig blevet helt helbredet, men gaar med møie støttet paa to stokke. Men han ser godt ud, er slank og bredskuldret som en elegant kavalleriofficer; han erobrede ogsaa paa en reise i Sverige en rig ung arving og ægtede hende og har siden boet i München. I 1881 var han deputeret fra Sachsen i rigsdagen, og siden 1884 har han repræsenteret sin fødeby München. Han er en mand med stort talent og udstrakte kundskaber. Han er den virkelige skaber af socialismen i Bayern.

Af en helt anden art er Bebel. Han er ti aar ældre end Vollmar og var simpel dreier i Køln, da han mødte Liebknecht, som satte ham ind i Marx's lære. Begavet og begjærlig efter kundskab slugte den unge arbeider de nye teorier og gjennemgik en rask og rig intellektuel udvikling. Ikke desto mindre har han hele sit liv vedblevet at opfatte sin mesters teorier som ukrænkelige dogmer. Aarene gaar og forholdene skifter idelig karakter rundt omkring ham; nye krav og nye metoder melder sig, uden at han formaar at vige en haarsbred fra den ortodokse sti. Han respekterer autoritet. Han er partiets høitbetroede ældste og den første, som traadte ind i rigsdagen. Allerede i 1868, 28 aar gammel, repræsenterede han Sachsen i den nordtyske rigsdag. Mere end nogen anden har han med sin person staaet inde for sin overbevisning. I 1890 protesterede han mod annektionen af Elsass-Lothringen, og denne protest skaffede ham to aars fæstning. Bebel eier en uforsagthed uden lige. Han har holdt Bismarck stangen med forbausende kraft og dygtighed. Han er aldrig bange for at udæske rigsdagens vrede ved utilsløret at angribe adel og keiserdømme.

Og denne simple arbeider har i det hierarkiske Tyskland opnaaet ledelsen over det største af de politiske partier og er sikkerlig en af de betydeligste folkeledere i vor tid.

Men medaillen har sin revers. Med bevidstheden om sit værd, om de ofre han har gjort, de lidelser han har udstaaet, og de resultater han har opnaaet ved sin utrættelige energi, har han ikke formaaet at begribe de nye røster, som hæver sig rundt om ham, de nye mænd, som tillader sig at have en anden mening end han selv og forkynder en doktrin, der er mere tidsmæssig end hans egen. Man skulde have seet denne lille magre og nervøse mand med det graanede stride haar og de sorte brændende øine, naar en af disse yngre staar op paa tribunen for at angribe ham! Da tripper han nervøst om som en racehest, og naar hans tur er kommen styrter han op paa tribunen, og taler . . . taler i korte, metalliske, direkte, piskende sætninger uden den mindste retorik. Og hvert piskeslag rammer, og næsten bestandig gik han af med seiren, indtil det øieblik, da han stod ansigt til ansigt med baron Vollmar.

Deres første mindeværdige sammenstød havde Erfurterkongressen til skueplads. Vollmar, der havde ytret at socialisterne var ligesaa gode patrioter som de andre tyske borgere, blev rasende angrebet for disse ord af Bebel saavelsom af Liebknecht og Singer. Men han blev dem ikke svar skyldig. I en fortrinlig tale brød han staven over den gamle doktrinære socialisme, som vil nøie sig med at henskyde alt til den kommende omvæltning og forespeile arbeiderne de ideale tilstande ovenpaa denne, istedenfor at gaa den sindige parlamentariske vei, som det sømmer sig et parti, der allerede tæller en million vælgere og paa et aar kan tælle det dobbelte. I virkeligheden daterer der sig et omslag i partiets politik fra denne kongres og et omslag netop i den opportunistiske retning, som Vollmar anbefalede. (Sluttes.)

Under havfladen.

(Efter Archer P. Crouch i *„Nineteenth Cent.“*).

Dr. Nansens bog, begynder forfatteren, ventes med spænding af alle, som interesserer sig for oceanografi (hav-kundskab). Det oplyses i hans artikler i *„Daily Chronicle“*, at han foretog en række dybmaalinger og sluttede, fra mangelen paa ethvert spor af organisk liv i de prøver, som bragtes op fra bunden, at de moderne teorier om havbundsaflagringer maa ændres.

Alt, hvad der øger vor viden om havets dyb, er af særlig praktisk interesse i denne tid, da der paatænkes en Stillehavskabel, som vil komme til at ligge meget dybere end nogen tidligere lagt kabel. Det er i virkeligheden de for disse praktiske kabelforetagender nødvendige undersøgelser, der har givet os vor væsentlige viden om den del af verden, der ligger under havfladen.

Noget kjendskab til havets beboere paa grundere vand har vistnok længe eksisteret. Aristoteles opregner saaledes 180 dyrearter i det Ægæiske Hav, mens Plinius den Ældre 400 aar senere blot kjendte 176 arter af havdyr. Den ordrige gamle forsker tager dog af denne sin viden anledning til at udbryde: „Det maa tilstaaes, at det er umuligt at give et alment overblik over alle arter af landdyr; men ved Herkules! i havet, saa uhyre det end er, findes der intet, som vi ikke kjender, og underlig nok har vi bedst kjendskab til de ting, som naturen har skjult i havets dyb.“ 176 arter! Den gamle forskers skrydende tale vilde snart været bragt til taushed, ifald det var blevet ham fortalt, hvad vi ved, at havet eier i det mindste 500,000 dyrearter. Deraf tilhører dog de 400,000 meget lave livsformer.

Ingen videnskabelige forsøg paa at maale de større havdyb blev gjort før det syttende aarhundre. Saa ung er al moderne viden og videnskab! Om benyttelse af vanligt lod og line kan der paa større dyb ikke være tale paa grund af strømsætning og vegt. I det syttende aarhundre benyttede Hooke en trækugle, der blev sænket ned ved en tilfæstet jernvegt. Naar bunden blev naaet, kom trækuglen løs fra jernvegten og steg derfor atter op til overfladen. Dybden beregnedes efter en fysisk formel fra den tid, som forløb fra den slap bunden, til den atter viste sig.

Der gjordes dog lidet fremskridt i oceanografi før i vort aarhundre. I 1818 lykkedes det Sir John Ross at bringe op levende dyr fra en dybde af 6300 fod. Han benyttede en hampeline og en slags skeformig tang. Men dette resultat blev betragtet med mistro af fremragende forskere, og endnu i 1859 udtalte Edward Forbes i sit store verk *Natural History of European Seas* (De Europa tilgrænsende haves naturhistorie), at dyreliv ikke *kan* eksistere paa større dyb end 1800—2400 fod. Uheldigvis for den lærde forskers teori og dogme fiskede man op med loddet, aaret efter hans bogs offentliggjørelse, tretten stjernefiske fra en dybde af 7550 fod. Forskerens og teoriens tilhængere gav sig dog ikke saa let. De mente, at stjernefiskene havde „konvulsivisk klamret“ sig til loddet, mens det var under opgaaende, og at de aldeles ikke kom fra bundens nærhed. Men endnu samme aar fiskedes der i Middelhavet op en telegrafkabel, som havde ligget paa 6000 fods dybde og var ganske dækket af tydelige spor af mangeaarigt dyreliv.

Først i 1854 indførtes dybmaalingsapparater, der gav paalidelige resultater paa nogenlunde rimelig tid. Alle disse apparater bestaar af en line, til hvis ende der fæstes et eller flere rør, som bringer op prøver af bunden selv og af vandet i dens nærhed. Line og rør sænkes ned ved en betydelig vegt, som af sig selv falder af, naar bunden naaes. Det i 1854 opfundne apparat bestaar af en hampeline, et metalrør og en kanonkugle som vegt.

Men paa store dybder viste hampelinen sig upaalidelig trods de største vegter. Lord Kelvin indførte da i 1872 (saa nyt er det altsammen) tynd staaltraad isteden. Samme fine staaltraad, som benyttes i pianofabrikationen. Den er som oftest $^1/_{33}$ tomme i diameter og atten gange sterkere end en lignende hampeline, — d. v. s. en saadan maatte være atten gange tykkere. Den tynde traad frembyder liden overflade, som strømmen kan faa tag i; den har derfor vist sig at give udmerkede resultater selv i den sterkeste havstrøm. Den har desuden den store fordel over hampelinen, at den indvindes og oprulles meget hurtigere. En længde paa 12,000 fod kan hales ind og oprulles paa tyve minutter, mens skibet selv gjør fuld fart; en lignende hampeline vilde kræve $2^1/_2$ time til indhalingen, og da maatte skibet endda ligge stille.

I begyndelsen gjordes denne staaltraadline i længder paa 600 fod; paa 12,000 fods dybde fik altsaa linen 19 skjøder, som var ubehagelige. Nu tilvirkes saadanne liner i længder paa 15—16 kilometer uden en eneste skjødning.

Linen oprulles paa en trommel, der maaler en favn i omkreds, saaledes, at antallet af omdreininger, naar linen løber ud, angiver dybden i favne. Trommelen skyves ved afløbningen ud over agterstavnen, saaledes at linen løber direkte i vandet; naar den indhales, trækkes derimod trommelen tilbage, og linen hales ind ved et specielt heiseapparat, saaledes at trykket ikke falder paa trommelen. Et automatisk instrument angiver stadig tallet paa omdreininger under afløbningen.

Selve loddet bestaar ved et af de bedste moderne apparater af et større metalrør $1^1/_2$ " i diameter. Det har ventiler ved top og bund, saaledes at vandet frit løber gjennem det, naar det gaar ned, mens ventilerne lukkes, naar loddet heises op, hvorved røret medfører en prøve af vandet lige ved bunden. Under dette rør sidder tre andre $^1/_2$ tomme i diameter og 16 tommer lange; disse trænger ned i bunden og bringer op prøver af dens bestanddele.

Synkevegterne er eliptiske af form for at frembyde mindst mulig modstand under nedgangen. De veier 30, 40 eller 60 pund alt efter den dybde, man venter. De er hule og omslutter selve „loddet". Paa bunden

falder de af ved en enkel, men sikker automatisk mekanisme, og linen med rørene hales da let ind igjen.

For at faa temeperaturen ved havbunden fæstes der et termometer til linen ligeover det største rør. Dette termometer er gjerne saaledes indrettet, at det endevendes, naar linen hales ind. Derved afklippes en del af kviksølvsøilen og falder ned i rørets top, som nu hænger ned. Denne kviksølvsøile maaler temperaturen. Ved ét apparat endevendes termometret ved en vegt, som falder ned paa linen, efterat den er udfiret. Vegten træffer en hævstang, som besørger endevendingen. Ved en anledning blev en nysgjerrig fisk, som vilde undersøge apparatet truffet i hovedet af den nedfaldende vegt og klemt fast mellem den og hævstangen, hvor man fandt den ved indhalingen. Det noteredes i skibets journal, at „det syntes haardt, at man selv ikke paa havets dybeste bund er fri for ulykkestilfælder foraarsagede ved moderne maskineri."

De stedfundne maalinger viser, at de store verdenshaves bund i regelen er langt mindre uregelmæssige end fastlandenes overflade. Atlanterhavets bund f. eks. udgjør en bølgende slette, hvorfra blot her og der en top eller ø af vulkansk eller korallisk oprindelse hæver sig. Dens linjer ligner nærmest et bræt med næsten lodrette kanter. I regelen fortsættes landjordens skraaning jevnt under havfladen indtil en dybde af 600 fod, hvorpaa der følger et brat fald til 9000 eller 12,000 fods dybde, som efterhaanden tiltager til bundens normaldybde af 15,000 fod — Mt. Blancs høide over havet.

Strækningen mellem 600 fod linjen og stranden gaar under navn af fastlandsplatformen og er i virkeligheden oversvømmet landjord. Ifald havets nivaa pludselig sank disse 600 fod (paa en normaldybde af 15,000, altsaa blot 4 pct.), saa vilde England blive landfast med Danmark, Holland, Belgien, Frankrige, Irland, Orken- og Shetlandsøerne. Med andre ord; hele Nordsjøen med undtagelse af nogle norske fjorde vilde blive tørt land, og den irske vestkyst vilde strække sig 150 kilometer længer ud i Atlanterhavet.

Steg derimod havet 600 fod, vilde en betydelig del af Europa blive forvandlet til hav — noget som flere gange i tidernes løb har hændt vor verdensdel.

Ikke alene i Atlanterhavet, men ogsaa i Stillehavet hæver fastlandsplatformen sig brat og pludselig op fra havbunden, hvad der udgjør et af de sterkeste argumenter for, at verdenshavene *altid* har bavt sine nuværende leier.

Atlanterhavet er blevet beskrevet som „en tynd skal af vand", hvad der kan passe godt nok, naar dets udstrækning og jordens størrelse tages

i betragtning; men det virker dog noget misvisende at skildre et 12—15,000 fod dybt hav, hvor Mt. Blanc paa store strækninger kunde druknes, som en „tynd skal af vand“. Det dybeste punkt, man hidtil har fundet i Atlanterhavet, maaler 27,400 fod (8—9 km.) eller, det er næsten ligesaa dybt under havet, som jordens høieste punkt ligger over det.

Man kan i det hele betragte havspeilet som en art mellemlinje paa jordens reliefkart. Man finder da, at mens fastlandenes midlere høide over havet er 1000 fod, er havbundens midlere dybde 13,000 fod. Der er saaledes uhyre meget mere vand under havspeilet end der er fast land over det. Havets areal er ca. 2¾ gange større end det faste land. Der er altsaa 36 gange saa meget vand under havspeilet, som der er land over det — hvad volum angaar.

Slamaflagringerne paa havbunden kan deles i seks klasser efter deres oprindelse og de dybder, hvorpaa de findes.

Først har man *kystslammet*, som floderne fører med sig. Det naar kun undtagelsesvis længer ud end den omtalte 600 fods dybdelinje. Kystslammet anretter ofte skade paa telegrafkablerne, idet søgræs og vegetabile stoffe ruster kabelens ydre jerntraadbindinger.

Efter kystslammet kommer to slags slam, der bestaar af resterne af to smaa havdyrarter. Det første af disse findes ned til en dybde af 9000 fod, det andet til 15,000. Dybere kommer ikke disse, idet vandets store kulsyregehalt længer ned ødelægger de to dyrearters kridtskal. Dette slam er det bedste til at nedlægge telegrafkabler i.

Den fjerde slamart er en blanding af en af de foregaaende og den femte art — rødt ler. Det sidste skriver sig fra opløst pimpsten og feldspatmineraler. Bølgerne vasker pimpstenen bort fra vulkanske klipper, og da den er lettere end vand, flyder den i lang tid omkring paa havoverfladen. En del tør ogsaa skrive sig fra undersjøiske vulkanske udbrud. Dette røde lerslam, som findes i store mængder paa havbunden, indeholder meteorisk jern i betydelige mængder. Det har altsaa brugt saa lang tid til at aflagres, at „stjernestøv“, faldende meteorstenes jernindhold har kunnet blive en merkbar del af slammet!

I det røde ler findes ofte klumper af næsten rent manganperoxyd, samlet rundt en hais tand eller hvals øreben. Underlig nok er disse to dyrearter de eneste, som er blevet fundne paa de store dybs bund. Intet andet spor af havdyrrester er fundne, hvorimod der synes at vrimle af haitænder og hvalfiskens øreben. Ved en anledning bragte skraben op paa en gang 600 af de første og 100 af de sidste. Lige besynderligt er det, at skraben aldrig har bragt op forsteninger eller spor af noget skib

eller i det hele noget af menneskelig tilvirkning. Hvad der bliver af disse ting i havet, er endnu en uløst gaade.

Det røde ler findes i en dybde af 15,000—18,000 fod. Under dette findes den sjette klasse af slam, der skriver sig fra resterne af stjernefiske og visse havvækster. Disse vækster (diatomer) er røde af farve og flyder ofte om i havet i saadan mængde, at de farver dette ganske blodrødt.

I nærheden af land, men dog nede i de store dyb finder man dyrearter, som synes mere fint byggede og udviklede, og som fremfor alt er mere rigt farvede end de arter, som mødes i grundere vand.

Kommer man derimod længer ud og endnu dybere ned, saa bliver organismerne enklere, og farverne forsvinder igjen. Tilværelsesvilkaarene er nemlig her høist ugunstige. Temperaturen ved bunden af de store havdyb er næsten altid nær frysepunktet og ofte under dette. Sollyset kan ikke sive ned, saa mørket er absolut, forsaavidt det ikke adspredes ved fosforescerende dyr eller planter. Trykket paa hver kvadrattomme af en fisks overflade er allerede paa 6000 fods dybde 160 gange større end det, som atmosfæren udsætter os for — eller omtrent en ton paa kvadrattommen. Paa 15,000 fods dybde er dette tryk 30 gange større end trykket i et lokomotivs dampkjedel, naar dette er i fuldt arbeide.

Disse dybs store fiske har luftfyldte svømmeblærer. Følgen er, at ifald fiskene stiger over en vis høide i vandet, saa udvides svømmeblæren ved det formindskede ydre tryk, og virker som en ballon: — fisken løftes høiere og høiere, til den naar overfladen, eller blæren sprænges. Den „falder“ opover! Den dør i hvert fald utvilsomt meget snart, efter at være kommet ud af sit rette element med det svære tryk, hvorfor den er bygget. Endog bundhai, som bringes op fra en dybde af kun 3000 fod, dør, før den naar overfladen.

Dybets dyrearter er egne modifikationer af samme familier, som bebor de øvre vandlag. De er blevet afpassede til de forhold, hvorunder de lever, og hvortil de vel i den haarde livskamp er blevet drevne ned af bedre udrustede rivaler, som har bemægtiget sig de øvre, lysere vandlag. Enkelte af deres organer har undergaaet store forandringer. Ned til 5000 fods dybde bliver saaledes gjerne øinene stadig større, for at udnytte det svage lys, som siver ned. Paa endnu større dyb bliver øinene enten endnu større for at udnytte fosforescensen, eller de formindskes saaledes, at de næsten bliver borte og erstattes af store følehorn. Enkelte forskere mener, at havbunden maa være oplyst ved fosforescens omtrent som en moderne by om natten. Nogle store dybvandsfiske har runde fosforescerende organer i parallele rækker langsefter og paa begge sider af legemet, saa

at de maa ligne undersjøiske passagerdampere med sine oplyste kahytsvinduer, naar de glider gjennem de bælmørke, iskolde vande.

Man stod længe i den formening, at vandet i havets dyb aldrig synker til lavere temperatur end 4^0 C.; men dette har vist sig aldeles feilagtigt. I det sydatlantiske hav har man fundet temperaturer lige ned til ÷ 3^0 C. Frysepunktet for salt vand er ved ÷ 4^0 C., og da det stadig tiltager i tyngde ned til denne temperatur (uligt ferskt vand, som tiltager i tyngde indtil 4^0 C. og saa atter bliver lettere) findes altid det koldeste vand paa bunden. Ved en maaling i Atlanterhavet paa 17,500 fods dybde, fandt man først 2500 fod af varmere overflade-vand, derpaa et lag af 3000 fods tykkelse, hvor temperaturen sank jevnt fra $4\frac{1}{2}^0$ til $2\frac{1}{2}^0$; paa de næste 6000 fod sank den videre fra $2\frac{1}{2}$ til frysepunktet, og de sidste 6000 fod bestod af et vandlag, hvor temperaturen holdt sig ved frysepunktet hele veien.

I det nordlige Atlanterhav har man ikke fundet lavere temperatur end henved 2^0 C., og det øvre varme lag har en tykkelse af 4800—5500 fod. Denne større tykkelse skyldes væsentlig Golfstrømmen. Denne selv dør vistnok bort midt ude i Atlanterhavet, idet den der taber sin bevægelse, varme og egne farve; men det vand, den har ophedet, driver videre nordover og synker ned og mildner havet til den nævnte dybde. Mens dette varme vand rinder nordover, gaar der en anden strøm af iskoldt vand fra polerne under det, og ved ekvator kommer det til overfladen og gjør, at det varme overfladelag der er tyndere end ellers — blot 1800 fod.

Det er, som vi ved, denne vandcirkulation — et mægtigt varmtvands centralopvarmningsapparat for Nordeuropa —, som gjør vort eget land beboeligt. Selv England vilde uden den have Labradors klimat.

Geologer deler vor klodes overflade i tre regioner: 1. Fastlandsregionen, der indbefatter alt tørt land; 2. Overgangsregionen fra havfladen til 600 fod under den; og 3. Afgrundsregionen fra 600 fods dybde og nedover.

Tilnærmelsesvis kan havspeilet ansees som en konstant faktor, der runder sig jevnt om jorden; men i virkeligheden er dette langtfra tilfældet. Havets overflade er ikke aldeles horisontal; den har sine bakker op og ned. Den har med andre ord ikke overalt den samme afstand fra jordens centrum, — ikke engang i samme ocean og paa samme breddegrad. Som væggene i et glas tiltrækker vandet og gjør, at det staar høiere lige ved kanten end midt i glasset, saa tiltrækkes ogsaa oceanernes indhold af store fastlands- og fjeldmasser og bringes til at staa høiere i deres nærhed. Forskjellen dreier sig heller ikke om ubetydeligheder. Det er saaledes udregnet, at det Stille Havs overflade

er 2000 fod lavere (nærmere jordens centrum) ved Sandwichsøerne end ved kysten af Peru.

For tiden indtager havfladen en saadan stilling, at dens fald eller stigning vilde oversvømme eller tørlægge en større del af jorden, end den i hvilkensomhelst anden stilling kunde gjøre. Den staar paa det mest kritiske punkt. Steg den 600 fod, vilde 36 millioner kvadratmil fast land blive oversvømmet — det vil sige et stykke land af det amerikanske kontinents størrelse. Faldt derimod havet 600 fod, vilde 26 millioner kvadratkilometer fast land blive føiet til jordens overflade — et nyt fastland af Afrikas størrelse.

Man ser, hvilke kjæmpemæssige forandringer i jordens udseende en forholdsvis ubetydelig forstyrrelse af havbundens (og dermed havfladens) nivaa vilde bevirke. Der skal ikke nogen særlig stor udladning til af de kræfter, som syder og rumler i vor jords indre, forat et par fastlande skal drukne eller nye opstaa. Imens arbeider vi videre som myrer i en myretue og bygger vore civilisationer og babelstaarn af velfærd og kultur — og en vakker dag sættes der en kjæmpefod i vor myretue, og det hele sparkes sønder og sammen.

Hvad er dog mennesket og et menneskes barn, at der skulde tages notits af det i dette vældige spil af kræfter og masser? Og dog — det alene kaster forstaaelsens lys udover en verden af kræfter, som uden saadanne forstandsvæsener til at opfatte den, helst kunde ligget uformet i urtaagen fra evighed og til evighed.

Den arbeidende kirke.

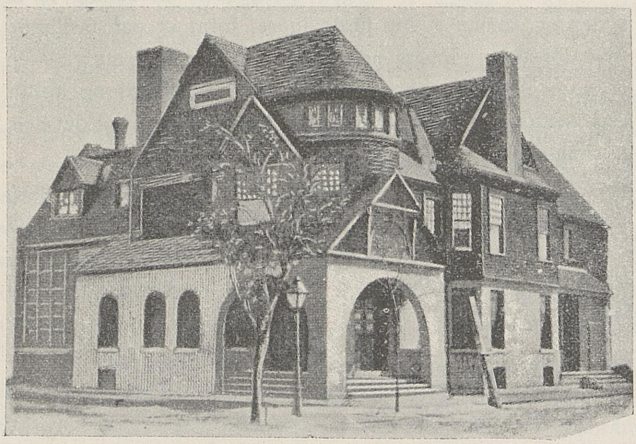
(Efter George Willis Cooke i *New England Magazine).*

Der er mangfoldige tegn, som tyder paa, at vi staar foran en ny religiøs opvaagnen. Det er sikkert, at kirken i de mest fremskredne lande forlængst har ophørt at gaa tilbage og isteden har begyndt et nyt liv i magt erhvervet ved energisk og paaskjønnet virksomhed. Baade i England og Amerika er kirkerne i vækst som levende faktorer i det aandelige og nationale liv. Særlig gjælder dette Amerika, hvor absolut mere af nationens bedste liv samler sig i og om kirkerne end om politik eller noget andet livsfelt. Og dette finder vi — det bør merkes — ikke bare som en levning af den gamle puritanisme, af en tidligere tids enklere og naivere forhold — som noget nedarvet og traditionelt, der endnu lever, men ogsaa gradvis dør ud. Tvertom: det er en ny be-

vægelse, som vokser frem, en ny kraft, som er kommen til, og det er blandt nationens radikale og reformsøgende elementer, at den kirkelige interesse er sterkest.

Det er netop her, vi møder et af de hovedpunkter, hvori Amerika skiller sig fra Europa og bliver til et ganske egenartet samfund. Hos os er „fritænkeriet“ blevet synonymt med irreligiøsitet i den almene opfatning, der er det oftest intenst religiøst. Her staar kultur og kirke mod hinanden; der er kirken kulturens vigtigste bærer og løftestang. Tusener af kirker udover landet er ligefrem „smaa colleger“ eller centre for universitetsudvidelse, for regelmæssige foredragskurser, for kunstudstillinger og smagsdyrkelse.

Alt dette skaber et liv, der er ganske forskjelligt fra vort og vel værd at studere. For religionens modstandere maa det ogsaa være et i det mindste interessant fænomen dette, at verdens mest praktiske og fremskredne nation, det eneste gjennemførte og hundreaarige demokrati er det kirkerigeste og

All Souls (alle sjæles) kirke i Chicago.

det, hvor prest, kirke og religion har størst indflydelse og eier fyldigst liv og styrke, — at det netop er blandt tidens radikaleste tænkere, at kirken omfattes med sterkest interesse og begeistring, og at derover i det mindste har det lykkedes fuldstændig harmonisk at forene det nittende aarhundres verdslige kultur med saa intenst religiøst liv, at det ikke bare fylder de gamle former og institutioner, men uafladelig skaber og afsætter nye.

Dette kirkens energiske liv har ogsaa gjort, at den har søgt efter nye former og arbeidsmetoder for at øve indflydelse paa den moderne verden og kristne den. Den har handlet efter ordene om at „fiske mennesker“. Den sidder ikke længer og venter taalmodig paa, at fisken skal hoppe op til den. Den søger efter den, agner efter den, studerer dens vaner. Eller for at benytte et andet billede: Den gaar ud paa

veie og gader og søger efter sjæle. Den tilpasser sig efter tidens nye krav. Det gjælder intet enkelt, men alle kirkesamfund; det er interessant at se, hvorledes endog den gamle katolske kirke derover er blevet smittet af den Nye Verdens energiske liv, vaagner op af aarhundrers døs, ryster støvet af sig og indretter sig efter de ændrede forhold.

Denne tendens har skabt en ny type af kirker, som er blevet døbt *The Institutional Church*, hvad vi kan oversætte med Den Arbeidende Kirke, — „Syvdages kirke" er ogsaa et populært navn for den i modsætning til de ældre kirker, som nøier sig med at aabne sine døre til Guds tjeneste og Gudsrigets fremme en dag hver syvende. Den nye kirke er aaben hver dag. Den arbeider hver dag og alle timer i dagen for sin sag, præcis som enhver anden institution her i verden gjør det, og som religionens grundlægger selv gjorde. Saavidt vi ved, indskrænkede han jo ikke sin virksomhed i nogen retning til hver syvende dag.

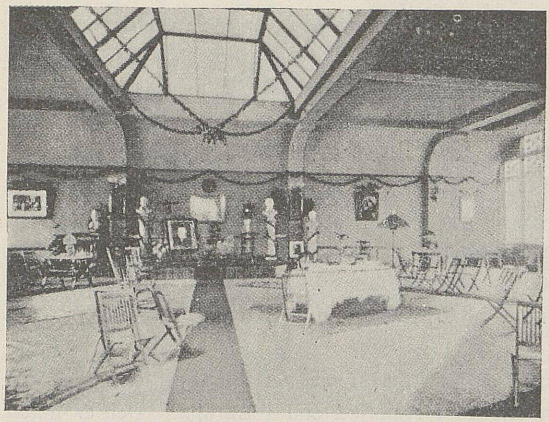
Den Arbeidende Kirke karakteriseres ved en arbeidsmetode, ikke ved egne dogmer. Man finder den inden de forskjelligste trossamfund — episkopale, metodistiske, presbyterianske, unitariske. Der behøves ingen ændring af dogmer for at faa den istand. Den er blot alvor, energi og praktisk sans og organisation anvendt paa det kirkelige felt. Der kan intet være iveien for, at en af vore egne kirker fremstaar som en saadan Arbeidende Kirke. Dens motto er: „Vor Fader arbeider til denne dag, og vi arbeider . . . . Lad os arbeide, mens det endnu er dag; thi natten kommer, hvori ingen mand skal arbeide mere."

Den bemerkning maa forudskikkes, at det kirkelige liv i det hele har artet sig ganske anderledes i Amerika end i Europa. Der er ingen statskirke. Følgen har været sammenslutninger af meningsfæller om at bygge kirker og lønne prester. Og følgen heraf har atter været, at kirkerne i byerne gjennemgaaende er mindre end hos os. De eies af en liden kreds af interesserede — af den forholdsvis lille menighed — to, tre hundre familjer kanske, ofte langt færre. Dette skaber igjen noget af et familjeforhold — frit fra alt sentimentalt klus — inden menigheden og gjør, at kirkebygningen antager karakteren af et fælleshjem for sammenkomster om alt det høieste og mest ideale, menigheden kjender. Og af dette følger igjen, at kirkebygningerne bliver helt forskjellige fra vore. Ikke saa store, men mere af hjem; ikke saa meget kolde templer, som hyggelige forsamlingslokaler; helligede ved den høiere aandsatmosfære, hvori slegt efter slegt der har mødtes.

Alt det kolde, kirkegaardsagtige, næsten spøgelsesmæssige, som gjerne klæber ved europæiske protestantiske kirker er her forsvundet. Ikke ved en tilbagegang til katolicismens pragt og æsteticisme, men ved et nyt skridt

frem paa den af reformationen anviste bane. Kirkerne er varme, lune, lyse, venlige. De er i pagt med livet og livets fylde, med haab, med jublende tro, med evangeliernes friskhed og glæde. Det indre frembyder aldrig for øiet de haarde, klingende stengulv, de hvide, tomme vægge, hele det tomhedens og tristhedens præg, der saa ofte er det karakteristiske ved Europas protestantiske kirker. Man træder gjennem en tæppelagt, lun entré ind i et stort lyst rum, hvis arkitektur gjerne gjør et behageligt indtryk af sluttethed og kompakthed. Øiet mødes af oljet trævirke, af vakker stenbygning — i bedre kirker ganske rigt tæppelagt gulv. Der er ikke gjort noget forsøg paa at fastholde traditionelle former; det nye pulserende liv er sterkt nok til at skabe sine egne.

Ved siden af selve kirkesalen ligger der som oftest en række mindre værelser, *churchparlors*, møblerede som dagligværelser, spisestuer, kjøkken. Og her holdes af og til festlige sammenkomster, søndagsskole, klubmøder, literære samtaler, foredrag osv. Dette gjælder vel at merke ogsaa alle kirker og alle samfundsklasser. Der er ved disse værelser og sammenkomster intet af det nøgne offentlighedspræg, som vi er vante til fra vore offentlige lokaler og heller ikke meget af det sentimentale klineri, som ikke sjelden gaar haand i haand med religiøse tilstelninger hos os, hvor disse gjerne falder udenfor den høiere kulturs og dannelses kontrol og ledelse. Det er anderledes der. Det er den dannede verden, som giver det kirkelige liv præg. Og paa kirkehjemmene ofres der frivilligt summer, der faar det til at svimle for os. Følgen er da ogsaa, at disse *churchparlors* bliver en art klublokale, hvis udstyr i det store hele harmonerer med menighedens vaner i hjemmene.

Kirken arrangeret til en festlig sammenkomst.
(All Souls, Chicago).

Den Arbeidende Kirke sætter sig til opgave ikke blot at paavirke den enkelte person direkte og udelukkende „religiøst“, men at kaste sin indflydelse ind i hele vort moderne liv og gjennemsyre det med kristendommens aand. Den vil paavirke *samfundet*. Den vil forme smagen, den vil præge literaturen, den vil samarbeide med kunsten, den vil kristne selve

politiken, den vil moralisere for statsmændene, den vil anvende religionen paa bystyre, regulerings- og sundhedsvæsen.

Den vil blandt andet udfylde skolernes opdragende virksomhed. Den vil tage sig af de unge, som er færdige med skolen og føre dem videre gjennem kunstens, literaturens og alle aandens riger. Derfor arrangerer den foredragskurser over kunst og literatur — ofte af første rangs kræfter —, maleriudstillinger i selve kirken (den tror ikke, at lokalet vanhelliges deraf), koncerter, fri undervisning i tegning, musik, sprog, søm, kunstindustri. Ved siden heraf har den saa aabne læseværelser, organiserer foreninger, blandt de unge, indretter ofte gymnastiklokale i kirkebygningen, og har stadige møder, hvor der samtales paa en fri, ligefrem maade om literatur, om samfundsspørgsmaal eller om religiøse emner. Gjennem alt gaar der en ledende tanke — livets høining, at bringe ud af menneskenaturen det bedste, som findes i den i alle retninger, bygge Gudsriget paa jord og i evighed.

At disse møder er noget af det hyggeligste og mest løftende, en kan deltage i, kan „*Kringsjaas*" redaktør bevidne af temmelig lang personlig erfaring. Der er ingen bededagsatmosfære over dem, men heller som en frisk luftning fra Galilæersøens strande, fra den tid, da alle, endog børnene, flokkedes om den, hvis budskab man enstemmig døbte „Glædens".

Ved én saadan kirke er der saaledes aarlige kurser i engelsk literatur, tysk, fransk, spansk, matematik og samfundslære. En klub læste og diskuterede Robert Browning i flere aar; en anden fordybede sig i de græske klassikere, en fjerde i Dante og Shakespeare. Kirken var presbyteriansk. Der blev holdt en række foredrag af Unionens bedste kræfter i selve kirken og til indgangspris, som blot saavidt dækkede foredragsholdernes gjerne betydelige honorarer. Lokale og impressario havde man jo frit — kirke og prest.

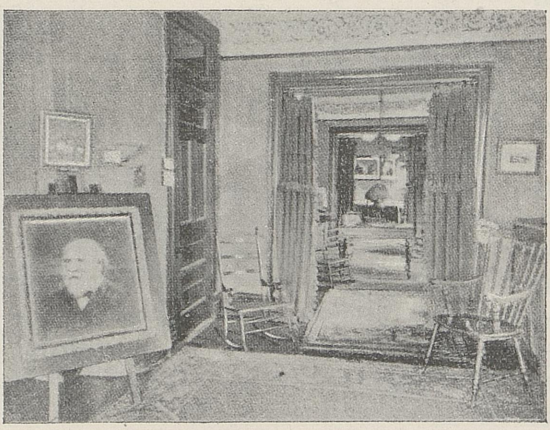
Desuden gaves i samme kirke fri undervisning i sang og musik. Der var haandgjerningsskoler og skolekjøkkener knyttet til den, samt en barnehave. Alt dette maskineri forestod presten, hvis prækener lige fuldt drog uhyre tilhørerskarer, uden at der var skygge af sensation i dem; det var det greie, hjertelige alvorsord, som drog. Om aftenen holdt han gjerne foredrag over Jesu liv eller kirkehistorie og benyttede da i rigt maal laterna magica billeder, som kastedes paa et tæppe bag prækestolen. Foredragene vekslede med koncerter.

Kirkens grundlægger er nu død; men arbeidet fortsættes uforstyrret.

Billederne viser en lignende kirke i Chicago. Den er altid aaben fra tidlig morgen til sen aften. Der er et læseværelse og et bibliotek, som altid er aabne for enhver — frit. Presten bor „ovenpaa" i kirken. En overmaade hyggelig bekvemmelighed er der indrettet for ham, saaledes

at han har sit „verksted“ og sit hjem under samme tag og slipper at spilde tid med at fare om fra ende til anden af byen. I hans kontor ovenpaa er enten han eller hans sekretær at finde til enhver tid. En fonograf letter ham arbeidet med korrespondance- og præken- eller foredragsskrivning. Han taler breve eller foredrag ind i fonografen, naar han har tid eller er oplagt og lader saa en sekretær lire dem af og nedskrive dem.

Ogsaa her er der en uendelighed af foredrag, kurser, klasser og literære foreninger eller studieklubber. Der er blandt andet holdt udmerkede foredrag og tildels prækener over alle Ibsens dramaer og flere af Bjørnsons bøger. Presten selv er et geni i retning af at kunne vække moralsk og ideel begeistring og af hertil at kunne udnytte de store forfattere. En udmerket taler, som lægger hele sin sjæl og al sin kraft i foredraget og formelig hypnotiserer sine tilhørere ind under indflydelse af de høieste tanker og idealer.

Præstens familiebekvemmelighed. *(All Souls,* Chicago).

Foruden det kulturelle arbeide er der ogsaa friklasser i sløid og i en udkant af byen underholder kirken en lægevagtstation, der samtidig er en art filantropisk mission.

Kirkesalen er ordnet amfiteatralsk, saaledes at presten staar paa en platform lavere end menigheden og taler op til den. Da kirken hører til de mindst traditionelle og til de saakaldte frisindede kirker, frembyder den i mange punkter et egent syn, som dog ingen nødvendig forbindelse har med den Arbeidende Kirke. Saaledes finder man bag prækestolen, som optager den rette væg af det halvcirkelformige lokale, og som bestaar af en platform, en liden pult og en lænestol, istedenfor den vanlige altertavle en boghylde, hvori de forskjellige religioners hellige skrifter er opstillede. Rundt væggene hænger moderne malerier af religiøse eller ideelle emner og portrætter eller buster af filantroper, reformatorer, tænkere og forfattere.

I modsætning til denne „radikale“ kirke kan nævnes en episkopal (engelsk statskirke) i New York, der ogsaa hører den arbeidende kirketype til. Arbeidsmetoderne er de samme, aanden er saa nær den samme, at presterne er venner og kirkerne samarbeider, men her møder vi ved siden

af de nye metoder en kirkebygning, der minder om en gammel katolsk kirke og en gudstjeneste, der heller ikke ligger langt fra den katolske — farvede glasvinduer med halvmørke og røgelse i kirken, hvidklædte korgutter og et halvt dusin ornatklædte hjælpeprester, uniformerede diakonisser (i ordets ældre betydning), et sankt Andreas broderskab, etc. Men inde i den pragtfulde kirke — altid aaben — har man samtidig fundet plads for en „kolonialhandel“ og „manufakturvarebutik“, hvorfra varerne aldrig sælges, men gives bort, hvor der er nød. Og klasser og foredrag er de samme der som andensteds.

I Filadelfia er der en kirke, som har aabnet et helt lidet universitet — eller rettere sagt et stort. Det svarer i sine kurser til et høiereliggende *College* — en mellemting mellem vore gymnasier, universitetet og en teknisk skole. I 1894 var de studerendes antal 3500; nu er der netop skaffet plads til 6000. Der er kurser ledede af vanlige universitetsprofessorer paa vanlig vis i naturvidenskaberne, i teologi, i tekniske fag, i haandverk, i handelsfag, i musik og i literatur. Alt frit.

Der er allerede et halvt hundre saadanne Syvdages Kirker af forskjellig troesbekjendelse, og *alle* har fuldt og overfyldt hus og finder ikke mere grund til at beklage sig over, at menneskene „ikke vil gaa i kirke“, end Jesus gjorde over, at folket i Galilæa ikke vilde høre ham.

Ikke Barbarossa, men Fredrik II.

(Efter Karl Blind i „*Nineteenth Cent.*“)

Der alte Barbarossa,
Der Kaiser Friederich,
Im unterird'schen Schlosse
Hält er verzaubert sich.

Saa lyder i Rückerts digt det gamle tyske folkesagn om keiser Barbarossa, som endnu sidder med sine mænd i Kyffhäuser-fjeldet, hvor hans røde skjæg har vokset igjennem stenbordet — sidder og venter, til tiden kommer, da han atter skal vaagne, bryde ud af fjeldet og gjøre Tyskland stort.

Nylig afslørede den tyske keiser paa dette fjeld en rytterstatue af sin fader. Til det uhyre monument (det koster 1,300,000 mark) hører ogsaa en afbildning af keiser Barbarossa og hans mænd i fjeldet. Moralen er, at keiser Wilhelm I opfyldte folkespaadommen ved at grunde det nye Tyske Rige i 1871.

Uheldigvis er sagnet blevet forvansket, og det store monument derfor lidt feilagtigt. Rückert tog feil i sit digt. Det var ikke Barbarossa, som oprindelig var sagnets helt, men Fredrik II. Først i det syttende

aarhundre overførtes det ved en misforstaaelse til Barbarossa og er siden blevet hængende ved ham. Der var lidet ved denne, som kunde give anledning til en saadan folkeforventning.

Anderledes med Fredrik II. Denne er ubetinget den eiendommeligste historiske figur i den hele middelalder. Det var ham, der førte den lange krig med pavemagten, først med Gregor den niende og saa med Innocents den fjerde, — ham, mod hvem banstraalen tre gange slyngedes, uden at han brydde sig derom. En Luther før Luther. Eller ikke en Luther, men en moderne tænker, som for 6—700 aar siden evned og voved at optræde som forfægter af de standpunkter, Darwin, Huxley og Häckel har indtaget i vor tid. „Man skal blot tro, hvad fornuften lærer og naturens love leverer bevis eller støtte for," udtalte han. I sit kongerige Sicilien gav han jøder og muhammedanere fuld religionsfrihed og korresponderede om filosofiske og religiøse emner med Ægyptens kalif. Selv var han lige saa fuldt inde i muhammedanismens lærdom som i scholastisk filosofi. Han beskyldtes for at være muhammedan. Paven kaldte han i tidens ikke videre eleverede sprog for „en skidden prest", en „drage", „et helvedes udyr". Men det skyldes at sige, at disse høflige ord blot var svar paa lignende fra Guds Statholder. [Selve politiken ligger dog høiere i vor elendige moderne tid, end kirken stod i hine gamle, herlige, romantiske dage]. Han var digter, han var videnskabsmand og videnskabernes ven, og han var aandfuld, saa der tillagdes ham allehaande skarpe svar og aandrige indfald. Han var i det hele overordentlig begavet, klarsynt og uforfærdet. Det maatte en stor mand i hine tider til for at trodse og mere end trodse — ganske ignorere pavens banstraale og interdikt. De synes ikke at have foraarsaget Fredrik en eneste skygge af frygt for andet end de politiske følger. Hele den pavelige kristendom var i hans øine dum overtro. „Hvor længe skal dog dette bedrag vare ved?" udbrød han en gang ved at se en procession drage afsted til en syg med „Herrens legeme" (brødet i Nadveren).

Han optog dristig kampen med hele det umaadelige prestevælde. Presterne holdt folket i uvidenhed og udsugede dem materielt, mente han. De ligned ikke Jesu første apostle, der intet eiede, intet krævede og ingen verdslig magt besad. For hans klare nøkterne blik var hele det pavelige krav paa verdslig magt og indflydelse, hele den ceremonielle religion, klostre og munkeskab irriterende humbug.

Det var denne hans vældige kamp, aarhundrer før Luther, med pave- og prestemagt, som gjorde indtryk paa folket. Det sukked og led under de geistlige byrder og følte, at keiseren førte dets sag. En af de tidligste digtere kunde derfor ogsaa synge om keiserens gjenkomst, at „han vil ødelægge alle klostre og give nonnerne tilegte; sandelig jeg siger sandhed. Og naar der sker, skal der blive gode tider."

Trods banstraale, interdikt og pavelig protest foretog han et korstog til det Hellige Land. Ved diplomatisk takt alene vandt han Palæstina tilbage for kristenheden, skjønt de geistlige ridderordener modarbeidede ham, og uden religiøs ceremoni kronede han sig selv til Jerusalems konge. En fri, stolt skikkelse i hine overtrobundne tider.

Paven kaldte ham „den forpestende konge", og for kirken var han Antikrist.

Han døde pludselig i Italien i 1250, efterat et forsøg paa at forgifte ham var mislykkedes. Da hans død spurgtes i Tyskland, vilde folket ikke tro derpaa, og der løb snart underlige rygter, om at keiser Fredrik ikke var død, men kun skjult for en tid og snart vilde vende tilbage for seirrigt at fornye kampen for menneskenes aandelige og materielle frigjørelse. Disse rygter samlede sig efterhaanden til et sagn, som i tidens løb knyttedes til Kyffhäuser-fjeldet, hvorom der paa forhaand gik sagn, at en olding med stort skjæg boede der — formodentlig en rest af den gamle Odin- og Tordyrkelse; de gamle guder, som tilsidst fordrevne af den Nye Tro var blevet til mystiske sagnfigurer og havde fundet et sidste tilflugtssted i fjeldet. Det nye og det gamle sagn fandt hinanden og smeltede sammen, saaledes at Odin-Tor i Kyffhäuserfjeldet blev til „der Kaiser Friederich", som der venter den tid, da den store kamp skal gjenoptages. Det gamle sagns lange skjæg blev givet til Fredrik, og dette førte efterhaanden, da sagnets virkelige mening var gaaet tabt, til at Fredrik II forveksledes med Barbarossa — Rødskjæg.

Men af Barbarossas gjenkomst var der lidet at vente, den anden Fredrik derimod stod for ideer og for en tid, som *maatte* komme igjen, som *nu* holder paa at komme, men som hverken keiser Wilhelm den første bragte, eller den unge keiser, som afslørede monumentet, har nogen sympati for.

Bismarcks neutralitetstraktat
mellem Tyskland og Rusland.

[Under det velkjendte merke *B. B.* er, som læserne vil vide, „*Kringsjaas*" fremstilling af den bismarckske neutralitetstraktat mellem Rusland og Tyskland bleven angreben i et dagblad som ukorrekt. Det bedste svar herpaa fandt jeg at maatte være en kort og nøktern udredning af de foreliggende data, specielt af hvad der forefaldt i den tyske rigsdag, da sagen der var gjenstand for interpellation og debat. Da imidlertid vedkommende dagblad ikke havde plads til denne redegjørelse, indtages den her i noget udvidet form, for dermed at bringe diskussionen til afslutning.]

Den 24. oktober offentliggjorde det bismarckske organ „*Hamburger Nachrichten*" en opsigtsvækkende artikel om, at der mellem 1884 og 1890 bestod en forstaaelse mellem Rusland og Tyskland, ifølge hvilken hvert rige forpligtede sig til „velvillig neutralitet", i tilfælde det andet blev angrebet uden egen skyld. Eksempelvis nævntes, at Tyskland, saalænge forstaaelsen bestod, kunde være sikker paa Ruslands velvillige neutralitet i tilfælde af et fransk angreb. Forstaaelsen blev, hed det, i 1890 ikke fornyet, skjønt Rusland ønskede det. Caprivi var da rigskansler, og bladet angreb ham, fordi han havde ladet fædrelandet gaa glip af en saa overordentlig stor hjælp og betryggelse.

Artiklen vakte verdensvid diskussion. Det spørgsmaal kom straks fremst i forgrunden: Var ikke en saadan forstaaelse en illoyalitet mod Østerrige og Italien? Betød den ikke, at Tyskland forpligtede sig til „velvillig neutralitet", ifald f. eks. dets forbundne, Østerrige, blev nødsaget til

at begynde en angrebskrig mod Rusland? Og var en forstaaelse, der saa nær berørte Østerriges interesser, kjendt af regjeringen i Wien?

Regjeringen blev sterkt opfordret til at udtale sig i en sag, hvor fædrelandets ære og loyalitet mod dets forbundne blev trukket i tvil.

Tre dage efter „*H. N.s*“ første artikel kom der i det officielle blad „*Reichsanzeiger*“ en kort erklæring som svar paa disse opfordringer. Man maa ikke vente, at regjeringen vil tage tilorde i denne sag, hed det; thi „underhandlinger af denne art hører til de strengeste statshemmeligheder. Den maa derfor give afkald baade paa at udfylde det ufuldstændige i „*H. N.s*“ fremstilling og paa at berigtige det feilagtige i den.“

Herpaa svarede „*H. N.*“ straks, at der ingen feil var at „berigtige“ i dens fremstilling, og at dets afsløringer blot kunde „fuldstændiggjøres“ ved at aftalens hele ordlyd blev offentliggjort. Samtidig bragte det og dets hjælpeorgan „*Neue Freie Presse*“ meddelelse om, at der ikke blot havde bestaaet en mundtlig forstaaelse, men en skriftlig aftale afsluttet af monarkerne gjennem deres ministre. Tillige illustreredes dens indhold ved specielt at nævne et østerrigsk angreb paa Rusland som et af de tilfælder, der dækkedes af aftalen.

Diskussionen antog nu øgede dimensioner og større heftighed. Det blev ikke længer fra noget hold bestridt, at en aftale i det væsentlige af det givne indhold maatte have eksisteret. Rent teoretisk var den jo heller ikke i strid med tremagtsforbundets forpligtelser. Ved disse er Tyskland forpligtet til, ifald Østerrige angribes af Rusland, at støtte det med al sin magt. Ved den nye aftale var Tyskland forpligtet til at holde sig „velvillig neutralt“ overfor Rusland, ifald dette land blev angrebet af Østerige. Begge traktater var saaledes i fredens interesse. Og i tilfælde den russiske havde været kjendt i Wien, vilde der have været lidet at sige paa sagen. Dette blev dog fra officielle hold benegtet og alment betvilet. Derved fik sagen en ganske anden farve.

I vor tid er nemlig en krigserklæring saa ansvarsfuld en ting, at alle statsmænd af al magt søger at tvinge den anden part til at tage ansvaret for den, naar krig virkelig ønskes eller synes uundgaaelig. At afgjøre, hvilken magt er den virkelige angriber og hvilken den uskyldig angrebne, bliver derfor ofte omtrent en umulighed i øieblikket. Afgjørelsen heraf bliver aaben for fortolkninger og mangfoldige tvetydigheder. Sæt altsaa, at der var udbrudt krig mellem Rusland og Østerrige, medens den bismarckske traktat stod ved magt, og at begge meget naturlig havde lagt skylden for krigen paa den anden. De vilde da ogsaa begge have præsenteret Tyskland sine traktater med dette rige; Østerrige vilde sagt: „Du har høitidelig lovet at hjælpe os i et saadant tilfælde med al din magt.“ Rusland vilde sagt: „Du har lovet *os* netop i et saadant tilfælde at forholde dig velvillig neutral.“

Bare det at afslutte en traktat, som *kan* føre til saadanne forviklinger, uden derom at underrette de tidligere bundsforvante, ansaaes almindelig for lidet loyalt. Dette var anklagen.

Den kunde mødes og afvæbnes paa tre vis. Enten ved en officiel benegtelse af, at der nogensinde havde eksisteret en saadan traktat. „*Reichanzeigers*“ erklæring havde allerede vist, at dette ikke lod sig gjøre. — Ved en kort officiel udtalelse om, at traktaten af almenheden var ganske

misforstaaet og absolut ikke gjaldt overfor eller havde noget med Østerrige at bestille. — Eller endelig ved en oplysning om, at traktaten var kjendt og billiget af Tysklands tidligere forbundsfæller.

Fra bismarckvenligt hold blev det ogsaa dels paastaaet, at traktaten var kjendt i Wien og dels, at den var rettet mod England og ophævedes i 1890 af Caprivi, fordi denne var under engelsk indflydelse. Den første paastand mødte officielle benægtelser og vandt liden tiltro; den stod i strid med „*Reichsanzeigers*“ udtalelse om traktatens absolute hemmeligholdelse.

Imidlertid bragtes sagen fore i rigsdagen den 16. november i form af en dobbeltinterpellation. Der blev spurgt: 1) Om en saadan aftale havde eksisteret før 1890, og 2) Hvorfor den ikke var blevet fornyet i det aar. Under debatten blev der ogsaa direkte spurgt, om den var kjendt i Wien. Det sidste var vel at merke hovedspørgsmaalet i alle sind. Et ord fra regjeringen om at saa var tilfældet, og alle anklager vilde forstummet. Det ord kom dog ikke.

Fyrst Hohenlohe svarede først ganske kortfattet paa interpellationen. Han erklærede kort og godt, at der angaaende de russisk-tyske forhandlinger mellem 1884 og 1890 var lovet „ubetinget hemmeligholdelse“ fra begge sider. Derom kunde der altsaa slet ikke tales. Hvad der kunde siges om begivenhederne fra og med 1890 vilde han overlade til udenrigsministeren — det blev af samme grund heller ikke meget. Kun vilde han afvise den beskyldning, at *engelsk indflydelse skulde have havt noget at gjøre med, hvad der forefaldt i 1890.*

Altsaa det var ikke, som af de bismarckske organer paastaaet, engelsk indflydelse, som foraarsagede den fordelagtige traktats ikke-fornyelse.

Overfor det i alle sind hvilende spørgsmaal, om traktaten var kjendt i Wien, havde rigskansleren ikke andet at sige, end sit „ubetinget hemmeligholdelse“ mellem de to. Dette er saa meget mere betydningsfuldt, som der netop samme dag var blevet offentliggjort af „*Neue Wiener Tageblatt*“ et interview med Bismarck, hvori denne siger, at traktaten havde været kjendt i Wien, „kun ikke ad officiel vei.“

Udenrigsministeren v. Marschall tog dernæst ordet for at retfærdiggjøre den tyske politik overfor de to meget ulige „anklager“, der var blevet rettet mod den, — at der var blevet truffet en aftale med Rusland, som stod i strid med tidligere traktatforpligtelser, og at denne for fædrelandet gavnlige aftale var blevet ophævet i 1890 og Tysklands stilling derved forværret. — Ogsaa han benyttede gjentagende rigskanslerens ord om, at alt, hvad der var blevet forhandlet, var lovet „ubetinget hemmeligholdelse“ af de to magter. Han bragte ind i sin tale som illustration til denne „ubetingethed“ og som delvis kontrast til den, den tysk-østerrigske traktat af 1876. Denne var ogsaa en hemmelig traktat, men en paragraf i den tillod dog, at den under visse omstændigheder kunde meddeles keiseren af Rusland. Anderledes med den bismarckske traktat. Her var hemmeligholdelsen „ubetinget“. Naar man erindrer, hvad der laa i alle sind, saa maa vel dette være en temmelig klar udtalelse om, at traktaten ikke kjendtes i Wien.

Men der blev under den videre debat talt endnu klarere. Den liberale fører Richter henviste til det netop offentliggjordte interview. Her negter Bismarck, sagde han, at aftalen var en saadan hemmelighed

og paastaar, at den kjendtes i Wien. Men da dette staar i absolut strid med rigskanslerens og udenrigsministerens udtalelser om „ubetinget hemmeligholdelse“, saa kan den bismarckske udtalelse i modsat retning ikke staa til troende; den maa betragtes som en løs udtalelse, der ikke gavner hans sag. Hertil intet svar fra regjeringen, mens grev Herbert Bismarck, fyrstens søn, ved debattens slutning oplyste, at interviewet var ham ganske ubekjendt, og at han maatte anse det som „apokryft“. — Med denne stempling blev ogsaa interviewet i stilhed gravlagt.

Saa meget om den side af sagen. Hvilke motiver i verden skulde under disse omstændigheder kunne have hindret regjeringen fra at lade falde et ord om, at Tysklands forbundsfæller kjendte alt, hvad der i vedkommende forhandlinger paa nogen maade angik dem! Hvad skulde have kunnet hindre det, *hvis* det med sandhed havde ladet sig sige? Og er vi ikke efter dette (noget mere om denne side af sagen foreligger ikke) *nødsagede* til at tro, at den russisk-tyske aftale ikke kjendtes af Tysklands tidligere forbundsfæller, at den *var* afsluttet bag deres ryg?

Udenrigsministeren ofrede omtrent sin hele tale til et forsøg paa at vise, hvorfor Caprivi kunde have fundet det tjenligt ikke at fornye en traktat, som dog bød paa saa mange fordele. Bestemt og indigneret afviste ogsaa han den bismarckske presses tale om engelsk indflydelse. Han gik i sit timelange forsvar ud fra, at traktaten gjaldt ogsaa overfor Østerrige og virkelig forpligtede Tyskland til velvillig neutralitet i tilfælde af et østerrigsk angreb paa Rusland. Han hævdede endog, at en saadan traktat var „fuldt forenlig“ med Tysklands forpligtelser overfor Østerrige.*) Teoretisk og abstrakt seet. *Men . . . men*' et er udenrigsministerens eget. Den *kunde* dog føre til konflikt og uforenlighed. Netop paa den ovenfor omtalte vis. I tilfælde af en russisk-østerrigsk krig turde begge parter gjøre krav paa at være den forurettede og uskyldige, og Tyskland vilde da staa forpligtet til begge sider, eller det maatte opkaste sig til dommer om, hvem af de to forbundne havde forsyndet sig. Det maa let kunne forstaaes, mente udenrigsministeren, at en traktat, som kunde føre til saadanne forviklinger, for en samvittighedsfuld statsmand kunde fremstille sig som lidet ønskelig. Den kan have forekommet Caprivi som bærende i sig af denne grund en svækkelse for tremagtsforbundet og dermed for Tysklands egen stilling. Dertil kom alle ubehageligheder og farer ved en hemmelig traktat. Der opstaar let mistro og mistanke hos andre magter, som hemmeligholdelsen hindrer en fra at møde. Den tysk-østerrigske traktat af 1876 havde derfor den kloge bestemmelse, at traktatens indhold i tilfælde kunde meddeles keiseren af Rusland (for at afdæmpe overdrevne forestillinger og mistro); men nogen lignende bestemmelse om at kunne meddele keiseren af Østerrige denne traktats indhold var ikke tilstede —

*) I lys heraf maa man læse den vakkert klingende erklæring, hvormed han aabnede sit foredrag, at „der aldrig fra tysk side med nogen magt er blevet aftalt noget, som kunde være *(was unvereinbar wäre)* uforenligt med bestaaende traktater.“ — Den aftale, som Tyskland beskyldtes for at have havt med Rusland, dækkedes saaledes *ikke* af denne vakre erklæring, idet ogsaa den efter udenrigsministerens mening var „fuldt forenlig“ med tidligere.

mente vel udenrigsministeren ved i denne forbindelse at fremhæve dens „ubetingede hemmeligholdelse“ i modsætning til den tysk-østerrigske traktats betingede hemmeligholdelse.

Det var, mente saaledes v. Marschall, saadanne grunde: uvilje mod en traktat, der kunde føre til en konflikt af forpligtelser, og frygt for den mistro og svækkelse af tremagtsforbundet, som dens blotte tilværelse eller ubestemte rygter derom kunde vække, der afholdt Caprivi fra i 1890 at fornye traktaten — trods alle dens store fordele for fædrelandet.

Saaledes ser den tyske regjerings *naturligvis mest mulig velvillige forklaring* af forholdet ud.

Naar man erindrer traktatens store betydning for Tyskland, og at Caprivi, skjønt sterkt opfordret til at fornye den, dog ikke vilde indlade sig derpaa — og havde traktaten været ganske ærlig og loyal, saa havde vel det været lidet mindre end fædrelandsforræderi —, naar man videre forstaar, at vi her har den velvilligst mulige, diplomatisk forsigtige farvelægning, gaar det saa an at komme til andet resultat, end at Caprivi ikke vilde fornye traktaten, slet og ret fordi han fandt den illoyal mod Østerrige, ækel at røre ved og farlig i sine virkninger?

Hermed faar i hvert fald denne sag være endt fra „*Kringsjaas*“ og min side. Her er den almindelige opfatning, og her er dens væsentlige begrundelse.

Buddhas fødested.

I India har man fundet Buddhas fødested. Eller i det mindste en støtte, som den berømte kong Asoka (under hvem den buddhistiske bibel samledes og ordnedes) omkring 240 f. K. opreiste paa det sted, hvor han havde forvisset sig om, at den store religionsstifter var født. Da India i den tid var et tætbefolket og velordnet land, er der sandsynlighed for, at kong Asokas sten (som dog i hvert tilfælde har stor interesse) virkelig merker det historiske sted. Stenen er funden af dr. Fakrer, chefen for den arkæologiske opmaaling i det nordvestlige India. Den staar blandt ruinerne af en stor samling buddhistiske klostre. Ruinerne vil blive udgravede og nøie undersøgte i den nærmeste fremtid. Stenen bærer en indskrift om, at kong Asoka opreiste den i sin regjerings tyvende aar for at merke det sted, hvor Buddha fødtes. Stenens tilværelse har længe været kjendt fra de historiske bøger; men aldrig før gjenfunden.

— Ved en international kvindekongres i London i 1898 vil der møde to kineserinder som officielle delegerede fra Kina. De er allerede udnævnt. Verden bevæger sig da med en vis fart i vor tid — ikke sandt? Om frem eller tilbage, det faar man da trættes om. Frem synes „*Kringsjaa*“. Frem, saa det næsten tager pusten selv fra drømmere og sværmere, som slet ikke aarker at følge med i sine drømme.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. januar 1897.

Magternes fællesoptræden i **Tyrkiet** synes ikke at blive til noget. Det eneste, som hidtil er udvirket, er den saakaldte

Tyrkisk kvinde.

amnesti for anklagede armenere — det vil sige midlertidig frigivelse, i det mindste, af en del fængslede armenere. Ved siden heraf har sultanen *lovet* en del reformer. Den almindelige mening er, at han ved et par smaa tiltag og mange fagre løfter vil tilfredsstille magterne, hvis enighed nok ikke rækker meget langt. Rusland skal saaledes være imod al magtanvendelse. Og visheden herom gjør sultanen forholdsvis tryg. Betegnende er det, at der er ét punkt, hvor magterne mener det alvorligt og ikke er til at spøge med. Angaaende det punkt har den russiske gesandt erklæret ganske tydelig for sultanen, at ifald han her gaar over stregen, saa hjælper hverken løfter eller bønner, da overtager magterne regjeringen paa det punkt — koste hvad det vil. Og sultanen forstod det sprog og vil være forsigtig — paa *det* punkt.

Hvad da dette er for et punkt? Fortsættelse af de armenske blodbad, af et helt folks systematiske udryddelse? Aa, langt fra. I den sag nøier magterne sig med løfter og erklæringer. Der kan ngen enighed oprettes og ingen indignation vækkes. Nei, det punkt, hvor ingen spøg taales og hvor enighed kan skaffes tilveie og indignationen gaar sterk, gjælder naturligvis *penge*. Hvad ellers? Armenerblod er billigt, Europa gaar sandelig ikke til krig for en slig bagatel. Men der er folk rundt om i Europa — rige og mægtige folk —, som har *penge* tilgode af Tyrkiet. Lad sultanen true deres interesser, og det smelder løs; da er det slut med taalmodighed, fredskjærlighed og sultanvenlighed. Bestyres de tyrkiske finanser saaledes, at Tyrkiets kreditorer resikerer at tabe renterne af sine penge, saa er der ingen naade længer. *Da* skrider det smukt harmoniske Europa ind og gjennemfører for enhver pris sin vilje — en europæisk kontrolkommission til at bestyre Tyrkiets finanser. Med andre ord, da sættes sultanen og hans rige uden videre under administration. Da svinder alle de nu opskregne vanskeligheder ved en energisk optræden. *Da* kan Europa, hvad det vil. Men saalænge sultanen ikke gjør noget værre end at slaa et helt folk ihjel, saa — hvem kan da være saa ufornuftig at forlange, at magterne

Sarah Bernhardt.

skulde løbe nogen resiko eller afbryde den deilige fred (hvorunder en nation slagtes) for en slig bagatels skyld. Nei, saalænge sultanen ikke rører ved de tyrkiske kreditorers penge, saa kan han slaa ihjel, saa meget han vil. Bare dumme, „moralske“ engelskmænd kan finde noget galt i det. Er det kanske ikke et „indre“ tyrkisk spørgsmaal, som Europa helst bør ignorere?

Paa **Kuba** har spanierne atter lidt et par alvorlige nederlag. General Weyler har vendt tilbage fra den nordlige del af øen, hvor Maceo holdt til og beretter, at han har kuet oprøret der. Da han ikke har sendt os telegram om en eneste seir, han skulde have vundet, saa er vistnok sandheden den, at han forgjæves har gjort jagt paa oprørsstyrken, som ikke har indladt sig i aaben kamp mod ham, men straks atter vil vise sig den stund, de spanske troppers hovedstyrke er trukket andensteds hen. Gomez skal desuden have overskredet trochaen fra øst til vest og trængt ind i den vestlige provins *Pinar del Rio*, hvorfra general Weyler netop kommer med sine store ord. — Sandheden lyser da ogsaa frem af senere spanske telegrammer om, at Weyler nu vil anvende hovedstyrken til at kue oprøret i den centrale provins Havana. Denne provins er den eneste, hvor der hidtil intet alvorligt oprør har været. Paa faa uger maa det altsaa ogsaa her have antaget saa store dimensioner, at Weyler har maattet forlade den vestlige provins for at koncentrere alle sine kræfter i det eneste landskab, hvor spanierne hidtil har havt et slags reelt herredømme, og hvor de har sin *trocha* og selve hovedstaden. Dette sterke oprør i Havana synes at være resultatet af Maceos sidste daad, da han overskred trochaen og brød ind i denne provins. Muligens har ogsaa Gomez oparbeidet det østenfra. I hvert fald er altsaa nu øen en eneste oprørsleir fra den ene ende til den anden, og spanierne er blot herrer i byerne og langs kysten.

Samtidig synes det sikkert, at de Forenede Stater har indledet fortrolige underhandlinger i Madrid for om muligt at faa en ende paa krigen. Om deres art faar man besked i Clevelands budskab til kongressen. De vil søge at bevæge Spanien til at give Kuba garanteret selvstyre under spansk flag — en temmelig uegennyttig optræden. Samtidig synes de europæiske magter at have gjort forestillinger i Washington om, at de ikke kan se rolig paa, at de Forenede Stater tiltager sig, og handler som om det allerede besad et protektorat over den spanske ø. Disse forestillinger er dog nærmest fremkomne i anledning af den mere paagaaende stemning i de Forenede Stater til gunst for straks at anerkjende Kubas uafhængighed og dermed optage kampen for den med Spanien. Et forslag i den retning fremsattes, som allerede omtalt, før jul. Dets behandling begynder ifølge telegrammerne imorgen, men vil sandsynligvis trække i langdrag. Stemningen er saadan, at forslaget kan vinde flertal. I det tilfælde vil Cleveland negte at tage det tilfølge, hvad der vil føre til en konstitutionel konflikt mellem ham og kongressen. En saadan kan dog neppe blive afgjort i hans embedstid. Han staar saaledes atter som den eneste hindring for en stor krig. Ordnes ikke Kubaforholdet, mens han er præsident, saa er der al sandsynlighed for, at Mc. Kinley vil blive et redskab i den chauvinistiske og krigerske folkestemnings hænder. Forstaaelsen heraf tør bevæge Spanien til at gjøre sit yderste for at faa sagen ordnet før præsidentskiftet i Marts. — Stemningen i Unionen er saadan, at der i mange byer og distrikter er samlet hele kompagnier af frivillige, som paa egen bekostning har begivet sig ivei til Kuba. Disse frivillige er ofte mænd, som har opgivet gode stillinger for at komme afsted. Det maa

erindres, at Kuba er et naboland, og at det spanske styre er et barbarisk tyranni og et meningsløst vanstyre. Under de omstændigheder vækker naturlig nok oprøret hos sunde og energiske folk en intens sympati, og spaniernes forsøg paa at opretholde sin uretfærdighed en rasende forbitrelse. Dette er forklaringen til den hele kubavenlige bevægelse i Amerika. Der er ikke fra først af „politik“ i den. Den er umiddelbar følelse blandt folkets store mængde, — det samme folk, maa man erindre, hvis flertal kjæmpede i fire aar for at faa negerslaveriet ophævet inden mindretallets sydlige stater, som hyldede Kossuth som en kongers konge, som har sendt millioner til hjælp for „Irlands sag“; som har sendt hundre tusener og et korps af mænd og kvinder som sygepleiere til Armenia. Den, som ikke ved eller som glemmer, at amerikanerne i sit praktiske anglosaksiske blod har en god del af fransk social og politisk idealisme, evne til henførelse og begeistring parret med en seighed og tung energi, som franskmændene ikke eier, vil stadig misforstaa amerikansk politik og amerikansk liv i det hele.

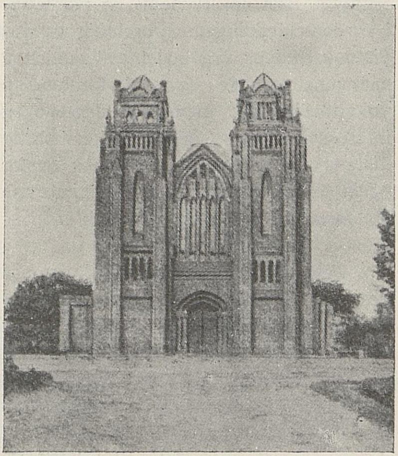
Fredssagen er med ét kommet rigtig paa mode. I den grad, at man næsten betages af en smule frygt for, at en skarp krig kan nærme sig bagom al denne formelig sødladne fredstale. Tsaren sendte præsident Faure en nytaarshilsen, som formelig bugned af fredsønsker. Og Faure svarede med lignende ønsker. Keiser Wilhelm har som bekjendt altid været fredens pralende genius. Det har altid været af bare fredskjærlighed, at han har rustet og rustet — og fremdeles ruster. Det sidste gjør forresten ogsaa de andre. Fredskjærligheden har endnu ikke vist sig paa budgetterne som nogen afknapning til krigsbevilgningerne. Tvertom stiger disse uafladelig

Men af reel betydning er det, at telegrafen melder, at den permanente voldgiftstraktat mellem England og de Forenede Stater nu er færdig til undertegning. Det er utvilsomt en merkepæl i verdensudviklingen. Foreløbig gavnes vistnok fredens sag bedst ved saadanne sammenslutninger og ved forstandige voldgiftstraktater mellem beslegtede og interesseforbundne folk. Fred er i sidste instans forstaaelse. Den sikres derfor bedst og lettest der, hvor betingelserne for forstaaelse er størst.

Det **russiske diplomati,** som i de par sidste aar har feiret saa glimrende triumfer i Østasien, at det praktisk talt har gjort Korea og Mantschuriet til russiske bilande og Port Arthur til russisk havn, at det altsaa har gjort Rusland til en stormagt ogsaa i det fjerneste Asien og givet det en glimrende kystlinje og sterk position med udmerkede havne lige overfor Japan og nær Peking, — dette diplomati sees fremdeles at arbeide videre mod intet mindre end at gjøre den russiske tsar til en art anerkjendt overherre og protektor for hele Østasien. Ved den sibiriske banes aabning skal monarkerne i Kina, Korea og Japan indbydes til at deltage og efter høitideligheden vil formodentlig tsaren gjeste deres hovedstæder. Der kan ikke være noget at sige herpaa. Saadan magt, som Rusland i sin størrelse og folkemængde eier, forpligter og giver kald. Det befinder sig i Asien som den i civilisation længst fremskredne og sterkeste magt, — naturligt da, at det stræber efter at tage ledelsen og at indrette sig med det maal for øie. — Samtidig arbeider det jevnt og rolig for i sin tid at optræde som universalarving til det Tyrkiske Rige.

I **Sydafrika** er Cecil Rhodes blevet hyldet paa en demonstrativt kongelig maade, der atter har sat ondt blod i *Transvaal.* Imidlertid: han *har* grundet et uhyre anglosaksisk rige der-

nede, og meget pleier i tidens løb at blive den tilgivet (blandt alle folkeslag), som øver saadan daad. Baade Haar-

Kirke ved Tanganyikasjøen i Afrikas hjerte.

fagre og andre stormænd, vi selv ærer, havde kanske ogsaa sine feil og brugte til sine tider midler, som ikke var af de allerbedste. Endnu dømmer vi *alle* enhver handling og enhver personlighed mere efter de *resultater*, der præsteres, end efter de midler, som anvendes for at opnaa dem. Det hjælper endnu ikke stort — i menneskers dom — at have kjæmpet med de reneste, ærligste vaaben, ifald man falder og beseires. Det er *seiren*, som giver daaden farve.

I **Preussen** er der udbrudt en underlig strid mellem børsens handelsmatadorer og agrarerne. De sidste har faaet sat igjennem en kornbørslov, som de første finder det umuligt at arbeide under. Følgen er en streik af grosserere og børsmænd og oprettelse af „frie børser". Agrarerne mener, at det er handelsmændene, som trykker priserne ned ved sine spekulationer i udenlandsk korn, som ikke engang virkelig bliver indført. De haaber ved sin lov at kunne bringe priserne op.

I **India** raser hungersnød og pest. Bombays halve folkemængde har flygtet fra byen for at undløbe dødsfaren.

„*Moral.*" — Da en ytring i forrige hefte under overskriften „Kringsjaa" tør være gjenstand for nogen misforstaaelse, er det kanske tjenligt at forklare, at naar der udtales, at tidsskriftet ved „moral" forstaar, at en „bra, sandfærdig og paalidelig mand er bedre end en usling og slyngel", og at „*Kringsjaa*" „er af den overbevisning", saa var ytringen fremkaldt ved, at der er en populær retning iblandt os, som stadig hævder, at „moral" er noget, som blot passer for mere eller mindre stupide mennesker, at det er noget, som der ingen vegt ligger paa, og som „moderne" mennesker intet hensyn tager til. I dette punkt indtager tidsskriftet standpunkt. Det finder al saadan tale absurd, barnslig, vammel og fordærvende. Det er af den mening, at de, som taler eller skriver saaledes, ikke kan have gjort sig klart, hvad „moral" egentlig er. Det maa for dem blot være et tomt ord; thi ogsaa *de* er dog vel af den mening, at paalidelighed, sanddruhed, varmhjertethed er ting, som har en vis betydning, Og det et jo ikke andet, som forstaaes ved moral, end netop saadanne yderst reelle karakterværdier.

Dette ligger selvfølgelig udenfor den hos os paagaaende diskussion om kunstens forhold til de moralske værdier og det moralske liv. *Det* er en sag for sig. Her handles der udelukkende om en praktisk livssag.

— Et af de nærmeste hefter vil bringe en illustreret skildring af de moderne kjæmpebutiker, hvor man kan faa kjøbt alt, fra gulduhr og blanksværte til katunger, silkekjoler, diamanter og abekatte, og hvor omsætningen løber op til 50—100 millioner kroner om aaret.

Akershus.

Dette hefte af „*Kringsjaa*" skulde have bragt en illustreret artikel om Akershus af O. A. Øverland. Uheldigvis maatte den i sidste øieblik lægges tilside til næste eller det følgende hefte paagrund af en forsinkelse med billedernes anskaffelse.

Teknisk kringsjaa.

— *Kraftoverføringen ved Niagara.* — „*Kringsjaa*" har i et tidligere bind indeholdt en længere illustreret artikel om dette kjæmpeanlæg. Som meddelt blev overføringsanlægget til Buffalo færdigt den 16. november. Afstanden er lidt over 40 km. Den første kraftoverføring bestod i 1000 h. kr., som benyttes af Buffalo sporveisanlæg. Dette betaler derfor 36 dollars eller 133 kroner pr. hestekraft pr. aar. Strømmen føres paa tre uisolerede kobberkabler ophængte paa stolper. Efter den af Buffalo givne koncession, under hvilken anlægget er kommet istand, er Niagarakompagniet forpligtet til at kunne skaffe 10,000 hestekræfter for nærværende og 10,000 mere hvert følgende aar gjennem et vist tidsrum. For nærværende har kompagniet ved faldet i virksomhed 3 generatorer paa 5000 hestekræfter hver. Det staar nu i færd med at opsætte 7 til; alle vandanlæg er færdige. Der vil da staa 50,000 hestekræfter til tjeneste, og uden nye kanalanlæg kan disse naarsomhelst øges til 100,000 hestekræfter. Derefter maa der nyt kanalanlæg til.

Forskjellige meddelelser.

Staten *Wisconsin* gaar nu i spidsen, hvor det gjælder „vandrebiblioteker" — udvalgte bogsamlinger af kostbarere verker —, som af stat eller større biblioteker sendes paa udlaan til landsbyer og mindre læsekredse. I et enkelt amt har man en amtsbevilgning, som veligeholder 25 saadanne vandrebiblioteker. I et andet amt har biblioteket i amtshovedstaden sat 25 saadanne biblioteker i fart. Og i statens nordlige, tyndt befolkede dele er man ifærd med at arrangere et fuldstændigt system af vandrebiblioteker, som der passer bedre end smaa lokalsamlinger. Kasser af alleslags bøger, endog barnebøger og tidsskrifter, vil vandre fra landsby til landsby og fra den ene tømmerhuggerleir til den anden. Man har

merket, at disse vandrebiblioteker baner vei for nye kommunebiblioteker, hvor trangen til disse før var ufølt.

Hvor længe før vi følger efter ogsaa i dette arbeide, som nu efterhaanden tages op over hele de Forenede Stater saavelsom i England? Det begyndte for 4 aar siden i New York. Hvor mange aars forspring skal vi endnu give Amerika paa dette felt?

— Følgende tabel giver jernbanenettenes udstrækning, antal reisende pr. aar og pr. 100 individer af befolkningen i *Europas* væsentlige lande:

	Km:	Passagerer pr. aar.	Passagerer for hvert 100 af befolkningen.
Tyskland	42,000	483,000,000	978
Frankrige . . .	38,000	305,000,000	796
Storbritannien . .	33,000	864,000,000	2282
Rusland	29,000	33,000,000	33
Østerrige	15,000	85,000,000	355
Italien	14,000	51,000,000	171
Ungarn	11,000	37,000,000	214
Belgien	4,500	87,000,000	1426
Schweiz	3,500	37,000,000	1259
Holland	3,000	33,000,000	726
Rumænien . . .	2,400	5,000,000	95

Som man ser, reises der mest i England, Belgien og Schweiz.

— I de Forenede Stater og England arbeides der som bekjendt for atter at samle de kristne kirker til en føderativ enhed. Arbeidet i den retning er allerede kommet langt; de bedste og sterkeste mænd inden alle samfund begynder at naa hinanden og mødes. Her er en trosbekjendelse, der er foreslaaet som foreningsbaand og som nu spredes i hundre tusenvis af eksemplarer i Amerika og England:

„Jeg tror paa Guds faderkjærlighed. Jeg tror paa et rent hjerte og sind. Jeg tror paa kjærlighedens gjensidige hjælpsomhed og tjeneste. Jeg tror paa et liv hævet over egennytten og materialismen. Jeg tror paa bjergprækenen. Jeg lover at lide paa Gud og følge Jesus af Nazaret; at tilgive mine fiender og søge guds retfærdighed."

Det er de gamle historiske, rettroende protestantiske kirker, som foreslaar denne trosbekjendelse, som vistnok ogsaa kunde underskrives af de fleste moderne „fritænkere" og saakaldte „liberale" kristne.

Ny literatur.

Herman Bang: *Ludvigsbakke.* — Roman. — Det Schubothske forlag.

Sofokles' tragedie *Trachis-Møerne,* oversat metrisk af Fr. Gjertsen. — H. Aschehoug & co.s forlag.

Carit Etlar: *Gjøngehøvdingen og dronningens vagtmester.* Illustreret af Poul Steffensen. 11te hefte.

Johan Sverdrup Holt: *Hjemløse sange.* — Edv. Magnussens forlag.

Af religion, natur og folkeliv. Femti digte af P. Jørgensen. — Eget forlag.

Andr. M. Hansen: *Menneskeslægtens alder.* Med talrige illustrationer. — Jacob Dybwads forlag. 3die hefte.

A. C. Drolsum: *For Norges sag.* — 7—8. hefte. Jacob Dybwads forlag.

Nordahl Rolfsen: *Norske digtere.* — 11. hefte. Jacob Dybwads forlag.

Fridtjof Nansen: *Fram over Polhavet.* — 2. og 3. hefte udkommet.

Peter Munthe: *Historier.* Forsøg i Wessels fortællemaade. Med tegninger af Th. Kittelsen. — Jacob Dybwads forlag.

Oscar Levertin: *Från Gustaf III:s dagar.* — Albert Bonniers förlag, Stockholm.

Otto Sinding: *Iraka.* Drama i fire akter, — H. Aschehoug & co.s forlag.

Georg Egerton: *Disharmonier.* Autoriseret oversættelse ved Alfhild Taranger og Signe Andersen. — H. Aschehoug & co.s forlag.

Hans Aanrud: *Storkarer.* — H. Aschehoug & co.s forlag.

Ernst Josephson: *Gula rosor.* — Jacob Dybwads forlag.

Minder fra Norges krige. I tekst og billeder af H. D. Lowzow og A. Bloch. — Tilegnet Norges ungdom. — Jacob Dybwads forlag.

Hagb. Wergeland: *Fra skogsmarken.* Skildringer fra jæger- og fiskerlivet.

Nordahl Rolfsen: *Sjømænd.* Norske sjømænds oplevelser. Samlet fra folkemunde og gjenfortalt. — De tusen hjems forlag.

Thomas P. Krag: *Ada Wilde.* Roman. — Gyldendalske boghandels forlag.

Oscar Aagaard: *Farlige farvande.* — Skildringer fra hav og havn. — Gyldendalske boghandels forlag.

Nils Bratt: *Korsmessen.* Fortælling. — Edv. Magnussens forlag.

Hulda Garborg: *Rationelt fjøsstell.* — En komedie-akt. — Feilberg & Landmarks forlag.

Nordiske tidsskrifter.

Tilskueren. — November—december. — *Jul. Lange:* Berlin som studieby; *Amalie Skram:* Post festum; *Viggo Stuckenberg:* Paastande: *Emil Hannover:* Kvindeidealets udvikling i den italienske malerkunst; *R. Bethorn:* Bismarcks alliance-politik; *Vald. Vedel:* Filologisk literaturforskning; *Erik Henrichsen:* Det tyske riges borgerlige lovbog; *Henri Nathansen:* Mod aften; *Ludø. Holstein:* Literatur; *Vilhelm Møller:* Teatrene; *Vilh. Møller:* Et svar.

Ord och Bild. — 11te häftet. — *Ernst Beckman:* En läkare. Med 7 bilder; *Rudyard Kipling:* Purun Bhagats underverk; Efter *Rudyard Kipling:* Tornlinsen af *Hugo Gyllander;* Litteratur.

— 12te häftet. — *J. J. Albert Ehrensvärd:* Esaias Tegnér. Några drag af hans lif och personlighet; *N. N. E. Nordenmark:* Hugo Gyldin; *Gustaf Lindgren:* Dalkerns kyrka på Gotland; *Eva Wigström (Ave):* I vår tid; *B. Z. A. Navarra:* Kejsar Kwang Sü. En biografisk studie; *Bengt Lidforss:* Tre dikter efter Friedrich Hebbel; Litteratur.

For kirke og kultur. — 10de hefte. — *Dr. B. Kristensen:* Om udødelighedstroen i Orientens gamle religioner: *Theodora Mau:* Fra et ophold i Malaga; *Chr. Bruun:* I dagens strid; *Thv. Klaveness:* Juleliteratur; *Storjohan:* Holder kildesondringen stik? *Fyken:* Høsten; *Bredo Morgenstierne:* Kristendom og statsøkonomi.

Notitser.

— Af moderne slagskibe har England 57, Frankrig 35, Tyskland 24, Rusland 18, Italien 15 og de Forenede Stater 9. Af pantsrede krydsere har England 18, Frankrig 10, Tyskland 1, Rusland 11, Italien 6. Af delvis pantsrede, hurtigløbende krydsere har England 116, Frankrig 37, Tyskland 13, Rusland 5, Italien 16 og de Forenede Stater 13. Her er altsaa England betydelig sterkere end alle de andre tilsammen. Af kystforsvarskibe har de Forenede Stater flest, nitten mod Englands femten. Af større torpedoskibe har England fulstændig overvegten, af torpedobaade til kystforsvar har derimod Frankrige 220 mod Englands 101. — Tilsammen har England, fraregnet torpedobaade, 350 moderne krigsskibe, Frankrig 133, Rusland 80, Tyskland 77, Italien 59 og de Forenede Stater 55. England har altsaa flere saadanne skibe end alle de fire europæiske stormagter tilsammen, og med Italien som allieret har det fire skibe mod tre paa den anden side. I samtlige disse tal er dog de under bygning værende skibe medregnede.

— En forunderlig historie fortælles i det franske fagskrift *L'Antropologie*. Historien mødes med megen hovedrysten af det engelske tidskrift *Nature*. Den gaar ud paa, at en fransk reisende, Paul d'Enjoy i Indokina opdagede en stamme af mennesker med rudimentær hale. Den reisende fangede en af dem, som havde klatret op i et træ for at finde honning. Til d'Enjoyes forundring klatrede han paa abevis ved at stemme fodsaalerne mod træet. Foruden den rudimentære hale havde han ogsaa sterkt udviklede ankelben, der stod ud i lighed med en hanes sporer. (Sml. Jonas Lies *Dyre Rein*). Stammen kaldtes Moï. De boede i en lang, smal, tunnelagtig hytte af tørt løv.

— *Atlanterhavsdampere.* For 35 aar siden troede man, at *Great Easterns* usjødygtighed for altid havde gjort det af med tanken om saadanne kjæmpeskibe. Men man troede feil. Great Eastern maalte 18,915 tons. De to største nu løbende skibe, Cunardliniens *Campania* og *Lucania* maaler hvert 12,500 tons. Men der er nylig i Tyskland bygget (for Norddeutscher Lloyd) et skib *Friederich der Grosse,* som maaler 18,000 tons, altsaa omtrent af Great Easterns størrelse. Og samme kompani har under bygning et skib, som maaler 20,000 tons og skal have en maskine paa 28,000 hestekræfter! — — Da Great Eastern i 1858 løb af stabelen, var den største tidligere atlanterhavsdamper blot paa 3000 tons. I 1874 kom man op til 5500 tons med skibet *City of Berlin* (Inmanlinien). I 1881 naaede man 8144 tons i Anchorlinjens *City of Rome* og 7392 i Cunardlinjens *Servia.* I 1888 kom tvillingskibene *New York* og *Paris* paa 10,500 tons hvert, og endelig i 1893 Campania og Lucania paa 12,500 tons. Nu altsaa de tyske paa op til 20,000 tons. — Great Eastern brugte 10 dage til overreisen, de senere store skibe gjør den paa lidt over den halve tid — 5 dage og 7 timer.

— New York vil snart faa en storartet moské. Der er 600 indvandrede muhammedanere i byen og en kjøbmand fra Marokko har lovet pengene,

— New Yorks frie biblioteker udlaante i løbet af sidste aar $1^1/_2$ million bøger. Chicagos kommunebibliotek 1,150,000. Bostons 850,000.

— Et jernskib veier i gjennemsnit 27 pct. mindre end et træskib af samme størrelse.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

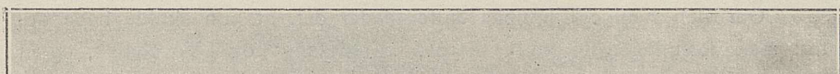
REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 31. JANUAR 1897. HEFTE 2.

Akershus.

(Af O. A. Øverland).

Akersnes kaldtes i middelalderen den yderste del af Akershagen eller det stykke af gaarden Akers udmark, som stak ud i fjorden mellem de to arme, af hvilke den ene førte ind til byen Oslo og kaldtes Bøjarvik (Bjørviken); den anden, som i Haakon Haakonssøns saga fører navnet Gyljande, er nuomstunder kjendt under benævnelsen Piperviken.

Akershus seet fra sydvest.

Nesset gaar i retning af nordost til sydvest. Det har en længde af omtrent 750 m. og en bredde af 550 m. og dannes mod vest af et fjeld, der naar en høide af omkring 25 m. og styrter sig brat ned i den sidst-

nævnte bugt, hvis vand har en betydelig dybde; mod øst skraaner det jevnt nedover i en sandslette, der taber sig i en temmelig langstrakt grund i Bjørviken.

Fjeldet maa allerede høit oppe i tiden have været anvendt til de eiendommelige befæstninger, som vi kjender under navnet bygdeborge; men først i slutningen af det 13de aarhundre, da hertug Haakon — senere kong Haakon V Magnussøn — residerede i Oslo og tog sig med stor omhu af denne bys opkomst, tør grundvolden til det senere Akershus slot antages at være bleven lagt. Den tidligere befæstning paa Vaalkaberg (Aakeberg, Bodsfængslets nuværende tomt eller muligens Enerhaugen), der nævnes i Sverres og Haakon Haakonssøns Saga, synes paa samme Tid at være bleven sløifet.

Der findes en skildring af Akershus slot, forfattet i det 16de aarhundres næst sidste decennium sandsynligvis af slotsskriveren Simon Nilssøn skriver († 1592). I denne henføres slottets anlæg til „den hellige kong Edmund“ og hans børn, der ogsaa skulde have anlagt Hovedøens kloster, Akers kirke og Nonneseter kloster i Oslo, — en tradition, som selvfølgelig ikke kan tillægges anden og større vegt end de mange andre hertillands levende sagn om den engelske helgens virksomhed som norsk kirkebygger.

Om den hellige Edmunds datter heder det, at hun skulde have opført paa fæstningen to store taarne, „Fuglesang“ og „Vovehals“, og et lidet, „Jomfrutaarnet.“

Der hersker nuomstunder blandt historikere ingen tvil om, at disse tre samtidige befæstninger skyldes Haakon Magnussøn den ældre og maa betragtes som den første begyndelse til det senere saa omfattende anlæg.

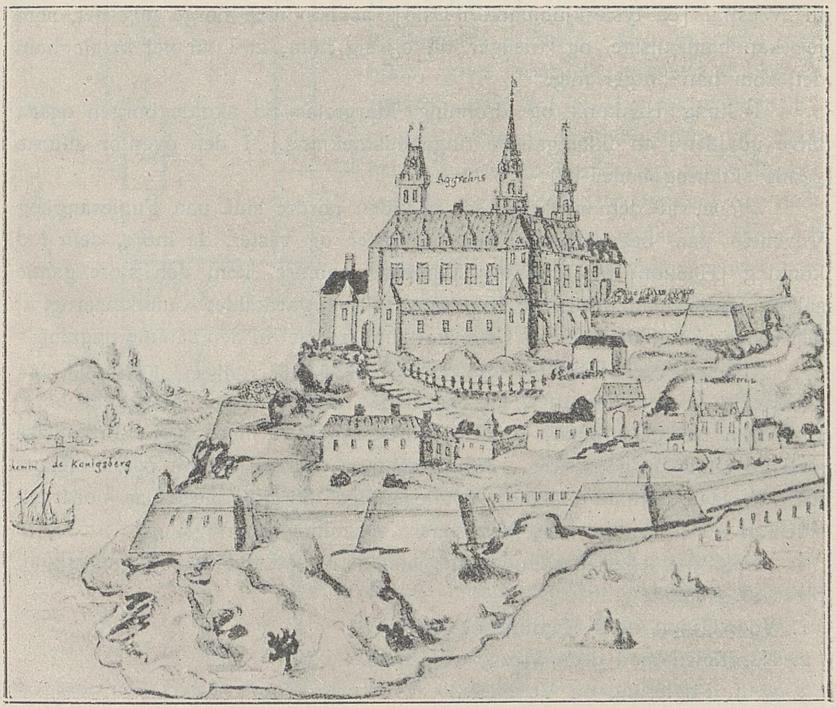
Af disse tre taarne, der maa antages at have været forbundne indbyrdes med mure, laa Fuglesang paa vestsiden ud mod søen søndenfor det senere anlagte Romerike, Vovehals paa østsiden i dens midtparti og Jomfrutaarnet mod syd, søndenfor den nuværende kirkebygning. (Se s. 85.)

Slottet, der i sin tidligste tid af sin beliggenhed førte navnet *Akersnes*, senere *Akersborg*, nævnes første gang i et kongebrev af 22de juni 1300. Det maa da allerede have været fuldt indredet, da brevet viser, at det kongelige arkiv fandtes her. Ikke længe efter viser *Akershus* sig at være det almindeligt brugte Navn. Slottets høvedsmand maa fehirden i Oslo syssel have været.

Faa aar efter skulde bogen udstaa sin første beleiring, idet den svenske hertug Erik, kong Haakons senere svigersøn, om høsten 1308 rykkede ind i Norge, brandskattede Oslo og beleirede Akershus, hvor de kongelige stridsmænd havde kastet sig ind. Han formaaede imidlertid ikke at indtage slottet; i julehelgen maatte han levere bønderne fra de nærmest tilstødende bygder et slag, der var haardnakket, men uafgjørende. For-

skjellige sammenstødende omstændigheder i forening med, at hertugen selv blev alvorlig syg, nødte ham straks efter til at hæve beleiringen og forlade landet.

Fra nu af nævnes Akershus jevnlig, og det lader til, at borgen stadig var kongernes residens, saa ofte de opholdt sig her i landet. Ligeledes holdtes her om sommeren 1337 et møde mellem kongen og landets høvdinger, hvor der fornemmelig forhandledes om midlerne til

Akershus i 1685. Efter en fransk tegning.

at raade bod paa de ulemper, som kong Magnus Erikssøns stadige fravær fra landet medførte.

Under høvdingernes opstand 1338 lykkedes det hr. Sigurd Hafthoressøn — uvist paa hvilken maade — at sætte sig i besiddelse af slottet; ved dagtingningen i Skara (13de februar 1339) maatte han forpligte sig til at give det tilbage.

Kong Haakon VI og dronning Margrete boede ligeledes paa slottet, og her var det vistnok, at dronningen ved juletid 1370 fødte sit eneste barn, den tidlig bortrykkede kong Olaf Haakonssøn.

Fra 18de oktober 1372 har man et meget karakteristisk brev fra hende til kongen, der bl. a. ogsaa viser, at det ikke var noget overdaadigt, lystigt hof, som dengang holdtes paa borgen.

„Vide skal I det, min kjære Herre," heder det, „at jeg og mine tjenere lider stor nød paa mad og drikke, saa at hverken jeg eller de faar, hvad vi behøver. Og derfor beder jeg eder, min kjære herre, at I finder der nogen udvei til, at det maa bedres, at de, som med mig er, ei skal skilles fra mig for hungers skyld, og beder jeg eder, at I skriver til Westfal [en tysk kjøbmand i Oslo], at han maa borge mig det, som jeg kan ham tilsige og trænger til, og sig ham, at I vil vel betale ham det, som han borger mig."

I kong Haakons og dronning Margretas tid skulde borgen ogsaa blive udvidet i en ikke ganske ringe udstrækning. I den ovenfor anførte gamle skildring heder det:

„*Item*, al den mur, som er paa den nordre side paa Fuglesang og Vovehals paa begge Sider, som er øster og vester, de mure, dem lod konning [Haakon] og dronning Margreta opmure, item den store gamle sal og borgestuen, desligeste Knuds taarn, som var kaldet Kanniketaarnet af den aarsag, at kannikerne i Oslo skal have hjulpet til den samme bygning."

Haakons og Margretas byggevirksomhed har saaledes gaaet ud paa at udvide borgen nordefter, idet nordfløien med dronning Margretas borgstue, som fremdeles staar, da blev indredet og ved mure satte i forbindelse med Vovehals og Fuglesang. Kanniketaarnet, der senere fik navnet Knuts taarn*), laa derimod udenfor det egentlige borgkompleks paa nordvestsiden af nordfløien ud mod den senere saakaldte Pipervigsbugt.**)

Hele det 15de aarhundre udgjennem bestod det hele bygningskompleks af følgende „huse":

1. Yderst mod nord Kanniketaarnet.
2. Nordfløien med dronningens borgestue.
3. og 4. Fuglesang og Vovehals.
5. Jomfrutaarnet.

Hver især af disse dele — med undtagelse af Kanniketaarnet — maa have været forbundne med ydre mure.

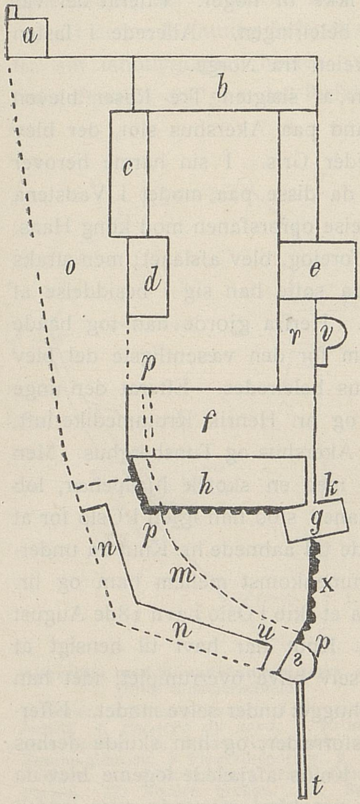
Blandt de begivenheder som i denne tid knytter sig til slottets historie, maa i første række merkes Ogmund Sigurdssøn Bolts reisning, thronstridighederne mellem kongerne Karl Knutson og Kristiern I samt ridderen Knut Alvssøns opstand.

---

*) Kaldet saa efter ridderen Knut Alvssøn, hvorom nedenfor.

**) Det er altsaa feilagtigt, naar forfattere — deriblandt ogsaa jeg selv — har taget det saakaldte Regalietaarn, nedenfor kaldet Munketaarnet, for Knuts taarn.

Ogmund Bolts reisning, der fandt sted i det sydlige Norge i aaret 1436, fremkaldtes af misnøiet med, at Erik af Pomern indsatte fremmede mænd i geistlige og verdslige ombud, og stod i forbindelse med den af Engelbrekt Engelbrektson ledede opstand i Sverige. I februar 1436 satte Ogmund sig i besiddelse af Oslos befæstede bispegaard, uden at befalingsmanden paa Akershus, hr. Svarte Jøns, gjorde noget for at forhindre det, Han indskrænkede sig alene til at advare og formane almuen. Men da dette ikke hjalp, greb han, understøttet af Sigurd Jonssøn paa Sørum, Oslo-lagmanden Simon Bjørnssøn og bymændene, til vaaben, og efter en kort kamp, hvori der var saarede og døde, saa Ogmund sig nødt til at kapitulere mod at faa fri afmarsch (16de April 1436). Hermed var den egentlige feide tilende. De opstaaede forviklinger løstes paa forligsmødet paa Jersø udenfor Tunsberg (juni 1436), hvor det blev bestemt, at de danske og udenlandske magthavere skulde udvises fra landet. Dette skede. Paa et rigsmøde i Oslo blev det d. 18de februar 1437 vedtaget at anbefale de forskjellige krav, almuen opstillede, til at bifaldes af kongen. Da denne imidlertid kun delvis rettede sig efter befolkningens ønske, udbrød der i 1438 paany opstand, denne gang i trakterne vestenfor Kristianiafjorden, hvor en mand ved navn Halvard Graatop stillede sig i spidsen for den. Men denne opstand dæmpedes med strenghed af Olav Markvardssøn Buk, der nys før havde afløst hr. Svarte Jøns som høvedsmand paa Akershus.

Grundplan af Akershus før Kristian IV.s tid. (Efter Sommerschield).
a. Kanniketaarnet eller Knudstaarn. *b.* Nordfløien. *c.* Øvre og nedre Romerike. *d.* Fuglesang. *e.* Vaagehals. *f.* Sydfløien. *g.* Jomfrutaarnet. *h.* Jomfrugaarden. *k.* Gjennemgangsrum. *l.* Vandtaarnet. *m.* Forborgen. *n.* Slagterhus, bryggerhus, bageri, smedie, stald og privet. *o.* Langeforborg. ...Mure. *pp.* Indgang. *r.* Fruerstuen. *s.* Munketaarn. *t.* Træbro til søen. *u.* Ormegaarden. *v.* Munkestuen. *x.* Mure med skydeskaar.

Efterat Karl Knutson i november maaned 1449 var bleven kronet som Norges konge af erkebiskop Aslak Bolt i Nidaros's Kristkirke, drog han over Jemtland, Helsingland og Gestrikland tilbage til Stokholm. Men allerede 4de juledag forlod han denne by og kom med en stor hær gjennem Vermeland til Norge, hvor han

lagde sig udenfor Akershus, hvis høvedsmand den danske og dansk sindede hr. Hartvig Krummedike var. Oslos nærmeste opland var af hr. Erik Sæmundssøn tinget under kong Karl, og dets befolkning havde ladet en madskat (gjengjerd), der var udlignet til hans modtagelse, bringe til denne by. Men det hele angreb førte ikke til noget. Efterat der var bleven mæglet en stilstand, hævede Karl beleiringen. Allerede i fasten 1450 befandt han sig i Lødøse paa hjemveien fra Norge.

I aaret 1499 var hr. Knut Alvssøn af slægten Tre Roser bleven afskediget fra sin stilling som høvedsmand paa Akershus slot, der blev overdraget til den danske adelsmand Peder Gris. I sin harme herover sluttede han sig til de svenske stormænd, da disse paa mødet i Vadstena (1ste August 1501) besluttede sig til at reise oprørsfanen mod kong Hans. Det indfald i Norge, som han høsten 1501 foretog, blev afslaaet; men straks over nytaar 1502 kom han igjen, og da satte han sig i besiddelse af Akershus, som Peder Gris maatte rømme. Herfra gjorde han tog baade vestover til Vestfold eg Tunsberghus, som for den væsentligste del blev nedbrudt, og østover til Viken, hvor Baahus beleiredes. Efterat den unge kongesøn Kristiern havde skaffet Baahus og hr. Henrik Krummedike luft, kunde denne tænke paa tilbageerobringen af Akershus og Tunsberghus. Men det forsøg, han gjorde derpaa i juli 1502 med en skotsk hjælpehær, løb uheldigt af. I midten af den følgende maaned stod han igjen i Oslo for at gjenoptage beleiringen af slottet. For at vinde tid aabnede hr. Knut da underhandlinger om vaabenstilstand, og en sammenkomst mellem ham og hr. Henrik blev berammet til at finde sted paa et skib i Oslo havn 18de August 1502. Der er sandsynlighed for, at hr. Knut har havt til hensigt at overraske sin uven; i stedet skulde han selv blive overrumplet, idet han sammen med flere af sine ledsagere blev nedhugget under selve mødet. Efterpaa lod hr. Henrik ham dømme som landsforræder, og han skulde derhos som lig ligge under kongens miskun. Hr. Knuts afsjælede legeme blev da hensat i Kanniketaarnet, hvor det i 12 aar blev staaende over jorden eller „liggende paa morde“, som det i tidens sprog kaldtes. Kanniketaarnet blev fra nu af i daglig tale benævnt „Knuts taarn“.

En ny byggeperiode for Akershus's vedkommende oprinder, idet Kristiern II som hertug tager bolig her i tiden mellem januar 1507 og december 1510.

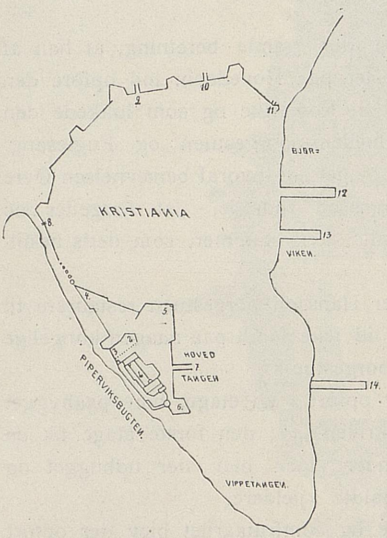
I denne tid opførtes nemlig sydfløien — den saakaldte kirkefløi —, der rummede „den store sal“, som i langt senere tid indrededes til kirke, tilligemed to kammere. Murene, der havde forbundet Jomfrutaarnet med Fuglesang og Vovehals, maatte som følge heraf ombygges, hvorved borggaarden fik henimod den dobbelte størrelse af, hvad den før havde havt.

Om vaaren 1527, medens Oluf Galde endnu var høvedsmand paa

slottet, slog lynet ned og antændte træverket, og paa hele strækningen nordenfor Fuglesang og Vovehals blev alene murene staaende tilbage.

Mogens Gyldenstjerne, der den 19de mai 1527 overtog slottet og forleningen, lod da tække murene og traf nogle anstalter til foreløbige udbedringer, der imidlertid ikke kan have været af større betydenhed.

I denne forfatning befandt slottet sig, da kong Kristiern II vendte tilbage fra sin landflygtighed høsten 1531. Da han i november maaned kom til Oslo, fandtes der paa det forfaldne slot alene en besætning paa 20 mand, som desuden led mangel paa alt. Paa kong Kristierns opfordring til at overgive slottet gav Gyldenstjerne et undvigende svar; men den 23de november blev der sluttet en vaabenstilstand og en overenskomst, der gik ud paa, at hvis slottet ikke havde faaet undsætning fra Danmark inden midfaste 1532, skulde det overgives til kongen. Straks over nytaar foretog kongen et tog til Viken og efterlod udenfor fæstningen en fænnike landseknægte under Hans Mikkelsens befaling. Men medens kongen var borte, fik Mogens Gyldenstjerne undsætning fra Krogens slot ved Helsingør, og nu blev vaabenstilstanden opsagt. Paa efterretningen herom vendte kong Kristiern straks tilbage, og den 10de marts stod han atter mellem Oslo by og fæstningen. Imidlertid var der i Danmark drevet ivrig paa at skaffe Mogens Gyldenstjerne ydereligere undsætning, og under befaling af admiral Tile Giseler og Peder Skram blev der noget senere sendt en eskadre paa tre danske og seks lübeckske skibe opover, og natten mellem 4de og 5te april lykkedes det, efter at der nogle dage før var leveret en træfning ude paa isen, at kaste undsætningen ind paa slottet. Fra dette gjordes der i den følgende tid hyppige udfald, der maatte overbevise kong Kristiern om, at hvert haab om at tage slottet nu var ude, skjønt eskadren paa grund af ishindringer straks maatte vende tilbage til Kjøbenhavn. Herfra afgik der saa den 2den mai en ny flaade paa 25 skibe, der havde ikke mindre end 6—7000 mand tropper ombord, som stod under befaling af Mogens Gyldenstjernes broder, biskop Knut Gyldenstjerne, og denne lagde

Akershus med Hovedstangen omkr. 1648.
(Efter Sommerschield).

1. Slottet. *2.* Kongens batteri. *3.* Dronningens batteri. *4.* *Escarpe du nord.* *5.* Kronprinsens bastion. 6. Prins Karls bastion. *7.* Fæstningsbroen. *8.* Pipervikporten. *9.* Store voldport. *10.* Lille voldport. *11* Vaterlandsporten. *12.* Nordre brygge. *13.* Søndre brygge. *14.* Slotsbryggen.

den 7de mai ind paa Bjørviken. Efter forskjellige sammenstød og underhandlinger blev der 2den Juli truffet den overenskomst, at kong Kristiern skulde begive sig til Danmark for at underhandle personlig med sin farbroder kong Frederik I. Men ved ankomsten til Danmark blev den ulykkelige konge skammelig sveget, idet han blev betragtet som fange og holdtes i fængslig forvaring helt til sin død 1559.

Da Peder Hanssøn Litle i 1536 blev høvedsmand paa Akershus — en stilling han beklædte til sin død 1551 —, skulde en ny byggeperiode paa Akershus tage sin begyndelse.

Om Peder Hanssøn heder det i den gamle beretning, at han af stene, som han tog af det sløifede kloster paa Hovedøen, lod opføre den store bygning, som kaldtes Øvre og Nedre Romerike og som lukkede den nordvestre del af fæstningsfirkanten mellem borgestuen og Fuglesang. Dette store „hus", der var bygget i to etager, — hvoraf benævnelsen Øvre og Nedre Romerike —, lod Peder Hanssøn indrede, „at fougeder oc skriffuere oc hoffmender kunde haffue alle deris kammer, som deris bestilling var."

Til hyldingen i 1548 lod Peder Hanssøn borgestuen restaurere til bolig for prins Frederik, „saa udi den tid icke fandt paa naagen kongelige huus her udj Norgis rige en skiønner borgestue."

Sydfløien, der af Kristiern II var opført i en etage, blev paabygget et nyt stokverk, der blev indrettet til skriverstuer; den første etage fik da herefter navnet „den store sal". Under salen blev der udhugget og bygget to brandfrie, senere vel vedligeholdte kjældere.

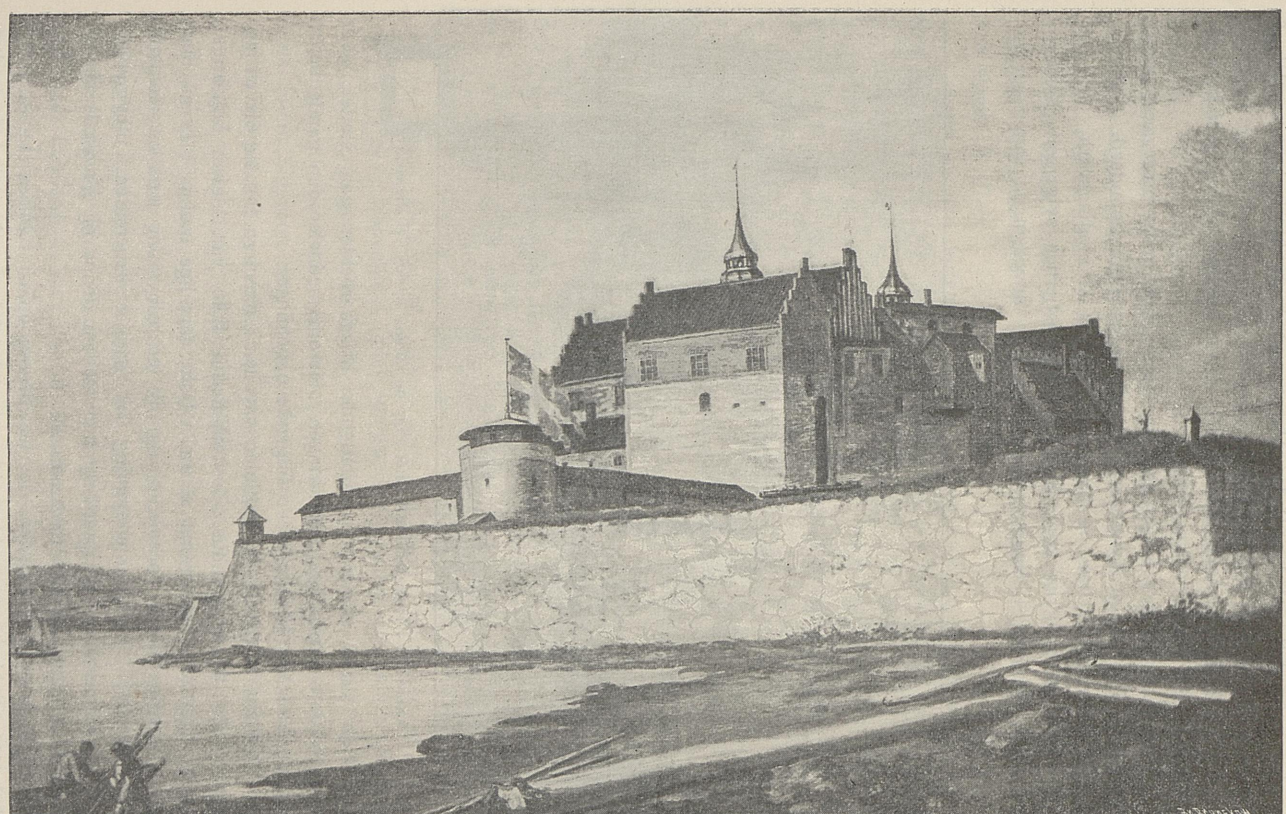
Mellem sydfløiens sydvestre hjørne og Jomfrutaarnet blev der opført en mur, og dette blev tillige paa nordsiden forbundet med sydfløien „med 2 store kammere oc hemmelighed derhoes". Herved fremkom der en dækket forbindelsesvei fra borggaarden gjennem slottets sale og Jomfrutaarnet ned i forborgen. Det stykke, som laa mellem sydfløien og Jomfrutaarnet og saaledes blev afdelt med mure, fik navnet Jomfrugaarden.

Fra Jomfrutaarnet og ned til søen opførtes der en mur, der endte i et lidet taarn, Vandtaarnet kaldet, hvorved Forborgen dannedes. Det parti af Forgaarden, der laa nærmest Vandtaarnet fik navnet Ormegaarden. I Forborgen opførtes slagterhus med kjælder, bryggerhus, bageri, smedie, stald og den uundgaaelige „hemmelighed".

Lige nord for disse udhuse og vestenfor Jomfrugaarden anbragtes „lønporten med døre af jern og laase forre".

Paa vestsiden af slottet opførtes langs søen og op til Knuts taarn en mur, kaldet Langeforborg („Lang forborrig").

Paa østsiden af Fuglesang skjød klippen saa langt ned mod Vovehals, at det var vanskeligt at komme frem med slæde og vogn i borg-

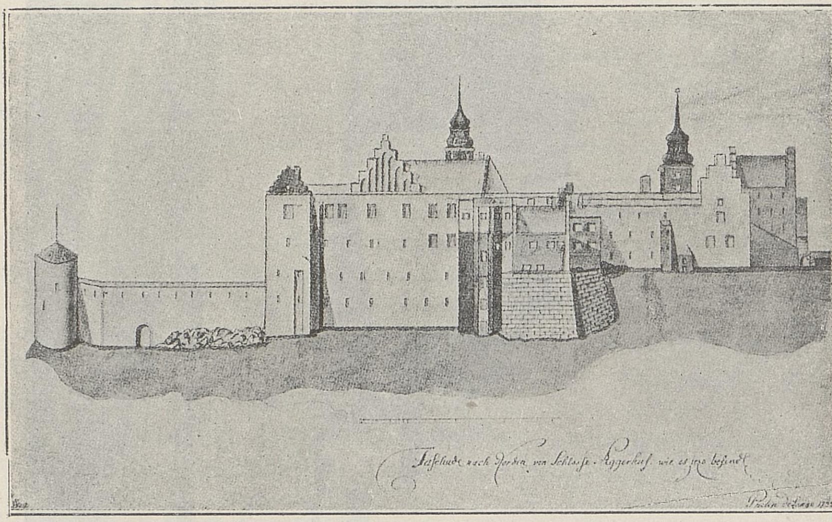
Akershus 1702. Efter Jacob Konings maleri.

gaarden paa dette sted. Peder Hanssøn lod da bryde bort en del af klippen, saa det blev fremkommeligt her.

Peder Hanssøn døde paa slottet 1551 og efterfulgtes som høvedsmand af Jesper Friis (1551—56).

I dennes tid blev Vovehals, hvis høide hidtil maa have været meget betydelig, gjort vel 3 favne lavere og taarnets mure oppudsede. Derhos opførtes mellem Vovehals og borgestuen et hus af bindingsverk.

Efter Jesper Friis kom Mogens Gyldenstjernes svigersøn Kristiern Munk til Toberup i Sønderjylland, der var høvedsmand her i 16 aar (1556—72).

Akershus i 1730=aarene. Efter Filip de Langes oprids. (I Rigsarkivet).

Han skred straks til omfattende byggearbeider paa slottet, som undergik flere væsentlige forandringer. Herom meddeler den gamle beretning og Kristiern Munks breve følgende oplysninger.

Mellem Vovehals og sydfløien var der i Kristiern II's tid bleven lagt grundvolden til et stenhus, der imidlertid ikke var bleven fuldført og havde faaet en overbygning af træ. Dette tarvelige træhus blev nu borttaget; stenbygningen forhøiedes og fik en tilbygning mod øst, forsynet med kjælder. Denne stenbygning fik navnet Fruerstuen, tilbygningen kaldtes Munkestuen og gaardsrummet mellem denne og Vovehals benævnedes Munkegaarden eller baggaarden.

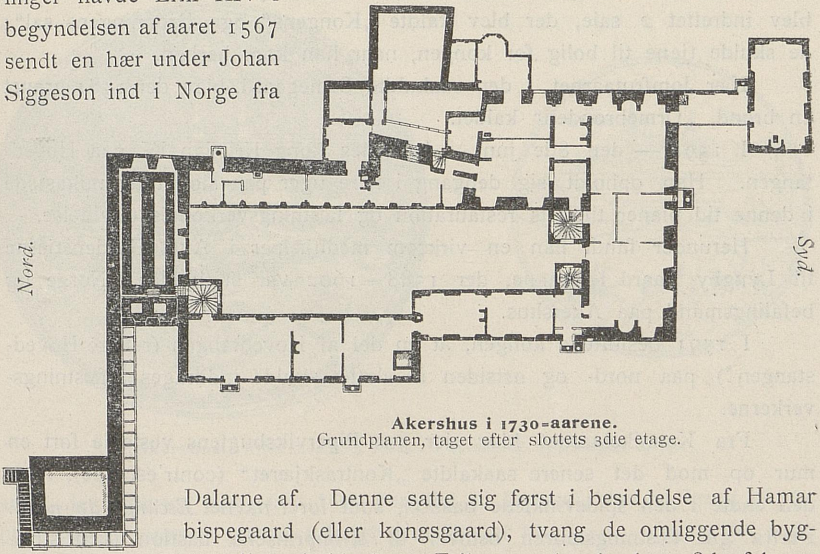
Lønporten i forgaarden, der var bleven opført i Peder Hanssøns tid, blev nu tillukket, og en ny bygget nede ved stranden, til hvis beskyt-

telse der i stedet for Vandtaarnet opførtes et nyt taarn med portstue, det saakaldte Munketaarn, nu bedst kjendt under navnet Regalietaarnet.

Den mur, som gik fra dette til Jomfrutaarnet, og som ligeledes hidrørte fra Peder Hanssøns dage, blev erstattet af en ny, der udstyredes med skydeskaar og vægtergang. Alt træverk blev nu fjernet fra denne mur med undtagelse af vægtergangens tagbedækning og rækverk, der fremdeles var af træ.

Hvor langt disse arbeider var fremmede, da Akershus under den nordiske syvaarskrig blev beleiret af svenskerne, kan ikke med bestemthed siges.

Egget af den berygtede norske eventyrer Enno Brandrøks forespeilinger havde Erik XIV i begyndelsen af aaret 1567 sendt en hær under Johan Siggeson ind i Norge fra

Akershus i 1730-aarene.
Grundplanen, taget efter slottets 3die etage.

Dalarne af. Denne satte sig først i besiddelse af Hamar bispegaard (eller kongsgaard), tvang de omliggende bygder til at hylde kong Erik og aabnede den 18de februar beleiringen af Akershus. Efterat et stormløb den 24de februar var afslaaet, brød Johan Siggeson den 2den marts op og drog tilbage til Hedemarken. Herfra rykkede en ny svensk hær under anførsel af Tønnes Olssøn frem mod fæstningen, som den 30te marts opfordredes til overgivelse. Siden sluttede Johan Siggeson sig igjen til beleirerne, der i over halvanden maaned kringsatte slottet. Men fienden formaaede ikke at udrette noget, og den 17de mai indtraf forsterkninger fra Danmark under befaling af Frants Brockenhuus og Bjørn Kaas. I de følgende dage leveredes der nu dels oppe paa Egeberg — hvor navnet *Svenskesletten* minder om disse begivenheder —, dels under fæstningen alvorlige træfninger. Den 21 mai indtraf der ny forsterkning fra Bergen, og et udfald, som den 23de mai fore-

toges fra fæstningen, kronedes med saa afgjort held, at fienden straks tiltraadte tilbagetog. Oslo, der for den største del var bleven afbrændt af Kristiern Munk før beleiringens begyndelse, blev nu aldeles ødelagt, da fienden drog derigjennem.

Under beleiringen 1567 skal Kristiern Munk have „forbedret“ slottet „med mure, vold, skandzer oc anden bygning inden oc uden slottet“. Disse forbedringer kan nu heller ikke med bestemthed paapeges i enkelthederne.

Om Ludvig Munk, der var statholder i Norge og høvedsmand paa Akershus 1577—1583, heder det, at han fuldførte Fruerstuen og at han „lod meget forandre paa sallen, anderledes end tilforn“.

Disse forandringer bestod deri, at der i sydfløien ovenover kirken blev indrettet 2 sale, der blev kaldte „Kongens“ og „Dronningens sal“; de skulde tjene til bolig for kongen, naar han kom herhen.

Nær Jomfrutaarnet, i den saakaldte Ormegaard, blev der 1581 gravet en brønd, „Ormebrønden“ kaldet.

I 1591 — den 8de juni — hyldedes kong Kristian IV paa Hovedtangen. Han opholdt sig dengang i flere uger paa slottet og udkastede i denne tid planer til dets restauration og fæstningsverkernes udvidelse.

Herunder fandt han en virksom medhjælper i Axel Gyldenstjerne til Lyngby gaard i Skaane, der 1588—1602 var statholder i Norge og befalingsmand paa Akershus.

I 1591 besluttede kongen, at en del af Hovedtangen (rettere Hovedstangen*) paa nord- og østsiden af slottet skulde inddrages i fæstningsverkerne.

Fra Kanniketaarnet blev der paa Piperviksbugtens vestside ført en mur op mod det senere saakaldte „Kontraskjæret“ (contr'escarpe), hvor den endte i den spidsvinklede bastion, som fører navnet *Escarpe du nord*. Derfra gik fæstningsmuren østover til Kronprinsens bastion (ved strafanstaltens nuværende bygninger), hvor den bøiede sydover, til den endte i Prins Karls bastion (ovenfor det militære badehus), og denne blev sat i forbindelse med Munketaarnet.

Dette blev den nu saakaldte Øvre fæstning.

Efterat Oslo under navn af Kristiania var bleven flyttet over paa Akershagen, blev ogsaa det nye byanlæg omgivet med volde, der førtes fra Kontraskjæret hen til det punkt, hvor Storthingsbygningen nu ligger, derfra over Stortorvet til Bjørviken, hvis vand dengang gik op til den nuværende Dronningens gade.

---

* Navnet Hovedstangen (vulg. Hu-stangen) hidrører fra Kristiern II's tid, idet oprørshøvdingen Herlog Huvudfat og hans fæller her blev henrettede og deres hoveder opplantede paa stager.

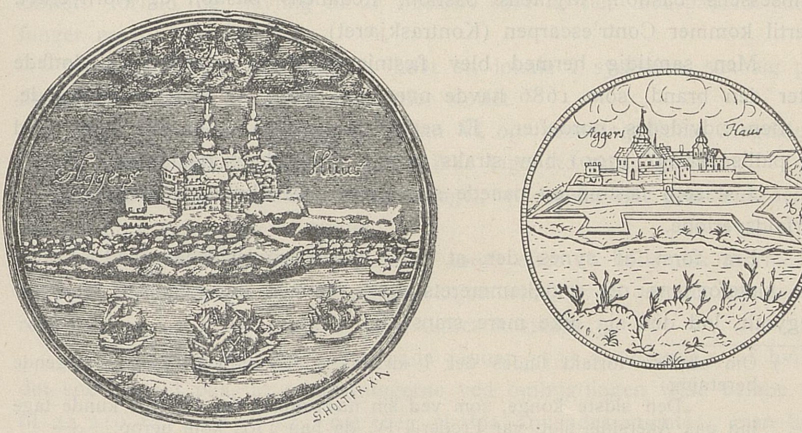
I aarene mellem 1620 og 1640 gik slottets ombygning for sig.

Medens den gamle borgestue i alt væsentligt forblev i sin tidligere stand, paa det nær, at den blev udstyret med trappegavler, undergik syd- og østfløien en grundig reparation, som tilsigtede at gjøre slottet skikket til kongelig residens.

1620 blev der bygget et nyt kjøkken i Munkegaarden eller baggaarden i stedet for det, som af Peder Hanssøn Litle var indredet, sandsynligvis i nordfløien.

I 1640 blev Vovehals nedbrudt og i stedet byggedes et langt hus for slotsfolkene „fra fruerstuen til den gamle borgestue“.

Ogsaa vestfløien undergik en gjennemgribende ombygning. Fugle-

Akershus. Efter medailler slagne i anledning hyldningen 1661.

sang, der omkring aar 1600 blev benyttet til fængsel, blev nedbrudt 1638, og i stedet opførtes „et stort langt grundmuret hus“ i to etager, der indrettedes til „Prinsens gemak“.

Romerike blev ombygget i aarene 1630—34. Paa Væggen, der vender ind mod slotsgaarden, findes aarstallet 1633 anbragt.

Saavel ved syd- og østfløiene som ved vest- og nordfløiene blev der opbygget nye taarne i slotsgaarden, det første i 1623, det sidste i 1633.

I sin sidste regjeringstid omgikkes Kristian IV med planer til at inddrage hele Hovedstangen i fæstningssystemet. Men hertil fattedes han de fornødne midler.

Hans efterfølger Frederik III (1648—1670) kom heller ikke til at gjennemføre denne plan; hans hele arbeide paa Akershus skulde bestaa i nogle mindre forbedringer og opførelsen af et krudttaarn.

Under Kristian V kom der større fart i befæstningsarbeiderne.

Paa slottet sees statholderen Ulrik Fredrik Gyldenløve at have resideret ialfald til sine tider, uagtet han eiede gaard i byen; i 1677, da han hjemførte Antoinette Augusta v. Aldenburg som sin brud, blev forskjellige reparationer af hans bolig paa slottet foretagne.

Efter Kristian V's reise i Norge 1685 blev der givet befaling til, at Hovedstangens indlemmelse i de ældre verker skulde foregaa. Arbeiderne hermed overdroges til den første greve af Jarlsberg Gustav Wilhelm Wedel, og denne fuldførte de volde, som omgiver Hovedstangen eller den saakaldte Nedre fæstning.

Dens batterier og bastioner var i retning fra nord til syd følgende: Tritschlers batteri, Hausmanns batteri, Wedels batteri, Gyldenløves bastion, Prinsessens bastion, Myntens bastion, Redanens bastion og Hornverket. Hertil kommer Contr'escarpen (Kontraskjæret).

Men samtidig hermed blev fæstningsverkerne rundt byen sløifede efter den brand, som 1686 havde overgaaet byen, og som foranledigede, at den udvidedes nordefter. Et senere forsøg paa at omgive byen med en pallisadering (1700) blev straks opgivet som uhensigtsmæssig.

Just som fæstningen naaede sin største udstrækning, begynder slottets forfaldsperiode.

Fra først af synes der at have været skjødesløshed med i spillet fra slotsfogdens og rentekammerets side; men da ødelæggelsen først var begyndt, lod den sig ikke mere stanse.*)

---

*) Om slottets forfald findes der i kirkens ministerialbog optegnet følgende beretning:

„Den sidste konge, som ved sin nærværelse her i Norge kunde tage ind paa Akershus slot, var Frederik IV, da han 1704 kom herop.

Aarsagen til, at slottet fra den tid saa hastig forfaldt, at den nævnte konge ikke kunde residere derpaa ved sin anden opkomst 1719, ja var saa forfaldet, at folk ikke uden livsfare kunde gaa i slotskirken, var den, at slotsfogden K. Hansen[1]) engang havde gjort en liden fornøden reparation paa slottet, og da han anførte samme til udgift i sit regnskab, fik han derfor en irettesættelse af rentekammeret samt befaling, at han for eftertiden aldrig maatte foretage sig noget saadant, før han først havde forestillet rentekammeret det og faaet tilladelse dertil.

Kort tid derefter blæste nogle tagstene ned, hvilket han straks indberettede til rentekammeret og fik derpaa befaling til at lade skaden udbedre for den pris, han havde opgivet, at det vilde koste. Men inden denne befaling kunde komme herop, havde vinden gjort hul i taget, og skaden blev større. Dette maatte da atter indberettes til rentekammeret, og imellem hver tilladelse, som derfra kunde indhentes, blev skaden større og større, indtil slottet tilsidst aldeles forfaldt, saa at det ikke uden altfor store bekostninger mere kunde sættes istand. — I Aaret 1736 var slotskirken saa forfalden, at menigheden ikke uden med største fare kunde komme derind, saa at officererne lod med kommandantens tilladelse soldaterne blive borte fra kirken, og læste i huspostillen for dem i hovedvagten, hvilket gav anledning til ond forstaaelse mellem slotspresten og kommandanten Bertouch. I kirken var da i almindelighed ikke flere end sognepresten og klokkeren.“

---

[1]) Kristen Hansson Schmidt, bedstefader til biskop Kristen Schmidt og oldefader til eidsvoldsmanden, digteren provst Frederik Schmidt.

I 1704 var slottet endnu i saapas stand, at det kunde beboes af kong Frederik IV paa dennes Norgesreise. Det for Norge oprettede regjeringskollegium, Slotsloven kaldet, havde sit sæde her i den aarrække, det bestod.

Ti aar efter hører vi, at større reparationer er paatænkte; men lidet sandsynligt er det, at disse er foretagne i de raadende pinagtige tider. Paa sin anden Norgesreise (1719) kunde kongen ialfald ikke bo her.

I Aaret 1716 maatte som bekjendt Akershus, hvis kommandant oberst Jørgen Christoph v. Klenow var, udholde beleiring af den svenske heltekonge Karl XII i tiden mellem 21de marts og 29 april.

Ogsaa fra 1720-aarene har man flere nerverystende skildringer af slottets forfald og navnlig af de lidelser, som de her indespærrede statsfanger maatte gjennemgaa.

Overhofretten, som havde havt sit lokale i sydfløien, saa sig paa denne tid nødt til at leie hus udenfor slottet.

I 1733 gjæstede kong Kristian VI og dronning Sofia Magdalena Norge, men kunde selvfølgelig heller ikke tage ind paa Akershus.

Sandsynligvis medførte kongebesøget, at der nu blev gjort indledende skridt til en reparation af slottet.

Fra Kjøbenhavn sendtes nemlig aaret efter en hollandsk murmester Filip de Lange opover for at optage skjøn over, hvad der udkrævedes af reparationer, og gjøre overslag over disses kostende.

De Lange indsendte under 14de januar 1735 to overslag, af hvilke det ene gik ud paa, at omkostningerne ved ombygningen vilde beløbe sig til 44,210 rd. 4 m. 8 sk., om der skulde anvendes mursten; men hvis man hentede sten og kalk fra en nærliggende ø, vilde de kun naa op til 20,821 rd. 3 m. 15 sk.

Men da det kom til stykket, fandt sagen kun liden støtte af de autoriteter, som den forelagdes til erklæring, og da man frygtede for, at de Langes overslag ikke holdt saa ganske stik, besluttede man sig efter mange og langvarige overveielser til at vælge det billigste alternativ: at bøde paa det, som kunde bødes, og rive resten ned.

I 1742 var nu dette arbeide færdigt.

Østfløien var da nedtagen til sine fundamenter, som overdækkedes med et lavt tag.

Kirkefløien blev indrettet paa en maade, der maatte have dens definitive opgivelse som kongeborg til følge. De høie trappegavler forsvandt.

Jomfrutaarnet blev paa det nærmeste nedrevet til sine fundamenter, saa kun en liden rest blev staaende tilbage; men vestfløien underkastedes derimod en grundig reparation. Den øvre del af Romerike blev nedrevet, medens den nedre blev gjenstaaende for at anvendes som krudttaarn.

Siden blev Haakonernes og Kristian IV's borg henliggende paa denne maade; kun blev ødelæggelsesverket fra tid til anden fortsat.

Knuts taarn eller Kanniketaarnet, der i sin tid havde været brugt til arkiv, i senere aarhundrer til fængsel, forsvandt først aldeles omkring aar 1855.

Den nye republik.

Den nye statsenhed, *Den Centralamerikanske Republik,* om hvis dannelse og anerkjendelse af de Forenede Stater telegrafen har underrettet os, bestaar foreløbig blot af de tre „smaa" republiker Honduras, Salvador og Nicaragua, som tilsammen udgjør et landomraade af ca. 450,000 km.^{2} eller af størrelse som Storbritannien og Irland, Holland, Belgien, Schweiz og Danmark tilsammen. Folkemængden er dog blot 1½ million — atter et sted, hvor der er god plads til en del flere mennesker. Det ventes imidlertid, at ogsaa Guatamala og Costa Rica vil slutte sig til forbundet, som i saa fald faar et areal af størrelse som det Tyske Rige med Holland, Belgien og Danmark, men blot med en folkemængde af 3,300,000.

Forbundet vil blive en konføderation. Den øverste myndighed bliver ikke en præsident, men et forbundsraad bestaaende af to repræsentanter for hver stat, en folkevalgt og den anden medlem af og udsending fra statens lovgivende forsamling. Dette raad vil afslutte traktater, udnævne gesandter og i det hele bestyre forbundets fælles og udenrigske sager. Det vil møde i de forskjellige hovedstæder efter tur, saaledes at forbundet som saadant ingen egen hovedstad faar. Hver stat beholder sin egen lovgivning, præsident og nationalforsamling.

Forsøg paa at amalgamere de „smaa" republiker er ogsaa tidligere gjort. Dette er det femte i rækken og synes at have meget bedre udsigter end de tidligere. Staterne var oprindelig en del af Mexiko, de udskiltes derfra i 1824 og dannede da et føderativt forbund, som opløstes efter tre aars forløb. I 1829 dannedes et nyt, som gik istykker i 1838 ved et oprør i Guatamala. Det tredie forbund dannedes i 1842 og et fjerde i 1847.

En paragraf i den nye stats grundlov kræver, at alle traktater, som afsluttes med fremmede lande, skal indeholde en voldgiftsklausul om, at enhver uenighed eller strid med vedkommende land skal afgjøres ved voldgift.

Den langt overveiende del af den nye stats befolkning er negere, indianere og blandingsracer. Af hvide er der neppe over 50,000, om saa mange.

Menneskehedens fremskridt.

(Efter **Elisée Reclus** i „*Contemporary Rev.*").

I.

Troen paa det menneskelige fremskridt er baade en forholdsvis ny og meget omdisputeret tro. Mange af de største nyere og ældre tænkere og historikere forkaster ubetinget forestillingen om en stadig fremadskridende udvikling til bedre og høiere stadier. En saa stor historiker som Ranke ser i historien blot en trinfølge af perioder, hvoraf hver enkelt har sin særegne karakter og udprægede aandelige bestræbelser og retninger, der giver hver tidsalder og hvert folk et helt eiendommeligt og interessant liv.*) Efter hans opfatning er altsaa verden etslags museum, fuldt af morsomme og lærerige kuriositeter, — men uden nogen rød traad, som binder den uhyre mangfoldighed af ting sammen til en helhed.

Paa den anden side gives der en hel del mægtige og fuldt udviklede institutioner — kongedømmer, aristokratier, religioner og statskirker, en art babelstaarne, byggede af en større eller mindre kreds personligheder, som har ment sig at staa ved fuldkommenhedens maal —, der tror, at enhver revolution, enhver forandring vil være et fald, en tilbagegang til barbariet. Og fædre og forfædre, der er de fødte lovprisere af svundne tider, arbeider i skjøn harmoni med guder og konger om at nedsætte den nærværende tid paa den forgangnes bekostning og ser i nye tanker en skjæbnesvanger tendens mod tilbagegang. Børn har en naturlig tilbøielighed til at betragte sine forældre som høiere væsener, akkurat som forældrene i sin tid saa paa *sine* fædre, — og resultatet af disse følelser, der afleirer sig i menneskenes sind som de geologiske lag paa havbunden, er, at dogmet om menneskets uoprettelige fald bliver en uomstyrtelig troessætning. Er det kanske ikke lige saa almindelig nu om dagene at tale om „tidernes fordærvelse" som for 200 aar siden? Hvordan udnyttes ikke ordspillet *fin de siècle*-dekadence?

Imidlertid kan der nok trænges en klarere forstaaelse af det ord „fremskridt", der ulykkeligvis hører til de mest misbrugte moderne talemaader. Som bekjendt findes der tusener definitioner af buddhisternes Nirvâna, — alt efter hver fortolkers personlige opfatning af den høieste saligheds væsen. Og omtrent lige mange definitioner er der givet af begrebet udvikling. For mange filosofer staar hvile som det høieste gode, — de sætter den fuldkomne ro for legeme og sjæl over alt andet. Selv-

---

*) Weltgeschichte, 9ter Theil 4, 5, 6 og fl.

følgelig maa mænd med et sligt temperament bestemme fremskridtet paa en anden maade end de, der foretækker en farlig frihed for en sløv rolighed og trælle-tilværelse. For den ene som for den anden er trangen til lykke det fornemste element i definitionen af begrebet „fremskridt“. Men først og fremst burde dog dette høie begreb betegne den fuldstændige udvikling af individet, indbefattende slige materielle fuldkommenheder som styrke, skjønhed, ynde, langt liv, rigdom og øget kundskab saavel som fremgang i moralitet: et ædlere, mere høisindet og fromt sindelag. Betragtet saaledes bliver individets fremskridt identisk med samfundets — thi paa den maade vil de mange blive til én.

Er nu dette den rigtige definition af, hvad der bør forstaaes ved fremskridt, saa vil mere end én sige, at menneskeheden slet ikke gaar frem — at den blot bytter plads: vinder paa en side, hvad den taber paa en anden, eller endog at den faktisk gaar tilbage, at dens materielle fremgang ledsages af indre forfald og sygdom. Mange reisende, som er blevet henrykt over det enkle, lykkelige liv, som visse vilde stammer fører, anser dem for at være os civiliserede mennesker meget overlegne. Vi ved, hvilket mægtigt indtryk slige reisendes beretninger gjorde paa det forrige aarhundres indflydelsesrige skribenter som Rousseau og Diderot. „Tilbage til naturen!“ lød det overalt, og den franske revolutions ledere, der syntes mange at handle under trykket af personlige lidenskaber og tidens strømninger, gik altid om med tanken paa at vende tilbage til samfundsforhold som under de gamle republiker Rom og Sparta og det primitivt idylliske liv, som enkelte vilde stammer fører.

I vore dage ser vi en lignende bevægelse gjøre sig gjældende, tildels i endnu alvorligere former. Det moderne samfund omfatter snart hele menneskeslegten og er altsaa blevet meget usikrere i sammenføiningen, — hvad der igjen har til følge, at de, som dømmer tilstandene, søger saa meget ivrigere tilbage til fortiden efter angrebspunkter. Paa den anden side har ogsaa den antropologiske forskning gjort uhyre fremskridt, og mange berømte reisende har lagt sit vidnesbyrd i vegtskaalen. Det er ikke længer mere eller mindre underholdende eller fantastiske fortællinger af en Jean de Léry, en Claude d'Abbeville osv. om topinambuerne og andre brasilianske vilde. Nu har vi forskere, hvis vidnesbyrd vi kan kontrollere, — jeg skal nævne bare en af dem, den berømte Alfred Russel Wallace.

I hans bog om det Malayiske Arkipel, udgivet i 1869, forekommer en udtalelse, der kan betragtes som en alvorlig udfordring til den, som uden forbehold antager hypotesen om menneskehedens uendelige perfektibilitet. Og endnu har ingen svaret ham. Jeg skulde dog tro, at hans

ord kan gjøre god nytte som en kraftig kritik under læsningen af historikernes fantasier.

„Hvad er det mon for en idealt fuldkommen samfundstilstand, som menneskeheden altid har stilet mod og stadig nærmer sig? Vore første tænkere hævder, at det er den individuelle friheds og selvstyrelses tid, der skal muliggjøres ved en harmonisk udvikling af vor aandelige og legemlige natur, — og i den tilstand skal enhver blive fuldkommen tilpasset samfundslivet: man vil da altid vide, hvad der er ret, og samtidig føle en uimodstaaelig trang til at gjennemføre dette i handling, saaledes at al lov og straf vil være unødvendig . . . Nu bør man erindre, at vi hos folk paa et meget lavt kulturtrin finder adskillige tilnærmelser til en slig fuldkommen samfundstilstand. Jeg har opholdt mig blandt stammer i Sydamerika og i orienten, der hverken havde love eller domstole, men hvor ellers den offentlige mening havde fri adgang til at dømme. Der respekteredes omhyggelig hvert individs ret, og det var yderst sjelden, at nogen krænkede en andens rettigheder. I disse samfund var alle lige. Der fandtes ingen af de voldsomme klasseforskjelle, som vi benævner: oplysning og uvidenhed, rigdom og fattigdom, herre og tjener og lignende. Heller ikke den vidt forgrenede arbeidsdeling, der samtidig med rigdom ogsaa avler stridende interesser, og følgelig finder man heller ikke den voldsomme konkurrence og kamp for brød eller rigdom, som ufravigelig opstaar hos de tæt befolkede samfund i de civiliserede lande . . . Skjønt vi nu visselig staar høit over de vilde med hensyn paa aandelig udvikling, har vi slet ikke naaet saa vidt som dem i moral, . . . det er ikke for meget sagt, naar jeg paastaar, at mængden i vore civiliserede lande, saa langt fra at være naaet foran de vilde i moral, tvertimod i mange henseender staar under dem.“

Men visselig vilde Wallace være den første til at protestere mod paradoksale overdrivelser bygget paa enkelte iagttageler af de vilde i Amazonia og Insulinde. Borneo, hvor Wallace fandt saa mange eksempler paa en høi moral, er jo det land, som vor landsmand Carl Bock har beskrevet som „menneskeædernes og hovedjægernes land“; — der bestaar befolkningens mængde af dajakerne, der for at kunne kaldes mænd og stifte familje maa ved list eller i aaben kamp hugge hovedet af et eller flere mennesker.

Omtrent lignende tilstande har man fundet paa Tahiti, som de tidligste reisende skildrer med slig naiv entusiasme. De majestætiske og ærværdige oldinge, der syntes europæerne som mennesker fra den altid forsvundne paradisiske guldalder, var helt andre væsener. Mange af dem tilhørte den forfærdelige kaste *Arioi,* der engang havde været et presteskab, forpligtet til cølibat, men som i tidens løb havde udviklet sig til en

bande af mordere, der dræbte sine egne børn under djævelske ceremonier. Det er sandt, at Tahiti dengang forlængst havde passeret de tidligste historiske stadier, og at man ikke længer kunde kalde dets befolkning primitiv. Men hvor tror man der findes stammer, som endnu kan kaldes primitive vilde? Hovedvanskeligheden ved forskningerne over civilisationens historie er jo netop at bestemme udgangspunkterne, — hvad der skal forstaaes ved oprindelighed og lignende grundlæggende betegnelser.

I virkeligheden betegner de tusener af stammer, som de „civiliserede" hovmodig slaar sammen til „vilde", yderst forskjellige tidsperioder og udviklingsstadier, hver med sit eget milieu og egne forudsætninger. En stamme befinder sig i rask fremgang; en anden paa den haabløse nedgangs vei, — og mellem disse yderpunkter er der naturligvis en mængde overgangsformer. Det er klart, at enhver bestemmelse under saadanne omstændigheder maa tage hensyn til den hele forudgaaende udvikling, — og hvor mange reisende eller antropologer formaar det?

Det karaktertræk, som tydeligst fremtræder ved sammenligningen mellem et primitivt folk, der kun svagt paavirkes af nabofolk, og den moderne civilisation med det frie samkvem mellem alverdens racer og under trykket af aartuseners traditioner, er, at den første er enkel og den anden uhyre sammensat. Derfor har den første ogsaa et ideal, den hænger sammen, og man kan let opfatte dens harmoni. Men vor kultur, der er saa uhyre rig og har saa overlegne materielle hjælpemidler, mangler baade sammenhæng, harmoni og ideal, — vi kjender blot en hob indbyrdes krigførende idealer. I de forhistoriske tiders enkle samfund kunde der let bestaa en sikker ligevegtstilstand, og derfor formaar en slig stat af „vilde", hvor kundskabsmængden er saa ringe, industrien omtrent savnes helt, og livet i regelen glider hen uden opsigtsvækkende begivenheder eller indtryk, ofte at naa frem til samfundsforhold, hvor retfærdighed, materielt velvære og lykke er ganske anderledes udbredt end i vore moderne samfund, der altid paa grund af de mangfoldige stigende krav trænger udbedring og fornyelse paa alle kanter. Folk paa et par hundre individer, som udgjør en klasse, ser ikke udenfor grænserne af sin egen lille verden, men de ved udmerket godt, hvordan alt staar til i den, og alle enkelte medlemmer af det lille samfund betragter hverandre som brødre, søstre, mødre, fædre osv. Her er alt retfærdighed og harmoni; idealet ligger saa nær, at man saa at sige kan tage og føle paa det. I vore moderne samfund derimod omfatter idealet alle verdener, derfor er det ogsaa saa meget fjernere og vanskeligere — i virkeligheden umuligt — at naa.

I et sligt lidet samfund, som f. eks. blandt negrene paa Filippinerne, finder vi dette broderlige forhold udviklet til sin høieste fuldkommenhed. Intet kan være tarveligere end deres daglige liv; deres hus bestaar af

nogle sammenflettede grene eller af sivmatter, dækket med palmeblade, hvormed de værger sig mod det voldsomme solskin. Men jo mindre omsorg den enkelte bærer for sit eget personlige velvære, des flere tanker har han for det fælles vel. Fødes der etsteds et barn, kommer hele samfundet sammen for at blive enig om, hvad den nye verdensborger skal hede. Her møder vi engiftet i en ubetinget ren form, uden at nogensomhelst øvrighed blander sig ind. Etsteds symboliseres ægteskabet ved to trær, hvis stammer læner sig imod hverandre, medens løvverket synes at danne en eneste bølgende masse; et andet sted har man ingen ceremonier, — men renheden er overalt lige stor. De syge og gamle hjælpes og pleies med rørende hengivenhed, og „høvdingen" — en stilling, som blot er nominel — er bare en gammel mand, hvis alder skaffer ham respekt.

Sikkert er det, at man intetsteds i vore uhyre store politiske samfund vilde kunne nævne slige forhold.

En fremragende sociolog, de Greef, har udtalt, at i slige primitive samfund er der saa faa funktioner at udføre, at det bare af den grund ikke er muligt at sammenligne dem med de store moderne stater. Men det slaar ikke til; thi funktionernes differentiation er allerede meget udviklet selv i de lavest staaende samfund, hvor der jo ogsaa er mænd og kvinder, børn og gamle folk, fastboende personer og urolige omflakkere, mennesker, som arbeider med jorden og engene, i skogen og paa sjøen. Vi finder overalt de samme livets grundlove, forsaavidt er evolutionen kontinuerlig fra dyrene til menneskene, men de ordnede og harmoniske forhold, som findes i de primitive samfund, har menneskeheden ikke evnet at erobre tilbage.

Men der gives ogsaa naturfolk med en meget kompliceret kultur, der ogsaa har formaaet at holde sig fri for den moralske dekadence, der er herskende i de europæiske stater. Jeg nævner som eksempel de øboere, som russerne kalder aleutere, hvem kulden tvinger til at bære tykke klæder og bo i halvt underjordiske hytter, bygget af sammentvundne grene, dækket med et tykt lag af sammenæltet dynd med et isstykke til vindu i taget. De er dygtige fiskere, sjømænd og baadbyggere og besidder idetheletaget en høit udviklet civilisation; og dog er de efter kyndige mænds vidnesbyrd „de mest kjærlighedsfulde mennesker," „af en uforlignelig beskedenhed og elskværdighed, saa de aldrig gjorde sig skyldig i vrede ord eller handlinger." Der gives intet folk i Vesteuropa, om hvem det samme kan siges.

II.

Vi civiliserede mennesker er saa stolte af vor kristelige religion, men hvor forbauset vilde ikke mange „vilde" blive, om de kom til vore store

og smaa byer og saa store menneskemængder savne det daglige livs første fornødenheder: mad, klæder og hus! I deres samfund er samfølelse og kjærlighed den store lov, og med den følger en indbyrdes ømhed og varmhjertethed, en fin høflighed i ord og gjerning, en gjestfrihed og hjælpsomhed, der viser, at de ikke eier tanke paa sig selv og sit eget. Hvilke rørende historier fortælles ikke herom af paalidelige reisende! Wallace har beskrevet, hvorledes den malayiske arbeidsmand samvittighedsfuldt passer sig for at forstyrre sin kamerats søvn og først vækker ham i sidste øiblik, og da med de sindrigste forsigtighedsregler. Vollmer har fortalt om kongen af Samoa, der staar op om natten og spiller paa fløite for at skaffe sine gjester behagelige drømme. De, som ikke har reist i saakaldte „vilde“ lande, hvor gjestfrihed er en moralsk lov, kan ikke forestille sig den inderlige ømhed, den hensynsfulde opmerksomhed og ubeskrivelige godhjertethed, hvormed kvinderne der byder en træt, tørst eller syg fremmed velkommen! Visselig kan vi i de civiliserede lande møde en lignende kvindelig gjestfrihed, men den kommer blot nogle faa begunstigede indenfor familje- eller vennekredsen tilgode, — desuden undtagelsesvis nogle fattige og syge; medens man blandt mange vilde stammer blot behøver at trænge trøst eller et godt ord for at blive gjenstand for den mest ubegrænsede deltagelse.

Naturfolkenes mildere sind skyldes sikkert for en stor del den omstændighed, at de lever i det inderligste samfund med dyr og planter, de indaander hvert øieblik paa dagen jordens kraftige duft af græs og muld og blomster og trær. De føler sig derfor ogsaa i inderlig harmoni med det liv, der paa alle kanter omgiver dem og kan tilbede jordens, skogens, luftens og himmelens aander; medens enhver naturs ymbolisme hos os gjør et uægte indtryk, fordi vi lever i en helt kunstig og konventionel verden. Maaske mest slaaende aabenbarer dette sig i den overlegne rolige maade, hvorpaa de vilde dør. Døden er for dem simpelthen en fortsættelse af livet, de eier ikke spor af vor grænseløse forfængelighed, der bringer os til at anse vor bortgang som et tab for hele verden. Dog gives der ogsaa vilde folk, slige som styres af præster og troldmænd, der lider under uhyggelige dødsforestillinger. Her maa man frikjøbe sig fra dødsfrygten ved gaver til præsterne.

I regelen sker det en stor forandring med alle vilde folk, naar de kommer i berøring med en eller anden civiliseret nation. De faar straks nye fornødenheder og dermed en tilsvarende forandring i livsforhold og moral. Det er ganske besynderligt, hvor dette viser sig tydeligt og uimodsigeligt, hvorsomhelst man har anledning til at gjøre iagttagelser. Saaledes kan man paa torvene i Congolandsbyerne studere, hvor ganske forskjellig handelen gaar for sig mellem negrene indbyrdes og mellem dem og de

hvide. I sidste tilfælde er der en stadig skjælden og smelden; de sorte bedrager, de hvide brøler, bander — og oftest bliver det slagsmaal af. Handelen mellem de sorte indbyrdes derimod løber i regelen stilfærdig af; de kjender jo paa forhaand varernes pris.

Det er derfor sikkert nok, at mange vilde samfund maatte ønske sig fri for al berøring med civilisationen. Alle de frie, høitudviklede indianerstammer i Amerika; negrene i Matabeleland og Mashonaland; tasmanierne og australnegrene og mange flere er omtrent blevet ødelagt ved at komme under de hvides indflydelse. En af de store og mest berømte opdagelsesreisende tilstod saaledes engang i min nærværelse, at han ved det første syn af et lykkeligt ufordærvet naturfolk i Centralafrika havde havt den sterkeste og inderligste følelse af, at de sorte vilde været i sin fulde ret, om de havde myrdet ham og derved hindret ham i at udgive sin reisebeskrivelse.

III.

Det første historiens filosof bør huske paa er altsaa, at al udvikling samtidig fører med sig tab og vinding. Hvad menneskeheden har tabt, kan læres ved studiet af mange smaa „vilde“ samfund, og nogle eksempler herpaa har jeg nævnt ovenfor. Men det, som er vundet, er sikkerlig meget mere af omfang, selv om det maaske ikke alt er lige værdifuldt.

Skal jeg opregne noget af, hvad der er vundet, maa jeg først nævne den store ting, at menneskeheden har naaet frem til selvbevidsthed. Videnskabens umaadelige fremskridt har gjort denne jord til vort hjem, hvor vi nu snart kjender hver krog, og hvor selv de os fjernest liggende begivenheder interesserer os. Herved er rummets grænser udslettede, — jorden er bleven én sammenhængende verden.

En anden stor erobring af videnskaben er, at den har ophævet tiden. Menneskeslegtens blik overskuer nu alle tidsaldre. Alle tidligere kulturer, selv de forhistoriske, er os nu mer eller mindre bekjendt og kan følgelig paa en maade komme vort moderne samfund tilgode. Gjennem de paa hinanden følgende begivenheder ned igjennem tiderne kan vi leve med i menneskeslegtens livsløb, vi kan lære af alle tider og trøste os ved deres mer eller mindre heldige erfaringer.

Videnskabens tredie erobring er vel den bedst kjendte og vurderede, nemlig den vidunderlige udvikling af moderne fabrikdrift og teknik. Men over det emne behøver jeg ikke at udbrede mig. Det er gjort ofte nok før. Det er paa grundlag af disse menneskeaandens vidunderlige seire over en haard og uvillig natur, vi maa bygge ethvert haab om fremtidig udvikling og slegtens stadige nærmen sig det fjerne ideal for et virkeligt samfundsliv. Vi bør ikke hefte os ved den omstændighed, at den nær-

meste og mest fremtrædende følge af den øgede intelligens og skarpsindighed har været en meget bitter og pessimistisk kritik af, hvad man har opnaaet. Idealet vokser jo i forhold, som man gaar fremad i tanke og følelse. En høi udvikling vil saaledes avle nye idealer og derfor, til de naaes, stigende ulykkefølelse.

Paa det punkt af udviklingsbanen, hvortil vi nu er kommen, skjønner vi, at det første ideal er et samfundsliv, der virkelig omfatter alle. Men det vil ikke blive muligt, før vi er istand til at give alle baade brød og kundskaber. Og dette yderst beskedne ideal er vi som bekjendt endnu langt fra at have naaet. Selv om der nu gives en tarvelig undervisning til mængden af fattige og forkomne, saa er baade kundskaben og formen, hvori den meddeles, i regelen lige værdiløs. Der er hverken liv eller næring i den.

Skulde menneskeheden engang komme saavidt, at ingen gjorde sin broder uret, at ingen døde af mangel paa brød eller forsløvedes i uvidenhed, — da vilde der visselig ogsaa være grund til at haabe paa muligheden af at vinde tilbage, hvad den har tabt i legemskraft, behændighed, sundhed og skjønhed. Vel kan der ikke blive tale om at gjenvinde evnen til at bruge de atrofierede organer, som biologerne har opdaget hos fortidens mennesker, — men det er sikkert nok muligt at hindre fremtidens mennesker fra at blive en uhyggelig overudviklet hjerne, omhyggelig indpakket i alskens plag for at undgaa forkjølelse.

Vore dages geniale sportsmænd, tindebestigerne, nordpolsfarerne og de allestedsnærværende opdagelsesreisende overbeviser os noksom om, at det civiliserede menneske kan overgaa alle mulige vilde, hvor det gjælder at udrette noget virkelig stort. Men den afgjørende hindring for et liv i harmoni med naturen er samfundsforholdene. Det er umuligt at elske jorden og dens planter og dyr uden samtidig at elske menneskene. En fuldstændig forening med naturen kan vi ikke naa, før vi udsletter den kasteforskjel, der staar som en stængende mur mellem menneskene. Det, som nu først og fremst er nødvendigt for slegtens fremskridt, er, at vi gjenvinder den frie og hjertelige broderfølelse indbyrdes, saa enhver kan nærme sig den anden og føle sig i enhver henseende ligestillet med ham.

Nu er det sikkert nok, at vi nærmer os noget sligt, — demokratiets stigende flodbølge løfter os frem i retning af dette ideal. Takket være den stadig øgende kundskab, vi daglig vinder om os selv og andre, faar vi en altid større fælles grund, hvor vi kan møde hverandre, og mister de overfladiske meninger, som holder os adskilt. Vi nærmer os altsaa stadig en kommende harmoni og derigjennem en form af lykke af en ganske anden fylde og dybde end den, som var tilstrækkkelig for vore

forfædre, dyrene og de tidligste mennesker. Og det, vi forstaar ved lykke, maa være lykke for alle; og den skal blot udtrykke det rigeste og sterkeste liv.

Derfor skal ingen, som taler sandhed, kunne nægte, at menneskeheden virkelig har gaaet fremad. *C. N.*

Tolstoi i sit hjem.

(Efter **Anna Seuron**: *Graf Leo Tolstoi.* Intimes aus seinem Leben. Berlin 1895.)

En tysk dame, som i længere tid har boet i den Tolstoiske familie, udgav ifjor en bog om Tolstoi som privatmand. Hun afviser paa forhaand enhver beskyldning for „reportage“ og vil ikke stilles i klasse med de journalister, der for at tilfredsstille en daarlig smag hos publikum, trænger sig ind i en berømt mands leilighed, studerer hans klæder, snuser i hans kjøkken og aabenbarer de mest intetsigende bagateller i hans daglige liv. Men hun hævder — som saamange andre har hævdet — at en skribents livsvaner er af en væsentlig betydning, naar man vil forstaa hans personlighed og værk, og hun mener, at mange af de ideer og doktriner, der knytter sig til grev Tolstois navn, vil faa en ny belysning og forklaring, naar man først faar øie paa manden i hans dagligdagse liv.

Tolstoi har selv i et arbeide betitlet „Barndom og drengeaar“ fortalt sine tidligste erindringer, men man gjør rigtig i ikke at tage denne bog efter bogstaven. Den er sandhed, men den er ogsaa digtning. Det portræt, som han tegner af sine forældre f. eks., er ren fantasi. Saavel hans far som hans mor døde saa tidlig, at de nødvendigvis snart har maattet forsvinde af hans erindring. — I hans barndom var der neppe nogen, som drømte om, at han skulde komme til at spille den rolle, han har gjort. Han var en middelmaadig elev, uden lyst og uden udprægede anlæg for boglige sysler. I en henseende har denne eiendommelighed (hvis det kan kaldes saa) bevaret sig hos Tolstoi: han har hele sit liv vist en uskrømtet foragt for lærdom. Ligefra den tidligste ungdom har han sat handling høiere end videnskab.

Med disse principer maatte han finde sig hjemme i armeen, som han traadte ind i, da han forlod universitetet. Endda skrev han blot for sin adspredelses skyld. I længden formaaede dog ikke livet under fanerne at fængsle hans urolige søgende aand. Han har selv fortalt, at han førte et vildt og udsvævende liv i sine soldateraar, og da han begyndte at

kvalmes ved dets tomhed, trak han sig tilbage til sit fædrenegods Jasnaja Paljona i guvernementet Tula. Allerede forinden havde hans første arbeider gjort lykke i literære kredse i Moskau og Petersburg, og ude i den landlige ensomhed greb han igjen til pennen. En fortælling fra denne tid: „En godseiers formiddage“ sætter os ind i principerne for hans nye livsførsel og de triste erfaringer, han gjør, da han prøver at forbedre forholdene for sine mujiker.

I 1872 indgik Tolstoi ægteskab med en ung uadelig pige, Sofie Behrs, af en jødefamilie, som var traadt over til den ortodokse religion. I grevens familie blev begivenheden opfattet som en skandale, men ægteskabet har været lykkeligt. Grevinde Tolstoi nærer den mest levende beundring for sin mand, hun modsiger ham aldrig i hans meninger, saalidt som hun indvender noget mod hans mest forbløffende eksperimenter. Praktisk af anlæg paatog hun sig ledelsen af det store gods, og naar íkke grevens bizarre tilbøieligheder helt har medført husets ruin, saa skyldes det ene og alene hende. Ingen er heller villigere til at erkjende dette end han selv.

De romaner, Tolstoi skrev i disse første aar af sit ægteskab, grundfæstede hans berømmelse og skaffede ham ogsaa kolossale indtægter, som han lagde i jordegods. Da børnene voksede til, ytrede grevinden lyst til at flytte ind til Moskva for deres uddannelses skyld, og om end modstræbende gav Tolstoi efter. Han nærede en bondes instinktive skræk for de store byer, og de indtryk, han fik af lasterne, elendigheden og fortvilelsen i den store bys tætpakkede menneskemasser, bidrog utvilsomt mægtig til at lede hans ideer ind i de spor, de senere ufravigelig har fulgt. Synet af den moskovitiske almues trængsler oprørte hans naive og sensible natur, og hans „anarkistiske“ doktrin er i sin sum blot frugten af hans iagttagelser og resultatet af hans sentimentale vandringer gjennem Moskvas fattigkvarterer. Hans angst og samvittighedsnag voksede for hver ny udflugt, og han stønnede ofte, naar han kom hjem: „Enhver af os er en ring i denne uendelige kjæde af laster og forbrydelser.“

Han havde studeret almuen i dens nød og elendighed; han vilde ogsaa studere dens faa og fattige glæder. Ogsaa her fyldte hans iagttagelser ham med tristhed og mismod. Han streifede om blandt drukne og skraalende mujiker i timevis paa Moskvas markedspladse, og især én ting slog ham: den dybe opmerksomhed, hvormed alle overvar forestillingerne paa de smaa fjælebodteatre. Dette gav ham det indfald at benytte denne scene som et middel til at trænge lige ned i folkets laveste lag. Han stiftede bekjendtskab med endel forkomne „skuespillere“, og til sin hustrus fortvilelse indbød han dem i sit hjem. Af dem blev han sat ind i denne primitive scenes æstetik, og frugten af disse studier var et

lidet folkeskuespil om „brændevinsdjævelen“, som han fik opført i fjæleboderne.

Det er fra denne tid (ca. 1883), at forfatteren af *Krig og fred* opgiver den skjønne kunst for helt at vie sig til den gode. I sit private liv indførte han nu først og fremst alle de forandringer, som han fandt stemmende med sit nye livssyn. Han afskaffede saaledes al luksus i sin klædedragt og sine livsvaner, uden dog at paalægge sine omgivelser den mindste tvang. Selv klædte han sig i mujikens grove bluse, syede sine støvler med egne hænder osv., og da han ogsaa troede at have bemerket, at kjød og tobak havde sin store skyld i sædernes fordærvelse, besluttede han at afholde sig helt fra disse nydelser. Pudsigt nok har denne afholdenhed kostet ham anstrængelser, som ikke er kronedes med held uden gjentagende tilbagefald. Forfatterinden paastaar, at greven ofte i nattens mulm og mørke sneg sig ind i spisesalen og tog sin bekomst af den blodige roastbeaf, som han om dagen havde ladet haant om og ladet passere sig forbi. Heller ikke tobak, som han har skrevet en voldsom pamflet imod, var han helt istand til at forsage. Han fulgte ofte uvilkaarlig sønnerne ind i deres røgeværelse og tændte sin pibe, idet han undskyldte sig med, at tobaken havde en beroligende indflydelse paa hans overophidsede nerver . . .

Grevens arbeidsværelse, fortæller forfatterinden, er det enkleste og fattigste, man kan tænke sig, og stikker besynderlig af mod de parisiske forfatteres raffineret udstyrede kabinetter. Fire hvidkalkede vægge, et nøgent gulv, et grovt furutræsbord og en hylde med nogle bøger, digterens yndlingsforfattere . . . det er alt. Tolstois yndlingsforfattere er Rousseau, Bernardin de St. Pierre og Stendhal. Merkværdigt er det jo ikke, at han sætter de to første høiest; thi han forkynder jo selv i moderne aand en tilbagevenden til naturen, og han har selv meget af Bernardin de St. Pierres tendens til at søge moralske harmonier i naturen. Men mere overraskende er det, at han sætter Stendhal saa høit. Stendhal elskede krigen, som Totstoi altid har forbandet, og hans helt var Napoleon, som Tolstoi ikke har ringeagt nok for. Stendhals kosmopolitisme er ogsaa af en ren dilettantisk natur og skiller sig bestemt ud fra Tolstoi's, som blot er en konsekvens af hans had til krigen og hans drøm om menneskenes broderlige forening om kristne livsidealer. Hans beundring for Stendhal kan derfor alene gjælde dennes uovertrufne psykologiske instinkt.

Efterhaanden som Tolstoi satte sig mere og mere fast i sin nye livspraksis, fortæller forfatterinden, gav hans godser mindre og mindre udbytte. Han vægrede sig haardnakket ved at modtage nogen, der havde pengeanliggender at snakke om, og sine jordegodser, som blev daarlig skjøttet af forpagtere, der skrabede alle indtægter i sin egen lomme, undlod

han af princip at tage sig af. Grevinden blev derfor nødt til at trække den fordel for huset, hun kunde, af Tolstois verker. Hun underhandlede med forlæggere, fik oversættelser betalt osv. og kom herunder naturligvis i konflikt med sin mands principer. Han skrev bøger, hvori han netop fordømte pengene som roden til alt ondt, og disse bøger skaffede ham ren pengegevinst. Her var et dilemma, som han imidlertid opgav at klare; selv havde han saagodtsom ingen behov, og da det var hans princip, at enhver skulde have sin frihed, overlod han det helt og holdent til sin families forgodtbefindende, hvordan de vilde indrette sig, og han tillod derfor ogsaa, at hans hustru trak den fordel for huset, hun kunde, af hans produktion.

Det billede, den tyske forfatterinde tegner af digteren, har, som sig hør og bør, sine skygger. Hun dvæler især ved hans overtro, som hun finder saameget merkværdigere, som hun forøvrig finder, at Tolstoi i alle religiøse anliggender er udpræget rationalist. Hans gudsbegreb er vagt teistisk, og der undslipper ham ved enhver leilighed ytringer, som ligesaagodt kunde komme fra en ren ateists mund; han erklærer saaledes troen paa et kommende liv for det rene nonsens, og han lader blot med uvilje og for at føie sin familie sine børn døbe; han hader *poperne* og finder ikke billeder krasse nok til at latterliggjøre dem. Og dog er han overtroisk; han tror paa varsler, paa alle de tegn, som den russiske almue finder i alle mulige dagligdagse begivenheder; paa spaadomme i kort og kaffegrud; sine drømme fortæller han altid ved frokosten for at høre „tydningen“. Desuden er han ligesom Turgenjev plaget af en stadig skræk for døden; denne er saa sterk, at han ikke taaler at se en døende eller et lig; han vægrede sig endog for at besøge en dødssyg ven, der paa det indstændigste havde bedt om hans besøg.

Forfatterinden tror ogsaa at have opdaget, at han i bund og grund er *gjerrig*. Da byen Jasnaja var brændt, fortæller hun, lod ikke Tolstoi, som man havde ventet, store gaver tilflyde de nødlidende; han tillod blot, at de hug tømmer i hans skove for at bygge nye huse. Han var vidende om, at der i hans landsby blot fandtes tre spader, men sagde blot til den, som beklagede sig derover: „Det er godt, saa vænner bønderne sig til at hjælpe hverandre og holde af hverandre.“ Men enhver beskyldning for karrighed maa falde til jorden, naar man tænker paa Tolstois ædle og opofrende arbeide for at lindre nøden under den sidste store hungersnød.

nk.

Diamanter i staal.

(Efter *„Prometheus"*).

Som bekjendt er kul trimorft — det forekommer i tre forskjellige former: som almindelig kul, som grafit og som diamant. I den orden, hvori de tre former her er nævnt, aftager deres nyttighed fra første til sidste led i rækken, mens omvendt deres salgsværdi tiltager. Kul, i alle tre former, er et i mange henseender merkeligt stof. Det danner en hovedbestanddel af alle levende organismer, det smelter ikke, selv ved den sterkeste elektriske strøms indvirkning, og det opløses kun med den yderste vanskelighed. Det eneste brugbare opløsningsmiddel, man hidtil kjender er — jern. Det er ingen urimelig antagelse, at de diamanter, hvorefter man nu driver en saa hidsig jagt paa forskjellige steder, er dannet ved en eller anden opløsningsproces under tidligere jordperioders høiere temperatur — omtrent paa samme maade som der i en sukkeropløsning danner sig sukkerkrystaller. Diamant er jo nemlig krystalliseret kul. Uden under ganske undtagelsesvise forhold kan diamantdannelsen neppe være foregaaet ved nogen smeltningsproces, da kul — saavidt vi ved — brænder, inden det naar den til smeltningen fornødne høie temperatur.

Ved forskjellige forskeres arbeider har det længe været bekjendt, at enkelte arter af meteorjern — jernstene, som fra verdensrummet er faldne ned paa jorden — indeholder diamanter. Dette har bragt prof. Rossel i Bern paa den tanke, om noget lignende ikke muligens ogsaa kunde være tilfælde med almindeligt støbejern eller staal. Vort kunstige støbejern og staal er jo nemlig ikke andet end jern, der indeholder mer eller mindre kul opløst. Skulde det ikke kunne tænkes, at der under denne kunstige opløsningsproces ligesom i naturen kunde danne sig diamanter, om end af ringe størrelse? Bekjendt med franskmanden Moissan's forsøg med fremstilling af kunstige diamanter udtalte Rossel allerede for halvandet aars tid siden sandsynligheden af denne tanke. Hans assistent Franck paatog sig de nødvendige undersøgelser og har i sidste augusthefte af tidsskriftet *„Staal og jern"* offentliggjort de hidtil vundne resultater.

Et *uhamret* stykke staal, der veiede omtrent 300 gram, blev opløst i salpetersyre. Der blev en rest igjen, som paa forskjellig maade udvaskedes omhyggelig, indtil jern ikke længer kunde paavises. Under mikroskopet viste denne rest et meget broget billede. Brunlige forbindelser af jern og kul (jernkarbureter) med tydelige krystaller optraadte i mængde. Som bekjendt forbinder jern ved høiere temperaturer sig direkte med kul, hvilken form end dette har. Desuden kunde man under mikroskopet tydelig skjelne tre forskjellige modifikationer af kulstof og endel kiselforbindelser.

Det hele blev nu behandlet paa den af Moissan angivne maade og paany underkastet mikroskopisk undersøgelse. Der var nu meget lidet tilovers, men ved sterk forstørrelse viste sig prægtig formede, smaa, gjennemsigtige krystaller, der for det øvede øie tydelig tilkjendegav sig som reneste diamant.

Ved et andet forsøg anvendtes der et *valset* staalstykke. Diamant blev tydelig paavist, men kun i form af splinter og brudstykker. Under valsningen var krystallerne tydeligvis knust. Ved omtrent femti undersøgelser fandt man diamanter i næsten alle tilfælde og i de forskjelligste sorter staal. Jo sterkere forstørrelse, der anvendtes, des flere smaa diamanter opdagede man.

Det kan allerede nu med sikkerhed udtales, at uhamret og uvalset staal indeholder tydelige diamantkrystaller, mens der i hamret og valset staal sedvanlig kun forekommer skarpe splinter og stykker. Endvidere er det sikkert, at jo høiere temperatur staalet er fremstillet ved, des flere diamanter indeholder det. Nærmere undersøgelser er allerede igang, og man haaber senere nøiagtig at kunne bestemme staalets diamantindhold og herpaa grunde en fremgangsmaade til fremstilling af meget haardt staal — formodentlig under anvendelse af høiere temperatur og sterkere tryk end hidtil anvendt. Det synes næsten sikkert, at tilstedeværelsen af krystalliserede kul-jern-forbindelser og af diamant i fint fordelt tilstand i høi grad forøger staalets haardhed.

Efter de af Franck givne antydninger lod direktøren for staalverket Düdelingen, Meier, forskjellige staalprøver forfærdiges, og i alle disse fandtes større diamantkrystaller end i almindeligt staal. Det er Francks mening, at naar man først har fundet det rette flussmiddel, skal større diamanter kunstig kunne fremstilles under anvendelse af høit tryk og den elektriske strøms intense hede.

De anførte resultater synes at vise, at dette ikke længe bare er en fantasirig drøm. *P. E.*

Tysk socialisme.

(Efter **Ch. Barrard** i *„Bibliothéque Universelle“*).

(Slutning).

III.

Den tredie anerkjendte socialistkongres indenfor Tysklands grænser holdtes i Berlin i 1892. Det parti, der nylig var blevet jaget som utøi af politiet, holdt nu frit for al verden sine møder i den keiserlige residensstad og maatte naturligvis føle dette som en triumf. Folk af alle stillinger trængte sig om tribunerne, det gjaldt at holde hovedet høit. Men hvor var da de glade ansigter og de triumferende miner fra Halle! Forsamlingen gjorde et spagfærdigt, næsten bekymret indtryk; en reaktion lod sig allerede føle. Fremtidssamfundet var rykket langt ud i det fjerne, man maatte samle sig om opgaver, der lod sig realisere. „Det tyske socialdemokrati“, skrev *„Vorwärts“*, „er kommet ud over barnealderen, som for et parti er raseriets alder; det kjæmper nu paa jorden istedenfor at svæve i høiden . . .“

Og de resolutioner, som blev vedtagne, var klogelige. Nogle brushoder vilde have en resolution om, at socialismen skulde drive antireligiøs propaganda, men de blev overstemt med mægtigt flertal, der opretholdt den gamle selvstændige formel fra kongressen i Erfurt: *Religion er en privatsag* . . . Ogsaa paa denne kongres truede det med at komme til konflikt mellem Vollmar og de gamle socialistførere, men man var paa begge sider for kloge til at lade det komme til noget brud: Liebknecht og Vollmar signerede i fællesskab protokollerne, men den sidste havde ogsaa her den moralske overvægt, og hans evolutionære socialisme feirede en ny triumf over triumvirernes revolutionære.

Paa kongressen i Erfurt havde Vollmar profeteret, at socialismens halvanden million vælgere inden de nye rigsdagsvalg i 1893 vilde have øget til det dobbelte. I virkeligheden har der ikke skeet den mindste fremgang. I de tre aar fra 1887 til 1890, under undtagelseslovene, havde socialismen fordoblet antallet af sine tilhængere, i de tre følgende aar under rettens og lovlighedens velsignelse var væksten forsvindende! Dette var en bitter skuffelse, som lederne forgjæves forsøgte at dølge ved triumfskrig. Men grev Caprivi har forstaaet tallenes sprog, og han har heri seet sin politik retfærdiggjort og havt et solid argument at anføre mod de reaktionære, som vil vende tilbage til de bismarckske undtagelseslove.

Paa den bevægede kongres i Frankfurt am Main i 1894 var et af de vigtigste emner, der forelaa til behandling, *agrarspørgsmaalet.* Og endnu i dette øieblik er dette den uomgjængeligste og tornefuldeste opgave, der foreligger den tyske socialisme. Fabrikdistrikterne er vundne; der kan ingen yderligere fremgang gjøres; skal partiet ikke stanse i sin vækst, maa det ogsaa vinde landet. Men intet er vanskeligere.

Bøndernes stilling til socialismen er forskjellig i de forskjellige dele af Europa. I Frankrige og Schweiz, hvor eiendommene er meget opdyrkede, har bønderne budt socialismen en uovervindelig modstand. Men i lande, hvor jorden for en stor del er monopoliseret af store besiddere, der maaske som oftest bor udenfor landet og forbruger indtægterne af sin jord i fremmede hovedstæder, der udgjør bønderne netop fortropperne i den revolutionære armé. Man har seet dette i Irland og ifjor ved de frygtelige almuereisninger paa Sicilien, i Andalusien og i Ungarn. I disse lande er jorddyrkernes elendighed frygtelig; de drives af ubarmhjertige bestyrere, der stjæler med begge hænder, saavel fra eierne som fra arbeiderne. Arbeidslønnen er meningsløs lav, og naar besidderne, som det ofte hænder, danner en ring og delvis stanser produktionen for at hæve priserne paa sine produkter, er det den rene sultihjæl. I Andalusien og paa Sicilien har man seet gendarmer fyre løs paa bønder, hvis eneste forseelse var at arbeide paa sine herrers marker. Ingen klasse er mere ulykkelig stillet, og dens

uvidenhed øger deres ulykke; dens reisninger er uberegnede og blinde og trækker den blot dybere ned i elendigheden.

I Tyskland er der naturligvis intet af dette. Landarbeidernes kaar er forskjellige i de forskjellige egne, men intetsteds utaalelige. I de gamle preussiske provinser forbinder et sterkt personligt baand bonden og landadelen. Denne har sine feil; den er overmodig og sidder fast i forældede principer, er lidet oplyst og fiendtlig stemt mod alt nyt; men den har ogsaa sjeldne egenskaber, der gjør det preussiske aristokrati til det agtværdigste, om ikke til det morsomste af de europæiske aristokratier. Den nye adel lever paa sine godser og overvaager med egne øine arbeidet paa markerne; den er grundfæstet hæderlig og beskjæftiger sig ivrig med offentlige interesser, som den forøvrig af og til forveksler med sine egne. Dens kasteaand har ikke udslettet det gode kristelige sindelag, som den alvorlig beflitter sig paa at bevare, og materiel vinding ligger ikke i første række blandt dens begjæringer. Herren interesserer sig, ovenfra, for sine undergivne og giver dem støtte og raad, og bonden der endnu ikke er smittet af socialismens lighedsteorier, gjengjælder hundrefold denne interesse med en ubrødelig hengivenhed og troskab. — Som man ser, er altsaa forholdene nogenlunde patriarkalske og ikke skikkede til at skabe socialismen fremgang.

Endnu mindre er dette tilfælde i Sydtyskland, i de blomstrende landskaber ved Rhinen, i Pfalz, i Baden, Würtemberg, Sachsen og Bayern, hvor man næsten overalt træffer en oplyst, patriotisk og tilfreds bondestand.

Socialismens indtrængen er alligevel mulig paa grund af visse kjendsgjerninger, som overalt gjentager sig. I Nordtyskland har landadelen en frygtelig krise at gjennemgaa, frembragt ved konkurrencen fra Amerika, Australien og Indien. En mængde unge arvinger forgjælder sig under sin militære karriere; ikke sjelden glider eiendommen ud af de gamle familiers hænder og bliver overtagne af kapitalister, der driver dem industrielt; dermed er det forbi med det gamle feudale hengivenhedsforhold; lidt efter lidt bliver kløften mellem bønderne og den fremmede herre mere og mere aabenbar, og misnøiet faar en ligesaa god grund at gro i som i fabrikerne.

I de sydlige og vestlige egne er tilstandene ligesaa kritiske. Bønderne har pantsat sine eiendomme, og en mængde af dem er ubehjælpelig i jødiske og kristne pængemænds vold. Deraf antisemitismens raske vækst i disse egne, specielt i Saksen. Socialisterne gjør regning paa, at disse forhold skal blive almindelige, og herpaa bygger de sine haab for fremtiden.

Men om fremgangsmaaden med at vinde bønderne, om den praktiske agrarpolitik er det igjen kommet til rivninger mellem de gamle doktrinære socialister og de „opportinistiske“, som ledes af Vollmar; og det er disse sidste, der utvilsomt har tidens og stemningens vind i seilene. Bebel har

ikke lagt skjul paa sin misfornøielse med dem af sit parti, der „gjør fælles sag med bourgeoisiet“, og han har flere gange truet med at nedlægge sit mandat. Hvor stor skade dette vilde tilføie hans parti er uvist; sikkert er det ikke uden betydning for den sociale udvikling i Tyskland, at mænd med aaben forstaaelse af de smaa seires betydning, det langsomme, taalmodige fremskridts betydning, tager ledelsen.

Det sociale spørgsmaal er nu i Europa mere akut end nogensinde, det er ikke noget enkelt parti og ikke noget enkelt system af doktriner, som kan bringe løsningen. Alle partier har her forpligtelsen til at være med, og alle partier saavel som alle tænkende og følende personer erkjender nu forpligtelsen til her at være med, og man er løsningen nærmere i det øieblik, man begynder at høre paa hverandre, end om man stod dagen før en revolution. Slaar det tyske socialistiske parti ind paa „opportunismens“ vei, er det ikke paa afslagenes, men paa seirenes.

nk.

Moral og literatur.

(Efter Julia Wedgwood i *„Contemporary Rev.“).*

Hvad end menneskene er uenige om, i et punkt maa de dog være enige, nemlig i at betragte moralen som den dominerende faktor og interesse i det menneskelige liv. Naar vi siger, at en mand ikke er literært, politisk eller videnskabelig interesseret eller begavet, saa angiver vi blot en kjendsgjerning angaaende ham. Siger vi derimod, at han ikke er moralsk, saa ligger der i ordene ogsaa en dom over og en advarsel imod ham. At mangle interesse eller forstaaelse for et af de tre førstnævnte livsomraader er at være offer for en betydelig begrænsning og indsnevring af liv og sympatier; men at være moralsk ligegyldig, det er ikke at være helt ud menneskelig. Etiken — for at benytte det navn, som moralen faar, naar den betragtes under rent intellektuel synsvinkel, som videnskab — forholder sig til alle andre faktorer og interesser som Rom i sin tid til den øvrige oldtidsverden. Den har undergivne, allierede, fiender; men den anerkjender ingen og intet som fuldt ud ligestillet med sig selv.

Men det er ogsaa sandt, at de moralske interesser og faktorer vanskelig kan udskilles fra menneskelivets øvrige interesser. Vi kan ikke sætte moralens verden til en side for sig og kunstens eller politikens til en anden. Verden og livet er ikke opstykket i sfærer med skarpe grænser

imellem. Verden er én, og moralen er en lov eller egenskab, som dækker mere eller mindre alt, hvad der findes. Alt faar moralsk betydning i den menneskelige verden, mens intet er *blot* moralsk.

Vi vilde f. eks. tabe meget af det bedste i literaturen, ifald vi udelukkede den bestemt og greit moraliserende literatur. Carlyle og Ruskin maatte da blandt andre kastes tilside; begge var lige meget prædikanter og profeter som forfattere og digtere. Alt hvad der er bedst og varigst i Carlyles produktion, samler sig om hans forkyndelse af Arbeidets Evangelium. Det er hans etiske tro og lidenskab, som er inspiration og magtkilde for alt, hvad der mest gløder af liv og lidenskab, for alt, hvad der er mest poetisk og rigt malerisk i hans verker. Udenfor det moralske omraade finder vi ham sjelden og vistnok aldrig som stor kunstner, men jo mere han moraliserer og præker, desto varigere, rigere og mere storslagen og eiendommelig bliver ogsaa hans kunst.

Det samme gjælder Ruskin. Som Carlyle har forklaret dagens gjerning og slid ved at vise dem i sammenhæng med livets evige love og den dybeste sandhed, som han har gjort dem til digt og poesi ved at pege paa deres moralske betydning, — saa har Ruskin beriget kunstens verden ved den moralske forklaring over den.

Men der er imidlertid kommen en ny opfatning til magten paa literaturens omraade i senere aar; ikke blot som teori, men som længe hævdet praksis. Teorien er som sædvanlig kommet efterpaa. Det heder, at kunstneren ikke maa tage moralsk parti, ikke vise nogen personlig sympati for, hvad der er ret eller godt. Han skal kun gjengive, ikke „holde dom" hverken over sig selv eller andre. Blot skildre, ikke kaste forklarelsens lys over det skildrede. Han skal være absolut upartisk, nøktern, kold; intet pulsslag, ingen hjertets banken maa føles i hans linjer. Ondt og godt skal være ham lige kjære. Han har intet med at udrede eller at se under livets overflade. Han skal holde sig til det, som kan opfattes med sanserne, det synlige, det udenpaaliggende, det faktiske. I det høieste kan han *psykologisk* forklare sine personers optræden, vise os, hvorledes og hvorfor de gjør eller siger dette eller hint. Thi ogsaa det er jo alene skildringskunst.

Vi ser denne nye opfatning i senere aars bøger. Walter Scott eller Victor Hugo, som i sine verker tog parti, som følte medlidenhed, som hadede, elskede, haanede, tordnede overfor de personer, de beskrev, er blevet gammeldagse, og den moderne literat sender dem et haansk og overlegent smil. Det samme gjælder George Eliot med hendes førsøg paa moralsk tolkning af livet og moralsk forkyndelse gjennem kunsten. I modsætning til den sidste priser den nye skole George Meredith. Denne tager aldrig parti, forklarer intet, beretter blot koldt og nøkternt faktum.

Den og den er en usling og gjør det og det. Punktum. Ingen moral. Digteren er blot et speil. Ikke et speil med en forklarende, dømmende sjæl bagom; men et plant, velslebet, moderne fabrikspeil, der blot trofast afbilder, akkurat hvad der falder ind imod det. Det er den nye kunsts ideal. Den varmer ikke, den gløder ikke, den lyser ikke. Den er avisreportagen ophøiet til kunstens ideal, og selvfølgelig frembringer den i geniets hænder udmerkede ting. Den viser os, hvordan livet ser ud — naar man *blot* ser og ikke tænker over det, man ser; naar man aldrig gaar under overfladen.

Men det maa vel være tilladt at tro, at en kunst som Victor Hugos, Walter Scotts og George Eliots, trods dens mangler, alligevel vil leve længer og *er* en større kunst. Den skildrer ikke blot livet, slig som hvermand ser det, stykkevis og overfladisk; men den prøver at forstaa det, at trænge tilbunds i det, at komme paa indsiden af det og gjøre kunstverket ikke til en blot og bar efterligning af livet, men til en menneskesjælens, en længslens, troens, kjærlighedens tolkning og forklaring deraf. Det er dette, som er betydningen af al moralsk og moraliserende kunst. Og digteren gjør dette, ikke som filosofen ved logisk tænkning, ved teorier, men ved inspiration, ved seerens blik, ved den poetiske følelse, den digteriske tro og intuition. Han ser ikke, men han føler sammenhængen. Han ser ikke, men han aner meningen. Og det er denne følelse og anelse, han lader forme og forklare virkelighedsbillederne.

Scott og Hugo viser os paa denne maade det store i det smaa, det poetiske i det ubetydelige, grund til medlidenhed, hvor vi ellers blot foragter. De søger at forklare og aabenbare, hvor historikerne ligesom den moderne forfatter blot fortæller. De ikke alene skildrer forbryderen, de lader os forstaa ham, de bringer os til at tilgive ham. Thi det er langtfra altid saa, at den moraliserende forfatter deler verden i gode og onde, lovsynger de første og fordømmer de sidste. Fra etisk standpunkt er netop hans væsentlige hjælp den, at han dømmer finere og forstaar bedre end den vanlige moralist. Han forvandler ved sin forstaaelse fordømmelsen til tilgivelse, idet han viser ondskabens aarsag og undskyldende omstændigheder.

Kunstneren behøver selvfølgelig ikke at føle sig som moralist eller forkynder; men derimod tør det vel siges, at en literatur, som ikke i væsentlig grad befatter sig med de moralske spørgsmaal og interesser og stræber efter at kaste forstaaelse og forklaring over disse, maatte blive en meget fattig literatur. Netop fordi livet nu engang saa overveiende er moral. Fordi det tilsidst er inden dennes enemerker, at livets mening og sammenhæng maa søges. Derfor vil altid den store kunst og den store kunstner — i egenskab af kunst og kunstner og i kraft af denne egenskab — drives ind paa det moralske omraade. Det er først her, at den glødende

lidenskab og den tankens intensitet mødes, som evner at skabe det varige og helstøbte kunstverk.

Derfor var ogsaa den klassiske græske literatur moralsk literatur i høiere grad end nogen anden. Det græske drama var altid moralsk — bygget op, som Ibsens, om et moralsk problem. Der findes ikke en græsk tragedie, hvorpaa denne beskrivelse ikke passer. Aischylos, Sofokles, Euripides samler interessen paa denne moralske grund. De kjender intet til romantik; hvad vi kalder kjærlighed, mangler enten ganske i deres skildringer af livet, eller den svage og betydningsløse rolle, som tildeles den, markerer endnu bedre den store forskjel i saa henseende mellem nu og da. Det var atheneren nok, i et majestætisk og musikalsk sprog at høre fra scenen den lidenskabelige appel fra det inden mennesket, som ytrer sig gjennem samvittigheden. Han trængte ingen anden dramatisk interesse end striden mellem modsatte moralske krav. Men det er sandt, til disse stridende krav kunde han lytte med en upartiskhed, som er blevet umulig, siden kristendommen har afgjort mange af de dengang endnu aabne spørgsmaal. Moralen var da endnu i sin vorden, og det var kanske netop den omstændighed, der gjorde den attiske scene til et mønster for digterisk stræben og en skole for heroisk livsskildring for alle tider.*)

Shakespeare kommer athenerne temmelig nær i begge disse henseender. Ogsaa hans digtning er i væsentlig grad moralsk. Ensidig saa, vilde vistnok moderne kritikere sige, om nu hans bøger udkom for første gang. Det er tvilsomt om nogen moderne forfatter vilde vove at være saa bestemt og afgjort moralsk. Han hører ogsaa til den gamle skole, som ikke blot skildrer, men søger at gjøre skildringen til en tolkning og forstaaelse. Al hans digtning kunde have som motto lord Bacons ord om digterens opgave: „at give menneskets higende aand en vis skygge af tilfredsstillelse (ved at forklare verden i harmoni med dens krav), idet verden er sjælen underlegen.“

Samtidig staar dog Shakespeare ligesom grækerne temmelig upartisk skildrende overfor godt og ondt. Han belyver aldrig det onde for at retfærdiggjøre det gode. Han tegner det onde fra det ondes standpunkt — paa anden vis vilde dets magt i verden blive ufattelig og skildringen usand. Men *livet* selv skildrer han med samme samvittighedsfuldhed. Og her bliver han moralisten, blot fordi han skildrer sandt og ser dybt.

---

*) Man kan her vanskelig afholde sig fra en sammenligning. Er det ikke en lignende omstændighed, en opløsnings- og nydannelsesproces paa de moralske ideers og teoriers omraade, som netop har gjort Ibsens digtning mulig, og som vel vil skjænke den udødelighed? Og er det ikke besynderligt, at denne omstændighed ikke er blevet udnyttet i større udstrækning af andre digtere? Vistnok staar ikke Ibsen alene, men der synes dog endnu her at være et stort unyttet og inspirerende felt. *Red.*

I Shakespeares verden er der som i virkelighedens verden en magt, som arbeider for det Rette og Gode. Der er en Retfærdighed, som ikke er blind og ikke er lam, men saa skarpt seende, at den straffer den hemmeligste tanke i sindet, saa sterk og almægtig, at den naar herskeren paa tronen, generalen bag alle hans forskansninger og soldater og sjælens mest dulgte gjemmer. I intet stykke sees Shakespeares geni bedre end netop paa dette omraade. Her foregriber han tænkerens slutninger og teorier. Hans Retfærdighed er ingen materiens men en aandens. Den lønner ikke dyd med sukkergodt eller troner, men med øget indre liv og voksende moralsk styrke og adel. Den ophøier den, som gjør vel, i karakterens, i sjælens adelstand. Slaar til ridder, men giver ingen penge og garanterer ikke liv eller lemmer mod verdens angreb eller ondskab. — Og den straffer ikke altid synd med legemlig død, men altid med aandelig. Eller med aandens lænker — dem, hvorom Paulus taler, trældommens under synden; den psykologiske og moralske nødvendighed for at dække og fordølge en synd med en anden, med flere, synke dybere og dybere, indvikles i resultaterne af egen handling og egen tankegang, til — „falsk slaar sin egen herre paa hals, og forbandelsen vender tilbage paa dens hoved, som udsendte den."

Den moderne kritiker vilde utvilsomt finde det naivt af Shakespeare at skrive et drama som „Macbeth", der godt kunde læses fra prækestolen som en præken. Sjelden er det vel sat tydeligere frem for vore øine, at „syndens sold er døden" — den aandelige; at morderen er dømt til at begaa nye mord, at synden avler synd med fortvilet hastighed. Skridt for skridt vikles Macbeth ind i de stadig øgende virkninger af sit første feiltrin. Al naturens hemmelige politi er ude efter ham. Han tvinges til at forbryde sig mere og mere. Ved hvert skridt ledsages han af en opdager. Han føler det selv: verden er i ledtog mod ham, luften er fuld af usynlige opdagere, lyttere, snigende væsener, som vogter paa ham, anmelder ham, haaner ham, noterer alt, han gjør, holder ham fangen. Livet taber sit værd. Alt bliver skyggeagtigt, dødt, tomt. Og moralen af det hele er den gode gamle sætning: „Hvad gavner det en mand, at han vinder den ganske verden, men tager skade paa sin sjæl."

I Julius Cæsar illustreres den samme sats paa omvendt vis. Oprørerne vinder verden fra Cæsar; men hans sjæl, Cæsar selv, kan de ikke skade. „O, Cæsar, end er du mægtig. Din aand vandrer om iblandt os og stikker sværdet indtil heftet i vort eget hjerte" — bekjender Brutus ved stykkets slutning. Og moralen er: „Hvad skader det vel en mand at tabe den ganske verden, naar han blot beholder sin sjæl uskadt."

Shakespeares græske upartiskhed ser vi bedst i „Othello". Selv umennesket Jago er her skildret med sympati og forstaaelse. Det er

Miltons Satan gjort til menneske. Og alligevel er der netop derfor neppe noget skuespil, som er mere moralsk. Det ikke blot skildrer; det giver en skildring, som samtidig kaster forklarelsens lys over det skildrede. Det giver os ingen verdensteori, lover intet med bestemthed; men det forsoner og vækker anelser. Dramaet skildrer mistænksomheden; men forklarer den, og vi føler, idet vi lukker bogen, at mistænksomheden er blind, og at troen er den sande.

Livet er for de fleste af os et kaos, hvor vi ikke evner at raade meningen. Kunsten skulde være geniets forklaring af det — et billede, hvor vi kjender livet igjen, men finder noget mere, end livet evner at give. Vi kan sige, at den store kunst er evnen til at trænge igjennem det flygtende nu og dets ufattelige spil af kræfter til det, hvorfra det kommer, og det, hvorimod det peger, og paa denne maade give os en skildring af dagens liv, som har det Eviges forklaring over sig.

Merkeligt er det at se, hvorledes de græske digtere netop ved sin trang til at forstaa livet og ved sin poetiske intuition blev til forkyndere af en høiere moral end samtidens og til en art pionerer for kristendommen. Deres dybe greb ned i livet, deres søgen og famlen, deres voksende forstaaelse førte dem frem mod den moral, som er kristendommens, og som indbefatter de af hedendommen foragtede (fordi uforstaaede) dyder medlidenhed og tilgivelse. Saa slaaende er dette, at en aandrig fransk forfatter, Ernest Hovet, har kunnet fremsætte den paastand, at kristendommen blot er et plagiat efter græsk literatur. Vi kan gjerne indrømme, at kristendommen væsentlig blot trækker frem og gjør dominerende den moral, som de græske digtere i sin søgen efter at forstaa livet snublede over som en enkelt og sublim del af den menneskelige følelsesverden.

Men hvorfor har Shakespeare aldrig givet os et stort geni, der kjæmper paa det Godes side? Hvorfor har han ikke forbundet magt med dyd? — At spørge derom er at spørge, hvorfor verden er, som den er. Thi det er sikkert, at de nedbrydende kræfter er forlenet med en magt, der er større end de opbyggendes. Et barn kan kaste en sten, der knuser et katedralvindu, som ikke en hel nations kunst kan erstatte. Sygdom smitter, ikke sundhed.*) En demagog kan meget lettere bevæge en befolkning til forbrydelser, dumheder og daarskab, end den mest veltalende statsmand kan overbevise den om nøktern sandhed eller retskaffenhed. Det onde er givet en fordel her i livet, og kunsten maa selvfølgelig sandhedstro afbilde dette. Den maa lade magt og ondskab være naboer, dyd og magt være sjeldne forbundsfæller — ellers føles dens skildring som falsk.

---

*) Derved maa der nok sættes et spørsmaalstegn. — *Red.*

Det er dette forhold, som gjør livet saa rigt paa tragedie. Men den store kunst lader det ikke blive hermed. Dens udredning, dens klargjøring af livet ændrer aldrig dets forhold, men af den lyser der alligevel frem et haab og et evangelium. Man føler, at denne skilsmisse mellem magt og godhed er unaturlig og derfor blot „for en tid". Man merker en større magt, som behersker det onde; man føler et voksende vælde bagom den tabende godhed. Man ser dydens og magtens linjer nærme sig til hinanden gjennem livets kaos, pege frem mod et punkt, hvor de vil mødes. Vi faar en anelse om, at denne verden blot er er et forvrængt speilbillede af en virkelighed, hvor godhed og magt er ét.

Magt og ondskab er saaledes allierede i kunsten som i livet; men i den første gribes vi — takket være geniets intuition — af en følelse af denne alliances unaturlighed og ustabilitet, og vi forudser deres endelige adskillelse for al evighed.

Gudstjeneste i et buddhistisk kloster.

(Efter E. M. Bowden i *„Engl. ill. Mag."*).

I over to tusen aar har det været skik blandt de buddhistiske munke eller bhikku's, at de samles to gange om maaneden og høitidelig aflægger syndsbekjendelse. De giver ikke gjerne nogen udenforstaaende adgang til disse forsamlinger, men forfatteren, som studerede paa Ceylon under ledelse af en af munkene i Malvattaklostret i Kandy, fik gjennem sin lærer tilladelse til at bivaane flere saadanne skriftemaalsgudstjenester. Der forrettes i Pali-sproget — det døde sprog, der har den samme anvendelse i den buddhistiske kirke som latin i den romersk-katolske.

Den skik at holde gudstjeneste fortrinsvis ved ny- og fuldmaane havde buddhisterne utvilsomt fra de gamle hinduer, men det var dem selv, som henlagde syndsbekjendelsen netop til disse periodiske sammenkomster. Denne gudstjeneste kaldes *Uposatha*, og den lange liste paa hundre og syv og tyve overtrædelser, som ved disse leiligheder oplæses, kaldes Patimokkha og er en af de allerældste buddhistiske tekster.

Malvatta-klosteret er skjønt beliggende midt i en palmeskov ved bredden af Kandysøen. En mængde lave bygninger, hvori munkene har sine celler, omgiver en firkantet gaardsplads af betydelig størrelse, og midt paa denne er forsamlingshallen, en temmelig stor bygning med hvidkalkede vægge og plankegulv. Rundt om den løber en svalgang under et langt fremspringende tagskæg, der hviler paa en række hvide murpiller.

Da klosterklokken ringede til Uposatha klokken fire om eftermiddagen, havde jeg netop min undervisningstime hos munken Sumana. Han begyndte straks at ordne sin klosterdragt, saadan som det er brug ved disse leiligheder. Foruden den almindelige gule ordensdragt bares da en

slags „stola“, et langt bredt bind over den venstre skulder; det holdes sammen om livet med et gult skjærf. Da Sumana havde iført sig dette, begav vi os begge til forsamlingssalen, hvorind munkene allerede strømmede fra alle kanter. Da de fleste af vinduesskodderne var fore og ingen lampe, var tændt var det temmelig skummelt i den store hal. To rækker af firkantede pillarer løb gjennem hallens længde temmelig nær sidevæggene. Langs begge søilerader var der over gulvet bredt to lange matter, hvor munkene skulde sidde. Øverst og imellem de to rækker var der stillet en stol for den bhikku, der skulde forrette. Ved hallens endevæg var der stillet et stort og flere mindre billeder af Buddha, desuden et par kister, som indesluttede de paa palmeblade eller sølvplader skrevne bøger. Munkene faldt paa knæ to og to sammen paa forskjellige steder i hallen og bekjendte for hinanden med lav stemme sine synder; derpaa stillede de sig efter alderen i to rækker langs matteløbene. Den ældste bhikku tager sæde for enden af en af rækkerne, og de øvrige knæler efter tur ned og hilser ham og beder om tilgivelse for sine synder; han giver dem syndsforladelse, og de absolverer til gjengjæld ham. Dette var en lang og trættende ceremoni, og jeg bemerkede, at munkene ikke tog den med stort alvor. Da endelig den sidste havde indtaget sin plads, faldt de alle samtidig paa knæ og gjentog tre gange den sedvanlige hyldning af Buddha: Ære være den velsignede, den hellige, den alt omfattende! Derefter fremsiges i kor med høi stemme trosbekjendelsen: „Gjennem livet og, indtil jeg naar Nirvana, paa Buddha bygger jeg trøstig og tro.“ Derpaa følger tre vers, hvori alle Buddhaer tilbedes, men især Gautama — vor egen tids Buddha: De henrundne tiders, de vordende tiders Buddha'er bøier jeg mig for. Der er ellers intet lys for mig; Buddha er min tilflugt. Mit hoved bøier jeg i støvet for hans fødder. Hvad end min overtrædelse monne være imod Buddha — Buddha tilgive mig! Derpaa prises loven og kirken omtrent i samme ordlyd, og naar denne indledende del af gudstjenesten er over, sætter munkene sig alle ned paa matterne. En af dem tager plads i stolen øverst i salen, og en yngre munk knæler ned foran ham. Denne stiller endel spørgsmaal angaaende de rigtige forberedelser til Uposatha, og herpaa svarer den forrettende. Nu reciterer han endelig efter hukommelsen selve Patimokkhalisten over de to hundre og syv og tyve overtrædelser, der er ordnede i visse grupper; efter hver gruppe siger presten tre gange: „Saa tilspørger jeg Eder, ærværdige brødre: er I rene i denne sag?“ Og naar ingen svarer: „De ærværdige brødre er rene i denne sag, eftersom de bevarer taushed.“ Den bhikku, som herunder undlader at bekjende, gjør sig skyldig i overlagt løgn. Hovedsynder efter Parajika er: uafholdenhed, tyveri, mord og løgn. Den tredje parajika kan citeres som et eksempel paa stilen i disse formularer: „Den bhikku, der med viden berøver et menneskeligt væsen livet eller leier en snigmorder for at berøve et menneskeligt væsen livet eller priser døden eller opfordrer til selvmord, idet han siger: Ak min ven, hvad fordel har du vel af dette onde, syndefulde liv? Døden vilde baade dig bedre end livet! — hvis han med saadanne tanker og saadanne formaal ytrer ord til dødens pris, da er han selv hjemfalden tilintetgjørelsen og hører ikke hjemme i broderkredsen.“

Reglerne i Pathimokkha for brødrenes forhold overfor bhikkunierne

eller nonnerne og overfor kvindekjønnet overhoved, er især strenge. En broder tillades det ikke engang at sidde i nærheden af en kvinde, og i en artikel heder det, at en broder ikke maa lade sit tøi vaske af en „bhikkhuni“, som ikke er hans slegtning.

Idetheletaget forekommer en mængde af disse regler den fremmede snart barnslige, snart pedantiske. Det heder saaledes, at en broder ikke maa plaske i vandet, naar han bader, ikke for morro skyld gjemme en anden broders madkop eller naalehus eller sko osv. Men andre regler igjen er inspirerede af den videste retfærdighedsfølelse og medlidenhed. „Ingenlunde maa en bhikkhu, heder det, med viden berøve noget levende livet.“ Ikke engang vand, som ikke først er filtreret gjennem et klæde, maa han drikke, og dette ikke af hygieniske, men af religiøse hensyn. Mange af reglerne angaar munkenes forhold under almissegangen i landsbyen. Naar en bhikkhu vandrer paa sin runde, skal han være barhodet og gaa stilfærdig med nedslagne øine, ikke le eller tale høit, ikke svinge armene eller rokke med kroppen osv. Om end klostret nu ved rige gaver er sat istand til at holde sig uden hjælp af almisser, ser man jævnlig brødrene gaa sin tiggergang i Kandy om formiddagene. Thi denne gang er for dem ligesom for de kristne ordener et led i ydmyghedens disciplin og afskaffes derfor ikke, om trangen ophører. *nk.*

To og tre tusen aar før Abraham.

De sidste udgravninger i Babylonien.

(Efter **A. H. Sayce** i „*Contemporary Rev.*“).

Meget betydelige og interessante fund er i de sidste par aar blevet gjort i Babylonien. Besynderlig nok skyldes de rigeste af disse og det mest omfattende forskerarbeide paa denne gamle verdens grund en amerikansk ekspedition, udsendt og bekostet af et enkelt universitet i de Forenede Stater (Pennsylvanias).

England gik i spidsen for disse oldtidsforskninger saavel i Babylonien som i Assyrien, og ved udgravningen af det gamle Sippora — den babylonske solguds by — fandt man et helt bibliotek af lertavler, ved hvis hjælp vi lærte at kjende det babyloniske folks sociale og økonomiske tilstand og det daglige liv under Nebukadnezzar og hans efterfølgere næsten lige saa godt som det græske folks.

Dermed synes englænderne at have slaaet sig tilfreds. Efter dem kom en liden tysk ekspedition, hvis væsentlige udbytte var paavisningen af den kjendsgjerning, at babylonierne brændte sine døde, hvad der forklarer, at man ikke her som i Ægypten finder de rigeste oldtidsskatte i

gravene. Det er templerne med deres store „bog- og dokumentsamlinger,“ som skaffer os mest oplysning.

En fransk ekspedition derimod har i de sidste aar udgravet den gamle by Lagas (nu Telloh) og der blandt andet fundet en række interessante statuer, som nu er i Louvre, og et bibliotek paa 33,000 „bind“ eller lertavler. Biblioteket maa have været samlet for næsten 5000 aar siden. Disse fund fører os nemlig meget længer tilbage end til Nebukadnezzars tid.

Samtidig med den franske har en amerikansk ekspedition systematisk udgravet den gamle babyloniske by Nipur (nu Niffer eller Nuffar). Nipur fører os endnu længer tilbage i tiden end Lagas. Den var et af de ældste kulturcentre i den gamle verden. Udgravningerne synes at føre os næsten lige til civilisationens første aarhundrer. Det har været fra Nipur, at babylonisk kultur og religion i sin tid først spredtes over hele Vestasien. Vi kommer her tilbage til 6—7000 aar f. Kristus, og der er grund til at tro, at de gamle ægyptere fik sit sprog og sin skrift, sin kultur og religion fra dette tidligste Babylonien.

Det gamle Babylonien har været hjemsted for i det mindste to forskjellige herskende racer med hver sit sprog. Det Babylonien, vi hidtil bedst kjender, er et semitisk land. Sproget var væsentlig semitisk. Det nærmede sig efterhaanden betydelig til hebraisk. Men jo længer vi gaar tilbage i tiden, desto større iblanding finder vi af fremmede ord og former, indtil omsider de semitiske elementer forsvinder, og vi befinder os i et Babylonien, der er udelukkende befolket af en mongolsk eller turansk folkerace — et folk beslegtet med finner og ungarere. Landet var delt i to dele, Sumir og Akka-d, hvilke navne jo bærer en merkelig lighed til de to dele, hvori den finske race ifølge sine sagn blev delt i dens oprindelige hjem — Suomi og Akkara-k. Ligesom Suomi betyder ogsaa Sumir: Flodernes folk. Akkad var høilænderne.

Det var dette urgamle turanske folk, som grundede og udviklede den babyloniske civilisation. Den naaede under dem allerede ca. 4000 aar f. K. sit høidepunkt eller sin guldalder. Semiterne var dengang vilde folkefærd, røvere og jægerstammer, som dog efterhaanden erobrede Babylonien og opkastede sig til herrer der. De tog da den gamle kultur i arv, mens de to sprog blandede sig. Vi har endnu mængdevis af dokumenter og endog semitisk-turanske ordbøger fra denne tid. Af denne blanding opstod det yngre og væsentlig semitiske sprog i Babylonien. Dets mange turanske former og ord var længe forskerne en gaade.

Da Babylon i hin tid var Vestasiens kulturcentrum og overherre,

betydde denne raceforandring, at herredømmet over hele Vestasien gik over fra turanere til semiter.

Dette foregik omkring 4000 f. K. Det var under den store kong Sargon af Akkad,*) at man først begyndte at benytte de semitiske erobreres sprog i literaturen. Denne konge var den babyloniske Salomon. Han samlede saaledes et stort astronomisk bibliotek, skrevet paa semitisk babylonisk. Han lod ogsaa de ældre turanske eller sumeriske bøger oversætte til semitisk. Det gamle sumeriske sprog holdt sig dog endnu eneraadende i teologien og lovkyndigheden lige ned til Abrahams tid. Det nye semitiske sprog ansaaes ikke for at være helligt nok for religiøse temaer og ikke fint og rigt nok til juridiske formler. Det gamle sumeriske sprog indtog med andre ord i mange aarhundrer samme stilling i Babylon, som latin indtog endnu for to hundre aar tilbage.

Sargons og hans søn Naram-Sins regjeringstid falder omkring 3800 f. K. Vi har forskjellige midler til at bestemme dette faste tidsmerke i babylonisk historie.

Men udgravningerne baade i Nipur og Lagas (Telloh) tager os meget længere tilbage i tiden end til Sargons tid. Da stod, som nævnt, Babylons kultur paa sit høidepunkt. Den kunst, som stammer fra hans tid, er den fineste, som er funden i Vestasien. Saaledes er en statue af Naram-Sin det absolut bedst udførte og fineste kunstverk fra babylonisk tid; den minder baade i sin livagtige realisme og glimrende udførelse om Ægyptens tidligste skulptur. Og en signet-cylinder fra Sargons tid er den vakreste prøve, vi eier, paa den gamle Orients stenskjærerkunst. Signet-cylinderne svarede fuldstændig til vore signeter. De var cylindere af haard sten, hvorpaa der var graveret billeder, hieroglyfer eller skrifttegn. Alle dokumenter og bøger skreves paa lertavler. Naar dokumentet var færdigt og bogstaverne indridset i det bløde ler, tog udstederen signet-cylinderen og rullede den i leret under dokumentet. Dens skrifttegn eller figurer blev saaledes stemplet paa lertavlen, som da bagefter hærdedes ved brænding.

Skrifttegnene udgjorde den saakaldte *kileskrift*. Denne er i virkeligheden en „gradvis" forenklet billedskrift. De enkelte skrifttegn er meget forenklede og „stiliserede" billeder. Udgravningerne sætter os istand til delvis at følge denne skriftens udvikling fra billede til tegn. Men den væsentlige del af denne udvikling falder før Sargons tid. Mellem den paa hans tid brugelige skrift og den, som vi finder under Nebukadnezzar, er der meget liden forskjel; men gaar vi længer tilbage, nærmer vi os hurtig billedskriften. Allerede dette forhold viser, at der før Sargons tid

*) Ikke at forveksle med assyrerkongen Sargon.

(3800 f. K.) maa have gaaet en lang historie, idet vi altsaa da finder saavel skrift som kunst, religion og kultur i det hele fuldt udviklede.

Indtil for kort tid siden betvilte mange kritikere endog Sargons tilværelse; han henregnedes af mange til sagnet. Nu har vi mange dokumenter og kunstverker fra hans tid og endog hans signet. Og de systematiske udgravninger i Nipur viser ganske tydelig den stilling, som hans regjering indtager i oldtidens kronologi.

Det er nemlig ved disse udgravninger første gang, at man har gaaet fuldt systematisk tilverks. Her har man gravet sig ned skridt for skridt. Der har, som ved Troja, staaet flere byer fra forskjellige tider over hinanden. Man har først afdækket og studeret et lag og saa omhyggeligt og forsigtigt bortskaffet dette og derved blotlagt et underliggende lag af ruiner og dermed en ny og ældre tid. Paa denne vis banede man sig trinvis vei fra tiden omkring Kristi fødsel og ned til Sargons samtid og endnu videre tilbage. — Hvorledes man vidste, at man var naaet f. eks. til Sargons tid?

Jo en væsentlig del af det gamle Nipur var et tempel til den sumeriske gud Mul-lil eller El-lil, „Aandeverdenens Herre". Dette tempel og dets gud kjender vi paa forhaand godt til fra de tidligere fundne religiøse verker. Templet var en af de store ældgamle helligdomme, og guden var det sumeriske folks hovedgud. De gamle sumerer befolkede al verden med et utal af aander, og Mul-lils dyrkelse og hans tempel i Nipur repræsenterer det første forsøg paa at systematisere og gjøre en officiel religion ud af denne aandetilbedelse. Mul-lil var alle aanders Herre, dermed ogsaa Universets Herre. Under det senere semitiske herredømme blev Mul-lil til Bel eller Baal, jordens og underverdenens herre — saa vel kjendt fra Bibelen. Længe vedblev det gamle sumeriske tempel at være hovedsædet ogsaa for den semitiske Baaldyrkelse, men omsider maatte Nipurs gamle Baal vige for den yngre Bel-Merodak, hvis tempel stod i Babylon.

Det er særlig dette ældgamle tempel, som den amerikanske ekspedition har givet sig af med at udgrave. Udgravningerne paabegyndtes i 1888 og fortsattes til 1890, da de stansedes for atter at gjenoptoges vaaren 1893. Derefter fortsattes de uden afbrydelse til vaaren 1896 ofte i en temperatur af 67 ^{0} C. og i en pestbefængt luft.

Man vidste, at Sargon og hans søn havde gjenopbygget det gamle tempel og omgivet byen med en mur, to og femti fod tyk. Udgraverne begyndte med et lag, der var omtrent samtidigt med Kristi fødsel. Efter at have gravet og samtidig studeret sig gjennem et over 11 meter tykt lag af ruiner, stødte man paa et gulv af uhyre teglsten. Mange af disse stene var stemplede med Sargons navn og andre med hans søns. Sam-

tidig afdækkedes stykker af deres mur. Her stod man altsaa paa fast historisk grund. 32,000 beskrevne lertavler, som fandtes i de forskjellige lag af ruinerne gav stadig bekræftelse paa rigtigheden af de gjorte slutninger.

Men dette Sargons gulv er langtfra bunden af det gamle Nipur. Det repræsenterer „Nybyen“. Under det ligger et endnu ældre Nipur. Man grov sig endnu under gulvet gjennem 9¹/₄ meter af ældre ruiner. Ogsaa her fandtes lertavler og kunstsager. Og her var det, at man stødte paa en mere primitiv skrift og kunst; men vel at merke disse 9¹/₄ meter bestaar atter igjen af flere lag og tydelige udviklingstrin. Her ligger altsaa en lang udviklingsperiode, som var tilendebragt og næsten glemt, — byer og templer jevnede med jorden og agtede som fast jordbund, forinden Sargon 3800 f. K. byggede sit tempel til den store gud Mul-lil.

Disse før-sargonske ruiner har allerede kastet interessant lys over vor slegts historie og endnu mere lys vil der falde, naar de fundne lertavler er blevet gjennemstuderede. Allerede nu kjender vi det sociale liv i Babylon paa Abrahams tid lige saa godt som grækernes liv paa Themistokles's tid. Og snart vil babyloniernes kultur et par tusen aar før Abraham være os lige saa velkjendt.

Den tidligste konge, som de amerikanske udgravninger gjør os bekjendt med, er en vis En-sag-ana, som kalder sig „Herre til Kengi“ og „det onde Kis's“ beseirer. Kengi betyder „kanalernes og sivets land“. Det var det ældste navn for Babylonien. Og vi befinder os her i tiden før den semitiske erobring, da landet udelukkende befolkedes af sumerer, Mul-lil var hovedgud vg Nipur landets religiøse hovedstad.

Kis (nu El-Hymer) laa nordenfor Kengis grænser, og dets fyrste var overherre eller fører for Mesopotamiens beduinhorder — „bueskyttens folk“, som de heder i babyloniske indskrifter; Mesopotamien selv er „Buens Land“.

En-sag-ana synes at have været en af de sidste konger i Kengi, hvem det lykkedes at afslaa disse semitiske angreb nordenfra. En tid senere kom der nemlig en fyrste i Kis, som erobrede Nipur og det gamle tempel og gjorde sig til herre over hele Kengi. Dette synes at have været begyndelsen til landets semitiske erobring. Kulturelt blev naturligvis de vilde erobrere selv de erobrede. De antog babyloniernes religion og kultur. Den erobrende fyrste var Lugul-zaggi-si. Han anerkjendte straks Mul-lil som høieste gud og betragtede sig som hans tjener. Og vi finder fra udgravningerne, at han ofrede til gudens tempel som takoffer for seiren en mængde store, velhugne vaser af haard sten. Enkelte

af disse vaser havde en indskrift paa 132 linjer om fyrstens bedrifter. Over hundre af dem er nu gjenfundne. De stiller os altsaa ansigt til ansigt med en tid, der kom flere aarhundrer før Sargon, — lad os sige ca. 4500 f. K.

Lugul-zaggi-si er en af de første store erobrere, vi kjender. Han oprettede det første store vestasiatiske rige, vi ved noget om. Han underlagde sig nemlig ikke blot Babylonien, men ogsaa hele Syria og Palestina lige til Middelhavet. Hans fader var yppersteprest blandt Mesopotamias semitiske folk. Det rige, han grundede, var dog fuldstændig sumerisk. Han antog selv det sumeriske sprog, som han benytter i alle sine indskrifter. Det er vel endog sandsynligt, at han allerede før erobringen var vant til dette sprog. Babylonien var da kulturlandet og dets sprog kultursproget, som formodentlig var kjendt og delvis benyttet ogsaa af de halvvilde nabostammer.

Det kan være af interesse at læse begyndelsen af en af indskrifterne paa de omtalte vaser fra saa fjern en oldtid — 3000 aar før Moses.

„Til Mul-lil, Universets Konge

fra Lugul-zaggi-si, konge over Erech og over al jorderige; Amus profet; Nidabas yppersteprest; søn af Ukus, Buelandets yppersteprest og Nidabas øverste prest; han, paa hvem Universets Konge har kastet sit naadefulde blik; Mul-lils store yppersteprest, hvem Ea har givet forstand, hvem Solguden har kaldet og Maaneguden gjort til sin første tjener, hvem Solguden har givet magt og Nin-Kharsag har næret med livets melk; Umus prest; Erechs første prest; gudernes høieste tolk.

Paa den tid, da Mul-lil, Universets Konge, gav Lugul-zaggi-si herredømmet over al jorderige og gav ham seir for al verden, da denne fyldte alle lande med rygtet om sine bedrifter og underlagde sig dem alle fra solens opgang til dens nedgang, — paa den tid, da Mul-lil førte hans skridt fra det lavere Hav ved Eufrat og Tigris til det høiere Hav og gav ham herredømmet over alle ting fra solens opgang til dens nedgang og saaledes gjorde, at alle folk lever i fred.“

Erech blev Lugal-zaggi-sis hovedstad, og hans rige strakte sig, som han her fortæller, fra den Persiske Bugt til Middelhavet, hvori solen gik ned. Hans erobringer og plyndringer berigede Babyloniens byer. Urs mure byggedes „saa høie som himlen“, og templerne berigedes ved store gaver.

Men det store erobrerrige synes at være faldt sammen med erobrerens død. — Senere opstod der et mægtigt kongehus i *Ur*, og vi finder i ruinerne i Nipur indskrifter fra en konge, som hed Lugul-kigub-nidudu, og som roser sig af at have „gjort Erech til et jarlesæde men Ur til et kongeriges hovedsæde“ og af at have „føiet jarledømmet Erech til

kongeriget Ur". Han har formodentlig været den fyrste af Ur, hvem det lykkedes at beseire og underkaste sig Erechkongerne. Der var i denne tid flere smaakonger. Ur var nu i længere tid landets hovedstad. Det laa lige paa grænsen mod de vilde semitiske beduiner og maatte derfor ligge i stadig kamp mod dem.

Imidlertid hævede en fjerde by sig til magt gjennem sit fyrstehus. Det var *Lagas,* det nuværende Telloh, som den franske ekspedition har udgravet. Lagas laa i nærheden af kyststaden Eridu, hvorfra der udgik en egenartet kulturstrømning, som nu ved Lagas-kongernes erobringer kom til at blande sig med den, som var udgaaet fra Nipur.

Formodentlig var Urkongerne begyndt at bukke under for semiterne, da Lagasfyrsterne tog ledelsen. En af disse, E-Anna-gin slog „Buelandets" folk i et afgjørende slag, der mindes ved den saakaldte „Rovfuglbauta", — en sten, der afbilder felttogets scener og faar sit navn fra et billede, hvor de faldne ligger paa slagmarken, mens fuglene samles over dem.

Dette maa have hændt omkring 4000 f. K. Altsammen ligger bevisligt før Sargons tid.

Efter Lagasfyrsterne kom Sargon og hans søn Naram-Sin. Deres hovedstad synes at have været Sippara, den by, som englænderne udgrov, og det bibliotek, som de der fandt, var grundet af Sargon. Han var ogsaa en erobrerkonge og oprettede det andet (os bekjendte) store vestasiatiske rige, idet han underlagde sig alle lande lige til Middelhavet og endog trængte ind i Ægypten. Naram-Sin sloges med ægypterne paa Sinaihalvøen om dennes kobber- og malakitgruber. Fra denne tid af gjorde ogsaa de babyloniske konger stadig krav paa overherredømmet over hele Vestasien. De bar titel af „herrer over de Amoniters land" — det vil sige Syria og Palestina. Dette førte dem ofte i krig med ægypterne.

Paa denne tid begyndte sprogets og folkets semitisering og meget snart har det sumeriske Babylon veget pladsen for et semitisk.

Nogle aarhundrer senere finder vi en ny kongeslegt i *Ur,* der opkaster sig til herrer over det hele land (2700 f. K.). Lagasfyrsterne var nu blot vasalfyrster; men en af disse *Gudea* var dog en rig og mægtig fyrste, og det er fra hans tid, det bibliotek dateres, som den *franske* ekspedition har udgravet. Alle de fundne „biblioteker" bestaar for en stor del af salgskontrakter, breve, kronologiske tabeller, historiske fragmenter, astronomiske og religiøse smaastykker, skattelister, karter over eiendomme osv., osv. Ved hjælp heraf vil det blive muligt at lære dette oltidsliv at kjende med fuldstændig nøiagtighed.

Efter det andet Ur-dynasti fulgte der et tredie, og saa kom det

første *Babylondynasti* med Babylon som hovedstad. Det var af arabisk oprindelse. Samtidig hermed indtraf en elamitisk erobring og en splittelse af riget. Paa disse forhold gjorde 1ste Mosebogs Amrafel (eller Ammirabi) en ende, idet han atter forenede og befriede landet ved at overvinde den elamitiske konge Kudur-Laghgh-amar, eller som han heder i 1ste Mosebog Kedorlaomer. Lidt underligt er det at se disse gamle bibelske navne pludselig bragt ind i historiens klare lys. Amrafel og Kedorlaomer (1ste Mosebog XIV) var, som bekjendt, konger, med hvem Abraham kom i nøie berørelse. „Og det skeede i de dage, da Amrafel var konge i Sinear (Sumir), Arjak konge i Ellasar, Kedorlaomer konge i Elam og Tideal konge over Gojim, at de førte krig med Bera, kongen af Sodoma, og med Birsa, kongen af Gomorrha“ osv. Disse konger plyndrede Sodoma og Gomorrha og bortførte blandt andre Lot. Men Abraham satte efter dem med „sine vaabenføre folk, der var fødte i hans hus, tre hundre og atten i tallet . . . . Og han og hans svende delte sig og overfaldt dem om natten og slog dem.“ Og baade Lot og godset blev gjenvundne. Kedorlaomer var den elamitiske konge, som herskede over Babylonien, Amrafel var den indfødte underkonge i Babylon (Sumir) og Arjak eller Ariok (Eri-Aku), var ved Kedorlaomers hjælp konge i Larsa, som i nogen tid havde været hovedstad i et af Babylon uafhængigt elamitisk rige i den sydlige del af landet. Den bibelske historie maa da skildre en begivenhed, som fandt sted, før Amrafel gjorde oprør og seirrig afkastede det elamitiske aag. Saa historiske er nu disse fjerne personligheder, at vi endog har Amrafels breve, hvori han blandt andet fortæller om sin kamp for Babyloniens frigjørelse.

Men da dette skeede, da Abraham færdedes i Palestina, var altsaa Babylonien et gammelt rige. Dets guldalder laa allerede et par tusen aar længer tilbage i tiden.

Amrafel antog nu den gamle titel af „konge over de amoriters land“, og hans sønnesøns søn kalder sig konge af Babylon, Kis (Mesopotamien), Sumir, Akkad og de amoriters land.“ Og fra denne tid af vedblev Babylon at være Vestasiens centrum; endog efterat dets politiske magt maatte vige for Ægyptens, forblev dets religiøse og literære indflydelse uformindsket. Det var først i Darius's og Xerxes's, den zoroastriske vantros dage, at herredømmet endelig forlod Babylon, og at dette ophørte at være den gamle Orients Rom.

Det vil imidlertid være let forstaaeligt, at denne babyloniske kultur og dens religiøse grundlag igjennem tiderne mere eller mindre maa have præget hele Vestasien. Saaledes maa vi vente hos jøderne at finde babylonisk paavirkning længe før den store landflygtighed, lige fra deres

historiske sagntids begyndelse. Vi gjenfinder da ogsaa f. eks. den bibelske fortælling om syndfloden paa de babyloniske lertavler, men i mere detaljeret form.

De sidste udgravninger kaster imidlertid øget lys over denne indflydelses art. Efter Sargons tid var den babyloniske kultur væsentlig semitisk, hvad sproget angaar. Men vi har seet, at ogsaa længe før hans tid herskede babyloniske konger over hele Vestasien, og den kultur, som da spredtes, formidledes gjennem det sumeriske, et turansk sprog (mindende i sine former om det kinesiske). Dette kaster nyt lys over sprogforskningens felt, specielt over de semitiske sprog. Det bliver klart, at disse allerede dengang maa have optaget i sig mange sumeriske ord og vendinger, og det tør derfor ofte hænde, at semitiske ord, for hvilke man hidtil forgjæves har søgt en semitisk oprindelse, skriver sig fra Babyloniens første beboere, det mongolske folk, som der reiste i fuld glans den civilisation, som semiterne arvede, og som grækere og romere siden laante og udbedrede ved genial forenkling.

Det synes saaledes klart, at ikke alene arierne er et i civilisationens historie sent tilkommet folk, der blot arvede, hvad andre møisommelig havde bygget op, men at det samme ogsaa gjælder semiterne. De folk, som først bragte slegten op fra barbari og vildskab, som lagde det brede grundlag for civilisation, hvorpaa alle andre siden har bygget videre og gjort forholdsvis smaa forbedringer, de hørte den turanske eller mongolske folkerace til, de var i slegt med kineserne. Semiterne civiliseredes af dem; de modtog kanske ogsaa sine første religiøse ideer fra dem. Men hvad grækerne gjorde for Orientens kunst, det gjorde det semitiske jødefolk for dens religion og mytologi, og romerne for dens samfundsvidenskab. De første bragte ideerne til verden; de andre forenklede, beklippede, afpudsede, omdannede.

Men ikke alene over de semitiske folk har det gamle Babylonien øvet en stor indflydelse. Det samme, mener forfatteren, gjælder vistnok det tidligere Ægypten. Det har længe, fra enkelt hold, paa grundlag af ægyptiske sprogstudier været antaget, at det ægyptiske sprog aflededes fra en babylonisk blanding af sumerisk og semitisk. Nu ved vi altsaa, at et saadant blandingssprog har eksisteret, at det var bærer af en høi kultur, og at store erobrere spredte dette sprog over hele Vestasien og lige til Ægyptens grænser. Antagelsen styrkes saaledes betydelig. Men er det tilfælde, at det gamle Ægypten fik sit sprog fra Babylonien, saa er vel dermed ogsaa afgjort, at det hentede en væsentlig del i det mindste af sin kultur fra samme sted, og Ægyptens civilisation bliver til en aflægger af den babyloniske, som (med andre ord) paa denne maade synes at blive den ældste i verden. Ved Eufrats og Tigris's strande har den menneskelige

kulturs vugge vistnok staaet. Der blev mennesket først helt ud menneske; thi der ophørte det først at være et blot og bart individ og blev til borger i en stor stat, lem paa et stort samfundslegeme — det eneste middel, hvorved individet kan naa sin fulde udvikling og det menneskelige komme til sin ret.

Der er endnu et tegn paa, at civilisationen virkelig fra Babylon har spredt sig til faraonernes land. Det er de ovenfor omtalte signet-cylindere. Vi finder dem mærkelig nok ogsaa i det ældste Ægypten. De er der et tegn og symbol paa kongelig magt og myndighed. *Tegn og symbol* — de er ikke der som i det gamle Babylon et nyttigt ligefremt verktøi. De har ikke længer nogen praktisk eller reel betydning. De er blot og bart *symboler*. Men symboler opfindes aldrig udenvidere; de er omtrent altid ting, som engang havde en praktisk, ligefrem anvendelse, men som gradvis har tabt denne og isteden ved den agtelse, hvormed deres lange nyttevirksomhed har omringet dem, har faaet symbolsk betydning. Man sammenligne frimurernes tegn.

I Babylonien var signet-cylinderen en praktisk opfindelse, som vi har seet. Den var et virkelig signet og benyttedes som saadant. Men i Ægypten kunde den ikke benyttes saaledes; thi Ægypten skrev aldrig sine dokumenter i blødt ler. De ridsede dem ind i fjeld og sten. Og her skulde ikke en signet-cylinder hjælpe stort. Her kunde den saaledes slet ikke benyttes som signet. Aligevel gjenfinder vi den overalt i det ældste Ægyptens mindesmerker. Og betegnende nok: formen er præcis den samme, som den babyloniske signet-cylinders. Først langt senere i Ægyptens historie fik den en „national“ form.

Synes ikke dette at pege temmelig tydelig paa, at Ægyptens herskende befolkning, dets prester eller fyrster, dets civiliserende element engang er kommet fra Babylonien, hvor den der brugelige skrivemaade i ler havde skabt signet-cylinderen og gjort den kongelige signetcylinder, hvormed alle „statspapirer“ undertegnedes, til symbol paa den høieste myndighed. Denne idé førte udvandrerne med sig til Ægypten. Signet-cylinderen betegnede kongen, ligesom scepter og rigsæble gjør det i Vesten. Og denne idé kunde ikke indvandrerne slippe, selv efterat de ændrede forhold havde gjort *brugen* af signet-cylinderen umulig. Den holdt sig som symbol.

Læserne vil imidlertid se, hvor stor vor uvidenhed endnu er om vor slegts historie og civilisationens oprindelse. Her er endnu et umaadeligt og eggende felt at udforske. — Udgravningerne i Babylonien har endnu ikke, mere end i Ægypten, ført os tilbage til nogen civilisations *begyndelse*. Saa langt tilbage, vi kan komme i disse lande, finder vi store velordnede samfund, høi kunst og udviklet kultur. — Hvor fandt selve denne udvikling sted? Hvorfra fik Babylonien og Ægypten begyndelserne til sine civili-

sationer? Er disse endnu at finde begravne og kanske næsten udslettede i de to landes ruiner, eller maa de søges andensteds? *Kom* civilisationen endog til det gamle Babylonien? Og hvis saa, hvorfra? Hvor kan vi finde sporene af dens møisommelige fødsel og første vækst! Er de udslettede? Vil de aldrig kunne findes? Eller vil ogsaa de en dag ligge klart for os i historiens lys?

Paa alle disse spørgsmaal er der endnu intet bestemt svar at faa. Hypotheser om et forsvundet Atlantis, hvorfra civilisationen spredtes til Ægypten og Østen kan derfor endnu opstilles. En forsker har i de sidste aar villet finde disse civilisationens første spor i det sydlige India, hvis urbefolkning efter hans formening er de første kulturbyggere. J. F. Hewitt er hans navn, og han har nylig fremlagt resultaterne af mange aars forskninger i hine egne i et interessant, men sjelden ulæseligt verk „*De herskende racer i forhistoriske tider*“, og ved leilighed vil en del af dettes indhold blive meddelt i „*Kringsjaa*“. Han søger at følge slegtens tidligste historie for en stor del gjennem dens symboler, religiøse ceremonier og sagn, idet disse næsten altid peger tilbage paa historiske kjendsgjerninger. Han finder paa denne vis slaaende sammenknytningspunkter mellem vidt spredte folkeslag, mellem Amerikas indianere og Sydindias nuværende befolkning saavelsom mellem Vestasiens urfolk.

I det hele synes alle forskninger at pege i retning af et fælles udspring for den menneskelige civilisation. Dens historie synes at være en enhed og den hele menneskehed én slegt.

Ingen taage mere

eller menneskets herredømme over luftens rige.

(Efter **Alexander Mc Adie** i „*Harper's Monthly*“).

Det tør vel forudsiges, at vore nuværende meteorologiske veirspaadomme og stormvarsler egentlig blot er begyndelserne til en ved mennesket øvet meteorologisk *kontrol*. Idag forudsiger vi morgendagens veir, om en del aar bestemmer vi det. Vi faar formodentlig et nationalt veirdirektoriat, som faar med at ordne veiret for hver dag og aarstid, og det tør vistnok forudsees, at intet regjeringsdepartement vil blive omfattet med mere interesse, vil kræve større dygtighed eller blive underkastet en skarpere kritik end netop dette. Der vil blive ivrig debatterede stortingsinterpellationer om det i mere end en forstand høie departements veirordning for denne eller hin maaned, om hvorfor det lod det regne paa den nationale festdag, om hvorfor det ikke havde sørget for at adsprede den taage, hvori et farligt dampskibssammenstød fandt sted. Amter vil petitionere om „et par varmegrader til“, og bygdelag vil klage over, at de aaret forud fik en centimeter mindre regn end nabo-

bygden — og „hvad mener det høie departement med det? Har ikke den ene bygd ret til lige saa mange centimeter regn som den anden?"

Hvem ved, kanske afslutter vi en vakker dag en traktat med Centralafrikas Forenede Stater (med voldgiftsklausul) om venskabelig udbytte af overflødig hede og kulde. Vi lægger mellem dem og os en svær elektrisk kabel, og ad denne sender Centralafrika sin overflødige hede op til os, omsat til elektricitet. Endestationen med sin „tropekran" staar under det meteorologiske departements styrelse. Ved et sindrigt arrangement bliver det ogsaa muligt at lade Centralafrikas varmeplagede indbyggere føle nærheden af vore snebræer, som om de havde dem i stuerne hos sig. — Eller er traktat og kabel unødige? Kan vi lettere lade vore vandfald omsætte sin kraft til varme og ad elektriske ledninger puste denne ud i luften under det høie departements vise ledelse? Og vil Centralafrika heller omsætte sin overflødige varme til drivkraft?

Hvad vi alene med rimeligt haab tør forudsige, er, at den dag neppe er saa fjern, da mennesket ogsaa hersker over luftens rige og ikke som nu er dets indfald og tilfældigheder hjælpeløst underkastet.

Vi begynder allerede at skimte smaa erobringer paa dette omraade. Den artikel, som her skal meddeles, lover saaledes, at det snart vil blive muligt at sope gaderne rene for taage. Ved hjælp af elektricitet naturligvis. Endog London og Kristiania skal blive løftet op af det taagehav, hvori de nu en stor del af aaret er nedsunkne, og skal paany faa fryde sig ved Guds klare himmel og solens velgjørende skin. I parentes sagt, er det jo besynderligt, at kristianiaboerne ikke endnu viser spor af tegn til dannelse af finner eller gjæller. Det strider imod den darwinske lære om organismernes tilpasning til livsvilkaarene og synes at være et sterkt argument imod hele darwinismen; thi saa mange slegtled har vel nu levet og vokset op i den tætte, vandtunge Kristianiataage, at den skulde begynde at vise sine naturlige virkninger. Gjæller som aandedrætsorganer passer jo langt bedre til den end lunger, og den vaade luft skulde man tro maatte lokke frem paa os en rad af fiskefinner. Nu, en dag kommer det vel, ifald vi ikke snart bliver herrer over taagen.

Man inddeler for letheds skyld taagen i sjø- eller kysttaage, dal- eller fjeldtaage og by- eller støvtaage. Den sidste benævnes ogsaa paa høitidelig latin *nebula pulverea.* Den er en halvt menneskelig taage, et kunstprodukt, *fin-de siècle* forteelse. For en stor del i det mindste skyldes den fabrikpiberne og kulstøvet.

Taagens fugtighedsgrad varierer saa meget, at man inddeler den i „tør" og „vaad" taage. Den sidste er oftest Kristianias og heder ogsaa paa godt sprog *nebula stillans.* I vaad taage er de enkelte partikler større

end i tør taage. Videre har man anticyklontaage, hvorunder det ikke regner, mens temperaturen begynder lav om morgenen og stiger jevnt i dagens løb; og cyklontaage, hvorunder det regner med konstant temperatur.

Bytaagen er overordentlig usund. Først og fremst angriber den naturligvis aandedrætsorganerne. En forsker har søgt at undersøge dens indflydelse i saa henseende i London. Under en tæt otte dages taage i 1880 steg dødeligheden til 48.1 pr. tusen eller til et tal, som ikke havde været naaet siden den sidste store koleraepidemi. En ordentlig bytaage skulde saaledes være lige saa ødelæggende for sundhed og liv som en ondartet koleraepidemi. I samme tidsrum døde der 1557 af sygdomme i aandedrætsorganerne. Man behøver jo heller ikke at være læge for med den største bestemthed at kunne sige, at den tætte, vaade taage, man ofte erfarer i Kristiania, er afskyelig.

Dens helbredsnedbrydende virkninger indskrænker sig dog ingenlunde til aandedrætsorganerne. Den virker som et tæppe over byen, der holder giftige gaser og sygdomsspirer fast nede i gaderne istedenfor at lade dem spredes og opløses i luften. Saaledes har man ved gasverksanlæg fundet, at atmosfæren i tæt taage bliver overordentlig gasholdig. Paa samme vis stænges naturligvis kloakgas og alle andre uddunstninger inde, samtidig som sollysets bakteriødelæggende og rensende indflydelse stænges ude.

At blive taagen kvit er derfor en opgave af stor betydning, og heldigvis kan vi allerede skimte dens løsning.

For et par aar siden blev der i de Forenede Stater eksperimenteret meget med „regnmageri“. Eksperimenterne var ikke uden interesse, om de end nærmest maa betegnes som veir-kvaksalveri. De støttedes ikke af nogen meteorolog eller anden videnskabsmand. Man var inde paa en gal vei. Man søgte at frembringe regn ved heftige rystninger af luften. Vi maa begynde mere beskedent med at lære at danne og opløse skyer og taagebanker ved at kondensere eller sprede efter behag luftens indhold og fugtighed.

Taage dannes i det mindste paa tre vis: ved hurtig varmeudstraaling; ved afkjøling som følge af en blanding af forskjellige luftstrømme; og endelig ved at luften løftes høiere op og derved afkjøles. Det er altid *afkjøling*, som bevirker taagedannelsen. Den første maade forekommer hyppigst; taage af denne art dannes oftest over sletter, naar varm luft strømmer ind over dem og kommer i berørelse med en kold jordbund. Sjøtaage dannes, naar der er betydelig forskjel mellem vandets og luftens temperatur; kysttaage, naar indstrømmende varm luft møder afkjølet land — eller den kan være inddrivende sjøtaage.

Det hænder ikke sjelden, at der er betydelig lavere temperatur i

dalene end paa høiderne; i saadanne tilfælde samles der en tæt, ofte langvarig taage i dalen, medens høiderne bliver liggende i klar luft. Den mildere luft deroppe synker nemlig stadig ned i dalen, hvor den afkjøles og øger taagebanken.

Taagen gjør imidlertid ogsaa nytte. Det gjælder om den som om saa meget andet, at den i og for sig er et gode; det kommer blot an paa at begrænse den til rette sted og tid. I byerne er den en næsten udelt elendighed, men paa landet har den sin store nytte. Det gjælder da om at sende den væk fra byerne og lade landet faa saa meget af den, som det med fordel kan bruge. Den spiller en ikke liden rolle i jordbruget. Den er nemlig en prægtig frostbeskytter om høsten. Den virker som sagt som et tæppe. Et tæppe over byernes gasudstrømninger er ikke ønskeligt, men et godt, tykt tæppe over ager og have en kold høstnat er mange penge værd. Saa langt er man da derfor ogsaa nu kommet, at man i mere fremskredne lande laver sig taage til frostbeskyttelse — pakker gaarden ind i et taagehylster, naar det er koldt, akkurat som man sørger for vanding og gjødning.

Taagens varmende virkning beror paa to omstændigheder. For det første hindrer den jordens varmeudstraaling — virker præcis som et godt uldtæppe om den. Og for det andet frigjør den varme ved sin dannelse. Som der kræves varme for at fordampe vand, saa sættes der varme fri, naar damp fortættes til vand. Dampen repræsenterer i virkeligheden vand, hvori der er bundet en del varme eller kraft, som kan blive og har været varme. Naar altsaa luftens fugtighed fortættes fra damp- til vandform og taagen dannes, saa udvikles der varme.

De Forenede Staters veirkontor har udsendt til frugtfarmerne i Kali fornien et cirkulære, hvori de belæres om, hvordan de kan beskytte sin avling mod frost ved „taagedannelse“. Veirkontoret opregner i det hele fem midler til beskyttelse mod frost. Først ved at hindre varmeudstraaling fra jorden ved hjælp af et røgtæppe over den; man tænder baal, der bringes til at udsende en tæt røg. Denne virker da paa samme vis som taage. Midlet er lige saa godt, som det er gammelt. Dernæst kan man søge at danne virkelig taage ved at øge luftens fugtighedsgehalt. For det tredie kan man øge luftens varmegrad; for det fjerde bortskaffe — formelig bortdrænere den kolde luft, og for det femte blande luften og bortskaffe den afkjølede.

Luftens fugtighedsgehalt øges ved at sprøite damp ud i den. Dette gjøres bedst i forbindelse med røgbaalene. Dampen fortættes og danner taage, mens den samtidig afgiver sin varme til luften.

Hvor jordbruget drives intenst, og produkterne har et høit værd, vil det lønne sig at operere med „taagedannelse“.

Men hvorledes blive kvit bytaagen? John Aitken i Edinburgh opfandt for fem aar siden en overordentlig følsom „støvtæller". Med denne er støvkornenes antal i kubiktommen blevet maalt paa mange steder og under forskjellige forhold. Disse maalinger har godtgjort, at der er den nærmeste forbindelse mellem taage og støvkornenes antal. Om vi skal druknes i et hav af vaad, tæt taage eller blot fryde os ved et let lysbrydende slør af, hvad amerikanerne kalder *haze**) — en ganske tynd dis —, det afhænger i væsentlig grad af luftens støvindhold. Er der meget støv, saa faar vi den tætte, tunge taage. Er luften ren, faar vi den lette, fine dis, som blot forskjønner alle ting.

Det er derfor utvilsomt saa, at taagen i senere aar er blevet hyppigere og tættere i Kristiania. Kulstøvet øger den fra aar til andet. Støvpartiklerne danner kondensationscentre for fugtigheden.

Vil vi blive taagen kvit, behøver vi altsaa blot at bortskaffe støvet. Dette kan, oplyser forfatteren, gjøres paa ikke mindre end fem forskjellige maader, kanske flere. Men den mest lovende metode er ved elektricitet.

Dr. Lodge paaviste allerede for 10 aar siden, at man i elektriske udladninger (kunstig lynild — og vi ved jo, at lynet altid „renser luften") har et glimrende middel til at rense atmosfæren. Han foretog en række eksperimenter. En krukke fuld af magnesiumrøg renses i et øieblik ved gnister af blot $^1/_{10}$ tommes længde. Med største lethed rensedes ogsaa en kjelder fuld af terpentinrøg. En liden elektricermaskine gjør paa et par minutter luften i et tæt røgeværelse saa ren, som den i naturen er efter en god tordenbyge. Teatre, hospitaler osv. kan renses paa samme vis.

Siden Lodges tid har imidlertid den elektriske teknik gjort uhyre fremskridt. Vi kan nu skaffe tilveie spændinger og udladninger, hvorom han ikke drømte. Vi behøver hverken gnist eller lynild, en jevn udstrømning af stærktspændt elektricitet vil ødelægge støvet og dermed straks fjerne baade røg og taage. Forfatteren mener derfor, at det allerede nu maa være praktisk muligt at opstille „taagespredere" paa krigsskibe og store dampere, paa fyrtaarne, jernbanestationer, brygger, offentlige pladse og gader. Med andre ord, det maatte allerede nu gaa an uden uforholdsmæssige omkostninger at jage bytaagen væk. Saasnart den nærmer sig, har blot rette vedkommende at trykke paa knappen, og vips er taagen

*) I Ny England ligger denne ofte som en gulddamp over landskabet uden at hindre den milevide udsigt. Walt Whitman har et lidet stemningsfuldt digt derom — „en aaben laavedør, eng og græssende kjør, *haze* og vid udsigt." Knut Hamsun oversætter i sin bog om „*Amerikas Aandsliv*" *haze* med taage, og ler saa en halv side nedover ad Whitmans dumhed, som tillod ham at forbinde „taage" med vid udsigt. Men *haze* kan *aldrig* i verden betyde taage.

umuliggjort, luften ren som efter et tordenveir, og solen faar skinne, hvor den ellers forgjæves vilde prøve paa at sende sine straaler igjennem taagedynen.

Samme elektriske apparater vilde naturligvis naarsomhelst kunne benyttes til at friske lidt paa byluften.

Dette er ogsaa noget, som vore vandfald skal gjøre for os. De skal løbe og slide deroppe i fjeldene, mens vi benytter en del af deres kraft ogsaa til elektrisk at „sprøite" bytaagen væk.

Sagen anbefales vore teknikere og opfindere som en sag af stor betydning og med mange penge og hundre tuseners hjertelige og oprigtige taknemmelighed i løn.

De store amerikanske verksteder.

(Efter **Henry Roland** i *„Engeneering Mag."*).

Trods den langt høiere arbeidsløn er amerikanerne istand til paa flere omraader at undersælge den europæiske fabrikant. De kan f. eks. sælge sko i Kristiania billigere, end vi selv kan tilvirke dem paa stedet, og alligevel lønnes den amerikanske arbeider bedre end den norske. Hemmeligheden herved ligger som regel i tre forhold: masseproduktion, glimrende ordning af selve driften, saa det hele verk drives paa den mest økonomiske maade, — og endelig anvendelsen af en gjennemgaaende mere intelligent arbeidsstyrke, end man kan opdrive i Europa.

Erfaring har til overflod godtgjort, at intelligens er en betydningsfuld faktor endog i det rent mekaniske arbeide. En god skoleundervisning øger arbeidernes arbeidsevne i betydelig grad. Og selv et bibliotek i verkstedets nærhed viser sig snart at øge verkseierens indtægter.

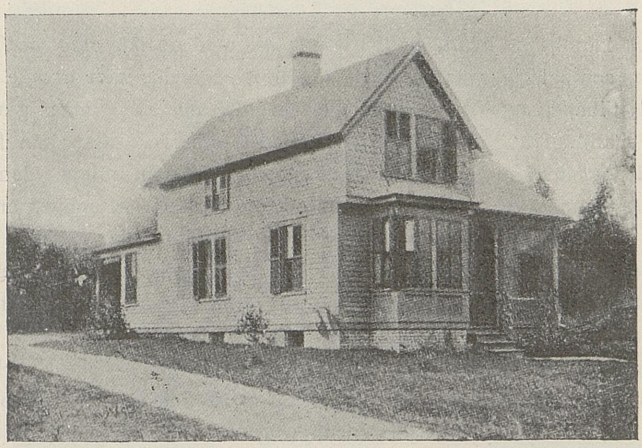
Endog en skurekone, som har gjennemgaaet en god skole, gjør bedre arbeide end en, hvis hjerne er forblevet død masse. Lidt liv i hjernen gjør, at skurekonen forstaar at indrette sit arbeide paa bedste maade, hun faar fat paa den bedste slags sæbe og filler. Hun har lært at hade daarligt arbeide og skiddenhed, at være stolt af godt udført arbeide og holde af skinnende renslighed. Hun har faaet omløb i hodet, fart i blodet, saa arbeidet gaar som en dans sammenlignet med den skurekones arbeide, hvis menneskelige intelligens aldrig er vakt.

I de amerikanske sydstater betaltes (for en tid siden i hvert fald) en hvid mand dobbelt saa meget for vanligt jernbanearbeide som en neger, og kontraktørerne stod sig alligevel paa at anvende hvide arbeidere

til dobbelt løn. De udrettede mere end det dobbelte, og de begik færre kostbare dumheder. De var mindre dovne og træge og forstod lettere et arbeides hensigt.

Jordbrugerne i Sydstaterne benytter næsten ikke maskineri — det sees mindre af det der end i vort eget land. De siger, at de kan ikke bruge det, saalænge de væsentlig maa stole paa en sort og endnu i det store hele uoplyst arbeidsstyrke. Den forstaar ikke at benytte maskiner. De ødelægges næsten øieblikkelig.

„*Kringsjaas*“ redaktør iagttog for en tid siden et interessant eksempel paa intelligensens betydning for det mest „simple“ arbeide. For dem, der kommer hjem efter en tids ophold i Amerika, virker det ofte ligefrem komisk at se den maade, hvorpaa f. eks. en vanlig jordarbeider

Cheneyverkerne. — En arbeiders hus. — For enkelt familie.

skuffer og triller jord. Det minder en om et vist dyr paa en tjærekost. Man kan blive staaende længe og iagttage det som et interessant fænomen. Det er fuldstændig negrenes arbeidsmetode — et tag idag og et imorgen. Det komiske forsterkes jo ogsaa oftest ved, at man sjelden ser to arbeidere uden en „formand“, som ingenting andet bestiller end at se paa de andre. I Amerika vilde man spare formanden, den nødvendige intelligens vilde arbeiderne selv besidde, og deres arbeide vilde blive kontrolleret paa en enklere og billigere maade. Eller var der en „formand“ med, saa vilde han ikke være af finere stof, end at ogsaa han brugte hakke og spade.

Men en dag blev jeg vidne til, at en del murere og tømmermænd tog fat paa at skuffe væk en jordhaug. Det var en fornøielse at se paa. Skufferne fløi som i dans; hver arbeider forstod arbeidets gang og indrettede sig automatisk derefter og efter sine sidemænd. Det skulde været

interessant at have undersøgt, hvor meget større dagløn man havde kunnet give dem for jordarbeide uden at fordyre arbeidet.

Nu i Amerika har den indfødte arbeidsstyrke gjennemgaaet samme skoler som prestesønner og doktorsønner. Intelligensen er vakt og videre udviklet ved deltagelse i det offentlige liv. Følgen er, at det hele arbeide, hvor indfødte arbeidere hovedsagelig benyttes, kan planlægges bedre og gaar langt mere energisk og friktionsfrit.

Dette, at arbeidernes intelligens og skoledannelse i væsentlig grad betinger et lands økonomiske evne og tilstand, er i det hele fastslaaet ved statistik og undersøgelser fra alle kanter. Det er bragt udenfor al tvil, at alt hvad der gjøres for det hele folks intellektuelle udvikling, kommer tifold igjen som øget arbeidsevne og national velstand og kraft.

Man kan have hvad sympati man vil med sociale reformer, der er et princip, som aldrig maa oversees, og hvis opgivelse vilde betyde begyndelsen til tilbagegang, det er, at det overalt og altid maa gjælde at faa hver mand til at yde sit yderste og bedste arbeide. Man kan forkorte arbeidstiden; man kan forbedre livsvilkaarene, man kan udjevne dem; men en ordning, som ikke søger at stimulere hver arbeider af enhver art til at gjøre sit yderste, vil i sig bære spiren til forfald og tilbagegang. Ingen „social reform“ maa befordre dovenskab eller ligegyldighed. Der er ingen forbindelse mellem de to ting. Den, som venter sig magelige, dovne dage af fremskridtene paa det sociale omraade, vil blive skuffet.

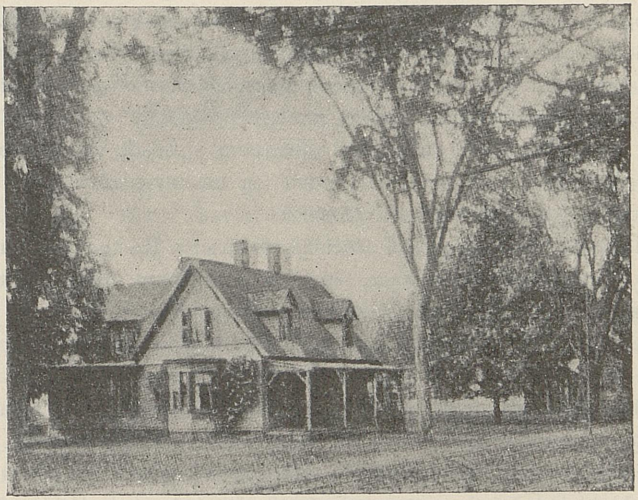
Den amerikanske arbeider maa i regelen arbeide haardt. Han har altid dertil det sterkeste af alle motiver. For dovenskab er der øieblikkelig afskedigelse — uden naade eller barmhjertighed. Han maa give sit fulde, bedste arbeide i den tid, han arbeider. Intet dagdriveri taales. Alt er anlagt paa at vinde ud af ham det mest mulige. Men til gjengjæld søger man ved de bedste anlæg paa alle vis at lette ham hans arbeide. Man skaffer ham det bedst mulige verktøi, rummelige, lyse lokaler. Og man betaler ham for en dags arbeide en løn, hvorpaa det gaar an at leve et ganske godt og rigt menneskeligt liv. Naar arbeidstiden er tilende, er han fri borger i staten med penge nok i lommen til at tage del i de glæder, livet giver os.

De store verksteder derover drives næsten med militær disciplin og ordenssans. Det er naturligvis en nødvendighed, hvor saa store arbeidsstyrker anvendes, og hvor forretningens lønsomhed gjerne beror paa de smaa poster og procenter, som daarlig og uordentlig drift vilde forsømme eller overse. Fem minutters tidstab om dagen vilde bevirke en ikke saa liden nedgang i forretningens indtægtsbudget.

Det er industrialismen, som er sat i system og har skabt sin egen

disciplin og sine egne velindeksercerede armeer med hammer og tang til vaaben istedenfor gevær og sværd. Opsynet er strengt som i en almindelig arme. Formændene maa lystres. Afvigelser fra reglerne straffes med afskedigelse. Selvfølgelig kan der klages over formændene, og de større verksteder har sørget for, at enhver klage bliver undersøgt og upartisk paadømt.

Det bliver mere og mere almindeligt at indføre stykbetaling, saaledes at priserne gjerne fastslaaes efter samraad med arbeiderne og omhyggelig undersøgelse baade af, hvad driften taaler, og hvad en mand bør og kan tjene pr. dag. Under den ordning bliver selvfølgelig arbeiderne sine egne opsynsmænd. Det bliver deres sag at gjøre det mest mulige. De flinkeste

Cheneyverkerne. — Et stykke af en gade med hus til to familier.

og ihærdigste sætter maalet, som de andre stræver i sit ansigts sved at naa. Med fast dagløn bliver det omvendt gjerne de daarligste og dovneste, som sætter maalet. De flinkere ser ingen grund til at gjøre mere end de andre.

Som jevnt eksempel paa betalingen kan tages en stor laasefabrik i New York stat *(Yale og Towne)*. Støbere, formere og verktøismaskinister tjener fra otte og en halv til eleve kroner dagen; de, som arbeider direkte paa laasene, tjener fra fem og en halv til syv og en halv krone dagen; Gutter fra kr. 2.75 opover og hundre piger, som har ansættelse ved fabriken, fra kr. 2.75—4.75 pr. dag. Formændene tjener fra 5000 op til 10—15,000 kroner om aaret.

Interessant er det, at mange af de største fabriker og verksteder ligger *paa landet* — ofte lang vei fra store byer. Ganske for sig selv midt paa landsbygden. Og lige interessant er det kanske, at ved valget af beliggenhed tages der ogsaa betydelig hensyn til naturomgivelserne, til det rent æstetiske. Man finder det ret og billigt, at arbeiderne, som maa bo i fabrikens nærhed, faar saa lyse og behagelige omgivelser som muligt. Og man tror ogsaa at have fundet, at selv denne faktor øver indflydelse paa forretningens budget.

Saaledes ligger det store Cheney-kompleks af silkespinderier og jernverk i en af Ny Englands vakreste strøg, midt ude mellem bakker og skov, i et henrivende vakkert dalføre. Landsbyen er bygget saaledes, at omtrent hver familie har eget hus, og at dette altid omgives af en have, græsplæner og trær. Gaderne er vakre avenuer med svære løvtræer plantede i tætte rækker paa begge sider. Fabrikerne selv ligger halvt skjult af løv og træplantninger med vakre velstelte græsplæner og haver rundt om og efeu- og vinranker klatrende opover murene. Landsby og fabriker dækker et areal af fire kilometer, og rundt om dem staar de skovklædte aaser. Det hele er holdt i eksemplarisk orden og beskrives som et af de mest henrivende og idylliske punkter i Amerika.

Billederne viser et par af arbeidernes huse. Kompaniet eier en del og leier dem bort paa vilkaar, som blot giver en lav procent af den kapital, som er nedlagt i dem. Men arbeiderne opmuntres ogsaa paa alle vis til selv at bygge. Der sælges dem grundstykker til det brug paa de rimeligst mulige vilkaar. Ældre arbeidere pensioneres. En dygtig arbeider ved, at han er økonomisk tryg mod sygdom eller uheld ved sine forsik ringer og ved verksstyrelsens følelse af ansvar i saadanne tilfælde.

Midt imellem fabrikbygningerne er der af kompaniet bygget et vakkert og stort klublokale med en rummelig sal, hvor der kan holdes foredrag, opføres teaterstykker, danses og gives koncerter. Den er i brug omtrent hver aften. Salen omgives af større og mindre klubværelser. Den hele bygning *eies* nu af arbeiderne selv og staar i et og alt udelukkende under deres bestyrelse. Dens indredning er smagfuld og net.

Kompaniet har ogsaa bygget en skolebygning efter de bedste mønstre og ideer og i det hele søgt at gjøre skolen saa god, som tiden tillader. De har givet statens skoleinspektør, en entusiast paa opdragelsesvæsenets omraade, frie hænder til at indrette alt paa bedste maade. Skolen er fuldstændig fri og tager den vanlige folkeskoles plads. Forskjellen er blot, at kompaniet for at skaffe den bedst mulige undervisning tilveie betaler en del af skolebudgettet ud af fabrikkassen istedenfor helt at lade det falde paa bygden eller dens arbeiderbefolkning. Hvert klasseværelse har en egen liden bogsamling afpasset til elevernes alder eller det fag,

som værelset er viet. Elevantallet i hver klasse er begrænset til 25. Det samlede tal er lidt over 1000. Foruden vanlige skolefag er der specielle (naturligvis frie) kurser i videregaaende konstruktionstegning og snedkeri. Der er ogsaa en jevnt arbeidende kogeskole, forskjellige verksteder for sløidundervisning, en børnehave, hvor børnene tages ind fra de er tre aar gamle, og et prægtigt gymnastiklokale.

Selvfølgelig er der ogsaa et godt kommunebibliotek. Det er sjelden, at arbeidere forlader stedet. De tjener nok til der at leve et menneskeligt sundt liv, mere fuldt af fornøielser end de fleste bybeboeres, endog af de høiere klasser. Der er 2500 personer i stadigt arbeide.

Fabriksamlingen eies af en enkelt familie, som sætter sin stolthed i at gjøre det hele til et mønster paa sit omraade. Familien er ikke pengegrisk, den er rig nok. Den bor selv ved fabrikkerne og kjender intet vakrere eller mere tiltalende sted. Den trænger derfor ingen enorme indtægter. Isteden er det dens stolthed at „udvikle“ det lille samfund, over hvilket den fører et slags velvilligt og konstitutionelt begrænset, monarkisk styre. Det samme gjælder den omtalte laasefabrik.

Renslighed lægges der i alle mere moderne forretninger den største vegt paa. Alt holdes saavidt mulig skinnende blankt og pudset. Omgivelsernes nethed og renslighed skal bibringe arbeiderne en øget følelse af velvære og atter gjøre dem mere forsigtige i sit arbeide og omhyggelige for alt, hvad de haandterer. Ikke et vissent blad faar lov at ligge paa græsplænerne eller gaardspladsen udenfor fabriken. Vaskerummene har fuldstændigt hoteludstyr og formelig frister til den yderste renslighed. Lokalerne selv er godt ventilerede, lyse og skrupuløst rene samt saa vakkert og tiltalende indredet, som arbeidets natur tillader. Af verktøi sørges der for, at hver mand har det bedste og alt, hvad der kan trænges. Nyt verktøi, der letter arbeidet, indføres stadig, og arbeiderne opmuntres til selv at finde paa lettelser i arbeidet, nye kneb, nye metoder eller nyt verktøi. En ide betales godt, og dens ophavsmand har gjerne gjort sin lykke. Man staar altid rede til at prøve nye ideer eller metoder.

I det hele er der et jevnt samarbeide mellem arbeidere og bestyrelse. Det har lykkedes at gjøre selve arbeidet interessant, at faa arbeiderne til at arbeide med lyst. Thi der er den gode egenskab ved verden, at der neppe gives det arbeide, som ikke udført med intelligens kan blive interessant. Derfor kan ogsaa under saadanne forhold langt mere arbeide gjøres, uden at hverken legeme eller sind trættes, end der hvor det hele gaar mekanisk, trægt, dødt og uden interesse.

Det er ikke let at sige, hvori det ligger, at amerikanerne evner at faa vakt arbeidernes interesse for arbeidet saa gjennemgaaende paa alle felter. Men at det er saa, er sikkert, og at arbeidsudbyttet derved vinder

baade i kvantitet og kvalitet, er lige sikkert. En grund er vel, at man der søger at gjøre hver enkelt mand til et individ og en person, at lægge mest muligt ansvar paa den enkelte og give ham størst mulig handlefrihed. Det er gjennemgaaende paa alle arbeidsomraader og fra øverst til nederst. Det er jo det modsatte princip af vort, hvor den enkelte søges mest mulig udslettet og dermed al ansvarsfølelse og personlig interesse for arbeidet dræbt. Vi er de flinkeste folk i verden til at *tale om* individualisme og „personlig udvikling"; men i det praktiske liv fornegter vi al vor fagre tale.

Kringsjaas redaktør har selv arbeidet derover, og den lyst, hvormed det gaar, selv under det haardeste slid, er ligefrem forbausende. Arbeidet bliver fornøielse. Ligegyldigt, hvad det er. Man kan ikke undgaa at interessere sig for det og lægge ned i det hver trevl af kraft, som man disponerer over. Vi arbeidede mangen gang i jernbanekontorerne til 1 og 2 om natten, naar det gjaldt at drive paa og blive færdig. Og det trættede ikke. Ingen klaged. Paa en eller anden vis havde man faaet det ordnet slig, at hver mand af os satte sin ære i at faa arbeidet gjort og gjort godt. Her var det utvivlsomt den tiltro, man viste os, der lønnedes. Hver enkelt ingeniør fik mest mulig frie hænder; vi kunde endogsaa skrive ud anvisninger paa betydelige ekstraordinære summer, naar det gjaldt — uden forudgaaende ordre eller tilladelse, og anvisningerne honoreredes uden et ord. Paa vort lille banestykke eller inden vor gren af arbeidet var vi konger. De overordnede blandede sig aldrig i detaljer; de fandt nok at gjøre med at besørge overledelsen. Vi hørte aldrig en bemærkning, aldrig en klage over noget, vi foretog os. Saalænge vi gjorde arbeidet i sin helhed tilfredsstillende, var vi altid velkomne ved hovedkontoret, fandt altid en hyggelig og opmuntrende modtagelse der. Havde vi gjort et eller andet, som sparede kompaniet penge eller af andre grunde syntes godt, saa vanked der den mest ædelmodig tildelte ros og tak.

Og sligt virker paa de fleste mennesker. Man siger til sig selv: Om jeg saa maa slide mig fordærvet, saa skal, saasandt jeg lever, det arbeide, de har tildelt mig, blive gjort godt. — Og denne aand, som saaledes udgaar fra oven, gaar videre nedover gjennem alle grader. Det har ikke saa sjelden faldt i min lod at holde andre oppe til udover midnat, men jeg har dog aldrig i de tolv aar, jeg opholdt mig i Amerika, hørt en klage fra en underordnet mere end fra en overordnet.*) Man bliver paa den maade kvit saa megen irriterende friktion, at arbeidet selv løber som en dans. Det bliver bare fornøielse. Jeg kan ikke sige, at ingeniørarbeide er det, som ligger mit hjerte allernærmest, men det blev

*) For at være nøiagtig maa jeg gjøre to ubetydelige og berettigede undtagelser.

dog levende interessant og spændende, fra første stund jeg satte fod over et ingeniørkontors tærskel. Ikke mindst fordi man fik lov til at prøve sine kræfter; fik magt og ansvar. Og under det trives de fleste mennesker; uden det visner vi bort og dør hen i trægbed og dovenskab allesammen.

Gudstro.

Ogsaa et svar til dr. G. Armauer Hansen.*)

(Af **H. Tambs Lyche**).

Ligesom gudstroen er fælles for jødedom og kristendom, for de førkristne profeter eller salmedigtere og for apostlene, for det Gamle og det Nye Testamente, saaledes er den i det hele fælles for de fleste (eller alle) store religioner og gammel som menneskets aandelige liv. I høit udviklede, etiske religioner og blandt intellektuelt eller moralsk vidtkomne folkeslag naar den frem til høie og rene former og bliver en tanke, for hvilken endog de bitreste modstandere maa bøie sig med ærefrygt og sympati; i lavere religioner eller blandt mindre udviklede mennesker møder vi den i lavere og mindre tiltalende former. Men næsten overalt, hvor der er tænkt, støder vi paa den. Udenfor religionerne gjenfinder vi den som de allerfleste store tænkeres sidste ord, som resultat af al deres grublen og tænkning. De forskjelligste skoler, retninger, racer, tider mødes i dette punkt — ældgamle kinesere som Laotsze og moderne tyskere som Kant; ægyptere, grækere, hinduer, germaner; det attende aarhundre før Kristus og det attende efter Kristus; Plato, Konfucius og den sidste tænker af betydning. Der er næsten enstemmighed paa dette omraade blandt vor slegts dybsindigste og bedst udrustede tænkere og personligheder. Endog de forholdsvis meget faa, som har prøvet at opkonstruere ateistiske filosofiske systemer, bygger i virkeligheden oftest ogsaa paa en gudstro — blot at denne er forskjellig fra de andres og mindre udviklet.

Der er ingen tvil om, at meget af den intellektuelle eller moralske modstand, som fra tid til anden reises imod gudstroen, skyldes og rettes mod lavere gudsbegreb, hvormed vedkommende er komne i berørelse. Den er vistnok ofte blot sund kritik, der driver os frem til renere og høiere tanker paa religionens omraade. Den er ogsaa ofte blot en fuldstændig misforstaaelse af, hvad der forstaaes ved gudstro.

Lad os derfor begynde med at bringe paa det rene, hvad denne tro vil sige, — den tro, som ikke er begrænset til nogen enkelt religion, men

*) Se *„Kringsjaa“* VIII 673 og 757.

som er fælles for menneskeheden. Lad os med andre ord faa fuld klarhed over, hvad der er det dybeste og det væsentlige i gudstroen; det, uden hvilket den ikke mere findes, men med hvilket den altid er tilstede, hvor meget end former og grader kan skifte; det som skarpt og afgjørende skiller al tro fra dens modsætning. Og lad os for at begrænse et ellers uoverskueligt felt, udelukkende holde os til denne enkle kjerne for tro. Dermed er selvfølgelig ikke sagt, at alene dette er af betydning. Vi begrænser os blot for klarheds skyld for øieblikket til den ene grundlæggende ting. Kristendommen har tilført denne troens kjerne og grundlag elementer, som utvilsomt er af det høieste værd, og som udgjør dens gribende og svimlende store budskab til verden; men derom taler vi altsaa ikke her og nu. Kun om den enkle begyndelse, det mest elementære. Alt andet udskiller vi foreløbigt for desto klarere at se hovedsagen.

Personlighedsbegrebet vil saaledes paa dette punkt blot virke forvirrende. Det udtrykker utvilsomt en dyb sandhed; men det er ikke det væsentlige og grundlæggende. Det er derimod en af de følgeslutninger, som neppe kan undgaaes, naar først det væsentlige er antaget. Naturligvis forstaaes her ved personlighedsbegrebet ikke nogen begrænsning i lighed med de „personer", vi kjender til. Det væsentlige ved personlighedsideen er dog ikke begrænsningen og forskjellen fra andre, men slet og ret *bevidsthedslivet*. Det er dette, som menes, naar der tales om det Guddommeliges personlighed. Og definitionen viser begrebets betydning. Det betegner — som vort menneskelige sprog bedst kan — forskjellen mellem en Levende Gud og en Ting eller en blot og bar blind, ubevidst Kraft. Men betydningsfuldt som dette er, er det ikke det væsentlige; fremforalt er dets anerkjendelse ikke væsentlig; thi vi ved, at der gives glødende gudstro, trøstende, begeistrende tro uden det. Vi søger det, som gjør denne begeistring og glød mulig endog der, hvor troen blot gjælder en upersonlig guddom.

Hvad der er sagt om personlighedsbegrebet, gjælder lige meget enhedsideen. Den er, som religionshistorien godtgjør, af underordnet betydning. Væsentlig rent intellektuel, en følge af spekulativ tænkning eller af forsknings og videnskabs øgede lys. (Blandt jøderne dog væsentlig af moralsk udspring). I vore dage synes imidlertid denne ide en selvfølge; der er ingen strid om den. For os alle er verden en énhed, et *universum*, og ateisten vil paa forhaand medgive, at er der guddom, saa er der blot En almægtig Gud. Men man gjør jøderne stor uret, naar man betragter dem væsentlig blot som bærere af det budskab, at „Gud er En". Det havde aldrig inspireret profeter og salmedigtere, aldrig skabt nogen bibel, aldrig nogen kristendom. Menneskesjælen lever ikke af matematik. Israel havde et langt dybere budskab at bære frem, nemlig

det, som er omkvædet gjennem al deres historie og gjennem vor hele bibel, at guddommen — verdens høieste magt — er „Retfærdighedens Herre“, hvis ord er sandhed, og hvis bedste navn er den Hellige eller den Gode; at med andre ord guddommen ikke blot er én, ikke blot vis, almægtig osv. osv., men *god*. Det er denne tanke, som er Israels og bibelens store glædesbudskab til verden. Og det er i den, vi finder det høieste gudsbegrebs kjernepunkt.

Det er videre meget almindeligt at mene, at gudstroen nødvendigvis gaar udenom det liv og den natur, som er det fælles iagttagelsesfelt for ateist og teist, at den blindt tror paa kræfter, som ikke findes i den kjendte natur, tror paa eller ser et væsen, der sidder udenom naturen og derfra ved mirakuløs indgriben gjør sin magt gjældende. Men denne forstaaelse af gudstroen er feilagtig. Det er sandt, at i den form optræder den tildels; men den findes lige sterk i en anden form. Det er ikke noget, som er uadskilleligt fra den eller eget for den *i sin helhed*. Den er heller erkjendelsen af kræfter og egenskaber *i* og *ved* det liv og den natur, vi alle ser, som gjør, at man faar tillid til det Liv, som strømmer om os, til dets inderste, dybeste, varigste væsen.

I det hele, maa det slaaes fast, er gudstroen blot en tolkning af livet. Ateist og teist benytter det samme materiale, erkjender de samme kjendsgjerninger, ser med samme øine, tænker med samme fornuft og paa samme vis. De stirrer begge lidenskabelig søgende og famlende efter klarhed og forstaaelse ud i det mylder af kræfter, som vi kalder Livet. Forskjellen mellem dem er blot den, at medens ateisten i dette Liv ikke sporer en ledende intelligens og ikke øiner nogen styrende Godhed, saa føler teisten sig fuldt og fast overbevist om, at Livet aabenbarer den Magt, der frembringer og er det, baade som Intelligens og Godhed eller Moral.

Det er her, de to skilles, og det er saaledes, de skilles. Her er vi ved udgangspunktet for det hele. Det er denne forbindelse af magt med intelligens og godhed, som giver gudsbegrebet. Det er dets væsentlige indhold. Hvorledes man prøver at tænke sig denne Magt, det er af underordnet betydning. At man føler den som den sikreste af al verdens kjendsgjerninger, det er tro.

Vi ser saaledes, at der er tre elementer og kun tre, som tilsammen danner gudsbegrebets kjerne: Magt, Intelligens, Godhed (eller Moral). Hvor vi møder gudstroen i dens høieste former, finder vi dem alle harmonisk samlet; men dette er langtfra altid tilfælde inden religionens omraade. Oftest er et eller to af de tre elementer ganske dominerende og

de gjenværende blot mere eller mindre udprægede kvalifikationer af de første.

De tre er her nævnt i den orden, hvori de oftest synes at have paatrængt sig menneskene. Det er gjerne rækkefølgen den dag idag, naar menneskene lægger traditionen tilside for ansigt til ansigt med livets fortærende problem at søge tilbunds deri. *Magt* er da det første, menneskene ser i livet. Den altopbyggende, altfortærende, overvældende magt. Først senere vover man at tro, at denne magt dog er en Evig Fornufts ydmyge slave, den tjenende aand, som bygger og bryder ned efter en plan, som uendelig Visdom har lagt for den. Og sidst kommer den unegtelig lige dristige som ophøiede tanke, at den store Verdenshjerne drives af et Verdenshjerte, Forstanden af Kjærlighed, den Evige Fornuft af uendelig Godhed. Saa er gjerne, om end langtfra altid, rækkefølgen.

Vi træffer til enhver tid guder eller gudsbegreber, som aldrig er komne ud over det første trin. De er blot Vælde. De kjender ikke forskjel paa godt og ondt. De kan være lave, usle og moralsk svage, ja de kan endog være dumme, uforudseende; men de er altid en Magt, som tvinger tilbederne iknæ.

Der er andre guder, der som den indiske Brahma er uendelig Magt forenet med absolut Visdom, men i hvem visdommen selv, umenneskeliggjort ved den manglende godhed eller moralske sans, blot bliver til en ny form af brutal magt. Man lovsynge og ophøie dem, som man vil, den store Brahma bliver dog altid underlegen tusener af hans tilbedere, som ved, det Han ikke ved, hvad kjærlighed og godhed og ømhed vil sige.

I Laotszes vakre lære er guddommen tingenes fornuftmæssighed eller den Evige Fornuft. Magten er her blot en bisag, en tjener, og fornuften selv omfatter den etiske forstaaelse, godhed og ømhed, saaledes at Laotsze kunde kalde sin upersonlige guddom — tingenes fornuftmæssige lov og orden — *Min Moder*.

Blandt jøderne synes det profetiske gudsbegreb at være sprunget direkte ud af den moralske følelse. Baade magt og visdom traadte her i baggrunden, og guddommen føltes først i samvittigheden som Bud og Retfærdighed, som det indre „Du Skal“ eller „Du Bør“. Derfor blev Israels gud straks mere nær og menneskelig i al sin helligheds majestæt; thi intet kommer os mennesker saa nær som ret, sandhed, godhed og kjærlighed. Det er her, vi evner fuldt at forstaa og møde det guddommelige. Det er broen, baandet mellem det og os. Gudsbilledet.

Veiene er saaledes mange. Vi vandrer dem fremdeles i vor egen tid, træder i de gamle spor, tænker op igjen de gamle tanker, skaber nye filosofier og systemer, som blot er gjentagelser af Platos, Laotszes, vedan-

taernes. En ser blot den overvældende magt i verdensaltet, og hans eneste guddom er denne magt, om hvilken han mener intet mere at kunne vide. Her staar f. eks. Herbert Spencer og med ham en stor del af den agnostiske skole. Her maa ogsaa ateisterne blive staaende; thi denne del af gudsbegrebet med alt dets under og mirakel bliver de jo ikke kvit. Her har vi altsaa en fælles grund, hvor alle mødes. Dertil kommer enhedsbegrebet, som jo i vor tid maa ansees som fastslaaet fælleseie. Der kan derfor ikke længer være tale om magter eller guder, men kun om en Almagt eller Gud. Et væld af magt uden maal og uden ende, trodsende al beskrivelse, al fantasi, al drøm — en eneste Almagt, som er alle tings ophav, aarsag og inderste grund og væsen, saa meget tror vi alle. Det store spørgsmaal bliver blot, om vi tør tillægge eller tiltro denne Almagt den intelligens og den godhed, uden hvilke vi ikke kan dyrke den, føle nogen tillid til den eller se noget „guddommeligt" ved den.

Spencer og hans disciple anser dette umuligt; de mener, at vi ikke *kan* vide mere, end at den er Magt, *Kraft*. Men, som blandt andre Max Müller har paavist, er dette daarlig logik fra Spencers side, al hans taknemmelig anerkjendte storhed tiltrods. Vi *ved* mere om den. Spencer selv erklærer sig at vide mere om den. Alle hans filosofiske verker er i virkeligheden ikke andet en en fortælling om, hvad han tror at have fundet ud angaaende denne Magts væsen, veie og vilje iblandt os og i naturens riger.

Det er nemlig, ifølge Spencer selv, netop denne Magt, som aabenbares eller manifesteres i al naturen. Al naturen bliver saaledes en aabenbaring, en tilsynekomst af den, en beretning om den, og al vor viden viden om den, som Spencer saa ulogisk kalder *The Unknowable* — for saa i en række svære bind at søge at gjøre *known*. De kræfter, tendenser, love, vi finder i naturen, maa pege tilbage paa egenskaber ved denne Magt. Helt kjender vi den ganske vist ikke. Udenom den synlige natur, udenfor vor erkjendelsesevne kan der ligge dyb paa dyb af denne Magt, hemmeligheder og sider ved dens væsen, vi aldrig som dødelige kan fatte. I disse dens dybeste dyb, som den er „i sig selv", udenfor sin aabenbaring og tilsynekomst i natur og liv, kjender vi den ikke. Der er den *The Unknowable*, som allerede Job i sin tid havde fundet ud; men som den i verdensaltet aabenbarer sig, som den viser sig for os, som vi har med den at gjøre og alene kan komme i forhold til den, kjender vi den delvis. Al vor viden er en delvis viden om den.

Og i den natur, som er Almagtens aabenbaring, finder Spencer ogsaa etiske love og kræfter eller rettere love og kræfter, som tjener, støtter og betinger moral eller godhed. Giver da ikke dette ogsaa et vink om Almagtens væsen? Afspeiles den ikke ogsaa deri?

Det maa i det hele erindres, at „naturen“, verdensaltet ikke bare indbefatter et mylder af lysende verdner, love som aldrig brydes, og kræfter, hvis størrelse, vi ikke fatter; ikke bare vældige masser og kolossale tal, men ogsaa menneskets evne til at se skjønhed og glædes derved, musik, blomster, barnets smil og den kjærlighed, som er det menneskelige livs værd. Tag det saa nøkternt og „vantro“, man vil, vi maa dog se Almagten ogsaa i lyset fra disse ting. Det gaar ikke an at stirre sig saa blind paa de vældige masser af verdner og tider, at vi uvilkaarlig blot igjennem *dem* ser den Almagt, der fuldt saa vel er aabenbaret i menneskets evne til frit at dø for en anden; at vi blot ser som fysisk, brutal Kraft, i lighed med tyngdekraft eller elektricitet, den Almagt, som aabenbares ligesaa fuldt i Platos hjerne eller Jesu hjerte som i solsystem og melkevei, i rosens duft som i tordenskrald og verdens undergang. Sirius, Orion eller hele verdensvrimmelen giver os ikke det hele billede eller den hele aabenbaring af den; vi maa ogsaa regne med og se den igjennem en vaardags blomsterklædte skovbakke eller al den godhed og ømhed og mildhed, som nu engang *ogsaa* findes i det Verdensalt, der intet kan eie og intet manifestere, uden hvad den Evige Almagt eier og er.

Om al denne mildhed, fagerhed og godhed, som idag faktisk findes, skyldes en naturlig „udvikling“ eller et mirakel, det er en ganske underordnet sag, som her ingen rolle spiller. *De er her* — det er den kjendsgjerning, som ingen kommer forbi, og som ateisten maa forklare bort, før han kan forlange, at vi skal følge ham videre. Han spørger os: „Hvorfra er det onde? Kan der være Ondt i en Guds verden?“ Vi svarer: „En forklaring derpaa lader sig i det mindste skimte; men sig os du: Hvorfra er det gode og det vakre i en verden uden Gud?“ Og ateismen er os endnu svaret skyldigt.

At „udviklingen“ har givet os disse ting, betyder blot, at de er integrerende dele af det verdenssystem, som alle kræfter og love tilhører og danner, af den natur, hvori Almagten fra evighed af manifesterer sig. At de altsaa er der, fordi de svarer til noget af samme art i den evige Almagt.

Andre ser foruden den overvældende magt i verdensaltet et element til, som synes dem ligesaa tydeligt og paatrængende som magten. Og de ser det i den inderligste forening med den, som del af dens væsen. Det er fornuftmæssigheden i det, som vi alle ganske ligetil og med fuld ret kalder naturens „orden“. Paa denne fornuftmæssige ordning af verdensaltet beror al videnskab, al kundskab om og forstaaelse af naturen. „Al videnskab er baseret paa den“, sagde Helmholtz. Vi søger rationelle

grunde for alt. Vi er overbeviste om, at de findes. Denne overbevisning er troen paa naturens fornuftmæssige ordning.

Men alt dette vil ikke sige andet, end at der er overensstemmelse mellem naturens ordning og den forstands love og krav, som banker bag vor egen pande. Det er denne overensstemmelse, som gjør forstaaelse og viden mulig, som gjør, at vi altid i naturen finder den rationelle begrundelse, vor forstand kræver. Men dette vil jo igjen ikke sige andet, end at Noget, som nøiagtig svarer til vor forstand har arbeidet derude i naturen, har bestemt dens orden, har behersket dens kræfter, er dens sjæl, er selve den tændende, drivende gnist i den Almagt, som manifesteres i den. Eller kan nogen anderledes forklare det? De, der vil gudstroen tillivs, maa prøve sig her; thi her er det, veiene skilles. Bortforklar fornuftmæssigheden i verdensaltet; thi med den er troen given.

Romanes, til hvem dr. Armauer Hansen henviser, siger i sin første bog (skreven altsaa i hans manddoms fulde styrke *mod* religionen): „Hvis en teist siger, at . . . . *kjendsgjerningerne* *) dog vidner, at paa *en eller anden maade* *) maa naturens iagttagne fænomener have Fornuft *(Intelligence)* af en eller anden art som sidste og endelige aarsag, saa *er jeg den første til at underskrive en saadan udtalelse* **).“ Men det er netop dette, og helst blot dette, teisten siger. Mere behøver han ikke at sige. Dermed er indrømmet, at den Almagt, i hvis favn vi lever, er *Intelligens* „af en eller anden art“. Høiere end vor selvfølgelig, anderledes kanske i mange dele, men dog saa vidt svarende netop til vor, at dens manifestation i verdensaltet bliver forstaaelig for *vor* fornuft, — og at vor fornuft selvfølgelig ogsaa selv er en aabenbaring eller et udslag af den.

Intelligens, fornuft ophøiet til den høieste grad og knyttet til almagt, men uden godhed og ømhed, det vilde give os ikke en gud, men et forfærdeligt Uhyre, noget som maatte blive gjenstand ikke for vor dyrkelse, men for medlidenhedsblandet afsky. Vi vilde være en saadan guddom overlegne. Det mindste kryb, der elsker, er, som Browning siger, større og mere tilbedelsesværdigt end en saadan „gud“. Mennesket vilde i dette tilfælde repræsentere det høieste, det guddommelige, og „guden“ en dæmon, mod hvis hensynsløse magt og klogskab menneskelig kjærlighed og retsfølelse fik bygge et forsyn og befæste en himmel. Der er ingen Gud uden godhed.

Men et saadant gudsbegreb er logisk uholdbart. *Det* er ikke fornuftmæssigt, men absurd. Det maa jo erindres, at mennesket selv, som ved sin godhed og kjærlighed vilde beskjæmme den alvise Almagt, er

*) Udhævet af forfatteren.
**) Udhævet her.

dennes skabning og en fremtoning af dens væsen. Mildheden i verden giver os ligesaa fuldt et glimt af Almagtens væsen som naturens fornuftmæssighed. Den er jo ogsaa, den og alt godt og fagert i verden del af den fornuftmæssige verdensorden, hvorigjennem Almagten alene kjendes. Sprang de ikke ud af dens natur, var de ikke her, fordi de er i den, — hvorfra kom de saa, og hvorledes?

Netop saaledes saa de græske tænkere det. De fandt, at godhed og mildhed udgjorde en uadskillelig del af den rationelle natur i os og i verdensaltet — en del af fornuftmæssigheden og med denne en del af Almagten.

Er denne slutning logisk undgaaelig? — Her er atter et punkt, hvor „vantroen" med fordel kunde bruge sine vaaben, ifald den evned at rokke ved disse tankerækker. Det vilde være intellektuelt interessant at se et ateistisk argument rettet netop mod dette punkt — interessant at se, hvorledes ateisten vilde styre klar af de logiske konsekvenser.

Den umiddelbare følelse gaar naturligvis forud for den filosofiske udredning. Ikke mindre end af magt og visdom bæres der fra naturen ind paa os følelsen af, at Godhed og Ømhed skjælver os imøde fra den. Den er ligesaa fuldt med sine blomster og røde kinder en aabenbaring af ømmest kjærlighed som af vældigst magt og endeløs visdom. Saaledes er det i det mindste for nedskriveren heraf. En del bøger har livets bølger vasket op paa min vei, men endnu har jeg ingen fundet, som synes mig at evne at kaste en eneste alvorlig tvil over dette. En solblank dag med blaa himmel og luften dirrende af fuglesang — ikke al verdens tykkeste bind af ateistisk filosofi kan for mig svække styrken af et eneste saadant naturens umiddelbare argument for Almagtens uendelige godhed og ømhed. En birkekvist en vaardag, et solstreif inad vinduet, et venligt ord . . . . det er altsammen alt det bevis, *jeg* for min del har behov, for at tro og føle som den sikreste ting i verden, at almagt, visdom og godhed er ét.

Eller evner nogen — *nogen* — at give mig en anden „fornuftmæssig" forklaring af birkekvisten, af solstreifet, af det venlige ord, af lyngblomsten, af stjernehimlen, af alt godt og vakkert i verden, end den, at „Saa har Gud elsket verden"? En saadan forklaring vilde i hvert fald, saa vidt jeg ved, blive *ny*. Det gjælder naturlivis her som før, at det ingen forklaring er at sige, at birkekvisten blot er det naturlige produkt af en lang udviklings kræfter, og at den skjønhed, vi ser, blot skyldes øiets bygning og visse sindets love og vaner. Gjerne det. — Træet er vokset op fra et lidet frø. Men det er jo netop undret og „tegnet". Hvorfra er frøet med dets muligheder, og hvorfra er alle de „betingelser", som til syvende og sidst har givet os birkekvist og lyngblomst og venligt ord og smil?

Hvorfra om ikke fra en Almagt, som finder behag i at fremkalde smil og gjøre godt og pynte verden? Huxleys udtalelser om denne sag er værd at mindes: „En ting, der for mig veier tungt imod pessimisme og taler høilydt for en mild og god Verdensskaber, er den glæde, som landskab og musik forskaffer mig.“ „Jeg fatter nemlig ikke,“ tilføier han, „hvorledes disse ting kan skyldes udviklingens kræfter, hvorledes de med andre ord kan have været til hjælp eller nytte i kampen for tilværelsen. De er blot den Gode Viljes frie gaver.“ — Enten disse ting — skjønheden, glæden, godheden i verden — skyldes udviklingens kræfter eller ikke, vedkommer os ikke her. At de *er* her, er det afgjørende. Om som særskilt indkastede elementer eller som integrerende dele af den øvrige fornuftmæssige verdensorden, hvorigjennem Almagten manifesterer sig — det er et ganske underordnet spørgsmaal. Skyldes de udviklingens kræfter, saa kaster de blot øget lys over disse og over den Magt, som er deres fælles udspring — Spencers „*Unknowable*“. Direkte eller ad millioner indirektheders vei, er det *Den*, som sender os glæden, skjønheden, nydelsen; Den, som har udtænkt rosens blade og duft; Den, som har bundet blomsterkranse i fjeldrevnerne; Den, som har knyttet skjønhed til alt, som til er.

> „Hver en stengel, engens slette bølger af,
> er en troens støttestav.“

„Dyp blot din aare i vand eller slaa med din stok i luften,“ siger Emerson, „og den skjærer der skjønhedens buer og kurver.“ Den samme vældige Almagt, som aabenbares i jordskjælv og verdners opstaaen og undergang, sender og taler til os, viser os sit ansigt og hjerte gjennem den mindste skovblomst eller menneskeglæde. Det *er* ikke saa, at naturen giver os Den eller Ham blot som en fjern, vældig Herre; den giver os Ham, som en, der ikke forsmaar at opfinde tusen skjønhedens og glædens former for sine skabninger.

Som der til lovmæssigheden eller fornuftmæssigheden i den ydre verden svarer fornuften i os selv, saaledes svarer der ogsaa til det væld af godhed, mildhed, ømhed (og deri indbefattes retfærdighed og sandhed), som strømmer gjennem verdensaltet eller aabenbares deri, en speciel evne, en modtagelig, forstaaende og ligeartet side ved vort væsen — det, vi kalder vor moralske natur, og som vi undertiden, alt efter de specielle moralske værdiers art, betegner som „samvittighed“ eller som „hjerte“. Det er selvfølgelig ad denne vei, at vi staar i nærmest forbindelse med denne side af natur og Almagt. Det er den umiddelbare vei. „Troens“ vei i engere forstand. Profetens og seerens. Den fornuftmæssige udredning tager os her en lang omvei; men den har som forsvar mod tvilene og

som den troens retfærdiggjørelse for forstandens domstol, som denne altid har ret til at kræve, sin fulde berettigelse.

Profeten føler, hvad tænkeren klargjør. Godheden vælder ind paa den første og mødes af hans forstaaelse af den og egen evne for den, og dette møde skaber troen. Eller han føler i samvittigheden som et „du skal“ eller „du bør“ Almagtens direkte greb og bud, og han bøier sig, lyder og tror, som den, der har talt ansigt til ansigt med den Evige.

* * *

Her møder vi imidlertid en vanskelighed, den første paa gudstroens vei og den eneste. Den udgjør, som det synes mig, ateismens og tvilens eneste paaagtelsesværdige holdepunkt, og disse gjør selvfølgelig mest mulig ud af den.

Der er godhed og mildhed, ømhed og kjærlighed, retfærd og retfærdstrang — kort sagt en etisk orden og natur i verden. Men de synes os ikke at herske absolut. Fornuftmæssighed er alt i liv og universum underkastet, men godt, mildt og ømt synes ikke at raade i eller over alt. Der er ogsaa grusomhed og umoralsk tilfældighed. Der er en altbeherskende *rationel* verdensorden, men der synes ikke at være en tilsvarende altbeherskende *moralsk* verdensorden.

Der er baade godt og ondt i naturen. Og heraf slutter ateisten, at naturen er moralsk neutral. Det onde opveier og udsletter det gode, saa resultatet bliver et moralsk nul. Det er sandt, siger han, at der gives blomster og glæde og ømhed, og at disse synes at raabe udover verden, at kjærlighed og godhed er Alnaturens hjerte; men der er ogsaa tigerklør og sorg og ondskab, og blomster minus tigerklør er lig nul. De to værdier ophæver hinanden, saa det bliver, som om de første slet ikke fandtes.

Men dette er daarlig matematik og logik. Om der var tusen tigerklør for hver rose og tusen sorger for hver glæde, saa blev rose og glæde ligefuldt staaende der, som det de er, og de vilde raabe lige høilydt i den gamle salmes ord: „Den magt, som danned *os* er guddommelig.“ Ad den vei tilfredsstiller man ikke fornuftens krav paa en rationel løsning af verdensgaaden. *Der* er ingen fremkomst. Neutral er ikke verden. Den er god, og den er ond. Begge dele meget intenst; men det er ikke og bliver aldrig det samme som neutralitet.

Teisten løser vanskeligheden saaledes: Det onde skyldes dels vor kortsynthed, vor snevre horisont inden tid og rum og dels den udviklingens lov, som al skabning er underkastet, og som saaledes er del af den plan og vilje, verdensaltet aabenbarer. For at ondt og feil og daarligheder ikke skulde have eksisteret, maatte verden have været født og baaren fuld-

kommen fra evighedens første dag af; fuldkommen, uforanderlig, uden frihed eller liv i sig selv, et blot og bart speilbillede af den Evige Almagt, en fuldendt maskine.

Saa er nu engang ikke forholdet. Her skilles vi fra panteismen. Naturen og den Evige Almagt er ikke et og det samme. Den første er, for at benytte det Nye Testamentes ord: „givet liv i sig selv“. Den er ikke en blot og bar maskine, mere end vi er det. Frihed og endog tilfældighed er givet en plads i naturens orden, om end en begrænset plads. Derfor kan der være selvstændigt liv udenfor Almagten selv, og derfor kan der være udvikling. Derfor maa der ogsaa blive ondt, ufuldkommenhed, feil, synd. Men det blik, der magted at overskue, ikke blot nogle snes aar af livet her paa vor lille jord, men alle kloder og verdensmyldre og alle tider gjennem al evighed, vilde se det onde selv tage sin beskedne plads som det Godes tjener og det Hele aabenbare sig som Algodheds verk. Som Mefistofeles hos Gøthe er den „magt, der vil det onde, men dog altid tjener det Gode.“

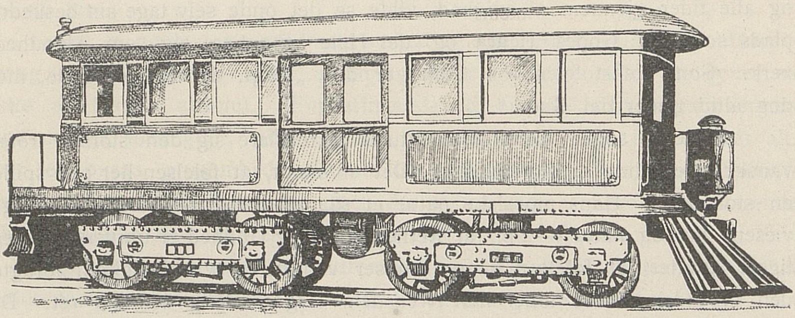
Saaledes søger teisten intellektuelt at forklare sig den største troens vanskelighed, han er sig bevidst. Det er sandt, at følelsen her ofte spiller en stor rolle. Hans moralske natur er saa overbevist — ifølge dens eget væsens lov og natur — om, at Retfærdighed og Godhed er universets mægtigste kræfter, at følelsen neppe stanser ved denne vanskelighed, foragter den og uden videre løber hen over den. Og sandelig den har ret. Det synes næsten smaaligt at pusle med disse forklaringer og retfærdiggjørelser. Man vender sig heller til den frie natur igjen. Der er blomsterne, solskinnet, den blaa himmel, fuglesangen, børns leg og alt, hvad godt og mildt og fagert er i verden — se, saaledes taler den Evige Almagt til os, saaledes aabenbarer den sig for os, saaledes er den. Lad den tvile, som kan. Saalænge vi sidder hermetisk indelukket i det mørke rum og ikke ser hinanden og intet ved og intet hører uden de klingrende, klaprende filosofiske argumenter, kunde det kanske gaa an saaledes at forvirre min forstand,at jeg troede denne vidunderlige verden og jeg selv kunde skylde vor tilværelse til andet end uendelig visdom og godhed; men det øieblik et vindue aabnes og slipper lys og luft ind, eller tanken kommer løs fra argumentationens ring og faar samle og sandse sig, eller jeg hører vinden rasle i løvet og fuglene juble i solguldet, saa er al verdens tvil og ateistiske argumenter blæst længer væk, end fantasien kan naa, og jeg føler mig nærmere i slegt med den mest uvidende katolik eller den mest overtroiske hindu, som skjælver af fryd og af frygt ved at føle guddommen nær i alle ting, end med den moderne tviler.

Saaledes er i korte drag den intellektuelle begrundelse, som mange

af os har at give for den tro, som ad tusen veie og ved tusen for os fuldgode argumenter er blevet vor.

Hvad udødelighedstanken angaar, hviler den for mig paa gudstroen. Mark Aurel har her sagt det dybeste ord: Er der guder, saa er den sag iorden; da er alt vel, og det, som bør ske, det, som er *bedst,* det sker, hvor det gjælder livets principmæssige ordning. Dermed maa man kunne være tilfreds. Og er der ikke guder — saa er det visselig ogsaa faafængt at søge efter beviser for den menneskelige sjæls udødelighed.

Elektrisk lokomotiv.

Billedet viser det i Bind VIII s. 869 beskrevne ny elektriske lokomotiv, der opnaar en fart af 200 km. i timen. Som man ser, er alt maskineri i vognens bund saa denne kan benyttes til passagerer. Det veier 75,000 kg. og er beregnet paa de store amerikanske exprestog.

Ny literatur.

Norges land og folk. II. *Akershus amt.* Topografisk-historisk-statistisk beskrivelse af Johan Vibe. — 1—4de hefte á 1 kr. — Olaf Norlis forlag.

Dette verk vil, naar det engang er fuldendt, blive den fuldstændigste haandbog i Norges geografi, som hidtil er planlagt og paabegyndt.

Akershus amt er det femte i rækken, idet der tidligere af forskjellige forfattere er udgivet beskrivelser af Smaalenenes, Stavanger, Buskeruds og Nordre Bergenhus amter — tildels med offentlig understøttelse. Hr. Vibe har sikret sig udmærket, sagkyndig bistand. I første hefte skriver prof. Mohn om klimaet og d'herrer professorer Brøgger og Vogt leverer en geologisk oversigt over amtet ledsaget af en kartskisse over Norges i denne retning mest interessante del, Kristianiafeltet eller strækningen Larviksnæset—Mjøsen. Denne oversigt paa 17—18 sider er et lidet mesterverk i populær fremstilling — en hel liden lærrebog i moderne

geologi, med gode billeder af vigtige forsteninger og med henvisninger, til hovedsagelig norsk literatur, som altsaa er tilgjængelig for hvemsomhelst. Prof. Blytt skriver om vækstlivet i Akershus amt, fra sjøen, gjennem lier og skoge op til de høieste høider inden omraadets grænser, og dyrelivet behandles af prof. Collett. Baade i geologisk, botanisk og zoologisk henseende har vi her en af de interessanteste og rigeste trakter i landet, hvilket naturligvis ikke er nogen tilfældighed. Det ene afhænger af det andet: plantevæksten af jorbundens beskaffenhed og dyrelivet igjen af plantevæksten. Endelig paabegyndes i første hefte en oversigt over de vigtigste historiske begivenheder. som har fundet sted inden amtets grænser.

Saa begynder beskrivelsen af de enkelte herreder. Det er visselig en noksaa møisommelig vandring, man her foretager: over elve, sjøer og høider, forbi gaarde, hvor der er fundet fornlevninger, og andre merkelige steder, gjennem almenninger og skoge, forbi gruber, fiskevand og fabriker. Der er en masse „topografisk-historisk-statistisk“ materiale, saa det næsten tager svetten fra en. Men det gjør jo enhver skikkelig vandring. Og naar man stanser et øieblik for at trække pusten, f. eks. paa grænsen af Eidsvold og Nannestad, saa føler man, at man aligevel har gjort en god tur. Man kjender folket, naturen, livskaarene — hele den del af landet og dets tusen hjem, som nu ligger bag en, bedre end før . . . saa godt som det kanske kan læres af bøger.

For lærere og enhver, der holder af Norges land og folk, vil dette verk blive et uundværligt hjælpemiddel. Et godt kart og denne bog side om side vil tilsammen være som en stor, vid udsigt for alle, der ikke har myntens begavelse. Materialet er kanske tørt, skematisk ordnet og derfor ikke netop morskabslæsning. Men ser man nøiere efter, saa vil der af alle tal, opgaver og oplysninger stige konturer — blaa, tydelige konturer af et gammelt land og et fattigt, slidsomt folk.

P. E.

Fridtjof Nansen: *Fram over Polhavet.* — 4de hefte.

Jens Bugge, reservelæge: *Undersøgelser om lungetuberkulosens hyppighed og helbredelighed,* — Alb. Cammermeyers forlag.

Leon Denis: *Efter døden.* Fremstilling af aandernes lære.

Reglesmeden. Fyrste samling stubbar og hikstorier. Utgjevet av Alfred Ulvedal.

Nordiske tidsskrifter.

Syn og Segn. — No. 6. — Arne Garborg: *Leo Tolstois kristendom;* Ivar Kleiven: *Hausliguten;* Rasmus Løland: *Stevleik;* Ivar Mortenson: *Kva kan me venta os av framtidi:* Norske bøker.

For kirke og kultur. — 1ste hefte. — Johannes Brochmann: *Han kommer;* Teodor Holmberg: *Huru julens herre drager fram;* V. A. Vexelsen: *Ivar Aasen;* Chr. Bruun: *Vor tid;* Theodora Mau: *Fra et ophold i Malaga;* Thv. Klaveness: *Fri videnskabelighed paa kristentroens grund;* G. L. Tangen: *René Doumic:* „De unge.“ Doris Rein: *Ellen Key og den svenske kvindestrid.*

Redaktionelt kringsjaa.

Med *flyvemaskinen* arbeides der nu ivrig paa mange hold. At vi hører forholdsvis lidet derom skyldes netop den omstændighed, at løsningen af problemet føles nær, og at det bearbeides intenst af saa mange. De enkelte opfindere ønsker ikke længer at gjøre sine eksperimenter bekjendt. De frygter for derved at give gode vink til konkurrenter. De arbeider i stilhed. Maxim holder paa med nye eksperimenter. Tyskeren A. Stentzel fortsætter paa den af Lilienthal anviste vei. Han har bygget en maskine, som veier 75 pund og drives af en kulsyregasmaskine paa 2—3 hestekræfter. Maskinen har bevægelige vinger, 7 meter lange, og af en overflade paa 8½ kvadratmeter. De kan bevæge sig gjennem en bue paa 70°. Som man vil erindre, var dette bevægelige vingeprincip Lilienthals sidste opfindelse. — Professor Langley af *Smithsonian Institution* i Washington har nylig prøvet en ny model af sin maskine — af staal. Den dreves af en liden dampmaskine og fløi aldeles udmerket. Den lod sig kontrollere ligesaa fuldstændig som en fugls legeme, — fløi jevnt og støt og dalede sagte og uden fald ned til marken. Den forsigtige professor erklærer, at det nu er muligt at bygge praktiske luftskibe, som vil kunne besørge post og ekstra hurtig passagertrafik.

Der virkes i New York for et nyt kjæmpeforetagende paa *kraftoverføringers* omraade. Det dreier sig om noget i lighed med Niagaras nyttiggjørelse. Man vil tilføre industrien i den nordlige del af staten New York fra 100—200,000 hestekræfter, elektrisk overført denne gang fra et *kunstigt* vandfald. Det er St. Lawrenceflodens vand, man vil udnytte. Paa et vist punkt i New York stat flyder denne meget nær et andet flodsystem med afløb sydover. Den del af dette system, som er kjæmpefloden nærmest — Græsfloden — ligger 40—50 fod lavere end St. Lawrence. Det er da meningen at grave en 300 fod bred kanal, som skal føre en del af St. Lawrenceflodens vand over disse 40—50 fods fald gjennem turbiner ned i Græsfloden. Paa denne vis skulde man blive herre over de 100—200,000 hestekræfter til elektrisk distribution. Hertil knytter et stort amerikansk blad den bemerkning, at der høres om saa mange saadanne anlæg inden Unionen i den sidste tid (om end naturligvis efter mindre maalestok), at landet snart synes at maatte blive overspændt af et netverk af kraftdistribuerende kabler og traade. Hvor meget mere burde ikke dette kunne siges om vort kulfattige, men vandfaldsrige land?

Det berettes, at der i Filadelfia eksperimenteres med et *elektrisk skib,* som skulde kunne gjøre reisen over Atlanterhavet paa 3 dage. Det skal have 16 skruer. Beretningen er taget fra dagspressen, og eksperimenterne staar endnu tilbage at foretage.

Mr. Stead, redaktøren af den engelske *Review of Reviews,* giver i januarheftet en interessant fortælling om, hvorledes han efterhaanden omvendtes fra at være en begeistret *republikaner* til at blive en over-

bevist og begeistret *monarkist.* Han har fundet, at det konstitutionelle monarki giver et permanent, urokkeligt og over partikampen og alle klasseinteresser hævet centrum i statslivet, som det er vel værd at bibeholde. Man faar dog det indtryk af Steads redegjørelse, at han helst saa, at tronen blot kunde beklædes af en kvinde. Der er efter hans formening to ting, som har bevaret det engelske monarki i dette aarhundre og gjennem den farlige overgangstid, som har dræbt republikanismen i England og nu gjort monarkiet til den sterkeste og populæreste af de politiske institutioner. Det er først den kjendsgjerning, at kronens indehaver gjennem 60 aar har været en kvinde og ovenikjøbet en udmerket, samvittighedsfuld og klog kvinde. Det har gjennem det lange tidsrum samlet al folkets ridderlighed om tronen og forenet dens magt over sindene med det „evig kvindelige". Den anden ting var prinsen af Wales's sygdom i 1874. Det var dengang almindelig at høre den udtalelse, at man ikke vilde forstyrre den monarkiske ordning, saalænge dronningen levede, men at prinsen af Wales aldrig skulde blive konge. Der stod en sterk republikansk folkestemning bag de ord. Men saa kom prinsens sygdom, hvorunder han i dagevis kjæmpede med døden. Det vakte sympatien for ham som menneske, som den før var vakt for dronningen. Og da prinsen blev frisk, var den engelske republikanisme død. Nervefeberen havde frelst det engelske monarki. — Dertil kom saa de skuffelser, som den franske republik beredte denne statsforms venner og dyrkere, og for Steads vedkommende ogsaa hans opfatning af forholdene i de Forenede Stater, hvor han synes at mene, at et kongehus kunde have gjort nytte.

Voldsiftstraktaten mellem England og de Forenede Stater, som nu er undertegnet, er vel de senere aars største begivenhed paa det politiske omraade. Den har i de sidste dage været et hovedtema i den hele verdens presse, og overalt hilses den som indvielsen af en ny æra i forholdet mellem nationerne. Det forlyder allerede, at Frankrige snart vil følge Englands eksempel og afslutte en lignende traktat med Amerika. Det interessante og nye ved den undertegnede traktat er, at den opretter en permanent voldgiftsdomstol og fastslaar formerne for hver sags og hvert stridspunkts paadømmelse. Vi har altsaa her begyndelsen til den internationale voldgifts- og fredsret, som sværmere længe har drømt om, men hvis virkeliggjørelse ikke en levende sjæl for 3—4 maaneder siden troede saa nær forestaaende. De fleste ansaa endnu for nogle maaneder siden tanken for at være latterlig og utopisk. Slig fart er der i tiden! Det amerikanske senat sees at gjøre en del ophævelser; der er naturligvis mange, som misunder Cleveland æren af at have afsluttet traktaten; men at lægge den alvorlige hindringer i veien vil vel neppe nogen vove.

Vort naboland *Sverige* har æren af at kunne opvise et af de sidste aars mest storslagne eksempler paa testamentarisk gavmildhed og offentlig sans. Den svenske ingeniør Alfred Nobel har, som bekjendt, skjænket omtrent sin hele formue paa omkring 30 millioner kroner til forskjellige almennyttige formaal, i form af præmier for hvert aars største opdagelse eller opfindelse inden flere videnskabsgrene og for aarets dygtigste arbeide for fremme af fred og velvilje mellem nationerne. Hver præmie vil blive paa ca. 200,000

kroner. Vort lands nationalforsamling skal vælge den komité, som uddeler fredspræmierne.

Opmerksomheden henledes paa et nedenfor givet citat fra den engelske forfatter og kulturapostel *Matthew Arnold*. Det anbefales til gjentagen læsning, omhyggelig overveielse og endelig hjertelig tilegnelse af alle, som endnu maatte nære frygt for at se tanker og viden kastet ud i grams blandt alle, — som nærer betænkeligheder overfor „kulturens demokratisering“ eller popularisering, eller som i hvert fald tviler paa muligheden af at bringe alle indenfor den høiere dannelses salsdøre, som haaner tanken om at erstatte fortidens *dannede klasser* med en *dannet masse* — tidens største opgave og vakreste løsen. En opgave, som i det Amerika, vi hos os kjender saa lidet til, læser saa meget vaas om, og *vil* kjende saa lidet til, er paa god vei til løsning. Maatte vi ikke komme altfor langt bagefter!

En korrespondent gjør opmerksom paa, at „*vandrebiblioteker*“ forlængst eksisterer ogsaa hos os, om end i en lidt beskeden og egenartet form. De er sjømandsbiblioteker, der vandrer fra „station“ til „station“ gjennem de fremmede havne, og de bestaar af kasser med bøger. Bøgerne er dog som regel blot det overflødige fra privatmænds boghylder. Men vi har jo ligefuldt her en udmerket institution, der fortjener den bedste støtte og burde kunne udvikles til noget virkelig stort. De amerikanske „vandrebiblioteker“ er dog i modsætning til disse vore sjømandsbiblioteker omhyggelig udvalgte bogsamlinger, for det meste netop af de kostbarere verker, som hverken privatmænd eller mindre bygdebiblioteker i regelen har raad til at anskaffe sig. Og deres virksomhed drives fuldstændig systematisk. Det er deres opgave at udfylde de mindre lokalbibliotekers virksomhed. Hos os egner de sig særlig til indførelse, fordi vore bygdebibliotekers kjøbeevne som regel er meget liden. Alene 50 bogkasser af vel udvalgte, solide og værdifulde verker, der vandrede landet rundt fra bygd til bygd, vilde jo være en institution, hvis værd neppe lod sig overvurdere. En del tusen kroner om aaret ofret paa et saadant vandrebibliotekapparat vilde utvilsomt i vort land være en af de fornuftigste og mest indbringende bevilgninger, vor nationalforsamling kunde give. I en hel række amerikanske stater er dette nu en fast, velordnet statsinstitution. Forstaar ikke enhver, at det er nødvendigt at følge hurtig med i saadanne sager, ifald vort land ikke skal sakke haabløst agterud?

De desværre faa læsere af *Browning* iblandt os (og muligens andre) vil have interesse af at læse følgende. De vil mindes det vakre og slaaende digt *How it strikes a Contemporary*, — digtet om en digter, som fortælleren var blevet gjort opmerksom paa af sin fader, der kaldte ham byens virkelige herre; manden, der gik omkring med en taus dom over al uret, alt fusk — —. Den engelske geistlige, Farrar, fortæller, at digtet hviler paa et minde og en erfaring. „Faderen“, som udpegte digteren, var Browning selv. Denne vandrede engang med sin da ganske unge søn gjennem Parises gader, da de saa en gammel mand komme imod dem i en lang, løsthængende, lidt luvslidt frakke og med foroverbøiet ryg og slentrende gang. „Rør ved den mand, idet vi gaar ham forbi,“ hviskede

Browning til sin søn, „jeg skal siden sige dig hvorfor.“ Sønnen gjorde, som han var blevet sagt, og Browning fortalte ham da, at han nu frem igjennem aarene, og til han blev en gammel mand, vilde kunne sige og tænke ved sig selv: „Jeg har engang rørt ved digteren Béranger med denne haand . . . .“

. . . . , Den, som arbeider for at sprede mildhed og lys i samfundet, arbeider for at gjøre fornuften og Guds vilje seirrige og herskende her i verden. Kultur eller dannelse ser længer end til det mekaniske og ydre; den hader had; den besjæles af én stor lidenskab, lidenskaben for mildhed og lys. Den er heller ikke tilfreds, før alle har naaet det fyldigst mulige liv; den ved, at de faas dannelse maa forblive ufuldkommen, til de store masser af befolkningen er blevne gjennemtrængte af mildhed og lys . . . . . Dannelsen maa hvile paa det bredest mulige grundlag; vi maa have mildhed og lys i de flest mulige liv . . . . Et folks stortid kommer da, naar det hele samfund gløder af tænkning og af forstaaelse for skjønhed og aand, naar der gives en national intellektuel og moralsk bevægelse . . . . . Kulturens store mænd er de, som har været besjælede af en lidenskab for at udbrede, for at gjøre altbeherskende, for at bringe fra den ene ende af samfundet til den anden tidens bedste viden og høieste tanker, som har arbeidet for at befri den menneskelige viden fra alt, hvad der er vanskeligt, abstrakt, teknisk, exklusivt, antikveret, opstyltet — for at menneskeliggjøre den og for at gjøre den kjendt og virksom til godt ogsaa udenfor den lille klik af lærde og af en speciel „dannet klasse“. I denne bedste viden og de høieste tanker findes kilden til den mildhed og det lys, som er dannelsens væsen og kulturens maal. Matthew Arnold.

Notitser.

— En italiensk forsker har *kunstig* fremstillet det meget omdisputerede kuglelyn. Han var istand til at beholde kuglens form længe nok til at fotografere den. Betingelserne for, at det skal opstaa, er stærk elektricitetsladning, der pludselig udlades gjennem tynd luft og et eller andet medium af sterk modstandsevne mod elektricitet.

— *Bygningsten af glasaffald.* — Ved alle glasverker ophobes i tidens løb store masser af glasaffald. En franskmand, Garcey, har nu fundet en maade at nyttiggjøre dette paa. Han knuser affaldet til et pulver, som saa paa ca. 1½ time sammensmeltes i former til meget vakker dekorationsbygningsten af hvilkensomhelst form.

— *Korea* skal nu forsynes med et jernbanenet. Den første koncession opnaaedes af et amerikansk kompagni for en linje fra hovedstaden til kysten. Franskmænd har ved russisk indflydelse faaet koncession paa andre linjer.

— Minneapolis har 200,000 indbyggere, og dets bygninger og tomter er værdsat til 450 millioner kroner. Byen er dog blot 47 aar gammel. Den høi-

tideligholdt nylig sin 47de fødselsdag ved at lade skolebørnene trække byens første hus gjennem gaderne til en park, hvor den „historiske“ hytte herefter skal staa. Samtidig kjørte den første kolonist eller *settler* med sin kone i processionens spidse.

— De to rummeligste bygninner i verden er Peterskirken i Rom og den store forsamlingssal *Coliseum* i Chicago. Den første rummer 54,000 personer, den sidste 50,000 i en eneste sal. Salen er 675 fod lang og 300 fod bred. Taget bæres af staalbuer af 300 fods spændvidde, saaledes at salens indre ikke forstyrres af en eneste søile eller pillar.

— Her er det pavelige budget, som gjør kirkefyrsten ære. Indtægterne (Peters penge) varierer mellem fem og otte milioner francs. Udgiftsbudgettet er paa 7 millioner aarlig og fordeles som følger:

Til pavens personlige disposition, hofhold, gaver osv.	500,000
Til kardinalerne	700,000
Til fattige bispedømmer	460,000
Vatikanets (kirkestyrets) administration	1,800,000
Statssekretariatet	1,000,000
Embedsmænd og tjenere	1,500,000
Frie skoler i Rom og gaver til de fattige	1,200,000
	7,160,000

Eller ca. 4¾ millioner kroner til hofhold og *administration*, fyrste og regjering for det vældigste rige i verden.

— Ved Yale universitet i Amerika har man foretaget en række forsøg for at bestemme alkoholiske drikkes indflydelse paa fordøielsen. I ganske smaa mængder syntes de som oftest at befordre fordøielsen, men i noget større mængder at hindre den betydelig. Nydt ganske maadeholdent synes de i hvert fald ikke at have nogen skadelig virkning paa fordøielsen. Forsøgene udførtes ved at man kunstigen efterlignede fordøielsesprocesserne og lod mavesaften indvirke paa forskjellige fødemidler under tilsætning af mere eller mindre alkohol eller alkoholiske drikke.

(*Nature*, London).

— En japansk videnskabsmand, som har studeret det sidste store jordskjælv i Japan, siger, at det skyldtes et vulkansk udbrud under havet omkring 200 sømil fra land. Havets temperatur i naboskabet er steget 3⁰ over normale aars. Katastrofen lignede saaledes den ved *Krakatoa*, som udførlig beskreves i „*Kringsjaa*“, Bind VI, kun at vulkanen var under havet istedenfor paa en ø.

— Her er menneskets kemiske sammensætning ifølge det franske Videnskabsakademi:

	pund	unzer	gram
Surstof	111	8	0
Vandstof	21	6	0
Kulstof	21	0	0
Kvælstof	3	10	0
Fosfor	1	2	88
Kalcium	2	0	0
Svovl	0	0	219
Klor	0	2	47
Natrum	0	2	116
Jern	0	0	100
Kalium	0	0	290
Magnesium	0	0	12
Silicium	0	0	2

— Elektrisk industri og arbeide er endnu blot i sin barndom, heder det. Barnet lover sandelig at blive en kjæmpe. I de Forenede Stater lever allerede 4—5 pct. af befolkningen af elektricitetens anvendelse i det praktiske liv, deraf 2½ pct af elektriciteten som belysningsmiddel og industriel drivkraft. Det vil sige 2½ pct. af befolkningen finder ansættelse i og ved elektriske lys- og kraftstationer etc.

— I Brooklyn har man begyndt at arrangere møder mellem folkeskolens (den eneste skoles) lærere og forældrenes børn.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

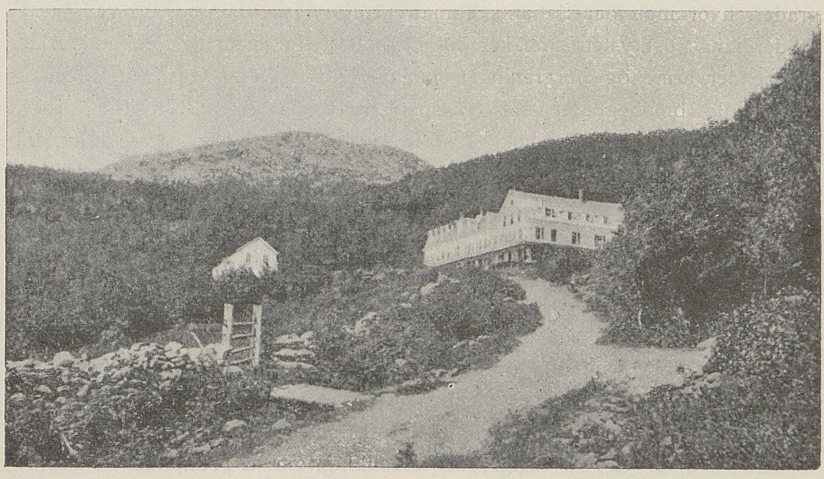
REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 15. FEBRUAR 1897. HEFTE 3.

Fra Yankeeernes land.

(Ved Redaktøren).

Der er intet i veien for, at en nordmand kan finde Frankrige vakkert og Italien guddommeligt. Han kan faa lov til at falde i salig henrykkelse over Japan, Kina, Rusland, Grønland eller Kongostaten. Ingen falder paa at se fædrelandssvig i det. Men ve ham, finder han noget

Monadnock. — Hotel halvveis mellem fod og top.

vakkert i Amerika! Det er fædrelandsforræderi allermindst. Det viser, at han er en daarlig nordmand og ingen smag eier.

Jeg har ikke mindste begreb om, *hvorfor* det er saaledes; kan ikke engang gjætte paa nogen aarsag; jeg kan blot ud af en rig erfaring konstatere faktum. At finde noget vakkert i Amerika er en utilgivelig synd, og jeg tilstaar mig selv dybt og uigjenkaldelig skyldig i den. Jeg

har fundet Amerika vakkert; henrivende, hjertefangende vakkert. Vakkert, saa bare mindet derom er halv salighed og hel glæde. Saa vakkert, at mine øine og mit sind er absolut tilfreds dermed og ikke engang kan drømme om noget vakrere. Ikke i selve himlen.

Værsgod sten mig for det. Jeg tager ikke et ord tilbage. Her staar jeg og kan ikke andet.

Det skyldes formodentlig en daarlig smag; men den er min eneste; jeg har ingen anden at gaa efter, og jeg er meget vel fornøiet med den.

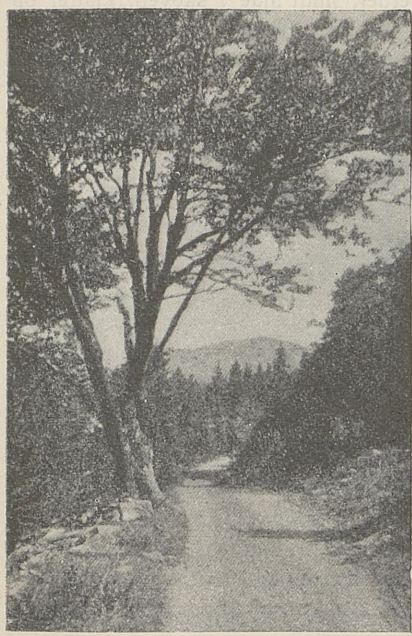
Og *om* vi nu ser ganske nøkternt og koldblodig paa tingen, er det da absolut umuligt, at Amerika *kan* indeholde yderst vakre partier baade for den ene og den anden smag?

Vi taler naturligvis her blot om de Forenede Stater. Disse dækker som bekjendt et landomraade af omtrent Europas størrelse. Og vi ved, at inden dette omraade gaar Klippefjeldenes kjæder med sine høie, tildels snedækkede toppe og alpelandskaber. Vi ved, at disse vældige fjeldkjæder optager betydelig plads og løber ganske nær det Stille Hav, mod hvilket terrænet synker forholdsvis hurtig gjennem talrige større og mindre dalfører, fjeldarme og aaser. Disse fjeldlandskaber strækker sig fra breddegrader, hvor man har Saharas klimat, til Kanadas grænse. Vi ved ogsaa, at der langs østkysten strækker sig lignende fjeldkjæder og fjeldlandskaber, der sender arme og forgreninger nedover til havet. Ogsaa disse findes under alle breddegrader — i Sydspaniens klima og i Norges. Vi ved videre, at dele af landet dækkes af islandske geisere og varmekilder, udgjør et formeligt museum af saadanne — stort som et mindre europæisk land. Og vi ved, at landet er fuldt af store og smaa floder og indsjøer, og at det har de prægtigste naale- og løvskoge paa den nordlige halvkugle. Endelig ved vi, at dette land af Europas størrelse beboes af mindre end 70 millioner mennesker, at der altsaa maa være umaadelige vilde strøg, unyttede skogstrækninger og ubeboede fjeldtrakter. Er det da saa rent utænkeligt, at et saadant land kan indeholde et og andet, som er rent ud sagt *Vakkert?* Ganske ligefrem *Vakkert?*

Det vilde jo være et besynderligt fænomen, var det ikke saa. Men hvorfra kommer da vor fastgroede forestilling, om at „Amerika“ er kjedeligt, ensformigt, uskjønt? Det er let nok at forstaa. Mellem fjeldkjæderne i øst og i vest strækker sig i det væsentlige en eneste uhyre slette — prærien eller Mississippidalen. Det er Amerikas bedste del fra et brødstandpunkt betragtet. Det er den farmjord, som truer vort eget og alt europæisk jordbrug. En Nildal i uhyre grad udvidet og forstørret. Her er plads for mange nationer. Og her i de nordligere dele har omtrent alle vore udvandrede landsmænd slaaet sig ned. Her redigeres næsten alle norsk-amerikanske blade, og herfra skrives de 999 af tusen korrespondancer

til hjemlige aviser. Herfra faar vi omtrent alle vore indtryk og billeder af Amerika. Herfra skrev ogsaa Knut Hamsun. Det er et rigt, voksende land; men *i det store hele* (med ikke faa betydelige undtagelser) et ensformigt, kjedeligt sletteland. Og det er endnu for store strækningers vedkommende nybyggerland. Chicago er dets hovedstad.

Lad os sige, at dette land udgjør en trediedel af de Forenede Staters areal; de øvrige to trediedele kjender vi da omtrent ikke det ringeste til. Hertil hører Stillehavskysten med sit middelhavsklima og sine frugthaver opover aaser og fjeldsider; Klippebjergenes fjeldlandskaber, Colorados høisletter og vilde dalfører, den søndre Mississippidals slette men helt sydlandske og af en vis besynderlig romantik overspredte stater, de nordvestlige skog-, fjeld- og sjørige stater Washington og Oregon, de østlige, tildels bjergfulde og meget afvekslende sydstater med natur og klima fra Algiers sletter til Tyrols alper, og endelig de nordøstlige eller Nyenglandsstaterne med en forunderlig og egenartet klimatisk beliggenhed, der giver den hele natur et særpræg — eller et udseende, som i hvert fald neppe gjenfindes mange steder paa vor lille jord.

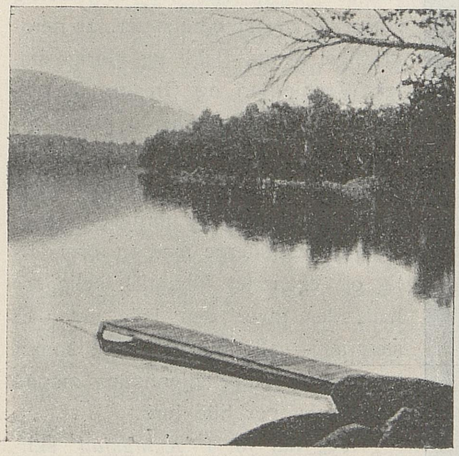

Vei til Monadnock.

Jeg har før i "*Kringsjaa*" skildret Ny Englandsstaternes natur og skal derfor ikke opholde mig længe ved almindelige detaljer. Jeg maa blot faa minde om, at man her paa grund af forholde, hvorom geografien giver besked, under Roms breddegrad har en vinter som vor indlandsvinter med norsk snefald. Sommeren derimod er italiensk eller fransk. Norsk vinter og italiensk eller fransk sommer og høst. Vaaren er noget for sig. Dog den lave breddegrad giver ogsaa vinteren et eget præg. Den er bidende kold; der er sne og is i mængdevis — glimrende skibakker; men den er ikke saa bleg som vor, hvad belysning angaar. Solen gaar ikke saa lavt. Den seiler høit i sky, gjennem en straalende blaa himmel og kaster en flom af gyldent skin henover sne og grønne graner. Hver sin smag. Jeg synes godt om lys og om farver, der „vugger sindet ind i en straaleflom."

Og saa er luften, straks man kommer nogle mil bort fra havet, tør som knusk, tør, saa man aldrig drømmer om andet end at tørre klæder ude, noget der foregaar hele vinteren igjennem paa en dags tid. Tør og gjennemsigtig som paa høifjeldet hos os.

Men er vinteren vel saa kold som hos os, saa er den til gjengjæld en del kortere. Vaaren er kort. Naar sommeren kommer, kommer den med magt. Hvor sneen nys laa meterdyb, svinger snart druerne sine modne, skinnende klaser i den frie luft, og man kjører op til farmen, hvor man nylig kjørte i slæde, mellem to rækker prægtige ferskentrær. Vindruerne vokser vilde, langs alle gjerder, midt inde i skoven, klatrer op over kastanje- og egetrær eller opover vor egen norske birk, der maa føle sig underlig berørt ved dette selskab. Det er et *vinland*, enten det saa er vore fædres *Vinland* eller ikke.

Paa vei til Monadnock.

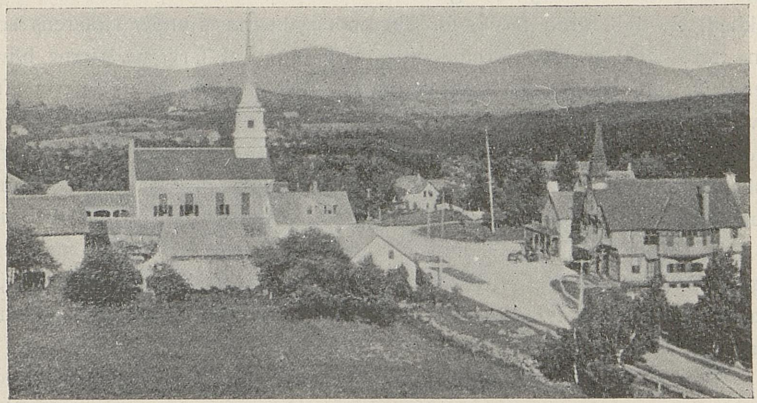
Æbler og ferskener, druer og jordbær om hinanden — alt lige godt og fuldmodent — hvor ellers finder man en slig forbindelse? Aldrig har jeg for min del seet „æbleblomsten hvid og vakker“ spænde herligere, tættere tjeld over jorden end der. Under det vinrankerne.

Sommeren er lang. Høsten er endnu halv sommer, ender ud i november med, hvad nyenglænderne kalder den indianske sommer — en slags jordisk afspeiling af den høieste saligheds himmel.

Landskabet begynder fladt ved havet; bakkes og opskjæres hurtig, mere og mere, som det hæver sig indover, til det naar op til ganske forsvarlige høider og fjeldkjæder. Men vel at merke: vi er her langt syd, saa trægrænsen gaar høit. Jordbunden er rig. Følgen er, at endog ganske høie fjelde ofte er træ- og græsbevoksede tiltops. De bliver til de „Grønne fjelde“.

Paa grund af den beskrevne klimatblanding faar man ogsaa som antydet en blanding af natur. Det er et rigt skovland. Hugges skoven ned, regner man, at den vokser op igjen til fuld værdighed paa tredive aar. Ligger et gaardsbrug nede i nogle aar, er der snart tæt skog. Det er en rig natur; kraftig, drivende. Den korte, om end kolde vinter synes ikke at skade de sydlandske træsorter. Ferskener og druer trives som

sagt godt i fri luft, og skovene vrimler af spiselige kastanjer og hestekastanjer ved siden af eg, cypresser og sydlandske blomsterbuske. Paa samme tid synes ikke sommervarmen at genere de nordlige træsorter. Vor egen birk trives udmerket der og findes i mængdevis, ligedan vore naaletrær lige til eneren. Men selv af de nordlandske træsorter lokker det rigere klima ud en større mangfoldighed af arter. Der er i det mindste fire meget forskjellige birketrær, to hvidstammede, et silkegult og et fløielsort. For naaletræerne gjælder det samme: flere arter, større varietet og rigdom. Dertil kommer da de sydlandske trær som kastanjer tilligemed bøg, løn, lind, alm osv. Skogen er i det hele en noksaa jevn blanding af naale- og løvskog. Der er nok af den første til at give et friskt grønt landskab hele vinteren, og nok af den sidste til at dominere om sommeren.

Jaffrey. — Liden landsby ved foden af Monadnock.

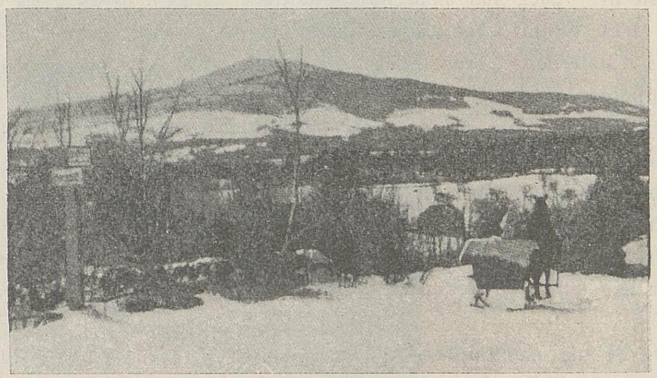
Det er et paradis for dem, der holder af vakre trær. De trives godt, de vokser raskt, de breder sig ud og godgjør sig rigtig i solskinnet og det kraftige jordsmon. Store, statelige, velvoksede trær. Og under og mellem dem en tæt underskog af krat og smaatrær, blomsterbuske og slyngplanter og det deiligste, blomsterfyldte græs. Et fuldstændigt paradis. En atmosfære over alt af vældig, behersket kraft, der evner at ytre sig som mildhed, ømhed, varme og omsorg. Man plukker blaabær eller bringebær med én haand og vilde druer med den anden, eller æbler, ferskner og spiselige kastanjer i samme kurv, eller ribs og de deiligste havedruer. Man ligger i en brat granli med fos og fossedur under sig og et gammelt rødmalet hus hængende paa fjeldskrænten paa den modsatte side af dalen; eller man kjører milevis som ved en løvsalernes høitid under tag af det prægtigste løv, gjennem hvilket solen strøes over veien som gjennem et grønt sold; eller man følger en bugtende, fossende elv

under samme løvtag; eller man har paa en side den stille elv under overhængende trækroner og paa den anden en aas af prægtig løvskog; eller man kjører frem mellem to milelange stengjærder, høie og brede som fæstningsvolde, og man ser farmeren fremdeles pløie stene op af sin ager og lægge dem i hauge færdige til at fyldes paa gjærdet; eller man ser ned i dalfører, grønne og rige og velstelte som et stykke Nordfrankrige eller Midtengland.

Man vil let forstaa, hvad høstfarverne maa betyde i et saadant land. Bakker, høie aaser; dybe kløfter. Og skog overalt; overveiende løvskog, bestaaende af en næsten endeløs blanding af træsorter. Men mest dog trær, der som lønnen om høsten anløber i straalende guld- og orangefarver. Andre træsorter sætter skarlagen og purpur til. Og grantræerne udhæver disse farver med sit dybere grønne. Græsbakken faar paa denne tid ny friskhed, en dyb, grøn farve, før den endelig begraves under vinterens sne. Den tørre luft er det formodentlig som gjør, at farverne gjerne bliver eventyrlig rige og glinsende, og at bladene bliver hængende i ugevis efter farveskiftningen. Glansen beholder de ogsaa. Det er blot, at skog og landskab er blevet rød-gule istedenfor grønne. Ellers er den vante friskhed der. Og luften er mild og klar, gjennemsigtig og soldirrende uden hede, himlen blaa og skyfri i ugevis. Alle naturkræfter holdes inde for ikke at forstyrre det sjeldne og prægtige skuespil. Jeg har mere end engang formelig maattet ruske i mig selv for at forvisse mig om, at jeg ikke blot drømte den hele herlighed. Det syntes umulig, at jorden kunde være *saa* vakker.

Her i dette vakre land kom for et par hundre aar siden en del engelske og franske alvorsmænd, puritanere og hugenotter, gjorde Bibelen til deres staters grundlov og loved i Ny Englands skoge at bygge et Guds Rige paa jorden. Og saa lidet fordringsfuld er jeg for min del, at jeg synes, de er kommet noksaa nær til det. For hundre aar siden begyndte disse stater sin selvstændige nationale tilværelse; de tog da Englands kultur og literatur i arv; de havde lidt fransk blod i aarerne, og de havde fremforalt et nyt, vakkert land, hvis totalindtryk paa os godt kan samles i Matthew Arnolds formel: Lys og mildhed. Af kamp og seigt arbeide, af tider og hverv, der prøver mænd, havde de faaet nok til i forbindelse med den strenge religion at staalsætte baade viljer og muskler. Landets rigdom paa sol og mild natur civiliserede omsider den strenge puritanisme og humaniserede den sterke karakter. Under disse indflydelser er der vokset frem et egenartet, høist interessant og tiltalende folk og en rig, fin og fremforalt virkelig levende og national kultur. Den er ikke de faas eie, men alles stolthed. Fra den første stund Amerika begyndte sin nationale tilværelse, begyndte der ogsaa i Ny England en

begeistret kulturbevægelse, der snart satte grøde i en hel række af ypperlige mænd, digtere som Walt Whitman, Longfellow og Lowell, tænkere som Emerson, talere som Wendell Phillips, reformatorer som Channing og Theodore Parker. Aandelig og materiel udvikling er gaaet haand i haand. Findes der i verden — alt i alt — noget mere vakkert og tiltalende end en liden Massachusetts landsby eller smaaby og det liv, som pulserer der, saa — ja saa maa det formodentlig være i Japan. I vort opskrydte, men allerede agterudsakkende Europa er der i hvert fald intet saadant — ingen saadan forbindelse af, hvad der tilfredsstiller baade øinenes og aandens sult. Intensere intellektuelt liv, end der føres hele Ny England over, fra øverst til nederst, fra universiteterne til den mindste landsby paa skogbygden — og her er der blot en kultur, en slags dannelse og en slags uddannelse, en klasse og et folk — tror ikke jeg, der findes noget steds i

Monadnock om vinteren.

den Gamle verden udenfor en del sjeldne universitetskredse. Og med det intellektuelle liv gaar der haand i haand en fin, rank og yderst vindende karakter. Ny Englænderen har en smule hugennotblod og en god portion urskog- og ny-verdensluft i sit arvede solide engelske blod. Han er letbevægelig, følsom, næsten sentimental undertiden, men ubøielig i viljen som en staalstang, renslig af sind og tankegang, varm af hjertelag, elskværdig og forekommende i manerer, fin i sin opfatning af udenverdenen og hensynsfuld overfor andres følelser og krav. Han har det gjerne godt selv og under al verden det godt.

Og der er velstand — gjennemgaaende. Ud igjennem smaabyerne kunde man gjerne tro fattigdommen endelig udryddet fra jorden, saa sjelden møder man den. Tilfredse, glade ansigter overalt; muntre stemmer, fart i alle bevægelser. Man ser, at enhver føler det som en glæde bare at være til og trække veiret. Optimister til sidste mand. Man kan ikke

være andet i slig natur, med slig sol og blandt slige mennesker. Især naar der ogsaa er penge nok til alle.

Prægtige landsbyer af smaa koselige hjem eller beskedne villaer med gader, der er som tempelhvælv i et stort naturens tempel, — gamle, vældige trær dryssende kastanieblomster eller om høsten guld- og skarlagenblade over en selv og over dybgrønne fløielsagtige græsplæner. Hjem, hvor *det* findes, der kommer nærmere end noget andet, jeg for min del har været saa heldig at træffe paa, læse eller høre om, til virkelig dannelse, „gammel“ kultur (undertiden saadan et par hundre aar gammel i hvert fald i én slegt og i et hus), fin, rolig tænkning uforstyrret af al verdens braak og moder. Og rundt om i disse landsbyer sidder prester, forfattere, digtere, professorer, tænkere, og graver i ro efter sandhed og lys. Intet forstyrrer dem. Ikke aviserne engang. Ingen magt i verden kunde faa dem til at ændre sit liv. „Jeg har ikke tid til at tjene penge“, svarede en af dem, da han blev tilbudt eventyrlige summer for at foretage en foredragsturné omkring i staterne. „Tror du, jeg vil sælge en eneste dag af mit liv for nogle pjaltede dollars?“ spurgte Walt Whitman. Den aand er vistnok almindeligere der end noget andet sted i den vestlige verden. Emerson selv sad i et saadant lidet landsbyhjem (uanseligere end de fleste norske bondegaarde — men omringet af trær) og skrev sine afhandlinger og tænkte sine tanker. Hans ven Thoreau holdt det ikke engang ud i hus; han drog tilskogs og boede for sig selv i en bjælkestue, som han selv tømrede, og hvor han skrev en del af den Nye Verdens bedste literatur.

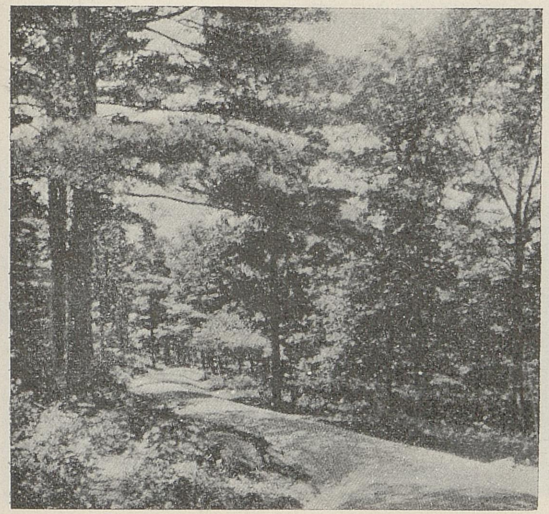
Og de har historie disse steder rundt om en, — ikke lang, men rig, især paa aandslivets omraader. Her udkjæmpedes i sin tid vel den heftigste strid mellem en ny og gammel tid paa religionens omraade — striden mellem videnskab og religion eller tro og tænkning, som den kaldes. Det var for 20—50 aar siden, og den rasede heftig. Her er prøvet omtrent hver idé, mennesker kan finde paa. Praktisk prøvet. Her er en landsby, som i mange aar beboedes af et kommunistisk samfund, der tillige var pioner paa fredssagens omraade — tolstoianere længe før Tolstoi. Jeg var saa heldig paa et besøg der at træffe den siden afdøde grundlægger og høvding for samfundet, som en tid stod i korrespondance med grev Tolstoi. En fin gammel mand — bare tanke, idealitet og begeistring, sølvgraat haar og milde brune øine, der var som skabt til at ledsage forkyndelsen af et evangelium. Hans samfund faldt sammen efter et snes aars tilværelse, men hans tro led ingen knæk.

Jeg har i det hele intet steds seet saa mange virkelig vakre mandsansigter — kraftige og milde, rene og ideelle — som i Ny England. Og kvinden er der som overalt — ifølge Bibelen — den anden og naturligvis

forbedrede udgave af mennesket, om end forskjellen synes mindre, hvad karakterens moralske sider betræffer, end andre steder. Mænd og kvinder staar hinanden nærmere, omgaaes ogsaa mere som kamerater og har tilsammen taget et skridt frem paa menneskelighedens vei. Yankee'en har med andre ord lidt mere kvindenatur i sig — lidt mere finhed, følsomhed hensynsfuldhed end mænd flest i andre lande. — I det store hele taget.

Og digterne har lagt sine kranse af sang om hver liden fjeldtop i deres fædreland. Man ser ikke en af dem, uden at velkjendte linjer bølger gjennem hjernen.

Ja, jeg holder af det land — syndigt som det er; kanske ikke mindst fordi det saa betragtes. Første gang, jeg saa det, var om høsten, en *Indian summer day*. Alle bakker og aaser stod klædt i guld og grønt og skarlagen i blinkende, straalende solskin under den deiligste blaa himmel — aldrig har jeg seet noget vakrere, og aldrig venter eller behøver jeg at se noget vakrere. Det var simpelt hen nok — tilfredsstillende, mættende. „Og se det var altsammen saare godt." Det var kjærlighed ved første blik, og jo bedre jeg lærte land og folk at kjende, desto mere lærte jeg at holde af dem.

Ved Monadnocks fod.

Der kan neppe tænkes noget rigere liv end det, man fører i en liden Ny England landsby, naar man forstaar at indrettte sig og har smag for de ting, som bydes. Det er billigt at leve der. Faa steder faar man mere tid til simpelthen at leve og glæde sig ved tilværelsen. Tidens hast og feber behøver ikke at forstyrre en der. Hver dag er som en ny ulæst bog, man om morgenen glæder sig til. I syv aar saa jeg for min del det samme landskab omtrent hver dag, og den sidste dag syntes det mig friskere, vakrere, mere tiltrækkende end den første. Der er saa meget at blive tilvens med — partier, udsigter, veirforandringer, farvetoner, buske, trær . . . . Der er ingen ende paa det, og hver eneste ting har sin

individualitet og lukker inde i sig en hel bog — af den slags bøger, jeg bryder mig om.

Og hvor man gaar, hilser menneskene venlig til en — lys og mildhed overalt. Har man et lidet saar et eller andet sted indvendigt, saa gror det sammen i en fart under disse indflydelser.

Og saa har man sine venner. En her og en anden der i landsbyerne og smaabyerne rundt om. En dag kjører man de 40 km. til den ene — et eneste eventyr af en kjøretur langs elve og under skovtempelhvælv, solskin og blaa himmel. En anden dag faar man besøg og holder fest, bestiger et fjeld og nyder udsigten med minder og fortrolig samtale til, kanske til solen gaar ned og digter rene umuligheder af farvesammensætninger i luften, og til maanen stiger op og forsølver alt, forvandler skogen til en sølvskog og dalen, hvor en let taage eller røg ligger, til et bølgende hav af flydende sølv. Sandelig der skal ordentlig digtning til for at taale sammenstilling med en slig dag i vanlige dødelige gjennemsnitsmenneskers liv.

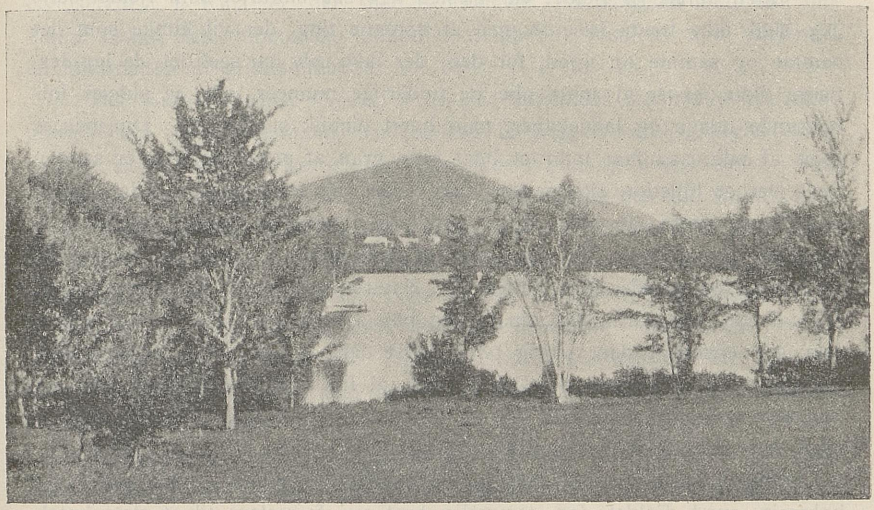

Paa toppen af Monadnock.

For fjeldene er det vakreste af alt i Ny England. Formelige udsigtstaarn, blomsterkransede tiltops, festlig smykkede til enhver tid, som ingen festkomité uden naturens kan gjøre det. Der er en hel række af slige fjeldtopper, som hæver sig op af landskabet, gjerne velformede med behagelige, individuelle linjer, grønne tiltops, og saaledes at man fra toppen af dem har vid udsigt til alle sider. Jeg var saa heldig i syv aar at have et af de allervakreste saa at sige lige i baggaarden. Vi boede ved foden af det, med vakre aaser rundt om og en let times vei til toppen, hvorfra man saa en god portion af yankee'ernes hele land (thi det lille Ny England, seks stater tilsammen af størrelse som halve Norge, det er det virkelige Yankeeland). Det stod daglig og hilste og smilte ind ad vinduerne.

Og til den anden side af os saaes 40 km. mod nord det sydlige Ny Englands høieste top *Monadnock*, hvorfra de medfølgende billeder er taget. Jeg kjendte en gammel dame, som lod opsætte en bænk ude paa

et lidet bart fjeld, hvor hun kunde sidde i timevis og stirre paa Monadnock, dag ud og dag ind gjennem mangfoldige aar. Og det var det vel værd. *Grand old Monadnock* *) hed det over hele Ny England. Fjeldet er henved 3500 fod høit og sees i godt veir fra havet og fra Boston. Det ligger i staten New Hampshire lige ved grænsen af Massachusetts og omkring 140 km. fra sjøen. Det hæver sig som en uregelmæssig afrundet kegle høit over alle omgivelser og giver fri udsigt til havet paa den ene side og til lige fjerne fjeldrækker til de andre kanter. Under en ligger staterne New Hampshire, Massachusetts og Vermont spredt ud som paa et kart. Tredive sjøer med mængdevis af øer sees fra toppen og hvide landsbyer og kirkespir i

Udsigt til Monadnock fra fjern høide.

det uendelige. Ellers giver landet indtryk af bølgende skov med kun hist og her store dyrkede strøg eller dalfører. De øverste 7—800 fod af fjeldet er bart berg; den graa granit staar aldeles nøgen, kun med blomster i revnerne. Høiden gjør, at det udøver en svær magt over atmosfæren. Det synes at skabe taager og skyer efter behag og koketterer uafladelig med forskjellige former af hovedplag, slør, shawler og vimpler. Om vinteren bærer det sin ſysende snehætte, rager kongelig op over alt andet smaafolk og tegner i den klare luft sine omrids skarpt og greit mod den blaa himmel. Ellers sætter det paa sig taagehætter af enhver optænkelig form; mørke, flade huer med guldkanter, som solen i fart syr paa, eller runde, lubne lysegraa huer med sølvstas. Mod aften trækker det ofte en

*) Herlige gamle Monadnock.

let rosenrød nathue med flagrende guldbaand ned over ørerne. Solen maa sætte den paa, før den faar gaa tilro. Og det koketterer med sølv- og guldslør som en danserinde. Altid finder det paa noget nyt. Og det kan være i det klareste veir, at det befatter sig med dette. Ikke en taageklat eller skydot andre steder end over Monadnocks hoved. Det kommer altsammen af, at det kolde, nøgne fjeld rager høit op alene og afkjøler luften, idet den stryger hen over det, hvorved fugtigheden fortættes rundt dets pande, mens den atter hurtig opløser sig, saasnart fjeldet er passeret,—derfor driver de dannede skyer aldrig videre uden i det høieste som flagrende baand fra Monadnocks hovedbedækning.

Men turen *til* fjeldet var næsten lige saa storartet som fjeldet selv. Jeg skal ikke trætte læserne med at opregne ting, der vil klinge som det samme og samme op igjen, for den, der ikke selv har seet det, da jeg desværre ikke evner at male alle de underlige nuancer, alle de aldeles forheksende udsyn og landskaber, man hvert øieblik støder paa. Om man er gjort af talg, saa faar man et lidet bitte gran af poesi i sig paa en saadan tur. Der er billeder, skogpartier, der virker som en katolsk katedralmesse; eller man synes at staa foran høialteret i verdens allerhelligste tempel, og man synes selv det i grunden er dumt ikke at falde paa knæ eller, som Emerson gjorde, tage hatten af. Naturen er overalt saa menneskelig, saa talende, saa varm, saa øm og rig paa kjærlighed. Man kunde aldrig føle sig ensom i den; aldrig blive ateist der — der findes omtrent ikke ateister i Ny England. — Det hvisker ud fra hver eneste busk ved veikanten, ligesaa tydelig som Moses hørte det ved Sinai. Naturen trykker ikke, den bare trøster, opmuntrer, synger . . . .

Jeg har kjørt veien flere gange med gode venner. Man kan kjøre halvveis opad fjeldet (en temmelig brat vej forresten) til et stort hotel. Og jeg ved ikke, hvad en himmel kunde byde paa af ydre ting, der skulde kunne overstraale en slig tur: prægtige amerikanske kjøregreier, som man selv faar styre med, en vei, der tager en frem som gjennem en sommernats drøm eller et feeri, og akkurat det passende følge. Tre, fire par øine til at nyde alt med . . . . .

Og jeg har vandret den tilfods med en norsk ven. Vi var saa pas gode patrioter, at skjønt vi var vel fremme i aarene og havde været i Amerika i mange aar, førte vi dog med os et lidet norsk flag, som vi heiste over *Grand Old Monadnock*, da vi naaede toppen, idetsamme solen keg op om morgenen. Vi gik begge stadig med én dominerenke tande: at komme hjem igjen en gang og for godt; men vi fandt det alligevel vakkert, straalende, storartet vakkert, det, vi saa.

Og *er det* saa sort og utilgivelig en synd, saa faar man alligevel lade den lille flaghistorie gjælde lidt til retfærdiggjørelse og undskyldning.

Nulevende menneskeguder.

(Efter **Frederick Boyle** i „*New Review*").

Den antagelse, at guddommen eller visse guder tager ophold i et menneske og saaledes „bor iblandt" os, er meget udbredt. Vi gjenfinder den i alle tider og lande. Der lever saaledes endog i vore dage en ganske anselig række af saadanne menneskeguder paa forskjellige kanter af verden; baade blandt vilde folkeslag og blandt mere civiliserede. I Kina er der mange. Enhver har saaledes hørt tale om *Dalai Lama*, den thibetanske buddhismes pave. Han er, som bekjendt, en inkarnation af guddommen.*)

Det samme gjælder *Tseang T'ien-tze*, tauismens pave eller ypperste-prest. Han er en gift mand, der forretter en borgers vanlige pligter; men han er dog „himlens herre" og alle guders gud og øverste chef. Før nogen gud kan opstilles i et tempel eller dyrkes, maa den faa sin officielle udnævnelse og tilladelse til at udøve de guddommelige funktioner af Tseang T'ien-tze. Denne magt og værdighed er arvelige i Tseang familien (Tseang er det menneskelige familienavn; T'ien-tze, den „Guddommelige Udsending", er titelen), dog gaar de ikke altid til den ældste søn. Det er visse merker paa legemet, som betegner den Tseang, i hvem guddommen har opslaaet sit paulun. Men familien skal have havt eneret paa at huse guddommen i tusen aar.

Tauismen er den religion, som er vokset ud af Laotszes enkle dyrkelse af den Evige Fornuft, alle tings moder. Den har æren af at være det mest ufornuftige og barbariske sammensurium, som findes i noget større religiøst system.

Tseang T'ien-tze bor et eller andet sted i provinsen Keangsu. I slotsgaarden staar der en række svære lerkrukker, hvori den høie herre holder onde aander fængslet; thi han har naturligvis ogsaa magt over onde aander, og det er endog en væsentlig del af hans mission her i verden at uddrive dem af ulykkelige mennesker — især af kvinder, der synes særlig udsatte for djævlebesættelse. Naar en stakkels synderinde lider under en eller anden sygdom, gaar hun til presten, som først og fremst søger at faa rede paa den plagende djævels navn. Naar dette er skeet, underretter han Tseang T'ien-tze derom, og denne er da — mod betaling — forpligtet til at uddrive aanden og sætte den fast i en af de omtalte store krukker.

---

*) Se „*Kringsjaa*" IV.

I 1886 aflagde forskeren M. G. Potanin en beretning i det Geografiske Selskab i St. Petersburg om sine undersøgelser i Mongoliet. Blandt andet fortalte han da ogsaa om en hel række menneskelige guder og gudinder, som han der havde truffet paa. Der er otte af de første, som kaldes *Gygener* og to af de sidste, som gaar under navn af *Darischuer*. De bor alle i buddhistiske klostre, idet de hører den religion til. [Buddhismen er delt i flere store grene og har et grænseland af sekter, hvor dens lære er blevet opblandet med alle former af rent hedenskab.] De er imidlertid meget rige og anvender sin rigdom, som de selv finder for godt. Enkelte steder blev det sagt, at gygenerne lever af the, sukker og parfymer; andre steder havde de ord for at være fraadsere og drukkenbolte. Begge dele tør være sandt. De vælges som børn efter visse ydre tegn og udvikler naturligvis senere vidt forskjellige karaktertræk; nogle bliver virkelig religiøse og lever et asketisk liv, andre benytter anledningen og friheden til at „nyde livet". Dette har imidlertid intet at skaffe med den ære, som bliver dem vist. De er i hvert fald guder, og guder kan jo ikke kritiseres eller ventes at bøie sig for vore borgerlige moralske begreber. Alt, hvad en gygen gjør, er guddommeligt, fordi han gjør det. Det guddommelige har her som i de fleste hedenske religioner lidet med begreberne ondt og godt at gjøre. Det ligger hinsides godt og ondt; hører det „Overmenneskelige" til. Endog i India finder vi, at de rent menneskelige Kulin-brahmaner betragtes som hævet over alle moralske hensyn, levende „hinsides godt og ondt". De er og har i aarhundrer været, hvad nietzschianerne længes efter som det *Overmenneskelige*.

Naar en gygen dør, farer hans aand ind i et endnu ufødt barn. [Det samme er tilfældet med den thibetanske Dalai Lama]. Der er tydelige tegn, som viser presterne, hvor barnet er at finde. En regnbue viser sig saaledes over moderens telt, og presterne kommer og tilbeder moder og barn. Saasnart barnet viser tegn paa at merke, hvad der foregaar omkring det, bringes den afdøde gygens klæder og lægges frem for det. I regelen vil barnet straks vise tegn paa, at det gjenkjender disse ting. Sker dette ikke, venter man til barnet kan tale og forsøger igjen. Finder der endnu ingen gjenkjendelse sted, venter man endnu et aar og prøver saa paany. Da vil gjenkjendelse sikkert ske, hvorpaa der festes og jubles. Fra nu af lever gygenen i et kloster og har intet andet at gjøre end at være gud og lade sig tilbede. Merkelig nok lærer man ham at læse — som et andet barn.

Blandt disse menneskelige guder er der dog en, som staar over de andre, det er *Tsagan* eller den „Hvide Gygen". Potanin kunde ikke opnaa audiens hos denne hemmelighedsfulde potentat, men løitnant Mattussovski ved den russiske topografiske opmaaling var heldigere. Under

sine opmaalinger kom han til klosteret *Schar-Sumeh,* hvor tsaganen boede. Han sendte to kosakker og en kirgiser for at bede om audiens. Men tsaganen svarede, at han ikke vilde give nogen audiens og ikke modtog ordre fra nogen dødelig. De tre soldater fængsledes. Kirgiseren undslap dog, og nu begyndte der lange underhandlinger, som endte med, at løitnanten alligevel fik audiens, idet han truede med at opfatte et afslag som bevis paa uvenlighed mod den store tsar, for hvem endog menneskeguder af høieste rang har respekt.

Klostret var en uhyre fæstning, i hvis midte tsaganens slot laa paa en aaben plads og med et høit taarn ved hvert hjørne. Der var ingen luksus. Tsaganen modtog i en lang, hvid silkekjole og hvide tøfler, siddende paa to hvide silkepuder. Han bladede i en bog — en mand paa firti aar, velvoksen og kraftig med høi pande og et intelligent ansigt. Formodentlig udvælges han som den bedste af gygenerne. Han viste sig under samtalen at eie baade humor og sluhed. Der blev talt om to kinesiske guvernører, der trættede om sine provinsers grænser. Løitnanten spurgte tsaganen, hvem der havde ret. Denne brød ud i latter: „De spørger mig, hvordan grænserne løber! Som om ikke I russere kjendte hvert punkt i vort land bedre end vi eller vore egne embedsmænd! Lad mig heller spørge Dem, hvor langt det er herfra til floden Kulia eller til fæstningen Saissang?“ — Russeren vidste det naturligvis, og menneskeguden nød en bitter triumf.

Mongoliet har endnu en anden menneskegud i *Bogdoren* af Kurene. Denne er en slags Under-Dalai Lama. Han udnævnes og udsendes af Dalai Lama. Men han er langt mere tilgjængelig end sin store chef. Saavel russiske som engelske reisende har seet ham. Han spaserer om i den frie luft i sin hellige stad *Urga.* Han har ingen verdslig eller geistlig autoritet; er ingen biskop; men ret og slet en *„gud“* og har ikke andet at bestille end at lade sig dyrke.

Men dette er nok ikke det letteste arbeide. Han er altid en ung mand eller gut, naar han udnævnes og dog lever han sjelden over fem aar efter udnævnelsen. Han udvælges formodentlig for sine aandelige egenskaber; men disse udryddes snart ved, at han maa sidde uvirksom og bare lade sig tilbede. Enten forfalder han og drikker sig ihjel; — brændevin faar guden saa meget han vil af, men det repræsenterer ogsaa hans eneste helt ud tilladte fornøielse — eller han faar lyst til virkelig at gjøre noget og begynder at blande sig i presternes affærer, eller han finder det som Adam tungt at være alene og indbyder den ene Eva efter den anden til sit paradis. Saasnart den ene eller anden af disse tendenser bliver vanskelige at kontrollere — dør guden ganske stille og pludselig, og Dalai Lama anmodes om at finde sine troende mongolere en ny bogdor.

I 1893 besøgtes bogdoren af Julius M. Price. Han var da en to-og-tyve aarig yngling — en sjelden høi alder for en bogdor —, intelligent og interesseret. Han har endog et piano i sit palads (tænk en „gud", som spiller paa piano!), der naturligvis er en foræring fra den *russiske* konsul, og han har ladet sig fotografere!

I de fjelde, som skiller Kambodja fra Annam, bor et folk, som franskmændene kalder *Créais,* og blandt dem opholder der sig to menneskeguder, som fører titlerne *Ildens* og *Vandets* Konger. De dyrkes over hele Bagindien. Kongerne af Kambodja sendte dem indtil nylig hvert aar store gaver, for hvilke de til gjengjæld modtager lidt voks og en kurv med ris. Ingen europæer har seet disse mystiske væsener.

Deres embeder er arvelige. Saasnart en ny konge tiltræder embedet, trækker han sig tilbage til et taarn i skoven. Her bor han ganske alene i ét aar, mens de troende bringer fødemidler og gaver, som efterlades i nærheden. Kun nu og da forlader han sit taarn for at overvære en religiøs ceremoni, hvor han da dyrkes som gud. Efter et aars forløb flytter han til et taarn no. 2, hvor han lever paa samme vis. Der er 7 taarne, han saaledes maa bebo. Efter de 7 aars forløb er han fri, ophører at være gud og kan vende tilbage til sin familie. De færreste lever dog saalænge, og de, som gjør det, bliver som oftest til idioter af ensomheden. Embederne er følgelig ikke eftertragtede. Naar tiden nærmer sig, da arvingen til et af dem skal „bestige tronen", flygter han gjerne til urskogen, hvor han forfølges af de troende, som tvinger ham til at overtage sin guddommelige rolle. Der er to kongefamilier, en for hvert af embederne; men Vandkongen har for tiden et mindre godt ry; hvorimod Ildkongen staar desto høiere i ære. Berørelsen af deres klæder helbreder syge. Bøier man sig ikke til jorden for dem, saa ødelægger en hvirvelstorm det hele naboskab, hvor man bor. Det voks, de sender kongen af Kambodja, bærer et aftryk af deres ene langfinger, og benyttes til kjerter i de helligste templer. Risen spredes over jorden, naar storm, ild, pest eller oversvømmelse truer; den afværger alt.

Mellem sig forvarer de to „konger" tre hellige klenodier: en lianafrugt, som plukkedes for aarhundrer siden, men endnu er grøn og frisk, en rotting, hvorom det samme gjælder, og endelig et sværd, hvori der bor en aand. De tre ting tilhørte Kambodjas konger i den graa oldtid, da hele Bagindien adlød dem, og den, der kan faa fat paa sværdet, vil formodentlig atter kunne gjenreise det gamle rige i al dets glans. Derfor har baade Kambodjas og Siams konger gjort hidtil forgjæves forsøg paa at bemægtige sig det.

Blandt negerne finder vi ogsaa lignende nulevende menneskeguder.

Ansigtet og karakteren.

(Efter Louis Robinson i „*Blackwoods Mag.*“).

Det er en gammel iagttagelse, at der hersker en stor overenstemmelse mellem det ydre og det indre menneske, mellem trækkene og karakteren, og intet er heller rimeligere, naar man betænker, hvor let alle sindstilstande afspeiler sig i ansigtet. Det vilde være utænkeligt, om ikke en overvældende følelse skulde give sig tilkjende i et menneskes ydre; og det overvældende i et menneskes sind, de sindstilstande, der har størst varighed og styrke og tendens til at komme igjen, er jo netop de elementer, hvoraf det, vi kalder karakteren, er sammensat.

Lidt eftertanke vil vise os, at en overenstemmelse mellem en vis sindsbeskaffenhed og visse ydre træk aldeles ikke behøver at gjælde ansigtet alene. Fra gammel tid har der derfor ogsaa været folk, som med mere eller mindre ret erklærede sig kyndige i den kunst at læse karakteren ud af haandens linjer. Heller ikke er der nogen nødvendighed for at antage, at slegtskabet mellem sind og skind skulde indskrænke sig til vor egen art. Tvertimod har vi netop fra dyreriget, hvor forholdene er enklere og gjennemskueligere og „karaktererne“ mindre sammensatte, mangfoldige eksempler paa den nøieste og merkværdigste sammenhæng mellem det indre og ydre, saa vi her tvertimod ordsproget ofte gjør ret og rigtig i at „skue hunden paa haarene.“ Blandt hesteprangere, sportsmænd og andre kyndige, er det et anerkjendt faktum, at de kastanjebrune er de sterkeste og varmblodigste dyr, fortrinsvis hvis de har hvide flekker paa hode og ben; og det er fastslaaet, at over halvparten af de folk, som er bidt af hunde, har sorte krøllede kjøtere at takke for sine flænger. Vil man have aarsagen til disse og lignende fænomener, saa er det i afstamningen og racen, man maa søge den; thi sindsbeskaffenheden er utvilsomt ligesaa meget et produkt af omgivelserne som skindets farve eller bygningen af knokler og sener. Sjælelig saavelsom legemlig bringes enhver levende skabning til at tilpasse sig efter de forhold, den lever under. Heraf forskjellen i karakter mellem en hindu og en høilænder, mellem en puddel og en ulv, mellem æslet, som er spændt for frugtkjærren, og det fri stolte steppeæsel. Nu har vistnok enhver gjort den iagttagelse, at det for menneskenes vedkommende ikke alene er ansigtstrækkene og hudfarven, der giver os oplysning om karakteren, men at denne giver sig tilkjende i hele legemets bygning og beskaffenhed. En skarp iagttager af menneskene har paastaaet, at han skal kunne kjende en jøde paa gangen og paa kroppens konturer ligesaavist som paa ansigtet. En type aabenbarer sig i musklernes og knoklernes struktur ligesaavist som i hudens. Alene af evnen (hos visse mennesker og dyr med udprægede racetræk) til at modstaa yderlige temperaturforhold eller undgaa visse sygdomme kan man slutte, at ethvert væv og enhver celle i deres organisme har sin del i racens karakter.

Lad os tage for os de almindeligste af de ydre træk, hvoraf menneskene til alle tider har ment at kunne bedømme hverandres karakter. Hele verden over gjælder en stor og velformet pande for et ubedrageligt

kjendetegn paa intelligens. Her er forbindelsen mellem det legemlige og sjælelige enkel og tydelig. I de forreste partier af hjernen har man grund til at antage, at de høiere og mere sammensatte sjælelige processer foregaar. Her er ogsaa efter al sandsynlighed sædet for de viljecentrer, der giver os evne til selvkontrol. Et veludviklet pandeparti betyder derfor gode organiske betingelser for høiere sjælelig udvikling.

Øinene har til alle tider med rette været kaldt sjælens speil. Har man imidlertid anledning til at studere de dybe forandringer, som alder og erfaring og fremfor alt øieblikkets stemning bringer i et og samme individs øine, saa vil man være tilbøielig til at anse blikket for et af de sekundære kjendetegn paa karakteren. Derimod har øinenes beliggenhed og stilling til hinanden ikke uden grund været anseet for karakterbetegnende træk. Naar øinene ligger i passende stor afstand fra hinanden, faar man uvilkaarlig indtryk af en intelligent og aaben karakter. Sidder øinene klemt tæt ind til næsekammen faar man ligesaavist et mindre godt indtryk af vedkommende individ. Ogsaa her er forbindelsen mellem sindet og det ydre træk ligefrem at forklare. Naar øienhulerne er rummelige og vel adskilte, saa betegner det, at de forreste partier af kraniet er rummelige, og at der er god plads for folderne af den graa hjernebark.

Tiltrods for at man har givet næsen en stor betydning som merke paa karakteren, er det i virkeligheden lidet, vi kan lære af den, naar vi vil gjøre os rede for den hemmmelighedsfulde forbindelse mellem trækkene og sindet. De fleste af de overensstemmelser, man her har bemerket, gjelder racen; men hvorfor en romersk næse fra først af blev sat i forbindelse med krigerske instinkter og herskertrang, eller hvorfor en lang og tynd næse blev betragtet som symptom paa forretningsfærdighed og snuhed, det er visselig ikke ligetil at forklare sig. Sætter vi ud af betragtning de omskiftelser, som en næse kan undergaa i eiermandens levetid, saa er der neppe en eneste næseeiendommelighed, som er kosmopolitisk. Ingen tartar eller hottentot, han være nok saa krigersk og herskesyg, har nogensinde været begavet med en romersk næse; og tiltrods for at de lange og tynde næser er ukjendte prydelser i det himmelske rige, saa kan kineserne ikke destomindre være baade snu og forretningsdygtige.

Næsen er et af de mest plastiske af udtryksorganerne. Om end varagtigheden af visse udprægede racetyper i nogen grad forklarer forskjellen mellem en aristokratisk og en plebeisk næse, saa har dog sindsindvirkningen mere del i dens form, end man i almindelighed tænker sig. De fleste saakaldte plebeiske næser — brede ved borene og med en plump opadvendt tip — er tegn paa en ukultiveret intellektuel og moralsk natur. Disse næser er alle af en barnlig type, og de mentale egenskaber, som vi gjerne finder i forbindelse med stumpnæsen — godmodighed, tankeløshed og „næsvished“ er simpelthen de mentale træk ved den umodne alder bevaret ind i den voksne. Nationer, hos hvem næser af denne art er regelen, staar endnu ved begyndelsen af sin udvikling.

Der er ingen tvil om, at karakteren aabenbarer sig bedre i mundens og underkjævens bygning end i noget af de andre ansigtstræk. Lad en mand være aldrig saa stort et geni eller aldrig saa from en helgen; hvis hans mund er vék eller hans hage svagt fremtrædende, saa vil hans intel lektuelle og moralske egenskaber savne den bevægende kraft, der er nød-

vendig for at gjøre dem nyttige for ham selv eller for samfundet. Det er netop i underkjæven, at energien aabenbarer sig for fysiognomisten.

Hvorpaa beror denne eiendommelige sammenhæng mellem kjæven og bevidsthedscentrene i hjernen? Indskrænker man sine iagttagelser til det civiliserede menneske, saa vil man neppe finde noget tilfredsstillende svar. Her som altid er det nyttigt at tage et skridt tilbage til de enklere forhold blandt vore nærmeste frænder blandt dyrene. Blandt alle den gamle verdens aber er tænderne de vigtigste angrebs- og forsvarsvaaben i kampen om næringen, hunnen og livet. Hos dem alle er derfor hjørnetænderne enormt udviklede.

Det er en kjendsgjerning, at disse frygtelige tænder ikke har noget at gjøre med tygningen, men ligesaa udelukkende er krigsvaaben som bajonetten eller Maximgeværet. For at blive en sterk og frygtet gorilla er det en uomgjængelig nødvendighed at være udrustet med en stor og sterk kjæve, som kan give et godt fæste saavel for tænder som for muskler. — Siden hine tider er livet blevet forvirrende kompliceret, og sociale konflikter løses ikke længer ved tændernes hjælp. Men her som paa saa mange andre omraader har vanerne fra en forgangen tidsalder efterladt et uudsletteligt indtryk paa vort nervesystem. Selv om det er en moralsk vanskelighed, vi vil komme over, bider vi uvilkaarlig tænderne sammen, og overhoved bestandig hvor vi fatter en pludselig og sterk beslutning osv., og vi har eksempler paa, at et individ eller en familie, som har arvet et seigt, energisk og stridigt sindelag, samtidig arver en form af kjæven, der giver overflødig god plads for „hugtænderne“ og har hjørner, som tillader de store bidemuskler at virke med den største mekaniske fordel.

nk.

Dyrs indtørren og gjenoplivelse.

(Eter **Ernst Krause** i „*Prometheus*“).

Det meget omtalte stridsspørgsmaal om saakaldt gjenoplivelse af indtørrede dyr har snart været afgjort i den ene og snart i den anden retning. Snart har man bekræftet rigtigheden af de mest usikre forsøg, og snart har man paa det bestemteste nægtet muligheden af at dyr, der ved langvarig tørkning og ophedning var bragt i en tilstand af anhydrobiose, af tørstivhed eller tørkedvale, kunde gjenoptage sine livsfunktioner. Til belysning af dette interessante spørgsmaal er der i den senere tid fremkommet en del nye arbeider, hvorom her skal berettes.

Vi vender os først til det for nogle maaneder siden udkomne verk af hr. Denis Lance, der saa at sige befatter sig med denne forskningsgrens heroer — med de dyr, der hyppigst i ord og gjerning har været holdt i ære paa grund af sin opstandelsesevne.

I et brev af 8de februar 1702 meddelte infusionsdyrenes opdager, hollænderen Antony van Leeuwenhoek, sin ven Heinrich Bleysvicius den overraskende iagttagelse, at han den 2den september 1701 havde seet smaadyr, som før havde levet i tagrenderne, men som ved langvarig tørke var blevet til et fint, tørt støv, leve op paany ved befugtning med vand. Der var altsaa tale om de senere saa ofte omhandlede infusorier, navnlig hjuldyr og tardigrader. I et brev til det kongelige selskab i London berettede derpaa abbed Needham i 1743 noget lignende om hvedeaalene, smaa orme, der snylter paa korn, hvor de fremkalder en egen sygdom. Disse orme skulde ogsaa levne til igjen, naar de efter indtørring fugtedes med vand. Dengang kunde man naturligvis ikke undgaa at sætte iagttagelser af denne art i forbindelse med religiøse spørgsmaal, og de vakte derfor umaadelig opsigt. Voltaire blev ikke træt af at gjøre nar af Needham, og biskopen af Durham, Butler, erklærede høitidelig, at et levende væsen ligesaalidt for en tid kunde tabe sin livskraft som en sten kunde blive levende.

Man maa erindre, at dengang den tid endnu ikke var forbi, da man troede, at levende dyr af sig selv opstod i planteekstrakter. Netop derfor fik de jo navnet infusorier, disse smaa, gaadefulde dyr; man fik jo nemlig de ekstrakter, hvori de opstod, ved infusion ɔ: ved overheldning af en eller anden vædske over vedkommende plantedele — omtrent paa samme maade, som man nu laver trækkaffe. Abbeden af Casanova, Lazarus Spallanzani, havde ovenikjøbet dengang netop offentliggjort sit paa grundige studier hvilende arbeide „Om dyrs og planters fysik!“ hvori han ligesaa bestemt som i sin tid Redi afviste den vidt udbredte og af selve Buffon forsvarede tro paa dyrs selvdannelse, mens han bekræftede deres gjenopliven efter indtørring, den han forklarede som et fortrin, der af skaberen var skjænket visse dyrearter. Disse af skaberen priviligerede dyr var hjuldyrene, tardigraderne og hvedeaalene. Disse dyr havde nemlig lange tørkeperioder at overvinde — et slags sommerdvale, ligesom andre dyr har sin vinterdvale.

Skjønt en med mikroskopet fortrolig ven af Spallanzani, pater Campi, samme aar og uafhængig af sin ven bekræftede rigtigheden af hans paastande, delte zoologerne sig dog allerede dengang som den dag idag i to modsatte leire: resurrectionisterne — de opstandelsestroende — og antiresurrectionisterne — de opstandelsesvantro. Til de sidste hørte senere de bekjendte infusorieforskere Bory de Saint Vincent og Ehrenberg.

For at faa en endelig afgjørelse paa den fra tid til anden opblussende strid besluttede i 1842 en fransk forsker, senere professor i Versailles, L. Doyère, omhyggelig at gjentage Spallanzanis forsøg. Doyère kom fuldstændig til samme resultat som den lærde italienske abbed.

Istedetfor, som han haabede, at have bragt endelig fred, saa Doyère striden ti aar senere flamme op paany. Det blev til en lang, heftig kamp, hvori Doyère selv, Pouchet, Tinet, Pennetier og Pasteur deltog, hvis bølger gik høiest i 1859—60, og som skabte en mængde bitterhed. Man havde aldeles unødig sat dette spørgsmaal i forbindelse med andre, som det om livskraften og om organismens umiddelbare tilblivelse (*generatio spontanea* eller *æquivoca),* og i en kamp om samvittigheds- og principspørgs maal som disse hverken gives der eller tages der mod naade.

For endelig at skaffe fred opnævnte det biologiske selskab i Paris en kommission bestaaende af lærde af første rang, deriblandt Balbiani, Berthelot, Broca, Brown-Sequard, Dareste, Guillemin og Robin, men heller ikke disse fremstaaende forskere kom trods det omhyggeligste arbeide til enighed. Den paastand, at dyr fuldstændig kunde indtørres for atter at leve op paany, blev paa den ene side benegtet og paa den anden side bekræftet ligesaa ivrig som nogensinde.

Imidlertid blev spørgsmaalet ved forskjellige nye iagttagelser endnu mere indviklet. Ikke alene infusorier, men forskjellige større vanddyr skulde ogsaa efter disse nye iagttagelser være i besiddelse af den gaadefulde opstandelsesevne, hvorom der tvistedes. Fiske og froske, som var saa stivfrosne, at alle livsfunktioner maatte ansees for stansede, kunde ved langsom og omhyggelig optining, ligesom infusorierne ved befugtning, atter kaldes tilbage til livet. Fysiologen prof. W. Preyer, anstillede denne sort forsøg med det bedste resultat. I 1890—91 optog dr. Kochs prof. Preyers forsøg med heldigt resultat, men kastede samtidig en gnist af tvil ogsaa her, idet han paastod, at en sidste rest af livsfunktionerne fortsatte sin virksomhed i de frosne dyrs indre, at de altsaa kun var skindøde, og at denne virksomhed paany tiltog, naar kulden minkede, og naar man ved optiningen omhyggelig undgik alt, som kunde bringe forstyrrelse i legemsvævene. Dette problem er altsaa heller ikke endelig afgjort — trods al overlegen seiersikkerhed hos begge de stridende partier. Indtil for ganske nylig vidste vi ligesaalidt som for hundre aar siden med sikkerhed, om dyrs livsvirksomhed ved kulde eller tørke virkelig for en tid fuldstændig kunde afbrydes, uden at de derved tabte evnen til, naar de ydre omstændigheder blev gunstigere, atter at gjenoptage denne virksomhed. Imidlertid er frysningen af sterkt vandholdige dyr saa lidet skikket til at give resultater, hvorimod der i en eller anden retning ikke kan gjøres indvendinger, at vi her ikke vil komme nærmere ind paa denne side af sagen.

Det gamle problem meget nærmere staar nyere forsøg af Pictet, de Candolle, Giglioli og Peters. Disse forsøg gik ud paa ved tørring, sterk kulde eller varme, indelukning i giftige gasarter osv. at bringe plante-

frø i en tilstand, hvori de nødvendigste livsfunktioner umuliggjordes. Man kom til den overbevisning, at saadant frø længe holdt sig spiredygtigt, hvorfor Pictet kom til samme slutning som Spallanzani, at livet fuldstændig kunde afbrydes og opvækkes paany, saafremt man sørgede for, at vedkommende organismer ikke paa nogen maade beskadigedes.

Hvad man havde nægtet de udviklede dyr selv, havde man forøvrigt forlængst tilstaaet deres æg. De vantro paastod nemlig, at det i tagrendernes tørre støv ikke var hjuldyrene selv, som havde bevaret nogensomhelst opstandelsesevne, men det var deres æg, som udvikledes med en saa rivende hurtighed, at det for iagttageren saa ud, som om det var gamle dyr, der ved fugtigheden var kaldt tillive igjen, og ikke unger. Det var jo ogsaa en forklaring af faktum.

Slig stod sagen, da Denis Lance for to aar siden bestemte sig til paany at studere dette spørgsmaal, fornemmelig i den hensigt at faa afgjort, om infusorier og tadigrader ogsaa kunde kaldes tillive igjen efter at være udsat for indtørren ved høiere temperaturer end almindelig. Det er her straks nødvendigt at gjøre enkelte forbehold. For det første kan det naturligvis ikke ventes, at *alle* i en bestemt stilling (i sand eller paa mosedotter) indtørrede dyr atter skal komme tillive. Dette kan ikke ventes, uden at livsvirksomheden kun er afbrudt. At af dyr med saa kort levetid flere, selv under normale omstændigheder, vilde være døde, inden gjenoplivningsforsøgene foretoges, synes rimeligt at antage, og *disse* kan man naturligvis ikke vente at faa levende igjen, selv om deres lig paa grund af den indtørrede tilstand, hvori de befinder sig, har holdt sig tilsyneladende uforandrede. Heller ikke kan man forlange, at denne evne til midlertidig at dø skal være noget, der gjælder hele grupper af hjuldyr, tardigrader og nematoder *i sin almindelighed.* Den maa forudsættes kun at være tilstede hos de specielle arter, der *regelmæssig* er underkastet sterke vekslinger af tørke og væde, saaledes som det er tilfældet netop hos de dyr der lever i tagrenderne og paa fjeldmosen. De dyr, der altid lever i vand, er ikke begavet med nogen saadan gjenoplivningsevne, fordi den for dem vilde være absolut unyttig.

For at fjerne den indvending, at det var med nyudviklede æg, man havde at gjøre, og ikke med gjenoplivede ældre dyr, var det nødvendig at ryste dyrene af den tørrede mose, hvor de havde ligget fra 8 til 14 dage fuldkommen tørre, bringe dem under mikroskopet og fugte dem der for straks at kunne iagttage, hvad der foregik med de tilsyneladende døde, stive legemer. Denis Lance har under disse forsøg seet de gamle dyr selv leve op igjen i saa mange forskjellige tilfælder, at — efter hans mening ialfald — al videre tvil er udelukket. Han overbeviste sig endvidere om, at de i luften tørkede legemer kunde ophedes til en temperatur

af 95 ^{0} uden at miste sin evne til at leve op paany. Var mosedotterne eller sanden paa forhaand aldeles tør, kunde dyrene uden nogensomhelst skade i to timer udsættes for en temperatur af 80 ^{0}. Selv 100 ^{0} taalte de i en tid af indtil en halv time. Dyr, der havde været fuldstændig indtørkede i en tid af to maaneder, dræbtes derimod alle, naar temperaturen steg til 115 ^{0}. Var dyrene tørket i tomt rum, kunde de uden skade hurtig opvarmes fra 40 ^{0} til 100 ^{0}, skjønt alle hidtil kjendte æggehvidesorter stivner allerede mellem 72 ^{0} og 73 ^{0}. Ophold i sterkt luftfortyndede rum kunde udstrækkes gjennem flere maaneder uden anden virkning, end at gjenoplivningen som følge af den fuldstændigere udtørren gik noget langsommere for sig.

Yderligere forsøg viste ogsaa paa andre maader stor modstandsdygtighed hos disse dyr ligeoverfor forandringer i omgivelserne. I fem dage holdt de sig livsfriske i luftfrit vand, der ved et o[l]jelag var afstængt fra den ydre luft, og de overstod deri en ophedning til 47 ^{0}, i fugtig mose endog til 50 ^{0}. Derimod viste dyrene sig meget følsomme ligeoverfor lys og fornemmelig for enkelte af spektrets straaler. De foretrækker de røde straaler og undgaar mest mulig direkte sollys. Dette dræber dem, ogsaa i tør tilstand, i løbet af nogle faa minutter. Denis Lance skiller sig fra andre i sine slutninger kun deri, at han ikke anser de tørrede dyr for døde, men tror dem hensat i en tilstand af tørstivhed eller tørkedvale — anhydrobiose. Livsfunktionerne foregaar endnu, om end med den yderste grad af langsomhed og svaghed. For afsondringens vedkommende tror Lance endog at kunne føre et direkte bevis: den farve, det tillivekommende dyr antager ved tilsætning af methylenblaat, tyder paa, at der i tørkeperioden i dets indre har fundet sure afsondringer sted.

Paa samme maade som de her omtalte dyr forholder sig ogsaa indkapslede urdyr og urplanter, æg af forskjellige krebsdyr, turbellarier, jordsnegler og andre. Puppen af *Margarodes vitium* kunde holdes fem aar i tørret tilstand og levede dog atter op, naar den dyppedes i vand, ligesom efter Ashmeads endnu nyere iagttagelser æggene af forskjellige galhvepse kunde holdes tørre i flere aar uden at sætte livet til.

I lang tid har man kjendt til, hvordan æggene af visse lavtstaaende krebsdyr i aarevis kan beholde sin udviklingsdygtighed i det indtørkede slam, hvori de ligger, for saa ved den første tilstrækkelige gjennemvædning hurtig at udvikles. Navnlig gjelder dette om bladføddernes gruppe, hvis haardskallede æg i tiaarvis kan ligge i slammet og vente paa at det sted, hvor de ligger indleiret, atter skal biive til bunden af en dam eller pyt. For to slegters vedkommende, *Branchipus* og *Apus*, tror Brauer endog at have paavist, at en foregaaende indtørring i slammet hører til de nødvendige betingelser for en regelret udvikling, ligesom man jo ogsaa kjender

nok af plantefrø, der først efter en længere, undertiden optil toaarig, hviletilstand, begynder at spire. Disse vanddyr kan derfor ogsaa i tørret tilstand sammen med slammet let blive hængende ved fødderne af vandfugle, slæbes vidt afsted og derpaa pludselig optræde paa steder, hvor de før aldrig har været iagttaget. En krebslignende bladfod, *Apus cancriformis*, et anseeligt, fingerlangt, med stort rygskjold forsynet dyr, vakte engang saa levende Goethes opmerksomhed, at han ønskede flere eksemplarer af det merkelige dyr, der var sendt ham fra omegnen af Jena. Af forsigtighedshensyn bød han for det andet eksemplar 4 kroner, for det tredie 1 krone og saaledes nedover lige til 5 øre stykket, men det var ham ikke muligt at opdrive flere eksemplarer end det, han allerede var i besiddelse af.

Prof. Claus i Wien, en af de bedste tyske fagmænd paa dette omraade, har nylig vist, at ikke alene æggene af visse krebsdyrarter, men ogsaa de kjønsmodne dyr selv taaler langvarig indtørring uden at sætte livet til. Efter disse omhyggelige undersøgelse af mænd med stor videnskabelig indsigt, lader der sig vel neppe nære nogen tvil om, at noget saadant som anhydrobiose virkelig eksisterer. Og findes dette eiendommelige forhold hos temmelig høit udviklede krebsdyr, som af prof. Claus iagttaget, saa er der vel heller ingen tvil om det for hjuldyrenes og tardigradernes vedkommende. Spallanzani faar ret.

Hermed tør en gammel biologisk strid, som har varet lige til de sidste aar, ansees som lykkelig endt. *P. E.*

Om aarsagerne til kvindesagsbevægelsen.

(Efter Laura Marholm Hansson i „*Zukunft*“).

For at forstaa kvindesagsbevægelsen bør vi først og fremst betragte forholdene i de kulturlande, hvor bevægelsen har størst fremgang. Amerika kan blot i meget betinget forstand kaldes et kulturland, og naar enkelte damer med stolt seirsikkerhed fortæller os om kvindernes styre i Wyoming og Ny Zeeland, er det ikke noget særlig overbevisende argument. Samfundsordenen i et nybygge kan ikke opstilles som efterfølgelsesværdigt ideal for gamle kulturstater; thi da maatte vi først have gjort rent bord i disse samfund. Kvindeemancipationen har overalt en rent økonomisk aarsag; maalet for dens forkjæmpere er at skaffe kvinden arbeide og eksistensbetingelser, — eller som hun selv kalder det: selvstæn-

dighed. Hvordan er saa den økonomiske tilstand i de lande, hvor kvinderne slutter sig sammen om dette krav?

I lande med agerdyrkende befolkning, eller hvor man overveiende lever af agerbrug, finder vi ingen eller ialfald blot en ubetydelig kvindesagsbevægelse. Jeg har dog ogsaa der seet den trænge sig ind — saaledes i Sydsverige og Danmark — i følge med de faldende kornpriser, det vil sige, i det øieblik disse lande som følge af Ungarns, Ruslands og Amerikas store korneksport ikke længer fandt afsætning for sine produkter og derfor maatte give sig til at avle sukkerroer, æg, slagtekvæg, svin osv. Ved denne revolution i landenes økonomi steg desuden bøndernes driftsomkostninger i en voldsom grad, — og i virkeligheden forvandledes befolkningen lidt efter lidt til industriarbeidere. I overgangstiden kunde man iagttage en række parallele sociale fænomener, som smaabøndernes og husmændenes hurtige udartning til proletarer; minkning af ægteskaberne i alle samfundsklasser; stigende alkoholisme tilligemed agitatorisk bekjæmpelse af dette onde ved mandlige og kvindelige kvindeemancipister, — i de lavere klasser øgende prostitution. De egentlige midtpunkter for disse opad og nedad fremadskridende bevægelser er naturligvis de store byer; nøiere bestemt de største protestantiske byer. Paris har ikke et forholdsvis saa stort antal prostituerede kvinder som London, New York — maaske heller ikke som Berlin; Paris huser heller ikke — udlændinger fraregnet — kvindesagskvinder. Kvindesagsbevægelsen finder vi næsten udelukkende repræsenteret i de protestantiske industri-centrer paa begge halvkugler.

De kvinder, som har skaffet sig selvstændigt udkomme, bliver for det meste levende i ugift stand. Gifter de sig, bliver de i regelen børnløse. I London findes der hele kvartaler, som omtrent udelukkende beboes af arbeidende ugifte kvinder, der har sine egne klubber og huse, hvor de fører egen husholdning. Vi ser altsaa her hundretusener af de høiere klassers kvinder unddrage sig sin naturlige livsopgave — og som sidestykke til dem finder vi i de lavere klasser hundretusener af ligeledes børnløse — prostituerede kvinder. Den samtidig øgende uvilje mod ægteskabet hos mændene i de store byer skyldes ogsaa ønsket om at undgaa børn. Men visselig er denne frivillige given afkald paa efterkommere det tyngste savn mennesker kan paalægge sig, og det som mest skaber tomhed og goldhed i sjælen. Sligt kan kun foraarsages af to tvingende grunde: degeneration eller økonomisk elendighed, — den sidste drager som oftest det første med sig.

Prostitution og emancipation udvikler sig parallelt med hverandre; det er to skud paa den samme stamme: kvindens fortvilelse over sin opgave her paa jorden. Kvinden fortviler imidlertid ikke let paa egne vegne, — mandens fortvilelse har i de store protestantiske byer allerede

længe aabenbaret sig i øgende alkoholisme og et voldsomt stigende selvmordsantal.

Da kvinden følte, at hun ikke længer havde nogen støtte i manden, opstod kvindesagen, — spørgsmaalet om, hvordan kvinden skal hjælpe sig selv. Dette spørgsmaal er endelig for alvor dukket op ogsaa i det protestantiske Tyskland, — et vidnesbyrd herom er den første kvindekongres i Berlin ihøst. Altsaa er ogsaa Tyskland kommen i den økonomiske nødstilstand, som jeg ovenfor talte om for Danmarks og Sveriges vedkommende.

Det lader sig ikke negte, at kvindesagsbevægelsen i Tyskland som andre steder gjør et lidet tiltalende indtryk i sin officielle form. Kvinden, der af naturen har det skarpeste blik for enkeltheder og slet intet for de store forhold, — og som netop røber mindst forstand, naar hun pukker paa det lille korn, hun har annammet af denne aandsevne, lader sig simpelthen lede af menneskeretsformelen, der i vort aarhundre har ført til den frie konkurrence og lønslaveriet under kapitalismens aag. Og naar kvinden faar gjennemført, hvad hun kræver — det er bare i Tyskland, at dette endnu ikke er lykkedes, — da har hun udfyldt den mission, som den internationale storkapitalisme har stillet hende. I England og Amerika har kvinden allerede udfyldt dette hverv.

Vi har i vore dage to strengt adskilte slags kvinder: de, som har kapital, og de, som savner denne begunstigelse. De sidstnævnte er proletariatet, og jeg har kun sjelden bemerket, at de besiddende kvinder, overklassens damer, har lagt for dagen nogen nyttig barmhjertighed paa disses vegne. Herpaa vil man da straks svare med at henvise til vor tids storartede godgjørenhed. Ja, visselig, men det er netop denne barmhjertighed, som de saakaldte lavere klasser betakker sig for, saalænge de endnu har en smule ære i livet. Det er først ligeoverfor den forsjoflede, fornedrede fattigdom, at barmhjertigheden kan træde støttende til. Den velgjørende og ægte barmhjertighed er ikke goddædighed, — den er noget helt andet, noget meget varmere, mere personligt, og kjendskabet til og udøvelsen af den hører ikke til vort aarhundres nyerhvervede dyder.

Kvindesagen, som den for tiden optræder, er et rent klasseanliggende, nærmere bestemt: en sag for overklassen. Den optræder først der, hvor man har midler til sin uddannelse. Den forlanger kjønnenes ligeberettigelse, d. v. s. at kvinden skal kunne trænge sig ind paa mandens arbeidsmarked, paa forretningernes, lærdommens og de tekniske virksomheders omraade. Nøgternt udtrykt betyder dette simpelthen en nedsættelse af arbeidslønnen, altsaa blot og bart udnyttelse af middelstanden. Derfor er kvindesagen i dens moderne form blot og bart et redskab i storkapitalens tjeneste.

Det har vist sig, at mandsarbeidet i industrialismens tid for en stor

del er bleven fortrængt af kvinde- og barnearbeide — for derved at faa arbeidslønnen nedsat; nu staar vi ved indgangen til en ny periode, hvor mandsarbeidet vil fortrænges af kvindearbeide ogsaa paa de saakaldte høiere virksomheders omraade, det vil sige indenfor de brancher, hvor der allerede findes en overflødighed af arbeidssøgende mandlige kræfter. Saasnart kvinden nu træder ind paa disse virksomhedsfelter, vil hun øiblikkelig fremkalde en voldsom synken af lønningsprocenten; thi hun forlanger altid en meget lavere betaling for sit arbeide end manden, bare for overhovedet at faa beskjæftigelse, finder sig desuden villig i stadige nedsættelser af lønnen og lever for det tredie — naar hun ikke lader sig ernære af manden — utrolig billig. Storkapitalen vil altsaa beredvilligst aabne for hende alle de af den direkte eller indirekte afhængige arbeidsfelter — og direkte eller indirekte er alt arbeide afhængig af den —, medens den før har maattet finde sig i at udsuges af manden. Kvinden maa altsaa, idet hun aabner sig nye arbeidsbrancher, arbeide paa mandens ødelæggelse. Naar manden ikke længer er kvindens støtte, maa kvinden blive mandens fiende. De to ligeløbende fænomener, prostitution og emancipation, maa, enten nu kvinden ønsker det eller ikke, undergrave manden fysisk, økonomisk og sjælelig, — manden, faderen og opholderen.

Thi denne mand er blevet i høi grad overflødig under den herskende samfundsorden. Det videnskabelige, ydmygt guldkalv-tilbedende socialdemokrati forkynder læren om overbefolkning, og de mere dristige lærere giver ogsaa den studerende ungdom kundskab om, hvordan videre overbefolkning skal undgaaes. Der er tre maader: prostitution, emancipation og indskrænkning af barneantallet i egteskaberne. Det første „tolererer“ man, det andet anbefaler man, det tredie øver man.

Ja, manden er blevet overflødig.

Men denne tingenes tilstand har ogsaa en bagside.

Der gives ogsaa en anden kvindebevægelse end den, som fremtræder i det fulde dagslys med programmer, krav osv. Den findes blot i de høiere klasser og fornemmes tydeligst som en endnu uklar, instinktmæssig uvilje mod hele dette aarhundres aand med dets lærdomme og fremskridt. Sit tydeligste udslag faar denne misstemning i forholdet mellem de to kjøn. Ingen steder merker man i vore dage en gnist af virkelig erotisk begeistring hos kvinden. Det synes, som om man anser alle mulige forventninger opfyldte, naar begge parter kan drive det til en vis gjensidig taalsomhed og overbærenhed. Men nu er kvindens kjærlighed *élan*, andagt. Føler hun ikke dette, elsker hun ikke, — da driver hun blot tuskhandel, hvad jo i og for sig ikke er saa underligt. Jeg har ofte undret mig over, hvor ængstelig-generet unge mænd ser ud, naar de er sammen med unge piger. Føler de maaske dunkelt, at disse foragter dem?

Mændene kan ikke forestille sig — vogter sig ogsaa derfor — hvor snare kvinden og de alleryngste piger er til at foragte. Hvor de ikke længer beundrer, er de allerede begyndt at foragte. De har ingen tanke med det, det er bare en impulsiv refleks. Men hvor mange kvinder og piger beundrer vel nu mændene — *de* mænd, som de personlig kjender? . . . Det taalmodige arbeidsdyr; den indbildske, knæsvage streber, — tid-er-pengemennesket? Disse hensynsløse guldkalv-tilbedere er jo i vore dage manddommens blomst.

De moderne menneskers beundring tilfalder den lykkelige spekulant, — en amerikansk petroleumskonge, en berliner børsspiller eller en international kornaagrer. Om denslags personer tales der blandt mændene med stor ærefrygt; man ser i dem sukces'ens inkarnation, — man betragter dem som ophøiede forbilleder. I over et halvt aarhundre har nu den opvoksende mandlige ungdom anstrengt sig for at efterfølge disse store forbilleder. „At blive rig i en ruf“ — det er maningsordet, som hamres ind i den unge mand af hvert indtryk, af omgivelser, bøger — kort sagt af hele vor kultur. Denne lære har i England og Amerika frembragt de underligste former af degneration og foraarsaget en voldsom synken af kultur-niveauet; pengemanden og sportsmanden er der menneskets ypperste repræsentanter.

Endnu et skridt ned, — saa heder det: penge for enhver pris! Det samme, hvor man tager dem fra. Mangen gang lykkes det, — oftere gaar det galt. Da lukker man øinene og skyder sig en kugle gjennem panden eller fordufter til Amerika. Og den, som ikke er saa lykkelig at have talent for financielle operationer, beundrer andægtig, men med en bitter følelse af underlegenhed, sin tids og sit lands krøsusser.

Men hvilken opgave har kvinden, de kommende slegters moder, blandt slige fædre, brødre, elskere, egtemænd? At udarte — og lade sine børn udarte.

Man har i vort naturvidenskabelige aarhundre skrevet en hel del om „psykoser“. Lærde psykologer har grundig undersøgt middelalderens store psykoser. Der har vi først den store psykose, som faar sit udslag i korstogene, — den tidsalder, som vi merkværdig nok skylder kristendommens varigste kulturmonumenter, de gotiske kirkers sten-lyrik; dernæst møder vi gjendøbernes og de andre sekters psykose. Og endnu mange andre, mængden beherskende aandelige bevægelser helt ned til oplysningens aarhundre. Men mon ikke denne „oplysning“ ogsaa var en psykose — en kold psykose i modsætning til middelalderens varme? Og hvorfor har endnu ingen „ledende“ aand beskjæftiget sig med den psykose, som vi nu befinder os midt oppe i, — materialismens psykose, hvorunder den internationale storkapital søger at efterligne det romerske verdensherre-

dømme. Vor tids erhvervslidenskab er ogsaa en psykose, — en kold psykose.

Og naar kvinden med sit eiendommelige følelsesliv under alt dette hverken ved ud eller ind, da gaar det hende som i det romerske verdensherredømmes tid, — hun emanciperer sig og udarter. Thi hun efterligner altid sit forbillede, manden.

Af den økonomiske nødstilstand er kvindesagen udsprungen, — derom er vistnok alle enige. Men maaske naar dens rødder endnu dybere ned, — ned til den sjælelige nødstilstands hemmelige egne, som ingen synes at have stor interesse for. Thi mennesket lever nu engang ikke af brød alene; skulde vi ikke kunne blive enige om, at disse gamle ord indeholder en vis sandhed? *cn.*

De bakterier, vi indaander, spiser og drikker.

(En forelæsning holdt ved *London institution* af dr. **A. A. Kanthack.** Gjengivet efter „*Nature*").

Jordens overflade er opfyldt af bakterier.

Hvor der er dødt organisk stof, hvor der er menneskelige eller dyriske udsondringer, hvor forraadnelse foregaar, i stillestaaende eller i rindende vand, i vore huse og udenfor dem — overalt samler bakterierne sig. De er saa udbredt, at vi praktisk talt altid omgives af disse smaa planteceller. Fra bakteriologisk standpunkt lever vi i en raadnende verden. Uden bakterier er der ingen opløsning eller forraadnelse. De gjør de døde legemer til „støv" igjen, og sammen med de dekomponerede stoffe føres de atter væk af luft og vand. Støv er ladet med bakterier, og da en stor del af støvet skriver sig fra stoffe i opløsning, lever vi, skjønt vi ikke merker det, i en atmosfære af forraadnelse.

Der er altsaa bakterier i den luft, vi indaander. Deres antal varierer med de forskjellige omstændigheder. Er luften stille, aftager deres mængde, men er der vind eller træk, kan de være tilstede i umaadelige masser. Paa den anden side er der langt færre smaaorganismer i fri luft ude paa landet, under ellers lige omstændigher, end i Londons støvede gader.

Man kan tilnærmelsesvis undersøge luftens bakterieindhold ved at overtrække rene glasplader med gelatin og i en given tid udstille dem paa det sted, som ønskes undersøgt. Bakterierne vil blive hængende ved gelatinen, og efter en tids udvikling under passende temperaturforhold vil de danne synlige kolonier, som let kan tælles. Antallet af kolonier angiver

paa en nem om ikke absolut paalidelig maade luftens større eller mindre bakterierigdom. Jo flere kolonier, der viser sig paa gelatinen, jo flere bakterier maa der naturligvis være i luften. En plade udstillet f. eks. paa Karl Johans gade vilde være dækket af kolonier, mens der paa en plade fra St. Hanshaugen kanske kun vilde være nogle faa. — Denne fremgangsmaade kan naturligvis ikke anvendes ved nøiagtige undersøgelser, men giver alligevel et bra materiale til sammenligning.

Af de bakterier, vi indaander er mange ude af stand til at vokse under legemsvarmens indflydelse; de kræver en lavere temperatur. Denslags organismer er antagelig af liden betydning for mennesket og de varmblodige dyr. Med dette for øie har jeg altid holdt mine gelatinplader opvarmet til legemets temperatur for at faa rede paa, hvilke af de bakterier, der har adgang til luftveiene, vil kunne trives under disses varmegrad. Jeg har ikke gjort noget forsøg paa at skille bakterier, som kan klare sig uden surstof, fra bakterier, som ikke kan. Hvad jeg ønsker at vise er, at vi under vanlige livsforhold indaander en luft, som indeholder bakterier — undertiden rigtig mange bakterier.

Jeg har præpareret endel plader fra luften i mit eget laboratorium. De har været eksponeret fra to til fem minutter. Somme af dem er meget fulde af kolonier, andre mindre, og dette afhænger af antallet af studenter, som har arbeidet i værelset i den tid, pladerne var udstillede. Jo flere studenter, desto mere støv og desto flere bakterier. Hvor mange mennesker er samlet, formelig lades luften med støv og bakterier. Plader, som i tre til fem minutter har været udstillet i operationssalen paa et af vore største hospitaler, er saaledes f. eks. aldeles bedækkede af bakteriekolonier. Sammenligner man disse plader med andre fra det samme hospitals gaardsrum, saa springer det straks i øinene, hvad lukkede vægge og mange mennesker tilsammen udretter. I gaardsrummet er luften nemlig meget renere Plader udstillet i vedkommende hospitals apotek paa den tid, da patienterne kommer for at faa sine medikamenter, er ogsaa overlæsset af organismer. En plade fra kjødtorvet viser sig efter et eneste minuts udstilling oversaaet af bakterier. Dette maatte jo ligefrem ventes, naar man erindrer den livlige færdsel dernede og alt det organiske stof, som der haandteres.

Efter dette kan vi let forstaa, at alle de hulheder i vort legeme, som paa en eller anden maade kommer i direkte berørelse med udenverdenen eller med stoffe derfra, ogsaa maa indeholde bakterier. Munden, nærings- og aandedrætsorganerne og porene i vor hud maa altsaa gjæstes af bakterier. Vi kan ikke paa nogen maade undgaa dem, selv om vi ikke indtog andet end steriliseret føde. Spyttet f. eks. indeholder dem bestandig, og da spyt stadig svælges, maa de dermed ogsaa komme ned i maven.

Men lad os foreløbig holde os til aandedrættet. Næsen, strubehodet, luftrøret, bronkierne og deres forgreninger samt de fine luftblærer i lungerne — altsammen indeholder bakterier. Næsen virker imidlertid ved selve sin anatomiske bygning som en bakteriesil — ufuldkommen rigtignok, men dog istand til at tilbageholde fra $^3/_4$ til $^4/_5$ af de indaandede smaaorganismer. Desuden er næseslimet i sund tilstand et ligefrem desinfektionsmiddel. I saadant slim er der derfor overraskende faa bakterier, naar hensyn tages til de store mængder, som stadig indaandes. Anderledes stiller sagen sig ved sygeligheder i næsens slimhinde, og denslags sygeligheder er ikke sjeldne hos os. Da er der bakterier i mængdevis. — At aanding gjennem næsen ikke bare er det mest æstetiske, men ogsaa det sundeste, vil imidlertid efter dette være selvindlysende. Man bør ikke aande gjennem munden, medmindre man ligefrem er nødt til det.

Den indaandede luft indeholder baade sygdomvækkende og uskadelige organismer. De sidste er heldigvis de talrigste. Imidlertid findes der stadig i luften ogsaa sygdomvækkende bakterier, som vi altsaa leilighedsvis indaander. Bakterierne kan opholde sig i legemet uden at gjøre nogensomhelst skade, fordi de ikke er komne ind i selve vævene. De lever og trives paa de slimhinder, som udforer legemets forskjellige hulheder. Praktisk talt er de derfor endnu *udenpaa* legemet. Det er en almindelig feil, naar en organisme paavises i en eller anden legemshulhed, at sige, den lever *i* legemet. Det gjør den ikke; den er endnu ikke kommet ind i selve vævene. Det friske legemsvævs modstandsdygtighed, hindrer, naar der ikke er særlige anlæg for den eller den sygdom, bakterierne fra at føre andet end en uskadelig eller snyltende tilværelse. Træder de af en eller anden grund ind i selve vævene, kan, som vi ved, de alvorligste sygdomme bevirkes — lungebetændelse f. eks. Mange af os bærer denne sygdoms organisme omkring i munden eller luftveiene, skjønt vi er fuldstændig friske. Men sygdommen viser sig ofte efter et koldt bad eller frysning. Bakterien, som indtil da laa uskadelig paa slimhinden, bydes herved en anledning til at trænge ind i selve lungevævet, og først der viser den sine farlige virkninger. Selv tuberkelbacillen er leilighedsvis fundet i næseslimhinden paa folk, der pleier tæringssyge. Saa længe den var udenfor selve vævene, gjorde den ingen skade. En anden organisme, *Bacterium cali commune,* har jeg stadig fundet i spyttet og i svælget.

Lad os her lidt nærmere betragte mundens og svælgets flora.

De smaaorganismer, som findes, maa være kommet ind med luften eller føden. Undertiden er de tilstede i uhyre antal. Mange af dem er imidlertid bare tilfældige gjæster, som enten dør, fordi de ikke finder gunstige førhold, eller passerer videre ned i maven og fordøielsesorganerne. Munden er ikke som næsen beskyttet af nogen sil, skjønt spyttet i ringe-

grad har smittedræbende egenskaber. Mundhulen er imidlertid aldrig fri for bakterier og enkelte af dem er i høi grad sygdomvækkende. Smaaorganismer, som fremkalder lungebetændelse, materiedannelse, difteri osv., har leilighedsvis været opdaget i munden og paa mandlerne, uden at derfor vedkommende sygdom er kommet til udbrud. Efter undersøgelser ved Bartholemæus-hospitalet helder jeg til den anskuelse, at difteribacillen er langt mere udbredt, end man almindelig tror. Bakteriologerne har noget, de kalder pseudo-difteribaciller (falske d. baciller). og som endel læger finder behag i at anse som aldeles uskyldige. Jeg tviler meget paa, at de altid har ret. Ingen vover nutildags at bestemme kolerabacillen, fordi der er altfor mange varieteter af dem. Mon nogen vover at bestemme difteribacillen? Ialfald maa den yderste forsigtighed anvendes. — Stephens og jeg er kommet til det resultat, at naar en bacille har samme form som difteribacillen og ellers i sine biologiske karakterer ligner den konventionelle type for denne, maa det være en dristig mand, som uden videre paatager sig at afgjøre, hvorvidt dette er en virkelig difteribacille eller ikke. Men af saadanne pseudodifteribaciller har vi fundet mange baade i luften og paa menneskelige legemer. Under visse betingelser vil de sikkert kunne fremkalde sygdommen, skjønt de ialmindelighed fører en uskadelig tilværelse som snyltere.

Men lad os gaa videre.

At alvorlige fordøielsesuordner, ofte ledsaget af de mest foruroligende symptomer og endog med døden som resultat, altfor ofte foraarsages ved nydelsen af usund føde er er en kjendsgjerning. „Forgiftning" ved føde kan skyldes:

1. Irritation, idet føden nok i sig selv kan være god, men ufordøielig eller upassende.
2. Smitte ved bakterier.
3. Virkning af gifte, som er dannet i selve føden.
4. Virkning af gifte, som med hensigt eller tilfældig er tilsat føden.

Undtagen i sidste tilfælde kan vi ikke med sikkerhed afgjøre, enten en sygdom lurer i en fristende ret eller ei. Vi kan bare være kloge, naar skaden først er gjort. Bakteriologen og lægen taler rigtignok en hel del om ptomainer og toksiner, som de almindeligvis ikke paaviser, eller det godtgjøres, at en mængde bakterier indeholdes i den skjæbnesvangre ret, men ingen af delene er skikket til at forklare de sørgelige følger af dens nydelse.

Hvad jeg først ønsker at klargjøre — eller om De vil: fordunkle — er værdien af den kvantitative bakteriologiske undersøgelse i tilfælde af forgiftning ved næring.

For det første, hvad antallet af bakterier vedkommer, — hvad har

det at betyde? Om der findes 500,000 eller en million eller et utal af smaaorganismer i en draabe vædske eller en smule fast stof, kan vi saa deraf slutte, at disse stoffer er uskikkede til at tjene som næring, naar dette er alt, hvad vi ved? Kan disse store tal forklare de iagttagne symptomer? Jeg tror det ikke. Jeg kan nemlig bevise, at personer, som aldrig lider eller har lidt af fordøielsesbesværligheder regelmæssig sluger umaadelige mængder af bakterier uden nogensomhelst skade.

Ingen paastaar andet, end at mange mennesker drikker melk uden skadelige følger. Men nu indeholder de bedste melkeprøver, jeg har kunnet opdrive i London, 250,000 mikroorganismer pr. kubikcentimeter — altsaa 250 millioner pr. liter. I almindelighed indeholder melken 1000—2500 millioner bakterier pr. liter, og lar vi den staa en tid i almindelig værelsevarme, kan dette antal forøges fra det tyve- til det tusendobbelte. Dog er denne melk sedvanligvis fuldt uskadelig, og vi har ingen grund til at fordømme den paa grund af dens bakterierigdom. Det er ikke antallet det her kommer an paa. — Jeg anbefaler naturligvis ikke hermed nogen bakteriediæt, jeg siger ikke heller, at melk altid er ufarlig. Vi ved, at baade tuberkulose, difteri, skarlagensfeber, tyfus og andre sygdomme bevislig er overført ved melk. Den bør aldrig nydes ukogt. — Jeg ønsker kun den kjendsgjerning fastslaaet, at vi fortærer uhyre masser af bakterier.

Vi er overalt omgivne af fare for bakteriesmitte. Et ubetydeligt, forkjert fald kan foraarsage benbrud eller hjernerystelse, men skal vi derfor opgive al sport, skal vi kaste ski, kjælke og skøiter væk? Vi kan ikke gjøre os livet elendigt ved at afslaa alt undtagen steriliseret føde, som i ordets egentlige forstand heller ikke kan skaffes. Bakteriernes tjenester opveier fuldt den skade, de gjør os, og ligesom de i den store verden udenom udfører mangt et godt arbeide, saa er de os ikke mindre behjælpelige i den lille verden indeni os. Det er muligt, vi kunde klare os dem foruden, men vi ved endnu ikke, om vi kunne klare os bedre uden dem end med dem. Lad os bekjæmpe vore fiender, tyfus- og kolerabacillerne f. eks., men lad os gjøre det med koldblodighed og sund fornuft under iagttagelse af renlighed og almindelige sikkerhedsforanstaltninger. —

Koldt kjød indeholder bakterier nok til at jage en hel hær af frygtagtige mennesker paa flugt. De er talrigst udenpaa, men mangler heller ingenlunde indeni kjødet. Det er en meget almindelig feil, at næringsemner, som hovedsagelig fortæres af de bedre klasser, og som derfor bærer etslags stempel af respektabilitet, ikke undersøges. Jeg har nylig undersøgt de smørbrød med paalæg *(sandwiches)*, der bydes gjesterne paa en af Londons mest fashionable kafeer, og jeg har fundet, at mindre end milliontedelen af et eneste smørbrød indeholder utallige smaaorganismer.

Jeg har selv daglig i de sidste tolv maaneder spist fire a seks af disse smørbrød paa vedkommende kafe, og dog lever jeg endnu og kan meddele mine resultater.

Fæster vi opmærksomheden ved den føde, lækkermundene sværmer for, finder vi, at østers og koldt vildt formelig er mættet med bakterier. Bortseet fra nogle enkelte tilfælde tror jeg dog ikke, trods det vanry, hvori østers i den senere tid er kommet som befordrer af tyfus, at nogen i sin almindelighed vil erklære disse ting for usund føde. Gudbevares — de *kan* være farlige, men tusenvis af mennesker spiser dem uden nogensomhelst uheldige følger.

Stephens har ved mit laboratorium undersøgt forskjellige sorter af iskrem, som især har staaet i daarligt ry paa grund af sin rige bakterieflora — navnlig den vare, italienerne sælger paa gaderne. Det *er* uappetitligt at se det samme skidne glas efter at være brugt af en flok smudsige gutter atter bruges af andre — efter at det ogsaa leilighedsvis har været dyppet i urent vand og været aftørret paa en ligesaa uren fille. Men jeg kan forsikre de damer, der er glad i is, at denne hos vore bedste konditorer indeholder ligesaa mange bakterier som de skidne italieneres, om ikke flere. I gade-is var der fra 2 til 5 millioner bakterier pr. kubikcentimeter, mens der i jordbærkrem fra en af Westend's fineste konditorer til sine tider fandtes fra 10 til 14 millioner pr. kubikcentimeter. Gjennemsnitsantallet for baade den ene og anden sort var 7 millioner pr. kubikcentimeter. Skal vi derfor fordømme gadeisen, kan det ikke være paa grund af bakteriernes antal men paa grund af de omstændigheder, hvorunder de har slaaet sig ned i isen — direkte fra gadens mangeartede støv. — Der kunde nævnes endnu mange eksempler, men jeg skal nøie mig med de allerede anførte. Idetheletaget fortærer de bedre klasser ligesaa mange, om ikke flere bakterier end de, der er nødt til at nøie sig med tarvelig føde.

Idetheletaget er der yderst faa, om overhodet nogen, smaaorganismer, som kan siges at være karakteristiske for usund føde. I almindelige friske næringsstoffe har jeg stadig fundet talrige patogene (sygdomvækkende) eller mistænkelige bakterier. Disse *kan* naturligvis under visse omstændigheder blive farlige, men i mange tilfælde er de sikkerlig ogsaa aldeles uskyldige. Det er neppe endnu videre omtalt, end sige studeret, hvorvidt symbiose (samliv) mellem høiere dyr og bakterier virkelig finder sted eller ei. Vi ved, at planterne gjør brug af smaaorganismer, og at vegetationen fremmes i høi grad ved hjælp af mikrober, som tilfører jorden kvælstof. Under absolut sterile vækstforhold trives planterne daarlig. Der mangler endnu eksperimenter og iagttagelser som er afgjørende for, hvordan dyr vil kunne trives med steril føde og i sterile omgivelser. Pasteur udtalte

i 1885 som sin mening at dyr og mennesker ikke vílde kunne trives uden bakterier. Siden har Nuttall og Thiersfelder vist, at et ostindisk svin, som ved keisersnit er bragt aseptisk til verden, kan holdes i god stand under sterile omstændigheder i 8 a 14 dage. De slutter heraf, at bakteriernes nærvær i fordøielsesveiene er unødvendig for trivslen, men det kan tydeligvis indvendes, at en uge eller to for denslags eksperimenter er altfor kort tid, og at der vilde trænges iagttagelser i maanedsvis, inden man kunde afgjøre om bakterier var nødvendig eller ei for liv og normal udvikling. Fermi synes at helde til den tro, at der eksisterer symbiose mellem visse bakterier og den indre slimhinde. Der er iagttagelser, som antyder, at iallefald de lavere former af organisk liv ikke trives godt paa steril føde, og af Neumeister's arbeide over fysiologisk kemi lader det til, at visse bakterieformer er af nytte ved gjæringsprocesserne og ved fordøielsesprodukternes optagelse; sikkert er det, at de gjør nytte ved opløsninger af forskjellig art. Det er heller ikke umuligt, at de er istand til at spalte visse giftige substanser og saaledes gjøre dem uskadelige. Spørgsmaalet om legemets tilvænning til bakterier er vel værd mere studium, men saalænge det endnu er gjenstand for spekulation, gjør man kanske klogest i kun at udtale sig antydningsvis.

Som saa meget andet faar vi overlade ogsaa denne sag til fremtidens afgjørelse. *P. E.*

Surrogat.

I et eksemplar af Holmboes pragtverk *„Sjøfugl“*.

Med mine hænders gjerning
jeg sidder lænket fast
og gjør med lykkens tærning
saa mange rare kast.

Jeg stræver tidlig, silde.
Og kroppen har det bra.
— Men ak, saa gjerne vilde
jeg fly lidt ud herfra.

Jeg vilde gjerne blande
min sang med sjøfugls skrig
og friske bryst og pande
med havsens magt i krig.

— Den dulmer lidt min higen,
den kunstens fuglehær,
som med sin kamp og skrigen
gjør munter hav og skjær.

Som gjæstebud for øiet
den gir mig sjælemat.
— End er mit sind ei bøiet.
Det lever jævnt fornøiet
paa kunst — paa surrogat.

Rosenkrantz Johnsen.

Kunstigt lys som vaaben i kampen mod landbrugsskadelige insekter.

(Efter dr. Oscar Eberdt i „*Prometheus*").

Det er en gammel kjendsgjerning, som enhver med lethed paany kan overbevise sig om, at lyset paa myg, møl og andre natsværmere øver en sælsom tiltrækning. Enten flyver de lige i den aabne flamme og forbrænder sig ynkelig, eller de styrter med saadan voldsomhed mod lampeglasset, at de bedøvet af slaget falder til jorden. Og ikke paa insekter alene øver lyset denne merkelige tiltrækningskraft. De allerfleste dyr synes ved intenst lys mer eller mindre at tabe besindelsen og at handle stik imod de instinkter, der ellers gjør dem sky og gløgge overfor alle farer. Enhver fyrvogter kan fortælle, hvorledes fugle af forskjelligt slags kommer styrtende i rasende flugt ind imod fyrlygtens tykke glasruder, knuser hoved eller lemmer og falder døde eller bedøvede i havet, ned paa klippen eller paa gallerierne rundt lygten. I træktiden høst og vaar skal ved enkelte nordsjøfyre i hundre- og tusenvis af smaafugle omkomme paa denne maade. Enhver jæger ved ogsaa af erfaring, hvilken magt lyset kan have over de forskjellige dyr. Det er flere steder paa landet hos os en almindelig sport i mørke høstnætter at fange tiur og anden storfugl ved hjælp af brændende tyrifakler. Paa jagten efter natlige rovdyr, hyæner f. eks. anvender man ofte med fordel magnesiumlys og lignende. Af det pludselige og intense lys bliver dyrene som bedøvede og bliver da et let bytte for jægeren.

Hvad grunden er til denne lysets magiske virkning, der heller ikke lader vandets beboere uberørt — enhver ved, hvordan det gaar til under lystring — derom er meningerne meget delte. Vi skal her ikke komme nærmere ind paa den side af sagen, men kun i korthed meddele, hvorledes der kan gjøres nytte af disse lysvirkninger, hvor det gjælder i massevis at ødelægge natlige insekter, der er af skade for landbruget. Vor beretning er taget efter en udførlig artikel af professorerne Frank og Rørig ved den kongelige landbrugshøiskole i Berlin.

Det er ingen ny tanke denne, ved lysets hjælp at tillokke og dræbe insekter, som ved sin massevise optræden og sine herjinger er blevet til en virkelig landeplage. I større maalestok blev tanken første gang praktisk gjennemført ved den farlige furuspinders *(Bombyx pini)* masseoptræden i Bayern. Dengang blev der ved lamperne anbragt store sugemaskiner, som opfangede og dræbte de mod lyset styrtende insekter.

I almindelighed vil der ikke blive tale om ødelæggelse af saa uhyre masser med insekter som dengang. Men selv under normale forhold er antallet af skadelige natinsekter dog ikke saa ganske ringe. Især kan der her være tale om spindernes slegtninge uglerne (noctuidæ), der hører til landmandens værste fiender, fordi deres larver, der lever i jorden, fortærer store mængder af alskens sæd. Hvis bare en del af disse kan fanges ved hjælp af kunstigt lys, tør man paastaa, at dets anvendelse i landbrugets tjeneste snart vil vise sig lønnende.

Ved de af Frank foretagne prøver med lanterner konstrueret i dette særegne øiemed gjaldt det at komme paa det rene med tre ting: For det første, hvilken lanterne var den hensigtsmæssigste. For det andet, hvad slags insekter der hovedsagelig fangedes paa denne maade, og for det tredie, paa hvilken tid af aaret der fangedes flest skadelige insekter — altsaa naar man med størst fordel skulde holde lanternerne brændende.

For at bringe disse spørgsmaal paa det rene anvendte Frank paa forsøgsmarkerne ved lanbrugshøiskolen i Berlin sommeren 1895 samtidig tre forskjellige lyskilder. De to var lanterner af nogenlunde samme konstruktion, men forskjellig i størrelse. De havde hver fem reflektorer, som vendte i forskjellige retninger, og under dem var anbragt kar med sirup til at opfange og fastholde de faldende insekter. Det tredie apparat var yderst simpelt: Af en tom, oventil aaben cementtønde blev hist og her nogle staver taget ud, den blev indvendig oversmurt med tjære, og saa blev der hængt en lanterne ind i den. Lanternerne brændte næsten hele sommernatten og blev slukket ved daggry. I uveir blev de ikke tændt, fordi insekterne da holder sig i ro. Den zoologiske bestemmelse af de fangede insekter blev udført af prof. Rørig.

Bedst virkede, som ventelig var, den største af de to fanglanterner. Fra 31te mai til 8de september havde den fanget omtrent 4000 insekter. Den lille lanterne opstilledes først 8de juli og havde inden 22de august fanget ca. 600 insekter. I samme tidsrum var der af den største lanterne fanget ca. 1900 — altsaa vel tre gange saa mange. I cementtønden derimod fandt man saagodtsom ingen insekter, fordi tjæren tørkede altfor hurtig i sommervarmen, og lyset, som stod noget for lavt, ikke kom til sin ret. Af de fangede insekter var ikke alle skadelige; ikke saa faa var af de saakaldte indifferente, betydningsløse, og der fandtes ligefrem nyttige iblandt. En beregning efter skadeligheden af vedkommende insekter ser for den store lanternes vedkommende saaledes ud:

Meget skadelige	var · · · ·	ca.	17	pct.
Temmelig »	» · · · ·	»	31	»
Nyttige	» · · · ·	»	7	»
Indifferente	» · · · ·	»	45	»

Den lille lanterne viste følgende resultat:

Meget skadelige	var · · ·	ca.	28	pct.
Temmelig »	» · · · ·	»	43	»
Nyttige	» · · · ·	»	4	»
Indifferente	» · · · ·	»	25	»

Betænker man, at der i nævnte tidsrum under ganske normale forhold af begge lanterner var fanget ikke mindre end ca. 2500 virkelig skadelige insekter, saa er deres nytte iøinefaldende. Ude paa landet, hvor ingen uvedkommende lyskilder svækker lanternernes virksomhed, vil resultatet maaske vise sig endnu langt bedre. I nærheden af landbrugshøiskolen, hvor forsøgene blev gjort, er der nemlig en mængde andre lyskilder, deriblandt sterke elektriske buelamper, som uden tvil har gjort et betydeligt skaar i lanternernes arbeide.

De skadelige natsommerfugle, som fangedes af lanternerne, var hovedsagelig forskjellige uglearter (*Agrotes, Mamestra, Hadena* o. a.). Af det gjennemsnitlige antal æg i hver hun vilde det være let at finde ud, hvormange knoporme man ved lanternernes virksomhed næste vaar vilde være befriet for, og ved en saadan beregning turde denne fangstmaades nytte træde endnu tydeligere frem.

Til hvilken tid af sommeren bør nu lanternerne brænde for ikke ved oljeforbrug, tilsyn osv. at forvolde sin eier udgifter, der ikke svarer til hensigten? Forsøgene viser, at størsteparten af de smaa udyr blev fanget fra de sidste dage af juli til henimod august maaneds slutning. I denne tid skulde det altsaa være mest paakrævet at holde lanternerne tændt.

Da man maa antage, at lamper, som er anbragt i tilstrækkelig høide over jordbunden (fra 2—3 meter), lokker sommerfugle til paa temmelig

stor afstand, vil nogle ganske faa, godt lysende lanterner være tilstrækkelig for temmelig store markstykker. De forholdsvis smaa udgifter, som i det tilfælde vil være forbunden med anskaffelse, tilsyn og brug af saadanne lanterner, tør da sikkert vise sig ikke at staa i nogetsomhelst forhold til den nytte, de utvilsomt gjør. *P. E.*

Socialismen i Rusland.

(Efter prof. Guglielme Ferrero i *„Die Zeit“*),

Om Rusland ved man ikke stort mere i Europa, end at det er et despotisk styret rige. En uhyre mægtig administration, legemliggjort i tsarens person, uansvarlig og tyrannisk, det er Rusland for os. Men den politiske styreform er blot en tynd skal om det virkelige liv, — indenfor den kan der ligesaa snart være en nærende frugt, som en død, raadden kjerne. Og i Rusland rører sig under dækket af teokratisk og militær despotisme et samfundsliv med rige og oprindelige kræfter.

Det eiendommeligste træk ved dette liv er, at man her med stort held har bragt fællesskabets princip i anvendelse. Rusland og England — hvilken besynderlig kombination! — er de to lande, hvor de arbeidende klasser bedst har forstaaet og realiseret dette princip. Men medens englænderne er naaet til at praktisere fællesskabet gjennem forfinet kultur og klartseende beregning, har den enfoldige og uvidende russiske almue naaet det samme resultat ad instinktets sikre vei. For dette folk, som for største delen bestaar af læse- og skrivekyndige uden politiske rettigheder, har det lykkedes at virkeliggjøre sammenslutningens princip i dens vanskeligste form, saavel for arbeidets som kapitalens vedkommende, og i mange erhvervsgrene, som ikke kræver nogen indviklet eller kostbar mekanisme, at holde borte al indblanding af mellemmænd. Hele Rusland er opfyldt af „artéler“ — saaledes benævnes associationerne, af hvilke de mest blomstrende er virkelige arbeidersamlag til indbyrdes støtte — dannet ved frivillig sammenslutning af arbeidere, som foretrækker at virke i fællesskab og dele udbyttet broderligt istedenfor at lade det gaa i en overflødig kontraktørs eller anden mellemmands lomme. Disse artéler maa ikke forveksles med middelalderens laug; de har ingen love, ingen bestemte statuter: det er aldeles frie samfund, som stadig dannes og opløses, — som opstaar med et bestemt maal for øie og ophører at være til, naar det har fuldført sin hensigt. Medlemmernes vilje er samfundets eneste lov, — og ethvert medlem faar altid komme frit tilorde. Paa samme maade som

aktieselskaberne er et produkt af vore dages industrielle og kommercielle bourgeoisi, saa er de russiske artéler det russiske folks verk. Ja, Rusland er maaske det eneste land paa jorden, hvor ikke hele folket har overladt ledelsen af handel og industri til et faamandsvælde af kapitalister; — dér har virkelig folket faaet tag i og driver for egen regning en del af de forretninger, som andre steder er i hænderne paa industribaroner og spekulanter.

Og her fremtræder tydeligst forskjellen mellem det russiske og engelske samfund. Medens Rusland, den politiske absolutismes land, besidder en helt demokratisk økonomisk organisation, har i England, den politiske friheds fædreland, rigdommen antaget den strengeste oligarkiske form. Alle verdens ting, fra jord og grund til industri og handel, er her monopoliseret af storspekulanter og endnu mere af store aktieselskaber, — selskaber, som styres paa den mest autoritetsmæssige maade af direktører, der vistnok er ansvarlige for aktionærerne, men har uindskrænket magt over de af dem afhængige embedsmænd. Politisk er England et samfund af frie mænd uden herrer over sig, men med styrere, som det selv har valgt, — i økonomisk henseende bestaar det derimod af en endeløs masse arbeidere, der staar under kommando af et lidet faatal baroner, som hver morgen med et lidet tegn sætter massen i bevægelse og lader dem arbeide til sin fordel.

Jeg skal nævne et par eksempler, som illustrerer forskjellem mellem de to lande. I England er jerbanerestauranterne komne i hænderne paa mægtige kompagnier, i spidsen for hvilke staar to store forretningsdrivende, Spiers og Pond (Spiers & Pond Co. limit). I Rusland derimod eies jernbanerestauranterne af et artél russiske og tartariske opvartere (polovoi). For femogtyve aar siden slog Petersburgs tartariske opvartere sig sammen til et artél, sparede sine drikkepenge og aabnede for de saaledes optjente penge et gjæstgiversted i hovedstaden. Foretagendet gik godt, selskabet voksede sig stadig større, og nu eier det, foruden alle jernbanerestauranter, et førsterangs hotel i Moskva, et lignende i Nisjnij-Novgorod og talrige hoteller i alle større russiske byer. Selskabets omsætning beløber sig til flere millioner rubler om aaret.

I London er salget af aviser kommet i hænderne paa et par store huse. Det mægtigste af disse er huset Smith, der har monopol paa at sælge aviser og bøger paa Englands jernbanestationer. — I Moskva, Petersburg og de øvrige store russiske byer har avissælgerne paa gaderne forstaaet at faa tag i denne forretning, som de tjener millioner paa; de har nemlig dannet et artél og driver handelen helt for egen regning.

Man finder derfor heller ikke paa nogen russisk jernbanestation eller dampskibsbrygge hine store bureauer, som beskjæftiger hele regimenter af

bærere — og tjener uhyre summer paa disse staklers arbeide. Her faar bærere og bud i regelen selv hele fortjenesten, — de staar i foreninger, som driver forretningen for egen risiko. I Sydrusland heder de „Drogali“, i Nordrusland „Krivutschniki“. Hvert artél udnævner starosten til fordeler af udbyttet. Det artél, som har sin station ved Kalachaukoff-havnen i Petersburg, hvor der drives en storartet kornhandel, staar i forbindelse med de største eksporthuse, tæller omtrent 500 medlemmer og gjør forretninger for flere hundre tusen rubler om aaret.

Færgemændene paa de største russiske floder, staar ogsaa for det meste i fagforeninger, indenfor hvilke der hersker fuldstændig kommunisme, idet medlemmerne skiftes om at være formand og kasserer, medens der hver aften gives opgjør for dagens indtægter, som fordeles paa de arbeidende medlemmer.

Og kvinderne er lige flinke som mændene til at slutte sig sammen. I Archangel udfører kvinderne det mandlige arbeide at lade korn ombord i dampskibene; de udgjør et artél med et ganske eget sprog, etslags russisk-engelsk jargon, hvorved de opnaar den fornødne forstaaelse med skibskapteinerne. I guvernementet Tschernigoff findes talrige arteler af unge piger, der i fællesskab driver tobaksplantning uden nogensomhelst indblanding af mellemmænd. Hvert artél bestaar i regelen af seks til ti piger — efter tobak-plantagens størrelse. De dannes om vinteren og skal holde ud et aar.

En egen art arbeider-associationer findes blandt bønderne i de sydrussiske provinser. Den bonde, som ikke eier jord nok for at kunne leve af dens afkastning, eller som overhovedet ikke eier jord, men er nødt til at øge sin fortjeneste for at kunne betale de altid større skatter, — kort sagt, den bonde, som stræver med at blive selveier, han træder ind som medlem af et artél, der forpagter store landstrækninger. Den ældste „eier af en plog“ udnævnes til arbeidsformand, og de under ham beskjæftigede bønder deler udbyttet med jordens eier. Disse artéler dannes for en tid af flere aar.

Og denne sammenslutningens aand møder vi, hvor vi vender os. Blandt gjæterne, det vil sige de raaeste, ondskabsfuldeste, mest udannede og mistroiske af landarbeiderne, som altid søger at leve saa langt borte fra hverandre som muligt — dannes der ogsaa artéler. Ligesaa blandt de omstreifende murere, haandverksklassens pariaer; ogsaa haandlangerne paa landet, de dummeste, mest forbryderiske af alle proletarer, forener sig i artéler. Jo ringere og lavere disse folks bedrift er, des mere udpræget kommunistisk karakter faar deres sammenslutning. Næsten overalt er gjæterne forenet i artéler; om vaaren faar de dyrene at passe og fordeler dem imellem sig. Om høsten vender de hjem og giver de dem

betroede dyr fra sig; saa besøger enhver af dem et vist antal af kommunens indbyggere og faar af dem mel, korn og andre levnetsmidler.

I alt dette møder vi en ægte praktisk eiendommelighed ved det russiske folk; det vidner om en særegen intellektuel og moralsk energi, hvorved det er lykkedes de eiendomsløse at undgaa at blive udplyndrede af kapitalen. Og desuden har altsaa russerne formaaet at beholde den form for menneskelig virksomhed, som vi kalder kapitalen, og som trods alt, man har at sige paa den, betyder et fremskridt i retning af at beherske og anvende paa bedste maade menneskenes arbeidskraft. Man kan heraf slutte, at det russiske proletariat maa være af en helt anden beskaffenhed end proletariatet i andre lande, og kunde vi faa vide lidt om dets historie, vilde vore forestillinger om mangt og meget ændres i betydelig grad; nu er vi udelukkende henvist til at opfatte slige begreber som „fattigdom“ og „proletariat“ i engelsk aand.

Det engelske proletariat har ladet sig berøve al ret og eiendom af et oligarki af industri- og handelsbaroner, der har stængt alle de veie, arbeiderne maa gaa for at tjene sit daglige brød. Disses eneste udvei er da at bruge kulturens og den politiske friheds vaaben for idetmindste at vinde tilbage en smule af alt det, de har tabt. De engelske arbeidere maa slaa sig sammen i mægtige forbund, vænne sig til fagforeningernes jernhaarde disciplin, udkjæmpe streiker og valgkampe — og saaledes storme løs paa kapitalisternes mægtige falanks.

Den russiske arbeider har valgt en anden kampmaade. Naar det gjælder foretagender, som ikke er afhængige af kompliceret maskindrift eller store kapitaler, men blot kræver sammenslutning af arbeidskræfterne, slutter de sig sammen i selvstændige organisationer uden at underordne sig nogen fører eller anden ledelse. Derved skaffer de ud af verden hele den bande af absolut unyttige mellemmænd, der uden selv at frembringe værdier putter udbyttet af producenternes arbeide i sin egen lomme. Derfor finder vi heller ikke i Rusland de elendigste og sørgeligste former af proletariatet, dem man i England kalder *unskilled labour* — f. eks. bærere, dragere, bryggesjauere — beskjæftigelser, som ingen faguddannelse kræver og ikke fordrer anvendelsen af særskilt verktøi o. l. Som følge heraf trues ikke det russiske proletariat af den uhyggelige elendighed, som allerede synes uafvendelig i England og Italien. Det er visselig et stort under, at en saa moderne form for arbeidets beskyttelse er grundlagt langt borte fra det civiliserede Vesteuropas store byer, — fjernt fra jernbaner, aviser og bøger af folk, som hverken kan læse eller skrive.

Maaske kan man i denne kjendsgjerning se et eksempel paa hin almindelige lov, hvorefter et med tilstrækkelig intelligens udstyret folk gjør saameget fyldigere og hastigere fremskridt, naar det omsider er kommen

under kulturens paavirkning. Den omstændighed, at et folk længe er bleven staaende tilbage for andre, kan altsaa have den gunstige følge, at det skrider hurtigere fremad end andre folk, som har gjennemløbet udviklingen trinvis. De byer, der for 50 aar siden ikke indførte gas, kan nu med engang gaa over til elektrisk belysning, hvad *de* slet ikke kan, der dengang bevilgede uhyre summer til kostbare gasverker. Japan er med et eneste skridt gaaet over fra det feudale til det kapitalistisk-industrielle system, og netop derfor har kapitalismen udviklet sig meget fuldkomnere der end i Italien, hvor feudalismen allerede har været død i 500 aar.

Noget lignende har hændt det russiske folk. Dette er først for ganske nylig traadt ud af det patriarkalske liv og befinder sig pludselig midt oppe i et system af sociale indretninger, som gjør det fortrolig med de fleste af de problemer, som hviler tungt paa de andre europæiske folk. Og nu har det altsaa vist sig yderst heldbringende, at man i Rusland laa saa langt tilbage; thi derved har det økonomiske liv kunnet nyde godt af den virksomme energi og udprægede personlighedsevne, som er eiendommelig for arbeiderne i et patriarkalsk styret samfund. De har nemlig i det baade havt brug for tanke og vilje, medens omtrent alle civiliserede samfund lider under én klasses monopolisering af al aandelig energi og en arbeidsdeling, der umuliggjør al selvstændighed og personlig eiendommelighed. Et af de værste onder i slige lande som Italien og Frankrige, der besidder en gammel kultur, er den uovervindelige ulyst til arbeide, som hersker blandt folket, og i sammenhæng dermed en sløvhed og interesseløshed, der hverken bevæges af egen elendighed eller indtryk fra den øvrige verden.

Det russiske folks energi og arbeidslyst har i virkeligheden ikke lidt saameget, som verden i almindelighed tror under livegenskabet og det administrative despoti. Det første var nemlig ikke andet — ialfald ikke i det indre af Rusland — end en skat paa kommunerne; bonden var under det omtrent ligesaa fri som nu, naar han bare betalte sine skatter og afgifter. Og det administrative despoti havde ingen anden opgave end at sørge for Guds og tsarens ret. Da nu den russiske bonde slet ikke giver sig af med at bekjæmpe disse magter, saa har regjeringens politik hverken nogen skadelig eller gavnlig indflydelse paa ham. Han interesserer sig ikke for andet end sit jordbrug og øvrige daglige arbeide, og det blander regjeringen sig aldrig i.

Paa den maade gaar det til, at en stor del af det russiske folk lever under mildere styre end de lavere samfundsklasser noget andet sted i verden. Dette gjælder ikke om arbeiderne i de store fabriker; thi de er i regelen slaver, — ofte maa de bo i egne barakker og modtage sin

føde af arbeidsherren. Og regjeringen undertrykker med ubarmhjertig strenghed ethvert forsøg paa opposition fra deres side. Men alle de arbeidere, som savner faguddannelse, har evnet at skaffe sig en ypperlig organisation og et retfærdigt udbytte af sin gjerning. Dette skulde de folk huske paa, som stadig taler om Ruslands grusomme politik og rovlystne finanssystem og forbauser sig over, at landet kan bestaa. Som om retfærdighed og borgerdyd intet formaaede under et strengt og ubilligt administrativt regime! I virkeligheden bestaar der altid en art balance mellem uretfærdighed og fortjeneste, mellem ret og uret. Det katolske dogme, at en god gjerning formaar at sone et helt liv levet i synd og løskjøbe synderen fra helvedes straf, udtrykker ligefremt en stor sociologisk sandhed, nemlig at et af uretfærdighed og ubillighed plaget samfund kan afkaste alle de byrder, som dermed følger, ved at indføre en retskaffen orden paa andre omraader af samfundslivet. Et i enhver henseende retsløst og uretfærdigt samfund, som rent ligner en røverbande, kan ikke blive bestaaende; men et samfund, hvor retfærdighed og uretfærdighed er blandet sammen, kan trives godt, da det gode altid vil stanse det ondes vækst.

Saaledes er det i Rusland, og derfor kan dette land med stolthed sige, at det yder de ringest agtede og daarligst stillede mennesker en ganske anden ret og retfærdighed end det liberale, oplyste og fremskredne England. *C. N.*

Nye videnskabelige fremskridt.

Faste legemers molekylære konstruktion.

(Efter fyrst Krapotkin i „*Nineteenth Cent.*“).

I.

Skridt for skridt trænger den moderne videnskab stadig dybere ind i materiens hemmelighedsfulde bygning, og det nye skridt vi her skal protokollere angaar vor viden om de faste legemers molekylære struktur. Det kan synes den uindviede besynderligt, at forskeren har fundet det vanskeligt at forstaa saa enkel en ting som en sten eller et metalstykke og disses indre bygning. Men man maa erindre, at hvad det her gjælder, er ikke den struktur, som øie eller mikroskop aabenbarer, men selve molekylernes — hine selv for det sterkeste mikroskop absolut usynlige smaadeles — anordning; hvorledes disse er forbundne, hvor nær de ligger hinanden, hvor megen frihed de har til at bevæge sig, og hvor-

ledes de bevæger sig. Det er stenens eller metallets indre *liv*, selve dets sjæl, vi ønsker at kjende, grunden til at sten eller metal er, hvad de er. Thi vi har virkelig fundet, at sten og metal har sit *indre liv* og saa at sige kan studeres fysiologisk.

Spørgsmaalet er imidlertid saa vanskeligt, at det ikke lader sig løse direkte. Det har været nødvendig at gaa en lang omvei. Forskerne bebegyndte først med at undersøge gasarternes molekylære konstruktion som det letteste problem. Siden udstraktes den der indsamlede viden til vædskernes omraade. Og først nu i den allersidste tid har vi naaet frem til bestemte resultater angaaende de faste legemer. Disse resultater skyldes mangfoldige forskeres arbeide — kemikeres, fysikeres og metallurgers.

II.

Vi tænker os en gasart bestaaende af et uhyre antal af molekyler, som farer frit omkring i alle retninger og med svimlende hastigheder, adskilte fra hinanden ved forholdsvis store mellemrum. De støder uafladelig sammen, hvorved de kommer til at skifte retning, men det er altid deres bestræbelse at komme bort fra de andre molekyler og ud i „frihed". Jo mere en gas opvarmes, desto hurtigere bliver molekylernes bevægelser, og desto vildere gasens hele indre liv. At ophede en gas betyder i virkeligheden ikke andet end at forøge molekylernes hastigheder. Disse bliver efterhaanden saa store, at molekylerne bombarderer væggene af det kar, hvori gasen befinder sig, som uendelig smaa riflekugler; de baner sig vei ud igjennem hver mindste aabning; og fortsættes ophedningen, sprænger de tilsidst karret. I dampmaskinen er det dampmolekyler, hvis bombardement mod stemplet gjør, at dette bevæger sig. Det er disse smaa molekylers bevægelser, der driver det svære jernbanetog eller atlanterhavsdamperen — saa megen kraft har disse usynlige smaa kugler.

Denne saakaldte kinetiske teori for gasarter fremsattes først som en blot og bar hypotese; men man har fundet, at den passer saa godt til alle kjendsgjerninger og fænomener og forklarer saa meget, der ellers er uforklarligt, at den nu maa ansees som temmelig vel fastslaaet. Vi maaler nu de usynlige gasmolekylers hastigheder og tæller endog de gange to molekyler farer imod hinanden. Vi har en tilnærmelsesvis idé om enkeltes størrelse og har endog konstrueret tankesold, hvorigjennem vi sigter dem, saaledes at de fineste gaar igjennem, mens de grovere bliver tilbage,*) og det tør endog hænde, at Picton og Linder under sine under-

*) Warburg og Tegetmeier har tænkt sig en maade at udelukke natronmolekylerne fra en glasplade. Gjennem de fine passager, som derved dannes i glaspladen gaar f. eks. lithiummolekylerne men ikke kalciummolekylerne.

søgelser af sulfidsaltes opløsninger har seet gjennem mikroskopet, hvorledes flere større molekyler samler sig til partikler.

Om væskers indre liv har vi mindre besked. Vi ved, at ogsaa disse bestaar af molekyler eller samlinger af molekyler, som let glider forbi og over hverandre. Tyngdekraften bringer molekylerne til at glide henover hinanden, indtil overfladen altid stiller sig horisontal. Ved ophedning opstaar der strømme og forskjelligartede bevægelser i vædsken. Men for tyve aar siden var forskeren i tvil om vædskens molekyler eiede andre bevægelser end disse, som skyldes ydre kræfter, om ogsaa de har egne bevægelser i lighed med gasarternes, — om ogsaa vædsken har sit indre, selvstændige *liv*. De sidste tyve aar har imidlertid bortryddet al tvil i saa henseende. Vi ved nu, at vædskens molekyler *har* sine egne selvstændige bevægelser ligesom gasartens. Forskjellen mellem gas og vædske er blot en gradsforskjel, ikke en væsensforskjel.

Enhver gasart kan gjøres til en vædske ved sammenpresning og formindskelse af molekylernes hastigheder (ɔ: afkjøling), og før den bliver flydende gaar den igjennem en tilstand, der kaldes den „kritiske tilstand", da den hverken er gasagtig eller flydende, men forener gasens og vædskens egenskaber. Man har videre fundet, at de mekaniske love og formler, der passer for gasarter, ogsaa passer for vædsker. Og man er saaledes kommet til det resultat, at forskjellen mellem gas og vædske blot er en gradsforskjel, der angaar molekylernes frihed, bevægelighed og hastigheder, muligens ogsaa størrelsen af de partikler, som dannes af flere molekyler. En vædske er blot en gasart, hvor molekylernes hastighed og bevægelighed er bragt ned under et vist punkt. Det er molekylernes bevægelser, der bestemmer eller *er* gasformen eller vædskeformen.

Kan nu dette føres videre til ogsaa at gjælde faste legemer? Kan vi sige, at forskjellen mellem en vædske og et fast legeme ikke er større, end forskjellen mellem en vædske og en gasart? Har ogsaa det faste legemes molekyler en stadig og selvstændig bevægelse? Bevæger molekylerne sig rundt fra sted til sted — cirkulerer — nogenlunde som i en gasart? Er stenen *levende* — har den sit selvstændige indre liv?

Lad os tage for os et stykke metal. Vi ved, at det som al anden materie bestaar af atomer, der er samlet i molekyler, som igjen grupperes i partikler. Og vi ved, at partikler og molekyler maa have mellemrum mellem sig og en *vis grad af bevægelighed*, fordi metallet kan blive varmt; det vil sige molekylerne kan sættes i varmesvingninger, og fordi et slag giver lyd — molekylerne kan sættes i lydsvingninger. Men hvor megen frihed og bevægelse er der? Har molekylerne nogen selvstændig stadig bevægelse? Er der i det mindste enkelte molekyler, der ligesom gasmolekylerne, men med mindre hastigheder, driver omkring i metallets hele

udstrækning, fra sted til sted? Bevæger stenens partikler sig fra den ene side til den anden? Er ogsaa den i en art „flydende“ tilstand?

De sidste forskninger har bragt videnskaben til at besvare disse spørgsmaal med *ja*. Det faste legeme *har* sit indre liv. Dets molekyler er ikke døde partikler, der blot bevæger sig under ydre paavirkning; en del af dem i det mindste *lever* og sværmer omkring i legemets indre. Forskjellen mellem gas, vædske og fast legeme er fra nu af *bevislig* blot en gradsforskjel.

Det er studiet af metallegeringerne, som først har ført videnskaben ind paa denne vei. En legering er ikke en blot og bar blanding af to metaller; den er heller ikke en kemisk forbindelse; den staar midtveis mellem de to og deler begges egenskaber. Blander vi f. eks. kobber og zink eller bly og tin, saa faar vi ganske nye metaller. Legeringen har sin egen nye farve, en egen haardhedsgrad, eget smeltepunkt og egen ledningsevne; og alt dette har ingen forbindelse med de tilsvarende tal for de enkelte metaller. Bland f. eks. 118 dele tin, 206 dele bly og 208 dele vismut; pulveriser blandingen og tilsæt hurtig 1600 dele kviksølv; blandingen smelter ved ÷ 14 ^{0} C. — Eller tag 15 dele vismut, 8 dele bly, 4 dele tin og 3 dele kadmium, og vi faar et metal, som smelter i kogende vand, skjønt det mest letsmeltelige af de 4 enkelte metaller er tin.

Selv en næsten forsvindende iblanding af et andet metal forandrer alle det førstes egenskaber. Tilsættes der 22 pct. aluminium til rent guld, saa faar vi et vakkert purpurfarvet guld. Tilsættes der derimod til guld 1 del af det sjeldne metal sirkonium til 500 dele guld, saa farves guldet grønt og bliver dobbelt saa sterkt som ellers; men tilsættes thallium i samme forhold, saa formindskes guldets styrke til det halve. Ved fremdeles i samme forhold at blande guld med metallet silikun, faar vi et guld, som smelter i flammen af et talglys. Og tilsættes der kobber blot $^1/_{1000}$ vismut, saa ødelægges det ganske som ledningsmetal for elektriciteten.

Hvorledes lignende minimale tilsætninger af et fremmed metal eller elementært stof virker paa *jern*, det kjender alle til. Staalindustrien beror derpaa. Ved at tilsætte jernet smaa portioner kul, mangan eller krom, opnaar vi de forskjelligste arter og grader af smedejern og staal. Vi kan faa jernet saa blødt som kobber, og saa haardt, at en spidskugle deraf, efterat have gjennemtrængt en ni toms pantserplade og otte fod af fast eg bagenfor, dog ikke viser nogensomhelst afbuttethed eller deformation. Den gjøres isaafald af kromstaal.

Man har videre fundet en betydelig lighed mellem saltopløsninger og smeltede legeringer. Samme love og formler passer for begge, og disse er de samme, som passer for gasarter efter den kinetiske teori. Det

er klart, at metallernes molekyler i den smeltede legering opfører sig fuldstændig paa samme vis som gasmolekyler — kun lidt mindre vildt. De glider omkring mellem hverandre og er i stadig bevægelse.

Spørgsmaalet bliver derfor nu blot, om denne molekylernes bevægelighed ophører straks legeringen stivner, eller om den ogsaa da i nogen grad er tilstede. For at forstaa dette spørgsmaals besvarelse maa vi kortelig tage for os en anden række af undersøgelser over metallernes egenskaber.

III.

Fylder vi en blomsterpotte med blødt ler og presser paa dette, vil det flyde ud gjennem hullet i pottens bund nøiagtig paa samme vis, som om det havde været vand. Partiklernes og molekylernes bevægelser er de samme som i en vædske. Fyldes en lignende staalpotte med bly, vil ogsaa dette under sterkt tryk kunne presses ud paa samme vis. Og det samme gjælder for alle metaller, naar blot trykket er tilstrækkeligt; de forandrer ikke sit væsen; men partikler og molekyler bevæger sig som en vædske, kun mere trægt og vanskeligt.

Et endnu nærmere slegtskab mellem vædsker og faste legemer har den belgiske professor *W. Spring* paavist. Han viser, at to metalstykker „smelter sammen“ (ved vanlig temperatur) akkurat paa samme maade som to vanddraaber, der bringes i berørelse med hinanden, gjør det, naar blot berørelsen er fuldstændig og sker under mindre tryk. Han udførte sine eksperimenter med smaa vel afhøvlede og rensede metalcylindere af staal, platina, guld osv. To og to af disse cylindere af samme metal pressede han sammen i en haandskruestikke. Efter nogle timers forløb udgjør de et stykke. Rives de fra hinanden, saa opstaar bruddet, ikke hvor de to forenedes, men andensteds.

Det samme gjælder cylindere af forskjellige metaller. Her kan endog en blanding af metallerne paa begge sider af berørelsesfladen paavises, — for de haardeste metaller i en afstand af $^1/_{50}''$—$^1/_{30}''$ fra denne. De to metallers molekyler og partikler gjennemtrænger altsaa hinanden efter vædskers og gasarters skik. — Spring fandt derfor ogsaa, at han kunde tilvirke legeringer uden smeltning, blot ved at blande de faste legemer ved vanlig temperatur i fint fordelt form under et rimeligt tryk. Metallernes molekyler besørger selv resten.

Ligeledes har Spring paavist, at der foregaar fordampning fra overfladen af metaller, endog langt under disses smeltepunkt. Zink f. eks. smelter først ved 420 ^{0} C., og fordamper først ved en endnu høiere temperatur, men allerede ved 370 ^{0} C. fordamper der partikler fra overfladen, saaledes at der paa en nærliggende kobberflade vil dannes en

messinglegering af de nedslagne zinkdamppartikler. Sandsynligvis foregaar denne fordampning i mindre grad selv ved vanlig temperatur. Havde vi finere sanser, vilde vi derfor kunne lugte metallerne. Ogsaa heri finder vi da et greit slegtskab mellem gas, vædske og fast legeme.

Forklaringen til alt dette har vi i den teori, som allerede for 34 aar siden opstilledes af Otto Graham, men som da kom for tidligt og derfor forblev upaaagtet. Vi har seet, at en gasart bestaar af molekyler, som farer omkring i alle retninger med uhyre hastigheder. Men det er jo høist usandsynligt eller rettere umuligt, at alle disse molekyler skulde have netop samme hastighed. Al sandsynlighed taler for, at nogle bevæger sig med meget større hastigheder end andre. Dette vil, omsat til temperatur, sige, at nogle molekyler repræsenterer en høiere varmegrad end andre, og at termometret, som giver os gasens temperatur, blot giver molekylernes midlere varmegrad.

Graham sluttede heraf videre, at disse ulige hastigheder holder sig ogsaa i legemernes flydende og faste form. Naar et legeme overgaar fra gas til vædske, betyder det, at den overveiende del af molekylerne antager vædskens mindre molekylhastigheder og bevægelser, mens en del af de molekyler, som i gasen havde de største hastigheder, fremdeles vil bevæge sig (om end med formindskede hastigheder) som gasmolekyler. — Og naar legemet fra flydende tilstand bliver fast, betyder det atter, at de fleste molekyler antager den faste forms smaa og uvæsentlige molekylbevægelser (vibrationer), mens en del af de fra begyndelsen af hurtigst løbende molekyler, endnu bibeholder gas- eller vædskemolekylernes bevægelsesform. Der vil paa denne vis endog i de haardeste legemer findes en del molekyler, der „flyder“ og glider som i vædsker, eller løber om i alle retninger som i en gasart. Og disse vedligeholder da en art stofcirkulation i det faste legeme. Jo mere legemet opvarmes, desto større bliver antallet af saadanne „flydende“ og gasformige molekyler, indtil deres tal ved smeltepunktet er saa stort, at det bestemmer legemets form.

Fordampningen fra faste legemers overflade skyldes ogsaa disse flydende og gasformige molekyler.

Og nylig har den engelske forsker Roberts-Austen paavist rigtigheden af denne teori — leveret beviset for en saadan stofcirkulation eller gasformig molekylær bevægelse i faste legemer. Han tog — ifølge sit foredrag i Royal Society i februar 1896 — en liden cylinder af bly, til hvis nedre ende han fæstede et lidet stykke guld. Denne ophedede han til 250 ^{0} C., hvilket er 75 ^{0} under blyets smeltepunkt. Efter en maaneds forløb skar han hele cylinderen op i skiver og undersøgte dem. Det viste sig da, at guldpartiklerne havde trængt ind gjennem hele blycylinderen — molekylerne

havde paa egen haand bevæget sig ind i denne og seilet om der fuld stændig som gasmolekyler kun med mindre hastighed.

Han gjentog eksperimentet ved lavere temperatur. Endnu ved vandets kogepunkt var denne guldpartiklernes selvstændige bevægelse gjen nem blycinderen meget tydelig, og endog ved almindelig stuetemperatur foregaar den, om end med langt mindre hastighed end under noget sterkere opvarmning.

Her har man altsaa det direkte synlige bevis for Grahams geniale gjætning for 34 aar siden — at „gasformige, flydende og faste molekylærbevægelser findes i alle flydende og faste legemer samtidig, og at legemets form bestemmes af de molekyler, som er i overveiende flertal; mens der altid er et mindretal af molekyler, der tilhører andre af materiens former.“

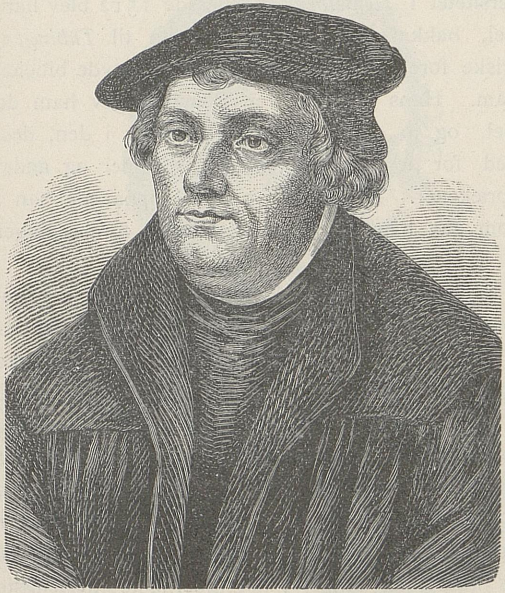
Ifald disse tanker endelig fastslaaes og antages, hvad der sandsynligvil ske, vil de komme til at øve stor og opklarende indflydelse over hele kemiens og den molekylære fysiks omraader. Ikke alene er dermed kontinuiteten mellem de tre forskjellige materiens former paavist, men det er ogsaa forklaret, *hvorfor* saadan kontinuitet maa findes. De kaster lys over legeringernes hidtil dunkle felt og tør give os midler til ogsaa her at indføre beregning og fuld forstaaelse. Ogsaa over den „kritiske tilstand“ kaster de forklarende lys. Vi maa med Roberts-Austen indrømme, at metaller og alle faste legemer hidtil har været gjenstand for en „bedrøvelig misforstaaelse“. De er ikke døde ting, er aldrig i ro, men har sit indre liv og fortjener fuldt vel, at de metoder, der med saa meget held er blevet anvendte paa studiet af levende væsener, ogsaa anvendes paa dem.

Filip Melanchthon.

1497—1897.

Da Luther ved sin aandelige kjæmpekraft og sin klippefaste tro paa Guds almægtige hjælp udførte sit storverk, stødte mange heldige omstændigheder sammen, som ledede til maalet, og mange dygtige medarbeidere sluttede sig til gjerningen. Videnskabernes gjenfødelse var bleven en kjendsgjerning. Bogtrykkerkunsten var for længe siden opfunden. Amerika var opdaget. Søveien til Ostindien var funden. Der var oprunden en ny tid; aandstyranniet blev agterudseilet. I kunst og videnskab slog man ind paa nye retninger. Humanisterne forlod midalderens scholastik og vendte sig mod de gamle klassiske mønstre. Den lærde Erasmus fra *Rotterdam* og andre havde svunget satirens skarpe

svøbe over geistlighedens dovenskab og havesyge. Kirkefyrsten Leo X havde udvidet afladshandelen for at faa sammenskrabet penge til sit storslagne kunstverk Peterskirken. Munken Tetzel drev denne skjændige handel paa en afskyelig maade; det gav signalet til Luthers første optræden. Sachsens kurfyrste Fredrik den Vise, som vistnok ikke vilde bryde med kirken, var en klog mand, som ikke tillod, at Luthers virksomhed blev undertrykt med vold. Da han raadførte sig med den lærde Erasmus, om i hvilket forhold han skulde stille sig til Luthers optræden, svarede denne spottefugl, at Luther havde feilet i to ting: han havde opført sig fornærmeligt mod pavens krone og mod munkenes bug. Keiser Karl V vilde vel gjerne have undertrykt reformationen i dens begyndelse, men han fik hænderne fulde paa saa mange kanter, at han maatte lade den have sin gang.

Morten Luther.

Til Luther sluttede sig flere medarbeidere; men af disse var der to, som ragede over de andre; den ene af dem var især virksom, da det gjaldt at bringe reformationen ud i livet og ordne menighedsforholdene; den anden var den, som med sin overordentlig grundige lærdom og store sprogkyndighed kom Luther til virksom hjælp under bibeloversættelsen og med sin udstrakte kjendskab til kirkefædrene kunde vise, at reformationen var i overensstemmelse med de gamle kirkefædres lærdom og opfatning af den hellige skrift. Luther selv var født i *Eisleben* i *Mellemtyskland;* den førstnævnte af hans to største medarbeidere, Johan Bugenhagen, som siden ordnede kirkevæsenet i *Braunschweig, Hamburg, Lübeck, Pommern* og *Danmark* (og *Norge*), var født i byen *Wollin* paa øen af samme navn udfor Pommerns kyst, altsaa i *Nordtyskland,* og den sidstnævnte, den grundlærde Filip Melanchton, som vi her nærmere skal omtale var født i *Bretten* i Pfals, *Sydtyskland* (i Baden) 16. februar 1497, *altsaa nu for 400 aar siden.*

Melanchtons fader Georg Schwarzerd var vaabensmed; hans moder

Barbara Reuter var en søsterdatter af den lærde Johan Reuchlin. Ti aar gammel mistede den lille Filip sin fader og kom i huset til sin bedstemor, som flyttede med ham til *Pforsheim*, hvor der da var en navnkundig lærd skole. Filip udmerkede sig snart der; hans grandonkel, Reuchlin, gav ham en græsk gramatik og den af ham selv skrevne græsklatinske ordbog. Man mener ogsaa, at det var Reuchlin, som efter den tids skik fik ham til at oversætte sit navn Schwarzerd paa græsk til Melanchthon, som ellers ofte er blevet skrevet Melanthon. Han gjorde saa store fremskridt i kundskaber, at han allerede 1509 tolv aar gammel kunde gaa til universitetet i *Heidelberg*. Allerede 1512 blev han, skjønt alene 15 aar gammel, bakkalaureus og gik derpaa til *Tübingen*, hvor han flittig hørte teologiske forelæsninger. Indtil den tid havde bibelen været ganske ukjendt for ham. Hans faderlige ven Reuchlin gav ham da en i *Basel* trykt latinsk bibel, og jo mere han fordybede sig i den, desmere fik han modbydelighed for de fabelagtige helgenlegender og andet aandløst kram i den tids prækener. Sytten aar gammel opnaaede han i Tübingen magistergraden, som gav ham ret til selv at holde forelæsninger ved universitetet.

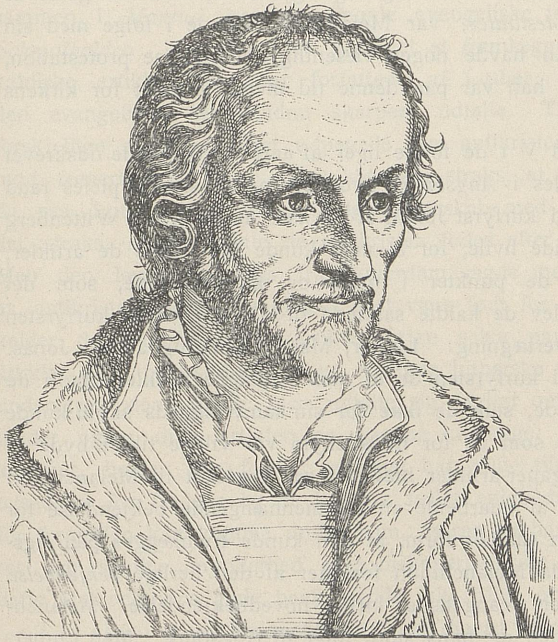
Ved denne tid havde Sachsens kurfyrste Fredrik den Vise grundet universitetet i *Wittenberg* og henvendte sig til Reuchlin om at faa en til lærer i græsk, og denne henviste ham til Melanchthon. Da han ikke likte sig i Tübingen modtog han kaldet og kom til Wittenberg 25de august 1518. Han saa da ud som en gutunge og gjorde ved sit keitede væsen og sin maadelige holdning intet godt indtryk. Men med sit klare grundige læreforedrag vandt han straks alles fulde agtelse, og rygtet om den unge universitetslærers navnkundighed for som en løbeild ud over Tyskland og andre lande og trak lærelystne unge mænd til hans lærestol allevegne fra. Med Luther kom han straks i det inderligste hjerteligste venskab, og ved ham førtes han dybere og dybere ind i den hellige skrifts studium og ind i den evangeliske lære. Ved sin ualmindelige grundighed i græsk ydede han Luther en uvurdelig hjælp under granskniugen af skriftens grundsprog.

Allerede første gang den af Luther forkyndte lære skulde underkastes prøve ved ordskiftet i Leipzig mellem Carlstadt og dr. Eck i 1519, fulgte Melanchthon med Luther til Leipzig, og skjønt han ikke selv tog del i ordskiftet, gav han dog gode raad og retledning ved hjælp af sit gode kjendskab til kirkefædrenes skrifter. Kort efter denne tid blev han bakkalaureus i teologien, doktor vilde han aldrig blive, dertil var han for ængstelig; men han nøiede sig med magistertitlen, sjønt han havde den mest omfattende lærdom.

For at Melanchthon kunde slaa sig til ro ved universitetet i Witten-

berg, fik Luther udvirket, at han fik noget øget aflønning. Luther og de andre venner fik ogsaa medvirket til hans huslige lykke, idet denne altid ængstelige mand efter deres raad indgik ægteskab med en datter af borgermester Crapp i Wittenberg.

Luther, som endnu var ugift, kom stadig i Melanchthons hus, og efter at han selv var gift og fik sin egen husstand, var der altid stadig og hyggelig omgang mellem dem; de boede faa skridt fra hinanden. Melanchthons hus er endnu uforandret, og i gaardsrummet staar endnu et gammelt pæretræ, i hvis skygge de to reformatorer mangen alvorlig stund sad i venlig samtale.

Filip Melanchthon.

Luther og Melanchthon udfyldte hinanden; den enes fyrighed og frimodighed og den andens ængstelighed og forsagthed dannede ofte en gavnlig modvegt mod hinanden. Melanchthon med al sin store lærdom magtede ikke at klare ledelsen i vanskelige forhold; det viste sig ofte blandt andet under Luthers tvungne ophold i skjul paa Wartburg efter rigsdagen i Worms 1521. Zwickauerprofeterne kom til Wittenberg og holdt paa under ledning af Thomas Münzer at vende op og ned paa alt. Tilstanden blev fortvilet. Luthers venner troede, at han var død, og usigelig blev Melanchthons og andres glæde, da de fik vide, at han endnu levede. Efter Luthers tilbagekomst til Wittenberg lykkedes det ham at faa den voldsomme storm til at lægge sig.

Under sit 10 maaneders ophold paa Wartburg havde Luther oversat fra græsk hele det Nye Testamente, og nu under gjennemsynet af dette og oversættelsen ogsaa af det Gamle Testamente kom Melanchthons udstrakte sprogkyndighed til sin fulde nytte.

En meget vigtig gjerning blev det overladt til Melanchthon at udføre i 1528. Kurfyrsten Johan af *Sachsen* lod foretage en kirkevisitation i sine lande, og dette arbeide blev overdraget til Melanchthon; han udførte denne visitation i Thüringen, og den sørgelige tilstand, som han da opdagede, ledede til, at han efter kurfyrstens ordre forfattede de 18 visitationsartikler, som blev grundlaget for den evangeliske kirkeorden, først i Sachsen og siden i de andre evangeliske lande.

Paa den rigsdag, som holdtes i Speyer 1529, da de evangeliske stænder nedlagde en protest mod rigsdagsafgjørelsen, som har givet de evangeliske navnet *protestanter*, var Melanchton tilstede i følge med sin kurfyrste. Hvorvidt han havde nogen væsentlig del i denne protestation, er ikke godt at sige; han var paa denne tid meget ængstet for kirkens fremtid.

Efterat keiser Karl V i de første uger af aaret 1530 havde udskrevet en rigsdag til at holdes i *Augsburg*, hvor der ogsaa skulde pleies raad om religionssagerne, bad kurfyrst Johan af Sachsen teologerne i Wittenberg at lade alt andet arbeide hvile, for at man kunde faa istand de artikler, som fremstillede klart de punkter i troen og kirkeskikkene, som det tvistedes om. Straks blev de kaldte sammen til *Torgau*, hvor kurfyrsten da opholdt sig, til overlægning: Luther, Melanchthon og Justus Jonas. Disse overgav derpaa til kurfyrsten de af dem vedtagne artikler, hvori de lærdomme var fremstillede, som de ikke for sin samvittigheds skyld kunde give noget efter i, og som de for freds skyld var villige til at byde til forlig. Efter disse Torgauer-artikler blev det saa overladt til Melanchthon paa dem som grundlag at udarbeide en sammenhængende bekjendelse for den evangeliske tro i en saadan form, at den kunde fremlægges paa rigsdagen. Saaledes blev da Melanchthon forfatter af den herlige *bekjendelse* i *Augsburg*, som er den evangeliske kirkes hovedbekjendelse. Melanchthon fulgte med kurfyrsten og hans store følge til Augsburg. Men Luther, som den, der var i rigets acht (som en fredløs mand), blev igjen i Koburg. Efterhvert som Melanchthon havde noget af skriftet færdigt, blev det ved ridende ilbud sendt til Luther i Koburg til hans godkjendelse. Bekjendelserne blev af den saksiske kansler dr. Bruck oplæst for keiseren og alle rigets stænder 25de juni 1530. Den gjorde et vældigt indtryk selv paa modstanderne. Melanchthon kunde dog ikke andet end ængstes for evangeliets sag for fremtiden. Luther havde møie baade med at opmuntre ham med trøstende breve og paa den anden side at tage ham i forsvar for hans modstandere for hans svaghed.

Melanchthon blev snart overtydet om, at alle hans forsøg paa at vinde modstanderne strandede paa deres haardnakkethed. Derfor førte han ogsaa i den apologi, han siden skrev til forsvar for den augsburgske

bekjendelse, et djervere sprog. Dybt nedstemt forlod han rigsdagen i Augsburg sammen med kurfyrsten 23de september, efter at han i lang tid havde ønsket at komme bort fra disse unyttige endeløse underhandlinger.

Det smertede Melanchthon dybt, at striden om nadverens sakramente skilte de lutherske og de reformerte ad. Han var en fredens og samdrægtighedens mand. De evangeliske havde længe ønsket og haabet, at et frit kristeligt koncil skulde træde sammen til afgjørelsn af de kirkelige stridigheder. Da der i 1537 saa ud til, at et saadant skulde træde sammen i *Mantua*, samledes nogle evangeliske teologer i den tyske by *Schmalkalden;* her blev det vedtaget at fremlægge de saakaldte schmalkaldiske artikler, som var forfattede af Luther; her var flere punkter i den evangeliske lære endnu skarpere udtalte. Til forskjellige tider har forskjellige personer været udpegede som antikristen; da Luther optraadte mod romerkirken, skreg ivrige katoliker straks, at Luther var antikristen; da saa Luther, selv munk, indgik ægteskab med en nonne i 1525, hed det straks, at nu maatte da antikristen fødes efter en saadan forbindelse. Men den lærde Erasmus fra Rotterdam sagde med sin sædvanlige spot, at antikristen maatte da ganske vist være født for længe siden. Men nu kalder de schmalkaldiske artikler igjen selve paven antikristen. Disse artikler blev underskrevne af en mængde lutherske teologer. Melanchthon underskrev dem ogsaa men udtalte sig særligt om dem saaledes: „Jeg holder ogsaa disse artikler for rette og kristelige. Men hvad paven vedkommer, holder jeg for, at saafremt han vilde tilstede evangeliet, kunde ogsaa vi for fredens og de kristnes fælles enigheds skyld, som nu er og for fremtiden kan komme under ham, indrømme ham som en menneskelig ret den samme myndighed over biskoperne, som han ellers har.“ Men dette Melanchthons gode haab skulde ikke blive opfyldt.

I 1540 faldt Melanchthon i en haard sygdom i *Weimar* og var bragt nær til gravens rand, da Luther ved en brændende bøn og ved sin sædvanlige fyrige optræden fik sin vens yderlig nedtrykte sind oplivet, hvorved ogsaa de svage legemskræfter oplivedes.

Efter Luthers død 1546 blev der haarde og trykkende tider for Melanchthon. Han fik nu opleve den schmalkaldiske krigs rædsler og kurfyrst Johan Fredriks bortførelse i fangenskab efter slaget ved *Mühlberg*. Da keiser Karls spanske soldater nærmede sig Wittenberg, saa Melanchthon sig med sin familie nødt til at flygte til *Braunschweig*. Han havde dog den glæde, at universitetet i Wittenberg blev gjenoprettet i 1548, saa at han da fik flytte tilbage og drive sin lærervirksomhed. Men disse sidste aar af hans liv blev en trængselstid for ham. Til leder af reformationen var han lidet skikket. Hans kjærlighed til freden ledede

ham til at vise katolikerne altfor megen eftergivenhed. Han blev derfor paa en meget ubillig maade forfulgt af de altfor ivrige Luthers tilhængere. Han sukkede derfor ofte til Gud om frigjørelse fra teologernes raseri (rabies theologorum). Dette ønske blev da ogsaa opfyldt. Han havde forkjølet sig paa en reise til Leipzig i Marts 1560, og dette blev hans helsot. Under et haardt sygeleie tog hans kræfter sterkt af; og da til slut hans svigersøn lægen Peucer, spurgte ham, om han ikke ønskede noget, svarede han? „Intet uden himlen, forstyrer ikke min søde ro." Under stille bøn afgik han ved døden 19de April 1560, og hans jordiske levninger blev indsatte i slotskirken ved siden af Luthers hvilested 2 dage derefter.

De fleste af hans mangfoldige skrifter er skrevne paa latin, som han var en stor mester i. Et af hans hovedverker: Loci theologici, er den lutherske kirkes første dogmatik. Som forfatter af den augsburgske konfession tillod han sig i senere udgaver enkelte ændringer og tillempninger i den i tilnærmelse til de reformertes lære. Disse tillempninger blev ikke godkjendte af den lutherske kirke; men konfessionen er dens symbolske bog i dens *uforandrede* skikkelse, saaledes som den af de evangeliske fyrster og stænder blev underskreven, fremlagt og oplæst paa rigsdagen i Augsburg 1530. *J. Belsheim.*

En studie i race-psykologi —
tælle ideerne i et menneskes sjæl.

(Efter **Anna Tolman Smith** i *„Pop. Science Monthly"*).

Forfatterinden skildrer et psykologisk eksperiment, som hun foretog med en sekstenaarig negergut i det haab at faa et lidet indblik i negerracens intellektuelle eiendommeligheder. Det paastaaes nemlig stadig i de Forenede Stater, at negerbørn lærer de første elementer i skolen meget hurtig, hurtigere endog end hvide børn, mens de meget snart kommer til et punkt, hvor det falder yderst vanskeligt at faa dem til længer at følge med, idet de senerehen lægger for dagen en bedrøvelig stupiditet. Forfatterinden vilde ved et eksperiment undersøge, hvorvidt en negers intellektuelle bygning gav nogen forklaring herpaa.

Hendes forsøg vil imidlertid sees at have en langt videre interesse end blot og bart som et stykke race-psykologi. Det kaster lys over visse problemer og forsømte sider ved al opdragelse og ikke mindst over, hvad der endnu tør kræves af vor egen folkeskole.

Gutten bar det velklingende navn Esaias Asbury Bell. Det sidste tilhørte forældrenes fordums eier, det andet skyldtes familiens metodisme, og det første var valgt dels for vellydens skyld og dels af respekt for en oldtidens mand, om hvem forældrene vidste meget lidet. Han var, saavidt vides, fuldblods neger, søn af en sterk, velbygget kaffebrun neger og dennes sortere, mindre og baade fysisk og aandelig kvikkere hustru. Hans tre søstre hed Trifenie, Romana og Albertina. Negerne ynder at benytte klang- og salvelsesfulde ord og gjør det ofte, selv om de ikke har begreb om betydningen.

Esaias er at se til en ny udgave af faderen — sterk, kraftig bygget, klodset, doven og stivnakket. Da de nedenfor nævnte forsøg blev gjort, var han seksten aar gammel, og havde gaaet regelmæssig i skole, fra han var 10 aar, og uregelmæssig fra det syvende til tiende aar. Han var imidlertid ikke kommet langt, havde faa fremskridt gjort i de sidste par aar. Han var paa samme standpunkt som et hvidt barn med lignende skoleanledning, naar det er 10. Han kunde læse ensformig og usikkert i en elementær læsebog, kunde udføre meget hurtig enkle smaa regnestykker og skrev en udmerket haandskrift. Men længer var det heller ikke muligt at faa ham.

Jeg forsøgte at drive ham videre, fortæller forfatterinden, i indenadslæsning. Vi benyttede først hans skole-læsebog; men den var altfor elementær og derfor kjedelig for en sekstenaars gut. Jeg benyttede da dagsavisen og læste med ham forskjellige lokale nyheder, som han viste stor interesse for. Ved at tale med ham om, hvad han læste, forsøgte jeg at berige hans ordforraad; thi det blev snart klart, at en af hans store vanskeligheder netop laa i hans yderst ringe ordforraad. Ord som *vidne, tilsyneladende, opfylde* — forstod han ikke. De var blot tom klang for ham. De nævnte ord fandtes i en notis om en ildebrand, som han viste overordentlig interesse for. Men jeg kom til det resultat, at det meste, han forstod, var, at den brand, han selv havde seet, virkelig stod omtalt „paa tryk“ i den store ærefrygtindgydende avis. Udover dette syntes det umuligt at faa ham til at fatte noget. Hans sindstilstand kan beskrives som uanalyseret tilfredshed.

Jeg forsøgte nu at analysere hans sind paa den vanlige maade, ved at nævne ord og finde ud, hvilke ideassociationer disse fremkaldte i hans sind — saa at sige tælle ideerne i hans sjæl. Resultatet var slaaende. Mange enkle ord gav ikke spor af gjenklang i hans sind, vakte ikke skygge af tanke, og ingen vakte mere end de allernærmeste, enkleste associationer. Det var et sind, der var næsten blottet for ideer udenfor de mest elementære. Hvad han læste i skolen, eller hvad jeg læste for

ham, betød ingenting og kunde ikke læres, fordi det ingen minder, ingen ideforbindelser vakte. Det var bare meningsløs lyd — man tænke sig da det dyrplageri at tvinge gutten til at pugge udenad alt dette, som ikke eiede spor af mening for ham og aldrig kunde faa det.

Paa dette punkt steg dog netop min nysgjerrighed. Hvad var aarsagen til denne sindets tomhed og til guttens manglende evne til at følge med. Var det opdragelsen eller rettere mangelen paa opdragelse udenfor skolen — omgivelserne —, eller var det manglende naturlige evner, raceeiendommeligheder? Eller begge dele?

Mens jeg grundede over, hvorledes jeg bedst skulde fortsætte eksperimentet, sad jeg en eftermiddag i skumringen og sorterede en del farvelagte kort (til benyttelse ved psykologiske eksperimenter). Der var serier af toner i blaat og grønt, og jeg fandt det vanskeligt i det dunkle lys at skille dem ad og bestemme deres plads. Under dette stod Esaias bag mig og iagttog det hele med øiensynlig interesse. Saasnart jeg betænkte mig over en farve, greb han ind og hjalp til, idet han altid og øieblikkelig valgte den rette farve.

Det var en serie af æstetisk ordnede farvetoner. Der kunde altsaa ikke her være tale om vane eller opdragelse. Heller ikke i skolen havde han havt lignende øvelser. Det var øiensynligen et naturligt anlæg. Hans sanser og hjerne var følsomme for og arbeidede hurtig med farver — hurtigere end mine evner kunde følge.

Her var saaledes et felt, hvor Esaias slet ikke var „dum“ eller „tykhovedet“. Tvertom. Jeg forsøgte straks, hvordan det var med ideassociationer paa dette felt, og fandt, at her var ogsaa sindet mere udviklet. Forskjellige farver mindede ham om fugle (han var en ivrig jæger), om æbler, appelsiner, det indre af vandmeloner osv.; men aldrig om blomster. Esaias hørte nemlig til dem, for hvem æblet har en ganske anden interesse end „æbleblomsten, hvid og vakker“. Han var en fuldblods fraadser. Associationerne indskrænkede sig dog blot til de mere bestemte, udprægede farver. De omtalte toner vakte ingen ideforbindelser eller minder — desto mere slaaende var hans interesse for dem og rigtige blik for dem.

Jeg fandt nu paa et nyt eksperiment (professor Munserbergs). Jeg ordnede pakker af farvede kort, — ti i hver pakke. Af hver pakke var der to lige udgaver. Jeg viste ham en saadan pakke og lod ham se paa de udslagne kort, saalænge han selv vilde. De blev derpaa tildækket, hvorpaa han skulde ordne den tilsvarende pakke paa samme maade. Eksperimentet varieredes ved, at jeg af og til viste ham *et kort ad gangen,* idet dette blev lagt lildækket bort, naar han havde seet det.

En medhjælper med sekunduhr i haanden noterede den tid, som medgik baade til at se paa kortene og til at ordne dem. Jeg lod Esaias hele tiden tro, at det var et spil, og for at holde ham i den tro tog jeg selv min tur til at „spille". Han var overmaade interesseret og blev et ganske andet menneske under eksperimenterne, kvik og oplivet. Han følte øiensynligen sin magt her.

Resultatet af forsøgene rent statistisk seet var følgende: Jeg viste ham i det hele 18 pakker med *alle kort (ti) paa en gang.* Han brugte 57½ sekund til at bese og minde sig hele pakken og 1 minut og 36 sekunder til at ordne den tilsvarende pakke. Han begik i det hele 36.6 pct. af feil. — Desuden viste jeg ham 10 pakker saaledes, at han blot fik se *et kort af gangen.* Tiden var næsten nøiagtig den samme, men procenten af feiltagelser blot 29.

Resultaterne maa siges at være udmerkede. For voksne, tntelligente hvide (studenter), som har *øvet sig op* til dette eksperiment i den hensigt at finde den kortest mulige tid, har procenten af feiltagelser vist sig i det hele at være *større* end Esaias's, mens tiden rigtignok er betydelig mindre. Efterhaanden reduceredes Esaias's procent af feiltagelser til 16.

Sammenlignes dette enkelte eksperiment med systematiske rækker af forsøg med negre, der er blevet gjort af andre, saa kommer man til det resultat, at det ikke er naturlige evner, negeren mangler. Han synes tvertom paa dette punkt at være vel saa godt udrustet som den hvide. Sanseindtryk og deraf fremkaldte direkte bevægelser er gjennemgaaende skarpere og kommer hurtigere hos ham end hos den hvide. Han synes til gjengjæld at have en mindre evne til at *generalisere;* men dette kan meget vel blot skyldes hans uheldigere livsvilkaar og den manglende udvikling.

Grunden til, at negerbørnene snart naar et punkt, da det er vanskeligt at faa dem til at følge med, maa altsaa søges deri, at de vokser op i meget enkle forhold uden hjemmeopdragelse. De mangler i regelen den aandelige atmosfære, som i større eller mindre grad falder i alle hvide børns lod. De faar ingen ideer, ingen minder, deres aandsliv vækkes ikke. Skolen kan ikke raade bod herpaa; thi under normale forhold er skolen blot et enkelt led i barnets opdragelse; den er baseret netop paa en vis almindelig aandelig udvikling udenfor skolen og begrundet i barnets omgivelser, i det hjemlige, selskabelige og nationale liv. Mangler denne udvikling, som den hos negeren gjerne gjør, saa mangler dermed forudsætningerne for skolens undervisning. Barnet kan ikke følge med, ikke fordi det mangler evner, men fordi det mangler den anden (automatiske) del af undervisningen, som skolen bygger paa. Det kjender ikke de ord og de ideer, som endog de mest elementære skolebøger kan

tage for givne, fordi de hører alle normale hjem og børnenes vanlige samliv til.*)

Der foregaar en større del af aandsudviklingen, end nogen aner, udenfor skolerne. En betydelig del ved børnenes leg og diskussioner sig imellem, ved læsning af underholdningsbøger, og ved de voksnes samtaler rundt om dem; ved offentlige institutioner og festligheder osv. — tag alt dette væk fra et barn, og man vil finde, at det bliver det umuligt at følge med i skoleundervisningen. Men det er netop, hvad der sker med de fleste negerbørn. Deres forældre repræsenterer det yderste punkt af uvidenhed. De har faa ideer udenfor mad og de groveste fornøielser. Deres samtale dreier sig blot derom i et elendigt, radbrækket sprog. Kammeraterne ved altsaa ikke mere. Med hvide børn kommer de i sydstaterne sjelden i forbindelse. Det nationale liv gaar dem gjerne helt forbi, og det kirkelige er oftest blevet bragt ned til forældrenes aandsnivaa. Nogen aandsarv har de som regel heller ikke.

Under disse omstændigheder er det naturligt, at en skoleundervisning, hvis forudsætninger er hvide børns hjemliv og fællesliv, maa passe daarlig for dem — ligge galt for dem. At de en tid følger godt med, skyldes den naturlige begavelse og sansernes kvikhed. De trænger ikke til disse elementære fag mange ideer eller forudsætninger; men saasnart disse trænges, sakker de bagud.

Forfatterinden illustrerer disse iagttagelser ogsaa ved vanligt sprogstudium. Et fremmed sprog repræsenterer meget mere end fremmede ord for kjendte begreber. Det repræsenterer ogsaa nye begreber og fremforalt nye ideforbindelser. Og det er disse sidste, der skaber et sprogs poesi, det deri, som griber følelsen, som varmer eller isner, rører til taarer eller begeistring. Man forstaar derfor slet ikke et fremmed sprog, før

---

*) Følgende eksempel illustrerer meningen ganske godt. En familie (norsk fader, engelsk moder) vender hjem til Norge efter et mangeaarigt Amerikaophold. En søn paa 6—7 aar begyndte straks at gaa i skole. Han havde gaaet et aars tid i en amerikansk skole og kunde læse engelsk. Men han havde aldrig talt andet end engelsk. Og hvad der var værre; det opdagedes snart, at der var en hel kreds af ideer, som i vore skoler tages for givne, for hvilke han stod ganske fremmed. Han begyndte snart at læse Norgeshistorie; men han havde aldrig hørt tale om konger eller kongeriger, og det var yderst vanskeligt at faa disse ideer ind i ham. Her hjemme vilde han have indsuget dem umiddelbart og ubevidst i leg og ved ældres samtale. Derover leges der ikke med konger, og der tales sjelden om dem. Det samme gjaldt et større antal af ideer, end nogen let vil kunne tænke sig, og det viste sig meget vanskeligt at faa ham interesseret for disse nye ting, som han saalænge havde klaret sig godt foruden. Af samme grund var det næsten umuligt at fortælle ham vore egne eventyr. Prinser, prinsesser og trold vakte ingensomhelst forestillinger hos ham. Der var ingen musik i ordet prinsesse, ingen gru i ordet trold.

Denne hindring for tilegnelsen af skoleundervisningen kunde tydelig merkes i to, tre aar og er neppe ganske overvunden endnu.

ordene hos en selv vækker de samme ideforbindelser og derfor de samme følelser, som hos den indfødte. Man maa med andre ord leve sig ind i det fremmede folks ideliv, forinden dets sprog bliver en helt forstaaeligt og frit udleverer alle sine hemmeligheder. Men da er man ogsaa blevet beriget med forstaaelsen af et nyt aandsliv, en ny folkesjæl. Man er bragt ind i en helt ny ideverden. Og det er dette, som kulturelt seet, er det store maal ved al sprogundervisning — det maal, som alene lønner besværet.

Før man er kommen saa langt, kjender man blot det fremmede sprogs mekanik. Man har ingen forstaaelse af dets poesi, dets følelsesindhold. Man vilde forbauses ved at se indfødte røres til taarer eller selvhengivelse ved de ord, man læser, der paa en selv blot virker som kjedelige og indviklede tegn for nøkterne tanker eller ord. Af den grund hører man ogsaa saa ofte, at de, der blot mekanisk kjender et sprog, fordømmer dette som tørt, udtryksløst, upoetisk osv. De forstaar det simpelthen ikke. De ord, der ofte for dem er blotte gjentagelser, er dels fine penselstrøg, der udfylder billedet, dels bærere af ideforbindelser og følelser, der sætter hvert indfødt hjerte til at banke af harme, sorg eller glæde. — Vort eget sprog tager sig naturligvis ligedan ud for den fremmede, der blot mekanisk kjender det. Det mangler poesiens og ideforbindelsernes rigdom og følelsesliv.

Og ideforbindelserne er forskjellige hos de forskjellige folk. Det er det, som gjør al god oversættelse saa vanskelig. Man maa vide, ikke blot, hvad et ord „betyder“, men hvilke ideforbindelser det vækker i originalsproget, hvad følelsesindhold det bærer — hvad „farve“ det har, for at tale med symbolisterne — og saa maa man søge at finde et norsk ord eller en hel norsk sætning, der ikke blot betyder det samme, men ogsaa vækker hos os tilsvarende ideforbindelser og følelser. Dette er undertiden overmaade vanskeligt. At gjengive en enkelt bjørnsonsk sætning i godt engelsk og saaledes, at den virker umiddelbart paa den vanlige engelskmand, som originalen paa os, — det hører saaledes næsten til umulighederne. Her er ideforbindelser og følelsesindhold saa rent fremmede og „uoversættelige“. Men det samme gjælder de engelske forfattere, naar de oversættes til vort sprog. Den maade, hvorpaa de ofte mishandles, er ligefrem barbarisk. Al duft, al poesi, al følelse, al fin afskygning og ideassociation rendyrkes væk. Og man giver os en oversættelse, som kunde været gjort med en god maskine — en slags regnemaskine. Og saa bedømmer vi i vor enfoldighed de fremmede forfattere efter disse umulige oversættelser, der giver os „historien“ eller „handlingen“, men heller intet andet.

Forfatterinden foreslaar, at der for negerbørn sættes det samme maal for undervisningen som for hvide børn, men at undervisningen selv anlægges ganske forskjellig. Den maa først og fremst gaa ud paa at bibringe børnene et større forraad af *ideer og erindringer*. Mon der ikke heri er noget, som ogsaa fortjener eftertanke, hvor det gjælder vor egen folkeskole. Kan ikke undervisningen trænge en udvidelse udenfor bøgerne, udenfor vanlige skolefag med det maal for øie at lette børnene adgang til tilegnelse af den aandsudvikling, som i mere begunstigede hjem kommer af sig selv?

Fra Carlyles mund.

(Efter **William Black** i „*Good Words*").

Om Disraeli sagde Carlyle:

„Jeg har læst en tale, han holdt i Glasgow for et aar eller to siden; og den forekom mig som det huleste nonsens, der nogensinde har faaet indpas i nogen stakkels skabnings hoved."

Om Gøthe, som han altid beklagede ikke at have seet, hed det:

„Den merkeligste mand paa literaturens omraade i de sidste to hundre aar . . . En som har vist os, hvad kristendommen kunde blive, naar den befriedes fra alle de hylstre og skaller, den er blevet pakket ind i . . Men der findes intet virkelig religiøst liv i vor tid. Og en mand eller et folk, der ikke er religiøse, duer til ingen verdens ting."

Om Heinrich Heine hed det:

„Den slimede og fedtede jøde, som ikke passer til andet end at spise pølser af paddemad." — Efter at have fortsat paa denne maade en stund, stansede hans vrede, og han tilføiede: „Dog lad os mindes, at han skrev *Lorelei*."

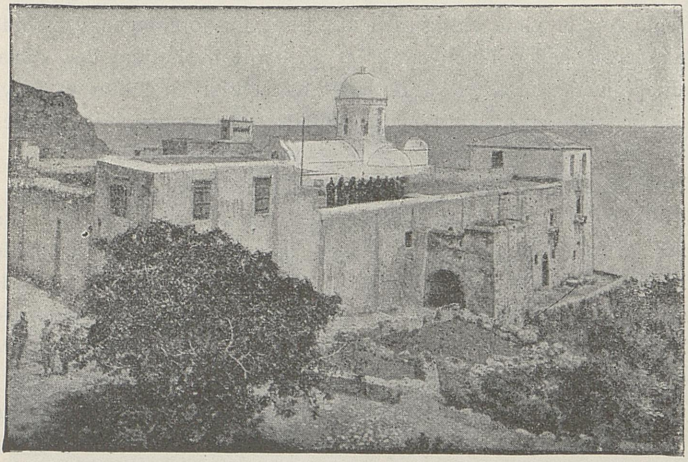
Carlyle talte med en udpræget sydskotsk akcent og betoning. Han benyttede ogsaa en uendelighed af malende udtryk, og han endte altid med en vild overdrivelse, et sardonisk parodoks eller en haanende udfordring — altid med noget, der lød som et piskesmæld.

Kreta.

Kreta er 8600 km.^{2} stor; det vil sige 1600 km.^{2} større end Sjælland og blot ubetydelig mindre end Korsika, men har derimod blot en fjortendedel af Kubas størrelse. Øen er bjergfuld med tildels overmaade høie fjeldsamlinger, som det historiske bjerg Ida i dens centrale

del; dette rager over 8000 fod op over havfladen. Men mellem fjeldene ligger der dale, sletter og plateauer af overordentlig frugtbarhed. Klimatet er drivende; druer og appelsiner trives ypperlig paa fjeldskraaningerne. Det er i det hele en særdeles vakker og rig ø med maleriske landskaber og en romantisk historie. Beliggenheden er glimrende, om den end ikke længer er af den betydning, som da Middelhavet var det eneste store verdenshav.

Øen har nu blot ca. 270,000 indbyggere, hvoraf over 200,000 er kristne og resten muhamedanere. Under et fornuftigt styre vilde den imidlertid i velstand kunne underholde en langt større befolkning. Muhamedanerne er kun undtagelsesvis tyrker; de fleste er af samme græske

Klostret Gonia.

nationalitet som de kristne. Det er saaledes væsentlig en blot og bar religionskrig, som raser, og angribere og angrebne er næsten altid kretensere, enten de er kristne eller de er muhamedanere. Tyrkerne har forsaavidt ikke det samme direkte og fulde ansvar for myrderierne som i Armenia. Dog er det naturligvis det tyrkiske styres daarlighed, der gjør myrderierne mulige, hvortil ogsaa kommer, at det er de tyrkiske soldater, som ofte begynder fiendtligheder og blodbad, og de tyrkiske embedsmænd og agenter, som ophidser den muhammedanske befolkning. Ansvaret falder saaledes ogsaa her tilsidst i alt væsentlig paa den tyrkiske regjering.

Til alt det andet kommer ogsaa misfornøielsen med den tyrkiske administration, de kristnes had mod en regjering, der i et og alt staar paa den muhammedanske minoritets side, og deres længsel efter politisk forening med Grækenland.

Den eneste naturlige løsning af Kreta-spørgsmaalet synes da ogsaa at være en saadan forening. Den *hele* befolkning paa faa undtagelser nær er græsk — græsk i sprog, i tænkning, i karakter og i afstamning. Endog muhammedanerne og de indvandrede tyrker benytter det græske sprog. Øen er slet og ret et stykke ensartet Grækenland under tyrkisk vanstyre. Ogsaa geografisk og kommercielt hører det Grækenland til. Det danner den naturlige afslutning paa de græske øer søndenfor moderlandet og er langt nærmere Grækenland end Tyrkiet. Foreningen er ogsaa alle kristne kretenseres ønske, og man vil da let kunne forstaa den stemning, som i denne sag hersker blandt det græske folk. Under lignende omstændigheder vilde hver nordmand føle det som en bitter sorg og en national skam, at et saadant stykke af fædrelandet skulde forblive i en barbarisk magts vold, og vi vilde aldrig slaa os tilro, før foreningen var fuldbragt. Det maa derfor heller ikke ventes, at grækerne skal gjøre det. Saasandt nationalitet giver ret og paalægger pligt og udgjør en faktor af betydning i verdens liv, saa er grækerne i sin fulde ret i alt, hvad de maatte foretage sig for at virkeliggjøre Kretas forening med moderlandet.

Uheldigvis er „magterne“ af en anden mening. De er absolut imod Kretas forening med Grækenland, formodentlig af frygt for, at en saadan afstaaelse af tyrkisk landomraade skal irritere sultanen og fremkalde den frygtede krise. Dertil kommer som undskyldning øens muhammedanske befolkning, der er imod en kristen nations herredømme, og frygten for, at det lille Grækenland ikke skulde evne at kue et muhammedansk oprør og opretholde orden paa øen. Noget berettiget er der naturligvis i den frygt. Det er let at se, at øens befolkning ikke er ligetil at styre; den trænger en samtidig sterk og human, civiliseret regjering. Der har derfor ogsaa været paa tale at stille øen under en stormagt, nærmests Englands protektorat, og det tør nok hænde, at det som en overgangstilstand vilde være det heldigste for de 250,000 kretensere; men imod en saadan ordning stiller de andre magters skinsyge en uoverstigelig hindring. Følgen er, at magterne bestræber sig for at opretholde det bestaaende tyrkiske herredømme, og den stakkels ø maa lide, fordi de europæiske stormagter er bange for hverandre.

Øen danned sandsynligvis en af de veie, ad hvilke Orientens civilisation kom over til Europa. Ifølge kretenserne selv var øen saavel Zeus's som de øvrige græske guders fødested. Her herskede ogsaa den berømte sagnkonge Minos, der var en søn af Zeus og hvert niende aar saa denne ansigt til ansigt og talte med ham. Minos var øens vise lovgiver. Lovgivningen, der i oldtiden pristes høit, var af spartansk karakter. Der var fællesmaaltider og en streng, fælles opdragelse af ungdommen. Derimod manglede der ganske bestemmelser for en central- eller unionsregjering for

øen, og følgen var, at hver by og landsby leved sit eget nationale liv, ganske uafhængig af og næsten i stadig feide med de andre. Den vakre ø var formodentlig i oldtiden meget tæt befolket; den er formelig overstrøet med ruiner. I Homers tid nævnes der nitti uafhængige og befæstede byer, blandt hvilke de tre var ledere for større, men stadig skiftende allianсer og forbund.

Kretenserne synes altid at have været et kamplystent folk, og deres uafhængigheds hele historie er en stadig opregning af indre feider og blodige krige. De viser sig først i historien som et sjøfarende folk, der optraadte som fønikernes konkurrenter. Øen deltog lidet i det gamle

Landsbyen Sfakia.

Hellas's stridigheder og krige, dens folk havde nok med sine egne; derimod tjente der kretensiske leietropper, særlig som skyttere, i næsten alle græske staters sold.

Tiltrods for den evindelige indre strid afværgede øen dog alle angreb paa dens selvstændighed, endog efterat de græske byer paa fastlandet var faldne under de makedoniske konger. Den tabte først sin uafhængighed, da den i aaret 67 f. K. erobredes af romerne efter en bitter og langvarig modstand. Den udgjorde derefter en del af det Romerske Rige og efter dettes splittelse af det Østromerske Rige, til den i 823 faldt i saracenernes hænder og da blev et sjørøverrede. I 960 blev den atter erobret og gjenforenet med det Græske Rige. Da dette rige endelig faldt sammen, blev

Kreta i begyndelsen af det trettende aarhundre en venetiansk koloni og dette forblev den at være i fire hundre aar.

Ogsaa i den kristne kirkes historie spiller øen en rolle. Paa sin færd for at „stilles for keiseren“ passerede nemlig Paulus øen og laa en tid i det endnu eksisterende *Kaloi Limenes* eller „Godehavn“ (Ap. Gj. XXVII 8). Og i Pauli brev til Titus, som opholdt sig paa øen, faar de stakkels kretensere følgende uhyggelige paategning i selve den Hellige Skrift: „Kreteerne er altid løgnere, onde dyr, lade buge. Dette vidnesbyrd er sandt.“ — Og desværre kretenserne har nok ligesom grækerne selv til alle tider havt ord for at have mere agtelse for en glimrende fantasi end for nøgtern sanddruhed.

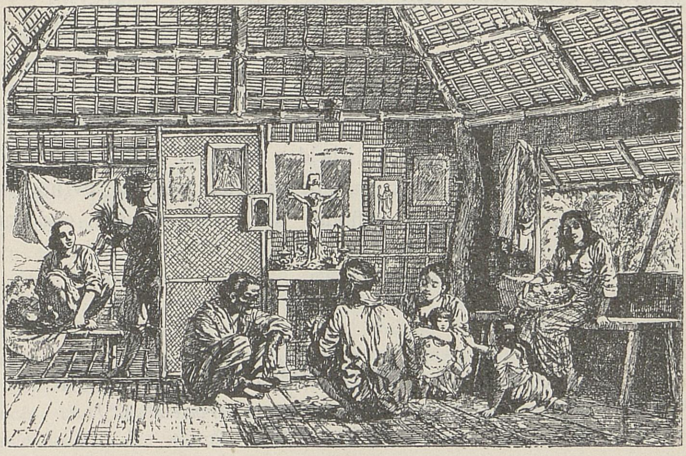
Venetianerne styrede øen med strenghed og uretfærdighed, hvorfor der var stadige oprør; men de styrede dog samtidig paa en maade fornuftig og godt. Materielt udvikledes øen til en velstand, den aldrig siden har kjendt. Under dem blev *Kandia,* en af saracenerne anlagt by, gjort til øens hovedstad og en af det indre Middelhavs vigtigste handelsbyer. De gav endog øen navn efter den nye hovedstad — Kandia, et navn, den har beholdt lige til vor tid, skjønt det oprindelige *Kreta* altid er blevet beholdt blandt øens befolkning og blandt grækerne i det hele.

Venetianerne beholdt Kreta hele 200 aar, efterat Konstantinopel var faldt i tyrkernes hænder. Men i 1645 landsattes en stor tyrkisk armé, og i 1648 begyndte den romantiske og meget besungne beleiring af hovedstaden, der varede i ikke mindre end tyve aar. Dermed var øen erobret af tyrkerne i 1669, og republiken Venedigs forfald paa god vei.

Efter erobringen gik en betydelig del af befolkningen over til Islam, og det er denne dels efterkommere, der nu myrder sine kristne landsmænd. Øen var i lang tid kjendt som den slettest regjerede af alle tyrkiske provinser. De udsendte guvernører formaaede ikke at kontrollere de tyrkiske soldater, der huserede som de vilde og paa den mest barbariske og haarreisende maade. Gjennem et par hundre aar holdt dette ved og skabte det intense, uudryddelige tyrkerhad, der siden har faaet udslag i oprør efter oprør og tildels ogsaa i rasende angreb paa de tyrkiske tropper fra den kristne befolknings side. Muhammedanerne alene beskyttes af lovene og spares af soldaterne. — Befolkningen er ikke ydmyg og vaabenløs som de fredsommelige armenere. Den har et par tusen aars øvelse i at slaas, og med kniv og gevær er den ikke behagelig at møde selv for de bedste tropper. Derfor har ogsaa telegrafen bragt os stadige efterretninger om, at kristne borgere har holdt større troppestyrker beleiret. Og derfor har ogsaa kretenserne virkelig opnaaet et og andet —, endog en konstitution og en kristen guvernør. Overfor 1½ million ydmyge og

fredsvenlige armenere nøier magterne og sultanen sig med aldrig opfyldte *løfter* om reformer; men overfor de par hundre tusen kretensere med kniv og gevær i haanden bliver magterne straks mere imødekommende og tvinger sultanen til virkelig at *indføre* reformer.

Da Grækenland i 1821 begyndte sin frihedskamp, reiste ogsaa kretenserne sig og kjæmpede med saadant held, at de snart havde den hele ø med undtagelse af de befæstede punkter i sin magt; men disse sidste kunde de ikke raade bugt med. I 1830 lagde stormagterne ved et kompromis Kreta ind under Ægypten, hvorved befolkningen vandt ikke saa lidet. Den fik i hvert fald en ordnet om end tyrannisk regjering istedenfor det beskyttede anarki, som tyrkisk styre er i kristne provinser.

Indre af kretensisk bondehus.

I 1840 blev dog øen givet tilbage til sultanen mod virkelig indførelse af en del administrative reformer. Øen siges saaledes nu at være den bedst styrede og lettest beskattede af alle Tyrkiets provinser. Men kretenserne gjorde atter i 1859 og i 1866 opstand for at vinde fuld selvstændighed eller forening med Grækenland. Den sidstnævnte opstand varede i to aar og endte med, at sultanen maatte indrømme øen en art homerule med eget parlament. Men sultanen har altid været sig selv lig; de lovede reformer gjennemførtes ikke, og i 1876 reiste øens befolkning sig paany med krav om at faa den forfatning, sultanen havde lovet, virkelig gjennemført. Berlinerkongressen i 1878 garanterede ogsaa paa det høitideligste og forpligtede sultanen til reformernes gjennemførelse, efterat han allerede ved konventionen til Halepo selv atter havde lovet dette. Men de er endnu ikke komne. Man kan heraf lære, hvordan det vil gaa det stakkels

armenske folk, ifald ogsaa det maa slaa sig til taals med sultanens løfter og magternes aldeles magtes- og værdiløse garantier.

Nylig fandt da nye opstande sted, foranlediget ved soldatermyrderier og muhammedanske reisninger. Atter blev der reist krav om de lovede reformers eller om Halepooverenskomstens gjennemførelse. Magterne skred som bekjendt ind og fik de kristne overtalt til at nedlægge sine vaaben, mod at de atter høitidelig garanteredes de ofte lovede reformers øieblikkelige gjennemførelse. Men ikke før var vaabnene nedlagt, end sultanen begyndte at gjøre vanskeligheder, og reformerne staar endnu i det blaa. Isteden synes den muhammedanske befolkning at være bleven ophidset, indtil der i de sidste dage er udbrudt nye myrderier af de kristne næsten efter armensk maalestok. Den tyrkiske regjering er magtesløs eller sympatiserer med morderbanderne, og stormagternes konsuler, skibe og soldater er ogsaa magtesløse.

I alle opstande har kretenserne kjæmpet med et mod og en fædrelandskjærlighed, der staar fuldt paa høide med det bedste, vi kjender andenstedsfra af den art. Særlig gjælder dette de saakaldte *sfakioter*, et fjeldfolk i øens vestre del men stammebeslegtet med de øvrige beboere. De er glimrende skyttere og befinder sig aldrig bedre, end naar de faar slaas.

En bicycle i infanteriets randsel.

(Efter **J. M. Macartney** i „*United Service Mag.*").

To franskmænd har sammen opfundet en bicycle, der synes at love undre for infanteriets hurtige bevægelse. Bicyclen er tænkt omtrent udelukkende til militært brug. Den ligner en vanlig cycle, men er lavere. Hjulene er blot 26 " i diameter, saaledes at soldaten kan sætte benene paa jorden og holde bicyclen mellem dem, mens han skyder. Ved et enkelt boltarrangement kan det forreste hjul bøies tilbage over det bagerste, saaledes at det hele udgjør en rund pakke 26 " i diameter. Den kan da slynges over ryggen udenpaa randslen. Vægten er rigtignok ca. 12 kg.; men det er blot meningen at maskinen skal bæres kortere strækninger, hvor terrænet er ufremkommeligt for den. Ellers kjører infanteriafdelingen med en fart af 65—100 km. om dagen. Maskinen er sterkt bygget og kan benyttes endog paa meget daarlig vei. En amerikansk løitnant har med sit kompani udført en bicyclemarsch af 1600 km. paa 21 dage.

Et saaledes udrustet infanteri skulde frembyde mange fordele. Paa jevn vei kan det komme hurtigere frem end kavalleri, og det kan komme frem, hvor intet kavalleri kan følge. I vort land f. eks. kan det kjøre op et dalføre, krydse fjeld og ødemarker og komme ned i et andet dalføre, hvortil alle andre troppestyrker maatte benytte meget længere tid.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 10. februar 1897.

De sidste par uger har desværre bragt en begivenhed, der virker temmelig nedslaaende. Der sigtes til det **amerikanske senats** taabelige opposition mod den allerede undertegnede **engelsk—amerikanske voldgifts-traktat.** De herrer senatorer løfter her tæppet for og fremviser for al verden den sletteste og smaaligste side ved amerikansk politik og nationalt liv. Affæren er baade til at le og græde over. Det er saaledes ingen tvil om, at det er en art patriotisk begeistring, der bringer flertallet af disse folk til at modsætte sig en traktat, der vilde øge deres fædrelands ære og anseelse i vor tid mere end et halvt snes af de heldigste krige. De skjønner ikke, at de ved at bringe traktaten til at strande stiller sit fædreland i det slettest mulige lys og bestjæler det for en hæder, som et lykkeligt tilfælde havde bragt i dets skjød. De skriger i vilden sky om fædrelandets ære og storhed og begriber ikke, at en slig anledning til at bevise dets storhed og øge dets ære kun kan komme én gang i tidernes løb. Lidt fornuft fra deres side, og det vilde staaet skrevet i historien til evig tid, at de Forenede Stater og England var de første magter, der rakte hinanden haanden til varigt freds- og voldgiftsforbund — grundlæggerne af den internationale voldgiftsdomstol.

Det er elendigt, at en stor nations repræsentanter skal kunne være saa smaa mænd. De motiver, der dikterer senatorernes optræden fortjener neppe at nævnes. De er gjennemgaaende dumhedens og trangsynets. En del er imod traktaten, fordi de hader England og mener, at Amerika bør beholde frie hænder til at anvise moderlandet dets rette plads. En del frygter, at England ved traktaten vil tilvende sig fordele — er bange for at gjøre en daarlig handel. Og en del sølvmænd har sluttet sig til chauvinisterne, fordi de mener, at England er ansvarlig for den dobbelte myntfods opretholdelse, udsuger verden ved den og gjennem traktaten vil sætte sin „guldhæl" endnu haardere paa de Forenede Staters nakke! Traktatens forkastelse skal være en tugtelse, fordi England har dobbelt myntfod! Endnu andre ledes til modstand mod traktaten delvis af had til Cleveland, hvem de ikke under æren af at have afsluttet den. Værdigere motiver findes der omtrent ikke. Det russiske diplomati, der selvfølgelig har gode grunde til at se skjævt til den nye traktat, skal ogsaa have arbeidet ivrig for dens forkastelse (?). Det har søgt at vække uvilje mod kong Oskar II som voldgiftsrettens opmand, fordi Oskar I i sin tid sluttede den bekjendte novembertraktat med vestmagterne! Det er meningen at antyde, at kong Oskar af denne fjerne grund er saa sterkt knyttet til England, at han ikke vilde kunne blive en fuldt upartisk opmand. Agitationen i denne retning styrkes ogsaa ved det noksaa almindelige amerikanske skrig om „Europas dekadente monarkier" og monarkers og monarkiske undersaatters manglende evne til at „forstaa" den Nye Verdens republikanske og demokratiske institutioner. — Imidlertid vilde traktaten sandsynligvis kunne reddes, selv om der blev valgt en anden opmand end kong Oskar. Det alene vil ikke ruinere dem. Men udsigterne til dens fald i senatet er desværre i øieblikket overveiende. Det amerikanske

senat skal ratificere alle traktater med fremmede lande ved to trediedeles flertal, forinden de er gyldige. Komisk nok blev dette sat ind i konstitutionen netop for at tjene som en kontrol over mulig eventyrpolitik eller krigerskhed hos præsidenten. Og nu er vi vidne til det besynderlige skuespil, at præsidenten hindres fra at afslutte en permanent fredstraktat af dette kontrollerende senat, der altsaa i dette tilfælde repræsenterer krigerskheden og eventyrpolitiken. Saa vanskelig er det at give love eller grundlove, der altid vil svare til sin hensigt. Rent meningsløst er det jo ogsaa i dette tiltælde, at en liden minoritet af trangsynte og chauvinistiske senatorer skal kunne stanse et verk af denne betydning, som absolut har *folkets tilslutning*. Jeg har netop i disse dage gjennemlæst en række upartisk og iflæng valgte presseudtalelser fra ledende blade af alle partier i Unionen. Der var vel henved firti blade repræsenteret, lige mange republikanske og demokratiske, og med undtagelse af to organer udtaler de sig alle i begeistrede ordelag *for* traktaten. Det er saaledes tydeligt nok, at den har baade folk og udøvende magt paa sin side; og dog ser det ud til, at den vil strande paa senatets — folkerepræsentationens bedste og sindigste dels — modstand. Kirken derover arbeider ihærdigt og omtrent enstemmig for traktaten. Det tør vel derfor forudsættes, at de senatorer, der er imod den, ikke i længden vil vinde nogen ærefuld berømmelse ved sin adfærd. Den dag kommer nok temmelig snart, da den alment vil blive stemplet paa en maade, der vil bringe de ærede senatorer til at holde sig saa fjernt fra denne verdens støi og larm, som forholdene vil tillade dem. Betegnende er det jo ogsaa, at traktaten skal behandles for lukkede døre. — Statskup er umulige i Amerika; men ens følelser længes i et saadant tilfælde næsten efter en Napoleon, der kunde sende herrerne hjem til sine vælgere for at overtænke sagen bedre.

Bedrøveligt er det, at en haandfuld mennesker skal have det i sin magt at ødelægge saa stort et verk. — Dog ødelæggelsen bliver naturligvis blot for en kort tid. Sagen *har* vundet frem et skridt, som ingen magt i verden længer kan gjøre ugjort. Den offentlige mening paa begge sider af Atlanterhavet, der nu er næsten enstemmig for traktaten, vil give senatorerne den korreks, de fortjener, og inden lang tid atter bringe den frem til løsning. Den kan ikke længer mere end udsættes i nogle aar. Dumhed og trangsyn magter meget, altfor meget her i verden; men i vor tid er de dog heldigvis altid hurtig vigende magter. Den næste traktat tør blive bedre end den foreliggende, og den vil ikke lade vente længe paa sig.

Og endnu er der en mulighed for, at det store folk, man saa ofte frygter, reiser sig saa enstemmig, saa vældigen, at de obstruktionistiske senatorer ikke fordrister sig til at nedstemme den største traktat, to stormagter endnu har sluttet med hinanden.

Paa **Kreta** har myrderierne (støttede af soldaterne) og den hele elendighed udbrudt paany. Landsbyer brændes, og de kristne flygter, om de formaar, til de fremmede krigsskibe eller til forskansede leire. Øens forening med Grækenland er blevet proklameret af en del kristne førere, og i Grækenland er ophidselsen stor; hele landets flaade sættes i kampfærdig stand. Magterne er ængstelige for følgerne. I *Konstantinopel* og *Armenia* er alt ved det gamle; nye myrderier ventes daglig i hovedstaden, mens det armenske folk hurtig dør ud af sult og kulde.

Paa **Kuba** er situationen uforandret. Kubanerne er herrer over hele den østlige del af øen med undtagelse af en del befæstede byer. I den centrale og

vestlige del har de ogsaa nu betydelige hærafdelinger og holder sig godt. General Weylers store tog ind i provinsen *Pinar del Rio* (den vestlige del) er ganske forfeilet. Han dræbte eller fangede ca. 250 oprørere; mere evned han ikke at udrette, mens hans egne tab mod fiendens guerillabander var meget betydelige. — Da han rykkede ind i provinsen for at „fange Maceo“, opløste denne sin armé paa 7—8000 mand i smaaafdelinger, der anfaldt de spanske tropper paa allehaande vanskelige og uventede steder, men aldrig var at faa fat paa eller drive sammen. Og mens Weyler ledte efter Maceo, drog denne, som vi ved, over trochaen for at falde Weyler i ryggen. Kun Maceos død frelste formodentlig spanierne for et alvorligt nederlag. Nu har Weyler trukket en betydelig del af sin armé ud af Pinar del Rio igjen for at benytte den mod de nye oprørsstyrker i øens centrale del, og straks disse tropper forlod Pinar del Rio, samledes atter guerillabanderne, saaledes at der atter i den provins staar en kubansk armé paa 7—8000 mand, der kan holde sig, hvor længe det skal være. Med faa ord: Der er gaaet 4 maaneder af den tørre aarstid, hvori spanierne kan udrette noget i øens indre, og i denne tid er absolut ingen fordel vundet (undtagen Maceos død); tvertom er alle fordele hidtil paa kubanernes side; disse har endog nylig erobret sine første byer. Om mindre end 3 maaneder til sætter regntiden ind og umuliggjør videre operationer fra spaniernes side før til høsten eller næste vinter. Imidlertid koster felttoget Spanien henved 40 millioner kroner om maaneden. Inden et aar maa Spanien være kommet til den yderste grænse af sine midler. Det har allerede pantsat, bortlaant og bortforpagtet alle de værdier, det raader over. — Derfor har da ogsaa endelig den spanske regjering bekvemmet sig til at udstede en forordning, der giver øen en lokal forfatning med en vis grad af selvstyre. Reformerne skal gjennemføres saa snart som muligt. Uheldigvis for Spanien kommer vistnok denne indrømmelse *for sent.* Det selvstyre, som loves er yderst begrænset og kan neppe tilfredsstille de seirrige kubanere. Det synes forøvrigt, som om disse ikke længer vil indgaa paa nogen anden ordning end *Cuba libre* — i det allerhøieste et Kuba, der staar i samme løse forhold til Spanien, som Kanada indtager til England.

I **Ægypten** søger Frankrige ved Ruslands hjælp ved smaalige trakasserier at irritere og modarbeide England. Dette land synes dog ikke i humør til at lade sig hverken tirre eller stanse i den politik, det har fundet bedst for sig selv og bedst for Ægypten. Som bekjendt fik Frankrige udvirket, at den internationale Appelret i Kairo erklærede, at udgifterne til Dongolaekspeditionen ikke maatte tages af det ægyptiske reservefond. [England havde ladet Ægypten paa denne maade udrede en del af felttogets omkostninger.] Felttoget udvider Ægyptens grænser og sikrer det mod herjende dervischindfald. Efter den afsagte dom erklærede England sig straks rede til at laane Ægypten pengene, og den ægyptiske regjering tog imod tilbudet. Frankrige havde saaledes intet andet opnaaet end at styrke baandene mellem Ægypten og England. Irriteret over dette udfald fik det Rusland med sig paa en protest til den ægyptiske regjering mod at modtage laan fra en enkelt stormagt. Ægypten svarede, at den allerede havde modtaget laanet og fandt det i sin orden. — Følgen af alt dette er imidlertid et spændt forhold mellem England og Frankrige og rustninger paa begge sider.

Ogsaa **pesten og hungersnøden i India** har givet de øvrige europæiske stormagter en velkommen anledning til at drive lidt agitation mod det stygge

England, der fordrister sig til ganske rolig at vokse de andre over hovedet. Overfor hungersnøden synes regjeringen at have gjort alt, hvad der staar i dens magt. Hungersnød er en fast institution i India; i ældre tider herjede den langt værre end nu; englænderne har nemlig gjort uhyre anstrængelser for at værge landet mod den, saavel ved kommunikationsvæsenets forbedring som ved anlæg af kanaler og vandingssystemer. Men India er en hel liden verden, og der staar endnu meget tilbage at gjøre, før det i nogen retning er en fuldkommen verden. I fart har regjeringen paabegyndt store arbeider for at lindre nøden — to millioner mand er allerede beskjæftigede ved saadanne *relief-works*, og samtidig søges levnetsmidler og hjælp fordelte saa hurtig som muligt. Overfor pesten mener engelskmændene, at de europæiske nationers skræk er lidt overdreven; mens disse ikke er utilbøielige til at gribe, hvad de kalder den engelske „ligegyldighed" (eller flegma) paa dette omraade som god undskyldning for at lægge den engelske Indiahandel alle mulige hindringer i veien.

En af maanedens vigtigste begivenheder er grev **Muravieffs** udnævnelse til russisk udenrigsminister. Som saadan har han allerede aflagt et officielt besøg i Paris efter tsarens ordre og har ogsaa paa gjennemfarten besøgt den tyske keiser. Han var tidligere gesandt i Kjøbenhavn, og hans udnævnelse betyder vistnok en fortsættelse af den fredelige politik — et stadigt forsøg paa at afværge krig og give Rusland tid til indre udvikling.

Den unge **russiske keiser** siges at være ganske alvorlig syg. Et attentat, han som ung prins udsattes for i Japan, skal have efterladt en abnorm bendannelse paa hovedskallen, og denne skal nu foraarsage hovedsmerter og svimmelhed. Keiserinden er heller ikke frisk. Alt er dog rygter; kun saameget er afgjort, at baade keiser og keiserinde er syge.

Keiseren af Østerrige skal i denne maaned besøge *tsaren* i St. Petersburg — formodentlig i anledning af de tyrkiske forholde.

Det heder, at **Rudini,** den italienske førsteminister, ved de kommende valg vil udbede sig folkets mandat til at trække landets tropper ganske tilbage fra *Erythreia* og opgive enhver besiddelse ved det Røde Hav. Dets besiddelserd vil vel i det tilfælde gaa til England eller Ægypten.

Portugal har en ministerkrise.

I hefte 1 omtales der under *Forskjellige meddelelser*, at der i Amerika og England gjøres forsøg paa at *samle de kristne kirker* om en enkel og praktisk „trosbekjendelse". Der gjengaves en saadan trosbekjendelse, som efter ophavsmandens forfatternavn gaar under betegnelsen „Jan Maclarens trosbekjendelse". Den udtaler i korthed troen paa guddommelig godhed, paa det moralske liv og dets høiere krav og viljen til i ens liv at følge det eksempel, den aand og lære, som Jesus af Nazaret repræsenteret. Bekjendelsen lader sig formodentlig derfor underskrive af alle kristne og af de fleste religiøse mennesker i vor tid. Det er ikke hensigten, at den skal erstatte de historiske, kirkelige trosbekjendelser, men blot udgjøre et praktisk foreningspunkt for alle kirker, et baand, som trods al mindre meningsforskjel holder dem samlet til én styrke i kampen for det gode og til ét broderskab. Den skal blot udsondre og betone de ting, hvorom menneskene er blevet praktisk talt enige. Det er saaledes ikke hensigten, at nogen enkelt kirke skal opgive en tøddel af sin gamle tro. Der er jo intet i den nye troesbekjendelse,

som staar i strid med de ældre. Den vil kunne suppleres af disse. Det enkelte samfunds medlem vil sige: „Dette er, hvad jeg tror sammen med alle andre kristne, men jeg tror desuden det og det, og jeg forstaar det hele saa og saa.“ Det er blot et forsøg paa at betone det, hvorom menneskene er enige (stridspunkterne betones ofte nok), og derved øge velviljen paa jorden og drage alle alvorlige mennesker lidt nærmere sammen.

Der er dannet et *Den kristne enigheds Broderskab,* som har betydelig udbredelse og indflydelse. Det har antaget den omtalte trosbekjendelse som sit fanemerke og sit praktiske arbeidsgrundlag. Og gjennem det er sagen blevet forelagt for alle kirkesamfund og presseorganer i de Forenede Stater. Fra enkelte hold vækker den naturligvis modstand, men fra de fleste hold desto mere begeistret og bestemt tilslutning. Der synes al grund til at tro, at vi inden faa aar vil staa overfor en gjenforenet Kristen Kirke som en fuldbyrdet kjendsgjerning inden anglosaksiske lande. Foreningen vil blive i form af en føderation, saaledes at hver enkelt kirke beholder sine egne dogmer og meninger, sin egen administration og tradition; men forholdet mellem dem vil blive ændret, det vil blive et samarbeidets, agtelsens og velviljens istedenfor det gamle fiendskabs. Og energien vil mere og mere samles om de store hovedopgaver istedenfor at splittes i strid og kiv om de mindre ting. Et føderativt raad, repræsenterende alle kirker, vil ordne det fælles praktiske arbeide. — Underlige tider! — Det bør bemerkes, at den hele bevægelse er udgaaet fra og drives inden de store gamle historiske og ortodokse kirkesamfund — presbyterianismen, metodismen, episkopalkirken osv.

Alfred Nobel.

Den italienske professor Guglielmo Ferrero opholdt sig for et par aars tid siden nogle maaneder i *Rusland* og synes efter denne artikel at dømme at være blevet fyldt med beundring for enkelte russiske forhold. Samtidig udtalte han sig dog efter tilbagekomsten noksaa sterkt og ned-

slaaende, om hvad han havde seet: En korruption, en retsløshed, en elendighed over alle grænser. Imidlertid har det russiske liv naturligvis ogsaa sine lyspunkter, og her har han vel valgt et af dem til kjærlig behandling. Skade blot for hans sammenligning med England og andre af de vestlige nationer, at der formelig sværmer russiske udvandrere af de omtalte laveste klasser baade over til England og Amerika, hvor de befinder sig langt bedre end i hjemlandet. Jeg har talt med saadanne russere i Amerika, og paa spørgsmaal, om de ikke længted hjem, fik man altid en energisk hovedrysten og en begeistret lovtale over Amerika. Deres stadige bestræbelser syntes at gaa ud paa at faa alle sine slegtninge og venner ud af Rusland og over til den anglosaksiske verden. Saadan stiller sammenligningen sig i virkelighedens verden og fra de smaas eget synspunkt. For at fuldstændiggjøre billedet vil „*Kringsjaa*" med det første fra en med forholdene fuldt ud kjendt forfatter bringe en skildring af russiske sociale forhold fra et mindre beundrende standpunkt. Som bekjendt er ogsaa Rusland den nihilistiske samfundsfortvilelses hjemland, og de fleste autoriteter samstemmer i at skildre de lavere klasser som saa aldeles forkuede af fattigdom og tyranni, at de neppe længer kan regnes som tilhørende den menneskelige slegt. De russiske forfattere synes at være af samme mening.

„*Kringsjaa*" skylder jo at meddele tanker og meninger, der kommer tilorde i tidsskrifternes verdensdiskussion, selv om de i og for sig er lidt taabelige. Læserne maa derfor altid mindes, at redaktionen ingenlunde billiger eller er enig i alle de gjengivne artikler, uden at det dog er muligt at reservere sig i hvert enkelt tilfælde. Men overfor den i dette hefte indtagne artikel af L a u r a M a r h o l m H a n s s o n forekommer det mig, at en halvveis undskyldning overfor de forhaabentlig mange læsere, der finder den lidt ækkel og meningsløs, er paa sin plads. Fru Hansson, der ellers gjerne holder sig til literær kritik, optræder her som den videnskabelige sociolog, der tilsyneladende nøkternt analyserer samfundet og i en fart med geniets klarsyn udreder og opklarer et af tidens mest indviklede sociale fænomener — kvindeverdenens raske udvikling mod fyldigere liv. Heri ser fruen intet andet end resultat af skuffelser og mangel paa anledning til at blive gift. At sjæl, hjerne, aand ogsaa spiller en liden rolle i kvindebevægelsen, det aner tilsyneladende ikke den glimrende forfatterinde. At en kvinde tør eie, trods al sin kvindelighed, en virkelig menneskelig sjæl, der tørster efter kundskab, sandhed, forstaaelse og hele det alsidige, rige liv, som er muligt for mennesket — det tror hun øiensynligen ikke. For hende er kvinden ikke menneske ved siden af kvinde, hun er blot det menneskelige hundyr, der helt og holdent er i sine sanselige lidenskabers vold. Og ud fra det standpunkt forklarer hun da ogsaa den hele kvindebevægelse — den største og mest lovende af alle tidens bevægelser vil vel enhver sige, der slet og ret dømmer efter kjendsgjerninger og resultater og ikke blot efter en ensidig teori. Men for smaating som kjendsgjerninger nærer den begavede forfatterinde en suveræn foragt. Hun har sin teori, og derfra udleder hun, hvad kjendsgjerningerne burde være, og tager det overlegent for givet, at saaledes er de ogsaa. Aandelig udvikling maa ødelægge kvinden i mennesket, er hendes teori.

Altsaa maa aandelig høit udviklede kvinder ikke ville gifte sig eller i tilfælde blive slette hustruer og mødre. Hun opstiller det som et dogme, at saa er det, skjønt det er en velkjendt sag, at forholdet er akkurat det modsatte. Det er de høiest udviklede kvinder — universitetskvinderne —, der bliver de bedste og mest eftertragtede hustruer og de mest moderlige mødre. Det er leit, at kjendsgjerningerne skal være saa halsstarige og ikke ville bøie sig for en begavet forfatterindes geniale indfald. Heller ikke har man kunnet spore nogen utilbøielighed til egteskab hos denne klasse af kvinder — undtagen forsaavidt som de er lidt kræsnere i sit valg og netop derved (for at tale ligesaa videnskabelig som forfatterinden) hjælper i betydelig grad det „naturlige udvalgs“ arbeide mod racens forbedring.

At forfatterinden ogsaa maa fastslaa Amerikas kulturelle rang efter hendes ufeilbarlige mening — skjønt hun formodentlig ikke ved mere om Amerika end jeg om Neptun — det hører naturligvis med til stilen. Men ærlig talt: man ærgrer sig virkelig ved at læse disse overfladiske og altid pavelig overlegne domme, der ogsaa falder over tusener af udmerkede kvinder, hvis skobaand den ærede forfatterinde, efter sine bøger at dømme, neppe er værdig at løse eller binde. Respekt for, hvad der er respekt værd — endog i literaturen!

Edison har ogsaa sine grænser for det mulige. At telefonere tvers over Atlanterhavet er, siger han, umuligt. Den fine strøm, der kræves til telefonering kan ikke holdes vedlige i en saa lang undersjøisk kabel. En russer skal have telefoneret under vand 15 km. og mener, at han ligesaa let kan telefonere tvers over Atlanterhavet. Edison gjør i den anledning opmerksom paa, at vanskeligheden ved telefonering vokser med kvadratet og afstanden. At telefonere over Atlanterhavet vilde derfor blive 65,000 gange vanskeligere end at telefonere 15 km. under vand. — Men endogsaa Edison *kan* tage feil. — Den omtalte russer er dr. Kildischevski, en videnskabsmand. Han har opfundet et nyt telefonapparat, hvor stemmen kommer ud gjennem en art trompet og høres tydelig over hele værelset. Afstand synes heller ikke at have nogen betydning. Han har forsøgt sit apparat paa en afstand af 1400 km., og gjengivelserne var udmerkede.

Kristiania teater.

Maanedens begivenhed i teaterverdenen var førsteopførelsen af *John Gabriel Borkman*. Forfatteren viste sig tre gange paa scenen under meget kraftigt bifald og begeistrede tilraab. De spillende fremkaldtes ogsaa adskillige gange efter tæppets fald. Der faldt desuden rigeligt bifald den hele tid. Dette gjaldt dog vistnok altsammen mere stykket end spillet og mere forfatteren end det enkelte stykke. Dette er mægtigere, end man kunde faa indtryk af ved teatrets opførelse.

Det er besynderligt, hvor vanskeligt det synes at være for Kristiania teater at give Ibsens senere skuespil saaledes, at de virkelig vinder ved

opførelsen. Man har en følelse af, at de spillende ikke rigtig lever sig ind i sine roller. Farten, entusiasmen, lidenskaben mangler. Det hele falder stivt og udenadlært. Bjørnsons og endog Hamsuns stykker synes at blive spillet med langt mere sympati, forstaaelse og interesse fra de spillendes side.

Den første akt forekom særlig unaturlig og næsten kjedelig under opførelsen. De to søstres lange samtale har altfor lidet baade af stemning og naturlighed over sig. Det intense liv og den høie spænding i det stykke tilværelse, som Ibsen her viser os, skulde dog meddele sig til hver af de medspillende og fylde hvert øieblik, hver tone og hver bevægelse.

Garmann overraskede i anden akt ved at vise os en temmelig forpjusket, vildtudseende Borkman, i hvem det var vanskeligt at ane den fordums elegante mand. Det maa dog erindres, at Borkman stadig har et haandspeil liggende paa sit bord, og at han aldrig slipper nogen ind, før han har iagttaget sig selv deri og lagt en sidste haand paa sit toilette. Han venter jo stadig besøg af bankbestyrelsen og lever blot for tanken om den figur han skal gjøre, naar den kommer og tigger ham om atter at overtage bankchefsposten. Men en saadan mand vilde neppe have seet saa ustelt ud som hr. Garmann. — Heller ikke havde de fleste tænkt sig John Gabriel som den buldrende, dundrende, skrigende, hidsige lille vildmand, som Garmann gjør ham til. Vi havde tænkt, at han ligesom salen selv (der paa teatret forresten skinner noksaa ny og blank) skulde have givet indtryk af „falmet, gammeldags pragt". Vi havde ventet at se ham som en gentleman og en drømmer. En, som blot lives op, naar der bliver tale om hans projekter, og som da viser sin lidenskab mere i den dirrende stemme og de stikkende øine end i voldsomme skrig. — Imidlertid slig som Garmann engang har opfattet rollen, giver han os et ganske helt billede med mange udmerkede enkeltheder. Ikke faa repliker vinder saaledes meget betydelig ved hans behandling af dem. Og hans hele spil bidrager trods masken til at øge vor forstaaelse af John Gabriel Borkman. Men i scenen med Ella, der er stykkets kjerne, gaar det uheldigvis lidt i vranglaas baade for Garmann og frk. Reimers. Her skulde der jo bryde ind over Borkman tanker, han aldrig før har tænkt, anelser om et liv og om sider ved sit eget liv, han først nu vækkes til. Her skal et par solstraaler spille ind i tristheden og lidt blødhed og ømhed lægge sig over stemmerne. Her maa vi vel ogsaa søge forklaringen til det omslag, søm straks efter finder sted hos Borkman. Men hele denne scenes betydning og magt gik vi næsten, trods en del gode enkeltheder, ganske glip af. Derved rykkes ogsaa grundlaget delvis bort under de to sidste akter, saaledes at interessen uvilkaarlig slappes og handlingens pludselige vending synes umotiveret. Hr. Roald klarede Erharts vanskelige rolle ganske bra, og fru Wettergreen virkede formelig som et friskt vindpust, da hun først traadte ind i det triste hjem med al den stivhed, vi havde været vidne til. Hun giver en ganske indtagende og bra fru Wilton.

Fjerde akt gjorde langtfra det indtryk, den burde. Kanske ikke mindst fordi, man her havde lagt saa megen vegt paa dekorationerne, at de baade bogstavelig og figurlig trængte sig frem i forgrunden. Og i et ibsensk stykke faar jo selv de bedste dekorationer værs'god holde sig i

baggrunden og blot og bart være baggrund. Den „vandrende skov", som skal betyde det skiftende landskab under Borkmans og Ellas vandring opover aasen, virkede aldeles forstyrrende og afbrydende. Det var udmerket gjort i og for sig, men her blev man utaalmodig siddende og vente paa, at denne dekorative afbrydelse af det ibsenske skuespil skulde faa en ende. Afbrydelsen gjorde vistnok sit til, at slutningscenen, som skal kaste forklarelsens lys over det hele drama, aldeles ikke kom til sin ret.

Men trods spillets mangler baade i enkeltheder og i fart og sam virken i det hele, føltes dog tydelig den store mesters haand. Man fulgte spændt. Man grebes af det tragiske, det overvældende i disse menneskeskjæbner, som „hjertekulden" tilintetgjør, — af den tristheds gru, som man øiner spredt over alle de seksten aar, dramaets oplysninger dækker; selvforskyldt ulykke tildels ganske vist, men ikke derfor mindre gribende. Og det lyner i stykket af de ægte ibsenske repliker, der beriger samtidig vort idéliv, vor menneskeforstaaelse og vort sprog — det sidste med slagord og satser, der vil udgjøre en del af det, saalænge Ibsens og Bjørnsons tale vedbliver at være et levende sprog.

Ibsens skuespil er kaleidoskopiske. Der kan skrives bøger om hvert. Fordi det er liv, og fordi han ikke selv forenkler dette og giver det fast forklaring. Vi kan se hvert af dem fra forskjellige synspunkter og vil efter mangfoldige ganges gjennemlæsning fremdeles kunne glæde os ved at opdage nye sider — nye geniglimt over det skildrede stykke liv.

Stykket har ikke vundet meget ved senere opførelser. Dog vinder Garmanns spil paa en, efterat man her vænnet sig til hans maske og kraftige virkemidler.

En opførelse af *De unges forbund* i delvis ny indstudering gav et glimt af den „forvandlingens lov", som vel vil beherske Ibsens dramaer, som tiden gaar. Det engang sterkt polemiske skuespil virkede ikke længer polemisk. Det gav os blot en studie af mennesker og forhold, der neppe er udsat for videre indhug af tidens tand. Man lo og morede sig glimrende over den menneskelige komedie og de to glimrende karakterer, der vel sent vil svinde fra den norske scene — Lundestad og Daniel Heire, der i Klausens og Garmans hænder blev fortræffelige figurer. Som stykket opførtes, blev de ogsaa til de centrale personligheder, idet man havde lagt det hele temmelig nær til farcen — understreget komedien og ladet alvoret sive ud.

B. B. og den bismarckske traktat.

Privat anmoder B. B. om, at den erklæring, hvormed udenrigsminister Marschall indlede sit foredrag i rigsdagsmødet den 16. november, maa blive indtagen i „*Kringsjaa*". Skjønt det forekommer mig, at sagen nu er fuldstændig uddebatteret, er der naturligvis intet i veien for i saa henseende at efterkomme B. B.s ønske.

„Man har rettet den anklage mod den tyske politik," sagde udenrigs-

ministeren, „at der før 1890 skulde være aftalt ting, som staar i strid med tidligere traktater .... Jeg tilbageviser paa det bestemteste denne tanke, — som om der nogensinde fra tysk side var blevet aftalt med en hvilkensomhelst anden magt, noget der kunde være uforenligt (*was unvereinbar wäre)* med bestaaende traktater. Det er ikke skeet, ikke efter ordlyden og ikke efter aaanden; thi hvad der af os er aftalt, det skulde tjene freden, altsaa det samme maal som vore traktater."

Denne erklæring var udførlig medtaget i den redegjørelse, jeg som svar paa B. B.s angreb sendte „V. G.", men som der ikke var plads til i det blad. Da jeg meget senere maatte omarbeide artiklen, var det nødvendigt at udvide den historiske indledning, der ellers af mange vilde været glemt. Til gjengjæld søgte jeg da at sammenfatte selve rigsdagsdebatten i den kortest mulige form. Derved fortrængtes den nævnte erklæring til en note paa side 70. Min opfatning af erklæringens betydning (nærmere udviklet i den oprindelige artikel) blev dog ogsaa der givet. Paa den tid var desuden erklæringens vægt betydelig formindsket derved, at omtrent al verden havde opfattet den paa samme maade som „*Kringsjaa*" — som en intetsigende men yderst velformet parlamentarisk udtalelse. Den bestemmes for det første nærmere ved eftersætningen „*thi* hvad vi har aftalt skulde" ligesom vore traktater med Østerrige og Italien, „tjene freden". *Altsaa* var de ikke uforenlige. De havde samme maal. — Videre maa erklæringen læses i lys af udenrigsministerens øvrige tale. Efter at have afgivet denne erklæring antager han, at der *har* eksisteret netop en saadan traktat, som „*Kringsjaa*" hele tiden har skildret. Han antager, at den forpligtede Tyskland til neutralitet i tilfælde af en østerrigsk angrebskrig mod Rusland, og han antager, at denne traktat var ukjendt i Wien. Og tilføier saa: En saadan aftale „*er helt igjennem forenlig*" med traktaten med Østerrige. Altsaa en traktat som den i „*Kringsjaa*" beskrevne *kan have eksisteret og dog vilde Marschall kunne beuytte den citerede velklingende erklæring,* fordi en saadan aftale efter hans formening slet ikke var uforenlig med bestaaende traktater. Derved taber erklæringen al betydning og bliver blot en vakker gallionsfigur til den dygtige tale. Saaledes er den ogsaa blevet alment opfattet.

Marschalls hele tale gaar, som før nævnt, ud paa at vise, at en saadan traktat kan have eksisteret uden at „være uforenlig" med tremagtsforbundet — i principet; men at den dog praktisk kunde blive yderst vanskelig at forene dermed, og at derfor en samvittighedsfuld mand som Caprivi nok kunde finde god aarsag til at ophæve den og opfatte den som en tvilsom affære.

Hermed faar da sagen være endt. Der er vistnok intet haab om, at B. B. vil ændre mening. Selv om alle erkeenglene afgav vidnesbyrd imod ham, vilde han vel blot sige, at erkeenglene er forudindtagne mod Bismarck — og det kunde de jo tænkes at have god grund til at være. Heller ikke finder *jeg* andet, end at „*Kringsjaas*" forstaaelse af sagen er den eneste mulige — heldigvis er den ogsaa den almene og er blevet det mere og mere, eftersom tiden er gaaet. Saalænge ingen nye kjendsgjerninger foreligger, kom vi derfor neppe videre, om sagen debatteredes til den yderste dag.

Ny literatur.

Jonas Lie: *Dyre Rein.* — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Der er altid fest, naar der kommer en bog af Jonas Lie. Man sætter sig godt tilrette for rigtig at nyde den. Man skubber andre tanker og gjøremaal tilside og begynder i bevidstheden om, at det bliver vanskeligt at lægge bogen væk igjen for et eneste øieblik, før man er færdig med den. Og efterpaa lever man endnu en stund paa de steder og blandt de mennesker, bogen har ført os hen til. Omsider bliver der kanske blot tilbage en vis stemning, som kommer over en, straks bogen nævnes, en række levende billeder fra den og en liden samling personer, som for al tid bagefter hører med til ens venne- og omgangskreds. For det er jo altid den lys levende virkelighed, som Jonas Lie giver os. Kjød af vort kjød og ben af vore ben. Man synes, man selv maa have seet og oplevet det altsammen.

Og det maa vel være dette, som er det høieste i fortællekunsten, at kunne skildre mennesker saa let og rolig og med faa strøg, saaledes, at vi ikke blot ser dem for os, som de maa have seet ud — hvem kunde ikke tegne sorenskriveren? — men samtidig ogsaa, som de har været, som de har tænkt og følt; blotlægge dem til personlighedens kjerne. Det er det, som gjør, at de synes os saa velkjendte. Vi forstaar dem, takket være forfatteren, tilbunds. Endog „særlingen“ Dyre Rein.

Jeg ved ikke, om den sidste bog af Jonas Lie i saa henseende overgaar de tidligere, eller om det blot er det sidste indtryk, der synes sterkest, men mig forekommer det, som har jeg aldrig læst noget naturligere end denne roman. Der er talt og skrevet meget om „psykologisk literatur“, og at vi har manglet den. Jonas Lie holder aldrig foredrag derom og staar ikke med den sjælelige dissektionskniv i haanden og svinger den for vore øine. Den psykologiske analyse har han udført — formodentlig rent instinktmæssig — paa forhaand. Af den lader han intet spor tilbage i sine bøger, mens andre breder den ud over siderne og indbilder sig, at de dermed har skabt en „psykologisk literatur“. Hos Jonas Lie har vi blot det færdige resultat. Menneskene, som de gaar og staar — forstaaeliggjorte for os *uden forklaringer*. Det er kunsten. Forfatteren holder intet foredrag for os om sorenskriverens sjæl, men han lader os se ind i den, mens han sidder ved julebordet og snakker tilhøire og venstre. — Der aabnes for os en væg i sorenskriverens hus, og vi ser det glade og underlige selskab derinde, er selv usynlig tilstede og morer os sammen med gjæsterne. Digteren gaar omkring og peger for os paa de hundre smaa ydre træk og handlinger, der viser sjælen og blotlægger den hele personlighed, og saa ser vi selv alt uden foredrag eller forklaring. Han tager i al stilhed bort ogsaa lidt af det materielle hylster om sjælen. Det hele gjøres saa lunt, saa ligetil, saa let og naturlig, som om det slet ingen kunst var, — hvilket vel netop er merket paa den høieste kunst.

Denne gang har digteren beriget os med særlig tre uforglemmelige figurer. Først og fremst Merete, en ny føiet til de mange kvindeskikkelser, som vore store digtere har givet os. Saa den musikalske og prægtige

sorenskriver, hvis dybeste væsen af og til sender et misundelsens suk op gjennem al velstand og lykke efter den omflakkende fattige musiker fra „Paalen" — manden, som dog har den velsignelse her i verden at slippe at arbeide med ting, som ingen forbindelse har med hans evner og natur. Og endelig Dyre Rein, manden med den syge sjæl, der føler en ond skjæbne — slegtsarv — hvile som en forbandelse over sit liv, der ikke vover at tro paa lykken for sig, ikke evner det, og som derfor er blevet „underlig" og hvas og bitter til sine tider. Kun ude i den vilde natur finder han fred. Hans frygt eller følelse af at være forbandet er ingen rationel følelse. Men som mange følelser sidder den i ham ligefuldt og lader sig ikke drive ud ved al verdens visdom. Den er en sjælens sygdom, en lammelse paa et eller andet punkt af hjerne eller sjæl. Han er den udstødte. Den, som ved, at han ikke har lykken med sig, at guderne staar ham imod, og at han kan gjøre, hvad han vil, ulykken vil før eller senere slaa sine klør i ham og anrette en forfærdelse. Meretes rene sjæl og varme pigehjerte lader ham en tid rykkevis glemme denne følelse; han kan næsten tro paa lykken — er ikke hendes kjærlighed pant paa den? — Men nei, han kommer ikke bort fra kræftskaden eller instinktet i sit indre. Der er ikke lykke for ham. Skjæbnen samler sig kanske netop nu til det store sprang imod ham. Meretes kjærlighed er blot dens forsøg paa at gjøre ham tryg, paa at hypnotisere ham, før den griber til. Den vil gjøre ulykken værre ved at trække hende med ind i den. Men *det* skal den dog slippe for, siger Dyre Rein, og kaster sig i fossen paa bryllupsdagen, — før magted han ikke at rive sig løs fra det lokkende liv i Meretes kjærlighed. — De er neppe saa ganske sjeldne saadanne skikkelser som Dyre Rein, der ikke evner at tro paa lykken for sig selv, som stadig føler ulykken hængende over sig. Og selv detaljerne, om hvordan barnets opskræmte fantasi under denne følelses tryk følte veksten af en indbildt negl ved ankelen — alt tror jeg gjerne, at Jonas Lie ikke *bare* har „digtet".

Men tag og læs. Og er du ung, saa glemmer du sent Meretes og Dyre Reins „sørgelig" vakre historie.

Notitser.

— Herbert Spencer, der som bekjendt nylig afslog en tysk orden, skal ogsaa ved aarsskiftet have afslaaet et underhaandstilbud af en høi engelsk orden. Derimod har han efter anmodning af otti af Englands første mænd, deriblandt Gladstone, samtykket i at lade sit portræt male for det engelske folk. Det skal males af Hubert Herkomer.

— Elektrisk lys finder nu praktisk anvendelse i havedyrkningen til at fremdrive grøntsagers og blomsters vækst. En stor salatgartner nær Boston benytter 3 buelamper paa 2000 lys hver. Han vinder derved tre uger hver vinter. Hvor der falder skygge af en bjelke eller stang, viser planterne ganske tydelig en svagere vækst.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

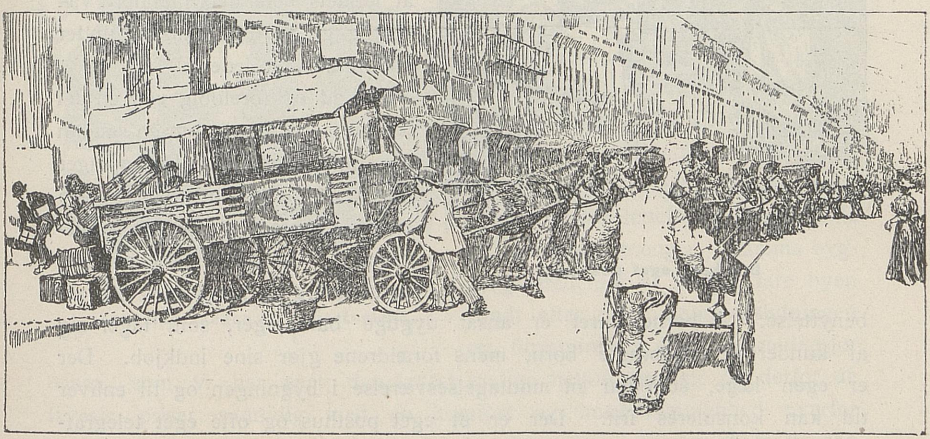
REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 28. FEBRUAR 1897. HEFTE 4.

Moderne kjæmpebutiker.

(Efter Samuel Hopkins Adams i *„Scribner's Mag.“).*

De moderne kjæmpebutiker er ogsaa et stykke af den nye sociale verden, som raskt og stilt vokser op omkring os. De forholder sig til den gammeldagse lille butik eller „krambod“, som den moderne storindustri til det gamle beskedne haandverkerverksted. Deres budgetter er af størrelse som en stats, deres ledere og „førstemænd“

Hvor pakvognene venter.

lønnes som statsraader eller prinser. De er smaa verdener for sig selv med en arbeidsstyrke paa flere tusen mand. Deres umaadelige omsætning gjør det muligt at gjøre alt for kundernes komfort og at nøie sig med en fortjeneste, hvorved ingen smaaforretning kunde eksistere. En nettofortjeneste af 5 pct. paa salget anser de for at være glimrende. Med andre ord, det kjøbende publikum faar her butikens tjenester for, hvad de koster,

plus den ubetydelige merudgift af op til 5 pct. til eierne. Billigere kunde jo næsten ikke kooperation gjøre det, og vanskeligen bedre.

De største kjæmpebutiker findes endnu i den gamle verden, nemlig i Paris. De er de to parisermagasiner *Bon Marché* og *Louvre*,*) med et aarligt salg af henholdsvis ca. 110 og 90 millioner kroner. Men har den gamle verden saaledes æren af at have de to største, saa har den nye til gjengjæld de fleste. Efter disse to parisermagasiner kommer der nemlig en hel række amerikanske med salg af op til 55 millioner kroner om aaret. Af disse er der allerede ikke mindre end tusen stykker i de Forenede Staters storbyer, halv hundre i New York alene. Og dog er de i Amerika af langt nyere dato end i Frankrige. Derover har atter disse kjæmpeforretninger sluttet sig sammen i syndikater med tildels fælles administration. Saadanne syndikater repræsenterer da ligefrem kolossale omsætninger. Tendensen synes ogsaa at gaa i retning af fuldstændig sammenslutning mellem disse forretninger, saaledes at landets hele detaljhandel i væsentlig grad vil komme ind under en organiseret ledelse.

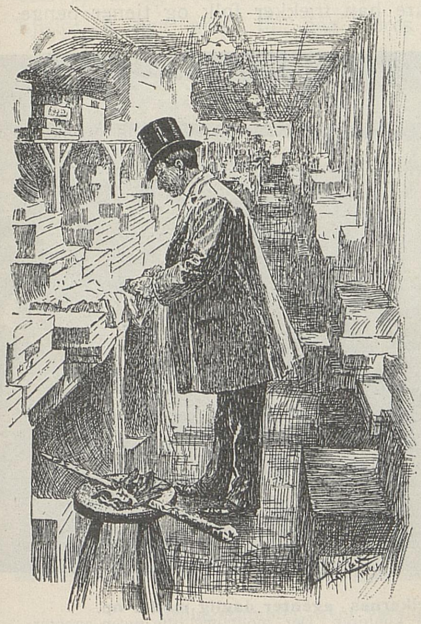

Butikens eget posthus.

Lad os foreløbig ved en del tal gjøre os en idé om en saadan forretnings omfang. Den optager gjerne et helt kvartal paa 5—6 eller flere etager. Der er venteværelser, saloner, læseværelser, barnekamre til kundernes frie afbenyttelse. I barnekamret er ansat dygtige barnepiger, som tager sig af kundernes medbragte børn, mens forældrene gjør sine indkjøb. Der er egen læge, som har sit modtagelsesværelse i bygningen og til enhver tid kan konsuleres frit. Der er et eget posthus og ofte eget telegrafkontor i butiken. 3—400 heste besørger varernes ombringelse inden byen, mens de ogsaa udenfor byen afleveres frit i en omkreds af 150—300 km. Paa en „god dag“ kan etablissementet blive besøgt af op til 100,000 personer. Husleien gaar ofte op til 1½ million kroner, og mere end en million anvendes ikke sjelden til avertissementer. Ofte udsendes der 20,000 pakker om dagen i byen. De høiest lønnede betjente tjener op til og

*) For udførlig beskrivelse af samtlige store parisermagasiner se „*Kringsjaa*“ IV.

over 100,000 kroner om aaret; det er de saakaldte „kjøbere“, hvis opgave det er at kjøbe varerne og fastsætte salgspriserne. Hvert „departement“ eller hver varesort har sin „kjøber“. Et enkelt departement sælger ofte for 7—8 millioner kroner om aaret. Der er op til 70 forskjellige departementer i et og samme magasin. En forretning, som ikke er af de allerstørste (den sælger „blot“ for 40 millioner om aaret), kan paa en dag i den travleste tid tage ind over 350,000 kroner. De daglige administrationsudgifter er mindst 18,000 kroner.

En „kjøber“, som undersøger sit departement.

Disse kjæmpebutiker — basarer kunde vi kanske passende kalde dem — er i virkeligheden en samling af fra et snes til over femti forskjellige butiker under ét tag og en administration — de saakaldte departementer. Hvert departement eller hver butik er en forretning for sig med egen chef og egen konto, og hver er stort anlagt og kan undersælge de enkelte specialforretninger i samme branche; hver har desuden fordelene af sammenslutningen med de andre, delvis fælles administration, øget økonomisk magt og de andre forretninger under samme tag som „kapere“ for sig. For publikum er det naturligvis en stor lettelse at kunne finde alt, hvad det trænger, i samme bygning istedenfor at maatte fare byen rundt efter det. Sammenslutningen og forretningens størrelse muliggjør ogsaa, som vi har seet, den lavest mulige nettofortjeneste og derfor de laveste priser samtidig med en komfort og imødekommenhed overfor kunderne, der vilde ruinere en mindre forretning. Eieren af en saadan kjæmpebutik tjener glimrende, selv om han blot faar et par procent af salgene som nettofortjeneste, mens en liden kjøbmand vilde sulte ihjel af det. En forretning, som blot sælger for 10,000 kroner om aaret, maatte give 20 pct. nettofortjeneste for at skaffe eieren en indtægt af 2000 kr. En forretning med et salg af 100,000 giver derimod allerede med 10 pct. nettofortjeneste eieren en indtægt af 10,000 kroner. De store kjæmpebutikers eiere regner, at de gjør det udmerket, ifald aarets nettofortjeneste

svarer til den rabat, som de opnaar paa sine kontante indkjøb. De kjøber altid mod kontant. Alene derved bærer disse forretninger sig. Fortjenesten er blot forskjellen mellem, hvad der maa betales for varer mod kontant og paa 3 maaneders kredit. Man vil forstaa, at der skal ikke lidet administrativt talent til for at styre en saa kolossal forretning, saaledes at denne forsvindende lille fortjeneste ikke gaar tilspilde.

Hvert departement — som kolonial-, manufaktur-, legetøi-, hvidevare-, slagterbod-, gartneri-brancherne — har, som nævnt, sin chef. Denne er absolut ansvarlig for departementets drift og fortjeneste. Han har magt som en liden konge, frie hænder, bare han trækker folk og tjener penge.

Butikens egen varebørs; hvor fabrikernes agenter daglig møder op.
I gangen i baggrunden sees kjøbernes smaa kontorer. Der modtages ofte tusen agenter paa en dag.

Ingen indblanding. Fordeling af magt og ansvar er et princip, amerikanerne skyr paa alle omraader. Gaar det galt med et departement, ved man, hvis skylden er; det nytter ikke at skyde den fra den ene til den anden. Gaar det godt, ved man ogsaa, hvis æren er, og hvem der derfor maa have paalæg i løn.

Departementscheferne, hvoraf der altsaa er fra 20 op til 70, er tillige forretningens „kjøbere". De har at kjøbe alle varer og bestemme udsalgsprisen. At dette ikke er nogen let sag, forstaar man blot deraf, at hele den mulige nettofortjeneste dreier sig om i det allerhøieste 5 pct. Ved fastsættelse af priserne maa hensyn tages til konkurrenterne. Et eget

departement holder nøie udkig med dem og paaser, at man aldrig bliver undersolgt af nogen.

Alle indkjøb foregaar direkte fra fabrikerne uden grossererne som mellemmænd. Forretningen er jo selv en vældig en gros forretning, hvis ordre til en fabrik ofte gjør forøgelse af arbeidsstyrken nødvendig.

Kjøberne eller departementscheferne betales fra 18—35,000 kroner i fast gage og faar desuden procenter af nettofortjenesten i sine respektive departementer eller af det øgede salg, de evner at oparbeide. De tjener ofte op til og over 100,000 kroner om aaret og ansees for billig arbeidshjælp til den pris; thi paa deres blotte talent til at kjøbe de rette

Oplagsrummet, hvor varekasserne modtages og aabnes.

varer til den rette pris beror den hele forretnings tilværelse. De maa kunne veire paa forhaand den kommende sæsons moder og smagsretninger.

Forretningen har sin egen private varebørs, en stor ventesal, hvor agenter og handelsreisende fra de forskjellige fabriker møder frem til visse tider hver dag for at søge audiens hos deres høiærværdigheder departementscheferne. Disse har hver sit lille private kontor, ordnede rundt salen eller langs en gang, som fører fra denne, og her lader de sig da interviewe af agenterne og gjør en del af sine indkjøb. En del af departementscheferne er desuden stadig paa reiser. Mange af dem gjør mindst to ture til Europa hvert aar for at gjøre indkjøb, opsnappe nye ideer eller opdage nye varer. En enkelt forretning kan ofte have et snes saadanne „kjøbere" i Europa paa en gang og desuden en del i Japan, i

Kina, i India og i Afrika; thi kjæmpebutiken gjennemroder vor hele lille klode efter varer for sine kunder og kjøber alt direkte og paa billigste maade. Den undgaar alle mellemmænd.

Fra tid til anden mødes departementscheferne i et slags parlament, hvor forretningens eier eller ledende aand dirigerer. Her enes man om fordeling af plads og rum til de forskjellige departementer, og her føres der ofte en hidsig kamp mellem cheferne om hver kvadratmeter gulvflade og fremforalt om de gode pladse, de bedste vinduer osv. — En chef, hvis departement har øget sin omsætning, faar næsten alt, hvad han forlanger; den, hvis omsætning har faldt af, maa finde sig i reduktioner og lidt overlegenhed fra de andres side.

Salon eller venteværelse til kundernes afbenyttelse.

Det beregnes gjerne, hvor meget hver kvadratmeter gulvflade maa kaste af sig, og spørgsmaalet er da, hvor mange kvadratmeter hver chef tør overtage ansvaret for, hvor mange meter han tror at kunne gjøre fuldt indbringende. En betydelig gulvflade maa herunder fraregnes som ikke direkte indbringende („dødt gulvareal"), saaledes alt, hvad der afsættes til saloner, venteværelser o. l. for kunderne. Indirekte ansees dog dette for at være fuldt saa indbringende som den øvrige gulvflade.

Barnekammeret.

Naar departementscheferne har kjøbt varen, bestemt dens pris og

ladet sine kontorassistenter merke den, slutter hans direkte befatning med den. Han har intet at gjøre med salgets detaljer, intet med butikopsyn eller lignende. Alt er grundlagt paa arbeidets fordeling: hver mand har et talent og duer udmerket til en ting, men vilde bare gjøre fiasko, satte man ham til andet, hvilket ogsaa vilde være at øde hans ene talent.

Alt til salg og butikens administration hørende staar under en *general manager* (butikchef) og en *superintendent* med flere vicesuperintendenter. Disse leder det hele. Butikschefen er den endelige autoritet i alt, hvad der angaar salg, drift og administration. Fra hans afgjørelser er der ingen appel. Han har ogsaa det fulde ansvar for butikens hele stel. Hver feil, hver mangel er hans skyld. Det nytter ham ikke at skylde paa undergivne; det er netop hans sag at have undergivne, som aldrig begaar feil og ingen mangler har. Er det ham en trøst, kan han afskedige den undergivne, hvis feil har indbragt ham en klage fra eier eller kunder; men *han* maa ligefuldt bære det hele ansvar. Hans magt er som en liden absolut konges, og hans gage ogsaa fyrstelig. Han har tillige gjerne andel i forretningen.

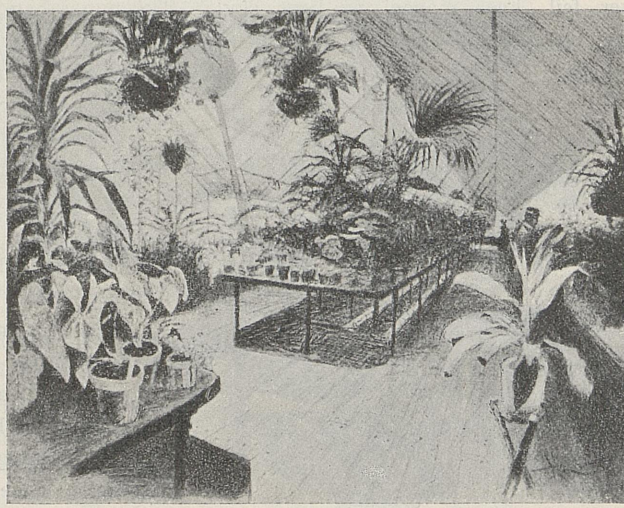

„Smagerum" i kolonialhandelen.

Superintendenten staar under butikschefen og skjøtter væsentlig alt kontorarbeide. Hans løn er omkring 20,000 kroner om aaret. Denne post kan ogsaa beklædes af en kvinde.

I selve butiken føres opsynet af de populært benævnte „gulvvandrere" (*floorwalkers*) eller, som vi kanske rettere burde kalde dem, diskechefer, en titel, der ligger nær deres officielle — *aisle managers.* Deres pligter er mangfoldige. De har først og fremst at tilse, at deres departement (der er en eller flere for hvert departement) er fuldt forsynet med alle varer; mangler der noget, underretter de straks chefen for varebeholdningen. Dernæst har de at tilse, at hver betjent gjør sin pligt, at hver kunde behandles høflig og imødekommende. Selv har de at hjælpe kunder tilrette, forklare dem, hvor de vil finde dette eller hint, modtage klager og

i det hele opretholde ordenen inden deres departement. De er en art kommercielle løitnanter eller pelotonchefer, og deres løn er ikke særdeles stor, gjerne fra 1000 til 3000 kroner. Betjentene, der for en overveiende del er kvinder, har forholdsvis meget liden løn. Deres arbeide bliver saa enkelt og rent mekanisk, at det kræver et minimum af kundskaber og færdigheder og væsentlig blot evnen til aldrig at blive grætten og altid at være høflig og forekommende. En grøftegraver betales meget mere end en handelsbetjent. Det er tungere arbeide, og uddannelsen behøver ikke at være stort større i det ene end i det andet tilfælde — saaledes som forretningen er ordnet. Dog gjælder det ogsaa her, at specielle evner

Gartneriet.

eller færdigheder i regelen hurtig opdages og kommer til sin ret, og da springer lønnen tilveirs med én gang.

De største butiker har til dagligdags en diskebetjening paa 2000 mand, der ved juletider forøges til 2500. Det er alene med disse folk, at kunderne har at gjøre. Man faar en god idé om forretningens størrelse, naar det oplyses, at dette blot udgjør omkring en trediedel af dens arbeidsstyrke. De to trediedele ser kunderne intet til. Det er pakkere, sypiger, skræddere, kjørere, staldkarle, kontorfolk, osv., osv.

Forretningens virkelige begyndelse er oppe under taget, mens dens afslutning sees i kjælderen. Paa loftet og i de øvre etager er nemlig varelageret. Her er jo den mindst værdifulde del af bygningen. Det staar under en egen chef, der har en hel række assistenter. Varerne

ankommer paa en saakaldet „modtagelsessal", hvor kasserne aabnes af en fast styrke af „kasseaabnere", hvorpaa varerne udpakkes og bæres ind paa lageret. Her merkes de af en af „kjøberens" assistenter. Naar da en af diskecheferne behøver varer, sender han en ordre til lagerchefen; denne udleverer varerne til en gut, som besørger dem frem til vedkommende departement og disk; her modtages og kvitteres de for af en overbetjent, en art butikskorporal, som ogsaa tilser, at de bliver oplagt paa hylderne.

Mange af de store forretninger møder op ved alle jernbanestationer med egne vogne for at modtage kunder fra landet eller smaabyerne, der skal ind for at gjøre indkjøb. Man behøver blot at opgive, at man skal til den og den butik, saa kjører man frit derhen. Ankommen der, stiger man ind i en elegant søilehal og derfra i en elevator og kommer op i anden eller tredie etage til venteværelserne og salonerne. Her kan man blive af med overflødigt tøi og hvile sig lidt efter reisens besværligheder. I nærheden er en yderst flot restauration, der tillige har den egenskab at være mageløs billig. Den er blot forretningens avertissement. Her kan man drikke en kop kaffe, chokolade eller bouillon, forinden man begiver sig paa vandring gjennem butikens labyrint. Her kan man ogsaa siden vende tilbage for at styrke sig paa en god lunch — en udmerket beefsteg eller en delikat cotelette. Er kunden en husmoder af den bedre middelklasse, der som tilfældet er med mange husmødre af denne klasse, ikke holder nogen pige, saa har hun kanske et eller to mindre børn med. At have dem med sig under butikvandringen vilde falde tungvindt. Derfor har forretningen sine barnekamre med ekstra gode og moderlige piger, hvor man trygt kan efterlade de smaa i godt selskab og omringede af legetøi.

Menageriet.

Saa kommer butikvandringen. Diskecheferne modtager en overalt og stiller sin viden og hjælp til ens raadighed — silke findes tre diskelængder ret frem og to derfra tilhøire; slagterboden er i første etage; legetøi i sjette — direkte hurtigelevator fra salon-entréen; osv.

Ingen „prutning“. Faste priser overalt. Prutning kjendes i Amerika sjelden udenfor de butiker, som spekulerer i en irsk, tysk eller skandinavisk kundekreds. Rækker af stole ved alle diske. I enkelte departementer borde og lænestole, hvor man i bekvemhed kan sidde og iagttage de udspredte varer. I kolonialafdelingen er eget „smageværelse“ med smaaborde og stole, hvor opvarterbetjente bringer prøver paa ost, smør, forskjellige slags kaffe og the osv.

Paa taget er handelsgartneriet, hvor man kan faa afskaarne blomster

Kassererkontoret.

saavelsom planter af enhver art, hvor man ogsaa i de havelignende omgivelser kan nyde udsigten og trække frisk luft. Til menageriet maa børnene være med. Her sælges tamme abekatte, nydelige katunger, prægtige puddelhvalper, kanarifugle, papegøier og i det hele alt, hvad mennesket kan ønske omkring sig af levende væsener under sit eget standsnivaa.

Der er videre en juvelerforretning, en skomagerbutik, et udvalg af pianoer og orgler, en boglade. Det største salg i en enkelt saadan forretning var ifjor et musikalsk instrument til 16,000 kroner og det mindste en patent-klædesklype til 3 øre.

Naar en kunde har gjort et indkjøb, noteres det af betjenten. Penge og nota sendes med pneumatisk post til kassererkontoret og varerne til

indpakning til pakkekontoret. Paa et par minutter er de indpakkede varer tilbage og samtidig ogsaa betalt regning med de penge, som muligens skulde „gives igjen". Løbegutter til at tage varerne til indpakningsdisken gaar mere og mere af brug. Smaa jernbaner drevne ved tyngdekraft eller elektricitet træder isteden. Jernbanerne løber henover alle diske, og vognene er store kurve.

Pengene forsendes med pneumatisk post paa et øieblik. Den bestaar af rør, omtrent store nok til at tage en sølvdollar. Fra hver disk fører der et rør til kassererkontoret. Betjenten lægger pengene ind i en liden hylse, stikker den ind i røret, trykker paa en knap og afsted flyver den til sit bestemmelsessted.

Kassererkontoret ligger enten i kjælderen eller udgjør en art gitterbur lige i hjertet af bygningen. Den ene eller et par vægge minder noget om et orgelverk. En række af rør, der kommer fra alle dele af bygningen, stiger ned langs væggen og tømmer sin fragt i kasser, der er opstillede paa en lang disk, ved hvilken betjentene staar. Hylse efter hylse skydes ned til dem og tømmes; vekslingen foretages, beløbet noteres, og kvittering og vekslepenge sendes tilbage. Det gaar ustanselig; hver betjents fingre flyver som en pianists over tangenterne; de har kasser med sorterede penge for at lette vekslingen; og fra rørene strømmer der ustanselig strømme af sølv og papir. Det er her, man faar det bedste indblik i forretningens størrelse. Et eller et par snes betjente bestiller ikke andet end at veksle og modtage penge saa fort fingrene kan flyve. Der skal jo ogsaa paa enkelte dage tages ind over 350,000 kroner for det meste i ganske smaa summer, og næsten ved hvert salg maa der veksling til.

Til at ændre færdigsyet undertøi og lignende holder forretningen en liden hær af sypiger. Mange butiker har desuden store syetablisementer. Enkelte har endog i de sidste aar begyndt at anlægge egne fabriker i forskjellige brancher. (Sluttes).

Daarlige tænder.

Skal man blive kvit dem?

(Efter dr. A. Deninger i *„Prometheus"*).

Enhver, som opmerksomt betragter sine medmennesker, vi finde, at hverken kjøn eller race, hverken stand eller stilling er nogen garanti mod daarlige tænder. Rigtignok synes de folk, der mer umiddelbart end vi bymennesker omgaaes naturen, altsaa landsfolk, vilde

og halvvilde mennesker osv. i gjennemsnit at have ganske bra tænder. Men mangesteds finder man ogsaa unge, friske bondemennesker, som ikke har andet end elendige raadne stumper i munden. Det er nok her at minde om enkelte egne i Tyrol. Ja, selv hos de for sine smukke tænder saa berømte negre er daarlige tænder heller ikke netop nogen sjeldenhed. I Louisianas sumpegne finder man negre med saa elendige tænder, at ingen storbyboer slaar rekorden.

Leveviset synes altsaa ikke at være det afgjørende for tændernes vedligeholdelse eller ødelæggelse. Kan det imidlertid ikke tænkes, at folk, der som naturmennesker i almindelighed fortærer raa rødder, roer og knoller med dertil heftende jordpartikler, tilfører sit legeme stoffe, som kulturens og overkulturens mennesker enten slet ikke eller dog i utilstrækkelig grad formaar at optage? Naturligvis kan det her kun være tale om saadanne stoffe, der tjener som byggemateriale for tænderne. Disse indeholder hos mennesket og pattedyrene i noget vekslende mængder kalk, fosfor, magnesia, kulsyre, klor, jern og fluor. Hovedbestandelen er fosforsur kalk — omtrent 80—90 procent af tandens tørvegt. Af dette stof optager vi imidlertid i vore næringsmidler temmelig betydelige mængder. Det samme er tilfældet med magnesia, klor og jern. Kulsyren kommer ikke engang i betragtning; den faar man overalt — i mad og drikke og i luften. Den dannes jo endog i vore egne legemer.

Men hvordan er det saa med fluor?

Opgaverne over tændernes indhold af fluor er meget vekslende. Mens Gabriel og Carnot angiver fluormængden som meget liden, finder Wrampelmeyer i gjennemsnit i friske tænder hos voksne 1.37 procent fluor og i syge tænder 1.16 pct. I hvertfald indeholder vore tænder imidlertid fluor, mens dette stof ikke eller kun i forsvindende mængder kan paavises i vore næringsmidler — benene undtagen. Men hvormange spiser vel ben! —Hvorvidt jordbundens fluormængde indvirker paa planternes, er ikke sikkert afgjort. Kun professor Ost meddeler, at rosenblade voksne paa fluorholdig jordbund indeholdt ca. 0.05 pct., birkeblade 0.1 pct. og konvalblade 0.05 pct. Hvor jordbunden imidlertid ikke indeholder fluor eller iallefald kun sporvis, kan planterne heller ikke indeholde paaviselige mængder deraf. Mennesker, som lever paa saadanne steder, skulde da faa daarlige tænder, selv om de spiser nok saa mange raa rødder og knoller.

De planteædende dyr vil let være istand til at optage fluor i tilstrækkelige mængder, da der ved græs og urter ofte hefter jord — f. eks. efter sterk regn. Sluges af og til en oprevet rodstok, hvad der sikkert hænder, saa kommer derved ogsaa jord og med den fluor ind i ernæringsorganerne. Af planteædernes knokler kommer derpaa fluoret over i rov-

dyrenes legemer. Værd at lægge merke til er det, at dyr, som maa forudsættes at sluge meget jord med sin næring, ogsaa udmerker sig ved haarde tænder, saaledes f. eks. flodhesten, hvalrossen (som kradser muslingerne løs fra havbunden) og fremforalt det uddøde dinotherium, som vel har lignet flodhesten i levesæt, og hvis tænder har ligget i jorden i uhyre tidsrum uden at forandres.

Alt dette er dog bare formodninger, for hvilket det er vanskelig at skaffe det nødvendige bevis. Til den ende maatte der gjøres en mængde analyser af planter og af den jord, hvori de vokser. Disse analyser er imidlertid baade vanskelige, tidsspildende og mindre nøiagtige. Forfatteren har derfor slaaet ind paa en anden vei for at faa en afgjørelse for, hvorvidt fluor har den betydning for tandbygningen, som man efter ovenstaaende bemerkninger maa antage.

I otte — og i andre tilfælde i fem aar — har han daglig ladet forskjellige personer indtage fint pulveriseret fluorkalcium, omtrent 0.12 gram hver. Skjønt fluorkalcium er tungt opløseligt, blev det valgt, fordi det antoges at være denne forbindelse, som oftest forekom i jorden, og som derfor hos forskjellige naturmennesker tilførte organismen det for tænderne nødvendige fluor. Alle de personer, som var gjenstand for undersøgelse, taalte godt den daglige dosis og kunde hele tiden glæde sig ved det bedste velbefindende. At fluor i mer opløselig form, som fluornatrium, heller ingen skade gjør, fremgaar af de forsøg, dr. Pisotti med andre formaal for øie anstillede med dette stof. Han gav temmelig store doser, som taaltes ganske godt. Imidlertid vil det formodentlig være heldigere at anvende den mere tungt opløselige forbindelse, fordi det overflødige da lettere i uforandret stand forlader organismen.

Inden vi nu betragter de opnaaede resultater, maa der forudskikkes lidt om tændernes bygning. Melketænderne dannes i ikke liden udstrækning allerede før fødselen. Nogen indflydelse kan man derfor kun øve paa dem ved passende ernæring af moderen. Men ogsaa anlægget til de blivende tænder sker i en meget tidlig alder, da de allerede i de første leveaar begynder at forbenes. Denne proces foregaar for emaljens vedkommende paa den maade, at der i tandkimens celler afleirer sig mere og mere uorganisk stof, mens de organiske substanser efterhaanden forsvinder. I den færdige emalje kan der altsaa tilslut ikke foregaa nogen ernæring eller nydannelse uden maaske som en vækst indenfra, altsaa en fortykkelse. For at virke paa emaljen maa ernæringen altsaa begynde meget tidlig. Anderledes er det med tandbenet. Da dette fremdeles fortsætter sin ernæring, kan tilførsel af fluor virke paa det ogsaa i en senere alder.

Forsøgene har vist resultater, som staar i fuldstændig overensstem-

melse med disse betragtninger. Hos voksne, som daglig fik den omtalte dosis af fluorkalcium, viste sig en tydelig bedring af tænderne. Tandbenet var blevet betydelig haardere og mer modstandsdygtigt. Jo yngre vedkommende person var, desto mer iøinefaldende var den iagttagne bedring. Paa én fjortenaarig pige, som siden sit sjette aar daglig havde indtaget fluorkalcium, maatte en frisk hjørnetand trækkes ud. Den viste sig ved undersøgelse at have dobbelt saa tyk emalje som friske tænder ialmindelighed af samme alder. Hos alle syv behandlede personer forekom hele tiden intet tilfælde af tandpine. Mest iøienfaldende er fordelene ved fluorbehandlingen hos et 6½ aar gammelt barn. Ogsaa før fødselen fik dette barns mor daglig fluorkalcium. Saalænge diegivningen varede, forsøgtes det indirekte at tilføre barnet fluor gjennem melken. Fra halvandet aars alderen fik det sin fluorkalcium direkte og har holdt paa dermed lige til nu. Tandbruddet foregik, uden at man lagde merke til det, hvad der let forklares af de glashaarde og skarpe tandspidser. Nu, 6½ aar gammelt, har vedkommende barn fremdeles alle sine melketænder i feilfri tilstand. Trods den nøieste undersøgelse kan noget angrebet sted ikke paavises. Som glinsende perler staar tænderne i munden.

At disse faa eksempler ikke er fuldt bevisende, er forfatteren fuldt opmerksom paa. Hensigten er med disse meddelelser kun at give stødet til nærmere undersøgelser. *P. E.*

„Beder, saa skal Eder gives“.

Bønhørelse, tilfælde eller hvad?

(Efter „*Review of Reviews*“).

Der har tidligere i „*Kringsjaa*“ været omtalt, hvorledes englænderen dr. Barnardo har bygget op en stor virksomhed i form af hjem og skoler for hjemløse børn, og hvorledes han har gjort dette, efter hvad han selv siger, alene ved *bøn:* De penge og de ting, han til enhver tid trænger, „beder“ han om, og de kommer altid. Beder han om fem pund sterling, faar han akkurat fem pund sterling. Beder han om hundre pund, faar han hundre. Beder han om ti uldtæpper, faar han ti uldtæpper. Og alt kommer straks, efter at han har bedt derom.

Dr. Barnardo er ikke alene om denne fremgangsmaade. „*Review of Reviews*“ omtaler nu en Mr. Quarrier, som i mange aar har drevet en lignende virksomhed paa lignende maade. Fra ungdommen af var det hans ønske engang at blive sat istand til at oprette virkelige *hjem* for

forældreløse børn, ikke bare stiftelser og kaserner, men hjem, bestaaende af smaa huse i en vakker egn paa landet, og hvor hvert hus blot skulde have et mindre antal børn, der med tilsynet skulde udgjøre en virkelig familiekreds med alle et vanligt hjems fordele. Men han var en mand uden midler og uden indflydelse. Han aflagde imidlertid det løfte, at fik han engang penge, skulde de blive anvendt paa denne maade. Aarene gik, og ingen penge kom. Han blev gift og havde egen familie at sørge for. I det smaa gjorde han, hvad han uden større midler kunde, for gadernes unge nomader; men sin drøm opgav han aldrig.

Omsider blev længselen overvældende; i tre maaneder bad han stadig om lys og ledelse i sagen, og til slutning bestemte han, at ifald der blev ham sendt underet fra en eller anden kant 2000 pund sterling (eller 36,000 kroner), vilde han betragte dette som sendt fra Gud og som bevis paa, at denne *vilde*, at han skulde paabegynde den eftertragtede virksomhed. Sin bestemmelse holdt han hemmelig.

Han fremsatte saa sin plan i pressen og efter at have ventet i tretten dage derefter, modtog han et brev fra en ven i London, som lovede at skaffe indtil 2000 pund til leie eller indkjøb af et første „hjem“ efter hans plan! Han følte da, at hans længsel var „Herrens kaldelse“ og hans drøm Guds vilje, og satte alt andet tilside for at vie sig helt til arbeidet.

Han fortæller videre, at i en lang aarrække har hans erfaring blot været en eneste række af illustrationer til den ovenfor citerede bibelsætning. Han er ikke bange for nøiagtig at definere i sine bønner, hvad han ønsker. Det er ret, mener han. Naar der mangler tre uldtæpper og to hodepuder, beder han derom og ikke om mere, ikke om noget i sin almindelighed; og svaret er akkurat tre uldtæpper og to hodepuder.

En dag kom to fillede gutter til ham og blev klædt paany fra top til taa. Men der manglede til den ene en trøie, som passede. De bad da Gud sende en passende trøie, og samme aften kom den i en pakke fra en nærliggende by.

Det første „hjem“ rummede 30 gutter. Han trængte snart mere plads og et nyt hjem, bad derom og fik det. I 1872 skulde seksti af børnene sendes til Kanada. Af de 10,000 kroner, som trængtes dertil, havde han faaet den hele sum paa 70 pund nær (ca. 1200 kroner). Han bad da derom. I sidste øieblik kom det ogsaa i fire breve, et med 50, et med 10 og to med fem pund.

Hjemmene har egen kirke. Den først byggede blev snart for liden. Quarrier bad da om 5000 pund (90.000 kroner, til en ny kirke med siddepladse til tusen personer. For at være sikker paa, at indkomne penge var til kirken og ikke til andre ting, bad han videre om at faa

disse nitti tusen kroner fra én mand og paa ét bræt. Nogle dage efter kom der en mand, som lagde de nitti tusen paa bordet. „Jeg kunde fortælle nok af lignende ting til at fylde et helt bind. Jeg har altid bedt om en bestemt ting til et bestemt formaal, og jeg har altid faaet, hvad jeg har bedt om. Værdien af vore bygninger er nu over $3^1/_2$ million kroner, og vi bar i aarenes løb udbetalt $2^1/_2$ million til vedligeholdelse. Vi bygger fremdeles af al magt.“

Det synes, som om man her maa erkjende at staa overfor noget mere end „lykketræf“ eller rent tilfældige sammentræf. Der er for mange af af dem, og de er for bestemte og regelmæssige til at kunne tilskrives tilfældet. Men mon man derfor er nødsaget til straks at gribe til ganske „overnaturlige“ forklaringer?

Det maa erindres, at lederne af disse foretagender er mænd, som blot lever for en eneste idé, som ikke har anden tanke eller andet ønske. Og om denne idé har de samlet en energisk, dygtig og magnetisk personlighed. De er mænd, som gjør et godt og tillidvækkende indtryk paa alle, de kommer i berørelse med. Mænd, der er som specielt skabte for sine hverv og stillinger — de rette mænd paa rette sted; dygtige ledere, opofrende og ganske selvforglemmende. Deres tro og den maade, hvorpaa de driver sin virksomhed, øger glansen om deres personlighed, interessen for deres arbeide og den magnetiske indflydelse, som udgaar fra dem. Er det under disse omstændigheder utænkeligt, at denne indflydelse virker inden en kreds af venner, beundrere og filantropiske interesserede, som kjender manden og hans arbeide — virker som en art tanke- og følelsesforbindelse, en art tankeoverføring eller endog hypnotisme? Saaledes, at denne kreds uvilkaarlig føler mandens tanker, haab, planer, drømme og behov — dunkelt, men sterkt nok til at kunne handle derefter? De føler hans ængstelse, fordi kassen bliver tom, og sender bidrag. Eller han trænger en større sum for at realisere et levende haab. Han tænker kanske specielt paa enkelte eller endog en enkelt, som han *ved* kunde hjælpe. Og tanke og følelse overføres, saa den enkelte føler mandens trang og ønsker at komme ham tilhjælp. — Skulde ikke endog en saadan forklaring ligge ganske nær som i det mindste én faktor i sagen? Skulde det i det hele ikke delvis kunne forklare den intense viljes, det sterke ønskes eller haabs og derfor ofte de brændende bønners faktiske tendens til selvopfyldelse? Ubevidst føles denne vilje, dette ønske, dette haab af andre, og hundre „hjælpere“ stiller sig til raadighed, jevner veiene og danner det, vi kalder „lykke“. Maa vi kanske ogsaa som Solness paa samme vis regne med kræfter eller „hjælpere“ udenfor de levendes kreds?

Første Mosebog XXII 11 — XXIII 2.

11. Da raabte Herrens engel til ham fra himlen og sagde:
12. Abraham, Abraham! Og han sagde: Se her er jeg. Og han sagde: Læg ikke din haand paa drengen og gjør ham ikke noget; thi nu ved jeg, at du frygter Gud, idet du ikke har sparet din søn, din eneste, for mig.
13. Da opløftede Abraham sine øine og saa, og se en væder var bag ham, indviklet i buskene med sine horn; og Abraham gik hen og tog væderen og ofrede den til brændoffer i sin
14. søns sted. Og Abraham kaldte dette steds navn Jehovah-jireh.*) Derfor siger man den dag idag: Paa Herrens bjerg skal det sees.
15. Og Herrens engel raabte til Abraham anden gang fra
16. himlen og sagde: Ved mig selv sværger jeg, siger Herren, at
17. fordi du har gjort dette og ikke sparet din søn, din eneste, saa vil jeg storlig velsigne dig og gjøre din afkom saare mangfoldig som stjernerne paa himlen og som sanden, der er paa havets bred, og din afkom skal tage sine fienders port i eie,
18. og i din afkom skal alle jordens folk velsignes, fordi du lød
19. min røst. Saa gik Abraham tilbage til sine drenge, og de gjorde sig rede og drog tilsammen til Beer-seba, og Abraham boede i Beer-seba.
20. Og det skeede derefter, at det blev givet Abraham tilkjende: Se, ogsaa Milka har født Nachor, din broder, sønner:
21. Uz, hans førstefødte, og Bus, hans broder, og Kemuel, Arams
22. fader; og Kesed og Haso og Pildas og Jidlif og Betuel. Men
23. Betuel avlede Rebekka. Disse otte fødte Milka Nachor, Abra-
24. hams broder. Og hans medhustru, hvis navn var Reuma, fødte Tebah og Gaham og Tahas og Ma'aka.

XXIII. Og Sara levede hundre og syv og tyve aar;
2. dette var Saras leveaar. Og Sara døde i Kirjat-Arba (det er Hebron) i Kanaans land; og Abraham kom for at sørge over Sara og for at græde over hende.

*) Herren vil se eller sørge.

Bibelen i farver.

Paa foranstaaende side gives et eksempel paa den før omtalte farvede bibeludgaves udseende. Den trykkes i syv farver, men den her valgte side viser dog blot fire (indbefattet den hvide). Hvad der er trykt paa rødt felt er det saakaldte senere *Judæiske* dokument (J) skrevet omkring 650 f. K. Hvad der er trykt paa blaat, er det *Ephraimitiske* dokument (E), sandsynligvis skrevet noget før 650 f. K. — Rødt og blaat tilsammen tilligemed de purpurfarvede stykker giver den saakaldte *Profetiske Fortælling* (J E) i Første Mosebog. Denne er skreven omkring 640 f. K. og sammensat af det Judæiske og Ephraimitiske dokument, begge to bearbeidede og redaktionelt sammenføiede. Disse redaktionelle sammenføininger er merkede med en streg over linjerne; de indbefatter det meste af, hvad der er purpurfarvet.*) De skyldes altsaa forfatteren af den samlede Profetiske Fortælling.

Hvad der endelig er trykt paa hvid baggrund er den Præstelige Beretning (P), samlet omkring 500 f. K. i Babylon. Den udgjør en delvis selvstændig beretning om de „første ting“, men præges af præstelige interesser og aand.

„Kringsjaa“ har taget dette eksempel efter den engelske *„Review of Reviews“*, der ledsager illustrationen med i det væsentlige følgende ord:

Det resultat, hvortil bibelforskningen repræsenteret af autoriteter som Wellhausen, Cheyne og Driver efter langt og møisommeligt arbeide er kommet, er ingenlunde blot negativt. Det er ligesaa positivt som Evolutionsteorien og ligesaa omfattende paa sit omraade. Og hvad det i korthed betyder, er dette: Hele den mekaniske teori om Bibelens inspiration er ligesaa død som den mekaniske skabelsesteori med de seks skaberdage. Men ligesom darwinismen gav vink om en langt mere vidunderlig og guddommelig skabelsesteori end jødernes naive forestillinger, saa har den moderne bibelforskning erstattet den gamle teori om en af Gud dikteret bibel med en langt høiere og mere guddommelig opfatning af dens oprindelse.

Det givne eksempel taler med sine farver tydeligere end lange beskrivelser. Istedenfor den gamle tro, at 1ste Mosebog blev skrevet paa én gang og af Moses efter Guds diktat, har vi her forskernes ord for, at den skyldes flere forfattere, der har levet til forskjellige tider, og at ingen del af den i den form, hvori vi nu har den, er meget ældre end 650

*) Purpurfarven kan dog ogsaa merke stykker af den Profetiske Fortælling, som ikke med sikkerhed lader sig opløse mellem de to originale dokumenter uden dog at være redaktionel tilføielse.

f. K. — næsten tusen aar efter Mose død. Hvad der har sat forskerne istand til at pille disse dele ud fra hinanden, er sprogets hele bygning, forfatternes forskjellige stil og alle de smaa forskjelligheder i ord, i billeder og tidshenvisninger, som f. eks. vilde sætte enhver dannet mand istand til at skille stykker af Holberg, Wergeland og Ibsen ud fra hinanden, ifald de var blevet blandede sammen. Og den gamle teori om, at alt skulde være skrevet af samme mand, den klinger for sprogkyndige øren omtrent, som om en saadan Holberg-Wergeland-Ibsen komposition sagdes at være skrevet af Peder Wessel Tordenskjold.

Meget af det Gamle Testamente er paa denne maade blevet opløst og fordelt paa forskjellige forfatterskaber. Det bliver ikke længer saa meget et originalt verk som en art „*Kringsjaa*" af Israels historie, traditioner og literatur. Som „*Kringsjaa*" søger hver fjortende dag at gjengive tidsskriftpressens væsentlige indhold og levere en kort oversigt over det mest betydningsfulde deraf, netop saa har bibelens forskjellige forfattere behandlet jødernes gamle sagn og alt foreliggende materiale. Sæt saa videre, at „*Kringsjaas*" forskjellige bind om hundre aar atter blev gjennemseet af en historiker, som i kort form søgte at gjengive igjen (fra den) det vigtigste af disse aars tidsskriftliv. Vi vilde da faa noget svarende til, hvad der virkelig foreligger i de seks Mosebøger (Josva bog hører med til rækken). Netop saaledes er de blevet redigeret og omredigeret, gjengivet og gjengivet paany.

Men hvor bliver der da af bibelens inspiration? Hele dette arbeide er jo svært menneskeligt.

Inspirationen maa ikke længer søges i ord og sætninger; ikke i bøgerne, men i det folks liv, der frembragte bøgerne. Ikke Bibelen selv med andre ord kan længer ansees for direkte inspireret. Den er ikke ufeilbar. Men Israel selv var et inspireret folk i den forstand, at det eiede geni for etisk religion. Og i folket udviklede sig dette geni eller denne nedlagte inspiration, til den bar frugt i repræsentative og særlig begavede eller inspirerede personligheder som Amos og Esaias. Vi maa skille inspiration fra ufeilbarhed. Vi maa se den som det religiøse geni — seerevnen. Disse mænd blev da de veie, ad hvilke der fiød ind i den menneskelige bevidsthed de forestillinger om guddommens karakter og vilje, som siden fandt fyldigst udtryk i Jesus af Nazareth. Disse mænds ord og skrifter, med ærefrygt samlede og opbevarede, blev det materiale, som bibelbøgernes forfattere eller redaktører siden *benyttede*, idet de ordnede, forkastede, udelod og sammenfattede efter sin bedste menneskelige evne.

Ved hjelp af bibelforskningen har man igjen været istand til at adskille de forskjellige skrifter fra hinanden, der hører forskjellige tider til,

og man har for en stor del bestemt tiden for de forskjellige deles forfatterskab. Heraf fremgaar for det første, at Bibelen slet ikke er skrevet i den orden, hvori vi nu har dens bøger. Og for det andet har denne udskillen i tidehverv gjort, at vi faar en oversigt over Israels *religiøse udvikling*. Som bøgerne nu foreligger har senere redaktører skrevet ind i dem forestillinger fra andre tider. Derved skjules *udviklingen* af de religiøse ideer. Vi ser ingen vækst. Der er ingen begyndelse og ingen virkelig kulmination. Ideerne er de samme i begyndelsen som til slutning. Men den moderne forskning viser os det anderledes. Dens analyse har gjort for Bibelen, hvad geologien har gjort for jordskorpens historie. Den har skilt tidslagene fra hinanden. Nu kan vi studere Jøderne og deres ideer til forskjellige tider — lag for lag. Og da ser vi straks, at ogsaa de var udviklingens og forvandlingens lov underkastede. Vi ser en jevn vækst fra dunkelt følte sandheder til øgende klarhed og bestemthed. En jevn religiøs udvikling fra Moses gjennem profeterne og salmerne frem til det Nye Testamente, der netop nu tydelig viser sig som den naturlige „opfyldelse" eller kulmination af alt, hvad der er gaaet forud.

Men gjennem hele denne udvikling gaar der en fuldstændig enhed. Det er én idé, som gjennemsyrer alt, som kun stadig klargjøres mere og mere — Jahve, den Retfærdige Gud, og Hans Rige. Profet, prest, samler, redaktør og nationen som helhed — alle var de mere eller mindre inspirerede af disse ideer. Inspirerede, særlig begavede; men ingen af dem var ufeilbare. Deres storhed og inspiration laa i de centrale ideer og hengivelsen derfor, — detaljerne var tidernes og menneskelig ufuldkommenheds verk.

Dette kan i hvert fald opfattes som de mere troende forskeres mening. Med et ord: de skyder den guddommelige inspiration og ledelse tilbage fra de enkelte ord, detaljer og bøger til profeternes personligheder, deres geni og begavelse og til Israels særlige religiøse udrustning i det hele taget. De ser inspirationen som geni. Det bliver for dem et naturligt led i Udviklingens store kjæde. De lader det *specielt* overnaturlige (eller mirakuløse) falde for det, som Carlyle kaldte det *Naturliges Overnaturlighed*. De ser den guddommelige ledelse gjennem al historie og den guddommelige inspiration gjennem al speciel indsigt, al høiere evne, al sandhedsvei. Og aabenbaringen gjennem jøderne bliver for dem blot et specielt og særlig vigtigt led — det høieste og mest systematiske paa religionens omraade — i den almene aabenbaring, som al viden og al forstaaelse udgjør.

Mekaniske kunstverker i fortid og nutid.

(Efter **Ernst Krause** i „*Prometheus*").

Fra Amerika kom der for en tid siden meddelelse om, at et af Philipp Perew konstrueret elektrisk menneske, som fik sin ladning fra det nærliggende Niagarafald, drog om i den gode by Tonawandas gader med en stor reklamevogn efter sig. Dette minder uvilkaarlig om det af Hephæstos konstruerede jernmenneske Talos, som Zeus engang forærede øen Kreta til vægter — den samme ø, der netop nu saa saart kunde trænge noget lignende. Tre gange om dagen, heder det, omkredsede jernkjæmpen med uhyggelig hurtighed øen og drev med stenkast tilbage enhver, som prøvede at lande. Skjønt han var usaarlig, havde han dog som alle mennesker sin akilleshæl. Han maatte optrækkes eller lades, eller hvad man nu vil kalde det, og til det øiemed tjente den „hovedaare", som løb lige fra hovedet ned til benene, og som efter enkelte mytologers mening var fyldt med kviksølv. Den var nedentil lukket med en jernprop, og denne skjød argonauterne paa Medeas raad væk, da de vilde lande, hvorpaa blodet, som Apollonius af Rhodos fortæller, flød ud „som smeltet bly", og jernmanden sank sammen.

Af visse antydninger har man villet slutte, at Kreta engang virkelig har havt en saadan bevægelig jernmand, og at sagnet kun har overdrevet hans bedrifter. Flere gamle forfattere hentyder nemlig til, at jernmanden trykkede mennesker, der var strandet paa Kretas kyster, til sit bryst og sprang i ilden med dem, hvad der erindrer om Molochtjenesten, hvorpaa ogsaa den med nordiske tilsætninger opblandede Minotaurusmyte hentyder. Det kunde visselig passe godt for denne grusomme fønikiske gudsdyrkelse at give guddommen en jernkjæmpes skikkelse, som tog de barn, der var lagt paa dens udbredte arme, trykkede dem til sit hede bryst og lod dem forsvinde i sit glødende gab. Perillus's jernokse, der efter sagnet med sit brøl overdøvede skrigene af de i dens indre brændende mennesker, svarer jo til en ganske lignende idé. Kviksølvaaren tillader imidlertid at give Talossagnet en mer harmløs tydning. Maaske kjendte allerede de gamle hint legetøi fra de fysiske kabinetter, hvorved smaa kviksølvmængder, som rinder om i hulhederne paa to trædukker, bringer dem til anstændig at gaa ned en liden trappe. Allerede Aristoteles fortæller jo, at Dædalos havde forfærdiget et Venus-billede, som var „levende" paa grund af rindende kviksølv i sit indre.

Forøvrigt er Talossagnet kun et af de mange tilfælde, hvori de gamle beretter om „levende" mekaniske kunstverker. Vi minder kun om de trebenede springere hos Homer, de syngende jynger i det persiske kongsslot og de guldjomfruer, som Hephæstos, Prometheus og andre gudesmede skal have forfærdiget. Denne naive glæde over figurer, som tilsyneladende bevægede sig ved egen kraft, og af hvilke en hel del allerede er beskrevet i Heron af Alexandrias verk, tog i middelalderen snarere til end af. De gammeltyske ridderdigte beretter om guldtrær med syngende fugle, brølende løver og pantere osv. At her ikke er tale om bare fantasi-

billeder fremgaar af samtidige afbildninger saavelsom af troværdige historikeres beretninger. Zonara f. eks. fortæller, at der i paladset i Byzanz var kunstverker af denne art, som keiser Theophilus (829—842) havde ladet forfærdige. Og en reisende, Guillaume de Rubruquis, som af Ludvig den hellige i 1523 blev sendt til tartarerkhanens hof, meddeler at denne hersker havde givet en parisisk guldsmed, som opholdt sig der, 1500 pund sølv for en meget kunstfærdig bordopsats. Den forestillede forskjellige dyr, af hvis mund flød alleslags drikke og var forsynet med en trompetblæsende engel. Med den af brødrene Kaufmann i Dresden senere konstruerede trompetblæser kunde dette gamle kunstverk imidlertid ikke hamle op. Der maatte nemlig en virkelig trompetblæser tage plads i dens indre og gjennem et talerør inspirere figuren, hvergang den satte trompeten til munden.

Siden var det ikke tale om at modtage en fyrste i nogen velsindet stat uden flere eller færre automaters medvirken. Gudeskikkelser bød velkommen, ørne fløi de høie herskere i møde osv., osv. Allerede Roger Bacon og Albertus Magnus skal have forsøgt sig med talende hoveder. Hertug Philip den gode lod endog paa sit slot Hesdin i Flandern indrette et formeligt *Galerie aux Joyeusetés* (skjæmtegalleri), hvor der fra alle nischer, hjørner og kroge, bag alle forhæng og døre kom besøgeren vilde dyr, harniskklædte riddere og vaabendragere imøde, hvis bevægelser foranledigedes ved at træde paa et løst bord eller ved at aabne en dør, og som tillod sig de drøieste spasmagerier med den arme beskuer. Af den ene figur fik han en sodsky blæst i øinene, af den anden en kold vandsprøit eller en støvdusch, og af den tredie blev han endog med stokkeslag jaget i et vandhul, som pludselig aabnede sig midt paa gulvet.

Noget senere blev alle denslags kunststykker udført med vandkraft, og i det keiserlige slot Hellbrunn i Salzburg kan man den dag idag beundre svømmende tritoner, en fiolinspillende Apollo og lignende levende kunstverker. Da Descartes vilde bevise, at mennesker og dyr ikke var andet end automater, „kunstfærdige maskiner“ af samme art som et urverk, der trak sig selv op, mindede han om de figurer fra de fyrstelige haver, hvis bevægelser udførtes ved hjælp af vand, som strømmede rundt i deres indre. „De ydre objekter, som ved sit blotte nærvær virker paa sanseorganerne og derved foranlediger meget forskjellige bevægelser i legemsmaskinerne, forholder sig,“ skriver Descartes i sin „Afhandling om mennesket“, som de fremmede, der træder ind i en grotte med vandkunstverker: uden at vide det, foranlediger de de bevægelser, som finder sted ved deres nærværelse. De kan nemlig ikke komme ind uden at træde paa bord i gulvet, som er anbragt slig, at naar man f. eks. nærmer sig en badende Diana, foranlediger ens egne trin hende til at skjule sig i sivet, og forfølger man hende, ser man en tililende Neptun, som truer en med sin trefork. Prøver man at nærme sig fra en anden kant, kommer der kanske et uhyre styrtende og sprøiter vand i ansigtet paa en.“

Automaternes store tidsalder, deres glansperiode, var da i forrige aarhundre Vaucanson byggede sin mekaniske and, som bevægede sig naturlig, svømmede, spiste, ja, endog efter sigende fordøiede korn og leverede resterne fra sig i form af ekskrementer. Brødrene Droz konstruerede sine tegnende og skrivende automater, som jeg selv har seet i

virksomhed, og efter hvilke jeg endnu opbevarer en tegning og et autogram. Man troede dengang, at i denne retning intet var umuligt for en dygtig mekaniker, og der opstod endog en heftig strid om, hvorvidt den Kempelen'ske skakspiller, som vandt de fleste partier endog overfor øvede spillere — om han var et rent mekanisk kunstverk eller om han var, hvad von Kempelen selv lod sig forlyde med, en automat, som udenfra lod sig dirigere ved magnetisk paavirkning. Opløsningen paa gaaden var som bekjendt meget enkel: der sad ligesom i den tartaniske khans trompetblæser en liden mandsling i figurens indre, og naar herr Kempelen foregav at vise automatens tomme indre, gjemte fyren sig snart hid og snart did i krogene. Paa hvilke afveie menneskeaanden dengang var kommen under paavirkning af den kartesiske filosofi viste sig ogsaa i Vaucansons plan om at fremstille et menneske med naturligt blodomløb i viskelærsaarer. Og hvor enkle var dog ikke alle den tids berømte automater sammenlignet med en simpel spinde-, strikke- eller symaskine i vore dage! En tegnende automat, der sandsynligvis beror paa samme princip som den Droz'ske, kan man nu kjøbe for nogle faa øre.

Naar man nu konstruerer automater, har man noget ganske andet til hensigt end at kappes med Prometheus eller Dædalos. Ingeniør Hermanns jernhest f. eks., som for et snes aar siden gjorde forstadsboulevarderne i Paris usikre, havde en ganske anden opgave. Fortin Hermann havde sat sig i hovedet, at hjullokomotiverne, som kun kan bevæge sig paa skinner og ogsaa da, kun naar stigningen er forholdsvis rimelig, — slige lokomotiver var igrunden meget ufuldkomne tingester. Som fisken var forbilledet for vore skibe og fuglen for flyvemaskiner, saaledes skulde hesten, vort fornemste trækdyr, tjene som mønster for vore trækmaskiner: Han forfærdigede altsaa en jernhest med fire fødder, hvis underside var forsynet med guttaperkaplader for at gjøre gangen støere. Naturligvis havde benene ogsaa knær. Med en liden dampmaskine i sit indre sprang denne hest virkelig ganske godt paa landevei og brolægning, trak ganske betydelige læs og steg uden vanskelighed opad bakker, hvor intet lokomotiv kunde have gaaet uden tandhjul. Opfinderen ver dengang meget forhaabningsfuld og omgikkes med planer om at bygge en mangeføddet jernhest, der som et tusenben skulde kunne bevæge sig hvorsomhelst. Hans konstruktionskunst maa imidlertid ikke have strukket til, thi siden har man intet hørt om hans mekaniske trækdyr.

Med herr Perews elektriske reklamemand tør det kanske gaa ligedan. Til at vække opsigt kan en saadan konstruktion sagtens være sindig, især hvis den selv blev forsynet med fonografisk markskrigerstemme og vognen med automatiske sælgeapparater. Den vil imidlertid aldrig blive andet end en kuriositet. De mangfoldige automater, som nu paa alle gader og stræder sælger biletter, cigarer, slikkerier, som skiller gode og falske penge fra hinanden, som veier folk eller fotograferer dem — kort sagt udfører tusen smaa tjenester, alle disse enkle smaamekanismer er af langt større nytte end alle „levende“ dukker. Over de store og vigtige opgaver, som venter dem, har mekanikerne glemt at befatte sig med legetøi. Enhver selvvirkende maskine er en automat, og af dem bygges der i vor tid saa mange, at man med fuld ret kunde kalde vort eget aarhundre automaternes. Men hvilken forskjel er der ikke mellem de gamle

mekaniske dukker og vore egne automatiske sælgere, guldveiere, arbeidere og kunstnere, som endog kopierer plastiske billedverker, og som efterhaanden sparer os for mere og mere mekanisk virksomhed — ja, som i de selvregistrerende apparater endog træder istedet for den skarpeste videnskabelige iagttager, og som i de elektriske ringeapparater overtager vægtertjenesten trods nogen Talos af Kreta! *P. E.*

Hvorledes Poe's „Ravnen" blev til.

(Efter **Frances Aymar Mathews** i *„Bachelor of Arts"*).

En dag, jeg var vel en tolv, tretten aar gammel, fortæller forfatteren, stod jeg i min onkels kontor, paa taa med øinene ivrig fæstede paa et kobberstik, der hang høit oppe paa væggen; en tændt lampet lige under kastede et usikkert lys over billedet. Det var portrætet af en mand med et mørkt, sorgfuldt, stolt ansigt. Ganske fængslende var det med sine dybe øine og den veke, men dog overmodige munds udtryksfulde linjer. Under billedet var skrevet i en vakker, fast og fin haand: „Til min ven Cornelius Mathews fra hans hengivne ven Edgar Allan Poe."

„Er det den mand, som skrev „Ravnen", spurgte jeg aandeløst, med blikket fæstet paa det aandfulde ansigt, der netop i det øieblik syntes mig at faa liv i det svage lysskin. — Min onkel nikkede, lagde væk sin pen og dreiede sin stol nærmere mod ilden. „Har du lyst til at høre, hvorledes „Ravnen" blev skreven?" spurgte han, da jeg trak mig nærmere.

Om jeg havde lyst! Jeg formelig sitrede af forventningsfuld fryd dengang, jeg saaledes skulde faa høre for første gang, hvad jeg senere saa mange gange bad om at faa høre omigjen. Det er, fordi jeg har hørt denne lille historie saa ofte, at jeg tror at kunne gjengive den temmelig korrekt.

„Det var vinteren '44—'45," begyndte min onkel; „det var en kold uhyggelig aften; en bidende østenvind for gjennem gaderne og bragte alle lygter paa Broadway til at svinge. Broadway var ikke dengang, hvad den nu er, og paa en saadan uhyggelig aften i gamle dage kunde det varme lys, der straalede og vinkede om Park-teatrets — det gamle Park-teaters — indgang nok friste en stakkars tyveaaring, der i sin pult hjemme gjemte et eget skuespil, hvori han havde nedlagt sine bedste tanker. Jeg gik over gaden og ind. Derinde fandt jeg Edgar Poe paa pladsen ved siden af mig. Vi hilste paa hinanden; vi kjendte hinanden gjennem nogle aars brevveksling og havde nu i de sidste 2—3 maaneder kjendt hinanden personlig.

Aldrig har jeg truffet en mere høflig og opmærksom tilhører end han, og meget diskret, men paa samme tid høist interesseret spurgte han efter det stykke, jeg netop da holdt paa med. Det var „Witchcraft", og saa freidigt, som det var mig muligt, forklarede jeg ham intrigen. Da jeg kom til slutningen af fjerde akt, der skildrer min helts, Gideaus, angst og skræk, da han bliver overbevist om, at hans moder virkelig er en heks, hviskede Poe med sin bløde, melodiske stemme, medens hans øine stirrede ret frem: „Mathews, hvorfor lader du ikke her en ravn, alle ulykkers budbringer, flyve ind over heksens hode. Ved du," fortsatte han, medens hans øine fremdeles ubevægelig hvilede paa det oplyste rum foran os, hans stemme var saa lav, at den ikke kunde forstyrre hans nærmeste nabo, „ved du, at denne fugl, denne djævelske fugl forfølger mig overalt, uophørlig. Jeg kan ikke blive den kvit. Som jeg nu sidder her, synes jeg at høre dens melankolske skrig, ligesom det ogsaa altid lød for mine øren paa skolen i Stoke-Newington. Jeg synes, jeg hører dens flaksende slag med vingerne. Jeg undres, Mathews," sagde han, idet han nu saa mig lige ind i ansigtet, „om Dickens nogensinde blev forfulgt af denne fugl saaledes, som jeg bliver det. Jeg undres om ravnen i „Barnaby Rudge" er et udslag af den betagende magt, denne ulykkesfugl har havt over hans sind — hvad tror du?"

„Oprigtig talt," svarede jeg, „skulde jeg være tilbøielig til at tro om Dickens (jeg har ført en langvarig korrespondance med ham), at han ikke er lagt for det uvirkelige, og at Barnaby's ravn kun er der for effektens skyld og ikke af nogen dybereliggende grund."

„Ja, jeg ser det, saaledes er det," svarede Poe. „Enkelte udstyrer sine ideer med bagateller og svagheder, andre," — og hans blik stirrede igjen ud i rummet, som han visselig befolkede med væsener fra sin egen drømmeverden, — „andre svinger selv svage hid og did, et bytte for den hemmelighedsfulde hvisken, de kun selv kan høre."

Vi talte endnu længe sammen om forskjellige emner, om folk, meninger, bøger og venner, indtil publikum reiste sig i flok, og vi skjønte, at tæppet faldt for sidste gang den aften. Da vi kom udenfor, strakte jeg haanden ud for at tage ham i armen og tilbyde ham at gaa under min paraply (han havde ingen og var kun klædt i en let frak) og bede ham gaa med mig for at faa noget varmt til aftens. Men der var ingen arm at tage i; mit venlige blik og min indbydelse mødte kun det tomme rum ved min side. Som en aand var han gleden bort i mørket og havde ladet mig staa alene tilbage; jeg søgte ham overalt i nærheden, idet jeg anede, at han med sin sjeldne finfølelse halvt havde gjættet min gjestfrihed og saaledes søgt at undgaa den. Jeg fandt ham ikke og gik derfor hen og spiste alene.

Omtrent en halv time senere kom jeg ud igjen, hoppede op paa en omnibus, der i fuld fart humpede afsted gjennem Broadway's søle. Vi havde netop naaet Bleeker-gaden, da jeg i det matte lys fra en lampe saa Poe; han stod og skrev noget paa et stykke papir, øiensynlig ganske uvidende om, hvad der foregik omkring ham. Jeg ringede og kom ud i en fart, men stansede nølende, da jeg kom nærmere henimod ham. Der var noget eget om ham, noget skinnende, som en stjerne paa en sommerhimmel i dybet af hans graa øine, noget straalende om hans hvide pande med de mørke lokker, nu aldeles vaade af det kolde regn. Jeg studsede, men kun for et øieblik, da min sunde sans sagde mig, at han rent ud udsatte sig for sygdom, om han blev staaende her længer i dette veir. — „Poe,“ sagde jeg, idet jeg let berørte hans skulder og holdt min paraply over ham. Med en aldrig svigtende, men nu tvungen høflighed, der viste, at han var ærgerlig over at blive forstyrret, hilste han paa mig, takkede mig og svarede paa mit ivrige spørgsmaal, om hvorfor han var gaaet og havde undraget mig sit selskab ved souperen. „Jeg takker dig saameget; men jeg kunde ikke have spist, drukkket eller sovet, ligesaalidt som jeg kunde have gaaet et skridt videre end hid eller ventet et øieblik længer.“ (Hans hjem var paa den tid i Amitygaden, kun et par minuter fra det sted vi stod.) „Det er ravnen!“ sagde han, idet han strøg det vaade haar bort fra panden; hans fødder formelig forsvandt nede i en sølepyt. Min paraply svaiede hid og did i den sterke blæst, og en ensom vogns ramlen var den eneste lyd, der afbrød gadens stilhed; og med en stemme der røbede en længe indestængt voldsom sorg, han nu ikke mere kunde trænge tilbage, fortsatte han: „Lad mig faa lov til at læse et vers eller to for dig her straks.“

„Begynd,“ svarede jeg hurtig, aldeles smittet af hans dybe begeistring og fantasi, og dette vaade, kolde kvarters tid i december '44 skal jeg aldrig glemme. Han begyndte med lav, monoton stemme at fremsige de velkjendte vers. Da kom et vindstød værre end før, vrængte min paraply og rev næsten omkuld den spinkle skikkelse, der stod med papiret i sine kolde, stive fingre. Men vi var nu begge lige optaget af digtet; „Ravnens“ magiske rytme havde allerede grebet min sjæl og holdt den lige saa fangen, som han var, og trods stormen og den kolde december nat hviskede jeg ivrig: „Videre! videre!“

Han var kommet saa langt som til strofen: „Satte stilt sig — — aldrig mer!“ da formodentlig en fuldstændig mangel paa legemlig kraft bød ham at stanse og førte mig tilbage til bevidstheden om tiden og stedet, hvor vi befandt os. „Det er koldt,“ sagde han med en let skjælven, idet han saa spørgende paa mig.

„Digtet er storartet, Poe,“ sagde jeg; „men det er galskab af os at

blive staaende længer her i denne blæst." Vi gik videre sammen, han hele tiden fremmumlende strofer af det digt, som skulde give ham et udødeligt navn; flere gange naaede disse ord mit øre: „Sagde ravnen — aldrig mer."

Vi havde snart naaet hans dør, og nu vendte han sig og takkede mig med den vindende hjertelighed, der altid, saalænge jeg har kjendt ham, har udmerket Edgar Allan Poe. „Lov mig nu sikkert, at du fuldender digtet," sagde jeg. Med et melankolsk suk, en urolig og fri sjæls usynlige og svage flagren, svarede han: „Det maa jeg — jeg faar ikke fred før. Jeg vil ikke kunne sove, før det er færdigt. Maaske naar jeg først har faaet det paa papiret, vil denne ulykkesfugls skrig ikke mere skingre i mine øren, og jeg vil faa fred."

Ikke mange uger efter kjøbte jeg og læste netop dette aftryk af „Ravnen", som jeg nu giver dig."

Et par træk i Abraham Lincolns billede.

(Efter *„Harper's Monthly"* og *„North Am. Rev."*).

I de ovenfor nævnte tidsskrifter skriver gamle venner af Lincoln en del af sine erindringer om denne merkelige mand — særlig om hans private liv. Blandt andet fortælles det, at om aftenen samme dag som han for anden gang modtog sit partis udnævnelse til præsidentkandidat, fortalte han to venner, at han samme dag ved at se sig i speilet havde seet to billeder af sig selv. De to var nøiagtig lige med undtagelse af, at det ene var meget blegere end det andet. Lincoln selv lagde ingen vegt herpaa, men hans hustru optog det som et varsel om, at han ikke vilde leve sin anden embedstermin tilende. Hun var som følge deraf altid yderst urolig for ham, naar hun var borte fra Washington, og telegrammer angaaende hans befindende fløi derfor stadig frem og tilbage, ofte flere gange i løbet af samme dag.

Lincoln selv synes dog ogsaa at have havt lidt tro paa „varsler", som følgende telegram til hans hustru antyder. „Tad" var deres yngste søn.

Washington, 9. juni 1863.

Mrs. Lincoln, Philadelphia, Pa.

Tror, det er bedst, du gjemmer Tad's pistol. Jeg har havt en styg drøm om ham. *A. Lincoln.*

Pistolen blev gjemt i længere tid. 16. oktober telegraferer Lincoln selv fra Philadelphia, hvor han da besøgte sin familie, der paa grund af hustruens sygelighed de sidste aar mest mulig undgik Washingtons da usunde sommerklima, til sin sekretær i Washington: „Tad tigger mig om

at faa sin pistol sendt herned.“ Og sekretæren svarede: „Hils Tad. Han skal faa den imorgen.“

Her er et andet telegram fra fru Lincoln:

New York City, 28 april 1864.

Hon. A. Lincoln, Forenede Staters præsident.

Ankom her i god behold. Haaber du er frisk. Send mig idag i posten en anvisning paa 50 dollars til Metropolitan hotel. Tad spørger: har gjederne det bra?

Mrs. Lincoln.

Svaret lød:

Washington 28. april 1864.

Mrs. Lincoln, Metropolitan hotel, New York.

Anvisning kommer. Sig Tad, at gjederne og fader har det bra — især gjederne.

A. Lincoln.

Gjederne var to saadanne dyr, som holdtes i det Hvide Hus for Tad's (og hans faders) fornøielse.

Det var ogsaa Lincolns vane i denne tid, da han var overvældet af forretninger og byrder, at holde sin hustru underrettet om alt, hvad der forefaldt, og om alt, hvad han selv foretog sig eller tænkte at gjøre. Han telegraferede hende straks alle nyheder fra armeen og forelagde hende, forinden den udstedtes, sin proklamation om slavernes øieblikkelige frigivelse. I den sidste erklærede hun sig begeistret enig.

I de sidste dage af Lincolns liv synes flere at have havt en forudfølelse af fare eller en ængstelse for præsidentens liv.

Forfatteren i „*North Am. Review*“ fortæller om en samtale med Lincoln, hvori han selv og flere andre deltog i juni 1862, netop da Nordstaternes udsigter en stund syntes som mørkest. Man frygtede for, at Potomac-armeen, der var blevet afskaaret fra sine forbindelser med Washington, var fortabt. Lincoln sad taus og tilsyneladende nedbøiet og modfalden og hørte paa de andre. En af dem udbrød tilsidst: „. . . Jeg tror, at forsynet ikke er ligegyldig for den kamp, hvori vore folk befinder sig. Gjør vi ikke, hvad ret er (frir slaverne), tror jeg, Det vil lade os gaa vor egen vei til ødelæggelse. Men gjør vi, hvad ret er, tror jeg, at Det vil føre os frelst ud af vor nød, give vore vaaben seir og gjenoprette den nu splittede Union.“

Pludselig reiste Lincoln sig til sin fulde høide med ansigtet lysende som en profets og den høire arm udstrakt mod den, som netop havde talt. Rolig og bestemt med vegt paa hvert ord sagde han saa:

„Min tro er større end Deres. Jeg tror ikke alene, at forsynet ikke er ligegyldigt for vor kamp; at det vil lade os gaa vor egen vei til ødelæggelse, ifald vi ikke gjør, hvad ret er; og at det, hvis vi gjør hvad ret er, vil føre os frelst ud af elendigheden, give os seir og gjenoprette Unionen; men jeg tror ogsaa, at Han vil tvinge os til at gjøre, hvad ret er for at kunne frelse os — ikke saa meget fordi vi ønsker det, som fordi det er Hans Vilje og Plan at grunde vort nationale liv paa Retfærdighed. Jeg tror, det er Hans vilje, at vi skal gjøre mere, end vi endnu har gjort, for at fremme hans planer, og Han vil aabne os vei til at gjøre det. Jeg har selv følt hans Haand paa mig i de store prøvelser og har ladet Ham føre mig, og jeg haaber, at Han, eftersom Han fremdeles aabner vei for

os, skal finde mig lige villig og rede til at gaa den — i fuld tillid til Hans hjælp og Hans godhed og visdom."

Præsidentens tale gjorde et dybt indtryk paa alle nærværende. Selv syntes han pludselig at være blevet i godt humør. Idet han atter tog plads, lagde han til:

„Grants armee er nødvendig for vor seir, og om det end i øieblikket ser mørkt ud, tror og haaber jeg, at vi snart vil høre nyt, der stiller vore ængstelser. Det synes undertiden nødvendigt for os at møde farer, der truer os med ødelæggelse, forat vi ikke skal blive hovmodige og glemme Ham, som endnu har meget for os at udrette.*) Jeg haaber, at dette blot er et saadant tilfælde, og at morgenen snart er nær efter det mørke, vi nu befinder os i. Jeg tror, det er saa; jeg er sikker paa det."

Samme dag fik man underretning fra den „tabte" arme, og faa dage efter havde kampens udsigter ganske vendt sig.

Hertil føier Mr. Stead i *„Review of Reviews"* følgende: „Laboratoriernes og gadens smaa tvilere og vantroende vilde formodentlig forbauses, vidste de, hvor stor en rolle religiøs tro spiller i virkelig store og ledende mænds liv. Fyrster og store statsmænd kan have mange feil, men ateisme er sjelden blandt dem. De er kanske for høit oppe til at betvile, at det menneskelige liv er underlagt en Høiere Magt og Vilje end den høieste menneskelige." — Lincoln tilhørte som bekjendt ingen bestemt trosbekjendelse; han var nærmest, hvad vi kalder en fritænker; men hans religiøse overbevisninger spillede en betydelig rolle gjennem hele hans offentlige liv. Naar der kommer en kirke, der kun forlanger én bekjendelse af os, nemlig „Kjærlighed til Gud og mennesker", saa vil jeg blive medlem af den, sagde han.

Stead slutter sin gjengivelse af den ovenfor omtalte episode med følgende ord: „Saaledes skrives endnu i vore dage nye kapitler af den Hellige Skrift. Men hvor faa er de, som læser disse vor egen tids aabenbaringer og gudsord med samme tro og ærefrygt som fortidens!"

Demokratiet og kunsten.

(Efter Alessandro Chiappelli i *„Nuova Antologia"*).

Den, der er gjennemtrængt af bevidsthed om, hvad der rører sig i vor egen tid, kan ikke, mener forfatteren, skille kunsten ud fra livet og betragte den som en ren spirituel nydelse uden videre sammenhæng med eller følge for livet i dets helhed. Han vil føle, at teorien om en uafhængig eller indifferent kunst, saaledes som den blev

*) Lincoln og hans lige taler altid i deres sterkeste tro, om at Gud har endnu meget *for dem* at udrette. Andre derimod forstaar udelukkende ved tro, at *Gud* har meget at udrette for dem.

formuleret af de franske *parnassiens* og dekadenter ikke svarer til den nye tids behov. Alexander Dumas skrev, at den gamle formel „kunsten for kunstens skyld“ er nonsens, og at den simpelthen betyder kunsten for ingentings skyld. Paa al god kunst kan et lignende kjendemerke findes, som det Schopenhauer opstillede for den virkelige skribent: det er et menneske, som ikke alene forstaar at sige noget, men som har noget at sige.

Dette nye begreb om kunstens sociale værdi er et betegnende træk ved vor tid, og det er en kjendsgjerning, som aabner os et nyt udsyn over kunstens fremskridt.

Læg merke til det kor, som har ladet sig høre i dette aarhundre, af røster, som har sunget sørgehymner over den døende kunst. For et halvt hundre aar siden i en privat banket, hvor de bekjendte engelske lyrikere Wordsworth og Keats var tilstede, hævede den unge Keats sit bæger og drak en skaal *mod* Newton, fordi han havde ødelagt den poetiske myte om gudinden Iris i regnbuen. Og Wordsworth selv jamrede sig over en naturforsker, som bavde besøgt hans mors grav for at botanisere der. De samme trøstesløse stemninger inspirerede Schiller og senere Heine sangene om Grækenlands guder og den store italienske lyriker Leopardi hans elegi til Primavera. Noget af den samme melankoli fornemmer vi ogsaa hos alvorlige prosaskribenter som Macaulay, Ruskin og Ernest Renan, og som et haanende ekko af alle disse røster lyder de triumferende naturalisters, socialisters og nyttemoralisters paastand paa, at poeterne er overlevede eksemplarer af en uddød art — eller som Zola siger: poeterne kan jo synge, vi andre vil arbeide. Men istedenfor at gjøre sig skyldig i en saadan kunst- og poesi-forbrydelse kunde man maaske heller henpege paa vor tids sociale og industrielle liv og spørge digterne, om de ikke i den tid, hvori de lever, er istand til at se storheden, styrken, skjønheden og poesien! Den moderne tids videnskab og industri har i naturen og i vor maade at føle og opfatte den frembragt en dyb omvæltning; men af denne maa og vil der sikkerlig nok springe nye inspirationskilder for kunsten. Selve *maskinen,* der paa engang er den moderne industris symbol og instrument, og som har været en revolution i samfundets økonomiske ordning, er ikke saa uforenelig med kunsten, som mangen høifornem æstetiker formener. Og endnu mindre end industrien er de videnskabelige fremskridt uskikket til at blive inspirerende idealer for den udtømte kunst. Den moderne og videnskabelige verdensbetragtning er ikke mindre poetisk end de gamles mystiske. Ideen om den universelle udvikling er beslægtet med hin anden ide, som er kjernen i al naturdigtning: det universelle liv, naturen befolket af levende kræfter og væsener. Aldrig har naturvidenskaben i samme dybe mening som nu været som en eneste undrende

hymne til den uendelige natur. Men der er ogsaa i vor tid en anden strømning, farlig efter nogles formening, men som sikkerlig ikke vil blive uden indflydelse paa den nye tids kunst — det er den pludselige og uimodstaaelige bevægelse af sociale ideer og begivenheder, som vi netop i den sidste tid er vidne til, og som efterhaanden alle med eller mod sin vilje drages ind i. Og vi ser, at den nye realisme i romanen for hver dag bliver mere sociologisk. Den gamle karakterroman er efter Flaubert bleven en sæderoman, og i England og Rusland idetmindste ingen objektiv og indifferent skildring af menneskenes sæder, men en der er inspireret af varm menneskekjærlighed og høie moralske og religiøse idealer. „Heltedigtet er umuligt i forbindelse med artilleri," skrev Renan. Men der findes en helteart, der ikke døde ud med lansen og ringbrynjen, og romaner som George Eliots eller Tolstois virker som store sociale epopéer.

Den amerikanske digter og skarpsindige kritiker Walt Whitman siger i et essay over den demokratiske kunst,*) at klassicismen og romanticismen i digtningen sprang af forskjellige, men lige aristokratiske kilder. Ingen af disse to retninger svarede derfor til den nye tid og til det, som englænderne vilde kalde vor tids historiske erfaring: *Folkets ankomst.* Men den sætning, som har banet vei for fremtidens demokratiske kunst, har været den nye realisme, forsaavidt som den har udvidet den menneskelige socialitet ved at søge berøring med alle sociale klasser. Det er unødigt at sige, at den netop er udartet i denne henseende, idet den med forkjærlighed har opsøgt de lastefulde og gaaet de hæderlige forbi. Men det er dog den kunstneriske realisme, der har frembragt den revolution i vor kunstopfatning, at der ikke er en røst i verden, ikke et smil eller et suk fra menneskelige læber, som vi ikke finder værdig til at leve igjen i kunst.

Og denne virkning af sociale ideer spores ikke mindre i billedkunsten end i literaturen. Men ingensteds maaske møder vi en dybere social idealisme end i den engelske og amerikanske literatur. Kunstkritikeren Ruskin, filosoferne Carlyle, Emerson og Stuart Mill saavelsom Charles Darwin og evolutionisterne vakte i individualismens hjemland følelsen af social solidaritet og trangen til for de kommende slegter at forberede lysere livskaar end de nærværende. Og kunstliteraturen fulgte den retning, tankens og videnskabens mænd anviste. Man behøver blot at tænke paa det største navn i den nyere engelske roman: George Eliot; og de saakaldte *Prærafaeliter* var ikke alene en skole af fornyere i poesi og billedkunst, men tillige en skole af idealistiske fornyere i social og moralsk henseende; det er at merke, at flere af de mest fremtrædende engelske

---

*) „*North American Review*", febr. 1881.

socialister hørte til tilhængerne eller grundlæggerne af denne skole. Af samtidige engelske kunstnere kan man nævne Walter Crane, der hvert aar gjør en eller anden tegning til den første maidag (triumph of labour) og fremfor alle andre William Morris, en mester i den dekorative kunst og tillige en af de virksomste apostle for de nye sociale ideer.

Med udviklingen af den demokratiske aand bliver paa engang det stof, kunstneren arbeider med, rigere, fordi de menesker, han fremstiller og vil vække vor sympati for, tilhører de forskjelligste lag og livsstillinger. De tidligste digte var heroiske; de beretter om guders og kongers færd. Og saadan er i grunden al klassisk kunst. Senere udvider kunsten sin horisont, og efterhaanden kommer den til at omfatte hele naturen og menneskelivet, og kunstneren føler, at stof til kunst er alt det, som har værdi, hvorsomhelst det findes. Dette „hvorsomhelst" er formelen for den bredt demokratiske kunst. Thi samtidig har ogsaa i livet heroismen aflagt de gamle episke former og den ideale grandezza, men den har bredt sig udover og organiseret sig. Den har ikke længer den samme klassiske form som hos Leonidas, Regulus og Cato, men den findes, ligesaa stor og ophøiet, hos mangen almindelig sjømand eller læge eller sygepleierske.

Befrugtet af den nye tids sociale aand vil ogsaa kunsten forfine vor godhedssans, som naturen har forfinet vor skjønhedssans. Den vil ægge os til en bredere og dybere deltagelse i livet omkring os, og vi vil føle som vor egen sag de andres sorger og glæder; thi kunstens storhed afhænger som al menneskelig storhed af evnen til at se bort fra sig selv og vende blik og følelser udad.

Forstaar man saaledes kunstens funktion i det moderne liv, da taber de ord sit værd, som forkynder dens forfald gjennem massens tyranni og spaar den ikke-gyldne middelmaadigheds æra. „Kan ikke kunsten," skrev Renan, „forblive et udvalgt aristokratis arvelod, saa vil det være forbi med den." Men intet politisk demokrati og ingen økonomisk lighed vil kunne frembringe et jevnt nivaa i intellektuel henseende og true den spontane overlegenhed, som kaldes geni, og som den evige natur beskytter.

Der indvendes, at demokratiet er skinsygt paa geniet: „det vil nivellerere alt." Den gamle Heraklit fortæller, at borgerne i Efesos forjog Hermodoros, den mest fremragende blandt dem, idet de sagde: „Ingen af os skal være bedre end den anden; og findes der nogen bedre, saa lad ham være det et andet sted og blandt andre." Og det er sandt, at der hos demokratiske kjøbmandsfolk som oldtidens fønikere og kartagere ikke trivedes nogen fremragende kunst; men til gjengjæld var det atenienssiske demokrati saa meget rigere i denne henseende, saa demokrati eller aristokrati synes ingen rolle at spille for kunstens opkomst og trivsel. Det er dybere eiendommeligheder ved et folk som bestemmer, om det

skal blive et kunstfolk eller ikke. Paa en folkebeslutning blev Santa Maria del Fiore, Florentinerdomen, reist, og saavel Luca della Robbia som Donatello og Brunellesco udførte sine verker paa haandverkslaugs bestillinger. Og er ikke den moderne lyrik ligefra Shakespeare til Tennyson for sin største og bedste del frembragt af de moderne tiders mest industrielle folk?

*
* *

Et af de bemerkelsesværdigste symptomer i europæisk kultur i de sidste aar er den gjenopblomstring af moralsk og religiøs idealisme, som vi overalt er vidne til. Og vi taler ikke her om dem, som ubetænksomt søger at diskreditere videnskaben og averterer dens fallit, men om den brede idealistiske strømning, som synes at betegne en ny udviklingsform af den menneskelige sjæl. Denne hunger og tørst efter menneskelig retfærdighed, denne tro, hvori saa mange ad forskjellige veie mødes: at erfaringen og videnskaben, hvor udmerkede de end er, ikke strækker til for tanken, og at politisk frihed, om den betyder meget, ikke betyder alt og ikke formaar at stille menneskesjælens sterkeste længsler — dette er følelser, som nu maa kunne føre sammen alle folks levende kræfter til et religiøst og moralsk saavelsom et kunstnerisk gjenreisningsarbeide. Er empirismen og positivismen ikke længer tilstrækkelige i videnskaben, saa er ligesaalidt realismen og naturalismen tilstrækkelige i kunsten. Menneskeslegten forlanger trøsterigere ord, end baade den ene og anden kan skjænke, — et livets ord.

Og at dette ikke alene er et haab og en forudfølelse, siger forfatteren til slutning, men allerede paa vei til at blive en levende virkelighed, det finder han stadfæstet af den høie idealistiske literatur blandt Europas sterke nordiske racer: Det norske drama og den russiske roman.

nk.

Dyrenes kjøns- og familieliv,

betragtet fra sociologisk synspunkt.

I.

Den franske sociolog Letourneau citerer en udtalelse af en af sit hjemlands forfattere, som gaar ud paa, at det skjønne simpelthen er et overskud af det nyttige, og han tilføier for egen regning, at i lighed hermed kan man sige, at forplantning betegner et overskud af

ernæring. Man behøver, fortsætter han, bare at betragte forplantningens fremgangsmaade hos de meget enkle organismer, og man vil opdage, at funktionen i virkeligheden synes at svare til en overflødighed af næringsstof, som, efter at have bragt de anatomiske elementer op til deres yderste omfang, stræber udad og fremkalder dannelsen af nye elementer. Saalænge de nye elementer kan slutte sig til dem, som allerede udgjør det oprindelige individ, og saalænge dette ikke har naaet hele den udvikling, som er forenelig med dets væsen og bygning, foregaar der endnu blot en tilvækst. Men saasnart den grænse er naaet, som ikke kan overskrides, indtræder der en forplantning, og den ytrer sig paa den maade, at organismen deler sig i to. Den ophører at være *et* individ, idet den fordobler sig og saaledes frembringer to individer, som ligner det første og nu paa sin side giver sig til at vokse og forplante sig. Denne formering gjennem tvedeling finder vi hos polyper, maneter, infusorier og soppe. Hvor organismen er noget mere sammensat, viser forplantningens funktion en tendens til at specialisere sig: individet spalter sig ikke længere i sin helhed, men afsætter en knop, som efterhaanden bliver større og sluttelig skiller sig fra den oprindelige organisme. Et trin høiere op paa væsenernes stige udsondrer forplantningen sig yderligere: funktionen knytter sig til en særskilt celle, nemlig til æggecellen, og denne frembringer da et nyt individ. Men almindeligvis udkræves hertil, at æggecellen i forveien har forbundet sig med en anden, en impulsiv celle. Ved hjælp af forskjellige organiske fremgangsmaader kommer de to forplantningsceller i indbyrdes berøring: æggecellen, som er det kvindelige element, optager i sig den impulsive celle, som er det mandlige element, og hermed er ægget befrugtet, det vil sige, sat i stand til at udføre sit nydannende arbeide. Forbindelsen mellem en mandlig og en kvindelig celle, dette er i al sin enkelhed det fænomen, som ligger til grund for forplantning og liv, hvorsomhelst der er adskilte kjøn, i begge de organiske riger, blandt vækster og dyr, og mennesket danner herfra ingen undtagelse. Smaa aarsager kan ofte have store virkninger, og uden den proces, som her er antydet, vilde der ikke gives nogen tvekjønnet slægt, nogen høiere dyreart, noget menneskeligt samfund.

Men forplantningen er ikke bare en mekanisk proces. Den er det vistnok for de lavere, de kjønsløse arters vedkommende, og naar vi for eksempel læser om en naturforsker, som iagttog, hvorledes et eneste af disse bitte smaa væsener ved uafbrudte spaltninger i løbet af seks uger blev ophav til over en million individer af samme slags, kan vi være temmelig sikre paa, at de sukcessive generationer, som her skabte nye og atter nye eksistenser, ikke paa nogen maade var sig dette bevidst, at de forrettede sin gjerning ganske automatisk. Men anderledes forholder det

sig med de høiere arter, der, hvor forplantningen gjennem spaltning, som vel var den oprindelige, saa at sige ved en fremadskridende arbeidets deling har naaet op til at blive seksuel og afstedkommet et virkeligt kjønsforhold. Hvor kjønsforholdet kommer med i spillet, faar forplantningen omsider, foruden sin fysiske, tillige en psykisk karakter. Og det er fuldkommen begribeligt; thi den udvikling, som har ytret sig i en differentiering af forplantningsapparatet, har samtidigt ogsaa været virksom paa andre hold, og navnlig har den gjort sig gjældende paa nervesystemets omraade. Der vaagner en bevidsthed, der vaagner et sjæleliv. Tilværelsens fænomener giver gjenklang i nervecentrerne: de afføder indtryk, de vækker impulser, hvis energi staar i forhold til funktionernes vigtighed. Men nu er ingen funktion, naar ernæringen undtages, af saa rodfæstet natur som netop forplantningen, som jo slægten skylder sin vedvaren gjennem aartusener. Vi maa tænke paa Schillers ord, at verdens hjulværk drives ved sult og ved kjærlighed. Med kjærligheden i *vor* forstand har det rigtignok lange udsigter, *den* viser sig først paa et senere stadium, og endnu for utalte slægtled af mennesker har dens bog været lukket, men ikke desto mindre er allerede kjønsinstinktet, som det aabenbarer sig hos de høiere dyr, en stor og betydningsfuld fremtoning. Her fremtræder forplantningsakten som udslag baade af en sjælelig og af en legemlig blomstring. I parringstiden synes alle dyrets sjælsevner at vokse i intensitet. Det gribes af eksaltation, de mest uselskabelige individer forlader sin ensomhed, hannen og hunnen mødes og danner foreløbige grupper, og ofte leder dette forhold til varigere forbindelser, som bliver urbilledet paa det, vi kalder familie og samfund. Og ser vi nøiere til, da opdager vi i disse rapporter den kampens og udvalgets lov, som ogsaa behersker vort eget liv, og vi øiner allerede i dem de første antydninger til æsthetiske, til moralske og sociale faktorer, som vi ellers pleier at anse som eiendommelige for det menneskelige fællesskab. Mere end én gang forklares det, der hænder i menneskenes samfund, ved hjælp af analogier med de ting, som foregaar i dyrenes verden, hvor foreteelserne er enklere, og hvor de er mindre tilslørede. Og disse analogier kan allermindst agtes ringe af den moderne samfundslære, som aabent vedkjender sig sit naturvidenskabelige grundlag og har kastet overbord den gamle overtro paa den absolute adskillelse mellem menneske- og dyrerige.

Kaster vi nu først et blik paa dyrenes parringsliv, saa konstaterer vi straks en tilsyneladelse, som er saa hyppig og udbredt, at vi kan betragte den som udtryk for en almindelig lov. Man han betegnet denne som koketteriets lov, og den maa henføres til det kjønslige grundforhold, som baade fysisk og moralsk gjør den mandlige part til det paagaaende, den kvindelige part derimod til det modtagende element. Blandt de fleste

nogenlunde intelligente arter finder vi, at hunnen i førstningen trækker sig eller lader, som om den trækker sig tilbage for hannens erotiske tilnærmelser, en praksis, som sandsynligvis er resultatet af en naturlig selektion, af et tusenaarigt udvalg, idet den bestandig har til følge at opflamme hannens begjær og derved tvinger den til at anspænde alle sine evner, hvad der sikkerlig atter øver sin indflydelse paa afkommets karakter. Endogsaa saa langt nede som i insekternes gruppe lader denne praksis sig observere. Hos sommerfuglene for eksempel, hvis liv er saa kort, gaar parringen ikke af uden et omstændeligt forspil: deres hanner gjør hunnerne sin opvartning hele timer igjennem, og det vil ikke sige lidet, da en time for en sommerfugl er det samme som et aar for et menneske. Ogsaa blandt fiskene findes saadanne kurtisører: saasnart tiden er inde, ser vi mange hanner, som i denne periode glimrer ved sin farvepragt, sætte denne sin flygtige skjønhed i det fordelagtigste lys, idet de udfolder sine finner og omkredser hunnerne med hop og spring og alskens forføriske lader og fagter. Allerede hos fiskene iagttager man udslag af en anden lov, som er mindst saa almindelig som koketteriets: det er kampens lov, et udtryk, som hidrører fra Darwin. Hannerne strides om hunnerne og maa beseire sine rivaler, før de naar det forønskede maal. Saaledes er, for at nævne en enkelt fiskeart, blandt stiklingerne de kvindelige individer af et fredeligt gemyt, mens hannerne er af krigersk natur og udfægter forbitrede kampe til hunnernes ære. Ligesaa blandt laksene, hvor de mandlige eksemplarer i elskovstiden lever i en uafbrudt indbyrdes strid. Jo høiere man stiger op i det animalske rige, desto hyppigere og voldsommere bliver hos hannerne to tendenser: bestræbelsen efter at behage hunnen og kraftanspændelsen for at bortskræmme sine medbeilere.

Men særlig er det inden fuglenes klasse, at dyrenes erotiske følelse og erotiske lidenskab kommer forholdsvis sterkest og man kan gjerne ogsaa sige mest poetisk tilsyne. Et typisk billede heraf giver den gamle amerikanske ornitholog Audubon dér, hvor han fortæller os om englærkernes frieri. Han beskriver det paa følgende maade: „Man ser hver hanfugl nærme sig med værdige og afmaalte skridt, vippende med halen, som den snart udfolder i hele sin bredde, snart slaar sammen igjen, som en dame gjør det med sin vifte. Dens klare toner høres mere velklingende end nogensinde, og den fortsætter sin sang, alt imens den gynger sig paa en gren eller paa toppen af et rørstraa. Ve den rival, som vover at træde i skranken, ja bare den anden fugl, som hannen faar øie paa i denne tilstand af virkelig lidenskab: den anfaldes straks, og, hvis den er den svagere, bliver den jaget bort fra de enemærker, som den førstankomne gjør krav paa som sine. Undertiden ser man flere fugle indviklede i disse forbitrede kampe, men disse varer sjelden mere end to eller tre minutter:

tilsynekomsten af en eneste hunfugl er nok til øieblikkelig at stanse deres strid, og alle farer de efter hunnen som besatte. Hunnen udviser den tilbageholdenhed, som anstaar dens kjøn, og uden hvilken formodentlig selv blandt lærkerne intet kvindeligt væsen vilde finde en mage. Mens hannen flyver den imøde, idet den fremsukker sine ømmeste toner, fjerner hunfuglen sig fra sin glødende tilbeder, men paa en maade, som gjør det tvilsomt, om meningen er, at han skal afvises eller opmuntres.“ Saavidt Audubon. I denne lille skildring har forfatteren samlet alle de træk, som udmærker fuglenes elskovsliv i det hele taget: hannens modighed og skinsyge, dens stræben efter at gjøre sig behagelig ved sit udvortes og sin sang, og paa den anden side hunnens koketteri, som helder olje i ilden ved at skabe sig og gjøre sig kostbar. Vi gjenfinder disse træk overalt: i hanernes krigerske mod, i duernes kjælenskab, i fasanernes paraderen med sin prægtige fjærdragt, i aarfuglenes parringsleg, hvor sang og dans forener sig i erotisk henrykkelse. Men prisen blandt alle bærer de australske paradisfugle, som den saakaldte *amblyornis inornata* og beslægtede arter, og her kan man tydelig iagttage, hvor nøie en udviklet erotik staar i sammenhæng med udfoldelsen af den æsthetiske og sociale evne. Disse fugle bygger formelige lysthuse, som tjener, ikke som reder, men saaatsige som balsale, hvor hanner og hunner stifter bekjendtskab og hengiver sig til galanteriets fornøielser. Lysthusene laves af en mængde lange og tynde grene paa den maade, at toppene krydser hinanden og saaledes danner en hvælving. I det indre bliver bygværket udpolstret med græsstraa, som holdes fast ved hjælp af runde smaasten, og gulvet bestaar af en sammenfletning af grene. Foran indgangen anlægges en plæne, som beklædes med mos, hvis grønne farve bliver fremhævet ved en mængde gjenstande, som fuglene slæber did: muslinger, kjærner, bær og blomster. Er blomsterne visnede, erstattes de med friske, og stadig foretages der forandringer i gjenstandenes anordning, for at tilfredsstille fuglenes skjønhedssans. Her mødes da i parringstiden flere timer i døgnet hanner og hunner til selskabelige sammenkomster. Alt dette vidner om en forfinelse i de erotiske vaner, som lavtstaaende menneskestammer, saasom australnegere og pescheræer, ikke engang har den svageste anelse om.

Pattedyrenes seksuelle psykologi ligner i sine hovedtræk fuglenes, men er som oftest dog af en grovere natur. Vistnok spiller ogsaa blandt fuglene kampens lov en betydelig rolle med hensyn til parringsvalget, men den opveies delvis af andre og mindre brutale indflydelser. Hos pattedyrene derimod er det først og fremst den stærkeres ret, som raader i kjønsforholdet. Kamploven gjælder for pattedyrene baade tillands og tilvands. Hjortens kampe i parringstiden er berømte: undertiden gaar begge de stridende til grunde, idet de gjensidig indvikler sig i sine grenede

takker, saa de ikke kan slippe løs. Men ogsaa hvaler og sælhunde kjæmper saa det forslaar. Hvordan en af disse sælarter, den saakaldte øresæl eller søløve, som holder til paa øen St. Paul i Beringshavet, gererer sig i sin forelskelsesperiode, deraf har kaptein Bryant givet en skildring, som jeg her vil gjengive. „Henimod den 15. juni," fortæller han, „er alle hanner forsamlede og alle passende tilholdssteder optagne. Herrerne venter nu aabenbart paa damernes komme. Disse viser sig først i et mindre antal, men derefter i stadig voksende skarer, indtil i midten af juli alle landepladse er overfyldte. Mange af hunnerne synes ved ankomsten at nære det ønske at slutte sig til en eller anden, som de kjender fra før. Men de hindres deri af „ungkarlene", som svømmer langs kysten, iagttager hunnerne og driver dem iland. Saasnart hunnen er fremme, mødes den af den nærmeste hansæl, som giver en klukkende lyd fra sig, nikker venlig til sin udkaarede, som den undertiden ogsaa kjærtegner, og søger at komme imellem hende og vandet, for at hun ikke skal være i stand til at undvige. Men ikke før har det lyktes, saa ændrer hustyrannen fuldstændig sin maade at være paa, i stedet for kjærtegn træder der tvang, og hunnen bliver nødsaget til at indtage en af de ledige pladse i herskerens harem. Saaledes bærer hver og en af hannerne sig ad, til hans harem er fuldtalligt. Men nu maa han ogsaa eftertrykketig forsvare sin eiendom; for de af hans kolleger, som har leiret sig overfor, prøver paa at røve hans kvinder, idet de griber dem med tænderne, ligesom katten tager fat paa en mus, og slæber dem op til sine egne kvindebur. Men de hanner, som holder til endnu høiere oppe, gjør ligedan mod de andre, og saaledes fortsættes kvinderovet, indtil samtlige pladse er besatte. Her vanker det da mangen forbitret dyst, men sluttelig, naar alle haremer er fyldte, vandrer sultanerne selvbehagelig op og ned, overskuer sine familier, skjænder paa de hunner, som ikke forholder sig rolige, og jager rasende alle uvedkommende bort."

Mindre harmløst og prosaisk arter sig, som rimeligt er, den erotiske kamp blandt de store og glubende rovdyr. Jeg vil i denne sammenhæng anføre, hvad østerigeren von Hellwald fortæller om løvernes elskovsliv. Han skriver: „Ikke sjelden bliver i friertiden løvinden ledsaget af tre eller fire unge hanner, som følger hende i hælene og stadig ligger i haarene paa hinanden, indtil hun sluttelig faar nok deraf og begiver sig hen til en stor og gammel løve, hvis kræfter hun kan vurdere, da hun har hørt ham brøle. Elskerne gaar dristigt med til den foretrukne medbeiler. Om mange omsvøb er der ikke tale, og resultatet af slige møder er bestandig givet paa forhaand. Den gamle løve bliver snart færdig med de yngre. Naar valpladsen er klar, ryster den sin manke og strækker sig ud ved siden af løvinden, som med ømme øiekast slikker de saar, som hannen

har faaet for hendes skyld. Træffes under slige forhold to fuldvoksne løver, da faar duellen hyppig for begges vedkommende en dødelig udgang. Straks ved kampens begyndelse lægger løvinden sig paa maven for at være tilskuer og tilkjendegiver, saalænge den varer, ved logren med halen, hvor hendes forfængélighed føler sig smigret ved, at to saa statelige løver sønderflænger hverandre til hendes ære. Efterat striden er endt, gaar hun langsomt og forsigtig hen til de to lig, snuser til dem og vandrer sin vei med stolte skridt, uden at værdige de faldne et eneste blik. Fortrinsvis synes løvinden gjerne at udsøge sig en sterk og fuldvoksen løve, som befrier hende for de paatrængende yngre, hvis evindelige og frugtesløse kjævlerier kjeder hende. Men saasnart en endnu sterkere viser sig, er han altid velkommen. Alle disse kampe foregaar vel ubevidst, ifølge en naturlov, som vil, at blot de sundeste og kraftigste skal faa leilighed til at forplante sig, saa der avles et levedygtigt afkom. Men man maa forsætlig lukke øinene for ikke lige op i menneskelivet at gjenkjende denne eiendommelige form for det erotiske udvalg, om det end her er mere tilsløret og ytrer sig i de mangfoldigste skikkelser.“ I denne sin sidste bemærkning har Hellwald utvilsomt ret, og mine læsere har sikkerlig læst mere end én roman og seet mere end ét skuespil opført, hvor helt og heltinde til syvende og sidst kun gjentager paa sin vis, hvad der her er berettet om løve og løvinde. Forfatterne selv, ikke at tale om publikum og kritik, er kjendelig imponerede af disse i deres øine saa interessante koketter, som saa sorgløst og grusomt leger med hjerter og skjæbner, og kan ikke noksom forundre sig over, hvor dog kvinden er en dæmonisk og gaadefuld skabning. For naturforskeren er slige figurer ikke fuldt saa uudgrundelige: han véd, at de alene er den menneskelige variant af en type, hvis tilværelse kan konstateres hos flere pattedyr.

Det lader sig ikke nægte: dyr og mennesker staar hinanden nærmere, end mange er tilbøielige til at indrømme. Den Descartes'ske opfatning af dyret som en ubevidst maskine tæller nemlig fremdeles adskillige tilhængere, og det er en fordom, som lige til den seneste tid er bleven indpodet den opvoksende slægt, at bare mennesket veier sine bevæggrunde og vælger eller vrager, hvorimod dyret bestandig lyder det blinde instinkt, den overmægtige naturkraft. Da nu netop forplantningen for de organiske væsener er en af de store nødvendigheder, en tyrannisk lov, som arten ikke kan omgaa uden at forfalde, saa skulde man jo, forudsat at dyrene *var* disse blotte og bare instinktvæsener, antage, at tingenes regelbundne gang maatte lade sig eftervise just i dyrenes kjønslige rapporter. Men dette er ikke tilfældet. Rigtignok har kulturforskeren Riehl opstillet den sætning, at dyrets erotik er kollektiv, det vil sige rettet paa det andet kjøn i sin almindelighed, mens menneskets erotik er individuel, det vil sige rettet paa

en bestemt person af det andet kjøn. Som alle tilspidsede formler er ogsaa denne ved første øiekast meget bestikkende, men mod en nøiere betragtning holder den ikke stand, og det hverken i den ene eller i den anden henseende. Ialfald blandt de lavere menneskestammer er erotiken lidet kræsen og gjør ringe personsforskjel, og hvad paa den anden side dyrene angaar, saa er der nok af eksempler paa slige, som ikke uden videre giver sig hen til den blinde parringsdrift, men følger sit eget hoved og vælger individuelt. Efter hvad naturforskere og opdrættere siger, er det fornemmelig den kvindelige del, som i disse forhold giver sin følelse spillerum, og vi finder her atter en foreteelse, som gjentager sig i det menneskelige samfund. Hannen, som af natur er mere letfængelig og underkastet sansernes herredømme, tager sædvanligvis til takke med hvilketsomhelst eksemplar af det andet kjøn: den ene hun er for ham ligesaa god som den anden. Dette er regelen, men den er dog ikke uden undtagelser. Saaledes lægger den mandlige fasan undertiden en besynderlig modvilje for dagen ligeoverfor visse hunner. Hos ænderne øver aabenbart enkelte hunner en særlig tiltrækning, da man ser, at de bliver mere kurtiserede end de øvrige. Den almindelige due viser afsky for de arter, det har lyktes opdrætterne at modificere: i *vore* tanker er de forædlede, men for duernes smag maa de altsaa være forringede. Selv hingsterne er af og til lunefulde: Darwin fortæller, at man maatte anvende list for at faa den berømte hingst „Monarch“ til at avle den senere endnu mere berømte „Gladiator“, og lignende kjendsgjerninger er iagttaget for tyrenes vedkommende. Men, som sagt, det er fortrinsvis det kvindelige element, hos hvem følelsen og den individuelle kaprice kommer med i spillet. Endnu oftere end hos hingsterne forekommer hos hopperne sælsomme og tidt uforklarlige antipathier. Hunduerne nærer leilighedsvis og uden paaviselig grund en ligefrem afsky for bestemte hanner og unddrager sig deres kjærtegn. I andre tilfælde kan en hundue bryde med artens velkjendte trofasthed og forlade sin legitime husbond for at drage afsted med en tilbeder, den er kommen i skade for at forelske sig i. Ligesaa kan hunpaafuglen tilkjendegive en udpræget tilbøielighed for enkelte hanner. Selv blandt hundene, hvis erotik ellers ikke er af den udsøgte slags, har elskoven undertiden sine nykker, for der berettes om kvindelige racedyr, som vildledet af lidenskab forglemmer sin aristokratiske afstamning for at hengive sig til simple kjøtere, som ikke har en draabe blaat blod i sine aarer, og der er eksempler paa, at saadanne hunner hele uger igjennem har vedligeholdt det fornedrende forhold og standhaftigt tilbagevist tilnærmelser endogsaa fra de fineste hanner af deres egen stand.

Jeg vil ikke udbrede mig vidtløftigere over dyrenes parringsliv, da dette her kun er af interesse for *saa* vidt, som det belyser visse sider af

det menneskelige kjønsforhold, og i saa henseende tror jeg, at det, jeg har anført, allerede er tilstrækkeligt til at paavise et indbyrdes slægtskab, som forøvrigt ikke er uforklarligt, naar man bare har for øie, at den fysiologiske lighed nødvendigvis maa have til følge den psykologiske. Jeg skal da blot tilslut i al korthed gjentage denne fremstillings hovedsagelige momenter. Alle organiske væsener er underkastede forplantningens lov. Denne forplantning foregaar hos de høiere organismer ved forbindelsen mellem en mandlig og en kvindelig celle. Men forplantningen er ikke alene en mekanisk proces. Den er det vistnok for de lavere, kjønsløse arters vedkommende, men hos de høiere arter, hvor kjønnene er sondrede og nervesystemet har udviklet sig, faar forplantningen, foruden sin fysiske, tillige en psykisk karakter. Allerede hos de høiere dyr er forplantningsakten udslag baade af en sjælelig og af en legemlig blomstring. Det er det samme fænomen, som hos kulturmennesket kan potentseres til kjærlighed. Menneskenes og dyrenes erotik bunder i lignende grundforhold, og kampens, koketteriets og udvalgets love gjør sig gjældende blandt dyr som blandt mennesker og blandt mennesker som blandt dyr, kun at foreteelserne i den menneskelige kulturverden er mere tilslørede, bliver stadig mere sammensatte og mere spiritualiserede. Elskende par som Faust og Gretchen, Romeo og Julie finder vi jo ikke i dyrenes verden, men det hindrer ikke, at enkelte dyr kan udvise en forfinelse i de erotiske vaner, som lavstaaende menneskestammer ikke har naaet op til.

Jeg har hidtil behandlet forplantningsspørgsmaalet fra den fysiologiske og den psykologiske side; det staar nu tilbage at betragte det fra det sociologiske synspunkt. Parringsdriften spiller nemlig i det dyriske som i det menneskelige samfund en vigtig rolle ogsaa af den grund, at dens tilfredsstillelse blandt de høiere arter pleier at medføre et samliv. Ganske vist er dette samliv i de fleste tilfælde alene et midlertidigt, og dets varighed bestemmes som oftest blot af den frist, som nødvendig kræves til afkommets opaling. Men saa kort som det end kan være, udspringer dog heraf en vis gjensidig hensyntagen, visse dybere tilbøieligheder, moralske baand og sociale vaner. Her har vi den første begyndelse til de store instutioner, som kaldes ægteskab og familie. Næsten alle de former for kjønssamkvem, som forekommer blandt mennesker, kan vi ogsaa gjenfinde blandt dyr. Ved siden af kjønsomgangens groveste form, den saakaldte promiskuitet med dens tilfældige, flygtige og skiftende parringer, træffer vi, særlig hos fuglene, varige og individuelle forbindelser, som man, uden at gjøre sig skyldig i overdrivelse, kan sammenligne med et ægteskab. Ligesom blandt menneskene, saaledes er ogsaa blandt dyrene polygami eller flergifte en hyppig foreteelse, men ogsaa monogami eller engifte er det, og dette ledsages tidt af saa stor en hengivenhed og saa ubrødelig en

troskab, at det gjerne kunde forholdes menneskene som mønster. Allerede i dyrenes verden aftegner familien sig i sine enkleste omrids: undertiden er den af patriarkalsk karakter, men oftere er den matriarkalsk, det vil sige, at moren dannes det midtpunkt, om hvilket afkommet grupperer sig, hvad der er meget begribeligt, da jo moderkjærligheden omtrent gjennemgaaende ytrer sig langt stærkere end den faderlige følelse. Familieinstinktet træffer vi hos de fleste hvriveldyr og ogsaa hos mange arter, som ikke kan henregnes til denne klasse, ja blandt myrer og bier kan vi endogsaa observere, hvorledes kjønnets krav aldeles har maattet træde tilbage for den fuldstændig uegennyttige omsorg for den opvoksende slægt. Men alt dette er fremtoninger, som fordrer en udførligere behandling, og dyrenes gifteformer og familieliv skal derfor blive gjenstand for min følgende artikel.

Sigurd Ibsen.

Emil du Bois-Reymond.

Hvert aar sanker døden sine.

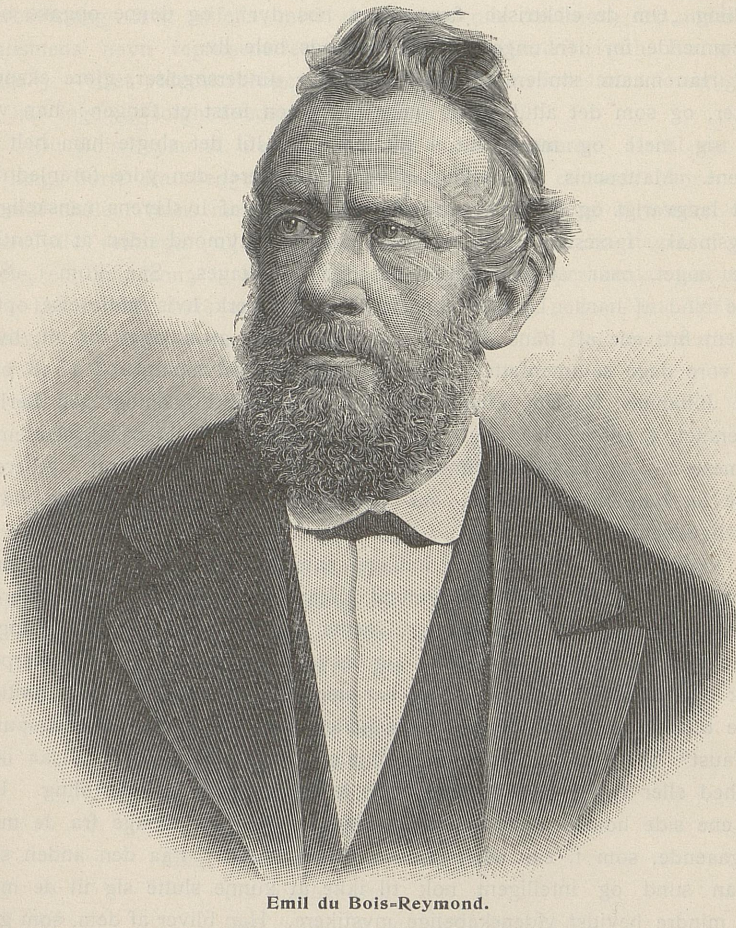
Stille glider de ud af rækkerne — de store navn og de smaa, de verdenskjendte og de, som kun nævnes af sine nærmeste, de, som mindes, og de, som glemmes. Der er ingen bøn for det uundgaaelige. De neier sig for døden allesammen, de, der hele sit liv igjennem har grundet og grublet paa livets hemmeligheder, og de, der aldrig har skjænket tilværelsen en stille stunds eftertanke. Trækkene stivner, og øinene lukker sig for dem alle over den samme uudgrundelige gaade.

Det er Tyskland, som nu for en maaneds tid siden har mistet en af sine store. Den gode tysker med det franske navn er borte — Emil du Bois-Reymond.

Over *det* navn i *de* omgivelser ligger der som skimt af en drømt, skjøn fremtid: Han, schweizeren, med hugenotblodet i sine aarer og med en fra først af næsten helt ud fransk opdragelse, han vinder paa tysk grund ved fredeligt, videnskabeligt arbeide det store navn midt imellem alle de pralende, trofæsmykkede mindesmerker fra den sidste ulykkelige krig mellem franske og tyske. Han, franskmanden, sidder i selve Neue Wilhelmsstrasze som herre og hersker i det paladslignende laboratorium, hvor tysk videnskabelighed feirer den triumf, at de kommer fra andre land og verdensdele for at se og lære og tage mønster. Det er hans værk, i plan, i metode og i anlæg. Der er ikke en tysker, som tviler paa hans fædrelandssind, ikke en franskmand, som føler nag. — Falder

der ikke uvilkaarlig som et skjær af skjøn, kosmopolitisk kultur over hans minde? — —

Emil du Bois-Reymond blev lidt over 78 aar gammel. Oprindelig var hans far urmager i Neufchatel, men var tidlig flyttet til Berlin, hvor den senere saa berømte søn blev født i 1818. *College Francaise* i

Emil du Bois-Reymond.

Berlin og en høiskole i Neufchatel var hans første læresteder, indtil han i 18 aars alderen hlev indskreven som student ved universitetet i sin fødeby.

Det afgjørende i Bois-Reymonds liv var hans forhold til Johannes Müller, den moderne fysiologis grundlægger. Denne fremragende mand øvede sikkerlig en meget vigtig indflydelse paa den unge, begavede naturforsker og kom direkte til at angive den retning, hvori hans fremtidige

arbeide skulde gaa. Müller var af dem, som har tusen jern i ilden uden at lade nogen af dem blive brændt. Han var, som Preyer siger i sin oversigt over fysiologiens historie, en forening af Aristoteles's viden, Gallen's systematiserende sans, Harveys metodiske forskning og Hallers jernflid. Efter omkring 1840 at have faaet Bois-Reymond til assistent gav Müller ham i opdrag at kontrollere Matteucci's iagttagelser i hans afhandling „Om de elektriske fænomener hos dyr", og denne opgave blev bestemmende for den unge videnskabsmands hele liv.

Han maatte studere literatur, foretage undersøgelser, gjøre eksperimenter, og som det altid gaar, naar interessen først er fangen: han viklede sig mere og mere ind i sit emne, indtil det slugte ham helt og holdent. Matteuccis afhandling havde kun været den ydre foranledning til et langvarigt og ihærdigt arbeide over nogle af livslærens vanskeligste spørgsmaal. I næsten ti aar arbeidede du Bois-Reymond uden at offentliggjøre noget, naar et par tidsskriftsartikler undtages. Saa kom i 1848 første bind af hans „Dyriske elektricitet" — et verk, hvis fuldførelse optog omtrent firti aar af hans liv. I det indeholdes grundlaget for alt, hvad vi i vore dage sammenfatter under navnet elektrofysiologi. I 1858 blev D.-R. Johannes Müllers efterfølger som professor i fysiologi ved Berlins universitet, i 1867 blev han livsvarig sekretær for videnskabsakademiet sammesteds, og i 1882 tiltraadte han universitetets rektorat. Allerede længe før han blev professor, var hans navn kjendt over hele den videnskabelige verden.

Ogsaa i den stilling, han indtager som forsker, er der noget kosmopolitisk ved Emil du Bois-Reymond. Han er en frygtløs sjæl. Derom vidner hans rektortale af 1882: „Goethe und kein Ende." Det mangler ham ikke paa mod til at udtale og hevde sine meninger. En skarpere kritik over en mer forgudet digter har neppe været udtalt i noget høitideligere øieblik, end da Berlineruniversitetets nye rektor med udgangspunkt i „Faust" holdt sin tale for det snipkjolede publikum. Det er altsaa ikke svaghed eller frygt, som betinger hans kosmopolitiske mellemstilling. Paa den ene side holder hans skarpe, kritiske sans ham tilbage fra de mere vidtgaaende, som f. eks. Haeckel og hans skole. Paa den anden side er han sund og intelligent nok til ikke at kunne slutte sig til de mere eller mindre bevidst videnskabelige mystikere. Han bliver af dem, som gjør front mod to sider — en yderst forsigtig darwinist.

Det var paa naturforskermødet i 1873, han holdt sit foredrag om „Naturerkjendelsens grænser" og udtalte sit berømte *Ignorabimus* (vi faar det aldrig at vide), som vakte en saa fnysende protest fra Haeckels og andre mere fremskredne naturfilosofers side, og som blev den klerikale uvidenheds og uviljes slagord. „Du Bois-Reymond har sagt det . . . . .

videnskaben erkjender det selv: vi faar det aldrig at vide.“ Og dog havde den samme du Bois-Reymond allerede vinteren 1861—62, for første gang i Tyskland vistnok, holdt populære foredrag om den „farlige“ og „kristenfiendske“ darwinske lære.

Og den samme du Bois-Reymond holdt for bare et par aar siden i videnskabsakademiet i Berlin et foredrag, hvori han med skarphed og overbevisning drog tilfelts mod den vaagnende reaktion, der under nyvitalismens navn repræsenteres af navne som Rindfleisch, Bunge og andre.*) — Det videnskabelige *ignorabimus* maa anvendes med forsigtighed, det har ingen gyldighed uden paa rette sted.

Du Bois-Reymond blev som tænker ingen fanebærer. Dertil var han for langt borte fra begge fløie. Men som fysiolog dannede han en vidt udbredt skole. Hans metode og instrumenter er i brug al verden over. Inden alle retninger vil der være enighed om, at en iagttager af guds naade, en opfindsom, utrættelig og forstaaelsesfuld eksperimentator er borte.

Det er ikke bare en professorstol, som er tom nede i Neue Wilhelmstrasze. *P. Engelbrethsen,*

Den vilde blaa skogdue.

Som ene jeg gik i tanker
langs storskogens bryn,
en due — skræmt op
fra akren, hvor korn hun sanker, —
skjød snar som et lyn
over granernes top.
Hun fløi til den skjulte rede
med sol paa sin ham,
blaa-skimrende fin,
— Hun var ikke tam,
langt mindre var min . . . .
det øjebliks syn
gav varm og saa frisk en glæde.

25de august 96.

Johan Scharffenberg.

*) Gjengivet i *Kringsjaa* V.

For damerne.

Insekter som pynt.

(Efter dr. C. L. Erdmann i *„Prometheus“*),

Benyttelsen af smukke naturgjenstande til prydelser er almindeligst hos vilde folkeslag og aftager med stigende civilisation. Istedetfor naturlige blomster, insekter og muslingskaller træder kunstige blomster, guldsager og ædelstene. Kun de ligesaa uerstattelige som uefterlignelige fuglefjær beholder sin rang. Det er imidlertid beklageligt, at denne trang til at smykke sig med laante fjære ligefrem truer mange af naturens herligste skabninger med udryddelse. Enhver erstatning for fuglefjærene, enhver anden ting, som kunde indtage dens plads i det pyntelystne publikums gunst, maa derfor af fuglevenner ønskes velkommen.

Delvis kunde en saadan erstatning maatte findes i insektverdenen. Men paa den ene side kjender man yderst lidet til mange insektformers straalende pragt, og paa den anden side har de sterke fordomme imod sig. Et smykke skal gjerne være varigt, saa det kan gaa i arv fra slegt til slegt. Dernæst, eller maaske rettere: allerførst, skal det ogsaa være mere eller mindre kostbart og sjeldent, saa ikke enhver kan skaffe sig magen. Og for at svare rigtig til sin hensigt, maa det ogsaa indeholde en vis reel værdi, som kan fortælle beskueren, at den, som bærer det, det er dog noget til kar! Kulturmennesket er i denne henseende ligefrem naragtigt. De venetianske fiskerpigers sneglehalsbaand, som er saa uforlignelig vakre, forsmaar vore damer og kalder dem tiggerstas, bare fordi de er billige.

Naturbarnet kjender ikke denslags betragtninger. Naar en ting i sig selv er vakker, saa er den vakker, og saa gjør det ingenting, om den intet koster. Den er akkurat lige vakker for det. Den vilde pige har ingen anden hensigt end at forhøie sin egen legemlige ynde. Til det øiemed opsøger hun de bedst skikkede ting i selve naturen omkring: fuglefjær og markblomster, buskede dyrehaler og glinsende insekter, koralrøde plantefrø og perlemorskinnende muslingskaller, sneglehus og dyretænder — altsammen er lige skikket til pynt, naar det i vedkommendes egne øine virkelig gjør hende vakrere. Det er det samme, enten det koster noget eller ei. Hun tænker ikke over, hvor høit en fremmed efter smykkerne vil taksere hendes formue; hun tænker bare — efter sin smag — at gjøre sig vakrere og personlig mer tiltrækkende.

Og er ikke denne betragtningsmaade igrunden den rette. Endel filosofiske mennesker paastaar rigtignok, at den nøgne natur er skjønnest. Al stas kan undværes. Men historien siger noget ganske andet. Fra den tidligste fortid har kvinder og mænd hævdet den mening, at visse dele af legemet, hovedet, halsen, armene, fingrene osv. ligefrem forlangte en ring, et belte, et baand, som kunde fremhæve huden og haarets skjønhed og lade bevægelsernes naturlige ynde træde tydeligere frem. Gad vide, om de ikke har havt ret! Gad vide, om ikke en velformet haand og en fast, hvid hals viser sig endnu mer velformet og endnu fastere og hvidere under en virkelig smagfuld prydelse?

I Heinoch fortælles, at englene kom fra himlen med guld og ædelstene til kvinderne, gamle digtninge lader tritoner og nercïder dukke op fra dybet for at skjænke Amphitrite perler og koraller, Hera laaner af Aphrodite skjønhedsbeltet for at gjøre indtryk paa Zeus og selve den nordiske kjærlighedsgudinde fører tilnavnet *menglada* ɔ: den smykkeglade. Spørger vi de gamle grave tilraads, saa er guld- og broncesmykker noget af det hyppigste, vi finder. Og vi finder ravperler, gjennemborede stene og tænder, kaurimuslinger og perlemor — ting som mangengang kun ved en udbredt mellemhandel kan være kommet, hvor de er. Og hvormeget er ikke i tidens løb forsvundet, fordi det var af en altfor forgjængelig natur til at kunne opbevares i aartusener. Vore blonde nordiske kvinder har i gamle dage sikkerlig ligesaalidt slaaet vrag paa fjær- og insektsmykker som deres mørkere søstre i de varme lande. Hist og her findes der endnu levninger af saadanne skikke. Latreille fortæller, at man i visse egne af det nordlige Frankrige — ligesom indianerne ved Rio Napo — forfærdigede sig halsbaand af en staalblaa bille. Vore smukke læserinder skal ikke derfor finde de folk latterlige. Ingen guldsmed i verden kan gjøre mage til de blaa eller violette halsbaand, som disse landsbyskjønheder og jæterpiger bærer. Deres farvespil er skjønnere end det rødeste gulds og den grønneste smaragds.

Af udenlandske biller gives der saa prægtige arter, at perler og ædelstene sammenlignet med dem er som glas mod diamant. Indianerne laver sig af denslags biller smykker, som — hvis bare øiet tages med paa raad — ingen juvelérbutik kan opvise magen til. Flere afrikanske og asiatiske slegtninge af vor rosenbille udmerker sig ved en emalje, som er halvt gjenemsigtig, og som straaler i smaragdgrønt, brunt, fyrig rødt eller blaat; desuden viser den ved den mindste dreining af hovedet nye farvespil og synes ofte endog at udstraale en indre ild. Slige farvevirkninger kan ikke den kostbareste ædelsten vise magen til. Hvor disse biller hører hjemme, findes de i mængdevis, og var der nogen efterspørgsel, vilde det neppe være vanskeligt at tilfredsstille behovet.

Tyske blomsterfabriker indfører nu fra Frankrige i anselige mængder en insektart, hvis ryg ligesom sommerfuglevingen er besat med fine sjæl, der giver den en skinnende glans som af himmelblaa atlas. Paa roser og paa røde eller gule blomster idetheletaget frembringer disse insekter en yndig kontrastvirkning. Desværre er det smukke skjældække meget uvarigt. Det taaler ikke berøring eller veirets indflydelse. Men der er nok af holdbare arter, baade inden- og udenlandske.

Mange insekter overtræffer i farvetegningen, i nuanceringens finhed og i sit pragtfulde lysskimmer den ødsleste fantasi. Der er levende „dugdraaber“, der er funklende, glødende, seksbenede ædelstene, der er en farvepragt, en lysharmoniernes rigdom, en ødselhed med glans og skjær og skimmer, hvorimod den rigeste juvelérbutik ser arm og tom og fattig ud. Noget maatte der kunne gjøres ud af al denne billige, lettilgjængelige pragt.

Og noget er der forsaavidt allerede gjort. Det er ikke bare indianer- og negerpigerne, som har faaet sine øine opladte, for hvad naturen med ødsel haand byder dem af uforlignelige smykker. De store kulturfolk i østen er her forud for sine europæiske frænder. En pragtbilles vingedækker

tjener saaledes f. eks. til besætning paa høitstaaende kinesiske damers kjoler, og der skal endog være faste regler for, hvormange rader af denne funklende besætning en dame kan anvende. Antallet er altsaa et rangsspørgsmaal. Juvelérerne i Calcuttta, Madras og andre større byer er allerede begyndt, for at gjøre dem mere holdbare, at indfatte disse naturens pragtstykker i guld eller sølv. Enten overspindes de med et fint filigran, eller man laver underliv, fødder og følehorn af guld, saa at kun rygskjællet, som paa den maade bliver fuldstændig beskyttet, stikker frem af inbfatningen. Smukkere ørenringe eller brystnaale kan ikke tænkes, og der er arter nok til at gjøre udvalget rigt og varieret. Ogsaa selvlysende insekter kunde man faa, om man skulde ønske det. Indiens og Brasiliens skjønheder smykker sig til fest med levende lampyrider, som de lægger i haaret og holder fast ved et stormasket flor.

De, som angiver moden, vilde ikke alene gjøre et nyttigt, men ogsaa et godt arbeide, om de skaffede smaafuglene pusterum ved at henlede damernes opmerksomhed paa den yrende insektvrimmel, naar det gjaldt at skaffe pynt. Vist er det, at vakrere smykker end dem, biller, sommerfugle og mange andre insekter kan levere, har ingen dronning i sit eie. Det behøvedes bare, at denslags smykker blev udstillet i en eller anden toneangivende mode- eller juvelérforretning. De vilde nok finde kjøbere. Da der i 1874 kom en hel kasse med denslags smykkesager til Wienerudstillingen, var indholdet solgt i løbet af etpar dage. Saa man efter, var det erkehertuginders, fyrsters og grevers visitkort, som var stukket indimeliem for at vise eiermændenes navne. Bankier- og grossererfruerne havde ikke kunnet gjøre sig fortrolig med den tanke, at slige smykker var penge værd. Men blev det først fint at bruge dem, saa vilde forstaaelsen hurtig komme. *P. E.*

Kunstnerinders nervøse fysiognomi.

(Efter **Enrico Ferri** i *„Revue des Revues“*).

Ligesom enhver læge, selv den mest blødhjertede, ligeoverfor et sygdomstilfælde unegtelig føler en vis intellektuel tilfredsstillelse, fremkaldt ved de videnskabelige iagttagelser, han har anledning til at gjøre, — ligesom en maler eller billedhugger, der virkelig fortjener dette navn, ved synet af en smuk kvinde ser mere i hende end en Eva, ser en levende forms rent æstetiske udtryk, saaledes har antropologen og psykologen ved synet af en kunstner eller kunstnerinde, — en udpræget og forfinet mennesketype, — ikke alene en æstetisk nydelse, men ogsaa en „videnskabelig“.

Første gang forfatteren af denne artikel saa Sarah Bernhardt paa Théâtre Français, maatte han uvilkaarlig tænke paa disse store prægtige

azalear, som gartnerens kunst formaar at give en svulmende overflod af blomster, men hvis grene og løv er fuldstændig forkrøblet. Den nervøse energi, den menneskelige personligheds vidunderlige blomstring er i virkeligheden saa fremherskende hos denne geniale kunstnerinde, at det rent anatomiske, lige fra det overnaturlig magre legeme til den spinkle fine stemme, synes at forsvinde for den henrykte tilskuers øine.

Eleonora Duse.

Dette „biologiske indtryk“ er for forfatteren det bestemmende for en vis type, som han senere ofte har truffet hos kvinder, der tilhører denne samme klasse nervøse eller nevrasteniske kunstnere.

*

Studiet af det menneskelige fysiognomi interesserer alverden. Enhver ved, hvorledes man daglig raadfører sig med sine omgivelsers ansigt i livets forskjellige forekommende tilfælde. Og denne instinktive vane at læse i menneskenes træk deres intellektuelle og moralske karakter har i tidernes løb udviklet sig til næsten en egen videnskab.

Allerede de græske filosofer har gjort bemerkelsesværdige iagttagelser paa dette omraade, og middelalderens fysiognomer, som vistnok undertiden præsterer de vidunderligste fantasier, kom dog ikke sjelden til fornuftige og træffende resultater. Senere har man havt en hel række videnskabelige arbeider om dette emne, hvoraf vi vil nævne Lavater's store verk „Profeten“. Endelig Darwin: „Om udtrykket for følelser hos mennesker og

dyr“ (1872), og flere nyere arbeider, der uddyber og videre udvikler det tidligere givne og antydede.

Men hidtil har disse studier ikke tiltrukket sig nogen almen opmærksomhed, uden forsaavidt angaar de slutninger, kriminalantropologien er kommet til med hensyn til udprægede træk hos mordere og tyve.

Og dog vilde kjendskabet til de videnskabelige slutninger, man er kommet til i studiet af det menneskelige fysiognomi, være af lige saa stor nytte i det daglige liv som kjendskabet til fysiologiens og hygienens vigtigste love. Hvad er f. eks. vigtigere end valget af ægtefælle? Og hvad er det i regelen, som bestemmer det?

I lande, hvor ikke de materielle eller konventionelle hensyn er de afgjørende, er det jo ligefrem instinktet, — man kalde det „sympati“, „kjærlighed“ eller, hvad man vil, — der bestemmer det. Det er de ydre egenskaber, fremforalt ansigtets udtryk, blikket, der fremkalder denne sympati eller dens modsætning. Og forfatteren er af den mening, at man skulde kunne videnskabelig opdrage dette instinkt — som han forresten indrømmer allerede er temmelig udviklet, især hos kvinden, „hvem stillingen som slavinde i det nuværende samfund har tvunget til at gjætte, til at forudføle den mands sjælstilstand, hun skal tilhøre“.*)

Forfatteren minder ogsaa om den kloge minister, der aldrig underskrev en udnævnelse eller tog hensyn til en klage, før han personlig havde seet ansøgeren eller klageren, og selv opgjør han sig aldrig nogen endelig mening om et videnskabeligt arbeide, før han med egne øine har seet bogens forfatter. Denne eiendommelige fordom, siger han, har ofte bragt ham til at ønske, at kinetoskopet og fonografen var opfundet længe før Edisons dage, saa de f. eks. havde kunnet give ham et levende og talende billede af Sokrates, Demostenes, Cæsar, Cicero, Moses eller Jesus.

Imidlertid, medens vi venter paa denne „haandbog i fysiognomisk antropologi“, som vil blive af saa stor nytte for mødre, lærere, unge mænd og kvinder, som søger sig en ægtefælle, politikeren, som studerer sine vælgere osv., vil forfatteren af denne artikel foreløbig skitsere for os et lidet kapitel af dette arbeide, citere nogle eksempler paa disse fysiognomiets aabenbarelser, hentede fra kunstnerindernes verden.

*

* *

Store øine, bleg hudfarve, høi, tynd og smidig vækst, hurtig og tørre bevægelser, eller meget bøielige og katteagtige, — det er den kjendte beskrivelse af nervøse temperamenter, som vi skylder Hippokrates, den berømte græske læge, der levede for 2300 aar siden.

---

*) Forfatteren er italiener.

Sarah Bernhardt.

(Billedet fandtes allerede i første hefte, men gjentages her for fuldstændigheds skyld.)

Denne antropologiske type støder man oftest paa i de store byer, hvor man lever for fuld damp, og hvor der følgelig forlanges et uafbrudt og overdrevent arbeide af nervesystemet, som ufeilbarlig fører til nervøsitet, nevrose. Man lægger lettest merke til det hos kvinderne, skjønt det er ikke mindre hyppigt hos mænd. Da kvinden mere end manden er „den krumme linjes triumf", tiltrækker det sig snart vor opmerksomhed, naar hun tvertimod fortrinsvis frembyder rette linjer, saaledes som tilfældet er med de nervøse og nevrasteniske.

Kunsten fordrer overordentlige udlæg af nervøs energi, idetmindste hos de kunstnere, der har en virkelig skaberevne. Desuden har som regel kunstnerinder et nervøst temperament, ifølge lovene om geniet og den mere eller mindre pathologiske degeneration, saaledes som Morel og Lombroso har paavist.

Det er da ikke underligt, at dette nervøse temperament hos kvinden som kunstner frembyder flere og tydeligere kjendetegn end hos manden, og hos hende naar de yderste grænser for nervøsitet og nevrasteni.

For at overbevise sig herom behøver man kun at sammenligne den biologiske og den psykologiske personlighed, det vil sige: de fysiske træk og de intellektuelle manifestationer, hos f. eks. Sarah Bernhardt og Eleonora Duse, hvis geni er en vidunderlig tro refleks af vort aarhundres nervøsitet.

Kunstnerinder af den nervøse type danner en antropologisk art for sig, som ellers kun omfatter enkelte „verdensdamer".

Beviset for denne videnskabelige sætning er let nok at give. For at tydeliggjøre det, har forfatteren sammenstillet nogle billeder af meget kjendte kunstnerinder: Sarah Bernhardt, Eleonore Duse, Mlle Weber, Mme Rose Caron. Et eneste blik paa disse fire billeder viser klart deres lighed i linjer og udtryk. Føi hertil en eiendommelig enkelthed, som vi kan kalde det nervøse fysiognomis specielle symptom hos kunstnerinder. Det er „kjævens bygning", forfatteren kalder det „den falciforme kjæve", idet den har en slaaende lighed med omridset af en ljaa.

Hagens og kjævens form og forhold er af afgjørende vigtighed i det menneskelige ansigt, hvilket samme forfatter tidligere har paavist i en studie over morderens fysiognomi, hvor han i modsætning til Darwin og Spencer præciserer kjævens antropologiske og evolutionære betydning i sin dobbelte funktion som organ for ernæringen og for angreb og forsvar. Kjævens udvikling viser sig nemlig at staa i omvendt forhold til hjernens udvikling, saaledes at hos meget intelligente mænd finder man næsten altid et stort kranium og en liden kjæve, udtryk for stor kontemplativ styrke og liden handlekraft. Det er videnskabsmandens og fremforalt den filosofisk eller mystiske tænkers karakter.

En sterk udviklet og firkantet kjæve er saaledes tegn paa en mægtig individuel kraft, som skiller personen ud fra de øvrige individer inden samme gruppe. Hvorledes skal vi da under denne synsvinkel forklare den „falciforme kjæve“ hos kunstnerinder?

Man maa erindre, at de to poler i livet er individet og arten. Kvinden spiller en fremtrædende rolle i artens liv ved sit mirakuløse arbeide som moder, et arbeide, der tager alle hendes fysiske og psykiske evner i anvendelse. Hun kan følgelig ikke udmerke sig i det individuelle liv uden til en vis grad paa artslivets bekostning

Mary Anderson. — Amerikansk skuespillerinde.

Ligesaalidt som i gamle dage er der nu for tiden andre veie aabne for en individuel virksomhed for kvinden end det kunstneriske talents veie til teatret, literaturen og de skjønne kunster.*) Den „falciforme kjæve“ hos kunstnerinder er det ydre symptom paa en sterk individualitet, som meget ofte har fjernet sig fra artslivet, det vil sige fra modervirksomheden. Og denne individualitet giver sig luft i kunstnerisk skaben, fordi der ikke er noget andet felt aabent for den, fordi den f. eks. ikke kan udfolde sig

*) Forfatteren er selv sydeuropæer og skriver blot for disse folkefærd.

i militær virksomhed. Thi vel kan kvinderne blive store *tragédiennes*, store malere som Mme Vigée Lebrun og Rosa Bonheur, store musikere som Fanny Hensel Mendelssohn og Clara Schumann, berømte skribenter som Mme de Sévigné og George Sand; men de kan dog ikke vinde berømmelse som en Napoleon I, der ogsaa havde den sterke, firkantede kjæve.

Det være nu, som det vil, med den forklaring, der her er forsøgt given af dette faktum, det eksisterer i al fald afgjort som detail i det kvindelige nervøse fysiognomi. Man gjenfinder dette træk saavelsom de tidligere nævnte hos den geniale folkedigterinde Ada Negri, ligesom hos den rumænske dronning Carmen Sylva og Marie Bashkirtseff, om end for begge sidstnævntes vedkommende lidt afsvækket, paa grund af den samtidige tilstedeværelse af kunstnertalent og filosofisk dybde.

Hvis man viste mig billeder af to berømte skuespillerinder, siger forfatteren, den ene med et symmetrisk ansigt, den anden med et nervøst, og man spurgte mig, hvem af de to havde mest talent, vilde jeg ikke betænke mig et øieblik paa at give fortrinet til hende af den nervøse type. Men mit valg vilde være et ganske andet, hvis der, istedenfor om kunst, var spørgsmaal om ægteskab:

— Glem ikke, vilde jeg sige, hvis en ven raadspurgte mig i den retning, glem ikke den antropologiske betydning af kjæven i det menneskelige fysiognomi. Spørg sjælens speil tilraads, og tag til hustru den kvinde, hvis ansigt er mindre uroligt, mere regelmæssigt, mindre nervøst, mere moderligt.

Som man ser, viser forfatteren gjennemgaaende en sydlansk tænkemaade overfor kvinden. De italienske psykologer har beskjæftiget sig meget med kvinderne. Men deres hele opdragelse og tænkemaade paa dette felt og den kvindeverden, de omgives af, sætter dem neppe istand til at give noget særlig værdifuldt bidrag her, — om end enkelte detaljstudier som denne altid vil læses med interesse.

Hvorledes engelske millionærer bruger sine penge.

I „*English Ill. Mag.*“ fortæller en anonym forfatter, som synes at kjende millionærer godt, et par eksempler paa, hvorledes enkelte af disse bruger penge. En byggede sig sent i livet en yacht. Malerierne i yachtens salon kostede ½ million kroner. For at slippe ubehageligheden ved voldsom sjøgang, følger der altid hans yacht en anden damper med oljesække og oljeladning. I sjøgang damper da den sidste op til luvart for yachten og lader olje rinde ud over bølgerne. Følgen er, at yachten altid har ganske smult vand. Det forøger aarets yachtomkostninger med en bagatel paa 70,000 kroner.

Samme mand fik lyst paa et maleri i et ubemidlet parlamentsmedlems eie. Han sendte eieren en undertegnet veksel med summen in blanco. Det var meningen, at eieren skulde udfylde vekslen uden videre med det beløb, han ønskede. Men denne svarede, at billedet ikke var tilsalgs. Millionæren bød da 900,000 kroner kontant og 36,000 om aaret, saalænge eieren levede. Men denne afslog tilbudet. Millionæren forøgede det da til 5½ million kroner. Men det afsloges fremdeles.

En anden millionær maa absolut have et par nye bukser til hver dag. Hans aarlige bukseregning er ca. 17,000 kroner. — En jødisk millionær kan ikke fordrage at sove i samme soveværelse baade sommer og vinter. Han har derfor indrettet fire soveværelser for sig selv, et for hver aarstid, og hvert er kostbart dekoreret i overensstemmelse med den tilsvarende aarstid. En tredie har bygget sine stalde lige ved spiseværelset. De er indredede som en rig og smagfuld mands dagligværelser. Efter en festlig middag lader han ofte de vakreste af dyrene bringe ind i spiseværelset for at hilse paa gjæsterne. Hestene har vidskelæderssko.

Millionærernes hustruer og døtre forsøger naturligvis at træde i sine mænds og fædres fodspor. En millionærs aldrende hustru lod sig saaledes presentere ved hoffet i en dragt til 55,000 kroner,

Det bør jo rigtignok tilføies, at der er andre millionærer, der behandler sine rigdomme som offentligt gods, der er dem betroet, forat de dermed efter evne skal gjøre mest mulig gavn.

Voldgift og fred.

Om *syvhundre aar* vil krigen være afskaffet, profeterede Henrik Wergeland i 1830, og baade han selv og andre mente vistnok da, at han efter digteres vis tog munden vel fuld og lod fantasien løbe af med sig. Om *syvhundre aar*, skrev han, saa han i et digtersyn forlenet ham fra himlen, at

> fæstninger og citadeller
> forvandles til haver og lystfartsgange.
> De øde glacier
> ere nu blomsterpartier;
> paa jevnede volde
> roser og hvidtorn vagt kun holde
> tulipaner og blodrøde pioner
> nikke udover de gamle bastioner,
> under hvis ege
> børnene lege —
> garnisonen, som forsterker
> de til naturen overgivne verker.
> . . . . . Kanoner
> mordene udsoner
> som ploge, som huse, maskiner og baner.
> . . . .
> Krigsvidenskaben er væk som en røg,

længe den var som en døende lampe.
De gamle generaler spille
nu krig kun med triktrak og tocadille.
Armeernes ledige hænder
tilbage til plogstyret vender.

General Grant mente i syttiaarene, at den tid ikke længer er saa fjern, da „en domstol, som anerkjendes af alle nationer, vil afgjøre alle stridigheder mellem folkene og afløse de staaende hære.“

Den amerikanske general Sheridan, der tog fremragende del i borgerkrigen, udtalte i 1879, at „kunde nogen her tilstede leve endnu i *hundre* aar, vilde han finde, at voldgift da behersker den hele verden.“

De sammenstillede udtalelser viser slaaende fredssagens fremgang. I 1830 turde en digterfantasi som Wergelands ikke se krigens ophør og fredens seir før om 700 aar. I 1879 føler militære sig forvissede om, at inden ét hundre aar er gaaet, vil fred og voldgift have afløst krig al verden over. Og man resikerer neppe meget ved *nu* at sige, at den, der lever om tyve aar, vil se den civiliserede verden praktisk talt afvæbnet og underlagt voldgiftsdomstoles afgjørelse. Det vilde ikke engang være forbausende, om virkeligheden, der, som man ser, er betydelig raskere i vendingen end dødeliges haab og fantasi, reducerede de tyve aar til ti eller fem.

Jerome — En fattig mand.

(Af Mary E. Wilkins i „*Harper's Weekly*“).

I.

Det var en morgen tidlig i mai. Vinden var kold og solen varm, og Jerome var omkring tolv aar gammel. Han havde opsøgt et yndlingsted, han havde, og som han alene kjendte til.

Tre markers bredde mod nord fra Edwards's hus strakte sig et lidet lavt fjeld og paa dettes sydlige bratte væg var der et prægtigt tilflugtssted for en gut paa en saadan blæsende vaarmorgen. Der var en indhuling i fjeldvæggen, saa høi, at Jerome kunde staa opreist i den, og mod vest strakte fjeldvæggen sig ud som en beskyttende fløi.

Den kolde nordvestvind, der bar paa minder af Kanadas sne og is, kunde ikke naa ham der, saa han fik den fulde fordel af den varme sol, der den trak mod syd over himlen. Han laa og strakte sig i solskinnet lig et lidet dyr, der netop har kravlet ud af sit vinterhi. Foran ham laa markerne i vaarens første fine grønhed. Til venstre paa en liden bakkeskrænt tog en del blomstrende ferskentrær sig ud, som om de togede nedad

bakken til vaarens befalende musik. Langt borte arbeidede en mand med hest og plog, og hans raab til hesten bares dæmpet over til Jerome som arbeidets toner i alle livets harmonier. Den eneste menneskelige bolig inden synsvidde var Eben Merritts, og selv deraf saaes blot gjennem træerne stykker af taget og den graa endevæg af en udhusbygning med lyserøde ferskentrægrene foran.

Jerome stirrede paa alt, uden at det vakte en eneste tanke i hans sind. Han var sig kun bevidst sin egen tilværelse, som netop i det øieblik syntes ham vidunderlig behagelig. En prægtig, berusende varme krislede gjennem hver aare i hans lille legeme. Han var søvntung og dog mere klart vaagen, end han havde været hele vinteren. Der var en lyksalig dirren i hver nerve og hvert pulsslag, og alle tanker druknede i denne fysiske salighed. Han havde neppe været ganske varm siden sidste sommer. Den lille, trange, udslidte trøie, han havde paa, havde været hans varmeste plag hele vinteren. Der var blevet sparet baade paa ved og sengetæpper hjemme; men nu var al vaarsolens rige velsignelse hans, og blodet i den lille spinkle menneskeplante, der saa længe havde været halvstivnet af kulde, flød atter fuldt og varmt som i os andre. Hvem ved, om ikke guttens salige følelse af nyfødt liv under vaarsolens straaler, deltes af det fremspringende græs og af ferskentræerne, og var den samme hos dem som hos ham? Hvem vil sige, at han i det øieblik var eller følte anderledes eller mere end blomsten paa fjeldsiden, som netop aabnede sine røde læber mod den livgivende sol? Der var visselig ikke mere tanke i hans sind end i dens. Han saa hverken frem eller tilbage, men nød kun øieblikkets fysiske behag.

Om en stund lukkede han i velbehag øinene, og sollyset kom som et glødende rubinfarvet hav gjennem de lukkede laag. Da var det, at en liden pige kom over markerne henimod ham. Hun kløv forsigtig over stengjerderne for ikke at rive kjolen itu og traadte blødt paa det grønne græs med sine smaa marokkosko, indtil hun endelig stod ligeoverfor gutten, der laa med lukkede øine i sin hule. To gange aabnede hun munden for at tale, men lukkede den atter. Endelig tog hun mod til sig.

„Er du syg, gut?“ spurgte hun med blød skræmt stemme.

Jerome aabnede øinene med et ryk og stirrede paa den lille underlige skikkelse foran sig. Lucina havde paa en kort blaa uldkjole; nedenfor den hang de hvide, stivede mamelukker til skoenes øvre kanter. Hun havde ogsaa en hvid vest og over den en blaa trøie. Udenpaa den havde hendes moder knyttet et grønt kaschemir tørklæde, i kryds over hendes bryst med knude i ryggen. Hendes kyse var af blaa silke med stopning, og den var knyttet over gule krøller, som naaede lige til livet. Moderen havde ogsaa omhyggelig ordnet fire krøller, der hang ned, to paa hver

side af de røde kinder. Det var et vakkert, godt lidet ansigt — øiensynligen en mild liden skabning med et godt, varmt hjerte og altid lydig og villig.

De mørke blaa øine, som laa dybt under alvorlig sammentrukne barnebryn, iagttog Jerome med udulgt undren. Mundvigene trak sig lidt forskræmt nedover. Jerome kjendte hende godt nok, skjønt han aldrig før havde vekslet et ord med hende. Hun var lille Lucina Merritt, hvis fader var rig og kjøbte hende alt, hvad hun ønskede, og hvis moder majed hende ud som en liden dukke, — havde han hørt sin egen moder sige.

„Nei, jeg er ikke syg," svarede han med et kun halvt forstaaeligt grynt. Et grættent lidet dyr, der vækkes med en stok midt i sin middagslur i solen vilde formodentlig have svaret paa samme vis. Galanteri var endnu aldeles ukjendt for Jerome. Han saa i den vakre lille pige bare et andet barn — og dertil et barn, som var velklædt og havde pene sko, mens han gik barbenet og fillet. Han saa grættent paa hendes blaa silkekyse, trak sin egen hue med et ryk nedover panden til de sorte bryn og trykkede sig nærmere til den varme fjeldvæg.

Den lille pige saa hans bare ben. „Fryser du?" spurgte hun.

„Nei, jeg fryser ikke," gryntede Jerome. I det samme fik han øie paa noget i hendes ene haand — et stort firkantet stykke honningkage, hvoraf hun bare havde taget tre smaa mundfulde, mens hun kom over markerne. Mod sin vilje fik han et glimt af fortærende sult i sine sorte øine.

Lucina rakte ham honningkagen. „Du maa saa gjerne have den," sagde hun forsigtig og ræd. „Jeg bryder mig ikke om den. Den er næsten hel. Jeg har bare taget tre smaa bid."

Jerome vendte sig sindt mod hende. „Jeg vil ikke ha din gamle honningkage," skreg han. „Er 'nte sulten. Jeg har saa mye, jeg kan spise hjemme."

Lucina hoppede til, og de blaa øine fyldtes med taarer. Hun vendte sig uden at sige et ord mere og sprang snublende, som om taarerne hindrede hende i at se, tilbage over markerne. Et hvidt lam sprang efter hende. Det var kommet et eller andet steds fra i marken; Jerome havde ikke set det før; men han huskede nu, at han havde hørt, at Lucina Merritt havde et kjælelam. „Har alt muligt," brummede han for sig selv, „lam og alting . . . Vil ikke ha din gamle honningkage."

Pludselig reiste han sig hurtig og begyndte at føle rundt i lommen, saa satte han paa sprang efter den lille pige. Hun vendte sine forskræmte, taarefyldte øine mod ham og begyndte at løbe endnu hurtigere med lammet efter sig. Men Jerome vandt ind paa dem.

„Stans da vel!" raabte han. „Jeg skal ikke gjøre dig noe. Hvad er du ræd for?" Han lagde haanden paa hendes skulder, og hun stod pustende og saa op paa ham, halvt forskræmt og halvt tryg igjen, fra sin blaa silkekyse og de gule krøller.

„Liker du sassafras?" spurgte Jerome med overlegen mine. En keiser, som agter at give en storartet gave til en slave, kunde ikke havt mere af ædelmodighedens hele storhed i sit udtryk.

Lucina nikkede ydmygt.

Jerome trak op af lommen en haandfuld underlige ting, som han haandterede, som om det havde været guldstykker og ædelstene. Det var gamle knapper, kridtstykker, griffelbiter, hestekastanjer, maiskorn og en tør æblekjerne. Og der var andre sager, som opholdet i lommen havde gjort vanskelige at bestemme. Ud af al denne herlighed tog han en skat af utvilsom værdi — et stort stykke sassafrasrod. Den var vel afskrabet og saa ganske hvid og ren ud.

„Der," sagde Jerome.

„Vil du ikke have den selv da?" spurgte Lucina sky.

„Nei. Jeg havde et dobbelt saa stort stykke igaar. Og jeg ved et sted i cedersumpen, hvor der er saa meget, en kan bære. Der, tag den, du."

„Tak," sagde Lucina, tog den og ledte nervøst efter sin lomme.

„Hvorfor smager du ikke paa den?" spurgte Jerome, og Lucina tog lydig en bid.

„Er 'n ikke god og sterk!"

„Den er rigtig god," sagde Lucina og smilte taknemmelig.

„Jeg skal grave mere til dig en anden gang," sagde Jerome, som om sassafras var guld.

„Tak," sagde den lille pige. Og saa rakte hun atter sky sin honningkage frem. „Jeg tog bare tre smaa bid, og den er virkelig god — virkelig."

Men igjen hopped hun til ved det vrede glimt i guttens sorte øine.

„Hvad skal jeg med din gamle honningkage?" skreg han. „Jeg vil ikke ha den, hører du. Jeg har mere honningkage hjemme, end jeg kan spise. Hvad i al verden er det du vil give mig mad efter? Behold den gamle honningkagen din."

„Den er ikke gammel — virkelig," indvendte Lucina i taarer igjen. „Hanna bagte den idag tidlig." Men gutten var gaaet; han løb hurtig tilbage over marken, og Lucina havde ikke andet at gjøre end at gaa hjemover med sassafrasroden i lommen, honningkagen i haanden og smerten over afvist venlighed i det lille hjerte.

Jerome vendte ikke tilbage til sin hule i fjeldvæggen. Idet han nærmede sig den, hørte han lurtoner fra nordvest. „Mor vil vel have mig hjem,“ sagde han, fulgte fjeldvæggen mod vest og klatrede over gjerdet ind paa den første af de marker, som skilte ham fra hans hjem. Over det unge græs bar det med en ludende arbeidsmands lidt vraltende gang. Samme gang som hos alle landsbyens fattigere arbeidere. Det var, som om hans unge muskler selv havde iagttaget og lært sig den uden hans vidende og vilje. Tolv aar gammel gik han, som havde han kjørt en plog, gravet poteter og hugget ved i et halvt aarhundre. Hans fødder var bare, og de røde, oprevne ankler stak frem nedenfor de korte bukser. De daarlige vintersko var faldt aldeles i staver for mange uger siden. Hans onkel Osias Lamb, som var lappeskomager, havde ikke kunnet gjøre mere ved dem, og onkelen havde selv altfor lidet af denne verdens materielle goder til at kunne forære sin nevø et par nye sko. Følgen var, at Jerome nu allerede i mange uger havde gaaet barbenet; men han var glad, skoene havde varet, til sneen for det meste var væk. Gutten var i det hele besynderlig ligegyldig for legemlig lidelse til at være en, der saa intenst kunde nyde en solskinsdag mod en fjeldvæg. Hele vinteren havde han gaaet med fødderne dækkede af frostblemmer fra snevandet, som randt ind i de udslidte sko. Han havde stellet med dem selv efter et gammelt husraad — lagt træaske paa dem. Aldrig nævnt dem undtagen for at svare: „doktererer frostblemmer“, naar moderen spurgte, hvad han holdt paa med henne ved peisen.

Han gik ogsaa ofte sulten. Han var skrubsulten nu. En ung ulv, som har holdt til paa sneklædte vidder hele vinteren, kunde ikke føle sig mere sulten — men ulven vilde have en fordel over gutten derved, at den sidste ikke som den første havde noget naturligt bytte at leve paa. Dog klagede han aldrig. Havde nogen spurgt, om han var sulten, vilde han have vendt sig rasende mod ham som mod lille Lucina Merritt, da hun vilde give ham sin honningkage. Han vidste, og den hele familie vidste, at naboerne troede, de ikke havde noget at spise, og denne viden ansporede deres stolthed i den grad, at de trodsede selve kjendsgjerningen. De vilde ikke engang overfor hinanden erkjende, at de var sultne; de benegtede det haardnakket for sine egne maver.

Jerome havde ikke den morgen spist andet end et par snaue skefulde maisgrød kogt i vand; men han vilde overfor al verden have erklæret, at han havde spist en god frokost. Han tog et stykke sassafrasrod til op af lommen og tyggede paa den, mens han for hjemover. Nu da naturens store spiskammer var aabnet, og vinterens laas brudt, behøvede jo heller ikke en gut ganske at sulte længer. Der var sassafras i sumperne, og vintergrøntblade med prægtig aromatisk saft og smag. Senere

vilde der blive vilde bringebær og bjørnebær og blaabær. Der vilde ogsaa blive gaadefulde cederæbler og sursøde udvækster, som ofte findes paa buske i sumpene. De sidste var de smaa rariteter paa naturens bord, som en gut finder ved et tilfælde, naar han samler bær og øieblikkelig river til sig med graadig glæde. De var lige behagelige for fantasien som for tungen, fordi de ikke hørte med blandt jordens kjendte frugter og hverken fandtes i skolebøgerne eller i det store leksikon. De bragte med sig en mysteriets duft, som var mere betagende end selve smagen.

Om nogle maaneder vilde ogsaa haven give bønner, grøn mais og poteter. Da vilde Jeromes lille legeme tabe sine skarpe kanter og linjer og isteden antage bløde former, og det sultne blik vilde forsvinde. Han var en vakker gut med et aabent frygtløst blik fra de sorte øine i det smale, fintformede ansigt og med tykt lyst krøllet haar, som solen havde bleget, som den bleger straa. Beskyttet mod solen vilde hans haar været brunt, men hans hatte var fillede ligesom hans sko og var ofte i sommertiden uden pul. Hans moder flikkede paa dem, saalænge der var noget at flikke sammen. Hun var en arbeidsom, flittig kone, skjønt hun var halvveis en invalid, der sad hele dagen i en høirygget gyngestol. Hun var ikke ung heller, var gammel, da hun blev gift og fik børn; men der var et grundlag af seighed i hende, som, enten det nu hidrørte fra legeme eller sjæl, holdt hende ilive.

Allerede udenfor døren hørte Jerome moderens stemme. „Hvor har du været Jerome Edwards?“ Stemmen var udfordrende trættekjær og gjennemtrængende høi. Den trængte gjennem hver væg og dør. Ann Edwards opløftede sin røst, der hun sad i sin gyngestol, og den hørtes over hele huset som et trompetskrald, og efter det skrald rettede den hele familie sig.

„Været over i udhavnen,“ svarede Jerome med hurtig og dog trodsig lydighed, idet han aabnede døren.

Moderens næse og hele ansigt af en besynderlig trekantet form som en kats og med store indsunkne sorte øine og tyndt sort falskt pandehaar hængende over tindingen som to fra hinanden trukne gardiner — mødte ham, idet han traadte ind. Hun sad altid med ansigtet mod dør og vindu, og ikke en sjæl kunde gaa forbi eller gaa ind, uden at hun saa det.

„Hvad har du gjort i udhavnen nu?“ spurgte hun.

„Bare siddet derborte.“

„Siddet?“

„Ja, — paa den varme side af fjeldet derborte — en liden stund.“ Jerome saa undergiven, men ikke skamfuld ud under moderens blik. Hun følte sig altid overbevist om, at der var en skjult reserve af oprørskhed

i sønnen, hvor lydig han end var. Hun vidste, at hun ikke herskede over ham som over datteren Elmira, som netop vaskede op borte ved kjøkkenbænken. Men hun holdt alligevel mest af Jerome, skjønt hun forsøgte ikke at gjøre det og heller ikke tilstod for sig selv, at saa var.

„Ved du, hvad klokken er?“ spurgte hun strengt.

Jerome saa op paa den høie gammeldagse stueklokke i hjørnet. Den var næsten ti. Han saa og svarede ikke. Han havde ofte den mandlige vane ikke at bruge unyttige ord. Hans moder havde jo seet ham se paa klokken, hvorfor da sige noget? Hun ventede heller ikke paa noget svar. „Næsten ti,“ sagde hun, „og en stor tolvaars gut dovner sig paa et fjeld i udhavnen, mens hans fader og moder og søster arbeider alt, de aarker. Her sidder din moder og fletter kjødet af sine fingre, mens du gaar og driver den udslagne formiddag. Du burde skamme dig. Tag nu spaden og gaa lige ud i haven og gjør noget. Det er paa høi tid, vi faar bønnerne plantet, skal der blive noget af dem. Fader har maattet kjøre over til furuholtet for at hente et læs ved til doktor Prescott, — og nu har vi mai og ingenting gjort i haven . . . Saa skynd dig nu.“

Mens hun talte, fløi hendes fingre ustanselig frem og tilbage og flettede farvede klædesstrimler sammen til et gulvtæppe for fru Prescott. De farvede strimler snoede sig over hende som øgler og slanger og ballerne, hvori de endte, trillede hele gulvet over. Andre pleiede at have dem i en kurv, men Ann Edwards arbeidede altid med en art slusket raseri.

Jerome gik ud, sulten som han var og med vinterkulden atter krybende over sig, fik fat paa spaden og gav sig til at arbeide. Haven laa i en solbakke lige mod huset og paa bagsiden af det. Naar spaden traf en sten, sendte gutten den rullende ned til bakkens fod; det var „moro“; og han arbeidede sig snart varm.

Rødkjælkerne sang rundt omkring. Nu og da fløi en af dem ud fra den syngende vaarluft og viste sit røde bryst lige i de furer, guttens spade havde gjort. Det var som tonerne var blevet til en synlig ting.

Nedenfor hvor haven laa og til venstre strak sig lange plogfurer, hvor maisen var plantet. Faderen havde pløiet der de nærmest foregaaende dage med den gamle, hvide hest, som nu trak ved for ham. En stor del af den lille farm blev spadet op istedenfor pløiet, fordi hesten trængtes til andet arbeide.

Mens Jerome spadede, slog lugten af den nyvendte jord op imod ham. Undertiden tog en kold vind, fyldt af usynlige blomsters duft, fat paa ham med magt og bøiede det spinkle legeme som en ung træstamme. En fugl for forbi ham med et blaat lysglimt af flaksende vinger, og gutten stansede og saa efter den. Den satte sig paa gjerdet ved huset og skinnede i solen som en blaa ædelsten. Jerome støttede sig til

spaden og iagttog den. Gutten brugte altid sin iagttagelsesevne og stirrede opmerksomt ud af alle de vinduer, hans lille liv eiede til udenverdenen. Han saa meget, som ikke var beregnet for hans øine, meget, ældre folk ikke saa, og meget, som laa langt udenfor hans hjemlivs lille kreds.

Fuglen fløi op, og Jerome tog til at spade igjen. Han vidste, at han maatte faa udrettet saa og saa meget før middag, ellers vilde moderen skjænde. Han var ikke ræd hendes skarpe tunge, men han undgik at tirre hende med en underlig politisk og taalsom underkastelse, som han havde lært af sin fader. „Moder er ikke frisk, ved du, og hun er opfarende af temperament, saa vi maa lade hende faa sin egen vilje, saalænge vi kan.“ Abel Edwards havde ofte talt saaledes til sin lille søn, der lyttede alvorlig og forstaaende.

Gutten adlød moderen med den overordnedes taalmodighed, der giver efter, fordi den anden part er den svagere, saa en kamp vilde være under hans værdighed. Hverken han eller faderen modsagde eller svarede moderen, naar hun skjældte og smeldte. Naar den gjennemtrængende stemme steg høiest, og hendes klager og hendes skjænd formelig syntes at hvæse dem om ørerne, saa de to paa hinanden og vekslede et blik af forstaaelse og opmuntring til taalmod.

Gutten strævede haardt i sin ædelmodige underkastelse under moderens vilje, og havde allerede udrettet betydeligt, da søsteren aabnede kjøkkenvinduet, lænede sig ud af det med sit mørke hoved og raabte med en stemme, gjennemtrængende som moderens, men endnu mild uden skjærende toner: „Jerome, Jerome! Middagsmaden er færdig.“

Jerome svarede med et hyl, lod spaden falde og tog bakken nedover i hop. Da han kom ind i kjøkkenet, sad moderen alt ved bordet, og Elmira tog middagsmaden op af gryden. Hun var en liden godt udseende pige med smaa nervøse hænder og fødder og ivrige sorte øine som moderens. Hun strakte sig paa tæerne og læned sig frem over varmen i peisen og øste en dampende suppe op af gryden med flittige sving af en skarp albue. Hendes kjoleærmer var oprullede, saa de tynde pigearme var bare.

„Ved du ikke nok til at løfte gryden af varmen for din søster da?“ spurgte moderen.

Gutten løfted gryden af uden at svare.

„En skulde tro, du en enkelt gang til afveksling kunde gjøre noget uden at blive bedt om det,“ fortsatte moderen. „Du maatte have kunnet se, om du har øine i hovedet, at din søster ikke er sterk nok til at løfte gryden af, og at hun øste suppen ud for at gjøre den lettere — og der stod den hele tiden og kunde brændes.“

Jerome svarede ikke. Han drog sultent til sig dampen fra suppekjedlen. „Hvad er det?“ spurgte han søsteren, som nu stod lænet over gryden og øste suppen op med en lang slev.

Ann Edwards tillod aldrig nogen anden at besvare et spørgsmaal, hun selv kunde give svar paa. „Det er persillerodsuppe,“ sagde hun skarpt. „Elmira fandt nogen rødder i den gamle have, hvor vi troede de alle var døde. Jeg har brugt et stykke flesk til den, som burde været sparet, saa den er god nok for hvemsomhelst, om det saa var doktor Prescott eller Squire Merritt eller presten. Dere kan være glad, dere faar saa god middag, begge to.“

„Hvor er fader?“ spurgte Jerome.

„Han er ikke kommen hjem endnu. Jeg ved ikke, hvor han er. Han har været længe nok borte til at hente ti læs ved. Han driver formodentlig om et eller andet sted — stanset for at snakke med en eller anden . . . Jeg vil ikke vente længer paa ham. Han faar spise sin middag kold, naar han ikke kan passe tiden bedre.“

Elmira satte suppefadet paa bordet. Jerome trak sin stol op til bordet. Moderen greb den lange slev for at øse for, da hun pludselig holdt inde og vendte sig til datteren.

„Elmira, gaa ind i dagligstuen og hent den store porcellænsbollen med lyserøde blomster, og gaa saa op i gjesteværelset i kisten og find et af de fine linhaandklæder.“

„Hvortil?“ spurgte Elmira undrende.

„Bryd dig aldrig om det. Gjør, som jeg siger.“

Elmira gik og kom snart tilbage med det forlangte. Jerome sad og ventede med en art rasende resignation. Han var næsten udsultet, og dampen fra suppen gav ham et vildt dyrs graadighed.

Elmira satte bollen foran moderen. Den var stor, havde formodentlig engang været brugt til punschebolle. Den var et arvestykke efter Ann Edwards moder, som havde seet sine bedste dage, før hun blev gift. Der var ogsaa i dagligstueskabet stykker af et blaat porcellæns thesæt fra samme kilde.

Børnene iagttog moderen, mens hun øste suppen op i den store bolle.

„Der bliver ikke nok til os selv, moder!“ lød det endelig voldsomt fra Elmira.

„Du skal nok faa alt, du kan spise. Tag det med ro du.“

„Men der bliver ikke nok til fader.“

„Fader skal ikke sulte. Jeg ved nok, hvad jeg gjør.“

Ann Edwards fyldte bollen to trediedele fuld og holdt saa op. Hun saa kritisk paa begge børn. „Det er bedst, du gaar, Elmira,“ sagde hun. „Jerome maatte vaske sig og skifte først. Tag mit lille røde kaschemir

shawl, og du kan bruge min grønne silkekyse. Din er ikke god nok."

„Kan jeg ikke faa spise først, moder," bad Elmira indtrængende.

„Nei. Du sulter ikke, om du venter en liden stund. Jeg vil ikke sende kold suppe til folk. Skynd dig nu efter kysen og shawlet. Staa ikke der og glan paa mig."

Elmira gik fortabt for at opsøge de nævnte ting, og moderen lagde haandklædet over bollen og fæstede det omhyggelig med knappenaale.

„Lad Elmira blive og spise, moder. Jeg skal gjerne gaa. Giver en god dag, om jeg aldrig mere faar noget at spise," plumpede det ud af Jerome.

Moderen gav ham et lynende blik fra de sorte øine. „Vær ikke uforskammet, Jerome Edwards," sagde hun, „ellers sender jeg dig ud i haven igjen uden en eneste mundfuld. Jeg har bedt din søster gaa, og dermed er den sag afgjort. Jeg vil ikke høre mere fra nogen af dere."

Da Elmira kom tilbage med det røde shawl over skuldrene og det blege ansigt næsten skjult i den svære grønne kyse, gav moderen sine befalinger. „Der, tag denne; og vær saa forsigtig, at du hverken spilder eller slaar den istykker. Tag den over til dr. Prescott, og hvem der saa end kommer til døren, naar du ringer, saa beder du om at faa tale med fru dr. Prescott. Forstaar du; giv ikke suppen til nogen anden. Fru doktor Prescott. Og naar hun kommer ud i døren, saa neier du og siger: Godmorgen fru Prescott. Fru Abel Edwards beder hilse og spørge, om De ikke vil smage paa en persillerodsuppe, som hun har lavet idag. Hun tænkte, De kanske ikke selv havde persillerødder paa denne aarstid."

„Kan du nu huske det?" spurgte moderen videre.

„Ja, moder."

„Gjentag det."

Elmira gjentog det hele som en papegøie i moderens opstyltede sprog. Det var en formel, hun kjendte fra før.

„Glem ikke: Hun tænkte, De kanske ikke selv havde persillerødder paa denne aarstid. Tag saa bollen, og vær forsigtig."

Elmira greb den med sine to smaa hænder, og Jerome aabnede og lukkede døren for hende.

„Saa, nu vil vel ikke fru doktor Prescott tro, at vi sulter ihjel, selv om hendes mand har pant i gaarden," sagde moderen, da datteren var gaaet. „Jeg sagde til mig selv, dengang hun sendte over den muggen med faarefrikasé, at jeg vilde give hende noget igjen, saasandt jeg levede længe nok. Jeg havde ikke taget imod den, havde ikke dere andre trængt den . . . Jeg skal da lade folk se, at vi ikke er tiggere endnu."

Jerome gav et nik, og et udtryk af fuldstændig sympati og overensstemmelse med moderen kom over hans ansigt.

Moderen kastede hovedet tilbage med stiv stolthed, som bar det en krone. „Hidtil har ingen i denne verden givet mig noget, som jeg ikke har betalt dem tilbage paa en eller anden maade. Det er kanske ikke saa mange rige folk, som kan sige det. — — Ræk mig din tallerken, Jerome; du maa være sulten.“ Hun fyldte tallerkenen til randen. „Der, spis nu og vent ikke længer. Sæt suppefadet ned ved peisen først, saa den holder sig varm til din søster og fader.“

„Skal du ikke spise selv da, moder?“

„Kunde ikke røre en skefuld af den suppe, om jeg blev betalt for det. Har aldrig bryd mig stort om persillerodsuppe heller.“

Jerome saa alvorlig paa moderen. „Der er nok, moder. Jeg har mere, end jeg kan spise her.“

„Hører du ikke, at jeg ikke vil have noget? Er ikke det nok? Der er suppe nok, om jeg kunde spise den, men jeg kan ikke. Jeg har aldrig likt den videre, og idag byder den mig rent imod. Sæt fadet ned og spis.“

Jerome adlød. Han tømte sin tallerken, og moderen nødede en til paa ham. Da Elmire kom igjen, spiste hun sig mæt, og der var endda nok til faderen. (Forts.)

Leo XIII.

Pavedømmets amerikanisering.

(Efter **E. Melchior de Vogüé** i „*The Forum*“).

Der lod sig allerede skrive et interessant verk om de tusen veie, ad hvilke den Nye Verden i senere aar har paavirket og tildels sat nyt liv og ny fart i den Gamle. O. A. Øverland har hos os pegt paa den indflydelse, som er udgaaet fra de amerikabreve, som hvert aar strømmer ind over landet til de tusen hjem fra søstre, brødre og kamerater paa den anden side af Vesterhavet. Indflydelsen er utvilsomt en af de virksomste kræfter i vort eget moderne nationale liv. Til ondt og til godt. Det samme gjælder alle Europas lande. Endog literatur og kunst har begyndt at influeres fra Amerika. Whitmann og Poe har øvet betydelig magt over nyere fransk literatur og derigjennem over hele Europas literære liv. I videnskaberne gjælder det samme. I astronomi blandt andet har Amerika allerede næsten taget ledelsen. I filosofi har ogsaa yankeerne ydet sit bidrag og vil utvilsomt gjøre det endnu mere i en nær fremtid. I den religiøse tænkning har de allerede givet et par mænd, hvis skrifter er oversatte til de fleste europæiske sprog og har vundet særlig de ledende intellektuelle kredse for sig. Den kjendte, nu afdøde franske senator og autoritet paa folkerettens omraade, Edouard Laboulaye erklærede, at han

saa sit fædrelands redning og fornyelse i de tanker og den religionens aand og form, som mødes i yankeen Channings verker. Og nu kommer den velkjendte franske forfatter Melchior de Vogüé og fortæller, at selve pavedømmet og hele den gamle katolske kirke er komne under Amerikas indflydelse og holder paa at amerikaniseres.

Leo XIII. er, siger han, utvilsomt den europæer, hvis sind er mest fyldt af Amerika. Fra Amerika fik han stødet til den politik, hvormed han i senere aar har forbauset verden og søgt at gjenoplive den katolske kirke og fornye dens magt i verden. Derfra kom den gnist, der tændte hans geni. Derfra hans forstaaelse af den nye tid og dens krav — fra direkte berørelse med amerikanske katoliker og med den omdannelse af den gamle kirke, som derover har fundet sted. Og der, mener han, er fremtidens land, der gjælder det om at plante kirken og samtidig om at gjøre denne skikket til at leve i det lands luft, der bærer paa fremtiden. Det er det vigtigste maal, han har sat sig. Selv tror han, at Amerika skal velsigne kirken ved at omskabe den i nye tiders ydre billede og ved at forlene den ny kraft, mens da samtidig kirken netop derover skal vokse sig stor og høi — al sjælsadels hjem — endnu engang. En amerikansk og en amerikaniseret katolsk kirke er med andre ord den gamle mands maal og ideal — den vei han ser til redning og seir for kirke og gudsrige.

Leo XIII. tilbragte, før han blev pave, livet paa en stille, tilbagetrukken maade, og ingen skulde i ham anet kirkereformatoren, diplomaten, fyrsters og statsmænds beseirer — den, der faktisk *har* gjengivet pavedømmet al dets ydre magt og storhed. Paven er for første gang paa lange tider en mægtig mand ogsaa i *denne* verden, en populær mand ogsaa langt udenfor sin egen kirkes grænser, en, til hvis geni og karakter folk, statsmænd og fyrster ser op.

Han var fra begyndelsen af den bogelskende, religiøse, lidt asketiske, stille munk, hvis lyst var filosofiske problemer og andre stille studier. Han blev som begavet italiener tidlig kardinal. I sit 33te aar sendtes han paa en liden pavelig diplomatisk mission til Bruxelles; det er den eneste berørelse, han havde med den store udenverden før sin ophøielse. Straks efter udnævntes han nemlig til biskop af det lille Perugia, i hvis ensomhed og ro han tilbragte 32 aar med studier og religiøst liv — baade udad- og indadvendt. Her studerede han blandt andet Thomas Aquinas, i hvis skrifter — et forsøg paa at skrive en samfunds- og livsførelsesfilosofi ud fra den middelalderske kristendoms grund — han fandt svar paa omtrent alle spørgsmaal.

I 1878 valgtes han til pave. De Vogüé var nærværende ved den ceremoni, hvormed hans ophøielse til Peter's stol foregik. Den fandt sted

med svundne aarhundrers pragt og nøie foreskrevne ceremoniel i det sixtinske kapel blandt Michel Angelos personer, der i det lille, halvmørke rum syntes mere levende end de gamle prælater, som deltog i ceremonien. Man gjentog her i de smaa forhold tog og processioner, som engang havde givet glans til den vældige Peterskirke. Men istedenfor folket, som ventede sin nye konge, var der nu blot forsamlet en del prælater, diplomater og høiadelige katoliker. Og fra det ellers tomme rum tegnede korrespondenter for fremmede blade skuespillet. Det hele gav indtryk af hendød storhed, af forstenede rester fra en anden verden. Der var intet spor af liv og magt i det hele.

Pavedømmet var da sunket næsten saa lavt, som det kunde, i magt og myndighed. Man talte om dets snarlige forsvinden. Man lo ad dets pragt og fordringer. Paven var næsten en komisk figur.

Heller ikke gav den nye pave indtryk af at skulle udrette store ting — en gammel, helgenagtig mand, som med svage fingre vilde holde helligdommens lamper stilt brændende, til den eftertragtede dag kom, da han kunde faa nedlægge det mødefulde hverv og fare hisset. Han var da en mand paa 70 aar.

Det var den almindelige antagelse i katolske lande, at uden først at faa Kirkestaten tilbage, kunde ikke pavemagten gjenvinde sin politiske, verdslige indflydelse i verden.

Og de første aar saaes og hørtes der lidet til Leo XIII. Han studerede forholdene, tænkte og overveiede. Efterhaanden begyndte den italienske regjering at føle, at den havde faaet en slu, seig modstander i Vatikanet. Han begik aldrig selv en feil, viste aldrig sine modstandere et saart punkt, gav dem ingen fordele eller vaaben ihænde, mens han samtidig iagttog dem med altseende øine og saa og udnyttede hver deres feiltagelse til alt, hvad der lod sig gjøre ud af den. Hans politik gik tydeligvis ud paa Kirkestatens gjenoprettelse. Men han tog fat paa dette maal med større kræfter og midler end hans forgjænger. Den italienske regjering saa snart, at pavens arbeide for at gjenvinde sin verdslige magt foregik al verden over. Det varede ikke længe, før den kloge, forsigtige mand i Vatikanet atter havde faaet verdens regjeringer til at laane ham øre, til at se ogsaa en verdslig magt i ham, som der endnu maatte regnes med.

Pavedømmet, hvis gravøl man nys havde beredt sig til at feire, begyndte atter at leve op. Paven blandede sig efterhaanden — klogt, forsigtigt — i alt. Han var ikke længer den grætne og afsatte italienske kirkefyrste. Kirkestatens gjenoprettelse blev blot et næsten tilfældigt led i gjenoprettelsen af pavens verdslige verdensmagt og universale indflydelse. Han satte sig omhyggelig ind i alle forhold al verden over. Han vilde

være den hellige *Fader*, hvem intet menneskeligt skulde være fremmed, og hos hvem ingen sorg eller nød skulde melde sig forgjæves. Han begyndte at give gode raad til fyrster og statsmænd. Overalt en moderat, klog, klartskuende og samvittighedsfuld mand. Hans personlighed begyndte at gjøre sig gjældende og at løfte Peters stol op med sig. Han anerkjendtes som en mægtig høvding og klog politiker med sjelden storslagne ideer og fordomsfrit sind.

Det var paa denne tid, at Bismarcks stjerne stod paa sit høieste. Berlin var den politiske verdens centrum, fordi der sad Bismarck. Og Bismarck trængte pavens hjælp til at beherske den katolske opposition i rigsdagen. Manden i vatikanet, som har sine øine overalt, saa sin anledning. Kunde han vinde Bismarck, saa lod denne sig bruge som fugleskræmme til at holde den italienske regjering paa respektsfuld afstand og i et passende ydmygt sindelag. Og han vandt Bismarck. Den katolske kirkefyrste aabnede en venskabelig underhandling med den store protestantiske kansler, der endte med dennes bekjendte „vandring til Kanossa". Fra nu af var pavedømmet med et slag atter en af verdens stormagter og det uden Kirkestat. Manden, som havde beseiret Bismarck og underhandlede uden at eie en tomme land med Europas stormagter som deres lige — han eied med et den hele verdens opmerksomhed.

Paa denne tid, siger forfatteren (1887), besøgte jeg atter Rom. Der var foregaaet store forandringer. Den gamle svage mand, jeg havde seet der ni aar før, var nu centrum for en ny verdensmagt under dannelse. Hans billede syntes at fylde den Evige By, hvor Italiens konger har leiet sig ind. Det var ikke blot gudfrygtige pilgrimme, der nu togede til Vatikanet. Der kom konger, fyrster, store statsmænd, ambassadører, forfattere, redaktører af verdensblade — kjendte navne fra alle verdens kanter og af alle og ingen kirkesamfund. De kom for at se den mægtige fyrste, den store mand. Alle internationale baand og traade førtes sammen i de pavelige kontorer. Han paakaldtes som voldgiftsdommer mellem protestantiske nationer. Han var blevet den store statsmand. Han skulde snart blive mere.

Af sit held havde han lært én ting — at pavedømmets verdslige verdensmagt kan gjenreises uden Kirkestat. Han begyndte endog at se, at en liden Kirkestat blot vilde blive en lænke om dets fod, og fra den tid har han slaaet vand paa den katolske tragten efter territorial tilegnelse. Naar han af og til endnu officielt taler om Kirkestaten, er det altid i milde former og nærmest som en eftergivenhed overfor de gamle, bortdøende elementer i kirken. Han har bestemt sat sig imod en fortsættelse af den gamle intrigepolitik mod Italien ved fremmede hoffer. Og netop herved har atter pavedømmets indflydelse vundet betydelig.

Den moderne tid egner sig fremfor nogen forudgaaende til organisation af rent ideale kræfter. Kirken som moralsk magt alene vil nu være langt sterkere ogsaa rent verdslig seet end en kirke, der stoler paa sin kirkestat. Kunde nogle kvadratmil jord øge eller mindske den magt, Leo XIII. nu eier? Eller vilde en regjering af prester i vor tid kunne vare? Og hvilken forøgelse af magt vilde en armé paa et par tusen mand give den katolske kirkes overhoved? — Leo XIII. ser, at nye tider bringer nye forhold.

Vinteren 1887 kom der til Rom to amerikanske prælater, kardinal Gibbons og erkebiskop Ireland, begge ualmindelig dygtige, begavede, alsidige personligheder, der i Amerika agtes og øver indflydelse langt, langt udenfor den katolske kirkes grænser. De kom over for at forsvare den amerikanske arbeiderforening *Arbeidels Riddere*. Biskopper havde forbudt katolske arbeidere at slutte sig til den. Gibbons og Ireland med mange andre kirkehøvdinger indsaa, at den politik ikke vilde gaa i Amerika. De reiste til Rom for at forklare paven stillingen. De var begge gode katoliker, men de var ogsaa begge egte yankeer. Der var lidt i dem af den aand, som bragte en anden fremragende katolik derover til offentlig at udtale, at den dag vil komme, da paven vil spasere nedover Broadway til sit kontor som en anden dødelig med hvid yankee floshat og i almindelig spadserdragt. Virkelighed og det levende liv var for dem store faktorer. Og der var et stænk af præriens frihed, udsyn og ligefremhed over dem. De talte, som det var deres pligt, ligefrem. De beskrev for paven den Nye Verden med sit demokrati, som ikke bare er en institution, men et liv, en tro, en folkets dyreste helligdom. De forklarte, at amerikaneren vil og maa være en fri mænd; at han absolut vil forkaste en katolicisme, der vil lægge kunstige baand paa ham som borger og medlem af samfundet, og være for meget barnepige for ham. Forklarte, at denne frihedstrang ikke er ondskab, men en hellig drift, som skal respekteres og fostres. At skal kirken leve derover, maa den blive demokratisk, fri, moderne, voksende og rummelig. De forklarte, at de selv elskede frihed og rum ligesom deres landsmænd. De elskede det, som de elskede kirke og kristendom, — og det vilde blive til millioners bitreste sorg, kunde ikke disse tvende berettigede følelser forenes under den Hellige Almindelige Kirkes tag.

De gamle kardinaler og pavelige embedsmænd korsede sig og stod maalløse, skandaliserede. At høre slige ord endog fra en kardinal og til Hans Hellighed. Slige ord — der lugted af prærie og sjøvand — her paa dette sted! (Lona Hessel i konsul Bernicks hjem).

Men Leo sad der og lytted opmerksomt — — lytted og lytted og tænkte. Og blev ikke skræmt. Det var en aabenbaring for ham — et

syn, sendt fra himlen. Der faldt skjæl fra hans øine. Han saa ind i en ny verden med nye forhold og med en ny kirke, som dog skulde være den gamle. Han forstod, og han saa veien udstukket for sig for alle de dage, som endnu maatte være ham forundt i denne verden. Amerikanerne havde ret. Kirken maa ikke lade tiden løbe fra sig. Den Hellig Aand bor ikke blot under tempelhvælvet — den arbeider ogsaa i folkenes dyb, i de voksende, klarnende bevidstheder, de groende samvittigheder. Ve den kirke, som lukker saa tæt sine vinduer, at den ikke ser *dette* den Hellig Aands arbeide i tiden og tager det til sit bryst og giver det gjenkjendelsens omfavnelse. Den kirke er død.

De havde ret amerikanerne. Der er noget nyt igjære. Der skabes en Ny Jord om os, og kirken maa lære at forstaa den for atter at kunne tage ledelsen. Det er jo troen — troen selv, dette, som slaar op af folkedybet og kræver *ret*. Det er jo en del af kristendommen selv dette, som menneskene kalder demokrati.

Og han saa, den gamle mand, den ottiaarige, at skal kirken leve, maa den gjenfødes, omformes, døbes af tidens nye ild og aand. Den maa gaa til folket den ogsaa, som staten har gjort. Den maa blive demokratiets sjæl og inspiration. Fyrsternes tid er forbi; folkenes kommer. Amerikanerne havde ret. Det er folket, folket, vi maa vinde. Det gaar ikke længer med de faa mægtige og store. Folket maa forstaa kirken, lære at holde af den — det maa gjøre den til sin. Det var det, amerikanerne vilde, og de havde ret. Just saadan skal kirken fornyes og nybygges. — — — —

Og den nye pavelige politik var given. Fra nu af var den klar, enkel, forstaaelig for alle. En efter anden forsvandt de gamle raadgivere fra vatikanet; kun den ene, den tro ven og tjener kardinal Rampollo er tilbage.

Den ottiaarige mand faar nyt liv; ungdommens glød og begeistring falder over ham. Han kjender ikke længer træthed. Den gamle kirkes tusen konservative kræfter staar ham imod, men med mild, ubøielig seighed trodser han alt og sætter sin egen suveræne vilje igjennem.

Fra nu af vendte han sig særlig til de to store moderne demokratier — Frankrige og Amerika. Han gav ordre til, at den franske geistlighed skulde ophøre med enhver underhaandsagitation mod republiken og ærligt akceptere denne regjeringsform som den, folket ønsker, og Gud vil. Han begyndte at udsende sine rundskrivelser til nationer og klasser — til det Engelske, til det Amerikanske folk, om det sociale spørgsmaal osv. I dem alle banker en ny aand. Demokratiet er sat i Peters stol.

Den ældre franske geistlighed, som endnu er bitter over den nævnte befaling, forstaar ikke pavens vide udsyn; den glæder sig over, at hans

eftergivenhed ikke har forsonet den franske republik eller de antireligiøse deklamatorer. Men paven ventede ingen saadanne øieblikkelige resultater. Han planter for kommende aarhundrers høst. Han ved, at kirken maa blive folkets, maa blive folket kjær som værn om alt, der er det dyrebart, skal den leve ind i fremtiden. Det er ud fra den overbevisning, han handler. Hvad bryder han sig om, hvad en del politikere af denne generation gjør til gjengjæld? Naar hans disciple og omgivelser taber modet, idet de peger paa denne mangel paa resultater, svarer den gamle mand: „Se længer frem, venner!"

Man maa fantasere frem al den seighedens, træghedens, intrigernes og smaalighedens modstand, som har samlet sig inden en saa gammel og vældig institution som den katolske kirke, vil man forstaa Leos vidunderlige kraft og evne til klogt og utrættelig at rydde vanskelighederne bort. Allerede evnen til at se og forstaa en ny tingenes tilstand, naar man har naaet otti aar efter et ensformigt, indesluttet liv, er jo tegn nok paa geni. At kunne i denne alder begynde et nyt, energisk liv som reformator og verdenshøvding — det grænser ligefrem til det mirakuløse.

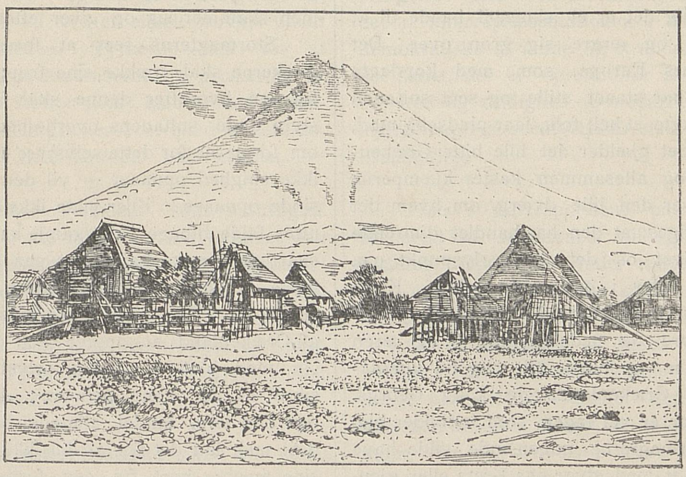
Og mere end nogensinde er Vatikanet atter blevet et verdenscentrum. Her mødes til audients missionærer, prester, biskoper, lægmænd fra alle verdens kanter. Enkeltvis slippes de ind i det værelse med gule silkedraperier, hvor Leo sidder i en forgyldt stol under en rød baldakin. Han sætter straks den nyankomne til at berette. Det er ikke om kirkelige forretninger, han spørger; men om livsvilkaarne i den besøgendes del af verden. Alt, alt. Hvordan lever man der? I de øvre, i de nedre klasser? Hvem er jeres ledende mænd? Hvad er de for slags mænd? Kjender De nogen af dem personlig? osv. Alt vil han have rede paa, mundtlig og fra troværdige øienvidner. Hans skarpe øine gjennemroder deres sjæl. Naar han har faaet al den oplysning, der er at faa, naar han ser de fremmede forhold for sig, giver han sine raad, og de ender gjerne saa: . . . „Vi maa gaa til folket, vinde folkets hjerte . . . Vi maa søge at forbinde os og gjøre fælles sag med alle bra mennesker, hvad end deres oprindelse eller meninger er . . . Vi maa ikke tabe modet . . . Vi skal seire tilsidst — over fordom, uretfærdighed og vildfarelse."

De gamle kardinaler og pavelige embedsmænd har endog maattet overleve den skandale, den vanhelligelse, at den Hellige Fader lader sig interviewe og forklarer sin politik, sine hensigter til en reporter fra f. eks. *Le Petit Journal!* Paa alle vis søger paven at naa direkte frem til folket. Han søger at faa tale med alle — arbeidere, vantroende. Han vil forstaa alle, alt, hele vor tid. Arbeiderdeputationer modtages med samme honnør som de høie kirkelige dignitarer.

En længere samtale med paven efterlader indtrykket af en sjelden

alsidig og klar intelligents, verdensomfattende; af en mild, men ubøielig vilje, der træder vanskeligheden under fode med et vindende smil og aldrig giver tabt, men heller aldrig synes at buse paa; af en ærlig liberalisme; af en sterk men oplyst tro, der respekterer andres afvigende tro; af et endnu varmt hjerte, uden smaalighed og uden bitterhed mod modstandere, overordentlig kjærligt mod dem, der staar ham nær. Og man glemmer aldrig de sidste ord fra den spinkle skikkelse i stolen, idet man allerede har haanden paa dørklinken — den udstrakte haand, som al legemets kraft pludselig synes at sende frem, og de sterkt betonede ord: „Mod! Arbeid! Kom og besøg mig igjen!“ Ikke et ord af melankoli, ikke en hentydning til, at han har naaet den alder, da fremtidige møder er usikre. Man føler, at denne otteogottiaarige ikke ønsker at dø, saalænge der er et slag at slaa for hans sag; at han ikke tænker paa døden; og at han har sat sin vilje imod dødens.

Dog døden vil en dag seire. Hvordan vil det da gaa? Vil atter de konservative kræfter faa magten og ødelægge Leos verk? -- Der er neppe, mener forfatteren, fare for det. Leo har givet Kirken bestemt kurs, og den vil ikke kunne ændres. Den katolske kirke vil blive fornyet og demokratiseret. Det er Leo VIII's verk. Som en ny Kolumbus satte han opdagerens fakkel i Peters skib og styrede uforfærdet mod den Nye Verden, hvor han saa de kræfter, der skal fornye kristendommen og gjenoprette dens ligevegt.

Bjerget Ida paa Kreta.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 24. februar 1897.

Fy! — Saaledes hilste den mere uafhængige og frittalende opposition i det engelske underhus regjeringens erkjendelse af sammen med de andre magter at have beskudt den græske eller kretensiske leir ved Kandia. Ordet har vistnok fundet gjenklang den hele civiliserede verden over. Det har neppe paa mange, mange aar været bedre anledning til at benytte det. Keiser Wilhelm mener, at Europa har gjort sig latterligt ved sin optræden. Det har det utvilsomt; men det har ogsaa gjort det, som værre er, givet os en af den nyere histories usleste, infameste, mest oprørende skuespil. Europa som loyal bundsforvandt af „Morderen paa tronen“ — sandelig det er et skuespil baade til at le ad og ærgre sig grøn over. Det stakkars Europa, som med korslagte arme har staaet stille og seet sultanen nedslagte et helt folk, faar pludselig mod, naar det gjælder det lille bitte Grækenland, og allesammen kaster kjæmperne sig over den lille dværg, om hvem det skal siges, at den har handlet glimrende og givet os det første lyspunkt paa lange tider i orientalsk politik. Kreta er nu i hvert fald frelst fra tyrkisk vanstyre og nedslagtning — og æren deraf er og bliver til evig tid *udelukkende* Grækenlands og kong Georgs. Thi der er vel ingen, som indbilder sig, at stormagterne nogensinde vilde have optraadt med alvor paa Kreta eller gjennemført noget reelt der, ifald Grækenlands handling ikke havde tvunget dem dertil. Nu lover de, nu er det sikkert, at sultanen aldrig mere vil raade paa Kreta. Øen faar selvstyre i hvert fald. Det skyldes udelukkende Grækenlands raske og hensynsløse optræden. Gud give, der fandtes et Grækenland og en kong Georg, som vilde kaste sig paa lignende vis ind i Armenia og ogsaa der tvinge de stakkels stormagter til at handle og love, at hvad der end sker, sultanens herredømme i Armenia skal være endt. Kong Georgs handling har saaledes udrettet mere for Kreta paa otte dage, end aarlange diplomatiske noter og europæisk „enighed“ og „garanti“ vilde gjort.

Maatte nu bare grækerne ikke lade sig skræmme, men holde ud, sætte landets tilværelse ind paa Kretas frigjørelse. Lad magterne bombardere Athen og atter opløse det Grækenland, de selv har skabt, om de tør og kan. Bedre for Grækenland at gaa tilgrunde nu, end opgive sine stammefrænder til magternes betydningsløse „garanti«. Men Europa gjør naturligvis regning paa, at grækerne skal blive skræmt og give sig; holder grækerne bare ud, saa gaar neppe magterne til det yderste, men skammer sig og giver efter tilslut.

Stormagterne sees at foreslaa, at grækerne skal trække sine tropper bort fra øen, hvorefter denne skal faa selvstyre under sultanens overhøihed. Men om formerne for dette selvstyre er endnu ikke enighed opnaaet — vil den nogensinde opnaaes? Eller vilde ikke det hele atter falde tilbage i det gamle kaos, saasnart de græske bajonetter paa øen ophørte at stikke Europa i siden og anspore det. Det vilde være ædelmodigt af Grækenland at opgive øen og nøie sig med blot at opnaa selvstyre og sikret liv for dens beboere; det vilde øge den ære, landet allerede har vundet: men lad det for al del ikke trække sine tropper bort fra øen, forinden det har sort paa hvidt for, at Kreta virkelig

faar fuldt selvstyre, og at sultanens overhøihed blot bliver nominel, — forinden alle magter har svoret til dette, sultanen har givet sit samtykke, og de tyrkiske tropper er skikket hjem. Saa meget skylder det sine frænder paa øen.

Grækenland faar officielt mange knubord, fordi det har sat den europæiske fred i fare. Her er der fuld grund til at anvende Mrs. Brownings ord under lignende forhold: Bedre den frygtede europæiske krig med al dens forfærdelighed end en fortsættelse af den tyrkiske elendighed og umenneskelighed. En fred, som betyder underkuelse, daglige officielle myrderier, slagtning af hele folk, en fred, som i store dele af verden blot er urettens, tyranniets og den mest barbariske grusomheds opretholdelse og fredning, den er sandelig intet at holde paa eller værne om, og det vil neppe blive lagt Grækenland tillast, om det virkelig bryder en saadan fred og derved faar gjort en ende, en gang for alle, paa hele den tyrkiske pestbyld. Man kan ingen sympati have med det Europa, som, fordi det ikke kan blive enigt om at dele den tyrkiske arv, absolut vil opretholde „Tyrkiets integritet" med alle dets myrderier, — og som beskyder grækerne, naar de vil rive en enkelt provins ud af elendigheden. Tyrkerne faar lov at skyde paa kretenserne og grækerne, og Europa støtter dem; men løsner kretenserne eller grækerne et skud til forsvar, har de hele Europa paa nakken. — Deiligt.

Keiser Wilhelm, som naturligvis maatte være med her, har opnaaet den ham velundte ære at blive hyldet af sultanen og hans omgivelser som den kronede morders eneste og varme ven og som den, der har reddet og opretholdt Tyrkiet med dets myrderier og elendighed.

Det **amerikanske** senat har udsat den videre behandling af voldgiftstraktaten til efter den nyvalgte præsidents tiltrædelse. De stakkels smaa mennesker i senatet mener, at Cleveland i hvert fald skal snydes for æren af at se traktaten fuldt færdig som præsident. Som om ikke enhver vil give Cleveland, hvad hans er i den sag, enten senatet ratificerer den traktat, han har oprettet, nu eller senere. — Man faar jo haabe, at udsættelsen virkelig betyder, at traktaten vil blive ratificeret, naar Mc. Kinley er tiltraadt, fordi de clevelandske antipatier da vil være borteliminerede. Men desværre, det er nok langtfra sikkert. Man tør ikke tro, at Mc. Kinley er af større art end de oppositionelle senatorer. Det er desværre sandsynligt, at han er saa god chauvinist som nogen og vil støtte arbeidet mod traktaten. Til at ville pynte sig med fjære, stjaalne fra Cleveland, er han vel ogsaa for hæderlig en mand. Traktatens udsigter er derfor bedrøvelige. Lad det imidlertid slaaes fast: Folkene vilde den; pressen støttede den uden hensyn til parti, næsten enstemmigt; kirken arbeidede for den af al magt og evne uden hensyn til troesbekjendelse; og folkenes ledende mænd og styrere, de officielle regjeringer var for den og tog initiativet til dens istandbringelse: men den strandede paa en del af folkerepræsentationen i det mest demokratiske af lande og strandede paa det senat, der er oprettet for at værne om fred og sindighed og modarbeide de andre magters eventyrlyster eller farlige krumspring.

Times's korrespondent paa **Kuba** erklærer, at spaniernes stilling nu er haabløs. Oprørerne vinder terræn hver dag, og Weyler gjør det spanske styre mere og mere forhadt. At føre krigen til dette aars udgang vil koste Spanien henimod 400 millioner kroner. Mere penge *kan* det ikke skaffe. Og der er ikke den ringeste udsigt til, at spanierne inden den tid vil have gjort mindste fremgang. Det maa derfor ansees nogenlunde sikkert, at Kuba *er* tabt for Spa-

nien, og at inden 18 maaneder er Havana republiken Kubas hovedstad.

I **New Zealand** er der (sidst juli) vedtaget en lov, som tillader herreder og byer, naar de saa ønsker, at indføre Henry Georges beskatningssystem i dets helhed — det vil sige lægge *al* skat paa de naturlige og sociale jordværdier.

Nu da juleindkjøbene af bøger er forbi, er det kanske den heldigste tid til at fremkomme med et par betragtninger over vor *bogavl og vort folks læsning*. Det er trist at se, hvorledes næsten hele vor bogavl gaar op i skjønliteratur — det vil sige romaner og digte. Der læses øiensynligen lidet andet; der anmeldes lidet andet i dagbladene; der sælges lidet andet — bare romaner og digte, romaner og digte, aar ud og aar ind. Andet diskuteres ikke, andet er ikke gjenstand for samtale. Vi er formelig et folk af romanædere. Hele vort aandsliv hviler paa skjønliteratur. En italiensk forfatter, der for en tid siden besøgte vort land, forbausedes ved at høre, at vi tager endogsaa vor filosofi, tænkning, livsopfatning, teologi fra skjønliteraturen.

Dette er jo utvilsomt en usund tilstand og en ensidig overdrivelse af skjønliteraturens betydning. Det er klart, at et aandsliv, der er saaledes grundet, maa blive temmelig fattigt og vaklende, og det forklarer utvilsomt mange fænomener i vort nationale liv — vor mangel paa kritik, literaturmodernes herredømme over os osv.

Ingen vil vistnok mistænke mig for at undervurdere skjønliteraturens betydning. Det skal mere end villigt indrømmes, at en roman af en mester som V. Hugo, George Eliot eller Bjørnstjerne Bjørnson hører til den høieste og ogsaa kulturelt mest værdifulde af al literatur. Her har vi bagom kunstneren den store personlighed, der i romanens form giver os et væld af tanker, af geniglimt, af livsforstaaelse, af menneskekundskab, der ellers maatte søges og ofte søges forgjæves gjennem mange bind af filosofisk literatur. Der er ingen høiere, ingen værdifuldere literatur end denne. Men al skjønliteratur er ikke af samme klasse. Det synes man imidlertid hos os at tro; det indtryk er i hvert fald gaaet ud iblandt folket. Fordi Ibsen, Bjørnson og Lie har skrevet bøger, der er som aabnede døre til dybere forstaaelse af livet, som hele kurser ved et livskunstens universitet, saa har man faaet det indtryk, at al skjønliteratur maa være lige aandelig udviklende. Følgen er, at man læser med andagt alt, som kommer i skjønliterær form, tror alt, tilegner sig alt og dyrker som et filosofisk geni, en erfaringens vismand og en aandens høvding hver eneste romanforfatter, fortæller eller verseskriver. Og dette er jo absurditet.

Tristest er det at se, hvorledes dette virker blandt ungdommen ud over landet. Der gaar en yderst lovende og glædelig bevægelse blandt ungdommen hele landet over — en bevægelse, der springer af kundskabstørst, større livstrang, nyvakt idealitet, kulturlængsel. Og de unge danner læseforeninger, diskussionsklubber, bogindkjøbsforeninger osv. Men det triste . . . . I andre lande, i yankeernes land f. eks. vilde saadanne foreninger straks give sig til at læse og studere Shakespeare, Browning, Gøthe, Dante osv. Men hos os — tror man kanske, at de gaar den vei? Langtfra. Ikke engang til vore egne mestere gaar man. Nei omtrent alle disse mennesker har faaet den ulykkelige idé ind i sig, at for at „følge med“

og blive „dannede mennesker“ maa de sluge al den roman- og digtliteratur, som forlæggerne hver jul vælter ud over os. Og det tragikomiske er, at disse udmerkede, kulturtørstige sjæle sidder der og læser Per Nilsens sidste digtsamling eller Jens Svendsens sidste „novelle“ med en andagt og en sindets modtagelighed, som var dets Guds ord, de læste. For dem er den lykkelige forfatter en ufeilbar autoritet, en tillidsfuldt fulgt leder gjennem livskunstens og livsforstaaelsens labyrintiske gange. Er det ikke bedrøveligt, at den vaagnende kundskabstrang skal tage den retning? Og maa vi ikke se at faa en ende derpaa? Lad den sidste romanliteratur ligge, ærede damer og herrer, og læs det, som der virkelig er værdifuld aandsføde i! I kan være udmerkede og fuldt udviklede mennesker, selv om I ikke kjender en eneste roman fra de sidste ti aar. Der er mere vækst og aandelig udvikling i en roman af George Eliot end i hele armfulde af de lige kostbare bøger af Ole og Per, som kommer hver jul. Læs det gode gamle. Læs det, som virkelig tager en op paa høiderne.

Det vil da sige, naar det er aandelig udvikling, kultur, forstaaelse, I søger. *Ellers* har naturligvis de fleste bøger sin berettigelse. Vi kan for oversigts skyld godt dele skjønliteraturen i tre klasser. Den første og meget faatallige er den, som allerede er nævnt, hvor forfatteren ved siden af at være en kunstens mester er en rig, forstaaelsesfuld personlighed, der i sine bøger nedlægger en hel filosofi og kultur. Den anden klasse er den rene kunstliteratur — der blot har sit værd som kunst betragtet, væsentlig rent teknisk set. Den kan meget godt forbindes med dumhed, overfladiskhed, meningsløshed og det rene tøiseri; thi — det er værd at slaa det fast — at være kunstner er ingen garanti for at være en vismand. Kunstneren kan godt være en stakkels dumrian og kan ved sin kunsts hjælp give dumheden en slem og skadelig magt. — Endelig har vi den tredie klasse af skjønliteratur — underholdningsliteraturen, der er fuldt berettiget til morskab, tidsfordriv, opbyggelse mellem livets alvorsstunder. Men man faar ikke overdrive dens betydning. Alt har sin plads og ret. Lad os blot faa noget andet ved siden af — en solidere, alvorligere literatur, der kan give vort aandsliv dets benstoffe og muskelstyrke, saa det ikke udelukkende bliver en gasballon eller en opblæst, benløs kjødmasse. Lad os blandt andet faa oversat en del af de forholdsvis faa virkelige storverker, som alle mennesker burde læse, og som alle ungdomsforeninger først og fremst skulde befatte sig med. Folk maa vænnes til at kjøbe dem.

Nu klager jo forlæggerne over, at en fremmed bog, der er over ti aar gammel, ikke kan sælges hertillands, om den er aldrig saa udmerket. Men paa den vis bliver vi et folk af barbarer uden del i den store verdens høiere kulturliv. Vi behøver ikke at følge med i tidens sidste frembringelser; men vi maa følge med i de frembringelser, der er for alle tider. Det lønner sig ikke at lægge skjul derpaa: Vi er endnu et folk uden reel kultur — udenfor faa og snevre kredse —, et halvdannet folk. Det er saa; sammenlignet f. eks. klasse for klasse med selve yankeerne staar vi langt tilbage. Og skal dette blive anderledes, maa vor bogavl og læsning ændre karakter. Skjønliteraturen maa finde sig i at træde lidt tilbage. Historie, filosofi, populær videnskab maa faa en langt større plads end hidtil, og de store verdensmestre maa foreligge i gode og vellæste

oversættelser. Vi maa, som et dagblad allerede har fremhævet, faa en række egne forfattere af rang ogsaa udenfor skjønliteraturen — historikere, tænkere, naturvidenskabelige forfattere, og disses frembringelser maa bedømmes af fagmænd og efter sit indhold og sin form, ikke rent skjønliterært. Og som *„Kringsjaa“* ofte har fremhævet, vi maa faa en del begeistrede og dygtige foredragsholdere, der for sagens skyld og mod liden betaling vil bære bud om og fra de store tankens og digtningens høvdinger ud over det hele land. I en saadan foredragsvirksomhed, kanske med ungdomslagene som støttepunkter, ser jeg den ligeste og bredeste vei til den kulturvækkelse, vort land nu *maa* gjennemgaa. Den vilde snart bane vei for en skjønsommere læsning og derigjennem for en rigere og alsidigere bogavl.

Imidlertid en tak til de forlæggere, som allerede nu fordrister sig til at spæde op romanliteraturen med en enkelt bog iblandt af solidere art. Det faar tilsidst siges, at aaret i saa henseende har vist fremgang; der er kommet et par religionsfilosofiske bøger; i hvert fald et historisk arbeide af betydelig interesse (Vogt: *Dublin som norsk by)* og en oversættelse af et storverk (Gøthes Werther). Desuden bragte jo aaret flere skjønliterære arbeider, der ikke hører de vanlige aarsskabninger til, men vil leve en god stund ud over aaret og vel fortjener ungdomslagenes læsning.

Nedenfor gives et citat af naturforskeren George John Romanes, hvis tænkning vil blive gjort til gjenstand for behandling i en artikel i tidsskriftet. Citatet er væsentlig fra et foredrag over *Mind and Motion* fra 1885. Hele foredraget er en kritik over ateismen. Den bog, som i *„Kringsjaas“* artikel vil blive gjennemgaaet, udkom i 1876. Ovenstaaende citat er altsaa blot af ni aars senere dato. Han var 37 aar gammel, da han skrev disse ord. Man skal derfor have vanskelig for at forklare hans teisme her som en følge af alderdomssvaghed eller sygelighed. Da vil det vel ligge nærmere at forklare hans første bog, hans kritik over teismen, skreven da han var 28, som et udslag af ungdommelig uerfarenhed og overdreven selvsikkerhed.

Citatet er interessant, fordi det altsaa kommer fra en af vor tids største naturforskere og klareste hoveder, fra en mand, der har skrevet kanske tidens skarpeste kritik over teismen, en mand, som havde vist sin evne til at betragte det hele religiøse spørgsmaal absolut objektivt og nøgternt. I sin ungdom havde han skrevet mod teismen. I 37 aars alderen, efter at have tænkt mere over sagen, er han temmelig sikker paa, at ateismen neppe har et ben at staa paa, og at den dybeste og klareste tænkning vil se en tydelig vei ud af agnosticismen og ind i en ophøiet teisme eller gudstro. Fænomenet er visselig af saa meget værd, at det fortjener at kjendes.

Naar naturvidenskabens fremskridt stadig fører os henimod den slutning, at der ikke gives bevægelse uden aand eller rationalitet, maa vi da ikke indrømme, at den slutning, hvortil metafysiken paa sin side er kommen, at tilværelse og viden er uadskillelige, herved bekræftes fra uafhængigt hold? — Mig forekommer det i det mindste, at den tid nu er kommen, da vi som i et

gryende lys kan skimte, at studiet af naturen og af vort eget aandelige jeg mødes om disse dybeste sandheder. Men er dette saa, er der ingen bevægelse uden rationel aand og ingen tilværelse uden viden, saa kan vi heller ikke med Clifford slutte, at Altilværelsen er uden aand eller rationel sjæl, eller benegtende besvare hint mest omfattende og dybestgaaende af alle spørgsmaal — Er der forstand hos den Høieste? Heller maa vi da med Bruno slutte, at det er i aand og bevidsthed, vi lever, færdes og har vor hele tilværelse.

Dette sidste tror jeg er den retning, hvori logik og tanke peger, ifald vi blot omhyggelig og upartisk udreder de foreliggende kjendsgjerninger. . . . . . . Er det end saa, at naturvidenskaben nødvendigvis blot kan tale i agnosticismens sprog, saa maa vi i det mindste tilse, at dette sprog er rent og korrekt, og at deri ikke indsniger sig barbarismer af en ganske uberettiget negativ dogmatik. Vi vil da finde, at den saaledes videnskabelig afledede tankens grammatik ikke tilsteder noget, der staar i radikalt modsætningsforhold til ærværdigere tankens former, selv om vi finder, at mange af de gamle ord ikke længer passer ind i det nye tankens sprog. Vi vil finde, at mens lidt fysiologisk og lidt psykologisk viden stemmer menneskets sind til ateisme, vil et grundigere kjendskab til begge og endnu mere til de to kundskabsfelters forhold til hinanden, føre det tilbage til en eller anden religionsform, som vistnok tør være mere ubestemt og flydende, men ogsaa mere ophøiet og emnet værdig end ældre tiders religiøse systemer.

George John Romanes 1885.

Vi kastes saaledes over paa teismen som den eneste nævneværdige forklaring af verdensordenen . . . . . . Efter min mening kan ingen forklaring af naturens orden tænkes eller nævnes uden den, der i Intelligens ser den endelige styrende aarsag til alt . . . .

George John Romanes (*mellem 1885 og 1889*).

Forskjellige meddelelser.

Den amerikanske løitnant Peary søger at faa istand en ny Nordpolekspedition over Grønland og polarisen. Hans plan synes lovende nok. Han vil benytte indtil 10 aar og sikre sig tilbagetoget ved en række proviantstationer. Med to ledsagere vilde han fra Nordgrønland sætte over isen direkte mod Polen — omtrent som Nansen og Johanssen satte ud fra „Fram“ nordover. Gaar det ikke det første aar, vil han prøve igjen det næste.

Flyvemaskinen. — I sin aarsindberetning til *Smithsonian Institution* i Washington, udtaler professor Langley, hvis eksperimenter med en flyvemaskine før er omtalt i *Kringsjaa*, følgende: „Jeg har i mine fristunder udført en række forsøg, hvis udfald synes at berettige den udtalelse paa dette sted, at det nu ved mekaniske midler er muligt at flyve eller seile gjennem luften. Den 16de mai 1895 eksperimenterede jeg første gang med en liden maskine, bygget af staal og drevet af en dampmaskine. Den fløi to gange henimod en kilometer under udmerket styring og balancering. Denne afstand var alt, dampmaskinens kraft tillod. Siden har maskinen

fløiet over 1½ km. Der benyttes ingen gas, udelukkende mekaniske midler, og hele maskinen selv veier mere end tusen gange luftens vægt. . . . Jeg kan ikke vide, hvor meget min interesse for arbeidet skader min dømmeevne; men det forekommer mig, at *Smithsonian Institution*, som har overtaget afslutningen af disse forsøg, hermed har ydet et mindeværdigt bidrag til verdens gavnlige ting."

Et socialt problem. — Engelske gaardbrugere og bønder sælger sine gaarde i mængdevis og reiser til byerne eller udvandrer til kolonierne for at begynde livet paany. Jorden falder i pris overalt paa en aldeles ødelæggende maade. Engelske gaardsbrug er nylig solgt for en tiendedel af, hvad de var værd for tyve aar siden. Det er i det hele vanskeligt at sælge til nogensomhelst pris. Forholdene er de samme paa det europæiske fastland og endog i Amerikas ældre stater. Og ingen øiner hjelp. Lord Salisbury negtede nylig at modtage en deputation af gaardbrugere, fordi han allerede kjendte alt, hvad de vilde sige, og ingen hjelp vidste for deres vanskeligheder. — Er det ikke klart, at jordbruget holder paa at undergaa en lignende revolution, som den, der har givet os storindustrien istedenfor den gamle haandværker, og at ingen magt i verden kan hindre eller stanse den revolution?

Notitser.

— Glasgow synes at være en lykkelig by. Det er før rygtevis omtalt, at alle skatter skulde ophæves fra 1ste januar iaar, idet byens eiendomme, gasverk, vandverk, etc. betaler byens udgifter. Dette synes ifølge *American Fabian* virkelig at være tilfældet. Sporveien overtoges af kommunen 1ste juli 1894. Billetprisen nedsattes straks 33 %, saaledes at gjennemsnitsprisen (den varierer med afstanden) blev ca. 6 øre. Sporveien gav dog et nettoudbytte af 410,000 kroner. Den befordrede 57 millioner passagerer (Glasgow har 600,000 indbyggere). Det næste aar kom gjennemsnitsbilletten paa lidt under 6 øre, Der befordredes 86½ million passagerer med en nettofortjeneste af 785,000 kroner.

— Glasgow skal ogsaa faa et system af 2—300 elektriske uhre med 18" skiver. De vil, takket være den elektriske strøm, vise præcis samme tid i alle dele af byen. Der er endog tale om at lade privatboliger faa tiden pr. elektrisk traad.

— I februar 97 møder i Washington den første nationale „kongres af mødre". Der vil være repræsentanter for alle landsdele. Mødres interesser af enhver art, barnepleie, opdragelse, skoler, skal diskutteres. Det er den første fagkongres af den art i verden, skjønt „faget" er det ældste og vigtigste af alle.

— Der blev nylig givet et privat bal i New York, som kostede mellem 600,000 og næsten 2,000,000 kroner. Der er forskjellige overslag, minimumet er 600,000 kroner og sandheden ligger formodentlig midt imellem de to tal. Det har vakt opsigt og en fremragende geistlig i byen har taget begivenheden som udgangspunkt for en tordnende præken.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 15. MARS 1897. HEFTE 5.

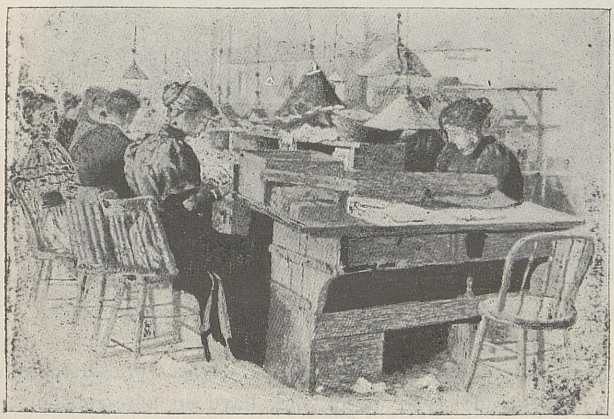
Moderne kjæmpebutiker.

(Efter **Samuel Hopkins Adams** i *„Scribner's Mag.“*).

(Slutning).

Alle indkjøb bringes naturligvis frit til kundens dør, naar det ønskes, og sendes tillige for udenbysboende frit til nærmeste jernbanestation inden 150—300 km. fra byen.

Varer, som skal sendes ud i byen, gaar først til et inspektionskontor, hvor det eftersees, at alt er i orden. Der hentes de af en gut med en kurv, som tager dem ned i kjælderetagen, hvor indpakningsstyrken arbeider. Her gaar de først til pakkernes disk, hvor de pakkes godt ind; derfra til addresseskrivernes borde, hvor addressen bliver skrevet paa. Efter dette faar en „assortør“ fat paa dem; denne deler dem i indenbys og udenbys og de første tillige efter de væsentlige bydistrikter. Derefter kastes hver klasse af pakker ud paa et stort bord, rundt hvilket der sidder gutter med smaa river. Rundt bordet staar store numererede kurve. Kurvenes numre svarer til kjørernes. Naar en pakke kastes paa bordet, raabes adressen

Postbestillingsdepartementet.
Mange butiker har alene her en betjening paa flere hundre personer.

høit, gutterne er da saa kjendt i byen, at de straks ved, til hvilken kjører (hver kjører har sit lille distrikt), den maa gives, og følgelig griber en den med sin rive og sender den behændig ned i den kurv, hvor den hører hjemme; her samles da endelig pakkerne op af de gutter, som følger med kjørerne, og bæres ud i vognen, som venter udenfor. Ankommet til kundens hus, springer gutten indom med pakken, mens kjøreren saa smaat kjører videre til næste kunde.

I de største butiker er der 4—500 mand i jevnt arbeide med ind-

Indpakningsrummet. — Hvor varerne pakkes til forsendelse i byen eller pr. jernbane.

pakning og fordeling af pakkerne. Over denne styrke præsiderer en „pakkechef", som maa kjende byen ud og ind, have en adressekalender aftrykt i sin hjerne. Hertil kommer saa 120—150 vogne til aflevering af varer og over dobbelt saa mange heste, samt en kjører og en gut til hver vogn.

Alle varer ombyttes med høflig beredvillighed, naar kunden ønsker det.

Der er et fuldstændigt system af kvitteringer og *checks*, som gjør, at hvert salg og hver detalj i salget bliver noteret. Hver aften opgjøres dagens omsætning og status, og opgjørets rigtighed kontrolleres ved checksystemet. Alligevel er der betydelig anledning for betjeningen til at praktisere

uærlighed, om den er saaledes anlagt. Særlig gjælder det departementscheferne, hvis operationer neppe lader sig kontrollere. Man maa simpelt hen stole blindt paa dem, og tilliden skuffes sjelden. Undtagelserne gaar som anekdoter gjennem forretningsverdenen, — saaledes om en departementschef, som vidste, at han skulde afskediges og i sidste øieblik for firmaets regning kjøbte 250,000 røde plüsch-indbundne fotografialbumer til temmelig høi pris. Han fik naturligvis procenter paa bestillingen af den fabrik, hvor han kjøbte dem. Hans eget firma maatte give dem bort som „presenter" til kunderne for at blive dem kvit.

I regelen stoler man dog i Amerika i langt høiere grad paa hinanden

Indpakningsdepartementet II. — Adresserummet. — Hvor pakkerne paaskrives adresse.

end i den gamle verden og skuffes sjelden. I disse svære forretninger maa man selvfølgelig have sit eget opdagelsespoliti, der naturligvis maa vide at optræde uden at genere hæderlige folk; men saavel der som i de mindre butiker, hvor man ingen opdager har, viser man publikum en ganske anden tillid end her hos os. Det er en af de ting, der støder en mest, naar man efter et amerikaophold kommer hjem — at føle, hvor man bliver mistænkt, paaagtet og ilde troet. Men efterhaanden lærer man ydmygt at finde sig saa nogenlunde i det, naar venner inden forretnings verdenen forsikrer, at hos os maa denne mistænksomhed og aarvaagenhed til.*)

*) Sørgeligt! — naar man mindes den tillid, man i den nye verden følte sig gjenstand for, hvor man end kom, og hvor absolut ukjendt man end var

Dampkjædelrummet. Herfra drives elevatorer, elektrisk belysningssystem, der er stort nok for en mindre by, centralopvarmningsapparatet, pneumatisk pengepost, varejernbanerne, osv.

I disse store forretninger, hvor omsætningen løber op til 50 millioner kroner og mere om aaret, regner man dog hvert aar et tab paa ca. 50,000

anledningerne til at putte til sig baade det ene og det andet manglede sandelig ikke. Enten er amerikanerne gjennemgaaende meget ærligere end vi, eller vor forretningsverden er mere naturlig mistænksom end den amerikanske. Hvad det er, faar de afgjøre, som kjender forholdene godt nok dertil. Men sikkert er det, at i tolv aar i Amerika som fremmed har *„Kringsjaas"* redaktør aldrig følt sig anseet som tyv eller mistænkt for uærlighed, mens det paa fire aar herhjemme er hændt en del gange for ofte for ens gode humør og absolute sindsro.

kroner ved uærlighed og tyveri væsentlig fra professionelle butiktyve og kleptomaner og dels ogsaa lidt fra betjenings og kunders side. Heri medregnes dog ogsaa opdagernes løn. Hvor der er saa lidet vagthold og saa udstrakt frihed med en fuldt betroet betjening paa 4—7000 mand, kan ikke dette siges at være høit. Det er det gjennemsnitlige beløb fra aar til andet. Selvfølgelig tabes ikke saa meget hvert aar; men til gjengjæld kan der jo et enkelt aar indtæffe et større tyveri.

De *professionelle* butiktyver er den største fare. De er væsentlig kvinder og overmaade dygtige og slue. Forholdsvis almindeligt er det at lade kniplinger og lignende falde ned i en halvaaben parasol eller paraply. De større forretninger har imidlertid en forening, hvis medlemmer underretter hinanden om opdagede butiktyve og slette betalere.

Gang med aflukker til betjeningens tøi. — Billedet er taget fra en butik, hvor der var to saadanne gange; den ene med 1900 aflukker for den kvindelige betjenings tøi; den anden med 1400 for den mandlige betjening.

Hver forretning har ogsaa et eget kredit- eller oplysningsdepartement, hvis chef maa have rede paa alle menneskers pengeforhold. Ønsker en kunde kredit, sendes der en lap derom til dette departement, og lappen kommer snart tilbage med et merke, som betyder: „tilstaaes“ eller „tilstaaes ikke“. En større forretning har gjerne fra 10,000—60,000 kreditkunder. Det er da klart, at der hviler et betydeligt ansvar paa dette departements chef; en del slette betalere blandt disse vilde snart forringe aarets fortjeneste i betydelig grad. Paa den anden side maa der vises den yderste forsigtighed med at negte kredit; thi det betyder naturligvis altid tabet af en kunde.

Man ser saaledes let, at der ingen sinekurer gives i forretningen; hver mand har nok at gjøre. Det samme gjælder det sidste men ikke mindst vigtige departement — averteringens. Dettes chef maa ogsaa være lidt af et geni paa sit omraade. Han holder stadige konferencer med departementscheferne angaaende deres varer, har assistenter ude for at holde rede paa priserne i andre forretninger, og maa gjerne til hver dag finde paa noget nyt at sige, en ny vare at reklamere for, en form for avertissementet, der trækker læsere. Han har ofte op til en million kroner til sin disposition om aaret; men saa afhænger ogsaa forretningens drift i høi grad af hans dygtighed og iderigdom. Han er naturligvis en godt betalt mand. En dygtig avertissementschef ansees for billig næsten til hvilkensomhelst løn.

For fabriker og en gros forretninger er der egne avertissementsbureauer med korps af tegnere og literater, som har havnet der, hvor de vistnok høster liden ære, men til gjengjæld ofte glimrende løn. Selv første rangs kunstnere forsmaar dog ikke at tegne avertissementer.

Ved siden af alle de andre „departementer“ er der ogsaa et for bestillinger pr. post. Det er en egen stor forretning i sig selv med egen chef. Der sendes prøver rundt om i landdistrikterne og smaabyerne, og enhver bestilling pr. post expederes øieblikkelig, saaledes at varen sendes frit til nærmeste jernbanestation. Landbefolkningen kan med andre ord handle direkte med storbyens kjæmpebutik uden at forlade sine hjem. Alle priser er som nævnt faste og ens for kunderne ved disken og for kunderne

Slagterboden.
I den butik, hvorfra billedet er taget, omfatter slagterboden et gulvareal af 250 fods længde og 30 fods bredde. Fryseskabe (refrigeratorer) fylder den ene væg fra ende til anden. Skabenes façade er helt af glas, saa at deres inbhold altid kan oversees af kunderne. Fra gaden til skabene behandles kjødet udelukkende med maskineri; ingen berører det. Betjeningen udgjør 30 mand. Der sælges ofte 500 faar og okser osv. i forhold paa en dag. Fem tusen kalkuner er blevet solgt paa en dag.

gjennem posten. Ønsker man f. eks. en ny sommerdress, skriver man til butikens „Postbestillingsdepartement“ og forklarer nogenlunde, hvad man ønsker. Man faar sig da pr. omgaaende — ofte samme dag — tilstillet et par snes prøver paa sommerdresstøier. Man træffer sit valg, sender, om man saa ønsker, efter en detaljeret veiledning, sine maal, og om nogle dage har man den færdige dress, syet efter de opgivne maal, til samme pris, som den vilde kostet paa stedet. Maalene er de vanlige skræddermaal taget med ekstra nøiagtighed, fordi der ingen prøvning kan finde sted. Forandringer udføres naturligvis gratis.

Endogsaa færdigkogt kaffe til et større selskab eller en landlig udflugt kan bestilles paa denne vis. Den kommer da kogende hed til bestemt tid pr. jernbane. Den sendes inden afstande af op til 150 km. og opbevares paa store kobberspand med asbestforinger, der i lang tid hindrer afkjøling.

Forretningens chef viser væsentlig sit geni ved at opdage og vælge de rette mænd til at fylde de væsentlige stillinger. Men hans haand maa ogsaa altid føles overalt, samlende, drivende, styrende. Han maa være en mand med ideer, som kan finde paa noget nyt af og til. Han maa samtidig være dristig og forsigtig, konservativ og radikal. Publikum paaskjønner en vis forsigtig, aristokratisk konservatisme, naar den blot samtidig forstaar at følge med tiden i alle dele og til sine tider kan gjennemføre netop de mest radikale omvæltninger med smag og en overvældende magt og rolig bestemthed, der gjør indtryk af overlegenhed og tryghed. Det synes ikke om at se en forretning sprælle nervøst efter nyheder og altfor tydelig fiske efter popularitet. Den øverste chefs personlighed bliver derfor tilsidst den afgjørende faktor i forretningens drift og held.

I den senere tid har, som allerede nævnt, flere saadanne kjæmpeforretninger slaaet sig sammen i en art syndikater. Saaledes er der stiftet et forbund, som gjør, at en vare, der ikke gaar i en by, af vedkommende forretning kan sendes paa forsøg til en forretning i en anden by, hvor den kanske gaar udmerket. Mønstre, som er upopulære i Boston, træffer kanske netop smagen i St. Francisko eller Chicago. Videre slutter undertiden disse forretninger sig sammen om at holde et fælles korps af „kjøbere“. Det kommer væsenllig deraf, at virkelig dygtige kjøbere er vanskelige at opdrive til hvilkensomhelst pris; den, der har talent i den retning, behøver blot at *ville* blive en rig mand for at blive det.

Den græske mytologis orientalske oprindelse.

(Efter Philippe Berger i „*Revue des deux Mondes*“).

I en straalende myte fortæller de græske digtere om Afrodites fødsel: Ved Grækenlands kyster steg hun af havets skum, bares over bølgerne paa en muslingskal, og om hende legede en hærskares mangfoldighed af amoriner, tritoner og delfiner. Kunde man ikke fristes til at tale om helligbrøde, naar den nyere forskning vil hævde, at denne gudinde er kommen til Cypris aldeles ikke paa en muslingskal i amoriners følge, men paa fønikiske kjøbmænds skuder, og at hun, før sangere og billedhuggere gav hende den ideale skjønhed og den evige ungdoms glans, blev tilbedt i form af en sort sten. Dog forholder det sig saa: Den guldhaarede Afrodite er ligesaalidt skabt uformidlet af den græske aand, som Minerva er sprungen fuldrustet ud af Jupiters pande.

I mytologiens og kunstens verden eksisterer de pludselige skabelser ikke mer end i naturens; hvad der fødes, maa undfanges, — og naar et folk „skaber“ noget nyt paa aandens omraade, vil det sige, at det sætter sit aandelige særpræg og merke paa grundstoffe, der er laant udenfra.

Grækerne har ikke gaaet anderledes frem, de har laant fra orienten, som de moderne folk laaner fra oldtiden. Og forbindelsesleddet mellem øst og vest har været fønikerne. Vi vil i det følgende søge at naa ned til den orientalsk-fønikiske grundvold, hvorpaa den græske mytologi er bygget, — en grundvold saa haard og mørk, at den kun lidet synes at passe til det straalende lyse tempel, der er reist paa den.

I.

I Grækenlands blomstringstid, den perikleiske tidsalder, var gudernes orientalske afstamning glemt, og for at forklare de fremmedklingende navne og merkelige attributer, der var blevet hængende ved dem fra deres hjemstavn, opfandt man dybsindige og kunstfærige myter; men grækerne har dog havt en fuld forstaaelse af sin forbindelse med den orientalske verden, og denne forbindelse personificerede de i Kadmos, den fønikiske kjøbmand og konge, som grundede Theben i Bøotien og bragte Grækenland alfabetet, som kaldtes „phoinikeia“, — de fønikiske bogstavtegn.

Men det er ikke bare i Bøotien, — som grækerne selv regnede for halvt barbarisk, — at vi finder spor efter fønikerne, vi støder paa dem saa at sige hele Hellas over. Hvor disse forvovne sjøfolk fandt en bugt, hvor en skude kunde lægge ilæ, der slog de sig ned og prøvede at anlægge handelsplads, og var havnen istand, satte de sit merke paa stedet ved at bygge et tempel paa den nærmeste fjeldtop, en saare primitiv helligdom, der kunde tjene sjøfolkene til sjømerke og huse de hjemlige guder, de førte med ombord. Men guderne var Melkart, den tyriske Herkules, Astarte, det er grækernes Afrodite, og Echmon, som grækerne kaldte Asklepios. Derfor kransede Herkules-havne, Afrodite-havne og Asklepios-havne hele Middelhavet, de fønikiske guder gjemmer sig endnu i disse navne; som for eksempel i Monaco, det hed engang *Portus Herculis Monoeci*, af Melkart Menuakh, „Melkart, der skjænker hvile.“

Langs kysterne, ind gjennem landet, langs elveløb og mellem fjeldene, overalt springer os imøde stedsnavne, der peger gjennem de græske sagn, som skal begrunde dem, lige hen til Fønikiens kyst, og guder, som udgiver sig for indfødte, men som ved et tilnavn, et attribut eller eiendommeligheder ved deres dyrkelse røber, at de har hjemme i Tyrus og Sidon.

Det vilde føre for langt, om vi skulde følge de fønikiske guders spor paa kryds og tvers, men ved *Lykaia*, det hellige fjeld i Arkadien skal vi stanse. Der møder vi selve Zeus, Grækenlands øverste gud, hos

hvem man vel mindst skulde vente at finde orientalske træk. Han dyrkedes der under navn af Zeus Lykaios, og alle græske og latinske poeter, helt fra Hesiod til Ovid ved at fortælle om Zeus Lykaios, der besøgte Lykaon, Pelops's søn. For at prøve gudens alvidenhed dræbte Lykaon sin søn, kogte kjødet og satte det frem til mad. Da optændtes den almægtiges vrede, med sit lyn satte han ild paa Lykaons hus og forvandlede ham selv til en ulv. — Menneskeofret, guden, som tænder ild paa ofret før han forsvinder, ligesom Jahvehs engel, da han aabenbarede sig i Manoah for at forudsige Samsons fødsel, og guden, der bærer bjergets navn (han heder ikke den lykaiiske Zeus, men Zeus Lykaios, som Zeus Karmel og Baal Libau) alt dette synes os saa ugræsk, og fører os langt bort fra Hellas. End sterkere bliver det orientalske indtryk, naar vi ser paa Zeus Lykaios-templerne og de ofre, man bragte ham.

Pausanias*) beskriver Zeus-helligdommen paa Lykaios saaledes: „Paa bjergets høieste top er der under aaben himmel en jordhaug, det er gudens alter, hvor de hemmelighedsfulde ofre bringes; foran altret staar to søiler, der bærer billedet af ørne, tegnede i meget gammel stil.“ Denne beskrivelse er paa hvert eneste punkt en beskrivelse af en orientalsk helligdom.

Man maa huske paa, at grundformen i den semitiske gudsdyrkelse er tilbedelse paa fjeldtoppe, paa Sinai, paa Karmel, paa Sions bjerg eller Garizim — en fjeldtop krævedes der. Deroppe et indviet jordstykke med stengjerde om, et alter og gudens billede, hyppigst en sten, der ragede op i luften. Og hvad de to søiler angaar, der synes at have forbløffet Pausanias saa meget, minder de om de to søiler, Herodot fortæller stod foran Melkart-templet i Tyrus; den ene var af guld, den anden af smaragd, de lyste om natten, som den skystøtte, der om dagen førte Israel, da de gik ud af Ægypten, men om natten forvandledes til en ildstøtte; vi finder disse søiler igjen paa begge sider af indgangen til templet i Jerusalem, hvor de bar de hemmelighedsfulde navne Jakin og Boaz. Men de tegninger, Pausanias opfattede som ørne, „tegnede i meget gammel stil“, er uden tvil den bevingede diskos, der smykker alle religiøse monumenter i Ægypten og Fønikien.

De hemmelighedsfulde ofre til Zeus Lykaios gaar Pausanias ikke nærmere ind paa, ligesom forfatteren af Jeftas bog, der ogsaa lægger et slør over de religiøse forfærdeligheder; andre græske forfattere, som Platon og Theofrastos, lægger ikke skjul paa, at arkaderne ofrede mennesker til Zeus Lykaios, og de sætter denne skik, „der er bevaret helt til vore dage“,

---

*) Levede paa keiser Hadrians tid og forfattede en beskrivelse af sine reiser i Hellas: han behandler særlig kunstneriske og religiøse merkeligheder.

siger Theofrast — i direkte forbindelse med de fønikiske og karthagiske menneskeofre til Melkarts og Moloks ære.

Af Moloks æt er nemlig Zeus Lykaios, og paa enkelte steder i Grækenland blev han tilbedt under et navn, der viste hans afstamning, — som Zeus Meilichos. I Tegea havde denne Zeus et tempel, ligesaa i Sikyon, hvor han dyrkedes under form af en pyramide, og vi kan følge hans spor til Attika, hvor Theseus ofrede røvere til ham.

I almindelighed har gudsdyrkelsen i Attika et mildt og menneskeligt præg, — det er i de afsides fjeldbygder de grusomme rituelle skikke holder sig, i kystbyerne med den livligere samfærdsel afslibes snarere det haarde præg; men ogsaa den attiske gudsdyrkelse viser tydelig sin sammenhæng med den arkadiske og bøotiske. Zeus, der viste sig for Lykaon i Arkadien, viste sig ogsaa for Kekrops i Attika. Men Kekrops vilde ikke ofre mennesker, han ofrede hellige brød paa altret, halvmaaneformede kager, de saakaldte *pelanoi*, fuldstændig svarende til de jødiske skuebrød.

Ved dyrkelsen af den olympiske Zeus møder vi den eiendommelighed, at der blev ofret olje til ham, en skik, som forekom grækerne selv høist forunderlig, men som gjenfindes overalt i de semitiske templer. Endvidere var det allerhelligste, hvor gudens billede stod, lukket med et teppe af uld, en gave af Antiochus, syrisk arbeide, farvet med fønikisk purpur; det gik fra tag til gulv som forhænget i Jerusalems tempel. Den antagelse ligger ikke saa fjernt, at dette purpurfarvede teppe er det jødiske tempelforhæng, som Antiochus den 4de røvede og viede som seierstrofæ til den olympiske Zeus. Han jog jo Jahveh ud af Jerusalems tempel og indførte Zeusdyrkelsen der isteden.

Den attiske Zeus, den bøotiske Zeus, den olympiske Zeus, disse guder, der saa at sige danner grundstammen i den græske mytologi, viser sig altsaa ved sine attributer, ved de cermonier, der ledsager deres dyrkelse og ved selve deres natur, tildels ogsaa ved sine tilnavne, at være af semitisk oprindelse. Den græske tradition har bevaret mindet om deres afstamning, og etymologien bekræfter de slutninger, der kan drages af deres karakter.

II.

Hos grækernes øverste gud har vi saaledes truffet en række af eiendommeligheder, der viser, at han er kommen fra østen, og den mangfoldighed af myther, hvormed de har villet forklare hans fremmedartede tilnavne og attributer, har vistnok givet ham et græsk gevandt, men dækker dog ikke hans slegtskab med Molok. End flere laan møder vi, naar vi betragter de græske gudinder og de lavere guder.

Semiterne kjendte igrunden kun én gudinde (hun var paa engang

jomfru og mor, som Tanit i Karthago) og tilbad hende under hendes tre aabenbarelsesformer, som den, der boede i himlen, paa jorden og i underverdenen. Men denne treenige gudinde skiftede navn med de steder, hvor hendes tempel stod, og med de attributer, der smykkede hendes billeder. Denne ene gudinde, der har hundre navne og uendelig mange former og funktioner, laa grækerne fjernt, de dannede én gudinde af hvert navn og befolkede sin Olymp med dem, — og det indbyrdes slegtskab søgte de at fremstille i en mangfoldighed af sindrige myter. Men mindet om den oprindelige gudindes trefoldighed klinger igjen i den række lavere gudinder, der hører sammen tre og tre: De tre gratier, der oprindelig blev tilbedt i form af tre aflange meteorstene, de tre gorgoner, de tre evmenider og de tre sirener, hvis navn er afledet af det hebraiske ord *Sir*, sang.

I de ældste *Afrodite*-helligdomme, i Theben, i Megalopolis, i Arkadien og i Elis træder skjønhedens gudinde os imøde under former, som klart fortæller baade om den oprindelige treenighed og om maaden, hvorpaa den fremmede gudinde er kommen til Hellas.

Pausanias beretter: „I Theben findes træbilleder af Afrodite; de er saa gamle, at man siger, Harmonia, Kadmos's hustru har viet dem til templet, og at hun havde ladet dem gjøre af de udskaarne prydelser, der smykkede forstavnen paa Kadmos's skibe. Der er tre saadanne billeder, det ene kaldes Afrodite *Urania*, det andet *Pandemos*, det tredie *Apostrofia*.“ Det vil paa vanligt sprog sige: De tre billeder var tre saadanne udskaarne galionsfigurer, som man endnu finder i skibenes stavn; at de gamle Fønikere brugte denslags, fremgaar blandt andet af et sted hos Herodot. Fønikerne havde bragt dem til Hellas, og de fremstillede gudinden under hendes tre aabenbarelsesformer; thi *Urania* er den himlens dronning, Israels bøn ofrede røgelse, *Pandemos* er efter al sandsynlighed lig Pene-Dam, egentlig „guden Dams aasyn“, betegnelse for gudens kvindelige supplement, ligesom Pene-Baal „Baals aasyn“ er navnet paa Baals kvindelige sidestykke, og *Apostrofia* minder om den asyriske mythe om Istar, der vender tilbage fra underverden, — sætter altsaa side om side gudindens virksomhed over og under jorden.

Hos orientalerne var imidlertid Afrodite først og fremt frugtbarhedens gudinde, men disse billeders plads i skudernes stavn synes jo at betegne hende som havgudinde. Dette er imidlertid udslag af en fast lov i mytologien: myther og guder tager karakter efter de steder, hvorhen de udbreder sig. Sin gudinde satte de fønikiske sjøfolk i sine skibes stavn, og da hun kom i berørelse med havvandet, blev hun havgudinde.

Ogsaa *Demeter*, hvem de gamle sammenblandede med den store moder Kybele, er en udløber af Afrodite-Astoret. Ogsaa Demeter er knyttet baade til himmel og jord, og de tre navne, hun blev tilbedt under

i Arkadien, hvor hendes dyrkelse rent fortrængte Hera-dyrkelsen, peger mod semiternes store gudinde. Despoina, Kalliste og Soteira er hendes arkadiske tilnavne, de betyder „herskerinden“, „den naadige“ og „den frelsende gudinde“; aldeles samme betydning som Astorets tilnavne Rabbat, Naamat og Oz-Hayim.

De ældste billeder af Demeter stemmer hermed. I Phigalia fandtes der et helligt træbillede af hende, — atter en af de udskaarne figurer fra en skibsstavn, — det fremstillede hende med hestehoved og manke, i sin ene haand holdt hun en delfin, i den anden en due. Hestehovedet minder os om Poseidon og Pallas; det vilde her føre for langt at følge dette attributs vandringer, men delfinen og duen er havgudinden Afrodites tegn.

Og i Delfi, grækernes nationalhelligdom, finder vi denne orientalske gudindes spor. Delfos, heroen, som gav Delfi dets navn, fremstilles som søn af Poseidon og denne arkadisk-fønikiske Demeter med delfinen i haanden, men navnet Delfi peger selv tilbage til orienten: Hesychios henfører det til *Delfat*, det navn kaldæerne gav aftenstjernen, Afrodites stjerne.

III.

Vi nævnte den ene gudinde, der aabenbarede sig i tre skikkelser, som himlens, jordens og underverdenens. Men af denne trefoldighed fremgaar en ny række treenigheder; thi i hver af sine tre skikkelser ægter gudinden en gud og avler med ham et barn. Og hermed er vi inde paa en af de fundamentale tanker i den orientalske og dermed i den græske mytologi: *treenighedstanken.*

Og denne nye gud, som avles af de to store, har i mythologiens dogmer en underordnet rang; men i folkets tilbedelse indtager han snart den første og bliver den øverste, efter den lov, at menneskene helst beder til det guddommelige væsen, der staar dem selv nærmest, deler deres natur og deres svagheder. Han er guden med de tusen navne, Adonis i Byblos, Echmon i Sidon, Melkart i Tyros, Jolaiis, Adodos og Pygmalion, overalt og under alle navne har han træk, der røber ham: Han er den unge gud, der dør for at gjenfødes. I sin dybeste grund er han vel solguden, der deler sit liv mellem Persefone og Afrodite.

Hos Adonis har disse træk sin største klarhed, i Adonis-begrebet var de saa dybt indprægede, at de gik omtrent uforandrede over i den græske mytologi sammen med navnet paa den unge gut, hvis død kvinderne begræd, mens de skreg Adonis „Herre min!“ Men man gjenfinder dem ogsaa hos Melkart-Herakles og hos Echmon-Asklepios.

Det billede, den senere mytologi og billedhuggerkunst har bevaret af Herakles, har ganske vist liden lighed med en døende yngling. Følger vi ham derimod tilbage i tid og tilbage til østen, skimter vi gjennem de

blodige offerskikke, der var uadskillelig forbundne med hans fester, en ung gudesøn, Adonis's tvillingbror. I Tyrus feiredes Melkarts opstandelsesfest; da dansede man om en vedstabel, for paa en vedstabel døde Melkart, men steg forynget op af flammerne. Hiram skal have fastsat dagen for opstandelsesfesten til den anden dag i maaneden Peritios, hvad der svarer til 25de december efter romersk tidsregning, og paa den dag feirede saa hele Syrien *Dies natalis Solis invicti.*

Denne syriske Melkart er forbilledet for den græske Herakles, Zeus og Asterias søn. Paa de kobberbægre med ophøiet arbeide, som fønikerne fabrikerede, fremstillede de gjerne en Melkart, klædt i panterskind, enten kjæmpende med en løve, eller bærende løven paa sine skuldre. At disse billeder, der slyngede sig om bægrene, har givet stødet til sagnene om Herakles's arbeider, er vistnok mer end en løs antagelse. Selv køllen, som Herakles støtter sig til i de fleste klassiske fremstillinger, har han uden tvil faaet fra Melkart. Det er den koniske sten, som i de ældste tider var Melkarts bolig eller Melkart selv. Grækerne har givet guden menneskelige træk; det guddommelige symbol har de reduceret til et attribut.

At den unge lægedommens gud *Echmon* er den samme som *Asklepios*, fremgaar baade af indskrifter, som direkte oversætter navnet, og af de to guders fælles symbol: slangen, der snor sig om stokken; den er broder af den kobberslange, Moses opreiste i ørkenen, forat de skulde frelses, der saa paa den.

Men alle disse eiendommelige træk hos Melkart og Echmon har grækerne samlet og skjænket *Hermes,* den mest græske af alle de græske guder, han som stod folkets hjerte nærmest, fordi han var den mest menneskelige. Han er den store midler mellem guder og mennesker, han fører sjælene ned til dødsriget, han er gud for søvn og død, men har som Asklepios staven med slangen om. Som Herakles er han en fredens gud, paakaldt af alle troende. Han er gudernes sendebud, profetiernes og spaadomsevnens gud, Persefones engel, engelen, som færdes i himlen, paa jorden og i de dødes rige; han spiller samme rolle som Jahvehs engel, der ogsaa bærer en stav, rører ofret paa altret med den og tænder det.

Staven, Hermes bærer, heroldstaven med slangerne om, viser veien, man skal følge for at finde oprindelsen til hans dyrkelse. De ældste græske billeder viser den nemlig uden slanger, som to grene, der slyngede sig om hinanden og endte som en sigd. Denne stav finder vi igjen paa segl og mynter fra det puniske Afrika, og paa den ældste af dem er den fæstet i jorden, viser sig med andre ord at være et helligt træ; merkurstaven er af samme rod som Arons stav, der skjød blomster i pagtens ark, en *achérah* for at tale hebraisk, udstyret med sigd og den vingede

diskos, orientens store religiøse symboler. Grækerne har sammenblandet det hellige træ med Echmons slangestav, løftet det fra jorden og givet Hermes det i haanden; men de har ladet staven beholde acherah'ens hemmelighedsfulde kræfter og diskos'ens vinger.

I nøieste forbindelse med Hermes staar de saakaldte Hermer, et navn, der endnu benyttes paa de høie firkantede stene, der rammes ned i jorden og sædvanligvis smykkes med en byste. Hos grækerne brugtes dette navn oprindelig som betegnelse for de hellige stene, dem de semitiske folk kaldte „betuler“, egentlig „Guds hus“. Hyppigst var det aeroliter, meteorstene, „flyvende stene“, som de gamle ansaa for betuler, og man troede, de kunde bevæge sig af sig selv. Senere blev navnet betul brugt om enhver sten, der sattes ned i jorden og fik ofre, som vi ser, at Jakob udgjød drikkeoffer for en saadan sten i Bethel. Og det græske navn „herme“ viser, hvor nær den flyvende gud, han, der bar vinger paa hat og fødder, staar disse østens „flyvende stene“.

Ved disse sine attributer viser Hermes sig som det, han er. En græsk oversættelse af en semitisk idé.

*
* *

Den hellige Hieronimus siger i et brev til Paulinus: „Bethlehem, som for os idag er det helligste sted paa den ganske jord, var tidligere beskygget af en lund, helliget Thammuz, hvilket er et andet navn paa Adonis; og i den klippehule, hvor Jesusbarnet græd paa sin moders skjød, begræd engang kvinderne Adonis's død.“

I disse ord udtrykker den gamle eremit den grundlov, hvorefter al religionsdannelse foregaar: Den ene religion fremgaar af den anden, fortsætter og udvikler en foregaaende, ingen religion skabes umiddelbart. Den ene tager den andens plads, hyller de gamle myter om nye tanker.

Dette er ogsaa den græske religions historie. Grækerne har i begyndelsen eiet en saare primitiv religion; fra østen er saa de semitiske hovedguder og gudinder kommet til dem, og har paa en vis forjaget de indfødte guder. Men østens guder var en i mange og mange i en, og alle levede de i et mystisk mørke, hvorhen menneskeaanden ikke kunde naa, og der stod det ubegribeliges skræk af dem. Grækerne gjorde hver af disse aabenbarelsesformer til en særskilt gud, kastede lys ind i det mystiske mørke og gjorde guderne mindre, saa de kunde maales med menneskelige maal; de skabte guder i sit eget billede, gav den orientalske religions mystik en rationalistisk forklaring.

Den religiøse følelse, der hos det guddommelige netop søger det, der ikke *kan* og ikke *skal* forklares, fik hos grækerne sin næring ved de mysterier, der fortsatte de gamle religiøse traditioner. Og da saa den

græske aand med sin trang til klarhed havde forflygtiget de orientalske myters indhold, skyllede en ny bølge ind fra østen, de orfiske mysterier og Mithradyrkelsen havde jevnet vei for den, trangen til at tro skabte kristendommens triumf.

Endnu senere, da kristendommen var bleven den officielle religion, og dens dogmer var blevet faste, kom atter et pust fra orientens mystik. Gnosticismen forsøgte at lade sine kosmogoniske teorier trænge ind i kristendommens ramme; det lykkedes ikke, kristendommen antog kun den ene treenighed.

Men hermed stansede ikke orientens indflydelse paa den allerede fastslaaede kristendom. I de orientalske religioner møder vi, som nævnt, stadig guden, der fordobler sig, faar et kvindeligt sidestykke og avler et barn med hende. Undfangelsen havde kristendommen vistnok beholdt, men aandeliggjort den; gudinden, der er moder, blev erstattet med det jødiske begreb: Den Helligaand. Lidt efter lidt har kvinden gjort sin ret gjældende; ved siden af den guddommelige treenighed, der er saa altfor abstrakt til at kunne gribes af masserne, ser man jomfru-moderen træde frem; hun vokser i betydning, faar plads mellem fader og søn, staar forrest i de troendes tilbedelse som *mater consolatrix*.

Paa bunden af den religiøse følelse, der har hersket hos ægypterne, inderne og kaldæerne, ligger trangen til at komme i berørelse med guddommen. Denne trang skaber forestillingen om en guddom, der udgaar fra den øverste gud og bliver mellemmand mellem ham og mennesket. Men denne tro staar i strid med al klar menneskelig tænkning, og derfor kan man sige, at den græske mytologis historie er en kamp mellem den græske, rationalistiske aand og den semitiske religion, der var ført ind i landet. Hellenen skyr det ubegribelige, det uforklarlige, og skaber derfor hundre guder af den semitiske ene; han har gjort dem mindre, lysere og mere menneskelige, digtet en menneskelig myte, hvor semiterne eiede et mystisk ord; men bag de mange skjønne guder, skabt i menneskenes billede øiner vi østens himmelfaldne stene og lysende søiler, der blev vædet med menneskeblod. Vi ser Fidias's straalende Afrodite fragtet som en spids sten paa fønikiske kjøbmænds skuder.

Insekternes søvn.

Hvad søvnens aarsag er.

(Efter prof. Karl Sajó i „*Prometheus*").

Dyb, maanedlang søvn er hos insekterne meget almindelig. Man kunde gjerne kalde den tilstand, hvori de befinder sig, bedøvelse. Vi hentyder ikke hermed til puppetilstanden, men til det udviklede insekts kortere eller længere perioder af ubevægelighed.

Den saakaldte dvale eller vintersøvn er et meget almindeligt fænomen, og under vore breddegrader findes den hos næsten alle insekter, som overvintrer i udviklet tilstand.

Som eneste aarsag til denne langvarige ubevægelighed pleier man at anføre kulden, og mange insekter overvintrer virkelig i en temperatur af 25—30 ^{0} under nulpunktet. Dette gjælder især de arter, der søger sine smuthuller for vinteren *over* jorden — i mosen, paa barken, under løsnede barkstykker, i gamle træer osv.

Tilfælde er imidlertid kjendt, som beviser, at den fuldkomne hviletilstand ikke altid kan tilskrives kulden og den dermed følgende mangel paa næring. Det er en kjendsgjerning, at den dybeste dvale, altsaa ligefrem skindød, kan indtræde ogsaa ved forholdsvis høi temperatur. For at anføre et meget bekjendt eksempel, skal vi nævne oldenborren, hvis larve forpupper sig i juli, og som allerede i august og september kryber frem som færdig bille. Den kommer imidlertid først næste aar frem i dagens lys og forbliver indtil da, altsaa mere end et halvt aar, i sit underjordiske gjemme, skjønt i september, oktober og november og i sydligere lande endog i december de jordlag, hvori den holder sig, har en temperatur af mindst 11—12 ^{0} varme.

Paa den anden side kjender vi tilfælde, hvori ømfindtlige insekter med ganske bløid krop ikke alene holder sig fuldkommen raske og bevægelige ved en temperatur betydelig lavere end frysepunktet, men endog parrer sig.

Lichtenstein, den fortrinlige insektkjender, iagttog i vinteren 1886, at kaalbladlus *(Aphis brassicae)* parrede sig den 7de januar i en kulde af 5 ^{0} C., da altsaa alt omkring var fast tilfrosset. Samme dag og i samme temperatar saa han unge larver af ahornbladlusen komme ud af æggene. Hos en art bladlus, der lever paa poppeltrær, kom ungerne ud den 27de januar. Og dette altsammen i fri luft!

Da man paa forhaand har vænnet sig til den tanke, at kulden maa virke hemmende paa de „koldblodige" dyrs livsytringer, forekommer de nævnte tilfælde ved første øiekast en ligefrem mirakuløse. Endnu merkeligere bliver de, fordi det almindelig antages, at der til udrugning af æggene trænges varme, og at unge insekter altsaa umulig kan udvikles ved en temperatur, da vandet fryser. Ogsaa parringen forudsætter stor livlighed i organismen, og paa forhaand skulde man ikke tænke sig muligheden af, at noget saadant kunde foregaa i 5 graders kulde. De nævnte bladlus synes at have snud alle kjendte regler om, thi de virksomste funktioner

i deres korte levetid falder sammen med den koldeste aarstid. Disse iagttagelser blev endda gjort i omegnen af Montpellier, hvor 5 ⁰ kulde betyder den strengeste vinter.

Ifjor gjorde jeg et forsøg med overraskende, ja, fortiden ligefrem enestaaende resultat. Det viste sig nemlig for flere insekters vedkommende, at dvalen indtraf midt paa hedeste sommeren, mens opvaagningen skeede, naar høstens mere kjølige temperatur var indtraadt. Tingen forholder sig saaledes:

I mai 95 fandt jeg et sted i Ungarn flere eksemplarer af den røde rapsbille *(Entomoscelis adomidis Pall,)*, hvis larve, de saakaldte „sorte orme", i mange egne af Central- og Sydungarn gjør overordentlig skade paa rapsmarkene. Jeg fandt kun syv stykker. Jeg kom med det samme ihu en skrivelse til den entomologiske station i Budapest, hvori det meddeltes, at voksne eksemplarer af nævnte bille om sommeren kunde findes ubevægelige i jorden. Sandsynligvis var denne skrivelse ikke lagt merke til, fordi den antoges at bero paa en misforstaaelse. Nu besluttede jeg mig til at gjøre et forsøg. Jeg puttede mine syv biller i et glas med jord, lagde endel føde nedi og lukkede aabningen med papir. I begyndelsen spiste billerne graadig. Den 25de mai forsvandt imidlertid en af dem, lidt efter lidt ogsaa de øvrige. En af dem krøb imidlertid ikke ned i jorden, men prøvede med magt at komme ud af glasset. Denne bille døde, skjønt der var næring i overflod.

Det viste sig, at billerne havde gravet smaa huller i jorden, hvori de laa i fuldkommen frisk tilstand, men ganske ubevægelige, som skindøde. Jeg stillede glasset paa et skab og viklede papir om for at holde det i skygge. Temperaturen i værelset, som vendte mod syd, naaede efterhaanden op til 25 ⁰ og endog derover, og da jeg hele sommeren ikke fugtede jorden i glasset, tørkede denne fuldstændig. Ved at se efter fra tid til anden viste det sig, at billerne beholdt sin oprindelige stilling uforandret. Den friske blodrøde farve beviste imidlertid, at de fremdeles var levende, thi efter døden antager de en mere falmet farvetone. Da jeg skulde reise midt i oktober, besluttede jeg nærmere at undersøge prøveglassets indhold og tømte hele stasen ud. Snart begyndte de skindøde biller at røre sine lemmer, og da de om kort tid var blevet fuldstændig vaagne, krøb de omkring ligesaa raske, som om de var sovnet igaar.

Vi har altsaa her en sommersøvn for os, og dermed er mange gaadefulde punkter i dette skadedyrs biologi opklaret. Billen viser sig nemlig i udviklet tilstand to gange om aaret. Først kommer den frem i mai, ofte i uhyre mængder, fraadser en tid og forsvinder saa for atter at komme tilsyne i mængdevis om høsten. Man har hidtil antaget, at høstbillerne var kommet til verden om sommeren, skjønt deres larver da ikke er at se. Efter mit forsøg maa de altsaa være identiske med de insekter, som forsvandt om vaaren; de har „oversomret" under jorden.

Naturligvis maa der ligge vigtige aarsager til grund for denne sommersøvn, hvorved aarets skjønneste tid spildes, mens opvaagningen indledes af høstens kolde, regnfulde veir. Maaske har denne art saa mange fiender om sommeren, at det passer den bedst at begynde sit mylrende masseliv, naar vegetationen og med den de fleste andre insekter forsvinder. Dette spørgsmaal vil fremtiden nok afgjøre.

Uden at vove nogen slutning vil jeg kun omtale, at mange fysiologer forklarer søvnen paa følgende maade: Der danner sig i det levende dyriske legeme, som det i den senere tid er bevist, forskjellige gifte, nemlig *leucomainer*, ligesom der ved det døde dyriske legemes opløsning dannes *ptomainer*. Naturligvis er det samme tilfældet i menneskets legeme. Nu skal der blandt disse gifte være enkelte, som paa nervesystemet øver en søvndyssende, morfinlignende virkning. Dette stof ophobes efterhaanden i organismen, indtil der om aftenen er blevet saa meget af det, at dets virkninger gjør sig gjeldende og organismen henfalder i en slags bedøvelse. Under søvnen bliver det søvndyssende stof atter spaltet eller maaske erstattet af andre nervepirrende stoffe. Dette vilde forklare, hvorfor man undertiden, ofte efter flere døgns vaagning, slet ikke kan sove: der var ikke nok af vedkommende bedøvende leucomain.

Denne, kun som formening opstillede hypotese vilde i og for sig visselig være skikket til at forklare insekternes dybe, maanedlange søvn. Men hidtil er den altsaa bare en formodning.

P. E.

Dyrenes kjøns- og familieliv,

betragtet fra sociologisk synspunkt.

II.

Jeg fremholdt i min forrige artikel, hvorledes alle organiske væsener er underkastede forplantningens lov. Denne forplantning foregaar hos de høiere organismer ved forbindelsen mellem en mandlig og en kvindelig celle. Men forplantningen er ikke alene en mekanisk proces. Den er det vistnok for de lavere, kjønsløse arters vedkommende, men hos de høiere arter, hvor kjønnene er sondrede og nervesystemet har udviklet sig, faar forplantningen, foruden sin fysiske, tillige en psykisk karakter. Allerede hos de høiere dyr er forplantningsakten udslag baade af en sjælelig og af en legemlig blomstring. Det er det samme fænomen, som hos kulturmennesket kan potentseres til kjærlighed. Menneskenes og dyrenes erotik bunder i lignende grundforhold, og kampens, koketteriets og udvalgets love gjør sig gjældende blandt dyr som blandt mennesker og blandt mennesker som blandt dyr. kun at foreteelserne i den menneskelige kulturverden er mere tilslørede, bliver stadig mere sammensatte og mere spiritualiserede. Efter saaledes at have behandlet forplantningsspørsmaalet fra den fysiologiske og den psykologiske side, staar det nu tilbage, ytrede jeg, at betragte det ogsaa fra sociologisk synspunkt. Parringsdriften spiller nemlig i det dyriske som i det menneskelige samfund en vigtig rolle ogsaa af den grund, at dens tilfredsstillelse blandt de høiere arter

pleier at medføre et samliv. Ganske vist er dette samliv i de fleste tilfælde alene et midlertidigt, og dets varighed bestemmes som oftest blot af den frist, som nødvendig kræves til afkommets opaling. Men saa kort som det end kan være, udspringer dog heraf en vis gjensidig hensyntagen, visse dybere tilbøieligheder, moralske baand og sociale vaner. Her har vi den første begyndelse til de store institutioner, som kaldes ægteskab og familie.

Næsten alle de former for kjønssamkvem, som forekommer blandt mennesker, kan vi ogsaa gjenfinde blandt dyr. Ved siden af kjønsomgangens groveste form, den saakaldte promiskuitet med dens tilfældige, flygtige og skiftende parringer, træffer vi, særlig hos fuglene, varige og individuelle forbindelser, som man, uden at gjøre sig skyldig i overdrivelse, kan sammenligne med et ægteskab. Ligesom blandt menneskene, saaledes er ogsaa blandt dyrene polygami eller flergifte en hyppig foreteelse, men ogsaa monogami eller engifte er det, og dette ledsages tidt af saa stor en hengivenhed og saa ubrødelig en troskab, at det af en moralist kunde foreholdes menneskene som mønster.

Idet jeg nu gaar over til en udførligere omtale af dyrenes kjønsforbindelser, vil jeg først og fremst nævne et forhold, som den bekjendte tyske naturforsker Gustav Jäger har fæstet sig ved: nemlig at menneskeslægten har realiseret samtlige gifteformer, den polygamiske, den polyandriske, den monogamiske, hvorimod den enkelte dyreslægt, forsaavidt den da ikke parrer sig iflæng, bestandig er bunden til et bestemt regime, idet den lever enten gjennemgaaende i engifte eller gjennemgaaende i flergifte. Han udleder heraf, at det dyriske giftermaal, hvis man da overhovedet kan tale om et saadant, har en ganske anden betydning end det menneskelige, hvilken forskjel han formulerer i denne sætning, at den herskende gifteform for dyrets vedkommende er et somatisk, det vil sige et legemligt, artsmærke, mens den for menneskets vedkommende alene er et socialt kjendetegn, et kjendetegn paa det nationale eller religiøse samfund, som paagjældende hører til. Fra andre hold har man i modsætning hertil hævdet, at den enkelte dyreart ikke er ubetinget bunden til denne eller hin bestemte ordning, men at denne kan variere efter tid og sted: man har som eksempel anført chimpanserne, som snart lever i engifte og snart i flergifte, og ligesaa ænderne, som i sin vilde tilstand er strengt monogamiske, mens de som husdyr henfalder til polygamiske sæder. Men dette er dog, naar alt kommer til alt ikke andet end undtagelser, og regelen er, som professor Jäger bemærker, at hver enkelt dyreart uforanderlig holder fast ved et og det samme regime. Spørger man nu, hvorfor dette kjønssamkvem hos den ene species netop ytrer sig som promiskuitet, hos en anden som flergifte, hos en tredie som engifte, saa

kan svaret herpaa alene lyde, at aarsagen i hvert enkelt tilfælde maa søges i kampen for tilværelsen med dens ulige vilkaar. Individernes isolerede spredthed eller sammenhobning til kolonier eller horder, kjønnenes indbyrdes talforhold, den større eller mindre vanskelighed eller lethed for at skaffe sig føde, disse og lignende faktorer er sikkerlig bestemmende for promiskuitetens, polygamiets eller monogamiets fremhersken hos den enkelte species. Den form, som tjener artens forplantning bedst, som lemper sig nøiagtigst efter de omstændigheder, som medføres af bosted og rivalitet, denne nyttige form har med forkjærlighed maattet vælges, er senere bleven til vane og endelig til instinkt. Andre nødvendigheder er det i grunden heller ikke, som fra først af har tvunget de forskjellige menneskelige samfund ind i enten den ene eller den anden af ægteskabets former. Ogsaa her har naturforhold, økonomiske hensyn og kjønnenes proportion spillet den hovedsagelige rolle. Men i kraft af sin høiere intelligens er menneskene mindre afhængige end dyrene af de naturgivne vilkaar, og ligesom det i tidens løb har lyktes dem at regulere kampen for tilværelsen i det hele taget, saaledes har de allerede tidlig reguleret sine kjønsrapporter ved sociale vedtægter, som har været og er saa yderst foranderlige, netop fordi de er sociale, det vil sige, til en vis grad udsprungne af det tilfældige samfunds vilkaarlige godtbefindende. Naar alene menneskeslægten har realiseret samtlige gifteformer, da beror dens undtagelsesstilling i saa henseende først og fremst paa det forhold, at ogsaa alene menneskeslægten har gjort gifteforholdet til en social institution.

Jeg skal nu enkeltvis gjennemgaa de former for kjønssamkvem, som forekommer i dyrenes rige. Jeg begynder med promiskuiteten, som er den groveste form, men tillige ogsaa den almindeligste. Overmaade talrige er de dyr, som parrer sig iflæng, alt eftersom tilfældet fører dem sammen, uden hensyn til valgets frihed og uden krav paa nogen slags troskab. Herhen hører de lavere dyrearter, som udelukkende følger fornemmelsesimpulser. Slige dyr formaar, saavidt vi kan skjønne, ikke i frastand at skjelne dem, som de vil forbinde sig med, de søger efter dem ved hjælp af en sansningsevne, formodentlig lugten, og fuldbyrder sammensmeltningen, saasnart en berøring mellem de to individer finder sted. Men ogsaa høiere dyr, saasom visse fuglearter, lever fuldstændig tøilesløst til trods for hannens forudgaaende frieri. Løsest er forholdet blandt gjøgene, som ikke synes at være knyttede til hinanden ved noget inderligere baand. Hos andre species kan det ialfald hænde, at hannen og hunnen først skilles, efterat ungerne er opalede. Men selv blandt høit udviklede pattedyr træffer vi promiskuitet, saaledes blandt de menneskelignende abearter, som hører til hylobatesslægten og har hjemme paa de ostindiske øer.

Er parringen iflæng en hyppig foreteelse i dyrenes verden, saa er

paa den anden side polygamiet eller mangegiftet i skikkelse af flerkoneri aldeles ingen sjeldenhed. Dog finder vi det i almindelighed blot hos de høiere dyrearter. Mange aber, som bavianerne for eksempel, er, forsaavidt de lever i flokke, udprægede polygamister. Endogsaa den frygtelige omstreifende gorilla, som lever i skovtykningen, synes at maatte henregnes til den polygamiske klasse. Den reisende du Chaillu, som har gjort os fortrolig med denne abeslægtens kjæmpe, overraskede rigtignok undertiden et enkelt par, men Darwin beretter, at der aldrig i en gruppe er opdaget mere end en eneste fuldvoksen han. Vokser de unge hanner til, begynder kampen om herredømmet, og naar den stærkeste har dræbt eller bortjaget alle de øvrige, er det ham, som bliver gruppens ubestridte overhoved. Ved siden af aberne er mange andre pattedyr tilhængere af flergiftet, saaledes alle drøvtyggere, hesten og æslet, men ogsaa vildsvinet, elefanten, løven, endvidere sælhunden, og blandt fuglene saadanne arter, som lever sammen i større antal: aarfugle, fasaner, paafugle, strudse og høns. Særlig er vor almindelige hane typen paa en polygamist med al hans forfængelighed og hele hans skinsyge. Paa polygamiets trin optræder nemlig jalousien for første gang, en følelse, som er fuldkommen fremmed for de dyr, som lever i promiskuitet. Ogsaa en anden følelse iagttages først her, nemlig den ægteskabelige hengivenhed og troskab, men den forefindes sædvanligvis kun paa den ene side, idet det blot er hunnerne, af hvem denne dyd bliver forlangt og præsteret. Lamaens hunner for eksempel er sin herre og husbond overmaade hengivne: bliver han dræbt eller saaret, iler de jamrende til og udsætter sig for jægerens bøsse uden at ænse faren; rammes derimod en hun, løber hannen afsted med hele sin flok: den tænker bare paa sig selv. Iøvrigt er den polygamiske ordning langtfra nogen regel i dyreriget. Den lader sig i virkeligheden kun praktisere dér, hvor dyrene er selskabelig anlagte, det vil sige lever i hjorder eller sværme, eller ogsaa dér, hvor hunnernes antal langt overgaar hannernes.

Naar man taler om polygami, mener man i almindelighed en ordning, som egentlig burde hede polygyni, da dette er den korrektere betegnelse for det varige samkvem mellem en enkelt han og et større antal af hunner. Det omvendte forhold, den form for flergifte, som benævnes polyandri, forekommer omtrent ikke i dyrenes verden, da hos næsten alle høiere dyr hunnen paa grund af sin relative svaghed er tvungen til at underkaste sig hannens vilje og ikke har den fysiske kraft, som maatte til, for at den skulde skaffe tilveie og vedligeholde et mandligt harem. Dog synes der blandt enkelte fiskearter, saasom karperne, at eksisterer noget, som ligner polyandri, hvis da den omstændighed, at hunnen i gydetiden ledsages af flere hanner, kan udtydes i denne retning. Ligesaa mener Darwin, at hos visse fuglearter, kasuaren for eksempel, hunnen af den grund er bleven

større og stærkere, fordi den har været vant til at kjæmpe for at komme i besiddelse af hanner. Men hvorom alting er, saa er ialfald polyandri blandt dyr, om det overhovedet lader sig eftervise, den allersjeldneste undtagelse.

Til gjengjæld forekommer monogami eller engifte hos mange dyrearter. Vi konstaterer det først og fremst blandt dem, som lever i isoleret spredthed, hos bjørnen og andre rovdyr, og ligesaa blandt dem, som har vanskeligt for at skaffe sig føde eller af naturen er uselskabelige. Men disse vilkaar behøver ikke altid at være tilstede, og der findes endogsaa monoganiske abearter. Den indiske makak-abe har bare en eneste hustru og er hende ubrødelig tro, og Cuvier beretter om et par uistiti-aber i *Jardin des Plantes,* hvoraf den overlevende han græmmede sig tildøde over tabet af sin mage. Men i særdeleshed frembyder fuglene mange eksempler paa livsvarigt engifte: ørne, gribbe, ravne, skjærer, duer, spurve og mange andre kan nævnes i denne sammenhæng. Gjæs og troster er mønsterværdige ægtefolk, men inderligst er forholdet blandt dvergpapegøierne, af hvilke en enkelt art har faaet navnet *inséparables*, de uadskillelige, fordi magerne ikke forlader hinanden et øieblik, og enkestanden pleier her at medføre døden, hvilket er mere, end vi kan paastaa om de fleste mennesker. Lovord for ægteskabelig troskab maa i almindelighed tilkjendes alle de fugle, som lever i engifte, dog aabenbarer der sig her en forskjel mellem hanner og hunner. En meget opmærksom iagttager af fuglenes liv, pastor Snell, paastaar, at han aldrig har observeret noget tilfælde af utroskab fra hunfuglenes side, hvorimod hannen undtagelsesvis kan gjøre sig skyldig i dette forhold. At der i saa henseende raader en forskjel, kan ikke forundre os, naar vi tager i betragtning hunnernes mere tilbageholdne karakter, men det er vistnok for meget at sige, at de ikke under nogen omstændighed kunde afvige fra den rette vei. Saaledes heder det, at der blandt storkene skal være kvindelige ægteskabsbrydere, som man da fortæller bliver dræbt af samtlige hanner, og mange øienvidner hævder at have seet slige straffedomme eksekverede. Nu er disse beretninger rigtignok dels mindre troværdige, og dels kan de jo ogsaa udtydes paa anden maade. Men idetmindste blandt de kjælne duer, som ellers roses som mønstre paa troskab, ved vi, at illegitime forhold ikke er uhørte, og ligesaa har det lyktes at paanøde kanarifugle et alt andet end ufrugtbart polygami eller rettere sagt en række sukcessive, med korte mellemrum paa hinanden følgende monogamiske forbindelser. Ogsaa skilsmisser forekommer blandt fugle, saavel som blandt mennesker, men de er sjeldne, og i regelen synes de at udgaa fra den kvindetige part.

Jeg har nu gjennemgaaaet de former for kjønssamkvem, som findes i dyrenes rige, men gjælder det saa ud af de givne kjendsgjerninger at

drage en konklusion, vil det falde vanskeligt at formulere denne i nogen udtømmende og tilfredsstillende almensætning. Alt, hvad vi med sikkerhed kan sige, indskrænker sig til følgende. Bortset fra faa undtagelser, holder hver dyreart uforanderlig fast ved et og samme seksuelle regime. Iøvrigt afgiver dette regime ingen paalidelig maalestok for vedkommende dyrearts større eller mindre intelligens og værd. Ganske vist er monogami og for den sags skyld ogsaa polygami utænkelig hos de allerlaveste dyr, som udelukkende følger sansningsimpulser; her er alene promiskuiteten mulig; men paa den anden side foregaar parring iflæng endogsaa hos høit udviklede species, som de menneskelignende aber. Heller ikke staar de høiere dyrearters monogamiske eller polygamiske gifteordning i nogen nødvendig sæmmenhæng med selve deres zoologiske rangfølge: vi ser tvertom, at engifte og ægteskabelig troskab forekommer hyppigere blandt fugle end blandt pattedyr, skjønt disse sidstnævnte jo staar os mennesker nærmere. Hvorvidt dyrenes samliv ytrer sig som promiskuitet, som mangegifte eller som engifte, afhænger til syvende og sidst dels af dyrets fysiske struktur og dels af kjønnenes indbyrdes talforhold, individernes spredthed eller sammenhobning og i det hele taget af de forskjellige vilkaar, som kampen for tilværelsen fører med sig for de ulige arter.

Saa meget med hensyn til dyrenes rent seksuelle forbindelser. At saadanne i en eller anden form maa finde sted hos alle tvekjønnede arter, er jo en selvsagt ting, men ikke saa selvsagt er det, at der ud af dette kjønssamkvem bestandig maa danne sig en familie. Naturligvis udkræves til artens vedligeholdelse, baade at der avles afkom, og at et tilstrækkeligt antal af dette bliver ilive. Men dette øiemed kan naaes ved flere midler: familien er det ene, men ikke det eneste. To fremgangsmaader kan i dyreriget iagttages i henseende til slægtens bevarelse: enten bekymrer hanner og hunner sig slet ikke om sit afkom, men isaafald frembringes en uhyre masse yngel, eller ogsaa er forældrene omsorgsfulde for sine børn, og i dette tilfælde er ungerne faatalligere, og den almindelige regel er, at jo lavere arten staar, desto større er antallet af efterkommere. Saaledes lægger torsken mange hundrede tusen rogn om aaret, men bare en forsvindende del deraf undgaar ødelæggelsen og udvikler sig til fisk, hvorimod turtelduen blot lægger to æg, men til gjengjæld opnaar næsten alle dens unger den fuldmodne alder. Det fortjener i denne forbindelse at fremhæves, at studiet af den menneskelige natalitet udviser et hermed analogt resultat for vort eget vedkommende, idet fødselsprocenten som regel i de mindre civiliserede samfund er større end i de mere kultiverede, og det er, for at tage et enkelt eksempel, ingen tilfældighed, at Europas mest velstaaende og vindskibelige befolkning, nemlig den franske, samtidigt gjør sig bemærkelig ved sin mangel paa frugtbarhed. Intetsteds har ægte-

skaberne et saa ringe gjennemsnitsantal af børn som her, men intetsteds er paa den anden side forældrene i den grad betænkte paa at sikre sine sønners og døtres fremtid.

Omsorgen for afkommet er en fremtoning, som endnu ikke ytrer sig paa de nederste trin af væsenernes hierarki: vi finder den ikke hos protozoerne, som savner bevidsthedsliv, og heller ikke hos de lavere bløddyr: disse udstrør simpelthen sine æg, som planterne gjør det med sit frø. Først hos de høiere bløddyr observerer man en vis omhu for æggene: enkelte bærer dem i ringform rundt om sin krop, andre lægger dem ned i den fugtige jord eller i hulningen af et træ, og atter andre fæster dem i klaser paa tangplanter og vaager over dem, indtil udklækningen har fundet sted, hvorefter de lader yngelen sørge for sig selv. En udpræget omsorg for æggene kan vi træffe hos leddyrene, hos edderkoppe og insekter, men næsten bare fra hunnernes side, omtrent aldrig fra hannernes, og her møder vi altsaa en foreteelse, som høiere op med faa undtagelser skal gjentage sig atter og atter, nemlig at mandkjønnet er fuldstændig ligegyldigt overfor sit afkom. Intet er heller naturligere, end at omsorgen for yngelen først og fremst aabenbarer sig hos den kvindelige part: æggene har dannet sig i dens legeme, det er den, som har lagt dem, og den er sig dette bevidst: de udgjør saaatsige en integrerende del af dens egen individualitet. Moderinstinktet er saaledes i almindelighed let forstaaeligt, men mærkværdigt bliver det der, hvor det ikke indskrænker sig til hunnens relativt egoistiske omhu for sine egne smaa, men udstrækker sig til andres, som tilfældet er blandt bier og myrer, hvis saakaldte arbeidersker selv, som bekjendt, er ufrugtbare, men ikke desto mindre bare lever og aander for den opvoksende slægt. Vi kan ikke forklare os dette fænomen paa nogen anden maade, end at disse arbeidersker maa repræsentere en urform af hunner, som i gamle dage har været frugtbar, men hvis kjønsorganer er henvisnet i tidens løb, og som nu kun har bibeholdt det fordums moderinstinkt, som endogsaa har faaet større raaderum ved at kunne udfylde den tomme plads, som er opstaaet efter deres befrielse fra de seksuelle behov. I forbigaaende kan det bemærkes, at bier og myrer mere end én gang er blevne tagne til indtægt af socialreformatoriske aander, som har drømt om et menneskeligt fremtidssamfund, hvor familien skal erstattes af det offentlige og den egenkjærlige slægtsfølelse skal afløses af den uegennyttige iver for det almene vel. Vi tør jo ikke benægte, at udviklingen muligens kan gaa i denne retning, men det vil isaafald ske paa basis af en forandring i de moralske anskuelser, hvorimod biernes og myrernes altruisme, som vi netop har set, hænger sammen med en udelukkende fysisk eiendommelighed.

Blandt hvirveldyrene finder vi, naar vi bortser fra mennesket, ikke

nogen art, hvor omsorgen for afkommet spiller saa betydningsfuld en rolle som hos bier og myrer. De fleste fiske og amfibier er fattigt udstyrede fra bevidsthedslivets side og bekymrer sig slet ikke om sin yngel. Enkelte arter gjør det dog i nogen grad: saaledes anbringer laksen sine æg i fordybninger, som den i denne hensigt har gravet i sandet. Undtagelsesvis kan imidlertid yngelen være gjenstand for megen omhu, og her møder vi den sjeldenhed, at det fortrinsvis er hannen, som tager vare paa sit afkom. Herhen hører den mandlige stikling: det er den, som bygger reden, hvor hunnerne lægger rogn, det er den, som sørger for æggenes udklækning, det er den, som passer sine smaa, som forer dem og henter dem tilbage, naar de har fjernet sig for langt fra det sted, hvor de hører hjemme.

Dette forekommer os jo meget prisværdigt, men en familie i vor forstand eller idetmindste noget, som i visse maader svarer dertil, træffer vi dog først saa høit oppe som i fuglenes og pattedyrenes klasse. Blandt disse høiere dyrearter aftegner familien sig allerede i sine enkleste omrids og i begge sine hovedformer: undertiden en den nemlig af patriarkalsk karakter, men oftere er den matriarkalsk, det vil sige, at moren danner det midtpunkt, om hvilket afkommet grupperer sig. Moderkjærligheden er i dyrenes ligesom i menneskenes verden familiens oprindeligste løftestang. Hos fuglene synes hunnen, saasnart æglægningen er inde, at gribes af en slags eksaltation: det at ruge bliver da for den til et trængende behov, som aldeles forandrer dens sædvanlige natur. Som eksempel kan anføres, hvad Letourneau beretter om en hundue, som under Paris's beleiring holdt til paa et loft og netop var ifærd med at ruge, da en tysk granat fløi ind og eksploderede, uden at duen heraf lod sig forstyrre i sin gjerning. Mange jægere har gjort den erfaring, at hunfuglen, naar forfølgeren nærmer sig, kan anstille sig vingeskudt, idet den flyver lavt nede mod marken eller bevæger sig fremad med korte hop, for med fare for sig selv at aflede fiendens opmerksomhed fra dens unger. Ogsaa hos pattedyrene kan moderkjærligheden aabenbare sig i rørende og sublime træk. Den Afrikareisende Schweinfurth fortæller om elefantjagter, som foregaar paa den maade, at krattet ved flodbredden, hvor dyrene færdes, bliver stukket i brand, og man kan da iagttage, hvorledes elefantmoren suger vandet op i sin snabel og uafladelig oversprøiter sine unger, alt imens den selv holder paa at blive ristet af flammerne. Hellwald omtaler en scene, som fandt sted paa et gods i Holsten: en fole skulde underkastes en operation og hang paa gaardspladsen med bagbenene trukne op og ynkelig jamrende; i denne tilstand faar moren pludselig øie paa den og styrter død til jorden i samme nu; obduktionen udviste, at aortaen, den store hjerteaare, var sprunget: hoppen var bogstavelig talt død af et brustet hjerte. Den menneskelige moderkjærlighed kan ikke give sig

noget stærkere udslag, men ét har den dog forud for den dyriske, og det er, at den er varig. Hos dyrene slukner den moderlige følelse, saasnart afkommet nogenlunde kan sørge for sig selv. Er de smaa vokset til, synes moren ikke længere at gjøre nogen forskjel mellem dem og ganske fremmede individer, og man er til sin forbauselse vidne til, hvorledes fugleunger, som man nylig har set pleiet med den største omhu, en vakker dag ubarmhjertig jages bort.

Hvad faderkjærligheden blandt dyrene angaar, kan skudsmaalet i det store og hele taget ikke lyde tilfredsstiliende. Den mangler jo ogsaa det fysiologiske grundlag, som moderinstinktet er bygget paa. Selv for menneskenes vedkommende har ethnografien samlet tilstrækkeligt materiale til at paavise, at faderkjærligheden ingenlunde er os medfødt, men meget mere er et produkt af en fremskreden kultur. Inden dyrenes famlie optræder faren mest som en uro- og ugavnsstifter. Der gives hæderlige undtagelser, navnlig blandt de fugle, som lever i engifte: her finder vi brave husfædre, som bringer hustruen næring, mens hun ligger paa æggene, undertiden selv er hende behjælpelig med at ruge, og som, naar de smaa er krøbet ud, mader dem og tager sig af deres opdragelse, lærer dem at flyve eller svømme. Andre derimod ser skjævt til sit afkom og værre end det: kalkunhanen er endogsaa tilbøielig til at sluge æggene i sig, saa hunnerne er nødt til at skaffe dem tilside. Ofte forener hunnerne sig for sikkerheds skyld til flokke paa seksti og otti, som omhyggelig undgaar de gamle hanner, da disse gjerne styrter løs paa ungerne og dræber dem med næbbehug. Blandt pattedyrene er fædrene gjennemgaaende egoister, som helt og holdent overlader afkommet til mødrenes omsorg, og disse har tidt møie med at beskytte det mod hannernes vildskab, saaledes blandt de store rovdyr af katteslægten, hvor moren i de nærmeste dage efter fødselen maa passe paa, at ungerne ikke bliver sønderrevet af hannen, som er skinsyg paa disse smaa rivaler, som lægger beslag paa hans mage og stiller sig iveien for hans erotiske lyster. Disse ligefrem barnemorderske tendenser er nu vistnok ikke nogen regel hos de mandlige pattedyr, men selv i heldigste tilfælde er dog farens følelser for sit afkom langt svagere, end morens pleier at være, og og i hvert fald opstaar de senere end de moderlige følelser.

Det vil efter det, som er anført, ikke længere forundre os, at den dyriske familiegruppe, hvor en saadan overhovedet kan siges at eksistere, for det meste samler sig om moren som centrum. Først i dyrerigets høiere lag kan hannen komme til som integrerende del, men, bortset fra enkelte fuglearter, er det mindre som familiefar, den optræder, end som hersker og fører. Allerede paa dette stade kan vi altsaa iagttage en grundforskjel i kjønnenes karakter, som er os vel bekjendt fra vore egne

forhold: paa den ene side kvindens forkjærlighed for det huslige og intime, paa den anden side mandens udadvendte ærgjerrighed. Overalt konstaterer vi i forplantningens skuespil denne ulige rollefordeling, som kulturen kalder uretfærdighed, men som naturen har gjort til en nødvendighed, og som medfører, at hunnen maa paatage sig familielivets byrder, mens hannen er den, som nyder godt af dets rettigheder. Hvorsomhelst den dyriske familie er baseret paa det patriarkalske grundlag, føler hannen sig som herre langt mere end som husbond og far. Se bare til vor gaardhane, hvor den brisker sig i sultanmæssig herlighed. Et lignende forhold gjenfindes hos aberne: ogsaa her er hannen en uindskrænket despot, men rigtignok kan det ofte tage en ende med forfærdelse: naar alderdommen har gjort ham mindre farlig og han ikke hvert øieblik kan vise, at magt gaar for ret, gjør de underkuede unge oprør og slaar den gamle tyran ihjel. For er faderkjærlighed sjelden i dyrenes verden, saa er barnekjærlighed en endnu sjeldnere foreteelse. Det samme kan forøvrigt siges om de lavere menneskestammer. Blandt familiefølelsens ytringer er barnekjærligheden den, som senest giver sig tilkjende: kulturen har brug for den, men naturen har det ikke; thi afkommets omhu og hengivenhed for sit ophav er ikke noget vilkaar for artens selvopholdelse i kampen for tilværelsen. *Sigurd Ibsen.*

Thomas de Quincey.

(Efter Arvède Barine i „*Revue dex deux Mondes*“).

Omkring dette aarhundredes begyndelse blev England hjemsøgt af en underlig farsot, som uden tvil skrev sig fra forbindelsen med Indien: folk begyndte *at spise opium.* I by og paa land, i alle samfundsklasser rasede „*opiofagien*“. Et af dens mange ofre, Thomas de Quincey, er bleven dens samvittighedsfulde historieskriver, — med en rent forfærdelig nøiagtighed har han analyseret og optegnet dens virkninger paa den menneskelige organisme, og hans hovedverker „*En opiumsspisers bekjendelser*“ og „*Dagbogen*“ er derved blevne til vigtige dokumenter i den patologiske literaturs historie.

Hvad der gjør hans bøger til mer end kuriøse beskrivelser af en nu forsvunden sygdom, er den omstændighed, at opiofagerne har en talrig skare efterkommere: morfinisterne. Morfinen uddrages som bekjendt af opium, og den ene gift har fuldstændig samme virkninger som den anden i retning af at undergrave viljen og forringe de moralske evner. Skal de

vurderes og veies, de skjulte kræfter, som bevæger vore dages „syge literatur“, da vil det nok vise sig, at morfinen trykker tungt i vægtskaalen. Derfor har de Quinceys intime aabenbaringer fra det „kunstige paradis“, hvor hver nydelse følges af lidelse og af slaphed i vilje og samvittighed, en vis aktuel betydning, — de giver vink, der kan lette forstaaelsen af mangt et fænomen i det moderne aandsliv.

* * *

Thomas de Quincey er født 1785. Fra en tæringsyg far synes børnene at have arvet nervøsitet og anlæg til galskab, og opdragelsen i hjemmet skulde ikke hjælpe til at bekjæmpe den sørgelige arv. Moderen var en kold og streng kvinde, en af dem, som aldrig bringer glæde i andres liv, og som søger sin egen i en iskold religiøsitet. Langt borte fra folk laa huset, familien boede i; omgivelserne var som skabt til at nære børnenes medfødte melankoli, — den største glæde de havde, de otte traurige smaa, var at krybe sammen om kaminen, naar mørket faldt, og sidde ganske stille og grøsse ved hver lyd, de hørte, ved hver skygge, som seg ind gjennem vinduet.

Thomas var helt fra fødselen af en svag liden krop og en bundt nøgne nerver, som skreg ved hver berørelse. Hvert indtryk omsatte sig hos ham til sorg eller rædsel. Dertil en intelligens, som udviklede sig med sygelig fart, og en reflektionsevne, der var vakt allerede i hans tidligste barneaar og røvede ham hvert spor af barnets umiddelbarhed. Paa skolen var han et vidunder, hans kundskaber i græsk og latin nærmede sig det fænomenale; han talte flydende latin, og det blev ham til vane at oversætte aviserne, han læste, paa græsk. — Han var dengang ikke mere end femten aar, og ønskede selv at gaa til universitetet i Oxford med engang; — en af hans formyndere vilde imidlertid, at han skulde til latinskolen i Manchester. Han tiggede og bad, at man ikke skulde tvinge ham ned paa en skolebænk, han forlængst var vokset fra; men formynderen lod sig ikke bevæge, og moderen forstod aldeles ikke sin søn, — hun forstod blot, at børn skal være hørige og lydige mod forældre, foresatte og formyndere samt mod dem, der er i disses sted. Thomas blev sendt afgaarde, og resultatet blev, at han en skjøn dag flygtede fra skolen i Manchester. — Han forsøgte at faa sin moders tilgivelse, — hun viste ham bort med isnende kulde, og han begyndte nu et omstreiferliv fuldt af nød og sult, et liv, der gav vækst til alle de sygdomsspirer, han havde taget i arv. Ensom flakkede han om paa landeveiene, tiggede sig mad og sov under aaben himmel, drog saa til London, hvor en aagerkarl gav ham husly om natten, naar han da ikke vandrede hele døgnet igjennem sammen med pigerne paa gaden. En af disse stakkars kvinder, Anne,

heltinden fra Oxford-streets skidne fortauge, har han reist et vemodigt minde i sine „bekjendelser“, og hendes navn var engang ligesaa kjendt i England som Raskolnikovs Sonja var det i Rusland.

Tilslut holdt han paa at dø af sult. Da traf tilfældigvis en ven af hans familie ham og tog ham til sig; han var da saa udhungret, at han fik kvalme ved synet af mad. — Der kom nu istand en art forsoning mellem ham og hans formynder, og høsten 1803 drog han til universitetet i Oxford, hvor han med vild iver kastede sig over studiet af filosofi. — Mellem ham og hans medstuderende var der omtrent intet samkvem, — men de enkelte, der kom ham nær, fik den overbevisning, at Oxford universitet blandt sine elever talte en mægtig og original aand, som engang vilde naa det høieste.

Og saa gjorde et tilfælde ende paa alle disse haab, — et næsten latterligt tilfælde: I 1804 var Quincey reist til London; der fik han rasende tandpine. En kamerat raadede ham til at tage opium, det vilde stille smerterne. Han gjorde det — og var fortabt. Giften havde fundet „gunstig jordbund“; den tog ham i besiddelse, — og der var ikke tanke paa modstand.

*

* *

„Gud i himlen, hvilken forandring! Det er, som om der i mit indre løfter sig en ny og forklaret sjæl, løfter sig straalende op fra uudgrundelige dyb! — Jeg ser en ukjendt herlig verden reise sig i mit bryst, en verden, jeg har baaret og ikke anet. At mine legemlige smerter ophørte, er i mine øine for intet at regne, mod det hav af himmelsk lyksalighed, der samtidig skyllede op i mig. Jeg havde fundet den lykkens hemmelighed, filosoferne i aarhundrer har søgt. Den kunde kjøbes for to pence, den kunde bæres i en vestelomme!“

Det var efter første gangs nydelse af opium.

Han tog i begyndelsen kun ganske smaa doser og ikke oftere end hver tredie uge. Da „feirede hans sjæl glædesfester“. Hans tanker fik vinger, hans evne til at føle fryd var fordoblet, han følte sig løftet høit over den livslede, der ellers trykkede ham, og hans væsens inderste strenge skalv af salig gysen, straks han kom under den guddommelige gifts magt. Undertiden, naar hans sjæl saaledes havde faaet bærende vinger, gik han i operaen, hvor han saa hele sit liv drage ham forbi i toner; „det var ikke minder, der vaktes, det var ikke min erindring, der arbeidede, nei, alt, jeg havde oplevet, blev nærværende, fik form og farve i musiken. Og intet var sørgeligt mere; alt hvad der engang var fuldt af smerte, viskedes ud, gled bort i den milde glans, som hvilede over de skiftende billeder.“

Han kunde gaa ud i arbeiderkvartererne lørdagsaftenerne for at se fattigfolks glæde, naar de havde faaet ugeløn og var fri. „Og det var mig, som var et tungt arbeidsaag ogsaa løftet fra mine skuldre, som om ogsaa jeg havde en ugeløn at hente, som skulde ogsaa jeg nyde hvilens luksus. Men fandt jeg ikke, hvad jeg søgte, mødte jeg kun nød og sorg, da tog jeg min tilflugt til den store trøster. Thi opium eier evnen til at gjøre sig alt underdanigt, den farver alt med sine straaler, stemmer selv suk og skrig til smeltende harmoni."

Da opiumen begyndte at faa større magt over ham, søgte han stilhed og ensomhed, — og „den guddommelige gift" skjænkede ham, hvad han søgte:

„Tidt har det hændt mig, at jeg faldt i dybe drømme, naar jeg i sommernætterne sad ved det aabne vindu og saa ud over havet eller over byen; timerne rullede forbi mig, og jeg fornam dem ikke; fra solefald til solopgang har jeg siddet som forstenet, uden en eneste bevægelse. Bevidstheden om min egen tilværelse gled bort, — jeg kunde ikke skjelne ting og former, hvad jeg saa blev til store symboler: Byen, som løftede sig gjennem taagerne i det fjerne, den var jorden med sine sorger og sine grave; langt borte laa de, men helt havde jeg dog ikke glemt dem. Havet, hvis bølgers fald lød som et evigt, regelmæssigt aandedrag, var min egen sjæl, og den magt, der beherskede den. Men jeg var langt udenfor livet med dets larm, dets feber og dets kamp; og der var over mig en fortryllelsens ro, en hvile, der ikke var resultatet af træghed, men af at vældige kræfter holdt hinanden i majestætisk ligevægt og uendelig virksomhed."

Saa følger en paakaldelse af den hellige opium, — eller snarere en brændende bøn. „O retfærdige, høie, mægtige opium! Du som gyder din milde balsam i alle hjerter, i den fattiges som i den riges, — du stryger med barmhjertig haand over de saar, der ikke kan læges, og over de vunder, angsten slaar, naar den pisker sjælen ind i fortvilelsen. O veltalende opium! Du, som ved din tales magt river vaabnene ud af rædslens haand og bringer samvittighedens pinefulde røst til at tie, — du, som for en nat bringer ungdommens haab tilbage i hjerter, der er gamle i synd, og tvætter blodet af mordernes hænder! O retfærdige opium, du øverste dommer! For dit tribunal staar de falske vidner beskjæmmede, hver mened synker magtløs, og uskyldigheden triumferer. Mægtige opium! Templer bygger du i mine drømme, mer straalende end dem, Fidias og Praxiteles har reist; og af det tankernes kaos, der vælter sig i min søvn, lader du løfte sig i sollys og skjønhed skikkelser, jeg engang har kjendt og elsket, velsignede væsener, jeg forlængst har tabt; du bringer mig dem tilbage, smilende, og gravens muld er gledet af dem. — Du alene

kan skjænke mennesket disse skatte, du alene eier paradisets nøgler, o retfærdige, høie, mægtige opium!“

* * *

Men længe varer aldrig en opiumsspisers lykke.

Da de Quinceys universitetsstudier var endt, indrettede han sig en ægte „digterbolig“, — de smaa værelser fulde af bøger, og vild vin og roser opover husets vægge. Der studerede han tysk metafysik, — han begyndte allerede at drage grundlinjerne til et storverk, hvis titel han havde laant af Spinoza: *De emendatione humani intellectus*, — „den menneskelige dømmekrafts forbedring“. Men snart laa forarbeiderne til hans storverk begravede i en skuffe, henslængte og støvede, traurige minder om hans første ungdoms haab og løfter. Kant og Schelling kom ikke mere ned af reolens hylder, — han forstod dem ikke, der laa som et slør over hans forstand.

Og hans opiumsdoser øgedes, — ifølge den uomgjængelige lov hos opiofager og morfinister. I 1804 tog han opium hver 3die uge, i 1812 hver uge, i 1813 hver dag. Da tog han dem i form af laudanum, fordi den virkede hurtigere, og han var naaet til 10—12,000 draaber pr. dag, da han i 1816 forsøgte at mindske doserne. Han havde da indgaaet ægteskab med en ung pige, som han tilbad, og som han gjorde meget ulykkelig. Snart efter faldt han tilbage til elendigheden i al dens vederstyggelighed, og i 1817 var han sunket over i ren idioti. Kun ikke paa et punkt. Hans moralske *følelse* syntes usvækket; men viljen var aldeles lammet, dens virksomhed var ophævet. Under denne „nedstigning til helvede“ sammenligner Quincey sig selv med en lam mand, der ser mordere styrte frem mod dem, han elsker; og han kan ikke gjøre en eneste bevægelse for at frelse sine kjære. „Ubeskrivelig rædsel griber ham; sit liv vilde han give for at kunne reise sig og gaa, — men han bevæger sig ikke, kan ikke bevæge sig, — kan ikke engang forsøge paa at bevæge sig.“

Omkring ham ramlede hans lykke i grus; hans formue ødelagdes, nøden holdt sit indtog i hans hjem, — og børnene begyndte at komme. Han saa dem lide ondt, han saa sin kone hentæres, — og hans hjerte blødte, men han var den lamme, *der ikke kunde bevæge sig*.

Og nu skjænkede „den store trøster“ ham ingen trøst længer. „Sjælens livsalige beruselse“ og „de guddommelige glædesfester“ var forbi; tilbage var kun lidelsen og sløvheden. Var han vaagen, led han af stadige hallucinationer; sov han, havde han forfærdelige drømme: „Uendelige ligtog drager mig forbi, — eller det er som om en scene aabner sig i min hjerne, og jeg ser frygtelige skuespil i en overjordisk klarhed. Efterpaa

synes jeg, jeg stiger ned i gabende afgrunde, dybere end nogen tanke kan naa, kun fulde af ensomhed og mørke, — og der er intet haab om nogentid at komme op igjen. Og det rædselsfulde er, at naar jeg vaagner, har jeg ingen følelse af, at jeg er kommen op. Ak, ingen ord kan give selv det svageste begreb om den haabløse traurighed, der ledsager disse syner, som vælder frem i endeløse rækker!"

Han ser huse og templer, der hæver sig, vokser opad mod himlen og nedad til jordens inderste, vokser og vokser, indtil mægtige vande skyller over det hele, — og saa er der kun havet: Et menneskeligt ansigt viser sig paa bølgerne, snart er hele oceanet dækket af ansigter, der ser mod himlen, rasende ansigter, bedende, haabløse og vanvittige, — millioner og myriader af ansigter danser omkring. Og hvad der gjorde det hele endnu forfærdeligere: I hans drømme begyndte ogsaa tiden at vokse, — en tanke, der i virkeligheden beherskede ham én time, føltes i hans drøm, som om den holdt ham fangen i hundre aar.

Nu begyndte han at frygte søvnen og kjæmpe mod den, som mod den grusomste af alle pinsler. Han forsøgte at sove om dagen og lod sin familie sidde rundt om sengen og tale høit, — om kanske de ydre indtryk kunde overvinde drømmenes visioner. Det nyttede ikke. Ja selv efter at han var vaagnet, syntes han at fortsætte samkvemmet med rædselsskikkelserne, han saa i søvne, og at føle sig nærmere knyttet til dem end til livets realiteter.

Den retfærdige, høie og mægtige opium havde taget sig betalt for de glæder, den engang havde skjænket ham; aagerrenter havde den krævet.

I denne tilstand levede han sit liv til 1819. Da formede der sig i hans drømme stadig tre rædselsskikkelser, som stod paa bunden af det dybe svælg og strakte sine arme mod ham: Vanviddet, selvmordet og „den pludselige forbrænding", — en skjæbne, man i de dage troede kunde ramme alkoholikere. Og særlig dette sidste syn fremkaldte hos ham en frelsende frygt.

Hans legeme og hans sjæl var nedbrudt, hans liv gik hen i en stadig angst: frygt for vanvid, frygt for selvmord, for nattens drømme, for at brænde levende op; ind i disse følelser blandede sig tanken paa hans kone og børn, en ømhed, som ikke formaaede at give sig udslag i handling, men som dog ikke var helt udslukket, — og af alt dette formedes *den store frygt*, den mægtige, uimodstaaelige, som ræddede, hvad ræddes kunde, af Thomas de Quincey. Den raabte til ham: „Staa op og gaa!" og den lamme forsøgte at bevæge sig.

* * *

Hver last har sin maade at behandle sine frafaldne tjenere paa, og den, der vil forlade den mægtige opium, vil erfare, at den er en hævngjerrig herre.

Det merkede ogsaa Thomas de Quincey.

Det nedbrudte legeme kunde ikke undvære opium, uden den voldte hvert aandedrag ham kvalme, hans mund var fuld af saar og bylder, mer end fem minutter ad gangen kunde han ikke ligge i samme stilling om natten, hvert af hans ledemod voldte ham usigelig pinsel. Og længe varede ikke hans første oprørsforsøg; snart kastede han sig atter over flasken med laudanum, — den mægtige havde ham igjen.

Paany forsøg paa at reise sig, — paany tilbagefald. Og drømmene, der forfulgte ham, omsatte disse fortvilede forsøg og tilbagefald i sit sprog: Han syntes, han hver nat gik paa en mørk vei, ved hvis ende fordærvelsen sad og ventede ham. Og porten, der før havde staaet aaben, faldt larmende i bag ham, — tilbageveien var spærret; og murene der hegnede den ensomme vei, var behængt med sørgeflor.

„Uden rædselsskrig, i høitidsfuld stilhed, vokser den følelse: Alt er fortabt. Saalænge der er tvil, kan tungen føde ord, der raaber efter hjælp, — naar ulykken er sikker, naar tvilen dør og haabet, da tier stemmen, da folder end ikke hænderne sig til bøn, men sjælen kryber sammen i sig selv, og den haabløse stilhed omfavner dig.“

Kampen med nederlag paa nederlag fortsattes i aarevis. Stundom lysnede det lidt for ham, han kunde i længere tidsrum holde sig borte fra giften, og hans intelligens kunde arbeide med en kraft, der fyldte ham med haab paany. Saa atter tilbagefald, med hallucinationer baade nat og dag. At den yderste fattigdom holdt sit indtog hos ham netop nu, blev til hans lykke. Han eiede ikke penge til at kjøbe opium for, og hans kredit var totalt ødelagt.

Men under alt dette klavrede han dog opover bakken. I 1821 var han naaet saapas, at han kunde forsøge paa at skrive igjen. I hans literære arbeider ser man paa alle kanter spor efter opiumets hærjinger. Hans intelligens var ikke istand til en længere fortsat virksomhed; den kunde arbeide en times tid, maatte selv da gjerne sættes i fart ved hjælp af en liden dosis opium, — regelmæssig og normal virksomhed var der ikke tale om. — At fuldende et paabegyndt arbeide var ham noget nær en umulighed, ligesaa at forfølge en tanke. Alt var „flydende“. At hans „storverk“ om den tyske filosofi under disse omstændigheder ikke kom ud fra sin skuffe, er en selvfølge, og did vandrede ogsaa et paabegyndt verk om „fremtidens økonomiske system.“

Da var det han fik ideen til sine „bekjendelser“, hvori han uden barmhjertighed lægger al sin elendighed frem. Dengang var man ikke

som nu til overmaal vant ved intime bekjendelser, og hans verk vakte derfor opsigt; han blev en søgt medarbeider i en række tidsskrifter. Hvad han skrev, bar merke af hans kundskab, hans originale syn, og af hans tankers „flydende“ tilstand. Et ganske udmerket eksempel paa hans arbeidsmaade har man i hans afhandling om William Hamilton: I den behandlede han Miltons overlegenhed over Homer, jernbanernes indflydelse paa kjeltringernes jargon, grækernes „dyriske“ beundring af atleter, den Kantske filosofis nedbrydende tendenser, — med meget mere. I to linjer omtaler han, at han har kjendt Hamilton, — og saa ikke mer om ham. Som denne afhandling, saa mange.

Den karakteristiske springen fra glæde til sorg og omvendt, der præger opiofager og morfinister, viser sig omvendt i hans arbeider, ligesaa antipatiers og sympatiers absolute eneraadighed istedenfor begrundede domme. Hans næsten hysteriske sympatier viser sig, hvergang han taler om engelsk literatur, — han lider af ren „John Bullisme“, al anden literatur er gjenstand for hans dybeste antipati. — Og hans tanker og meninger, ofte straalende af dybsindighed og originalitet, virker som tilfældige parodokser, fordi han ikke evner at følge dem og føre dem til noget maal.

*

* *

Uordnet som hans tanker var hans liv. Stadig flakkede han fra logi til logi, altid forfulgt af rykkere og rykkerbreve, dem han altid kastede uaabnede i en skuffe, — det var hans maade at ordne sine affærer paa. Saasnart han kom til et nyt logi, begyndte han at „sne det ned“ med papirer, aviser, tidsskrifter, korrekturark og de uendelig mange udkast fyldte lidt efter lidt rummet, — og ingen maatte røre hans papirer, hans lykke syntes at bero paa, at hver strimmel blev urørt. Var papirlaget vokset saa høit, at han hverken havde rum til at sidde eller ligge, laaste han dørene og drog til et nyt logi, undertiden havde han hele seks saadanne depoter paa engang, og saa glemte han dem, og hvad han havde efterladt af papirer, blev brændt eller solgt som makulatur.

I disse papirfyldte rum gik han om som en art skygge, — ansigt og hænder gjennemsigtige, blikket dødt og fjernt, og om den magre, udpinte krop hang pjaltede klæder, som var altfor store. Men henimod aftenstid pleiede hans hjerne at arbeide bedst, og da talte skyggen, ganske sagte, med en vemodig, harmonisk røst, „der syntes at komme fra drømmenes land“, de døde øine begyndte at lyse, og blikket saa ind i det usynlige. Naar han saadan sad og talte om sine drømmesyner, om hvad han havde seet, naar han i sin ungdom streifede ensom om i gaderne, da fik man indtryk af, at han saa altsammen skrevet paa væggen foran sig. Kanske læste han det virkelig, — han har efter al sandsynlighed havt

visioner, og denne medfødte evne til at se „ved siden“ er ved hans opiofagi drevet til øget virksomhed.

En kop kaffe kaldte ham tilbage til den virkelige verden, — og saa vaagnede hans evne til at kunne tale, „kausere“. Hvad der i hans skrifter virker pinlig, fordi det tydeligvis er udslag af mangel paa evne til at fastholde en tanke, det snart flydende, snart springende, de pludselige og uformidlede overgange fra sorg til lystighed, det virkede altsammen forunderlig fængslende, naar han talte. Og den underlige de Quincey, siddende i filler midt mellem sine papirer, med strømpe paa den ene fod, den anden nøgen i en sko, talende om alt mellem himmel og jord, med en dæmpet gjennemmusikalsk stemme og i et aristokratisk elegant sprog, det var en af Edinburghs mærkværdigheder.

Den 18de december 1859 endte alle hans drømme, med den store drømmeløse søvn.

Af hans bekjendelser og af hans forunderligste verk *„suspiria de profundis“*, hymner til den store hellige smertens pris, ser man, at han helt til det sidste har fortsat kampen mod den store fiende, som aldrig slap ham helt.

Ser man paa hans literære virksomhed, er det som et syn udover ruiner, som alle bærer mærker af storhed og skjønhed, men i stumper og stykker. Og selv sidder han og ser udover al elendigheden og synger begrædelsens sang over sit livs ruiner.

Jerome — En fattig mand.

(Af Mary E. Wilkins i *„Harper's Weekly“*).

II.

Jerome følte sig som et ganske andet menneske, da han mæt og udhvilet vendte tilbage til sit arbeide i haven. „Maa næsten kunne blive færdig med opspadningen før kveld,“ sagde han til sig selv, idet han lod den brune jord flyve omkring sig og lystig blystrede til sit arbeide.

Faderen var endnu ikke kommen hjem. Jerome vidste det af, at han ikke havde hørt den tunge vedvogn kjøre ind paa gaarden foran huset. Han haabede nu at have haven opspadet, til faderen kom. „Far vil blive rigtig glad, naar han ser haven færdig,“ tænkte gutten og bøied baade sjæl og legeme til arbeidet med al den kraft, han eiede.

Klokken var fem, da en dør aabnedes paa bagsiden af huset, og

Elmira sprang ud og opover bakken til sin broder med et grønt tørklæde over hovedet.

„Aa, Jerome,“ pustede hun, da hun havde naaet ham, „du maa holde op med arbeidet med en gang, siger mor, og gaa lige hen til birkeholtet. Far er ikke kommen hjem endnu, og mor er rigtig ængstelig. Hun er ræd, der er hændt ham noget.“

Gutten stak spaden i jorden og stirrede paa søsteren. „Hvad tror hun skulde have hændt ham?“ spurgte han langsomt — han havde endnu ingen fantasi for ulykkeshændelser.

„Hun tror, han kan have faldt, eller at en vedstabel kan være faldt over ham, eller at Peter kan have løbet løbsk.“ — Elmira var blevet mere og mere nervøs. Hun kunde ikke længer staa stille, men formelig dansed rundt om broderen, der han stod. „Gaa Jerome, gaa; skynd dig alt, hvad du kan. Der *er* hændt noget skrækkeligt. Mor siger det. Skynd dig, skynd dig!“

Jerome trak armen til sig og børsted jorden af klæderne for at sætte afsted. „Han skulde kjøre til dr. Prescott med veden,“ sagde han eftertænksomt, „det er ingen nytte ved at gaa til skogen, før jeg har været der.“

Elmira var nu ganske hysterisk. „Det er paa veien,“ raabte hun. „Bare skynd dig, Jerome; aa skynd dig, skynd dig. Stakkels far! Mor tror, han er faldt — —“ Graaden kom, og hun begrov ansigtet i den lille tynde arm, hun holdt op foran det, idet hun sagte gik ned bakken til huset igjen. „Stakkels far — — aa stakkels far — — —“ drev det efter Jerome, som alt var paa sprang bortover veien.

Langbenet, tynd og let, men med gode lunger, kunde gutten sætte ordentlig fart, naar han vilde, og nu brugte han alle sine kræfter. Han stod i høi anseelse blandt kameraterne for sin evne til at løbe. Han havde beseiret dem alle, og nu vendte de sine egne nederlag til seir ved at braute af ham for fremmede. De tog hans meriter til sig, følte sig alle stolte over, hvad Jerome Edwards kunde gjøre — skjønt det altsammen var gjort paa deres bekostning. Det var patriotisk stolthed i det smaa.

Der var lidt over en kilometer til dr. Prescotts hus. Gutten var næsten der, da han saa en hvid hest med et vedlæs komme opover veien imod sig. Han stansede. „Der er far,“ tænkte han og ventede,

Det var virkelig deres gamle hvide hest, Peter, som kom sagtelig anstigende, nikkende ved hvert skridt. Men da læsset kom nærmere, gik der et ryk gjennem lille Jerome Edwards. Han blev staaende bleg og med aaben mund. Læsset var i orden, men der var ingen paa det, ingen med det; tømmerne var viklet omhyggelig om en stage i et af vognhjørnene.

Gutten forsøgte at raabe, at løbe frem; men han kunde ikke røre sig, og lyd vilde ikke komme. Han kunde bare staa ganske stille med vidt opspilede øine i et dødblegt ansigt. Den gamle hvide hest kom stadig nærmere, stille og fredelig, i de gamle spor. Kun en gang gik den tilside for et stygt sted i veien, hvor jorden var faldt ind. Faderen styrede altid tilside der paa samme vis. Der var noget spøgelsesagtigt, unaturligt ved denne gamle hest, som blindt og ubevidst adlød en ledelse, som ikke længer fandtes. Det gav samme følelse som at møde en vandrende menneskeskikkelse uden hoved.

Gutten sansede sig først, da hesten var naaet lige frem til ham. „Pr . . . Pr . . . Peter!" fik han det da endelig til, og den gamle hest stansede i veien med hoved, øren og hals hængende kraftløse som en afbrudt gren med sine blade.

Jerome drog sig hen til vognen, kløv op paa et hjul og saa op paa læsset. Der var intet og ingen der. Saa tænkte han et øieblik; saa efter den løstøm, hvormed kjørere binder sine heste. Den var ikke til at finde. Han tog da fat i tømmerne, viklede dem af stagen og bandt hesten med dem til et træ ved veikanten. Da han var færdig, satte han atter afsted henover veien; knærne kjendtes svage og usikre; men han vedligeholdt dog en god fart.

Da han naaede dr. Prescotts hus, stansede han et øieblik og saa uvis ind mellem de svære trær paa huset og gaardspladsen. Fortsatte saa sit løb.

Den lille skogflek, som tilhørte faderen, laa endnu en kilometers vei længer fremme. Det var et par snes maal jord tilvokset med birk- og kastanjetrær. Der skimrede grønt af nyt løv og glinsede hvidt af birkestammerne og af grene saa fine og vakre som pigearme. Gjennem holtet gik en opkjørt skogvei. Jerome kom ind paa den og begyndte straks at raabe: „Far! Far!" — men han stansede imellem for at lytte. Men der kom intet svar. Der var ikke en lyd i skogen undtagen den stilfærdige raslen af det nye løv — som af en silkekjole paa nogen, der skjuler sig eller netop flygter bort. Det giver altid paa denne aarstid følelsen af, at Nogen eller Noget er tilstede i skogen. Jerome følte det ogsaa og raabte ivrigere: „Far, far! Hvor er du far? — Far!"

Gutten var saa forsvindende liden mellem de store trær — bare et lidet blegt barn, som søgte sin naturlige beskytter. Stemmen var gjennemtrængende og jamrende. Den syntes at udgjøre en del af selve naturen — den ligesaavel som fuglens kalden til sin mage. Og det var jo ogsaa i sandhed blot en af naturens grundtoner — den hjælpeløse unges raab efter fader og beskytter.

Gutten trængte altid videre ind i skogen, til han kom til det sted,

hvor faderen havde fældet trær og hugget dem op til ved hele vinteren igjennem. Der stod mange favne ved omhyggelig opstablet. De tilbagestaaende rodstubber skjød allerede op nye vidjeagtige grene og skud, dækkede af friskt løv. „Far, far!“ raabte gutten atter, men mere forsigtig og dæmpet. Han tænkte, at faderen kanske laa der mellem træstammerne saaret paa en eller anden maade. Han huskede, at en bjelke engang havde faldt over Samuel Laphams ben, og denne var blevet liggende hjælpeløs en hel dag, før nogen fandt ham. Han ledte overalt.

Der var ingen.

Atter raabte han da saa høit, han kunde, og lyttede mellem raabene. Intet svar.

Pludselig gik der en kuldegysning gjennem gutten. Hjertet føltes koldt i brystet. Han havde husket dammen. Og med ét greb den nye tanke ham med uimodstaaelig magt. „Far er faldt i dammen og er druknet,“ hikstede barnet, som han dog tilslut var, mellem taarer. „Hvad skal mor tage sig til!“

Han famlede frem mellem stammerne, faldt og slog sig og brast nu fuldstændig i graad. Barnet var kommet tilbage i ham og hævdede sin ret.

Bortenfor vedstablerne var den stenmur, som begrænsede faderens eiendom. Paa den anden side af muren var en tæt liden granskog, som tilhørte dr. Prescott, og bortenfor den laa dammen eller tjernet. Den var grund paa de fleste steder; men laa dog aldrig tør og sagdes at have mange dybe hul. Stedets gutter kjendte mange grufulde historier om disse huls dybde. De havde prøvet med stænger af uhyre længde, men aldrig kunnet naa bund. De havde kastet sten, de havde forsøgt paa alle vis; men bund havde de aldrig opdaget.

Den ende af dammen, der strak sig ind i den omtalte granskog op mod Edwards's eiendom, havde det værste ry. Den var døbt „Dødshullet“. Det var almen tro blandt de unge, at det ikke havde bund, og der gik sagn om, at en mand engang var druknet der og aldrig blevet gjenfunden.

Jerome kløv over stenmuren og gik gjennem granskogen til „Dødshullet“. Der stod han en stund og lyttede. Det var ingen stor dam. Den modsatte bred, sumpig og kantet med hvidblomstrede buske og unge trær syntes ganske nær. En tung, sødladen duft kom over derfra, og en tynd sølvgraa taagerøg havde begyndt at hæve sig over den lave, sumpige bred. Froskene kvækkede med tusen stemmer, og nu og da kom det dybe brøl fra en „okse-frosk“. Et rødt lys kom fra den dalende sol i vest gjennem ungskogen paa den modsatte bred og lagde sig over dammen og landet. Myggesværme dansede i det røde lys.

En af de sidste — saa lette og flygtige, de synes snarere et symbol

paa livet end selv liv — dansede foran Jeromes taarefyldte øine. Han veg tilside for at undgaa den og kom derved til at se ned, udstødte et skrig og tog hurtig noget op fra bakken. Det var den hat, hans fader havde havt paa, da han drog hjemmefra om morgenen. Gutten stod og stirrede paa hatten med et blik som en gammel mands, og det tør i sandhed være, at en aandens alderdom i den stund faldt over ham. Hidtil havde han blot tænkt paa et ulykkestilfælde i forbindelse med faderen; nu saa han klart, at hvis faderen var druknet i dammen, maatte det have skeet af fri vilje. „Han kan ikke være faldt i," mumlede han med stive læber, idet han betragtede hatten og de jevne, ingenlunde bratte bredder.

Med ét rettede han sig op, og der kom et udtryk af fortvilet beslutning over hans unge ansigt. Han bed tænderne sammen. Om det skyldtes arvet instinkt eller indtryk fra moderen, nok er det, at han var fast overbevist om, at selvmord er en forfærdelig skamplet saavel paa den dødes minde som paa hele den gjenlevende familie.

„Ingen skal vide det," tænkte gutten. Han nikkede voldsomt som for at bekræfte det og begyndte at plukke smaasten ved stranden. Med disse fyldte han hattepullen, fiskede en hyssing op af lommen, bandt den fast omkring hattebremmen og kastede saa hatten, der var forvandlet til en pose med sten, midt ud i Dødshullet.

„Se saa. Den finder de aldrig. Der er ingen bund der." Og gutten skyndte sig tilbage gjennem skogen og til doktorens hus. Netop som han naaede dette, kom der en mand ud derfra. Han stirrede nysgjerrig paa Jerome og greb ham saa ved skulderen. „Syg?" spurgte han.

„Nei."

„Hvad i al verden er der da paa færde med dig?"

„Far er blevet borte."

„Borte? — Hvor? — Hvad mener du?"

„Han gik efter et læs ved til doktor Prescott imorges og er ikke kommen tilbage endnu."

„Hvad for noget? — Jeg saa jo baade hest og læs gaa forbi for en stund siden."

Jerome nikkede. „Ja, jeg mødte dem; men far var ikke med."

Manden slap guttens skulder og saa bortover veien med lukkede læber. Han havde lagt baand paa sig for intet udraab at gjøre. Han var en middelaldrende mand, tynd og let, men fast bygget, seig og elastisk med en ung guts gang. Det var Jake Noyes, doktorens gaardsgut og kjørekarl, og mange hviskede ogsaa: doktorens medhjælper, naar det gjaldt at lave mediciner. Der stod respekt af Jake Noyes i landsbyen,

baade fordi der var en vis overlegenhed ved hans egen personlighed, og fordi der over ham laa et gjenskin af doktorens magt og ære.

„Jeg maa gaa," sagde Jerome.

„Vent et øieblik," svarede den anden. „Vi maa undersøge dette. Din far maa have forslaaet sig. Han maa være i skogen, hvor han arbeidede."

„Han er ikke der. Jeg har været der," sagde gutten kort og vilde atter løbe.

„Hvor ledte du?"

„Overalt."

„Gik du saa langt som til dammen?"

Jerome saa vildt paa ham. „Hvad havde jeg ved dammen at gjøre?"

„Naa det kunde tænkes, at han var faldt i den. Den er ikke langt borte fra, der han var."

„Hvad tror du skulde bragt far til at springe i dammen?" Trodsigt og vildt.

„Gud bevare mig vel! Jeg sagde ikke, at han var sprunget i dammen. Jeg sagde 'faldt i'."

„Du ved godt, at han ikke kunde falde i. Han maatte springe udi, skulde han komme der. Og du har ingen ret til at sige eller tænke noget sligt om min far, du." Gutten var væk i sinne og formelig holdt sin lille knytnæve op mod manden. „Du siger ikke det igjen, hører du!"

„Gud bevare mig vel?" — Jake stirrede med en halvt komisk skrækslagenhed paa gutten, lukkede det ene blaa øie — en vane, han havde erhvervet sig ved at dryppe draaber, sagde folk — og stirrede med det andet opspilet paa gutten.

„Du siger det ikke en gang til, hører du!" skreg gutten i, aldeles rød i ansigtet og dirrende af sinne, brast i graad ved de sidste ord og løb bortover veien.

„Er du fra forstanden?" mumlede manden efter ham og gik ind i doktorens hus igjen.

Jerome fandt hesten igjen, løste den, satte sig paa læsset og kjørte hjemover. Den gamle hest kunde bare gaa i skridtgang, saa det var begyndt at mørkne, da han naaede huset. Ved grinden saa han noget blaat flagre. Det var søsterens shawl. Hun kom løbende imod ham, da hun fik øie paa ham. „Hvor er far?" raabte hun. „Jerome, hvor er far?"

„Ved ikke." Gutten sad høit over hende og hans blege, stive ansigt saa bort over hendes hoved.

„Har du — — Jerome har du ikke seet far?"

„Nei."

Elmira brast i jamrende graad. „Hvor er han, Jerome? Hvad er hændt? Er han dræbt? Aa, far, far!“

„Ti da stille,“ sagde gutten. „Mor kan høre dig.“

„Men hvor er han, Jerome? Hvad *er* hændt?“

„Ti stille, hører du. Vil du dræbe mor ogsaa?“

Hun sagde ikke mere, men gik krampagtig hikstende ved siden af læsset. „Ti Elmira!“ lød det atter fra broderen saa hvast, at hun straks kvalte graaden.

Jerome stansede udenfor grinden og sprang af. „Staa her ved hesten et øieblik,“ sagde han til søsteren og gik op til husdøren. Han kunde høre moderens stol, idet han nærmede sig. Krøbling, som hun var, kunde Ann Edwards alligevel ved et besynderligt muskelspil bevæge sig hele huset rundt i sin gyngestol. Meiernes skrubben over gulvet lød nu sterkere end almindelig. Idet han aabnede døren, saa han moderen skyve stolen frem og tilbage paa en maade, han kjendte fra før, naar hun var sterkt ophidset.

Da hun saa sønnen, stansede hun og sad stille. Hun anvendte al sin vilje paa at lægge ansigtsmusklerne rede som til at modtage et slag. Hun spurgte ikke om noget.

„Jeg mødte hesten og læsset paa veien,“ sagde gutten. Moderen sagde fremdeles intet, men anstrængte sig for at holde et ubevægeligt ansigt, mod hvad der maatte komme.

„Far var ikke med.“

Endnu ingen lyd fra moderen.

„Jeg bandt hesten og gik over til holtet. Jeg ledte overalt. Han er ikke der.“

Med ét syntes moderen at falde sammen uden en lyd. Hovedet sank hjælpeløst mod brystet, og hendes legeme gled ned i stolen.

Jerome havde seet moderen besvime før og havde været forberedt paa det nu. Han løb til vandbøtten og skvættede vand over hendes ansigt og gned de magre hænder med sine haarde haandflader. Snart begyndte hun at hikste efter veiret, og han vidste, at hun atter kom til sig selv. „Er du bedre nu, mor?“ spurgte han høit, som var hun mange mil borte. Han havde en følelse af, at hun det var.

Ann Edwards rettede sig igjen op i stolen. „Din far har faldt og slaaet sig ihjel,“ sagde hun. „Ingen behøver at sige noget andet. Tør dette vand af ansigtet mit. Find et haandklæde.“

Jerome adlød.

„Ingen behøver at sige andet,“ gjentog hun.

„Det kan de heller ikke,“ sagde gutten. „Der er ingen grund til det, og de skal ikke.“

„Han har slaaet sig ihjel," gjentog moderen. Der kom hikst som af graad mellem ordene, men ingen taarer.

„Jeg maa faa hesten ind," sagde Jerome, da moderen syntes mere rolig. „Elmira holder den. Jeg skal sende hende ind."

„Godt."

Han tændte først et lys og gik ud. „Gaa ind til mor," sagde han til søsteren, „men gaa nu ikke og skrig og gjør hende værre. Hun har besvimet. Er der nogen the i huset?"

„Nei," svarede Elmira med sterke anstrengelser for at beholde herredømmet over sine skjælvende ansigtsmuskler.

„Kog hende lidt grød da. Hun maa spise noget. Du kan det, vel?"

Elmira nikked; hun turde ikke tale af frygt for, at det skulde blive til bare krampegraad igjen. Hun gik ind, og hendes bøiede ryg mindede allerede om en gammel kones.

Jerome satte hesten i stalden og gav den vand og hø. Da han kom ud, dreiede en buggy ind paa gaarden. Det var dr. Prescott og Jake Noyes. Jerome gik hen til vognen og bukkede. Et vakkert ansigt med et skarpt, frittende blik saa ud paa ham. Dr. Seth Prescott var en mand over femti med et renbarberet ansigt skaaret saa fint og regelmæssigt som en kvindes og med livlige blaa øine under buskede øienbryn og rødt haar. Før alder, veir og vind havde rynket og mørknet hans ansigt, havde han været en lys, ømtaalig udseende mand.

„Er han kommen nu?" spurgte han bydende.

Jerome bukkede igjen. „Nei, doktor."

„Du saa intet spor af ham i skogen?"

Jerome stod et øieblik synlig usikker. Doktorens øine lyste mere gjennemborende. „Gjorde du?"

„Nei, doktor."

„Ved din mor om det?"

„Ja."

„Hvordan har hun det?"

„Hun besvimede; men hun er bedre nu igjen."

Lægen steg ud, tog sit medicinskrin og gik ind. „Vent her, til jeg kommer tilbage," befalede han Jerome fra døren uden at se sig tilbage.

„Doktoren vil sende folk ud inat med lygter for at lede i skogen," fortalte Jake.

Gutten svarede med et grættent grynt. Han støttede sig mod et af vognhjulene. Han følte sig saa merkelig træt og ustø.

„Kanske finder vi ham ilive og frisk og rask", vedblev Jake trøstende.

„Langtifra."

„Kanske det bare er et brukket ben eller noget lignende, og doktoren kan greie det.“

Jerome rystede paa hovedet.

„Doktoren vil gjøre alt, som gjøres kan. Han har sendt bud efter taug og sokneredskaber.“

„Hvortil?“ spurgte gutten, med ét vaagen og vild igjen.

Jake blev rød og stammede. „Jeg burde kanske ikke have sagt det,“ sagde han. „Det er jo ikke til nogen nytte, naturligvis. Det er bare, fordi doktoren vil have gjort alt, hvad gjøres kan.“

„Hvad vil han med dem?“

„Naa, du ved — dammen . . . .“

„Min far har ikke været nær dammen.“

„Nei, nei. Der var ingen grund til det. Men det kan ikke skade at sokne i den, saa faar alle rede paa, at han ikke har været der.“

„Nytted ikke alligevel,“ vedblev Jerome med en underlig seirsstolthed i stemmen. „Der er ingen bund i Dødshullet.“

Jake lo. „Det er sludder. Jeg var med at sokne der efter Lisa Ann Gouch. Hun var ikke der. Vi fandt hende to aar efter i sumpen; men bunden — vi skrabede bunden paa kryds og tvers saa let som nogenting.“

Jerome stirrede paa ham, hagen faldt, og ansigtet fik et ængsteligt, slagent udtryk.

„Men det er jo bare en formsag,“ vedblev Jake. „Vi finder ham ikke der naturligvis, og saa vil den sag staa klar for alle.“

Doktoren kom ud i det samme. Gjennem den aabnede dør hørtes Ann Edwards gjennemtrængende stemme. „Der behøver ingen at sige andet.“

„Gaa nu ind til din mor,“ sagde doktoren til Jerome. „Jeg har givet hende noget, som vil berolige hende. Hold hende saa rolig som mulig og snak ikke om din far.“

Doktoren kjørte bort, og gutten gik ind. Moderen gyngede voldsomt og flyttede stolen frem og tilbage over gulvet; gjentog atter og atter, at hendes mand havde slaaet sig ihjel, og at ingen behøvede at sige noget andet; bad og fremsagde bibelsteder. Men omsider virkede sovepulveret, og hun søvnede i stolen.

Børnene turde ikke vække hende for at faa hende tilsengs, men sad ved hvert sit vindu og saa ud i natten efter faderen eller efter et bud om, at liget var fundet; de vidste knapt selv klart, hvad de nærmest ventede. Af og til hørte de et geværskud, men vidste ikke, hvad det betød. Elmira græd ofte men stilt for ikke at vække moderen.

Der var fuldmaane og lyst som dagen udenfor. Ud paa natten

kjørte Jake Noyes ind paa gaarden i doktorens buggy. Børnene stjal sig stille ud til ham. „Gaa ind og gaa tilsengs,“ sagde han. „Vi skal finde ham ilive og frisk før morgen. Der er nærpaa to hundre mand ude med lygter og fakler og med geværer for at affyre skud som signaler. Vi finder ham nok uden værre men end et brukket ben. Vi har soknet hele dammen over, og han er ikke der. Det er sikkert nok, nu.“

(Forts.)

Fotografien som opdragelsesmiddel.

(Efter prof. dr. Otto N. Witt i „*Prometheus*“).

Om dette emne har tidsskriftet „*Prometheus's*“ redaktør i sit ugentlige kringsjaa et ganske fornøieligt kauseri, som vi her gjengiver.

Hvor ofte er der vel ikke i dette tidsskrift og i hundre andre sunget den ædle fotografikunsts lov!

Det ligger jo forresten noksaa nær, at en beskjæftigelse, som nu er optaget med begeistring af hundretusener som tidsfordriv, at en saadan beskjæftigelse leilighedsvis hos sine beundrere vækker trangen til nu og da at lade denne beundring faa udtryk i ord for om mulig at hverve den sorte kunst nye rekrutter. Vi har læst i hundrevis af saadanne panegyriske udgydelser, og det er vel ikke ganske frit for, at vi jo selv ogsaa har forfattet endel af dem. Paa mer eller mindre fængslende og original maade bliver det fremstillet, hvor godt det er, naar man fra sine reiser kan hjembringe erindringer, der langt mere end kjøbte fotografier repræsenterer, hvad man selv har seet og oplevet; der vises, hvor ubetinget nødvendigt det er en gang om ugen at fotografere sine paarørende, idet man fuldstændig glemmer, hvor liden udsigt denslags amatørportrætter har til at blive gjenkjendt endog af den mest velvillige; og der er folk, som anbefaler at udnytte fotografien „videnskabelig“, idet man indskrænker sig til afbildninger af en vis klasse af objekter. Forfatteren af det sidstnævnte forslag meddelte med værdig stolthed, at han vel eiede den fuldstændigste samling af dueslag-portrætter, som eksisterede i den ganske verden. Det er vort haab, at en eller anden, ansporet af dueslagfotografens geniale forslag, med tiden vil skaffe sig en samling af hundehusbilleder, der kan danne et værdigt sidestykke til forslagstillerens samling!

Men noget har fotografiens panegyrikere glemt at fremhæve — idetmindste saavidt deres udgydelser er os bekjendt. Det er fotografiens værd

som alment dannelsesmiddel Der er visse færdigheder og kundskaber, vor almindelige opdragelse i paafaldende grad forsømmer. Netop disse omraader af vor uddannelse lægger fotografien beslag paa, idet den fordrer de herhenhørende evner anvendt og ligefrem tvinger den amatørfotograf, der vil udrette noget, til at opøve dem og understøtte dem ved selvstændigt studium. Paa den maade kan det ofte foragtede „pusleri“, naar det holdes i det rette spor, i vide kredse af folket virke i høi grad opdragende, som vi i det følgende haaber at vise.

Det er slet ikke længe siden, en høit dannet mand ligeoverfor forfatteren af disse linjer hævdede den mening, at der kun gaves to veie, paa hvilke mennesket kunde føres frem til rigtig tænkning: studiet af de gamle sprog og af matematik. Det ene eller det andet maatte vore høiere skoler gjøre til hovedfag for sin undervisning, om de end ogsaa meddelte andre kundskaber ved siden af. *Hvilke* disse bifag var — ja, det var igrunden ganske ligegyldigt. Det faldt saa at sige af sig selv, saasnart mennesket paa en af disse veie var vandret ind i den ene saliggjørende logiks himmel. Det var ingenlunde de erhvervede sproglige eller matematiske kundskaber i sig selv, som var af en saa vidunderlig betydning for det senere liv. For latinens og græskens vedkommende vilde en saadan paastand allerede af den grund være umulig, at vore gymnasieelever notorisk pleier at glemme paa seks uger, hvad de møisommelig har lært i seks aar. Nei, det var det „pædagogiske værd“ i disse sublime fag. At man udfra et saadant standpunkt ligesaa godt kunde gjøre kinesisk til hovedfag i vore skoler, faldt den lærde mand ligesaa lidt ind som den omstændighed, at det i det mindste er underligt, at en oppragelse for livet, som for alle mennesker er en kombination af iagttagelser og deraf dragne slutninger — at en saadan opdragelse bedst skulde iverksættes ved hukommelseskunster og formelkram. Den gode mand følte sig sikker i bevidstheden om at repræsentere det, der i mer eller mindre fremtrædende grad til syvende og sidst ligger til grund for hele vort høiere skolevæsen.

Skolen forsømmer iagttagelsen, fordi dens resultater ikke lader sig indordne i noget skema bestemt til udenadlæsning. Det er allerede brysomt nok at passe paa, hvormange af seksti ustyrlige gutter kan sine uregelmæssige verber paa fingrene, og hvormange ikke! Hvordan vilde det gaa, hvis man ovenikjøbet skulde kontrollere tankegangen i seksti smaa, vilde hjerner og føre den paa det rette spor?

Under saadanne omstændigheder bør det ikke undervurderes, naar ungdommen i vide kredse gribes af et liebhaberi, der maaske mere end noget andet tvinger dem, der beskjæftiger sig med det, til iagttagelse og eftertanke. Man er næsten fristet til at spørge, om det ikke netop er denne side af fotografien, der har gjort den saa umaadelig populær? Kan

det ikke tænkes, at der er en ubevidst længsel efter beskjæftigelse for den medfødte iagttagelsessans, der bringer ungdommen til næsten med begeistring at hengive sig til udøvelse af den fotografiske kunst?

Det er noget eiendommeligt ved fotografien dette, at man ikke kan beskjæftige sig med den uden at gjøre iagttagelser og at tænke over det iagttagne. Visselig har haandbøgerne og de, der handler med denneslags artikler gjort sit for af den fotografiske praksis at frembringe rutine, men alt i alt er det dog ikke fuldstændig lykkedes dem. Selv den, der kjøber alle sine løsninger og det øvrige tilbehør i fuldt færdig stand, kan dog ikke undlade at bedømme lysforholdene og i overensstemmelse dermed at tillempe blendaabningen i sit objektiv og belysningens varighed. Og naar billederne saa skal „udvikles", afhænger igjen saa meget af vedkommendes praktiske skjøn og af omgangsmaaden, at kun dén kan vente ordentlige resultater, som tør stole paa sin egen iagttagelse og overveielse. Noget ganske lignende gjælder ogsaa ved fremstillingen af de positive aftryk. Skal han opnaa noget, maa fotografen altsaa stadig holde øinene aabne. Han maa vænne sig til iagttagelse og til at stole paa disse iagttagelser. Det kan vel neppe heller feile, at han overfører det herved lærte paa andre forhold i livet og saaledes efterhaanden udfylder de huller i uddanelsen, som skolen ikke har magtet at fylde. Uberørt af denne opdragende indflydelse bliver kun de, som selv nøier sig med billedernes optagelse, men overlader alt det øvrige til fagfotografen. Deres antal vil imidlertid aldrig blive stort. Enten opgiver de igjen sit nye liebhaberi, som barnet kaster et nyt legetøi, saasnart det har tabt sin første interesse, eller de gaar efterhaanden over i deres rækker, som virkelig fotograferer.

Man kan maaske mene, at øvelsen efterhaanden vil bringe det hele ned paa en mekanisk færdigheds nivaa. Men dette kan kun indtræffe, hvis man indskrænker sig til gjengivelser af ganske bestemt art. Den, der giver sig af med fotografering af forskjellige gjenstande, vil atter og atter støde paa nye forhold, som ansporer til eftertanke.

Ved siden af den direkte undervisning i iagttagelsens og logikens vanskelige kunst, som fotografien meddeler, henleder den ogsaa uundgaaelig opmerksomheden paa en hel række af tekniske ting, som ligger den boglærde fuldstændig fjernt. Fotografen maa gjøre sig fortrolig med visse afsnit af kemi og fysik, han maa forstaa sig en smule paa snedkeri og mekanik, han maa vænne sig til omgangen med maal og vegt — han faar kort sagt en hel mængde forskjellige indtryk, som ikke sjelden bliver foranledningen til videregaaende studier i en eller anden retning.

Fotografiens største og værdifuldeste fortrin er imidlertid det, at den lærer sine elever *at se*. Saafremt de da kan og vil lære det. Intet er

besynderligere end den blindhed, hvormed de fleste mennesker hele livet igjennem vanker om i guds skjønne verden. De ved nok, at skogen er grøn og himlen blaa, og at den undertiden er bedækket af hvide skyer; men dermed er ogsaa i de fleste tilfælde deres visdom udtømt. Alle de tusen fine overgange mellem lys og skygge, de fortryllende farvemodsætninger, de legende konturer — alt dette er ting, som vistnok gjør indtryk paa de fleste mennesker, men som aldrig kommer til deres bevidsthed. Prøver man bare med blyanten at gjengive det tiltrækkende i et seet landskab, saa finder man straks, hvor vanskeligt det er at skiile det væsentlige og karakteristiske fra det uvæsentlige. Dette maa læres. Med rette har derfor allerede vore forfædre gjort opmerksom paa tegneundervisningens betydning. Men hvor mange naar vel saa langt, at de ved tegning og maling bliver uafhængige af de tekniske hjælpemidler! Har man naaet saavidt, er man kunstner, men det har de allerfleste hverken begavelse, tid eller raad til at blive. Idet fotografien yder os et aldrig svigtende middel til at afbilde det skjønne i naturen, vækker den vor stræben efter at søge og finde det skjønne og holder den i stadig øvelse. Selv maleren kan i denne henseende lære af fotografien, thi først som fotograf vil han føle sig foranlediget til ogsaa at henvende sin opmerksomhed paa effekter i naturen, som for blyant og pensel kun er uløselige problemer.

Skal vi saa anse den hurtig omsiggribende fotografering som en blot og bar udvekst paa vor fornøielsessyge tid? Er den ikke heller et dannelsesmiddel af stort værd, en velkommen erstatning for, hvad der under vort nuværende opdragelsessystem forsømmes? Hvis saa er, vil den ikke atter gaa af mode, som tilfældet er med saa mange andre fornøielser, men erhverve sig større og større betydning som frit og alsidigt dannelsesmiddel. *P. E.*

Elektriciteten seirer — lokomotiverne paa søppelhaugen.

(Efter **Charles P. Clark**, præsident for *New York, New Haven and Hartford* og *New England Railroads**).

I staterne *Connecticut* og *Massachusetts* i de Forenede Stater synes kampen mellem damp og elektricitet som drivkraft for jernbanerne at skulde blive udkjæmpet og afgjort. Hvad der her paa dette omraade er foregaaet i de sidste aar, er af verdensvid interesse. Kampen

*) To af de største og rigeste jernbanekompanier i Amerikas østlige stater.

har allerede været i fuld gang i en tre, fire aar, og efter den redegjørelse, som her skal gjengives, synes den nu at nærme sig en endelig afgjørelse — eller i det mindste et afgjørende hovedslag.

Kampen begyndte saaledes. Elektriciteten vandt i disse stater tidlig og hurtig udbredelse som drivkraft for sporveiene. Der udviklede sig inden store og smaa byer et storslagent elektrisk sporveisnet. Endog landsbyerne anlagde elektriske sporveie langs sine lange hovedgader.

De amerikanske elektriske sporvogne er i regelen meget større end de europæiske, tungere bygget, særlig meget længere og ofte byggede som boggievogne. De nærmer sig undertiden mere vore jernbanevogne end vore sporvogne.

Efterhaanden overtog ogsaa de elektriske sporveie postbefordring inden storbyerne og mellem disse og deres forstæder. Der byggedes særegne elektriske postvogne, der fuldstændig ligner jernbanernes.

Imidlertid voksede sporveisnettene. De trak sig fra storbyernes centre udover til forstæderne. Af og til byggedes endog, selv i disse tidlige aar (for 6—7 aar siden), en længere linje fra en storby til et badested eller en mindre villaby i nærheden.

Smaabyernes net voksede ogsaa. Enkelte landsbyer lagde elektriske sporveie hen til nærmeste jernbanestation — 4—7—8 km.

Nu er bebyggelsen i de nævnte stater tildels meget tæt. Byer og landsbyer gaar ofte næsten i hverandre, skilles sjelden fra hinanden ved mere end 5—15 km. Følgen var, at som to nabobyers sporveisnet udvidedes udover bygrænsen til et eller andet villakvarter, bragtes de næsten i berørelse med hinanden. Det laa da nær at bygge til de faa kilometer linjer, som adskildte nettene.

Saaledes opstod først den elektriske baneforbindelse mellem forskjellige byer og landsbyer.

Under hele denne udvikling havde den elektriske bane hevdet sin ret til at eksistere paa hvert nyt trin ved at vise sig økonomisk — billig at reise med, bekvem og dog istand til at tjene rimelige procenter for aktionærerne.

Ogsaa det sidstnævnte skridt — forbindelsen af by med by ved elektriske baner — viste sig økonomisk og praktisk. Folk foretrak ofte det nye befordringsmiddel for jernbanen, naar de blot skulde reise fra by til by. Fordelene er iøinefaldende. Med jernbane maatte man passe togtid, med den elektriske bane kunde man reise omtrent naarsomhelst — hvert femte, tiende eller femtende minut. Paa den elektriske bane kunde man desuden komme næsten helt frem til ens egen husdør.

Disse første interurbane (mellembys) elektriske baner var dog blot og bart vanlige gadesporveie med vanlig sporveisdrift. De stansede hvor-

somhelst, benyttede almindelig sporvogns-fart og -udrustning osv. De var blot forbindelsesled mellem byernes forskjellige sporveisnet.

Imidlertid tiltog hurtig disse forbindelsesled i antal. De allerede store bysporveisnet spredte sig udover det hele land og blev til en art statssporveisnet (eiet af private selskaber, der dog efterhaanden ogsaa sluttede sig sammen).

Da man var naaet saa langt, begyndte man hist og her, hvor ingen saadan naturlig sammenvækst af sporveisnettene havde fundet sted, at bygge særegne elektriske smaabaner fra by til by, fra landsby til landsby og fra bygd til bygd. Disse sattes igjen i forbindelse med de enkelte bysporveisnet; men deres drift var en anden. De var mere virkelige jernbaner. De havde sine faste ruter (med afgang hvert tiende eller femtende minut) og faste holdepladse og løb med temmelig stor fart. De benyttede ogsaa tildels tungere vognbygning.

Efterhaanden begyndte ogsaa disse mellembys baner at føre lettere gods: pakker, post osv. Og lidt efter lidt er dette system af elektriske mellembys baner blevet udvidet, saaledes at man nu pr. elektrisk bane kan reise næsten hele staten over i Massachusetts eller i Connecticut.

Flere af disse nye mellembys baner løber parallelt med gamle dampjernbanelinjer. Her opstod der saaledes en direkte konkurrence mellem de to systemer, og de elektriske baner har i denne konkurrence trukket det længste straa. De er billigere at bygge og drive og langt bekvemmere at reise med. Anlæggets og driftens billighed gjør igjen, at billetpriserne kan sættes betydelig lavere end paa dampbanerne. For at møde konkurrencen har dog mangesteds ogsaa de sidste været nødsagede til at nedsætte sine billetpriser med mangfoldige procent. Men for dampbanerne er de lave takster ruinerende, mens de elektriske baner tjener penge paa dem.

Som oftest er de elektriske baner lagt langs de almindelige kjøreveie. Anlægget falder da meget billigt i forhold til dampbanernes kostende — saa billigt, at vel de fleste byer og bygder ogsaa hos os kunde skaffe sig jernbane, naar den blev bygget paa denne maade.

Alle disse baner var dog omtrent udelukkende beregnet paa passagertrafik.

Særlig i Connecticut udviklede det nye banesystem sig med rivende fart, saaledes at der næsten overalt søgtes bevilling til at bygge elektrisk bane langs landeveiene. Byer og bygder blev forbundne paa denne vis. De fleste større landeveie fik ligesom bygaderne sine elektriske spor. Ofte løb de nye baner lige ved siden af den gamle dampjernbane fra den ene by til den anden paa lange strækninger. Dette forhold førte da til en kamp paa liv og død mellem de to systemer.

Dampbaneselskaberne, som saa, at de ikke kunde konkurrere med de elektriske baner under lige vilkaar — om passagertrafiken i det mindste — opbød al sin magt og indflydelse for at lægge det nye banesystem *lovlige* hindringer i veien. Men de indsaa snart, at de ikke paa den vis alene i længden kunde beseire en overlegen konkurrent. De fik en følelse af, at kanske elektricitetens tid er kommen og dampens forbi, og saa begyndte de selv at eksperimentere med anvendelse af elektricitet paa sine egne baner for paa *den* maade at hindre anlægget af ruinerende elektriske paralellinjer. Allerede dette maa jo betragtes som en seir for elektriciteten, der noksaa høilydt profeterer om dens endelige fuldstændige overlegenhed.

De første kompanier, der begyndte med disse eksperimenter, var de to, som er nævnt i overskriften. De led nemlig mest og først ved det nye systems konkurrence. For tre aar siden anlagde de den første virkelige elektriske bane med fuldt baneudstyr — den før i „*Kringsjaa*" omtalte banestump fra badestedet Nantasket Beach nogle mil op i landet til dens hovedlinje, en strækning paa 11—12 km.

Ogsaa dette var væsentlig en passagerbane; men trafikforholdene gjorde den til en god prøveklud for elektrisk drift — udpegede den for et første eksperiment i den retning. Den var en gammel ensporet dampbane af almindelig konstruktion. Enkelte dage befordredes der her 25,000 passagerer om dagen; til andre tider blot 1000. Det var saaledss en vanskelig trafik at ordne for en dampbane, og paa de travleste dage var forsinkelser og trængsel uundgaaelige. Herover indløb der klager, og banestyret besluttede sig til at gjøre banen dobbeltsporet og samtidig forsøge elektrisk drift.

Jeg lader herefter banepræsidenten selv fortælle. Hans fortælling er en redegjørelse afgivet den 16. februar iaar til jernbanekomiteen i Connecticuts storting. Det maa vel erindres, at det er præsidenten for mange tusen mil af kostbar *damp*jernbane, der taler. Han beretter, hvorledes elektricitetens omsiggriben sees fra de store dampbaneselskabers standpunkt, og hvad disse har gjort for at møde den nye konkurrent.

„Der kjendtes dengang blot et brugbart elektrisk banesystem, nemlig det vanlige med luftledning.

Man lagde det nye spor og opreiste søiler mellem de to spor, hvorpaa man fra udstaaende arme hang ledningerne. Disse gav man i tversnit form af et 8 for at faa bedre greb paa dem med vognenes trinser. Ledningerne blev ikke isoleret paa nogen anden maade end ved de træsøiler, hvorpaa de hang. Trods denne mangel paa isolation viste det sig, at tabet af elektricitet var mindre end ved noget sporveisanlæg, hvis tal vi har havt adgang til at se.

Det hele lykkedes fuldstændig og overtraf vore forventninger.

Trafiken klaredes nu med lethed til enhver tid, og vi fandt, at det er billigere at udvikle drivkraft i en centralstation og derfra gjennem elektriske ledninger overføre den til vognene paa linjen, end det er at udvikle drivkraften i enkelte lokomotiver for hvert tog. Med andre ord *den elektriske drift falder billigere end dampdrift* og er meget mere bekvem, tryg og let at ordne. Vi benyttede almindeligt jernbanemateriel.

Dette held førte til, at vi bestemte os for at fortsætte med forsøg i elektrisk banedrift. Vi ønskede først at prøve den paa tung godstrafik — paa jernbanernes alvorligere arbeide. Det traf sig saa, at vi trængte over vor lille elektriske banestump at sende mellem 50 og 100 store jernbanevogne fuldlastede med granit. Her var en god prøve for den nye drivkraft.

Resultatet var, at vi fastslog, at med et vist trafikomfang (der bliver nærmere at bestemme paa hvert sted) *er* elektricitet allerede under nuværende forhold en billigere drivkraft for al slags jernbanedrift end damp. Videre, at elektrisk drivkraft ikke længer er et legetøi, men egner sig for jernbanernes alvorligste og tungeste arbeide.

Alt dette skeede den første sommer for ca. 3 aar siden. Om høsten gav jeg vore ingeniører i opdrag at beregne omkostningerne ved at omlægge til elektrisk drift vor gamle dobbeltsporede hovedbane fra den nye elektriske banes endepunkt til Boston. (Sandsynligvis 10—15 km.) Dette var et ganske nyt problem. Vi havde her de to spor, og afstanden mellem dem var ikke beregnet paa nogen række af søiler. At opsætte en saadan var derfor ikke forsvarligt. Hvad der først faldt ingeniørerne ind, var at opsætte søiler paa begge sider af banelegemet og forene disse ved staalbjelker, hvorfra ledningerne kunde hænge. Men dette vilde blive en saa kostbar og klodset konstruktion, at vi opgav enhver tanke derpaa.

Vi maatte bryde ny vei. Vi maatte prøve med en jordledning istedenfor de vanlige luftledninger. Underjordisk ledning vilde blive for dyr; men en tredie skinne mellem de to hjulskinner var værd at prøve. Elektrikerne fraraadede det. Strømmen vilde blive væk, sagde de. Hvor stor kraft vi end satte paa, vilde den fordufte paa de første 8 km. Jeg spurgte dem, om de kjendte noget middel til at overvinde den vanskelighed, og de gav mig som svar en saa indviklet serie af beregninger, at jeg ikke har seet noget lignende siden mine tekniske skoledage. Jeg spurgte dem da, om de kunde sige mig, om strømmen gik igjennem hele ledningen eller blot fulgte dens overflade. Jeg spurgte landet rundt; men af 11 elektrikere var der altid fem, som holdt paa det ene, og fem, som holdt paa det andet, og en, som sagde: „Jeg ved ikke.“

Jeg holdt mig til den elevte og byggede banen derefter. Det vil sige: jeg valgte en tversnitsform for ledningsskinnen, som gav baade størst

mulig overflade og en solid metalkjerne. Tversnittet ligner bogstavet A. Det er en meget tung skinne — 50 kg. pr. meter. Saa kom spørgsmaalet om skinnens isolation. Et stort elektrisk kompani gjorde eksperimenter og foreslog et høist indviklet og kostbart system. Jeg sagde dem, at det utvilsomt var et udmerket system, men jeg vilde prøve et, der var billigere. Vi brugte ikke andet end smaa træstykker, hvorpaa skinnen hviler nogle tommer over jorden. Elektrikerne sagde, at det vilde gaa rent galt. Men det gik udmerket. Vi byggede banen og driver den med saadant held, at vi stadig udvider vort elektriske banesystem. Der har været et utal af elektrikere hos os og maalt strøm og krafttab, og de finder, at der praktisk talt intet tab er. Isolationen er fuldkommen, skjønt den omtrent intet koster. De begriber ikke, hvordan det hænger sammen. Først sagde de, at det nok kunde gaa, saalænge vi havde godt veir, men naar der kom regn og sne og is, vilde trafiken ganske stanse. Heldigvis kom der som svar paa deres stygge forudsigelser et prægtigt regnveir, der satte alle tre skinner under vand i timevis, — og vore vogne løb akkurat lige godt. Elektrikerne erkjendte faktum, men sagde, at de skjønte det ikke. Og de er endnu alle ivrig beskjæftigede med at udfinde en undskyldning for elektriciteten, fordi den holder sig paa vor ledningsskinne trods beregningernes og teoriernes klare udtalelse om, at den ikke *kan* holde sig der.

Imidlertid tog de nu sin tilflugt til, at en saadan ledningsskinne formodentlig ikke vilde due paa længere afstande. Der var imidlertid flere elektriske sporveie, som stod i forbindelse med vor bane og løb langt ind i landet. Vi overtog af visse grunde driften ogsaa af disse med vor tredie skinne, og alt gik fremdeles udmerket.

En saadan ledningsskinne koster blot en femtedel af, hvad endog en billig luftledning kommer paa.

Vi havde nu faaet det fastslaaet, at elektrisk drivkraft ogsaa paa bestaaende baner er billigere end dampkraft, at den egner sig selv for meget tung godstrafik. Og vi havde i vort ledningsskinnesystem faaet et letvindt og billigt anlæg, hvorved særlig omkostningerne ved omlægning af ældre baner til elektriske, formindskes i betydelig grad. Det er ogsaa enhver bekjendt, at elektriciteten tillader næsten en hvilkensomhelst kjørehastighed, mens dampen har sine grænser, der omtrent er naaet. Vi benytter en hastighed af op til 120 km. i timen og kan gaa saa høit det ønskes.

Vi vidste da nu, at elektrisk drift er praktisk og økonomisk, og vi fandt derfor, at vi maatte gaa videre og drive vore forsøg efter større maalestok. Overgang til elektricitet *betyder en drift med enkelte vogne istedenfor med tog*. Det er en af dens fordele. Med den kan der gjerne gaa en vogn hvert andet minut.

Vi beslutted os til at gjøre et nyt forsøg paa en af vore hovedlinjer, hvor det kunde sees af alle og maatte afgjøre den hele kamp mellem damp og elektricitet. Vi valgte dertil banestykket mellem Hartford (Connecticuts hovedstad) og New Britain (en afstand af ca. 16 km. paa hovedlinjen mellem Boston og New York). Bliver udfaldet her af samme art, som det har været i alle vore øvrige eksperimenter, saa er sagen afgjort, og ingen vil mere tvile om, at dampjernbanerne maa gaa over til elektrisk drift, end vi tviler paa, at der atter vil blive en dag imorgen. Vi havde haabet at have havt banen færdig i februar, men er blevet forsinkede; men den ærede komite vil have anledning til at se og bedømme eksperimentet, før statens lovgivende forsamling afslutter sine møder.

Vi har saaledes ingen trætte med elektriciteten som drivkraft. Vi føler, at vi som ledere af et stort jernbanekompani nødvendigvis maa holde skridt med tiden. Naar elektriciteten bliver bedre og billigere som drivkraft end damp, saa gjælder det at gaa over til den nye driftsmetode saa hurtig som mulig. Det er ud fra det standpunkt, vi har drevet vore forsøg. Vore lokomotiver faar gaa paa søppelhaugen, som i sin tid de gamle diligencer gjorde, men banesystemet maa frelses og holde skridt med tiden."

Aarsagen til denne redegjørelse for komiteen er, at der var tale om at give et elektrisk kompani bevilling til at bygge elektrisk bane mellem de to nævnte byer langs landeveien. Jernbanekompaniet søgte naturligvis at værge sig herimod, og det gjorde det paa denne, for den hele kamp yderst betegnende maade, at det siger: Elektricitet er utvilsomt den bedre, bekvemmere og billigere drivkraft. Vi kan ikke med dampkraft konkurrere med den. Men derfor gaar vi selv over til at benytte elektrisk drivkraft. I skal faa elektrisk bane mellem de nævnte byer — uden at ødelægge landeveien og uden nye anlæg. Vi har beslutted at ombygge vor egen gamle dobbeltsporede dampbane til elektrisk. Og lykkes forsøget, vil vi efterhaanden saaledes ombygge hele vort jernbanenet.

Tilegnes alle i jernbanesagen interesserede herhjemme.

Hvilke er de populæreste farver?

(Efter **Joseph Jastrow** i „*Pop. Science Monthly*").

Ved verdensudstillingen i Chicago var der ogsaa udstillet et „psykologisk laboratorium" (til analyse og dissektion af den menneskelige sjæl). Det stod under forfatterens opsyn. Her var der ogsaa sat igang et apparat

for at undersøge farvernes stilling i mængdens sind. Paa væggen var der ophængt karter med numererede farver og farvesammensætninger. De besøgende anmodedes om at skrive numret paa den farve og paa den farvesammensætning, de foretrak, paa et færdigtrykt kort. Paa dets bagside skulde alderen opgives. Kortene kastedes saa i en urne. Mænd benyttede kvadratformige kort, kvinder aflange. Kortets form viste saaledes kjønnet.

Der afgaves i det hele 4500 stemmer. Der var 24 enkelte farver, tolv i lysere og tolv i mørkere toner. Nødvendigheden af at begrænse antallet influerer naturligvis noget paa resultatet.

Resultatet viste, at yndlingsfarven for begge kjøn taget underét er *blaat*. Aldeles overveiende. *Rødt* kommer efter blaat, men saa langt efter, at det blot har det halve antal stemmer af, hvad blaat opnaaede. Derefter følger *lyseblaat*, *blaaviolet*, *rødviolet* og *lyserødt*. *Orangegult* og dets afskygninger mod rødt og gult er de upopulæreste farver. — *Blaat, rødt*, *lyseblaat* og *blaaviolet* fik sammen omtrent halvdelen af alle stemmer. Resten af stemmerne deltes altsaa mellem de tyve øvrige farver. Eller deler vi stemmerne i fire lige dele, saa vil *blaat* faa den ene fjerdepart, *rødt, lyseblaat* og *blaaviolet* den anden fjerdepart; *rødviolet, lyserødt, violet, grønt* og *gult* den tredie fjerdepart, og de øvrige femten farver den fjerde.

Blaat, rødt og deres afskygninger særlig mod blaat er saaledes absolut de populæreste, og saaledes, at blaat staar langt over rødt.

Mellem de lysere og mørkere toner, er de mørkere toner de populæreste. Af syv personer valgte fem blandt de mørke og kun to blandt de lyse. De enkle farver foretrækkes gjennemgaaende for de blandede farver.

Sammenligner vi nu de to kjøn, finder vi, at disse skiller sig skarpt ad i sin farvesmag. Naar blaat bliver yndlingsfarven for begge kjøn, saa skyldes det udelukkende mænds overvældende stemmetal for den. Kvindernes yndlingsfarve er *rødt*. Af mænd er der ti, som vælger blaat mod tre, der foretrækker rødt. Af kvinderne er fire for rødt mod tre for blaat. Mens de næstpopulære farver blandt mænd er *blaaviolet* og *violet*, er de blandt kvinder *lyserødt* og derefter *grønt* og *gult* (om end langt efter de røde nuancer).

Mænd viser altsaa en aldeles udpræget forkjærlighed for blaat og alt, hvad der indeholder blaat, medens kvinder viser en lignende, men noget mindre udpræget forkjærlighed for alt, hvad der er rødt. I det hele falder kvindernes stemmer mere spredt end mændenes; de vælger blandt flere farver, mens mændene holder sig inden en meget snever kreds af farveskalaen; kvinderne vælger ogsaa mere de fine og lysere nuancer; deres farvesans er i det hele finere og mere udviklet. Af tolv mænd vælger de ti blandt de mørke og rige farver, og kun to blandt de lysere toner; af tolv kvinder derimod er der syv, som foretrækker de mørke og fem, som gaar til de lysere nuancer.

Hvad farvesammensætninger angaar, er *rødt med violet* og *rødt med blaat* de populæreste, naar begge kjøn slaaes sammen. No. 3 er da *blaat med violet*. Og de tre mest populære farver i en sammensætning *rødt,*

violet og *blaat.* Efter disse kommer *lyserødt med lysegrønt, rødt med grønt, lyserødt med lyseblaat, rødt med lysegrønt.*

Men det gjælder ogsaa her, at det er mændenes udprægede forkjærlighed for det blaa, som skaber denne orden. Skilles de to kjøn ad, viser det sig, at de her gaar rent modsatte veie. Mændene stemmer overvældende for *rødt med violet* og *rødt med blaat* (i mørke, dybe farver); kvinderne næsten lige overvældende for *lyserødt med lysegrønt, rødt med grønt* og *rødt med lysegrønt.*

Som helhed finder vi altsaa, at kvindelig og mandlig smag i farver er skarpt forskjellig. Mænd foretrækker som regel blaat og blaalige toner i sterke, dybe farver. Kvinder foretrækker rødt, — i sammensætninger med grønt, og holder sig meget mere til de lysere og finere farvetoner.

Kooperative husholdninger.

(Af **Redaktøren**).

De vil utvilsomt komme. Det er meningsløst, som det nu er, — fra ethvert synspunkt betragtet. Uselskabeligt, upraktisk og uøkonomisk.

Her bor tolv familier i en og samme gaard. Hver familie har en eller to tjenestepiger — lad os sige atten til de tolv familier. Hver morgen gaar tolv tjenestepiger i tolv kjøkkener ifærd med at sætte tolv smaa kaffekjedler paa tolv smaa komfyrer. Og i tolv smaa spisestuer spiser tilsammen kanske firti mennesker opvartede af tolv piger. Der skal tolv fuldstændige kjøkken- og spiseudstyr til.

Ved tolv, et tiden hver dag sættes der atter tolv suppegryder paa de tolv komfyrer, og tolv tjenestepiger staar og rører i dem for de firti mennesker. Er det grøddag, kan det træffe sig, at alle tolv gryder har hver sin grødklat for de tolv familier. Og til at skaffe disse firti mennesker grød til middagen maa tolv voksne piger staa over varmen og svede. — Er det ikke barbari? Eller toppunktet af daarskab og ubehjælpsomhed?

Hvorfor i al verden slaar ikke de tolv familier sig sammen og afskediger halvdelen af pigerne, sløifer ti kjøkkener og slaar de to gjenværende sammen. Saa kan et par dygtige piger klare hele den kogekunst, som nu kræver tolv — og gjøre det meget bedre. Ikke at tale om besparelserne ved de større samlede indkjøb og den store drift, eller den langt mere praktiske, letvindte og økonomiske maade, hvorpaa alt kan ordnes.

Regner der penge her i landet, siden folk har raad til saaledes

at kaste dem fuldstændig bort eller til at overse ethvert hensyn til økonomi?

Men det er neppe hensynet til økonomi alene, der vil bringe de kooperative husholdninger og bygningskomplekser. Den øgede komfort, som derved muliggjøres for mindre pengeudlæg, vil gjøre sit. Men af vel saa stor vegt som disse hensyn tør trangen til et mere selskabeligt, indholdsrigt, menneskeligt liv virke.

Hjemmet er vist en prægtig institution, men mon det alligevel er ganske, som det bør være, at hver familie murer sig inde for sig selv og formelig gaar i hi, forsaavidt udenverdenen angaar? Mon det er den rette menneskelige maade at leve paa, den sundeste, den, der giver os det bedste og rigeste liv, og den, der bedst udvikler karakteren og humaniserer den menneskelige natur? Mon der ikke er fare ved denne indmuring af familiekredse? Fare for, at familiens medlemmer bliver overladt *altfor* meget til hinandens selskab og paavirkning, at de derfor ofte bliver trætte overfor hinanden, ikke længer har stort at sige hinanden, ikke længer anspores af de andre til at være og leve sit bedste? Mon ikke mennesket trænger mere selskab, end familien giver — stadig omgang med lidt mere fremmede elementer? Mon ikke dette virker til at „holde os i aande", anspore vor bedste natur, udvikle den, alsidiggjøre os; og derved tillige til at gjøre livet inden selve familien rigere, hindre trætheden fra at snige sig ind, og til at holde interessen og meddelsomheden oppe ogsaa overfor hinanden inden familien? Mon det ikke er livets lov dette — dets vilje, at saa skal det være? Og naar familieliv, der begyndte som blomsterduftende, solskinsfager vaar, ender i graa Kristianiataage med regnveir og søle, mon det ikke ofte skyldes netop det, at der er blevet lagt *for* stor en byrde paa selve familielivet, og at de andre menneskelige baand og omgangsformer, der ogsaa maa til, er blevet forsømte?

Jeg tror nu, at det er saa, og at en hvilkensomhelst reform i vor levevis, der giver et friskere, naturligere, rigere, aandfuldere selskabsliv, ogsaa vil give os et lysere, solidere og rigere familieliv og en mere udviklet karaktertype.

Det er naturligvis denne utilfredsstillede selskabelige trang, der har givet kafélivet saa stort opsving i hovedstaden, skjønt det jo er et temmelig tarveligt surrogat for det, man savner. Sportslivet har delvis afhjulpet savnet, men ogsaa blot delvis. Klubber og foreninger er gjerne blot for mænd, og er derfor heller ikke nok for dem. Private selskaber kan snart blot millionærer give. Noget maa der til.

Under sydligere breddegrader lever man den største del af tiden under aaben himmel, og livet bliver derved af sig selv selskabeligere. Hos os er det den lange, mørke vinter, der væsentlig skulde gjøres lidt

lysere indendørs ved friere, stadigere omgang mellem beslægtede mennesker.

Jeg tror, at alene dette med tiden maatte skabe de kooperative husholdninger og bygningskomplekser, selv om ikke økonomiske og praktiske hensyn var tilstede og talte mere overbevisende og følbart til menneskene.

Men naar alt kan slaaes sammen, naar det er muligt med mindre udlæg at leve bedre, i øget komfort og i et rigere, mere selskabeligt liv, saa er det vel dog blot foretagsomheden, som mangler, og trægheden, som seirer, naar vi fremdeles vedbliver at betale mere for et uslere liv under trangere vilkaar.

Og alt *kan* faktisk slaaes sammen. Der behøves ingen indviklede beregninger. Sæt at vore tolv familier af middelklassen*) slaar sig sammen om at bygge en kooperativ gaard. Den maa *bygges,* fordi den maa ordnes og indredes anderledes end de vanlige leiebarakker. Man sløifer altsaa de 9 eller 10 kjøkkener og fem, seks pigekamre. Den gulvflade, som saaledes indvindes, benyttes til fælleslokaler — spiseværelser og et par „klubværelser“. Vi vil sige, at bygningen koster det samme som nu, og hver familie faar samme antal værelser minus kjøkkenet. Hver familie har naturligvis egen entré og har det i ét og alt ligesaa privat som nu, naar den opholder sig i sine egne værelser. Den kan ogsaa spise der, om den ønsker, mod en ubetydelig ekstrabetaling for opvartningen. Ellers paaregnes det, at de fleste under normale forhold vil spise i de fælles spiselokaler.

Det hele drives hotelmæssigt. Der ansættes en flink husbestyrerinde for alt „fællesskab“. Der behøves blot det halve antal piger, men disse er til gjengjæld flinkere end de, man nu maa nøie sig med. De er „specialister“, hver paa sit omraade. De tolv husmødre er fri for alt madstel. Den indvundne tid kan de anvende til at gjøre hjemmene saa hyggelige som muligt og til at følge lidt med i verdens liv og holde sin aand nogenlunde vaagen.

Ønsker man det, kan man ude i gaardsrummet have en prægtig legestue for børneflokken og ansætte en dygtig dame til at se til, at børnenes lektier er læst osv., og i det hele løfte lidt paa mødrenes byrde ogsaa i den retning — der er neppe nogen fare for, at den bliver for let.

Besparelsen ved den større, mere økonomisk ordnede drift, ved de større indkjøb og ved den mindre stab af tjenere, skulde mere end opveie de nye udgifter til husbestyrerinde og til lidt bedre madstel. Den direkte besparelse kunde ikke under de her antagne forhold sættes meget høi. Vi kan blot sige, at man vil leve friere og bedre for *lidt* mindre udlæg

*) Kun taget eksempelvis. Systemet er lige godt for alle klasser og livsvilkaar.

end nu. Husmødrene vilde blive kvit madstellet, og maden vilde blive betydelig bedre — flinkere kokkepiger og bedre raastof.

Var det derimod om at gjøre at spare mest muligt, og man derfor var villig til at nøie sig med samme mad og betjening som før, vilde besparelsen utvilsomt blive ganske betydelig.

Dette maa være økonomiske fordele nok.

I forbigaaende skal blot nævnes, at man ogsaa vilde spare en del hvert aar paa kul og ved. Ikke saa lidet heller. En komfyr istedenfor tolv! Desuden vilde man have centralopvarmning, hvorved ogsaa noget vilde spares, samtidig som man slap alt ovnssøl i værelserne og kunde holde temperaturen jevn i alle slags veir med vel ventilerede rum. Til hygge kunde dagligværelserne forsynes med et aabent ildsted (kamin), hvor man i raat veir eller naarsomhelst kunde lægge paa en behagelig vedbrase.

Elevator maatte ogsaa uden at fordyre boligerne kunne lægges ind, og i det hele kunde bygningen indredes langt mere praktisk, arbeidsbesparende og komfortabelt, end det nu er muligt. Et kjøkken, men tolv badeværelser naturligvis. Virkelig arkitektur — ingen kalkpuds (ikke marmorpuds heller) og intet gibssmøreri. Linjers og formers arkitektur. Er der ikke en arkitekt, som vil hjælpe bedre tider frem ved at give os skisseret tegning og overslag til en saadan bygning?

Det hele blev at ordne som et aktieforetagende, men saaledes at kun de tolv familter, der bebor gaarden, kunde have aktier, og disse blot en hver. Flyttede en familie, maatte den være forpligtet til at sælge sin aktie efter fastslaaede regler og priser til selskabet, som da atter kunde sælge den til en ny familie. Selskabet maatte nemlig have absolut kontrol over, hvem der kom ind, og optagelsen maatte ske som almindeligt er i selskabelige klubber, kun med endnu større forsigtighed. Thi her er naturligvis systemets centrale punkt. Skal det virke heldigt, maa de tolv familier tilsammen udgjøre et samfund, inden hvilket der kan raade nogenlunde harmoni. En art baade naturligt og kunstigt udvalg maa føre dem sammen. Der maa være en vis fundamental overensstemmelse mellem dem i karakter og i den maade, hvorpaa de tager livet. Kun fundamental. En slags fælles dyb grundtone, — saa dyb, den vanskelig lader sig definere, men blot føles — over hvilken der spiller en mangfoldighed af individuelle toner.

Endnu bedre. Bring de tolv, eller endog tyve familier sammen og lad dem i passende afstand udenfor byen grunde en *kooperativ landsby.* Principet bliver det samme. Man sløifer alle de unødige kjøkkener, indskrænker betjeningen, og har fælles spiselokale.

Men her bygges fælleslokalet som et fuldstændigt klublokale midt i landsbyen ved dens lille vakre centrale park. Og rundt om den i passende afstand og gjemt mellem trær og fjeldknabber ligger de enkelte hjem.

Man vinder atter øget komfort og bedre madstel for lidt billigere pris. Og man faar bo paa landet og for sig selv, men dog omgivet af folk — og udelukkende af folk, som man føler sig hjemme iblandt. Og naar man ønsker det, har man fælleslokalernes selskabelighed at deltage i, baade mand og kone.

Er der eleve andre familier med den rette „grundtone", som vil sætte den sidste plan igang, saa haaber jeg, at de er villige til at tage mig med.

Er der et antarktisk fastland?

(Efter Angelo Heilprin i „*Pop. Science Monthly*").

Forfatteren diskuterer spørgsmaalet om, hvorvidt der virkelig eksisterer et antarktisk fastland eller blot en øgruppe med et til visse aarstider muligens aabent polarhav. Den almindeligste antagelse er, at der er et fastland, hvis konturer endog er blevet optrukne af englænderen Murray. Men det er dog blot en slet og ret antagelse, der mangler overmaade meget paa at være bevist. Der er mange kjendsgjerninger, som staar i strid med en saadan hypotese og heller peger mod et øhav.

Forholdene er endnu for lidet kjendte, til at spørgsmaalet kan besvares. At det er et fastland, har man villet slutte: Dels af at havbunden synes at hæve sig paa de fleste steder ind imod den antagne kyst; — men det vilde den formodentlig ogsaa gjøre, om man havde et større øhav for sig. Dels af de svære ismasser, der er af samme form som landisen i de arktiske regioner. Men dette argument besvares af den anden teoris tilhængere med, at Sydishavets lave sommertemperatur og stadige taage og fugtighed i et indestængt hav mellem øgrupper nok kan tænkes at have foraarsaget dannelsen af disse svære ismasser ogsaa som havis.

Hvad, der videre taler *imod* fastlandsteorien, er, at islaget er fladt næsten som en slette (udenfor enkelte strøg, hvor man *ved,* at der er land, og hvor høie fjelde rager op); det viser ingen antydning til fjelde eller dale. Er der land, maa det være et stort sletteland; men dette forhold i forbindelse med den yderst bjergfulde natur i de trakter, hvor man ved, der er land, synes nærmest at pege mod et stort hav mellem delvis vulkanske øgrupper.

Dertil kommer, at den saakaldte isbarrikade — en lodret ismur, ofte flere hundre fod høi, der overalt møder den reisende, naar han nærmer sig den virkelige eller antagne kyst, og som efter antagelsen skulde være kanten af landisen, der er seget ud i vandet og nu mødes mange mil derfra — denne isbarrikade forandrer stadig beliggenhed i nord-sydlig ret-

ning; skifter over mange grader. Den viser sig ogsaa ofte at være blot og bar pakis.

Videre har flere af de reisende, der har naaet længst mod syd, fundet aabent vand saa langt, de kunde øine mod *syd,* og ofte langt, langt indover, hvor andre reisende har mødt isbarrikaden og derfor antaget land at ligge. Det har endog hændt, at en reisende har seilet tvers over, hvor en anden har kartlagt land. Den sidste har taget drivende is for faste landformationer.

Endelig har et par af de reisende, der har naaet længst mod syd, paapeget, at der blev mere frit vand og *varmere luft,* jo længere syd de kom.

Det er i det hele en egenhed ved de sydpolare egne, at de synes at have den laveste sommertemperatur omtrent paa 65 ^{0} s. br. — Længer mod syd bliver det varmere. En egenhed er det ogsaa, at medens de sydlige sommere gjennemgaaende er langt koldere end Nordishavets, saa er vintrene dernede meget mildere. Man har ikke særdeles meget observationsmateriale at gaa ud ifra endnu, men det synes sikkert, at de sydpolare egnes vintertemperaturer ikke eier noget, der nærmer sig de nordpolares. En overvintring skulde saaledes ikke der blive saa slem.

Den tyske geograf Petermann antog i 1864, at der gives et delvis aabent Sydpolarhav, opfyldt af øer, og at isen herfra hver sommer driver nordover; at det er dennes kanter, de reisende møder, og dens overflade, de ser som fastland. Der er virkelig paatruffet nordgaaende havstrømme.

For tiden kan intet mere siges. Det staar tilbage for fremtidig forskning at løse gaaderne og give svar paa spørgsmaalene.

Interessant nok skyldes det eneste arbeide, som her er udført i senere aar, nordmænd — Larsen (1893) og Kristensen og Borchgrevink (1894—95). Alle tre har givet virkelig nye oplysninger af stor betydning og givet den sydpolare forskning et nyt fremstød.

Larsen fandt en række fossile rester, der kaster meget lys over hele Sydhavets historie og bekræfter gamle teorier. Og Borchgrevink som tilligemed Kristensen var de første mennesker, der har sat foden paa det antarktiske fastland — hvis det er et fastland —, fandt det første organiske liv, der er blevet opdaget i disse egne.

Larsens fund i forbindelse med før kjendte geologiske og palæontologiske kjendsgjerninger peger bestemt henimod, at der engang har eksisteret en forbindelse over det sydpolare hav mellem Afrika, Australien og Sydamerika. Disse verdensdele har engang grenet sig ud fra Sydpolen som én landmasse. Afrika og Australien er først blevet adskilte fra denne, og endelig er ogsaa Sydamerika blevet brukket af fra det sydpolare land, samtidig med at en del eller det hele af dette er blevet opløst i øgrupper.

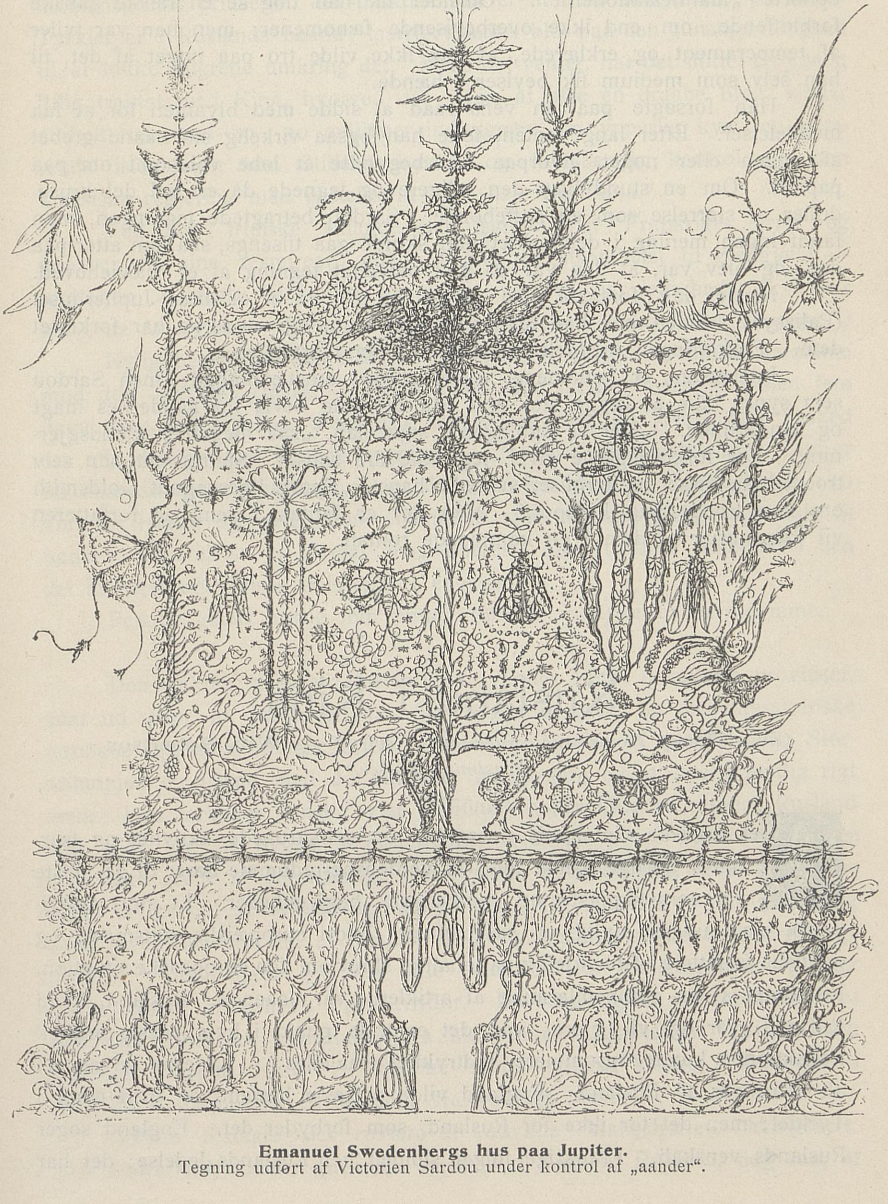
Victorien Sardou som medium.

(Efter *„Revue Encyclopedique“).*

Tegningen paa følgende side er udført af den franske forfatter Victorien Sardou som spiritistisk medium. Den forestiller ifølge aandernes

forklaring *Swedenbergs hus paa Jupiter.* Tegningen udførtes paa mindre end to timer aldeles automatisk.

Sardou er i det hele et udmerket tegnemedium. Han har ogsaa

Emanuel Swedenbergs hus paa Jupiter.
Tegning udført af Victorien Sardou under kontrol af „aander".

tegnet under aandekontrol Zoroasters, Mozorts, profeten Elias's og andres „huse" paa Jupiter. Alle tegninger er yderst fantastiske og meget fint udførte.

Den berømte forfatter har interesseret sig for spiritistiske fænomener fra ungdommen af. Han søgte derfor hen til alle sceancer, men fik længe intet se; hans person syntes at skræmme aanderne bort; hvor han kom, ophørte „manifestationerne". Omsider fik han dog se en række ganske forbløffende, om end ikke overbevisende fænomener; men han var tviler af temperament og erklærede, at han ikke vilde tro paa noget af det, til han selv som medium fik beviser i hænde.

Han forsøgte paa en vens raad at sidde med blyanten for at faa meddelelser. Efter lang venten, følte han ogsaa virkelig sin haand grebet af nogen eller noget, hvorpaa den begyndte at løbe voldsomt om paa papiret. Om en stund blev den roligere og tegnede da en hel del krusedullær af størrelse som en kaffebønne. Sardou betragtede tegningen, men fandt ingen mening i den. Idet han skulde gaa tilsengs, saa han atter paa den, og blev var, at den var en god omvendt tegning af et djævlehoved.

Næste dag forsøgte han igjen, og fik da et af disse Jupiterhuse. (Palissys). Siden har han tegnet flere af dem, og aanderne har forklaret dem. Forklaringen meddeles uheldigvis ikke i artikelen.

Interessant er fænomenet under enhver omstændighed; men Sardou selv synes ikke at lægge stor bret paa det som bevis for aandernes magt og sanddruhed. „Her er tegningen", siger han, „saa meget er kjendsgjerning. For forklaringerne giver jeg ikke fire sous." Spurgt om han selv troede paa disse Jupiterhuse, svarede han: „Spørg ligesaagodt Goldsmith om han troede paa Lilleput." Men der er fantasi i dem, og forfatteren vil gjøre brug af dem i en kommende roman.

Rusland i Kina.

(Efter **Henry Norman** i „*Contemp. Review*" og **Wm. Robertson** i „*Westminster Rev.*")

Det russiske diplomatis energiske og seirskronede aktivitet og tsarrigets hurtige vækst mod et verdensherredømme hører til de sidste par aars vigtigste og merkeligste begivenheder. Et stort amerikansk blad udgav nylig et særnummer, hvori europæiske statsmænd og politiske forfattere af forskjellig nationalitet skrev om den europæiske situation. Resultatet af en gjennemlæsning af artiklerne var slaaende. Rusland, hvad Rusland gjør og vil gjøre, var det centrale punkt i hver eneste artikel. Redaktionen kunde opsummere indtrykket saaledes: „Læserne vil se, at alt afhænger af Rusland. England vilde optræde bestemt og med magt i Tyrkiet; men det tør ikke for Rusland, som forbyder det. England søger Ruslands venskab. Frankrige følger simpelt hen Ruslands ledelse; det har

ikke længer en egen udenrigspolitik. Tyskland vender tilbage til Bismarcks politik — at søge venskab med Rusland. Østeriges hele politik har frygt for Rusland til grundlag. Italien har Rusland at takke for den smule ærens filler, det ræddede i Afrika, og dets kronprins har netop egtet en montenegrinsk prinsesse, der praktisk talt er at anse som russisk prinsesse. Tyrkiet er i Ruslands haand; tsarriget venter blot paa den gunstige leilighed til at lukke fingrene omkring det. Mens det venter, har det sluttet en yderst fiffig traktat med Kina, hvorved det uden at ofre en draabe blod, vinder et helt rige med 20—30 millioner indbyggere, en ypperlig kyst, en glimrende isfri havn ved Stillehavskysten og fuldstændig kontrol over den kinesiske regjering med protektorat over hele Nordkina."

Ved den franske alliance har tsaren føiet Frankriges armé og finanser til sine resourcer, uden at give nogetsomhelst til gjengjæld — undtagen at taale Marseillaisens toner ved et par leiligheder („*Contre nous, de la tyrannie l'étendard sanglant est levé — aux armes, citoyens!*")

Nylig besluttede den russiske regjering at bygge en militær jernbane mod den indiske grænse — Herat. Det blev officielt benegtet; men fem dage efter den officielle benegtelse kunde den russiske presse give besked om alle detaljer ved banens bygning — efter officielle meddelelser. Den er nu allerede under bygning. Den skal gaa fra Merv til Kushk-floden 150 km. fra Herat, og ved dens endepunkt skal alt nødvendigt materiale til banens fuldendelse til Herat magasineres. De russiske officerer i den del af riget undervises imidlertid i engelsk.

Persien glider hurtig ind under russisk indflydelses herredømme.

Den traktat, hvorved Rusland har vundet Kinas nordligste provinser, gaar ud paa, at Rusland skal faa bygge to grene af sin transsibiriske jernbane gjennem Manschuriet. Denne provins er af størrelse som Storbritannien og Irland med 22 millioner indbyggere og et overordentlig rigt land. Den forbliver ganske vist nominelt under kinesisk styre. Rusland faar blot lov at bygge sine jernbaner gjennem den. Men disse baner skal være grene af det russiske banesystem, byggede med disses (fra andre lande afvigende) sporvidde og udrustning. De skal drives af russere, og Kina giver tilladelse til, at Rusland lægger garnisoner som ordensværn langs banerne. Disse gaar gjennem alle Manschuriets vigtigste byer og naar Kinas største orlagshavn Port Arthur. De staar ogsaa i forbindelse med den lille kinesiske banestump fra Manschuriets grænse til Pekings havn Tientsin. Ogsaa denne vil komme under russisk kontrol. Rusland vil saaledes eie jernbaner til faa mile fra Pekings porte.

Videre tilstaaes det russere at „udvikle" Manschuriets næringsveie. Med andre ord, denne provins opgives af Kina til Rusland, dog saa, at

Rusland foreløbig faar Kinas hjælp til at administrere den, og at regjeringen foreløbig gaar i Kinas navn. Port Arthur afstaaes ikke heller direkte til Rusland; men Kina forpligter sig til at sætte den i en efter Ruslands mening tilbørlig forsvarsstand (ɔ: den russiske generalstab overtager dens befæstning); til gjengjæld „forpligter" Rusland sig til at tilse, at ingen anden magt indtager den (hvor snilt!); Kina maa heller aldrig afstaa den til nogen anden magt. Og frygter Rusland krig i Orienten, saa kan det benytte Port Arthur som *sin* havn og som koncentrationspunkt saavel for sin hær som for sin flaade. Men indtil videre skal dragebanneret faa lov til at vaje over dens mure. Med andre ord: Rusland vil styre Manschuriet, som England styrer Ægypten.

Men det er langtfra alt. Manschuriets grænser gaar kun faa mil fra Peking. Alt nordenfor og østenfor hovedstaden bliver saaledes russisk; men tsaren sikrer sig ogsaa en havn og et fast punkt *søndenfor* Peking i provinsen Shantung. Det heder i traktaten, at da Rusland mangler en isfri havn, overlader Kina det den udmerkede havn *Kiauchau*, lidt søndenfor Kinas anden orlogshavn Weihaiwei. Denne havn overtager Rusland direkte. Fra den og Port Arthur beherskes Pechilibugten eller indløbet til Peking fuldstændig. Naturligvis maa jernbanen føres frem ogsaa til Kiauchau. Gjennem den eller lidt vestenfor den vil der videre blive bygget en jernbane fra Peking til floden Jangtsekiang i Kinas hjerte. Den skal paa papiret bygges af kineserne selv; men det bliver utvilsomt russerne, som kommer til at gjøre det. Overalt forpligter Kina sig til, at de kinesiske embedsmænd skal lette de russiske embedsmænd og officerer deres arbeide og aldrig lægge dem hindringer i veien. De kinesiske stridskræfter i Manschuriet skal reorganiseres af russiske officerer. Endelig har Rusland laant Kina uhyre pengesummer (bragt tilveie i Frankrige), der giver tsaren et fast greb paa den stakkels regjering i Peking, der altid vil være i pengemangel. Med sine jernbaner lige til Peking, tropper stationerede i Manschuriet og kommando over Pechilibugten vil Ruslands indflydelse i Peking være almægtig.

En glimrende erobring udført, uden at et eneste sværd er draget af skeden.*) Hvorledes den er udført, hvorledes det russiske diplomati arbeider, vil blive fortalt i næste hefte.

Forfatteren i „*Westminster Review*" foreslaar, at England som modvegt mod denne Ruslands pludselige udvidelse skal sikre sig en lignende

*) At Kina forbeholder sig ret til at indløse jernbaner og havne efter 10, 15—30 aars forløb, er det neppe værd at hefte sig ved. Inden den tid er alt russificeret. Heller ikke har det noget at betyde, at et par af banerne skal bygges af Kina — dog saa at „Rusland skal skaffe kapitalen, hvis Kina ikke kan, og at de nye baner skal staa under russisk kontrol."

stilling i det centrale og sydlige Kina. Eller han foreslaar en art deling af det Kinesiske Rige, der øiensynligen er endnu sygere end Tyrkiet. Det skal deles mellem Rusland, England og Frankrige. Det sidste land holder allerede paa at forberede sig paa at sluge et stykke. Rusland skal faa Nordkina, England den midtre del og Frankrige den sydøstlige del, der grænser til dets besiddelser i Bagindien.

Denne deling og besiddelsestagen skal dog foregaa paa samme pene, fredelige vis, hvorpaa Rusland allerede har gjort sig til herre over Manschuriet. Den kinesiske regjering skal ikke afsættes; den skal vedblive at være administrationsmidlet. Alt skal gjøres i dens navn og ad de traditionelle veie. Det kinesiske flag vil vedblive at vaje overalt. De tre magter deler kun landet mellem sig i tre „indflydelsessfærer", saaledes at hver magt tager ledelsen og saa megen magt, den finder det klogt at overtage, inden sin sfære. England skal bygge baner, administrere og organisere i Midtkina under kinesisk flag og i Pekingregjeringens navn, som Rusland i Nordkina.

Imidlertid regnes der endnu uden *Japan*. Og Japan kan nok komme til at slaa et hul i alle beregninger. Det led et diplomatisk nederlag overfor Rusland efter sin seir over Kina. Tsaren frastjal det faktisk alle resultaterne af dets felttog. Japanerne har ikke glemt det. De har bøiet sig og taalt, fordi de maatte. Men de ruster sig af al magt; de bygger krigsskibe i alle verdens lande; de forøger og indeksercerer sin armé. De venter paa og gjør sig rede til det beleilige øieblik, da de kan faa hevn over Rusland. Om et par aar vil deres flaade i Stillehavet kunne maale sig med Ruslands. Det er muligt, at det russiske diplomati inden den tid vinder en ny seir ved at kjøbe sig Japans venskab paa Kinas eller Koreas eller en anden magts bekostning. Men det er ogsaa muligt, at Japan, naar det ved sig sterkt nok og kjender sig vis paa det beleilige øieblik, optræder som Kinas befrier fra det russiske aag og sætter den første faste grænse for den russiske kolos's vækst, — sætter det maal, ud over hvilket heller ikke den skal vokse. Det tør blive Japan og ikke Englands opgave at gjøre det.

En ny Nautilus.

En undersjøisk baad er nu under bygning i Baltimore. Den er 36 fod lang og 9 fod bred og er bestemt til „dykkerbaad". Den vil kunne sænkes indtil 300 fod under vand og der løbe henover bunden. Paa over-

fladen bevæges den af en vanlig dampmaskine med propeller. Paa bunden af elektriske sekundære batterier og hjul, der ruller over sjøbunden.

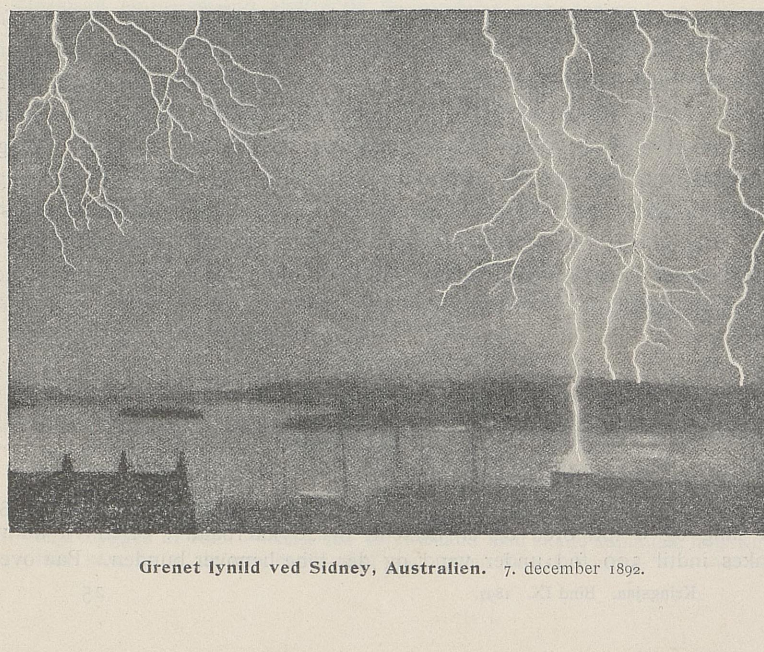
Den er bestemt til at undersøge, løfte, reparere og losse vrag, samt tjenstgjøre ved alleslags undervandsarbeider. Fordelene vil være, at en stor del af arbeidet kan gjøres fra dens indre uden dykkeres hjelp, mens disse, naar de maa arbeide, kan gjøre det under kameraters aarvaagne øine og have let for at gaa ud og ind i skibet gjennem en art slusekammer, hvor vandets tryk opveies med lufttryk, saaledes at sjøen ikke strømmer ind, naar døren udad (eller rettere nedad, for den er i bunden) aabnes.

Baaden medfører kraner og kjættinger, der kan benyttes fra dens indre. En mindre model, der rummede tre mand er før blevet prøvet. Den sænkedes tilbunds med sine tre mand og løb der som paaregnet over sjøbunden.

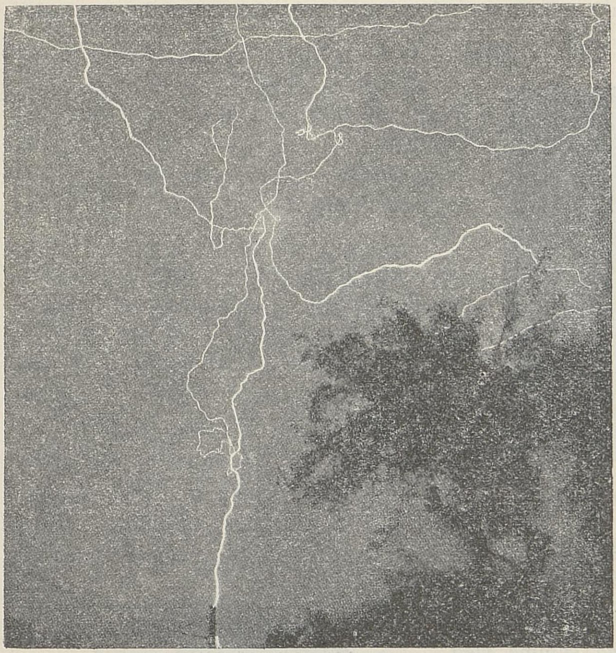
Fotografier af lynild.

(Efter „*Strand Mag.*").

Kameraet, der allerede har berigtiget vore ideer paa mange punkter og sat os istand til at se længer, end det med teleskop væbnede øie er istand til, har ogsaa vist os, at de gamle forestillinger om lynstraalens udseende er feilagtige. Den retlinjede zigzagform, som tegnere og malere tidligere gav lynilden, antager den aldrig.

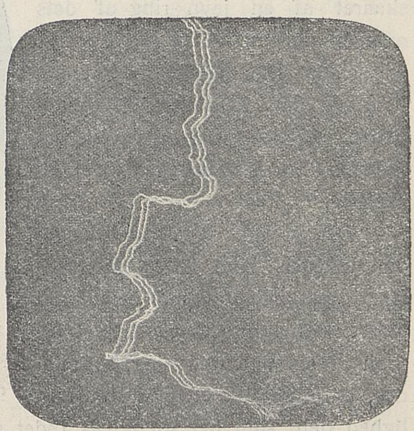

Grenet lynild ved Sidney, Australien. 7. december 1892.

„Omflakkende lynild, der slog ned i en telegrafstolpe nær New York.

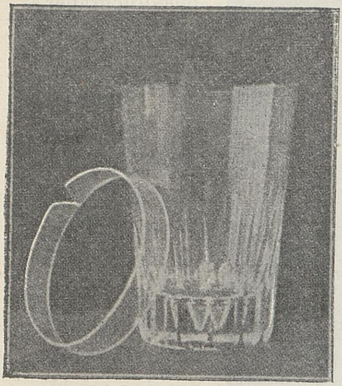
Billederne viser en række øieblikfotografier af lynstraaler. Det første er fra Sidney observatorium og viser et lynnedslag den 7. december 1892. Fotografiet er taget ved lynstraalens lys; natten var ellers kulsort; men originalen var dog saa klar, at man deri kunde se gasflammerne i Sidneys gadelygter. I gjengivelsen er byen blot antydet som en sort masse i billedets lavere del. Lyset slog ned 2000 fod fra kameraet, og lynstraalen selv var over 1500 fod lang. Den har, som det sees, fuldstændig formen af et træ — „grenet lynild". Denne er en af de almindeligere former for lynstraalen.

Tredobbelt straale af „omflakkende lynild".

Det andet billede viser en anden form for lynet, der mere nærmer sig zigzagformen. Her har man dog en tredobbelt straale. Videre har man fotograferet, hvad man kalder baand-lynild. Det vil sige lynstraaler, der har form af brede, skinnende baand over himmelhvælvet. Til andre tider synes lynet at falde næsten lodret fra skyen i en ganske tyk strøm eller søile, som et lidet „fald af ild". Og atter igjen udlades lynilden, saaledes, at man ingen bestemt straale ser, men hele atmosfæren synes at blive til et hav af mere eller mindre intens og undertiden farvet ild.

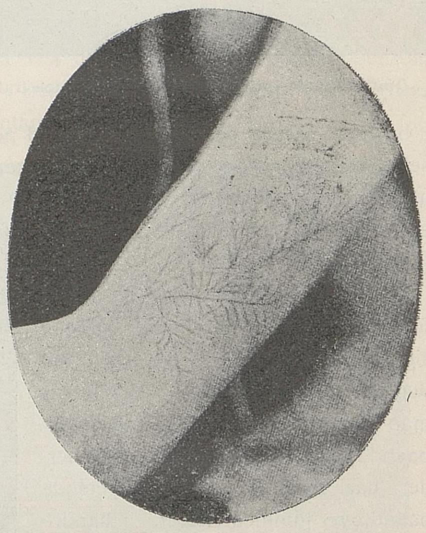
Hvor lynstraalen slaar ned, farer den ofte frem paa den besynderligste maade. Selvfølgelig søger den alt, der er af jern eller staal. En arbeider sad og spiste sin middag under et træ, da lynet traf ham og for et øieblik lammede alle hans muskler. Han følte ingen smerte, men opdagede, at hans benklæder brændte, at kniven var blevet revet ham ud af haanden og staalspænderne ved hans knær bortførte. Det hænder ikke sjelden, at en mands klæder eksploderer ved et lynslag. De ser ud efterpaa aldeles, som om de havde været med i en dynamiteksplosion. Man har forklaret dette saaledes, at lynilden følger hudens fugtige overflade. Fugtigheden forvandles saa i et eneste øieblik til damp, der udvider sig og sprænger klæderne. Det er bekjendt nok, hvorledes store træer paa lignende vis sprænges af lynet og flises op.

Glas afskaaret af lynild.

Det hænder ikke sjelden, at lynet slaar ned paa samme sted flere gange.

Et af billederne viser et glas, som lynet har truffet. Det har skaaret af en jevn ring af dets øverste del med et hak paa den ene side. Det hele var gjort saa pent og let, at ringen blev siddende paa det øvrige glas, til den løftedes af. Afskjæringen var fuldstændig.

„Lyntegning“ paa en guts arm.

Der er talt og skrevet meget om billeder, som lynet ofte skal tegne paa dræbte dyrs eller paa menneskes hud. Det eneste fotografi af en saadan tegning, som findes, er imidlertid efter al sandsynlighed den, som her gjengives i det sidste billede. Det viser en guts arm. Gutten stod i nærheden af et stort træ, som i 1883 blev truffet af lynstraalen. Han blev kastet tvers over veien, ved hvis kant træet befandt sig. Da han siden undersøgtes, fandt man paa hans arm et tydelig aftryk af

træets grene. Endog i hosstaaende gjengivelse af fotografiet, vil man ganske tydelig se den grenede tegning. Der er imidlertid en langt nærmereliggende forklaring, nemlig at tegningen skyldes den direkte virkning af en del af lynstraalen og repræsenterer elektricitetens grenede fordeling henover huden. At den ynder at fordele sig saaledes, ved man. Er dette tilfældet, tør alle historier om lyntegninger paa dyrs eller menneskers hud være sagn. Af saadanne historier er mange blevet meget omskrevne. En sjømand fik sit skibs navn tegnet paa brystet af lynilden. Skibets navn befandt sig lige i nærheden. Men merkeligst er historien om seks faar, som dræbtes af lynild i 1812 ved Bath i England. Ved flaaningen viste det sig, at samtlige faar havde et billede af det landskab, hvori de blev dræbt, paa indsiden af huden.

Professor Tyndall fortalte om en dame af hans bekjendtskab, som under et tordenveir lukkede et vindu. Hendes guldarmbaand blev truffet af en lynstraale og aldeles opbrændt, uden at hun selv led ringeste mén — naar undtages, at hun fik et blaat baand trykket ind i huden rundt haandleddet, hvor armbaandet havde siddet. Det var guldoxyd og alt, hvad der var tilbage af armbaandet. — En anden dame fik hatten, der havde et skelet af staaltraad, opbrændt, men slap ganske uskadt.

Et Kunst Laan-galleri.

Her er noget nyt, amerikanerne har fundet paa. Det er den frie biblioteksidé overført paa kunstens omraade. Malerier og reproduktioner, fotografier osv. af de store mesterverker udlaanes paa 14 dage og en maaned, fuldstændig som bøger udlaanes fra kommunebiblioteker. Der oprettes nu saadanne frie laan-gallerier omkring i byerne. De bestaar væsentlig af store fotografier af maler- og billedhuggerkunstens mesterverker. Delvis ogsaa af akvareller og en del af de bedste reproduktioner i farver. Men der indlemmes blot virkelige storverker. Alt er sat i passende ramme og udlaanes mod opgivelse af navn og adresse — som i de store kommunale biblioteker. Det er meningen paa denne maade at vække smagen og bringe kunsten nærmere til folkets store mængde.

Det første galleri af denne art har allerede været i virksomhed et par aar. Det er oprettet i et af Chicagos tættest befolkede arbeiderstrøg og er blevet meget populært. Billederne gaar stadig i laan og tages gjennemgaaende god vare paa. De hverken forsvinder eller tilsmudses.

Imidlertid vandrer disse billeder nu fra hjem til hjem, hvor man før blot kjendte billige oljetryk og fæle træsnit; de hænger paa hæderspladsen paa væggen og giver sin indflydelse fra sig. Naar familien har faaet ud af det, alt hvad den kan, bytter den det mod et nyt.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 10. mars 1897.

Europa har, politisk seet, i de par sidste uger lignet en by paa de amerikanske prærier, naar den rammes af en hvirvelstorm. Alt har været forvirring. Det synes at have gaaet rundt for al verden. Og det truede hvert øieblik med at blive til en dans i luften af vragstumper og sprængte nationaliteter og riger. Salisbury skal endog have brugt et ord, der nu gaar fra mund til mund i England med temmelig bitter kommentar — et ord, engelskmænd noksaa sjelden bruger: „Jeg tør ikke." Hvad han ikke turde, var at forlade den europæiske „koncert" (for at benytte det uhyrlige engelske ord, som vore dagblade synes at ville give hjemstavnsret iblandt os*) og direkte eller moralsk støtte Grækenland, saaledes som den engelske offentlige mening ønsker og vil det. Han turde ikke tage ansvaret derfor. Og han turde det ikke, fordi han skulde vide, at der i saa fald vilde blive dannet, under keiser Wilhelms ledelse og paa hans initiativ, en ny „hellig alliance" imod England, en koalition af alle fastlandets stormagter for at knuse dette Britiske Rige, som stadig gaar de andre i veien og giver tilflugt til alskens nihilister og anarkister. Den gode keiser Wilhelm skal virkelig allerede have foreslaaet en saadan koalition.

*) *Concert* = harmonisk samling, fællesoptræden. *Concerted action* = aftalt harmonisk fællesoptræden. *To concert* = at handle eller optræde i harmonisk fællesskab. — Skal vi ogsaa bruge ordet *koncertere* i denne betydning?

Keiser Wilhelm hører nemlig til de farlige mennesker der tror, at han eier en mission i verden, og som har magt til at leve efter en saadan tro. Hans mission er at frelse Europa fra radikalismen, socialismen og alle de tusen moderne revolutionære kræfter, der truer den samfundsorden, som synes en Hohenzollern-fyrste guddommelig. Han vil være tronernes og den gamle ordens verdensredningsmand. At føre et mægtigt forbund i kampen mod alt dette ugudelige — det er den unge, kjække keisers yderst farlige ærgjerrighed. Han har før foreslaaet fællesoptræden af alle magter for at kue og udrydde disse ting; men alt har strandet paa England. Saalænge England er mægtigt, kan keiser Wilhelms store drøm ikke realiseres. Dertil kommer, at England har kolonier, som Tyskland efter keiser Wilhelms mening har god brug for. Med England knust og Tyskland som en vældig kolonimagt og leder i et centraleuropæisk fast forbund, vilde den unge keiser have naaet sit fagre maal, og Hohenzollernidealet for liv, frihed og samfund vilde blive paatvunget hele Europa ved bajonetternes og kanonernes overtalende magt.

Et ledende konservativt engelsk blad, der aabent omtaler disse ting, erklærer dog, at lord Salisburys ord, trods alt dette, vil berøre hver englænder paa det pinligste. „Der er intet, England ikke tør, naar det drives til det," siger bladet. Det tror ikke paa muligheden af en saadan koalition. Det erkjender den tyske keisers gode vilje i den retning og Ruslands mulige tilslutning, men tviler paa Frankriges og endnu mere paa Østerriges og Italiens. „Men," lægger det til, „selv om koalitionen kommer istand — England tør, hvad det bør. Og bliver vi gjenstand for et saadant overfald, staar der os endnu en udvei aaben, nemlig at besværge vore stammefrænder i de Forenede Stater om at komme os tilhjælp i nødens stund.

Under de tænkte forhold vilde neppe den hjælp blive negtet, og mod en forenet anglosaksisk verden vilde en europæisk „hellig alliance" forgjæves løbe storm." — Bladet har utvilsomt ret. Der er et stort parti i Amerika, som gjerne saa, at England fik *lidt* prygl, gjerne saa det i kamp mod et par stormagter; men blev det til overfald fra dem alle, en udryddelseskrig, saa er der neppe tvil om, at netop det forhold vilde udrette, hvad ingen veltalenhed magter, i ét nu udviske fiendskabet og gjøre den anglosaksiske race til ét folk. Og i en stor krig, der væsentlig maa føres tilsjøs, kommer det til stutning ikke udelukkende an paa, hvem der ved begyndelsen har de fleste skibe og kanoner, men paa hvem der bag hær og flaade eier den største moralske og materielle magt, og denne er paa anglosaksernes side.

Alt dette, siger det engelske blad, er vistnok rygter, ord, der gaar mand og mand imellem; men de viser de motiver, der for tiden dikterer den engelske politik, og de giver et indblik i den nervøse spænding og den ophobning af forfærdelige muligheder, der karakteriserer den øieblikkelige, europæiske situation. — Det illustrerer mere: det viser os en naturlig gruppering af magterne. Bag kanoner og keisere staar ideerne og sympatierne, der skiller og forener. England er for den tyske keiser og hans venner den moralske dynamit, det ufredens hus, som Frankrige i sin tid var for den hellige alliances medlemmer. Det repræsenterer blandt magterne den nye tid, demokratiet, det jevne sikre, uimodstaaelige fremskridt bort fra det, som keiser Wilhelm finder guddommeligt. Og det repræsenterer alt dette med en moralsk og materiel magt og overlegenhed, der irriterer og ærgrer modstanderne til raseri. Et Europa uden England vilde være et Europa i den hohenzollerske mørke reaktions absolute magt. Frankrige har forlængst ophørt at spille sin tidligere rolle som ideernes og idealernes, frihedens og fremskridtets hjem. Det har ikke længer nogen magt, der indgyder respekt. Deklamationer i deputeretkammeret skræmmer eller ængster ikke længer nogen. Det er desuden nu under tsarens trygge ledelse.

Centret i hvirvelstormen er fremdeles **Kreta** og **Grækenland**, hvor magterne har opført aarhundrets ynkeligste og elendigste skuespil, et egte *fin-de-siècle* optog. Det hele vilde været sort nok til at gjøre os alle til pessimister i europæisk politik, havde ikke kong Georg af Grækenland vist os et klart og prægtigt lyspunkt. Havde han og hans mænd bøiet undaf for magternes trudsler og faldt tilfode, prisgivet Kreta til fortsatte myrderier, saa vilde det hele kapitel have været til at græde galde over. Men heldigvis holdt grækerkongen stand og lod sig ikke skræmme, og saa gik det, som en kunde vide — magterne kaster den fæle busemandsmaske og siger: nu, saa helt alvorlig var det jo heller ikke ment. Vi svor, at vi vilde skyde eder sønder og sammen, om I ikke gav efter; men naar I alligevel ikke giver efter, saa — — — ja — ja — herregud, saa faar vel *vi* give efter da; der bliver vel ikke anden raad for det.

Den morske tyske keiser, der var den, som fik magterne op i denne trafik, er den første til at trække sig tilbage — han vil ikke øde tysk blod paa grækerne. *Han* trækker sig tilbage, saa faar de andre magter, der var dumme nok til at følge hans raad og initiativ, klare sig ud af vrøvlet, som de bedst kan. Ja, „latterligere" har vel Europa aldrig gjort sig — og den lille tyske keiser ikke mindst.

Om man end halvt kunde vente, at det vilde gaa saaledes, saa fortjener dog kong Georg stor lov, fordi han holdt stand. Thi der var jo dog en mulighed for, at magterne kunde staa ved sine ord og blæse det lille Grækenland i

stumper og stykker. Han tog resikoen. Han overtog selv, personlig, det tunge ansvar. Han mødte magternes trudsler med at „slænge sin trone for deres fødder“ og fortælle dem, at han var sit folks konge og ikke magternes statholder, at tronen kunde de gjerne tage tilbage; men saalænge han sidder paa den, vil han være konge og være grækernes værn og værge. — Kongen havde ikke blot diplomaterne mod sig, men hans egne fyrstelige slegtninge slog haanden af ham og formanede. Kort sagt, han har gjort det godt i en yderst vanskelig stilling, handlet kongelig og mandigt. Han blev sint, da magterne truede, ærlig sint, og det virkede i den lummerhed, magternes elendighed havde fremkaldt, herlig befriende. Sint uden at tabe hovedet, men saa han talte aabent, ligefremt, fra hjertet — og ikke diplomatisk. Og lidt ærlighed og ligefrem menneskelighed har ofte vist sig at være den allerbedste diplomatiske kunst. Gladstone er blevet kaldt en „lur ræv“, fordi han saa ofte kuldkaster alle sine modstanderes listig udtænkte planer ved et eneste ærligt hjerteudbrud, som fanger alle og gaar udenom alle fiendens klogt udtænkte positioner. Kong Georg har gjort noget lignende. Han har vundet ved at kaste kortene paa bordet og spille med dem liggende aabne for al verdens øine. Derved afvæbnedes diplomaterne. De tør ikke fuldføre sine trudsler; tør ikke holde ord. De griber med begjærlighed efter noget i Grækenlands svar til magternes ultimatum (det var slet ikke et ultimatum, siges der nu bagefter), der kan give udgangspunkt for nye forhandlinger, et kompromis og anledning for de seks stormagter til paa en pyntelig maade at komme ud af den usalige affære. Bare de ikke har saaet vind og endnu vil høste hvirvelstormen! Der ymtes nu om, at Grækenland skal faa i opdrag at tilveiebringe ro paa øen som magternes befuldmægtigede og under sultanens nominelle overhøihed. — Humbug! Og med sligt gjennemsigtigt vaas er det, at store statsmænd befatter sig og søger at dække sit tilbagetog. Naturligvis gaar Grækenland gjerne ind paa en ordning, der giver det alt, det har forlangt i realiteten, men forsoner magternes æresfølelse ved en del temporære og nominelle tilstelninger, der bliver uden al virkelig betydning.

Som bekjendt indleverede jo magterne en kollektiv-note til den græske regjering med trudsel om tvangforholdsregler, blokade af Piræus osv., dersom Grækenland ikke gav efter. Noten krævede rømning af Kreta inden seks dage. Grækenland svarede: Vi skylder Kreta og menneskeheden at blive, hvor vi er, og vi bliver. Og saa fandt magterne, at naar Grækenland er saa gjenstridigt, saa faar de sandelig selv bøie af. Og det gjør de utvilsomt nu. Kong Georg har vistnok seiret — alene, med sit folk i ryggen, mod hele „koncerten“ og den kjække tyske „keisergud“ paa kjøbet.

Samtidig indleverede magterne en note til sultanen om „reformer paa Kreta“. (Der er blevet talt om dem i ét væk siden 1821). Sultanen smilte og svarede: „Jeg er saa enig med magterne i alt, hvad de siger; men jeg tør kanske udbede mig nærmere oplysninger om detaljerne.“ Den lure herre vidste godt, at om detaljerne var magterne ikke istand til at blive enige og netop derfor udelod de dem. At bede om dem var at bringe alle diplomaterne i haarene paa hverandre igjen. Og sultanen gned sine hænder og gik veltilfreds og rolig til sit harem — eller ofrede kanske nogle hundre armenere som takoffer til himlen, fordi Europa er saa dumt og let at narre. — Keiser Wilhelm havde paa forhaand underrettet sin hjertens ven sultanen om notens indhold, forat han kunde møde den forberedt og ikke lade sig skræmme af den — berettes det fra paalidelig kilde i Konstantinopel.

Paa **Kuba** er oprørerne i besiddelse

af de tre fjerdedele af øen, og general Weyler maa nu snart indstille sine operationer for iaar. Under denne tvungne vaabenstilstand vil de spanske soldater dø i mængdevis af feber, mens oprørerne indfører ammunition og styrker sine stillinger. Weyler har øiensynligen sin styrke i at affatte seirstelegrammer og stolte proklamationer. Han er nu paa tog i øens østre del og vil vel snart vende tilbage og erklære oprøret der for kuet. Faktum er, at han ikke har leveret en eneste træfning. Oprørerne undgaar naturligvis at møde ham, der han drager frem over de store, aabne veiruter med hele sin hovedstyrke. Han finder ingen oprørere noget sted, bare et ødelagt land; men paa tilbageveien tør det nok hænde, at *de* finder *ham*. „Endog Havana er saaledes indesluttet af oprørere, at vore officerer ikke tør vove sig til byens udkanter af frygt for at blive fangne. Overalt nederlag. Det er krigen i Kuba“ — siger et Madriderblad.

De **Forenede Stater** har faaet en ny præsident. Mc Kinley aflagde embedseden og overtog regjeringens ledelse den 4de marts. Cleveland trak sig tilbage som en af de „store“ præsidenter, landet har havt. Og det ser ud til, at man ogsaa vil blive behagelig skuffet over Mc. Kinley. Han har begyndt udmerket. Hans valg af ministre, hvad der udelukkende er hans sag og ikke influeres af kongressen, roses alment. Han har valgt virkelig fremragende og uafhængige personligheder. Førsteministeren Shermann, der er 73 aar gammel, er utvilsomt det republikanske partis første statsmand. Finansministeren (den vigtigste post under de nuværende myntstridigheder), Lyman Gage er en mand, der staar partipolitiken temmelig fjernt (skal have havt tilbud om en post i Clevelands ministerium), men en fremragende, dygtig personlighed, der nyder almen agtelse og tillid. Han er præsident for Vestens største bank — *First National Bank* i Chicago og har ofret megen tid paa allehaande almennyttige, upolitiske reformbevægelser. Interessant er det, at han maatte tigges og nødes til at overtage stillingen og først gjorde det efter at have gjort Mc. Kinley og landet bekjendt med sine meninger om finansvæsenet. Han vilde have paa det rene, hvor han stod, før han modtog stillingen. Ved en konferance mellem ham og Mc. Kinley fik dog begge det allerbedste indtryk af hinanden.

Men bedre endnu er det, at den nye præsident i sin tiltrædelsestale lovpriser den engelsk-amerikanske voldgiftstraktat og indstændig tilraader senatet at vedtage den. Efter dette er der virkelig haab om, at den vil træde ud i virkelighedens verden.

Det viser sig ofte derover, hvor de høie embeder besættes ved valg, at mænd vokser, eftersom de stiger og føler det voksende ansvar. Det har været tilfældet baade med Lincoln og Cleveland. Noget lignende synes allerede at kunne merkes paa Mc. Kinley. Manden, der holder 70 millioners lykke og skjæbne i sin haand, er en helt anden mand end politikeren og toldagitatoren Mc. Kinley. Kanske er landet saa heldigt at faa endnu en sterk, selvstændig præsident.

„Bygge mit land.“

Der kom en drøm ind i mit liv, da jeg var ung. En ugrundet, taabelig, absurd drøm dengang. Men den kom, og jeg er yderst konservativ af natur, saa jeg har holdt fast ved den gjennem aarene. Og som tiden gik, syntes den stedse mindre ugrundet, mindre absurd. Nu kan jeg give gode, sterke grunde for den. Nu er den visselig fuldstændig rationel.

Nu skal der bare lidt arbeide og energi til for at flytte den ind i dagens jevne virkelighed. Og det bliver nok gjort. De, som skal gjøre det, forbereder sig allerede til det, samler styrke, klargjør sig maal og vei, efterser sit verktøi. Snart strømmer de til fra alle livsfelter. Jeg har allerede mødt mange af dem.

Drømmen var bare det, at dette lille Norge, halve aaret bortgjemt i nat og taage, nabo til Nordpolen og den evige vinter, lavet af sten med en del moseklatter og nogle tønder muldjord indiblandt, — at det (sammen med sine to beslegtede nabolande) en nær dag skulde huse Europas foregangsfolk, skulde bygge det frieste, friskeste samfund, den sundeste, alsidigste, aandigste kultur — at de andre skulde se op til det og lære, at „Lyset skulde udgaa fra Norden."

Som sagt det var absurd for tyve aar siden. Men det er det ikke længer. Veien dertil staar os nu utvilsomt aaben. Og det kan neppe være muligt, at vi skulde lade leiligheden gaa os forbi — være kaldede, men alligevel ikke komme med blandt de udvalgte.

Vi har utvilsomt som folk umaadelige fordele over Europas øvrige nationer — i vor demokratiske samfundsorden, i den folkeoplysning, vi allerede har naaet, i vor beliggenhed, i vor mangel paa bindende og hindrende traditioner. Vi er, trods vor tusenaarige historie, for alle praktiske formaal et ungt folk med et nyt land.

Der er ingen tvil om, at elektriciteten, ved at muliggjøre vore vandfalds større anvendelse i industriens tjeneste, vil give os den øgede velstand, uden hvilken ingen høiere kultur kan trives. Mennesket lever vist ikke af brød *alene;* men uden brød lever det aldeles ikke.

Og de sidste par aars begivenheder — vore digteres verdensry, Nansens færd — har skabt en tro paa os selv, der før har manglet, og som er betingelsen for ethvert større tiltag i denne verden.

Det er interessant at se, hvor det nu gjærer og arbeider i folket paa alle felter. Paa det økonomiske, det tekniske, det literære, det aandelige. Der gaar en krydsild af ideer over landet — gode og slette, sande og vrange. Der kjæmpes, ivres, drømmes, fantaseres. Paa bygd og i by. Der staar partier og flokke i haardnakket, bitter kamp om selve livets grundvolde — det er klarningen, som skal komme, luften, som skal renses, instrumenterne som stemmes, harmonien, som forberedes.

Men ud af det hele er der en grundtanke, der begynder at slaa os imøde fra alle leire, alle partier, alle flokke, fra det praktiske livs mænd som fra aandslivets bærere, fra prest, ingeniør og digter, endog fra den fløi, der blot for et par aar siden haanede alt samfundsarbeide, alt samfundsliv og lo bittert ad saadan dumhed som fædrelandskjærlighed og nationalitetsfølelse — det er en tanke, der har faaet blivende udtryk i Bjørnsons vakreste fædrelandssang: „Jeg vil bygge mit land."

Vent bare, ærede tvilere! om et aar eller to skal I faa høre det som omkvædet til alt, hvad der tales, skrives, handles i dette land. I skal faa se fine, unge kunstnere vende hjem fra fjerne verdenskanter og sige gjennem og ved siden af sine kunstverker: „Jeg vil bygge mit land." I skal se de moderneste af de moderne, gamle tilbedere af Nietzsche vende om og sige: „Det er for folket, vi vil arbeide, for de

mange; hver evne vi eier, vil vi kaste af i det nærmeste krav, — den skal tjene til at bygge lidt mere lys og friskhed ind i vort folkehjem."

Jeg har drømt en ting til. — Her maa gjøres et umaadeligt arbeide i landet, skal vi naa frem til den attraaede stilling. Den nye fædrelandskjærlighed er ingen blind følelse. Den ser ikke alt som godt, bare det bærer de norske farver. Det er ikke landet, som det er, den tilbeder; det er landet, som det skal blive. Den ser, at folkeoplysningen endnu bare er som en tynd, billig og sprukken politur over sager, der neppe engang er blevet afhøvlede. Den dyrker ikke raahed og uvidenhed, selv om de er norske; den hader dem med dobbelt had, fordi de gjør stygt, hvad norsk er. Den forstaar, at skal vi blive noget foregangsfolk, maa vi først og fremst faa en mægtig kulturbevægelse iblandt os — et begeistret, velordnet arbeide for at bære al viden, al dannelse, al iderigdom ud til hver eneste kreds af folket, trække dem alle ind deri — unge og gamle, kvinder og mænd, alle til den fjerneste fjeldbygd. Der maa gaa som et aandens pinseveir over det hele land. Der maa tales med tusen tunger af ild paa engang i de tusen kroge af vort land.

Og kunsten og kunstsansen, som endnu blot er en faatallig klikes eie, den maa ogsaa bæres ud til de mange, forenes med livet, med det praktiske liv, omdanne hjemmene, møblerne, husene, byerne. — Det gjærer, det gjærer! Kunstnerne taler allerede om saadant, en vakker dag tændes ilden iblandt dem. Der agiteres for dannelse af et nationalt træplantningsforbund eller „fjeldklædningsselskab" — en ypperlig tanke, som de høie magter tage sig naadigen af! Der skal plantes trær paa øde fjeld (det bliver allerede gjort), langs veie, i gader, overalt. Hvad der er bart, skal klædes.

Nu, den anden og mindre drøm er denne. At al denne trang til at „bygge landet", „klæde fjeldet" — al denne forskjelligartede trang en dag vil samle sig og fremtvinge hensigtssvarende organisationer, og organisationerne vil samles i et stort nationalt forbund, hvis program og hvis motto bliver den bjørnsonske linje: „Jeg vil bygge mit land."

Der vil blive snesevis, hundrevis af forskjelligartede foreninger og organisationer — forelæsningsforeninger, træplantningsforeninger, smagopdrætsforeninger osv., osv. Men grundtanken vil overalt være saa ensartet, at de nødvendigvis maa smelte sammen til det store nationale Byggeforbund. Paa den vis vil fædrelandskjærlighed og begeistring blive nyttiggjort, blive til drivende kraft og ikke bare til sprudlende ord og vag følelse.

Og saa vil landet reise sig. Jevnt, sikkert, under de tusen kjærlige hænders arbeide, og et samfund og et folkehjem vil bygges, der først og fremst vil give landets egne børn rigere og lysere liv, men som desuden vil blive et eksempel for resten af Europas folk — foregangslandet, hvor lyset er sterkest, og lige sterkt i alle de tusen hjem.

Det er morsomt at være sanddrømt.

— Naar man i vore dagblade læser korrespondancer fra „Amerika" om amerikanske forhold, bør man erindre, at disse næsten altid skrives af nordmænd, som udelukkende har levet blandt sine indvandrede landsmænd og ganske udenfor det egentlige amerikanske samfund og kulturliv, og at

hvad de skildrer, ikke er det amerikanske samfund, som de ofte ikke kjender det ringeste til, men det indvandrede *norsk-amerikanske*, som er noget helt andet. Det bør forstaaes, at dette norsk-amerikanske samfund udgjør noget ganske for sig. Det har en ganske anden karakter end det virkelig amerikanske samfund, det staar som regel ganske udenfor dettes kulturliv. Det bør ogsaa forstaaes, at adgang til det virkelig amerikanske samfund ikke opnaaes saa let, — særlig da ikke til de bedre kredse af det — slet ikke af hver ung korrespondent, som reiser derover. Det kan vistnok siges, at ikke en af tyve af de amerikaskildrere, hvis ord herhjemme tages som øienvidners skildring af amerikanske forholde, nogensinde har talt ti ord med en virkelig og dannet amerikaner udenfor forretningslivet og kontorerne. De vil sjelden have været inden et dannet hjems dør. De har ikke mere rede paa, hvad der derinde tænkes og føles eller paa det aandelige liv blandt amerikanerne, end en reisende vilde faa besked om vort inderste aandsliv ved at vandre op og ned Karl Johans gade og tilbringe nogle aftener paa Tivoli uden at møde, paa lige fod, et eneste dannet menneske. Og naar saa disse folk giver sig til at skildre og bedømme det amerikanske samfund og dets aandsliv med overlegen pavemine, saa er det ikke frit for, at ens blod kommer i kog, og man glemmer, at det hele dog blot er komisk. De skriver overlegent om „dette folk“, som ingenting ved og ingenting forstaar, og dog er det sikkert nok, at de samme herrer i et dannet amerikansk selskab netop vilde blive staaende som de ubarkede „folk, der intet ved og intet begriber.“

Mellem indvandrerne og det indfødte amerikanske folk er der som regel et gabende svælg befæstet, som det ikke er saa let at komme over. De første har i byerne sine egne bydele og — skriver de vamle, stupide og dumt overlegne korrespondancer her hjem om samfund og forholde, de ikke kjender det ringeste til, saa kan det jo paa sæt og vis opfattes som en hevn, fordi amerikanerne paa sin side ser foragtelig ned paa dem som raa, uvidende, materialistiske og uudviklede karakterer.

Det er i dette indvandrersamfund, man finder den materialisme, den dollardyrkelse og den kaotiske mangel paa kultur, hvorom korrespondenterne ynder at tale. Amerikanerne selv er gjennemgaaende idealister, de er efterkommere af religiøse sværmere og moralske fanatikere. De er det folk, hvor Carlyle først fandt læsere, og hvor Emerson er blevet den populæreste forfatter og Whitman den nationale digter.

Dertil kommer, at de kjære korrespondenter dømmer uhyre uretfærdig. Det dannede, det literære selskab i Amerika kommer de naturligvis *aldrig* i berørelse med. Det sker ikke saa let uden anbefalingsskrivelser eller en karakter og begavelse, der tiltvinger sig opmerksomhed. Hvad de ser af det amerikanske samfund, er i det høieste dets yderside, dets forretningsliv. Møder de medlemmer af det, er det gjerne af de aandelig lavest staaende — en jernbaneagent, en vekselmægler eller lignende. Og fra disses konversation bedømmer de saa det moderne Amerikas aandsliv.

Men sæt, at en eller anden landsmand fandt paa at bedømme fransk aandsliv paa samme maade. Hvor hans idioti vilde møde foragtens enstemmige fordømmelse! Om han paa grundlag af bekjendtskab med et

par trælasthandlere og mæglere i en provinsby vilde bedømme „dette folks“ aandelige standpunkt og kunstsans!

Thi nu er det et absolut faktum, at aandslivet blandt mængden af Frankriges befolkning er saa temmelig tyndt og grundt, og at klasse for klasse vil man utvilsomt her møde mere dannelse, sterkere interesser og mere aandsliv hvorsomhelst i Amerika end i Frankrige. Og vil man benytte Frankriges bedste mænd som maalestok, saa faar de gode herrer korrespondenter virkelig vente, til de ogsaa kjender lidt til Amerikas bedste mænd. Det tør da hænde, at deres dristige overlegenhed slaar om til en mere klædelig beskedenhed og beundrende ydmyghed.

Mr. Stead, redaktøren af *Review of Reviews*, har forespurgt blandt biskoper og kritikere i England, om de vil tilraade, at han fortsætter med forsøg paa at popularisere den nyere bibelforsknings resultater. De fleste svar opmuntrer ham til at fortsætte, deriblandt et par biskoper, som finder det at være et fortjenstfuldt og paakrævet arbeide. Men enkelte mener, at dette ikke er noget for „folket“, at det er for sterk kost for den læge verden og bør vedblive at være en professionel hemmelighed inden den teologiske og lærde verden. De er bange for, at „mængden“ ikke skal kunne forstaa sammenhængen, og vilde derfor foretrække, at det hele holdes skjult for folket — foreløbig i det mindste. Paa samme vis og af lignende grunde, som gjør, at den katolske kirke ikke ønsker at se bibelen gjort til hver mands eie og frie læsning — fordi „folket“ bare vil misforstaa den og læse sig bort, naar kirkens stadige veiledning og fortolkning mangler.

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk tidsskrift. — hefte 8. — *Natanael Beckman:* Den norske skolereform; *Georg Nordensvan:* August Blanche som lustspelförfattare; *Gustaf Cederschjöld:* Om eufemismen; *Viljalmur Jonsson:* Nyere islandsk literatur.

— 1897 — 1ste hefte. — *Oscar Widman:* Om de vises sten; *Soltoft-Jensen;* Dronning Marguerites sidste digtninge; *Svante Arrhenius;* Från molekylernes värld; *J. Lieblein:* Den ægyptiske dyredyrkelse og fetischismen.

Nordisk Revy. — Nr. 11. — *Gideon Forssell:* Två olyckskamrater eller teologi och materialisme; *Paolo Mantegazza:* Snillets naturalhistorie; *Georg Adler:* Konsumtionsföreningen; *Eurico Ferri:* Den nervösa ansiktsbildningen hos kvinliga artister; *Albert Ericsson:* Två dikter.

— 97 — 1ste hefte. — *Emil Kleen;* Ur mörkret: *D. L.:* Några skildringar från ett af jordens oroscentra; *Fredrik Sundgren:* Om olika arter brottslingar; *Anatale France:* Essay af Algot Ruhe; *Georg Adler:* Chartismen; *Emil Kleen:* Under furor och cypresser.

Finsk tidsskrift. — Januar. — *L. Michelin:* Vid inngången till det nya året. — *L. Ebl. Sonck:* Till frågan om restaurering af Åbo domkyrka; *Mikael Lybeck:* Solregn; *J. Ahrenberg:* I pagekåren; *E. Schybergson:* Senaste lantdag och dess värksomhet: *R. A. Wrede:* Om rösträtt och röstbegränsning vid val till borgareståndet.

For kirke og kultur. — Februar. — *Chr. Bruun:* Den usedelige literatur; *V. A. Wexelsen:* Ivar Aasen (forts.); *Karl Aas:* Det saakaldte athanasiske symbol; *Storjohann:* Holder kildesondringen stik (forts.); *Fernando Linderberg:* Brev fra Tyskland; *Yngvar Brun:* Henrik Ibsen: John Gabriel Borkman.

Ord och Bild. — Sjette årgang. — 1ste hefte. — *Werner Söderhjelm:* Från Runebergs värld; *Carl Snerlsky:* Minnesblad till Edvard Grieg; *Paul Rosenius:* Örnarna på ljungen; *Per Hallström:* En uppgjörelse; *Tor Hedberg:* Kärlek; *Allen Vannerus:* Christopher Jakob Boström.

Samtiden. — Januar 97. — No. 1. — *Nils Møller:* Robert Burns; *Vilhelm Krag:* Vendetta; *Hjalmar Søderberg:* Literaturbrev fra Sverige; *Klaus Hanssen:* Moderne sindsygeasyler; *Georg Adler:* Fra samfundsteoriernes historie.

Naturen. — 97. — 1ste og 2det hefte. — *Andor Hoel:* Lidt om kometerne; *F. Arentz:* Korn, mel og brød; *Dr. G. Holste:* Kulsyren, dens vigtigste egenskaber og anvendelser; *Dr. Gustav Zacher-Hamburg:* Parfumerifabrikationen; *Dr. E. Deninger:* Tændernes ernæring; *Heinr. Vogel:* Kunstig silke.

Ny literatur.

Oscar Aagaard: *Farlige farvande.* — Skildringer fra hav og havn. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Det er en række fordringsløse, let fortalte fortællinger fra det liv, der har havet til centrum. De vil læses af alle med fornøielse. Der er hvile og oplivelse i dem. De er virkelige fortællinger, saadanne som man kunde tænke sig forfatteren selv give mundtlig tilbedste i en kreds af kamerater eller til et reisefølge. Og der er stemning over dem alle; godt tegnede mennesker, som det altid er en fornøielse at møde og høre om; man interesserer sig for dem. Den humor, der frisker op, mangler heller ikke. I en fortælling som „Sirenen“ har han givet den frie tøiler og fortalt med lune og kunst en gruværdig historie, som dog ender i en almen lattersalve.

Aagaard har i det sjøfartsliv, han synes at kjende godt, erhvervet sig en egen grund i literaturen, hvor han er tryg og sikker. Der er en friskhed og kraft over hans skildringer, der virker tiltalende og, efter en fordybelse i mere „moderne“ bøger, føles som et godt sjøbad en lummer sommerdag. Der staar en salt havsprøit om hans billeder. De er fortalte uden spor af teori eller tendens af en, som har seet livet og fundet det vidunderlig fuldt af rare og merkelige, store og besynderlige ting. Ligefremt, ukunstlet friluftsforfatterskab.

Ivar Sæter: *Tungsind.* — Fortælling fra en fjeldbygd. — A. Garathuns forlag. — Kristiania.

Carit Etlar: *Gjøngehøvdingen* (illustreret af Poul Steffensen). — 12te og 13de hefte.

Nordahl Rolfsen: *Norske Digtere.* — 12te hefte.

Leo Tolstoi: *Krig og Fred.* — 20de hefte. — Hermed afsluttes dette verk, der er oversat af hr. oberstløitnant W. Gerstenberg. — Prisen for hele verket er 10 kroner.

Fridtjof Nansen: *Fram over Polhavet.* — 6te hefte.

Adolf Skramstad: *Smaagutter.* — Historier for ungdommen. — Emil Ellingsen & Comp.s forlag.

Hans S. Kaarsberg: *Nordens sidste Nomade.* — Gyldendals forlag.

Norske Klassikere. — 5te hefte. — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Vilhelm Krag: *Den sidste dag.* — Drama i tre akter. — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Sofokles: *Filoktetes,* — Drama. — Oversat af Fr. Gjertsen. — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Rasmus Løland: *Nervesliten.* — Forteljing. — *Emne.* — Sogor. — Begge udgivne af Bertrand Jensen. — Kristiania.

Goethe; *Den unge Werthers lidelser.* — I oversættelse ved Ingeborg v. d. Lippe Konow. — H. Aschehoug & co.s forlag.

Hans E. Kinck: *Sus.* — *Den yngstes ungdom.* — H. Aschehoug & co.s forlag.

Jenny Nystrøm: En mappe indeholdende 10 akvareller med emner fra norske eventyr. — John Fredriksens forlag. — Kr. 3.00, — Ogsaa vakre ting, som vil finde sine velyndere.

Fru Humphry Ward: *Robert Elsmere.* 2det og 3die bind. — Olaf Norlis forlag.

Karl Domanig: *Abbeden af Fiecht.* En poetisk fortælling. — Oversat af Kjeld Stub med forord af dr. Krogh-Tonning. — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Just Bing: *Tider og Idealer.* Studier i Fransk Poesi og Malerkunst. — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Andreas Jynge: *Viser og vers.* — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Chr. Benneche: *Tilværelsens hemmelighed.* En Studie. — Alb. Cammermeyers forlag.

Johannes Smith: *Vore kjære dyr.* Et foredrag holdt i „børnenes forening til dyrenes beskyttelse."

H. Tambs Lyche: *Ny-idealismen.* En kort oversigt over nye strømninger og tendenser i vor tid. — Olaf Norlis forlag.

Johanne Vogt: *Dagligdags.* P. T. Mallings boghandels forlag.

Victor Hugo Wickstrøm (Christer Swahn): *Arnliot Gällina.* Historisk Roman. — Forlagt af Albert Bonnier.

Kaptein H. Angell: *De sorte fjeldes sønner.* — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Johan Bojer: *Et Folketog.* — P. T. Mallings boghandels forlag.

Jens Tvedt: *Straum-Gir.* Fyrste Fortelnaden um Knut Eik. — Litlerés boghandel (Joh. Andersen). — Bergen.

Vilhelm Krag: *Den glade Løitnant.* Lyrisk Fortælling. — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Folkevennen. Udgivet af selskabet til Folkeoplysningens fremme. — Tyvende bind, 5te hefte.

De skulde eie rigdommen, som kan bruge den; ikke de, som blot sparer og gjemmer bort: ikke de, som jo mere de eier bliver desto større skyldnere til samfundet og snyltedyr paa det; men de, hvis arbeide aabner veie og arbeide for mange. Ralph Waldo Emerson.

Forskjellige meddelelser.

— *Becquerel-straaler.* — Det er fundet, at en hel række af kemiske stoffe, naar de udsættes i nogen tid for sollyset, udsender straaler, der ligner Røntgenstraalerne, det vil sige, de paavirker en fotografisk plade gjennem forskjellige for vanligt lys uigjennemtrængelige gjenstande. Hvidt, kornet sukker giver de bedste resultater. Der fremkommer ofte flere billeder af samme gjenstand paa samme plade.

— Elektrisk belysning er ikke meget over 12—15 aar gammel. Den repræsenterer nu en samlet kapital paa henved 2,500 millioner. Lamper og metoder forbedres stadig, og priserne reduceres i forhold dertil.

Notitser.

— New York, Brooklyn og New Jersey vil med det første blive slaaet sammen til én by pa ca. 3 millioner mennesker. En grundlov for byen er netop under udarbeidelse. Ved denne oprettes ogsaa en „kunstverkcensur“. Dens opgave er at censurere fra kunstens standpunkt enhver statue eller ethvert kunstverk, der foreslaaes opstillet paa offentlig plads eller gade. Censuren skal være i hænderne paa en komite af kunstnere og andre kunstforstandige mænd, for det meste valgte eller foreslaaede af kunstnerforeningen. Aarsagen hertil er, at New York hidtil er blevet udskjæmt af statuer, som rige mænd med mange penge men daarlig smag har skjænket byen, der har taget imod alle gaver uden kritik. Herefter maa ethvert saaledes tilbudt kunstverk underkastes censurkomiteens prøvelse. Ikke en gal idé.

— I 1896 blev der i de Forenede Stater *lynchet* 131 personer. Tallet er mindre end i noget foregaaende aar. I 1895 var det 171, i 1894 190, i 1893 200 osv. — Af de 131 falder 121 paa sydstaterne og er væsentlig lynchning af negre for oprørende sædelighedsforbrydelser. Der faldt saaledes blot 9 lynchninger paa de nordlige og vestlige stater; deraf fire paa Colorado, en grænsestat mod Syden og et fuldstændigt nybygge. Altsaa blot 5 paa den øvrige Union med ca. 45 millioner mennesker. Af de 5 faldt to paa den nordvestlige nye stat Minnesota og 1 paa Illinois, 1 paa Indiana og 1 paa New York. Det øvrige land var ganske frit derfor.

— Fra 1. mai indfører Belgien uhrskive, der deles i 24 timer.

— Tynde alluminiumsplader skal benyttes til „litografering“ istedenfor sten. Den nye process kaldes „algrafi“.

— Ruslands statskirke skal være verdens rigeste kirke. Det siges, at den uden at forarmes kunde betale hele Ruslands statsgjæld eller 3600 millioner kroner.

— Det anslaaes, at der begaaes 50,000 selvmord hvert aar i Europa.

— De Forenede stater fik i det forløbne aar 3,700 nye kirkebygninger og 5000 nye prester. Der er nu 137,000 prester og 180,000 kirker.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: H. Tambs Lyche

BIND IX. 31. MARS 1897. HEFTE. 6.

La Promenade du Midi, Nizza.

Nizza.

(Efter M. Delines i „*Monde Moderne*").

En pariserboulevard udlagt af naturen selv i en af dens vakreste kroge og under en himmel, der forbliver smilende blaa i ugevis af gangen uden at formørkes af den letteste sky, i en vidunderlig mild luft ladet med blomsterduft, — til den ene side det blaa Middelhav og til den anden rækker af elegante hoteller og villaer; som skyggetrær

platantræer, oliventræer med tæt sølvskinnende løvverk, citron- og appelsintræer med de gyldne frugter omkransede af blomster; paa landsiden bagom byen skogklædte fjelde, ryg over ryg; overalt en sværm af elegante dragter og kjøretøier — det er Nizza, der synes som et paradis for dem, der kommer fra nordligere landes taagebanker og kolde vintre.

Den vakre kyststrimmel, hvor livet synes saa let og nydelsesfuldt, har da ogsaa altid fristet erobrere. To tusen aar før Kristus slog kelterne sig ned her; siden kom grækerne og efter dem tyrerne, som grundede den by, der siden erobredes af romerne og under dem blev berømt under navnet *Cemenclum*, der er blevet til det moderne Cimiez — endnu en af Nizzas forstæder. Keiser August gjorde Cemenclum til provinshovedstad, og ruinerne af et amfiteater og et Apollotempel forkynder endnu den svundne stortid.

Vi finder ogsaa, at stedet allerede i oldtiden var berømt for sit klimas lægende og styrkende indflydelse. Keiser Gallians hustru Solomina Augusta sendtes saaledes af lægerne til Cemenclum, hvor hun gjenvandt sin helbred. Hvad der bidrager meget til at give stedet dets milde klima, er den fuldstændige beskyttelse, som fjeldene giver mod nordenvinden. Bagom byen reiser sig fjeldrække bagom fjeldrække, høiere og høiere til Alperne naaes. Kysten danner saaledes en lun krog, hvor alene Middelhavsluften kan finde indpas. Temperaturen er meget jevn. $15\frac{1}{2}{}^{0}$ C. er aarets middeltemperatur, $9\frac{1}{2}{}^{0}$ vinteren og 22^{0} sommeren. Termometeret naar yderst sjelden høiere end til 32^{0} C. og under trærnes skygge holder den sig ikke meget over 25^{0} hele sommeren.

Selve byen Nizza blev anlagt for omkring 2000 aar siden af fokiere fra Marseilles. Den blev snart en af de livligste handelsbyer paa den liguriske kyst og efter Romerrigets fald, i det 7de aarhundre sluttede den sig til den genuesiske liga af liguriske byer. I det niende aarhundre blev den herjet og brændt af saracenerne, der gjennem det følgende aarhundre forblev dens herrer. Hele middelalderen igjennem havde byen sin del af de italienske stæders haarde skjæbne. Frankrige, Tyskland og Savoyen kjæmpede om herredømmet over den. I 1796 blev den høitidelig indlemmet i den Franske Republik; men faldt atter tilbage til Savoyen, indtil Napoleon III i 1860 tog byen og omegn som pris for den hjælp, han havde ydet Italien.

For den, der eier noget af heltedyrkelsens aand, vil Nizza imidlertid eie størst interesse som fødested for en af vort aarhundres ridderligste, eventyrligste skikkelser, Italiens frihedshelt — Garibaldi. Ja, det var Garibaldis fødested, hvormed hans fædreland betalte den fremmede hjælp. „Men saa meget Nizzastøv, som der hænger ved mine fodsaaler“ faar dog

Italien beholde, sagde Garibaldi, da salget blev ham bekjendt. Paa fransk grund maa saaledes italienerne nu søge sin nationalhelts fødested. Daarligt, at det lille hus under oliventræerne, hvor fiskersønnen Garibaldi fødtes, ikke er blevet vedligeholdt. Det vilde været et bedre monument end den statue, man har sat op.

Vakkert er det blaa hav, naar de hundre mangefarvede fiskesmakker og baade straalende i rødt, gult, grønt og blaat om morgenen kommer ind mod bryggen. Uheldigvis har fiskerbefolkningen selv for en stor del opgivet de maleriske dragter,

Bondepige paa vei til markedet med blomster.

der passede saa godt til den øvrige farverigdom. Endog kvinderne har gjerne byttet sine korte, mangefarvede kjoler og besynderlige hatte mod den moderne europæiske ensformighed, der er den samme ved Nordkap og Gibraltar. Kun ét nationalt træk har befolkningen bibeholdt, det er dens sprog — en forfærdelig for øret plagsom dialekt, der har laant af alle sprog, demoraliseret dem alle og blevet til en lidet har-

monisk blanding. Ved nærmere undersøgelse finder man græsk, arabisk, keltisk, men især latinske rødder. De forskjellige racer, som har behersket stedet, har sat merker i sproget, saaledes at dette formelig bestaar af paa hinanden liggende lag. Fiskerbefolkningen repræsenterer især det græske sproglag; ord, der er laante fra Homers tale er hyppige i deres dialekt. Landbefolkningen har mere af arabiske ord. Nede ved kysten finder vi

L'Avenue de la Gare, Nizza.

igjen en legemsbygning, atletisk og energisk med tykt haar og stor næse, der tydelig minder om grækere og romere. I fjeldene derimod finder man arabernes lange ansigt, brune hud og sorte, glinsende haar. Paa den anden side af de første fjelde overraskes man ved at møde blaa øine og lyst haar — det er efterkommere af de tidligste erobrere, kelterne.

Det er ved *Quai de Midi* — den lange strandvei i et af billederne, at fiskerne lander. Her er de herrer og dovner sig om eftermiddagene

mellem sine farveprangende baade, der ligger optrukne paa sanden i solskinnet, mens deres hustruer bringer kurve med mad til næste nats fisketur. Følger vi denne *Quai de Midi* bortover, kommer vi til det gamle middelalderske slot og fort Beilunda *(bella landa)*, hvoraf dog kun lidet er tilbage. Men udsigten har man — over hele *Baie des Anges* (Englenes bugt) og det omliggende land, byen og havnen, hvor der altid er bevægelse, hvor dampskibe kommer eller gaar, mens andres sirener udenfor skriger efter lods til det trange havneindløb. Herfra sees ogsaa det gamle Nizza, der ligger indenfor nybyen op under fjeldene — med trange gader brolagte med rød mursten. Man forstaar ved at se disse mørke stræder, hvor naboerne kan tage hinanden i haanden tvers over gaden fra de øvre etager — man forstaar, at her maa have været god jordbund for pest og kolera. Endnu for hundre aar siden, fortæller en reisende tysker, at han lugtede byen paa flere kilometers afstand og sluttede, at jo „rensligere naturen er, desto urensligere bliver menneskene.“ Men i senere aar er store anstrengelser gjort for at holde byen ren; vand flyder overalt, og gamlebyens tætte husklumper rives efterhaanden ned og viger pladsen for

Bondekoner paa vei til markedet i Nizza.

den nye bys boulevarder og villarækker eller for bredere gader og aabne pladse. Kirken Sainte-Réporate, der ligger midt i gamlebyen, var for tredive aar siden utilgjængelig for kjørende; nu ligger den ganske frit.

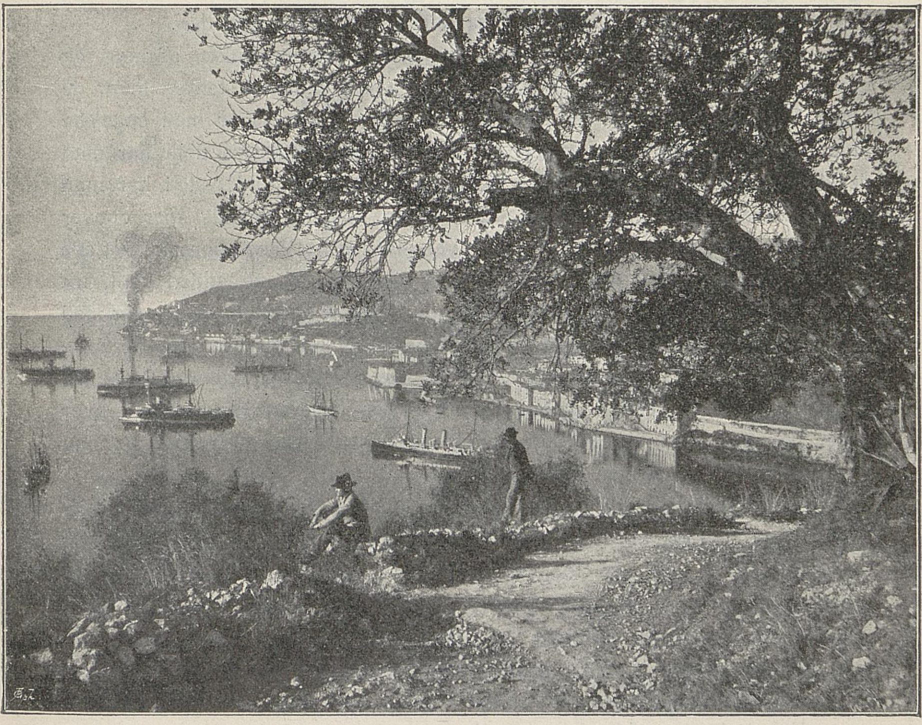
Det er umuligt at tilbringe en mere nydelsesrig sommer end i dette klima og i disse omgivelser. Intet regn. Evig klar himmel. Men en rig dug erstatter regnet og skaber et overdaadigt blomsterflor, rigtfarvet og

Nizza, seet fra slottet.

duftende. Roser, heliotrop, jasmin og geranium strides med den yndige iris om magten. Flokke af vakre sommerfugle danser i solskinnet, koketterer med blomsterne, og luften dirrer af græshoppens glade sang og sølvklare, perlerene stemme. Her først fatter man, hvad sommeren kan være — den fuldstændige fysiske salighed og tilfredshed. Høsten kommer endelig med endnu et egenartet og rigt kapitel i stedets liv. Sommeren er en hvilens tid, høsten er som vaaren en handlingens intense tid. Frugterne modnes, figener, vindruer, ferskener, æbler, pærer; — modnede i den milde sol falder de fra grenene sødere end honning.

Gamlebyens trange gader munder nu næsten alle ud i den store og moderne *Corso*, der tilligemed sin forlængelse *Rue Saint-François de-Paule* vel til sine tider er den mest befærdede gade i verden. Det er nemlig her, at hvert aar 50,000 mænd, kvinder og børn fra alle kanter af Frankrige, Italien, England, Tyskland, Rusland og Amerika samles i karnevalets vilde slag, hvor blomster — roser, kamelier, jasminer og anemoner — og konfektyrer er projektilerne.

Havnen ved Villefranche.

Nizza er i det hele en blomsternes by. Der er store rosenfarme, hvor intet dyrkes uden roser, der sendes til alle verdens mindre begunstigede lande — bud fra solstrandens glade liv.

Karnevalet feires i alle Rivieraens byer, men intet andet sted bliver det som her en storslagen folkefest, der lægger beslag paa den hele befolknings liv i *fjorten dage!* Neppe er en fest forbi, før næste aars festkomite begynder at samle midler til kong Karnevals fornyede modtagelse i hans gode stad Nizza. Saalænge festen varer, er alle mennesker som fra forstanden, fuldstændig børn. Galskaben smitter; man rives med, og

man morer sig, hvor taabeligt man end finder det hele dagen derpaa. Selv tog jeg del i konfektyrslaget og kom hjem med ansigt og haar aldeles tilmelede, med klæderne iturevne og konfektyrer i alle dele af mit undertøi, hvor jeg ikke selv kunde forklare mig deres nærværelse. Og jeg havde tilbragt en herlig dag. Endog hundene tager del — jeg har seet dem med masker paa. Men hvor stor end ophidselsen og vildskaben er, naar den røde solskive synker i havet, falder der fred over valpladsen, og hver gaar rolig til sit. Festen er et gjenfærd af oldtidens saturnalier; men en ny og senere religion har sat sit merke ogsaa paa den.

Den hele omegn synes som en eneste kjæmpebuket af myrt og orange. De skygger gaderne overalt, men det skiftende terræn giver de forskjellige bydele hver sit særpræg. *Her* er rolige gader med engelske villaer omringede af græsplæner og orangetrær. Bagenfor dem har man de skovklædte fjelde i evindelig sølvforgyldning. Et andet sted har man havet overalt foran sig, og til den anden side henrivende stier opover bakkerne, hvor hver sving i sti eller vei giver et nyt havpanorama, det ene mere henrivende end det andet. Eller man har fra en anden kant, fra lavere høider, udsigt indover kystfjeldene. Ryg over ryg hæver de sig med sine myrter, pinjer og orangelunde. I den klare luft viser sig de fjerneste lige saa klart som de nærmeste. Der er ingen ende paa dem. Bortenfor de fjerneste er der endnu andre, som ikke sees, med sne paa toppene, hvor skyer dannes og af vinden jages nordover for at bringe regn, sne og slud til de lande, guderne har elsket mindre.

Eller man har nær byen en støvfri vei, der løber gjennem pinjeskoven paa toppen af et bakkedrag — *Mont-Boron*. Ved hver svingning af veien aabner der sig for en et levende billede saa fagert, at synet lønner aars møie og besvær. Mellem trærne glimt af det blaa hav, fremstikkede olivenkronede forbjerg med hvide villaer og bratte klipper, byen i et hav af palmer, oranger og rosenlunde — i det fjerne himlen og havets blaa mødende i et gyldent straalehav . . .

Følges kysten videre mod Italien, trænger snart fjeldet helt ud i havet. Et sted finder man her *Lilleafrika*, en liden kyststrimmel under fjeldvæggen, lukket mod alle kanter undtagen Syden, — hvor solstraalerne reflekteres fra fjeldsiden og bereder de afrikanske fugle, som her bygger rede, en temperatur, som salamandere maatte misunde dem. Længer borte aabner atter kysten sig ved Mentone og Monaco.

En foraarsaften, — luften var tung af blomsterduft og havet indslumret under aftenstjernens aarvaagne øie; rundt mit hoved dansede tusen lysende punkter, over dalens skygger vandrede de smaa flammer, fjeldene fyldtes øieblikksvis af hele konstellationer af dem, det var ildfluerne, der festede

den milde nat, og naar de blev trætte af dansen, gled stilt ud fra landet og lod sig falde i det sagte skvulpende hav som stjerner af guld; — da først forstod jeg den gamle myte om Zeus, som under en guldregn nærmer sig kysten for at aabenbare sin kjærlighed for den lykkelige dødelige, han har udvalgt sig. Zeus og Olymp er forsvundne; men naturen, hvoraf de fremstod, er endnu der, lige ung og lige skjøn, som da menneskene af dens undre og jertegn skabte guder og myter.

Billy og Hans.

Fra dyreverdenen — en beretning om to ekorn.

(Af W. I. Stillmann i *„Century“*).

Det nytter ikke at ville udforske dyrs evne til at tænke og føle ved iagttagelse af vore tamme husdyr, idet vi her støder paa en ydre indflydelse og et kunstprodukt, som komplicerer problemet. Det er nødvendigt at iagttage dyr, der er bragt lige fra skog eller mark. Af mindre vilde dyr er der efter mine iagttagelser at dømme ingen, der besidder saa megen virkelig karakter og saa stor en evne til hengivenhed, som ekornet. En beretning om to saadanne dyr, som jeg har eiet og kjendt, tør ogsaa ved sit dramatiske element være af interesse.

Jeg opholdt mig for sommeren i den underlige, gamle by Laufenberg ved kanten af Schwarzwald, da en bondegut én dag bragte mig en liden ekorn, som han vilde sælge. Det var en spinkel, endnu ikke fuldvoksen liden skabning tilhørende en varietet af den almindelige europæiske ekornslegt, graa istedenfor rød og med sort hale og sorte fødder, hvis fine anatomi stillede min første tvil om dens plads blandt ekornene. Da den mindede mig om mine guttedage, kjøbte jeg den og døbte den *Billy*. Lige fra begyndelsen af vort bekjendtskab fattede Billy ubegrænset tillid til mig og fandt sig i det civiliserede husliv uden tegn paa, at den følte det at være fangenskab. Der er ellers altid hos vilde dyr, som man søger at tæmme, en periode, hvori de halsstarrig sætter sig til modværge, før de tilsidst antager os som sine venner, de har gjerne i begyndelsen en længsel efter frihed, der gjør særlig indespærren nødvendig. Dette var aldrig tilfældet med Billy. Den kom fra den første dag af til mig for at faa sit brød og melk, sov i min lomme og fandt sig rolig i at blive kjærtegnet.

Intet andet dyr er saa rensligt som ekornet, naar det er friskt. Og derfor kunde Billy snart forlade den kurv, der tjente dens barndom til

vugge, og sov siden somoftest under en fold af mit sengeteppe; imellem krøb den endog op til hovedpuden og lagde sig helt ind til min kind. Aldrig uden paa reiser vidste Billy, hvad det vil sige at leve i bur og selv da tilbragte den den meste tid i min lomme. Paa hotellerne fulgte den mig altid til table d'hôte og sad da gjerne paa bordkanten, hvor den den med største alvor og ganske frygtløst fortærede sit brød, til stor fornøielse for de børn, der var tilstede. Den fik en ren passion for rigtig varm og sød the, og jeg frygter, at det var min eftergivenhed overfor denne lidenskab, der gjorde, at jeg mistede den saa tidlig.

Den havde altid fuld frihed til at klatre omkring i mit arbeidsværelse, men dens yndlingsplads var dog for det meste mit skrivebord, hvor den morede sig med at gjemme nødder mellem papirerne for atter at finde dem frem. Imellem kunde det hænde, at jeg fandt min skrivemaskine stanset; ved nærmere eftersyn viste det sig, at Billy havde brugt den til forraadskammer for sine nødder. Naar den blev træt af at lege, kom den og satte sig lige foran mig, idet den nikkede med hovedet for at tilkjendegive, at nu var den træt og vilde ned i min lomme for at sove. Snart lærte den ogsaa ved nik med hovedet at bede om brød og melk. Fordringsfuld blev den som et bortskjæmt barn. Hvis jeg leverede den nødder uden først at knække dem, fik jeg dem straks tilbage for at gjøre min pligt. Ja, jeg skjæmte den grundig bort, som det senere viste sig til dens egen skade og min sorg. Jeg kunde ikke modstaa det bønlige nik.

En dag sendte jeg min søn hen i nabolaget for at kjøbe et hunekorn, som vi hørte skulde være tilsalgs; jeg havde længe tænkt at skaffe Billy en kamerat og vilde nu benytte anledningen. Han fik ogsaa kjøbt den og kom hjem med den; det var imidlertid et hanekorn og af den almindelige rødbrune farve; den var vild og uregjerlig og modsatte sig meget energisk enhver berøring. Den havde netop lært at tage brød af haanden og var bundet i en liden hundelænke med et baand om halsen. Det første, jeg gjorde, var at befri den for lænken og lade den løbe frit om i mit værelse. At holde dette uregjerlige dyr indendørs var imidlertid intet let arbeide, og den tid, som nu fulgte, var vistnok lige pinefuld for os begge. Min første tilskyndelse var at sende den ud i den fri natur igjen, men ved nærmere eftertanke ombestemte jeg mig; den var nu saa vant til at være hos mennesker, at den ved hungerens komme vilde søge hen til dem igjen; dens skjæbne vilde da være at blive ihjelslaaet af en eller anden gut eller fanget og faa en anden herre, der kanske ikke vilde behandle den godt. Jeg beholdt den da og forsøgte at stelle saa godt som mulig med den. Dens navn var *Hans;* havde jeg fulgt min første

indskydelse og ladet den løbe, havde jeg sparet mig selv for en sorg; men denne beretning havde ogsaa dermed mistet sin væsentlige interesse.

Efter i begyndelsen at have været noksaa tilbageholdne overfor hinanden, blev de to dyr tilsidst saa gode venner, som det overhovedet er mulig for to saa modsatte naturer at blive. Billy var meget selskabelig og hengiven som en liden hund. Hans derimod var gjerne lidt grætten og ikke netop overdreven modtagelig for kjærtegn. Billys venskabelige tilnærmelser blev i begyndelsen afvist med megen bestemthed, men tilslut modtaget med en slags stille resignation. Billy var jo husets kjæledægge, og Hans havde simpelthen at føie sig og gaa afveien som en ældre broder. Billys største fornøielse var at ærte sin pleiebroder, og naar Hans skulde sove, fik den ikke fred for Billy, der uafladelig hoppede omkring den og bed den i ørene, benene og hvor det ellers kunde falde sig, hvorefter Hans med en indigneret knurren fandt sig en ny soveplads. De havde altid hele mit soveværelse til sin raadighed; der havde de god plads for sine klatringer og lege, og tilslut, da Hans blev mere fortrolig med forholdene, havde jeg begge to sovende ved min hovedpude om nætterne. Men Billy forblev dog altid den herskende. Havde jeg f. eks. givet Hans en nød, satte Billy sig ganske rolig og ventede, til han havde knækket den, da den passede sit snit til at nappe den fra ham og spise den. Dette fandt Hans sig godmodig i, den kunde ligesaa lidt som nogen anden modstaa Billys kjærtegn og barnslige venlighed.

Der kan ikke tænkes større forskjel i gemyt, end der var mellem disse to dyr; Hans vedblev altid at være tilbageholdende og syntes aldrig om kjærtegn; Billy derimod kunde man stelle med som med en liden hund. Det europæiske ekorn er overordentlig sky, og naar det bliver skræmt eller holdt fast, vil det altid bide; idet instinktet siger det, at den hindring, der holder det maa gnaves over.

Paa grund af Hans's stadige lyst til flugt maatte jeg anskaffe et bur til dem begge paa mine reiser. Paa hotellerne slap jeg dem altid ud i mit værelse, hvor de fik klatre frit omkring.

Ved ankomsten til Rom, hvor jeg tilbragte vinteren, indrettede jeg en dyb vinduskarm som deres hjem; men de havde altid mit hele arbeidsværelses frihed, og Hans syntes at befinde sig ganske godt her. Sammen klatrede de opad gardinerne, løb henad gardinstængerne, gjorde udflugter til toppen af bogskabet. Men begges yndlingssted var mit skrivebord, og deres spil der var ligesaa underholdende og pudsigt som abers. Mod slutningen af aaret begyndte Billy at blive lidt doven af sig — begyndelsen til den sygdom, der endte dens liv. Men den laa fremdeles i timevis paa mit skrivebord og iagttog mig. Hans lærte at klatre ned af vinduskarmen, op ad mine ben til skrivebordet og ned

igjen samme vei, naar den blev træt af at lege med blyanter og penneskafter eller af at finde frem nødder, som den havde gjemt der dagen før. Men en ting var det ikke muligt for mig at faa den til, og det var at sove i min lomme, der hvor Billy trivedes saa udmerket. Der var noget næsten unaturlig intelligent ved Billy. Aldrig glemmer jeg saaledes den maade, hvorpaa den lærte at bede om forskjellige ting; den kunde f. eks. sidde paa vinduskarmen og se bønlig bort paa mig, medens den uafladelig nikkede med hovedet. Den vilde da, at jeg skulde bære den bort paa bordet til mig; den fandt det meget mere letvindt at komme did paa den maade end ved selv at klatre ned og op igjen. Den gjorde sit bedste, forat jeg skulde forstaa den, nikkede betydningsfuldt med hovedet, mens den meget bevægelige snude gjorde ligesom et tilløb til et smil. — Tilslut kjendte vi hinanden saa godt, at jeg temmelig nøie kunde sige, hvad den vilde, om det var mad, den manglede, om den kun vilde lege lidt, eller om den vilde sove i min lomme. Trods al kjærlig overbærenhed fra Hans's side overfor alle Billys spilopper, syntes dog denne at foretrække mit selskab fremfor sin kamerats.

Da jeg den følgende vinter maatte holde sengen en tid, fandt min hustru en dag Billy yderst urolig og oprørt, ja rent hysterisk; hun antog, at den vilde have fat paa mig og bar den op til mit værelse. Kommen indenfor døren pegte den paa mig; og da hun stansede lidt for at se, hvorledes den vilde bære sig ad, bed den hende let i haanden for at skynde paa hende. Da den blev lagt i sengen, lagde den sig godt tilrette i mit teppe og syntes ganske tilfreds. Siden blev den bragt op hver dag, saalænge jeg laa tilsengs, ellers sov de begge i en aaben kasse foret med skind, hvor de rullede sig saaledes sammen, at man neppe kunde se, om de var en eller to.

I det hele blev venskabet mellem disse to inderligere for hver dag. Det gik saa vidt, at Hans fandt sig i at knække Billys nødder, idet den sidste sad og ventede, mens Hans knækkede dem, og saa ganske rolig tog kjernen til sig uden indsigelse fra kameratens side. Var der tider, da Billy foretrak at være hos mig, var der ogsaa tider, da den ikke veg fra Hans's side, mens denne ikke syntes at leve for andet end Billy og ikke vilde være fra den, saalænge den levede.

Da sommeren kom, tøg jeg dem igjen med mig til Laufenburg, da jeg ikke vilde overlade dem til tjenerne, og jeg fandt da, at Hans endnu ikke havde vænnet sig af med at se efter enhver aaben dørspræk for at smutte ud, skjønt den ellers saa ud til at trives godt; den var dog fremdeles meget sky overfor fremmede, men over mig klatrede den meget fortrolig. Billy derimod satte ingen pris paa friheden; tog jeg den ud i skoven, løb den om en stund, men kom altid tilbage til mig og krøb

ned i min lomme, som om det var dens naturlige rede. Men det var ondt at se, hvor Hans ofte længedes ud; den kunde sidde ved vinduet med den ene lab paa ruden og den anden over brystet og stirre med sine store, sorte øine melankolsk ud mod skogen og friheden. Jeg havde vel ogsaa sluppet den ud, havde jeg ikke været overbevist om, at den da gik sin visse død imøde; man holdt nemlig her paa at udrydde ekornet, da man sagde, det ødelagde trærnes vækst ved at spise topperne af dem; om dette forholder sig saa, skal jeg ikke kunne sige; jeg saa aldrig et træ, der saa ud, som det var ødelagt i toppen, og jeg ved, at Hans og Billy foruden roser og salat ikke brød sig om andre vækster end frugter og nødder. Men jeg havde selv moro af som smaagut at skyde disse smaadyr, saa jeg kan jo intet sige mod tyskernes mordlyst overfor dem. Nu vilde jeg heller selv skydes end dræbe et af dem. Jeg har nu havt anledning til at iagttage dem og se deres muntre ynde og uskyldighed, og jeg kan ikke indse, at der er nogen saa stor forskjel paa deres og min ret til at leve — uden den, at de er langt mere værdige dertil end jeg.

Ud paa sommeren begyndte imidlertid Billy at skrante; det var vel følgerne af det uvante liv eller kanske min uerfarenhed i ekornets sundhedspleie. Den blev nu kjed af at klatre og lege, blev stille og sagtmodig; den saa ikke ud til at have smerter, var bare saa træt og kom gjerne hen til mig paa skrivebordet, hvor den lagde sig ned og slikkede min haand som en liden hund; jeg gjorde alt, hvad jeg kunde for den; jeg reiste til Basel for at skaffe den nødder, der ogsaa blev fortæret af begge med samme graadighed som før.

Da vi kom tilbage til Rom, blev Billy værre; og jeg indsaa nu, at jeg snart vilde miste den. Den var saa rørende i sin svaghed og saa tilfreds, naar jeg beskjæftigede mig med den, at den mindede mig om en liden gut, jeg havde mistet, og hvis sidste trøst det havde været, naar jeg lagde hovedet ned paa puden ved siden af hans. Billy klyngede sig ogsaa nærmere og nærmere til mig, jo længer det led mod slutten. Den kunde krybe bort over skrivebordet gribe en af mine fingre med sine labber og slikke den, til den blev træt; en eftermiddag tog jeg den ud i solskinnet, hvor den blev liggende ganske stille og se sig drømmende omkring, indtil den krøb hen til mig, for at jeg skulde tage den igjen. — Næste morgen da jeg kom hjem fra min morgentur, fandt jeg Billy død; den var endnu varm og sad i det friske hø i sin kasse i en stilling, som om den var ifærd med at gjøre sit toilette; indtil det sidste vilde den ikke forsømme at vaske sit ansigt og sine poter og rede ud sin buskede hale; men nu havde kræfterne ikke strukket længer, end til den blev halvveis færdig med det. Jeg skammer mig ikke ved at tilstaa, at jeg græd som et barn over lille Billy. Den havde jo ikke været bare et

legetøi for mig, et tidsfordriv i ledige stunder, skjønt den har opmuntret mig mangen søvnløs nat. Den havde været meget mere; thi det var gjennem den, jeg lærte at kjende og skatte vore mindre medskabninger, ja, jeg paastaar, at den hjalp mig til at blive et bedre menneske. Hvis kjærlighed var istand til at bevirke udødelighed, kom Billy til at dele evigheden med mig, og jeg vilde prise mig lykkelig ved saa godt et selskab.

Men min fortælling er kun halvt tilende. Da jeg havde lagt Billy ned igjen, kom Hans hen og saa paa den, beføIte den nøie fra alle kanter og kom sluttelig til det resultat, at noget maatte feile dens før saa muntre legekamerat, der nu laa her stiv og kold. Den lagde sig i hele sin længde ud over det kolde legeme som for at skaffe det den varme, det manglede. Da den saa, at intet hjalp, trak den sig tilbage til den fjerneste krog inde ved vinduet. Der blev den liggende flere dage uden at tage mad til sig eller søge deres forrige leie. Da jeg tilslut var ræd, den skulde sulte ihjel, forsøgte jeg en dag at tage den ud mellem trærne, og der slap jeg den løs, hvad jeg aldrig før havde vovet. Og nu viste det sig, at dyrets hele natur havde forandret sig paa disse faa dage. Den gjorde intet tegn til flugt, saa sig kun forskrækket om til alle kanter, kom hen til mig igjen, klatrede forsigtig op over mit ben og — *krøb ned i lommen, den lomme, hvor Billy saa ofte havde sovet,* men hvor jeg aldrig før havde *kunnet bevæge den til at gaa.*

Hans kviknede senere til igjen; men den blev aldrig mere, hvad den havde været. Al livlighed og al lyst til flugt var væk; slap jeg den ud, kom den straks tilbage, og dens yndlingssted var min lomme — Billys lomme. Det var let at merke, at dens sorg over kameraten havde været stor. Saa tam som Billy blev den imidlertid aldrig. Min hustru havde mangen gang lyst til at klappe den og stelle lidt med den; men det taalte den ikke; den blev endog lidt grætten, bare hun nærmede sig det hjørne, hvor den laa. Men mig var den nu lige saa hengiven, som Billy havde været.

Jeg fandt nu paa at kjøbe en ny kamerat til den, forat den ikke skulde føle savnet saa meget. Men denne nye viste sig at være et gammelt dyr; den døde af alderdomssvaghed faa dage, efterat jeg havde faaet den. Ved denne nye kamerats død maatte jeg lægge merke til et ganske forunderligt træk hos Hans. Jeg kom sent hjem en aften og gik først lige ind i mit kontor; der blev jeg overrasket ved at finde Hans lige ved døren; den saa paa mig og nikkede med hovedet, forat jeg skulde tage den; jeg tog og bar den bort paa dens plads; men kommen iseng maatte jeg tænke paa, hvorfor den vel havde forladt sin soveplads paa denne tid af natten. Noget maatte være paafærde. Jeg tog med

mig lys og gik derind igjen; og nu saa jeg, at det nye ekorn hang fast i gardinet med hovedet hængende nedover og øiensynlig meget lidende. Formodentlig havde den følt døden nærme sig, vilde søge sig et skjulested og var blevet hængende fast. Dagen efter døde den, og nu fik Hans sin gamle soveplads igjen, nemlig i min seng. Og hver aften passede den paa, at jeg tog den med; var jeg ude en aften, sad den under min skrivebordsstol og ventede til jeg kom.

Men snart begyndte den ogsaa at sygne hen og blive svag; den fik ogsaa en skade paa det ene ben, hvad jeg tror skrev sig fra et eller andet fald; den havde nemlig altid yndet at klatre rigtig høit tilveirs, men havde nu, da dens kløer var temmelig lange, vanskelig for at holde sig fast og følgen var, at den fik mere end et stygt fald. Den løb nu kun med vanskelighed, og eftersom dens sygdom skred frem, blev den mere og mere from og medgjørlig. Den tillod endog, at min hustru af og til beskjæftigede sig med den. Imellem syntes den irriteret som i smerter, men som oftest laa den rolig i min lomme, og det hændte endogsaa, at den kjærlig slikkede min haand, naar jeg stak den ned til den.

Stor sorg gjorde den mig imellem ved at krybe helt op i vinduet, hvor den sad ganske stille og kastede længselsfulde blik ud i den fri natur. Havde den saa siddet der en halv time eller saa, kom den altid hen til mig og krøb igjen ned i min lomme, hvor den tilbragte sine sidste dage, og hvor den døde. Jeg begravede den ude i dens egen kjære skog i rosenblade.

Den overlevede sin kamerat Billy i seks maaneder; og med fare for at forekomme mine læsere baade svag og overspændt, maa jeg bekjende, at jeg sørgede baade dybt og længe over dens død, og altid vil føle mig taknemmelig ved, at jeg fik anledning til at kjende og holde af disse uskyldige smaaskabninger, mine tro kamerater i to aar.

Besvarede bønner.

(Efter *„Review of Reviews“).*

Den ogsaa udenfor England velkjendte geistlige Hugh Price Hughes fortæller i et engelsk tidsskrift af egen personlig erfaring en del eksempler paa bestemte bønner, der er blevet besvarede. Han vælger bønner om penge, fordi de er mest slaaende for de fleste. Han sidder i et stort arbeide, der drives ved frivillige bidrag. Her skal blot eksempelvis nævnes et par af hans historier.

Han trængte engang til et af sine religiøse foretagender £ 1000 (18,000 kroner). Pengene maatte skaffes inden en bestemt tid. Fristen

var kort. Han og en kollega bad da om pengene til den fastsatte dag. Da den kom, fandt de, at £ 990 var kommet ind i et stort møde, som afholdtes samme dag, og ad ganske ekstraordinære veie. Men fortælleren følte sig som troende og teolog forbauset over de manglende £ 10. Der burde efter hans tro og erfaring være kommet akkurat £ 1000. Gaaden opklaredes, da han ved tilbagekomsten til sit hjem fandt et brev paa bordet, som indeholdt £ 10. Det havde ligget der fra om morgenen, men var blevet overseet.

Ved en anden leilighed fik han £ 100 af en ven til en del søndagsskolebygninger. Han fik dem paa betingelse af, at han inden ugens udgang skaffede £ 900 til. Han anstrengte sig af alle kræfter, men, da lørdag kom, var der dog blot samlet £ 800. Alt var givet paa betingelse af, at det fulde tusen blev skaffet tilveie. Han vidste nu ikke flere udveie og frygtede for, at det hele vilde gaa tabt, da en assistent kom til ham og fortalte, at en dame i naboskabet, som han ikke kjendte, og som ikke havde nogensomhelst forbindelse med hans arbeide eller kirke, havde ligget vaagen den morgen, og derunder havde modtaget et sterkt indtryk af, at hun burde og skulde give Hugh Price Hughes £ 100. Hun fandt tanken absurd og kjæmpede imod den; men fik ikke fred for den og havde derfor sendt pengene.

Dette synes jo at tyde paa en art tankeoverføring eller viljes- og aandsindflydelse, som den sterke personlighed sender ud og lader falde over andre.

Som andre ser os. — I et udbredt fransk tidsskrift findes en del billeder fra det sidste Holmenkolløb. Billederne ledsages af en tekst, der øiensynlig er skreven af en franskmand, der var tilstede ved løbene. Et par sætninger vil interessere som eksempel paa, hvorledes den fremmede ser tingene: Holmenkollen er, fortæller han ganske rigtig, for Kristiania nogenlunde, hvad Boulogneskoven er for Paris; men dens „natur er mere sand (!), mere kuperet og malerisk. Vakker som turen er derop om sommeren, er den om vinteren ganske vidunderlig.“ Forfatteren har vandret derop i februar „under en grøn og rosenrød himmel og over en sne, der i sin helhed var farvet af gjenskinnet fra denne vakre himmel.“ Det maa jo have været vidunderligt. — „Kvinderne deltager ikke i løbene ved Holmenkollen, hvor ellers de dygtigste *skilæbere* møder op fra alle egne af landet; men ved løbene ved den lille by Asker i nærheden af Kristiania tillades det ogsaa kvinder at løbe i eget kvindeløb. De er alle unge piger eller meget unge gifte koner.“ Og der er virkelig „adskillige vakre iblandt dem.“

Kretas frihedskampe

i det 19de aarhundre.

(Efter Giambattista Guarini i *„Rassegna Nazionale“)*.

I.

Londonerkonferencen, der midt under den græske frihedskamp sad sammen for at ordne de orientalske forhold, udstedte i november 1828 en erklæring, hvori det hed, at indtil en konvention kunde faa afgjort de græske provinsers skjæbne, skulde Morea og Kykladerne foreløbig staa under staternes garanti.

Om øen Kreta nævntes der ikke et ord. Og dog trængte ingen græsk provins mere at garanteres af magterne, fordi frihedskrigen intetsteds havde raset voldsommere eller grusommere. Paa Kreta hvilede om nogensteds tyrkernes aag tungt. Udsat for enhver overrumpling og enhver undertrykkelse ventede øboerne utaalmodig paa en leilighed til at gjøre oprør. Da der pludselig i 1821 fra Konstantinopel kom befaling til kretenserne om at nedlægge vaabnene, vakte befalingen en desto større forbitrelse, fordi erkebiskopen paa Kreta samtidig blev henrettet og de fornemste kjøbmænd paa øen arresterede. Oprøret blev ikke straks organiseret ved kysten, hvor tyrkerne snart vilde have kuet rebellerne, men paa de Hvide bjerge blandt sfakioterne. Disse frihedsbegeistrede briganter samlede sig i et antal af 16,000, proklamerede øens uafhængighed, paalagde muselmændene tunge skatter og tog en mængde af deres børn som gisler; derpaa marscherede de freidig mod Kanea, guvernørens residens, og efter et blodigt slag udenfor byens mure, tvang de tyrkerne til at stænge sig inde i byen. Under den fortsatte strid mellem de to partier fik tyrkerne blot beholde øens befæstede steder. I april 1822 fik disse en understøttelse af 5000 soldater under anførsel af Hassan Pascha, en søn af Ægyptens vicekonge. Han tvang tyrkerne til at forlade forterne og bekjæmpe kretenserne i aaben mark; men deres 20,000 mand sterke hær kunde ikke modstaa de 12,000 sfakioter, der nøie kjendte terrænet, og hvis patriotiske iver blev ildnet ved udsendinger fra moderlandet. Ved kloge bevægelser lykkedes det dem at narre tyrkerne ind i bjergpassene, hvor næsten alle blev nedsablede. De faa gjenlevende trak sig tilbage til øens fæstninger. Men det følgende aar fik tyrkerne forsterkning og tog en grusom hevn over oprørerne. Europa saa rolig paa muselmændenes ødelæggelsesverk, og konventionen i London fastslog trods grækernes indignerede protest sultanens herredømme over Kreta (marts 1829).

I 1830 tilbød magterne fyrst Leopold af Sachsen-Koburg Grækenlands trone. Denne sjeldne mand, der senere skulde blive konge over Belgien, erklærede sig villig til at tage den tilbudte trone alene under betingelse af Kretas og Samos's forening med moderlandet. Denne ordning nægtede magterne at gaa ind paa, og Otto af Bayern blev som bekjendt i 1831 udnævnt til Grækenlands konge. Aaret efter fastslog magterne i Konstantinopel landets grænser. Tyrkiet fik beholde herredømmet over de nordlige provinser og over en del af øerne, deriblandt Kreta.

* * *

Den, som upartisk undersøger de diplomatiske akter i perioden 1820 til 1832, faar et uhyggeligt indblik i den europæiske storpolitiks maskineri. Grækenlands gjenreisning blev et halvt verk, ikke paa grund af dets fiendes overlegne styrke, men ved dets foregivne venners enige og uovervindelige modstand.

Traktaten af 21de juli 1832 syntes et skulle blive gravstenen over Kretas frihedsreisninger og frihedshaab. Det europæiske diplomati troede, at det nu efter saa mange turneringer med interesser og intriger skulde for altid have bragt den oprørske ø til taushed. Og det var alvorlig overbevist om, at dette havde været en af dets største triumfer. Imidlertid var knapt et aar gaaet, før en ny traktat yderligere strammede den helleniske trældoms lænker. Da Mehemed Ali's oprør mod sultanen havde givet Rusland anledning til at skride ind, blev der sluttet en hemmelig traktat i 1833 i Konstantinopel. Traktaten sikrede Rusland et slags protektorat over Tyrkiet og vakte derfor et voldsomt udbrud af skinsyge saavel hos England som Frankrige. Til gjengjæld for sin udvidede indflydelse i Konstantinopel lovede Rusland Porten sin militære hjælp og garanterede specielt dets grænser og besiddelser paa hellenisk grund. Rusland erklærede sig med andre ord villig til at kvæle ethvert oprør blandt de folk, som stod under sultanen.

De provinser, der var blevne løsrevne fra Grækenland, saa ingen anden udvei til at protestere mod dette end revolution. I 1841 brød oprøret igjen ud i Makedonien og Tessalien saavelsom paa Kreta. Igjen havde grækerne seierrig modstaaet de tyrkiske tropper paa Kreta, erklæret øens uafhængighed og oprettet en provisorisk regjering, og ubelært af tidligere erfaringer havde de ogsaa gjennem konsulaterne paakaldt de europæiske magters indskriden; men Europa svarede med at erklære sig forbauset og oprørt over disse nye reisninger og paalagde kretenserne at underkaste sig traktaternes og konventionernes hellige forordninger. Og øen fortvilede og bøiede ryggen under tyrkernes svøbe. Mustafa og Tahir

Pascha rasede grumt i de forsvarsløse landsbyer, og barbarernes umenneskelige færd haanede den vestlige civilisations høit priste fremskridt.

Oprøret gjentog sig om end med mindre voldsomhed i 1853, men med de europæiske magter som ligegyldige tilskuere lykkedes det snart tyrkerne at „gjenoprette ordenen paa øen.“

Det frygteligste oprør var dog det mellem aarene 1866 og 68. Sultanens dekret af 1856 lovede de kristne i Orienten garantier og reformer. Enigheden mellem de tre magter, der havde deltaget i Krimkrigen, gav de kristne, der stod under Portens herredømme, haab om, ja sikkerhed for, at sultanens løfter skulde virkeliggjøres, og en mængde landflygtige patrioter vendte tilbage til sine fødesteder, hvorfra den vilde forfølgelse havde jaget dem. Men især til Kreta strømmede der fra alle dele af kontinentet skarer af flygtninge, der vilde oppebie de lovede reformer og leve i fred ved muselmændenes side. Men som det altid hænder, og som det altid vil hænde, lo tyrken blot af de givne løfter og indrømmede blot illusoriske reformer. En række af griske guvernører udsugede systematisk befolkningen, og de skjønne græske piger førtes i større antal end nogensinde til tyrkernes skjændige haremer. Skolerne, som de vantro ansaa som arnesteder for oprøret, blev lukkede; domstolene blev uværdig gjorte til et vaaben mod de kristne. Strengelig blev handelen paa kysterne indskrænket til de tre havne Retymnos, Kandia og Kanea. Kretenserne sendte et klageskrift til sultanen og til magterne, men Porten svarede med at lade sine soldater skjænde og brænde øen, og magterne paalagde grækerne at underkaste sig og truede dem i modsat fald med at besætte Athen og bombardere Syra, der var midtpunkt for reisningen. Ved de tyrkiske troppers ankomst, fik oprøret en voldsom karakter. Øens kristne havde dannet en „Nationalforsamling for det kretensiske folk“ og denne sad samlet under alle tumulterne i hele tre aar. Den 30te mai 1866 fremlagde forsamlingen i ti artikler alle befolkningens anklager mod guvernøren Ismael Pascha og paakaldte beskyttelse og retfærdighed af sultanen. Porten svarede undvigende for at faa tid til at landsætte tropper paa øen, og snart var 40,000 soldater færdige til at knuse oprøret. Det hjalp lidet, at oprørerne havde vundet fordele over tyrkerne oppe i bjergene, og at de havde førere og soldater, som gjorde underverker. Fra Grækenland og det øvrige Europa var der ogsaa strømmet skarer af frivillige til, som var beredt til at ofre liv og blod for oprørernes sag. Forgjæves! Arkadion, et byzantinsk kloster, der var blevet restaureret og befæstet, og hvor de omliggende byers befolkning var flygtet hen, faldt trods heltemodigt forsvar i fiendernes hænder, og disse gjorde et blodbad, som i rædsler overgaar hunnernes og vandalernes mest berygtede bedrifter. Dermed var kampen dog ikke slut og „orden gjenoprettet“. De adsplittede insurgenter samlede sig igjen

oppe i bjergene og gjorde derfra kloge og virksomme angreb paa tyrkernes stillinger. De førte dog denne guerillakrig under store vanskeligheder; thi øen var saagodtsom spærret for tilførsel af ammunition og levnetsmidler. Et skib, som grækerne i London havde udrustet i dette øiemed, blev efter flere heldige farter brændt af sin besætning, som ikke vilde lade det falde i fiendens hænder. Trods alle ulykker vedblev frihedskampen, fortvilet og uimodstaaelig. Endelig i december i 1868 sendte Porten Grækenland et ultimatum, der paalagde det med fem dages frist at 1) adsplitte alle frivillige korps der var dannet i landet for Kretas sag og hindre dannelsen af nye; 2) afvæbne alle de krydsere, der bragte kretenserne levnetsmidler og ammunition eller ialfald nægte dem adgang til græske havne; 3) for fremtiden opføre sig i overensstemmelse med de forhaandenværende traktater og de folkeretslige hensyn (!).

Dette ultimatum syntes uundgaaelig at maatte fremkalde krig mellem de to nationer. Ogsaa nu tog magterne Tyrkiets parti mod Grækenland, idet den samtidige Pariserkonference støttede det tyrkiske ultimatum og blot gav den græske udsending adgang til sine forhandlinger som tilhører. Grækenland protesterede forgjæves mod denne nye krænkelse af folkeretten og befalede sin repræsentant at holde sig borte fra konferencens forhandlinger, saafremt han ikke blev indrømmet lige rettigheder med Portens udsending. Da dette blev nægtet, forlod den græske repræsentant salen efterat have oplæst en protest.

Krigen syntes som sagt uundgaaelig. Men den 26. januar 1869 offentliggjorde Pariserkonferencen sin afgjørelse. Afgjørelsen blev en bekræftelse af det tyrkiske ultimatum; den gik ud paa, at Grækenland skulde afholde sig fra i nogen form at støtte oprøret; men om Kretas stilling og fremtid nævnte konferencen ikke et ord. Den grønne ø laa herjet og skjændet, og muselmændenes raa latter haanede dens smerte og dens taarer. De helleniske unge piger gaves til pris for tartarernes skjændige kjærtegn, og øens unge mænd, der rasede af afmægtig hevntørst, maatte forstikke sig blandt Idas kløfter og i de smaa fjeldbyer. Men i ensomheden forberedte de sig til fremtidige kampe. De kristne magters vilkaarlige afgjørelse krænkede den svageres ret og støttede sig paa traktater, der blot var den sterkeres magtsprog; men den lille kjæmpetrop af ubøielige bjergboere vil endnu og altid komme og forstyrre de faderlige beskytteres ro, indtil den retfærdige sag engang triumferer over et utaaleligt tyranni og over en uværdig modstand, der giver sig skin af at være udsprungen af den rene interesse for Europas fred.

I sin første fase 1820—32 strandede Kretas frihedsreisninger paa Englands uovervindelige modstand. I denne første periode kan ogsaa magternes optræden forklares af den reaktionsbølge, som skyllede over

Europa med den hellige alliance. Men i 1869 var denne bølge forlængst brudt, og det foryngede Europa saa med velvilje paa folkenes uafhængighedsreisninger. Den gamle verden er velvilligt vidne til saavel de italienske som de amerikanske krige, til bevægelsen i Ungarn saavelsom til Preussens reisning mod Østeriges hegemoni, til revolutionen i Spanien saavelsom til krigen i Mexico. Men aldrig saasnart truer en revolution med at omstyrte det kunstige *status quo* i Orienten, før det gamle reaktionære raseri luer op i de europæiske kabinetter; Metternichs gjenfærd reiser sig i de senile diplomaters hjerner, og de politiske principer, der er liberale i Vesten, forvandler sig til reaktionære i Østen!

For Kretas sag havde alene de Forenede Stater i Amerika et varmt sympatiens ord.*) Ledet af en ædel og human følelse udstedte det nordamerikanske senat en erklæring, hvori det heder, at „religionen, civilisationen og humaniteten kræver, at striden i Grækenland endelig bilægges", og at „det sikreste middel til at opnaa et saadant resultat er, at den civiliserede verden gjør sultanen kraftige forestillinger." Og staterne indskrænkede sig ikke til denne udtalelse, men de sendte krigsskibe, der ydede yderst virksom hjælp ved at optage og bringe i sikkerhed kretensiske flygtninge.

Overfor denne fjerne og fremmede stormagts høimodige optræden falder der et trist skjær over de europæiske „beskyttende" stormagters, over Englands og Frankriges politik! Det er overflødigt at citere engelske og franske statsmænds udtalelser fra denne tid; det er nok at minde om et faktum. Den engelske konsul Dixon telegraferede til lord Lyons, at tiltrods for de ordrer, han havde om iagttagelse af streng neutralitet, havde tyrkernes afskyelige voldshandlinger tvunget ham til at lade de kristne flygtninge gaa ombord paa et skib af den engelske flaade. Herved opstod der spørgsmaal, om magterne skulde indrømme oprørsregjeringens bøn om at give den ubevæbnede befolkning tilflugt paa sine skibe. Den franske gesandt i Konstantinopel, Mouslier, svarede paa Frankriges vegne, at „man ønskede at bevare den strengeste neutralitet" — og dette ønske delte England, og komiteens bøn blev afslaaet! Det var England og Frankrige, som havde overvægten i konferencen af 1869, der skaanselløst krænkede Grækenlands værdighed og trak et pennestrøg over det kretensiske spørgsmaal som over en ting, der ikke var værd at diskuteres. Og den mildeste karakteristik af denne konferences arbeider er at citere Rolin-Jacquemyns, der efter en rolig og videnskabelig undersøgelse sammenfatter sin dom om den i følgende ord: „Hvad der har ledet konferencen, er ønsket om at bevare freden for enhver pris, et ønske der ikke noksom kan billiges, især naar det udtales af dem, der har krigen i sine hænder. Men freden kan

---

*) Ligesom i aar.

saalidt i Østen som i Vesten blive af nogen varighed uden ret; og retten, der har sit udspring i tingenes natur, kan ikke eksistere i en tilstand, der strider mod naturen."

II.

I aarene 1869 til 1877 syntes Kreta at ville bøie sig under det tyrkiske herredømme. Efter den voldsomme undertrykkelse af frihedsreisningen havde Porten endelig bekvemmet sig til at indføre en slags ordning, som sikrede øen en rimeligere administration og en vis kommunal selvstændighed. Det blev fastslaaet, at ethvert distrikt, hvor de kristne var i flertal, skulde have en græsk præfekt, med en tyrkisk underordnet, og ethvert distrikt, hvor muhammedanerne var i flertal, skulde have en tyrkisk prefekt med en græsk underordnet funktionær. En forsamling med administrativ myndighed skulde hvert aar samles i Kanea, og dommerne skulde vælges direkte af befolkningen. Som man ser, fjernede Porten sig ved disse bestemmelser ganske radikalt fra sine traditioner og indrømmede oprørerne rettigheder og friheder, af hvilke flere f. eks. befolkningens ret til at vælge dommere endog er ukjendt i de fleste europæiske lande. Og den troede vel derfor, at kravet om gjenforening med moderlandet for evigt var bragt til taushed paa den urolige ø. I hele otte aar gav heller ikke kretenserne noget aabent vidnesbyrd om sit gamle had til sultanens herredømme. Men da urolighederne paa Balkan begyndte i 1877, kom igjen den gamle attraa efter forening med Grækenland til orde blandt øboerne; de vægrede sig ved at deltage i valget paa det tyrkiske parlament, og den administrative forsamling krævede af Porten, at øens myndigheder skulde vælges i forhold til den kristne og muhammedanske befolknings antal, og at befolkningen selv skulde vælge generalguvernøren, og endelig at øens aarlige tribut til sultanen skulde bestemmes ved europæisk voldgift. Den saaledes forbedrede „organiske ordning" forlangte man garanteret af de europæiske stormagter.

Porten afslog naturligvis disse forlangender, men indbød kretenserne til at sende til Konstantinopel en delegation bestaaende af fem kristne og fem muhammedanske medlemmer for at underhandle direkte med de centrale myndigheder. Øen nægtede og gjorde oprør.

Det blev en kamp uden megen blodsudgydelse; de tyrkiske myndigheder forjagedes fra Apokoron, og den 14de december erklæredes øens uafhængighed og forening med Grækenland.

Samtidig udbrød der oprør i Tessalien, Makedonien og Epiros. Men tyrkerne blev snart herre over reisningerne paa fastlandet. Men haardere blev kampen paa Kreta, hvis nationalforsamling den 14de februar havde erklæret, at den ikke vilde underhandle med Porten og stillede øen

under stormagternes beskyttelse. De tyrkiske tropper blev overalt slagne, og oprørerne var herrer over øen. De dannede en provisorisk regjering og besluttede at sende fire delegerede for at tale Kretas sag i den næste kongres, der skulde ordne den tyrkisk-russiske konflikt. Under forfatningsarbeidet stansede ikke kampen, og Tyrkiet som stadig var uheldigt, sendte Grækenland en note, hvori det anklagede denne magt for at staa i ledtog med oprørerne. Den kretensiske forsamling gav et dristigt svar paa den tyrkiske note, idet den gjennem den græske repræsentant sendte Berlinerkongressen et memorandum, hvori den med styrke forlangte anerkjendelse af Kretas forening med moderlandet.

Hvis magterne havde villet, kunde intet øieblik i hele den lange tyrkisk-kretensiske konflikt været gunstigere til at opfylde det ubøielige folks aarhundrer gamle ønske. Men Berlinerkongressen gav, tiltrods for den franske repræsentant Waddington's varme forsvar, følgende svar paa det kretensiske memorandum: „Den høie Port bør omhyggelig varetage den organiske ordning af 1868 paa øen Kreta med de modifikationer, som man finder billige.“ (Art. 23).

Dette var vestmagternes eller nøiere seet Englands optræden til gunst for øen. England opnaaede ogsaa denne gang sin hensigt: at bevare Kretas afhængighedsforhold til Porten. England havde frygtet for, at Grækenland under den russisk-tyrkiske konflikt skulde alliere sig med Rusland, og havde forespeilet det opfyldelsen af dets ønsker for at bevæge det til neutralitet. Men da dette maal var naaet, skuffede det uden barmhjertighed alle Grækenlands forventninger paa Berlinerkongressen. Og lord Beaconsfield affærdigede dem med disse ord: Grækenlands ønsker var ikke ladt ude af betragtning, men de kunde desværre ikke helt opfyldes, om de end havde almindelig sympati. Men forøvrig havde Grækenland fremtiden for sig og fik forsyne sig med taalmodighed.

Paa forfatterministerens egoistiske verk og egoistiske kommentar svarede Gladstone med en heftig tale: Regjeringen, sagde han, havde først næret Grækenlands forhaabninger og derpaa paa kongressen brutalt knust dem. I sin optræden overfor Grækenland havde England krænket moralen, krænket de folkeretslige hensyn og nationernes tillid. Istedenfor at stille sig paa frihedens, retfærdighedens og fremskridtets side havde de engelske repræsentanter i enhver sag, hvor deres egeninteresser medberørtes, stillet sig paa reaktionens og barbariets; regjeringen havde brugt Englands navn, indflydelse og militærmagt til at gjenoplive Metternichs principer og træde Cannings i støvet.

I juli 1879 var det omsider forbi med urolighederne paa Kreta, og efter lange forhandlinger med generalguvernøren, Mustafa-Pascha kom man

i oktober til endelig enighed om en ordning. Under navn af konventionen til *Halepha* blev denne sanktioneret af Porten og traadte ikraft fra november samme aar under en kristen generalguvernør. Efter alle de gjorte indrømmelser ventede man nu, at Kretas navn foreløbig ialfald ikke skulde forekomme i de diplomatiske notevekslinger.

Freden blev imidlertid ikke af lang varighed. Der kom i 1880 igjen knuder paa traaden mellem Tyrkiet og Grækenland i anledning af enkelte af Berlinerkonferencens bestemmelser; Grækenland ilede med at ruste sig, og paa den nye kongres, som endelig sammenkaldtes i Konstantinopel, erklærede Porten helt uventet, at den var villig til at afstaa Kreta til Grækenland, saafremt dette land vilde opgive sine krav paa de nordlige fastlandsprovinser. Dette var første gang, Porten talte om at afstaa øen. Men om ikke længe tog den sine ord tilbage, maaske opmuntret dertil af en af vestmagterne, og erklærede i kongressens møde den 23de marts, at den ingenlunde fandt sig beføiet til at afstaa en strimmel af sit landomraade.

Begivenheden havde imidlertid atter pustet ild i kretensernes attraa; opstanden i Filippoli kom til, og moderlandets konflikt med Tyrkiet var igjen akut. Det lykkedes dog magterne at bilægge denne ved en marinedemonstration og en „fredelig blokade". Paa magternes opfordring til at afvæbne gav Grækenland dog et undvigende svar. Og Europa frygtede, at det, træt af i evighed at forlange annektionen af Kreta uden at opnaa den, skulde bemægtige sig den ved en rask vaabendaad.

Paa øen var der atter vild uro; men ogsaa denne gang gjorde magterne ende paa konflikten.

Men tre aar efter kom det igjen til et voldsomt udbrud. Opstanden i 1889 havde foruden i de gamle brændende frihedsidealer tillige sin grund i øboernes fortvilede økonomiske forhold. Flere aars daarlig høst havde udarmet befolkningen, og den vægrede sig ved at betale skatterne; følgen var, at de tyrkiske agenter skred til grusomme ekspropriationer af eiendommene. Dermed var signalet til oprøret givet. Porten forsterkede alle øens garnisoner og sendte store troppestyrker for at knække revolten. Dette lykkedes ogsaa omsider efter store anstrængelser. Alene distriktet Sfakia holdt ud i over et halvt aar. Efterat opstanden endelig var kuet kronede sultanen seiren med en almindelig amnesti — som naturligvis ikke var ment at skulle overholdes og heller ikke blev overholdt.

Opstanden i 1889 havde voldt den ulykkelige ø en skade, der ansloges til fire millioner piastre. Men saalidt den økonomiske ruin som synet af Europas evige ligegyldighed har brudt disse heltemodige sjæle. De har endnu ikke lært at respektere en fred, som ikke har nogen respekt

for retten, og de mener, at retten ikke kan og ikke bør findes under en umenneskelig og naturstridig politisk tilstand.

Finder ogsaa dennegang det europæiske diplomati, at der stiller sig „uovervindelige hindringer" iveien for Kretas befrielse, saa betyder det blot, at heller ikke denne frihedskamp bliver det ubøielige folks sidste.

nk.

Artilleri i planteriget.

Hvad planter gjør for at sikre formeringen.

(Efter dr. E. L. Erdmann i „*Prometheus*"),

I planternes stille rige finder øret sjelden noget at lytte til. Netop derfor er det vel blevet et bevis paa den høieste udvikling af sanserne at „kunne høre græsset gro", som det heder i eventyret. At *se* græsset gro forsøgte først den spanske botaniker Cavanilles henimod begyndelsen af dette aarhundre, og dr. Alfred Møller baade hørte og saa i Brasilien den knitrende vækst af en vakker sop. Nogen umulighed ligger der altsaa ikke i det gamle ord. De syngende trær, som eventyret saa ofte omtaler, er slet ikke sjeldne. De nyzealandske casuarinaarter f. eks. synger virkelig. Deres tynde, kiselsyrerige og halmlignende grene bevæger sig nemlig i den sagteste luftning og frembringer herved en smuk, musikalsk susen, for hvis skyld de oftere plantes paa kirkegaardene. Ogsaa i Tyskland gives der mange sagn om syngende trær. Ridder Hans von Windeck f. eks. hørte ved Ottersweilen i Schwarzwald en lind synge og blev saa bevæget ved den forunderlige musik, at han siden byggede et kapel paa stedet. Sagnene er saa talrige, at man næsten bliver tilbøielig til at tro, at et eller andet ligger til grund for dem. Prof. Müllenhof forklarer den forunderlige klang, man undertiden hører fra trætopperne, som surret af umaadelige biskarer, der søger sin næring.

Fløitende skoge opdagede Schweirnfurth i Schilluklandet. De bestaar af fløitetræet (*Acacia fistulosa*) hvis elfenbenshvide torne, paa grund af insekter, som udvikler sig i deres indre, ved roden svulmer op til valnødstore blærer. Naar insektet er krøbet ud af et lidet rundt hul, danner enhver af disse blærer en resonansrig okarina, som i vinden frembringer høie fløitetoner. Om vinteren frembyder de skoge, som bestaar af denne akaciaart, et sælsomt skue. Løvet er faldt af, grenene er kridthvide og spøgelsesagtige, og mellem kvistene sidder torneblærene, der piber og fløiter med tusen stemmer. Den, som vandrer om i en saadan skog, kan nok blive uhyggelig tilmode.

Hvad vi her nærmest skulde tale om, var imidlertid den kanonade, der ledsager mange vækst- og udviklingsfænomener i planteriget og danner en ganske grel modsætning til planternes ellers saa rolige væsen. Især skal vi fortælle lidt om mange knoppers og knopdækkers knaldende opspringen, om den eksplosive maade, hvorpaa mange planter sender sit blomsterstøv eller sine sporer afsted, og om hvordan frugten aabner sig med et smæld, hvorunder frøene ligesom en haglladning spreder sig i alle retninger. I alle tilfælde dreier det sig her om en langsomt voksende spænding, som pludselig udløses.

Vi taler billedlig om „opspringen“ og „sprængning“ af knopper og om at træer „skyder“ og „sprætter“ om vaaren. Det falder os aldrig ind hermed at forbinde noget andet end den billedlige forestilling. Og dog finder det altsammen sted i virkeligheden. Da Humboldt i Britisk Guyana første gang hørte den amerikanske kaalpalme *(Oreodoxa oleracea)* under frugtmodningen lave en munter salut mangfoldige meter over hovederne paa hans følge, maatte han uvilkaarlig mindes den græske digter Pindars foraars-dityramber, hvori „det første opspringende skud paa daddeltræet forkyndte den balsamiske vaars gjenkomst.“ Berthold Seemann hørte senere i det store palmehus i Kew et blomsterdække af *Seaforthia elegans* springe op med et knald, der lignede et pistolskud. Denne palme er en af de skjønneste i hele Ostindien og har en stamme, der ligner en slank jernsøile. Seemann formoder at dens voldsomme opspringing skyldes gasudvikling hos støvblomsterne.

Hos mange planter spredes blomsterstøvet ved en slags eksplosion, saaledes f. eks. hos mange neslearter, deriblandt den almindelige springknap *(Parietaria officinalis)*, hvis frie elastiske støvbærere i knoppen er bøiet indover og ved dennes aabning springer tilbage, saa der udsendes en sky af blomsterstøv. En beslægtet liden nesleart er kanonblomsten eller, som englænderne kalder den, artilleriplanten *(Pilea serpyllifolia)*, hvis tætstaaende, knappenaalsstore blomsterknopper straks aabner sig med en eksplosion og udsender en anselig, blaalig puddersky, hvis man fugter dem rigelig eller dypper dem i vand. Ene og alene paa grund af denne egenskab holder man ofte kanonplanten i drivhusene.

Mange af de planter, der bestøves af insekter, modtager sine gjæster, saasnart de forsøger at trænge ned til honninggjemmerne, med salutskud af blomsterstøv. Særlig kraftige er disse skud hos sneglebælgen *(Medicago sativa)* hos farvevissen *(Genista tinctoria)* og hos gyvelen *(Sarothamnus scoparius)*. Saa snart de besøgende bier eller humler sætter sig paa kjølen*) og ved sin tyngde trykker denne ned, springer de sammenvoksne

---

*) Et af kronbladene.

støvdragere frem og overryster insektet med en sky af blomsterstøv. Insekterne er saa vant til denne salutering, at de slet ikke lader sig skræmme. Tvertimod tager de det hele kanske heller som et tegn paa, at de her har truffet en endnu ubesøgt blomst. Næste gang den besøges af et insekt, eksploderer blomsten nemlig ikke, da støvdragerne nu er kommet ud af sin tvungne stilling. Ogsaa mange andre planter, som ikke hører til de ærteblomstrede, udskyder sit blomsterstøv paa lignende maade. Det hele minder en smule om de galante lege i middelalderen, da de, som stormede elskovens borg blev drevet tilbage af donnaer, som sad derinde og skjød med blomster.

Mere følelige er skuddene hos de planter, som ved frugtkapslernes hjælp slynger frøerne længst mulig afsted for at yde dem sikrere spiringsbetingelser. De hertil tjenende apparater er yderst mangfoldige og ofte meget sindrige, som en mekaniker kanske vilde udtrykke sig, hvis han endnu var befængt med den gode gamle hensigtsmæssighedstro. Vi maa her nøie os med nogle enkelte eksempler og skal kun forudskikke nogle bemærkninger til forklaring af, hvordan den til formaalet nødvendige energi udvikler sig i planternes kapselvægge.

Skal vi klæbe et fotografi op paa pap, mærker vi ofte, at pappladen efter tørringen krummer sig, selv om den har ligget i pres. Aarsagen hertil er den, at papiret ved befugtningen udvidedes sterkt, mens det ved tørringen trak sig lige saa sterkt sammen igjen og derved krummedes den maaske ti gange tykkere papplade. Havde vi faaet fotografiet slet paa uden at fugte det og derpaa lod det indsuge vand, uden at noget kom ind i pappen, vilde krumningen foregaa den omvendte vei. Ved at det ene lag opsuger vand og udvider sig eller afgiver vand og trækker sig sammen, opstaar der altsaa uligheder, der virker som spændinger eller drag i forskjellig retning. Saadanne uligheder opstaar ofte i planterne under deres vækst. Mange blomsters aabning og lukning morgen og aften iværksættes netop paa denne maade. Og i frugtkapslerne danner der sig, hvor to bladrande berører hinanden, stærke vævspændinger, som ved den sagteste berøring eller derved, at spændingen i sig selv bliver for stor, giver anledning til en eksplosionsartet bristning af kapslen. Aarsagen er altsaa altid den, at flere til et hele forbundne cellelag har forskjellig fugtighedsgrad. Enten tørker det ene lag fuldstændig ud og trækker sig sterkt sammen som tilfældet er hos tørre kapselfrugter. Eller et lag suger sig fuldt af vand og svulmer uforholdsmæssig sterkt op som hos mange saftige frugter, der brister ved modningen.

I hele den gamle verdens fugtige skogdale, fra det atlantiske til det stille ocean, har den for sine springende frø bekjendte urt „Rør-mig-ikke“ eller den vilde balsamin (*Impatiens noli me tangere*) udbredt sig. Det er

en anseelig urt med glasglinsende stængel, sagtakkede blade og gule, sporeformede blomster, hvis modne, femklappede kapsler springer op ved den ringeste berøring og slynger angriberne sine frø i ansigtet. Enhver, der i modningstiden om høsten kommer, hvor balsaminen blomstrer, bliver modtaget med hurtigild og haglsalver. Planten er almindelig her i det østlige Norge paa skyggefulde, fugtige steder. Hos andre balsaminer sker frøspredningen paa lignende maade, ogsaa hos havebalsaminen. Den langstrakte, bælglignende kapsel bestaar af fem klapper, som er forbundne med hverandre i spidsen. Under kapselvæggens overhud ligger et saftigt væv, hvis celler har sin længste udstrækning paa tvers af kapslens længderetning. De holdes af de øvrige væv sammentrykket, saa deres tværsnit er lidet, men søger stadig at udvide sig, og saasnart baandet i kapselspidsen brister, springer derfor hver af de fem klapper op i form af en uhrfjær, hvorved frøene slynges langt afsted.

En lignende, kraftig frøspredning forekommer ogsaa hos agurkfamilien. Den i Sydeuropa, især i Grækenland, voksende sprøiteagurk *(Ecballium Elaterium)* har i moden tilstand en ca. 5 cm. lang grønlig, pigget frugt, hvis ydre dækvæv trykker paa det halvtflydende frugtkjød, hvori frøene ligger. Kommer nu det ringeste ydre tryk til, saa afstøder frugten stilken, trækker sig sammen og sprøiter det saftige indhold med frøene mindst et par meter afsted. Hos en sydamerikansk agurkart *(Cyclanthera explodens)*, der ofte som kuriositet holdes i drivhusene, vrænger den ene halvdel af frugtskallet sig pludselig om og slænger frøene langt afsted.

Endnu hyppigere er vævspændinger, hvorved frøbombardement iværksættes, hos tørre kapsel- og bælgfrugter. Hos lupinen og andre bælgplanter ligger under overhuden i den modnende frugtvæg et lag af meget haarde fibrer (sklerenkym), hvis retning danner en vinkel paa 30 ^{0} med bælgens længdeakse. Naar nu frugtskallet tørrer ved modning, rives det først med et ryk over langs bugsømmen og derpaa rulles begge halvdele korketrækkeragtig op i retning af de nævnte fibrer, hvorved frøene slænges omtrent ti skridt bort fra planten. Lignende forhold fandt Hildebrand, Eichler og andre botanikere, som har studeret disse ting, hos andre opspringende tørfrugter. Der gives ogsaa arter, som lukker sig igjen, naar veiret ikke er gunstigt for udsæd. Altid er det to med ulige spænding indtørrende væv i frugtskallene, der foraarsager baade frugtens sprængning og frøenes udkastelse. Ofte ruller frugtbladene sig ind langs kanterne og støder frøene ud, saaledes hos mange viol- og acanthusarter. Hos troldhasselen *(Hamamelis viginiana)*, en hasselignende busk, som oftere findes plantet og først begynder at blomstre i slutningen af oktober, modnes frøene først næste sommer. De sendes da fra hver frugt tre, fire meter afsted gjennem krattet og danner en fuldstændig haglskur.

En vis berømthed har frugterne af kanontræet (*Hura crepitans*) naaet paa grund af den heftighed, hvormed de eksploderer. Træet er meget smukt, har egentlig hjemme i Sydamerika, men findes ofte plantet som prydtræ i troperne, og hører til vortemelksfamilien (*Enphorciabeerne*), Stammen er 20 til 30 m. høi og glat, med en skyggefuld krone af blade, der staar midt imellem pyramidepoplens og lindens i form, men i glansen mere ligner de første. Naar de store, stjerneformige frugter er fuldkommen tørre, springer det tykvæggede frugthylster pludselig istykker med knald som af pistolskud og strør frøene vidt omkring. Man kan kun opbevare dem ved at lægge dem i vand eller alkohol, mens omvendt mange andre tørfrugter først springer istykker, naar de befugtes.

Ogsaa hos mange sporeplanter findes lignende apparater til forplantningslegemernes spredning. Hos sisselroden er f. eks. de paa undersiden af bladet siddende frugthobe eller sporangier indsnøret i en ring, der ved tørring saa pludselig retter sig, at den sprøiter sporerne vidt om. Mange mugsoppe, deriblandt den paa hestegjødsel voksende *Pilobalus crystallinus*, slynger hele frugtlegemer afsted, og hos den nævnte art, som i øiemedet benytter sig af en liden vandstraale, ser det ud, som om soppene var blevet glædesdrukne af formiddagssolen og jublende kastede sine halvrunde, sorte luer eller hatte op i luften. Derfor kalder tyskerne ogsaa soppen hattekasteren (Der Hutwerfer).

Som man ser, er planter af de forskjelligste klasser forsynet med en eller anden sort artilleri til frøenes, sporernes eller blomsterstøvets spredning. Kun i sjeldne tilfælde tjener den slags indretninger til direkte forsvar, hvad man imidlertid ogsaa har eksempler paa. Der er planter, som af haarformige udvækster udsprøiter en sur, hæslig melkesaft over skadelige, krybende insekter, som søger at nærme sig blomsten. Men de samme planter byder de nyttige, flyvende insekter honninggjemmernes aromatiske nektar! *P. E.*

Et filantropisk egteskabsbureau.

(Efter „*Review of Reviews*“).

I „*Woman at Home*“ har Annie S. Swan skrevet en artikel, som Mr. Stead billiggende gjengiver i „*Review of Reviews*“, om nødvendigheden af et filantropisk egteskabsbureau. Forfatterinden tager sagen meget alvorlig og har erhvervet flere fremragende personers udtalelser i sagen. Havde hun tid og leilighed, vilde hun selv grunde et saadant bureau, siger hun. Der gaar overalt tusenvis af unge mænd og kvinder,

som ikke kan blive gift, fordi de ikke har anledning til at lære agtværdige personer af det andet kjøn at kjende. Og forfatterindens hjerte krymper sig i ærlig og dybfølt medlidenhed over disse stakkels mennesker.

Mr. Stead har undersøgt alle de bestaaende egteskabsbureauer i London og fundet dem alle „værre end værdiløse". Samtidig førte hans undersøgelser ham til en øget overbevisning om nødvendigheden af en saadan institution. London f. eks. tæller titusenvis af brave unge mænd, der ikke kjender et eneste kvindeligt væsen godt nok til at kalde hende ved fornavn, og som ikke har ringeste anledning til at lære nogen at kjende. Det samme gjælder titusenvis af kvinder.

Walter Besant mener, at midlet til at afhjælpe savnet er ikke et ligefremt egteskabsbureau, men oprettelsen af en art forlovelsesforeninger under navn og værdighed af klubber af forskjellig art. Han vil have en selskabelig klub eller ungdomsforening i hvert nabolag. Der kan da samtidig pleies andre interesser, holdes foredrag, oplæsninger og lignende. Klubben vil imidlertid give de unge, som ellers savner saadan anledning, leilighed til at komme sammen og blive bekjendt med personer af det andet kjøn. Og det er blot dette, som udkræves.

Artiklens forfatterinde vilde ogsaa helst slippe det direkte egteskabsbureau, men tror det er nødvendigt, og foreslaar derfor dets oprettelse. Hun er dog fuldt enig med Besant om, at det fremfor alt gjælder at øge anledningerne for de ensomme til at møde og blive kjendt med personer af det andet kjøn. Det forekommer hende, at kirken her har en opgave og pligt at opfylde. Den bør omringe sig med allehaande foreninger og klubber, hvor de unge kan mødes. Dens atmosfære skulde jo ogsaa bidrage sit til, at bekjendtskabet dannedes paa de to naturers høiere nivaa, og at egteskabet derfor begyndte under heldigste vilkaar. Hun mener, at det er fuldstændig berettiget for kirken at optage blandt sine gode gjerninger ogsaa den at føre de unge sammen og indlede de bekjendtskaber, den siden selv skal omgjøre til egteskab.

Men for de mange, som ikke vil ty til kirken, bør der ogsaa sørges. Og „havde jeg," siger hun, „nogle tusen kroner og tid til min raadighed, vilde jeg intet heller end at grunde for disse en veludrustet selskabelig egteskabsklub. Trangen dertil er stor."

Naar dufter blomsterne?

(E. K. i „*Prometheus*).

Enhver har lagt merke til, at forskjellige planter dufter sterkere til visse tider end andre, nogle om dagen, andre om aftenen og enkelte endog om natten. Dette forhold har naturligvis sine aarsager.

Ved høiskolens biologiske laboratorium i Rouen har forsøg af Mesnard nylig godtgjort, at det er lyset og ikke surstoffet, som virker kraftigst ved duftstoffenes omdannelse og spaltning, skjønt baade lys og surstof nok undertiden virker i forening. Lysets indvirkning gjør sig merkbar i to retninger. For det første indleder det kemiske forandringer

ved at skaffe planten næringstoffe og kraftemner, altsaa ogsaa det, der trænges til duftstoffene, og for det andet skaffer det mekanisk kraft, som har indflydelse paa disses udvikling. Styrken af en plantes eller blomsts duft afhænger til enhver dagstid af den ligevægt, der er mellem vandtrykket i cellerne og lysvirkningen, som formindsker cellevæggens spænding (turgoren). Orientens blomster er, idetmindste om dagen, mindre vellugtende end vore, fordi lyset der virker altfor sterkt, og tørketiden er af lang varighed. Trær, buske, frugter og selv grøntsager indeholder mer harpiksstoffe end rene æteriske oljer. De duftrigeste frugter og blomster leverer den tempererede zone, fornemlig Skandinavien med sit mildere lys og fugtige klima. Schübeler har jo allerede for en aarrække siden vist, at den lange sommerdags varige, men forholdsvis dæmpede lys, bibringer de frugter og rodvækster, som trives hos os, en velsmag, man i Syden ikke kjender til. Af samme grund producerer sydlandene mere sukker end aroma i sine vindruer, og vinen derfra har ikke den fine smag som vin fra mere nordlige strøg, men den er fyrigere, det vil sige stærkere. *P. E.*

To sange.

I. Hymne.

En flom af mørke lokker,
et solsmil og et blik,
der bruser gjennem sind og sans
som underskjøn musik.

Et lidet deiligt hode,
to brune øines drag,
som tænder sjæl og blod i brand
og øger hjertets slag.

Som bringer dag i mulmet
og staal i slagets gang,
som ringer livets høitid ind
med dyb og ædel klang.

Som aabner vei til himlen
et straalende sekund . . . .
som skjærer sig i sjælen ind
til livets sidste stund.

II. Dig vier jeg mit kvad.

Dig vier jeg mit kvad,
du eier sind og tanker,
for dig mit hjerte banker
i glæde — underfuld,
du heler vunder i mit bryst,
du fylder mig med jubel tyst,
naar dagen dør i guld.

Dig vier jeg min sang
— til lyset og til vaaren —
af sjælens strænge baaren
den bruser stille ud —
dig vier jeg min stræben,
hvert ædelt ord fra læben
— min tankes hvide brud.

Hans Reynolds.

Læsning for rigmænd.

Staten *Massachusetts* i de Forenede Stater var en af de første til at oprette en permanent „*Bibliotekkommission*“ paa fem medlemmer til at tage sig af statens bibliotekvæsen og arbeide for dets stadige udvikling. Kommissionen afgiver hvert aar indberetning om sit arbeide. I indberetningen for aaret 1894 findes en liste over *gaver, der i aarets løb har tilflydt biblioteker inden staten.* Jeg gjengiver her til opmuntring for vore egne rigmænd de vigtigste af disse. Staten har Norges folkemængde.

I herredet *Adams* (9000 indb.) har en del interesserede borgere paabegyndt opførelsen af en kommunal bibliotek*bygning* til 150,000 kroner. (Byen har forlængst sit gode bibliotek). Kommunen har, efterat disse mænd greb initiativet, lovet at bidrage en del af summen.

I *Ayer* (større landsby) indrededes i aarets løb en ny bibliotekbygning, skjænket af en enkelt mand.

Bradfords (4000 indb.) kommunebibliotek har i aarets løb modtaget ved testamente 55,000 kroner til ny bygning.

Carlisles (landsby) bibliotek har modtaget som gave fra én haand 22,000 kroner til ny bygning.

I *Chelmsford* (landsby) har en enkelt privatmand paabegyndt opførelsen af en ny bygning til kommunebibliotek. Bygningen, der vil blive skjænket biblioteket i færdig stand, vil koste fra 90—115,000 kroner. En anden privatmand har skjænket tomten.

Groton (2000 indb.) har ved testamente erholdt 18,000 kroner, hvoraf 4/5 skal anvendes tll afholdelse af foredragskurser og 1/5 til bogindkjøb til kommunebiblioteket.

Hatfield (landsby) erholdt ved testamente en ny bibltotekbygning, der koster 54,000 kroner.

Hopkinton (herred med 4000 indb.) har faaet en ny bibliotekbygning, der koster 45,000 kroner. (Den er en gave fra syv borgere).

Leicester (større landsby) har i aarets løb modtaget gaver til en ny bibliotekbygning til et samlet beløb af 120,000 kroner. Desuden 4000 kroner til nye bogindkjøb. Der er fire givere.

Littleton (landsby) skal faa ny bibliotekbygning af en enkelt mands arvinger.

Newburyport (14,000 indb.) har ved testamente erholdt 37,000 kroner til sit bibliotek. Anvendes efter behag.

North Attleborough (landsby) erholder en ny bibliotekbygning som gave fra en enkelt familie.

Northborough (liden landsby) skal faa ny bibliotekbygning til 45,000 kroner af en enkelt borger.

North Brookfield (landsby) indviede i aarets løb en ny bibliotekbygning, der har kostet mellem 150,000 og 190,000 kroner. Gave fra enkeltmand.

Orange (3500 indb.) faar ved testamente en værdifuld tomt og 2000 kroner til bibliotekbygning paa betingelse af, at bygningen er færdig inden to aar.

Sterlings (landsby) kommunebibliotek har ved testamente erholdt 10,000 kroner. Anvendes efter behag.

Sturbridges (landsby) kommunebibliotek har ved en afdød skolelærers testamente erholdt 75,000 kroner. Anvendes efter behag.

Uxbridge (landsby) indviede sin nye bibliotekbygning. Den har kostet 100,000 kroner og er en foræring fra en af stedets borgere. Samme mand har ogsaa givet 18,000 kroner til bogindkjøb.

Walpoles (landsby) kommunebibliotek har ved testamente erholdt 18,000 kroner. Anvendes efter behag.

Walthams (20,000 indb.) kommune har ved testamente erholdt 220,000 kroner til bibliotekbygning.

Williamsburgh (landsby) kommune har ved testamente erholdt 45,000 kroner til bibliotekbygning. Giverens øvrige efterladte eiendom skal udgjøre et fond til indkjøb af bøger til biblioteket.

Dette er blot de vigtigste gaver. Alle mindre beløb er udeladt. Gaverne repræsenterer en samlet værdi af ca. 1¼ million.

En ærlig kritisk prøvelse af gudstroen.

George John Romanes: *A Candid Examination of Theism.*

„Kan du ved at forske efter ham finde Gud?“ *)

George John Romanes er født i 1848. Han er en af de forskere og tænkere, der ved nye beviser, opdagelser og anvendelser har gjort mest til at udbrede og fastslaa den darwinske lære. Særlig har han udmerket sig ved at føre denne læres principer og grundideer over paa det psykologiske omraade og paavise, hvorledes den ogsaa der holder maal og afslører en ny og større verden. Titlerne paa nogle af hans fornemste verker vil vise hans virksomhed og den kreds af forskninger og ideer, inden hvilken han levede: *Dyrs intelligens; Psykologisk evolution i dyreverdenen; Menneskets aands evolution; De videnskabelige beviser for evolution i den organiske verden; Darwins liv og karakter;* osv.

Som Darwin og andre af tidens banebrydende videnskabsmænd var han en absolut sanddru og sandhedskrævende natur. Tidlig har forbindelsen mellem de nye videnskabelige opdagelser og tanker og det religiøse livs grundideer tvunget sig ind paa hans opmerksomhed. Han var menneske nok til at se vidt udenfor sin egen livsgjernings kreds, og til at forstaa den uhyre betydning af de ideer, hvormed religionerne beskjæftiger sig. Sandhed eller løgn — her var himmelstormende tanker, vidunderlige drømme og anelser af en umaadelig indflydelse. Turde man endnu tro, hvad religionerne lærer? Er der virkelig over alt, bagom alt en guddommelig Almagt, hvis væsen er godhed og visdom? Tanken i sig selv er jo unegtelig den mægtigste, den dristigste, den fagreste, den mest løftende, mennesker har tænkt. Og at turde tro paa den vilde være fred og velsignelse. At turde forkynde den i en verden saa fuld af sorg og strid og tab vilde være en glæde for hvert følende hjerte. Men tør vi tro den? Er den sand?

Her meldte sig forskerens sandhedstrang. Han kunde ikke udenvidere slaa sig tilro med tanken, fordi den er deilig og vakker, og fordi hjertet kræver den. Er den sand? Eller er den blot en fager digterdrøm, det forpinte menneskehjertes længsel, dets forsøg paa ved fantasier at stille sin sorg, sin trang? Er den med andre ord en gylden, lokkende løgn? I saa fald bort med den! Thi sandhed er bedst. Eller kanske ikke bedst; men den er, hvad vi maa have, om den saa berøver os hver haabets solstraale. Sandhed og klarhed, om de saa fører os ned i fortvilelsens nat. Derfor frem til forhør og undersøgelse med selve guds-

*) Mottoet er forfatterens eget.

tanken. Tilside med al sentimentalitet. Stille mit hjerte! Forstanden alene skal sidde tildoms; forstanden støttet af aarhundrers viden og forskning. Og kan ikke gudstanken staa for den domstol, saa ud af livet med den uden videre.

Ud fra dette standpunkt tog forskeren fat med vanlig omhyggelighed og samvittighedsfuldhed paa en prøvelse af gudstroens grundvolde.

Evolutionslæren var dengang ny; den var falden ned i sindene som en blændende aabenbaring, havde ganske fyldt dem, saa den endnu ikke saaes i sin sammenhæng. Man saa endnu ikke *rundt* den; blot ind i den; og den syntes i sin omfattende vælde at kunne forklare alt, at jage al guddom eller trang til guddom ud af verdensaltet. Der gik derfor, som alle bekjendt, i hine første dage i dens kjølvand al verden over en dogmatisk, overlegen ateisme. Eftersnakkerne mente, at nu var verdensgaaden løst, hele livshemmeligheden funden. Der var i grunden ikke noget mærkeligt ved dette verdensalt alligevel — det havde bare „udviklet sig" ganske naturlig hele tiden. Det var sludder at tale om en gud. Nebulaens atomer givne, og den moderne forsker kunde forklare alt „naturlig" fra begyndelse til ende. Det tog tid, forinden man saa, at evolutionsteorien blot giver os verdensaltets *livsmaade*, den bestaaende verdens tilblivelses*maade*, men slet ikke et eneste ord til forklaring om, hvorfor og hvorledes livet i det hele er her, hvorfor og hvorledes denne *livsmaade*, vi kalder evolution, eksisterer, hvorfor og hvorledes de kræfter, der betinger den og alt, er til og virker. Nu ser de fleste klart nok, at „evolution" ikke er nogen modsætning til „skabelse" — mere end kjærlighed er en modsætning til marmor —, at evolution blot er en skabelses*metode*.

Det var under denne evolutionslærens første blændende indflydelse, at Romanes skrev sit første indlæg om det religiøse spørgsmaal: *A candid examination of Theism* (En aabenhjertig prøvelse af gudstroen). Han udgav den anonymt under navnet *Physicus*, forat den skulde faa virke udelukkende ved sit eget indhold og dets beviskraft og hverken støttes eller skades ved forfatterens personlighed, navn eller stilling.

Bogen giver helt igjennem indtryk af den samvittighedsfuldt, forsigtige sandhedssøger, der veier hvert ord paa guldvegt og ikke for nogen pris vil gjøre nogen side uret — hvem det blot er om at gjøre at finde sandheden, enten den ligger paa den ene eller anden side, og som staar absolut uden fordomme. Droges han mod sin vilje til en af siderne, var det ubetinget i retning af gudstroen. Man føler allerede her, at han intet heller ønskede end at kunne dele den; men han kunde det nu engang ikke; teismens argumenter forekom ham at ramle sammen som et korthus for den moderne forsknings og en klar logiks prøvende pust.

Man vil let forstaa, at en saaledes skreven bog maatte vække opsigt og maatte eie en overbevisende magt. Forfatterens sandhedskjærlighed føltes i hver linje og greb hver læser. Og hans tænkning er i det hele overlegen.

Da bogen vistnok endnu udgjør et af de bedste indlæg, som i vor tid er fremkommet mod teismen, vil det være af interesse at gjennemgaa dens argumentation. Det bør enhver at vide, hvad der af samvittighedsfulde mænd siges baade for og imod paa dette felt. En tro, som aldrig har mødt tvilens skarpere vaaben, staar altid for fald. Og for min egen del tror jeg, at tvilen kun er sterk, naar den frygtes, skjules og faar lov til stille at snige sig om i krogene eller til at præsentere sig som den uimodstaaelige forbudne frugt. Sæt den frem i fuldt dagslys, og den er ikke farligere for troen, end den udmerkede Don Quixotes heftigste angreb vilde være for Parises befæstninger. Desuden bør enhver forstaa, baade *hvorfor* der tviles, og hvorfor der troes.

Dobbelt interessant bliver Romanes' bog, fordi han selv alligevel tilslut har havnet i tro. Han var blot 28 aar gammel, da han i ungdommeligt overmod skrev denne bog. Allerede 9 aar senere træder han greit over paa teismens grund, og fire aar derefter offentliggjorde han selv en kritik af sin egen kritik over teismen og paaviser deri feil, som ingen anden syntes at have fundet; samtidig fremhæver han den hele argumentations radikale svaghed og paaviser netop, at evolutionslæren i og for sig aldeles ikke ænser spørgsmaalet om guddommen, som det før stod. Enten verden er „udviklet“ eller „skabt“, siger han nu, gjør hverken fra eller til, hvor spørgsmaalet er om gudstro. Og han kommer derfor her til et langt mere positivt resultat end i sin første bog. Han finder det hævet over al tvil, udenfor videnskabens nedbrydende evne, at den Ukjendte Magt bagom alt er *Intelligens* — Aand.

I endnu senere skrifter omtaler han sin egen „arrogance“ og „ufornuft“ i den første bog og paaviser videre to aldeles ødelæggende feiltagelser i sin bevisførelse.

Vi ved nu, at han hele sit liv vedblev at tænke med alt det alvor, han eiede, over dette dybeste af alle spørgsmaal: Er der fornuft og godhed i den Ukjendte Almagt? Og vi ser i hans tænkning baade en jevn uddybning og et jevnt fremskridt fra ateisme til teisme. Dette hos en betydelig tankens mand og en gjennemærlig natur og i vor egen tid under indflydelse af de tanker og tvil, der omgjærder os alle, er jo et under enhver omstændighed yderst interessant fænomen.

I sine allersidste aar drev hans undersøgelser paa dette omraade ham ind paa kristendommens særegne grund. Hans udvikling i sin helhed er i virkeligheden en levende illustration og et sidestykke til de religions-

filosofiske teorier, som nylig er fremsatte af Benjamin Kidd *(Social Evolution)* og Arthur Balfour *(Troens Grundvolde)*. Alle tre viser et omslag i den moderne tænkning — formodentlig med ethvert omslags nye overdrivelser og yderligheder, et omslag fra en tidligere retlinjet rationalisme til en alsidigere, fyldigere livsbetragtning, hvor mysteriet anvises en betydelig plads, og fornuften kaster sig tilbedende ned foran det *Overnaturlige*. Der er utvilsomt faktorer i dette omslag, der før er blevet overseet og maa faa komme til sin ret; men paa den anden side synes samtlige dets repræsentanter (Kidd mindst) at forvilde sig bort fra den store grundsandhed, Carlyle gav udtryk i sit ord om det *Naturliges Overnaturlighed*. De søger med andre ord det Overnaturlige ikke som det Naturliges grund, men som noget ved siden af dette. De gjenindfører den gamle usalige dualisme — en verden, der dels er naturlig og dels overnaturlig; ikke begge dele paa én gang. Og følgen heraf er altid en irriterende blindhed for mysteriet og underet i det naturlige og dagligdagse og en febrilsk søgen efter jærtegn og mirakler.

Det forekommer mig at være vel værdt at gjengive den hele udviklingsgang hos Romanes. Jeg skal begynde med at fremstille hans kritik over gudstroen. Vi vil saa siden se ham skridtvis selv gjendrive denne. Jeg tror, vi paa denne maade vil faa et godt indblik i dette grundspørgsmaals stilling i vore dage blandt de klareste tænkere. Vi vil have hørt tvilens sidste ord, og vi vil se tvileren selv strække vaaben og erkjende, at hans bedste vaaben ikke engang har ridset merke i troen. Men vi vil ogsaa se, at en hel række af de vanlige argumenter for gudstroen ikke længer duer; at man blot giver tvilen vand paa sin mølle ved at komme med dem.

Sagen synes mig saavidt vigtig, at jeg har medtaget den, skjønt gjengivelsen i sterkt forkortet form af et filosofisk argument jo ikke paa nogen maade kan blive let læsning. De, der har interesse af at sætte sig nærmere ind i tidens kamp mellem tro og tvil, faar derfor være villige til at anstrenge sin opmerksomhed en smule. Gjengivelsen vil blive saa gjennemsigtig som mulig, men lidt vil den dog altid kræve ogsaa af læseren.

Forfatteren begynder med at prøve og affærdige en række „ulogiske“ argumenter for gudstroen. Der er først det argument, at ateismen ikke kan forklare verdens tilværelse. Den maa engang være blevet til. Vi kan ikke tænke os den som evig selveksisterende. Svaret er, at baade teisme og ateisme maa antage Noget som evig selveksisterende, og det er ikke lettere at forklare eller tænke sig en aands evige tilværelse end materiens. Ingen af os, hverken teisten eller ateisten kan forklare det, at i det hele *noget* er. De er altsaa her lige gode eller daarlige.

Et andet argument er vor trang til en gud, som om en saadan trang var noget bevis for hans tilværelse — selv om trangen var almindelig, hvad langtfra er bevist. Naar man argumenterer paa denne vis, fra vor trang, har man i grunden allerede taget det for givet, som skulde bevises, nemlig at verden er rationelt og moralsk ordnet, at der *er* en gud, og at der derfor ikke kan findes nogen trang, som ikke livet udfylder. Men det var det, som skulde bevises.

Siges det atter, at vor trang til og vore anelser om en gud er bevis for hans tilværelse, fordi en saadan trang og anelse maa have en aarsag, og vi kan ikke tænke os nogen anden fyldestgjørende aarsag, saa er svaret, at det ved vi endnu ikke. Det maa blive gjenstand for psykologisk studium, om vi ikke kan finde en nærmere aarsag til trangens tilstedeværelse. For min egen del forekommer det mig, at vi allerede kan skimte en saadan.

Et videre argument lyder saaledes: „Det er mig absolut umuligt at blive kvit overbevisningen om, at der er en gud.“ Og fra denne virkelige eller formodede umulighed for at tænke sig verden uden gud sluttes der saa, at gud er. Hertil er at svare, at nogen saadan tankens umulighed ikke er almindelig. Der gives mange, som meget let kan tænke sig verden uden gud, og for dem er naturligvis et argument som det ovenforstaaende værdiløst. Det meste, det beviser, er at enkelte mennesker er under den psykologiske nødvendighed at maatte tro paa en gud. Det meste. Thi det er et aabent spørgsmaal, om nødvendigheden er virkelig eller kanske blot formodet. Det er ganske vist faatallet af mennesker, der føler en saadan nødvendighed, og det er da rimeligere at antage, at de faa tager feil i tolkningen af sit eget sinds tilstand, end at de skulde være saa rent forskjellige fra flertallet af sine medmennesker. Endelig, selv om det lod sig bevise, at alle mennesker er under den tankens nødvendighed ikke at kunne tænke sig verden uden gud, det vilde alligevel ikke bevise hans tilværelse. Det vilde gjøre den mere sandsynlig, end den nu er, men ikke bevise den.

Argumentet om at gud maa være til, fordi troen paa ham er fælles for den hele menneskelige slegt er saa falskt i sit udgangspunkt, at forfatteren uden videre gaar det forbi.

Det sidste af disse „ulogiske“ argumenter er det, hvori det udtales, at alt i verden har en aarsag, at det er en tingenes lov, at alt maa have en aarsag. Ved saaledes at gaa tilbage og tilbage kommer vi tilsidst til en Første og Endelige Aarsag til alle ting. Og dette er gud.

John Stuart Mill har bedst paavist det ulogiske heri. Alt, hvad vi ved om aarsagsloven, er, at enhver forandring i verden skyldes en forudgaaende forandring. Det er kun det, vi forstaar ved aarsag-og-følge

rækken. Men en endelig, første aarsag, som ikke selv er en forandring, der skyldes en tidligere forandring — en uforaarsaget og uforanderlig aarsag — det er noget, som netop staar i den skarpeste strid med al vor erfaring om og alle vore forestillinger om aarsag-og-følge. Det er slet og ret meningsløshed.

Derimod, siger Mill videre, kan det blive et spørgsmaal, om der ikke i udviklingens og livets kjæde af aarsager findes et permanent element, som gaar over fra aarsag til aarsag, som ikke selv er en forandring og derfor ingen forandring skyldes. Et saadant element kunde da betegnes som en første aarsag til alt. Han finder i *Kraften* et saadant element. Den moderne videnskab har paavist, at denne hverken øges eller forspildes gjennem tiderne, mens den er det permanente, bevægende, livgivende element i alle forandringer og alle aarsager. Man kan derfor sige, at *Kraft* er alle tings Første Aarsag. Men denne *Kraft* kan heller ikke nærmere bestemmes; den er selv det eneste element, som er permanent i livet.

Naar enkelte har sluttet, at denne Kraft er vilje — guddomsvilje, saa hviler deres slutninger paa løs sand. Viljen er selv blot en form af *Kraften*, den er en forandring, foraarsaget ved kemiske processer eller forandringer i legemet, og eier intet træk af bestandighed. Men selv om det medgives, at den menneskelige vilje er fri, er skabende og selv er en første aarsag overfor de fænomener, den frembringer, saa vilde det være altfor dristigt derfra at slutte, som mange gjør, at fordi en del fænomener inden vor erfaringskreds frembringes af vilje, maa al kraft være vilje og hele universet skyldes vilje.

Medgiver man viljens frihed som en frit skabende kraft i os, der ikke selv skyldes nogen bagenfor liggende aarsag (hvad det jo rigtignok er meget at medgive), saa synes dog dette argument ikke saa svagt, som Romanes vil have det til. Det heder da: Vi ser om os foregaa en række af forandringer. Deres dybeste grund kjender vi som regel ikke. Men i et tilfælde og for en del fænomeners vedkommende kjender vi den. Det gjælder de forandringer i tilværelsen, som vi selv af fri vilje fremkalder. De skyldes altsaa vilje. Dette er det eneste punkt, hvor vi skimter tingenes endelige grund og begyndelse. Vi ser videre, at de forandringer, vi ved vor vilje frembringer, er af samme art og ytrer sig paa samme vis som alle andre forandringer i naturen. Vi maa heraf kunne slutte, at hvad der frembringer ensartede resultater paa ensartet vis selv maa være af samme eller beslegtet natur. Med andre ord, at al kraft, som frembringer forandringer, maa være af samme art, som den eneste kraft, vi tilbunds kjender af personlig erfaring — viljen. Alle naturens fænomener maa skyldes Vilje. Al Kraft maa være af samme art som vor vilje.

Imidlertid tør det være vel allerede nu at se lidt nøiere paa den argumentation, ifølge hvilken vi *alene* i *Kraft* kan finde det permanente element i udviklingen, som kan kaldes en Første Aarsag. Det er neppe saa. Foruden den blinde kraftmængde, der forplanter sig hele livskjæden igjennem, møder vi ogsaa det lige permanente, men mere hemmelighedsfulde element, der paa hvert trin, i hver detalj tvinger kraften til at arte sig saaledes, at der fremkommer en forstaaelig, en rationel Orden. Med andre ord: Intelligens, fornuft, rationalitet („Ordet“, *Logos)* er ligesaa permanent et element som Kraften. Nogle aar efter at have skrevet den her omtalte bog, vilde Romanes utvilsomt have indrømmet det. Men dermed er vi straks paa teistisk grund. (Forts.)

Telegrafi uden traad.

Kommer de gamle varder paa mode igjen?

(Efter *„Prometheus“*).

Ad de mest forskjellige veie har elektrikerne prøvet at nærme sig sit ideal: telegrafering paa store afstande uden brug af ledningstraad. Med de høiere luftlag, med vandstrømme og med andre medier har man gjort ivrige forsøg, og allerede for nogle aar siden lykkedes det chefen for det engelske telegrafvæsen, Preece, at sende telegrafiske depescher gjennem sjøvand paa 8 km.s afstand. I Berlin betjente Rathenau sig af en noget anderledes fremgangsmaade for ved induktionsstrømmes hjælp fra stranden at sende forbidragende fartøier meldinger. Hans forsøg foretoges paa Wannsjøen. Nu har nylig en ung italiensk ingeniør, Guglielmo Marconi (født 1874 i Bologna), med merkværdigt resultat i samme øiemed benyttet sig af Hertz's opdagelse af den straalende elektricitet. I hans forsøg er det selve æteren, som er medium og ved elektriske bølger udsendt i bestemt retning søger han altsaa ved tegn, uden ledningstraad eller lignende hjælpemidler, at skaffe forbindelse paa store afstande. Disse bølger gaar let gjennem ikke ledende stoffe, som maatte findes paa deres vei, mens ledere langt fra at lette bølgernes forplantning kun tjener til at sinke den.

Herr Marconi reiste for nogle maaneder siden til London og har der i den grad vundet Preece for sine planer, at denne nylig i Toynbee-Hall holdt et offentligt foredrag om den nye opfindelse. Foredraget ledsagedes af eksperimenter til anskueliggjørelse af den nye telegraferingsmaade. I begge ender af den store sal saa man kun opstillet to uanseelige apparater, strømudvikleren (excitatoren) og modtageren (resonatoren). Saasnart strømmen begyndte at virke i den første, hørte man imidlertid klokkesignalerne i den anden uden at nogensomhelst forbindelse eksisterede.

Efter forlydende benytter Marconi bølger med den uhyre hurtighed 250 millioner svingninger i sekundet. Det skal allerede være lyk-

kedes ham at opnaa sikker forbindelse paa betragtelige afstande, optil 3.5 km.

En høist merkelig foreteelse af stor praktisk rækkevidde er der ved denne telegraferingsmaade. Den elektriske udstraaling kan forsterkes saaledes, at mure og bjerge, som ligger i veien for bølgerne, let gjennemtrænges. Der kan altsaa eksempelvis telegraferes ind i eller udfra en fæstning, uden at en beleirende fiende merker det ringeste til det eller paa nogen maade kan hindre det. Rigtignok svækkes straalerne ved at gjennemtrænge denslags kompakte masser, men ved anvendelse af et telegrafisk relais-system (forsterkning) lader denne mangel sig afhjælpe. Allerede paa opfindelsens nuværende standpunkt kan vagtposter og troppeafdelinger sætte sig i forbindelse med hinanden paa en halv mils afstand, selv om der ligger høidedrag imellem, som hindrer dem fra at se hinanden. Og paa vandet kan to skibe eller stationer i den tætteste taage sende hinanden meddelelser paa betydelig afstand. Skulde Marconis system finde praktisk anvendelse i den almindelige telegrafi, vilde man formodentlig oprette bjergstationer og derved undgaa de især i fjeldlande saa kostbare ledninger. Man vilde da paa en maade faa de gamle varder op igjen. Det vilde naturligvis være en uhyre fordel, at man fra en saadan varde kan telegrafere i alle kompassets retninger.

Preece erklærede under sit foredrag, at han satte de allerstørste forhaabninger til denne udnyttelse af den straalende elektricitet, og at det engelske postvæsen ikke vilde sky nogen bekostning for at prøve metoden i det store. Man agter at gjøre det første forsøg ved Penarth, en liden sjøby i nærheden af Cardiff. Derfra vil man først telegrafere over til en af smaaøerne i Bristolkanalen, og videre om mulig over kanalen i hele dens bredde. Da metoden ikke beror paa nogen ny fysikalsk opfindelse, men kun paa anvendelsen af Hertz's love, og da den synes at være af saa indgribende militær betydning, faar man haabe, at der ogsaa vil blive gjort forsøg andresteds. *P. E.*

Albrecht Dürer.

Tyskland havde sin del i humanismen, men i renaissancen havde det ingen del; thi Tyskland var for barbarisk til at kunne blive hedensk.

Renaissancen befrir sig ikke fra middelalderen for at forny antiken, den er skeptisk og vantro, den er troende og overtroisk, den trænges af forestillingernes, følelsernes, ideernes overflod og kontrast, og den bygger uden at omstyrte, den er overdaadig positiv, henrevet, beruset af sin l vsenergi.

I Tyskland den samme kraft, men intet overmod, den samme lidenskab, men ingen gestaltende evne, den samme idefylde, men intet sprog.

I Italien var krigen plaisir, pragt, karneval, eventyr; i Tyskland rædsel, borgernød, trøstesløshed.

Og kirken, hvis spil for italienerne tog sig ud som en *Buffa*, opfattedes af tyskerne som en tragedie; tyskerne led under sit alvor, de beholdt sine tanker inde i sig, fordi de manglede udtryksmidler, og tankerne ringede sig rundt den ene frygtelige modsigelse mellem religionens sandhed og dens forkynderes løgnliv, deres tunge sjæle forhærdede sig i den ensidige moralske og teologiske spekulation, hvoraf reformationen omsider voksede frem. Deres biedermannsvæsen, deres grundskikkelighed og egenretfærdighed krænkedes af det frivole vælske væsen og reiste sig i uovervindelig oprørskhed mod den glade paveart. Oprøret var germanernes instinktive hævdelse af sin raceindividualitet. Og oprøret maatte komme og netop komme i denne form, i det øieblik latinerne udfoldede sin karakter med størst styrke og prægnans. Reformationen var en reaktion mod renaissancen.

Hvad foregik nemlig i Italien?

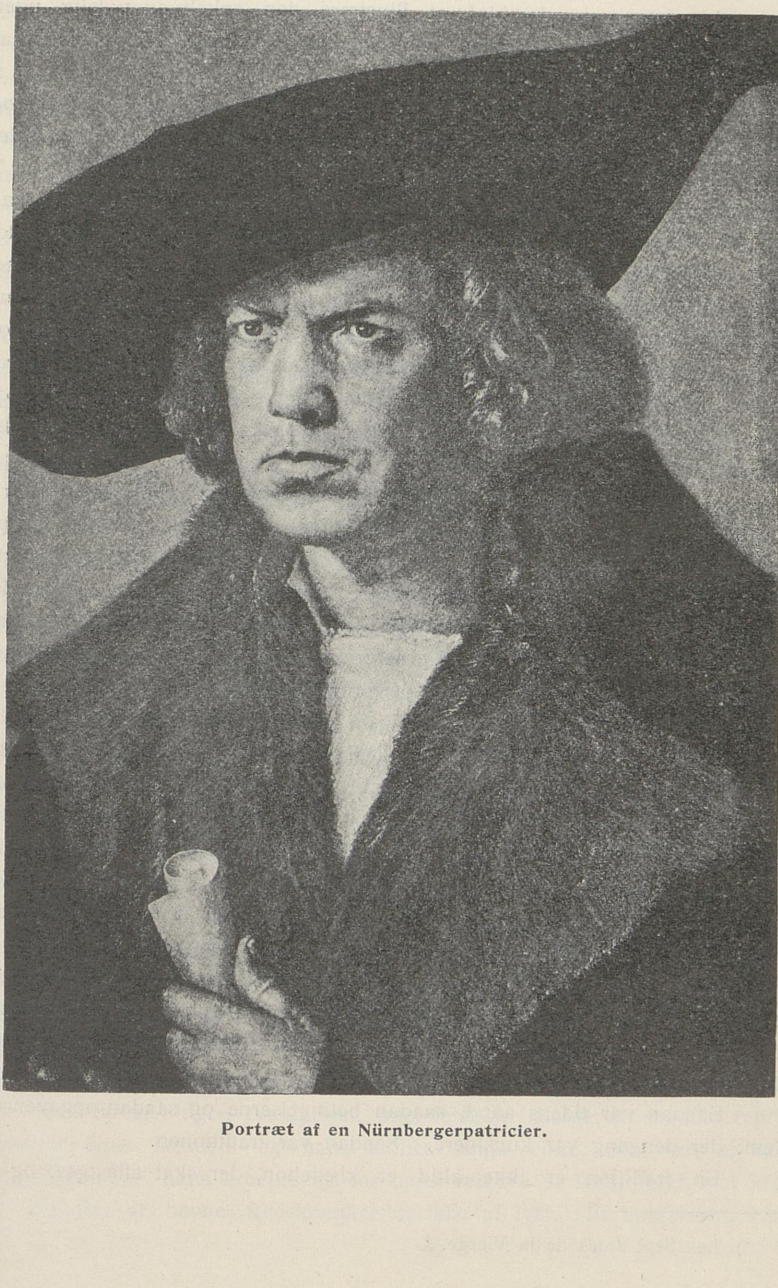
En opvaagnen efter kristendommen, efter gotiken, efter det lange, spændte møisommelige „indre“ liv, en opvaagnen af alle hedenske, polyteistiske, kunstneriske instinkter, den sanselige fryd ved formernes og farvernes skjønhed, den gestaltende trang, den jordiske lyst, den politiske iver i modsætning til middelalderens himmelstræbende, uendelighedsspændte, i evigheden fordybede følelsesliv.

Middelalderen regnes fra germanernes indbrud, og middelalderen som aandelig epoke betegner germanismens triumf over latinismen.

Monoteismen ligger blot for de lyriske eller spekulative racer, polyteismen er religionen materialiseret, stillet til skue for øinene, gjort til sansernes eiendom. Polyteismens udvalgte folk er kunstnerne, hvis lyst er mangfoldigheden, overfladen, skinnet, „realiteten“. Men under den latinske aands indflydelse har kristendommen faaet det næsten polyteistiske tilsnit, som denne gestaltende race havde behov for.

Renaissancen byggede uden at bryde ned. De italienske mestre hentede sine motiver snart fra den hellige historie, snart fra de antike myter; emnet var dem ligegyldigt, de var kunstnere ikke filosofer, fremfor alt ikke teologer, de inspireredes ikke af ideer, men de inspireredes af pragtfulde ting og pragtfulde legemer, de var jordens børn.

I Tyskland maatte billedkunsten længe føre en kummerlig eksistens. Folket er af naturen ikke billedkjært, dets kunstdrift slaar først ud paa andre omraader, billedet finder foreløbig blot anvendelse som et middel til at koncentrere den bedendes opmerksomhed og befæste fromheden; nogen særlig kunstnerisk fortrinlighed er overflødig for dette øiemed, det er nok, at det fremstiller et eller andet fra den mirakuløse historie, en

Portræt af en Nürnbergerpatricier.

vel kjendt situation og personer, som gjøres kjendelige ved situationen eller ved engang for alle fastslaaede tegn og attributer. Teksten var given, kunstneren havde blot at illustrere den enkelt og tydelig, uden perspektiv, uden skygger, men netop med slige voldsomme kollisioner af grundfarver, som kan tiltale enfoldige øine.

En stor naivitet besjæler disse kunstnere; de lægger Betlehem og Nasaret indenfor samme ramme, og de maler alt det, som fortælles i det nye testamente, paa det samme lærred. Et af Hans Memlings billeder *) forestiller et stort landskab med Jerusalem i midten. I dette landskab fremtoner de vise fra østerland, vandrende med røgelse og myrra efter stjernen, der staar over Betlehem og Josef og Maria og barnet og hyrderne. I et andet plan ser vi atter de vise hos Herodes og videre frem paa veien til deres hjem. Til høire flygter Josef og Maria til Ægypten, og længer bag har vi korsfæstelsen, opstandelsen og himmelfarten; et steds vandrer disciplene til Emmaus, og ikke langt derfra bespiser Kristus de 5000. Intet er udeglemt, men der ligger jo ogsaa tredive aar mellem den ene del af billedet og den anden.

Af de ældre høityske maleres behandling af den mirakuløse historie faar man et indtryk af den dybe nedslagenhed, som dengang af mange grunde havde bemægtiget sig det tyske folk. Keiserdømmet var et tomt navn, der var gjæring og oprør overalt, i sind som i samfund, og under det almindelige anarki blomstrede landeveisridderskab og næveret, og tyskens lande oversvømmedes af sortebrødre og afladskræmmere og herjedes af pest og tyrkerskræk. Netop derfor blev maaske evangeliernes sørgeligste begivenheder og de gruværdigste episoder af de hellige mænds liv med forkjærlighed fremstillede i billederne fra denne tid. De holder Herrens straffedomme frem for folket. Udtærede, traadtynde helgener, forklarede skeletter med ansigter, hvor alt udtryk har veget plads for fromhed, kvinder med skrækslagne miner og opløftede, bønfaldende eller afværgende hænder, Kristus segnende under sit kors. Og paa den anden side soldater, farisæere og tyrker, de onde mennesker struttende af velvære og morderiskhed, banditter med dyrets merke paa sin pande og sit bryst.

En kummerlig kunst uden glæde ved, uden øie for skinnets verden, men ensidig forfølgende et moralsk formaal og nedtrykt af et stort mismod — en Biblia pauperum, en kristelig skilderikunst til opbyggelse for de lidende og besværede.

Saadan var tidens aand, saadan betingelserne og saadan opgaven for dem, der dengang var kunstnere. Saadan var traditionen.

En tradition er ikke altid et klædebon, der skal aflægges, og en

*) Les Sept Joies de la Vierge.

rigt begavet kunstnernatur bryder ikke altid overtvært med traditionen. Er den ikke af ren formel natur, hænger den endda sammen med det ide- og følelsesliv, der netop rører sig, vil traditionen snarere styrke end hæmme. Og trods al deres ringhed lever dog racens og tidens aand i den naive tyske skilderikunst; den tradition, den havde skabt, var paa sit vis levende, og en saa mægtig eruption af individuel kunstdrift som Albrecht Dürers betegner intet absolut brud med den. Han vilde maaske været mindre, om den det havde gjort, om han ikke saa inderlig havde været bundet af sin tid, sit milieu, sine forudsætninger. Han er saa godt som nogen af sine forgjængere moralist og teolog, saa vist som han er maler, og fænomenerne interesserer ham maaske vel saa meget fra deres indre moralske side som fra deres ydre og æstetiske. Han var neppe nogen stor kolorist. Der er ingen varme og ingen splendeur i hans farver, de er svækkede som af disig luft, men derimod er konturerne næsten haardt udprægede og tegningen yderlig akkurat. De virkningsfuldeste af hans frembringelser og de, som skattedes mest af hans samtid, er ogsaa stikkene og træsnittene. Blandt disse træffer vi ogsaa de verker, der betegner høiden af hans tekniske mesterskab og af hans fantasi.

Uden indflydelse paa hans teknik har ikke de aar været, som han tilbragte i faderens guldsmedverksted. I hin tid krævede jo haandverket et sikkert øie og et godt snille saavist som nogen kunst, og haandverkerstanden, der ved laug og gilder havde befæstet sin magtstilling, spillede i de frie stæder den dominerende rolle. Den tiltvang sig en række privilegier, blandt andet retten til at beklæde øvrighedsposter, der gav den myndighed og anseelse saa stor som nogen landsherres. I Nürnberg, den største og rigeste af Syd-Tysklands frie stæder, er det netop af haandverkerstanden de to mænd udgaar, som har sat de varigste mindesmerker over hin tids liv: vor maler og mestersangeren Hans Sachs.

Rigdom og lettede livsvilkaar, bevidsthed om sin magt og sit værd, reiser i de vælske lande, skabte af de frie stæders borgerskab et patriciarkat, der bød virksom modstand mod feudalherrernes vold og indenfor sine mure udviklede en høi og egenartet kultur. Denne kultur er borgerlig, det borgerlige element træder for første gang frem i lyset med egne synsmaader og instinkter, egne følelser og fordomme, eget mentalt inventar. Og inventaret bestaar i solide dyder, flid, strenghed, ærlighed, alvor istedenfor de prangende ridderlige egenskaber. Ingen overdaadighed, ingen leg med farver, ingen eventyrlyst, intet letsind. Borgerens rigdom repræsenterer hans hænders og hans snilles lange virke, ikke rov og ran; grundlaget for hans arbeide og for hans velvære er fred; fører han krig, er det for at hevne fredskrænkelser, ikke af lyst. Et borgerskab vilde

aldrig beleiret Troia, og et borgerskab vilde heller aldrig have skabt noget epos.

Den brave tyske borgerlighed fornegter sig ikke hos Dürer. Han følte sig og levede som en af stadens velagtede mestere og sled livet ud med en kone, der kneb i skillingen og forøvrigt var et mønster paa alle de dyder, der er mest kjedsommelige. Men der afspeiler sig i hans billeder især fra de senere aar en varmere følelse for det huslige livs skjønne lykke end den, hans eget golde hjem kunde inspirere ham. Billeder som *Kristi fødsel,* midttavlen i det Paumgärtnerske altar i Münchenerpinakoteket, og *De hellige tre kongers tilbedelse* i Uffizierne er troværdige Nürnberg-interiører fra hans samtid, og hans madonnaer er unge, blide germaniske kvinder, henrykte og lidt benauede over det første moderskab. Ogsaa træsnitverket *Marienleben* er fuldt af slige fredelige, venlige scener fra de gode menneskers jevne liv.

Men over Dürers verk som helhed ligger der en mørkere tone; for dem, der troede og gjerne søgte tegn og varsler, som de tungsindig grublende germaniske kristne, var tiden svanger med forfærdelser; Rom fremstillede sig i deres øine som den store skjøge, lysestagerne flyttedes fra Herrens alter, scepteret faldt Guds Salvede af haanden; ransmænd overfaldt fredelige byer, og ved rigets grænser blinkede Islams sværd. Og under alt dette en aandelig gjæring, der før dens mening og maal øinedes, maatte fornemmes som en trængsel og en fristelse. Dürers fantasi fik næring ved disse indflydelser; han fordybede sig i Apokalypsen og illustrerede den med en række sublimt dystre billeder, der udgjør hans prægtigste træsnitverk (Die heimliche Offenbarung Johannes, 1498). Af størst symbolsk virkning i denne række er sikkerlig „De fire ryttere". Henad jorden, hvorover den sorte himmel ruger, rømmer menneskene i rædsel for de fordærvbringende, der jager gjennem luften, den ene svingende et sværd, den anden med en bue og den tredie med en vegt i sin haand. Men under disse paa et øg og med en fork i knokkelhaanden rider den fjerde rytter, med forstenet ansigt og forstenet blik, et væsen, der ikke ser jammer, ikke hører skrig, ikke ved, paa hvis bud han farer.

For et sligt temperament maatte det selvfølgelig ligge nær at søge de traditionelle emner i Kristi lidelseshistorie; Dürer har ogsaa illustreret den i to billedserier „Den store" og „Den lille passion" og desuden i en talrig mængde ikke indbyrdes samhørige stik og tegninger. Hans egen tids umilde seder, dens brutalitet og ufordragelighed stillet overfor den lidende frelsers uendelige mildhed er den ideelle kontrast, som han med disse billeder udhæver og sanseliggjør.

Eiendommeligere og dybere er de tre kobberstik fra 1514: *St. Hieronymus, Melancolia* og *Ridder, død og djævel.* Det første fremstiller

den ærværdige kirkefader siddende ved skrivepulten i en stor, rummelig Nürnbergsk stue. Ind gjennem de smaa, runde ruder i de brede, buede

Ridder, Død og Djævel.

vinduer siver det varme solskin ind over gulv og bord og over den gamles hoved. I karmen ligger et kranium, paa væggen hænger et timeglas og nogle smaa instrumenter og husgeraad. Et krusifiks staar paa

bordhjørnet, og fremme paa gulvet ligger i fredelig slummer den helliges hund og hans løve. Den gamle er helt fordybet i sit arbeide, han nyder stilheden og freden omkring sig og nytter med id og iver sin alderdoms otium til at ridse i pergamentet det, han har samlet af kundskab om livet og om Gud. Saa fremstillede sig vel lykken for den til stille, flittig syslen hengivne kunstner, og af denne længsel efter ensomhed er det lille, uendelig fint udførte verk beaandet.

Pendanten til dette er det stik, der kaldes Melancolia. Hungeren efter indsigt, erklærede Dürer selv, er den eneste af gemyttets begjærende og virkende kræfter, som aldrig kan tilfredsstilles og aldrig overmættes; hans „Melankoli“ modsiger ikke disse ord, men det fremstiller en fase af den aandelig stræbendes liv, helt modsat af den tilfredse hvile i arbeidet, som den gamle Hieronymus nyder. Skuffelsen, tvilen, mistroen, det lange blik efter den sidste mening, det sidste formaal, den uendelige erkjendelses-attraa, der fatter sin egen afmagt og føler kvide ved sin egen energi, alt dette er præget i dette væsens sterke, tungsindige ansigt. Det sidder med kinden hvilende i haanden og med blikket fortabt i det fjerne. Besynderlig nok er det klædt i tidens kvindedragt, men har vinger fæstet til skuldrene. Det sidder omringet af instrumenter, passere, timeglas, vegte og redskaber; ved dets fod slumrer en vædder, og paa en møllesten sidder og leger et lidet barn — alt synes at skulle materialisere væsenets tanke: hvortil alt dette, naar barnet og dyret, de ubevidste, kjender hemmeligheden og lykken.

Paa det tredie stik ser vi en ridder strunk i sadlen med lansen over skulder, mens døden rider sin øg ved hans side, og den lede griner bag hans ryg. Ridderen merker saalidt til død som til djævel, skjønt han forvist er deres bytte. Hans ansigt er forhærdet af trods og ond energi; formodentlig er det en af de sidste forvovne feudalherrer og landeveis-riddere, en eller anden Gøtz von Berlichingen, hvis færd og karakter Dürer som fredelig borger har villet stigmatisere. Det er ingen grund til som tyske kritikere at opfatte skikkelsen som en forherligelse af reformationens stridsmænd, der uden at ænse død eller djævel rider paa sandhedens og retfærdighedens sti. Tyskerne gjør sikkert sin egen Franz von Sächingen uret ved at antage, at det netop skulde være ham. Forøvrigt er spørgs-maalet om, hvad kunstnerens akkurate mening monne være, her som altid ørkesløst. Den akkurate mening af et kunstverk kan aldrig omsættes i ord, det afslører aldrig sin mening som en facit, men meddeler sig ved mangehaande vage og hemmelige vink til ens sind, indtil sindet er grebet af dets stemning og eier det som en ny rigdom.

Det staar tilbage at tale om nogle af Dürers portrætter og i første række om selvportrætterne. Det ældste af disse er en liden brillant sølv-

stiftstegning fra 1484, da kunstneren blot var tretten aar og endnu ikke var traadt i lære hos mester Wohlgemut. Det forestiller en liden, tynd gut med opmerksomme, forundrede øine og et langt, blødt haar om det ædelt dannede, smale ansigt, hvis træk og udtryk har tydelig lighed med

Albrecht Dürer. (Selvportræt).

portrætterne fra hans modne manddom. Ogsaa den smukke haand med den lange, lidt skjæve pegefinger er med. I hjørnet af billedet har han skrevet: Das hab ich aus einem Spiegel nach mir selbst konterfeit, da ich noch ein Kind war. Som voksen har han ogsaa gjentagne gange siddet for speilet og „sich konterfeit“. Han var fængslet af sin skikkelse

og holdt af at afbilde sig i pragtfulde dragter og med sirlig ordnet haar. Maaske var der foruden menneskelig forfængelighed og æstetisk glæde et element af selvransagelse i denne hans flittige beskjæftigelse med sit eget ydre. Forøvrigt er den naivt udstillede beundring for sine personlige ynder et af de henrivende træk ved den tids mennesker, og for Dürers vedkommende er det nok, at vi skylder den et af de skjønneste mandsansigter i den moderne kunst, selvportrættet fra aar 1500.

Det menneskeideal, som slegterne har fundet i Kristus, er aldrig bleven fuldkommet i billedkunsten. Kristusbillederne er for lidet eller altfor menneskelige, enten serafisk udtryksløse eller forvredne indtil hæslighed. Det sidste gjælder ikke mindst Dürers egen Kristusfremstilling. Maalet ligger for høit; den uendelige mildhed, den uendelige skyldløshed, den uendelige medlidenhed kan ikke gives nogen skikkelse, det er skyggerne af synder, som giver et ansigt de menneskelige træk. Det er derfor intet forunderligt i, at en stor kunstner er kommet dette ideal nærmest i et øieblik, da han ikke tænkte paa at forfølge det.

Det er maaske mere udtrykkets end trækkenes, mere aasynets end ansigtets skjønhed, der gjør dette billede uforligneligt; det er skikkelsens alvor og adel, pandens renhed, blikkets dybe, skuende ro.

Hemmeligheden ved portrætkunsten som ved al kunst er fantasi; øine og haandlag strækker ikke længer end til at frembringe en lighed, der altid overgaaes af fotogrammets. Et ansigt er mere end hud, og for at fange udtrykket, indholdet, ideen i det kræves en indbildningskraftens styrke og en evne til sjæleindsigt. Maaske den ydre lighed vil være mindre i det virkelige kunstportræt end i fotogrammet, og maaske endog den store portrætkunstner gjør brud paa ligheden for at faa frem den trækkenes syntese, som giver karakteren og meningen og sjælen i et menneskeligt fysiognomi. Ora et mentem pinxit docta manus.

Foruden selvportrættet eier Münchenerpinakoteket seks portrætter omtrent fra det samme tidsrum: De to brødre Paumgärtner klædt i ridderrustning, som fløifigurer i det altarverk, der bærer deres navn, portrættet af den gamle Michel Wohlgemut, Dürers lærer og en høit anskreven maler i den tid, portrætterne af Oswald Krell og Jacob Fugger, bysbørn af kunstneren, og endelig findes en del apostle, hvis fysiognomier sikkert ogsaa har tilhørt nogen af hans medborgere. Ingen af disse billeder kommer dog op mod selvportrættet eller mod portrætterne fra det sidste afsnit af hans liv, fra tiden efter 1520. Først blandt disse er at nævne den lille aandfulde kultegning af keiser Maximilian, „den ich Albrecht Dürer zu Augsburg hoch oben auf der pfalz in seinem kleinen stüble kunterfeit"; fremdeles en mængde kobberstik, forestillende berømtheder af hans samtidige, kurfürst Fredrik den vise, hans ven humanisten Willibald

Pirkheimer, Philip Melanchton osv. — endvidere de prægtige billeder af Nürnbergraadsherrer i Berlinermuseet og endelig hans anden store triumf som portrætkunstner, det vidunderlige billede af Nürnbergerpatricieren Hans Imhof.

Det interessante ved slegtsansigter er det indtryk, de giver af, at ikke vilkaarligheden og tilfældigheden har været det ene bestemmende moment i deres formning. At træk konstant gaar igjen, tyder paa en vedligeholdt spænding af den aandelige energi i en vis retning og med et vist maal for øie, bevidst eller instinktivt. Hvert træk har sin historie, der fortæller om slegtens kamp for at opretholde sin karakter.

Som individer hører ikke altid disse ansigters eiermænd til de merkeligste og største, netop fordi det er de kollektive og ikke de individuelle instinkter, der er sterkest i dem, og fordi de ved at underkaste blodblandingen fornuftkontrol udelukker sig fra de lykkelige samtræf af tilfældigheder, der skaber et genialt individ, og endelig maaske fordi slegtens ærgjerrighed er helt social og opdrager de sociale, indsnevrede dyder, som et stort individ gjør oprør mod.

I billedet af Nürnbergerpatricieren er hver linie præget af racens virile aand. De gjennemtrængende øine under de smale, sterke bryn, den lige, benede næse, den store, stolte mund, haanden som fatter energisk om papirrullen, som var den en sværdskjæfte: Det er borgeren, verdens nye Mægtige, som omstyrter feudalisme og hierarki og gjennemfører reformationen, den tyske borger, som ved strenghed i seder og id i sit virke havde vundet uafhængighed og rigdom, befæstet frie stæder og nu i anarkiets og opløsningens tider havde lært at stole paa sin egen kløgt og kraft og forøvrigt fortrøste sig til Gud istedenfor til hans stedfortrædere paa jorden.

Og denne energiske, alvorlige, spekulative races aand lever i Albrecht Dürers strenge, høie kunst. Den har en opgave og tendens, den vil ikke alene glæde øiet, men den vil stemme sindet til tanke — den vil aabenbare ideen bag tingenes evig rastløse skiften.

Nils Kjær.

Krigsspekulationer.

(Efter „*North American Review*“).

Det amerikanske tidsskrift „*North American Review*“ for februar har to artikler angaaende forskjellige magters krigsstyrke. Den ene artikel er skreven af den franske deputerede George Clemenceau og handler om den franske flaade og Englands stilling i tilfælde af en stor europæisk krig.

Han beklager, at den franske flaade med uhyre opofrelser er blevet bygget mere til parade end til virksomt forsvar. I en krig med England vilde den snart være ødelagt, og landets kyster ligge aabne for fiendens herjinger. Mod England er Frankrige for tiden næsten magtesløst. Og dette forhold vil han, at hans fædrelands statsmænd skal se i øinene og indrette sig efter. Frankrige maa søge at sikre sig Englands neutralitet i tilfælde af en europæisk krig. Uden dette kan den russiske alliance ikke frelse landet. Dersom England støtter Trippelalliancen, er Frankrige fortabt. Det vil af den russiske alliance blot have høstet ydmygelsen i tilgift til nederlaget. Og for England, hævder han, maa fristelsen være stor til i tilfælde af en europæisk krig at fiske i rørt vand og pille til sig, hvad bytte det ønsker, mens det øvrige Europa gaar under i indbyrdes kampe. Thi England har, mener han, i sin isolation en uhyre styrke. Det staar ubundet af alle allianeer og trænger ingen. Det øvrige Europa udgjør to befæstede, fiendtlige leire: Tremagtsforbundet og den fransk-russiske alliance. England staar udenfor begge, trygt ved sin stilling, mægtigt ved sit herredømme over havet. Bliver der krig mellem disse to store forbund, vil Ruslands og Frankriges overlegenhed tillands lidet nytte, saa længe England staar rede til at støtte tremagtsforbundet med sin flaade. Napoleons magt faldt, ikke for Wellington, men for Nelson, hverken ved Moskva eller Waterloo, men ved Trafalgar. Og Frankriges saarbare punkt er fremdeles dets sjømagt; dets farligste, dets uimodstaaelige fiende fremdeles er England. Derfor maa statsmændene søge ved alle midler at sikre Englands neutralitet — i det mindste indtil en ny slegt har bygget op et ganske nyt sjøforsvar baseret paa helt andre principer end de nugjeldende.

Istedenfor at prøve at maale sig med England, hvad slagskibe og storladne eskadrer angaar, maa Frankrige, mener han, sætte al sin magt ind paa at bygge en hurtigseilende, talrig krydserflaade, der i tilfælde kan ødelægge Englands handel paa havet.

Forfatteren glemmer at tage hensyn til, hvad England da formodentlig vilde gjøre i mellemtiden — naturligvis søge at holde sig Frankrige overlegent ogsaa paa det felt.

Den anden artikel er skreven af en europæisk sjøofficer, der øiensynligen er godt inde i forholdene. Han drøfter udsigterne i tilfælde af en spansk-amerikansk krig om Kuba. Artiklen er nærmest interessant ved at vise det modsatte af, hvad forfatteren har til hensigt. Han sympatiserer sterkt med Spanien, hvis optræden paa Kuba har hans fuldstændige billigelse. Han søger at vise, at Spaniens flaade er lidt talrigere end de Forenede Stater — 45 spanske skibe mod 30 amerikanske — og derfor vilde kunne føre en ødelæggende guerillakrig mod de amerikanske kyster og havne. Derimod viser han samtidig, at amerikanerne er langt overlegne i de enkelte skibes styrke, hvad der vistnok er en overraskelse for de fleste.

Han gaar ogsaa ud fra, at spanierne kan sende sin hele flaade over til de amerikanske kyster, mens amerikanerne ikke faar lov at benytte mere end $^2/_3$ af sin til virkelig kamp. Han formoder ogsaa, at amerikanerne vil være taabelige nok til at dele sin flaade i to afdelinger, hvoraf den ene skulde angribe Kuba og den anden Porto Rico. Med nogen landgang af amerikanske tropper paa Kuba regner han ikke, skjønt det vel maatte

blive et af felttogets første led. Heller ikke regner han med noget forsøg paa at landsætte amerikanske tropper i Spanien, skjønt det vel maatte ligge nær for amerikanerne med sine uudtømmelige reserver af mandskab og pengemidler. Han gaar ogsaa ud fra, at spanske tropper og officerer vil kjæmpe med ganske anderledes klogskab og energi, end de hidtil har fremvist paa Kuba. Men trods alt tør han blot slutte, at spanierne vilde kunne ødelægge megen eiendom paa de amerikanske kyster, men ikke vinde nogen virkelig seir, og dette betyder, at amerikanerne vilde faa tid, hvad der for et rigt og mægtigt folk er alt.

I aar 2300.

(Efter G. P. Lathrop i „*English Ill. Mag.*"),

Forfatteren har for en tid siden havt en række fortrolige samtaler med Edison angaaende fremtidens muligheder i retning af opfindelser og mekanisk civilisation. De vink og ideer, som herunder udkastedes, har forfatteren samlet i form af en fortælling. Selvfølgelig kan ikke Edison gjøres ansvarlig for alle disse fremtidstræk, der heller ikke altid synes at være særlig interessante.

Der er blevet oprettet en „Fremtidsklub", der befatter sig med at sende sine medlemmer ind i fremtiden. De kloroformeres og behandles saaledes, at livet „suspenderes" paa en bestemt tid. Som bekjendt kan dyr og insekter ligge i dvale i længere tid — eksistere og leve uden at vise vanlige livstegn, før de atter vækkes op og lever videre. Indiske fakirer lader sig levende begrave og ligger som døde i maanedsvis, for saa at leve videre. „Fremtidsklubben" har studeret de love og kræfter, som her virker, mere omhyggelig og har lært, at livet saaledes kan — som et uhrverk — stanses for en hvilkensomhelst tid, for efter dens forløb at fortsætte videre, som om intet var hændt. Man kan faa sit liv temporært afsluttet i en kjedelig tid og lade fortsættelsen komme om hundre aar under heldigere vilkaar.

Historien berettes af et af disse medlemmer, der var saa lykkelig at faa sit liv stanset i 1897 og fortsat i 2300.

Byerne er forsvundne. Naar man foretager en luftseilas henover den vakre jord, ser man blot idylliske landsbyer og spredte boliger, ingen røg og ingen store byer. — Berusende drikke findes heller ikke mere. Menneskene er blevne kjede af dem og afskyr dem. Kun særlig grove forbrydere (man burde ikke havt saadanne i 2300) vil blive „sat paa" kognak, whisky eller champagne, som vi „sætter dem paa" vand og brød.

Det er den mest frygtede af alle straffe i fremtidens samfund. — Kjødspiser eksisterer heller ikke. Vegetarianismen har seiret. Den anvendte videnskab laver beefsteg og ryper af vegetabilske stoffe (i lighed med kunstigt smør), og disse kunstprodukter er langt mere fintsmagende og nærende end de gamle raa naturprodukter, der er saa mange tilfældigheder underlagte. — Jorden dyrkes ved elektricitet, ved hvis hjælp dagene forlænges, lys og varme øges og kvælstof tilføres jordbunden.

Brev- og pakkeforsendelsen foregaar for en væsentlig del ved smaa elektromagnetiske flyvehylser. De er lukkede rør forsynede med aeroplaner. De styres ved hjælp af elektromagneter, der holder dem i nord-syd eller øst-vest retninger. Barometre regulerer høiden. De flyver mellem høie taarne, som hæver sig op af landskabet i regelmæssige afstande fra hinanden. Automatisk virkende greb fanger hylserne, idet de skal passere et taarn. En betjent aabner dem og tømmer indholdet i et rør, hvorigjennem det falder ned i posthuset.

Luften er iøvrig fuld af luftskibe og lystbaade. De er bygget af aluminium og drives ved yderst fint byggede elektriske maskiner. Det princip, hvorefter flugt er opnaaet, er dog ikke det samme, som Maxim og formodentlig Langley har udnyttet — aeroplanprincipet (drageprincipet) eller overførelsen paa flyvemaskinen af de store fugles *svæven* paa ubevægelige vinger. Det er derimod det mekaniske princip, som vi finder anvendt i humlens flugt — uhyre hurtige slag af smaa, lette vinger.

Skibene er forsynet med fire vertikale aluminiumsrør, tre fod i diameter. I hvert af disse rør befinder der sig to tusen ganske tynde celluloid klapper af rørets tversnitsform. Disse er saaledes fæstede, at de enten kan lukke røret ved at vende den flade side op og ned eller aabne det ved at vende kanten op ned. De svinger mellem disse stillinger 250 gange i sekundet. Paa denne maade skabes der i rørene og under dem en saa at sige fast og ubøielig luftsøile, hvorpaa skibet hviler. — Skibene drives frem enten ved seil eller skruer.

Ballonen gjenfindes ogsaa — i form af en „spaserende ballon", der benyttes til fjeldture og andre udflugter i ubanet terræn. Den bestaar af en ballon, der bærer en gondol i ca. 30 fods høide over jorden. De bevæger sig som stylter og fører saaledes ballonen frem over fjeld og sumper med en fart af op til 25 km. i timen.

Heste er næsten forsvundne. De holdes undertiden som kjæledyr eller i zoologiske haver. Men bicyclen og motorvognen har ganske fortrængt dem fra veiene, og alt jordarbeide foregaar ved elektrisk drivkraft fra nærmeste fos.

Der er overalt lagt særegne bicyclebaner paa siden af veiene, og her piler elektriske bicycler og motorvogne forbi en som sorte lynstraaler. I

visse afstande er der anlagt elektriske kraftstationer, hvor de reisende kan faa sine batterier fyldt.

Med Mars har man oprettet en elektromagnetisk signaltelegraf ved at omdanne en jernholdig fjeldkjæde til en eneste stor elektromagnet. Man har omspændt den med kobbertraad.

Endelig har det ogsaa lykkedes at istandbringe direkte persontrafik med Mars. Edison tænker sig, at det nye metal *helium* er fundet i besiddelse af en høist besynderlig egenskab. Det er muligt ved en vis behandling at ordne dets molekyler paa en saadan maade, at de neutraliserer tyngdekraften. Det er en afrikaner Mwaupa, der har gjort denne opdagelse. Han var selv nær bleven „sprængt" ud i uendeligheden under sine forsøg. Heliumsprøven for nemlig med ét afsted imod tyngdekraften og forsvandt i rummet. Men man lærte snart at kontrollere heliummolekylerne, og det var da blot nødvendigt at bygge en vogn af helium med et apparat til at kontrollere dets molekyler for at kunne reise bort fra jorden efter behag.

Reisen til Mars tager otte timer og otte minutter. Fem timer til at gjennemtrænge jordens luftlag, tre til at komme gjennem Marsatmosfæren, stanse farten og lande, og kun otte minutter til at gjennempløie det tomme rum mellem planeterne. Farten reguleres af den reisende fra vognens indre ved at sætte heliummolekylerne paa det rette plus eller minus i forhold til tyngdens virkning.

Bicycle for isfart.

Bemerkninger om kunst, moral og religion.

En brevveksling.

Af Jonas Lie.

Under den offentlige diskussion om „Kunst og moral“ modtog „*Kringsjaas*“ redaktør fra Jonas Lie et brev, der indeholdt følgende;

Ja, hjemme har der jo været en svare staahei om kunst og ikke kunst, — hvilke hensyn der hører hjemme og hvilke ikke.

Det forekommer mig, som det meste af forvirringen i den krig skriver sig fra en manglende definition.

Sæt, at jorden aabnede sig og viste som et snebjerg i solglød fuldt af klassiske mesterverker: — en Apollon sigtende med straalebuen ind i himmelblaaet, en ophøiet Jupiter, en Venus fra Milo, videre en demonisk Richard III, en rad mægtige kunstverker af urelementær, fødende art (ɔ: dem, vi borgerligt vilde kalde slibrige).

Sæt det —

Naturen er ikke „god“, naturen er ikke „ond“, — heller ikke kunsten, der kun er høiere natur.

Bra nok dette, — kan man saa sige, hvor talen er om den egentlig store, klassiske, helt lykkede kunst, som verden ikke taaler at miste; men hvormange verker af den sort skabes der vel gjennem tiderne? Og for at tale om den paagaaende, mere eller mindre store og lykkede kunst, saa bliver det et spørgsmaal, som maa besvares for hvert enkelt tilfælde og netop *ikke* kan greies ved at sættes op som teoretisk alment diskussionstema. Er hovedindtrykket overveiende *god* kunst, vil det i samme grad dække indsigelsernes mangfoldighed. Det bliver spørgsmaalet om, hvad magt der staar af det enkelte verk, — en veining med kunstneren og samfundsvogteren paa hver sin side af vegten.

Naa, lad mig ikke fordybe mig . . . . .“

* * *

[Dette ledede til, at jeg skrev til digteren og spurgte, om han ikke vilde give os sine tanker om hele denne sag i en artikel for „*Kringsjaa*“ for at hjælpe til at opklare et felt, der synes at hvile i et forvirrende mørke. Herpaa modtoges følgende svar med tilladelse til at benytte det i tidsskriftet].

Ja, „hvad kunst er, er jeg ialfald ikke manden til at greie, — jeg har en følelse af noget nær samme vanskelighed, som f. eks. ved at for-

klare forskjellen mellem religion og moral. Lige lidt som nogen „videnskab“ kan fange troens ørneflugt indover tilværelsen, ligesaa lidt kan — overført paa kunstens felt — nogen teoretiker eller skolestue gi forklaringen paa den skjønhed, som overlever guderne paa det skykronede Olymp. Thorvaldsen gav, ved De, den tyske Tiefenbacher, som æskede „teorierne“ for hans billedhuggerkunst, sin udredning: — „Jo, sér De, — først tar jeg en træklods og borer hul i den, og i det hul sætter jeg saa en pinde. Omkring den kliner jeg saa leret — og gjør figuren.“

Apropos med det samme om spørgsmaalet „Religion og Moral“, saa arbeides der, ser jeg, for at faa oprettet „Etiske foreninger“ ogsaa hjemme, — det vil sige: moralen bearbeidet og forkyndt som videnskab og indarbeidet i ens livsførelse. En følge af udklarningerne paa dette felt vil da, saavidt jeg forstaar, bli, at der i længden vil falde et stedse sterkere lys over forskjellen mellem moral og religion, — mellem den livsanskuelse, mennesket selv gjennem sine allehaande kulturmidler kan skabe sig, og den drøm, der foresvæver det om en hel anden dimension af tilværelsen, hvis form eller billede nu engang har afsat sig for menneskefantasien i religionen. „Aanden blæser, vi ved ikke, hvorfra den kommer, eller hvorhen den gaar, —“ og religionens inderste væsen fattes kun i *Andagt*, netop fordi den sigter paa en høiere dimension, „hvorfor der ikke er ord eller tunge“ —

Naa, jeg skal ikke gaa dybere ind i dette. Jeg vilde kun bane vei for en tanke, — den mulige fremtidsfølge af et etisk oplysningsarbeide, — at protestantismen under en næste reformation vil sønderfalde i sin filosofiske og sin religiøse bestanddel, — de to, hvoraf den for tiden, efter mit syn, alt for meget er et amalgam.

Ja skulde De kunne nytte noget af denne stump i *„Kringsjaa“* — saa staar det til tjeneste.

*

* *

[Efter modtagelsen af det sidste brev tilskrev jeg atter forfatteren for at udbede mig hans tilladelse til at slaa det tidligere brev sammen med dette sidste, da de angik samme emne. Herpaa indløb følgende svar:]

Det er mig en fornøielse, om De kan benytte mine breve som foreslaaet. En antydning burde der kanske være gjort i mit sidste brev i anledning af, at ræsonnementet der kunde føre tanken hen i noget saa yderligt som helt at afklippe baandet mellem religion og moral (sigter til en udtalelse i mit brev. — *Red.).* I „Andagten“ mener jeg, svæver aanden om en høiere tilværelse under „frihedens fuldkomne lov“; — sind og vilje døbes og løftes under dens stemning. Men det tilhører menneskets arbeide

og moralvidenskaben at klare ud, *hvorledes* dette høiere lys skal fuldkommes i livet. Eftersom civilisationen stiger, vokser jo vore begreber om næste og samfund, — vor viden om Kjærlighedens Lov.

Ja, kan De tage ogsaa dette med som en tilføielse! — — — — —

Jerome — En fattig mand.

(Af **Mary E. Wilkins** i „*Harper's Weekly*").

III.

I tre dage var der blevet søgt efter Abel Edwards; men ikke et spor efter ham var fundet. Flere smaa tjern og en liden elv var soknede og skoven gjennemjaget paa kryds og tvers. Og nu havde menneskene i den lille verden atter slaaet sig tilro, og nysgjerrighed og deltagelse var blevet lammede ved de tre dages intense søgning. Abel Edwards's død var for hans naboer indtraadt i et nyt stade. Den var blevet noget gaadefuldt, uopklaret, allerede tilstrækkelig fjernt til at blive et interessant og hyggeligt samtaleemne. Det havde beriget stedets fattige tradition. I begyndelsen maatte man slaa sig tilfreds med den uopklarede gaade: Abel Edwards var borte, uden at man havde fundet liget. Men blandt de mange muligheder, som drøftedes, havde den træge offentlige mening allerede valgt den, der huede den bedst, og sammenknyttet den gaadefulde forsvinden med det sted, hvor mysteriet allerede forlængst herskede: Dødshullet. — Abel Edwards maatte alligevel være blevet borte der. Der var dog alligevel ingen, som havde undersøgt hele bunden. Der var kanske dybe hul i den paa sine steder. Den havde nu ikke faaet sit ry og sit navn for intet heller. De havde nok vidst, hvad de gjorde, de, som gav den navnet. Og man kunde se nu, at der nok alligevel kunde være noget i de gamle historier.

Landsbyen havde intet udskjænkningssted; mødestedet for den del af den mandlige befolkning, som ellers vilde have havt sit tilhold der, blev derfor landsbyens ene handelsbod, hvis indehaver, Robinson, samtidig var postmester og havde indrettet posthus i det ene hjørne af den rummelige bod. Her forhandledes om aftenerne de temaer, der faldt inden denne enkle befolknings synskreds. Her var landsbyens øverste moralske og sociale domstol. Her fik hver mand sit pas paaskrevet, og her ikke alene skiltes bukkene fra faarene, men hvert individ fik sin nøiagtige plads i rækken. Her tordnedes der ogsaa i bitre toner mod den politiske eller sociale uret, som man ikke kunde komme nærmere ind paa livet. Der

var for stamgjesterne inspiration i bodens blandede luft og duft af krydderier, sirup, paraffin, spiritus, Westindisk Rum, og i de fyldte hylder og disken, hvor klæder, tøier, sko, læderstykker flød udover. Robinson drev nemlig ogsaa lidt selvstændig fabrikation i det smaa. Han kjøbte læder og lod fattige farmere og arbeidere gjøre det op i sko som hjemmearbeide. Det kostede ham lidet, og han solgte med god fortjeneste, samtidig som han havde den velgjørende følelse af at „skaffe arbeide“ til mange hænder og brød til mange munde. Reisende kunde ogsaa faa logi hos Robinson. Han havde værelser staaende. En driftig mand var han og en høflig, forekommende mand. Det sagdes, at han, dr. Prescott og Simon Bassett — en gnieragtig knark, der havde samlet til sig en stor del af landsbyens jord og saa ud, som om jorden hang fast ved hans klæder, og uhyggen føltes af ham lang vei — var de tre rigeste mænd i landsbyen.

Om kvælden den tredie dag diskuteredes den mystiske forsvinden ivrig af den lille forsamling hos landhandleren. Den almindeligste mening var, at Abel Edwards *maatte* have sprunget ud i Dødshullet, for „hvis han ikke var der, hvorfor havde man saa ikke fundet liget? Han kunde jo ikke begrave sig selv,“ sagde Simon Bassett.

„Men jeg er ikke saa aldeles sikker paa, at Abel Edwards har taget livet af sig,“ sagde en høi mand med langt, tyndt og afbleget skjæg. Han stod altid bagom folk og mindede ved denne sin stilling saavelsom ved sin høide og tyndhed om en forlænget skygge. Da han talte, vendte alle sig rundt og saa paa ham.

„Hvad pokker tror du da, det er blevet af ham, Adoniram Judd?“ spurgte Simon Bassett.

„Jeg tror ikke, at Abel Edwards har taget livet af sig,“ gjentog den blege skygge med høitideligt alvor. Hans ord veiede, thi han var en fjern slegtning af den døde.

„Ved du af nogen, som havde noget imod Edwards, da?“ spurgte Bassett igjen.

„Nei, det gjør jeg ikke.“

„Men hvad fanden skulde da nogen slaa ham ihjel for. Ikke for det, de kunde faa ud af ham i hvert fald,“ lo Bassett.

„Kanske nogen har dræbt ham for panteobligationens skyld,“ kom det fra en lav, bredskuldret mand, der sad henne i et hjørne for sig selv paa en trebenet krak og hvilede armene paa knærne. Det var Ozias Lamb Abel Edwards's svoger. Han var lappeskomager og havde i firti aar siddet paa sin krak, omtrent som han nu sad, og flikket paa landsbyens skotøi. Han stod aldrig, dersom han kunde undgaa det; knærne var

svage efter den mangeaarige sidden. Men han havde ry for at have et noksaa vildt og opfarende temperament.

De andre saa afventende og lidt uhyggelig stemt paa hans brede ansigt overgydt af et spotsk smil, men med vilde blaa øine under en manke af lyst haar. „Der var ikke andet at tage ifra Abel Edwards," fortsatte han. „Han har draget paa den obligationen i de sidste ti aar, enten han har staaet eller gaaet, sovet eller kjørt. Det er omtrent det eneste, han har havt, og det eneste, han har levet for. Den har været hans mad og drikke og grundlaget for alt hans haab og tanke. Han har aldrig tænkt paa, hvad han skulde faa at spise, men bare, bare paa hvor han skulde faa penge fra til at betale renterne paa den obligationen. . . . . Ja, gentlemen, det er alt, han har havt til at holde sig oppe i livet; men den har ogsaa ligget og knuget ned over baade sjæl og legeme. Og denne gilde rigdommen har han baaret omkring for hver mands syn nu i ti aar her i landsbyen, dag ud og dag ind. Kanske nogen tilsidst har faaet lyst paa den — hvad? Folk er saa fordømt opsatte paa at bære andres byrder, ved I, her i denne kristne byen vor."

„Har du kanske ventet, at folk skulde afbetale Abel Edwards panteobligation for ham?" spurgte rige Basset, idet han gav sin stol et skub bortover gulvet; længer væk fra skomageren.

„Neimen, har jeg ei, du," og de spotske linjer i skomagerens ansigt uddybedes og formelig skalv af indre triumferende latter.

„Kanske du havde ventet, at doktor Prescott skulde foræret ham obligationen tilbage?" spurgte Jake Noges — han var netop kommen ind efter doktorens post og stod med et bankobrev og et religiøst ugeblad i haanden.

„Doktoren? — Tror du jeg har mistet forstanden? Det kunde vel aldrig falde nogen ind at vente, at doktoren skulde forære noget til nogensomhelst, undtagen til sig selv og Vorherre — eller kirken."

De andre lo. Jake Noges blev sint og nedlagde en energisk protest; men landhandler-postmesteren lagde sig imellem og gjød den slikkede veltalenheds olje paa de oprørte vande, — dog ikke uden selv at blive gjenstand for et par noksaa voldsomme skvulp om, at „doktoren nok var en god kunde", og at landhandleren vel „bare havde gode kunder, fordi han aldrig gav en fattig mand kredit."

Da boden lukkedes, skulde Bassett, Jake Noges og Adoniram Judd samme vei og fulgtes derfor ad. De drøftede endnu Abel Edwards's forsvinden, da Jake pludselig hyssede til dem: „Gutten hans er lige bag os."

I næste øieblik vilde ganske rigtig Jerome fare dem forbi; men Basset greb ham i skuldren og stansed ham.

„Jeg maa skynde mig hjem," sagde gutten og vilde vride sig bort. „Mor venter paa mig."

„Du har ingenting hørt om far din, endnu, vel?"

„Nei. Lad mig gaa. Jeg maa hjem."

„Hvor har du været, Jerome?" spurgte Adoniram Judd.

„Oppe hos onkel Ozias efter Elmiras sko" — gutten havde en solid støvle i hver haand.

„Du har vel ikke tænkt noget over, hvad der kan være blevet af far din, vel?" spurgte igjen Bassett.

Jerome, som havde søgt at slide sig løs, stod med ét ganske stille. „Han er død."

„Jaja. Død er han vel, maa vi tro, skjønt vi jo allesammen haaber det bedste endda. Men hvordan er han død, det er spørgsmaalet."

„Han døde paa samme maade, som du selv vil dø engang," skreg gutten og var væk, da Bassett i det samme blev bleg og slap ham.

„Skulde du have seet . . . ." mumlede Jake Noges.

Bassetts bedstefader, onkel og broder var alle døde for egen haand. Gutten vidste intet derom og havde ikke havt anden tanke med ordene, end at hans fader var død paa samme maade som alle andre. De tre vidste ikke rigtig, hvad de skulde tro; men i øieblikket følte Bassett sig i hvert fald slemt truffen.

„Aa, bare jeg var voksen!" tænkte Jerome. „Jeg skulde give dem. Alle de svære voksne karene gaar der og siger, hvad de vil, fordi jeg bare er en gutunge."

Endnu engang før han kom hjem, traf han paa to mænd, som vilde stanse ham: men han slap forbi dem. Han hørte dem nævne faderens navn, før de saa ham.

Da Jerome aabnede kjøkkendøren, blev han staaende stille af forbauselse. Klokken var næsten ti, og der holdt moderen og søsteren paa at bage kager. Moderen havde flyttet sin stol op til kjøkkenbænken og blandede deigen, mens Elmira slog æg.

Ann Edwards saa sig om. „Hvad staar du der og stirrer efter? Sæt støvlerne fra dig og hent melkespandet, som staar i spisekammeret. . . . Men spild ikke!"

Jerome adlød. Da han satte spandet paa bænken, sendte Elmira ham et fortvilet blik fra grædefærdige øine. „Hvad gjør du der?" spurgte han hende.

Moderen svarede: „Vi bager lidt *pie*. Jeg ved ikke, at du behøver at staa der og glane, som om du aldrig havde seet os gjøre det før."

„Aldrig saa sent,“ gryntede gutten.

„Troede du, jeg vilde lade far dø, og det hele gaa slig uden videre, og han blive glemt, uden at vi gjorde nogen ting? Ved du ikke, at der er gaaet tre dage nu, siden han kjørte til holtet og ikke kom igjen?“

Jerome nikkede.

„Tror du, jeg vil lade det gaa saadan da — tiden bare gaa og gaa, uden begravelse eller nogen ting? Jeg var bestemt paa at vente til klokken ni ikvæld, og hørte vi saa ingenting, vilde jeg stelle til for begravelsen. — Vel, vi har ingenting hørt, og jeg har sendt bud over med en af naboerne, som var indom, efter Paulina Maria og din tante Belinde. De kommer over for at hjælpe til; jeg kan ikke raade med det alt alene. Imorgen faar du tage hesten og kjøre hen til et par af familien i nabobygden. — — Saa, stik saa en gaffel ned i gryden der og se om æblerne begynder at blive myge.“

Ann Edwards's trekantede lille ansigt var blevet iøinefaldende tyndere og ældre paa disse tre dage; men de sorte øine kunde endnu lyne. Stemmen var høi, hæs og anstrengt efter megen klage, men den havde endnu sit bydende tonefald. Hun slog deigen med en ske og med læberne sammenpressede og en mine af fortvilet og vild bestemthed, som var det bundfaldet i hendes eget sorgens bæger, hun saaledes beredte sig til at tømme.

Belinda Lamb var en middelaldrende kone med et falmet vakkert ansigt. Øinene var et barns, røde af milde taarer, og det lyse haar hang i krøller om de tynde, fintskaarne kinder. Hun bragte en til at tænke paa en ung pige, der som en blomst har staaet i altfor sterkt lys og vind og har falmet, uden dog at have ophørt at være ung pige. Hun smilte altid med et uskyldigt, barnsligt smil, der ofte tirrede hendes alvorlige naboer, saaledes at de uvilkaarlig rynkede brynene og skulede tilbage. Det var hende ved denne leilighed umuligt at forstaa, at der kunde blive tale om en begravelse, naar der ikke var noget lig, og hendes uskyldige smil og fortabte mine bragte de to andre kvinder til forargelse, indtil Paulina Maria stak en lime i haanden paa hende og bad hende gaa igang.

Paulina Maria var et eksempel paa, hvorledes en type har en tendens til at indkarnere alle visse træk i overdreven tilstand i et enkelt individ. Alle de andre kvinders egenskaber samledes i Paulina Maria, men i forstærket form. *De* holdt sine huse rene, men *hun* holdt sit som et tempel for renslighedens gudinde. Vidunderlige historier fortaltes om hendes forbausende renslighed. Det sagdes, at gulvplankerne i hendes hjem var til at løftes op, saa de kunde skures paa undersiden. Kunde hun have vasket indsiden saavelsom ydersiden af sin egen hud, vilde hun have følt sig

lykkeligere, end hun gjorde. Men allerede som det var, gav den farveløse hud paa hendes ansigt og hænder, gjennem hvilken aarer, muskler og ben saa tydelig saaes, indtryk af fuldendt renhed. „Paulina Maria ser ud, som om hun havde ligget iblød over natten i rent regnvand,“ sagde Simon Bassett. Alle kaldte hende Paulina Maria, aldrig ved hendes mands, Adoniram Judds, efternavn.

De andre kvinder var gudfrygtige; Paulina Maria var en asket. Hun kunde have pisket sig selv, havde hun grebet sig i synd — men det havde hun aldrig gjort. Evnen til misfornøielse med sig selv manglede totalt i hendes aandelige udrustning. Hun havde aldrig følt anger eller syndserkjendelse; havde aldrig følt nogen omvendelse i ortodoks forstand; hun havde fra først af plantet sine smaa fødder paa Retfærdighedens trange sti og havde siden altid vandret den med løftet hoved. Puritanismen var i hende saa sterk, at den ødelagde sit eget maal.

De andre var undertiden ubøielige; hun gav aldrig efter. De andre kunde være strenge; hun kunde have været inkvisitionens general. Hun forsømte aldrig sin pligt; men det kunde ikke siges, at hun opfyldte den i nogen kristelig aand. Hun angreb den heller og slog den som en drage, der spærrede hende veien. Hun havde den dag strævet fra tidlig om morgenen med vaar-rengjøringen i hendes eget hjem; men ikke med den svageste tanke drømte hun om at undslaa sig for at hjælpe Ann Edwards udover natten.

De tre kvinder holdt paa til over midnat. Jerome fulgte de to fremmede hjem. Da han vendte alene tilbage gjennem landsbygaden, hvor ingen lyd hørtes uden hans egne fodtrin, og mellem huse, der stirrede paa ham med rækker af vinduer, hvis dybe mørke bagom de svagt skinnende ruder syntes som store, uhyggelige øine, der fulgte ham, — da faldt der over gutten en følelse af fremmedhed for sig selv i hans egne tanker. Han saa sig gaa der og undredes over sig selv og sin lod.

Han eiede ikke den kvindelige evne til at gjøre veien ned i sorgens dyb lettere ved at gribe efter alle livets dagligdagse detaljer. Han stupte lige tilbunds i det sorte svælg: „Far er død. Han sprang i dammen og drukned sig. Og her er mor, Elmira, panteobligationen og jeg.“

Guttens lille *jeg* syntes pludselig i hans egne tanker at have vokset og samtidig at have bøiet sig, idet det vokste, ind under den tunge gjældsbyrde, faderen havde baaret i saa mange aar. Alt hans barneliv og barneglæde var væk. Han saa sig selv i faderens billede, bærende gjælden som et kors over sine bøiede skuldre, — og hans barnesind fik aldrig siden fuld magt over ham. Den bortdragendes kappe, som altid, enten vedkommende vil det eller ikke, falder paa den, der staar nærmest, var nu svøbt om ham, og fra nu af var han dømt til at bære den. (Forts.)

Max Müllers literære erindringer.

(Efter *„Cosmopolis"*).

I det internationale tidsskrift *„Cosmopolis"* offentliggjør Max Müller en række interessante erindringer om store mænd, han har mødt og kjendt — videnskabsmænd, musikere, literater. I martsheftet er det om literære venner, han taler. Han indleder med en beklagelse over al den tid og livskraft, som fremragende mænd, der bor i de større byer, maa øde paa opslidende selskabelighed. I det hele forekommer det ham som en smagløs skik, at menneskene kommer sammen for at fylde sine maver. Han synes hinduerne viser en finere følelse, naar de altid trækker sig tilbage i enrum for at spise. Det er en af de mindre appetitlige processer, som vort legeme kræver af os, men som der sandelig ikke er nogen grund til at udstille ved elegante „middage". Lad i det mindste den grovere del af ernæringsprocessen være en ganske privat handling, siger han, og lad saa selskabet først begynde ved desserten eller for mændenes vedkommende ved vinen, saaledes at det bliver et virkeligt *symposion* og ikke et *symphagion*. „Unegtelig er det et høist uskjønt syn at se en del mennesker, unge og gamle, med og uden tænder, fylde munden med kalv eller oksesteg, tygge, bide, bearbeide deres mundfulde for at skylle dem ned med vin eller vand."

I universitetsbyen Oxford, hvor forfatteren bor, nyder man livet i ro og fred. Der har man endnu kun de smaa middage eller „luncher" for fire eller seks, „hvor man virkelig kan glæde sig ved at se sine venner og ikke bare gaar op i steg og vin," — hvor „man mødes for at træffe venner og ikke bare for at fylde maverne."

Paa denne vis har forfatteren i aarenes løb siden 1846, da han selv knyttedes til Oxford universitet, truffet de fleste af de mænd, hvis navne maaler Englands virkelige storhed i den sidste halvdel af dette aarhundre — Thackeray, Dickens, Clough, Mathew Arnold, Froude, Kingsley, Browning, Tennyson, Ruskin og mange andre.

„Det var gjerne, naar han efter middagen røgte sin pibe og drak sin whisky og vand, at T e n n y s o n begyndte at tø op og tage del i samtalen. Den, der ikke har kjendt ham i denne situation, har ikke kjendt ham. Hele dagen igjennem var han gjerne taus, indesluttet og hensunken i egne tanker. Piben var ham uundværlig. Jeg erindrer, at vi engang kom til at tale om brugen af tobak. Jeg fortalte, at jeg længe havde været en fuldstændig slave under den, men saa var blevet ærgerlig over denne afhængighed og havde brudt fuldstændig løs. En anden ertede Tennyson med, at *han* umulig kunde opgive tobaken. „Enhver kan gjøre det, hvis han bare vil," svarede digteren. Og da vennen vedblev at tvile og tirre ham, endte det med, at Tennyson erklærede at ville ophøre at røge fra samme aften af. — Kommen op paa sit soveværelse kastede han ogsaa straks piber og tobak ud af vinduet og ned i haven. Næste dag var han yderst elskværdig, om end lidt farisæisk egenretfærdig. Den anden dag var han foranderlig og irritabel. Den tredie dag var han uudholdelig. Natten derefter sov han lidet, og om morgenen gik han

ned i haven, fandt en af de udkastede og brudte piber, fyldte den med opsamlede tobaksrester og kom saa, efter en god røg, atter normal til frokosten. Der blev aldrig mere tale om at holde op at røge."

Tennyson var ogsaa en fuldendt madskjønner og kunde vanskelig skjule sin misfornøielse med en daarlig ret. Den største fordel han havde af at være *poeta laureatus* var, sagde han, at han „altid fik lever-vingen paa stegt fugl."

Af beundrere og turister plagedes han i høi grad. Hans stemme var dyb og rumlende, og hans oplæsning lød mere som havets mumlen end som en menneskelig røst. Han mishandlede og myrdede mange af sine vakreste digte, men der var naturligvis altid en flok af beundrere, der fandt endog hans feil og mangler guddommelige og hans frygtelige oplæsning vidunderlig.

Browning derimod havde en klangfuld stemme, der var rig paa afskygninger. Han læste udmerket; Browning var i det hele en struttende sund og sterk natur, fuld af overstrømmende ædelmod og velvilje. Han talte gjerne og havde ikke sin lige, hvor det gjaldt solid og reel konversation. Han eiede en ubegrænset evne til beundring eller til ligefrem dyrkelse for alt, hvad der er ophøiet, egte eller fint i moderne eller gammel literatur.

„Hans venner ved, hvad de eier i hans digtning. Er de bedrøvede, gjør han dem glade; er de overmodige, anslaar han de lavere toner; er de hungrige, giver han dem at spise; er de fattige, gjør han dem rige; og sand profet, som han er, evner han hvorsomhelst i dagliglivets ørken at slaa paa de haarde kjendsgjerningers klippe, saa den aabner sig og lader forfriskende vandstrømme vælde frem. — Det er beklageligt, at han ikke kan oversættes.*) Kanske er han altfor typisk engelsk; kanske er hans sætninger og tankegang for labyrintiske endog for tyske læsere."

Ruskin var privat det stik modsatte af den strenge, skarpe kritiker han var, naar han fik pennen i haand. Om historikeren Grote (Grækenlands historie) skrev han saaledes: „Der er formodentlig ikke et handelshus i City, hvis førstemand ikke kunde have skrevet en bedre Grækenlandshistorie, hvis han havde været forfængelig nok til at øde tiden dermed." Om Gibbons klassiske Romerhistorie *(Rise and Fall of Roman Empire)* skrev han: „Gibbons engelsk er det værste, en dannet englænder nogensinde har skrevet." Men forfatteren er sikker paa, at Ruskin i modnere alder angrede disse domme.

Privat var han stille, tolerant og elskværdig; beskeden og tilbagetrukken. Han lyttede heller til andre end gav sine egne meninger. Endog naar det gjaldt kunstkritik, lyttede han ofte til mænd, der overlegent forkyndte loven i hans nærværelse. Han tiltog sig aldrig autoritetens ret ved saadanne leiligheder. Han tilbad alt ædelt og vakkert og følte en art intens smertende afsky og uvilje overfor modsætningerne. Her stansede hans tolerance. Emerson var en gammel ven af ham, men ved en leilighed kom der paa tale mellem dem en sag, hvor Ruskins sympatier og antipatier var sterkt optagne. Det blev, trods Emersons elskværdige ro, til en hed disput fra Ruskins side. Og tilsidst forlod han selskabet i

*) Den danske forfatter Niels Møller har virkelig gjort det umulige.

sinne. Trods Emersons forsøg paa at faa en forsoning istand, lykkedes det ikke ved den leilighed.

Matthew Arnold skildres som en vakker mand med Jupitermanerer i tale og gestus. Han syntes altid at stige ned fra Olymp; der var en vis svulstighed i hans tale; men det var hans natur, og det passede ham. Han var tolerant i diskussion, men endte gjerne overlegent med: „Ja, ja, min gode mand; du har ret fra dit standpunkt; men mit standpunkt er et ganske andet, ser du: og jeg nærer ingen tvil om, at mit er det rigtige.“ At overbevise ham var umuligt.

Straks før sin død mødte han Browning og nævnte, at han ikke ventede at leve meget længere. Browning protesterede veltalende. Arnold sagde, idet han gik, paa sin olympiske vis: „Nu, et løfte, Browning: *Ikke mere end ti linjer!*“ *)

Elektriciteten.

— Der er nu i de Forenede Stater 21,000 km. elektrisk sporvei, hvilket udgjør den omtrentlige udstrækning af det hele jernveisnet i England og Wales. I aaret 1896 byggedes der over 3000 km. nye linjer og 5000 nye motorvogne. Denne forøgelse repræsenterer en kapital af 130 millioner kroner. Sporveismotorerne repræsenterer nu tilsammen over 1 million hestekræfter og sporveienes kraftanlæg $^1/_2$ million. I hvor stor udstrækning elektrisk drivkraft anvendes i den mindre industri, er det vanskeligere at komme efter. Et enkelt elektrisk anlæg i New York afgiver dog 10,000 hestekræfter til elektriske motorer i industriens tjeneste. Og der er ingen tvil om, at stationer, der oprindelig anlagdes kun som lysstationer, allerede afgiver tilsammen mindst 100,000 hestekræfter til smaaindustrien. Lægges hertil kraftoverføringsanlæg osv., saa faar vi 250,000 hestekræfter som det mindste tal for den elektriske drivkraft, der idag finder anvendelse i *industrien*. Lægges endelig hertil de elektriske sporveie og elektriske motorer ved jernbanerne, er man paa den trygge side, naar man anslaar de nu eksisterende elektriske motorers samlede kraft til $1^1/_4$ million hestekræfter i de Forenede Stater alene.

Og dog er hele denne elektriske udvikling lidet mere end 10 aar gammel.

— I New Yorks elektriker-forening har en W. E. Case nylig paavist muligheden af med stor besparelse at udvinde elektricitet direkte af kul uden forbrænding eller varmeudvikling. Kullets energi finder straks afløb udelukkende som en elektrisk strøm istedenfor som varme. Ved vanlige elektriske kraftstationer kræves der fem pund kul til hver hestekraft pr. time. Ved Cases apparat opnaaedes samme resultat med $^1/_5$ pund. Ved vanlig forbrænding og dampmaskine gaar nemlig den største del af kullets energi tabt. — Apparatet er et batteri, hvori kullet oxyderes eller forbinder sig med luftens surstof („forbrænder“) ved normal temperatur og dog ganske raskt. Opfinderens forsøg gik blot ud paa at vise, at tingen *kan* gjøres. Det staar tilbage at finde en ordning af batteriet, der er

*) Til mindedigt.

praktisk og økonomisk. Som „*Kringsjaas*" læsere vil vide, har andre opfindere allerede naaet længer, idet de har bygget store batterier, der lover økonomiske resultater.

— New York har ogsaa en *elektrisk kirke*. Den oplyses, opvarmes og ventileres ved elektricitet. Et vakkert klokkespil ringes ved elektricitet — spilles paa ved hjælp af tangenter, der fuldstændig ligner et pianos. Taarnuret gaar ogsaa ved elektricitet.

— I tilslutning til den i sidste hefte meddelte artikel om et elektrisk jernbaneeksperiment i Amerika kan det nu tilføies, at der vil blive to anlæg mellem de nævnte byer: *Hartford* og *New Britain*. Jernbanen vil blive omlagt til elektrisk hovedbane. Men der vil ogsaa blive bygget en almindelig elektrisk sporvei langs landeveien mellem byerne. Vi vil saaledes her faa et gjennemført praktisk forsøg med de forskjellige former af elektrisk drift, og udfaldet vil derfor imødesees med spænding.

— *Elektrisk opvarmning og kogning* er nu, paastaaes det, fuldt ud praktisk og økonomisk. I et møde af elektrikere i Chicago — særlig af bestyrere for elektriske kraftstationer — udviklede George Cutter, at der allerede er i handelen en række opvarmnings- og kogeapparater, som de elektriske centralstationer med lige stor fordel for sig selv som for sine kunder kunde søge indført. De vil gjøre husholdningen ganske anderledes renslig og letvindt end hidtil, og priserne *kan* allerede sættes saaledes, at publikum vil finde det lønnende at lade en elektrisk ledning til kjøkkenbrug lægge ind i sine privatboliger. En elektrisk komfyr med pander og gryder er varm paa to minutter. Der er ingen varme at søle med, blot en kran at dreie. Elektriske strygejern er ogsaa baade praktiske og økonomiske. Har man først strømmen i huset, er der hundre smaating, hvortil den med fordel kan anvendes. Til damernes toiletbord vil høre en elektrisk krøltang. Den faar den rette varmegrad paa et øieblik og kan gjøres lidt mere æstetisk tilfredsstillende end de barbariske alkoholindretninger. En elektrisk thekjedel vil være en prydelse saavelsom en behagelighed i enhver stue. En elektrisk stegepande kan stege frokostpandekagerne (amerikansk skik) paa selve spisebordet eftersom man spiser dem.

Men foredragsholderen advarer mod en hel del værdiløst og varmeødende kram, som er blevet kastet ind paa markedet. Elektrisk opvarmning og kogning er en kunst eller anvendt videnskab, hvor den yderste nøiagtighed og iagttagelse af varmens love ved konstruktionen af apparaterne er nødvendige for at opnaa heldige resultater.

— *Elektriciteten i indbrudstyvenes tjeneste*. Hvad der kan gavne, kan ogsaa skade. Hvad samfundsreformatoren kan bruge, det kan ogsaa samfundsstormeren udnytte. Elektriciteten har fundet vidtstrakt anvendelse til beskyttelse af eiendom mod indbrudstyve. Men nu viser det sig, at den ogsaa giver indbrudstyven et vældigt vaaben ihænde. Bevæbnet med den elektriske strøm er ingen døre eller laase længer sikre for ham. De tykkeste jernpengeskab kan han bore igjennem paa faa minutter, uden at der høres et knep fra ham. Pengeskabets vægge bliver under hans nye verktøi til vand, der rinder ud. Med en strøm paa 40—50 volt og 3—500 ampères har man gjennemboret metalvægge af ni tommers tykkelse med et hul af et par tommers diameter — alt paa ti minutter.

En franskmand om amerikanske universiteter.

(Efter Baron **Pierre de Conbertin** i „*Cosmopolis*").

For mig har det altid, siden jeg kom tilbage fra Amerika,været en ufattelig gaade, at der i Europa og kanske særlig hos os findes saa yderst liden interesse for dette vældige, egenartede og nye samfund, som i vor egen tid vokser op hinsides Atlanterhavet. Ligegyldigt hvad dommen over det maa blive, man skulde dog tro, at nysgjerrighed alene vilde drive os til med opmerksomhed at følge et saa enestaaende fænomen som et ganske nyt, millionrigt og verdenstort samfunds hurtige dannelse og udvikling. Alene de sociale problemer og love, et saadant samfund maa illustrere og tydeliggjøre, burde retfærdiggjøre en ganske anden interesse, end der hidtil er blevet skjænket det nordamerikanske statsforbund. Nye institutioner er blevet prøvet under de mest forskjelligartede forhold; nye ideer er ført ud i livet; et stort folk er vokset op under indflydelse af nye lærdomme, nye livssyn, nye idealer. Og al denne sociale og tildels endog psykologiske nydannelse foregaar under vore egne øine; vi har en levende illustration til den moderne samfundsvidenskab, som er enestaaende i verdenshistorien; og dog giver ingen agt derpaa. Vi vedbliver at studere de gamle færdige europæiske samfund og gaar denne nyskabning forbi. Eller vi nøier os med bladkorrespondenters temmelig overfladiske beskrivelser af det aandsliv, som de finder i Chicagos fremmedkvarterer eller i Nordvestens urskoge. Eller vi tager endelig tiltakke med det gamle dogme: Amerika er dollartilbedelsens land; der findes intet andet end et eneste stort tempel til guldkalvens dyrkelse. Vi vil ikke høre noget andet. Vi vil ikke prøve det gamle dogmes sandhed. Vi bliver sinte, naar det drages i tvil. Amerika *skal* være dollardyrkelsens land. Vi maatte jo ændre alle vore ideer om det, var det ikke saa, og det vilde blive altfor besværligt.

Og saa vedbliver vi at læse og bogtrykkerpressen at sende ud om de Forenede Stater de uhyrligste dumheder og usandheder. Og folk læser dem og tror dem; thi „staar det ikke saa skrevet?" Og de folder hænderne og takker Gud, at de ikke er som disse frygtelige amerikanere.

Underlige forhold!

Vi ser en mægtig nation vokse frem. Sytti millioner mennesker, der snart vil være hundre millioner, hvoraf hver eneste mand og kvinde har nydt en god — og en og samme — skoleundervisning. Vi kan ikke negte denne nations livskraft og overstrømmende energi. Vi ser, at den i alle materielle ting har overfløiet Europa. Den møder med en storslagenhed paa alle felter, der irriterer europæeren. Lad os i Europa gjøre noget saa stort vi vil, det unge Amerika gjør det altid en del grader større. Og det gjør alt saa let, som i leg; hvor vi stønner og sukker under arbeide og byrder, der møder amerikaneren med en glad plystren, mens han vælter taarne paa taarne og masser paa masser.

Men vi har trøstet os med, at det kun er paa de praktiske felter, amerikanerne duer. Hvor det gjelder at bygge jernveie, kan det nok

være, at han har lidt hoved, men paa det rent aandelige omraade er han ganske vist endnu et nul. Ganske vist! *Ganske vist!* Staar det ikke saa skrevet baade i den ene og anden korrespondance og reisebeskrivelse?

Vi har hørt fra tid til anden om kjæmpemæssige anstrengelser, som gjøres derover for aandslivets udvikling. Vi har læst om milliongaver til universiteter og biblioteker — gaver i det uendelige; rigdomme i strømmevis. Men det har aldrig faldt os ind, at disse pengemidler tyder paa interesse og i længden maa udøve en vis virkning. Vi har kunnet læse om, hvorledes den ene enestaaende bogsamling efter den anden har vandret fra Europa over til amerikanske universiteter, hvorledes europæiske professorer har fulgt efter, ledede af tilbud om større gager og betydelig udvidet arbeidsfrihed og virkekreds. Men det har ikke faldt os ind at se noget andet i dette end spredte, betydningsløse fænomener.

Vi har af og til hørt videnskabelige fagmænd lovprise det arbeide, som er blevet gjort i Amerika *paa deres eget omraade* (enhver finder gjerne godt arbeide paa de omraader, hvor han selv forstaar sig paa det, men tager det for givet, at det „naturligvis overalt ellers" staar slet til). Der er dukket frem navne med verdensry. Men ingen har givet agt derpaa.

At en mægtig livskraftig nation stilt og rolig har bygget op ogsaa et friskt og egenartet aandsliv, og at den staar nær den tid, da den vil vise sig ogsaa paa det omraade som en bestemmende og ledende faktor — det har ingen drømt. At undersøge, hvad denne vældige nydannelse bærer i sit skjød, og hvordan Amerikas karakter er og dets indflydelse vil blive det har endnu ingen fundet paa.

Og det er dog lidt besynderligt. For dem af os, der med egne øine har seet det intense liv derover, der har levet med i det, følt dets inspiration og løftning, nydt dets videre udsyn og friske tiltag, og hvem tilbagekomsten til Europa syntes (rent aandelig seet) som et stup tilbage i tiden, ind i en ældre, stivere, mere tilstøvet og stille verden — for os er det hele ufatteligt.

Interessant har det dog været at notere i løbet af de sidste to, tre aar tegn til et omslag. Baade i England og Frankrige holder en ny forstaaelse af det amerikanske samfund paa at trænge igjennem. Det omfattes med stigende interesse. Der skrives meget om det. Der trækkes frem hidtil ukjendte træk fra Ny Englands kulturliv. I Frankrige er der formelig Amerikamode. Tidsskrifterne vrimler af artikler om og fra Amerika — langt mere end „*Kringsjaa*". Amerikanske digtere og forfattere oversættes til fransk. Amerikanske tænkere overføres og lovprises. Og den ene skribent efter den anden udgyder sin forbauselse over at have opdaget et hidtil i Europa ukjendt Amerika — et kulturelt høit og fint udviklet samfund. For et par aar siden skrev en forfatter i „*Revue des deux Mondes*" en saa begeistret lovprisende artikel om Ny Englands kulturliv, at jeg ikke vilde have vovet at gjengive den engang her hjemme,

endnu mindre selv sige noget saadant. Man kunde troet mig gal. Thi manden skrev, at det høiere kulturliv i Ny England, universitetslivet der f. eks., syntes ham at staa vore ideer om livet i det gamle Hellas nærmere end noget, der siden dets stormagtsdage har eksisteret paa vor jord. Forfatteren har utvilsomt ret; men der skulde mod til at sige det.

Og nu skriver en anden franskmand i det internationale tidsskrift „*Cosmopolis*“ en mere nøktern, men ogsaa vækkende artikel om de amerikanske universiteter. Han finder det paafaldende, at Europa har overseet disse. De repræsenterer en absolut ny og betydningsfuld faktor i tidens og endnu mere i fremtidens hele kulturliv. Thi at Amerika er kaldet til at spille en ledende og bestemmende rolle i den nærmeste tids menneskelige udvikling, derom nærer han ingen tvil. Og Amerika skabes ved sine universiteter — slet ikke i jernbanekontorerne og paa gaderne. Det er underligt: De fleste lande studeres altid ud fra deres høieste og bedste aandsliv; Amerika er altid blevet bedømt fra dets laveste og daarligste.

„I en nær fremtid,“ skriver forfatteren, „vil der ikke længer i Europa være tvil om tilværelsen af et universitetsland Amerika. Navne som Harvard, Yale, Princeton, Columbia, Cornell, Ann Arbor, Johns Hopkins vil klinge velkjendt og hjemlig ogsaa for europæiske øren. Og da vil der paatrænge sig verden et spørgsmaal, man vil angre at have forsømt saa længe, da vil det sætte sindene i lidenskabelig bevægelse: Hvilke nationale og internationale kræfter vil den Nye Verdens universiteter sætte i virksomhed?“

Forfatteren har grundigen studeret universitetslivet derover og er bleven slagen af den vældige egenartede kraft, som de allerede repræsenterer. De er *forskjellige* fra Europas universiteter. Hidtil har dette været nok til at sikre dem glemsel og foragt. Nu vil spørgsmaalet blive: Hvori bestaar forskjellen og hvorledes vil den ytre sig?

Den lader sig samle i faa ord. De amerikanske universiteter er og vil vedblive at være ikke blot anstalter, hvor bøger og teorier studeres, men hvor *mænd* uddannes og *karakter* bygges op. De virker etisk saavelsom intellektuelt. Saadan er deres tradition, saadan deres bestemte vilje og hensigt. Denne karakter betonede længe skoleelementet fremfor det frie videnskabelige element; men den er blevet bibeholdt ogsaa, efterat universiteterne har vokset op til storslagne videnskabelige anstalter.

Det er omtrent det eneste fælles træk for alle amerikanske universiteter. Forresten har hvert enkelt sin individualitet, og der er mere forskjelligartethed og mangfoldighed mellem dem, end tilfældet er i Europa.

Et andet fællestræk kan dog nævnes. Universiteternes ledelse. De er konstitutionelle monarkier. Her som overalt søger amerikanerne den

ene rette mand for stillingen og giver ham frie hænder. Her som overalt stoler de mere paa den enkeltes iver og personlighed end paa komiteer og direktoriater. I spidsen for hvert universitet staar en præsident, i hvis hænder dets skjæbne ligger. Det bliver hans opgave at omgive sig med dygtige professorer og at anslaa institutionens grundtone og aand. Atter et eksempel paa den sandhed, Amerika overalt illustrerer, og som Whitman var klarsynet nok til at synge i sine „sange til demokratiet“, at demokratiet aldeles ikke betyder udjevning og udslukning af individualiteten, men tvertom øget leilighed for personlighedens udvikling og virksomhed.

De mest fremragende af disse universitetspræsidenter, der søges frem med lys og lygte Unionen over, er merkelig nok ikke gamle professorer, der paa sine gamle dage er blevet forfremmede til præsidenter. De er mænd, der i sin bedste alder er sat ind i stillingen. De er ofte taget ud af praktiske livsstillinger, skjønt de naturligvis er fødte professorer og kulturapostle. Præsidenten for Columbia tiltrak sig først opmerksomhed som Brooklyns borgermester; præsidenten for Ann Abor som ekstraordinær sendemand til Kina; præsidenten for Cornell er en tidligere diplomat og politiker foruden historiker og filosof; præsidenten for New Orleans er en forhenværende oberst i sydstaternes oprørshær; men præsidenten for Harvard er en professor i kemi. Opregningen viser samtidig, hvorledes studerkamrets og den høieste dannelses repræsentanter derover kan naa frem til de høieste stillinger i stat og kommune og ikke skyr at kaste sig op i det praktiske liv.

Eget for Amerika er det ogsaa, at en del af disse største universiteter er beliggende i landsbyer eller endog paa landet — omringede af gamle, prægtige parkanlæg.

En betydelig del af studenterne bor paa universitetets grund og spiser ved fællesmaaltider i store spisehaller.

Forfatteren nævner ogsaa som en egenhed for alle amerikanske universiteter og høiskoler, at de altid omfattes af sine tidligere elever med den varmeste kjærlighed og interesse. At stamme fra samme universitet er altid baand nok til nært venskab. Flere af universiteterne styres ogsaa af sine tidligere elever, der har skjænket dem rige gaver.

Hvad der skaber denne varme kjærlighed, er det vanskeligt at sige; vel delvis den kjendsgjerning, at universitet eller høiskole er noget individuelt, har et eget, eiendommeligt liv. Det er ikke en barakke i en by; men ofte den mest idylliske samling af bygninger i det vakreste landskab. Og amerikaneren forstaar at *besjæle* det hele. Man føler sig under en indflydelse, i en bestemt aandsatmosfære. Ynder man denne, saa bliver institutionen siden altid staaende for en som et lidet paradis. „*Kringsjaas*“ redaktør har gjennemgaaet saavel en amerikansk som en norsk høiere

læreanstalt. For den sidste og dens minder nærer jeg al agtelse og en vis naturlig interesse og hengivenhed; men den første staar for mig som jordens midtpunkt og omringet af en straaleglorie. Ikke for alt Indiens sølv og guld vilde jeg gaaet glip af mit ophold der. Det var *vakkert.* Og der er ikke endnu saa mange *institutioner,* hvorom det lader sig sige.

Endelig omtaler forfatteren amerikanernes evne til disciplin, loyalitet og lydighed, der ogsaa levende illustreres ved universiteterne. Trods deres uafhængighedsfølelse og frihedstrang, og netop fordi disse er tilfredsstillede, underordner de sig let en streng disciplin og lyder let der, hvor de lyder af fri vilje. Deres sterke individualisme balanceres af en lige sterk samfundsfølelse. De har en overbevisning om, at den enkelte maa underordne sig det heles bedste. Det er gaaet dem i blodet. Derfor er ogsaa Amerikas borgerbæbninger noget helt andet end Europas. De er virkelige, frivillige, godt indeksercerede armeer under en streng disciplin. Og de har gjentagende vist, at man kan stole paa dem i farens stund.

Amerikas styrke ligger, mener forfatteren, i, at det eier en alment anerkjendt enkel formel for livet. Under al mangfoldighed er der noget, som ingen betviler, som alle føler, som er gaaet alle i blodet. Det er dette, som altid har skabt store nationer. Det var Grækenlands, Roms, Israels styrke. De stod for noget bestemt, klart. De vidste, hvor de var, hvad de vilde. Livet havde faaet retning og ballance. Han forsøger at sætte denne formel i ord — noget som naturligvis i virkeligheden *ikke* gjøres. Den eksisterer blot som folkets dybeste følelse — den amerikanske folkesjæls inderste regulator. Han udformer den saaledes, og han er utvilsomt paa ret spor, om der end i hans formel mangler vigtige faktorer: *Arbeide er den universale lov. Anstrengelse og forsøg er den høieste glæde. Seir og held er ikke maal, men midler til at tage sigte paa endnu høiere maal. Individet har intet værd uden i forhold til slegten (?). Samvitttgheden er den enkeltes eneste fører og sande dommer. Mennesket er skabt til at handle med paagaaende energi og dø med resignation.*"

Det gamle dogme om, at amerikanerne kun lever for penge, afviser han som sludder. Det vilde være overdrivelse, siger han, at skildre Amerika som „Uselviskhedens Jord"; men „det er sikkert, at samfundsbygningen der hviler paa mange flere og ædlere pillarer end dollarkyrkelsen."

Man finder ved universiteterne professorer, der formelig foragter penge og skyver anledningen til at tjene dem tilside for i ro at fortsætte sine rent teoretiske studier. Men, siger forfatteren, man skal ikke over disse mænd glemme dem, der virkelig tjener penge af al sin magt, men uden spor af kras pengedyrkelse og i uselviskhed. Thi Amerika har blandt andet nyt ogsaa frembragt den *Uegennyttige millionær.* Og han findes i legionvis. Det morer ham at tjene; men det er salighed for ham at give·

Ofte, men langtfra altid er han vistnok ligefrem og *self-made* forretningsmand, der giver, som han tjener, brutalt.

Endogsaa *døden* finder vor forfatter vakrere og naturligere i den Nye end i den Gamle Verden. Amerikanerne kan lære os at dø. „Washington og Franklin har lært Vesten at dø.“

Om et par aar skal vi nok se, at omslaget overfor Amerika ogsaa naar frem til os. Den Nye Verden vil komme paa moden her ogsaa. Interessen vil vaagne for det, ikke som et udvandringsfelt, men som et i sig selv merkeligt land. Kanske lever jeg selv længe nok til at faa i opdrag af en forelægger at nedskrive og samle det, jeg har seet af de Forenede Staters liv.

Moder skifter saa hurtig i aandens verden. Er moden vore interesser imod, faar vi til og bøie undaf for den, saa meget som nødvendigt er, og have taalmodighed. Naar den pludselig slaar om, vil man som oftest være for træt af at vente til at aarke at triumfere. Man vil blot kunne smile ad menneskenes uudgrundelige væsen.

Forskjellige meddelelser.

— En kineser skriver i *Fortnightly Rev.*“ om sit fædrelands forhold. Han skildrer den officielle korruption som bundløs. Li Hung Chang selv gik saa vidt, at han satte fast pris for hvert eneste embede i de to provinser, han havde at styre.

— Nansens bog er „maanedens bog“ i den engelske „*Review of Reviews*“ og ofres en lang illustreret artikel. Engelskmænd og amerikanere har nu adgang til at læse den hele bog. Det er lidt ærgerligt, at opdagerens landsmænd i saa henseende skal være uheldigere stillet. Men det har vel sine gode, fyldestgjørende grunde.

— Den første „*kongres af mødre*“ er bleven afholdt i Washington og hilses af de bedre storblade som en første rangs begivenhed og en nyttig institution. Det har jo ogsaa sin interesse, at det er i Amerika, hvor kvindesagen har naaet længst, og alle livsgrene er optagne af kvindelige arbeidere, — at kvinderne samtidig løfter moderhvervet op som det største og helligste, de ved, og at den første „kongres af mødre“ afholdes med stolt selvbevidsthed og under den hele nations dybe respekt.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 24. mars 1897.

Forvirringen omkring det **Græske Spørgsmaal** vedbliver. Magterne har virkelig faaet sin enighed strammet saa vidt op, at de nu blokerer Kreta. Den græske flaade har forladt øen for i tilfælde at støtte hærens bevægelser ved Nordgrænsen. Blokaden bliver saaledes en temmelig unyttig og meningsløs forholdsregel. De græske tropper paa øen har forsyning for længere tid. Alt hvad blokaden kan udrette, er at irritere grækere og kretensere, opmuntre sultanen og muhammedanerne til nye myrderier og yderligere at ødelægge den stakkels ø, der synes dømt til at blive „beskyttet“ tildøde af de seks afmægtige stormagter i sultanens tjeneste. — Magterne har ogsaa landsat tropper for at okkupere øen. Hver magt skal aflevere 300 soldater hertil. En saadan styrke er naturligvis knapt nok tilstrækkelig til at besætte de store byer og holde orden inden dem; som okkupationshær er den et nyt led i den række af tragiske latterligheder, „koncerten“ har givet tilbedste. Om en større okkupationsstyrke kan ikke enighed opnaaes. Om videre skridt overfor det gjenstridige Grækenland er heller ikke enighed opnaaet. Imidlertid plyndres de kristnes huse endog i de store byer paa Kreta, som magterne holder besat og har gjort sig ansvarlige for. De evner ikke engang at sikre de kristnes liv lige i skyggen af de seks magters flag. Med hvad ret i verden griber de da ind? Naar endog øens muhammedanere i betydelig udstrækning er for øens forening med Grækenland; naar det er klart, at dette er den eneste rimelige løsning? Magterne har proklameret øens selvstyre under sultanens overhøihed — et selvstyre, som enhver ved aldrig vilde blive alvor —; men oprørernes høvdinger har svaret, at de kun i øens forening med moderlandet ser frelse og tryghed.

Grækenland og dets konge har endnu ikke ladet sig skræmme. Folket har vist en offervilje og en redebonhed til at stille handlingen bag sine ord, der i sig selv er en seir og vil hæve nationen i folkenes agtelse. Mobiliseringen synes at være blevet gjennemført næsten helt ved frivillige bidrag. En tyrkisk-græsk krig synes i dette øieblik sandsynlig. De to armeer ligger slagfærdige og kamplystne ved grænsen. Den tyrkiske er den største, den græske synes at være den bedst rustede. Tyrkerne er glimrende soldater, grækerne vil kjæmpe med fortvilelsens mod og i bevistheden om, at *alt* staar paa spil — ogsaa deres nationale ære — og at al verden ser til. Under disse omstændigheder vover ikke de kyndigste at forudsige udfaldet af en saadan krig, ifald de to faar kjæmpe alene, hvad de neppe faar.

Et udbredt rygte vil vide, at Rusland har drevet dobbelt spil inden sagens hele udvikling. Det skal have sluttet en privat overenskomst med sultanen, garanteret hans riges integritet mod at faa som løn halvøen Athos og en ø i Middelhavet. Mon „øen“ i saa fald skulde være — Kreta, som et andet rygte har vidst, at Rusland og Italien skulde okkupere i fællesskab paa magternes vegne? For at vinde denne pris skal Rusland bag magternes ryg have opmuntret sultanen til modstand og hindret direkte forligsforhandlinger mellem Tyrkiet og Grækenland. — Alt dette vilde være i fuldstændig harmoni med russisk politik, naar det ikke var, at det dristige spil overfor alle de øvrige

stormagter synes nyt og gjør sagen lidt vanskelig at tro. Men man kan ikke andet end unde England, at det skulde vise sig, at dets tyrkervenlighed for „koncertens" skyld blot har hjulpet Rusland til et stykke af den tyrkiske arv. Det vilde være løn som fortjent.

Gladstone — *Grand Old Man* — har atter grebet ind, 87 aar *ung* (maa vi vel med den amerikanske digter sige om ham) og udsendt et flyveskrift, hvori han voldsomt angriber Europas optræden mod Grækenland og dybt beklager Englands delagtighed deri. Det er forstaaeligt, siger han, at tsaren og keiser Wilhelm, der begge repræsenterer principer, for hvilke hvert pust af frihed er en fare, — det er forstaaeligt, at de optræder, som de gjør; men det er, mener han, ingen grund for England til at følge deres ledelse. Engelskmænd maa aldrig glemme, at for dem er „frihed selve den luft, hvori de lever og kun kan leve." Den dag vil komme, forudsiger han, da de nationer, som har været med i den uhyggelige koncert, vil skamme sig over sin deltagelse og søge at gjøre den saa liden som mulig; thi magternes optræden er fra fribaarne mænds standpunkt det 19de aarhundres største skam.

Gudskelov der endnu er en olding igjen, som fra autoritetens høider tør og kan sige ifra og klarne luften. Men *er* det ikke fortvilet, at det *kun* er en 87 aaring, som tør og kan gjøre det? Hvor er da de stærke personligheder i den yngre slegt, som i politiken skal give udtryk for den høiere moral og for det nogenlunde ideelle, naar den sidste af disse gamle hædersmænd og sande høvdinger er gaaet bort? Skal vi maatte gjennemleve en nat, hvori kun smaa mænds daarlige raad og lave gjerninger styrer folkenes skjæbne, hvori „denne verdens (kortsynte) visdom" alene gjelder, og ikke et øie ser ud over de nærmeste resultater, og ikke en røst tager ordet for de værdier, der er mere end held, seir, liv, penge, koncerter og al verdens materielle herlighed? I saa henseende ser det sandelig mørkt nok ud. Der øines ingen Elisa til at opfange den bortfarende Elias's kappe.

Et telegram fra **Washington** siger, at senatet har vedtaget den engelsk-amerikanske fredstraktat „med komiteens ændringer." Telegrammet er ikke ganske klart. Betyder det, at *alle* komiteens *oprindelige* ændringer er vedtagne, saa er traktaten blevet saa afsvækket, at den neppe duer til stort og vistnok ikke vil blive godkjendt af England. Men en eftersætning i telegrammet, om at „klausulen om kong Oskar" er blevet strøget, synes at tyde paa, at ikke alle ændringer er vedtagne. I saa fald tør vi endnu haabe, at ændringerne ikke er større, end at England gaar med paa dem, og at en effektiv traktat bliver resultatet. Det vilde være underligt, om senatet virkelig skulde have dræbt traktaten efter den anbefaling, den fik af den nye præsident i hans tiltrædelsestale, og efter den uhyre populære tilslutning, den har vundet inden det hele land. Sikkert er det, at falder denne traktat, saa er det kun for inden faa aar at give plads for en ny og bedre. Sagen *har* vundet sin første store seir, derved at to mægtige landes *regjeringer* og ledende statsmænd faktisk *har undertegnet* en saadan traktat, og at de to folk med noget nær praktisk enstemmighed har sluttet sig om den. En saadan seir maa ikke oversees, selv om det lykkes et chauvinistisk senat at forpurre for et par aar sagens fulde virkeliggjørelse. Det vilde være at gjøre altfor megen ære paa det amerikanske senat, der ingenlunde repræsenterer hverken nationens aandsaristokrati eller dens jevne masse. Det repræsenterer for en stor del blot smaa, men heldige og tildels rige politikere, hvis ord eller mening ingen lægger bræt paa — uden fordi de tilfældigvis har en stemme i senatet.

Hvad Mc. Kinley i sin tiltrædelses-

tale sagde om traktaten, var følgende: „Siden denne traktat skyldes vort eget initiativ; siden det altid har været den ledende tanke i vort lands udenrigspolitik, at vanskeligheder med fremmede nationer heller bør afgjøres ved rettergang end ved vaaben; og siden den giver verden det huslige eksempel af fred og fornuft og ikke lidenskaber og krig beherskende to af de største nationers forhold til hinanden — et eksempel, der ganske sikkert vil blive fulgt af andre, saa tillader jeg mig ærbødig at anmode senatet om hurtig behandling af den, ikke alene som klog politik, men som en pligt mod menneskeheden. Den moralske indflydelse af en saadan traktats ratifikation og dens betydning for en fremadskridende civilisation kan neppe overvurderes. Sagen er vel værdig den bedste tænkning, folk og statsmænd i alle lande kan afgive; og jeg betragter det som en lykke, at det blev givet de Forenede Stater at tage ledelsen i saa stort et arbeide.“

Idet den nye præsident udtalte disse ord, vendte han sig med et hyldende buk til den afgaaende præsident Cleveland, der har æren af at have bragt traktaten istand. Det var en smuk hyldest fra en politisk modstander og rival, og dens varme og uforbeholdenhed gjør Mc. Kinleys hjerte og manddom ære. Ved evnen til saadan handling merkes sand storhed og vindes folks hjerter. — Den hele indvielsesceremoni er imponerende i sin storslagne enkelhed. Den nye præsident Mc. Kinley forlod først om formiddagen sit hotel og kjørte til det Hvide Hus for at aflægge den traditionelle visit hos den afgaaende, men endnu herskende præsident. Her modtoges han af præsident Cleveland og hans kabinet, der bød den nye mand velkommen. De to kaarne mænd steg saa i samme vogn, Cleveland som den endnu virkelige præsident for de Forenede Stater paa ærespladsen tilhøire, Mc· Kinley som hans gjest tilvenstre. Saaledes kjørte de i spidsen for en civil procession, hvoriblandt ni staters guvernører (eller præsidenter) til Kapitol. Det Hvide Hus og Kapitol ligger ved hver sin ende af Washingtons hovedgade Pennsylvania Avenue, 125 fod bred mellem fortaugskanterne.

Oppe paa Kapitol indsættes først den nye vicepræsident som senatspræsident. Derpaa begiver de to præsidenter og deres følge sig ud paa en altan paa Kapitols façade og her forelæser høiesterets formand eden for den nye præsident: „Jeg vil trofast udføre hvervet som de Forenede Staters præsident, og vil efter min bedste evne, vedligeholde, beskytte og forsvare de Forenede Staters grundlov.“ Efterat Mc. Kinley høitidelig havde gjentaget disse ord, var *han* landets første mand og Cleveland kun en simpel borger. Efterat nu den nye præsident havde holdt sin tiltrædelsestale — en programtale for hans administration, steg atter de to „præsidenter“ tilvogns; men nu tog Mc. Kinley plads tilhøire og Cleveland tilvenstre, og saaledes vendte de tilbage til det Hvide Hus — Cleveland som den agtede gjest i det hus, hvor han en time før var herre.

Mc. Kinley sees at gjøre alvor af at ville ride sin kjæphest — høi beskyttelsestold. En specielt indkaldt kongressamling holder allerede paa at mure paa toldvæggene.

I **Frankrige** har regjeringen med vældigt flertal faaet et tiilidsvotum for sin antigræske politik. Motivet for den opgaves at være — at „Rusland vil det“ og saa faar det sandelig være det samme med traditioner, ære, frihed og lignende godtkjøbsskrab. Og flertallet fandt regjeringens standpunkt korrekt. Stakkels Frankrige! Den russiske alliance er det en kostbar krykke.

I **Tyskland** feires hundreaarsdagen for den gamle, brave keiser Wilhelms fødsel — og man anstiller triste sammenligninger mellem bedstefader og sønnesøn.

— I anledning af „*Kringsjaas*“ omtale af vor bogavl og læsning har redaktionen (hvad der ogsaa tidligere ved adskillige leiligheder har hændt) modtaget flere forespørgsler, om den ikke vil være behjælpelig med at retlede læsere i valget af læsning. Den er blevet anmodet om at nævne de bøger, som *bør læses.* Og der er blevet klaget over, at det store publikum ikke bliver givet spor af veiledning i denne henseende; at det ikke godt kan forlanges, at det selv instinktmæssig skal vide, hvad der bør læses.

Dette er utvilsomt saa, og det er ogsaa klart, at der virkelig ude over landet findes trang til saadan veiledning. Men den er ikke let at skaffe. At trykke en liste over et halvt hundre af de bøger, som hører den internationale dannede verden til, vilde let føre til resultater, der absolut ikke er at ønske. Der kan ikke opstilles nogen almengyldig bogliste, og det vilde ikke være heldigt, om en saadan listes opstilling førte til, at mange unge mennesker gav sig til at pløie igjennem noget, som ingen betydning kan have for dem. Ikke faa af de større mesterverker vil for de fleste kræve megen orienterende veiledning — de vilde ofte læses langt bedre efter et foredrag.

Redaktionen har imidlertid udtænkt en plan, som den tror vil kunne være til nytte, og som den haaber med bistand af kyndige mænd med det første at kunne iverksætte.

— Under Stockholmsudstillingen agtes der afholdt en religionsvidenskabelig kongres — en efterligning i mindre skala af religionsparlamentet i Chicago. Tanken er udmerket og vil forhaabentlig blive virkeliggjort. Der er ingen tvil om, at en saadan kongres herhjemme vil øve en betydelig indflydelse i retning af voksende tolerance, fordragelighed og forstaaelse — alt sammen god kristendom. Men det er vel kanske tvilsomt, om vore nordiske lande endnu eier betingelserne og den nødvendige forudgaaende udvikling paa dette omraade for at kunne tilveiebringe den alsidighed og den frihedens og tolerancens aand, der gjorde Chicagos parlament til saa smuk en seir. Man maa frygte, at grænserne bliver noget trange, og at det hele vil faa et lidt ensidigt præg. Kan Stockholm gjøre denne frygt tilskamme, saa ære være det derfor.

— Redaktøren af „*Review of Reviews*“ vedbliver at modtage svar fra geistlige og bibelforskere paa hans spørgsmaal, om han bør fortsætte med at popularisere bibelforskningens resultater. Svarene gaar i forskjellig retning. Flere roser høit den farvede bibel som en lettelse for teologisk studerende og lærde, men de mener, at den læge verden hverken kan forstaa den eller interessere sig for den. En mener, at populariseringen bør komme gjennem presterne, og at det derfor gjælder om først at faa deres øine opladte for det nye lys over bibelen. Han tror, at flertallet af prester i den engelske statskirke endnu ved meget lidet om det arbeide, som er udrettet paa dette felt. Chefredaktøren for den nye bibel mener, at tiden absolut er kommen til at gjøre den nye viden til allemands eie. Han minder om en kritikers ord, at Bibelen „er en bog, der er mere berømt end kjendt.“ Den, mener han, der selv har følt den vældige magt i Bibelens bøger, der har været grebet af profeter og salmer, og som i

Jesu ord og person har seet guddommens aabenbaring, vil have liden frygt for, at den bog kan tabe sin magt ved, at vi lærer at kjende og forstaa den bedre.

— Dette fortjener efterligning. Stortingsmænds opmerksomhed henledes derpaa. I den amerikanske stat Massachusetts har stat og kommune ret til at ekspropriere trær ved veikanten, eller de kan forbyde eierne af tilstødende skov eller have at hugge bestemte trær ved kanten af vei eller gade. Ingen maa hugge trær, der staar saaledes, uden først at underrette autoriteterne derom. Disse bestemmer da, om træet faar hugges eller ikke. Saaledes fredede trær merkes med bogstavet *M* (Massachusetts), og enhver mishandling af dem straffes. Loven gjælder alle trær, der støder til vei eller gade — skov, have, park osv. Naar en mand vil hugge i sin egen skov ved en landevei, maa han først underrette kommunen, der straks sender en mand til at undersøge sagen og merke de trær, staten overtager. Heller ikke veivæsenet tør hugge saadanne trær uden tilladelse fra de træbeskyttende autoriteter. — Det er bedrøveligt hos os at se vakre trær blive hugget ned, hvor det vil tage slegtled at erstatte dem. Og det hænder ofte. Man synes ikke at eie ærefrygt for gamle trær. Vi faar lære lidt æstetisk sans af yankeerne.

Bedes optaget i provinsbladene.

Ny literatur.

Otto Sinding: *Vers.* — Kr. 2.25.
—»— *Dommedag osv.* — Kr. 1.50.
—»— *Iraka,* drama i fire akter. — Kr. 1.25. — Aschehoug & Co.s forlag. — Kristiania.

Det er ikke en literær kunstner, man møder i disse bind; men det er Kunstneren — den poetisk seende og opfattende, den intenst følende menneskesjæl. Det er fremforalt mennesket — manden, som vandrer gjennem verden, ser dens syner, undres over dens gaader, harmes over dens smaalighed, ondskab og humbug; drømmer; plages af syner af en anden og stoltere verden; forarges over forskjellen mellem de to. Idealisten, som vredes, spotter, haaner, snærrer, tror — bliver for træt til at vredes længer og bare ler ad svaghederne, han før piskede; morer sig kostelig over dem, godmodig for det meste, af og til dog med skjærende foragt. Det er maleren, som har lagt penslen tilside for at forme sine tanker og den natur og de scener, der møder ham, i ord. For penslen strækker ikke til. Han ikke bare ser, han hører ogsaa — „de tunge taktfaste fjeld“ paa festdagen f. eks. — og han er selv med og vil være med i det, han ser — med sine refleksioner, drømme, stemninger, tanker. Derfor maa pennen til, og et forsøg gjøres paa at kaste sjælens indhold ud i ord og faa den afstøbt der. — En mand endelig med et særlig aabent blik paa det bisarre, det gruvækkende og det storslagne. Men gjerne ser han i eller ved siden af det storslagne noget latterligt smaat eller yderlig komisk. En kat synger sine kjærlighedsviser midt i den høitragiske stund.

Der lader sig vistnok sige meget mod digterens form og ordkunst. Ujevn er den i hvert fald, med lange stykker daarlig, ophuggen og opfliset prosa ind iblandt, men ogsaa med smaa utvilsomt egte digtstemninger, der staar mod a kritisk kradsning og syreprøve. Som helhed er her dog langtfra den sluttede form, der vel er digtets kjendetegn og synes, fra den stund det er læst, at være den eneste rette form for tanken. Dette er, som antydet, mere en poetisk, grublende, intens kunstnersjæls haardhændte og skissemæssige forening i ord af et uroligt, overfy:dt indre. Men det indre er interessant. Kampen med tvil og tro og grublerier griber ogsaa læseren. Og kunstneren holder man af. Man undrer sig over hans indfald, man sympatiserer med hans tvil og hug, man drages mod det alvorlige, spøgende, ærlige sind og varme hjerte, der sætter liv i de rare linjer. Naturlig nok kommer en saadan digter ind paa de dybeste livstemaer — religionens, ogsaa behandlet med et spøgende, men lidenskabeligt nok alvor.

„Herre, du himlens og jordens skaber,
hvis du har tid, saa laan mig dit øre,
jeg har et vigtigt spørgsmaal at gjøre.
Jeg frygter, at jeg min nattero taber,
hvis ikke jeg snart faar det greit besvaret,
og kun af dig selv, tror jeg, kan det blive klaret."

Det vigtige spørgsmaal er, hvorledes denne herre, som unegtelig raader for alt, ser ud. Og svaret er: „Se ned i dig selv. Finder du noget paa bunden dernede, som synes at være af nogen værdi, saa kan du saa trygt se mig deri . . . . Men finder du intet — saa er jeg intet . . . . ialfald for dig og dine lige."*)

I et andet digt, hvor han ser havet sluge levende mennesker, udbryder han: »Hvem er du, du kolde, haarde, ubarmhjertige, du grusomme, som lader et levende liv forgaa, blot forat det tankeløse skal faa noget at lege med? . . . . Bryst dig ikke, thi trods din rigdom er jeg dog tusenfold rigere end du, thi se, jeg elsker." — Utvilsomt: intet har Almagten at bryste sig af, liden og foragtelig er den mod os, ved den ikke, hvad godhed og kjærlighed er. Da er himlen her paa jorden, og helvede deroppe hos den.

— I *Iraka* har digteren taget fat paa en større opgave. Helten er en art nietzschiansk overmenneske, der redder et folk, strider mod og falder for den gamle gudsdyrkelse — ender i vanvid. Hvad egentlig forfatteren her har villet have frem, er ikke godt at sige. Stykket er uklart. Sympatierne kan ikke slutte sig til nogen side i dramaet. Man forbliver kold for dets tragedie. Iraka og hans modstandere forekommer en som staaende lige fjernt fra det, som kan dyrkes og hædres. Man væmmes ved Irakas svulstige ord og stokblindhed for alt, hvad naturen eier af kræfter udenfor hans egen lyst og vilje. — Har forfatteren kanske netop ment at stille disse to lige umulige yderligheder som billeder paa kjæmpende tidskræfter op mod hinanden? Vil han netop sige — af dette er intet godt, om der end er godt i begge dele?

Digtsamlingerne er skrevne for moderne mennesker, der virkelig lever og tænker. For saadanne vil de være værd mange bind af vanlig, indholdsløs ordmusik. De bør læses. De er et reelt stykke af tidens dybere aandsliv.

*) Det minder om en anekdote fortalt om en af Englands universitetsmænd. Han var en gammel professor, da en af studenterne kom stormende ind til ham og ønskede at vide, om professoren endnu i vor moderne tid, trods Darwin og dampmaskinen, virkelig kunde tro, at mennesket har sjæl. — Svaret lød: „Om *De* har nogen sjæl, unge mand, det ved jeg virkelig ikke, men trøst Dem med, at der er andre, som har det."

Tyrkernes udviklingsevne. H. Vambéry har i firti aar været bosat i Tyrkiet og har havt meget med dets oplysningsvæsen at gjøre. Han er en varm tyrkerven og har undertiden vovet sig vel langt i sine forsvar for tyrkerne. Saaledes gjengav engang „*Kringsjaa*“ en artikel, hvori han tog dem i forsvar i anledning af de armenske myrderier, hvis betydning og udstrækning han søgte at reducere til de af tyrkerne opgivne tal. Uheldigvis kom den internationale undersøgelseskommissions indberetning næsten samtidig med hans artikel og viste, at blodbadene var forfærdeligere, end nogen havde anet.

Atter rykker Hr. Vambéry loyalt ud til forsvar for det folk, blandt hvilket han har levet sit liv og vundet sine venner. Hans forsvar er dog denne gang ganske nøkternt og utvilsomt berettiget. Det giver blot kjendsgjerninger. Det er blevet sagt af statsmænd og politikere, at tyrkerne ikke er udviklingsdygtige, at Tyrkiet altid maa forblive en pestbyld. Han viser, at der i de firti aar, han personlig kjender til, har fundet en meget betydelig og lovende udvikling sted.

Der er neppe heller nogensomhelst grund til at anse tyrkerne for et uforbederlig lavtstaaende folk. Alle, som kjender dem, er enige om at tillægge dem mange gode egenskaber. Reisende foretrækker dem gjerne for grækerne. De skildres som ærlige, kjække, gjæstfrie, paalidelige.

Heller ikke gaar det an at gaa ud fra, at den muhammedanske religion er uforenelig med en høiere civilisation. Historien taler et andet sprog. Alhambras og Bagdads paladser vidner om en ikke saa fjern tid, da den muhammedanske verden var civilisationens og den kristne barbariets hjem. Under Koranens beskyttelse har kunster og videnskaber blomstret, samfundene ordnet sig, og et sundt og sterkt liv blevet udviklet. I vore dage gjenfinder vi inden Islams verden de samme reformstrømninger som inden kristenheden.

Her som saa mange steder er det det slette regjeringssystem, der maa bære skylden for elendigheden. Absolutiet og paladsstyret. Alle, der kjender forholdene, er enige om, at det er paa paladsfunktionærerne alle gode tiltag strander, og fra deres kreds de onde indflydelser udgaar. „*Kringsjaa*“ vil i næste hefte bringe en interessant artikel af en tyrkisk patriot om de virkelige forhold dernede.

Notitser.

— *En dyr bog.* I St. Francisko udkommer der en bog, som vil koste i pragtbind (der synes blot at være ét bind) over 9000 kroner pr. eksemplar og i billigste udgave 3700 kroner. Den handler om, hvad rigdom har udrettet i verden, og dens titel er „Rigdommens bog“. Den er omtrent udsolgt ved forhaandssubskription. De subskriberende er amerikanske millionærer og en mængde — europæiske fyrster.

— Forholdstalsvalg og referendum søges indført i flere amerikanske stater. Det sidste *er* tildels indført.

— I Chicago prædikede nylig den *første kvindelige rabbi* (jødisk prest).

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 15. APRIL 1897. HEFTE. 7.

Bukarest.

(Efter Jean Loverdo i *„Le Monde Moderne"*).

Den, der for knapt tredive aar siden besøgte Rumæniens hovedstad, maatte tro, han var dumpet ned i en vældig landsby. Paa maafaa løb de krogede gader, hvis brolægning var mer end mangelfuld, men hvis hjulspor var meget dybe; som væltede ud af en legetøis-æske, uregelmæssig og lunefuldt laa de smaa træhuse strøede over byens vældige areal, selv i de store hovedgader mødte man saare faa stenbygninger, — til gjengjæld traf man en rigdom af kjøkkenhaver, gjødselhauge, søppeldynger og smaa ydrebekvemmeligheder, som en mer kultiveret smag helst trækker lidt bort fra det store publikums blik. Ordentlig vandledning havde byen ikke, endnu mindre monumenter og lignende luksusgjenstande; den var en landsby at se til, og eiede en landsbys betydning.

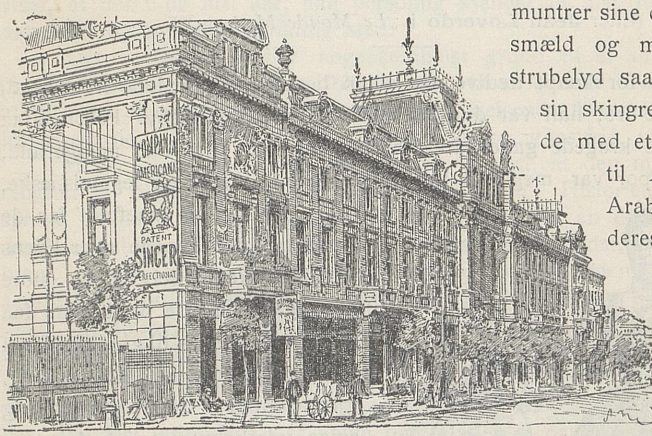

Fra forstæderne.

Men siden de dage er Bukarest forvandlet. Dens folketal er øget, ikke mindst ved indflytning, — den er blevet landets politiske og intellektuelle centrum, den har faaet en stilling, som nødte den til at brolægge sine gader og lufte ud i sine gjødselhauge, og den har faaet et aarligt budget paa 30 millioner, — for 30 aar siden naaede det saavidt 2.

Landsbyen er bleven en ung hovedstad, der kan maales med europæiske maal, som den ligger der og smiler paa begge sider af Dimbovstza-elven, — regelmæssige kvartaler er komne i de gamle husklyngers sted, elektrisk lys for gamle lygter, hvor før de krogede veie humpede afsted, løber nu asfalterede gader, og kjøkkenhavernes madjord trækker sig tilbage fra byens centrum eller viser sig i form af aristokratiske græsplæner.

Men sit nationale præg har Bukarest dog ikke mistet; dens indbyggere, livet paa dens gader, og selve byens udseende har bevaret en originalitet, der virker forfriskende paa den fremmede, — og midt i hovedgaderne ser man stadige møder mellem det gamle og det nye, nyeste pariser-moder gaar jevnsides med landets gamle dragter, — de elektriske sporvogne stopper op for at lade en oksevogn passere, mens driveren muntrer sine dyr med piskesmæld og med næse- og strubelyd saa orientalske i sin skingrende klang, at de med et slag fører os til Ægyptens og Arabiens byer med deres hylende æseldrivere.

Raadhuset. (Eforernes palads).

*

Som en grøn oase midt i de graabrune, solsvidde marker, der omgiver den, saaledes virker Bukarest. Ser man den fra høiden, eier den ikke Athens blændende glans, den er ligesom blegere, men dens afdæmpede farver har en mild ynde, man tilslut lærer at holde af. Og i solskin er det, som om der danser glitrende stjerner over den, — det er metaltækte kirkekupler og gyldne kors, der blinker og gnistrer.

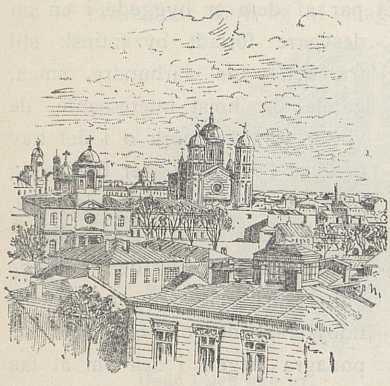
Og vi stiger ned fra høiden, — mere prosaisk udtrykt: fra vandværkets taarn, byens høieste punkt, — og begiver os ind i dens gaders mylder.

Der har vi først og fremst *Calea Victoriei*, — vistnok ikke den eleganteste, Bukarest eier, — men publikum har nu engang valgt den til yndlingsgade og promenadeplads, som *maa* besøges mindst en gang pr. dag af alle dem, der „er med“.

Her besørger byens lapse sin formiddagstur, — tilhest eller tilfods — dragt efter sidste modejournal fra Paris, rødblondt haar og en russisk

ganger synes at være nødvendighedsgjenstande for Bukarests løver. Her stødes man paa albuerne af bulgariske handlende, der traver om med nøgne fødder, i sid hvid skjorte med rød bord og med bredt læderbælte om livet, over skuldrene bærer de en lang stang med to vidjekurve fulde af frugt, og stangen svajer ved hvert skridt, kurvene svinger hid og did, og eierne skriger ud sine varers pris med skingrende stemme, der smelder op over al den larm, som vognhjul, sporvognsklokker, menneskers tale, hestesko og fodtrin kan skabe paa en gade.

Vogne af alle slags ruller i tæt strøm forbi os, oksevogne med plumpe træhjul og kokette landauere om hverandre; blandt kuskene bemerker vi som særlig karakteristiske de glatragede eunuker af Lipovanisekten; i fodsid silkekappe, med blaa huer sidder de deroppe paa bukken, styrer med forbausende færdighed og uhyggelig fart sine kjøretøier gjennem vognenes mylder.

Et stykke af hovedstaden.

Af betydelige bygninger eier denne gade ikke mange. Det kongelige palads, en uskjøn, karakterløs bygning, og nationalteatret er de vigtigste. Flere klubber støder vi ogsaa paa, og klubber har Bukarest en rigdoms mangfoldighed af. Klubben er nemlig en livsbetingelse for byens indvaanere; thi uden klub intet kortspil, og uden kort vilde adelsmænd, kjøbmænd og de rige bønder føle sig som udenfor livet og glæden. Og med faa skridts mellemrum ligger her paa Calea Victoriei „den kongelige klub“, „den konservative“, „den liberale“, „den konstitutionelle“, „den borgerlige“, „adelsklubben“, „sportsmandsklubben“, „landmandsklubben“ osv., som alle har mange smukke hensigter og formaal paa sine programmer, men hvis inderste bærende tanke dog er: kortspil. I samme gade ligger bladet „*L' Indépendance roumaine's*“ redaktionslokale, en prægtig bygning, men saa er ogsaa dette paa fransk skrevne blad et af Orientens mest indflydelsesrige.

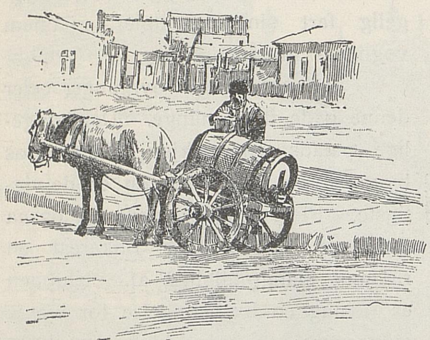
I de nærmest tilstødende gader findes adskillige bygninger, som uden skam kunde lade sig se baade i Wien og Paris: *Athenæums-bygningen*, der indeholder byens museum, offentlige bibliotek og største koncertsal, *universitetet* med statuer af de to berømte forfattere *George Lazare* og *Heliade Radulesca*, *præfekturet* og *eforernes palads*.

Ulige mere interessant er det dog at søge bort fra hovedgaderne med de fire-etages gaarde, ind til de mer afsidesliggende stillere strøg

Man vil hastig blive slaaet af den kokette ynde, disse bydele eier: Medens gaderne i de fleste andre europæiske hovedstæder, med sine ligehøie huse, opstillede stivt og stramt i rad og række, minder om et geled soldater, der staar under „giv agt", ens i udtryk, ens i holdning, ens i dragt, ventende paa et kommando-ord for at rykke taktfast fremover, saa ligner disse Bukarest kvarterer en fornøielig leir af smaa lystige soldater, hvis uniformer er brogede og fantasifulde, og som har kastet sig i græsset, hvor det groede blødest og grønnest.

Op over alle disse smaa, yndefulde bygninger, som snart bærer italiensk, snart byzantinsk præg, løfter sig kirkernes kupler.

Kirker har Bukarest en mængde af. De fleste er smaa, enkelte ikke stort større end en vanlig stue, men alle er de udstyrede med de byzantinske kirkers rigdom paa billeder. Et par af dem er byggede i en nu desværre forladt byzantinsk stil fra det 17de aarhundre, smaa, gamle og høist interessante, de virker som en mørk ø i det hav af lyse bygninger, der breder sig om dem. Alle har de sin legende, og alle eier de sin „specialitet". I *den* kirke kan den troende bukarestiske kristen med bedst udbytte bede om at faa sin podagra læget, i *den* om at faa sin datter bortgiftet, i *den* om at hans kjedelige nabo maa blive hjemsøgt af ildebrand og anden vanskjæbne, i *den* at hans svigermor maa bortkaldes til et for alle parter bedre liv.

Udsalg af vand.

* * *

Jo nærmere man kommer byens udkant, desto mer faar gadernes udseende og folkelivet det gamle nationale præg.

Her passerer man *Lepscani*-gaden, hvis talrige butiker virker helt orientalsk broget. Her har nemlig de jødiske kjøbmænd sine udsalg, og ud fra de smaa kramboder vælder saa at sige silke og bomuldstøi i hundre sterke farver, pelsværk, brokade, fløiel og slør, indvirket med purpur og guld, og over ens hoved rasler og lyser høist merkværdige skilter, alle smykkede med tegninger af dyr, i guld og sølv. Man vandrer i skyggen af et zoologisk billedgalleri.

Her støder man paa et torv, i gammel stil. Pladsen omgiven af træboder, og opfyldt af støv, høvogne, bønder i nationaldragt, fede okser og magre heste, samt zigøinerne og deres kvinder, de gule kroppe er

hyllet i filler og brogede sjaler, forgyldt dingeldangel rasler i det sorte haar og øinene lyser gløgt og skarpt, her er heste at bytte og bønder at snyde.

Ad trange, daarlig brolagte gader naar man ind i de fattige jødekvarterer, med smaa sorte værksteder og mørke butiker, fattigdommens lugt i luften og gammelt grønt mudder over det hele. Gustne kvinder med en flok fillede, skrigende børn hængende i skjørtet, gule ansigter, magre af sult og slid, det er mindet, som man tager med fra disse strøg.

Nøden i jødekvartererne er altid ligesom mer fortvilet end den, man møder andetsteds. Jøderne eier ingen ligegladhed, naar det bærer ind i elendigheden, disse seige, energiske mennesker kjæmper paa næverne mod sulten, og naar den saa ikke kan stænges ude alligevel, naar den lyser ud af brændende øine og af magre skarpskaarne ansigter, er den dobbelt forfærdelig at se.

Gade i den nye by.

Vi fortsætter veien; sparsommere og sparsommere bliver bebyggelsen, talrigere og talrigere bliver haverne og de grønne flækker, ganske sagte og uden bestemt afgrænsning glider byen over i de dyrkede marker, med smaa straatækte hytter, i agre, vingaarde og frugthaver.

*

Man siger, at vil man lære et folks smag og interesser at kjende, da skal man studere boghandlervinduerne. Og boghandlervinduerne i Bukarest fortæller, at folkets smag og interesse gaar i udpræget fransk retning. Fransk videnskabelig literatur og fransk skjønliteratur støder man paa overalt. Fransken er ikke alene overklassens modesprog som i Rusland, den er et sprog, der lever ved siden af det rumænske modersmaal.

Og det paastaaes, at denne forkjærlighed for fransk saa langt fra at udviske Rumæniens nationale præg snarere har hjulpet til at fæstne det. Dette land har jo været gjennemvandret, oversvømmet, erobret og herjet af saamange folkestammer, — landets sprog har engang været betragtet blot som et pøbelsprog, slavisk var kirkens og domstolenes sprog i det 17de aarhundre, senere under Osmanli-herredømmet var græsken det officielle sprog, — under alt dette hjalp interessen for fransk til at fastholde rumænernes følelse af sammenhæng med de *latinske* folk; de var de gamle romeres efterkommere, tiltrods for at slaviske folk beherskede dem.

Nu arbeides ivrig og heldig paa at udvikle og bearbeide folkets

sprog, det ny-latinske. Landet har en ung literatur, og Bukarest en række godt ledede aviser.

For kunst nærer byen en levende interesse. Paa nationalteatret spiller en meget respektabel trup; repertoiret bestaar jo mest af oversættelser fra fransk, men det tæller ogsaa enkelte originalarbeider: Noptea fortunosa, „En uveirsnat", af den indfødte digter Caragale, trækker stadig fuldt hus. Der findes ogsaa en skole af unge malere, som holder aarlige udstillinger i Athenæet. For streng maalestok bør man jo ikke lægge paa disse første forsøg, og en stor del af billederne burde benyttet anledningen til ikke at vise sig for publikum; men der er dog særlig blandt landskabsmalerierne, saamange billeder, der viser unge øines friske syn paa naturen, at det lover godt for den rumænske malerkunst.

Den kunstmæssige musik dyrkes først og fremst i operaen, hvor italienske komponister er i høi kurs. Men vil man høre den ægte, nationale musik, faar man søge zigøinermusikanterne, de saakaldte *lautars*, som slaar sine strenge og synger sine sange i alle offentlige haver, i kaféer, i kneiper og ved gjestebud. De har som de gamle græske rapsoder bevaret fædrenes „musik" i ord og melodi, og foredrager kompositionerne paa de nationale instrumenter. Lautar-orkesteret bestaar af en panfløite, to violiner og en cobza, et instrument, der har stor lighed med den baskiske tromme med gitarstrenge spændt over trommeskindet. Deres musik er ganske eiendommelig: Først kommer en hel regn af skarpe, korte toner, som saa gjennem en række kadancer gaar over i blødere akkorder. Veg og traurig sætter vanligvis melodien ind, for pludselig at afbrydes med vilde skrig og skjærende klager, saa gaar den atter over til vemodige, bløde rytmer. Denne musik er saa yndet, at man ikke kan tænke sig nogen fest uden lautars.

* * *

Paa *Calea Victoriei* ser man det aristokratiske gadeliv bølge, i de afsides kvarterer møder man nøden, og vil man se folkets jevne lag i godt humør, bør man begive sig hen til de offentlige haver.

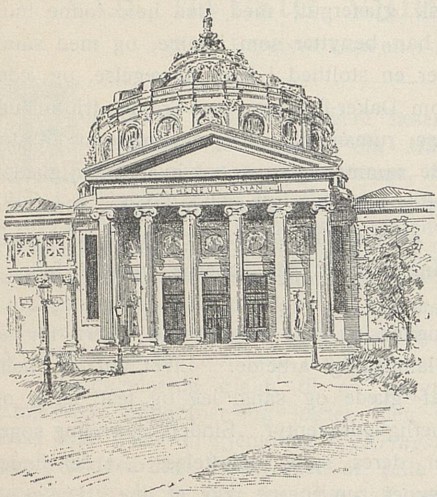
Først og fremst til den store *Cismegiu*. Den ligger nær statstrykkeriets imponerende bygning og var før i tiden en pestfyldt myr, nu er den en henrivende park med smaa sjøer, alleer og grønne græsplæner. Der spiller militærorkestre, der synger *lautars*, der lokker smaa restauranter, og der boltrer byens børn sig i græsset. For den jevne Bukarester er Cismegiu, hvad Prateren er for wienerne, søndags- og sommeropholdssted, forlystelsespark og surrogat for „landliv".

I enkelte af byens offentlige haver skulde man tro, man befandt sig i en tysk „biergarten". Skummende øl i svære seidler, tyske snadder,

tysk tobak, tyske sange og tysk-udseende kellnere. Og man er i virkeligheden kommen ind i et stykke Tyskland. I disse haver er det nemlig den tyske koloni, sterkt hebræisk præget, som dominerer. Kun nu og da høres et egte rumænsk ord gjennem den øllede tyske larm.

I de egte rumænske restauranter og offentlige haver dyrkes Gambrinus meget mindre, de indfødte holder sig til Bacchus. Paa den nationale spiseseddel paraderer altid den hvide landsens vin, der serveres i de elegante restauranter og i de simple spisekjeldere, ganske som øllet i Tyskland. Til den serveres i almindelighed en portion *mititei,* en art sterkt krydrede kjødpølser, det indfødte kjøkkens bravurstykke.

Men det mest brogede billede af byens folkeliv vil man faa, om man besøger det store mai-marked, *Mochi;* da morer det ganske folk sig hele otte dage tilende. Alle samfundsklasser er med, hundrer af vogne ruller stadig over Calea Mochitor, maalet er den store markedsplads i byens udkant. Fjæleboder, udsalgsborde, telte, karuseller, „flyvende handlende“ staar tæt i tæt; der byder fjeldbønderne sine vidjekurve tilsalgs, der falbydes hjemmegjort trævirke, der pottemagervarer, der jern- og metalarbeide. Og bøndernes kvinder staar og lyser i hvide liv og med forklær saa forgiftig gilde og brogede, at man vilde faa ondt i øinene af at se paa dem, hvis ikke pladsens støv lagde et graat slør over den sterkt farvede stas.

Athenæums-bygningen.

Pludselig viger mængden tilside og danner kreds, en enkelt violin sætter i med en uhyggelig ensformig melodi, og gjennem støvskyer ser man en skare mennesker, klædt i hvidt og med bjælder paa benene, træde en forunderlig dans; det er *calucharer,* en stamme fra Karpatherne. Midt i den dansende kreds staar lederen, en maskeret mand, der svinger et træsværd, truende mod enhver, der aabner munden; og danserne vrider sine legemer i krampagtig vildhed, de hopper og springer som rasende, hvirvler som i vanvittig extase. Og alt under dybeste stilhed, kun den enslige fiolin hviner og hidser. Og man gribes af uhygge ved synet, dansen der paa den støvede markedsplads er jo et minde om oldtidens

mystiske saturnalier, man mindes de bortgjemte fjeldbygders bakkiske danse i den graa oldtid, og de saliske præsters extatiske løb om Numas hellige skjolde, — alle disse uhyggelige dansemysterier lever altsaa endnu hos de gamle romeres efterkommere.

*

* *

I almindelighed har rumænerne vakre, brune ansigter, udtryksfulde øine, en fint tegnet mund, hvis smil viser to rækker blændende hvide tænder. Deres hænder og fødder er overordentlig smaa og velformede; sit nationalkostyme bærer de med ædel gratie, som slaar en fremmed med forbauselse. Saadan en rumænsk gjætergut, med den høie lodne hue, med det brede læderbelte, det han benytter som lomme, og med saueskindet kastet over skuldren, eier en stolthed i hver bevægelse, og ædel ynde i holdning, der minder en om Daker-figurerne paa Trajans triumfbue.

De eier megen poetisk følelse, rumænerne. Deres sprog har en stor rigdom paa billeder og fantasifulde sammenligninger, og hvad enten glæden griber dem, eller mindet om fortids bedrifter, eller den følelse, som med et uoversætteligt ord kaldes *doru*, en blanding af sorg og haab, af smerte og elskovs glæde, altid falder sang dem let paa læberne, versene fødes i nuet og strømmer afsted.

Men som alle stemningsmennesker har rumænerne svært for at tvinge sig til sparsomhed og planmæssigt arbeide. Livet vil de helst tage som en uafbrudt række af glæde og sang, leg og fest, latter og spaserture paa promenaden og kjærlighedseventyr. Sindets spænding søger de i kortspil, elskovs glæder er deres sinds opløftelse. At der findes noget, som heder elskovs sorg, synes rumænerne ikke at ane; *skinsygens* raseri og smerte kan de tilnød føle, men kjærligheden skal byde glæde og lystige eventyr. De vil have en elskov, som ler, og de ler til den igjen.

De rumænske kvinder eier den samme stolte ynde som mændene; hvad enten de bærer nationaldragten, den vide, broderede skjorte, det folderige liv, det brogede forklæde og kjeden af guld-dingel og smaamynter om haaret, eller kjole efter sidste parisermode, de imponerer ved ynde og smag.

Hvad aandelige gaver angaar, besidder de en intellektuel lethed og slagfærdighed, som gjør dem til orientens pariserinder.

Og over dem alle straaler deres dronning. Hun sidder langt inde i Karpathernes skogstilhed, hvor slottet Sinaïa løfter sig som en kunstnerdrøm, en trolddom har gjort til virkelighed. Der har *Carmen Sylva* skabt sine verker, derfra virker hun som en mor for sit folk, som en fører for dets ungdom og mæcen for dets kunst og literatur.

Og vi vil slutte med en kompliment, som en gammel vise siger Rumæniens hovedstad og dens kvinder:

„Og har du drukket Dimbovstzas vand,
Forlader du dens bredder ingensinde;
Og har du seet Rumæniens fagre kvinde,
Du aldrig, aldrig hende glemme kan.“

Vor nyeste viden om Venus.

(Efter Percival Lowell i „*Atlantic Monthly*“).

Forfatteren vil være tidligere læsere af „*Kringsjaa*“ kjendt fra en interessant artikelrække om *Mars* i Bind VI. Han er en amerikansk astronom og millionær, der har oprettet et eget observatorium i Klippebjergenes høifjelde paa *Flagstaff* i Arizona. Hensigten hermed var at slippe bort fra lavere regioner og mere omskiftelige og fugtige klimaters forstyrrende indflydelser. Paa det valgte sted har man en merkelig klar, tør og stillestaaende atmosfære, der tillader iagttagelser, som vilde være umulige lavere nede eller paa andre steder af jordkloden. Her har forfatteren omgivet sig med en stab af dygtige astronomer, blandt hvem M. W. Pickering paa forhaand havde et verdenskjendt navn.

Iagttagelserne gjaldt til en begyndelse særlig Mars, og en række udmerkede fotografier og karter blev taget af denne planet. En del af disse blev i sin tid gjengivne i „*Kringsjaa*“, og et af dem ledsager ogsaa nærværende artikel. Netverket af rette linjer, som sees i billedet svarer nøiagtig til, hvad der fra Flagstaff sees. Linjerne er som trukne med lineal, — og ikke det alene; de er geometriske linjer, udlagte med største nøiagtighed, storcirkelbuer paa Mars's overflade. Paa grundlag af disse tegninger og en række iagttagne farvefænomener (planeten skifter farve med *sine* aarstider fra rødliggult til blaagrønt) opkonstruerede forfatteren i de nævnte artikler en spændende skildring af planetens liv, geografiske og klimatiske forhold, og konkluderede med, at den utvilsomt beboes af tænkende væsener, der efter al sandsynlighed staar paa et høiere civilisationstrin end jordens beboere.

Artiklerne har siden været gjenstand for diskussion al verden over. Flammarion har udnyttet forfatterens iagttagelser og fotografier til spekulative artikler i samme retning; men her hjemme synes de ikke at have vakt den opsigt, som sagen fortjener. Interesserede læsere, som ikke i sin tid har læst Marsartiklerne henvises derfor fremdeles til disse („*Kringsjaa*“, Bind VI).

Nu fremlægger samme forfatter sine og kollegers seneste iagttagelser ogsaa af Venus og Merkur. Der er intet sensationelt eller spændende ved disse; men de vil aligevel findes ganske interessante.

I.

Det maa ved første blik synes underligt, at Venus, vor nærmeste planet, af alle himmellegemer skulde være den, som vi hidtil har vidst mindst om. Naar det betænkes, at vi har udfundet den fysiske sammensætning af stjerner, der er saa langt borte, at det tager lyset hundreder af aar at naa fra dem til os, saa maa det forundre, at omtrent intet vides om et himmellegeme, som i lysmaal blot er to minuter fjernet fra os.

Ogsaa om de andre planeter ved vi mere end om Venus. Om Jupiter har vi lært meget og kan slutte os til mere; endog om Saturn ved vi noget; mens vi om Mars ved mere, end enkelte endnu vil tro. Og alligevel er Jupiter os aldrig nærmere end 14 gange Venus's afstand fra os, og Mars er, naar den er os nærmest, en trediedel til længer borte end den planet, som er opkaldt efter kjærlighedens gudinde.

Aarsagerne til vor manglende viden om Venus er flere. Først og fremst dens stilling. Dens bane ligger indenfor jordens; naar den er os nærmest, befinder den sig derfor mellem os og Solen, og vender altsaa den mørke side mod os. Dertil kommer, at den for iagttagere paa jorden aldrig fjerner sig meget fra Solen. Den svinger om den, og skjules derfor af dens straaler, naar de to er sammen over horisonten, mens den gjøres utydelig af taage og uklarhed, naar Solen er gaaet ned, og planeten derfor staar nær horisonten. Om dagen er det som oftest yderst vanskeligt at iagttage stjernerne, fordi atmosfæren paa grund af varmen er altfor urolig. Heldigvis fandt man det i Fagstaffs kolde, rene luft næsten lige saa let at gjøre iagttagelser om dagen som om natten.

Disse aarsager har gjort, at vi indtil de allersidste aar intet andet har vidst om Venus, end at den har en atmosfære — hvad der opdagedes ved dens solgjennemgange. Vi manglede den mest elementære viden for at kunne danne os en forestilling om planetens tilstand og udseende. Vi var uvidende om dens aarstider og dag; vidste ikke engang, om den havde nogen dag.

Men netop af dette, om en planet har en dag eller ikke, afhænger dens hele tilværelse og tilstand. Inddelingen i dage, forskjellen og afvekslingen mellem dag og nat, skyldes, saa vidt vi kan se, alle de fænomener, som vi grupperer under benævnelsen *liv*. Ingen dag, intet liv. Alt liv afhænger af visse stadige forandringer og afvekslinger i naturen. Saaledes kræver al vækst en vandforsyning; men afvekslingen mellem dag og nat opretter et kredsløb af meteorologiske forandringer, der gjør regn og vandforsyning mulige. Uden afveksling af dag og nat maatte en planets klimatiske forholde snart komme i absolut ro og ligevegt — det vil sige stilstand og død.

Om en planet skal have en dagsinddeling eller ikke, afhænger af

dens omdreiningshastighed om sin egen akse. Der er kun én bestemt hastighed, som gjør, at den ingen dag faar; med alle andre hastigheder faar den en længere eller kortere dag. Men visse kræfter i naturen stræber rigtignok altid efter at bibringe planeterne netop den ene hastighed, som ophæver afvekslingen mellem nat og dag og derved bringer alt liv til at uddø.

Denne hastighed er den, hvormed planeten bevæger sig rundt Solen. Naar den dreier sig rundt sin egen akse i samme tidsrum, hvori den bevæger sig om Solen, saa har den ingen afvekslende dag og nat. Den vender da altid samme side til Solen. Der er dag paa en side (og paa samme steder) og nat paa den anden i al evighed. En evig dag og en evig nat, som deler planeten mellem sig.

Næst efter dagsindelingen i vigtighed kommer aarstiderne. En planet uden aarstider vilde i hvert fald være et underligt opholdssted — et umaadelig hedt belte om ekvator, iskolde poler og gradvise overgange mellem disse; men ingen forandringer. Om en planet har aarstider eller ikke, afhænger af dens akses stilling. Staar den lodret paa dens omdreiningsplan om Solen, saa har den ingen aarstider. Læner den noget ud fra den lodrette linje, saa er der aarstider; læner den meget ud, saa bliver der et forunderligt kaos af aarstider.

Vor uvidenhed om disse ting skyldes den manglende evne til at se noget paa Venus. Den har til nylig blot vist sig for astronomerne som en bleggul skive uden gjenkjendelige merker. Men uden saadanne kan hverken dens omdreiningshastighed eller dens akses heldning maales.

II.

Francesco Bianchini var den første, som med tilsyneladende held undersøgte Venus's skive. Det var i slutningen af det forrige aarhundre. Han troede, at han saa visse skyggeagtige merker paa skiven og fra disse tegnede han et kart over Venus og anslog dens „dag“ (eller tiden for en omdreining om dens akse) til 24 jorddage og 8 timer.

I 1779 anslog derimod den utrættelige Schroeter omdreingsperioden eller Venusdagen til blot 23 timer 21 minuter og 19 sekunder — altsaa omtrent en jorddag. I 1809 gjentog han sine beregninger og iagttagelser og angav Venusdagens længde med en i lys af senere viden løierlig nøiagtighed til 23 timer 21 minuter og 9.977 sekunder. I 1842 foretog De Vico og hans assistenter i Rom en række af 11,000 opmaalinger og beregnede deraf Venusdagens længde til 23 timer 21 minuter og 21.9345 sekunder. De gjenfandt ogsaa alle Bianchinis merker, hed det.

Intet af betydning er siden foretaget, før adskillige forskere ganske nylig har taget sagen op igjen. Først og fremst italieneren S c h i a p a r e l l i

(opdageren af Mars's kanaler), hvis gode syn og store indsigt bragte ham til først at mistænke Venusdagens længde for at være noget ganske andet end 24 timer. I 1890 kom han efter en meget indgaaende undersøgelse til det resultat, at Venusdagen sandsynligvis er *uendelig;* det vil sige, at planeten formodentlig fuldender en omdreining om sin akse paa samme tid, hvori den fuldender sit løb om Solen (225 dage). I hvert fald, udtalte han, er Venusdagen ikke kortere end seks maaneder og ikke længer end 9.

Samme aar bekræftedes disse beregninger af franskmanden Perrotin, der anslog dagens længde til 195—225 dage. Men i 1891 offentliggjorde Niesten en afhandling over iagttagelser fra 1881—90, og hvoraf han fandt De Vicos korte dag bekræftet. Endnu senere har Trouvelot holdt paa en 24 timers dag. I 1895 forsvarede Leo Brenner den korte dag, hvorpaa Schiaparelli gjenoptog sagen til fornyet drøftelse og fastslog, at en Venusdag paa 224.7 dage nu er hævet over tvil. Mascari og Cerulli kom paa samme tid til samme resultat.

Men de „merker", hvorpaa disse beregninger grundedes, var alle saa svage, at kun iagttagerne selv kunde overbevises ved dem. Man troede, at Venus endnu befandt sig i samme geologiske periode som vor jord i kultiden, og at den var omhyllet af skyer, der gjorde dens overflade usynlig.

III.

Saaledes stod vor viden om denne vor naboplanet, da i august 1896 de iagttagelser paabegyndtes ved Flagstaff-observatoriet, hvis resultater her skal meddeles. Venus begyndte netop at være aftenstjerne, om den end var saa nær solen, at den var usynlig for det blotte øie og kun saaes, naar kikkerten vendtes mod dens paa forhaand beregnede plads. Af denne grund maatte den iagttages om dagen, og luften paa Flagstaff viste sig udmerket skikket dertil. Planeten viste sig ofte saa tydelig som skaaret i staal paa himlen.

Dernæst maatte der anvendes forholdsvis svag forstørrelse. Det er ingenlunde saa, at jo mere en kikkert forstørrer, desto mere faar man se. Ingen af *planeterne* taaler sterk forstørrelse. Atmosfæren og visse lysvirkninger gjør da gjenstanden utydelig. Særlig er dette tilfældet med Venus, hvis belysning er straalende, mens alle merker er yderst svage. Bedst saaes den med en forstørrelse, der viste den omtrent som maanen for det blottede øie. Forstørredes den til mere end det firedobbelte af dette, saaes intet.

Planeten viste sig først for os beretter Lowell, omtrent som maanen ser ud, naar den mangler 1½ dag paa at være fuld; kun at den var

langt mere straalende; ti skjønt det var dag, skinnede den paa himmelhvælvet som maanen mod en mørk nathimmel.

Vi saa straks, at skiven var „merket". Tydeligst var en flek paa den lavere venstre del af skiven. Langs kanterne saaes ogsaa smaa udvækster.

Samtlige merker iagttoges nu fra dag til anden. Vi lærte snart at kjende dem igjen, og efterhaanden blev den hele skive kartlagt. De fleste merker udgjør brede linjer, fem til ti gange saa lange, som de er brede. Mange er taalelig rette og tilsyneladende af ens bredde i deres hele længde. Andre er krogede og af afvekslende bredde. Elleve af dem straaler ud fra et enkelt punkt. Men der er dog en slaaende forskjel mellem disse uregelmæssige linjer og det fine geometriske netverk af tegninger paa Mars. Her har vi øiensynligen blot naturfænomener for os. Foruden linjerne er der flekker. Undertiden ligger disse flekker i linjerne, undertiden udenfor dem.

Men alle merker er ganske svage om end tydelige. De er de svageste merker, vi har iagttaget inden vort planetsystem. Ikke alene er merkerne mindre sorte end paa de andre planeter, men de lyse dele er mere lysende. Det ser ud, som om overfladen var tildækket af noget (en atmosfære), der lod de mørke linjer synes mindre mørke og de lyse flader mere lysende, end de virkelig er.

En anden slaaende egenskab ved planeten er mangelen paa farve. Skiven er overalt straagul. „Sort og hvidt" overlagt med bleggult. Ingen af de vakre farver og farvevekslinger, som Mars viser. Heller ikke Jupiters og Saturns „gløden". Sammenlignet med de øvrige planeter er Venus en ensformig, uinterressant, neutral tingest.

IV.

Kan vi først iagttage tydelige merker paa en planet, saa kan vi ogsaa med største nøiagtighed beregne dens dags længde. Ved at tegne og maale disse merker til forskjellige tider kan vi fastslaa deres bevægelse i mellemtiden, og deraf kan vi ved den sfæriske geometris hjælp beregne aksens stilling og omdreiningshastigheden. Saa nøiagtige er disse beregninger, saa ubetydelige maalinger skal der til, at hvis en iagttager anbragtes i en afstand af 65 millioner kilometer fra jorden med et godt teleskop, saa vilde to minuters iagttagelse være tilstrækkelig til at vise ham, at jorden dreier sig om sin akse med en ganske anden hastighed end om Solen, — at den har en forholdsvis kort dag. Vi ved dette, fordi vi selv har gjort samme erfaring og iagttagelse overfor Mars. Fire

minuter er nok til tydelig at vise os, at dens merker skifter stilling, — at den har en kort dag.

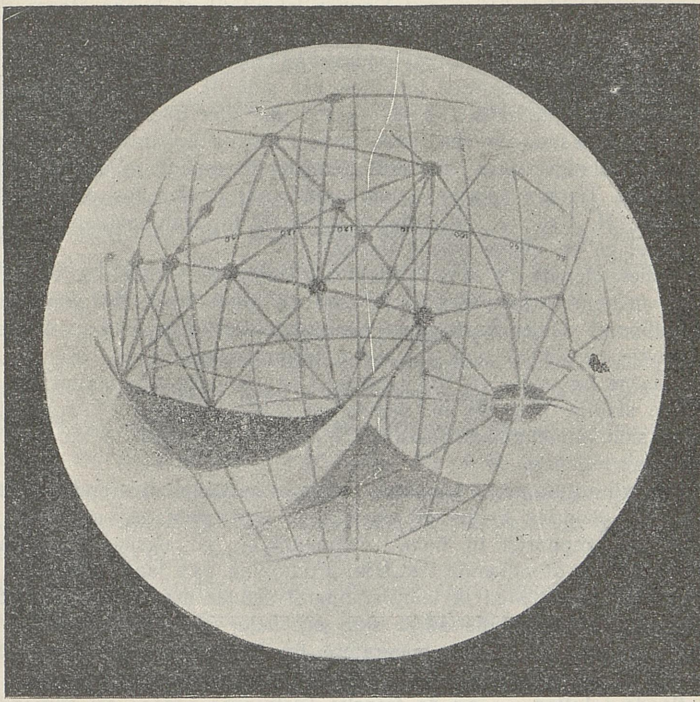
Ganske anderledes forholder det sig med Venus. Det ser man øieblikkelig. Hverken minuter, timer eller dage bringer nogen synbar forandring i dens merker. Disse viser sig stadig paa samme steder. Det blev saaledes straks klart, at man her havde at bestille med en ganske anden dag end jordens. Den positive og nøiagtige bestemmelse af dens længde var ogsaa meget let. Ved omhyggelige maalinger godtgjordes det, at Venus dreier sig om sin egen akse nøiagtig i samme tid, hvori den fuldender sit løb om solen — eller henved 225 dage. Den vender saaledes altid samme side til solen, har evig dag paa den ene halvkugle og evig nat paa den anden.

V.

Heraf følger for det første, at vi aldrig vil faa se mere end den ene side af Venus. Vistnok vender den efterhaanden alle sider til os, men da den oplyste del er den eneste del af den, vi kan se, og denne altid er den samme, saa er det blot denne halvdel, vi kan lære at kjende. Dens mørke side maa altid forblive os ubekjendt. Vi kan slutte os til dens udseende, men aldrig se det.

Dette har imidlertid forholdsvis liden betydning — absolut ingen betydning for planeten selv. Men den evige og uforanderlige dag og nat har ganske anderledes indgribende virkninger for planeten selv. Dens ene halvdel er altsaa stadig udsat for solens straaler og altid lige meget udsat. Den anden halvdel modtager aldrig en solstraale. Den er derfor mørk og kold som vore poler i vinternatten. Følgen heraf er, at ifald Venus engang har havt vand nogenlunde jevnt fordelt over sin hele overflade, saa maa efterhaanden dette have fordampet paa den lyse side og drevet over til den mørke, hvor det har slaaet sig ned som is. Da der fra den mørke side ingen fordampning og ingen smeltning finder sted, saa har intet vand kunnet forlade den og vende tilbage til den lyse side. Efterhaanden maa derfor alt vand have forladt den lyse side og slaaet sig ned som isfjelde og ismarker paa den mørke. Planetens ene side er en evig ismark, dens anden en evig ørken. Liv kan ikke eksistere der, skjønt Venus har en atmosfære.

Sne- eller ishætter ved polerne skulde saaledes ikke sees paa Venus (paa Mars ser vi saadanne og ser dem gradvis smelte bort i løbet af Marssommeren), idet den isteden har en hel halvkugle af is og sne; men denne er rigtignok usynlig for os. Saadanne „polhætter“ sees i virkeligheden heller ikke.

Flagstaff-fotografi af Mars.

Man har længe iagttaget et svagt fosforescerende lys, der kommer fra den mørke side af Venus, og man har hidtil forgjæves søgt at forklare det. Det er muligt, at dette lys er en reflektion fra planetens ismarker af den belysning, som den modtager fra jorden, de andre planeter og stjernerne — stjernelysets refleks fra Venus's evige isørken.

(Sluttes.)

Telegrafi uden traad.

I tilslutning til „*Kringsjaa*"s artikel om dette emne i forrige hefte, skal her meddeles et par yderligere oplysninger. Den nye telegraferingsmaade har to samtidige opfindere: den i forrige artikel nævnte italiener Guglielmo Marconi og — betegnende nok for vor tid — en hindu, dr. Jagadis Chunder Bose. Den sidste har sendt en „elektrisk bølge" gjennem tre stenmure, hinsides hvilke den efterat have gjennemløbet uden spor af traad eller ledning en afstand af 75 fod affyrede en pistol og

ringede paa en klokke. Kun metal synes istand til at kunne stanse disse bølger.

Men italieneren, der blot er 22 aar gammel, har drevet det endnu videre. Ved at eksperimentere paa den ene side af en større høide eller et fjeld, fandt han, at hans „bølger“ enten gik over eller gjennem fjeldet — i hvert fald naaede de den anden side og satte apparater i bevægelse der. Marconis bølger gaar lige lukt gjennem alt muligt — ogsaa metaller (som stansede Hertz's bølger). Som omtalt har chefen for det engelske telegrafvæsen, H. Preece, interresseret sig sterkt for Marconis opfindelse og agter at foretage en række forsøg dermed.

Der tales allerede om at telegrafere uden traad eller kabel fra New York til London mellem to stationer, som ikke vil koste over 200,000 kroner mod de millioner, der nu nedlægges i transatlantiske kabler. 50—60 hestekræfter skulde give kraft nok til saadan telegrafering.

Fyrtaarne og skibe vil forsynes med de nye telegrafapparater og i tæt taage sende stadige bud om sin stilling ud i alle retninger. Andre skibe vil da paa sine modtagelsesapparater til enhver tid kunne aflæse havets udseende omkring dem.

I krig vil adjutanterne afskaffes. Den øverstkommanderende vil sende sine ordre pr. elektrisk bølge direkte til sine underordnede, og disse paa samme vis sine rapporter til ham. Formodentlig vil ogsaa disse bølger kunne benyttes til at antænde fiendens krudtoplag paa lang afstand. Kanoner behøves ikke. Med et telegrafapparat sender man blot en gnist ind i krudtmagasinet paa det fiendtlige skib og lader saa dette besørge sin egen ødelæggelse. Kan man telegrafere fra New York til London, saa kan vel ogsaa den engelske admiralstyrelse fra London af blæse hele den franske flaade i luften — og de franske fæstninger ogsaa; og omvendt.

Følgen heraf maatte blive, at det land var værst stillet i en krig, der havde mest krudt, og det første man efter en krigserklæring maatte gjøre, vilde være at skaffe alt krudt hurtigst mulig i sjøen — afvæbne. Jo mindre rustet, desto sikrere blev man . . . .

Signor Marconi vil kanske fortjene den første Nobelske fredspræmie.

— *Musee Social* i Paris er en i sit slags enestaaende institution. Det er dens opgave at befordre studiet af praktiske arbeiderspørgsmaal i vor verden. Institutionen har sin egen kapital; den grundedes i 1894 af greven af Chambrun, som dertil gav 1,700,000 francs. Den søger at holde sig underrettet om alt af *praktisk* natur, som nogetsteds i verden gjøres for at bedre de arbeidende klassers kaar. Alle saadanne oplysninger søger den saa atter at sprede i størst mulig udstrækning. Den har et større bibliotek af denne art, og stiller nu hjælp til interesseredes disposition. Den har ogsaa en permanent udstilling af modeller til arbeiderboliger, smaahuse osv., osv. — Foredragsrækker afholdes ogsaa. Men dens væsentlige arbeide øves gjennem offentliggjørelse af alle de oplysninger den evner at samle.

Mississippiflodens regulering.

(Væsentlig efter *„Harper's Weekly“*).

Mississippifloden eller *Miche Sepe*, det indianske navn, hvorfra det engelske er afledet, og som betyder „Vandenes fader“, er som bekjendt, naar dens biflod Missouri medregnes, den længste flod i verden. Dens dalføre udgjør hele den centrale del af Nordamerika og er saa at sige en verden for sig, der ligesom Ægypten faar karakter af den vældige flod, som rinder majestætisk gjennem den. Dens munding og sydlige del rinder i et halvtropisk klima gjennem sletter beplantede med sukkerrør og bomuld. Dens kilder og nordlige del kjender vintre, hvor kviksølvet forbliver frosset i lange tider med stadige temperaturer af 40 og 45 ^{0} under frysepunktet. Og dog — det er en af denne dals merkeligheder — naar sommertemperaturen i disse nordlige dele lige saa høit op som ved flodens munding. Byen St. Paul f. eks. har kanadiske vintre og næsten mexikansk sommervarme.

Det er en verden for sig med sine egne klimatiske naturlove, med uhyre og voldsomme forandringer, med storslagenhed over alle fænomener, og med en vis lidenskabelig yderliggaaen i alle retninger.

Fra St. Louis til havet er flodens midlere bredde en kilometer med en dybde af 75—120 fod over det hele og en strømhastighed af $3^3/_4$ km. i timen. Selv de sværeste bifloder gjør intet indtryk paa denne vældige vandmasse; de forsvinder sporløst i den.

Altid dyb og svær, svulmer den under vaarregnen og issmeltningen op til uhyre dimensioner; stiger i sit leie op til 50 fod over det normale nivaa; strømmer, naar den faar raade sig selv, ind over det omliggende lave land, som den selv har skabt, og lægger hele stater og riger under vand.

Seilbar er den til enhver tid lige op til faldene ved St. Anthony ved byerne Minneapolis og St. Paul i Staten Minnesota. Denne seilbare flodlængde er 3500 km. — næsten 3 gange Rhinens hele længde og betydelig mere end Donauens. Floden er seilbar ogsaa ovenfor faldene paa en strækning af 800 km. Men faldene afbryder seiladsen; fra dem kan derimod endog større dampere gaa lige ned til mundingen.

Den nedre del af floden dannes, som bekjendt, ved en forening af den egentlige Mississippi med bifloden Missouri. Den sidste giver en større længde end selve hovedfloden. Dens kilder er 6600 km. fra havet — en længde, der er over 1000 km. større end Amazonflodens og 700 km. større end Nilens. Ad denne vei er floden seilbar for større

dampskibe fra New Orleans paa en uafbrudt strækning af 5000 km., næsten Amazonflodens hele længde — eller som Donau, Rhinen og Rhone skjødet paa hverandre.

Til dette kommer yderligere 2500 km. seilbare bifloder. Mississippien selv er en vakker, blaasort flod, men Missourien er tykt mudret og graa, og efter foreningen antager den samlede flod dennes karakter og farve. Fra ovenfor St. Louis flyder den i en dyb, bred rende i den uhyre alluviale slette, som den selv har skabt, og ved flomtid er dens nivaa høiere end slettens. Derfor er floden her paa begge sider inddæmmet ved „diger". Hele dens delta ved New Orleans ligger under flodens nivaa endog ved normal vandstand og udgjør saaledes med sine diger den Nye Verdens Holland. Langs hele det nedre løb er bredderne paa begge sider sterkt opskaarne af kanaler, bifloder, sjøer og sumpe, der staar i forbindelse med floden og ved høivande er høiere end det mellemliggende land.

Det har derfor været nødvendigt at udføre en række kjæmpemæssige ingeniørarbeider for at gjøre hele den nedre Mississippidal beboelig.

Disse arbeider paabegyndtes allerede i 1717, da den franske guvernør i Louisiana lod opføre diger imod floden til beskyttelse for byen New Orleans. Jordbrugerne, eller som de der kaldes „planterne" (af sukker- og bomuldsplantninger — „plantager"), begyndte straks derefter at beskytte sine eiendomme paa samme vis. Hver planter opførte et dige imod floden saavelsom imod alle de kanaler og arme, der i mængdevis fører fra floden ind i landet. Nogen tid senere begyndte planterne at slaa sig sammen sognevis om at vedligeholde disse fæstningsverker imod den vældige flod. Men først et aarhundre senere, i 1828, tog staten Louisiana selv fat paa dette arbeide. Det blev da straks udført mere systematisk. Istedenfor at bygge diger imod alle de utallige arme og forgreninger af floden, begyndte man ved flodkanten at opdæmme disse arme og forgreninger — bygge et dige tvers over dem og lade dem tørre ud. Derved forenkledes arbeidet betydeligt, og floden selv kom under bedre kontrol. I 1844 var alle saadanne arme eller kanaler paa flodens vestre bred afstængt paa en strækning af 1000 km. fra mundingen. I 1850 tog den nationale regjering sig af sagen og lod udføre omhyggelige opmaalinger og kartlægninger af hele Mississippidalen. Imidlertid havde de enkelte staters regjeringer skredet ind og under samarbeide med private, amter og herreder faaet udført et betydeligt arbeide. Paa en strækning af 1000 km. var begge bredder beskyttede ved diger, og tusenvis af $km.^2$ land, der før havde staaet under vand hvert aar, gjort beboeligt.

Da borgerkrigen udbrød i 1861, havde fire, fem af de tilgrænsende stater sammen med private, herreder og amter udbetalt over 150 millioner

kroner til nybygning af diger. Dertil kom betydelige udlæg til vedligeholdelse gjennem de mange aar.

Under borgerkrigen forfaldt hele dette arbeide og gjenoptoges først med kraft i 1879. De Forenede Staters regjering tog sig da af sagen. Der udnævntes en permanent kommission af ingeniører til at lede det nationale arbeide, og en bestemt plan blev fastslaaet. Denne gaar ud paa at opføre diger — tildels to sæt — langs den hele flod i dens nedre løb og regulere selve løbet. Omkostningerne anslaaes tii over 300 millioner kroner. Hidtil er der anvendt til virkelig nybygning (vedligeholdelse, opmaaling og administration ikke medregnet) 25 millioner. Saa der er langt igjen.

Vanskelighederne er uhyre. Den mægtige flod flyder, som nævnt, gjennem en slamslette, som den selv har skabt. Bredderne er overalt blot løs jord. Følgen er, at den svære, hurtigrindende flod behandler sine bredder, som den lyster, skaver ud hele stykker paa en nat, fylder ind nye landeiendomme andensteds paa nogle uger, skjærer sig nye løb, graver kanaler og udsender arme i det uendelige. Paa et aar kan den afsætte et femten fod tykt lag af slam over hele bunden paa lange strækninger og kan saa atter føre dette bort paa en uge. Mudring er saaledes ubrugelig.

Vandstanden skifter mangesteds 50 fod paa et aar mellem disse løse muldbredder og flade strækninger, hvor allerede en stigning af nogle faa fod betyder oversvømmelse af hele lande. Er floden allerede mægtig og hurtigrindende ved normal vandstand, bliver den ved høivand til en rivende strøm mange km. bred, som intet kan modstaa.

Vandmassen varierer ogsaa saa meget og faar ved flomtid et saadant omfang, at der ikke kan være tale om at bygge digerne høie og sterke nok til at holde den begrænset til sit vanlige leie. Den maa da have mere plads. Deraf de to sæt diger — et lige ved flodkanten for at regulere dens løb og et andet længer inde i landet for at danne en mur mod vaarflommen. At have alene de indre diger gaar heller ikke an; thi da vilde floden faa frit spil paa det hele landomraade mellem dem og derved dels ødelægge dette, dels sende arme ind til de indre diger eller endog selv ændre sit løb og skjære sig op til dem.

Man har tre opgaver for sig. 1. Landets beskyttelse mod oversvømmelse. Den opfyldes ved de to sæt diger. 2. Dernæst regulering af flodens løb, saa den ikke stadig ændrer det og derved gjør alt omkring bredderne usikkert. 3. Og endelig vedligeholdelse af et trygt iøb for den betydelige skibsfart.

Den anden opgave er ogsaa vanskelig at løse. De løse bredder bliver saa let flodens bytte, at de absolut paa alle udsatte steder maa

beskyttes; men en passende beskyttelse er ikke let at finde. Stenbeklædning duer ikke. Man er bleven staaende ved tykke matter af kviste og grene. Disse sænkes ned overalt, hvor floden viser tendens til at grave eller forlade sit gamle leie, — sænkes ned fra midten af flodens bund paa den udsatte side. De følger saa bunden lige til bredden og opad denne til dens top eller til høivandsmerket. De sænkes ned under en art løs stenbrolægning og udgjør da tykke tæpper, hvorover floden løber. Beskyttelsen er fuldstændig.

Men undertiden har man ingen bred at støtte matterne til. Istedenfor en fast bred er der paa flodens ene side bare grunde arme, laguner og sumpe mange mil ind gjennem landet. Men ogsaa her maa løbet reguleres for at kunne holdes under kontrol. Her slaar man da ned pælerækker der, hvor man vil, at flodbredden skal være. Mellem pælerne flettes matter af kvist og grene. Vandet siver i begyndelsen frit igjennem denne væg; men efterhaanden tætter floden den med slam. Der dannes en virkelig dæmning af sig selv, og floden har faaet sit faste løb; arme, laguner og sumpe kan tørlægges, beskyttes ved diger og forvandles fra pestsvangre strækninger til frugtbare plantager.

Men saa har man den tredie opgave. Floden afsætter slambanker ved udløbet og lægger derved op sin bund i høide med disse banker. Den løfter med andre ord sin egen bund og nødvendiggjør derved digernes stadige forhøielse. For at raade bod herpaa byggedes i syttiaarene de svære jettéer ved New Orleans. Floden blev ogsaa her tvungen til at følge et bestemt og forholdsvis trangt løb istedenfor at sprede sig ud og søge havet gjennem flere forholdsvis stilleflydende arme. Det trange løb (300 fod) skaber en sterk strøm, hvorved slammet vaskes tilhavs og hindres fra at afsætte sig som banker i flodløbet. Den længste af jettéerne er 4 km. lang. Arbeidet kostede 17—18 millioner kroner, men svarede fuldstændig regning og har holdt, hvad man ventede sig af det.

Alt dette angaar den nedre Mississippidal. Men den øvre dal har ogsaa havt sine store opgaver at byde ingeniørerne. Her er vandførslen af naturen temmelig ujevn. Ved flomtid var der store oversvømmelser; i tørre tider maatte skibsfarten stanse og de talrige fabriker, der benyttede flodens vandkraft, indskrænke driften.

Ogsaa dette faldt ind under den i 1879 oprettede nationale kommission. Det blev besluttet at regulere flodens kilder og tilløb ligesaavel som dens udløb og hele gang. Man maatte gjøre sig til herrer over den vældige flods vandstand.

Dens udspring er i den nordlige del af staten Minnesota med formelig sibiriske vintre (45 ^{0} C. under frysepunktet ingen sjeldenhed) og i

et strøg opfyldt af smaa indsjøer, laguner og sumpe, hvor der tælles ikke mindre end 30,000 sjøer. Her besluttedes det at opføre et fuldstændigt system af dæmninger og store reservoirer — at skabe store kunstige indsjøer, over hvis vandstand og udløb man skulde have fuldstændig kontrol. De skulde anlægges saaledes, at de samlede vandet fra de størst mulige arealer. Man vilde saaledes blive herrer over flodens kilder og tilløb.

Heldigvis var jorden næsten uden værd, da arbeidet sattes igang. Det var altsammen vildmark, om end dyrkbar jord. Nu vil den efterhaanden blive befolket. Den største af disse kunstige sjøer har en overflade af næten 6000 km.^{2}, hvilket er lidt mere end Genfersjøens størrelse. Der er anlagt fem saadanne kunstige sjøer til en samlet pris af mindre end 3 millioner kroner, og ved hjælp af disse er den øvre Mississippi under fuldstændig kontrol under normale omstændigheder. Større flom er dog ikke disse anlæg beregnet paa at kunne afværge.

Havde det været muligt paa samme vis at sikre sig biflodernes kilder, vilde man lettest og billigst have kunnet faa fuldt herredømme over den hele flod, gjort de indre diger unødige og afskaffet vaarflommen. Dette er dog uheldigvis nu umuligt. Biflodernes kilder ligger tildels i tæt befolkede strøg, hvor alene ekspropriation af grunden til kunstige sjøer vilde koste hundrevis af millioner. Man har været for sent ude.

Tilsammen har vel Mississippiarbeiderne hidtil kostet over 400 millioner kroner, og ikke langtfra en lignende sum vil medgaa, før de er fuldførte.

Forbrydelser — kulturens skygge?

(Efter **Alfred Fouillée** i „*Rev. d. Deux Mondes*“).

I.

Ved første blik paa de statistiske tabeller for senere aar over forbrydelsernes antal og skoleundervisningens udbredelse, maa det synes, som om de har taget grundig feil, der har ment, at øgende oplysning og tvungen skoleundervisning skulde forbedre menneskene. Statistiken viser nemlig for de fleste landes vedkommende en stadig stigende mængde forbrydelser, særlig gjælder dette den ungdom, som vore dages skolelove og filantropiske bestræbelser altid har for øie. Og tildels er det vistnok selve oplysningen, som bringer smittestoffet, den daarlige skjønliteratur f. eks. eller aviserne. Men pessimisterne forhaster sig altfor meget, naar de i den forbedrede skoleundervisning vil se aarsagen til

denne forøgelse i forbrydelsernes antal. At de to for øieblikket følges ad, beviser intet aarsagsforhold. De virkelige aarsager er utvilsomt mange, deriblandt ogsaa en bedre statistik og et skarpere retsvæsen, som tager notits af mangfoldige forbrydelser, der i vore fædres tid fik passere upaatalt og upaaagtet. Men en af aarsagerne er ganske vist opsaa den pludselige udvidelse af den store mængdes frihed og for det meste overfladiske viden uden en tilsvarende og samtidig udvidelse af moralsk opdragelse og ansvarsfølelse. Forfatteren paapeger saaledes, at de europæiske skoler udenfor England (og især Amerika) er altfor udelukkende intellektuelle. De lægger kun an paa at give viden, ikke paa at udvikle karakter. Heri ligger utvilsomt en fare for samfundet. Man har fundet, at i England (og Amerika), hvor opdragelsen er ligesaameget etisk som intellektuel, spores der intet uden gode virkninger af den, og pessimisterne finder der intet holdepunkt for sine begrædelige argumenter.

I Frankrige er antallet af forbrydere dømte af forhørsretterne siden 1881 (det aar, som gik forud for loven om tvungen skolegang) steget fra 210,000 til omtrent 240,000. Siden 1889 er antallet af mord øget fra 156 til 189 om aaret; snigmord fra 195 til 218; voldtægtsforbrydelser og sædelighedskrænkelser mod børn fra 539 til 651. Denslags forbrydelser udgjør nu $^6/_{10}$ af de mandlige lovovertrædelser, medens de i 1830 blot udgjorde $^1/_{10}$. Gjennemsnitsmængden af slige forbrydelser er i Frankrige henved 700 om aaret, medens de i Italien, det land, hvor der ellers findes den største almindelige kriminalitet, udgjør mellem 250 og 300 om aaret. Gjennemsnitsmængden af barnemord er i Frankrige omtrent 180 om aaret, i Italien 80. I løbet af de sidste 50 aar er kriminaliteten tredoblet i Frankrige, medens folkemængden kun er gaaet ubetydelig fremad.

Det sørgeligste er dog, at tilvæksten falder i saa høi grad paa de unge forbrydere. Medens antallet af voksne forbrydere i tidsrummet 1826—80 havde tredoblet sig, var det for mænd mellem 16 og 21 aar steget til det firedobbelte; for pigernes vedkommende til det firedobbelte. I tidsrummet fra 1880—93 steg forbrydelsernes mængde endnu hurtigere. For øieblikket er antallet af forbrydelser blandt børn næsten dobbelt saa stort som blandt voksne. Og dog findes der over 20 millioner voksne mennesker i Frankrige, medens der ikke er mere end 7 millioner børn fra 7 til 16 aar. I Paris er over halvdelen af arresterede personer under 21 aar, og næsten alle disse anklages for alvorlige lovovertrædelser. Bare paa ét aar (1880) kom der 30 snigmord, 39 drab, 3 fadermord, 2 giftmord, 115 barnemord, 4212 legemsfornærmelser, 25 ildspaasættelser, 153 voldtægtsforbrydelser, 80 sædelighedskrænkelser, 458 kvalificerede tyverier, 11862 simple tyverier — alt paa ungdommens konto!

Og for tiden staar det endnu værre til. Overmodenhed blandt ung-

dommen er ifølge kyndiges udsagn et af det moderne Europas tristeste kjendetegn. Adolphe Guillot har ment at kunne paavise „en øget brutalitet, en overudviklet sanselighed og en tydelig lastefuldhed i de unge aar, der ikke kan konstateres i en mere fremrykket alder“. Prostitutionen blandt barn griber ogsaa stadig mere om sig; i løbet af 10 aar har man beregnet antallet af børn, som er kommet under politiets kontrol herfor, til 40,000. I 1830 regnede man 5 selvmordere for hvert 100,000 indbyggere, i 1892 var der 24. Tallet paa selvmordere blandt børn under seksten aar, der i tidligere tid var ubetydeligt, naaede allerede i 1887 op til 55. I det samme aar fandtes der 375 selvmordere i alderen fra 16 til 21 aar.

II.

Baade moralfilosofer og jurister er naturligvis enige om at beklage den øgende mængde af forbrydelser; men merkværdig nok findes der enkelte sociologer, som mener, at de er et vidnesbyrd om socialt fremskridt, og som bygger hele „social-videnskabelige“ systemer paa dette øieblikstænomen, der tydeligvis kun er et resultat af rent momentært og tilfældigt sammenstødende omstændigheder, som imorgen vil have ophørt at eksistere. En fransk forfatter ved navn Durkheim har saaledes udgivet nogle interessante verker, hvori det stigende antal forbrydelser betragtes som en nødvendig følge af samfundets udvikling til en stadig mere sammensat og indviklet organisme. En italiensk sociolog, Poletti, har hævdet den sats, at paa samme maade som det hæderlige arbeide stadig øges i kvantitet ved civilisationens fremskridt, saaledes maa ogsaa det uhæderlige arbeide antage stadig større dimensioner! Han gaar uden videre ud fra, at den sidstnævnte faktor i udviklingen er ligesaa nødvendig som den første. Men alt, hvad man kan paastaa i den henseende, er i det høieste, at civilisationen øger mængden af hjul i det sociale maskineri, og at det er en ligefrem følge heraf, at friktion og lignende vidnesbyrd om daarlig tilpasning ogsaa maa øges. Naar man anvender et sligt billede fra industriens omraade, maa man dog ikke glemme, at videnskaben med held arbeider paa at formindske ulykker og vanskeligheder. Jernbanerne dræber langt færre mennesker end de gamle kommunikationer. Man kunde da maaske slutte, at bedre former for samfundsmaskineriet maa formindske istedenfor øge mængden af laster. Det bør komme dertil, at vor civilisation i lighed med de bedste lokomotiver „fortærer sin egen røg“ — for at benytte Tardes udtryk.

Fra andet hold har man i forbrydelsernes stigende antal villet se et vidnesbyrd om fremadskridende „genialitet“ hos mængden. Og dog er de fleste forbrydere belemret med slige uheldige karakteregenskaber

som tilbøielighed for udskeielser, dovenskab, vanvid, uvidenhed — overgaar i saa henseende almindelige skikkelige mennesker —, medens man slet ikke finder større „geni“ hos dem. De Candolle har gjennem taalmodige undersøgelser paavist, at blandt de betingelser, som særlig er gunstige for udviklingen af det videnskabelige geni, staar i første række et moralsk rent hjem med gode borgerlige traditioner.

Kriminaliteten viser en tydelig tilbøielighed til at bevæge sig fra landet til byerne. Landeveisrøveren i gamle dage har sin efterfølger i de forbryderkompanier, som især er saa talrige i de store byer. Man stanser ikke længer diligencerne, men man stjæler uret ud af lommen paa en eller gjøre indbrud i ens bolig.

III.

Ifølge statistiken naar den forbryderske tilbøielighed sit høidepunkt i alderen fra 21 til 30 aar; den optræder i noget svagere form mellem 30 og 40 og aftager hurtig henimod 50-aarene. Det er altsaa ungdommen, som er den kritiske alder; alt afhænger af den herskende retning, som sindet faar i denne tid. Man har kaldt børnene „smaa vilde“, „smaa forbrydere“, „løgnere“, „blodtørstige, grusomme instinktvæsener og egoister“. Hvad der er sikkert er, at de onde og forbryderske instinkter hyppig skaffer sig udbrud hos børn. Tolstoi udtaler i sine „Bekjendelser“: „Naar jeg mindes min ungdom, forstaar jeg saa inderlig vel de skrækkeligste forbrydelser øvet uden bevidst maal, uden hensigt at skade, altsaa rent af nysgjerrighed, af en ubevidst trang til at gjøre noget.“ Men netop her er det en god opdragelse viser sine bedste frugter; den faar i regelen bugt med selv de værste instinkter. Og de gode egenskaber, som erhverves i denne tid, bliver snart instinktmæssige, faste for livet.

Stuart Mill fortæller, at hans fader „mente, at verden var frelst, naar alle mennesker kunde læse!“ Noget lignende troede det 18de aarhundre, en tro, som har faaet sit bedste udtryk i Condorcets ord: „En almindelig og stadig forbedret undervisning er det eneste botemiddel mod menneskeslegtens daarligheder og laster.“ „De eneste sande seire“, udtalte selve Napoleon Bonaparte (i „dekaden“ fra 9. januar 1793) „er de, man vinder over uvidenheden, — dem vil man aldrig angre paa.“ Han glemte lasten. I vore dage er tankegangen, som nævnt, blevet en anden. Virkeligheden viser øgende kriminalitet samtidig med tvungen skoleundervisning for alle, — og der findes derfor mange „kloge“ mænd, som tror, at skolegangen blot har udviklet videre de forbryderske tilbøieligheder, der altid findes hos menneskene. Det skulde dog paa forhaand synes lidet troligt, at den tvungne skolegang for alle (indført i Frankrige ved lov af 1881) *allerede samme aar* skulde bevirke en øget kriminalitet hos mindreaarige børn!

— men det maa man vel i det mindste indrømme, at denne lov ikke kan have havt nogen indflydelse paa øgningen af forbrydelserne *i det foregaaende aar* 1880! Med andre ord: en nærmere undersøgelse af forholdet viser, at forbrydelsernes store antal er gaaet forud for forbedringerne i skolevæsenet — hvad der vel maa overbevise endog pessimister om, at de sidste ikke kan være det førstes aarsag.

En amerikansk forfatter Arthur Mac Donald har ogsaa gjennem indgaaende, sammenlignende statistiske undersøgelser fra forskjellige lande godtgjort, at det aarsagsforhold, som synes at finde sted mellem disse to parallelfænomener, i virkeligheden er en myte. For Frankriges vedkommende findes der ogsaa en anden omstændighed, som spiller en betydningsfuld rolle ved forklaringen af det stigende antal forbrydelser, nemlig loven af 1880, der *frigav retten til udskjænkning af alkoholholdige drikke.* Siden vedtagelsen af denne ulykkessvangre lov har forbruget af daarligt brændevin og vin tredoblet sig, saaat Frankrige, der før indtog en hædersplads blandt de ædruelige lande, nu er sunket ned blandt de lavest staaende. Den store forøgelse af antallet af legemsfornærmelser, som i de senere aar har fundet sted, fandt statistiken at burde vælte over paa drukkenskabens konto, ikke paa skolens. Tiendedelen af selvmord i 1887 skyldtes alkoholisme, og tyvendedelen af tilfældige pludselige dødsfald den samme aarsag. Hvilken indflydelse alkoholisme har paa børnene, er jo bekjendt nok.

Foruden drukkenskaben er det især usædeligheden, som har ansvaret for forbrydelsernes stigende mængde. Der har vist sig en uhyggelig stigning i antallet af barnefødsler i dølgsmaal, af voldtægts- og sædelighedsforbrydelser. Forfatteren af den udmerkede bog *Le Crime et l'École*, Bonzon, har paavist, at børnenes demoralisation først og fremst skyldes forældrene: opløsning af familielivet, den øgende umoral blandt det store folk, den hurtige stigning af antallet paa illegitime fødsler — i Paris vil disse sidste snart naa antallet af legitime — minkningen af egteskaber og misbrug af adgangen til skilsmisse især blandt arbeiderne, anbringelsen af børnene i vaisenhuse eller andre offentlige filantropiske indretninger — i slige tegn bør vi søge demoralisationens rod. Det er forældrene, som bærer ansvaret for børnenes skjæbne. I de fleste tilfælde er forbryderen baade fader- og moderløs.

Vi kan derfor ikke finde, at skolen bærer den væsentlige skyld for den øgede kriminalitet hos ungdommen. Men at den *indirekte* ogsaa har sin del af ansvaret er sikkert nok. Den tvungne undervisning for alle har ikke i Frankrige vist sig at have den samme gode moralske indflydelse som i England (og Amerika).

Den store feil ved den franske skoles pædagogiske system er dens fremherskende rationalistiske og intellektualistiske præg, — det er arven fra

det forrige aarhundre. Ifølge denne pædagogiks principer maatte man sige: „dette menneske har stjaalet, det er altsaa et uvidende væsen," — medens sandheden i regelen er, at det er et forsømt individ med daarlig arv. Og at give et sligt medlem af samfundet kundskaber vil som oftest være at give det vaaben ihænde til at fortsætte sit nedbrydende, farlige arbeide. „Kan ikke kundskaber skabe en retfærdig og sund aand, da gjør de bare menneskene slettere ved at bane veien for dem til onde gjerninger," siger Sokrates. En moderne autoritet paa de sjælelige sygdommes omraade, Henry Maudsley, har udtalt, at civilisationen kan gjøre ondsindede mennesker til værre og særlig farligere væsener, end de er af naturen." Og Goethe har sammenfattet disse spredte tanker i et klart kraftigt billede, naar han sagde: „Alt, hvad der frigjør vor aand uden at give os magt over vor karakter, er ulykkebringende og skadeligt." Men hvor mange steder i verden har skolemestrene tænkt paa det?

I nær og skjæbnesvanger sammenhæng med denne intellektualistiske overvurdering af det rationalistiske element i kundskabsmeddelelsen staar den antiklerikale holdning, som myndighederne i Frankrige har indtaget ligeoverfor skolen paa alle administrationens omraader. Hvilken mening man end har om de religiøse dogmer, ét er sikkert fra sociologisk standpunkt: at religionen er en moralsk støtte af første rang. Kristendommen er bleven kaldt et fuldstændigt system til undertrykkelse af alle onde tilbøieligheder. Og ét stort moralsk fortrin har denne religion i hvert fald, nemlig at den bekjæmper den onde vilje i dens rod — i „lysten" og „tanken". Kristendommen har formet udtrykket: „at synde i tanken" — et udtryk, siger Garofalo, som blot en meget overfladisk psykolog vil smile af.

Det er en bemerkelsesværdig kjendsgjerning, at kvindens kriminalitet, som i regelen varierer mellem at være en tiende- og trediedel af mandens, staar paa høide med mandens i Bretagne, hvor mændene er næsten ligesaa gudfrygtige som kvinderne. I byerne og de øvrige civilisationens arnesteder, hvor kvinderne er næsten ligesaa irreligiøse som mændene, er de ogsaa i kriminalitet ligesaa „fremskredne" som disse.

IV.

En faktor, som efter forfatterens mening spiller en overordentlig skjæbnesvanger rolle ved at nedbryde ungdommens moralske kraft, er pressen, den udskeiende presse. I vore dages Frankrige spredes millioner af aviser rundt omkring selv i de mindste og fattigste distrikter. Aviserne bliver for de unge, som saa nogenlunde har lært at læse, den eneste skole, der staar dem aaben daglig. Men hvad indeholder saa disse blade, som

har faaet denne langt rækkende indflydelse? Jo, for en stor del bare beretninger om forbrydelser, ulykker og slette og lastefulde mennesker. Man har opfundet dogmet om den ubegrænsede friheds saliggjørende virkninger — og betragtet avisen omtrent som et individ, der meddelte sine tanker til en anden. Intet er imidlertid sikrere, end at et blad er en væsentlig kollektiv magt, et masse-væsen, som taler til massen, — blandt hvilken der ogsaa befinder sig børn og unge mennesker. Det er derfor en ganske forfeilet betragtning i et sligt spørgsmaal blot at tage hensyn til „individets frihed".

Til grund for hele denne „liberale" tankegang ligger den feilagtige antagelse, at ideerne ingen kraft har til at volde ondt eller godt, — at tanken og ordet er absolut forskjellige fra handlingen. Dette aldeles grundløse dogme har vi oprindelig faaet fra de franske materialister som La Mettrie og d'Holbach. Men i anarkist-sammensværgelsernes og bombekasternes tid gaar det ikke an at tale om uskyldige teorier og toldfrie fantasier. Naar samvittighedsløse aviser skildrer samfundsordenen som de riges brutale udplyndring af de fattige, eiendommen som ret og slet tyveri, oprør og revolution som den helligste af alle pligter, — tror man da, at disse vildfarelser eller løgne længe vil holde sig paa den platoniske spekulations stadium? Nei, det er vaaben som higer efter at komme ud og hugge ned. „Jeg er ingen tyv, jeg er en *restitutionnaire*," (retfærdighedens gjenopretter) svarede den 30-aarige anklagede Clarenson. „Jorden og dens frugter tilhører os alle." — „De har altsaa læst Rousseau?" spurgte anklageren. — „Jeg har læst ham og læser stadig hans skrift om „Oprindelsen til uligheden blandt menneskene." Hvilken skjøn bog! Ja, Rousseau var socialist som Jesus Kristus, og som Robespierre." Det er i smag hermed, naar morderen Abadie siger til dommerne: „livet er en kamp; jeg slaar ned enhver, som kommer mig i veien, — de sterke æder jo de svage." Den samme darwinistiske tankegang udviklede Lebiez, før han begik et mord: „Enhver kjæmper for at skaffe sig plads; den sterke søger at fortrænge den svage!"

Selvfølgelig er det ikke meningen at paastaa, at alle de, der falskelig udstrækker darwinismens lære til ogsaa at omfatte samfundsordenen og det moralske liv, skulde være mordere; men tror man ikke, at slige anskuelser har noget at sige i et menneskes indre liv? For nogle aar siden stod der for retten i Bouches-du-Rhône en ung mand, der nylig havde forladt lyceet, hvor han helt havde forsømt de humane studier for naturvidenskaberne; — han havde efter sin udtrædelse af lyceet beskjæftiget sig med studiet af eksplosiv-stoffene, men forgjæves henvendt sig til ministre og autoriteter med sine opfindelser. Tilslut var han sunket ned i den dybeste nød; en

dag gik han ind i en jernbanekupe og bedøvede en reisende efter alle kunstens regler med kloroform i den hensigt at udplyndre ham. „Jeg havde da længe tænkt paa den skjæbne, som ventede mig i det borgerlige samfund; selv vidste jeg jo godt, at jeg med de opfindelser, jeg havde gjort, burde intage en sikret stilling i verden, medens jeg i virkeligheden levede elendig som en ukjendt og ringe person . . . Da grebes jeg af had til hele menneskeslægten, og jeg vilde ikke betænkt mig paa at tilintetgjøre alle levende, saasandt jeg kunde bringe dem indenfor rækkevidden af mine ødelæggelsesinstrumenter.“ Saadan tænkte denne videnskabens Caligula — da han var bragt til det yderste. Men vær vis paa, der sidder mange forsultne og pjaltede unge filosofer verden rundt, hvem fortvilelse og visse bøgers og presseorganers samfundsfiendske deklamationer har bragt til at føle det samme.

Foruden den indirekte suggestion, som kommer fra aviserne, øver de ogsaa en mere direkte indflydelse. Maudsley siger herom: „Takket være bladenes udmalinger breder nu ofte forbrydelses-smitten sig hurtig udover: de svage hjerner fyldes af forestillinger om mord og rov, intil tanken paa det onde er blevet en fiks ide, som det ikke længer nytter at kjæmpe mod.“ En mængde forbrydere har erklæret, at de i romaner og aviser havde fundet ikke bare tanken om forbrydelsen, men ogsaa planen til udaadens udførelse. Morderen Morisset udvikler i sin selvbiografi de allerbesynderligste teorier om forbryderen og pressens stilling til ham. „Forbrydelsens følger er altid heldige for samfundet,“ siger han. „Der findes en del af befolkningen — og det den aller talrigste —, som blot kjøber aviser for at kunne læse visse nyheder. Naar man da undertrykker alle forbrydelser, vil avisen ikke blive solgt, følgelig vil alle de, som er beskjæftigede med papirfabrikation osv, blive arbeidsløse . . .“

Man ser, at denne værdige repræsentant for ildgjerningsmændenes laug havde en meget klar forestilling om, hvilke gode tjenester han og hans lige yder pressen. Men at denne sidste aandsmagt ogsaa forstaar at gjøre gjengjæld er ligesaa sikkert. De kolorerede billeder forestillende mord med ofrene liggende badet i blod vil ofte kunne frembringe rene mordlyster, hvad Aubry har nævnt flere eksempler paa i sin bog *Contagion du meurtre* (mordsmitten). Han fortæller bl. a. om en journalist, som erklærede, at han ikke behøvede at læse avisernes nyhedsspalter, da han altid af børnene paa gaden fik vide, hvad der var dagens store forbrydelse: de fremstillede det uhyggelige skuespil i alle dets enkeltheder, og ofte kunde de paa grundlag af det, de havde hørt, lave sammen et nyt skrækdrama. Naar nu statistiken lærer os, at de folk, hvis bedrift fører med sig at udgyde blod, yder en meget betydelig kontingent til mordernes rækker, hvor-

dan kan man saa tvile paa, at der er en kort vei fra tanke og billede til handling? Derfor er pressens og literaturens ansvar saa stort, naar disse indflydelsesrige aandsmagter væsentlig beskjæftiger sig med livets skyggesider. Det, som fylder fantasien og følelsen, behersker ogsaa viljen til handling. *C. N.*

Orienten og Islam.

(Efter fyrst **Malcom Khan** i *„Revue de Paris“*).

I.

Europa har hørt om Orienten alt det, som videnskaben og politiken har havt at meddele. Men saalænge det vedbliver at ræsonnere om orientalske forhold ud fra sine egne politiske og sociale forudsætninger, vil det aldrig kunne begribe Orienten.

Vi orientalere har i mange aar fornummet to lige tydelige røster fra Europa. Paa den ene side forkynder diplomatiet, at det Tyrkiske Riges opretholdelse er en europæisk nødvendighed, og paa den anden side gjentager pressen hver morgen, at dette rige ikke kan opretholdes, medmindre det indfører reformer.

Vi forstaar til en vis grad denne europæiske nødvendighed. Men hvilke reformer tales der om, og hvorfra skal de komme?

Vi ved blot, at nu har i et helt aarhundre diplomati, konferencer, traktater, militærmagt — alle mulige midler været anvendt af Europa for at drive igjennem disse saakaldte orientalske reformer. Og hvad har resultatet været?

En ophobning af ruiner i alle vore lande og en fordobling af lidelser for alle vore folk.

Hvordan skal man forklare denne merkværdige fallit af europæisk magt og visdom? Vort svar skal blive kort.

De kristne magter har intet forstaaet af Islam.

Europa, og især det diplomatiske Europa, misforstaar i bund og grund naturen og værdien af denne mystiske lære, som i tusen aar har ledet to hundre millioner sjæle, og hvis uimodstaaelige magt endnu den dag i dag haaner den civiliserede verdens anstrængelser.

Det vilde være umuligt i en kort artikel at analysere dette uhyre og teokratiske system. Det er nok at holde sig til det væsentlige og forstaa det ene princip, som nu er dominerende i Islam.

Dette princip er følgende: Det *kristne* Europa er fienden. Al kristen indblanding i Islams affærer er en helligbrøde, en forbrydelse.

Under dette urokkelige princips herredømme anser det muhammedanske folk for sin første pligt at hade, at afvise og til døden bekjæmpe enhver reform, der kommer fra det *kristne* Europa.

Man kan beseire, undertvinge, udrydde, adsplitte et muhammedansk folk, men man vil aldrig faa dem til at antage en reform, der er paalagt det af en kristen magt.

Hvorfor? Fordi reformen for enhver muselman blot kan have en legitim kilde: Islam.

Om man vil kalde dette logisk eller absurd, gjør intet til sagen. Denne tro er et ubestrideligt faktum. Ulykken er, at diplomatiet ikke synes at være vidende om dette princips tilværelse, og at det begaar den utilgivelige feil at proklamere, at siden Muhammeds religion er fiendtlig mod ethvert fremskridt, paaligger det Europa at fremtvinge de nødvendige reformer i Islam. Saalænge denne falske politik hersker, bringes man ikke et skridt nærmere løsningen af det orientalske spørgsmaal.

* * *

Man maa først og fremst erindre, at Islam ikke alene er en religion fra Muhammed. Ifølge Koranens tekster har Adam, Noa, Abraham, Moses og Jesus været rettroende muhammedanere. Islam (underkastelsen under Guds vilje) daterer sig altsaa ikke fra Muhammed. Ifølge vor teologi er den en evig sandhed, som hundre og fire og tyve tusen profeter er blevet udsendt for at forkynde blandt alle jordens folk.

For det andet maa ikke denne universelle lære opfattes som i nogen henseende fiendtlig mod fremskridtet. Studerer man Islam ikke alene af Koranen, men ogsaa og især af det ocean af *hadis,* som er Islams evangelier, saa vil man erkjende, at ingen religion indeholder et moralsk princip eller en kime til fremskridt, som ikke tillige findes i Islams hellige bøger. Ingen lære har bedre proklameret den borgerlige lighed, den sociale retfærdighed, de individuelle rettigheder, folkets suverænitet, og hvad man især bør lægge merke til, pligten til at modstaa alt misbrug af magten.

Men, vil man sige, hvordan skal man efter dette forklare det ulægelige forfald, som saalænge har kunnet iagttages blandt alle Islams folk!

Aarsagerne til dette paafaldende fænomen, som endnu er lidet opklaret og aldrig vil kunne opklares ud fra rent europæiske forudsætninger, ligger ikke i Islams lære. Ondet har en ganske anden oprindelse.

I Orienten kjender vi blot et eneste onde, og dette eneste onde er den frygtelige historiske svøbe over folkene, som vi kalder *den asiatiske despotisme.*

Den asiatiske despotisme har ingen lighed med de svøber, som

Europa i visse perioder af sin historie har stønnet under. Et europæisk sind kan ikke forstaa denne despotismes væsen eller den vægt, den læsser paa vore asiatiske sjæle. Thi Europa har ingensinde fuldstændig tabt følelsen af menneskets uafhængighed og ret. Vor vilde, ubarmhjertige og samvittighedsløse despotisme har aldrig kjendt nogen lov, nogen ret eller nogen moralsk tøile; det er denne blinde almagt, som i Orienten har udtørret alle fremskridtets kimer. Alle vore folks ulykker, alle rædslerne i vor historie kommer af dette ene arveonde, som tusen aarsager, geografiske, religiøse, moralske og fysiske, har forenet sig om at eviggjøre i alle Asiens lande.

* * *

Islamismen har i Orienten været den første og mest energiske protest af retten mod dette Asiens tvangsstyre. Bevægelsen havde, som man ved, en forbausende styrke. Den nye lov havde en eneste triumfgang, saalænge den kunde holde sig paa et demokratisk grundlag. Men af visse grunde, som desværre er lidet kjendt i Europa, fik Islam ikke tid til at fuldføre sin organiske konstitution, og det blev umuligt for den at modstaa angrebene af den despotiske hydra, som Asiens evige trældom havde gjort uovervindelig.

Efter lange og stadig fornyede kampe, under mangfoldige mystiske, religiøse og militære former, har den nye lære ligget under. Men dens frygtelige modstander har ikke nøiet sig med at beseire den! Den seirende despotisme har bemægtiget sig Islam og spændt den foran sin triumfvogn; den har forfalsket Islams aand. Det militære teokrati, som er Islams organisation, har den anvendt til at skabe det frygteligste tyranni, som Asiens himmel og jord har været vidne til siden verdens første dag.

Da det diplomatiske Europa blev stillet overfor denne gigantiske floke af ukjendte kræfter og principer, kunde det naturligvis ikke hitte rede i den, men hvad der lyder utroligt, er, at det lige indtil denne dag ikke engang har kunnet give denne magt sit egentlige navn. Det har kaldt den snart Stortyrken, snart Divanen, snart Sultanen, snart Halvmaanen, snart den høie Port, og bag denne konfusion af modsatte ting og begreber skjuler sig det europæiske diplomatis ubekjendskab med den muselmanske teori og de skjulte kræfter og saarbare punkter i denne merkværdige stat. Det har derfor stadig tørnet mod vanskeligheder, som det ikke har kunnet begribe, og da Europa intet har forstaaet af sin modstanders ideal eller metoder eller sprog, har det erklæret alt for nonsens, gaader og galskab. Og selv om det med store ofre har kunnet seire ved vaaben, er det evig og altid bleven slaget og spottet paa det politiske terræn.

Saadan er fortiden; hvad nutiden angaar, saa er vi uvidende om Europas vise planer til vore folks lykke. Men hvad fremtiden betræffer, ved vi, at diplomaterne med deres udslidte politik og deres kimæriske reformer blot vil opnaa at skabe nye forviklinger og fremskynde de ødelæggelser, som de netop arbeider paa at forhindre.

II.

Før jeg gaar videre, vil jeg endnu engang fastslaa denne grundsandhed:

I Orienten er ophavet til alle vore lidelser den navnløse svøbe, som vi her simpelthen kalder den asiatiske despotisme.

Det er unødigt at tilføie, at principet til dette onde ikke ligger i individerne. Fyrsten kan være god, oplyst, retfærdig; vizirerne kan ville det bedste, men principet forbliver det samme: det er altid en enestes uansvarlig absolutisme; og saalænge dette princip er det herskende, vil Orienten blot være et blødende lig, som det civiliserede Europa slæber paa sin ryg. Vi ved, at Europa har gjort alt for at befri sig for denne triste byrde; men det synes at være uvidende om, at det netop har sit diplomati at takke for, at det aldrig kommer ud af denne situation. Man kunde skrive bind om dette emne; jeg skal nøie mig med at angive nogle væsentlige punkter.

* * *

Saalænge den asiatiske despotisme var overladt til sig selv, blev den, som man ved, til en vis grad dæmpet ved revolter og paladsrevolutioner. Men efterat den har traadt i forbindelse med de europæiske magter, er situationen bleven en helt anden. Den har faaet øget sine forsvarskræfter i umaadelig grad: ordnede hære, organiseret politi, telegrafer, banker, dekorationer og endog en slags undervisningssystem er blevet nye og mægtige vaaben i den asiatiske despotismes hænder. Føi til disse hjælpekilder et imponerende *corps diplomatique*, der har omgivet den sublime majestæt med nye former af officielt kryberi og meddelt ham rettigheder og prærogativer, der hidtil var ukjendte i Orienten og endog stridende mod Islams aand. De troendes overhoved, som Islams teori stiller paa lige fod med alle muselmaner, er ved hjælp af de europæiske traktater bleven en uansvarlig, hellig og ukrænkelig monark.

Det er Europa, som har skabt denne nye form af absolutisme, og efter at det har befæstet det med alle tænkelige garantier, kommer det og vil indføre reformer. Og hvem henvender det sig til med sine reformkrav? Til den samme absolute magt, hvis oprindelse, natur, religion og fem tusen aars opsamlede fordomme anbefaler at bevare det, den har, og forblive det, den er.

Utroligt nok, dette kristne Europa, som aldrig har formaaet at reformere sit eget kristne pavedømme, har faaet det afsindige indfald, at ville reformere det muhammedanske pavedømme, som Asien og Europa efter tur havde gjort til den umedgjørligste og den bedst sikrede af alle kirker og alle teokratier paa jorden!

Og hvilke midler har Europa brugt for at realisere sin geniale plan? Forestillinger, bønner og trusler. Kan det endnu nære illusioner om disses virkekraft efter saa mange nedslaaende erfaringer?

Hvordan er det muligt at lade være at se, at naar det gjælder reformer, saa vil alle trusler mod sultanen blot være ham personlig til fordel? En muhammedansk fyrste kan være saa forhadt, han være vil: fremstiller han sig blot som en fører for Islams sag eller affekterer han at være et offer for *kristnes* efterstræbelser, saa er han sikker paa at tænde en fanatisk entusiasme for sin person.

Man maa ikke glemme, at Islam har en grænseløs tillid til sin egen kraft. Himlen og evigheden hører den til. Da den selv er den eneste kilde til al sandhed, saa inspirerer enhver fremmed idé og fremfor alt enhver *kristen* indblanding den en uovervindelig mistro og afsky. Gjælder det derfor om at bekjæmpe et vantro paafund, har den intet at frygte; den behøver blot at gaa den lige vei og *underkaste sig under Guds vilje*.

Intet verdsligt hensyn, ingen trusel, ingen magt i verden vil derfor nogensinde kunne faa den muhammedanske samvittighed til at antage en reform, der kommer fra den *kristne* verden.

Man vil høre, smile, love og i nødsfald underskrive, men Islams sjæl vil i al evighed forblive oprørsk, og følgerne nøiagtig blive de samme som hidtil.

III.

For os er spørgsmaalet klart; det stiller sig saaledes:

Siden riget ikke kan opretholdes uden reformer, og siden Islam er fiendtlig mod enhver reform, der kommer udenfra, hvor skal man da søge de nødvendige reformer?

Her maa vi stanse et øieblik og anstille nogle historiske betragtninger.

Vi har allerede fremstillet, hvordan islamismen har maattet bukke under for den asiatiske despotisme. Det er nødvendigt at tilføie, at denne seir har været fuldstændig blot paa det politiske omraade. Kampen mellem de to modsatte principer har stadig vedvaret paa det religiøse omraade. Hele Islams historie og alle Orientens filosofiske skoler er betegnet af de forskjellige faser i denne dumpe, forbitrede kamp, der uden ophør har fortsat sig under tusen mystiske iklædninger. I de sidste tider har denne kamp faaet ny næring gjennem berøringen med europæiske ideer.

Der har i næsten alle de muhammedanske lande dannet sig religiøs-politiske sekter, som under forskjellige benævnelser, repræsenterer Islams nye aand.

Europa har i det store og hele været uvidende om disse sekters karakter og bestræbelser. Den, som har vakt mest opsigt, er det saakaldte *ung-tyrkiske* parti. Man kjender dette partis oprindelse og historie. Dets betydeligste verk er den konstitution, som har faaet navn efter Midhat-Pascha, og som var den første reform, der gik ud fra Islams egen aand. Ulykkeligvis har ikke Europa gjort sig regnskab for betydningen af denne bevægelse. Den er imidlertid det eneste middel til forsoning mellem Islam og de moderne ideer.

Midhat's konstitution var udentvil mangelfuld, men den kunde være bleven udbedret, og den vilde have lettet Europas arbeide, om det havde forstaaet at benytte sig af den. Isteden derfor har det europæiske diplomati taget parti mod reformatorerne.

Siden undertrykkelsen af konstitutionen har de nye ideer havt stor fremgang i Tyrkiet. Ungtyrkerne er ikke længer, hvad de var for tyve aar siden. Navnet omfatter nu alle Orientens fremskridtspartier.

I Tyrkiet, i Indien, i Persien og lige til i Afrika har de nye ideer skudt dybe rødder. Den ariske aand, den muhammedanske tro, den tyrkiske energi og Vestens liberalisme har frembragt blandingsprodukter med sterk spirekraft, og man skal ikke bedømme disse bevægelser efter de sjeldne og svage ekko i den europæiske presse.

Det er en kjendsgjerning, at Islams sjæl er i opvaagning. Det vilde være umuligt her at nævne navnene paa og gaa ind i detaljerne af de allerede eksisterende organisationer. Men det er let forstaaeligt, at i vor tid med dens raske kommunikationer og midt under de aandelige og materielle bevægelser, som i en fart forplanter sig fra den ene ende af verden til den anden — i vor tid maa efterhaanden hver race med dens særegne gaver komme tilorde i det store stevne. I alle egne af Orienten har det frigjørende Ord fundet sine apostle og sine martyrer.

Det orientalske fremskridtsparti vil nødvendigvis komme til magten; hvad der har sinket dets fremgang, er ikke saameget de indre forfølgelser, som det europæiske diplomatis ligegyldighed eller snarere fiendskab. Partiet troede at kunne gjøre regning paa det liberale Europas sympati; men denne sympati er bleven forekommet af et rutineret diplomati uden fremsyn og uden hjerte. Og dog skulde Europa havt mange bevæggrunde og midler til at støtte et parti, der har været saa beredvilligt til at forstaa og saa begjærligt efter at tilegne sig dets høiere indsigt!

Der er i Orienten, mener jeg, i denne idé om foreningen af Islam

med de moderne principer en skjult drivfjær, en løftestang, som kan forandre Asiens og Afrikas udseende. Den af de store magter, som var istand til at se denne løftestang og havde fremfærd til at gribe den, vilde uden omvæltninger forandre Orientens udseende og vilde have i sine hænder en ny verdens skjæbne. *nk.*

Robert Browning.

Af alle digtere er Robert Browning den, der har mest for mig, den jeg bedst forstaar, den, hvis ord vækker mest liv og dybest ekko i mig selv, den, der giver mig det videste og herligste udsyn i poesiens verden. Med ham kan man leve. At møde en linje fra hans haand er som at møde en god, gammel ven. Slig ser livet ud for ens egne øine, slig arter det sig i ens eget hjerte og ens egen sjæl. Der er varmt blod i linjerne. Der er vaarluft og sol og skogsus over dem. Al livets mysterium, al dets kamp, gaadefuldhed, utryghed, kaotiskhed, indviklethed, fortvilelse, tro, haab omgiver dem. Er man træt, virker et digt af Browning som et aandens bad. Er der graaveir over ens liv, strømmer der solskin ud, bare man aabner et af de prægtige bind.

Have You found your life distasteful?
My life did, and does, smell sweet.

. . . .

I find earth not gray but rosy;
Heaven not grim but fair of hue.
Do I stoop? I pluck a posy;
Do I stand and stare? All 's blue.

Hvor drukner ikke alle dagens kvækkende, grinende pessimistrøster i hans herlige høisang af haab, tro og glæde over livet! Hvor velgjørende at krybe ud af den „moderne“ literære stueluft og hos ham føle himlen fri og høi over sig, se græsset „grønt og fuldt af blomster vævet“ og menneskene ikke bare døgenikter og uslinger.

My own hope is a sun shalt pierce
The thickest cloud earth ever stretched.

En digter som han er det høieste og største, hvortil mennesket kan naa. Han gjør det nyttigste, varigste og bedste arbeide i denne verden. Han lever og virker længst. Han er den rette prest og aabenbarer af livets art og livets kunst. Saadanne mænd udgjør et folks største rigdom. De er de store opdagere og de store lysbringere.

Brownings nærmeste venner og beundrere mødes hvert aar paa hans dødsdag til en mindefest. Sidste 12. december feiredes denne (han døde

i 1889) i den kirke, hvor han 50 aar før egtede digterinden Elizabeth Barrett Browning, og hvor saaledes den egteskabelige virkelighedsdigtning begyndte, der er blandt det vakreste, hvortil hans navn er knyttet.

Den ogsaa hos os velkjendte geistlige, diakonen Farrar holdt mindetalen, hvori han særlig dvælede ved Browning som, „kanske i høiere grad end nogen anden skjald, kjærlighedens digter, — kjærlighed med sydlandsk lidenskab. Og som optimismens digter. Hans „herlige optimisme er ingen rosenrød“ overfladisk optimisme, ingen det medfødte gode humørs forudbestemte og braakende optimisme. Den ser dybt og ser langt og er fremforalt mandig. Den er bygget paa hans forstaaelse af mennesket og dets liv — livets enhed og udødelighed og dets stadige fremskridt og vækst endog gjennem nederlag og fald. Det er en optimisme, han havde tilkjæmpet sig gjennem en aarrække af skuffelser, forsømthed, fattigdom og modgang. Det er en mands optimisme, der saa livet kjækt i øinene og saa dets hemmelighed. Det er næsten et mirakel, sagde den stormfulde, pessimistiske Carlyle,*) i vor tid at finde en mand, der kan være saa lykkelig og tillidsfuld, men — han er høist forskjellig fra mig.“

God, Thou art Love: I build my faith on that.

Til slutning samler Farrar Brownings budskab til den moderne verden i følgende ord: „Lev dit liv sundt, frit, ædelt, klogt, kjækt og lykkeligt som et virkelig menneskeligt liv; ikke som et overnaturligt helgenliv; thi du er menneske og ikke nogen engel; ikke som et sanseligt liv; thi du er menneske og ikke dyr; ikke som et ondt og ondskabsfuldt liv; thi du er menneske og ikke djævel; ikke som et tankeløst, overfladisk liv, thi du er et menneske og ikke en sommerfugl. Lev hver dag en mands sunde liv; i nuet; ikke i drømme om gaarsdagen eller om morgendagen. Livet er et mysterium, hvor ingen evner at se tilbunds; men det er fra den Gud, som bader verden i solskin og sender alt aandens og hjertets lys. Og en straale af klarhed og forstaaelse fra Ham falder allerede nu henover det“.

En anden af talerne hævdede, at Browning mere end nogen anden digter repræsenterer det engelske folk i dette aarhundre. Han alene har givet dets geni fuldt udtryk i vers. „Hans robuste kraft, hans uforfærdethed, hans ubetvingelige livsglæde, hans prægtige konkrethed, hans foragt for intellektualismen alene, hans forherligelse af handling (en „synd er bedre end ingen daad“), hans betoning af viljen, hans demokrati, hans dyrkelse af hjemmet, hans verdensvide interesser og sympatier, hans religiøse tro — har vi ikke her folkets inderste væsen og kjerne, dets liv og sjæl.“

---

*) At kalde Carlyle pessimist er at gjøre betegnelsen altfor stor en ære. Han var pessimist, som Ibsen er det, — ud af en idealets utaalmodighed med virkeligheden. Næst optimisten Browning ved jeg ingen, hvis ord gaar saa dybt og løfter en saa høit, som pessemisten Carlyle.

En ærlig kritisk prøvelse af gudstroen.

George John Romanes: *A Candid Examination of Theism.*

II.

Vi gjennemgik i forrige artikel, hvad forfatteren benævner de aldeles uholdbare argumenter for gudstroen. Vi kommer nu til de mere betydningsfulde, som han skjænker mere opmerksomhed og endog fra sit eget standpunkt ikke tror sig istand til ganske at kuldkaste. Han deler dem meget bekvemt i tre grupper eller tre store argumenter, under et af hvilke, siger han, alt dybtgaaende forsvar for gudstroen vil kunne indordnes. Det første argument tager udgangspunkt i den menneskelige aand og slutter, at denne kun kan finde en fyldestgjørende aarsag i en evig og universal Aand, og derfor er et bevis for dennes tilværelse. Det andet argument tager udgangspunkt i de mange tilsyneladende planmæssige, vise eller rationelle indretninger og anordninger i naturen, og slutter derfra, at Naturen maa være en Rationel Aands verk. (Dette argument er i grunden blot et led af det følgende og er som selvstændigt argument i senere aar faldt ganske i vanry). Det tredie argument tager sit udgangspunkt i naturens love — i dens absolute lovmæssighed, hvilket vil sige planmæssighed og rationalitet. Heri ser den tegnet paa, at Almagten er ét med alvished.

Ogsaa det første argument falder i virkeligheden ind under det tredie, der saaledes bliver det ene store hovedargument. Vi skal imidlertid følge forfatterens orden.

Vi har da først det argument, hvis udgangspunkt *er den menneskelige aand.* Paa dette har filosofiske tænkere lagt hovedvegten i de sidste tre aarhundrer og mere specielt i det sidste, siger forfatteren. Det gaar ud fra, at tilværelsen af vor egen tænkning og af vort eget tænkende væsen er den sikreste kjendsgjerning, vor erfaring giver os. Argumentet hviler saaledes paa selve den argumenterede evne og gaar i virkeligheden ud paa følgende: Selve min evne til at argumentere dette spørgsmaal, afgjør det; mine tvil beviser, at de er ugrundede; fordi jeg i det hele kan tænke, maa der nødvendigvis være en levende Gud. Min tanke, mine tvil, min hjerne *er beviset.*

Thi, heder det, det tænkende væsen i os, vor aand, maa som alt andet i verden skyldes en tilstrækkelig aarsag. Og en saadan tilstrækkelig aarsag til aand kan kun være Aand — en større, evig Aand.

Saaledes udtrykt vil de fleste læsere straks se argumentets svaghed og kunne forestille sig, hvor let Romanes gjør det af med det. Vi har

jo ingen ret til paa forhaand at antage, at *vor* aand blot kan frembringes af aand. Materialisten vil svare, at aand „udvikles“ gjennem tidernes løb af død materie. Og det nytter ikke teisten at indvende, at det er os umuligt at *tænke*, at aand og tanke skulde kunne „udvikles“ af død materie; thi vor manglende evne til at „tænke os“ et vist forhold beviser ingenlunde, at dette ikke kan være det virkelige.

Dersom vor aand ikke skyldes en anden og større Aand, siger teisten, saa maa der altsaa have været en tid, da aand ikke fandtes i universet, da der blot var død materie og blinde kræfter. Og ud af denne døde materie ved disse blinde kræfters spil har saa efterhaanden aand og tanke „vokset frem“. Ogsaa ateisten vil vel medgive, at det lyder underligt og kræver sterk tro paa materiens og de blinde kræfters evne til besynderlig selvudvikling.

Det er umuligt, indvender teisten videre, at noget kan komme af intet, eller at der i det færdige produkt kan findes mere, end der var tilstede i aarsager og raamaterie. Er der *nu* aand i verden (i os), saa maa der have været aand i den oprindelige materie eller kraft.

Men hertil svarer forfatteren, at dette ingenlunde er nødvendigt. Ting „vokser“ og „udvikler sig“. Vi saar et granfrø, og grantræet indeholder meget, som frøet ikke eier.

Eksempel og argument er dog her temmelig haltende. Hvad grantræet har mere, end frøet indeholdt, har det trukket fra luft og jord. Alt, hvad der nu er i det, var ogsaa før. — Imidlertid mener Romanes, at det eneste, som kan siges er, at alt, hvad det færdige produkt indeholder, maa have ligget *potentielt*, som mulighed, det vil sige som lov (idé — eller hvad?) i den oprindelige materie eller kraft. Og den indrømmelse kan jo teisten være tilfreds med.

Fra begyndelsen af maa der altsaa i materie eller kraft have ligget en mulighed for (en bestemmelse om) *Aand*. Materien eller kraften maa have været saaledes beskafne, at der under visse omstændigheder af dem kan fremkomme tænkende og elskende væsener. Fra begyndelsen af — før tænkende væsener var til — har dette været saa. *Før tanken var, var tanken forudbestemt; før den var, var den udtænkt* og eksisterede paa samme vis som grantræet i frøet.

Romanes giver dette argument en altfor svag form, og han affærdiger det altfor let. Han viser her tydelig, hvorledes den da nye evolutionslære havde bemægtiget sig hans sind. Atter og atter slænger han os dette ord „evolution“ i ansigtet som afgjørende. „Det har bare udviklet sig; det er et led i evolutionen; vi ser, hvorledes det gradvis har vokset frem.“ Med saadanne sætninger tror han at kunne løse gaader og give endelige

svar paa dybe spørgsmaal. At den menneskelige aand og samvittighed formodentlig som naturens øvrige undre er produkter af „Udviklingen“ — „naturlige“ produkter, det synes han merkelig nok at opfatte som afgjørende for det teistiske argument, der bygges paa den menneskelige aands tilværelse. Senere indsaa han, som allerede nævnt, denne feiltagelse og hevdede selv, at evolutionslæren ikke engang tangerer disse dybeste religiøse spørgsmaal. Spørgsmaalet er nemlig ikke, *hvorledes* den menneskelige aand er blevet til, men *hvad* dens tilværelse nu, da den engang er her, tyder paa.

En teist vil fremsætte dette argument nogenlunde saaledes: Her er den menneskelige aand — tanke, retsfølelse, kjærlighed. Den er formodentlig ogsaa et led i den evige udviklingsproces. Den er en form af den evige kraft. Men under enhver omstændighed er Universet saaledes bygget, saaledes af natur, at det omsider i sin *naturlige* udviklings gang har frembragt denne vidunderlige blomst, vi kalder aand. *Fra begyndelsen af* har muligheden derfor ligget i kraft eller materie. At muligheden derfor har været tilstede, betyder, at kraft eller materie fra begyndelsen af har været organiseret med dette resultat for øie. Muligheden for tænkning og for kjærlighed har altid været den evige krafts eller evige materies inderste væsen. Men er det muligt, troligt, tænkeligt, at denne mulighed (naar vi fuldt klargjør os dens betydning) kan have eksisteret uden en ordnende Aand, som har villet den? Er det muligt, at der kan være forud tænkt paa tænkning, og al verden planlagt for tankens frembringelse, uden at tanke fra først af var tilstede! Kan vi tænke os et Universum, der pludselig blomstrer ud i menneskelig tanke, uden at der fra begyndelsen af har ruget over det en Evig fornuft — grækernes „*Logos*“?

Hvad der ofte gjør enhver argumentation af denne art aldeles ufrugtbar, er uklarhed over selve grundbegrebene, over problemets art. Man driver endnu, for at tale i lord Bacons ord, et forfærdeligt afguderi med ord. Ordene vildleder. De bliver for ens sind til ting. Saaledes hørte vi længe meget om, at „naturlovene“ havde frembragt verden. „Naturlovene“ blev til et væsen, der tog Guds plads. Enhver ved forhaabentlig nu, at „naturlovene“ lige saa lidt kan frembringe en verden, som den franske grammatik kan frembringe Frankrige. En lov udtrykker blot vor erfaring for, *hvorledes* en bestemt række fænomener finder sted, — hvorledes kræfter virker. Ordet „Evolution“ er blevet misbrugt paa lignende maade. Mens det blot betegner verdensaltets sammenhæng i tiden, dets jevne gang fra form til form, saa er det blevet opfattet og benyttet, som var det noget, der stod bagom tingene og frembragte og forklarede dem. I virkeligheden trænger jo evolutionen selv til forklaring. Den er verdens-

livets metode. Der er blevet talt, som var den verdenslivets grund og forklaring.

Dermed, at verden som vi ser den, skyldes en millionaarig „udvikling“, har man slaaet sig tilro. Deri har man seet en „forklaring“ paa verdensaltet, der gjør al gudstro unødig. Taabelighed! I den berømte negerroman „Onkel Toms hytte“ „forklarer“ ogsaa lille *Topsy* sin tilværelse paa samme „videnskabelige“ vis. De fleste ting er skabt, men hun — hun har bare ganske naturlig „vokset“, udviklet sig. Dette Topsyræsonnement er merkelig nok endnu meget almindeligt, endog inden den lærde verden, hvor det gjælder det religiøse spørgsmaal, — og det er den nyere ateismes standpunkt, det evindelige svar til alle teistiske argumenter. „Vi er ikke skabt; vi har bare ganske naturlig vokset op. — Verden er slet ikke skabt, skyldes ingen Gud; den har bare saadan i al stilhed og som den simpleste sag i verden, vokset op.“

Merkeligt, udbrød Carlyle, hvor *Tiden* kan skjule underet for den uforstandige. Da man troede denne solbadede verden skabt paa seks dage, var den for alle et under og et mirakel. Men saasnart en Darwin siger: Nei, det har taget seks hundre millioner aar at skabe eller udvikle den — saa, væk er underet.

Det burde staa klart for alle, at denne vidunderlige verdens tilværelse ikke er forklaret ved en teori om dens gradvise „vækst“ gjennem millioner af aar. Den er ingen vækst i den populære forstand, hvori træet er det. Den har ikke efterhaanden „lagt paa sig“. Den var fra begyndelsen af i kraftmængde, i natur, i stofmængde, hvad den nu er. Evolutionen er blot en cirkulærproces, hvorigjennem verdenslivet ytrer sig.

Her er Universet. Der er kun for vor forstand to endelige forklaringsmaader mulige overfor dets tilværelse og dets liv. Enten skyldes det *blind tilfældighed* eller intelligens, aand, fornuft. Det er valget. Det nytter ikke at tage sin tilflugt til tomme ord om „love“, „udvikling“ osv. Enten er det tilfældets verk, eller det er en Rationel Aands. At sige, at det er lovmæssigheds verk, er kun leg med ord. Lovmæssigheden selv er enten et tilfældes eller en tankes verk. Romanes paaviser netop, at selve lovene og lovmæssigheden er noget, der i tidens løb *har opstaaet*. Enten skyldes alt (ogsaa lovene) atomernes tilfældige sammenstød; et tilfælde nedlagde muligheden for tanke i materie og kraft; et tilfælde udviklede denne mulighed; tusen millioner tilfældigheder skabte den menneskelige aand. Eller Aand var tilstede fra begyndelsen af — „Ordet (Fornuften — Logos) var hos den evige Urkraft, og Ordet var Gud.“

Videre fører ingen argumentation. Enhver faar her vælge, som han har forstand til. Men det maa slaaes fast, at vi ikke kan tænke andre endelige aarsager for den verdensorden, vi ser, end: Tilfælde eller For-

nuft. Alt, hvad der sker, sker enten i sidste instans blindt tilfældig, eller ifølge fornuft.

Naar tanke og aand er blandt de undre, som omgiver os, saa skyldes de enten millioner tilfældigheder eller Evig Aand — Gud. Andet rationelt valg gives der ikke. Alle andre forklaringer er blot leg med tomme ord.

Almindelig værnepligt eller frivillige hære.

(Generallieutnant Sir **Henry Havelock-Allan** i „*Fortn. Rev.*").

Som bekjendt vedligeholder og forsvarer England sit umaadelige verdensrige uden værnepligt, alene ved omkring 200,000 mand hvervede og frivillige tropper. I de sidste aar har imidlertid denne styrke vist sig utilstrækkelig, særlig naar udsigterne til en europæisk krig har været truende. Der har derfor hævet sig enkelte røster for, at England skal følge i de øvrige europæiske magters fodspor og indføre almindelig værnepligt med millionhære. Men dette er en i England yderst upopulær vei. Gammel tradition kræver, at landets forsvar i tilfælde skal være en frivillig sag. Der har heller aldrig manglet paa offervillighed, naar faren har truet.

Imidlertid indvendes det, at borgernes offervilje i farens stund lidet vilde hjælpe, naar der ikke fandtes *øvede* tropper. Forfatteren af nærværende artikel fremsætter et forslag, som skal afhjælpe denne mangel. Han er ogsaa absolut imod principet for den almindelige værnepligt og hævder, at England maa holde fast ved sin frivillighedstradition og paa grundlag af den bygge sit forsvar.

Forslaget gaar ud paa almindelig undervisning i vaabenbrug og exercitie i forbindelse med skolerne, fra det 9de til det 21de aar. Paa denne maade vil han opdrage et folk, der til enhver tid er militært opøvet. Naar da mænd trænges til forsvar, skal der kun udstedes et opraab om frivillige. Disse frivillige vil da møde som fuldt udlærte soldater. En maaned i en bataljon paa exercerpladsen eller paa march og i tjeneste vil fylde alle huller i oplærelsen, siger han.

Og øvelserne vil efter det 21de aar blive holdt vedlige gjennem de frivillige kompanier.

Forfatteren er af den formening, at dette vil være fuldstændig nok til at give England, i tilfælde af krig, en slagfærdig armé paa to millioner mand — fuldstændig nok til at sikre det store riges forsvar og indflydelse for al tid.

Bazin's rulleskib.

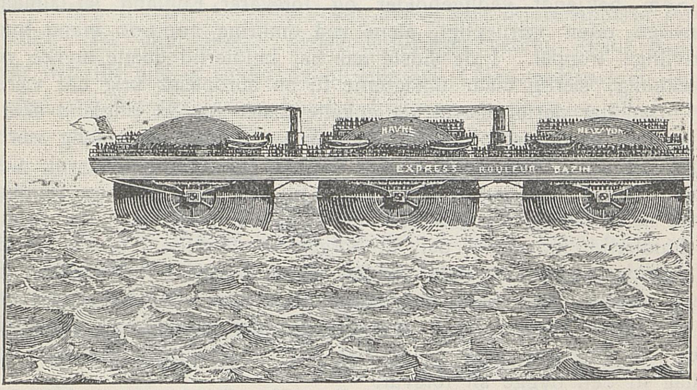
En dampvogn tilsjøs.

(Efter „*Prometheus*“ og „*Nature*“).

Tid er penge — nu mere end nogensinde.

Paa alle strøg arbeides der af yderste evne for at spare tid — for at præstere det dobbelte af, hvad der før præsteredes, for at tilbagelægge de store afstande hurtigere og hurtigere, for at gjøre brugsgjenstandene billigere og bedre, livet lettere, lysere og indholdsrigere. Det hele er en kamp om tid, en væddestrid mellem menneskers opfindsomhed, indbildningskraft og konstruktionstalent.

Ikke mindst paa oceanfartens omraade er denne væddestrid blevet skarp og tilspidset. Hvor mange aar er det vel dampskibene har trukket

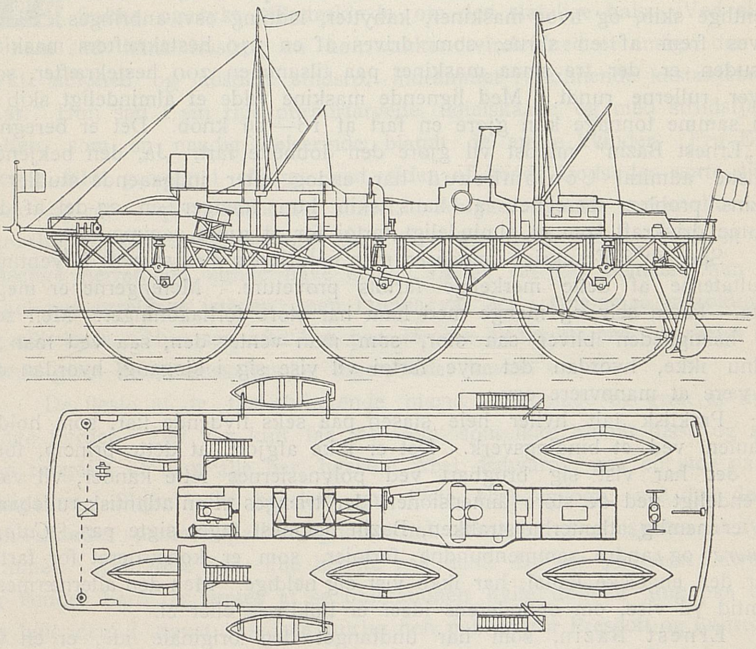
En del af ,,Rulleskibet'', hvis længde kan øges efter omstændighederne.

sin røgstrime over Atlanterhavets store, blaanende flader! I denne korte tid er udviklingen næsten løbet fra sig selv. Paa femti aar er den hastighed, hvormed oceanerne gjennempløies, steget til det tredobbelte og hestekræfternes antal er gaaet op fra nogle faa hundre til over tyve tusen. Oceandamperne selv er svømmende paladser, udstyret med alle de bekvemmeligheder, som penge, spekulationstrang og opfindsomhed tilsammen kan opdrive. Men frem for alt har der været konkurreret om tid. Det har ikke gjældt at spare uger eller dage paa overfarten, som tilfældet var i gamle dage. I det vilde væddeløb over oceanet er selv minutterne og sekunderne taget med i betragtning, og en gjennemsnitlig tidsforskjel af nogle timer har været nok til at sikre det ene selskabs held, mens det andet har maattet trække sig ud af væddestriden.

Hvis et skib med 1000 hestekræfter gjør en fart af 30 kilometer i timen, vil det samme skib forsynet med en maskine paa 2000 heste

kræfter *ikke* gjør den dobbelte fart, selv om vegten og alt ellers er uforandret. Modstanden i vandet, der foraarsages ved rivningen mellem dette og skibets overflade, stiger nemlig i hurtigere mon end hastigheden. Bliver hastigheden den dobbelte, vil modstanden være den firedobbelte osv. For at skaffe stærke nok maskiner, maa skibets størrelse forøges, men derved forøges ogsaa modstanden, og saalænge denne ikke kan ophæves eller undgaaes, vil der praktisk talt være en noksaa snever grænse for den fart, som kan præsteres.

Betragtninger af denne art har ledet franskmanden Bazin ind paa den idé, som vi her ganske kort skal gjøre rede for.

Plan og rids af „Rulleskibet".

Bazin foretog først forsøg for at komme paa det rene med, under hvilke forhold vandets modstand var den mindst mulige. Han fandt, at linseformige legemer, der dreiede sig om en akse med samme hastighed som den, hvormed de bevægedes frem gjennem vandet, var udsat for mindre modstand end alle andre. Der viste sig foran dem ingen saadan ophobning af vand, som finder sted foran bougen af ethvert almindeligt skib, og som er et ubedrageligt vidnesbyrd om modstandens størrelse. Men hvordan vel faa et skib til at gaa paa ruller? Og skulde der være noget gagn ved det, maatte disse ruller selvfølgelig bære hele skibet over vand, ellers vilde rivningsmodstanden lige fuldt gjøre sig gjældende.

Ikkedestomindre er det Bazins plan at konstruere et skib, som bæres af luftfyldte svømmende ruller, og som selv løftet over vandet farer afsted

over oceanet. Og forsaavidt *har* han allerede konstrueret det, om hans opfindelse endnu ikke har staaet sin praktiske prøve. For flere maaneder siden gik hans skib lykkelig af stabelen i St. Denis ved Paris under forskjellige sjømilitære autoriteters tilstedeværelse. Det ligger nu i Rouen, hvor maskiner og andet tilbehør indsættes. Saasnart fartøiet er færdigt, skal det gjøre en prøvetur over den engelske kanal. „Ernest Bazin", som skibet heder efter sin opfinder, er udelukkende bygget til eksperimenteren. Det har et deplacement af 280 tons, er 40 meter langt og 11.8 meter bredt. Det har tre par ruller af 10 meters tværsnit, og naar skibet er fuldt udstyret, vil omtrent en trediedel af rullernes tværsnit være under vand. Paa akserne af rullerne hviler den platform, som danner det egentlige skib, og hvor maskiner, kahytter, ladning osv. anbringes. Skibet drives frem af en skrue, som drives af en 550 hestekræfters maskine. Desuden er der tre smaa maskiner paa tilsammen 200 hestekræfter, som driver rullerne rundt. Med lignende maskine vilde et almindeligt skib af den samme tonnage kun gjøre en fart af 18—19 knob. Det er beregnet, at „Ernest Bazin" mindst vil gjøre den dobbelte fart. Ja, den bekjendte franske admiral Coulombeaud har endog efter indgaaende studier af Bazins problem beregnet, at hans skib kun trænger en 27-del af den samme drivkraft som et almindeligt fartøi for at gjøre samme fart.

Specielt i Frankrige imødeser man naturligvis med spændt forventning resultaterne af dette merkelige fartøis prøveture. Meningerne er meget delte. Bazin selv og mange med ham har store forhaabninger. Men selv om hastigheden bliver saa stor, som man venter den, saa ved man jo endnu ikke, hvordan det nye fartøi vil vise sig i sjøgang, hvordan det vil være at manøvrere osv.

Praktisk talt hviler hele stasen paa seks flydende kar, som holdes sammen ved et bindingsverk. Det er ikke afgjort, at dette princip, fordi om det har vist sig brugbart ved polynesiernes lette kanoer, vil være anvendeligt ved de store dimensioner, der trænges til en atlantisk rullebaad. Det er nemlig atlanterhavstrafiken, Bazin nærmest tager sigte paa. *Calais-Douvre* og andre sammenbundne fartøier, som er konstrueret for farten over den engelske kanal, har ikke vist sig heldige. Men den allernærmeste fremtid vil vise, om opfinderens ideer er holdbare eller ei.

Ernest Bazin, som har undfanget den originale idé, er en vel kjendt fransk ingeniør. Blandt andet har han gjort sig bemerket ved konstruktionen af en undersjøisk maskine, der brugtes ved forsøgene paa at tage op de spanske gallioner, som gik tilbunds i Vigobugten. Endvidere har han gjort ganske originale opfindelser paa guldvaskningens og andre tekniske omraader. *P. E.*

Jerome — En fattig mand.

(Af Mary E. Wilkins i „*Harper's Weekly*").

IV.

Den næste dag fandt „begravelseshøitideligheden" sted i det fattige hjem. Hele landsbyen var tilstede. Doktor Prescott i sort overfrakke og tykt silketørklæde om den statelige hals. Ved siden af ham sad hans hustru, en høi, vakker kvinde med et ansigt, der udtrykte mildhed og absolut sindsro, indrammet i skinnende kastanjebrunt haar. Hun sad i sin rige purpurfarvede fløielskaabe og med strudsfjær i hatten, som en naadig keiserinde blandt de andre kvinder. Fru Eben Merritt faldt ganske i skygge ved siden af hende trods den sorte silkekjole og et „egte" kaschmir shawl. Abigael Merritt var en liden og uanselig, næsten styg person, som folk ofte undrede sig over, at den staselige herremand kunde have egtet. Denne var ikke tilstede; han var gaaet paa ørretfiske isteden; men Lucina var der i sine smaa morokkosko og silkekyse. Hun saa ofte hen paa Jerome og tænkte paa, hvorledes han havde givet hende sassafras og ingen fader havde.

De fleste af de tilstedeværende mænd var bøiede og graa af livets tunge byrder. Der var kun faa af dem, som ikke blandt disse og som den tungeste af dem alle bar, ligesom Abel Edwards, paa en stor panteobligation. Skjønt der hverken var kiste eller ligvogn, var dog denne den afdødes panteobligation tydelig nok tilstede. Den syntes at fylde rummet. Alle følte den; alle tænkte paa den. De saa paa Ann Edwards og hendes børn og syntes at se obligationen hvile dobbelt tung paa dem og bøie dem i støvet. De saa hurtig hen paa doktor Prescott og undredes, om han vilde tage eiendommen.

Presten, Salomon Wells, en høi, slank, aldrende enkemand holdt en lang, lovprisende tale. Det var blevet ham paalagt af Paulina Maria ikke at komme med nogensomhelst antydning om, at den afdøde var kommen afdage anderledes end ved et ulykkestilfælde. Han mindede om alle Abels dyder i ord saa sympatiske og bløde, at de lagde sig som balsam om Anns hjerte.

Da tale og bøn var over, kom der en kort pause, hvorpaa forsamlingen brød op. I kjøkkenet var der dækket til slegtningerne, hvoraf flere var komne fra nabobygderne. Derude blev der snart noksaa muntert, og rosende bemerkninger over mad og bagverk drev ind i stuen, hvor Ann og Jerome nu sad alene. Paulina Maria havde bedt Ann komme ud

og faa en kop the; men hun svarede: „Jeg vil sidde i ro her, til de er gaaet.“

Lidt senere kom Paulina Maria tilbage. „Der er plads ved bordet til Jerome, dersom du ikke selv vil komme.“

Men Jerome svarede selv med en sint haandbevægelse: „Jeg vil vente, til det følge derude er gaaet.“

„Vær ikke uforskammet, Jerome,“ sagde moderen og lagde til, idet Paulina Maria gik; „hun har hjulpet os meget.“

„Jeg kunde knuse hele hurven derude,“ stødte Jerome frem mellem tænderne og knyttede hænderne.

„Hold mund! Du er en utaknemmelig, uskikkelig gut,“ sagde moderen, men følte alligevel hele tiden en underlig sympati med ham. Ogsaa hun var fyldt af en uforklarlig bitterhed mod det hele spisende selskab i det næste værelse. Der er øieblikke i livet, da de lykkelige syntes at være de ulykkeliges naturlige fiender.

Selskabet sad imidlertid længe ved bordet. Theen smagte godt, og begravelsesbagverket var udmerket. Da de endelig bød Ann farvel, var der over dem et udtryk af mæthed og roligt behag, som de ikke evnede ganske at tilsløre med medfølende sorg.

Det blev sent, forinden Jerome og Elmira under Paulina Marias kommando og ved hendes energiske hjælp atter havde faaet huset iorden og kunde gaa tilsengs. Jeromes hjerte var fuldt af smerte og bitterhed; men han var fysisk udmaset og sovnede snart.

Ved midnatstid vaagnede han ved en paafaldende lyd. Han sad op i sengen og anstrængte baade øine og øren i mørket. Ud af natten og stilheden kom moderens stemme, høi og skjærende, i halvt anklagende bøn. Hun var ligeglad, hvem anden der hørte end Gud.

„Hvad har du gjort, o Herre Gud? — — Hvorfor har du taget fra mig min mand, min ungdoms elskede? Hvad har jeg gjort imod dig, at jeg skulde have fortjent dette? Har jeg da ikke taalmodig baaret det aag, du har lagt paa mig? Hvorfor har du saa haardt prøvet en, som allerede før var sønderbrudt af din vredes hjul? Hvorfor har du drevet en bra mand til fordærvelse? — — Herre, Herre! giv mig min mand tilbage, hvis du er Gud! Ja, Herre! er du isandhed den almægtige, saa bevis det for mig ved at gjøre dette mirakel, som jeg beder dig om. — Giv mig Abel igjen. Giv ham tilbage til mig!“

Røsten endte i et skrig; saa blev der nogle øieblikkes stilhed. Atter talte hun; men det var ikke længer i bønnens form, kun bitter, hjælpeløs klage.

„Det nytter ikke; det nytter ikke,“ klagede hun. „Hvis der er en Gud, saa vil han ikke hjælpe mig; vil ikke høre. Han vil ikke bringe

Abel tilbage. Han gjør bare sin egen vilje i al evighed. O, Abel, Abel, Abel! Hvor er du henne nu? Hvor er du henne? Hvor er det hoved, som har hvilet paa mit bryst? Hvor er de læber, jeg har kysset? Ikke engang den trøst vilde Han unde mig at faa lægge ham tilhvile i indviet jord. Abel, Abel, min mand, min ungdoms elskede, mit eget kjød og min egen sjæl — revet fra mig, mens jeg lades tilbage for at stride livet ud alene! O, kom tilbage, kom tilbage — Abel!"

Og stemmen brød af i graad og usammenhængende raab og veklager. Om en stund blev der atter stilhed. Jerome lagde sig igjen, skjælvende og kold; men han sov ikke mere den nat. En aabenbaring af denne verdens kjærlighed og sorg var kommen til ham gjennem moderens stemme. Han var overvældet, skjælvende af frygt og ærefrygt ved dette blik paa den nøgne natur og ved følelsen af den vældige strøm, der fører al menneskeheden med sig. Guttens sjæl havde pludselig faaet kjende smagen af kundskab.

V.

Næste morgen stod Jerome op ved daggry og krøb nedenunder paa sine bare fødder for ikke at vække moderen. Men neppe havde han naaet kjøkkenet, end hun raabte til ham fra sit lille soveværelse.

„Hvem er det?" spurgte hun med anstrængt stemme, og Jerome forstod, at hun nærede et vildt haab, om at det turde være hans faders fodtrin, hun havde hørt. „Hvem er det? Hvem er i kjøkkenet?"

„Det er bare mig," svarede gutten med en stemme, der bad om undskyldning, fordi det var ham og ikke en, hun heller havde hørt.

Moderen sukkede dybt. „Kom hid." Og Jerome gik ind. Gardinet var ikke nede, saa det lille værelse var fyldt af den gryende dags graa halvlys. Det havde været Anns brudeværelse, og hendes børn var fødte der; dets udseende var Jerome lige saa velkjendt som hans moders ansigt. Dette lignede, lidet og vissent som det laa nedsunket i puderne, et sygt barns. Hun rakte frem en mager haand, greb fat i Jeromes trøie og trak ham til sig. „Hvad skal vi nu tage os til?" spurgte hun. „Hvad skal vi tage os til, Jerome Edwards!"

Gutten stirrede paa hende, og hendes spørgende øine gjorde ham stum.

Ann Edwards havde altid været husets herskende aand. At hun i virkeligheden i stor udstrækning levede og herskede ved mandlig overbærenhed, var hverken blevet erkjendt af hende selv eller af andre. For første gang aabenbaredes nu den kvindelige afhængighed og hjælpeløshed, som altid havde ligget bagom hendes energiske selvhevdelse, og stakkels

lille Jerome jagedes ud af barndommen og ind i manddommens ansvar og byrder for at møde dette hendes nye krav og den nye trang.

„Hvad skal vi tage os til, Jerome Edwards? — Hvorfor svarer du ikke?“

Jerome tog sig sammen, og der kom et nyt udtryk over hans gutteansigt. „Jeg har tænkt det hele over, mor, og jeg har lagt en plan,“ sagde han.

„Hvad skal vi tage os til?“ Hun sad op i sengen og klyngede sig til guttens arm; slap den saa og vuggede frem og tilbage med armene foldede over brystet. „Hvad skal vi tage os til? Aa, hvad skal vi tage os til? Abel er død, og doktor Prescott har obligationen. Vi har hverken penge eller hjem længer. Hvad skal vi gjøre? Hvad skal vi gjøre? . . . .“

Jerome søgte at faa hende til at lægge sig. „Kom, læg dig nu, mor.“

„Nei, nei! Aldrig! — Hvad skal vi gribe til? Hvad skal vi gjøre?“

„Mor, læg dig nu og hold op at græde,“ sagde gutten, og hun kvak i og taug, for stemmen lignede faderens. Hun sank tilbage i puderne.

„Lig nu rolig, mor.“ Og for hendes ophidsede sanser syntes han at vokse og vokse, som om aandens pludselige sprang til manddom havde tvunget legemet til at følge med. Han bredte tæppet over hendes skuldre. „Nu lægger jeg paa peisen og sætter grødgryden paa, og naar alt er færdigt, skal Elmira og jeg hjælpe dig op.“

„Men hvad skal vi tage os til, Jerome?“ Denne gang svagt, som om hun allerede følte sig rolig under den myndige behandling.

„Jeg har en plan, mor. Lig du bare stille, og det skal nok blive ordnet.“

Hendes øine fulgte gutten, da han gik ud; men hun adlød og laa stille. En uforklarlig tiltro til dette barn bemægtigede sig hende. Hun støttede sig til, hvad hun for kort tid siden selv betragtede som et siv, med tvilsom tilfredsstillelse, men uden modstand. Han forekom hende ikke længer som hendes søn. Faderens aand var vaagnet i ham og fyldte hende med en uendelig ærefrygtsfuld gjenkjendelse. Hun glemte, at hun havde ammet og vugget ham. Det syntes hende, som om Abel atter var vendt tilbage og som sædvanlig lagde varme paa peisen og gjorde istand til frokost.

Da hun endelig blev hjulpet op, var hun saa stille og medgjørlig, at hun forskrækkede Elmira. Hun sad i sin stol ganske rolig, til børnene hjalp hende til bordet. Der var ingen kommandoord; det var hun, som nu lod sig raade og kommandere.

„Hvad feiler der mor?“ spurgte Elmira, da de to kom udenfor huset.

„Hun er kommen til sig selv,“ sagde han fra sin aandelige overlegenheds standpunkt.

„Men hun har aldrig været saadan.“

„Jo — indvendig. Hun er jo bare et kvindfolk, ved du. Hun er kommen til sig selv.“

„Men jeg er ræd for hende, Jerome,“ begyndte Elmira at græde. „Jeg har aldrig seet hende slig. Jeg tror, hun bliver gal.“

„Langtfra. Hun er kommen til sig selv.“

„Far er død, og mor bliver gal, og doktor Prescott tager gaarden,“ græd Elmira med fortvilelsens oprørskhed.

Jerome greb hende i armen og løb afsted med hende over det spirende græs, til de var komne et stykke fra huset. Der greb han om begge de tynde arme, der føltes kolde gjennem kalikokjolen, og rystede hende.

„Jerome da, — hvad gjør du det for?“

„Er der ingenting ved dig da? Slet ingenting!“

„Jeg ved ikke, hvad du mener, Jerome; men hold op, hold op! — Jeg er ræd, du ogsaa bliver gal.“

„Kan du ikke lade være at skrige da? Skjønner du ikke, at du kan dræbe mor ogsaa med det? Begriber du slet ingen ting?“

„Jeg har ikke skreget idag, Jerome. Og jeg vil ikke. Jeg skal gjøre alt, jeg kan.“

„Du skreg jo netop nu høit nok, saa hun kunde høre dig. Du er næsten voksen, og det er paa tide, du viser, om du duer til noget. Gaa nu ind og vask op og skrig ikke, og snak ikke til mor om noget, som kan gjøre hende syg og nervøs igjen. Hun maa have ro. — Jeg skal plante de bønnerne, og siden . . .“

„Og siden, Jerome?“

„Vent og se.“

Da han var færdig i haven, klædte han sig atter paa i sine stakkels „bedste“ klæder, smurte de gamle sko med fedt og snurpede de værste huller sammen med hyssing. Han havde faaet laane et par sko af Ozias Lamb til begravelsen; men de skulde straks sendes tilbage. Han saa længselsfuldt paa dem nu, men satte dem tilside og tog de gamle filler paa. Da han var færdig, gav han Elmira streng ordre til ikke at slippe nogen af naboerne ind. Moderen sov, og hun skulde faa sove og hvile i ro. Derpaa begav han sig afsted langs landeveien til Squire Merritts hus. Det var kortere over markerne; men gutten følte, at hans hverv idag krævede hovedveiens værdighed og høitidelighed. Den nye plan,

han gik med i sit hoved, havde lagt en vis værdighed og rankhed over den hele lille person. Han gik ikke længer med faderens bøiede ryg og slentrende gang. Han havde kastet gammel vane og arv tilside med den nye selvstændige beslutning. Der var spænstighed i guttens gang og rankhed i hans holdning. Han følte sig ikke som den kuede fader, men som en ny mand, der modig optager kampen med en haard skjæbne.

VI.

Eben Merritts hus laa bagom en tæt række af grantrær, der havde vokset og tyknedes, indtil ingen solstraale længer naaede frem til husets façade, hvor derfor mosen trivedes godt. For at komme ind hovedveien maatte man endog gaa tilside for trærne eller helt udenom det yderste træ i rækken. Der havde engang været en aabning for en haveport, men aabningen var forlængst tilvokset, og Merrit vilde ikke lade den oprydde igjen; thi trærne forekom ham som levende væsener, han ikke taalte at se økse anvendt paa. Naar hans frue undertiden klagede over adkomsten, svarede han med en lystig, rungende latter: „Lad dem gaa udenom; det skader dem ikke." Det var heller ikke ofte, fruen talte derom. Det laa ikke for hende at gjøre videre væsen af livets smaa vanskeligheder; med et hop og et smil satte hun gjerne over dem. Det var blot, naar præstefrøkenen og andre damer kom til the, at hun tænkte paa den tilgroede haveport; thi disse gjæster ansaa det nødvendigt for deres værdighed at komme hovedindgangen, og deres kjoler blev ikke sjelden baade tilsmudset og flænget under klavringen udenom. Alle andre gjæster benyttede sideindgangen mod øst. Den var ogsaa fuldgod nok. Der var tre stentrappetrin og en liden tækket veranda, kranset af rosenranker. Indenfor var der en rummelig firkantet forstue med gammeldagse landskabstapeter, og til den ene side dagligstuen, til den anden spisestuen.

Jerome gik lige til denne sidedør og løftede messinghammeren. Det varede en stund, før nogen kom. Rosenrankerne voksede vildt; eieren hadede saavel havesaksen som øksen. Haven var fuld af gamle frugttrær; enkelte af dem var ganske bladløse, næsten fuldstændig døde; men Squire Merritt lod aldrig et træ hugge ned; hver vaar lod han rødderne omgrave og gjøde. „Lad jorden selv tage, hvad den har givet," sagde Squiren og passede sine gamle trær, som var de gamle medlemmer af familien. „Mangen mand har gjort mindre for at fortjene en rolig alderdom, end det træ der. Det har givet mig af sin bedste frugt. Da jeg var saa stor som saa, kløv jeg om i det og spiste kirsebær. Tror du, jeg nu vil hugge det ned?"

Jerome mindedes disse ting, der fortaltes landsbyen rundt om Squire Merritt, nu da han stod under den vildt voksende rosenranke. Og med

minderne derom kom der et tilløb af tro og haab i hans bryst. „Jeg er da mere end et træ," sagde han til sig selv, og gav endnu et raskt, skarpt slag med dørhammeren. I det samme sprang han til og havde nær faldt bagover, da døren pludselig kastedes vid aaben, og Squire Merritt stod foran ham.

„Hvad fanden — — —", begyndte han; men holdt hurtig inde og klukkede bag sit store, lyse skjæg ved at se Jeromes forskrækkede øine. „Halloh, hvem har vi her?" Squire Merritt havde et ømt punkt i sit hjerte for alle smaa, unge skabninger af menneskeslægten og mødte dem altid med et lysende, venligt smil; men han individualiserede dem sjelden, og vidste ikke ofte, *hvilken* liden skabning han skjænkede sit smil. Det var ham ogsaa det samme. Det var ikke Per eller Ole, Squiren holdt af, men den lille menneskeplante.

Han saa stivt paa Jerome, men var ude af stand til at sige, hvem han var — andet end at han var en liden skabning i øiensynlig nød og forskræmt. „Sig ifra, gutten min! Vær ikke ræd. Snak ud som en liden mand. Hvad er det?"

At blive slaaet sammen med „børn" saarede Jerome og ansporede ham til at vise Squire Merritt, at han *var* en mand. „Jeg er Jerome Edwards, og Abel Edwards var min far," sagde han.

Merritts ansigt blev med ét mørkt og alvorligt. Han nikkede forstaaende. „Jaha, jeg kjender dig nu. Du ligner din far. — — Vel, hvad er det gutten min; har din mor sendt dig i noget ærend til fru Merritt?"

Jerome havde endelig faaet hatten af. „Nei, jeg kom for at faa tale med Dem, Squire Merritt, og mor har ikke sendt mig."

„Du kom for at tale med mig?"

„Ja." Gutten bukkede, men hans sorte øine var nu faste og frygtløse.

Squire Merritt stirrede forundret paa ham og kastede saa et uroligt blik paa en fiskestang, han holdt i haanden. Han havde netop været paa vei til ørretfiske, og for hans øine løb den friske bæk gjennem den solglinsende vaarskog. Det var haardt at miste den herlige dag ved aaen for en guts formodentlig taabelige ærend. Men Squire Merritt var af en gammel familie, hvor lige høflighed mod rig og fattig, ung og gammel var slegtleds tradition, og snart følte ogsaa Jerome fordelen deraf.

„Godt, er det mig, du vil tale med, saa kom ind, min lille mand," sagde han med varm hjertelighed, lagde fiskestangen fra sig og førte Jerome ind i dagligstuen.

Stuen beredte gutten en overraskelse. Der var hverken sofa eller tæppe paa gulvet, de første luksusartikler efter hans tillærte mening. Isteden laa der skind af bjørn og rensdyr udover gulv og møbler. Et

svært udskaaret egetræs skab stod i et hjørne. Det hele var en jægers hjem. Jerome glemte næsten sit ærend over det nye og overraskende syn.

„Sid ned!" sagde Squiren og pegte paa en stol, over hvilken der laa et ræveskind. Men Jerome saa paa skindet og var øiensynligen tvilraadig, om han turde sidde paa det, eller om han først skulde lægge det tilside. — „Sid ned!" gjentog Squiren leende, og spurgte saa for at berolige gutten: „Har du nogensinde skudt en ræv?"

„Nei."

„Nogensinde skudt noget?"

„Nei."

„Ikke rørt ved en rifle?"

„Nei."

„Har du lyst til at skyde?"

„Ja."

Merritt havde bestemt sig til at tage gutten med ud og lade ham skyde et par skud med hans egen rifle. Nu stod han foran kaminen og ventede paa, hvad der videre vilde komme.

Han var en middelaldrende mand, massivt bygget, sine seks fod høi i støvler — og i tyksaalede, høie jagtstøvler var Squire Merritt næsten altid at se. Det var kun til kirken, han gik uden dem — og did gik han sjelden. En slidt kjole, skindvest og grove bukser fuldendte hans dragt. Et stort, lyst, venligt ansigt var halvt begravet i tykt rødliggult haar og langt skjæg af samme farve.

Men med Merritt staaende og vente, blev Jerome aldeles stum. Det var ham umuligt at faa et ord frem. Han var ikke skræmt; han kunde bare ikke finde ord.

Merritt iagttog ham med venlighed fra sine store blaa øine. „Tag det ganske rolig, og tænk dig om, du," sagde han, idet han lagde en arm paa kamingesimsen og støttede sig til den. Jerome skulde netop til at begynde, da døren aabnedes og lille Lucina kom stormende ind. Ved synet af ham stansede hun aldeles himmelfalden af overraskelse.

De gyldne krøller svømmede nu frit over skuldrene og naaede hende lige til livet. Den tykke, hvide hals og armene med „smilehuller" ved albuerne var bare og lyste hvidt gjennem haaret. Hun havde en blaa uldkjole med silkepynt og nedenfor de hvideste mamelukker og marrokkoskoene.

Faderen lo, som en mand vil le ad de vakre kunster og træk hos nogen eller noget, han holder af. „Kom hid, deiligheden min! — Der er intet at blive skræmt over. Dette er lille Jerome Edwards. Gaa hen og hils paa ham."

Og Lucina rakte frem sin lille haand. „Goddag," sagde hun neiende,

men lidt usikkert, for hun erindrede honningkagen og vidste ikke, om hendes haand vilde møde en bedre skjæbne. Hun saa ned af frygt for muligens at møde de lynende sorte øine; men derved fik hun se hans fillede sko og satte uvilkaarlig i et lidet skrig. De saa saa rent elendige ud.

Jeromes øine fulgte hendes, og i ét nu var han oppe af stolen, ansigtet blussende rødt. Han lod, som han ikke saa den fremrakte haand. „Goddag," sagde han. Og saa til faderen: „Kan jeg faa tale med Dem alene?" (Forts.)

Hav.

Du hav, som sagte stønner
ind mod den nøgne strand,
du hav, som blytungt drønner
mod land i brot og brand,
du hav, som skumhvidt bryder
henover skjærfyldt grund,
din salte strømning flyder
bestandig klar og sund.

Mens verden syg sig vaander
og hen i svindsot dør,
din kjæmpelunge aander
med usvækt kraft som før.
Din bølgerække jager
med taktfast hjerteslag,
mens hele verden klager
sig mat og nervesvag.

Paa dine aabne vidder
er veien bred og stor,
mens millioner strider
om hver sin flek af jord.
Kun ensom skude iler
afsted for fulde seil,
mens vuggende du hviler
dit endeløse speil.

Din sterke tordenstemme,
som ryster fjeldets grund,
den hjælper os at glemme
vort syge selv en stund.
Din blide bølge gynger
dets kval i slummer ind,
og lyse drømme synger
ind i det syge sind.

Og kan du ikke lindre
og ikke dysse ned
den storm, som i vort indre
har ødelagt vor fred —:
du kan dog dække over
den trætte vandrers grav
med dine dybe vover,
du vide verdenshav.

Rasmus Løland.

Fra et ophold i Oxford.

Studier og indtryk.

I.

Træk af universitetets historie.

Vaaren 1894 besøgte Paul Verlaine Oxford, hvor han i tre dage boede hos professor York Powell, den udmerkede kjender af nordisk sprog, historie og literatur. Sit indtryk af den ærværdige universitetsby gav Quartier Latins digter os i et poem, som i mai samme aar stod at læse i *„Pall Mall Magazine“*, og som jeg her gjengiver i oversættelse, idet jeg tilføier, at den eiendommelige naive ynde, der prægede denne middelalderske gadesangers poesi kun helt kan nydes paa fransk.

„Oxford er en by, som skjænker mig trøst,
mig, som altid drømmer om middelalderen.

Her i dette Paris, med sin kunstlet fossile arkitektur
er middelalderen paa moden, men uægte nok.

Oxford derimod er ægte, og der hersker kunsten;
og Oxford er troende, ialfald i sin form,
og videnskaben krones her af en kostelig juvel.

Thi himlene lægger sin fortryllelse
over studiet og stiheden, som naar man elsker
og visdom vindes af forskningens møie.

Den visdom, som mennesket trænger,
denne milde fornuft, som synker hen i bøn
under kathedralens ærværdige romerske buer
og det gothiske løvverk, der er som den sidste apotheose
af hine helgener, der maaske er mere æret
end man skulde tro.

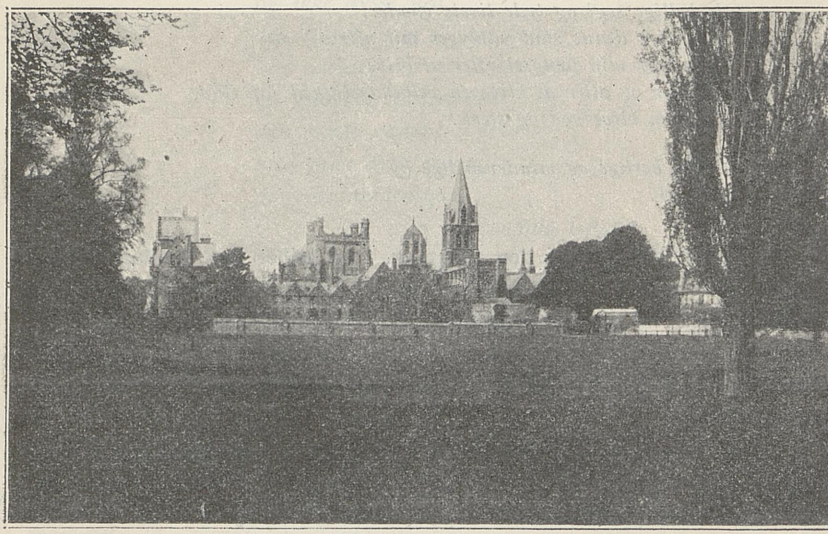
Og langt fra dette Paris, der bryster sig af sin vantro,
dette utaknemmelige barn, som tror at kunne bryde
de hellige segl og tyde livets gaader,
langt fra denne stad ydmyges mit hjerte
og vokser min længsel efter at blive
og atter og atter at blive en velbehagelighed for Gud,
og igjen blive god og sterk!

O, du herlige og mindeværdige by
Oxford!

I disse linjer har vi den stemning, som griber den modtagelige sjæl mellem disse ærværdige graa mure, under de høie kirkehvælv, i de stille klostergaarde, i skyggerne af aarhundrer gamle ege, medens klokkerne fra den gamle kathedral, fra Mariakirken og Magdalenetaarnet ringer dagen eller natten ind. Nuets larm fortoner, og middelalderens andagt sænker sig over sindet.

Lad os gaa op paa det galleri, som løber rundt ydersiden af Radcliff-bibliotekets kuppel. Det er en sollys høstdag, og den klare luft tillader øiet et vidt skue. Fra denne høide synes den hele by at bestaa af taarne, tinder, gavler og takkede mure af svære paladser, medens alt, som nuets prosaiske virksomhed har sprængt ind mellem al denne fornemme arkitektur ligesom synker i jorden. Lige ned paa os har vi universitetets offentlige bygninger, Jomfru Mariakirkens stolte gothiske taarn over det svære skib, det Bodleyanske bibliotek, Sheldonianteatret, hvor mindefester over universitetets stiftere feires hvert aar i juni maaned med gammeldags prunk. I kreds om disse ligger en række gamle Colleger, Brazanose, Queens, Exeter, Lincoln, alle grundede i middelalderen men delvis med bygninger fra en senere tid. Disse flankerer byens hovedaare, den brede High Street mod nord, medens Oriel College, det fæstningslignende University College og de nye smukke Examination Schools med sine rummelige auditorier danner sydsiden. Bag disse ud mod de parklignende „Meadows" (græsmarker) som strækker sit grønne fløielstæppe ned til elvebredden ligger det ærværdige Merton College, Corpus Christi og det vidtfavnende

Christ Church med kathedralens normanniske taarn i dristig stræben mod den høie himmel. Vender vi os mod nord, følger blikket de fire store colleger, Balliol, Trinity, Wadham og New College. Længst mod øst ligger det vakre Magdalen College ved elven Cherwell med sit kneisende, spirkronede taarn og sin herlige park, hvor raadyrene græsser, og længst mod nord ser vi St. Johns og det nye Keble College. Her finder vi ogsaa musæet med de rige naturvidenskabelige samlinger og en række nye stilfuldt byggede institutioner, der staar udenfor universitetet, colleger for kvinder og frikirkelige presteskoler. Og al denne fantasirige og sterttænkte bygningskunst hviler i en herlig ramme af grønne sletter og mægtige

Christ Church College.

lunde, gjennem hvilke Isis — saa kaldes Thamesfloden her — og Cherwell slynger sine blanke baand, i sit slags et enestaaende vakkert syn.

Den hele by er som stemt i den samme tone. Der hviler over den en velgjørende kunstnerisk harmoni, men det opmerksomme øie ser snart, at mange tidsaldre her mødes, og at ikke alt har dens alderens ærværdighed, som det første syn giver indtryk af. Det er ikke overalt tidens ustanselige dryp, som har udhulet stenene, forvitret karnapper og gesimser og sværtet murfladerne. Ofte er den gamle stil skuffende efterlignet i nyere anlæg, og ofte har den bløde Haddingtonsten før tiden faaet alderdommens rynker, og den frodig voksende epheu dækker gammelt og nyt med den samme grønne kappe eller sprænger lige ubarmhjertig stenene ud af gammelt og nyt murværk med sine fine stængler; thi overalt har den

„Kranse hængt og seierskroner
over hvert et buehvælv,
hver gesims, karnis og karm
med familiefarven smykket,
ja de faste taarne selv
hist og her isøndertrykket
med sin egen sterke arm.“

(*H. Wergeland:* „Den engelske lods“).

Men gammelt eller nyt, trods forskjel i stil, i tid, i tanke, er her intet disharmonisk brud. Fra de saxiske klostergange rundt kathedralen til vor tids nybygninger er der sammenhæng i denne krønike i lapidarskrift, og uvilkaarlig former det hele sig til et symbol paa den vældige britiske stats- og samfundsbygning, saa rig paa tradition og saa vrimlende af liv, paa hvilken slægt paa slægt har bygget, sjelden rivende ned, som regel byggende til, udvidende og forbedrende, i sine enkeltheder saa ensartet og mangeformet, dog saa cementeret og sluttet i sin helhedsvirkning, for hver dag langsomt, men sikkert virkeliggjørende den imponerende idé, et folkets palads.

Liggende i et rigt og frugtbart landskab i hjertet af England ved Themsens brede vandvei, har Oxford fra de tidligste tider været et historisk sted. Mange af de afgjørende begivenheder i landets saga har fundet sted her, og mange af Englands første navne i tankens eller handlingens verden har skrevet sine navne ind i de gamle mure. En vandring gjennem dets kapeller og haller er som en vandring gjennem aarhundrer i perspektivisk forkortning. Under disse buegange ved domkirken, hvor vildvin og roser dækker den forvitrede sten, har fromme Benediktinermunke og Carmeliter vandret i andagtsfuld fordybelse, har magtkjære Franciskanere og hoffærdige Domikanere som Duns Scotus og Oakham tumlet med Aristoteles og den middelalderske skolastiks subtile problemer. Paa broen, som spænder over elven har sagnet sat munken Roger Bacons hus. Han saa dybere i naturens hemmeligheder, end nogen anden i sin tid, og derfor blev han som sortekunstner spærret inde i munkecellen til sin død.

Munkene fortrængtes af studenterne. I det 12te aarhundre strømmede de i tusenvis til Oxford fra alle verdens kanter. Hvorfra de kommer og, hvorfor de kommer hid, er ikke godt at sige. Verden var deres fædreland, latin deres sprog, republiken deres samfundsform. De sværmede om i de trange, smudsige gader, slog sig ned paa bymurene, leirede sig paa torvene og pladsene, hvor veltalende videnskabsmestre reiste sine lærestole, sloges med byens borgere, saa blodet strømmede. De var i det hele et vildt og uregjerligt folkefærd, ofte fattige, ja mange saa fattige, at de baade sultede og frøs, men med en brændende kund-

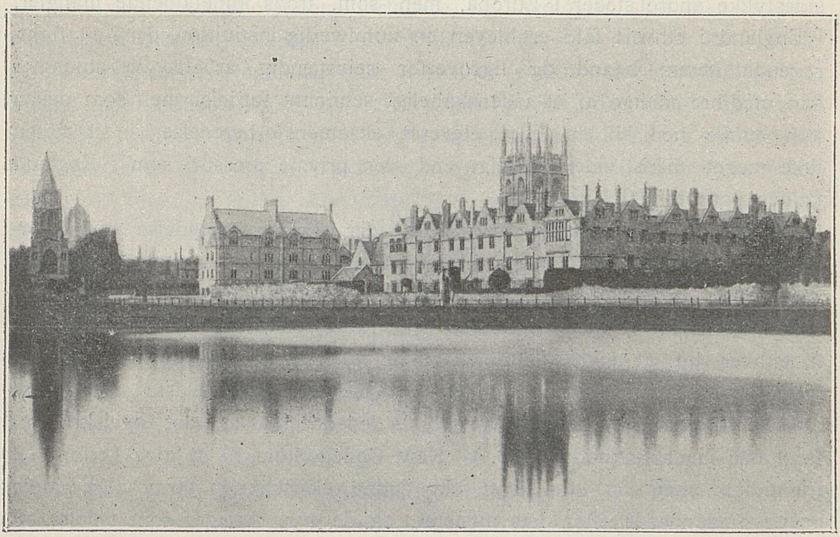
skabstørst og stolte af sin aandelige overlegenhed, trods al social forskjel i afstamning og vilkaar inden sin egen kreds et demokrati, der ikke erkjender andre fortrin end aandens. Som middelalderens kirke var universitetet et sted, hvor talent, lærdom og fromhed gav rang uanseet herkomst, hvor den sorte toga dækkede over det fine flamske klæde eller den franske silke som over det grove vadmel, ja forrevne pjalter, og var det broderskabets ydre tegn, der forpligtede til hjælp og samhold. Studenterne dannede sin egen stat, havde sit eget styre, sine egne love og vedtægter, som de nok daglig kunde krænke selv, men som de ikke tillod andre at krænke. Med vaaben i haand trodsede de engelske konger og pavelige legater og i baronernes jagtrevierer rundt byen streifede de om som dristige og farlige krybskyttere.

Saa lovløse og lastefulde blev imidlertid tilstandene, at venner af videnskab og kultur saa sig om efter midler til at gjøre en ende paa dem. Henrik III's store kansler Walter de Merton grundlagde i 1264 det første college, der endnu bærer hans navn, og det svære firkantede taarn med de mange spir og det herlige Johannes den Døbers kapel staar endnu væsentlig i den skikkelse, han reiste dem. Han vilde skabe et akademisk broderskab, i hvilket klostrets fromhed og tugt skulde gaa haand i haand med studier, eller som det heder i stiftelsesordene: „*qui non religiosi religiose viverent.*" Ingen munk maatte betræde huset, men livet var klostrets. De var „socii" eller „fellows": brødre, indtog sine maaltider i fællesskab, studerede i et fælles bibliotek og sov i en fælles bygning. De valgte sin egen rektor, „warden", og ham skyldte de ubetinget lydighed; forresten øvede de indbyrdes kontrol over hverandres liv. Men hvor strengt dette end var reguleret, hvilede der en sund og menneskelig aand over det. Her var ingen asketisme og ingen uendelige andagtsøvelser. Brødrene skulde tjene videnskaben og opdrages for denne verden. De aflagde ingen munkeløfter om fattigdom eller cølibat for livet, men saalænge de var studenter, regnedes de til den geistlige stand og havde ikke lov til at gifte sig.

Merton College var saaledes det første af de vel tyve stiftelser, der nu danner Oxford universitetets „forenede stater". Det ædle eksempel fandt efterligning, og en række colleger reiser sig i de følgende aarhundrer, samtidig som klostrene aftager. Det er den engelske sunde sans, som reiser sig mod denne usans. Til denne periode hører *University, Balliol, Queen's, Exeter, Oriel* og *St. Edmunds Hall.* Oxford blev udgangspunktet for reformatoriske bevægelser, og ved midten af det 14de aarhundre gaar der frem af et af disse, man ved ikke nøie hvilket, en ung modig filosof og reformator, den berømte John Wyckliff. Han henriver ungdommen, bevæger snart hele landet, og det ser ud som den romerske kirke trues i

sine grundvolde. Men disse er for fastmurede til at falde saa hurtig, og en kraftig reaktion kvæler her som i Bøhmen dette oprør af fri tænkning og from kristentro.

Denne reaktion skabte et nyt college og et nyt princip i det akademiske liv, der væsentlig uforandret har holdt sig til vore dage. Colleget havde hidtil ikke været en undervisningsanstalt, kun et studiested. Lærestolene stod i de gamle skoler bag Jomfru Mariakirken, som den dag idag er universitetslivets centrum, hvor alle vigtigere officielle handlinger udføres, og hvor de store bogskatte huses. Her flokkede studenterne sig om sine lærere og helst om de veltalende tolkere af nye tanker. I denne

Morton College.

studiefrihed saa kirkens biskoper med fuld grund en fare for, at ungdommen befængtes med kjætterske meninger, og en af dem, den store Winchester biskop William of Wykeham, prælat, statsmand og arkitekt — han har bygget Windsor Castle, den stolteste middelalderske borg, jeg har seet — besluttede at møde denne fare. I 1378 grundede han *New College* i en maalestok, som langt overgik alle tidligere anlæg. Det staar endnu væsentlig i sin oprindelige skikkelse som et af de mest harmoniske bygværk fra den senere middelalder, i en herlig have, som mod nord lukkes af de interessante bastioner, der tilhørte de gamle bymure. Forskjelligt fra Merton havde dette college mere af en geistlig ordens karakter og søgte at virke udad med en imponerende glans og pragt. Dets rektor var som en myndig klosterprior, der udfoldede en overdaadig gjestfrihed og kjørte

med seks heste i stort følge, og præsiderede i det store refektorium for hundrede fellows, kapellaner og korsangere og endda flere studenter. Der holdtes hyppige gudstjenester, daglige bønner og messer; bodsøvelser og asketisk tarvelighed, strenge løfter og leveregler gav livet en klosterlig karakter. Og for til enhver tid at kunne paase at det var kirkens uforfalskede lære, som meddeltes studenterne, indførte han det „*tutor*"system, som den dag idag er et saa eiendommeligt og væsentligt led i Oxfords universitetspædagogik, og hvis grundprincip er, at colleget selv gjennem sine egne lærere skal undervise studenterne, i virkeligheden en fortsat skolegang eller, om man vil et manuduktionssystem, som ikke har sit sidestykke andre steder i Europa, men som, trods iøinefaldende mangler, i England i ethvert fald er bleven en uundværlig institution, der i en fremragende lærers haand og ligeoverfor selvstændig arbeidende studenter kan medføre mange af et videnskabeligt seminars fordele, men som ogsaa kan synke ned til en lidet eleveret eksamensforberedelse, i sit væsen ikke meget mere videnskabeligt end den private dressur, som i England kaldes „coaching".

Endnu en væsentlig forandring, der stod i forbindelse med tutorsystemet, skyldes William of Wykeham. Hidtil havde universitetet vel været et hjem for studerende, men ikke egentlig for unge begyndende studenter. New College aabnede sine døre fortrinsvis for disse og for til enhver tid at sikre dette en stadig tilførsel af velforberedte alumner grundlagde dets stifter latinskolen i Winchester, den ældste af de store „public schools", hvor indtil vor tid de ledende klasser i det engelske samfund har faaet sin uddannelse.*) New College kom til at give Oxford sit fremtidige præg og studielivet sin endnu eksisterende form. De gamle anlæg omdannedes efter dets mønster, og de nye colleger som vokser op i det følgende aarhundre grundes i dets billede, som *Lincoln*, *All Souls*, *Magdalen* og *Brazenose,* alle en tidlang arnestedet for et katolsk zeloteri, der med brændende nidkjærhed forfulgte de Wycliffske kjættere, hine uvidende lægmænd, „som med sine svinetryner tilsmudsede kirkens kostelige perler", som det heder i tidens kraftige sprog.

Men kirken formaar ikke længe at lænkebinde menneskeaanden. Der blæser et vældigt herrens veir over landene, som renser luften og vækker de sløvede sanser. Over ukjendte, uendelige have gaar dristige opdagere og gjør verden dobbelt stor og tifold rigere; glæden over livet, der længe har været landflygtig, fylder menneskene paany, retter de bøiede rygge,

---

*) Eksemplet fulgtes af andre. Saaledes blev f. eks. den berømte Eton skole sat i forbindelse med et college i Cambridge, og skjønt denne sammenhæng forlængst er brudt, har dog disse public schools bevaret det privilegium, at deres abiturienter optoges ved collegerne uden optagelsesprøve.

runder de magre muskler, giver kinderne sundhedens rødme og øinene glans. Kunsten farver tilværelsen, tanken løfter himlen og udspænder horizonten, og som Jerikos mure vakler kirkens sterke befæstninger for reformatorernes krigsraab. Den nye tid rækker ogsaa Oxford. Colet kommer hjem fra Italien med sjælen fyldt af begeistring for den nyopdagede græske literatur og fortolker dens mesterverker for de unge; han følges af Thomas Morus, Henrik den 8des ædle kansler, Utopias' vovsomme forfatter, ja selv den store Erasmus kommer til Oxford og forkynder den nye humanisme. Ved siden af det allerede ærværdige Merton reiser *Corpus Christi College* sig for den nye videnskab. Lærere i græsk og latin skal fortolke oldtidens forfattere, og theologien skal ikke længere forbenes af den middelalderske skolastiks formler, men øse ny kraft af de gamle kirkefædre. Nogle aar efter reiser et endnu stateligere anlæg sig. Tidens mest høitstræbende og selvbevidste prælat, den pragt- og kunstelskende kardinal Wolsey, en ægte renæssanceskikkelse og en engelsk Mediceer vilde give den nye videnskab og tænkning et hjem, værdigt dens høie maal, og som skulde føre hans navn ned til de sildigste tider. Ved St. Frydeswides gamle kloster, som omslutter den gamle domkirke begyndte det palads at reise sig, som, hvis det var blevet fuldført efter Wolseys plan vilde have fordunklet alt, hvad byen eiede af skjøn arkitektur. Man kan ane dristigheden af hans fantasi, naar man staar i den herlige hal, som han fik fuldendt, efter sigende Englands største og skjønneste, med sit høie hvælv, sine farveblussende vinduer, sit svære udskaarne egetræs panel, der nu næsten helt er dækket af portræter af de berømte mænd, der som studenter eller lærere har levet her. Men Wolseys politiske fald truede hans store plan med fuldstændig tilintetgjørelse. Hans lunefulde og misundelige herre vilde jevne med jorden, hvad der allerede var bygget, men paa universitetets indtrængende bønner opgav han denne tanke, og colleget blev stiftet paany under navn af *Christ Church*, men først i slutningen af det 17de aarhundre fuldendtes det i sin nuværende skikkelse, uden sammenligning Oxfords mægtigste bygværk og dog saa langt ringere, end hvad Wolsey havde tænkt det.

De blodige religiøse kampe fra Henrik den 8de til Elisabeth raser intetsteds værre end i Oxford. Klostre lægges i ruiner, biblioteker af uerstatteligt værd brændes, fordi de indeholder romersk-katalske manuskripter, naar protestantismen har magten, og kjætterbaalene reises, da Maria den blodige bestiger tronen. Et gotisk monument udenfor Balliol College minder vandreren om, at det var her de tre reformerte biskopper Cranmer, Latimer og Ridley brændtes. Humanismen er vrængt om til sin karikatur. Den anglikanske eller katolske bigotteri kjender kun en pligt, den at forfølge anderledestænkende.

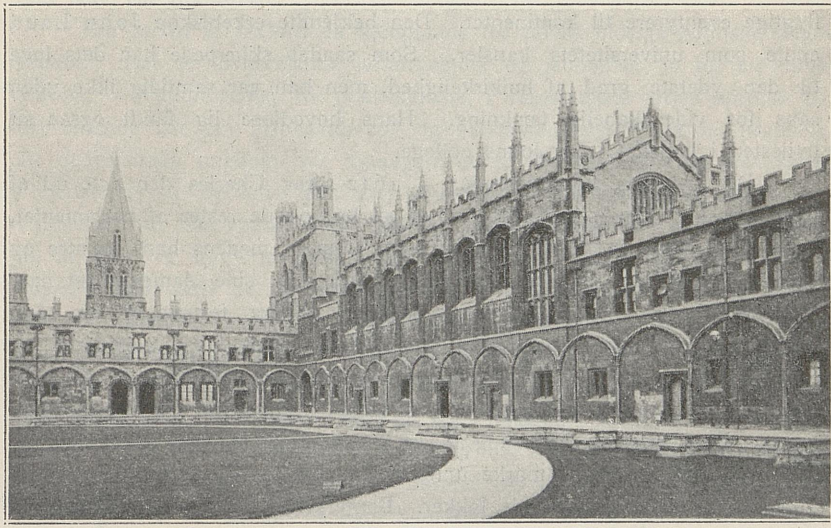
Under Elisabeths styre med det store nationale opsving og den rigtstrømmende litteratur skulde man ventet en tilsvarende livskraft paa universitetslivets omraade, men den strenge afhængighed, hvori dette stilledes til statskirken, hindrede en friere udfoldelse af videnskab og tænkning. Derimod øges universitetets institutioner ved den fyrstelige gavmildhed fra høitdannede statsmænd og rundhaandede borgere. I den sidste halvdel af det 16de aarhundre grundlagdes saaledes tre nye colleger, *Trinity*, *St. Johns* og *Jesus,* det sidste strengt statskirkelig. Til denne periode hører ogsaa grundlæggelsen af det verdensberømte bibliotek, der bærer Sir Thomas Bodleys navn. Denne ædle ridder besluttede i 1597 saavidt gjørligt at grundlægge paany det bibliotek, som Edward den VI.s reformerte trangbrystethed havde ødelagt. „Jeg besluttede tilsidst," siger han, „at nedlægge min vandringsstav ved bibliotekdøren i Oxford i den faste overbevisning, at jeg i mit enslige liv og tilbagetrukkenhed fra statsanliggender ikke kunde beskjæftige mig med noget bedre end at forvandle stedet til alment brug for studenter." *) I de store bygninger, hvis ældste dele skriver sig fra bogelskeren hertug Humphry af Gloucester i det 15de aarhundre er der samlet de kosteligste skatte af bøger og manuskripter, og i de tilstødende gallerier findes en udmerket samling af portrætter, skulptur og gibsafstøbninger af antik og orientalsk arkitektur. I bibliotekets historie har pudsigt nok revolutionsmanden Marat indskrevet sit navn, rigtignok paa en mindre smigrende maade. Han levede i Oxford som tutor i 1776 og bestjal biblioteket, en forbrydelse, som han maatte udsone med fæstningsstraf.

Elisabeth, saa begjærlig efter popularitet og saa svag for smiger og derhos selv en mester i lærde studier, søgte naturligvis at vinde Oxford. To gange i sit liv, i ungdommens kraft og alderdommens skrøbelighed, gjennemgik hun her den skjærsild af pragtfulde, men uendelige og trættende festligheder, hvoraf Walter Scott har givet os et saa livagtigt billede i „Kenilworth". Ogsaa hendes efterfølger, James den 1ste, som brystede sig af sin teologiske lærdom, „the wisest fool in Europe," som Henrik den 4de kaldte ham, viste sin kongelige bevaagenhed mod dette universitet, idet han gav det ret til at sende to medlemmer til underhuset, et privilegium, der til alle tider har sikret toryerne to paalidelige stemmer, men ikke altid universitetsinteresserne en virkelig repræsentation, idet valget oftere er faldt paa personer, hvis eneste forhold til universitetet var den, at deres navne fandtes i dettes protokoller.

---

*) Som et kuriøst bevis paa, med hvilke øine den alvorlige puritanske opfatning bedømte samtidens frodige dramatiske digtning, kan anføres, at Bodley bestemte, at saadant „skrab" som skuespil ikke maatte indlemmes i biblioteket. — Selvfølgelig har en eftertid ikke respekteret dette paabud.

Fra Elisabeths tid indtræder to betydningsfulde forandringer i universitetsforholdene. Dets klientel bliver et andet. Oprindellg havde studenterne for det meste været fattige unge mænd, som ved hjælp af de rige stiftelser og stipendier kunde drive sine studier og erhverve sig de aandelige fortrin, som banede dem vei til indflydelsesrige stillinger i kirke og stat. Nu strømmer adelens og rigdommens ungdom til Oxford for at faa den kultur, som selv en mand af stand ikke længer mentes at kunne undvære. Universitetet blev den afsluttende almendannelse for de ledende klasser, et forhold, som den dag idag i væsentlig grad er uforandret. Samtidig overtager nu collegerne helt og holdent al undervisning.

Den store hal i Christ Church College.

Den fri videnskabelige forskning og kundskabsmeddelelse forsvinder dermed ganske. Collegerne var alle kirkelige stiftelser og havde som alle saadanne en tendens til ubevægelighed og streng afsluttethed, der gjorde dem fiendtlige mod alt nyt. Teologien blev det altbeherskende studium; lovstudiet og medicinen forvistes til retterne og hospitalerne og sank derved ned til en udpræget praktisk professionel oplærelse, og historie og naturvidenskab taaltes kun, naar de gjorde tjenerarbeide under den anglikanske kirkelære. Og denne var lige formalistisk, lige snæver og stridbar som teologien ved de tyske og nordiske høiskoler. Høikirkelig eller puritansk var Oxford altid væbnet til kamp mod vranglære, skjønt man maa give puritanerne æren for større samvittighedsfuldhed, sterkere videnskabelig drift og renere seder. I virkeligheden har det først lykkedes de sidste femti aar at afklæde universitetet

noget af denne teologiske karakter, der imidlertid fremdeles er iøinespringende nok saavel i former som i realiteter.

Der er meget i Oxford, som minder om *Stuarterne.* Charles den 1stes alvorlige billede af Van Dyck pryder væggene i de store haller, hans navn bæres af legater, og hans kostbare ur, som han paa skafottet gav til Mr. Jenkins, rektor over Jesus College, har som en helligdom gaaet i arv til dennes efterfølgere. James den 2dens statue staar over University Colleges port, og selv den glade Charles den 2den indyndede sig ved sin gavmildhed hos høiskolen. Oxford blev i det 17de aarhundre yderliggaaende høikirkelig og jacobitisk og vedblev at være det, længe efter at revolutionen i 1688 havde sendt de sidste stuarter som landflygtige eventyrere til kontinentet. Den bekjendte erkebiskop John Laud endte som universitetets kansler. Som saadan skjærpede han dets love til den yderste grad af høikirkelighed, men han var samtidig ikke uden sans for videnskabelig tænkning. Hans hovedløse lig fandt ogsaa sit hvilested i kapellet i St. Johns college.

Da Londons borgervæbning i 1642 drev Charles den 1ste ud af byen, opslog han sin residens med sit hof og de rester af parlamentet, som holdt fast ved hans sag, i Christ Church, medens hans muntre og bigotte franskfødte dronning slog sig ned med sine damer i det nærliggende Merton. Kavallerernes pragtfulde dragter fortrængte de sorte kapper, sporer og vaabenklirren gav gjenlyd i de lange korridorer, og drøi skjæmt og lystig latter afløste den pedantiske og stilfærdige lærdes foredrag. Men billedet skifter snart. Fairfax rykker ind med parlamentshæren. Bibelsprog og salmesang afløser kavallerernes støiende munterhed, og snøvlende rundhoveder i mørke uniformer fylder de sale, som nys oplivedes af vaiende fjære og flagrende lokker. Borgerkrigen blev en hjemsøgelsestid for universitetet. Studenterne lukker bøgerne for at kaste sig ind i krigens spændende eventyr, gjennem lange tider opsamlede rigdomme spredes for alle vinde, kostbart sølvtøi smeltes for at myntes af de kongeligsindede, og uvurderlige kunstverker fra den katolske tid tilintetgjøres af puritanske og independentiske ivrere.

Cromwell udstrakte sine store planer om en fornyelse af stat og samfund ogsaa til universiteterne. Han bragte orden og tugt tilbage og bragte fortrinsvis deres unge mænd i statstjenesten. Hans korte styretid betegner derfor et kraftigt opsving i videnskabelig virksomhed, og blandt Oxfords puritanere har det berømte naturvidenskabelige selskab, „*Royal Society*", det der just i disse dage har hyldet Fridtjof Nansen, sin vugge.

Med restaurationen kom ny løvløshed og nye forfølgelser. Kavallererne har intet tabt af sin glade letsindighed og fører et lystigt liv, som ikke har meget med studier at gjøre. Anthony Wood, den høikirkelige

antikvar, siger om disse Oxonianere, „at deres maal er ikke at leve, som studenter bør gjøre, maadeholdne, nøgterne, tarvelige i levevis, men at leve som herremænd, at holde heste og hunde, at drikke istedenfor at studere, at prale med kostbare klæder og brusende parykker.“ I spidsen for collegerne kom mænd, hvis evner gik mere i retning af drik og spil end bøger. Charles den 2den kom selv til Oxford med sine franske elskerinder og sit glade hof. Dissentere forfulgtes. Underkastelse under de 39 artikler blev fra nu af en nødvendig betingelse for at optages i noget college. Filosofen Locke, en af tidens største tænkere, blev udvist af Christ Church og Newton var nær ved at miste sit stipendium, fordi han ikke var præsteviet.

Fra nu af er Oxford en kampplads for tidens hidsige politiske slagsbrødre. Det er overveiende høitorysindet og jacobitisk, ja for en stund katolsk. I auditorerne, fra prækestolene, i værtshusene førtes oprørsk og nedsættende tale om „Hollænderen“ og „Hanoveranerne“, og den pralende og udsvævende ungdom var hyppigere at se ved væddeløb og spillebord, i værtshuse og bordeller end over sine bøger. Collegernes rigdom,*) der i tidernes løb har vokset overordentlig, fristede professorer og stipendiater til at leve et liv i overdaad og magelighed. Reglerne om cølibat og bopæl i byen satte de sig uden videre udover. Nogle af collegerne optog blot aristokratiets sønner. Fattige studenter maatte forrette den mest ydmygende trælletjeneste og hundsedes af de andre. Naar collegerne har berømte navne i sine bøger at prange med som en Joseph Addison eller en Samuel Johnsen, kan de ikke tillægge sig nogen ære af disse mænds aandelige overlegenhed. Det er til dette Oxford, at Holberg kommer, og skjønt han var en munter og skjæmtsom yngling, har vi vanskeligt for at tænke os ham blandt disse støiende gildebrødre. Han har ikke ladet sig immatrikulere, og han har ikke boet paa noget college. At han har fundet enkelte aandsbeslegtede blandt studenterne, kan vi slutte deraf, at han har boet der i to aar, og han nævner selv, at han havde gode venner blandt disse. Men han har fundet igjen den samme middelalderske formalisme, som han kjendte saa godt fra Kjøbenhavn, de samme hjernetomme disputationsøvelser, de sterile forelæsninger, de absurde eksamener. Lord Eldon fik sin grad paa spørgsmaalene, „Hvad betyder Golgatha?“ og „Hvem grundlagde University College?“ Det var ikke ved Isis, at Holberg fyldte sine lunger med det friske vestenveir, der gjorde ham saa sund og kamplysten. Det kom til ham fra den tænkning og litteratur, som havde sit hjem i London, fra Addison og Swift, Locke og Newton.

---

*) I denne forbindelse kan oplyses, at Oxford collegernes samlede legatindtægter for tiden er henved 3½ million kroner. Cambridge er endnu rigere.

Denne forfaldstid kan heller ikke opvise et eneste nyt college. Derimod erstattedes de gamle huse med luksuriøse nybygninger som regel i en klassisk stil, der ikke naar den middelalderske arkitektur i skjønhed. Til disse hører Queens College's palads ved High Street, i det hele en smuk og statelig bygning og Magdalens indre huse, der tager sig dobbelt kjedsommelige ud, sammenlignet med de skjønne gamle bygverker. Fra denne tid skriver sig ogsaa de vakre, om end noget stive træplantninger, som omgiver flere af collegerne.

Endelig begyndte mod slutningen af forrige aarhundre nyt liv at røre sig i Oxford. Den franske revolution satte ogsaa aanderne i bevægelse i England, skjønt denne snarest ytrede sig som en lidenskabelig uvilje, selv hos friere aander. Den eggede imidlertid til ny virksomhed. Der kommer atter fart i studierne, men ingen fornyelse. De er de klassiske studier og teologien, som man med haardnakket konservatisme lægger vind paa, og selv disse paavirkes ikke af den nye humanisme eller nye filosofi, som holder sit seierrige indtog ved de tyske universiteter. Men Wellingtons og Cannings og mange andre betydelige mænds navne viser, at universitetsopdragelsen, saa snever den var, kunde forme personligheder og karakterer. Ved Oriel og Beliol, hvor man var mindre bunden af gamle testamentariske baand, gjorde man stipendierne til belønning for fliden og fortjenesten og slog dørene op for større religiøs tolerance, og den dag idag fører det sidste college an i saa henseende.

Aarene nærmest efter julirevolutionen er, som man ved, udgangspunktet for de store og indgribende omdannelser af den engelske stat og samfund, som siden den tid ikke er ophørt, og hvis tendens er at gjøre dem skikkede til at tjene den moderne tidsudviklings krav. Reformakten af 1832, der førte helt nye samfundslag ind i de stemmeberettigedes rækker, ophævelsen af testakten, som gav nonconformister fulde medborgerlige rettigheder, korntoldens ophævelse, det var det første store skridt til at kaste overende det herskende økonomiske system, o. l. vender op og ned paa alle forhold. Det vældige indhug i statskirkens rettigheder vakte uro og ængstelse inden denne. Den var sunket ned i sløvhed og ligegyldighed, men blev nu opjaget til energisk arbeide. I Oxford laa ved denne tid en flok interesserede teologiske studerende. De dannede en liden afsluttet kreds, i hvis sammenkomster snart det spørgsmaal blev brændende drøftet, hvorledes den anglikanske kirke skulde gjengives sin gamle anseelse. Til denne kreds hørte Pusey, Newman, Ward, Keble og flere, og grundtanken i deres kirkelige opfatning var den, at den anglikanske kirke var den ægte katolske, den virkelige fortsætter af oldkirken, og at saavel gudstjeneste som forkyndelse burde give udtryk for dette forhold. Disse ideer forfægtede de i sine „*Tracts for the Times*“,

og efter disse fik retningen navn af „Tractarianism“. Oxfordbevægelsen spredte sig udover hele England, fik begeistret tilslutning, men mødte ogsaa skarp modstand. Den stempledes som kryptoromersk, og udviklingen viste ogsaa, at den i sine konsekvenser førte til Rom. Inden bevægelsens ledere indtraadte der snart forskjellige uoverensstemmelser, der efterhaanden uddybedes. Samtidig blev angrebene paa retningen voldsommere. Ward dømtes fra sit embede i Oxford, og Newman dreves over i katolicismen. Derved tilføiedes Tractarianismen et afgjørende nederlag. Imidlertid har den endnu mange tilhængere. I Oxford kan man træffe adskillige ivrige Puseyanere, og det store Keble College, der indviedes til minde om den afdøde professor, er reist ved bidrag af bevægelsens mange og formaaende venner.

Tractarianismen var et forsøg paa at lægge universitet og videnskab under en moderne klerikalisme. Med dens fald fulgte ogsaa et friskere og friere liv. Videnskabelig entusiasme inden universitetet og kraftige regjeringsforanstaltninger udenfor har ført til vidtrækkende reformer. Nye lærerstillinger er oprettede, og undervisningen har ikke længere den skolemæssige karakter som tidligere. De klassiske sprog, teologi og matematik er ikke længere de eneste eller første videnskaber, der dyrkes. Naturvidenskaben, lovkyndigheden, historien, den moderne sprogvidenskab har talentfulde dyrkere. Man har søgt at knytte berømte mænd til universitetet og derunder vist en fordomsfrihed med hensyn til bekjendelse og nationalitet, som overrasker, naar man kjender englændernes konservatisme og nationale selvfølelse. Ruskin, Max Müller, Freeman, Froude, Vigfusson, Gardiner, Tylor er kun nogle af de mere kjendte navne blandt de fremragende videnskabsdyrkere, som tilhører eller har tilhørt Oxford universitet. Den religiøse frihed har sine monumenter i de to frikirkelige colleger, *Mansfield* og *Manchester*, der ganske vist som de tre kvindelige colleger endnu staar udenfor universitetet, men ikke længere bekjæmpes af dette. I den bekjendte bevægelse, der under navn af *„universitetsudvidelsen“* gaar ud paa at give de brede lag adgang til høiere kundskab og dannelse, har Oxford sin ærefulde del, og i Londons arbeiderkvarterer vidner institutioner som *Toynbee Hall* og *Oxford House*, hvor udeksaminerede studenter lever med og for folket, er deres lærere, omgangsfæller og idrætsbrødre, om at i deres livsinteresser har de store humanitære og sociale pligter sin brede og ærefulde plads.

Otto Anderssen.

En ny metode for fotografering i farver.

(Efter Sir **Henry T. Wood** i *Society of Arts*, London).

Foredragsholderen meddelte det ovennævnte selskab i et af dets møder resultaterne af sine undersøgelser af en ny metode for fotografering i farver. „*Kringsjaa*“ har i aarenes løb meddelt udførlig de forskjellige forsøg, der er gjort paa en løsning af dette problem. Den sidste artikel derom findes i Bind VII og omhandler en opfindelse af tyskeren G. Selle, skildret af ham selv. Der foreligger nu flere metoder, ved hvilke naturens farver virkelig fotografisk reproduceres. Men endnu synes ingen af disse at have vundet frem til praktisk og mere udbredt anvendelse. De er endnu nærmest videnskabeligt legetøi.

Den nyeste metode er enklere end alle tidligere og synes virkelig at love snarlige praktiske resultater. Der tages blot ét negativ paa vanlig maade, med vanlig eksposition paa en almindelig gelatinplade. Fra denne tages et enkelt positiv ligeledes paa samme vis, og paa dette frembringes ved en yderst enkel fremgangsmaade farverne, der er naturens egne. Opfindelsen er gjort af to franskmænd, dr. Adrian Michel Dansac og V. Chassagne. Metoden gaar under navn af Chassagnes. Det er uheldigvis umuligt at forklare den, fordi de afgjørende punkter hemmeligholdes af opfinderne. Men fremgangsmaaden er følgende:

Paa almindelig maade tages et negativ paa en vanlig gelatinplade, der dog paa forhaand er behandlet med en opløsning, hvis sammensætning holdes hemmelig. Dette negativ viser ikke spor af farve og ser fuldstændig ud som et vanligt negativ. Fra det tages saa et positiv paa almindelig vis og paa et almindeligt stykke albuminiseret sølvpapir, der ogsaa er blevet behandlet med den nævnte opløsning. Ønskes et gjennemsigtigt fotografi, saa anvendes atter en gelatinplade til positivet.

Heller ikke dette positiv viser spor af farve, men ligner ethvert andet fotografi. Efterat det er tørret, vaskes det over med en ny opløsning, og behandles saa efter tur med tre farveopløsninger, blaa, grøn og rød. Dette sker i sterkt lys. Eftersom disse opløsninger vaskes over, optager hver del af fotografiet sin tilhørige farve. Nuancerne fremkommer ved, at der optages noget af to eller alle farver.

Hvorledes dette foregaar, efter hvilket princip det sker, er endnu en gaade. Foredragsholderen kan ikke give noget vink om en forklaring; han kan blot sige, at han har seet det gaa for sig. Der er blevet givet ham og andre enhver anledning til at følge den hele proces og se alt — undtagen opløsningernes sammensætning.

„Jeg har selv med en ledsager,“ fortæller foredragsholderen, „taget fotografier paa Chassagnes plader. Vi tog selv positiverne paa ligeledes tilberedte plader. Hverken negativer eller positiver blev ellers rørt eller seet af Chassagne, før vi gav dem til ham for den sidste behandling, som vi var øienvidner til. Straks farveopløsningerne heldtes paa, kom billedernes naturlige farver frem.

Billederne var slette; de var taget paa en skyfuld og taaget dag;

men farverne kom meget godt frem, dunkle som det øvrige billede, men aldeles korrekte og tydelige. En blaa porcellainsvase med et rødt silkebaand og en blomsterbuket gjengaves nøiagtig. Et indisk messingkar viste ikke alene messingens gule farve, men ogsaa den metalliske glans."

Andre billeder, tagne af Chassagne i godt veir, er udmerkede og vakre. Foredragsholderen synes at have havt flere til fremvisning og udtaler til slutning, at han haaber snart at faa sig tilstillet opløsningerne og selv at kunne opnaa lige vakre resultater.

Filippinerne.

(Efter J. Barrett*) i *„North Am. Rev.“)*

Filippinerne er Østens Kuba. Som den sidste er Vestindiens perle, er Filippinerne det ostindiske arkipels rigeste øgruppe. Begge er tropiske lande, frembringer de samme produkter, er spanske besiddelser og for tiden i oprør mod moderlandet. Kuba er 14 gange saa stor som Kreta, mens Filippinerne har over tre gange Kubas areal. Øgruppen er af Japans størrelse eller som Italien og Portugal slaaet sammen; men har kun syv millioner indbyggere trods en umaadelig rig natur. Der er plads til den tidobbelte folkemængde.

Gruppen bestaar af 1900 øer, hvoraf den største, Luzon, er af Englands størrelse (England med Wales men uden Skotland) og den næststørste, Mindona, som Holland og Belgien tilsammenlagte. Luzon alene er ikke saa lidet større end Kuba,

Man vil let kunne tænke sig, hvor henrivende vakker en dampskibstur mellem disse 1900 grønne øer over et dybblaat hav og i jevnt solskin maa være — at sige hvis man ikke træffer ud for en tyfon, hvis hjem Filippinerne er.

Som for at opveie naturens rigdomme og herligheder forøvrigt er øgruppen blevet rigt velsignet med voldsomme hvirvelstorme og jordskjælv. De sidste er særdeles hyppige og ødelæggende. Jorden synes stadig at skjælve. Man gaar som over dynamithvælv, hvori eksplosioner stadig foregaar. Japan er aldeles frit for jordskjælv sammenlignet med Filippinerne. I Yokohama kan man undertiden føle en let rysten; men i Manilla skjælver alle ens ben. Det er værdt at besøge øgruppen alene for at studere jordskjælv, som de har været, og som de er. Man er

---

*) Forenede Staters gesandt i Siam.

sikker paa ikke at gaa glip af dem, og i fortiden har de kuldkastet fjelde, opfyldt dalfører, ødelagt store sletter, gravet kanaler, tømt indsjøer.

Man maa ingenlunde tænke sig Filippinerne som et land af barbarer og menneskeædende vilde. Takket være den katolske geistlighed er omtrent hele befolkningen kristen; der er yderst faa hedenske templer at se; og omtrent alle kan ogsaa læse og skrive. I Manilla finder man en storby paa 300,000 mennesker med moderne gader, elektrisk belysning, sporveie, jernbaner, dokanlæg, teatre, klublokaler osv., osv. Byen havde et observatorium, teknisk skole og halvveis et universitet, før Chicago var paatænkt; og gode veie løb ud i alle retninger fra Manilla, før der var en eneste brolagt gade i New York. Der var kristne kirker i øernes indre, før de første kolonister havde landet paa Ny Englands kyster.

For tiden har Manilla et universitet, flere høiere undervisningsanstalter, museer, kunstgalleri, observatorium, bicycleklubber, lawntennis- og golfklubber, domkirke og klostre uden tal. Byen har en europæisk befolkning paa lidt over 5000, hvoraf 300 er engelskmænd og tyskere, resten spaniere. Gjenem byen flyder floden *Pasig*, der altid vrimler af baade og smaaskuder og overspændes af flere vakre broer. Paa sydsiden af floden ligger det gamle middelalderske og maleriske, befæstede Manilla; paa nordsiden den moderne forretningsby og længer oppe ved floden elegante beboelsesstrøg.

En del af byen har, som antydet, bevaret det middelalderske præg, men i det store hele er den en moderne, energisk og raskt voksende forretningsby. Man finder prægtige boulevarder og parkanlæg foruden sporveie og et udviklet telefonnet. Storslagne nye dokanlæg vidner ogsaa om byens foretagsomhed.

De indfødte er et mildt, høfligt og gjestfrit folkefærd, der som nævnt er ligesaa kristnet og civiliseret som befolkningen i mange europæiske landdistrikter. De plages ikke af ærgjerrighed. At eie en liden hytte og have ris nok til at tilfredsstille mavens krav, er alt, de forlanger af materiel art. Dermed er de fornøiede og lever et tilfreds dagdriverliv i den rige og vakre natur. Et minimum af arbeide giver godt udkomme. For 120 kroner kan en mand leve i overflod et helt aar. En tendens til dovenskab hindrer dog ikke de indfødte fra at dyrke med lidenskab alle fornøielser. De morer sig mere end de fleste af Vestens folk. Hver landsby har sit musikkorps, der synes at spille til enhver tid, og straks tonerne lyder, samles beboerne til dans. Men der er en ting, der dyrkes med endnu større lidenskab end dans og musik, det er „hanekampe“. De udgjør Filippinernes nationale „sport“, ligesom tyrefegtninger er Spaniens.

Naturens overstrømmende rigdom slaar den reisende, hvor han færdes. I skoven ser han en rigdom af prægtige og kostbare trær — ibenholt,

jerntræ, sapan, gummitræ, ceder; af frugttrær: mango, appelsin, guava, tamarind, kokosnød. De dyrkede marker viser væsentlig hamp, sukkerrør og tobak, men ogsaa ris, kaffe, bomuld, bananer, vanille, peber, ingefær, indigo, hvede og mais. Paa metaller er ogsaa øerne rige; der er guld, kobber, jern, kul, kviksølv, svovl og salpeter. Sjøen giver perlemor, koraller og rav. Dyreriget er ogsaa talrigt.

Landet er ligesaa vakkert, som det er rigt. Luzon f. eks. gjennemskjæres i det indre af en høi fjeldkjæde, der gradvis sænker sig mod kysterne gjennem vidunderlige dalfører, høi- og lavsletter, skovbakker — og overalt utallige floder og indsjøer. Kysten har vakre fjorde og bugter og prægtige havne.

Øerne bestyres af en generalguvernør, der sendes over fra Madrid, Regjeringen er fuldstændig despotisk og i mange stykker barbarisk. — Skatterne er høie.

Den katolske geistlighed synes virkelig at have udført et godt stykke arbeide paa øerne. Den har ogsaa faaet en umaadelig magt over den indfødte befolkning, og tæller blandt sine 3000 medlemmer mange dygtige og udmerkede mænd. Den udgjør spaniernes bedste ordensværn paa øen; men den maa ofte give de indfødte ret mod de spanske embedsmænd. En del af geistligheden bestaar af indfødte.

Politiet i Manilla bestaar væsentlig af indfødte menige med spanske officerer. I fredstider har spanierne en hærstyrke paa 10,000 mand paa øerne. Nu forsterkes denne stadig. Manillas befæstninger kunde nedskydes af et moderne krigsskib paa kort tid.

Forfatteren mener, at oprøret har sin styrke blandt blandingsracerne paa øen og støttes af de indvandrede kinesere og japanere. Efter hans formening har det lidet rodfæste blandt selve den indfødte befolkning. Det skyldes mere dygtig agitation og sammensværgelse end udbredt oprørsstemning og vil sandsynligvis snart være kuet.

Det bør dog tilføies, at forfatteren øiensynligen blot skriver efter et flygtigt besøg paa øerne, hvor han i sin officielle stilling har været gjenstand for de spanske embedsmænds særlige høflighed og gjestfrihed.

Fremtidens egteskab.

I *Nouvelle Revue* har en Madame Schmahl en interessant artikel om egteskabets art og stilling i fremtiden. Hun imødegaar først dem, der mener, at egteskabet vil ophøre at existere og give plads for fuldstændig frie forbindelser — „fri kjærlighed“. Denne skole mener gjerne, at egte-

skabet blot er en følge af kvindens økonomiske afhængighed. Hun har ikke kunnet ernære sig selv og har derfor maattet opgive sin frihed og blive en mands eiendel for til gjengjæld at beskyttes og ernæres af ham. Ordningen og legaliseringen af dette forhold er egteskabet.

Forfatterinden paaviser, at dette har en langt dybereliggende grund, — i selve naturen, i de baand, som ethvert samliv frembringer, i børneopdragelsen.

Hun er derfor ikke i tvil om, at egteskabet er en institution, der vil overleve alle økonomiske reformer og revolutioner og altid blive det civiliserede samfunds kjerne. Men det vil utvilsomt ændres i mange dele. Det lader sig ikke negte, at lovens standpunkt hidtil har været, at den gifte kvinde er givet sin mand omtrent fuldstændig i vold. Loven vil i fremtiden sætte de to paa lige fod og anerkjende den gifte kvindes fuldstændige frihed og selvraadighed i egteskabet. Hun vil eie sin egen eiendom, og hun vil fremforalt i lovens øine eie sig selv ogsaa efter egteskabet. Skik, offentlig mening og tankesæt vil følge loven og ikke længer betragte egteskabet som en pagt, hvorved en kvinde *engang for alle* har underkastet sig en mands vilje og kommando i alle dele; men en pagt mellem to lige frie mennesker, der faar gjensidig bøie af og give efter for hinanden. Manden vil ingensomhelst moralsk eller lovlig ret have over sin hustru, saalidt som hun over ham. Han vil maatte bede om alt og tage selve kjærligheden som gave, og ikke som ret, lige meget efter som før egteskabet.

Saa skriver forfatterinden, og der er vel ingen tvil om, at det er i den retning, al reform paa dette omraade maa gaa, som det jo ogsaa er i den retning, udviklingen faktisk gaar — mod øget frihed og selvraadighed for kvinden i egteskabet.

Virkeliggjort kooperation.

Det er ofte vanskeligt at se skoven for bare træer. Vanskeligt at samle de tusen enkeltheder, hvoraf vi omgives til et enkelt billede og forstaa dets betydning. Vi taler stadig om fremtidige samfund og ser ikke, at det kooperative fremtidssamfund, vi saa begeistret skildrer som en herlig drøm, allerede tildels er virkeliggjort, er en del af det nedrakkede moderne samfund. Vi drømmer om grænsers udsletning og alle folkeslags samarbeide og samliv — i den herlige fremtid, og er blinde for det faktum, at grænserne allerede kun er blege linjer og verden en enhed i arbeide, i tænkning, i liv. Til bevægelser inden Kristenheden svarer lignende bevægelser inden Islam og Hinduismen. Japanere leverer værdifulde bidrag til Vestens videnskab og teknik, og europæere udreder Indiens urgamle hellige skrifter.

Et interessant eksempel paa denne verdens enhed og samliv er en hotelmiddag til en 3 kroners penge. Gaar man retterne igjennem, vil man finde, at alle folkeslag og verdensstrøg har været med om at dække bordet. Hver gang vi spiser, er vi kosmopoliter. Maven er kosmopolit,

og da menneskehedens mængde vel ledes af maven, ser vi her den retning, hvori vi gaar.

Peber, salt, sukker, mel, gryn, appelsiner, kaffe, alt repræsenterer forskjellige verdensdele. Og alt umaadeligt arbeide. Var der ikke det samarbeide og det samliv, som billiggjør alt og gjør fyrsteliv mulig for den fattigste, saa vilde et eneste saadant maaltid koste uhyre summer. Skulde en konge, i tiden før det regelmæssige handelssamkvem, have skaffet sig et saadant maaltid, vilde det have kostet ham hundre tusenvis af kroner. Nu faar vi det for 3.

En regnemester har regnet ud, at et eneste saadant maaltid repræsenterer en arbeidsstyrke paa fem millioner mand og en arbeidskapital paa 2000 millioner kroner — i gaardsbrug, fædrift, kaffeplantager, dampskibe, jernbaner, tid til vækst osv. Takket være den kooperation, vi allerede har, stilles nu disse summer og disse arbeidende hære til hver enkelt dødeligs raadighed. Vidste vi det bare, saa er hver af os mægtigere end Aladdin med sin lampe. For nogle kroner faar vi arbeidshære til at sætte sig i beskjæftigelse for os, dampskibe til at fare, lokomotiver til at kjøre og tusen „aander“ til at dække et bord, hvortil hvert verdenshjørne bidrager og hver nation betaler tribut.

Men hvem kan se skoven, naar der er saa tæt af træer?

Nordiske tidsskrifter.

Syn og Segn. — 1897. — Januar—Februar. — *Hans Seland:* Ein bygdekloking; *Embr. Strand:* Snikjedyr; *Johannes Skar:* Um slaget ved Toverud. Prinsen av Augustenborg; *Johannes Skar:* Smaating um H. N. Hauge; *Anders Hovden:* Den miskunsama samaritanen; *Vetle Vislie:* Troll-ver; *Gunnar Rysstad:* Signe; *R. Flo:* Norske bøker i 1896; *Ivar Aasen:* Um menneskja. Fraa „Heimsyn“.

Ord och Bild. — Andra häftet. — *Isak Fehr:* En underbar man från vår storhetstid; *Gunnar Andersson:* I myrornas trädgårdar; *Gustaf Wied:* Huru frøken Caroline blef min moder; *Sam Wiede:* Reseminnen från Kreta.

For kirke og kultur. — 3die hefte. — *Christen L. Dahler:* Aa nei, hvor det lysner; *Biskop dr. Bang:* Paa Filip Melanchtons 400 aarige fødselsdag; *M. W.:* Lidt om W. A. Wexels, hans barndom og hans mødrene slegt; *Johannes Brochmann:* Ibsen og hr. —8— i „Morgenbladet“; *Doktor G. Guldberg:* Om naturvidenskabelig erkjendelse; *Karl Aas:* Det saakaldte athanasiske symbol (forts.); *Storjohann:* Holder kildesondringen stik? (forts.); *Johannes Brochmann:* Ungdomssagen.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 9. april 1897.

Stillingen i **Grækenland=Tyrkiet** er uforandret, siden den sidste oversigt skreves. Grækenland holder fast ved sit og lader sig ikke skræmme, og magterne opfører sin løierlige skandalkomedie omkring Kreta. Nu „agter" de ogsaa at blokere Athens havnestad. Det hele er nu, trods situationens mange alvorlige og bedrøvelige punkter, nærmest til at le ad. Sultanen slaar en del tusen kristne ihjel. Al verden raaber paa, at magterne maa skride ind. Magterne nøier sig dog længe med protester og reformforslag, der allesammen i dette øieblik er af mindre politisk værd end det papir, hvorpaa „*Kringsjaa*" er trykt. Endelig reiser en af de mishandlede befolkninger sig. Mangfoldige gange før har den reist sig, og sultanen og hele Europa har lovet og „garanteret" den reformer. Nu tror den ikke længer hverken Europa eller sultanen, og den vil ud af den sidstes morderklør, om det saa skal koste alt. Nu først skrider magterne kjækt ind. Mod sultanen? Langtfra. Mod de mishandlede kristne, som al verden havde anraabt Europa om at tage i forsvar. Mod den befolkning, der dreven til fortvilelse reiser sig for at afkaste sultanens aag! Ingen tviler paa, at den kan det. De tyrkiske tropper slaaes og jages ind i de befæstede byer, og endog disse trues. Lad disse mennesker alene, og de vil erobre sin frihed, som i de egne betyder mænds liv og kvinders ære. Men Europa vil ikke lade dem alene. Det skrider som sagt tappert ind. „Insurgenterne" skal værs'god nedlægge sine vaaben, saa skal sultanen ordne alt paa det bedste for dem under magternes velbekjendte garanti. Men insurgenterne har gudskelov for megen forstand til at tro det officielle Europa. De nedlægger ikke vaabnene. De fortsætter sin frihedskamp trods magterne.

Saa kan moderlandet ikke længer se paa dette. Kretenserne ser sin eneste redning i en forening med Grækenland, hvoraf deres ø er et homogent stykke. De proklamerer foreningen. Og det græske folk har saa varmt menneskeblod i aarerne, at det med én røst forlanger, at deres landsmænd paa Kreta *skal* beskyttes, og naar de ønsker det, forenes med dem. Den græske konge er situationen voksen. Han stiller sig mandig og — klogt — i spidsen for den nationale reisning. Tropper og skibe sendes over til Kreta.

Men saa vaagner det før vanmægtige Europa. Nu skal ved himlen nogen straffes. Sultanen tør vi ikke prygle, saa faar det blive Grækenland. Og saa kaster de seks stormagter sig over det lille Grækenland, fordi det har gjort, hvad det forlængst burde have gjort, hvad al verden havde anraabt Europa eller hvemsomhelst om at gjøre — skredet ind for at forsvare og redde fra sultanens morderiske regjering en liden del af hans rige og undersaatter.

Nu er Europa blevet ivrigt. Nu skal der blokeres og skydes. Ikke Konstantinopel bevares; ikke paa sultanen eller hans myrdende engle. Nei, Athen skal blokeres, og Grækenland skal knuses, hvis det fremturer i en optræden, der er den eneste lysstraale i hele den orientalske politik. Og de kristne skal skydes ned, hvis de vover at forsvare sig mod „Den Høie Ports" arméer.

Magterne trækker sine skibe sammen

om Kreta. De beskyder de kristne, og de dækker sultanens mænd med sine kanoner, og de overlader Kretas sjøstæder til deres myrderier.

Saaledes „skred Europa endelig ind" det orientalske spørgsmaal!

Det udtaltes i sidste hefte, at man maatte vente, at sultanen af glæde over denne Europas formodentlig noget uventede bistand, vilde slagte en del hundre armenere som takoffer. Det er da virkelig ogsaa skeet. Tallet er nok nær de tusen. Og der bliver vel flere. Naar sultanen saaledes pludselig finder, at han har hele Earopa paa sin side, at den eneste maade, hvorpaa det vil „skride ind," er ved at beskytte ham mod hans fiender, og at magterne fremforalt ikke vil taale nogen sønderlemmelse af hans rige, saa er det jo klart, at han maa føle sig styrket og opmuntret til at fortsætte paa den blodvei, der snart vil have forvandlet Armenia til en eneste kirkegaard.

Fremdeles har magterne nu landsat tropper paa Kreta, hvormed de loyalt forsvarer sultanens besiddelser og dækker de tyrkiske tropper, saa langt de formaar. Heldigvis er det ikke saa svært langt. Grækerne og Kretenserne lader sig ikke stanse i sine operationer, men skrider jevnt frem — alle de seks magter tiltrods.

Ved den thessaliske grænse er endnu alt roligt. Magterne har ogsaa efter Ruslands forslag tilsagt saavel Grækenland som Tyrkiet, at den, der begynder krigen ikke vil blive tilladt at beholde nogen fordel.

Kort sagt: Europa synes virkelig at være blevet enigt om én ting, hvorom det samler al den styrke, det eier: *Grækenland skal ydmyges* —, fordi Grækenland alene har havt mod og hjerte til at gjøre, hvad de forlængst alle burde have gjort.

Forhaabentlig bliver det de seks stormagter, der faar bære ydmygelsen, som de allerede bærer skammen og latterligheden. Forhaabentlig!

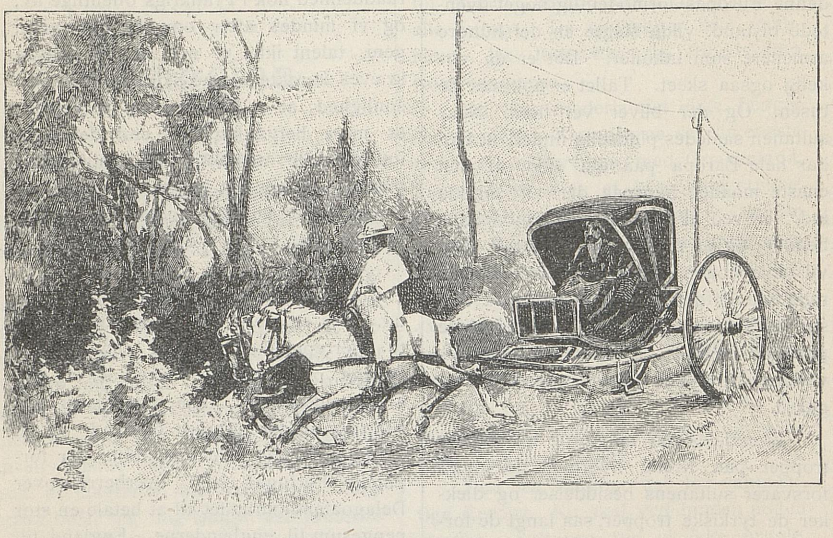
I **Frankrig** er panamaskandalerne atter oppe. Om der er mest af bestikkelse eller af infam bagtalelse, er det endnu umuligt at afgjøre. Under enhver omstændighed er det klart, at der er raaddenhed nok i Frankrigs offentlige liv, og vi mindes atter om, at oplysning, geni, talent ikke er nok, at der ogsaa kræves karakter og udviklet moralsk personlighed; at et folks etiske opdragelse er mere betydningsfuld end den rent intellektuelle; at særlig frie institutioner trænger et moralsk sterkt og sundt folk — og derfor en eller anden mægtig indflydelse, der virker i den retning.

I **Sydafrika** ser det noksaa krigersk ud. Der er sterk spænding mellem de to boerrepubliker og den engelske regjering, og den sidste forbereder sig paa alle eventualiteter. Paa portugisisk territorium er der udbrudt opstand, og en voldgiftsret har fældet en dom, der forpligter Portugal som overherre over Delagoalandomraadet til at betale en stor pengesum til englænderne. England tilbyder at betale summen og dertil give Portugal en rund sum, om det vil afstaa den saaledes forgjældede landstrimmel, *der er de to boerrepublikers naturlige kystland.*

Det viser sig, at det i forrige hefte omtalte telegram fra **Washington** angaaende voldgiftstraktatens skjæbne i senatet var noget misvisende. De deri omtalte „komiteens ændringer" er ikke de tidligere hos os omskrevne, hvorefter alle spørsmaal af betydning undtages fra traktatens bestemmelser. Komitéen tog sagen under fornyet overveielse og indgav en *ny indstilling*. Den væsentlige „ændring" i denne gaar ud paa, at ethvert stridspunkt kun skal komme ind under traktaten efter at være senatet forelagt og af dette godkjendt som hø-

rende ind under traktatens bestemmelser. Da forhandlingerne er hemmelige, er det umuligt at dømme om sagens virkelige stilling. En ændring som den foreslaaede svækker traktaten, men fratager den langtfra al betydning; det er tvertom sandsynligt, at den aldrig vilde blive benyttet til at indsnevre traktatens virkefelt. komitéen og nedvoteret — formodentlig takket være Mc. Kinleys budskab.

Fra **Kuba** berettes, at general Weyler er vendt tilbage til Havana fra sit tog i de østlige provinser. Han har intet udrettet. Ikke leveret et slag, ikke vundet en træfning. Fordelen i de faa

Kubansk kjøretøi — Volante.

Senatet vil jo ogsaa blive opdraget af den offentlige mening. Det tør saaledes endnu haabes, at traktaten, om end noget afbleget, vil blive international lov, og at aaret vil se den første permanente voldgiftsdomstol etableret. Den tidligere foreslaaede ændring om at undtage fra traktatens bestemmelser alle mere betydningsfulde stridspunkter er strøget af skjærmydsler, der er udkjæmpede, har nærmest været paa kubanernes side. I juni maaned sætter regntiden ind, og dermed maa alle krigsoperationer foriaar afsluttes. Inden den tid, allersenest, var det, at opstanden maatte være dæmpet. Den eneste fordel, spanierne hidtil har vundet, er Maceos tilfældige død, hvorover de endnu jubler.

— Var jeg diktator i Norge, hvad det skulde være ganske interessant at være, saa vilde jeg straks sende et par dygtige folk i enhver arbeidsbranche paa en fornuftig planlagt *stipendiereise til Amerika.* Der er ingen tvil om, at det vilde resultere i et umaadeligt opsving paa alle næringslivets omraader her hjemme. Det er et faktum, at amerikanerne i de fleste praktiske retninger er kommet længere end europæerne. De har langt bedre verktøi og instrumenter (ligefra grovsmeden til kirurgen og tandlægen), og de har mangfoldige besparende arbeidsmetoder. Vort haand-

verksarbeide er gjennemgaaende klodset og stygt, sammenlignet med det amerikanske — det vil enhver indrømme, der har seet begge. Det gjælder skotøi, snedkeri, jernarbeide, damesøm og alt mellem himmel og jord. Amerikanske damer klager over den slurvede søm og det daarlige arbeide, de i Europa er udsat for selv ved de største forretninger. En norsk smed vilde f. eks. have umaadelig godt af bare at faa se en amerikansk smedje, det verktøi, som blankt og velordnet hænger paa væggene, den lethed, hvormed alt gjøres og haandteres. En forfatter oplyser, at i Schweiz tilvirker hver mand i urmagerbranchen gjennemsnitlig 40 fine uhre pr. aar, i Amerika tilvirker hver mand 150 af samme grad og klasse. Det er forskjellen paa godt og mindre godt verktøi og praktisk driftsordning. Amerikanske uhre sælges derfor ogsaa nu hele verden over til eventyrlig billige priser. En amerikansk fabrikeier, der ogsaa er medeier i en tysk fabrik for samme artikel oplyser, at samme maskin tilvirkes billigere i Amerika end i Tyskland, skjønt arbeidslønnen i det sidste land er 40 pct. mindre end i det første.

Baade englændere og tyskere har ogsaa erkjendt amerikanernes absolute overlegenhed paa disse omraader. Opfinderen Hiram S. Maxim har i sine store maskinverksteder i England indført udelukkende amerikansk verktøi og amerikanske maskiner, og tyskerne stjæler den ene idé efter den anden fra de idérige yankeer og tjener penge paa dem i Europa. Mange „tyske“ maskiner fra senere aar er slet og ret efterligninger af amerikanske. I det hele indrømmer tyskerne villig, at Amerika har meget at lære dem i alle retninger. Der er en stadig forbindelse der — og tyskerne slaar sig op paa den. Endog amerikansk og engelsk filosofi og religiøs tænkning læses og studeres godt i Tyskland — og efter en stunds forløb giver saa de gode tyskere os en tysk omarbeidelse af de engelske og amerikanske tanker, og da er de blevet fordøielige for os heroppe. Saavel i Tyskland som Frankrige har flere amerikanske religiøse tænkere været lærere for en række af de bedst kjendte størrelser paa aandslivets omraade.

Men vi maa naturligvis holde os trofast og underdanig til, hvad tyskere eller franskmænd, og da især de første giver os. I tekniken har alle vore ideer og endog vore lærebøger til nylig været tyske, og hver tekniker, ingeniør eller haandverker, der har skullet fuldende sin uddannelse i udlandet, har draget til Tyskland. Teknisk seet er vi blot et stykke af das Grosse Vaterland. Hvad tyskerne kan gjøre for os, det har vi saaledes havt anledning til at se. Lad os for al del fremdeles lære af det selv saa lærenemme folk, men lad os ogsaa fordriste os til at kaste vore øine andre steder hen end til Berlin og Dresden. Der er virkelig en verden andre steder ogsaa. Lad os i det mindste tro, at naar tyskerne ikke forsmaar at lære og „laane“ fra Amerika, saa maa der være et og andet derover, som ogsaa vi kunde pille direkte til os. — Lad vore haandverkere af og til, naar de faar et stipendium (og forretningsmænd og ingeniører med — gjerne universitetsfolk ogsaa) istedenfor at reise til dette Tyskland, som vi dog allerede kjender saa temmelig ud og ind, tage en tur over til Amerika, hvor de virkelig *vil* finde en Ny Verden og noget at lære, som vil sætte merker i deres hele liv og i al deres virksomhed.

Ny literatur.

Archibald Forbes: *Af en krigskorrespondents oplevelser.* — Olaf Norlis forlag. — Kristiania. — Udkommer i 6 hefter à 50 øre.

Middelaldrende avislæsere vil alle mindes og kjende forfatteren. Hans navn var under den fransk-tyske og tyrkisk-russiske krig omtrent lige saa velkjendt endog her hjemme som Mac Mahons, Trochus eller Skobeleffs. Han var den første, den verdensberømte paa sit felt, den ideale krigskorrespondent. Overalt paafærde, med i alt, øienvidne til alt af betydning, oversattes hans korrespondancer til alle sprog og læstes over den hele civiliserede verden. De udmerkede sig baade ved sagkyndighed og livlig, spændende stil. Vi havde følelsen af at være med paa slagfeltet, naar vi læste ham — med under en kyndig og altseende førers ledelse. — Nærværende bog er en samling af skisser og skildringer af det merkeligste, han i et paa oplevelser saa sjelden rigt liv, har seet og været med paa som krigskorrespondent. Enhver, der interesserer sig for de sidste aars store krige, vil modtage denne samling med glæde, og enhver, der faar den ihænde, vil vistnok læse den med spænding og sterk interesse. Der vil ikke findes mange døde punkter. Det er et jag gjennem mange lande, over utallige slagfelter, gjennem mangfoldige verdenshistoriske begivenheder fra vor egen tid. Den yngre slegt vil her have anledning til paa en letvindt maade at faa et overblik over disse store krige, der endnu ikke har holdt indtog i de vanlige historier, men som har grebet saa sterkt ind i det moderne Europas udvikling. Der er skildringer fra den fransk-tyske krig, fra Metz, fra Sedan, fra Parises beleiring og kommunens merkelige dage; fra den russisk-tyrkiske krig, fra Plevna og Schipkapasset; og endelig fra zulukrigen i Sydafrika. Ikke mindst interessant vil man finde det sidste kapitel: „Krigere, som jeg har kjendt," hvor vi finder personlige indtryk og portrætter af blandt mange andre, gamle keiser Wilhelm, Moltke, Bazaine, Mac Mahon, Grant, Skobeleff, Todleben, Osman Pascha.

Fridtjof Nansen: *Fram over Polhavet.* — Verket har nu naaet til det tiende hefte, og leveringen gaar hurtigere. Anbefalinger er overflødige. Man forbauses over det væld af poesi, som opdager-forfatteren sidder inde med, og hvoraf han bringer læserne den ene perle efter den anden i form af naturskildringer af byronsk magt og intensitet eller fine, dybe stemningsudbrud. — Pris pr. hefte 60 øre.

Norske klassikere. — 6—7—8 hefte. — Holberg. — H. Aschehoug & Co.s forlag.

Henrik Wergelands skrifter i udvalg. — 1.—3. bind: *Prosaiske skrifter.* Med indledende karakteristik af Carl Nærup. — Olaf Husebys forlag.

Vetle Vislie: *Solvending.* — Alb. Cammermeyers forlag.

V. Ullmann: *Haandbog i verdenshistorien.* — 1—2 hefte. — Udkommer fuldstændig i 16 hefter à 40 øre. — Alb. Cammermeyers forlag.

L. Dilling: *Skitser og fortællinger.* — I. Hverdagsmennesker. 5te oplag. Illustreret af W. Peters. — II. Hverdagsmennesker. 3die oplag. Illusreret af G. Lærum. III. Hverdagsmennesker. 3die oplag. Illustreret af W. Peters. — IV—V. Gjennem lorgnetten. 2det oplag. Illustreret af G. Lærum og W. Peters. — Alb. Cammermeyers forlag.

Snorre Sturlassøn: *Norges Kongesagaer.* — 3—5 hefte.

Det ny Testament. — 13de levering. — Ernst Bojesens kunstforlag,

C. Georg Starbäck: *Historiske fortællinger fra middelalderen,* — Illustreret af Jenny Nystrøm. — Udkommer i 60 hefter à 30 øre. — Alb. Cammermeyers forlag.

Georg Starbäck: *Kongekronen.* — Alb. Cammermeyers forlag.

Nordiske tidsskrifter.

Moral. — VII. — 1. — *E. I. Hambro:* En sagns-fortælling om kjærlighed og vennesind; *Chr. Collin:* Kunst og moral; *H. Lunde:* Det litteræres betydning for folkeliv og folkelykke; *A. N. Kjær:* Sedelighedssagen; *Sven Vigander:* Skolens sedelige pligt overfor de unge.

Nordisk Revy. — No. 12. — *Robert Hessen:* Den romerska kulturvärldens undergång; *Sidney Webb;* Minimalløn; *Carl Pasch:* Vivisektion, dramatisk forsøg i en akt; *Philo von Walde:* Friedrich Nietzsches lefnad; *Ernst Ekman:* Røda rosor; *Johan Mortensen:* John Gabriel Borkman; *Professor Vilh. Preyer:* Barnets psykologi; *Dr. M. Güdemann:* Judarnes lif under medeltiden.

Naturen. — Marsheftet. — *G. Guldberg:* Om Pithecanthropus erectus, Dubois (med 6 fig.); *H. Magnus:* Biogeografien (med 1 fig.); *James A. Grieg:* Brygdefangsten (med 2 fig.); *Knut Dahl:* Jungelkænguruen.

Fridom, — Tidsskrift for sjølvhjælp og sjølvstyre. — No. 1. — Fyremaal; Likskap, fridom, brorskap; Kongstanker; Ein ljosveg (eit stykkje av soga um Garborg); Fri vejer; Ein offentleg mann.

Norsk teknisk tidsskrift. — 15. aargang. — 1. hefte. — *Ingeniør E. Astrup:* Rapport fra veianlægget Atna—Storbækmoen; *Sektionsingeniør Just Broch:* Om bredden af laskeboltehuller i skinner; Ny norsk fremgangsmaade ved fabrikation af torvkul; m. m.

Nordisk tidsskrift. — Andra häftet. — *Helene Nyblom:* En tripp till Italien; *Alexander Bugge:* Småtræk fra forbindelsen mellem Holland og Norge i gamle dage; *Henrik Schuck:* Från Urban Hiärnes ungdom; *G. Gøthe:* Striden om den nye konsten; *D.:* John Gabriel Borkman; *Hans Olrich:* De avignonske pavers forhold til Danmark af L. I. Moltesen m. m.

Finsk Tidsskrift. — Mars. — Hefte 3. — *Knut Tallquist:* Professor Vilhelm Thomsens tydning af de sibiriske inskrifterna; *I. Leopold:* Dramatisk diktkonst i Danmark under senaste år; *Ernst Estlander:* Ehrensvärds aforismer och La Rochefoucaulds Maximer; *I. I. Tikhanen:* Elias Brenner m. m.

Samtiden. — Februar—Mars. — *Niels Møller:* Robert Burns; *Professor Georg Adler:* Napoleon III. som statssocialist; *Hjalmar Christensen:* Mænd og verker fra den norsk-danske oplysningsperiode; *Gerhard Gran:* Biografiske skisser; *Lagmand Dahl:* Lov eller Lune?

Forskjellige meddelelser.

I Schweitz har man som bekjendt indført *assurance mod arbeidsledighed.* I kanton Bern er principet for den frivillighed, og der synes den at gaa ganske godt. I St. Gallis indførtes i 1895 tvungen assurance mod arbeidsledighed; men det gik ikke; loven nedvoteredes atter iaar. Andre kantoner staar dog i begreb med ogsaa at prøve tvungen assurance, idet de ved lovens formning vil undgaa de punkter, hvorpaa det antages, at den strandede i St. Gallis.

Notitser.

— *Den russiske censur.* Som det vil erindres, oplæste flere af de franske digtere for tsaren, da denne besøgte Paris, hyldningsdigte, der var skrevne for anledningen. Coppée, Sully-Prudhomme og Hérédias var de lykkelige sangere. Baade tsar og tsarina var tilfredse og rørte over de smukke vers. Store pakker af disse digte blev siden sendt til Rusland, men af censuren *forbudt og returneret til Paris.* Kan man ønske sig en bedre illustration af russiske forhold. Disse hyldningsdigte til Ruslands tsar, skrevne af forsigtige, loyale franskmænd, der ikke for alt i verden vil sige et upassende eller galt ord — kan ikke passere den russiske censur. Der er de dog farlige. I et forekom ordet *frihed,* som i Rusland er strengt forbudt. Det maa være morsomt at være russer.

— De forenede staters armé, som dog blot bestaar af 25,000 mand, der rigtignok er under vaaben og i tjeneste aaret rundt — væsentlig som vagt mod de altid revolutionerende mexikanske grænseprovinser, og som politi i indianerterritorierne — koster nationen 190 millioner kr. om aaret. Deraf henved 45 millioner til *lønninger,* idet den hele styrke er hvervet og maa betales nogenlunde godt i et land, hvor al arbeidsløn er høi. Desuden holdes alt i orden med amerikansk rundhaandethed og storslagenhed. Hospitaler, militære kirkegaarde, leire, osv. sluger 15 millioner om aaret. transport 10 millioner. — Amerikas armé er altsaa paa 25,000 mand, Englands paa 190,000, hvorved de holder den halve verden i orden og betrygget, Italiens paa 260,000, Østerrigs 360,000, Frankrigs og Tysklands paa 560,000 hver, Ruslands 800,000. Alt i fredstid.

— Det største dampskib skal bygges i New York. Det vil faa en længde af 704 fod, hvilket er 54 fod mere end *Keiser Wilhelm den Store,* der netop er under bygning i Tyskland og som til dato skulde blive det største. Det nye skal hede *Oceanic.* Det bliver 25 fod længer end den gamle kolos *Great Eastern.*

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 30. APRIL 1897. HEFTE. 8.

Fra et ophold i Oxford.

Studier og indtryk.

(Slutning).

II.

Studenterliv og universitetsvæsen.

Jeg skal her give mine personlige indtryk af universitets- og studenterlivet, som jeg gjennem et tre ugers ophold i høst havde anledning til at se det, samt hovedtrækkene af universitetets og collegernes organisation,

Oxford.

der i sit væsen og ydre former i meget er saa vidt forskjelligt fra vore akademiske begreber.

Kl. er 9 om morgenen. Mrs. Slay har givet os sin solide engelske frokost, og som vi gaar, møder vi hendes student, som netop kommer ned af trappen med sin akademiske hovedbedækning (*„hood and trencher“*), den sorte hjelmformede hue med den brede firkantede plade øverst, og sin korte armeløse gown slængt over armen. Han hører til de saakaldte *„Noncollegiate students“*, af hvilke der er en 6 á 700, som enten ikke har faaet rum i et college eller har maattet vige pladsen for andre, efterat deres to eller tre aar er forbi. De tilholdes i begge tilfælde at bo i autoriserede logier, og den gamle Mrs. Slay er en af dem, der antages at byde de nødvendige moralske garantier for at kunne huse disse studenter. Hun er forpligtet til at give regelmæssige indberetninger om sine leieboeres forhold.

I Highstreet er der nu folksomt med studenter, scholars, fellows, tutors og professorer, alle i sine akademiske dragter, hvis forskjellige længde og udstyr betegner de forskjellige grader. Et vakkert folkefærd, sundt og velbygget med en egen selvbevidst ligegyldighed over ansigt og holdning, skabt af gunstige livsvilkaar og social anseelse. En universitetsgrad er et gentlemansbrev, og den akademiske stand rekruteres væsentlig fra den klasse af engelskmænd, der kan tilegne sig det uoversættelige tillægsord „gentleman“. Særlig vil man blandt de ældre slægtled finde de fineste og smukkeste mænd, med en naturlig værdighed og verdensmandsdannelse, som sjelden sees andre steder. Lærd ukjæmmethed og uflidhed har ingen kurs inden dette universitetsaristokrati.

Ind gjennem forhallen til *Examination Schools* eller gjennem collegernes gotiske og romanske porthvælvinger svinger de ind, og snart er arbeidet i fuld gang. Tidligere var, som tidligere nævnt, studenterne udelukkende henviste til den undervisning, de fik i sit eget college; men dette forhold er nu brudt, en betydningsfuld reform saa stilfærdig og gradvis den end gjennemførtes; thi den har ført den første middelalders friere videnskabelige undervisningsform tilbage til Oxford, gjort dette atter til et universitet istedetfor et konglomerat af skoler med skolemæssig læreform og eksamensdressur. Nu kan en begavet lærer finde et sikkert og opmerksomt auditorium, og naar professor Gardiner, Max Müller eller en lignende storhed holder foredrag, er studenterne ingen uvæsentlig bestanddel af det talrige auditorium, der flokker sig om deres katedre. Ganske vist ligger tyngdepunktet i den akademiske undervisning endnu i den regelmæssige, planmæssige lærevirksomhed, der ligger i hænderne paa de saakaldte *„tutors“*, men denne har under de nyere impulser afklædt sig sin haandværksmæssige form og sat sig høiere idealer, væsentlig naturligvis hos den yngre generation, og i det store og hele er den nu en formaalstjenlig didaktik, der passer for den engelske studenterungdom. Den er et

kraftigt middel til at holde denne, der har saa store fristelser til at falde af og gladelig lade sig drive med, op mod vinden.

Kl. 1 ophører forelæsninger og den almindelige undervisning. Om eftermiddagen holdes der af og til populære eller frividenskabelige forelæsninger, men disse besøges væsentlig af damer, fremmede og indfødte. Kl. 1½ indtager studenterne sin luncheon paa sine rum, aldrig samlet; undertiden slaar de sig sammen to, tre eller fire, og en saadan liden „zweckessen" med en pibe bagefter ved den flammende kamin kan være ganske hyggelig. Længe giver de sig ikke ro; thi eftermiddagen vies idrætten, og denne dyrkes i vore dage med ikke mindre lidenskab end før; den opposition, der nu og da reises mod dens overdrivelser, fortoner som en røst i ørkenen.

Fra kl. 2 af til mørket falder paa, er studenterlivet henlagt til Isis og Cherwells ege- og pile-overskyggede vande, til de store grønsværdækkede pladse rundt byen, hvor cricket og fodbal spilles, til de brede træplantede alleer, der fører ud til landet, hvor fuldblods heste danser under den unge lord eller den velbeslaaede bankiersøn, til de bølgende, af grøfter og hække gjennemskaarne marker, hvor „hare og hund"-legen anspænder hver nerve og hver muskel. Skjønt det er kjøligt, ja koldt, er dragten saa let, at vi nordmænd fryser ved det blotte syn. Et par tynde lærredsbukser, der ikke dækker de nøgne knæer, lave sko og strømper, en tricottrøie af uld, hvid for roerne, forskjelligfarvet for fodbalspillet er det hele. Til og fra legepladsen er en løstsiddende blaa jakke slængt over skuldrene.

Lad os følge de flokke, som iler ned fra Christ Churchs og Mertons porte over de flade „meadows" til kaierne ved Isis. Langs disse ligger en række af „barges", smaa galleier med de forskjellige collegers flag og vaaben og et rækverkbeskyttet galleri paa taget. Inde i den store salon, flammer en munter ild, rundt hvilken unge gentlemen ligger henslængte i magelige stole i alle de mulige og umulige stillinger, som kun unge engelskmænd kan indtage, læsende sine aviser eller røgende sine piber. Bundne til disse galleier eller trukne op paa land er et utal af baade, outriggere og inriggere af alle størrelser, lige fra de smaa enmands, som padles op over Cherwell til de lange knivskarpe otteaarede kaproerbaade, saa elegante, men saa ranke, at det ikke er raadeligt for uøvede folk at komme ud i dem. Skjønt det er høstkoldt, er der ingen mangel paa roere og baade, men hovedinteressen samler sig om to otteaarede baade og deres sterke vakre mandskab, der aabenbart arbeider med større alvor og ihærdighed end de andre. Langs elvekanten søger trænerne paa tohjulere at holde følge med baadene, der kløver vandet med en hurtighed, som om de dreves frem af den sterkeste maskine. Kort og bestemt falder ordene, de skarpe øine følger hver enkelt mands stil og bevægelser, og tilrettevisningerne er

ikke uden brod. Det gjælder ogsaa meget — universitetets ære i den aarlige haardnakkede kamp mellem Oxford og Cambridge, the „light blues“ og „dark blues“ — og mellem et af disse baadlag staar valget. Derfor denne anspændende, uophørlige øvning, indtil mørket falder paa, og hvori kun ferierne gjør stans.

En anden scene. Rundt de nye musæbygninger ligger de store sletter, hvor netop fodbalspillet drives paa det ivrigste. Dag efter dag mødes de forskjellige colleger til væddekamp; stundom gjæstes studenterne af andre klubber, ikke alene fra de nærmeste landsdele, men endog fra fjerne byer. Af de ypperste spillere dannes det lag paa 15, som hvert

Magdalen College.

aar i december i London kjæmper med Cambridge. Idag er det Magdalen og Trinity som kappes. Det er de voldsommere Rugbyregler, som følges, hvor ballen ikke blot sparkes, men gribes og bæres. Just som vi kommer til, hører vi heftige raab fra tilskuerskaren, som dannes af et mangedobbelt levende hegn om pladsen, en underlig blanding af mænd og kvinder, gamle hvidhaarede og smaagutter, studenter og bymænd, alle lige ivrige. Vi skjelner ordene: „*Well played Maudlen; rush on Maudlen; good shot Trinity.*“ Jo voldsommere angrebene, jo taprere forsvaret er, desto sterkere spændingen, desto ivrigere opmuntringerne. Det siger sig selv, at denne voldsomme kamp, der kan gaa for sig timevis næsten uden ophør, let fører til overanstrængelse og ikke sjelden til alvorlige ulykker. At de unge mennesker efter en saadan eftermiddag som regel er ganske arbeids-

udygtige siger sig selv; men denne leg er saa overordentlig populær, at intet kan dæmpe den lidenskab, hvormed den drives, og naturligvis er det kun et faatal for hvem idrætten i den grad bliver den altopslugende studenterinteresse. I det almindelige omdømme — ikke blot i den sportsgale ungdoms — er imidlertid den hæder, som vindes paa elven og grønsværet i ikke ringere kurs end den, som flid og gode evner vinder ved eksamensbordet, og idrættens stormestre ser sine navne kransede ikke alene i „The Field“, men hver avis fra de største hovedstadsblade til de mindste provinsorganer ofrer spalte paa spalte paa de tusener af væddekampe, som udkjæmpes rundt om i landet, og feirer deres mænd fuldt saa villig som politikens, literaturens og kunstens koryfæer.

Middagsklokken samler ved syvtiden collegernes ungdom i deres store skjønne haller. Vi er saa heldig at kunne indtage vort maaltid i den herligste af dem alle, i Christ Church's. Professor York Powell har sendt mig en indbydelse, og jeg vil bede mine læsere følge med. Da vi kl. 7 træder ind under det høie hvælv, som oplyses af en krans af elektriske blus rundt taggesimsen, finder vi en flok af collegets embedsmænd, „the dons“, i samtale rundt den flammende kamin, medens ungdommen i smaa flokke samler sig om de dugede borde. Man venter paa den ældste ungkarl blandt lærerne, som regelmæssig præsiderer, naar rektor — the Dean — ikke er tilstede. Men denne er gift og indtager, som de andre ikke coelibatære, regelmæssig sine maaltider i hjemmet. Vi sætter os ved hovedbordet paa en forhøining. Der foregaar ingen presentation — i saa henseende tager englænderne det ikke nøie, men saa føler man sig heller ikke særlig forpligtet; der spises hurtig og i stilhed, solid og godt med rask opvartning. Ved hovedbordet serveres vin. Studenterne drikker som regel vand, og jeg har et bestemt indtryk af stor nøgterhed. Saa meget mere uforstyrret kan vi bruge vore øine. Vi spiser under Henrik d. 8's portræt, malet af Holbein; det har Wolsey paa den ene side og dronning Elizabeth paa den anden. Eftertiden har respekteret denne ordning af undersaatlig loyalitet, skjønt den stolte kardinal rettelig burde bytte plads med kongen. Paa begge sider glider blikket ned over en række af store portrætter, mange malede af Hollands og Englands berømteste mestre, Holbein, Van Dyck, Hogarth, Reynolds, Gainshorough, Lawrence og af nyere mestre Watts. Vi gjenkjender Gladstones løvehoved tilvenstre, længere ned filosofen John Lockes fine træk, Cardinal Newmans magre skikkelse i den røde kardinalskappe, Pusey, Dean Liddell og andre fremragende engelske geistlige o. fl. Paa buevinduet tilhøire lyser i glimrende farver prinsen af Wales' og kronprinsen af Danmarks vaaben og navnetræk. De var begge alumner af Christ Church, den første i 1859, den anden i 1863. Ellers har fyrstelig glands tit og ofte udfoldet sig i denne hal. Her har

Henrik den 8de tømt de massive bægre med spansk vin, Elizabeth har nydt den søde smiger i uendelige dramatiske optog til hendes ære. James den 1ste har ladet sit theologiske lys skinne for beundrende tilhørere, Charles den 1ste har pleiet raad med de rester af parlamentet, som havde fulgt ham fra Whitehall, og den 14de juni 1814 saa keiserne af Rusland og Østerrige, Storbrittaniens og Prøisens konger, hertugen af York, Metternich, Blücher og deres pragtfulde følge bænkede rundt de svære egebord.

Stille, som de er komne, forsvinder studenterne. Sjelden forbliver de sammen efter maaltidet. De flittige gaar til sine studier, de andre til sine fornøielser. De ældre samles til portvinen og kaffen i det hyggelige „*Commou room*“, hvor de en times tid samtaler om dagens emner for saa at nyde en cigar i sine egne rum. Jeg sidder endnu en times tid ved York Powells kaminild under Vigfussons, Carlyles, Freemans og den nys af jernbanen dræbte russiske landflygtige Stepniaks portrætter og taler om England, om Norden, om Frankrige; thi min vært kjender alt.

York Powells navn giver mig anledning til en oplysning vedrørende spørsmaalet om universiteternes konfessionelle karakter. Enhver professor maatte tidligere underskrive den engelske kirkes 39 troesartikler. Denne bestemmelse blev i tidernes løb mere og mere betragtet som en form, men York Powell nægtede at bøie sig for denne form, og der gjordes anstrængelser for at hindre hans udnævnelse. Disse mislykkedes imidlertid, og det tør vel nu siges, at lignende forsøg paa at hævde en saadan bekjendelsestvang heller ikke senere vil lykkes. Antikirkelig eller antireligiøs agitation vil ganske vist ikke tillades, men ellers hersker den fuldeste religionsfrihed og at antaste den videnskabelige forsknings frihed er nu en utænkelig ting i England. Denne meningsfrihed strækker sig ogsaa til studenterne. Den daglige morgengudstjeneste i collegerne er vistnok obligatorisk, fordi den hænger sammen med navnopraab, men den akademiske søndagsgudstjeneste og aftensangen om eftermiddagen er frivillig. Der var paafaldende faa studenter tilstede ved søndagens enkle og smukke kirkelige handling, hvor man kunde høre delvis udmerkede prækener eller forelæsninger — de havde oftere karakteren af saadanne — uden det i længden noksaa trættende anglikanske kirkeritual. Imidlertid er det forbudt studenterne at diskutere religiøse spørsmaal af hensyn til den ophidselse, der saa let følger med disse. Ellers var der en overraskende tolerance, der føltes som at aande i ren og frisk høifjeldsluft, ligeoverfor politiske og sociale meninger. Ingen student behøvede at være bange for at yttre sig frit om hvilketsomhelst spørgsmaal, og det geraadede ingen til skade f. eks. at være medlem af socialistiske foreninger og optræde i disse. Ingen vil tænke paa at ramme en ung mand for selv meget dristige meningsytringer, end sige skade ham i hans akademiske løbebane, naar disse kun

er holdte i en sømmelig form. Naar vi husker, at hos os mangen ung mand, ja ældre ogsaa for den sags skyld, har følt sig maalbunden af frygt for den personlige skade, han derved kunde lide, tror jeg vi til karakterens sunde udvikling burde tage eksempel fra England. Et eiendommeligt tilfælde rinder mig her i minde. Der er i England et sociatislisk samfund af høiere orden, kaldet „the *Fabian Society*".*) Det har sit hovedkvarter i London, og filialer udover hele landet, ogsaa en i Oxford, i hvis spidse staar studenter. Det havde et møde i *Mansfield College* (dissenterskole) under mit ophold ved universitetet, hvor et foredrag holdtes af en bekjendt sociologisk forfatter og fabiansk socialist, medlem af Londons grev-

Magdalen College ved vintertid.

skabsraad, Sidney Webb.**) Efter engelsk skik optræder efter foredraget mænd af tilhørerne for at takke, og i dette tilfælde udførtes dette hverv af studentersamfundets formand Hirst, der selv har avancerede sociale meninger og Baliol college's høit anseede rektor, der ikke var meningsfælle. Man har endog seet professorer præsidere ved lignende møder. Følgen er, at disse ikke faar den agitatoriske og stormende karakter, som de ellers let er udsat for.

Det vil fremgaa af, hvad jeg ovenfor har nævnt, at colleget spiller den vigtigste rolle i den engelske students tilværelse. Her bor han, her indtager han sine maaltider, her undervises han, her slutter han sine ven-

*) Se „*Kringsjaa*" bind III., s. 566.
**) „*Kringsjaa*" har indeholdt en flerhed af artikler af ham.

skabsforbindelser for studentertiden, ja for livet. Colleget er i fuldeste forstand hans hjem, han bærer dets farver, han værger dets ære, han opretholder dets traditioner. Hans fader har rimeligvis været der før ham, og han vil gjerne sønnen skal komme efter ham igjen. Colleget har sine klubber og foreninger for de forskjelligste formaal, for idræt, for ordskifte om videnskabelige og almenmenneskelige emner, for musik osv. Men som der i den sidste menneskealder har ytret sig en centraliserende bevægelse i Oxford universitetets videnskabelige arbeide, saaledes har ogsaa studenterlivet sprængt collegernes skranker og søgt at danne sig organer for de interesser, de har fælles. Den vigtigste af disse er „*the students' union*" — studentersamfundet.

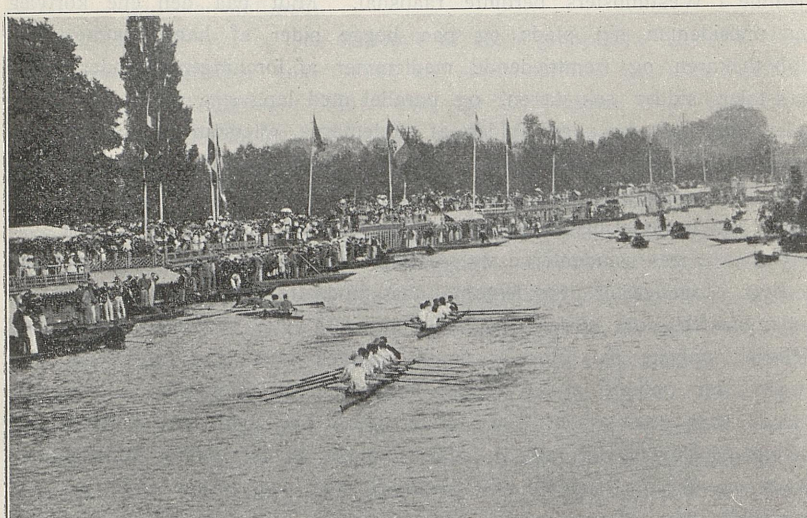
Omgivet af træer og paa et tæppe af bløde græsplæner ligger de vakre røde murstensbygninger, som for 25 aar siden opførtes for denne forening. Der er i alt tre bygninger, hvoraf den ene kun bestaar af en eneste sal, hvor debatmøderne holdes. Af de to andre, der er sat i forbindelse med hinanden, rummer den ene bibliotheket, den anden læse- skrive- og røgeværelser. Det hele er udstyret med solid engelsk smag og komfort og frister til hyppige og langvarige besøg. I bibliotheket kunde man gjøre sine studier saa uforstyrret og bekvemt som muligt. Katalogerne ligger aabne for de besøgende; man finder nummeret paa den bog, man ønsker, og naar det ikke er alfor sjeldne bøger, det gjælder, vil man som regel ikke søge forgjæves — man tager den selv ned fra hylden, man vælger sin plads ved den store dobbeltkamin midt i hallen i en af de store lænestole med det bevægelige stativ for bogen, eller, hvis man skal gjøre notater, ved de smukke skriveborde. Naar mørket falder paa, tændes det elektriske lys for — ligegyldig hverdag eller søndag — først at slukkes klokken 10. Ønsker man at hvile sig fra studier ved dagens aviser, gaar man ind i avislæseværelset. Her kan man i ro og mag med hatten paa hodet og benene paa stolene — thi den engelske ungdom dyrker ikke overflødige høflighedsformer — læse alle mulige engelske aviser. Sine breve kan man skrive i korrespondanceværelset, hvor vi faar alt gratis, lige til brevkort; her skraber pennene flittig den hele dag, og hundreder af breve til hjem, venner og veninder lægges daglig i den store brevkasse. Har man spist sin middag i spisesalen — der forresten kun ser faa daglige gjester — er det fristende at slaa sig ned i en af de magelige lænestole eller sofaer i kaffe- eller røgeværelset, hvor man har det rigeste udvalg af engelske tidsskrifter og illustrerede blade og ogsaa ikke faa udenlandske. To ting synes at være banlyste fra dette sted: samtale og drik. Den engelske student — som englænderen i almindelighed — er meget faamælt, og i de tre uger, jeg daglig færdedes dernede, saa jeg en enkelt student en eller to gange drikke et glas soda. Vil studenterne blande denne med

whisky, faar de søge andensteds hen. Kl. 10 er alt stille og slukket undtagen paa samfundets debataftener.

Vil mine tilhørere overvære en saadan, maa jeg bede dem følge mig over haveanlægget til den ovenomtalte særbygning. Det er torsdag aften, den sædvanlige dag for møderne. Vi vises op paa galleriet, som løber rundt den hele sal og befinder os her i selskab med en forsamling af andre interesserede tilhørere og tilhørerinder. Vi bliver straks opmerksom paa, hvorledes intet ringere end underhuset selv har været model for den hele indretning, og aftenens videre begivenheder vil end yderligere overbevise os om, at her spilles parlament med alle de former, som har hjemme i Westminsters berømte raadshal. Midt paa den ene kortvæg har præsidenten sin plads og paa begge sider af ham skatmesteren, bibliothekaren og fremtrædende medlemmer af foreningen. Under præsidentstolen sidder sekretæren, og parallel med langvæggene er de bænkerader, som efterhaanden fyldes af studenterne, eftersom de i smaaflokke kommer ind og indtager sine pladse, regjeringens tilhængere paa høire side af præsidenten, oppositionen paa venstre side. Vi lægger straks merke til, at regjeringsmajoriteten er meget sterk — Oxford er politisk konservativ —, men studenterne vælger ikke sine embedsmænd efter politiske hensyn. Ligeoverfor præsidenten, i den modsatte ende af salen, er der en række bænke, som gjerne optages af nøitrale, vilde, socialister o. l. Den elektrisk oplyste sal gjør er smukt indtryk med sine mørkt panelede vægge, der oplives af en række kobberstik og fotografier af bekjendte mænd, som har vundet sine første sporer her, med sine skindbetrukne bænke og høiryggede stole. Man forstaar, at det norske studentersamfunds økonomiske spørgsmaal ligesaalidt som saa meget andet har sit sidestykke her.

Kl. 8 er salen paa det nærmeste fuld. I sidste øieblik indfinder de paa programmet nævnte indledere af diskussionsemnet sig i galla, hilsede med bifald af sine meningsfæller, og umiddelbart efter disse præsidenten med bestyrelse, ligeledes i galla. Mødet begynder med en række indre forretningsanliggender og interpellationer. Disse gaar delvis ud paa den rene skøi. Det er det engelske humor og ungdommens trang til morro, som benytter anledningen til at slaa sig løs, før debattens alvor begynder. Det gjælder at gjøre bestyrelsen det saa hedt som muligt og ved alskens intrikate spørgsmaal at konfundere den. Kvikke angreb og kvikke parader belønnes med tilhørernes latter og bifald. Endelig er denne tiraljørfægtning forbi, og man gaar over til dagsordenen. Den lyder idag: „Dette hus fordømmer den nuværende regjerings politik som skadelig og reaktionær.“ I et foredrag paa 20 minutter, vel gjennemarbeidet og med uklanderligt foredrag men uden varme gjennemgaar indlederen regjeringens synder,

gaar drabelig løs paa overhuset og lord Salisbury, og efter at have henrettet begge gjør han en velberegnet appel til sine tilhørere og sætter sig under bifald fra begge sider. Man sparer ikke paa anerkjendelse overfor modstandere. Det hele var en oratorisk ydelse efter parlamentariske forbilleder, vidnende om grundige studier af de forskjellige aktuelle politiske spørgsmaal og, som nævnt, i en form, der var overraskende moden. Vi havde aabenbart for os en vordende politiker. Med smidig dialektik sønderplukkes saa hans argumentation af en konservativ modstander, der meget behændig fører kampen over i fiendens leir og gaar ordentlig irette med det liberale parti under sine meningsfællers bistand. Efter disse hoved-

Kapronìng paa Isis.

foredrag kommer saa den almindelige diskussion. Ingen af de sidste talere tilstaaes mere end ti minutter, og præsidentens klokke minder den altfor ivrige om den ubønhørlige tid. Der kan under ordskiftet falde ganske hvasse ord, men de parlamentariske former overholdes med den yderste samvittighedsfuldhed.

Oxfords studentersamfund stiftedes i 1825. Det har ikke været en saa udadvirkende institution som vort samfund til sine tider har været og har ikke saadanne interessante kulturperioder som dette, men det har dog i tidernes løb afspeilet de politiske og sociale ideers evolution og kan blandt sine ledende personligheder opvise navne, der har faaet historiens klang. I saa henseende skal Oxford have et merkeligt formon for Cambridge, der ellers, ialfald tidligere, havde ord paa sig for større energi og

fremskridtsevne. I den gamle referatprotokol, som med stolthed vistes mig af foreningens Steward, Mr. Gill, læste jeg navne som Manning, Gladstone, Coleridge, Dufferin, Goschen og en mangfoldighed af andre, hvis bærere har indtaget ledende stillinger i politik, videnskab, kirke, skole og retsvæsen.

Jeg fik berettet et eiendommeligt eksempel paa, hvorledes den store personlighed kan hyldes af politiske modstandere, der ellers fordømmer hans politik. For endel aar siden, da Oxford var endnu mere konservativ end nu, feiredes i studentersamfundet en erindringsfest, ved hvilken Gladstone var tilstede. Han havde tidligere været universitetets repræsentant i parlamentet, var kastet, da han sluttede sig til liberalismen, og havde netop reist en uhørt forbitrelse mod sig ved sin irske politik og sine fremskredne sociale reformplaner. Der var derfor stor ængstelighed hos mange for, at dette møde med det konservative Oxford skulde blive en vældig demonstration mod ham. Men da den gamle mand reiste sig, hvidhaaret og rank med de lynende mørke øine og hele sin imponerende personlighed, brød der en bifaldsstorm ud, saa mægtig, at han kom ganske ud af fatning og længe ikke kunde finde ord.

Ellers river ikke begeistringen gjerne denne ungdom med. Et fortrin har vort studentersamfund havt, og det er saa væsentligt, at jeg holder paa vor form for akademisk ungdomsliv. Det er i sterkt bevægede tider friskere og mere umiddelbart. Her kan i visse øieblikke atmosfæren blive saa ophedet, at man virkelig fornemmer ungdommens pulsslag, og om der end tit og ofte kan være talt og handlet ubesindigt og uoverveiet, saa har det dog ogsaa tit og ofte været den retskafne indignation eller den varmhjertede sympati, som har givet sig luft. Heller ikke er det engelske studentersamfund i samme grad et organ for de andre sider af et sundt ungdomsliv, trangen til at more sig og slaa gjækken løs eller til kunstnerisk adspredelse, som hos os aabenbarer sig i vore studenterfestligheder, vor studenter komedie, vore baller, vor sang o. s. v. Af dette finder man forholdsvis lidet ved de engelske universiteter, og hvad der dyrkes i den retning f. eks. musik har ikke en almindelig studenterkarakter, men hører hjemme i afsluttede selskaber.

Der er i Oxford to ugeorganer for akademiske og studenterinteresser. Det ene er „*The Oxford Magazine*“, der redigeres mere alvorlig og modent, og det andet „*The Isis*“, der er de yngstes organ, og som i aand og tone ligger nær ind paa vor samfundsavis, er ofte uærbødig og har liden respekt for autoritet og orden, er som følge deraf ofte meget morsomt, fuld af studenterslang, der er gaadefuld selv for gode sprogkjendere, naar de ikke er indviede i den. Begge indeholder universitetsmeddelelser, referater af møder og idrætskampe med meget minutiøse personalia, theater-

og kunstkritiker og boganmeldelser. Poesien er næsten udelukkende humoristisk og satirisk, den ømme eller sværmeriske lyrik, som saa tidt finder vei til vor samfundsavis, savnes ganske.

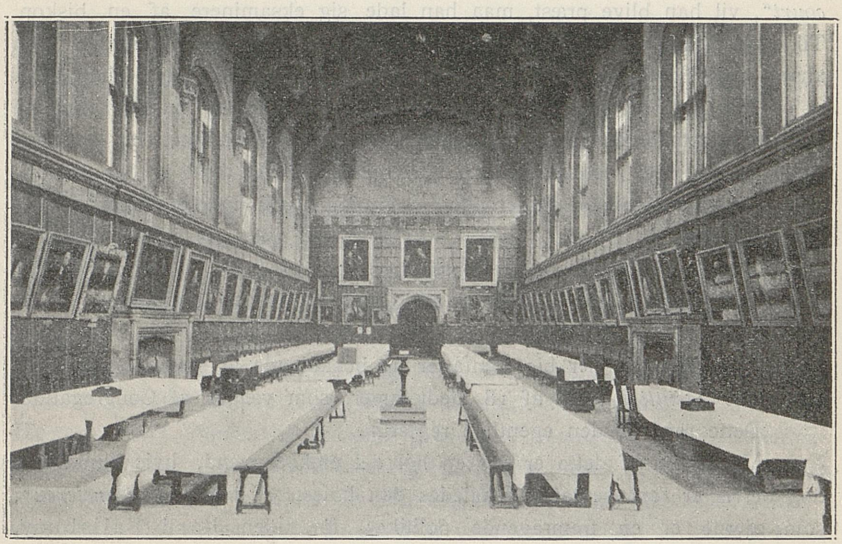
Foredragsaftenerne er de eneste, da det er studenterne tilladt at være ude efter kl. 10. Ellers maa han inden dette klokkeslet være indenfor Collegets mure, hvis han vil undgaa mulkter og andre ubehageligheder. Han er ogsaa strengt paalagt ikke at gaa ud om aftenen uden sin studenterdragt, og skulde han paatræffes uden denne, og især hvis han skulde paatræffes paa en restaurant eller et værtshus af en embedsmand, klemmes han ganske alvorlig. Studenterne er kun ansvarlige for universitetets politimyndighed, og denne udøves af de saakaldte „proctors", yngre graduates og deres medhjælpere „bulldogs", som studentervittigheden har døbt dem, saavel i som udenfor collegerne. Fristelserne til at søge adspredelser udenfor er imidlertid ikke meget store. Det er smaat bevendt med theatre og andre adspredelser i Oxford, og virkeligt kaféliv eksisterer ligesaalidt her som i London og ellers i England. Studenten finder sine fornøielser inden sin egen rede; her har han den selskabelige omgang, han mest sætter pris paa, og her har han ogsaa al den frihed, han kan ønske sig. Han indbyder sine venner i og udenfor colleget til luncheon eller et glas whisky og the; og her debatteres, musiceres og synges der, og gaar man sent en kvæld i de trange smug mellem de gamle mure, kan man tit og jevnt høre ungdommens muntre latter og larmende tale gjennem de smaa tilgitrede vinduer. Her modtager han ogsaa uden ceremonier, men med ligefrem gjæstfrihed den fremmede, som han kanske kun kjender fra et tilfældigt møde paa en forelæsning eller i studentersamfundet.

Men jeg maa nu forlade studenterne for at give nogle oplysninger om forskjellige universitetsforhold.

Den første ting, som vi maa mærke os, er at universiteterne i England ikke som i de andre europæiske lande er egentlige statsinstitutioner. De bestaar ved egne midler og har sit eget styre. Da de imidlertid repræsenterer store offentlige interesser staar de under regjeringens kontrol; og denne har gjentagne gange underkastet forholdene en prøvelse, og de nuværende statuter er godkjendte af regjeringen. Kun ganske faa af professorerne udnævnes af dronningen *(regii professores)*. De fleste lærerposter er oprettede ved private dotationer og bærer derfor stifterens navn (f. eks. Saville, Slade, Camden, Vinerian etc. professor). Disse ansættes af komiteer, der sammensættes efter noksaa mystiske principer, og de har en uafhængighed og en gage, som gjør dem til verdens mest misundelsesværdige stillinger. Hvad siger man for eksempel om en lærerstilling, der giver et par tusen pund om aaret med forpligtelse til at holde en halv snes forelæsninger om aaret. Selvfølgelig spiller klikkevæsen og

personlige hensyn ikke sjelden med ved disse besættelser. Jeg havde glædet mig til i høst at høre Max Müller, men han holdt kun en eneste forelæsning. Med stor liberalitet gives der tjenestefrihed. Mere end to forelæsninger om ugen holder nu ingen professor, heller ikke de docenter, som under navn af *„readers“* og *„lecturers“* læser over forskjellige emner. For forelæsninger, der direkte sigter paa eksamener, betaler studenterne. Der holdes ogsaa enkelte fri forelæsninger, men naar disse ikke bæres af et populært navn, er de kun tarvelig besøgte. —

En eiendommelighed ved de engelske universiteter, der hænger sammen med denne deres halvprivate karakter er den, at der ingen ensartethed

Den store hal i Christ Church College.

er i reglerne for inmatrikulering. Der eksisterer ikke i England nogen skole- eller inmatrikuleringseksamen svarende til vor eksamen artium, og de forskjellige colleger følger ganske forskjellige principer for optagelsen; enkelte er strengere i sine fordringer, andre meget lempelige. Enkelte af de store „public schools“ sender sine disciple uden videre til colleget. Andre maa underkaste sig optagelsesprøver. Det almindelige maal for de engelske studenter er at erhverve graden *„Bachelor of Arts“*, som giver ret til at føie et *B. A.* efter sit navn. Den almindelige studietid for denne er tre á fire aar. Man underkaster sig først en slags eksamen philosophicum — *moderation* — før man tager fat paa sine egentlige studier, hvor der hersker adskillig valgfrihed. Graden *M. A. (Master of Arts)* kræver ikke nogen ny eksamen, men kun at kandidaten $6^1/_2$ aar har havt

sit navn i universitetets bøger. Der er ogsaa høiere grader, f. eks. Bachelor og Doctor in Medicine, Civil Lav. Divinity, Litterature and Science, som kræver høiere prøver eller selvstændige videnskabelige arbeider. Man har ogsaa grader i musik.

En væsensforskjel mellem de engelske og vort universitet er den, at disse eksamener ikke medfører ubetinget adgang til visse embeder eller virksomheder. Naar en mand har taget sin B. A. staar han strengt taget ikke nærmere sit livs maal, end om han ikke havde taget den. Vil han blive læge, maa han gaa ind i hospitalstjenesten, der kræver særegne prøver, vil han blive jurist maa han studere ved de londonske „*inns of court*", vil han blive præst, maa han lade sig eksaminere af en biskop. Til disse stillinger er universitetsdannelse strengt taget ikke fornøden, men ansees naturligvis som et væsentligt fortrin og er nu for tiden almindelig.

Alle de, som har taget de akademiske grader og har sine navne i universitetets bøger regnes som henhørende til universitetet og stemmer saaledes paa dets repræsentanter i parlamentet. — Af disse er der 12,000; af i Oxford bosiddende studerende — graduates og undergraduates — er der vel 3000.

Universitetet styres af tre institutioner:

1. *Convocation*, som bestaar af alle „Masters of Arts" og Doktorer enten de er i Oxford eller ikke.
2. *Congregation*, der blot omfatter de bosiddende af samme grad.
3. *Det egentlige raad* af 18 medlemmer, som vælges af Congregation. Dette raad er den egentlige regjering.

Ved siden af dette er der en hel del embedsmænd, hvis funktioner dog delvis er repræsentative, saaledes den høieste af dem alle „*Kansleren*", som gjerne er en fremragende politiker, for tiden Lord Salisbury. Universitetets virkelige rektor er „*Vicekansleren*". Hvert college har sit eget styre. Deres rektorer har forskjellige navne, som *Warden*, *Principal*, *Dean*, *Rector*, *President*, *Master*, De har stor anseelse og betydelige indtægter.

Jeg slutter med at skildre en graduddelingsceremoni, som jeg var vidne til, kort før jeg forlod byen. Denne foregik i *Convocation House* og er en meget gammeldags og snurrig ceremoni. Vicekansleren præsiderer i sin embedsdragt. Collegernes rektorer fører kandidaterne frem for ham med en bestemt latinsk formel. Denne besvares med en ligeledes fast latinsk formel af vicekansleren, idet han samtidig blotter sit hoved. Før han imidlertid svarer, gaar to „proctors" i sine gammeldagse fløielsdragter frem og tilbage, for at der kan gives de tilstedeværende tid til at gjøre indvendinger, hvis kandidaten f. eks. skylder penge eller har forgaaet sig paa en anden maade, — nu en ren form, da det

aldrig hænder, at nogen afbryder ceremonien for at gjøre sine krav eller indsigelser gjældende. Efterat have modtaget graden, gaar kandidaterne ud for at iføre sig det nye, mere eller mindre straalende kostume og indfinder sig derpaa igjen i salen. Det hele er et karakteristisk eksempel paa den seighed, hvormed nedarvede former værnes om i den gamle universitetsby, og som endnu længe trods alle nydannelser og fremskridt vil lægge over Oxford sit middelaldersk-romantiske præg.

Otto Anderssen.

En socialistisk koloni af kunstnere.

(Efter „*Arena*").

Atter et tidens tegn, som det er vel værd at give agt paa. I det amerikanske tidsskrift „*Arena*", der nu redigeres af historikeren John C. Ridpath og forfatterinden Helen Gardner, offentliggjøres der et internationalt opraab til kunstnere i alle lande om at slutte sig sammen i en socialistisk koloni. Opraabet udgaar fra *Paris*, hvor der allerede eksisterer en organiseret forening af kunstnere med nævnte formaal. Den, der ønsker videre underretning derom, kan henvende sig til J. M. Durand, *203 Boulevard Raspail, Paris.* Foreningens opraab offentliggjøres først i et amerikansk tidsskrift, fordi den mener at kunne paaregne størst forstaaelse og sympati for sine idealistiske planer eller sværmerier Amerika. Det synes ogsaa nærmest at være dens hensigt at grunde kolonien i de Forenede Stater.

Opraabet gjengives ikke her i sin helhed, da det neppe synes at være af tilstrækkelig vigtighed dertil. Det er vanskeligt efter læsningen af det at have nogen videre tro paa foretagendet. Kanske bliver det aldrig til et alvorligt forsøg engang. Men det har aligevel sin interesse som et tidens tegn, at et saadant opraab kan gjøres — i vor „prosaiske" tid, og en forening til planens virkeliggjørelse dannes i selve Paris.

Ideen minder sterkt om den amerikanske koloni *Brook Farm* i firti aarene. Ogsaa den bestod væsentlig af kunstnere og forfattere, der var trætte af materialismen og kommercialismen i det vanlige samfund og derfor vilde trække sig tilbage fra det og grunde et eget samfund, hvis ideelle aand med tiden skulde underlægge sig verden. Det forsøg gik i syv aar og har sat dybe merker i amerikansk aandsliv og samfundsudvikling. Det var utvilsomt en liden surdeig af idealisme, der siden har

indarbeidet sig i det hele samfund. Kan det nye forsøg udrette lige saa meget, vil det fortjene alle bra menneskers udelte sympati.

Ogsaa her møder vi mænd — og husk, at det er i Paris —, som er drevet næsten til fortvilelse ved det moderne samfunds materialisme og kommercialisme. De er alle idealister, romantikere, sværmere. Folk med fine naturer, ømme hjerter og kunstnertemperament, der føler, at de gaar under, plages tildøde, knuses i det moderne samfund. De har ikke magt til at ændre det; de vælger derfor den eneste udvei; de vil fly det og grunde i nye lande et nyt og bedre samfund.

Det nye samfund skal være et kunstnersamfund. Og betegnende er det, at for disse parisere, Zolas landsmænd, er et kunstnersamfund det samme som et idealistsamfund. Idealistisk ogsaa i moralsk henseende. Ja, drivkraften i det hele, er nærmest etisk idealisme. Kunstneren skal føle sig som en prest. Kunsten skal være en religion. I høitideligt alvor skal hans arbeide udføres. Og kunstnerens liv skal være en stræben efter godhed og mildhed.

Samfundet skal styres af *Tre Ideer*, der er evige og uforanderlige. Ændres de, saa ophører dermed samfundet at bestaa. Og disse Tre Ideer skal afgjøre alle spørgsmaal, bestemme enhver ordning inden kolonien. De er:

I. At forbinde sig med hinanden for samlet og hver for sig at frembringe Kunst for Kunstens skyld alene — en kunst, der skal give udtryk for den høieste længsel og stræben i kunstnerens sjæl, mens denne renses for al selviskhed og afstaar fra ethvert ønske om udmerkelse.

II. At anvende en del af dagen til materielt arbeide, hvorved ens fysiske nødvendigheder tilfredsstilles.

III. At udrydde al selviskhed, skinsyge, misundelse, ondskab og ufred og leve, saavidt muligt, en kunstners ædle liv.

Enhver, der vil underkaste sig disse tre Ideer, kan blive medlem. Ingen anden kan.

Meningen er da, at der skal skaffes tilveie et stykke jord i et mildt, men friskt og æggende klimat og en vakker natur. Og her skal kolonisterne leve som farmere eller bønder, — dyrke jorden. Opraabet taler ud af en øiensynlig tærende længsel efter at komme bort fra de store byer og mørke gader med deres unaturlige, nerveslidende liv. De ønsker at vende tilbage, heder det, til et „naturligere og enklere“ liv. De mener i det og ved at dele sin dag mellem materielt og aandeligt arbeide, dyrkning af jorden og udformning af kunstverker at kunne samle ny kraft og naa en fyldigere manddom og et rigere, ædlere liv, end det i vore vanlige samfund er muligt.

Af jordens dyrkning skal de *leve*. Al luksus skal banlyses. De

skal leve „enkelt og naturlig“ — ikke for brød, men *af* brød *for* aand. Sine kunstverker skal de frembringe uden hensyn til salg, publikum, kritik eller popularitet. De skal aldrig sælges. Der skal aldrig tages penge for dem. Det synes de unge (unge er de vistnok) idealister helligbrøde mod kunsten. Kunstverkerne skal samles i store templer og haller, der skal opføres paa deres land, og hvor musikerne skal fremføre sine kompositioner.

Ved saaledes at kunne gjøre sig helt uafhængige af tidens kommercielle og materialistiske aand, ved at kunne følge sine egne ideer og ved den øgende magt, der ligger i „sammenslutning“, haaber de omsider at kunne øve indflydelse paa det omgivende samfund og bibringe dette deres aand. Deres endelige maal er derfor at forberede en ny idealistisk og kunstnerisk civilisation, der skal træde istedenfor den bestaaende kommercielle og materialistiske.

Det land, hvor kolonien grundes, vil de gjøre til sit. De skal alle ved indtrædelsen opgive tidligere nationalitet og sprog, som de ingen grund kan have til at være stolte af, heder det (merk, at det er franskmænd som taler!). De skal mellem sig benytte det lands sprog, hvor de slaar sig ned. Dette lands naturlige beskaffenhed og klimatiske forhold er allerede skildrede. Det maa ogsaa være et forholdsvis nyt land, forat de skal kunne opnaa en større frugtbar jordstrækning. Men det maa ikke være *for* nyt; det maa ikke være et vildt land. Det bør helst i sin udvikling have naaet det punkt, da kunstinteressen begynder at vaagne, og da en kunstperiode kan tænkes at staa for døren. Thi i et saadant land vil kunstnerkolonien alene finde sig omgivet af den sympati, respekt og velvilje, uden hvilke kunstnertemperamentet fryser sammen; og der alene vil den finde frugtbar jordbund for sit virke. Der vilde der være grundet haab om, at kolonien kunde skabe den nye kunst og gjennem landets folk den nye ideelle civilisation.

Det er klart, at opraabets forfattere nærmest tænker sig de Forenede Stater som koloniens gjestfrie og sympatiske hjem og som det land, den vil velsigne med den nye kunst.

Opraabet anfører ogsaa, hvorledes alle stridsspørgsmaal inden kolonien skal afgjøres. Det maa være nok her at sige, at det hele er absolut idealisme. Kvinder ligestilles fuldstændig med mænd. Børnene opdrages af forældrene, indtil de kan tage del i koloniens arbeide, hvorefter de bliver betragtet som medlemmer af denne. Dersom et barn fatter interesse for en af kunstnermedlemmernes arbeide, saa skal denne tage sig af barnet og sørge for at udvikle dets mulige evner. Paa denne vis vil forældrene vide, at deres børn i kolonien vil sikres et liv og en fremtid, lysere, rigere og ædlere, end „verden kan give.“

Penge skal ikke eksistere i kolonien. Isteden skal man have de kjendte socialistiske tids- eller arbeidsbeviser, der viser, hvor meget arbeide man har ydet og derfor, hvor meget man har krav paa af samfundets forraad. Selvfølgelig er dette blot en enklere og mere klodset form for penge, der i det store hele er blevet et ypperligt middel til lettelse af bytte, omsætning og samliv i det hele. Alles tid skal regnes af samme værd — hvilket den naturligvis ikke *er* og aldrig *bliver*.

Stedet spiller for opraabets forfattere en stor rolle. De har af historien lært, at virkelig høi kunst blot kan trives i et mildt, men samtidig æggende klimat. Og de har ogsaa lært, at kunsten aldrig blomstrer paa mere end ét sted af gangen. Det er derfor af vigtighed for kolonien saa at sige at gaa i forbund med naturen og finde det sted, som skjæbnen allerede synes at have udpeget til en ny kunstblomstring.

Selve ideen synes ingenlunde saa umulig. Tvertom er det heller besynderligt, at de forskjellige landes kunstnere ikke for længe siden har forsøgt ved *kooperative* kolonier at vinde materiel uafhængighed og bygge et samfund i sin egen aand og efter sin egen smag. Men hvad der betager en troen paa, at dette parisiske forsøg vil føre til noget, er først og fremst en upraktisk, barnslig, deklamatorisk svulstighed i opraabet og dernæst dettes vel klynkende, svage tone. Der er ingen kraft i det. Man kan ikke tænke sig dets forfattere som foregangsmænd og organisatorer af nye samfund. Der er neppe nok seig mandskraft hos dem til at modstaa en eneste forfeilet høst; en regnskur under pløiningen vilde sandsynligvis gjøre hele kolonien til en surrende sværm pessimister. Heller ikke kan man tænke sig forfatterne tage fat med energi paa at bryde veie gjennem urskog og krat, bane dem, bygge dem. De vilde vist søge sengen, fik de blæmmer i hænderne af spadehaandtaget.

Dermed hænger det da ogsaa nøie sammen og illustrerer slaaende det indtryk, at de ikke agter selv at bygge sine hytter og huse og ikke engang at optage og bryde jorden. De henvender sig til en eller anden rigmand (en amerikansk millionær tænker de vel nærmest paa) med bøn om, at han vil give dem et stykke ryddet jord, færdigt til dyrkning, samt bygge huse og hytter for dem. Til gjengjæld skal alle digte og kompositioner tilegnes denne mand og hans arvinger, og alle malerier og skulpturarbeider skal gives ham til opbevaring i templer og haller, som *han* skal opføre paa deres land?

Aa nei, af den slags „pionerer“ reformeres nok ingen verden, grundes ingen ny civilisation — og neppe heller en eneste liden koloni. De fik heller prøve at vinde Arne Garborg til formand og lade ham skrive opraabet for sig.

Det er øiensynligen et sæt af fine, men lidt svage naturer, hvis kunst man har en mistanke om, at verden nok tilnød ogsaa kan undvære. Og dog: de var underlige, umulige, sværmeriske folk, de som engang grundede *Brook Farm* kolonien i Ny England ogsaa. De bar latterlighedens hele tunge byrde i sin tid. „*Featherbrained*" kaldtes de — lette i hovedet som en fjær. Men siden har en flerhed af dem naaet frem til førerstillinger i samfundet. Og saaledes tør der jo ogsaa blandt disse parisere være fremtidsemner. I hvert fald er det interessant at læse det den ideale længsels suk — en længsel saa sterk, at den lægger planer og vil *handle* — fra de parisiske boulevarder og kunstkredse. Ganske morsomt ogsaa, at de unge parisere straks vender sig med sin ideale længsel mod — Amerika.

Kooperative husholdninger.

Hr. redaktør!

I anledning af Deres artikel i „*Kringsjaa*" for 15de marts om kooperative husholdninger har jeg faaet en aldeles uimodstaaelig trang til at komme med min mening om sagen, idet jeg haaber, De skjænker en ung husmoders indvendinger en smule opmærksomhed — helst ved at imødegaa dem.

[Her følger en del balsamisk smigrende udtalelser om og til „*Kringsjaa*" og dets redaktør, der efter den haarde medfart, der bliver os tildel i det øvrige brev, kan være fortjent].

Jeg er fuldstændig enig med redaktøren i, at selskabeligheden i almindelighed er høist aandsforladt, og at familielivet med husholdningernes indretning ofte trænger til reformer; men lad mig med Dem være optimist og sige, at eftersom verden gaar fremad og oplysningen stiger, vil nok „madstrævet" ogsaa vige pladsen for høiere interesser. Forstandige mænd og kvinder vil nok her ogsaa gjøre sit til at hæve samfundets nivaa.

Tror De nu ikke, hr. red., at nygifte bestandig vil komme til at ha sin yndige lille rede *ganske* for sig selv?

De kooperative husholdninger maatte da altsaa passe for saadanne, som er blevet saa passe kjed af hverandre — som trænger til at vrænge sig med samt sine tabte idealer for i snakkesalighed at søge erstatning for, hvad de indbilder sig blot var illusioner, fordi de aldrig øinet idealet! Velbekomme! Hr. red. mener da ikke, at det er fordi mand og kone er formeget alene, at de blir kjed af hverandre og deraf de mange ulykkelige ægteskaber! Nei, sig mig, er vi ikke enige om, at dette har sin grund i ægteskabernes altfor ofte grunde basis, ja, at de rent ud stiftes af alt andet end ideelle grunde?

For andre end omtalte kan jeg ikke begribe de kooperative husholdninger kan passe, undtagen da der, hvor baade mand og kone maa arbeide for familiens underhold.

At de hr. red. ønsker at være med i en saadan husholdning, tror jeg kommer af, at De ser upraktisk paa tingene. Hvor vil man nu f. eks.

finde 12 familier der til stadighed vil komme sammen, passe saa godt sammen, at samværet blir udviklende, ikke være saa enige, at det blir trivielt, og ikke saa uenige, at ubehagelige konflikter opstaar! Jeg tror, man maatte „lede med lys og lygte".

En spisetid maatte altsaa alle holde. Men der kan ofte opstaa uregelmæssigheder i en enkelt familie f. eks. ved gjæsters komme og reiser, hvordan kan det saa ikke bli, naar 12 familier skal ha' et kjøkken? Virvar blir det!

Og naar saa alle 12 skal ha' selskaber! Man blev jo afhængig af hverandre for ikke at faa alt paa en gang. Det blev nok ikke at ha' „sit eget".

Nu tjenestepigespørgsmaalet. Pigekammer er De svært rask til at sløife. Hvem skal f. eks. passe børnene, naar forældrene gaar bort en aften? Dertil kan trænges 1 pige for hver af de 12 familier.

Naar der saa er syge eller gamle i familien, der ikke kan deltage i de fælles maaltider, ja, saa passer de kooperative husholdninger ikke! Skal man ofte faa serveret paa sine værelser, vil det naturligvis bli en kostbar fornøielse.

Og tænke sig, træt eller utilpass bestandig at maatte spise sammen med alle de mennesker!

Maaltiderne er jo desuden ofte omtrent de eneste anledninger som mand og kone har til at tale sammen — de blev jo aldrig alene!

Nu tror kanske hr. red., at jeg er et af de uselskabelige mennesker, som netop kunde have godt af den kooperative selskabelighed.

Vel kan jeg let faa formeget af den prosaens kolde dusch, som den almindelige snaksomhed saa ofte overøser en med, og jeg ønsker mig da vel hjem til min egen lune stue, til et „Kringsjaa" og et (bare et skal jeg nøie mig med) sympatisk hjerte at udøse mig for — men tro mig — jeg føler mig netop draget til et rigt pulserende liv — føler trang til det — men ikke til kooperativ husholdning.

Det forekommer mig ogsaa, som om redaktøren overser, hvilket vigtigt led i børneopdragelsen en ordentlig familiehusholdning kan og bør være. Ikke at man behøver fra barn af at læres op i madlavning — det er for et menneske, hvis praktiske sans er bleven fornuftig udviklet, intet besvær at lære — men der gives i en saadan husholdning en uendelighed af smaa anledninger, der udvikler omtanke, smag og praktisk sans som intet andet. At proppe børn med theorier uden praksis forkaster vi jo alle.

Nei, takke mig til at ha' mit eget lille koselige kjøkken, blankpudset og rent over alt — kunne koge, naar og hvad en vil — kort sagt — der er poesi i at ha' „sit eget", kjøkken inklusive.

Lægger man ikke *sit* i alt? Kan De nu ikke begribe, hr. red., at en pandekage lavet af en elsket haand smager bedre end fra fremmede hænder! Desuden forsikrer jeg Dem, der skal virkelig moralsk mod til at vende en pandekage! saa, er man rigtig øvet i det, kan man være vis paa at ha' mod til noget af hvert. Rigtignok er det ikke altid, maden blir lavet af husmoderen — men omsorgen, tanken er der dog, den, De saa gjerne vil befri os for. Ja tak, det er glædeligt, at ialfald nogle forstaar, at en husmoders arbeide kan være for tungt.

Praktiske reformer trænges og en udvidet horisont, saa husmoderen

faar øie for det, som er mer end mad og klæder — ja, mændene trænger ogsaa at reformeres! Jeg undres, hvorfor sidstnævnte bestandig synger den visen for os, at husmødrene bestandig skal være lige blide og elskværdige — bestandig lige utrætte til at forjage trætheden hos manden! Skal vi ikke faa lov at være trætte vi da?

Deres forbundne *En ung husmoder.*

Det er en fornøielse at blive overbudt i optimisme og at møde en freidighed saa stor, at den endog ser moralsk udvikling og fryd og glæde i at vende pandekager. Jeg bøier mig med al ærefrygt derfor; den virker absolut velgjørende og oplivende ved siden af al den klynk og klage, vi ellers faar saa rundelig nok af. Og brevet indeholder i det hele saa megen god, solid sund sans, at det bare er en fornøielse at læse det og skaffe det videre udbredelse, selv om det er et angreb paa en af mine kjæreste kjæpheste. Svar vil jeg foreløbig afstaa fra i haab om, at en anden ung eller gammel husmoder (de skulde jo her være mest interesseret) vil besørge det. Thi jeg ved med sikkerhed, at „en ung husmoder“ ikke har alle sine kolleger med sig, at der er mangfoldige, som ikke finder pandekagestegningen saa udviklende og opløftende, som hun gjør.

Red.

Lidt fransk pressehistorie.

(Efter Giovanni Berri i *„Emporium“*).

Allerede i begyndelsen af det 17de aarhundre begyndte der i forskjellige lande at udkomme periodiske smaaskrifter, som kan siges at være oprindelsen til vore dages aviser. I Venedig udgav saaledes fra 1631 en vis Gozzi en slags avis, *„l'Osservatore“* (Tilskueren). Denne Gozzi var en overmaade dygtig mand med mangfoldige interesser; han fik ogsaa istand pantelaanerindretninger, vekselbanker og i Paris kontorer for fri retshjælp og oplysnings- og adressekontorer. Han tænkte ogsaa paa at udgive et blad i Frankrige, men det blev Theophraste Renaudot, som kom til at udføre denne plan; han ansees derfor med rette for den franske presses fader, og de franske journalister reiste ham i taknemlig erindring i 1893 en statue i nærheden af Hôtel de ville i Paris.

Dengang bar Ludvig 13. Frankriges krone; men den virkelige regent var Richelieu. Den store minister begreb straks, hvilke fordele han kunde drage af et saadant foretagende, og han skyndte sig derfor at faa haand over det blad, Renaudot netop gjorde sig istand til at udgive. Richelieu har saaledes æren af at have indstiftet den officiøse presse. Bladet blev kaldt *„Gazette de France“*, og kuriøst nok eksisterer det endnu den dag i dag og er meget stolt over at kunne sætte foran paa hvert numer: Grundlagt 1631. Ihvorvel det altid har repræsenteret det tilbagelagte

stadium, fører det endnu en kraftig polemik og har bevaret et stænk af ungdom og munterhed lige ind i sin høie alderdom.

I 1631 udkom Gazetten kun én gang om ugen med fire sider, men allerede Renaudot forøgede antallet til otte og senere til tolv. Blandt medarbeiderne er først at nævne Richelieu, der meddelte bladet ikke alene offentlige dokumenter og notitser, men endogsaa „ledende artikler", manifester, traktatslutninger, militærbulletiner osv.

Skinsyg paa sin førsteminister greb selve majestæten, Ludvig 13. til pennen og lod gjennem sin kammertjener Lucas forskjellige bidrag tilflyde bladet, først og fremst sine egne høie, men ikke altid værdifulde formeninger om statens affærer, men dernæst ogsaa artikler af en mere pikant beskaffenhed, hvor høistsamme lod sine ægteskabelige ulykker skinne igjennem — et træk, der ialfald er menneskeligt, selv om det ikke er videre kongeligt.

Disse indiskretioner var nær blevet skjæbnesvangre for den brave Renaudot; thi efter Ludvigs død truede den opbragte enkedronning Anna af Østerrige med at fratage redaktøren det privilegium, som Richelieu havde skjænket ham. Under Mazarin og Fronden fik han tillige andre forfølgelser at udstaa, men Renaudot værgede sig med næb og klør; ikke saa godt kunde han værge sig mod den uundgaaelige konkurrence, som nu da signalet engang var givet, naturligvis ikke nølede med at bringe avis efter avis ind i verden.

I 1652 saa Loret's „*Gazette Rimée*" lyset, og den kan siges at være prototypen for de moderne Pariser-kroniker. Den var skrevet i rim og var fuld af saadanne smaa pikante skandalhistorier, som den parisiske „verden" altid har fundet behag i. I 1655 begyndte „*Journal des Savants*", beskyttet af Ludvig 14.; den eksisterer som bekjendt endnu; omtrent paa samme tid „*Journal du Palais*" osv. „*Mercure de France*", som spillede en vigtig rolle under l'ancien regime, skriver sig fra 1673.

Om avisernes indhold er det at bemerke, at det selvfølgelig i aarenes løb blev rigere og mere varieret. Notitser fra hove, biografier af ministre, afhandlinger, epigrammer og „madrigaler" — intet manglede, og skandalrubriken fik større og større omfang. Samtidig begyndte aviserne at underholde sine læsere med gaader og rebuser. Men heller ikke „*Mercure de France*" kom ud oftere end en gang om ugen. Det første franske dagblad var „*Journal de Paris*" fra 1777. Den gamle „*Gazette de France*" havde endnu monopol paa politiken, og det nye dagblad maatte i mangel af politiske emner indskrænke sig til at levere hofnotitser. Desuden gjorde den rede for nye bøger og bragte nyt fra videnskabens og kunstens verden samt teaterkritiker. Spekulationen viste sig at være vellykket, og avisen gav hundre tusen francs i aarligt overskud.

„Monsieur“ — den senere Ludvig 18. hørte til dens medarbeidere. Abonnementsprisen var 24 francs, formatet almindelig oktav.

Men det var først under den Store Revolution, at dagbladene kom høit i skuddet og blev en stormagt. Den første avis med fri diskussion var ledet af ingen ringere end Mirabeau. Det vilde være uoverkommeligt at regne op alle de aviser, der kom ud under revolutionen; det hører heller ikke hjemme her.

* * *

Under konsulatet var forholdene mindre gode for pressen. Napoleon satte mere pris paa disciplin end paa diskussion og lagde mundkurv paa pressen. Af tre og sytti aviser undertrykte han ikke mindre end seksti, og hans minister Foucher fik i opdrag at holde øie med de tiloversblevne redaktørers moralske og patriotiske tilstand. Til yderligere sikkerhed blev der oprettet et pressebureau, som havde til formaal at vaage over, at alt gik i de „gode principers“ gjænge. Resultatet var en trykket taushed; blot *„Moniteur“* lod høre sin officiøse røst til Cæsars pris; de andre aviser forstummede eller gjorde sig til halvt officiøse ekkoer af Monitøren eller blev rent literære. I 1810 blev antallet af provinsaviser indskrænket til en for hvert departement, og i Paris fik blot seks dagblade tilladelse til at udkomme, og endelig kronedes verket i 1812 idet samtlige avisers eiendom stilledes til statens forføining.

Med despotens fald og Ludvig 18.s tronbestigelse syntes udsigterne lysere for pressen. Kongen gav sig mine af at nære liberale grundsætninger, og til en begyndelse blev der ogsaa løst lidt paa mundkurven. Men i virkeligheden blev dette en kort illusion, og snart gjorde kongelige dekreter det af med de sidste illusoriske rester af pressefriheden.

Saadan var stillingen i 1830. Den 26de juli det aar forebragte ministeren Polignac det sidste og afgjørende af disse dekreter. Journalisterne redigerede en protest, og folket støttede denne protest paa en alt andet end platonisk maade, og efter en tre dages gaderevolution triumferede det over monarkiet. Denne periode er desuden en af de mest glimrende i den franske literaturs og filosofis historie, og de bedste penne holdt sig ikke borte fra avisernes spalter. Man saa almindelige journalister beklæde professorater og derfra høie magtstillinger. Det er i denne tid, vi har forfattere som Chateaubriand, Benjamin Constant, Poul Louis Fourrier, Guizot, Sainte-Beuve og Thiers knyttede til den franske presse.

I den samme tid er det, at en anden revolution forberedes, nemlig i abonnementspriserne. Den prisbillige presse holder sit indtog — den presse, som Benjamin Constant tænkte pna, da han sagde, at „avisen skulde være en bog for den, som ikke havde raad til at kjøbe nogen, og læses af alle, fra tiggeren lige optil kongen.“

Det er Emile de Griardin, som har æren af at have gjort begyndelsen til at sprede aviserne nede i folkets bredeste lag. Den 1ste juli 1836 lod han udgaa det første numer af „*la Presse*“, og denne dato er en af merkepælerne i den franske pressehistorie. Lige op til dengang havde abonnementsprisen paa dagblade været 80 francs om aaret, med „*la Presse*“ blev prisen nedsat til 40 francs, iberegnet en romanføljeton og andre tillæg.

* * *

Under den anden republik tiltog aviserne stadig i antal og priserne blev gjennem konkurrencen stadig lavere. Af berømte forfattere, som i denne tid befattede sig med journalistik kan nævnes George Sand, Dumas, Lamartine, Hugo og Arséne Houssaye, der var udgivere af hver sin avis. Men efter statskupet den anden december kom det andet keiserdømme, og forholdene var igjen totalt forandrede. Napoleon den lille fulgte i den stores spor og vilde ogsaa gjøre sig til leder af den offentlige opinion, og den fri diskussion blev der igjen sat en stopper for. Følgen var, at aviserne alene maatte befatte sig med literære emner, mens de, der havde mindre eleverede idéer, sank ned til skandal- og smudsblade. I spidsen for de sidste traadte Villemessants „*Figaro*“, og parolen for alle den slags organer blev *Tout à la joie* — alt for fornøielsen; de drev gjøn med alt og gjorde alt til bytte for letkjøbt vid. Den franske journalistiks horisont indsnevres i denne periode til det, som rører sig paa boulevarden og i salonerne. Med keiserdømmets fald kom igjen pressen til blomstring, og vi er inde i vor egen tid.

* * *

Til slutning lidt statistik. I 1827 havde Paris 19 politiske aviser, hvoraf de 13 udkom daglig. Antallet af abonnenter var 70,000. I 1836 var dette antal steget til 200,000. I 1860 havde Seinestaden 500 aviser og i 1866 800. I 1885 1540 og i 1891 1998 — provinserne 3180. Den sidste statistik, der er os tilgjængelig, er fra 1ste juni 1896. Paris havde da 2291 presseorganer og departementerne 3386. Af Paris's 2291 organer var 137 dagblade, 669 ugentlige eller fjortendaglige, og 800 maanedsskrifter. *nk.*

Armenske flygtninge.

(Efter **M. H. Gulesian** i „*Arena*“).

Efter det store blodbad i Konstantinopel flygtede armenere til alle kanter, deriblandt nogle hundre til Marseilles. Til dette sted kom de aldeles hjælpeløse og faldt der i den yderste nød og elendighed, indtil to

damer af det „Røde Kors“ — englænderinden Lady Henry Somerset og amerikanerinden Miss Frances E. Willard (der har sat sig i spidsen for et omfangsrigt frelsesarbeide i Armenia) kom dem tilhjælp. De to damer ilede til Marseilles, saa elendigheden og tog øieblikkelig energisk fat paa at afhjælpe den. Paa et par dage var deres stilling ganske ændret. Det er glædeligt at vide, at en del af den civiliserede verden virkelig nu er noksaa godt organiseret til nøds afhjælpelse. Der er kvinder og mænd, hvis livsarbeide det er at speide efter nød og ile den tilhjælp. Og bag sig har de mægtige organisationer med mænd og penge. Et slags økonomisk og socialt redningsvæsen.

Fire hundre af disse armenere i Marseilles blev saa sendt over til de Forenede Stater, hvor de efter nogen vanskelighed med de nye strenge indvandringslove slap ind — *udenom loven*, som „flygtninge“ og ikke som indvandrere. Her tog øieblikkelig velstaaende landsmænd og forskjellige organisationer sig af dem, og paa kort tid havde de alle gode ansættelser. Da loven krævede et garantidepositum af 100 dollars for hver armener, som landede — garanti for at han ikke skulde falde staten til byrde paa nogen maade —, saa fandtes der straks i New York en enkelt mand, som deponerede det hele beløb for samtlige flygtninge.

Forfatteren, der selv er armener og fabrikeier i Boston, beretter om sit samvær med disse ulykkelige mennesker, hvoraf mange ikke alene havde mistet formuer og gode stillinger, men ogsaa i opløbene var blevet skilt fra brødre, hustruer, mødre og fædre, om hvis skjæbne de intet vidste. Andre havde seet sin nærmeste slægt lemlæstes og hugges ned for sine øine og var selv undslupne ved et eller andet tilfældets mirakel. En ung mand, som døde paa byhospitalet straks efter ankomsten, pintes særlig af tanken paa sine forældres skjæbne. „De løb en vei, og jeg en anden,“ sagde han, „da morderne kom, siden har jeg ikke seet eller hørt fra dem.“ Han vilde dø roligere, sagde han videre til forfatteren, vidste han bare, at hans gamle moder var undsluppen fra de djævelske bødler.

Man faar et bedre indtryk af hele forfærdelsen ved saaledes at møde paa neutral, civiliseret grund et mindre antal af disse af al verden fordømte og opgivne mennesker og ved at høre de enkeltes fortællinger. Man forstaar bedre den nye armenske nationalsang, som forfatteren gjengiver paa engelsk, og som her gives i prosaoversættelse:

„Mit arme folk, I stakkels armenere! I ufortjent elendighed drives I ud til trældom, nød og landflygtighed. — — Gjennem tusen aar bar I taalmodig myriader af lidelser og forlod ei Eders eget kjære hjem; men nu jages I bort fra fædrenes grave for at blive landflygtige i fjerne lande. — — Disse blaa sjøer, disse smilende marker, hvor vakre byer hviler — til fremmede maa I overlade dem; men kan I vel glemme dem, armenere? — — Nei, nei! saa længe du lever, vil du mindes dit fædreland og være det tro; og dine børn og børns børn vil du lære at mindes det efter dig og være det tro. — — Ararats hellige navn og mangt et historisk mindesmerkes — de skal bo i dit hjerte, til domsbasunerne lyder over jorden. — — O, ve dig, mit land! Mit land! — Ve dig og ve os! — O, at døden havde lukket mine øine, før jeg saa dig saaledes, Armenia.“

Af interesse er ogsaa forfatterens fortælling om, hvorledes hans yngste broder, en gut paa 17—18 aar slap ud af tyrkisk Asia. Han

fortæller det for at vise, hvor vanskeligt det er for en armener fra det indre at komme bort fra sine mordere. Han maa som regel opgive al tanke paa flugt og taalmodig vente, til tyrkerne kommer og slagter ham og hans.

Broderen boede hos forældrene i Morash. Der havde været to blodbad, og det tredie var netop i opmarsch, uden at han vidste noget derom. „Han sad sammen med en tyrkisk gut af samme alder paa den mur, der omgav forældrenes hus, da de saa en flok af bevæbnede tyrker og soldater nærme sig huset. De forstod straks hensigten; men paa armeneens bøn sprang den tyrkiske gut ned af muren og mødte banden, til hvis førere han fortalte, at huset allerede var plyndret. Han var søn af en fremstaaende tyrker og blev derfor enten troet eller i hvert fald taget saa meget hensyn til, at banden bøiede tilside til et andet hus. Der var jo huse nok at tage af. Saaledes frelstes saavel min broder som vore forældre.

Lige efter dette sendte jeg min broder 100 dollars til reisepenge til Amerika. Det første, der krævedes til reisen var et pas, og det er en yderst vanskelig ting at opnaa; det faaes kun ved bestikkelser og betydelige udlæg til embedsmændene. Min broder maatte betale sit pas med 30 dollars. Han drog saa afsted med en karavane. Saalænge de kun drog gjennem smaa landsbyer, gik alt godt. Men straks de ankom til byen Adassa, arresteredes han og kastedes i fængsel. Tyrkiske fængsler kjendes nu saa vel af beskrivelser og billeder, at det er unødigt at dvæle ved den usseldom og forfærdelighed, som et ophold deri medfører. Efter nogle dages forløb slap han dog ud ved at bestikke nogle af fængselsbetjentene og ved indflydelse af venner, som vi havde i byen. Han tog da straks jernbanen til Mersin, hvor han skulde finde dampskib til Marseilles. Men ved ankomsten til Mersin arresteredes han atter øieblikkelig. Efter en dags fængsel i Mersin sendtes han til Tarsus til forhøring og derfra tilbage til Adassa, som er vilayetets hovedstad. Der blev han atter uden forhør eller dom kastet i fængslet, hvor han nu blev siddende i tre uger — uden at stilles for nogen ret. Efter denne tids forløb slap han atter fri ved venners indflydelse og mere bestikkelse. Han tog saa paany veien til Mersin, men vandrede denne gang landeveien for at undgaa jernbanen. Ved ankomsten til Mersin havde han netop penge nok tilbage til at kjøbe billet til Marseilles og bestikke en underordnet embedsmand til at ro sig ud til dampskibet. I Marseilles landede han da som de andre uden penge og uden venner.

Dette er intet særsynt tilfælde; min broder var forholdsvis heldig, og hans erfaring kan tages som den gjennemsnitlige og typiske for flygtninge fra det indre."

Og overfor saadanne forhold har Europas seks stormagter intet andet at sige end: Sultanens rige og magt *maa* opretholdes; „freden" skal ikke brydes? forsøger nogen undertrykt kristen befolkning, der ikke længer magter at gaa taalmodig til slagterbænken, at afryste sultanens aag, saa skal hele Europa i forening trykke den aaget paa nakken igjen; og griber nogen anden magt ind for at hjælpe og redde disse elendige, saa skal den ved himlen straffes ordentlig.

Det er den nye hellige alliance.

Jerome — En fattig mand.

(Af Mary E. Wilkins i „*Harper's Weekly*").

Merritt stirrede paa ham et øieblik, hvorpaa hans svære bryst bølgede af undertrykt latter og det lange skjæg dirrede.

„Du har vel ikke imod, at min lille datter er tilstede?" spurgte han endnu med et skjælmsk øiekast, men lige saa formelt, som var det præsten, han talte med.

Jerome rynkede brynene i magtløs ærgrelse. Intet undgik ham; han saa, at Merritt lo af ham. Atter følte han bitterheden ved blot at være et barn men med en mands ansvar. Han vilde have løbet sin vei, havde ikke hans nød været saa stor. Nu saa han Squiren lige i øinene og nikkede trodsig.

Faderen vendte sig til Lucina og lagde haanden paa det krøllede hoved. „Løb ud til mor, Deiligheden min. Jeg har forretninger at afgjøre med Jerome Edwards."

Da døren lukkedes efter hende, begyndte Jerome straks. Synet af det andet barn havde givet ham mod.

„Jeg kom over for at spørge Dem om noget angaaende pantobligationen," sagde Jerome.

Merritt gav ham et hurtigt, interesseret blik. „Obligationen paa din faders farm?"

„Ja."

„Dr. Prescott har jo den."

„Ja."

„Hvor stor er den?"

„Et tusen dollars." Jerome udtalte ordene med et blik af blandet forskræmthed og beundring. Summen syntes ham uendelig — som himlens stjerner i tal.

„Ja. Og hvad var det saa, vi skulde spørge om, da?" sagde Merritt venlig, men lidt forbauset. Han undredes, om gutten havde til hensigt at bede ham om pengene til at afbetale gjælden. Havde han havt tusen dollars ved haanden, er det ikke usandsynligt, at han havde tvunget dem paa gutten uden videre, taget sin fiskestang og plystrende gaaet til sin ørretelv. Men Merritt havde sjelden endog meget mindre summer ved haanden. Han var ingen finansmand og maatte ofte laane mindre beløb for at klare uforudseede udgifter — og de fleste udgifter udenfor husholdningen var uforudseede for Squire Merritt —, men saadanne laan tilbagebetaltes altid snart. Nu kunde han intet andet gjøre end udtale sin beklagelse over, at Jeromes moder skyldte penge paa gaarden.

Men gutten lagde ivrig ivei og forklarede en finansiel plan, han havde udtænkt natten før, medens han laa vaagen efter moderens lidenskabelige udbrud.

„Hvem udtænkte alt dette?“ spurgte Merritt.

„Det gjorde jeg selv.“

„Men hvem hjalp dig?“

„Ingen.“

„Ingen?“

„Nei.“

Pludselig satte Merritt sig i den stol, Jerome havde forladt og tog gutten paa sit knæ. Jerome kjæmpede imod af skam, vrede og frygt, men den arm, der havde grebet ham, var en almagt imod ham, og han maatte give sig over. „Hvor gammel er du, gutten min!“

„Tolv aar.“

„Bare fire aar ældre end Lucina. Det var som . . . .“ Hans arm holdt gutten fast og ømt, og Jerome stred ikke længer imod. En underlig varme, han sjelden havde følt, meddelte sig til ham fra den sterke arm og de venlige øine, ind i hvilke han nu saa med undren og tillid.

„Hvad bragte dig til *mig* da, gutten min?“

„Jeg vidste De var fredsdommer *) og kjender loven, og . . . . .“

„Og hvad?“

„Jeg havde hørt, at De var snild — snildere end doktor Prescott.“

„Snildere end doktor Prescott — Saa — aah? — — Godt, lad os nu se, hvad det er, du foreslaar. Du siger, at Prescott har budt 300 dollars for det birkeholtet, som tilhørte din fader?“

„Ja.“

„Men din fader mente, det var værd mere!“

„Ja; men han troede ikke, han kunde faa mere. Han sagde . . .“

„Hvad sagde han?“

„At en fattig mand, som maa sælge, er fuldstændig i den rige kjøbers vold.“

„Det er han nok, enten han er kjøber eller sælger, det — altid i dens magt, som har grunkerne. Det er saa hele verden over, gutten min. — — Nu, din plan er, om jeg forstaar den rigtig, at dr. Prescott skal kjøbe birkeholtet for 300 dollars; men foreløbig ikke betale kontant for det; men give dig en obligation for summen til 6 pct., det samme, som din fader betalte. 6 pct. af tusen dollars er seksti, af 300 er atten. Ved denne ordning vilde I altsaa faa atten dollars mindre at betale om aaret, og da tror du, det kunde klares. Og hvis det ikke gik, saa skulde

*) Valgt politiofficer og lensmand. Stillingen indehaves af mænd i de forskjelligste livsstillinger.

Prescott betale de 300 dollars, hvormed I da kunde betale renterne en del aar i hvert fald. — — Saa var vist din mening; du sagde det lidt anderledes; men det kommer paa ét ud. — — Godt udtænkt, min gut! Men planen kræver, at du har med kristent folk at gjøre."

„Er der noget galt ved den, da?"

„Langtfra, din plan er bra nok; spørgsmaalet er, om det samme kan siges om doktoren." — Og Merritt brast i latter, idet han satte gutten fra sig og reiste sig. „Jeg ler ikke af dig, gutten min," sagde han, skjønt Jeromes vrede og indignerede ansigt forekom ham komisk i høieste grad. Han lagde den ene haand paa guttens skulder og talte alvorlig nok endog for dennes kritiske øre: „Du skal gaa hen til doktor Prescott og forklare ham din plan, og — hvis han ikke gaar ind derpaa, saa kom tilbage til mig og fortæl mig det hele. Det er bedst, du gaar lidt over middagen, da træffer du ham sikrest, og kom saa over til mig bagefter."

„Det skal jeg, og mange tak." Jerome bukkede og vendte sig for at gaa; men Merritt gik foran og lukkede op døren som for en æret gjest. I forstuen stod Lucina op mod væggen paa den modsatte side og med den ene haand fast lukket over noget. Da faderen kom ud, løb hun hen til ham, trak hans hoved ned til sig ved skjægget, og hviskede i hans øre. Han lo, strøg hendes haar, men rystede paa hovedet. „Jeg ved ikke, om det gaar an, Deiligheden min," hviskede han tilbage.

„Aa, vær saa snild, far!" lød det igjen i hans øre, mens en blød kind strøg mod hans haand. Han lo igjen og saa paa hende, som en mand ser paa det kjæreste, verden rummer. „Godt, gjør som du vil da, Lysstraalen, min!"

Dermed sprang Lucina frem foran Jerome, som imidlertid, uvis om han skulde gaa eller vente, var gledet hen imod døren. Hun holdt den lukkede haand op foran ham, aabnede den — som en liden elfenbens kop, og deri laa en hel liden samling af sølvpenge.

Jerome saa paa hende, sendte haanden et hurtigt, beskjæmmet og samtidig fornærmet blik; blev rød og trak sig tilbage. Men Lucina fulgte efter. „Tag det, gut! Det er fra min sparebøsse. Det skulde være til at kjøbe en papegøie for. Men mor siger, at en papegøie støier saa — og saa vil jeg ikke have en papegøie — for jeg har et lam — og det vilde kanske ikke like papegøien. Og saa vilde jeg, du skal tage disse og kjøbe sko for."

I faderens øine syntes barnet i dette øieblik med sit vakre, lille ansigt, hvori hver linje udtrykte den reneste medlidenhed, og hvori de uskyldige blaa øine stod fulde af selvforglemmende taarer, en virkelig engel, en himmelsk aabenbaring. Han vidste jo, at det gode lille hjerte hyklede og søgte at skjule sin uegennytte bag paatagen selviskhed. Og hans hals snøredes sammen af beundring, ærefrygt og forhøiet kjærlighed.

Endog Jerome med fattigdommens stolthed født og indhamret i hele sit væsen som en bitterhed, der aldrig forlod ham, stod et øieblik raadvild og saa paa haand og ansigt. Men saa vendte det normale jeg og al fattigdommens bitterhed og stolthed tilbage som en stormflod over hans sjæl. Øinene lynte atter af vrede, og han slog uvilkaarlig ud med haanden mod Lucinas fremrakte saa heftig, at sølvpengene trillede over gulvet. Dermed for han ud af døren og satte i sprang hjemover.

Faderen gav et indigneret udraab, tog et skridt efter rømlingen og stansede saa for at løfte den lille grædende Lucina op til sig. „Græd ikke, Deiligheden min. Far skulde have vidst bedre end at lade dig byde ham pengene. Han er stolt som selveste hin. Men vi skal kjøbe en papegøie, som kan snakke taget af huset — skal vi, og . . . .“

„Men jeg vil ikke have nogen papegøie; jeg vil, at gutten skal have sko.“

„Det skal han ogsaa faa; det skal far sørge for. Men nu maa vi ikke græde mere, for far skal ud og fiske, og han kan ikke gaa, saalænge Lysstraalen hans græder . . . . Saa, det var min egen unge, det.“

Og Lucina gav sig ydmygt til at pille sølvpengene op og lægge dem i sparebøssen igjen. Men saaret var ikke dermed lægt. Tilbagevist og haanet venlighed skjærer dybt endog i et barnehjerte, og smerten forsvinder ikke hurtig.

VII.

Klokken var over to, da Jerome lidt skjælvende i knærne stod i doktor Prescotts kontor. Der var nogen der før ham. En ung gift mand, der ønskede medicin til sin kone. Medicinen blev leveret. Manden foreslog at betale for den saavelsom en tidligere doktorgjæld fra foregaaende vinter med huggen ved; men doktoren havde al den ved, han trængte; derimod var han villig til at tage et stykke jord som betaling. Da blev manden sint og lod doktoren høre, at han allerede eiede halve herredet.

„Det er ikke størrelsen af mine eiendomme, vi diskuterer,“ sagde doktoren værdig „men størrelsen af din gjæld, John Upham. Du giftede dig for tidlig. Det er synd i en ung mand at gaa hen og stifte familie, forinden han har nok til at ernære dem sorgfrit. Det har jeg vist sagt dig før.“

Det hed om doktoren, at den eneste medicin, han i sit liv havde skjænket bort, var gode raad og formaninger, som han uddelte med stor gavmildhed.

Turen var kommen til Jerome.

„Du er Abel Edwards's søn, ikke sandt?“

Jerome bekræftede formodningen.

„Naa, hvad er det? Har din mor sendt dig?"

„Nei. Jeg kommer for mig selv og vilde gjerne tale med Dem et øieblik."

„Tale med mig? — Jaja, gutten min; jeg har akkurat fem minuter at give dig. Saa maa jeg afsted; hesten staar og venter. Han trak sit tunge gulduhr frem; det massive kjæde glimrede mod den sorte silkevest.

Jerome forklarede sin plan. Han forstod ved en art instinkt, mens han talte, at doktoren aldrig vilde gaa ind paa den, at den ikke var efter hans hoved. Men han fuldendte dog sit ærend.

„Hvem satte dig op til dette, gutten min?"

„Ingen."

„Din mor?"

„Ingen, sir."

„Har du hørt din far tale om noget saadant?"

„Nei, aldrig."

„Hvem da! Lad os faa sandheden nu."

Jeromes ansigt var ildrødt, og øinene var som to klinger.

„Ingen, sir."

„Det er altsammen dit eget paafund? — Se paa mig! — Hvad?"

„Det er."

Doktor Prescott vedblev at stirre tvilende paa ham, og Jeromes øine vedblev at møde hans. Han hverken vilde eller kunde tage dem fra doktorens. Han følte hele sin sjæl strammet tilveirs, staaende paa tærne, for at kunne se doktoren ret i øinene.

„Børn bør holde sig til sine foresattes visdom og lade dem handle," sagde endelig doktoren. Han værdigedes ikke engang at forklare gutten, hvor umulig hans plan var. Han stak uhret i lommen igjen. „Jeg kommer indom en af dagene for at tale med din mor."

Disse ord vakte Jerome til den fulde følelse, af hvad det gjaldt. Doktorens „tale" med hans moder kunde blive hendes død. Han sprang frem til Prescott.

„Nei, nei, gjør det ikke," bad han.

„Hvadfornoget? Hvad er det, jeg ikke skal gjøre?"

„Tag ikke farmen fra os. Det vil dræbe mor."

„Du skjønner ikke, hvad du snakker om, gut. Barn skulde ikke blande sig i forretninger. Jeg skal afgjøre sagen med din mor."

„Mor er syg!" — Prescott nærmede sig rolig døren. Pludselig kastede Jerome sig med fortvilelsens mod mellem ham og døren. „Nei, gaa ikke, doktor Prescott, uden at sige mig, hvad De agter at gjøre."

Den store mand vilde ikke have kunnet redegjøre for, hvorfor han lod sig stanse og bevæge til at give en forklaring. Det var ikke af

sympati eller medlidenhed. Gutten havde tvertom saaret ham. Thi at rette en appel til den godhed, som han ikke eier, er for en forfængelig sjæl saarende og fornærmende.

„Jeg vil tage farmen i mine hænder," sagde han. „Det bliver det bedste for alle. Men din mor kan vedblive at bo i huset og bruge jorden mod en passende leie."

„Men vi kan ikke betale leie, mere end vi kan betale renterne."

„Dersom din mor ikke kan betale leien, er jeg villig til ogsaa at overtage birkeholtet og lade det betale leien i et vist antal aar. Men jeg skal afgjøre alt det med din mor paa bedste maade."

Jeromes ansigt var dødblegt; der lyste had og hevn ud af det. „De vil tage holtet for leien."

„Ja, dersom din mor ikke kan betale leien, saa maa hun jo være glad, at hun har skovstykket til at betale med."

„Og saa har vi slet ingenting. De vil tage det altsammen. Mere end far skyldte Dem?"

„Det forstaar du ikke, gutten min. Der er renter ser du, og leien. Du kan være ganske rolig for, at ingen vil tage fra Eder, mere end loven foreskriver."

„De er en usel mand —!" skreg gutten op mod doktoren. „Og jeg vil straffe Dem for det engang." Øinene flammede i det hvide ansigt.

Det var sjelden, at doktor Prescott tabte sin ligevegt og værdige ro. Men nu faldt der to nervøse hænder krampagtig paa guttens skuldre. De greb ham og førte ham ud af døren, gjennem den lange gang og slængte ham udover trappen. „Gaa hjem til din mor," sagde han. — Doktorens værdighed fornegtede sig dog ikke selv nu. Det hele foregik rolig og stille; afskedsordene udtaltes i den vanlige, afmaalte tone. Man maatte tænke paa en jødisk præst fra gamle dage, der kaster en „uren" ud af templet, uden et øieblik at glemme, at han er paa hellig grund. Prescott spiste og drak i sit eget hus som en gjæst i en fyrstelig bolig. Endog da han en vinter paa vei til kirken gled paa issvullen og faldt midt i veien, var der ingen, som lo. Der var noget høitideligt, værdigt, skriftmæssigt og religiøst endog ved hans fald.

Jerome kom farende lige mod Jake Noyes, der stod udenfor med doktorens hest.

„Nu, nu," sagde Jake, da entrédøren atter var lukket, „hvad er paafærde?"

„Jeg kaldte ham en usel mand. Og han er det. Usel, usel. Og jeg lovede, at han skulde faa svide for det engang. Og han skal."

„Tys da, gut. Snak ikke slig om voksne mennesker."

„Usel, usel, usel . . . . ." (Forts.)

X-straalernes første aar.

(Efter prof. D. W. Hering i *„Popular Science Monthly“).*

Fjoraarets store videnskabelige bedrift var X-straalerne. Professor Røntgen meddelte sin opdagelse i et foredrag for det naturvidenskabelige selskab i Würzburg i december 1895, og ikke mange uger efter saa man i bogladevinduerne omkring i hele verden de opsigtsvækkende billeder af en haand med tydelig tegning af benene indeni.

Straks gik al verdens fysikere igang med at gjentage det berømte

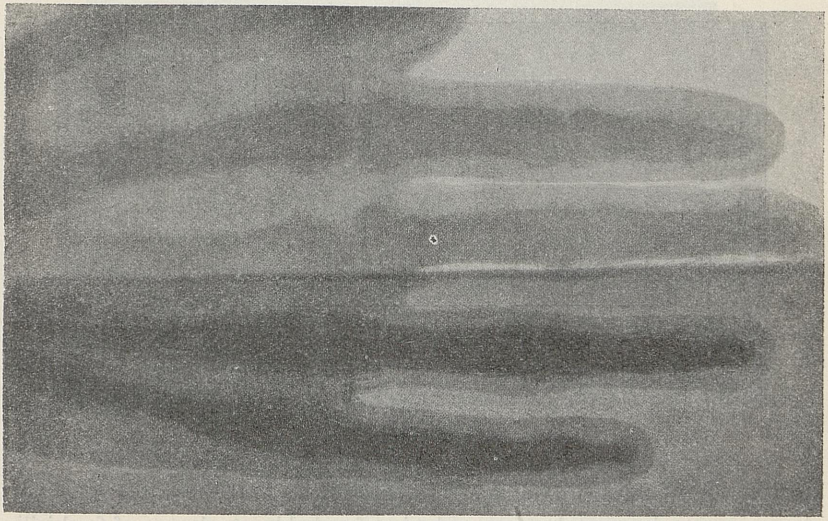

Fig. 1. **En haand fotograferet med og uden fluorescerende skjærm.**

eksperiment med at udlade en elektrisk gnist paa et par tommer i et lufttomt glasrør. Alle søgte de at besvare de spørgsmaal, som naturlig paatrængte sig. Hvorledes bringe denne nye kraft til at virke? Hvorledes virkede den egentlig? Var det lys? eller var det elektricitet? Var det en bevægelse i stoffet? eller i æteren? Skyldtes det katode- eller anodeenden af det lufttomme rør?

De svar, aaret har bragt, er desværre fattige og utilfredsstillende. Egentlig har man ikke opdaget synderlig mere, end hvad Røntgen fra først af meddelte. Londons *Physical Society* opregner alle afhandlinger om det nye emne under overskriften „lys“, men kun med yderlig svag begrundelse. Man har gjort utallige forsøg paa at gjenfinde lysets kjendemerker —

reflektion, brydning, interferents og polarisation — hos den nye kraft, men kun opnaaet negative resultater; man er derfor foreløbig blevet staaende ved „X-straaler“ som det navn, der passer bedst. Man har desuden forsøgt, under forudsætning af at have med bølger at bestille, at bestemme disses længde; og man har troet at maatte ansætte denne til mellem $^1/_{100}$ — $^1/_{300}$ af det violette lyses bølgelængde. I de første par maaneder, medens eksperimentfeberen rasede sterkest, slog den ene forskers resultater stadig den andens ihjæl; af alle disse modsigelser sluttede man saa fornuftigvis, at straalerne ikke er ensartede, men har indbyrdes forskjellige egenskaber ligesom de sædvanlige, uensartede lysstraaler. Paa brydning af straalerne har man endnu intet bevis fundet, lige saa lidt som det har ladet sig gjøre at samle dem i et brændpunkt og saaledes frembringe billedet af en

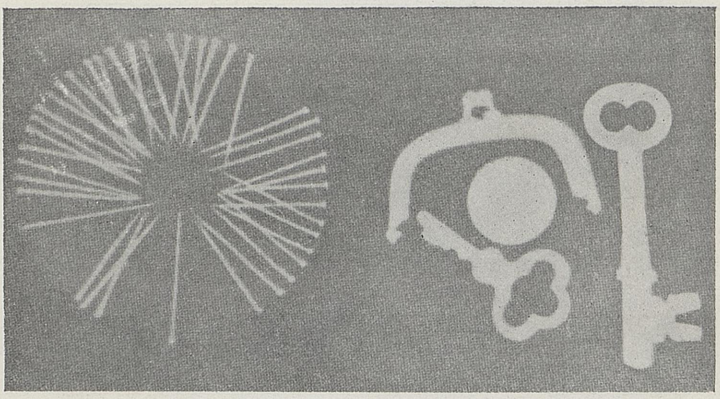

Fig. 2. **Negativ paa bromidpapir.**

gjenstand ved deres hjælp. Som fra første færd af er man endnu ikke i denne retning kommet længere end til at fremkalde en skygge af forskjellig styrke, alt eftersom forskjellige gjenstande eller forskjellige dele af samme gjenstand har vist sig at kunne gjennemtrænges af straalerne; „X-straalebilleder“ er derfor fremdeles det bedste navn paa disse skyggetegninger. Kun det har man fastslaaet, at straalerne udspringer fra den overflade, som katodestraalerne først træffer paa; og selv dette havde allerede Røntgen selv antydet i sin første meddelelse.

Deres kraft ytrer sig i omvendt forhold til kvadratet af afstanden fra deres udspring; paa 2 meters afstand er kraften bare fjerdedelen af, hvad den er paa en meters afstand; paa tre meters afstand bare niendedelen.

Enkelte legemer gjør de positivt, andre negativt elektriske. Den ladning, et legeme paa forhaand kan have, ændrer de til den ladning, de

vilde bibringe legemet paa egen haand. Deres evne til at trænge igjennem afhænger af tiden, hvori de virker.

Disse og lignende isolerede kjendsgjerninger er fastslaaede; men endnu er det fremtidens sag at paapege kjendsgjerninger nok til deraf at kunne uddrage almindelige love.

Fire forskjellige teorier har man antydet:

1. Det er æter-bølger ligesom det sædvanlige lys, men overordentlig korte, altsaa ultra ultra-violette.

2. Det er strømme af bitte smaa stofdele.

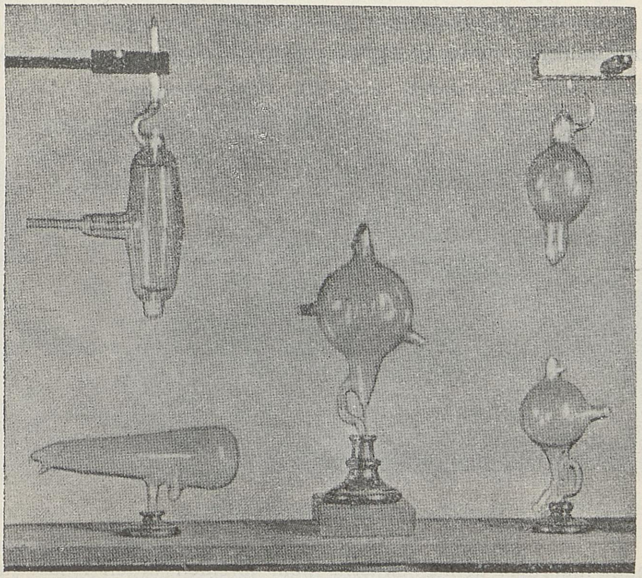

Fig. 3. **Forskjellige former af Crookes'=rør.**

3. Det er hvirvler af æteren mellem molekylerne fremtvungne fra katoden, naar lufttrykket blir tilstrækkelig lavt. Naar de forplanter sig kun i ret linje og uden at brydes osv., følger dette af egenskaber ved hvirvelbevægelsen.

4. Det er variationer af spænding i det elektricitetsledende stof, som omgiver det lufttomme rør.

Enhver af disse teorier kunde „afvises af mangel paa bevis," som det heder i dommersproget, skjønt den første synes at have mest for sig.

Alle de hundre afhandlinger, som i aarets løb har behandlet sagen, beskjæftiger sig mestendels med spørgsmaalet om apparatets forbedring, og kun i ringe mon med forklaring af straalernes væsen.

Man bør holde sig klart for øie, at X-straalerne ikke gjør gjenstande synlige ved sin direkte virksomhed ligesom lyset. De gjør visse substanser selvlysende, idet de bringer dem til at udstraale et dæmpet lys, graablaat eller gult eller grønt alt efter substansens væsen; men dette farveskjær er almindeligt lys og ikke X-straaler. Denne udstraaling af lys, eller som den kaldes fluorescens, fremkaldes hos mange substanser ogsaa ved lysets ultra-violette eller farveløse bestanddel; men X-straalerne har en særlig stærk evne til at fremkalde den. Man har ved eksperimenterne prøvet en mængde forskjellige fluorescerende stoffe. Dækker man en kartonskjærm med et lag fine krystaller af et af disse stoffe og udsætter den i et mørkt rum for X-straaler, begynder den straks at lyse; og stiller man et legeme iveien for straalerne foran skjærmen, viser der sig en skygge paa denne.

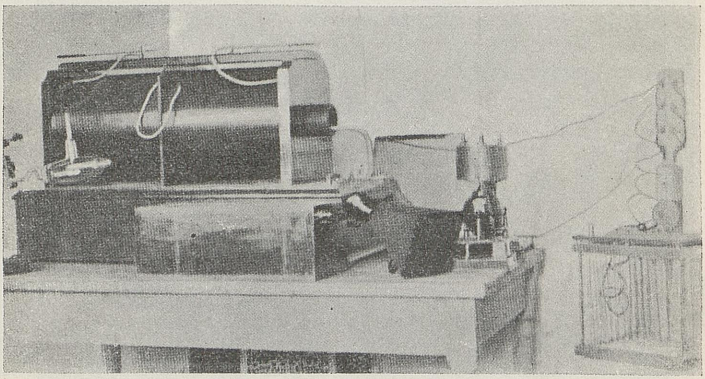

Fig. 4. **Aparat til x=straalebrug.**

Naar man indretter denne skjærm som forsiden af en lystæt kasse, fra hvis bagside man kan titte ind uden at slippe lys ind i kassen, har man det saakaldte fluoroskop, der kan benyttes til undersøgelser i oplyst værelse. Sandsynligvis meget faa X-straaler trænger igjennem fluoroskopets skjærm. Virkningen af straalekraft paa et legeme bestemmes ikke ved de straaler, som trænger igjennem det, men ved dem, som absorberes deraf. Det er derfor vanskeligt at forstaa, hvorledes det lys, som blinde mennesker skal have seet ved at titte ind i et fluoroskop, virkelig kan skyldes X-straaler.

Fluoroskopets opfindelse og forbedring er det, man har at takke for de væsentligste fremskridt, som hidtil er gjort. Straalernes virkning paa fotografiske plader forstærkes i høi grad ad denne vei. Pladen, som skal udsættes for X-straalerne, maa pakkes omhyggelig ind for at beskyttes mod lyset. Pakkes nu pladen ind sammen med en fluoroskopskjærm,

saaledes at skjærmens krystaldækkede flade direkte berører den fotografiske hinde, saa bliver skjærmens krystaldækkede flade ved straalernes virkning gjort lysende, og lyset paavirker straks fotografipladen overalt, hvor ikke X-straalerne ved en iveienstillet gjenstand hindres fra at gjøre skjærmen lysende. Ved denne fremgangsmaade kan man i høi grad forkorte den tid, der tiltrænges for at opnaa et X-straalefotografi. Fig. 1 illustrerer dette tydelig. En fotografisk plade dækkedes halvveis med en skjærm, og haanden lagdes delvis over skjærmen og delvis over den ubedækkede plade. Tolv sekunders straalevirkning var mere end tilstrækkelig til under skjærmen at fremkalde et klart billede af haandens benbygning, idet kjødet næsten blev usynligt, medens billedet ellers kun var mørkt og utydeligt.

Man har nu lært at præparere fotografiske plader og hinder, som selv absorberer straalernes kraft, idet man impregnerer dem med et fluorescerende stof, der erstatter skjærmen. Ved hjælp heraf kan man allerede tage X-straale-øiebliksbilleder.

Paa bromidpapir tages negative X-straalebilleder, idet de af lyset upaavirkede flader bliver lyse (se fig. 2). To og et halvt sekund er nok til at fremkalde et saadant billede, medens der medgik fulde tyve minuter til de oprindelige X-straalebilleders fremkaldelse.

Fig. 3 fremstiller de forskjellige typer af de lufttomme (Crookes'-) rør, som benyttes til fremkaldelse af X-straaler. De to kolber i øverste kant af billedet er de to nyeste konstruktioner.

Til fremkaldelse af X-straaler anvendes fremdeles de tre forskjellige slags apparater, der var i brug før Røntgens opdagelse: Ruhmkorffs induktionssøile, Wimshursts eller Tøpler-Holtz's plade-influents-maskine og Teslasøilen. Fig. 4 viser et fuldt udstyret apparat til X-straalebrug med fluoroskop og skjærm.

Den mest iøinefaldende praktiske nytte af den nye oydagelse har lægestanden forstaaet at uddrage. Der er allerede offentliggjort en mængde beretninger om heldige operationer udførte efter anvendelse af X-straaler til paavisning af operationsgjenstanden. Ved mangfoldige store hospitaler hører et X-straaleapparat forlængst med til det nødvendige udstyr

---

Livet i en fransk „kommune“.

(Efter **Robert Donald** i „*Contemporary Rev.*“).

Naar man skal fortælle om franske sæder og skikke, er det umuligt at generalisere. Revolutioner kan komme og gaa, og landets administration centraliseres og ensformiggjøres til det yderste, — de gamle provinsers grænser og særegenheder udslettes dog ikke. Normanneren vil altid skille sig sterkt fra Bretagneren, denne fra Bourgogneren og disse igjen fra Gascogneren. Alle disse egne folkefærd er merkelig forskjellige baade i temperament og udseende; hele deres levevis er forskjellig, og i en provins kan der tales en dialekt, som vanskelig forstaaes i de andre. Jeg vil derfor kun holde mig til en bestemt provins og vælger da Bourgogne, den dyrkede del af Côte d'Or, der ligger langt nok fra storbyer til at undgaa indflydelse af fin de siecle civilisationen.

Bourgogneren er en meget udpræget type; han er munter, snaksom og selskabelig. Han lever godt og arbeider haardt. Han er mere selskabelig end Bretagneren, ikke fuldt saa gjerrig som Auvergneren og ikke saa heftig som sydboeren. Han er meget gjestfri og venlig mod alle, saa længe det ikke gaar ud over hans mynt. Thi fremforalt er han sparsommelig. Han er yderst patriotisk og fortæller altid med stolthed, at nogen af de faa steder tyskerne blev slaaet tilbage i 1870 var ved Nuits og Chateauneuf.

Den del af Côte d'Or, som jeg her vil beskjæftige mig med, er en høislette omtrent tolv mil fra Beaune. Det ligger for høit for vinavl, der her kun forekommer som smaa forsøg uden større resultat. Det hele er som en eneste stor ager med en mængde smaa landsbyer strøet udover. Man ser ingen ensomme bondegaarde; deres selskabelige instinkt driver dem altid til at bygge sine huse i klynger. En eller flere af disse klynger udgjør en kommune — den mindste administrative enhed i landet.

Lad os se lidt nærmere paa en saadan kommune. Landsbyen er i grunden bare en høist uregelmæssig samling af bondehuse. Paa enhver eiendom er der et beboelseshus og en stald eller fjøs eller begge dele, og disse to huse ligger væg i væg kun adskilt ved et smalt rum til fjærkræet. Paa loftet over begge huse er kornlageret. Er nu landsbyen saa heldig at ligge ved en hovedvei, har den da idetmindste en ordentlig gade. Der er ogsaa andre biveie med uregelmæssige husrækker og endog en trekantet plads, som beæres med navnet „torv“. Der skulde landsbypumpen staa; men i denne del af gamle Bourgogne er civilisationen endnu ikke kommet længer end til en dyb brønd med spand og heis. Lige ved

brønden staar et stort stenkors, der viser veien til kirken, som ligger meget imponerende paa en liden høide.

Skjønt gaderne er ubrolagte, formindskes ikke derved deres nyttighed. De tjener tvertom flere formaal end gader flest. De prydes saaledes med store gjødselhauge, der mod en liden afgift til kommunekassen oplagres i gaden. Denne er ogsaa fjærkræets sedvanlige opholdssted, og her vrimler det af høns, ænder og gjæs, der søger sin næring langs veikanten. Ænder og gjæs har ogsaa eneret til en smudsig dam eller pyt af stillestaaende vand midt paa „torvet“. Det ansees ikke hensigtsmæssigt eller fordelagtigt at gjøre gaderne rene altfor ofte, da fjærkræet netop ynder en god seng af affald at rode i. De spiser det desuden. Endelig tjener gaden ogsaa som oplagssted for ved til brændsel, ligesom huseierne her sætter hen sine kjærrer, ploge og andre gaardsredskaber. Alt i alt er gaderne, med deres smuds, affald, vedstabler, trær, kjøretøier, gaardsredskaber og fjærkræ, i det mindste maleriske, om de ikke er rene.

Noget, der straks vil slaa enhver besøgende, der kommer til disse landsbyer, er, at der er saa mange gamle koner og saa faa unge mænd; af gamle mænd ser man naturligvis ogsaa en del; og de er til og med saa affældige, at du tror, hver en du møder maa være landsbyens „ældste“. Kvinderne derimod udviser langt mere livskraft. Den gamle kvinde falder aldrig samfundet til byrde; hun arbeider, enten hun saa er seksti, sytti eller otti aar gammel. Er de ikke sterke nok til at være med og arbeide paa marken, passer de kreaturerne hjemme, og bliver kræfterne endog for smaa til dette arbeide, saa strikker de; aldrig er de ledige. Om sommeren op klokken 4, om vinteren klokken 5. Det er ingenlunde af absolut trang, at folk her træler slig, tvertimod er alle disse smaa kommuner temmelig velstaaende. Gjør disse folk sig ellers liden glæde af livet, saa skaffer de sig den tilfredsstillelse, at de lægger sig op penge. Alle eier et stykke land, om det ikke er mere end det, deres hus staar paa, og en liden haveflek. Der er ingen helt fattige, og der trænges følgelig intet fattighus. Af de 450 indbyggere er over 300 hos mairen opført som eiendomsbesiddere. Da der ingen fattigdom er, bliver der heller ingen forbrydelser; alle eier noget og behøver ikke at stjæle. Politi findes ikke; derimod har de en *garde champêtre* (opsynsmand for markerne), der af og til tager sig en runde i skog og mark for at passe paa, at ikke børnene ødelægger eller brækker af de unge træer.

Ligesom man ingen tiggere ser, træffer man heller aldrig drankere. Jeg vil ikke dermed sige, at her drikkes saa lidet; tvertimod alle drikker. Der føres liden eller ingen kontrol med salg af drikkevarer, og der kan aabnes saa mange værtshuse, som det ønskes. Men formodentlig forstaar

man den kunst at drikke med maade, siden man aldrig træffer berusede mennesker.

Vor landsby er rig paa mange ting; men paa børn er den fattig. Der sees ganske vist mange børn, der arbeider paa markerne; men de er ikke indfødte; de er udsatte fattigbørn fra de store byer. En familie har sjelden mere end 2—3 børn. To ansees passende, tre lidt for meget. Deres beskedne formue taaler ikke at deles paa flere, og de vil gjerne saa meget som muligt sikre sine børns fremtid. Jeg talte med landsbyens jordmoder, der jo har interesse af folkemængdens hurtige formerelse; men hun var fuldstændig malthusianer. Jo færre børn, desto bedre og mere sorgfrit kan de leve, sagde hun, et resonnement, hvorimod der jo fra materialistisk standpunkt og med kommunens forhold for øie intet kan indvendes.

Lighed og broderskab er langt mere end tomme ord i vor landsby. Enhver hilser paa enhver anden, ikke som paa en overordnet eller underordnet, men med mands agtelse for mand. Arbeider og arbeidsgiver staar paa en meget broderlig fod med hinanden. Og inden familien finder man den samme lighed og frihed i omgang; tjenerne spiser altid ved samme bord som husbondsfolket, og de smaa udsatte fattigbørn bliver betragtet som hørende til familien. For disse børn, der bliver sendt udover landet, betaler staten indtil deres tolvte aar; efter den tid maa pleieforældrene selv sørge for dem og senere betale dem noget bestemt for det arbeide, de udfører; over tretten aar gamle bliver de leiede tjenere. Allerede som noksaa smaa bliver disse børn sat til at gjæte; her findes nemlig ikke gjærder; det falder for kostbart; da er det meget billigere at benytte børnene i den tid, staten betaler for dem, og de intet nyttigere kan udrette.

Husene er alle byggede efter det samme system, men varierer i størrelse. Noget, man straks lægger merke til, er, at de omtrent fuldstændig mangler vinduer; men man forstaar saa godt grunden, naar man hører, at der betales skat af hvert eneste vindu; den franske bondes økonomiske sans er altfor vel udviklet, til at han ikke skulde foretrække at leve i mørke for at betale skat paa overflødige ting. Oppe under tagskjægget er der nogle smaa aabninger, der har lidt lighed med vinduer, men de er saa forsvindende smaa, at skatteopkræveren ikke lægger merke til dem.

Lad os gaa ind i et af disse huse. Gadedøren fører lige ind i værelset; der er ingen overflødig forstue eller sval. Vi ser nu, at døren meget praktisk er delt i to dele; den øverste del bliver staaende aaben og erstatter saaledes det manglende vindu; den nederste del derimod maa lukkes godt, om man ikke vil have hele hønseflokken ind i stuen. Det værelse, vi nu træder ind i, er husets eneste beboelsesrum og tjener

familien som spisestue, kjøkken, salon og soveværelse. To senge henne i hjørnene, nogle træstole og et bord er foruden et stort klædesskab med løvefødder hele værelsets indbo. Gulvet er af sten. I værelsets ene hjørne er en stor aaben peis og i større bondegaarde tillige en konfur. Af prydelser ser vi ikke mange i denne stue, hvis vi da ikke skal regne skinkerne og kjødet, der hænger under taget, og osten, der er lagt op for at tørres. Foruden disse faste ornamenter hænder det ogsaa i rigtig fine huse, at vi finder portræter af paven og præsidenten eller et eller andet farvet tillægsbillede til „*Petit Journal*“. Det kan ogsaa hænde, hvis familien med børn og tjenere er nogenlunde talrig, at der findes et særskilt lidet soveværelse og et lidet mørkt kjøkken. Fra familiens beboelsesrum fører der en dør ind til stalden eller fjøset, og herinde sover somoftest tjenerne, hvis der er nogen; i fjøset er der ogsaa afdelt et rum for hønsene, ænderne og gjæssene, der har fri passage ud og ind ved en liden aabning nederst paa væggen. Paa store gaarde, hvor man har raad til at have et vognskur, ligger det paa den anden side af beboelsesrummet. Over alt dette ligger kornloftet.

Lad os ogsaa betragte disse bondefolks levevis og aandelige udvikling. At folkeoplysningen ikke staar synderlig høit, vil man snart merke. Dog kan de fleste læse; enkelte af bondesønnerne har endogsaa været ved høiere skoler, men det hører til sjeldenhederne. I hver landsby er der en elementær skole for gutter; for pigerne er der en skole, ledet af nonner. Der er ingen vanlig religionsundervisning i gutteskolen; men børnene faar en god, moralsk opdragelse, bliver indprentet sine pligter overfor „forældre, samfundet og Gud“. Et lidet skolebibliotek findes der; det bestaar mest af reiseskildringer og historiske bøger. Skolelæreren er tillige sekretær i kommuneraadet. Han fører ogsaa protokollen over fødsler, dødsfald osv. *Mairiet* (borgermesterkontoret) er paa en kvist i skolehuset. Næst efter kirken, der ogsaa er kommunens eiendom, er skolen landsbyens fornemste hus; begge bliver vedligeholdt ved offentlige midler.

Alle mennesker er gode troende og flittige kirkegjængere. Hver søndag morgen ser man gamle og unge, friske og svage, alle iført sin bedste stas, strømme til kirken. Den tidlige morgenmesse paa ugedagene derimod overlader man til de gamle koner, der er mindre optagne med arbeide. *Le Curé* (pastoren) er meget streng overfor sine sognebørn, men paa samme tid maa han saa meget som muligt lempe kirkens og sjælens fordringer efter de materielle krav og verdslige interesser, der til visse tider er meget sterke. Han korter saaledes altid af paa gudstjenesten i høaannen, forat folk kan faa sit hø bjerget. Og uvist er det, om deres religiøsitet strak til, skulde det gaa ud over deres arbeide og økonomi. Men i en anden henseende kjender præsten ingen overbærenhed; hænder det,

at nogen af hans *enfants de Marie* (unge piger) danser ved landsbyfesterne, saa faar hun ikke længer lov at synge i kirkekoret, og hendes navn stryges af menighedstavlen. Han er en streng moralsk censor, *Monsieur le Curé.* Kommunens protokoller viser blot en eneste uegte fødsel, og synderen bor i et ensomt hus for sig selv, udstødt af det øvrige samfund og betragtet omtrent som den Rødklædte Kvinde i puritanismens strengeste dage.

Af egentlige fornøielser har disse landsbyfolk omtrent ingen og synes heller ikke at savne dem. Mændene tilbringer jo af og til sin aften paa værtshuset, hvor de spiller kort og domino; men kvinderne er altid hjemme ved sit arbeide. Den største begivenhed og eneste fornøielse i aarets løb er den store aarlige landsbyfest, der gjerne varer en 2—3 dage; da kommer omreisende skuespillere og gjøglere til landsbyen, mange seværdigheder forevises, men mest tilslutning vinder dog dansepladsen med musikanterne. Ofte lader de sig ikke nøie med festen i sin egen landsby, men følger „kunstnerne“ til de nærmestliggende landsbyer og fortsætter fornøielsen der.

Lad os se endnu lidt længer ind i hjemlivet. Bøndernes frokost bestaar i almindelighed af suppe med poteter og skinke; alle, saavel familiens medlemmer som tjenerne, spiser ved et bord. Til middag har de atter skinke og poteter med kogte grøntsager; undertiden isteden pandekager, stegte i fedt, og kogt kaal. Til aften er der igjen suppe paa poteter og skinke, saa blød ost, kaffe og salad. Brød spises meget til hvert maaltid, og salad, ærter og bønner er meget almindelige retter. Ofte bruges maisgrød istedenfor suppe, og tamme kaniner er en ikke sjelden brugt delikatesse. Af melk bruges der ikke synderlig meget, og spiser de æg, koger de dem aldeles haarde. Den almindelige drik er vin — *vin ordinaire* —, som alle benytter. I sommertiden spises der en mængde frugt. Af fjærkræet benytter de selv bare det, som ikke med fordel kan sælges; men saa hænder det jo imellem, som f. eks. til den store fest, at en familie slagter den gjødede kalv. Alle naboerne deltager da i gjestfriheden. Ellers benyttes lidet ferskt kjød. Det er kun om søndagene, at man har sin *pot au feu.* Befolkningen lever for en stor del som vegetarianere.

Ved bøndernes store økonomiske sans er disse kommuner blevet velstaaende. Disse folk søger at sælge saa meget som muligt og at kjøbe mindst muligt, og det er forunderligt, hvor godt de forstaar at hjælpe sig med det, de har. De har saaledes en meget god eksporthandel; medens det, de importerer, er ganske ubetydeligt. Deres ønske om selv at tilvirke alt, hvad de trænger, gjør naturligvis, at der falder en hel del mere arbeide, men arbeidshjælpen er billig; og de arbeider heller 12 timer daglig end 8. De avler al den hvede, de behøver, og lidt mere. Landsbymøllen maler kornet til mel mod en ubetydelig afgift. Og de bager selv brødet

i en yderst primitiv ovn. Til brændsel ved bagningen benyttes kvist, der forbrænder til kul. Bagefter rages dette kul sammen og anvendes i komfyren.

De bourgognske bønder er ikke meget fordringsfulde i klædedragt. Kvinderne forfærdiger selv det meste af, hvad de benytter. Men alt arbeide gaar paa en gammeldags, tungvindt maade; ingen nye maskiner eller redskaber. De arbeider heller dobbelt og sparer de penge, der vilde gaa med til bedre verktøi. Korn til udsæd og nye redskaber, de ikke godt synes, de kan undvære, tager de hjem i partier, idet flere landsbyer slaar sig sammen. Saaledes falder det meget billigere. Enkelte varer falder noksaa kostbare her, f. eks. lys, der koster 16 øre stykket, petroleum, der koster 64 øre literen; sukker, der koster 48 øre og kaffe 2.50 pr. pund; forresten har alle andre varer omtrent samme priser som herhjemme, naar undtages frugt, der naturligvis er yderst billig. En meget god indtægtskilde for bønderne er fjærkræet. Gjæssene, der gaar og feder sig langs veiene, staar høit i pris. En grusom skik er det, at de om sommeren plukker gjæssene for de fine nakkefjær.

Hvad der giver den franske kommune dens særpræg sammenlignet med andre europæiske lande, er, at der blot findes én klasse. Alle er eiendomsbesiddere. Den leiede arbeider har enten et jordstykke eller venter at faa sig et. Følgen er en udstrakt anvendelse af den kooperative idé. De slaar sig sammen om indkjøb af sæd, om markernes dyrkning, om salg af sine varer. Hver landsby har en fællesmark, hvor enhver kan sende sit kvæg til græsning mod en liden afgift. Og naar høsten er over, bliver alle marker fælles. Da sendes stort og smaat kvæg iflæng ud over de uindgjærdede marker.

Der er en ting, der tærer svært paa den franske bondes lomme, og som han altid grubler og sørger over; det er de store skatter. Han maa betale for alt muligt; for det land, han eier, for sit hus, særskilt for vinduer, om der findes nogen, for sin formue, sit kvæg — kort sagt for hver enkelt ting, han eier. Desuden maa han personlig betale for det privilegium at være franskmand. Hvis han er uduelig til militærtjeneste ved legemlige mangler, maa han betale en bestemt skat, fordi han er saaledes skabt. Hvert aar bliver der da taget fortegnelse over alle nye huse, stort og smaat kvæg osv., og skatterne bliver opkrævet. Enhver mand mellem 18 og 60 aar er forpligtet til at bidrage til at holde veiene istand enten ved eget arbeide eller leiet hjælp.

Alt i alt er dog disse bourgognere, der lever et saa primitivt liv og dyrker sin jord paa den gode gammeldagse maner, et særdeles tilfreds folk, hvis høieste livsmaal det er at samle penge, som de aldrig benytter. Som *le Curé* ogsaa sagde: „Vor bonde træler og slider hele sit liv, forat han kan have noget at leve af efter sin død.“

Spiritisme.

(Efter **Victor du Bled** i „*Monde Moderne*“).

Hvad er spiritismen? Skulde jeg vove en almindelig definition, vilde jeg sige:

Spiritisme, teosofi, og hvad dermed hænger sammen, er en aandelig sygdom, en „betændelse“ i menneskets længsel efter og kjærlighed til det guddommelige.

At nægte, at der bestaar noget overnaturligt, vilde være kortsynt indbilskhed og vi ved jo, at de høieste sandheder er fundne netop af de sjæle, som ved en mystisk magt evnede at svinge sig ud over fornuftens grænser. Men spiritismen, magien, teosofien er paa videnskabens og religionens felt, hvad ukrudtet er i ageren. Eller om man vil: De er som snylteplanterne, de slynger sig om egen; de eier en dunkel og lokkende poesi, men hører ingenlunde til de planter, der samles i aandens lade.

Spiritismen er saa gammel som verden, den har dyrkere i alle zoner og inden alle religionssamfund; den har ned gjennem tiderne talt store mænd som Paracelsus, Cornelius Agrippa, Swedenborg, William Crookes. I den nyere tid er den blevet reformeret og systematiseret af Allan Kardec, egentlig hed han Rival. Han har søgt at skrive spiritismens lovbog, hvis klare formler og gjennemførte system minder en om Edgar Poes fantastiske fortællinger, hvor mirakler og haarreisende undere sammenbindes med en vis uundgaaelig logik, bare man fra begyndelsen af gaar ind paa en usandsynlig hypotese.

Spiritismen, siger Allan Kardec, har været den eksperimentale psykologis forløber, som astrologien og alkymien gik foran astronomi og kemi. Og dens forudsætning er aldeles ikke *umulig*. Thi hvorfor skulde ikke hvert menneske kunne eie sit „billede“ i en anden verden? Hvorfor skulde ikke visse individer eie det privilegium at kunne tale med aander? Hvorledes skal man kunne forklare sig de talrige tilfælde af telepati, uden ved hjælp af disse aander, der er mellemled mellem Gud og mennesker? Og selv om denne forudsætning synes os umulig, hvad siger ikke Claude Bernard? „Ingen videnskab kan bevise, at det *absurde* er *umuligt*.“ Før mikroskopet opdagedes, anede man ikke, at de eksisterede, de underlige smaa væsener, som nu hver skolegut kjender, bakterier og mikrober. Og hvorfor skulde ikke andre slags væsener ligesaa let kunne unddrage sig vore grove sanser?

Og spiritismen er, ifølge Allan Kardec, netop kundskaben om alt det, vore naturlige sanser ikke kan naa: om aander, om den usynlige

verden og dens aabenbaringer. Den er ingen religion, den er en videnskab, der berører alle grene af filosofien, metafysiken, psykologien og moralen; en videnskab, hvis grundvold hviler paa den usynlige verden, hvor aanderne har hjemme. Og disse aander er atter sjæle af dem, der har levet paa jorden eller paa andre kloder. Disse væsener har et hylle, *perispriten,* en slags halv-materielt legeme, som i visse tilfælde, ved fortættelse af molekylerne, kan sees af menneskelige øine og berøres af menneskelige hænder. Dette hylle eksisterer allerede, medens legemet lever sit jordliv, efter døden afører sjælen sig kun det grovere, kjødelige legeme, men den beholder perispriten, aldeles paa samme maade som man lægger overtøiet af og beholder undertøiet paa. Disse i perisprit hyllede aander bevæger sig overalt, hurtige som tanken, og ingen skranke kan stanse dem. De er om os stadig og danner en magt i naturen. At de aabenbarer sig, er et uigjendriveligt bevis for sjælens eksistense, liv efter døden og individualitetens fortsættelse gjennem alle evigheder. Spiritismen gjendriver paa den maade materialismen, ikke ved ord, men med fakta. I aandernes verden er der individer af alle arter: gode, onde, kloge, dumme og letsindige.

Forbindelsen mellem aander og mennesker sker gjennem *medier,* de indviede, de inspirerede. De er af mange arter, enkelte tegner, andre skriver og digter, andre taler med tunger. Af lavest rang er de medier, der kun fremkalder bankning i borde og lignende fysiske virkninger; høist og mægtigst er de, der faar aanderne til at materialisere sig.

Den vanligste meddelelsesform for aanderne er skrivningen.

*
* *

Al denne teoretiske spiritisme erhvervede jeg mig gjennem læsning af spiritistiske bøger, men for at komme den „moderne tro" mere ind paa livet, blev jeg en flittig gjest i det spiritistiske samfund i Paris.

Jeg skal fortælle, hvad jeg saa — eller rettere sagt: ikke saa i det aandernes tempel, som indtil for nylig havde opslaaet sine pauluner i en sidegade nær Palais-Royal.

Samfundets leder eller yppersteprest heder Leymarie, en mand paa omkring 55 aar, liden af vækst, med høi tænkerpande, flakkende øine og en stemme, der forlener selv den simpleste sætning, der udgaar af hans mund, en ypperstepresteliq klang.

Ind til forsamlingssalen, der rummer omtrent hundre personer, fører en dør, der bærer indskriften: *Foreningen for psykologiske studier.* D'herrer derinde tror nemlig, at de fremfor alt er psykologer, spiritualister af reneste vand, af første sort. De beskjæftiger sig ikke bare med spiritismen, men

sysler ogsaa ivrig med telepati og magnetisme, og af alt sammen laver de den merkeligste lapskaus.

I forværelset sidder unge spiritister og sælger brochurer af kjendte medier, blandt andet af William Crookes, en lærd engelskmand, som materialiserede aanden Katie King. Den store seancesal er meget enkelt udstyret. Buster af berømte spiritister, et stort bord med det uundgaaelige grønne tæppe, et spiritistisk piano og spiritistiske borde, samt moralske sentenser i sorte rammer: „Du skal elske sandheden.“ „Du skal søge det gode.“

60—80 mennesker er samlede, mest kvinder. Hvilke ansigter! En samling studiehoveder, med brændende, urolige øine, høie pander og svage hager; og hvilken konversation! Den bevæger sig i apokalyptiske fraser og inspirerede overdrivelser, som det sømmer sig i en forsamling, hvor hver og én er dus med det overnaturlige.

Mødet aabnes af Leymarie, som sidder ved det store bord i en kreds af udvalgte, blege kvinder og en mand med inspireret haarvækst. Leymarie læser op en række bønner af en spiritistisk bønnebog. Gud anraabes om at holde onde aander borte og sende de gode, først og fremst Allan Kardecs, og indgangsbønnen endte meget karakteristisk saaledes:

„O Gud, forund os, at de lærdomme, gode aander idag maatte give os, ogsaa maatte blive til gavn for de uvidende, lidende og onde aander, der maatte færdes iblandt os ved dette møde. For disse ulykkelige aander paakalder vi din barmhjertighed, o Gud.“

I denne bønnebog har vi fundet en række bønner passende til alle de livets forhold, en spiritist kan komme i. Bønner for syge og sorgfulde, for medier og børn, for spiritismens fiender og for besatte. Ganske merkelig er bønnen ved besættelse; først bedes om Guds naade og hjælp for den besatte, tilslut at Gud og alle gode aander maa belære den onde aand, der har besat vedkommende, om at den skader sig selv, naar den piner et menneske. Og hver bøn afsluttes med et vers, som store digtere har skrevet — efter sin død naturligvis. Virkelig vakkert er et vers af Voltaire, men ellers har baade Lamartine og Victor Hugo og de andre, der citeres, været heldigere med sine vers, dengang de vandrede i kjødet.

Efter bønnen læser Leymarie op beretninger fra det spiritistiske arbeide verden over. Store begivenheder sker i øster og vester: i de Forenede Stater har en dame seet en lygtemand, som hun er sikker paa var hendes mors sjæl, og i Rusland er et nyt medium dukket op. Derefter reiser mænd og kvinder i forsamlingen sig og fortæller syner og tegn eller modsiger yppersreprestens forklaring af refererede fænomener. Og alle har de sine forklaringer fra paalideligste kilde, fra aanderne selv,

saa der opstaar de snurrigste diskussioner, naar aanderne saaledes staar og vidner mod hverandre.

Efter denne ouverture begynder de egentlige aabenbarelser. Præsidenten henvender sig til damerne og herren, der sidder hos ham, og beder dem stille sig til disposition for aanderne. Og alle griber sine blyanter, snart efter gaar der ryk og skjælvinger gjennem deres hænder, og om en stund staar der inspirerede ting paa papirerne. Ordene oplæses af ypperstepresten med al mulig høitidelighed, og aabenbarer sig som saare flade udtalelser om pligten, om Allan Kardec, om spiritismen og broderkjærligheden. Udtalelser lige dybe som dem, vi i vor barndom fandt som forskrifter i vore skrivebøger; men alt dette sluges af de begeistrede, som var det himmerigs manna.

En dag kunde jeg ikke lade være at spørge: „Hvoraf kommer det, at aandernes aabenbarelser kun indeholder de mest fladtraakkede almensætninger! At aandernes prosaarbeider og vers er af dem, der gaar tretten paa et dusin, og at de alle bærer mærker af den, hvis fingre fører blyanten?“

Og jeg fik til svar: „De spørger saaledes, fordi De ikke har troen.“ Og jeg taug.

Men medens damerne skriver, — jeg beder, mens aanderne skriver ved hjælp af damernes hænder, sidder den spiritistiske tegner og arbeider i stor aandens betagethed. Efter en halv times forløb har han afleveret et billede; — store sager er det ikke, men de troende har en redebon evne til beundring, og de er afmagt nær af henrykkelse.

Og jeg kunde nok engang ikke lade være, men sagde beskedent, at jeg paa en kunstnerhybel havde seet betydelig bedre ting udført paa mindre end tyve minutter, uden spor af aander, og paa en varieté saa jeg en hurtigtegner, der udførte lige meget og lige godt arbeide af samme art, mens musiken spillede „Boulanger-marschen“, og heller ikke der fandtes hjælpende aander. „Hvoraf kommer det, at aanderne ikke kan gjøre det bedre?“

Men jeg fik atter til svar: „De spørger saaledes, fordi De ikke har troen.“ Og jeg taug atter.

Men i mit hjerte tænkte jeg: „Jeg kommer som en nysgjerrig, der vil se, for at jeg kan tro. Og man lover mig det vidunderlige, men med min bedste vilje kan jeg ikke se det. Men naar jeg — som den vantro Tomas jeg er — kommer og kræver miraklet, det lovede, som skal give mig troen, da svarer man mig: „Tro, saa skal du se!“ Mon dette er logisk.“

* * *

Endnu mens de skrivende og tegnende medier virker, har man samlet sig om det bankende bord. De kjender fremgangsmaaden: Man sætter sig i kreds om bordet, lægger hænderne paa det, og saa begynder bordet at banke, naar aanden kommer over det. I saadan en kreds har jeg siddet mangen en aften, og cirklens leder har bedet mig tænke paa en afdød ven; alfabetets bogstaver skulde oplæses, og bordet banke ved dem, der dannede navnet. Eksperimentet har aldrig lykkedes, naar jeg var med, og jeg har aldrig seet et tungt bord løfte sig eller hørt det banke. Og gjennem de lette bordes banken har jeg fra aanderne kun hørt saadanne svar, som ethvert nogenlunde normalt begavet menneske kunde aflevere paa egen haand.

Men jeg har ofte ved disse bankeborde maattet tænke paa, hvad Maxime du Camp fortæller.

Den lærde kemiker Tessie du Mosay var sterktroende spiritist og omgikkes baade Fredrik den store og Aristot. Han vilde absolut omvende den skeptiske du Camp; bare du Camp vilde komme og prøve, skulde hver tvil forsvinde som dug for sol. Maxime du Camp kom.

„Hvilken aand vil De tale med?“ spurgte du Mosay.

„Tak, Muhammed.“

Bum! Bum! Muhammeds aand slog i bordet. Maxime du Camp bad om forklaring paa endel religiøse skikke blandt de arabiske pilgrime. Muhammed var meget vaklende i sine forklaringer. Saa sagde du Camp: „Jeg vil nu spørge profeten om en ting, der angaar de store mysterier; men spørgsmaalet vil jeg ikke stille, uden at profeten paa forhaand lover mig svar.“

Profeten fastbankede et løfte om svar.

Da spurgte du Camp med høi røst og langsomt:

„Eineim u etneim yubku kem?“

Muhammed taug. Du Camp gjentog det store mystiske spørgsmaal. Bordet vidste af fortvilelse ikke hvilken fod det skulde staa paa, stod derfor vedholdende paa alle fire. Trende gange spurgte han, og trende gange taug det. Han havde spurgt: Hvormange er to og to? Og profeten havde ikke kunnet svare: *Arba*, hvilket er udlagt: *fire*.

Men du Camp gik bort, vantro som han var kommen.

*
* *

Jeg talte ovenfor om det spiritistiske piano. En dag fik jeg indbydelse til at overvære en seance, hvor et kraftigt engelsk medium skulde optræde. Vi var en 10—12 mennesker, de fleste mere eller mindre spiritistisk farvede og altsaa velvillige. Mediet var blind, lod det til, og talte kun engelsk: han brugte i hvert fald tolk. Midt i salen stod et bord,

hvorpaa der laa en del trompeter i en æske og flere spilledaaser. Omtrent en meter borte fra mediet stod det berømte piano. Jeg var ladet med nysgjerrighed og mistænksomhed, men tog en naiv troende mine paa; takket være den, tænker jeg, fik jeg plads ved mediets høire side, da vi dannede den magnetiske kjede: satte os om bordet og lagde vore hænder paa det saaledes, at den enes lillefinger hvilede paa den andens. Min venstre lillefinger hvilede paa mediets; saa slukkede tolken alle lys, og vi befandt os i høitidsfuldt mørke.

Nu bad tolken os synge, thi aanderne elsker glæde og mørke, og vi sang operamelodier og glade sange, i begyndelsen hver sin; det var en vellykket kattekoncert. Efter en god halv time, medens vi sang paa det allerkraftigste følte jeg, hvorledes mediets haand gled bort fra min, i dens sted kom en anden, kold og livløs, en vokshaand eller skindhand, mediets høire haand var altsaa fri, formodentlig havde han gjort samme eksperiment med sin venstre. Jeg er en gammel jæger og har øvelse i at lytte til alskens forsigtige lyd, og jeg hørte gjennem sangen og larmen mediet reise sig, og over vore hoder klang en hæs stemme.

„Det er Jenkins!“ udbrød mediets medskyldige — jeg beder, tolken. Og Jenkins aand talte med mediets tunge, men røsten kom fra alle kanter af rummet, og samtidig begyndte pianoet at klunke, spilledaaserne at spille og trompeterne udstødte vilde vræl, mens de dansede omkring paa de troendes hoder og skuldre. Dette spektakel varede en time, akkompagneret af henrykkelsesraab, af hvilke jeg leverede en anselig part. Saa bad tolken mig passe paa; en underfuld magt rev mig op af stolen; da jeg satte mig igjen, hvilede mediets haand atter paa min, tolken tændte lys, og det engelske medium befandtes siddende i sin stol, at se til som en mand, der var vaagnet af en lang besvimelse.

Jeg stod et øieblik og betænkte mig: Skulde jeg afsløre den engelske bugtaler? Men jeg lod det være, man vilde naturligvis bare have stemplet mine afsløringer som udslag af manglende tro.

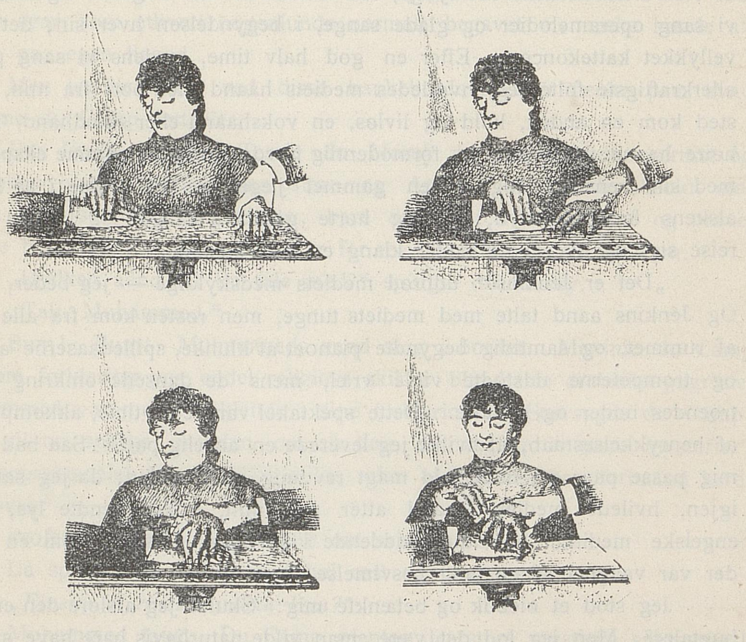
* * *

Spiritistiske bryllupper har jeg ikke seet, men jeg har overværet en spiritistisk daab og en spiritistisk begravelse, med taler og paakaldelser i sørgehuset og ved graven. Ved baaren var plantet en fane af blaa silke med sølvfrynser, sol og regnbue, og den bar denne indskrift: „At fødes og dø, gjenfødes og skride fremad uden ophør, det er loven.“

Læger og spaamænd tæller ogsaa spiritisternes laug, og *fotografer*. De begyndte sin virksomhed i Amerika; en af dem, Buguet drog over til Paris og gjorde gode affærer med sine billeder, hvorpaa man saa halvt gjennemsigtige væsener fotograferede. Pladerne var paa forhaand præparerede,

almindelige „glidermænd" blev benyttede istedetfor de fraværende aander, og de troende „gjenkjendte" sine kjære afdødes træk. Alt gik godt, indtil en høker, som havde betalt den vanlige pris, 20 francs for et fotografi af sin afdøde hustru, ved en „feitagelse" — misforstaaelse hos aanderne eller feil i pladen — fik et fotografi, hvor han selv sad ved siden af en gjennemsigtig major. Han gjorde larm, politiet kom i bevægelse, Buguet blev arresteret; det endte med 1 aars fængsel.

Indtil for kort tid siden havde spiritisterne ogsaa en „*salon*", nu

Hvorledes det italienske medium Eulalia narrer de to, der holder hendes hænder.
1. Begyndelsesstilling. — 2. Hun nærmer sin venstre haand til den høire. — 3. Lader sin venstre haand indtage høires plads, 4. hvorved den sidste bliver fri.

afdøde Lady Carthners, hertuginde af Pomare. Hun dyrkede alle hemmelige kunster med kraft; om hende kredsede en samling spiritister, okkultister, magiere og troldmænd; hun ledede endogsaa et tidsskrift „*Aurora*". Hendes palads i Wagram-gaden bar navnet Holyrood og var viet til Maria Stuart, der fungerede som alle seancers patronesse, havde sit kapel i huset, hvor en stor mængde billeder af hende smykkede alle vægge. Man omgikkes hende saapas familiært, at følgende samtale mellem husets jordiske vertinde og en af hendes gjester kunde forefalde: Gjesten kysser hertugindens haand og siger: „Fru hertuginde, vil De bringe dronning Maria min ærbødige hilsen," og hertuginden svarede med ophøiet alvor: „Desværre

kan jeg ikke faa dronningen i tale hverken idag eller imorgen; men paa torsdag skal jeg faa lov til at bringe hende Deres hilsen."

* * *

Der findes i hver menneskeskjæl en krog, der kræver at fyldes af noget, der ikke er af denne verden. Om dette *noget* er falsk eller sandt, har mindre at sige, blot det tomme rum fyldes. Der er dyrebare illusioner, som hjælper den, der eier dem, til at gaa glad og lykkelig gjennem livet, og for de ærlige spiritister er spiritismen en saadan illusion; kanhænde vil historien dømme den idel løgn at være, men for dem er den en tro, og en tro er det saare vanskeligt at bekjæmpe.

Vor nyeste viden om Venus.

(Efter **Percival Lowell** i „*Atlantic Monthly*").

(Slutning).

VI.

Fra de foregaaende slutninger, angaaende planetens fysiske forhold, fra dens omdreiningshastighed og mangel paa vekslende dag og nat vil vi nu vende os til de oplysninger derom, som dens udseende og merker mere direkte kan give os. Vi vil her finde bekræftelse paa vore teoretiske slutninger.

Hvad der først slaar iagttageren er, som allerede nævnt, merkernes svaghed i forbindelse med skivens straalende lys. Det ser nemlig ud, som om planeten dækkedes eller omgaves af „noget", som har evne til at gjøre de lyse dele lysere og de mørke mindre mørke. Den synes med andre ord at omgives af et lysende hylster af „noget". Og fra hvad vi paa forhaand ved om planeten, var det straks klart, hvad dette lysende hylster maatte være, nemlig en *atmosfære*. At en saadan findes, havde vi forlængst sluttet af planetens lysende straalekrans under solgjennemgangene saavelsom fra „hornenes" tilsyneladende udstrækning udenfor deres virkelige grænser, naar planetens lyse del ikke er „fuld".

Vi ved videre, at en atmosfære vilde virke netop ved en saadan udviskning af mørke dele og forsterkning af de lyse, som vi synes at iagttage. En atmosfære og *kun* en atmosfære vilde give denne virkning.

I merkernes utydelighed, der saalænge har gjort vor naboplanet ukjendt og endog misforstaaet af os, og i den sterke glans, det blottede

øie iagttager, har vi altsaa nye bekræftelser paa, at planeten har en atmosfære.

Man har antaget, at denne atmosfære er ganske tæt, og der er ingen grund til at tro andet. Vi kan foreløbig gaa ud fra, at den er af samme tæthed som vor. Heraf kan vi atter slutte, at vor egen atmosfære vistnok vil gjøre iagttagelser af Jorden vanskelige fra Venus eller Mars, men ingenlunde umulige. Paa en klar dag maatte gode kikkerter paa Mars kunne følge og kartlægge vor jords fastlande og have.

En anden betegnende kjendsgjerning ved Venusmerkerne er deres *permanente synbarhed.* De sees stadig og stadig lige godt, med mindre vor egen atmosfære er skyet eller uklar. Dette viser, at der aldrig kan være noget, der er ugjennemsigtigt, mellem Venusoverfladen og os, — aldrig andet end vor egen atmosfæres skyer og uklarhed. Med andre ord: Venusatmosfæren kan ingen skyer have, den maa altid være ganske klar. I modsat fald vilde merkerne undertiden forsvinde, blive svagere eller sterkere, hvad der altsaa ikke indtræffer.

Dette stemmer med vore slutninger fra omdreiningshastigheden, at planetens lyse side, som vi alene ser, maa være uden vand eller fugtighed — en eneste gold ørken. Thi uden skyer eller uklarhed i atmosfæren er tilstedeværelsen af vand paa denne del af Venus utænkelig. Derpaa giver desuden planetens farve en øget bekræftelse.

Læsere af artiklerne om Mars vil mindes, at farvespillet her er det mest slaaende for enhver iagttager. Planeten skifter farve med aarstiderne, og dens overflade er aldrig ensfarvet, der er mørkere og lysere dele; dele, der er rødgule, andre, der er grønne, og atter andre, der er blaa eller kridthvide — alt paa samme tid. Dette er tydelige vidnesbyrd om liv, om plantevekst, om vand.

Ganske anderledes er det med Mars. Hele dens overflade er af en og samme bleggule farve, hvori ingen aarstid bringer skygge af forandring. Det gule skjær skyldes desuden atmosfæren, saaledes at planeten selv er ganske farveløs — et billede i sort og hvidt. Have, vand, vegetation vilde nødvendigvis bringe ialfald schatteringer i denne ensformighed, men saadanne findes ikke. Planetens lyse dele kan — derom vidner altsaa saavel direkte iagttagelse som de teoretiske slutninger fra dens omdreiningshastighed — saaledes blot bestaa af fjeld og sand eller jord. Ikke en vanddraabe, ikke et græsstraa.

Der er tidligere omtalt et par udvekster paa Venusskivens kanter. Disse kan kun være, enten fjelde eller skyer. Da vi nu har seet, at de ikke kan være skyer, maa de altsaa være fjelde.

Ogsaa ad denne vei finder vi saaledes for os en absolut død planet, hvis lysende skive stadig udgjør den samme side af den, som den stadig

vender mod Solen, og som kun udgjør en gold, solbeskinnet ørken af fjeld og stepper, hvor ikke et græsstraa vokser, og ikke en dugdraabe findes.

Er der endnu vand paa planeten, maa dette ligge som store ismarker paa dens evig mørke side, hvor trods vand og atmosfære heller intet kan leve eller vokse, fordi der aldrig trænger frem dertil en eneste solstraale.

En død verden er Venus.

VII.

Af interesse vil det til slutning være at faa rede paa aarsagen til denne kanske engang fagre verdens død. Thi det er sandsynligt eller rettere afgjort, at den engang har havt en anden omdreiningshastighed, har kjendt afvekslingen mellem nat og dag, og i saa fald har den vistnok med sin atmosfære været hjem for yrende liv — kanske for en slegt af fornuftvæsener, der før Adams tid grublede over tilværelsens gaade og undredes paa, om der fandtes tænkende væsener ogsaa paa andre kloder — som f. eks. paa dens naboplanet, Jorden.

Den direkte aarsag til planetens død er altsaa, som vi har seet, ligheden mellem de tidsrum, hvori den dreier sig om sin egen akse, og hvori den fuldender sit løb om solen.

Men hvad er saa atter aarsagen til, at en planet antager og bliver staaende netop ved dette enestaaende og besynderlige omdreiningsforhold?

Vi har allerede nævnt, at der er store kræfter i naturen, som stræber henimod at fastslaa netop dette forhold for alle planeter. Kræfter, der har i opdrag at tage planeternes liv. Men de samme kræfter var rigtignok før med om at skabe dem.

Disse kræfter, eller rettere denne kraft, er den form af tiltrækningskraften mellem legemerne, som vi iagttager i maanens og solens indflydelse over jordens vandmængder — i flodbølgerne, flod og ebbe.

Denne solens og maanens indflydelse over vore jordiske vandsamlinger — flod og ebbe — er blot et enkelt udslag af en overalt og altid virkende kraft. Det er ikke blot vandet, der er den underlagt; gasarter, smeltede slagger og metaller, fastland er det ogsaa, om end i forskjellige grader. Der gaar flodbølger ogsaa over det faste land. Og i tider, da vor jord var mere plastisk, i mere smeltet tilstand, har denne indflydelse været virksom med at skabe „det tørre land“ og give det form.

Selvfølgelig er det heller ikke blot mellem jord og maane — indflydelsen er naturligvis gjensidig — eller jord og sol, at dette forhold finder sted. Lignende tiltrækning gjør sig gjældende mellem alle himmellegemer og, hvor størrelse og afstand tillader det, paa ganske iøinefaldende maade. Saaledes vil f. eks. solen have virket paa Venus.

Men disse flodbølger, som saaledes frembringes i en planets overflade, har, hvor smaa de end er, to virkninger paa dens bevægelser. Og disse virkninger vil i tidens løb gjøre sig tydelig gjældende. Den første virkning angaar verdnernes opstaaen. De da store flodbølger i en planets overflade har en tendens til at øge den hastighed, hvormed den bevæger sig i sin bane og derved ogsaa øge *afstanden* mellem den og den verden, hvorom den roterer, eller mellem to nabolegemer som jord og maane. Afstanden vil øges, indtil ligevegt oprettes mellem de virkende kræfter. Saaledes antages dobbeltstjernene at have opstaaet, og saaledes vort eget jord-maanesystem. Det har engang udgjort en masse, der har spaltet sig, og den nævnte kraft har begyndt at virke og sendt maanen altid længer bort, indtil den har naaet ligevægtsstillingen.

Den anden virkning medfører verdnernes død. Flodbølgen virker samtidig til at øge planetens hastighed i dens bane og til at *formindske dens omdreiningshastighed.* Hvor smaa de end er, virker de som en bremse, der stadig klemmes paa klodens overflade og saaledes gjennem tiderne sinker dens omdreiningshastighed. Og denne kraft vedbliver at virke med denne følge af stadig mindre og mindre omdreiningshastighed, indtil denne falder sammen med den hastighed, hvormed planeten fuldender sit løb om Solen. Da er kræfterne i ligevegt, og der er ikke længer nogen tendens til at ændre bevægelserne. Og da er, som vi har seet, planeten død.

En forklaring af, hvorfor disse flodbølger virker paa denne maade, vilde kræve mere fysisk teori, end læserne sandsynligvis vilde bryde sig om at følge. Imidlertid er Venus og Merkur (thi med Merkur er det samme tilfældet) de første eksempler, vi har truffet paa, udenfor vor egen maane, af denne krafts og lovs virken. Og af den grund har de sin store interesse. De viser atter, hvorledes velgrundet videnskabelig teori stadig bekræftes af nyfundne kjendsgjerninger — at samme kræfter efter samme love under samme omstændigheder frembringer de samme fænomener overalt i universet.

At netop Venus og ~~Mars~~ Merkur inden vort planetsystem viser disse tegn paa dødelig afgang, er ogsaa, hvad teorien lod os vente. Solens magt over planeterne i retning af at frembringe dette flodbølgefænomen er nemlig, som man let vil forstaa, ikke den samme for alle. Den er størst over de nærmeste. Og dette ikke bare i forhold til planeternes afstand fra Solen. Tyngdekraftens direkte virkning aftager, eftersom vi fjerner os fra Solen, i omvendt forhold med kvadratet af afstandene. Er tyngdekraften i en afstand af 8 lysminuter fra Solen = 1, saa er den i en afstand af 4 lysminuter = 4. $[8^2 : 4^2 = x : 1]$.

Men det er blot en del af tyngdekraften, som frembringer flodbølgerne — eller rettere sagt, det er en kraft, som afledes af tyngdekraften

og er et produkt af den og andre omstændigheder. *Denne* kraft aftager derfor i omvendt forhold med tredie potens af afstandene. Og virkningen af denne kraft paa omdreiningshastigheden er et nyt produkt, der aftager i omvendt forhold med sjette potens af afstandene.

Man ser saaledes, at den kraft og virkning, det gjælder, er umaadelig meget sterkere nær Solen end længer borte. For Merkur er den mellem to og tre hundre gange og for Venus omtrent syv gange saa stor som for Jorden; medens den igjen for Jorden er meget større end fra Mars og endnu meget større end for de udenforliggende planeter.

Merkur maa derfor have stanset meget tidlig, næsten været dødfødt, og Venus har i tidens løb fulgt efter den. Mere og mere sagte har den dreiet sig om sin egen akse, længer og længer er dens dag blevet, indtil den saa at sige har trukket sit sidste suk, idet de to bevægelser har faldt ganske sammen, og den er traadt ind i den evige hvile eller død — relativt „evig“; thi ogsaa den kan have sin gjenopstandelse engang i nye former gjennem „prøvelser som af ild“. Og Jorden følger den paa den langsomt voksende dags bane og maa engang finde død og hvile paa denne maade, hvis ikke hurtigere virkende dødsaarsager forinden har gjort det af med den.

Det moderne Grækenland.

(Efter afdøde professor **John Stuart Blackie***) i „*Forum*).

Lad Grækenland gaa under, naar bare Tyrkiet faar bestaa, og slip ikke russerne ind i Konstantinopel! Dette har lige til det sidste været en politisk troessætning i England. Ellers kunde det gaa Englands handelsherredømme i Middelhavet ilde!

At se det græske spørgsmaal fra dette synspunkt finder forfatteren tilgiveligt nok, dengang frihedskrigen i 1821 brød løs; men siden er tiderne blevet andre, og vi kjender nu de hellenere, som dengang kjøbte sin frihed med strømme af blod. Og vi ved ogsaa altfor vist, at havde tyrkerne dengang faaet beholde frie hænder, vilde det folk, hvem vi skylder det værdifuldeste af vor arv fra fortiden, nu været udslettet af menneskeheden. Kristendommen havde ikke erobret verden, om den ikke var bleven forkyndt i grækernes kultursprog; kunst og videnskab, ved jo enhver

*) Døde ifjor 86 aar gammel, efter at have været professor i græsk ved Edinhurghs universitet 1852—82; bekjendt filolog og forfatter. Artiklen var skrevet før den nuværende krise, men blev trykt i anledning deraf.

skolegut, stammer lige ned fra de gamle hellenere. Den hellige alliances, oprørsrædsel maatte i sidste øieblik vige for et friskt livspust fra historiens ædle ungdomsalder. Menneskehedens røst manede den hjerteløse politik i jorden. Ved sine massemord paa Morea havde tyrkerne stillet sig udenfor den internationale civilisations enemerker. England, Frankrige og Rusland blev halvt mod sin vilje, efter den „heldige ubehændighed", slaget ved Navarino, nødt til at skabe et frit Grækenland, til trods for diplomaternes teori om, at Europas ligevegt krævede opretholdelsen af et sterkt Tyrki. Nutildags vover ingen, endog i sit stille sind, at ønske erklæringen af Grækenlands frihed (1827) ugjort. Og alligevel indprentes det os stadig: Tyrkiet maa ikke røres!

Græsk kvinde fra Makedonien.

Saa bagvendt forholder det sig nemlig, at Grækenland i en vesteuropæers øine altid betragtes som noget, der vedkommer Tyrkiet og det store orientalske spørgsmaal. I og for sig selv gjælder det moderne Hellas intet i folks omdømme.

Kjendskab til Hellas skammer ingen sig over at savne. Hvormange turister reiser vel til dette dog saa verdensberømte land! I sovevaggonernes tidsalder, hvor man lader sig ekspedere fra hotelpalads til hotelpalads, har man glemt den kunst at reise. En pilgrimsfærd til de hellige steder, hvor vor kulturs vugge engang gik, tænker man sig som en hel Odyssé af eventyr og trættende besværligheder. Som om ikke Grækenland allerede har sine 1000 kilometer jernbane i fuld drift. Fra Italien tager det et døgn at stikke over til Patras; derfra er der kun et par timers jernbanefart til selve Olympia. Saa gruer man ogsaa for det uforstaaelige sprog; og man glemmer, at det tungemaal, man møder, stammer i lige linje fra Homers guddommelige tale. Sine skoleaar igjennem pugger man den indviklede old-grammatik, og man kvier sig for at umage sit øre med forstaaelsen af det samme idiom, som det den dag i dag lyder fra levende læber.

Lad os resolut tage landet i øiesyn, som det ligger der og plante vor fod paa Athens klassiske jordbund.

For 60 aar tilbage beskriver en reisende Perikles' stad i følgende uhyggelige ord: „Byen Athen ligger nu i ruiner, gaderne er ganske øde; næsten ikke et hus har tag. Af kirkerne staar kun de nøgne vægge igjen mellem dynger af sten og grus. I en eneste kirke kan der holdes gudstjeneste. Nogle faa træhuse, hvoraf neppe et par kan siges at være virkelige bygninger, og de to rækker af plankeskur, som udgjør bazaren — flere beboede huse kan Athen for nærværende ikke opvise. Saa langsomt gaar det at udslette sporene efter den forfærdelige krig for 10 aar siden. Saa meget mere majestætisk virker oldtidsbygverkerne midt i denne moderne forladthed, vidunderlig som de har formaaet at holde sig. Neppe en eneste bygning er for tiden i saa udmerket stand som Theseus-templet. Ruinerne er sandelig det, som ligger mindst i ruiner."

Fem aar senere finder vi dette ruin-rede nævnt i en paalidelig geografisk haandbog som en blomstrende liden by paa 17,000 indbyggere. Og hvad er det nu? Sidste embedsmæssige folketælling opgiver Athens befolkning i aaret 1889 til nær 115,000 sjæle. Paa 50 aar er byen altsaa vokset til det seksdobbelte. Af det usle ruin-rede er skudt op en stad, der holder europæisk maal.

Vil man fatte denne kjæmpevækst, maa man gaa ud fra, at det folk, som i 400 aar havde ligget søndertrampet under tyrkernes fødder, eiede sund livskraft nok til straks at reise sig, saasnart Navarino-affæren, ved et slumpetræf, frelste det fra undergangen. Hellas aabenbarede sig lyslevende igjen for det undrende Europas øine, straks dets nationalitet paany vandt sin ret. Tyrkeraaget havde ikke kuet folkets aand tildøde. Ikke før havde det gamle fædreland atter faaet en selvstændig stats værdighed, før alle de grækere, som levede landflygtige rundt om i de store handelssteder ved Middelhavet — i Smyrna, i Alexandria, i Triest, i Venedig, i Livorno — og ellers i Europas storbyer, blev grebne af en national begeistring, der gav sig udslag i klingende ofre paa det nyreiste fædrelands alter. Langt ude i himmelranden lyste Akropolis som en stjerne, der samlede det spredte hellenerfolks blikke og manede til troskab mod den fordums storheds krav. Allevegne fra strømmede midler ind til fornyelse af det nedbrudte kulturcentrum. Skoler, akademier, musæer skjød op; for det unge kongedømme reistes nye paladser og inden en menneskealder var den forfaldne tyrkiske landsby under de stolte ruiner forvandlet til en straalende hovedstad.

Forfatteren, som i en menneskealder var professor i græsk ved universitetet i „det moderne Athen", fortaber sig her i en malende sammenligning mellem sit kjære Edindurgh og det virkelige Athen. Fra sit tænkte

stade peger han paa Akropolis og Areiopagos, paa Erechtheus', Theseus' og Parthenons helligdomme; paa Hymettos-kollen og Pentelikos-fjeldet; paa Peiraieus og Salamis; mod Eleusis og Marathon. Han nævner de stolte historiske størrelser og lader sin veltalenhed tage flugt under en andægtig betragtning af stadens udødelige indskud i verdens kultur-kapital.

Saa vender han raskt blikket mod nutidens Hellas og trækker i enkle linjer op et rids af den nyskabte stats friske tiltag til paany at rykke ind i kulturlandenes række. Han fæster vort øie ved den talende kjendsgjerning, at siden kong Georgs tronbestigelse har folket allerede indtil for ti aar tilbage vundet at lægge det tredobbelte jordareal under plogen; og endda bliver jordbruget drevet paa en alt andet end moderne vis. Tilsjøs gjenfindes den samme energi; efter frihedskrigen laa skibsfarten aldeles lammet, men i 1891 eiede Hellas en flaade paa 47,000 tons dampere og 250,000 tons seilere.

Tyrkisk kvinde fra Makedonien.

Sine næringsveie kunde landet bringe paa fode ved udholdenhed og paagaaenhed; fuldt saa let gik det ikke at sætte fod under eget bord i politiken. Folket var gjennemdemokratisk i sine forudsætninger; den nyskabte stat tog derfor ogsaa en republikansk styrelsesform til at begynde med; men efter det bitre feilgreb med Capo d' Istria som valgt præsident slog man snart om til at forsøge monarkiet. Stormagterne skulde faa ansætte et dynasti — og de greb iflæng blandt Tysklands prinser en syttenaaring fra Bayern, der saa vidt var sluppen ud af skolen. Paa vaaren 1835 kom kong Otto til sit nye kongerige paa en britisk fregat med en sværm adelige landsmænd, der som ministre og embedsmænd tog paa at grundlægge et ægte tysk embedsstyre. Inden et decennium maatte de meddeles afsked. Saa skulde bayreren prøve en mere konstitutionel regjeringsform. Det endte efter to decemier med, at stakkelen selv maatte tage afsked. Siden har regjeringen været betroet den danske prins Georg,

som i 1863 gav sin ed paa en forfatning, hvis grundtræk betegnes ved almindelig mands-stemmeret og etkammer-system. Hans giftermaal med en russisk og derfor græsk-ortodoks prinsesse, der har født landet en flok indfødte kongebørn — saa folket for fremtiden er forskaanet for at skulle tigge sig til en ny konge omkring ved kjæphøie hoffer — har kanske fremfor noget andet stivet hans trone af mod de politiske jordskjælv, som han jo ikke fra først af kunde være tryg for. Kongeparrets elskværdighed og kongens kloge smidighed i at styre midtveis mellem partikampenes skjær synes at have skjænket den nu en mandsalder gamle forfatning en næsten paalidelig stabilitet.

Politikens sværeste vanskeligheder vilde landet allerede have beseiret, om ikke finanserne stod saa elendig. Statsgjælden taarner sig op over de stakkels græske politikeres hoder i stadig øgende bølger, der truer med at begrave deres statsskib. Rigtignok kan de pege paa, hvad de har brugt pengene til; nye veie og jernbaner ligger der, krigsflaaden er ikke at kimse ad, og Thessalien har de vristet fra Tyrkiet.

Selv paa aandens omraader har det unge folks anstrængelser ikke været omsonst. Kirken og det religiøse liv kunde nok trænge et friskt fornyelsens pust. Men skolevæsenet har været gjenstand for styrelsens omhu i en grad, som stemmer med landets traditioner fra den straalende oldtid. Allerede under bayrer-perioden oprettedes et fuldstændigt sæt af nationale fri-skoler, efter tysk mønster ordnet i fire trin med et stateligt universitet som top. Senere har man lagt systemet om efter fransk mønster. Fremmede kritikere har fundet saa lidet at anmærke ved det græske skolevæsen, at de har maattet gribe til at anke over, at undervisningen drives til overmaal. Men det er visselig ikke i Hellas alene, at der gives for mange studenter i forhold til behovet. I videnskabelighed og literatur har det unge Grækenland ret til at nævnes sammen med hvilkensomhelst anden nationalitet af samme rang i Europa. Athens blade er saa velskrevne som nogen anden hovedstads. Det sterke politiske liv holder veltalenheden i aande. Og denne har den dag idag samme herlige tungemaal til sin tjeneste, som oldtidens berømtheder engang gav klassisk form, de i udviklingens medfør indtraadte ændringer tagne i betragtning.

Det moderne Grækenland er et stykke Europa — og ikke et tilhæng til Tyrkiet.

En ærlig kritisk prøvelse af gudstroen.

George John Romanes: *A Candid Examination of Theism.*

III.

Romanes's næste kapitel synes godtkjøbs og lidet træffende. Det optager det saakaldte argument *fra tegn i naturen paa tilstedeværelsen af en planlæggende, konstruktiv aand (Argument from Design).* Men han angriber dette argument i en form, som det havde, forinden udviklingstanken kjendtes, og det falder ham derfor let at gjøre det af med det. Han kunde lige saa gjerne have befattet sig med at gjendrive Pythagoras's matematisk-filosofiske spekulationer. I vore dage i det mindste har hele dette kapitel yderst liden interesse, fordi heller ingen teolog eller teist af betydning vil kjendes ved *Design*-argumentet i dets gamle form. Et par redaktionsændringer er imidlertid tilstrækkelige til at løfte det høit op over alle de angreb, Romanes retter mod det. Men derved bringes det ganske rigtig, som han selv udtaler, ind under det næste, det sidste og store hovedargument for theismen.

Dette *Design*-argument fremsattes først i 1802 af den engelske teolog William Paley og gaar derfor ofte under hans navn, Paleys argument. Det udvikledes i et verk, som bar den lange titel: „*Naturlig teologi, eller bevise, for guddommens tilværelse og egenskaber samlede fra naturens egne fænomener.*" — Verket var i sin tid et virkeligt storverk, og det gjemmer paa den tanke, som altid maa forblive gudstroens dybeste rationelle begrundelse og retfærdiggjørelse. Da det udkom, var det i mange henseender et radikalt arbeide. Det var samtidens og den nærmest forudgaaende tids rent teistiske tænkning mere end kirkens, det samlede og gav koncis og klar argumentativ form. Det søgte ikke at overbevise den vantroende ved bibelsprog, paa hvis inspiration han først maatte være bragt til at tro. Det tog intet for givet uden naturen, som ethvert øie ser den. Og ved en enkel argumentation, forstaaelig for alle, søgte saa forfatteren paa *det* grundlag at reise gudstroen og dermed hele det religiøse livs hovedindhold. Hans argument var virkelig (som faa teologiske argumenter er) beregnet paa og egnede sig for vantroende og tviiende. Det steg ned til den fælles grund for al gudstro, hvad enten den videre ytrer sig som historisk kristendom eller ren teisme, og det mødte tvilerne paa en arena og med vaaben, der er fælles for alle tænkende mennesker.

Det var saaledes et ærgjerrigt maal, forfatteren havde sat sig, og et stort verk, han i sin tid øvede. Men det var, som sagt, før evolutionslærens tid, og følgen af *den* kronologiske kjendsgjerning paa et argument,

der søger alle data og udgangspunkter i vor viden om naturen, vil enhver let kunne forstaa. Efter evolutionslærens tid er der af Paleys store verk blevet lidet andet tilbage end forfatterens grundtanke, som titelen angiver den. Hele argumentets udformning virker paa den moderne læser, selv i teologiske læsesale, komisk gammeldags og naiv. I engelsktalende lande har dog hans „*Naturlige Teologi*" holdt sig som lærebog i den teologiske undervisning lige til den sidste tid.

Paleys argument er i korthed følgende: Dersom vi uden nogensinde at have seet et uhr, fandt et saadant paa et øde sted, vilde vi straks sige, efter at have besigtiget det: Dette har ikke gjort sig selv. Dette er ikke tilfældets verk. Dette er en beregnende, planlæggende, intelligent aands verk. Det ser vi straks deraf, at alt passer sammen. Den ene detalj er afpasset til og beregnet paa den anden. Der er en tydelig anordning af de passende midler for at naa det attraaede maal.

Men nu finder vi i naturen en hel del række fænomener, der viser de samme tegn paa en planlæggende og beregnende aand i langt høiere grad. Fuldstændig tilpasning af detalj til detalj, af midler til maal. Mekaniske kunstverker, der faar et uhr til at synes grovt og klodset. Et levende øie f. eks. En menneskelig hjerne. Hele det menneskelige legeme med dets blodomløb, nerve- og muskelsystem.

Med hvilken ret slutter vi i det ene, enklere og grovere tilfælde: Dette kan blot intelligent aand have frembragt; mens vi i de tusen andre finere og mere slaaende tilfælde ingen saadan slutning drager? Dertil har vi, svarer Paley, naturligvis ingen ret. Vi maa følge den samme logik i begge tilfælde. Som uhret vidner om menneskelig intelligens, saa de nævnte naturfænomener om guddommelig.

Men i sin videre fremstilling af dette argument gaar Paley ud fra den da raadende teistiske anskuelse, at verden *som den er,* er direkte skabt af guddommen. Det levende øie er saaledes hans direkte arbeide, som uhret er uhrmagerens. Og sine tegn paa en planlæggende intelligens finder han netop deri, at øiets samtlige dele er saa vel tilpassede *til den omgivende natur og dens love og kræfter*. Øiet er saaledes nøiagtig tilpasset til lysets natur. Den, der skabte øiet, maa have kjendt lysets natur og planlagt det derefter, tilvirket det derefter.

Det er denne argumentets iklædning, der i vore dage virker saa gammeldags og naiv, og som Romanes og andre saa let gjør det af med. Man behøver jo blot at nævne *evolution* for at slaa hele denne udvikling sønder og sammen. Evolutionslæren forklarer denne tilpasning af levende organer til omgivelserne paa en ganske anden maade end ved en for hvert enkelt beregnende intelligens. Den gjør det af med den tanke, at hver enkelt organisk type er særskilt og i sin nuværende form frembragt

af guddommen. Den er læren om den evige udvikling og den universelle sammenhæng. Naar organismen passer til sine omgivelser, saa er aarsagen den, at organismer, som ikke passer til omgivelserne, ikke kan bestaa i livskampen og dør bort. Kun de, som passer, kan leve og forplante sig. Videre er der i naturen baade en hang til en vis ubetydelig variation og en tendens til ved arvelighed at fæstne gunstige variationer. Fra begyndelsen af har der da været en række af organismer, som har passet mere eller mindre godt til omgivelserne; de sidste har snart døet bort, men smaa forandringer har stadig udviklet sig i de andre, og de forandringer, der bringer typen nærmere i overensstemmelse med omgivelserne, har fæstnet og forplantet sig; de andre har den haarde livskamp snart udryddet.

Der er saaledes i naturen en automatisk virkende tendens til tilpasning til de ydre forhold og til alle omgivelser. Denne tendens har ogsaa i tidernes løb frembragt øiets kunstverk.

Disse kræfter med naturens øvrige love er det, som har frembragt den tilsyneladende intelligente og ordnende tilpasning i naturen, hvori Paley saa et uomstyrteligt bevis for guddommens tilværelse.

Som vi heraf ser, klæbede der ved den paleyske form for argumentet endnu en skjæbnesvanger svaghed. Han tænkte sig hver organisk skabning direkte skabt af guddommen under de nu givne forhold eller med dem for øie. Hans gud bliver derfor en fuldstændig uhrmager, der studerer den fysiske natur og dens love og saa giver sig til at planlægge f. eks. for øiet den ene detalj efter den anden, sene for sene, atom for atom; føier saa det hele sammen som den haandverker, han overalt er i Paleys bog. Det er dette, der stadig virker stødende paa moderne sind. Og disse to svagheder i forbindelse gjør det til gutteleg for ateisten at omstyrte tænkerens engang imponerende bygning og drive gjøn med tanker, der i al deres formelle ufuldkommenhed dog har et gjenskin baade af storhed og sandhed.

Her viser sig ogsaa evolutionslærens blindende troldom over Romanes paa det klareste. Han synes selv fornøiet med den tilbagevisning af Paleys argument, der ovenfor er givet. Det faktum, at naturens under skyldes udvikling og automatisk tilpasning, skjuler selve underet for ham — den kjendsgjerning, at udvikling og automatisk tilpasning som resultat giver noget, hvori rationalitet, plan, orden spiller i hver aare.

Men ved en forholdsvis ubetydelig redaktionsforandring hæves som sagt dette argument ganske over Romanes's angreb og over al befatning med eller indflydelse fra evolutionslæren.

Der er ingen — hvis mening behøver at veies —, der længer tror, at verden er frembragt med et eneste „bliv", saaledes som den nu er, ud af „intet eller en ubekvem materie". Udviklingslæren er i det mindste i sine store træk at anse som en kjendsgjerning, med hvilken troende saa-

velsom vantroende stadig regner. Læren om automatisk tilpasning maa anerkjendes som en del deraf. Menneskers og dyrs legemer, der udgjorde Paleys bevismateriale, tror ingen af os længer at være skabte, som de nu er, af en skabende Intelligens direkte tilpassende dem til de ydre forhold. Vi ser i dem led i en udvikling — en udvikling, der netop bestaar i formernes stadige tilpasning til ændrede ydre forhold. Intet er direkte og særskilt skabt, saaledes som Paley troede. Alt er sammenhængende i tid og rum. Alt tilpasses automatisk til alt andet. Saaledes er naturens love og væsen. Skal vi tale om skabelse, maa vi tale om *et eneste Skaberverk.* Det kan blot bestaa deri, at *Naturen som den med sine love er, er blevet til.**) Dette givet — er alt ellers givet af sig selv. Naturen og dens love givne med jordens specielle forhold, og dyrenes legemer, menneskets, øiet, hjernen er givne.

Vi kan derfor ikke længer med Paley udskille noget enkelt fænomen og sige: Se hvor denne organisme passer til omgivelser og brug. Den maa derfor skyldes en ordnende Intelligens, som har konstrueret den detalj for detalj at svare til brug og omgivelser. Det er den gamle form for argumentet, og den er død. De ateister, der fremdeles vil sparke liget, er velkomne til den billige fornøielse.

Hvad vi *nu* siger er: I al denne tilpasning, i disse naturens love, der automatisk besørger den, i disse kræfter, der som endeligt resultat giver rationalitet, der under hele sin virken giver rationel orden, maa vi nødvendigvis se *Rationel Aands virksomhed.* Den maa være livets dybeste grund og bevægende sjæl.

Med andre ord: vi forlader det enkelte fænomen og opstiller isteden Naturens hele Orden, illustreret ikke blot i et øie eller en hjerne, men i alt, der lever, alt der *er* — som det uomstødelige bevis for, at Naturens dybeste kraft er Aand og Visdom, som den uomtvistelige aabenbaring af den Levende Gud.

Men dermed er ogsaa argumentet flydt over i det næste og sidste.

---

*) Det er kanske her nødvendigt at tage reservationer mod en nærliggende misopfatning af det benyttede udtryk, — en misopfatning, som vilde føre til fuldstændig misforstaaelse af det teistiske standpunkt. Dette udtaler *ikke* den maskinmæssige opfatning af liv og natur, af skabelse og skabende Aands forhold til det skabte, at materien, engang forsynet med sine „love" og kastet ud i tilværelsen, siden har løbet „af sig selv" som et optrukket uhrverk. „Love" er jo blot et navn, der dækker kræfter, som virker paa en bestemt maade, den vor forstand kan følge, fatte og kjendes ved som i slegt med sit eget væsen. Lovmæssighed er i virkeligheden blot et andet navn for fornuftmæssighed, rationalitet. — Kræfterne, der virker, er ikke løsslupne blinde kræfter, men vekslende former af den ene Kraft, som er ét med Aand og Rationalitet. Lovene er blot vore navne for træk, vi har opdaget ved denne levende Krafts væsen, saaledes som den for os aabenbarer sig. Naturen er saaledes intet engang optrukket uhrverk, der løber „af sig selv"; men heller en levende organisme, hvis tusen kræfter er den Evige Aands pust igjennem den, og hvis love er Aandens evige natur.

Føderation.

Vor tid er utvilsomt de store sammenslutningers tid. Vi har længer tilbage seet Tysklands og Italiens samling. I disse dage har de to boerrepubliker i Sydafrika oprettet en art Union sig imellem. Englændere og boere arbeider begge for et *Sydafrikas Forenede Stater.*

I Australien har de forskjellige kolonier eller stater sendt delegerede til en kongres, hvis opgave det er at udarbeide forslag til grundlov for et *Australiens Forenede Stater.* Kongressen har allerede havt flere møder og er halvfærdig med sit arbeide. Om den slags ting er telegrafen taus, hvorimod den aldrig undlader at give os besked om et keisermøde, et furtent ord af Bismarck, en taabelighed mere af den tyske keiser, en ny omrøring i panamaskandalerne, en bortrømt bankkasserer i en eller anden liden by i Amerika eller lignende verdensvigtige begivenheder. Møderne er nu foreløbig indstillede paa grund af dronningens sekstiaarsjubilæum, i hvilken anledning flere af de delegerede skal til London. Efter deres tilbagekomst gjenoptages møderne, der lover at føre til det forønskede maal.

I *Centralamerika* er der ogsaa af en tre, fire smaa republiker oprettet et „Forenede Stater". Et *panamerikansk* forbund — Blaines kongetanke — er fremdeles blandt den nærmeste fremtids muligheder. Venezuelaaffæren med Englands anerkjendelse af de Forenede Staters protektorat over det amerikanske kontinent er et betydeligt skridt i den retning.

Den *engelsk-amerikanske* voldgiftstraktat maa ogsaa nævnes; thi selv om senatet dræber den, betegner den dog, med den popularitet, den har nydt, og den begeistring, hvormed den modtoges, et skridt mod den anglosaksiske verdensføderation, for hvilken dygtige statsmænd og ledere i hundrevis arbeider.

Og endelig maa nævnes den europæiske *„koncert"!* Lord Salisbury har i en tale betegnet de seks stormagters enige og samlede optræden som i virkeligheden en europæisk *føderation.* Og han krævede respekt for den store ting, som saaledes var opnaaet: *Et samarbeidende Europa i fredens interesse,* — det første skridt til Europas Forenede Stater. Han fandt det underligt, at folkene ikke ser denne store vinding og forstaar, at Kretas skjæbne sammenlignet med den er uden al betydning.

W. Stead, redaktøren af *„Review of Reviews"* er blevet hypnotiseret af ordet og offentliggjør i *„Contemporary Review"* en artikel under titelen „Europas Voldgiftsdommer", der med udgangspunkt i lord Salisburys ord om *Føderation* synger jubelsange til pris for den store ting, som saaledes er opnaaet — de seks Stormagters „koncert" i Orienten. Saa meget ligger der i et ord. Kald den uhyggelige „koncert" en „europæisk føderation", og selv vise mænd kaster sig paa knæ for den.

Og hvad der gjøres, skal gjøres tilgavns, mener Stead. Han priser ikke alene „koncerten", men ogsaa dens sjæl — keiser Wilhelm. At denne, takket være Englands og Ruslands skinsyge har kunnet give Europas magt *retning* og med den støtte sultanen og knuse et folks aspirationer mod frihed og tryghed, — det bliver for ham til noget stort. Kalder vi

nemlig „koncerten“ det „fødererede Europa“, saa bliver Wilhelm dette fødererede Europas chef, skaber og leder. *Han* afgjør, hvad ret skal være. Han er den Voldgiftsdommer, hvorom digtere har drømt. Lad verden knæle for ham og ofre ham røgelse og myrrha skjær!

Et fødereret Europa er vist en stor ting og en europæisk voldgiftsdommer ligesaa. Men lidt afhænger dog af, hvem dommeren er, og paa hvilket grundlag og hvilke principer føderationen er bygget. En europæisk føderation med keiser Wilhelm som voldgiftsdommer vilde neppe blive et ublandet gode. Den iltre, talesyge, hovmodige, selvdyrkende monark, hvis hjerte er had til alt, hvad der ikke bøier sig under den „hohenzollerske idé“, vilde vistnok være det sletteste valg paa voldgiftsdommer, der kunde træffes. Bedre en krig eller to af og til.

Og en europæisk føderation, hvori Rusland og keiser Wilhelm skulde have ledelsen saaledes som i „koncerten“, en føderation, der betyder Europa underlagt tsarens og den tyske keisers bestemmelser, der beskytter sultanen og optræder som fiende af al menneskeret og folkelykke — for den bevare os et naadigt forsyn. Kald den gjerne en hellig føderation, og endda vilde den blive den værste forbandelse, der kunde paalægges Europa.

Ikke engang „føderation“ er et gode paa hvilkesomhelst vilkaar.

Den nye telegrafi og den vidunderverden, den aabner.

Et interview med Signor Marconi.

(Efter H. J. W. Dam i „*Strand Mag.*“).

Vi supplerer tidligere meddelelser om den nye telegrafi uden traad med en gjengivelse af et kommenteret interview med opfinderen, idet vi søger saavidt mulig at undgaa gjentagelser.

Der er gaaet et aar, siden Røntgen gav os sin nye fotografikunst. Nu stilles vi foran en endnu vigtigere, endnu mere vidunderlig og revolutionerende opdagelse — den nye telegrafi. Ovenpaa Røntgens erklæring om, at hans straaler gjennemtrænger visse stoffe paa kort afstand, kommer nu en ung italiener med straaler, der gjennemtrænger alle stoffe paa alle afstande; — telegraftraade er en uting, der ikke behøves; telegrammer kan sendes over hav og lange afstande, gjennem mure, jernplader, hele byer og fjeldkjæder, gjennem selve kloden. Alt, hvad der trænges, er to smaa apparater ved hver station. Forbindelsen foregaar ved — *æterbølger*.

De senere aars videnskabelige fremskridt samles alle i et punkt, stanser op foran en og samme gaadefulde og endnu uoverstigelige mur — æteren og dens væsen. Røntgens, Hertz's, Marconis, Teslas og hundre andres arbeide bunder i æteren. Det sidste ord, de kan give os om sine

opdagelser eller opfindelser, er: det er *æterbølger*. Videre kommer vi ikke; thi hvad æteren er, ved ingen. Men netop denne række af opdagelser og fremskridt i senere aar lover at kaste lys over denne gaade, som nu er blevet til naturvidenskabens store hovedspørgsmaal. I løsningen deraf vil nye verdener opdages, og en bedre og grundigere forstaaelse af livet blive vor. Her mødes merkelig nok ikke alene alle fysiske naturvidenskaber, men ogsaa fysik og psykologi, videnskab og religion. Det er selve livsgaaden, som synes at være trukket frem i dagens lys og lagt ind under videnskabsmændenes forskning.

Et par ord om, hvorledes vi nu maa tænke os æteren. Den er et stof, som er aldeles uligt alle andre stoffe. Den er uendelig tynd — tyndere end nogen gas — og dog saa fast og solid, at den ikke kan sammenpresses det allerringeste. Den gjennemtrænger alt, og den bestaar ikke af atomer og molekyler men er et absolut sammenhængende stof. Man tænke sig, at verdensrummet er fyldt af en solid masse af farveløs gelé, og at i denne gelé verdner og solsystemer ligger som kirsebær i en gelépudding paa bordet. Men at denne gelé alligevel er saa tynd, at den gjennemtrænger alle disse kirsebær og fylder rummet mellem alle deres enkelte atomer, saa hvert atom igjen ligger solid nedlagt i ætergeléen. At denne med andre ord er absolut ensartet og sammenhængende, uden et hulrum eller et punkt i universet, som ikke fyldes af den. Videre er den fuldstændig elastisk. Dersom massen let berøres paa et punkt, vil den sættes i svingninger, som forplanter sig uforandret gjennem hele verdensrummet. „Kirsebærene“ vil ikke svinge, men svingningerne vil forplante sig gjennem ætergeléen i deres atomers mellemrum.

Alt trænger denne æter gjennem — staal, glas, diamant. Og den er bærer af alle de bølger eller svingninger, som vi kalder lys, x-straaler, varme, elektriske straaler. Disse er blot „dirringer“ i æteren.

Lysbølgerne gaar gjennem glas; det vil sige ikke gjennem selve glasset, men gjennem æteren *i* mellemrummene mellem glasatomerne. X-straalerne gaar ikke gjennem glas, men derimod gjennem stoffe, som ikke tillader lysbølgerne at komme frem (uigjennemsigtige), og elektriske straaler opfører sig i saa henseende anderledes end baade lys og x-straaler. Om aarsagerne til alt dette ved vi intet; men netop herpaa har al verdens videnskabsmænd nu faaet opmerksomheden rettet ved de sidste opdagelser. Disse har med andre ord tilladt os at se æteren fra flere sider, idet de har givet os nye former af æterbølger. Dette vil utvilsomt lede til nye opdagelser, mod hvilke alt, hvad der hidtil er fundet, vil blegne.

Æterens tæthed og vegt er udregnet fra lysstraalernes energi. Den udtrykkes ved en brøk, der begynder med 21 nuller efter decimalpunktet, forinden der kommer virkelige tal. Man vil deraf „forstaa“, at dens

tæthed eller rettere tyndhed er „ufattelig", uden sammenligningspunkt med noget andet. Alligevel lader den sig, som sagt, ikke sammenpresse i ringeste mon. Den er „fastere" end staal eller diamant. Man har uden resultat søgt at faa rede paa, om vor jord glider gjennem den, som et skib gjennem vand, eller om den blot glider gjennem jorden. Man ved, at æter, som befinder sig i et fast legeme som f. eks. glas, overfører lysbølger med mindre hastighed end fri æter. Hvorfor det er saa, ved ingen.

Varmebølger antages at bestaa af ætersvingninger, der foregaar med en hastighed af 200—400 billioner i sekundet. Lysbølgernes svingehastighed ligger mellem 400—800 billioner. De mindre hastigheder giver os røde straaler og saa farveskalaen igjennem, gult, grønt og blaat, til de største hastigheder giver os de violette straaler. Straaler af endnu større hastighed sees ikke af det menneskelige øie, men virker paa den fotografiske plade. Vi har saaledes længe vidst, at der i æteren er bølger og svingninger, som vore sanser ikke kan opfatte. X-straalerne antages at være svingninger, hvis hastighed er over 800 billioner i sekundet. Marconis elektriske straaler har en hastighed af 250 *millioner* i sekundet.

Guglielmo Marconi, som nu er 22 aar gammel, er en angloitaliener. Han er født i Italien af en velstaaende italiensk fader og en engelsk moder. Han er som de fleste, der virkelig har udrettet noget, yderst beskeden, erklærer, at han ikke gjør krav paa at kaldes videnskabsmand, men blot har gjort en merkelig opdagelse og konstrueret apparater til praktisk at udnytte den. Hans opdagelse er næsten et aar gammel, men han kunde ikke vinde opmerksomhed for den i sit fødeland, og det var først i England, at den kom til sin ret, idet chefen for det engelske telegrafvæsen tog sig af ham og bragte hans arbeide frem for den lærde verden. Denne havde selv med held eksperimenteret med telegrafering uden traad (omtalt i „*Kringsjaa*" for flere aar siden); men han fandt straks, at Marconis metode var hans egen langt overlegen. Hans egen var elektromagnetisk, Marconis elektrostatisk.

— Jeg har i ti aar (fra han var 12) været en ivrig amatørstuderende i den elektriske videnskab, fortæller opfinderen, og i over to aar har jeg eksperimenteret med elektriske bølger paa min faders landeiendom ved Bologna. Jeg benyttede Hertz's bølger og et apparat, som var en efterligning af Hertz's. Mit arbeide gik væsentlig ud paa at bestemme, hvor langt disse bølger kan sendes gjennem fri luft for telegrafiske formaal. I september ifjor gjorde jeg en opdagelse, idet jeg da benyttede min egen konstruktion af apparatet. Jeg sendte og modtog telegrafiske signaler over en strækning af $1^1/_2$ km. uden traad, da jeg opdagede, at signalerne ogsaa gjentoges paa et apparat paa den anden side af en aas, langs hvis fod jeg eksperimenterede. Bølgerne gik altsaa enten over eller gjennem aasen.

Jeg tror selv for øieblikket, at de gik igjennem den, men det maa afgjøres ved fremtidige forsøg. Frem kom de. Aasen var omtrent 1 km. bred. Signalerne gik altsaa *formodentlig* gjennem en jordvæg 1 km. tyk.

— Og De kunde virkelig sende et vanligt og forstaaeligt telegram gjennem eller over aasen uden traad eller anden forbindelse?

— Med lethed.

— Hvad fulgte saa?

— Da kom jeg paa tanken til mit nye apparat — det jeg siden har benyttet —, og konstruerede det. Hertz-bølgerne har blot en meget begrænset evne til at trænge gjennem; men med mit nye apparat kan jeg *med samme kraft* frembringe bølger, som jeg er tvungen til at tro gjennemtrænger alt muligt, af hvad art nævnes kan.

— Hvad er forskjellen mellem disse og Hertz's straaler?

— Jeg ved ikke. Jeg har en anelse om, at forskjellen ligger i bølgens form. Svingehastigheden er 250 millioner svingninger i sekundet.*)

— Gaar disse bølger længer i fri luft end Hertz's?

— Nei. Forskjellen ligger i de nye bølgers evne til at gaa tvers igjennem alt muligt. Hertz's bølger stanses af metal og vand. De nye gaar uden ringeste vanskelighed gjennem begge dele. Husk, at den anvendte kraft er den samme i begge tilfælde.

— Hvor langt har De sendt et telegram gjennem fri luft!

— Med et ganske lidet apparat har vi sendt dem $2^3/_4$ km. Vi brugte et otte-volts batteri paa tre ampèrer — fire akkumulatorer i en kasse.**)

— Benyttede De en reflekterende skjærm?

— Ja. En parabolisk kobberreflektor. Men jeg kommer ikke til at benytte nogen saadan mere. Den gjør ingen nytte.

— Heller ikke en lindse til at samle straalerne mod det rette punkt?

— Nei, heller ikke en lindse. Fordi bølgerne gaar lige let gjennem alt og hverken reflekteres eller brydes. Vi har sendt telegrammer i hovedpostkontoret gjennem syv eller otte mure paa en afstand af 100 m.

— Hvor tykke var murene?

— Det ved jeg ikke saa nøie. Men som De ved, er kontoret en meget solid bygning.

— Tror De, at De fra dette værelse kunde sende et telegram tvers igjennem Londons bygningskomplekser til postkontoret, uden traad?

— Utvilsomt, med apparater af passende størrelse og styrke.

— Gjennem alle huse og mure.

---

*) At konstruere et apparat, hvorved man ad mekanisk vei tager fat paa et stof, som ingen har seet og ingen kjender og sætter det i svingninger 250 millioner gange i sekundet — er ikke det mysterium nok for samtidens mysteriedyrkere?

**) Omtrent tilstrækkeligt for 1/2 almindelig liden glødelampe.

— Ja.

[Vi sad over 7 km. fra postkontoret].

— Og hvorlangt kunde et saadant telegram sendes?

— 30—35 km.

— Hvorfor trækker De grænsen der?

— Jeg taler blot om de praktiske grænser for øieblikket — om mit apparat, som det for tiden er beregnet. Afstanden beror ellers blot paa den benyttede kraft og størrelsen af de ledere, hvorfra bølgerne udgaar.

— Tror De, bølgerne er usynligt lys af lignende art som x-straalerne?

— Nei; de er i mange dele vidt forskjellige fra dem.

— Men De tror, at de kan blive benyttet til „elektriske fyrtaarn", naar taage hindrer lyset fra at sees?

— Jeg tror, de vil blive benyttet saaledes. Der vil blive en stadig elektrisk kilde, der udsender elektriske bølger, som fyret nu udsender lysbølger. Et modtagelsesapparat paa skibet vil da vise fyrets afstand og dets beliggenhed.

— Men vilde ikke taage stanse ogsaa disse bølger?

— Aldeles ikke. Ingenting kan stanse dem. Jeg maa tro, at de kan gaa lige saa let gjennem et moderne krigsskibs pantser, som lysbølgerne gaar gjennem en glasrude.

— Hvor stort er apparatet?

— Det, vi hidtil har benyttet, er omtrent 15″×10″×8″. For kortere afstande kan det være mindre. For øieblikket holder jeg med bistand af chefen for telegrafvæsenet paa med at istandbringe telegrafisk forbindelse med et fyrskib udenfor Penarth i Wales. Dette vil formodentlig blive den første praktiske anvendelse af opfindelsen — forbindelse med fyrskibene. De ligger i afstande af fra 1—35 km. fra kysten. Længden af de bølger, jeg har benyttet, varierer fra 10 " til 30 meter.

— Kunde ikke opfindelsen benyttes til at hindre sammenstød af skibe i tæt taage?

— Jeg tror, den vil blive benyttet dertil. Skibe kan forsynes med apparatet. I taage kan de da uophørlig telegrafere sin stilling i alle retninger. Paa andre skibe inden en vis afstand vil da apparatet ringe, mens samtidig en viser peger i den retning, hvor det signaliserede skib er.

— Hvor langt kan i det hele disse bølger og signaler sendes?

— Der lader sig endnu ingen grænse øine. Det er en egenhed ved elektriske bølger — bemerket, tror jeg, af Hertz —, at de kan forplante sig næsten uendelig langt ved blot en ubetydelig kraftanvendelse, naar de først er sat igang.

— Kan der da uden traad telegraferes fra New York til London?

— Det kan vi endnu ikke vide. For øieblikket kan vi ikke se nogen

grund til, at det ikke skulde kunne gjøres; men det er jo muligt, at der vil vise sig praktiske vanskeligheder, som gjør det uumuligt. Derom ved vi endnu intet. For tiden synes det en mulighed, der tør kaldes en sandsynlighed.

— Hvor store stationer maatte i saa fald benyttes?

— Omtrent som dette værelse (20 fod i firkant). Med 50—60 hestekræfter. Det hele anlæg vilde koste under 180,000 kroner, antager jeg.

— Vilde bølgerne gaa gjennem æteren i luften, vandet eller jorden?

— Ved ikke. Jeg kan blot sige, at jeg tror, de vilde komme frem og bære forstaaelige telegrammer.

— Men da bølgerne ikke kan samles ved reflektorer eller linser, saa gaar de altsaa ud i alle retninger og vilde kunne give signaler paa et instrument hvorsomhelst i samme afstand som New York? Tror De ikke, der vil blive opfundet midler til at hindre denne bølgernes spredning, — til at rette dem mod et eneste punkt?

— Utvilsomt vil der blive gjort en saadan opfindelse.

— Kan De tænke Dem, hvorledes det skulde lade sig gjøre?

— Nei. Ikke endnu.

— Hvilken anden praktisk anvendelse venter De, at Deres opfindelse med det første vil faa?

— Til militært brug isteden for det nuværende felttelegrafsystem. Den kommanderende general kan med mit apparat let sætte sig i stadig forbindelse med alle sine underordnede — uden traade og over en hvilkensomhelst afstand. Havde mine landsmænd havt mine apparater ved Massaua, vilde forsterkningerne været tilkaldt i tide og nederlaget hindret. Et saadant apparat kunde være ganske lidet.

— Det maatte da kunne benyttes ogsaa af den kommanderende admiral til at sætte sig i forbindelse med de øvrige skibe!

— Ja, — sagde opfinderen med nogen nølen.

— Er der nogen vanskelighed derved?

— Jeg ved endnu ikke, om det er en vanskelighed, men det synes saa. Man har frygtet for, at bølgerne kunde antænde skibenes krudkammer. Skulde der nemlig i disse befinde sig et par plader eller spiger i saadan stilling, at signalstrømmen kunde inducere en strøm i dem, saa vilde der let kunne opstaa en gnist og en eksplosion.

— Har De prøvet at antænde krudbeholdninger paa afstand?

— Ja. Paa en afstand af 2½ km. Men det var paa en indirekte maade. Signalstrømmen aabnede blot ved fremkomsten en sterkere strøm, der udførte eksplosionen. Men det lod sig ogsaa gjøre direkte med signalstrømmen, naar man blot benyttede store nok apparater og kraft nok.

— Men saa vilde jo Deres „elektriske fyrtaarn“ kunne sende alle krigsskibe i luften, som kom inden dets bølgekreds?

— Det er ganske vist muligt. Det vilde afhænge af størrelsen af den kraftkilde, der benyttedes.

Hermed endte interviewet. Det bør tilføies, at den mulighed, der udtrykkes i de sidste spørgsmaal og svar, er saavidt stor, at det engelske militære ingeniørdepartement har optaget spørgsmaalet om, hvorvidt det er praktisk paa denne maade at antænde krudmagasinet i et fiendtligt pantserskib. I saa fald har man her et middel til kystforsvar, der overgaar alt, hvorom der hidtil er drømt. Forinden fiendens skibe kan komme inden skudvidde af kysten, kan de ved et „tryk paa knappen" telegraferes ind i evigheden — blæses op med sit eget krud.

Luften er, slutter forfatteren, i øieblikket fuld af løfter om mirakler. Fantasien evner ikke at følge videnskabens og teknikens fremskridt fra dag til anden. Den beskjæmmes uafladelig af virkeligheden. Hvad vi idag drømmer som det vidunderligste, er imorgen overgaaet i det uendelige af en eller anden ny opfindelse eller opdagelse. Fantasien vover ikke længer at male fremtiden. Den har fundet, at den eier ikke flugt og dristighed nok dertil. Hvad den drømmer skal ske om 100 aar, er om ti aar et tilbagelagt standpunkt. Vi faar lade fantasien folde vingerne og vige pladsen for virkelighedens dristigere prosa. Sikkert er det, at vidunderlige resultater i videnskab og teknik synes at staa for døren. Hvad hidtil er udrettet, er blot løse forsøg. Vi savner den samlende generalisation. Men nu synes det, som om snart en ny Kolumbus vil komme og virkelig give os en helt ny verden i videnskab og teknik. Og den nye verden vil findes inden det gaadefulde mørke, vi benævner *æteren*. Fra den stund vi lærer den bedre at kjende, vil vi kunne datere en ny æra i den menneskelige videns historie. Den vil kaste lys over alle andre problemer — særlig over livet og den levende substans og over det fænomen i den døde substans, der ligner liv, — krystallisationen. Denne er en ligesaa stor gaade som livet selv, men tør vise sig noget lettere at løse.

En fremragende autoritet, professor Oliver Lodge, har udtalt det som sin mening, at ifald æter og elektricitet ikke er et og det samme, vil sandheden i hvert fald ikke ligge fjernt fra denne sats.

Videre har vi i vor tid en række af fremragende mænd og tænkere, der sysler med, hvad de kalder tankeoverføring. Mange af dem tror paa „tankebølger", der ligesom lys- og varmebølger forplanter sig med uhyre hastighed gjennem rummet fra hjerne til hjerne.*) Hvis tankebølger findes,

*) Den, der stadig ser tidsskrifter fra forskjellige lande, fristes ofte til at tro paa »tankebølger", naar det sees, hvorledes det næsten regelmæssig hænder, at et og samme tema til samme tid gaar igjennem hele tidsskriftpressen.

er de utvilsomt en form af æterbølger. I denne forbindelse er det interessant at notere den opfatning, hvortil verdens første autoritet paa hjernevirksomhedens omraade, dr. Ramon y Cajal, er kommen. Han finder, at forbindelsen mellem de enkelte hjerneceller foregaar, ikke ved ledning langs nerver, men ved induktion (telegrafering uden traad, straaling eller bølger). Før troede man, at alle cellerne ved nerver (som gode ledere) var forbundne til et fast hele. Nu finder man altsaa, at den ene celle sender sit budskab til den anden paa samme vis, som Marconi sine telegrammer. Den slutning ligger da nær, at vi maa regne ogsaa med „straalende tanke" eller „tankebølger", og at, hvis tanker kan sendes „uden traad" fra celle til celle, maa de ogsaa uden forbindelse kunne sendes fra hjerne til hjerne.

Ogsaa religionen er interesseret i de nye opdagelser. Finder vi nogensinde i de fysiske videnskaber bekræftelse eller beviser for sandheden af de religiøse ideer, saa vil det komme fra løsningen af æterens gaade. Her maa i hvert fald den fælles grund søges, hvor religion og videnskab flyder i et og ikke godt lader sig skille ad.

Jeg slutter, udtaler endelig forfatteren, med et citat af et foredrag af professor Lodge i *Royal Institution:*

„Det nuværende øieblik udmerker sig ved en forbausende aktivitet paa de fysiske videnskabers omraade. Fremskridtet maa maales i maaneder eller uger, næsten i dage. De svage krusninger paa livets hav, hvormed tidligere opdagelser kan sammenlignes, synes i vor tid at mødes fra alle videnskabsfelter og samle sig til en vældig bølge, paa hvis top vi begynder at øine en kommende storslagen generalisation. Saa nær synes denne, at vor venten bliver febrilsk, til sine tider ligefrem pinlig. Man føler sig som en gut, der længe har hamret med tangenterne paa et forladt og vindtomt orgel. Pludselig begynder en usynlig kraft at blæse den lydgivende luft ind i orgelet. Forbauset finder han, at hvert tryk paa tangenterne nu besvares med en tone. Han holder inde halvt skræmt i sin fryd, bange for, at den musik, som han nu synes istand til at fremkalde, naar han vil, ganske skal overvælde ham."

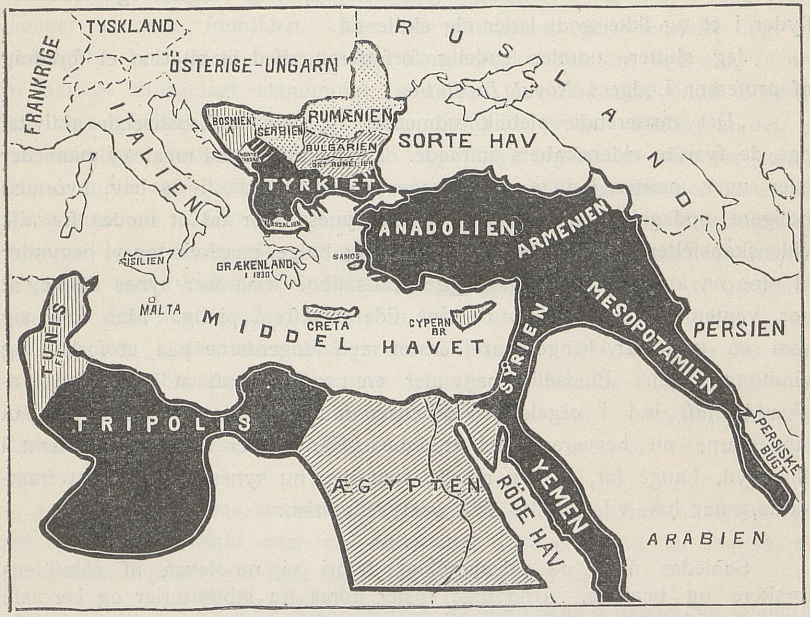
Saaledes føles de tidsøieblikke, hvori vi nu lever, af samtidens forskere og tænkere. Underlige røster høres fra laboratorier og læresale om, at videnskaben fører til tvil paa materien og tro paa aand, at dybt paa bunden af problemer og opdagelser skues de religiøse sandheder. Og allerede har fremragende tænkere forsøgt sig paa det hverv at antyde

---

Forfatterne er mange, emnet ét. De synes alle samtidig at være blevet interesseret i den samme ting. Her tænkes ikke paa saadanne ting som artikler om Grækenland paa denne tid, men paa artikler, der ikke kan sees at være fremkaldt ved noget ydre verdensfænomen.

den „kommende storslagne generalisation“, at give os en syntese af livet, hvor ingen videnskab og heller ikke de aandelige kjendsgjerninger, hvoraf religionerne udspringer, er udeglemt. Forskere og tænkere begynder i hvert fald at reise sig fra sine digler og folianter, fra sine retlinjede særstudier for at tage et *overblik* over det hele kundskabernes felt, for at samle til et totalbillede alt, hvad det sidste aarhundre har bragt til huse af fragmentarisk opdagelse af sandheder. Comte og Spencer har forsøgt en saadan generalisation; men tid og viden har skredet frem, og verden føler sig ikke helt tilfredsstillet af deres arbeide. Man føler, at der er dybere greb at gjøre. Den store harmoni, orgelet vil give, naar alle dets kanaler er fyldte, og en mester benytter alle dets stemmer og tangenter, er noget langt dybere, rigere, vældigere, mere storslagent, end hvad der hidtil er udrettet ved behandling af blot en del af tangentbrettet med halvfyldt orgel.

Det tyrkiske rige 1841 og 1897.

Det tyrkiske riges grænser i 1841. — Under fremmed beskyttelse.

Tyrkiets grænse i vore dage. — Nu uafhængige stater.

Stater under tyrkisk overhøihed.

I *1841* garanterede stormagterne det tyrkiske riges integritet og uafhængighed. Siden den tid har Europa under denne formel frigjort ca. 1½ million □ km. med 25 millioner indbyggere.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 26. april 1897.

Saa har da magterne faaet den **krig,** hvis afvendelse de har benyttet som paaskud for al den useldom, de nu i maanedsvis har givet tilbedste. Freden, for hvis skyld England og Frankrige har taget sultanen under armene og ladet hans soldater myrde og plyndre under sine kanoners beskyttelse, for hvis skyld de har bombarderet kretenserne, der vel kjæmper den retfærdigste kamp, mennesker kan kjæmpe, og truet og ydmyget grækerne, der kun har gjort sin pligt — denne fred, der har kostet dem saa store ofre af ære og selvagtelse, er alligevel brudt. Al ydmygelse og elendighed kunde ikke bevare den. — Gladstones ord skildrer stillingen til fuldkommenhed. „Giv overalt befolkningen i England fra mig det budskab," sagde han til en udreisende foredragsholder og ven, „at *krigen i Thessalien ene og alene er de seks stormagters verk. Grækerne ønskede ikke krigen; men de seks stormagter har udført arbeidet for sultanen paa Kreta og drevet grækerne til krigen i Thessalien. De har ofret ære, sømmelighed og humanitet for at bevare freden, men har i steden fremkaldt krig.*"

Saadan er uomtvistelig stillingen. Ved lidt human hensyntagen fra stormagternes side til et undertrykt folks berettigede krav paa at faa tryghed for liv og kvinders ære, vilde krigen utvilsomt være undgaaet. Havde magterne sagt: Kretenserne har nu i hundre aar kjæmpet tilstrækkelig for sin frihed og for livets tryghed. Nu *skal* der blive virkelig fred paa Kreta. Sultanens herredømme over øen er forbi. Foreløbig skal den staa under europæisk beskyttelse. Saasnart orden er gjenoprettet, skal befolkningen selv ved afstemning afgjøre, om den vil forenes med Grækenland. Havde magterne sagt dette, saa var freden blevet bevaret —, en fred, værd at bevare. Og som forholdene var, vil intet normalt konstrueret menneske betvile, at alene saaledes kunde sund sans og retsfølelse have talt. Men sund sans staar ikke høit i kurs hos „Europas voldgiftsdommer", og retsfølelse er neppe hans sterkeste karaktertræk; men uheldigvis fik *han* ledelsen af stormagternes politik. Han og tsaren. Og disse to faar da i første række bære ansvaret for krigen med al den sorg, jammer og elendighed, som deraf tør følge i Orienten.

Nu har vi altsaa for os det opbyggelige skuespil, at tyrkerne har erklæret grækerne krig. Krigen føres i Thessalien. Kreta er det mest saarbare punkt i det Tyrkiske Rige og den eneste provins, grækerne har tragtet efter; men her gjør de seks stormagter vagttjeneste for sultanen. Her faar ikke grækerne lov til at udnytte sine fordele. De skal kun slaas, hvor magterne vil, det vil sige, hvor sultanen vil, og hvor forholdene er ugunstige for grækerne. Det er vistnok imod baade folkeret og normal rimelighedssans; men stormagterne *har* magten overfor Grækenland.

Grækerne synes at være blevne fuldstændig slagne af de overlegne tyrkiske hære. Det ser — efter militære kritikeres udsagn — ud som om grækerne muligens ikke har havt det allerbedste militære førerskab. Paa mod synes der ikke at have skortet dem, men vel muligens paa den seige udholdenhed, der jo ansees for at mangle saagodtsom

hos alle middelhavsfolk. Tyrkeren derimod staar der, han er sat, i mod- som medgang, til en kugle forflytter ham til en bedre verden.

Turnavos og endog *Larissa*, hovedkvarteret for den græske østarme og Nordthessaliens hovedstad er opgivne, og grækerne har i hast maattet trække sig helt tilbage til Phersala. Et knusende nederlag. Det faar haabes, at grækerne alligevel ikke giver tabt. Nu *burde* græske farvande sortne af frivillige fra alle verdens kanter, og folkene *burde* sætte alt ind paa at desavouere sine regjeringer ved trods dem at skaffe Grækenland seir. Men desværre — mellem det, som *burde* ske, og det, som sker, ligger hele forskjellen mellem jord og himmel. Vi maa være forberedt paa, at grækerne totalt knuses, ydmyges og maa krybe til korset; at keiser Wihelm faar sin vilje opfyldt i saa henseende, at han og sultanen triumferer, at Grækenland bliver nødt til at gaa ind paa de fredsvilkaar, keiser Wilhelm dikterer, at det maa opgive Kreta til sultanens videre omsorg under magternes „garanti", og at det desuden maa betale sultanen en smuk sum, fordi det har været saa dristigt at føre krig imod ham, og at det endelig ovenpaa alt maa tømme ydmygelsens bæger tilbunds og synke ned i en fattigdom, dybere, end det har kjendt, siden tyrkerherredømmets dage.

Thi Europa er mægtigt, naar det gjælder en liden magt og sultanens beskyttelse! Det vilde bringe manges blod til at koge. Men det nytter ikke. Det bliver hverken første eller sidste gang i denne verden, at en god og retfærdig sag taber, og at dens forsvarere maa betale krigsomkostningerne og finde sig i at trampes under fode af dem, der er de sterke og mægtige. Heller ikke nytter det at klage over, at ingen guddom stiger ned og opretholder retfærdigheden. Det er en sag, hvor vi mennesker selv kunde og skulde have opretholdt retfærdigheden, og det gaar ikke an at klage over guddommen, fordi den ikke gjør det arbeide, vi har faaet magt, evne og pligt til selv at gjøre. Europas *folk* kunde have hindret vederstyggeligheden fra at triumfere i Grækenland. De har ikke gjort det.

Sandsynligt er det naturligvis, at sultanen efter krigen vil føle sig sterkere og tryggere end nogensinde og begynde nedslagtningen af baade armenere og grækere for alvor. Og den, der vil hindre det, faar med den europæiske „koncert" at bestille.

Verden synes at være fattigere i vor tid paa store og ædelmodige naturer, end den har været i tidligere tiaar; thi her er jo alle omstændigheder tilstede, *tiden*, som kræver og kalder paa mændene; men de kommer ikke. „Tiden" frembringer dem slet ikke. Ingen Garibaldi renser luften. Ingen Byron engang hører vi om. Kun den gamle Gladstone vedbliver uforsagt at opløfte sin røst for menneskeheden og Grækenlands sag.

Endnu tør det vel tænkes, at flaaden kan rette lidt paa nederlaget; men sandsynligheden er for, at dette er afgjørende, og at magterne nu vil foreskrive fredsbetingelser.

Den græsk-tyrkiske krig skygger for øieblikket for den øvrige verden og dens begivenheder. Imidlertid tør vigtigt nyt snart ogsaa spørges fra **Sydafrika,** hvor en større engelsk flaade er ankommen til Delagoa. Formodentlig vil England erhverve denne landstrimmel af Portugal, og deraf *tør* der følge en krig med de to boerrepubliker.

Et attentat paa kongen af **Italien** har øget dennes popularitet i uhyre grad og sandsynligvis styrket monarkiets lidt vaklende sag i Italien. Manden var formodentlig sindssyg; kongens raske optræden reddede ham endog fra at blive saaret.

— Vore gode forfædre, som engang for saa viden om og erobrede og opdagede fremmede lande og kyster, burde have lagt an paa at beholde lidt af al denne herlighed Norge burde havt en del kolonier. De er næsten en nødvendighed for national udvikling. Det er aldeles ikke at undres paa, at Tyskland og Italien søger at grunde koloniriger. Penge kan vanskelig anvendes bedre, naar det gjøres paa rette maade og i civilisationens, ikke i barbariets tjeneste. En koloni er kanske mere folkeopdragende end et universitet, og gode kolonier vilde være vel saa nyttige som gode skoler. Et folk er ilde faren uden dem. Den anglosaksiske races opsving i vor tid skyldes naturligvis dens kolonier. Kolonierne staar allerede i mange sociale henseender høit over moderlandet, og der er ingen tvil om, at de snart vil have distanceret det i enhver henseende. Imidlertid virker de ogsaa tilbage paa „det gamle land“.

Vi finder i New Zealand, i Australien og tildels i Amerika sociale forholde, der i sammenligning med Europas synes det virkeliggjorte ideal. Og hvorfor?

Forholdet vilde være det samme, om *vi* havde havt kolonier. Sæt, at vi i Sydhavet eiede en prægtig koloni med udmerket klima, bugnende rig jordbund, store afstande, rum for millioner mennesker og næsten ubefolket. For det første vilde — ifald vi havde en fornuftig regjering — alle udvandrere gaa did og saaledes forblive under norsk flag, blot gjøre Norge større og alsidigere. Udvandrerne vilde i kolonien tale det norske sprog, de vilde vedblive at tilhøre norsk kultursamfund og ikke som nu i Amerika hurtig gaa op i det engelske. Allerede det vilde være en vinding, som forlæggere, forfattere, journalister og politikere maatte paaskjønne. Men det vilde være den mindste del af vindingen.

Laa kolonien langt nok borte, vilde den for en stor del blive befolket netop af udvalgte mænd og kvinder her hjemmefra. Vi forudsætter videre, at den norske regjering ikke var dummere end den engelske og derfor gav kolonien fuldt selvstyre. Følgen vilde blive, at vore landsmænd derover vilde lægge ivei med at grunde en ny stat. Og der er udvikling i det. De vilde i det nye land være ubundne af traditioner og skikke, fordomme og regler, som i hjemlandet ikke lader sig afryste. De vilde uden videre kaste en mængde af disse overbord og indføre allehaande „moderne forbedringer“ i samfundslivet.

Kolonisationen og samfundets nyhed vilde gjøre dette til et absolut demokrati. Demokrati vilde derfor der blive en troesartikel, en hellig tradition og alle loves og institutioners princip og aand. Rummeligheden og nyheden, den rigere jord, det lettere liv, det gunstigere klimat vilde vække nye livskræfter i de udvandrede. De vilde blive mere energiske, mere praktiske, mere selvtillidsfulde og mere glade og optimistiske. Der vilde sive mere sol ind i temperamenterne. De vilde føle sig friere i alle dele, modigere. Der vilde blive eksperimenteret med nye ideer, og følgen vilde i det store hele blive rask fremgang i livslykke.

Saa har det gaaet i de engelske kolonier, saa vilde det gaa i vor — ifald vi forstod kolonisationens kunst. — Men havde vi en saadan frisk, energisk livsglad koloni med $^1/_2$ million indbyggere, er det ogsaa klart, at den vilde virke mægtig tilbage paa hjemlandet og hale det efter sig.

Vi vilde sende den gamle skindbøger og rare kunstskatte, og den vilde sende os *liv* og *nye ideer*.

Ja, det er skade, at vi ikke har en koloni. Kunde ikke Nansen eller nogen anden finde os en, — men nærmere ækvator end nordpolen?

— Det er besynderligt at se, hvor mange artikler det franske tidsskrift „*Revue Scientifique*" optager efter *amerikanske populære tidsskrifter*. Følgen er, at „*Kringsjaa*" ikke saa sjelden bringer artikler, der flere uger bagefter staar som det nyeste nye i det franske fagskrift. Der kunde nævnes flere eksempler derpaa. „*Kringsjaas*" artikel om „den populæreste farve" gjengivet efter „*Popular Science Monthly*" for flere uger siden, findes saaledes oversat fra samme tidsskrift i et af de sidste numre af „*Revue Scientifique*". Det samme gjælder andre franske tidsskrifter. I tidligere aar, da hos os fordommen mod alt amerikansk var saa stor, at læserne nødig saa amerikanske tidsskrifter benyttet, var det derfor ofte en stor fristelse at angive som kilde for gjengivne artikler fra Amerika et eller andet fransk tidsskrift, som havde oversat dem. Endnu klinger det vistnok bedre og imponerer mere, naar artiklen er efter „*Revue Scientifique*", end naar den er efter „*Popular Science Monthly*" eller „*Century*" eller „*Forum*", — selv om den første har oversat den efter de sidste. Vor egen presse har ofte udbredt amerikanske ideer ad denne omvei — ved at tage dem fra franske tidsskrifter.

— Mens vi er inde paa temaet om tidsskrifter, vil jeg minde læserne om, at den moderne førsterangs tidsskriftliteratur i væsentlig grad er *international*. Franskmænd skriver i amerikanske tidsskrifter og amerikanere i franske. Den, der har noget af værd at sige, vil kunne finde plads for sin artikel i hvilketsomhelst land. I rang staar de forskjellige landes bedste tidskrifter lige.

Ved populære tidsskrifter (i modsætning til rene fagskrifter) forstaaes saadanne som de engelske „*Contemporary Review*", „*Nineteenth Century*" og „*Fortnightly*", hvori mænd som Herbert Spencer, Huxley og Tyndall stadig skrev og i essayform fremlagde resultaterne af sine studier, forinden de kom paa bogmarkedet. Flere af deres bøger kom først som artikelrækker i tidsskrifterne. Det samme gjælder nu i alle lande. Tidsskrifternes forfattere er de mest fremragende mænd paa de respektive omraader og mange af de artikler, som kommer, vil om nogle aar foreligge som kostbare bøger — og om et halvt snes aar kanske i norsk oversættelse. Tidsskriftliteraturen repræsenterer tænkningens forpostrækker. Det hører vel nu til sjeldenhederne, at en bog bringer noget absolut nyt, noget, som forfatteren ikke tidligere har meddelt i tidsskriftartikler. Det er blevet sagt, at bøger aldrig indeholder nye tanker; de er mindst ti aar gamle, før de ser lyset i bogform. Betydelig tidligere dukker de op i tidsskrifterne. Men allerførst mødes de i tænkeres og aandsføreres private konversation.

Ad skjulte, upaaagtede stier og ikke ad de store alfarveie holder Sandheden sit indtog iblandt menneskene. Saalidt som Godheden selv vinder den sine seire under trompeters fanfarer og tuseners hurraraab. Veien til dens rige gaar altid over Golgatha; en haanende mob følger med stenkast; endog de nærmeste disciple holder sig langt borte, kvinderne alene nær; og kroningen foregaar paa et kors mellem to røvere. Temilron.

Forskjellige meddelelser.

— En national kongres af „barnekammerbestyrere" er nylig afholdt i Boston. Lyder det ikke som et citat fra en eller anden fantastisk skildring af et fremtidens Utopia? Som bekjendt er der dog nu i mangfoldige af udlandets byer oprettet offentlige barnekamre, hvor mødre, der maa tjene eller hjælpe til at tjene familiens brød, trygt kan faa sætte sine smaa børn ind, medens de selv er ved arbeidet. Betalingen er den mindst mulige. Disse barnekamre er hurtig vokset op til en institution, der bliver en vigtig barneopdrager. Følgen heraf er atter, at dens mænd og kvinder føler et voksende ansvar og er komne sammen for at drøfte, hvorledes de bedst kan udføre sit vigtige hverv og til børnenes bedste udnytte den indflydelse, de faar over dem.

— Ogsaa *Liverpool* har nu, opmuntret ved Glasgows glimrende eksempel, opkjøbt alle byens sporveie for at drive dem for kommunens regning og til skatteydernes lettelse.

— Den franske kritiker Brunetière, der skal holde en række foredrag ved et amerikansk universitet over fransk literatur, mener, at demokratiets indflydelse paa literaturen vil blive til dennes udvikling og held. Det *er* ikke endnu saaledes i det store hele; thi vi befinder os endnu blot i en overgangstilstand. Demokratiet er endnu ikke færdigt. Den første indflydelse af det nyskabte demokrati paa literaturen er at friste forfatterne til at skrive for den endnu uudviklede mængde — omtrent som naar en taler retter sig efter den tilhørerkreds af børn, som han skal baade underholde og belære. Men det er forbigaaende. Eftersom denne mængde intellektuelt udvikles — og det er demokratiets største værd, at det netop foraarsager en saadan udvikling —, falder denne indflydelse bort. Forfatteren faar et dannet *folk* at skrive for. Og da vil indflydelsen over literaturen blot blive til dennes held. Den ensidighed, tranghed, klikemæssighed, der altid følger en mere eller mindre aristokratisk literatur vil vige for en mægtig almenmenneskelighed. — Hvad Brunetière siger, er jo ikke særdeles nyt; men det er interessant at høre det fra en mands mund, hvis ord har betydelig vægt hele Europa over.

Nordiske tidsskrifter.

For kirke og kultur. — *Christopher Bruun:* Draumkvædet; *Thv. Klaveness:* Protestantismens opløsning og kirkens enhed; Dr. *Anathon Aal:* Det første kulturaarhundrede; *Juhani Aho:* Billeddyrkeren.

Ord og bild. — 3die häftet. — *Richard Bergh:* Karl Nordström och det moderna stämningslandskapet; *John af Klercher:* Kors och halfmåne på Kreta: *Gustaf Frøding:* Alkibiades.

Nordisk Revy. — No. 2. — *Gustaf Frøding:* Eros' vrede; *Anticaptious:* Intre et extra muros; *J. Kreüger:* Johan III. och den katolska reaktionen; Prof. *Georg Adler:* Carlyle.

Notitser.

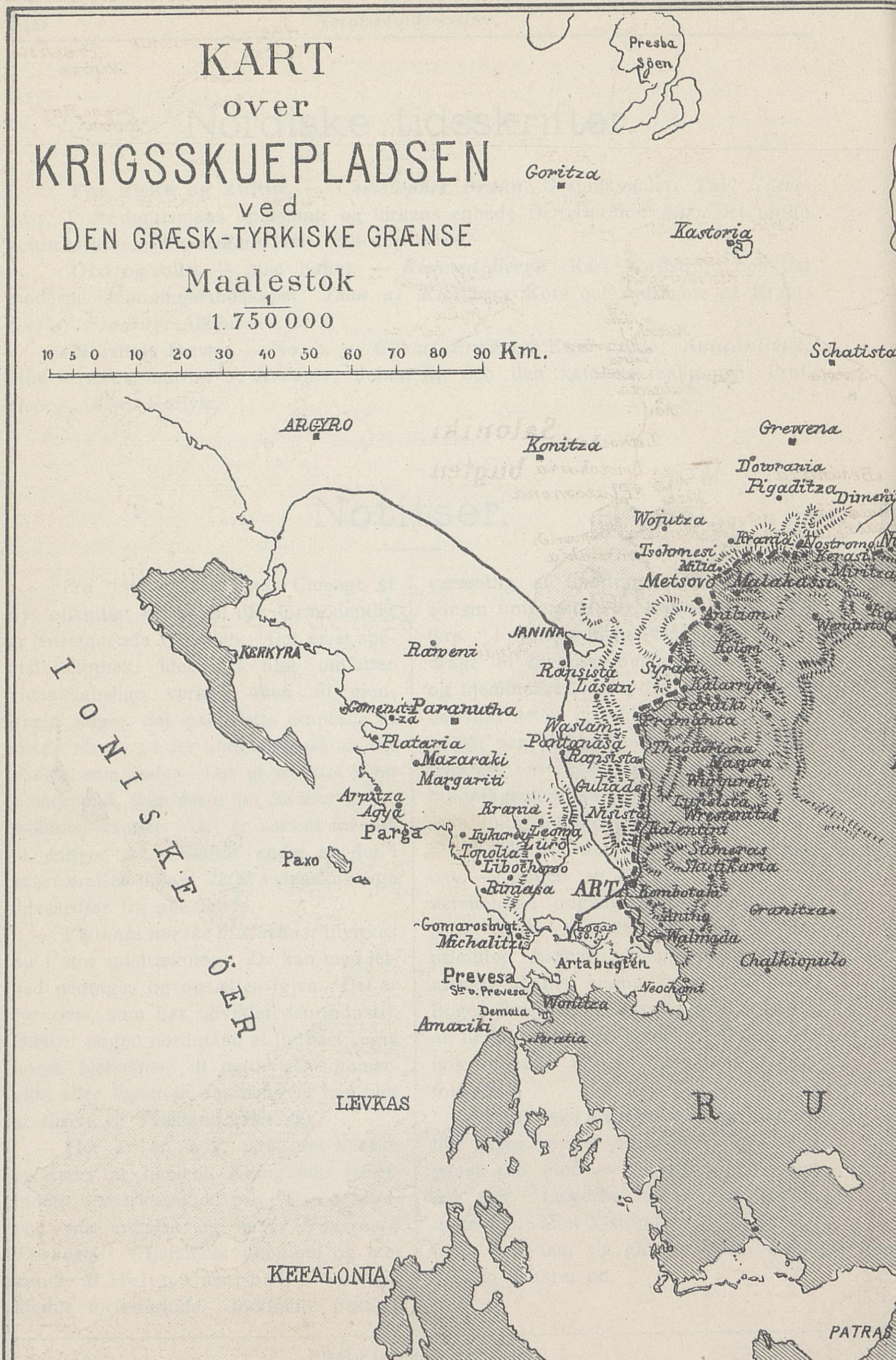
— Fra 1ste mai af faar Chicago et nyt offentligt bibliotek, der formodentlig er enestaaende i verden. Det er et specialbibliothek, idet det blot omfatter videnskabelige verker; men til gjengjæld søger det paa dette omraade at skaffe alt, hvad der findes, ialfald alt det bedste, som findes. Det er oprettet af en privatmand, som dertil har foræret 9—10 millioner kroner. Det er aabent for alle til enhver tid. Blandt andet er der i læseværelset udlagt *1200* videnskabelige tidsskrifter fra alle lande.

— Flytbare *norske bjælkehuse* tilvirkes nu i stor udstrækning. De kan med lethed nedtages og opsættes igjen. Det er *tyskerne,* som har udviklet den industri. Ønsker nogen nordmand et flytbart „egte norsk bjelkehus" til jagthytte, sommervilla eller lignende, saa behøver han blot at skrive til Tyskland efter det.

— Her er en bog, som det kanske er værd at henlede *Kringsjaas* læserinders opmerksomhed paa. Den er skreven paa engelsk og heder *Household Economics* (Hjemmets økonomi og mekanik) af Helen Campbell — en velkjendt forfatterinde. Indholdet bestaar væsentlig af foredrag holdt ved Wisconsin universitet, og prisen er 1½ dollars. Forfatterindens hensigt er at bidrage til at give husholdningsførelsen og hjemmets mekanik del i de fremskridt, der har lettet og videnskabeliggjort arbeidet paa alle andre omraader. Der er kapitler om statisk og dynamisk husholdningsøkonomi, om husets praktiske indredning, forskjellige forbedringer, praktisk møblering, mad, kogning, rengjøring, osv. — Bogen er et led i en fra universiteterne udgaaet bevægelse for at løfte husholdningsvæsenet ud af det primitive barbari, hvori dens ledere mener, at det endnu ligger hensunket. Bogen indeholder ogsaa en oversigt over al herhen hørende literatur, hvoraf der nok allerede er en hærskares mangfoldighed.

— Den tyske socialisthøvding Vollmar har siden den tysk-franske krig i 1870 gaaet om med en fransk kugle i den ene fod. Lægerne havde ikke kunnet finde den. Men X-straalerne viste straks, hvor den laa, og ganske nylig er den endelig skaaret ud.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KART
over
KRIGSSKUEPLADSEN
ved
DEN GRÆSK-TYRKISKE GRÆNSE
Maalestok
1
1.750000
10 5 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 Km.
Presba Söen
Goritza
Kastoria
Schatista
ARGYRO
Konitza
Grewena
Dowrania
Pigaditza
Wojutza
Tschmesi
Milia
Metsovo
Malakassi
JANINA
KERKYRA
Raweni
Rapsista
Läseni
Comenitza
Paranutha
Plataria
Mazaraki
Margariti
Waslam
Pantanasa
Guliades
Arpitza
Agya
Parga
Krania
Paxo
Tonolia
Liro
Riniasa
ARTA
Kombotaki
Granitza
Gomarosbugt
Michalitzi
Artabugten
Prevesa
Chalkiopulo
Neochori
Wonitza
Demata
Amaxiki
Paratia
LEVKAS
R U
KEFALONIA
PATRAS
IONISKE ÖER

Iswornik
Prawista
Tachino
Misiron
Kudas
Rendina
Orfano
Fleri
Rufani
Aimali
Akbunad
Langrisa
Klisali
Tekelü
SALONIKI
Wrasta
Pasarga
Libiada
Klidi
WERIA
Indsche Karasu
Peristeri
Niswore
Kolindr.
Elerotherochori
C H A L K I D I K E
Mesimeri
Kitros
Anomori
Smila
Kütsch
Sofular
Katerina
Hagion Oros bugt.
Serwia
Petra
Malatria
Dion
Kassandra bugt.
Lethochori
Saloniki bugten
Besanitza
Lewtokaria
Platamona
Walanida
Molupa
Elassona
Rapsani
Salamwrich
Ambelakia
Skompa
Meluna
AGIA
Ligaria
Damasi
Aidinli
Polydendra
ÆGÆISKE
HAV
LARISSA
Hadshilar
Beschlen
Kanalia
Zagora
Hissarlik
Mataranga
Volo
Muresi
Milies
Sophades
Neochori
Pasaraki
Phersala
Volobugten
Chilidromi
Armyro
Mentexeli
Argalasti
Skiathos
Domoko
Zagaria
Skopelos
Zeituni
EUBOEA
E L L I E N

KRINGSJAA.

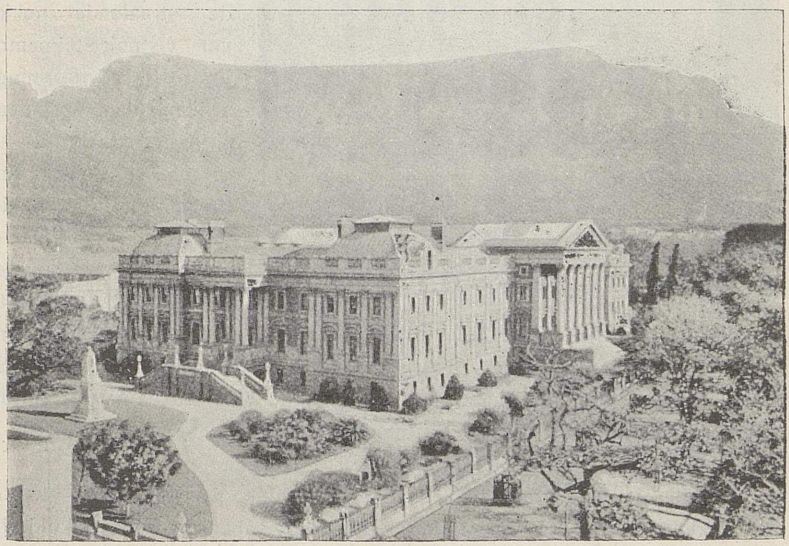
REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 15. MAI 1897. HEFTE. 9

Ved det Gode Haabs Forbjerg.

(Af Poultney Bigelow i „*Harpers Monthly*“)

Man kan næsten sige, at det at overvære parlamentets aabning i Kapstaden er vel værd en mange tusen kilometer lang dampskibsreise. Den høitidelige aabning fandt sted den første mai, og jeg maa tilstaa, at den hele handling gjorde et dybt indtryk paa mig.

Parlamentsbygningen.

Man kan danne sig en tilnærmelsesvis korrekt idé om et folks sociale standpunkt ved at overvære aabningen af dets lovgivende forsamling, paa samme vis som videnskabsmanden kan fremstille et forhistorisk dyrs fuldstændige udseende kun ved hjælp af nogle forstenede ben.

Parlamentsbygningen i Kapstaden vilde være en pryd for hvilken somhelst hovedstad; det er en imponerende bygning med udmerket beliggenhed og arkitektonisk virkning. Præcis til den paa adgangskortet fastsatte tid blev dørene aabnede, og jeg blev anvist plads paa galleriet, hvorfra jeg havde god oversigt over alle de bekjendte størrelser nede i salen. Paa veien havde jeg passeret imellem to rækker soldater af Leicestershire regimentet, der var opstillet som æresvagt ligefra guvernørens hus til parlamentet, og jeg maatte forundre mig over, at denne selvstændige koloni trænger engelske tropper. Man skulde jo tro, at den blandt sine egne sønner havde mænd nok, som ogsaa, fødte og opdragne i dette land, maatte være meget mere skikkede til krigstjeneste i det sydlandske klima. Imidlertid tog de røde kapper og hvide hjelme sig udmerket godt ud, og mangen kolonist, som idag passerede de straalende rækker, var vistnok taknemmelig over, at dronningen sender dem saamegen skjønhed og kraft — til og med mod en saa rimelig betaling fra deres side.

Gammel hollandsk villa.

Nede i salen var der mange vakre, pyntede damer, idet parlamentets medlemmer paa denne dag har lov til at tage sine hustruer og døtre med, og jeg maatte beundre damernes stilfulde toiletter, der rigtignok saavidt mit uøvede øie kunde se, alle skrev sig fra Paris og London.

I den ene ende af salen saa jeg en trone, der naturligvis stod der for at repræsentere dronningen og holde plads aaben for hende, skulde hun nogensinde aflægge Kapstaden et besøg. Et øieblik efter min indtrædelse syntes det, som om mine tanker havde fremtryllet Majestæten, thi en dame, fulgt af sin hofstab traadte ind; alle som en reiste sig. Det var guvernørens, Sir Hercules Robinsons hustru. Sir Hercules blev udnævnt til Peer siden min ankomst hid, men jeg benytter hans gamle titel, da han er bedst kjendt under den. Fruen tog plads paa første bænk nærmest

tronen med sine opvartende damer og herrer til begge sider. Paa anden bænk bag disse sad kabinetsministrenes fruer og bag disse igjen de øvrige

Gadescene fra Kapstaden.

medlemmers og yngre officerers fruer. Paa bænken tilhøire for tronen saaes i prangende uniformer de fremmede magters konsuler.

Paa slaget tolv traadte der frem ved tronen en parlamentsofficer *(sergeant at arms)*, en forfinet udgave af den, som i parlamentet i Westminster melder den høitidelige handlings begyndelse. Majestætisk skred

han gjennem den overfyldte sal, bærende et rigt scepter næsten lige saa langt som han selv.

Dyb stilhed faldt nu over forsamlingen, som i operaen før primadonnaens indtrædelse. Alles øine vendtes mod tronen, thi nu var øieblikket kommet til at hilse Hendes Majestæt Dronningen af Englands repræsentant. Ind traadte Sir Hercules Robinson klædt i en uniform, der var rigt udstyret med guldbroderier. Sin tosnudede hat beholdt han hele tiden paa som tegn paa sin høie værdighed. Han steg op paa tronen og hilsede forsamlingen med de tre reglementerede buk, et tilhøire, et tilvenstre og et ret frem, hvorefter han tog plads i den kongelige armstol. Naturligvis havde hele forsamlingen reist sig, da guvernøren kom ind. Han hilstes, som de vilde hilst dronningen.

Da man igjen havde sat sig, traadte en ung mand i knæbukser og sort kjole, efter moden paa dronning Annas tid, ind, det var guvernørens privatsekretær; en papirrulle, han holdt i haanden, var formodentlig aabningstalen.

Han gjorde ogsaa sine tre buk, men alle for dronningens repræsentant, det første før han besteg tronen, det andet paa tronens nederste trin og det tredie paa tronens platform lige foran guvernøren, idet han overrakte denne papirrullen. Alt gik med slig akkuratesse og gratie, at jeg nær, glemmende stedet og anledningen, havde applauderet.

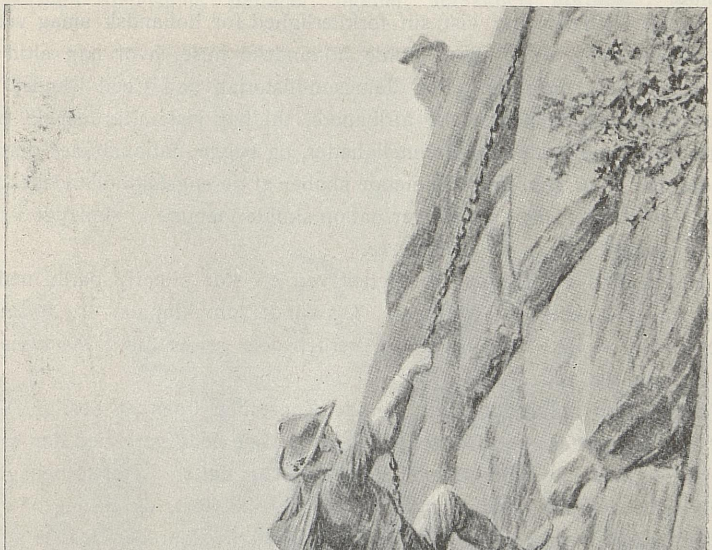
Guvernøren foldede dokumentet ud og læste med klar, men ikke høi stemme dronningens tale. Han talte om Jamesons indfald i Transvaal i et sprog, der vel anstod en sand afrikaner. Andre plager værre end Jamesons blev omtalt, forholdsregler skulde tages overfor den omsiggribende pest, der truede med at ødelægge alt kvæg.

Den hele aabningsceremoni varede vel en halv time, da guvernøren trak sig tilbage, lige saa høitidelig som han var kommet.

De britiske kolonier behandler sine guvernører saa godt, at de altid kan sikre sig udmerkede mænd til at udfylde stillingen. Sir Hercules Robinson har ligesaa stor gage som de Forenede Staters præsident og en offentlig residents, som maaske ikke er fuldt saa stor som den amerikanske, men som til gjengjæld er meget mere komfortabel.

Kapstaden er ikke alene et meget sundt opholdssted, den er ogsaa overmaade vakker. Byens henrivende omgivelser er meget afvekslende med sine høider, skove og sjøer. Der er gode jernbaneforbindelser mellem de nærmeste landdistrikter og byer, saa en god del af byens befolkning bor i dens nærmeste omegn og helt ud til foden af *Table Mountain*. Veiene er i enhver henseende saa udmerkede, at de vilde være en fryd for hver bicyclist. Umaadelige trær vokser langs veiene, massive stenbroer fører over vakre smaa elve, og her og der ser man bondehuse i gammel

hollandsk stil med straatag og hvidkalkede vægge; de ser umaadelig hyggelige ud mellem havernes fyldige løvverk. Alt hvad vi ser her i Kapstaden, vidner om en tidligere civilisation. Hollændere bebyggede denne del af

Bestigning af „Lion's Head" (Løvehovedet).

verden paa samme tid, som de oprettede kolonier langs med Hudsonbugten, det vil sige i midten af det syttende aarhundre. Og naar de byggede sine huse, forudsatte de, at ikke alene de selv, men ogsaa børn og børne-

børns børn til tredie og fjerde led skulde have nytte af dem. De plantede træer i lange rette alléer, der endnu er til pryd for kolonien, og de byggede sine broer og anlagde landeveie i den hensigt at skabe et nyt Holland af sine omgivelser.

Cecil Rhodes har vist sin forkjærlighed for hollandsk smag ved at vælge til sin bolig en af disse gamle hollandske huse, hvor han altid bor under sit ophold hernede. Før Jameson-historien nød Cecil Rhodes stor popularitet blandt de hollandske afrikanere, thi han viste altid respekt overfor alle deres nationale eiendommeligheder, og begge nationaliteter dernede samledes om ham som den kommende skaber af de engelsk-hollandske *Sydafrikas Forenede Stater*, hvori hver nation skulde glemme al skinsyge i dette forbund under ét flag, *det afrikanske.*

Kapstadens omgivelser kan lignes ved en stor prægtig park med en hel del vakre landsteder og villaer. Og sundt som klimatet er, forundrer det mig blot, at ikke folk fra andre verdensdele reiser hid i massevis for at søge hvile og rekreation.

Jeg kunde naturligvis ikke forlade Kapstaden uden at bestige Table Mountain, som er omtrent 3000 fod høit. Mine ledsagere ved den anledning var et medlem af regjeringen med frue og datter. I dette behagelige selskab faldt den tre timers lange marsch ganske kort, og da jeg udtrykte min beundring over den lethed, hvormed damerne klarede den temmelig anstrængende tur, forsikrede de mig, at alle unge kvinder i Sydafrika sætter megen pris paa friluftsliv og ofte foretager lange ture og fjeldvandringer.

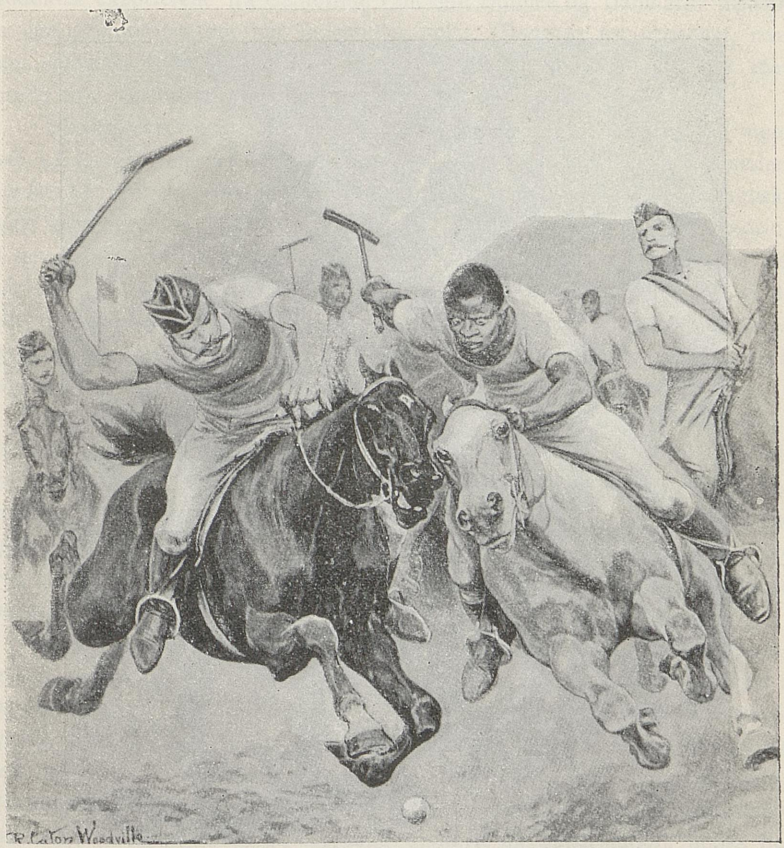
Udsigten fra „Taffelbjerget“ maa vel være en af de mest storartede i verden. Kapstadens havn synes saa nær under fjeldet, at man faar lyst til at forsøge om en godt kastet sten kan naa vandet. Luften var saa klar, at vi med lethed kunde følge hver gade i byen og tydelig skjelne de forskjellige offentlige bygninger. Hele fjeldets overflade kan lignes ved en uhyre svamp gjennemtrukket af vand fra utallige kilder. Et stort reservoir er nu bygget, hvor alt dette vand samles for at byen kan faa nytte af det. Det uhyre bassin var omtrent færdigt, da vi var der.

Der er ogsaa en anden fjeldtop, der hænger udover Kapstaden; den kaldes Løvehovedet, er ikke saa høi som „Taffelbjerget“, men betydelig mere vanskelig, om ikke livsfarlig, at bestige.

En sjelden fornøielse beredte ministeren, Sir James Sievewright mig ved en dag at tage mig med ud til sin gamle hollandske plantage nogle faa mil udenfor Kapstaden. Sir James taler med bred skotsk akcent, enten han benytter det engelske eller det hollandske sprog. Han er en meget populær mand og kan ikke stikke hovedet ud af kupévinduet ved en station uden straks at blive hilst af den halve forsamling paa platformen;

jeg tror, han kjender hver mand mellem Kap Agulhas og Zambesifloden og har rede paa hvers politiske standpunkt.

Sir James Sievewright bor i et smukt hollandsk hus omgivet af marker, bugnende af alslags frugt. Samlet paa denne flek jord saa jeg frugter som appelsiner, bananer, figener, ferskener, aprikoser, plommer,

Boldspil blandt kavalleriet.

nektariner, kirsebær, jordbær, pærer og æbler. Da den hede og den tempererede zone mødes her, bærer vegetationen præg af begge. Af trær saa jeg kaktus, kamfertræ, sørgepil, platan, gummitræ, forskjellige slags naaletrær, kastanje, løn, ask og alm, poppel, syrin, daddelpalme, oliventræ og sølvtræ. Der var mange andre sorter, hvis navn jeg ikke nu erindrer. Af blomster bemærkede jeg især roser, verbena, krysantemum, violer, rhododendron, asters, stedmodersblomst, oleander og myrt. En

ung dygtig, skotsk gartner havde opsynet med hele dette sted. En saadan mand kan tjene gode penge. Han havde i gage 180 kroner om maaneden foruden kost og logi. Til dette fik han ogsaa ti procent af alt, hvad han solgte fra plantagen. Dette skulde synes at være særdeles gode vilkaar og maatte friste mangen europæisk gartner til at søge sin lykke i Syd-Afrika.

Ved parlamentets aabning.

Ligesom alle andre Sydafrikanere, jeg traf, klaged ogsaa Sir James over negrenes daarlige, ustadige arbeide; han troede dog, at det nærmest skrev sig fra deres store drikfældighed, og han haabede regjeringen snart vilde rette paa dette ved et forbud mod salg af brændevin til indfødte. Han havde imidlertid sine tvil om, at det vilde gaa saa let med at faa denne lov istand, da flere af parlamentets medlemmer var interesserede netop i salget af spirituosa.

Noget der synes rent urimeligt er, at man i Dundee skal importere appelsiner fra Malaga og sukker fra Vest-Indien for at fabrikere marmelade, der sendes til Syd-Afrika for der, trods fragt og told, at sælges med gevinst. Her, hvor appelsiner vokser i massevis, og sukkeret ikke er længre væk end i Natal! Flere steder hernede lever folk hovedsagelig af produkter exporterede fra California, Chicago, Dundee og Danmark, medens de lige udenfor sin dør har fødemidler nok. Dette er for urimeligt, naar man betænker Kapstadens uhyre afstand fra disse exportsteder, saa man skulde tro, der snart maatte blive en forandring i det.

Slaveri er et ord, der nu ikke taales mellem sort og hvid. Ingen hvid afrikaner vilde nu for tiden vove at tale slaveriets sag i Kapstaden, mindst af alle en afrikansk boer; men de mest dannede og praktiske hvide plantageeiere i Syd-Afrika saa nok gjerne, at der blev en forandring til det bedre i forholdet mellem herre og tjener. De negter ikke at betale de sorte fuld valuta for deres arbeide, og lovene gjør sit til, at de ikke tør andet end behandle dem godt; man skulde derfor synes, at loven ogsaa burde sørge for, at arbeidet virkelig blev udført og ikke forladt halvfærdigt.

Jeg lagde med forundring mærke til, at det offentlige bibliotek i Kapstaden aldrig blev besøgt af negre. Jeg spurgte en dag bibliotekaren, om sorte var forbudt adgang til biblioteket. Han sagde, at det var saa langtfra, at det netop var indrømmet dem enhver lettelse til at kunne benytte det; men de havde vist sig fuldstændig uden evne til at gjøre brug af det. Og Kapstaden betaler dog aarlig en stor sum penge til negrenes opdragelse.

Kapstaden er en meget vel reguleret by med vakre, vel vedligeholdte og rene gader, noget byens indvaanere dog ikke var enige med mig i, da de, forvænte ved de udmerkede landeveie, var meget fordringsfulde overfor sine gader. Man ser her folk fra alle verdens kanter trænge sig frem mellem hverandre i gaderne; malayen i sin turban og flagrende silkekappe, negre, hinduer, mulatter og hvide af omtrent alle nationaliteter. Da Kapstaden er en betydelig sjøhavn og flaadestation, findes her altid en broget masse fremmede sjøfolk, ligesom officererne i sine forskjellige uniformer bidrager til det brogede liv i gaderne.

Politiet her er udmerket, og jeg maatte mangen gang beundre deres dygtighed og gode opførsel; de har fuldt op at gjøre ogsaa, da her ingen mangel er paa drukkenbolte og andre urostiftere.

En historisk randbemerkning.*)

(Ved redaktøren).

I december 1889 døde Jefferson Davis, ekspræsident for Nordamerikas Konfødererede Stater og leder for et af verdenshistoriens største „oprør", — døde fredelig paa sit landgods ved Mississippifloden. Jeg boede paa den tid i en af Sydstaternes større byer, Macon i Georgia, hvor Jefferson Davis en tid havde opholdt sig, og hvor han havde slegtskabsforbindelser, hvor der ogsaa blev gjort store anstrængelser for at faa ham begravet, — og hvad jeg der blev vidne til, forekommer det mig værd at omtale som en af de mange ting, der vidner om, at verden dog ikke er fuldt saa slet, som den ofte faar ord for at være.

Jefferson Davis eller Jeff Davis, som man oftest hørte ham kaldt, var mere end de fleste ledere sin sags fuldstændige inkarnation. Han var Syden i de dage. Han var „Oprøret". Han var de nyskabte Konfødererede Stater. De var saa godt som udelukkende hans skabning. Han fik istand verdenshistoriens voldsomste og største oprør, organiserede en ny statsenhed i ly af rifler og sabler, satte svære armeer i felten, skaffede sin stat anerkjendelse, indgjød det nye „folk" endeløs tro og begeistring, holdt det sammen som en sluttet trop trods nederlag og modgang, førte en million mand i felten, og gav først tabt med sit folk, efterat der absolut ikke fandtes mere at gjøre modstand med.

Det var Davis, som hele tiden førte Sydens sag gjennem de tider, der gik forud for oprøret. Han var sydstatsmændenes *hjerne* i kongressen. Da øieblikket kom til at handle, var det ham, som vovede at føre an, at tage ansvaret for det hele, at tale ud. Han, der forfattede den nye konfødererede grundlov, organiserede forsvaret, skabte armeer, fik det hele folk i vaaben, skaffede penge, tillid og kredit; han, der holdt tro og begeistring vedlige, da nederlagenes tid kom; han, der forstod at holde en „tabt sag" gaaende maaned efter maaned gjennem alle de vanskeligheder, som pengemangel, militære nederlag, et forarmet folk og udtømt land kan bringe tilveie.

Syden tabte. Men først efter at have gjort en modstand, der fyldte og maa fylde enhver med beundring. De sloges, saalænge der var vaaben og mænd at slaas med. Omtrent den hele mandlige befolkning var under vaaben. Landet var ruineret. Hver skilling var opbrugt, og krediten langt overskredet. Kvinderne havde solgt og givet, hvad de eiede. Til denne

---

*) Fremkommer nu i anledning af den maade, hvorpaa grækerne tog sit nederlag.

dag ser store dele af Syden ud, som havde pest, orkan og vandskyl herjet der og ødelagt alt. Det tog tredive aar, før landet kunde begynde at reise sig igjen og da kun ved fremmed kapital og tildels fremmed energi. Staterne vrimlede i en aarrække af halte og allehaande krøblinger. Jordegodserne forfaldt, fordi eierne ikke havde penge til at drive dem. De rigeste slægter var forarmede. Det var en kamp, man med fuld ret kan kalde „til sidste blodsdraabe“. Først da alle muligheder var udtømte, da landet laa udmattet, slaaet til jorden, da det ikke længer *kunde* gjøre modstand, gav det sig. Derfor kunde ogsaa sydlændingerne gaa fra sit nederlag, ødelagte, forarmede, halvdelen af dem sønderskudte, men med løftet pande, stolte. Derfor *taler* man den dag idag i Syden om nederlaget, taler aabent derom, uden skamfølelse, kalder det „vort store nederlag“ og udtaler ordet nederlag, som var det seir, de tænkte paa. De føler det halvt som seir. De tabte alt, men vandt en heltemodets, loyalitetens, fædrelandskjærlighedens tradition, der synes mere end opveie tabet. Hver sydlænding er stolt af kampen. Digterne besynger den. Børnene opdrages paa den. Og hvert aar smykkes de „faldne heltes“ grave hele Syden over paa en bestemt dag af hundre tusen kvinde- og børnehænder. De føler nederlaget som en ulykke, fædrene bar med uforligneligt heltemod og fædrelandssind.

Og her er en af de vakre ting i forbindelse med denne sag. Det er „menneskeligt“, siger vi, naar en sag *tabes*, naar en leder fører os til knusende nederlag, da, som grækerne nu, at vende os mod ham og overøse ham med had og bitterhed, give ham skylden for det hele. Det *var* jo først og fremst Davis's skyld, at Syden blev ødelagt, at det i en menneskealder maatte ligge som i et mareridt af lidelse. Men i dette tilfælde viste det sig at være menneskeligt at forblive loyal mod føreren til det sidste og at værne om den faldne chefs navn, ære og minde ømt, ridderlig, utrættelig som en moder om sin kjæreste søns.

Jeff Davis førte Syden til nederlag; men Syden har aldrig bebreidet ham det med en stavelse. Tvertom det kunde ikke have æret ham mere, ifald han havde bragt det den største seir. Det har ydet ham, den faldne, en frivillig nationalbelønning; man har vedblevet at se op til ham, at titulere ham „leder“. — Jeg synes det er vakkert og stort. For mig var det nok til at gjøre mig Syden kjært. „Han førte os, hvor vi selv vilde,“ hed det, „vi var voksne mænd, som selv vidste, hvad vi gjorde; vi fulgte ham med aabne øine. Hans tro var vor tro, hans maal vort. I ham brændte klarest den aand, som fyldte os alle. Vi lagde vor sag i hans hænder. Han skjøttede den mesterlig. Han gjorde alt, hvad menneskemagt evner. Han tjente os med aldrig svigtende troskab og energi. Havde vi seiret, vilde Davis's navn blevet et af dem, som al verdens skolebørn

lærer at udtale med begeistring og kjærlighed sidestillet med Garibaldis, Cavours, Kosciuskos, og som statsmand med Gladstones, Gambettas. Han gjorde sit med geni saavelsom med flid. Vi gjorde vort. Alt, vi magtede. Men overmagten var os for stor. Vi tabte; men tabte med ære. Han, der var vor fører, maatte føle nederlagets bitterhed dybest. Over ham gik alt had mod os og vor sag ud. I hans bryst samle sig alle de giftige pile, der var rettede mod os. Og saa skulde vi forlade ham eller endog vende os imod ham i livets tungeste stund? — Nei, gudskelov, *saa* dybt faldent er ikke Syden endnu. Hil dig, vor tabte sags store, ædle fører. Folkets kjærlighed er din, trods alt, i fuldeste maal!"

Jeg mener, det er stort, naar et helt folk føler saaledes. Det er værd at se *den* side af livet ogsaa.

Og saadan *var* den almindelige stemning i Syden.

Der tales om folkesorg. To gange har jeg for min del oplevet at se noget, der kan kaldes saa. Den ene gang var, da telegrammerne meldte, at præsident Garfield var blevet skudt. Den anden gang, da oprørerchefen Jefferson Davis døde. Den første gang var dog sorgen blot almindelig menneskelig medfølelse blandet med harme mod nidingen. Garfield var ingen særlig fremragende mand, — en i det hele bra og velmenende mand, som folk havde agtelse for. Men han havde netop naaet frem til præsidentværdigheden, da skuddet faldt. Det var, fordi han var præsident, at han faldt. Folk saa og følte den rent almenmenneskelige tragedie i dette, og de letrørte amerikanere sørgede med den familje, som telegrammerne viste staaende om præsidenten, og led med den *mand*, som laa saaret og lidende.

Anderledes var det i det andet tilfælde. Her var sorgen virkelig et folks sorg om en afholdt og beundret høvdings baare. Sjelden er vel en kronet fyrste bleven fulgt til graven af saa egte en folkesorg som denne faldne høvding, oprøreren, der var skyld i sit lands nederlag og ødelæggelse. Frivillig stængtes alle forretninger i Sydstaterne, kirkeklokkerne kimede, byerne dækkedes af sørgeflag og husrækkerne ofte af udhængte tøier i de konfødererede farver blandet med sort. Der taltes i dæmpede toner. Folk, som ellers var lidet for at udtrykke sine følelser, mødte op sortklædte med alvorlige ansigter, og talte man til dem, fik man ofte høre: „Han var en *gentleman*, — en fuldblods gentleman." Statsstortingene sendte kondolenceskrivelser til familjen og gav udtryk for folkesorgen. I alle byer holdtes sørgegudstjenester og mindefester paa begravelsesdagen.

Mon verdenshistorien kjender noget lignende tilfælde af hyldning af en *falden* chef, en mand, hvis planer mislykkede, en oprører, der har ført en hel nation til ødelæggelse?

Jeg var tilstede ved sørgehøitidelighederne i Macon. De forekom mig som noget af det mest gribende og storslagne, jeg har overværet. Saa forekommer det mig, høver det sig for *slagne mænd* at tale. Der var, ved siden af den ømmeste loyalitet og beundring for den døde chef, en mandig dvælen ved selve nederlaget og fortiden. „Gud ske lov, udtaltes der i det væsentlige, vi sloges saa godt, vi magted og evned; vi holdt ud, saalænge vi kunde. Vi vandt et stykke historie om ikke andet, som vi tør bede Sydens mødre med stolthed fortælle sine børn. Men vi tabte. Vi og vor leder tabte. Som han bar det tungeste arbeide, fik han bære nederlagets største bitterhed. Ogsaa derfor beder vi, som fulgte ham, vi, som med glæde vilde fulgt ham længer, de nye slægter aldrig at glemme Jefferson Davis, „vor tabte sags ædle fører," at mindes ham ikke blot som store mænd ellers mindes, men med al den ømhed, inderlighed og kjærlighed, vi skylder den, der har tabt og lidt for os. — Vi tabte. Vi mente, at vi havde ret. Og vi gav liv og alt for det, vi betragtede som ret. Vi vilde gjøre det samme igjen under de samme forhold, gaa lige langt, lægge vort land øde paany for den samme sag. Vi mener fremdeles, at sagen var ret og god, som forholdene dengang var. Men vi tabte, og nye forhold har gjort vor sag til et minde blot. Der er ingen sydlænding, som idag vilde ønske oprettet, hvad vi dengang kjæmpede for. Der er ingen, som ikke *nu*, da stridens bitterhed er borte, indser og indrømmer. at det vilde været en ubodelig ulykke, ifald to republiker istedenfor én var vokset op i Nordamerika. Og trænger unionsflaget paany forsvar, vil vi mænd af Syden samles om det og slaas for det, som vi i '60 sloges imod det. Vi har bøiet os loyalt for afgjørelsen i alle dele. Vi beklager til denne dag, at den i alle punkter blev som den blev. Men vi udkjæmpede sagen dengang. Der er ingen lyst til at optage den paany. Vi lærte paa valpladsene at agte de Nordens mænd, vi før havde foragtet som kræmmere. Vi læste i deres øine under kanontordenen en aand i slægt med vor egen. Vi fandt hinanden under sværdbuerne . . ." osv.

Personlig omtaltes Davis i Syden altid som den „bedste type paa den *sydlandske gentleman*". Der er i alle hans udtalelser en vis fornemhed, aristokratisk finfølelse og frihedssind, blandet med en patriotisme, tro og rolig begeistring, der virker overmaade tiltalende.

Men der var en anden side ved sagen, ikke mindre vakker end Sydens loyalitet mod sin uheldige chef, — nemlig det seirende Nordens tolerance overfor en oprører, som havde paaført landet historiens blodigste borgerkrig.

I gamle dage vilde en krigsret have gjort kort proces med Jeff. Davis og de andre førere. I nyere tid i Europa vilde han i hvert fald være bleven indespærret i et taarn eller landsforvist. Men det seirende Norden tilgav, — tilgav og glemte uden videre, helt og fuldstændig. Og Jeff. Davis fik leve i fred og ro paa sit landgods *midt iblandt sine egne,* fremdeles i stadig forbindelse med dem. Frit fik han reise om i staterne og lade sig hylde. De gamle konfødererede flag fik vaje for ham. Med militær pragt blev han uhindret modtagen i byerne. Rundskrivelser og bøger fik han udgive. Og husker jeg ikke feil, sendte præsidenten en kondolenceskrivelse til enken, mens sørgeflag hang over et par af *Unionens* offentlige bygninger.

Hvert aar vajer det konfødererede banner — oprørsflaget — over de skarer, som flokker til kirkegaardene for at kranse de faldne soldaters grave. Ja i de sidste aar har de gamle fiender, nordstatsfolk og sydstatsfolk slaaet sig sammen om at mindes de faldne og smykke deres grave. Konfødererede kvinder har lagt blomster paa de mænds grave, som i god tro var med om at herje deres land og nedskyde deres brødre, og nordstatskvinder har gjort gjengjæld overfor de konfødererede kvinders faldne brødre. Det har været paa tale at tilbageskjænke Sydstaterne alle de flag og faner, som i krigen erobredes og bragtes til Norden. I Chicago har sydstatsmænd, under tilslutning af Nordens soldater afsløret et mindesmerke over de der begravne „oprørere". Konfødererede soldater er blevne modtagne med aabne arme ved sammenkomster af de gamle nordstatssoldater. Og nu ved afsløringen af Grants monument i New York deltog baade Nordens og Sydens veteraner i det militære tog. Og overfor Sydens sørgefester i anledning af Davis's død, — landesorg over oprøreren — forholdt Norden sig stille og taus, delvis endog sympatetisk; kun en del umulige maatte forstyrre den vakre begivenhed ved hysteriske udfald, hvorpaa dog faa gav agt.

Der er vist megen useldom iblandt menneskene; men maa det ikke i lys af kjendsgjerninger af denne art medgives, at der findes meget vakkert og prægtigt ogsaa iblandt dem? Der var noget i hine dages tildragelser, forekommer det mig, som maatte have stemt endog en pessimist til tro og haab, og ladet ham føle, at verden sandelig gaar ganske raskt fremad, ikke bare i jernbanebygning og industri, men ogsaa i menneskelighed, i karakter og i god vilje blandt menneskene.

Hvorledes engelske rigmænd lever.

Der er i England 60 adelsmænd, som vedligeholder „landsteder“, eller vel rettere slotte paa landet, hvor betjeningen bestaar af mellem 200 og 600 mand foruden dem, der beskjæftiges med godsets jordbrug eller lignende. De 2—600 er staldkarle, gartnere, tjenere, opvartere, fast ansatte snedkere, maskinister osv. Den kvindelige betjening er heller ikke medregnet i tallet. Man vil let forstaa, at et saadant landsted maa være noget ganske „kongeligt“. Det staar der aaret rundt med sin faste betjening, mens eieren og familje kun opholder sig der i nogle maaneder af aaret, — ofte slet ikke paa flere aar. Foruden dette landsted vedligeholder altsaa ogsaa disse 60 adelsmænd et noget lignende etablissement i London og mange af dem desuden en „fyrstelig“ dampyacht.

Foruden disse 60 er der 200 andre adelsmænd, hvis landsteder er saa meget mindre, at de klarer sig med en fast betjening paa fra 90—170 mand foruden kvinder og jordarbeidere. Og endelig kommer i en tredje klasse 640 adelsmænd, hvis landsteder klarer sig med en fast betjening paa 50—90 mand foruden kvinder og jordarbeidere.

Tilsammen 900 adels- eller rigmænd, med landsteder, hvor den faste mandlige betjening alene, fraregnet jordarbeidere osv., overskrider 50 mand. Over mindre etablissementer føres der ingen bøger. De regnes ikke.

— Og hvad godt faar *befolkningen* i de egne, hvor disse svære godser er beliggende, for disse udlæg og denne kapitalkoncentration?

Noget udbytte faar den. Den faar som oftest, i det mindste paa visse dage, adgang til godsets park, ligeledes til dets skove. Paa visse dage og klokkeslet faar den ogsaa lov til at komme ind i haven og se paa blomsterne og al anden herlighed. Som oftest vedligeholder ogsaa eieren til fri afbenyttelse lege- og idrætspladse. Han venligeholder et par kirker og en eller to skoler. Ligeledes tager han sig af historiske bygverker og ruiner paa sit gods. Hans malerisamling kan gjerne ogsaa besees til bestemte tider mod udstedt tilladelse.

Enkelte af eierne giver desuden befolkningen ikke saa faa gratis fornøielser og behageligheder. Mange hundre historiske bygverker vedligeholdes uden vederlag for nationen af godsbesiddere. Saaledes vedligeholdes Haddon Hall, den vakreste Tudor-bygning i England, af hertugen af Rutland. Ingen bebor den, den staar der blot til beskuelse for alle og enhver. Vedligeholdelsen er fuldkommen, og hertugen kunde let leie den bort for 50—60,000 kroner om aaret. Men denne indtægt ofrer han tilligemed vedligeholdelsesomkostningerne til nationen.

Imidlertid: trods alt dette ædelmod, er der vel neppe en nordmand, som ikke ved læsningen af saadanne ting føler sig taknemlig, fordi det om vort land kan synges med sandhed

„Hytter og hus, men ingen borge.“

Hvor snille end de store herrer var, saaledes for et helt distrikts befolkning at leve i den udstrækning paa en enkelt mands naade, maatte være ydmygende og i længden demoraliserende.

Jeg aner bag den sorte sky
den sol, som frem vil bryde,
jeg aner under blaablank is
de straa, som op vil skyde,
jeg aner bag den store sorg
den rene lyse glæde
og trukket gjennem livets splid
en stærk og gylden kjæde.
Jeg aner bag den mørke nat
et hav af morgenrøde,
og bag den store dødens nat
der ser jeg livet gløde!

12te februar 97.

E. F.

Forskjellige meddelelser.

— Afsløringen af det nationale gravmonument over general Grant i New York for nogle dage siden var en vakker festlighed. Monumentet er en ganske storartet bygning, der minder om Napoleons grav i Paris. Det er bygget ved bredden af Hudsonfloden. I afsløringsceremonien deltog soldater og officerer fra begge de arméer, som i borgerkrigen kjæmpede mod hinanden — baade de mænd, som Grant førte, og de som han slog. Ogsaa Sydens statsmænd deltog. Denne Sydens følelse overfor Grant er intet nyt. Skjønt det var ham, der knækkede Sydens magt, slog dens arméer og tvang den til underkastelse, har han dog altid været populær i Sydstaterne, hvor de forstaar at agte og ære en dygtig, tapper og ærlig modstander, især naar denne efter seiren viser sig saa ædelmodig, som Grant gjorde. Da regjeringen vilde udnytte seiren og yderligere kue Sydstaterne, lagde Grant sig imellem og talte for glemsel af og tilgivelse for alt. De ord, han ved den leilighed benyttede, er blevne klassiske i Amerika og pryder nu monumentets portal „*Lad os have fred!*“ — Han udtalte sig ogsaa sterkt imod krigens barbari og mente, at den dag er nær, da den sunde fornuft vil erstatte den med voldgift mellem nationerne. Om denne udtalelse mindede ogsaa Mc. Kinley i sin afsløringstale. — Vakkert maa det have været at se i toget mænd, der i sin tid kapitulerede til Grant. At saadant kan ske er jo ogsaa i sig selv vidnesbyrd nok om, at det nye Amerika i Grant havde en borger, det kan være stolt af.

Negrenes literatur.

(Efter **Maurice Muret** i „*Bibliothèque Universelle*“).

Videnskaben om folkedigtning har i det Mørke Fastland fundet et nyt og umaadeligt arbeidsfelt, og de allerede indvundne resultater af missionærers, reisendes og sprogforskeres studier aabner os udsigt over en verden, der ikke er saa nedsunken i dyrisk stupiditet, som vi har været tilbøielige til at tro. Det er netop en opgave for vor demokratiske tidsalder at studere de primitive frembringelser af folkenes fantasi og vid, og anvendt paa barbariske folkeslag er dette studium endnu nødvendigere og frugtbarere paa overraskelser. Det bør med rette ledsage civilisationsverket blandt de vilde folk; thi europæeren vil ikke kunne øve nogen gavnlig indflydelse paa det primitive menneske, medmindre han søger at forstaa dets karakter og gjøre sig bekjendt med dets traditioner.

„*Kringsjaa*“ har tidligere bragt en artikel om eventyr og sagn hos visse muhammedanske nordafrikanske stammer. I det efterfølgende vil der derfor blot blive talt om de egentlige afrikanere, som taler ikke-arabiske sprog.

Den første, som forsøgte at overføre noget, der kunde kaldes afrikansk poesi til europæisk, var Herder, som i den antologi, der heder „Folkenes stemmer i sange“ ogsaa tog med et dusin folkeviser, som han foregav at have fra Madagaskar. Men disse stykker er blot en ordret oversættelse af nogle madagassiske sange, som de Parny udgav i 1787, og som ikke havde andet madagassisk end titelen. Parny var født paa øen Bourbon, og hans lange samkvem med folk fra Madagaskar havde gjort ham fortrolig med deres sæder. Han fandt det originalt at lægge sine egne stemninger i en madagassers mund og anede ikke, at denne literære spas skulde føre den lærde oversætter af folkesange bag lyset.

Imidlertid er det først i vor egen tid, at sprogmænd for alvor har begyndt at studere de indfødtes mundarter og derigjennem at bane veien til deres myter og poesi. Endnu er naturligvis paa langt nær ikke alle materialer samlede, og man gjør sig en idé om, hvor vanskeligt dette arbeide er, naar man erindrer, at hos de fleste negerfolk *eksisterer ikke den skrevne literatur*. Man maa samle alt fra folkets egen mund. Men udforskerne af den „afrikanske sjæl“ har samme krav paa taknemmelighed som de dristige reisende, der baner sig vei ind til kontinentets indre. Takket være deres arbeider, holder den paa at forsvinde den fordom, som bragte europæeren til at sætte den sorte omtrent paa dyrets nivaa. Vi ser

nu i Afrikas neger en slegtning, vistnok underlegen mennesket af den hvide race, men utvilsomt udviklingsdygtig. Underlagt en række historiske fataliteter og daarlige klimatiske forhold er afrikaneren forbleven i en vis aandelig umyndighedstilstand; men intet tyder paa, at han bestandig skal forblive i denne. En hurtig oversigt over hans literatur vil vise os, at de lidenskaber, der bevæger hans barnesjæl, er de samme, som faar vore hjerter til at slaa.

Der er modsætninger mellem sorte og sorte, saavel med hensyn til sprog som legemsbygning, ligesaa udpræget som mellem Europas hvide og det yderste Østens gule mennesker. De centralafrikanske stammer skiller sig fra Nordafrikas ikke blot i race og sprog, men ogsaa i religion. De er for størstedelen hedninger; alligevel er der en hel del hamitisk talende folk og endog mange af Bantufolket, som har antaget Islam. Det halve Afrika fra tangen ved Suez til Nigerflodens kilder bøier sig for Muhammeds lov. Denne Islams sterke vækst har givet anledning til mange eiendommelige fænomener. Saaledes er Souheli f. eks. fanatiske muhammedanere, men deres nationale heltedigt *Liongos sang*, som de endnu den dag idag istemmer ved festlige leiligheder, indeholder flere hedenske end muselmanske elementer. Paa nogle sjeldne undtagelser nær har muhammedanismen absorberet hedendommen overalt, hvor den er kommen i berørelse med den, og der vil gaa lang tid hen, før den europæiske civilisation og kristendommen kan bringe en modvægt mod muhammedanismens indflydelse paa det sorte fastland.

Forskerne har udstrakt sine undersøgelser i Afrika til alle arter af folkedigtning. De har samlet ordsprog, gaader, sange, legender, religiøse traditioner, fabler, historier om dyr osv. Alt har naturligvis ikke den samme værdi i denne allerede temmelig rige fortegnelse. Sandt at sige er den literære værdi af disse verker aldrig betydelig. Der knytter sig en anden slags interesse til dem: de afslører i mange smaatræk eiendommeligheden ved negernes temperament. I denne henseende er igjen ordsprogene de lærerigste. Som forsøg paa at udtrykke simple almindelige ideer i en koncis form repræsenterer de vel menneskets første instinktive anstrængelse for at skaffe sig et literært sprog. De følelser, som negrenes ordsprog og mundheld aabenbarer, tyder paa en aandstilstand, der i meget ligner vor egen. De fleste af deres ordsprog har tilsvarende udtryk hos andre racer: „Den, som begiver sig til et fremmed land, maa ikke synge solo, men deltage i koret," siger man i en bantu-stamme. Vi udtrykker den samme idé, naar vi siger: „Man maa tude blandt de ulve, man er sammen med." Et fransk ordsprog siger: „Vor herre skaaner klippede sauer for vind," og et negerordsprog har den samme tanke i dette: „Naar oksen ingen hale

har, da holder Gud fluerne afveien."*) Vi siger: „Man maa ikke sælge skindet, før bjørnen er skudt," og Souheli: „Du skal ikke skjære til klæder, før barnet er født." Af de fænomener, som de iagttager i naturen, trækker negrene lærdomme, som beviser, at en instinktiv naturreligion slumrer paa bunden af deres formørkede forstand: „Naar hønen drikker vand, da giver den Gud ære." Et drag af resigneret tristhed gaar igjennem denne remse, som er populær hos Souheli: „En fattig mands høne verper ikke; og selv om den verper, lægger den sig ikke over æggene; og selv om den lægger sig over æggene, ruger den ikke; og selv om den ruger, bliver der ingen kyllinger; og selv om der bliver en kylling, kommer glenten og snapper den."

Man har ofte sagt, at slaveriet, flerkoneriet og den skik at kjøbe sig kvinder har ødelagt enhver familiefølelse blandt negrene. Denne paastand er alfor absolut. De følgende ordsprog fra Souheli beviser tvertimod, at de kan have en sterk familiefølelse:**) „Din mor er din anden Gud." — „Selv et vanskabt barn er sine forældres pryd." — „Et barn kan dræbe sine forældre, men forældrene vil aldrig formaa at dræbe sit barn." — „Den, som ikke vil høre sit barn graate, maa selv graate."

Folkevisdommen lærer endelig Afrikas primitive folk ligesaavel som Europas civiliserede nationer mistillid overfor kvinden: „Elsk din kvinde, men giv dig ikke hen til hende uden at være paa vagt," siger Uslofnegrene. Og Souheli: „Betro ikke dine hemmeligheder til en kvinde." Og fremdeles: „Ordet kvinde betyder fjas." Det lyder jo aldeles parisisk.

Negrenes aandelige adspredelse er af en elementær simpelhed. De underholder sig med jagthistorier, krigseventyr, lette spil og gaader og rebus. Tyske missionærer i Usambara har samlet en hel mængde slige gaader, der gjerne svarer til dem, man i Europa opgiver for smaabørn, slige som denne: „Se der er den! der er den! fang den, hvis du kan! — Hvad er det?" Svar: skyggen. Eller: „Hvad er det for et hus, som ikke har nogen dør?" Svar: ægget.

Negrenes gaader er forøvrig ikke altid saa simple. Under en allegorisk form udvikler de ofte tanken til hele smaa fortællinger. En engelskmand har saaledes blandt zuluerne opdaget en gaadeallegori, der næsten ord til

*) Læseren maa ikke forundres over at se „Gud" saa ofte nævnt i negrenes literatur. De er nemlig ikke, som man hyppig tror, fetischdyrkere i dette ords absolute mening; de er snarere overtroiske deister. De tror paa en eneste Gud, alle tings skaber og opretholder; men de tilstaar, at de ikke ved det ringeste om hans væsen.

**) Lad os i denne anledning minde om, at den sum, som beileren betaler sin tilkommendes fader, ikke er „prisen" for hende. Summen deponeres blot som en garanti for, at ægtepagten overholdes. Hvis manden mishandler sin kone, fortaber han retten til denne sum, men hvis han paa den anden side har vægtige grunde til at skille sig med sin kone, faar han tilbage den deponerede sum.

andet svarer til den, som Menenius Agrippa aar 502 før Kr. fortalte til plebeierne paa det hellige bjerg — om lemmerne, der ikke længer vilde tjene maven.

Et trin over ordsprogene og gaaderne i det literære hierarki finder vi blandt negrene en overflod paa sange. Sangen spiller blandt negrene omtrent den samme rolle, som komedien i Grækenland paa Aristofanes's tid, eller som pressen i de moderne stater. Den udpeger til dom mistænkelige individer, den haaner nationens fiender, den forherliger de seirende høvdinger. Som oftest er den improviseret, eller den tildigtes ialfald af hver fantasifuld sanger nye vers og vendinger, eftersom det kan passe for situationen. Negersangerne smigrer gjerne sit auditorium. Saaledes fortæller en engelsk missionær og sprogforsker Steere, at han engang paa Zambesefloden blev hædret med smigrende improvisationer af baadfolkene, der ledet af en forsanger begyndte at synge om alle de fordele, landet havde af de gode hvide mænds ophold der.

Men ellers er sangerne sjelden saa gunstig stemt mod europæerne; de lægger som regel et fiendtligt sindelag for dagen. De satiriske vers, som snøvles over de hvide, vilde kunne fylde store bind; men dem er det naturligvis ikke let for forskerne at faa fat i.

De hedenske stammers gudsdyrkelse indbefatter en utallighed af ceremonier ledsagede af sang og recitativ. De musikalske partier ledsages igjen af danse og kontradanse efter fast foreskrevne regler. Korene gjentager prestens eller troldmandens ord. *Wagangana* eller fetischpresterne blandt Pokomo-folkene har i sit repertoire en sang, der har den specielle kraft at drive de onde aander ud af kvinderne. Presten henvender sig til guden og bønfalder ham først om at skjænke mændene af stammen en rigelig høst og lykkelig jagt og fiske, derpaa føres den syge kvinde frem, og han synger sangen for hendes helbredelse — „for at hun igjen skal staa op og knuse kornet og koge til maaltiderne."

Med hensyn til komposition er negrenes sange vidt forskjellige blandt de forskjellige stammer. De deles gjerne i strofer og har gjerne en overflod af rimede stavelser. Imidlertid nøier ogsaa øret hos mange stammer sig med en simpel assonans. Den musikalske sans er meget udviklet blandt de sorte. Men en europæer, som første gang overværer en negerkoncert, vil ikke føle sig slagen af dens vellyd; man maa vænne sig til den, før man virkelig føler nogen nydelse derved. Negermusiken er langtfra, som man hidtil har troet, en støi uden lov. Den følger regler, der er ligesaa faste og præcise som den europæiske musiks. „Sangen om Liongo" blandt Souheli betegner maaske en af negrenes mest lykkede musikalske ydelser. Den ovenfor nævnte Steere, der har hørt den mange gange, erklærer, at musiken til Liongo minder meget om de gregorianske hymner.

Omkvædene i negersangene synges ikke paa samme melodi som resten af stykket. De er ofte, som ogsaa tilfældet er med mange europæiske omkvæd, uafhængige af versets mening, og Steere har i Zanzibar fundet sange af denne art, med omkvæd, der var uforstaaelige endog for de indfødte selv. Disse stykker var blevet ført fra det indre af slaver, som indblandet i nye stammer omsider glemte sit eget sprog og lidt efter lidt blev ordene i deres sange oversatte til det nye sprog, og omkvædet blev igjen som en uforstaaelig levning af den oprindelige sang.

Den øverste klasse af negrene repræsenteres af troldmændene. Disse bevarer med omhu alle erindringer, der vedrører stammens historie, samt de kosmogoniske traditioner. Disse sidste giver forklaringen til verdens oprindelse, menneskets skabelse og dødens indtræden i verden, eller de søger at forklare visse naturfænomener, aarstidernes skiften, dag og nat, flod og ebbe. Det er overflødigt at bemerke, at disse forklaringer ingenting forklarer, men ikkedestomindre betragtes de som hemmeligheder af den allerhøieste betydning. Den menige mand maa ikke indvies i dem, og troldmændene vilde uden tvil blive optændt af nidkjærhed, om de anede, at deres mysterier omtaltes og det endog paa en respektstridig maade i de hvide vantroendes tidsskrifter.

Negrenes kosmogoniske myter skriver sig uden tvil fra den graa oldtid. Vi kan slutte dette af den dybe ærefrygt, hvormed de ordret forplantes fra slægt til slægt. Disse myters natur bestyrker os i den mening, at den primitive menneskehed har levet paa et fond af fælles ideer, der har afveget lidet indbyrdes paa de forskjellige steder. Hos Timvi-folket træffer vi f. eks. Atlas-myten igjen. De ved at berette om en kjæmpe, som bærer jorden paa sine skuldre. Jorden forestiller de sig som en cirkelrund flade. Efterhaanden har jordens og kjæmpens hoved gaaet sammen til ét i forestillingerne. Markens græs og træer er blevet til haarene paa hans hoved, og dyr og mennesker af enhver art — til utøiet i denne mægtige manke! Naar kjæmpen bliver træt af at staa i den samme stilling uafbrudt, skutter han sig og frembringer derved jordskjælv. Denne Timvistamme nærer den samme opfatning som folkene med jødisk-kristne traditioner, at døden og det onde er kommet ind i verden ved et enkelt menneskes fald. Negrene paa guldkysten fortæller om dødens oprindelse en mængde legender, der kan afvige fra hverandre i smaating, men hvis væsentlige træk er følgende: I begyndelsen var jorden ubeboet. Men en dag under et voldsomt regnskyl klatrede syv mennesker ned fra himlen ad en kjætting. De slog sig ned paa jorden, voksede og forplantede sig. De blev snart saa talrige, at uro begyndte at snige sig ind paa deres sind. Og de tænkte ved sig selv: „Hvis ingen forsvinder, saa vil der snart ikke være plads til os alle i verden.“ Da sendte Gud en gjed for

at sige til menneskene: „Der er en ting som heder døden, som en dag vil komme og overraske eder. Men I skal alligevel ikke vorde fortabt. Den skal bringe eder tilbage til Gud, som er i himlen," Gjeden begav sig paa vei med dette budskab, men netop idet den skulde træde ind i den by, hvor menneskene boede, opdagede den en prægtig busk og gav sig til at gnave paa løvet. Gud, som saa, at gjeden glemte sit hverv, sendte da et dumt faar, som vistnok kom frem, men tog feil af det, det skulde sige og talte saaledes: „Gud lader eder sige, at døden kommer og overrasker eder, og dermed er I for bestandig fortabt."

Endelig er den afrikanske literatur rig paa historier, hvor forskjellige dyr figurerer som personer. De afrikanske dyrefabler er dog som oftest af ringe literært værd. Den forvirring, som hersker i negrenes barnlige hjerner, spores i den mangel paa enhed og plan i allegorien, hvormed de alle særmerker sig. Ligesom i de europæiske fabler betegner løven styrke og adel, hyænen brutal kraft og dumhed, leoparden kraft og mangel paa lune; hunden lumpenhed og feighed; ræven eller sjakalen inkarnerer sluheden.

Man overraskes ved at træffe paa de samme personligheder og de samme anekdoter i de afrikanske fabler som i de æsopiske. Et interessant problem stiller sig ved dette sammentræf, og den tilstrækkelige forklaring er endnu ikke given. Maaske man vil kunne finde en fælles kilde for alle disse fortællinger langt tilbage i de forhistoriske tider. Man har ialfald fundet uimodsigelige beviser paa, at det buddhistiske Indien er udgangspunktet for de fabelkredse, der er komne til Europa. Det vilde intet umuligt være i at søge den samme oprindelse til de fabler og dyrefortællinger, der cirkulerer i det mørke fastland. Berberne kan have været mellemmænd og udbredt i det centrale og vestlige Afrika historier, som de havde hørt af araberne, og som disse igjen havde bragt fra Indien.

Vi gjengiver her en af de mere spirituelle dyrefabler; den er fundet blandt somalierne og er bedre end den tilsvarende hos Æsop.

„Løven, hyænen og ræven", heder den.

Løven, hyænen og ræven begav sig sammen ud paa jagt; de fangede et faar. Løven sagde da: „Vi skal dele byttet." Og hyænen talte saaledes: „Bagparten er min, forparten er løvens, og fødderne og indvoldene kan ræven tage." Men løven slog til hyænen i hodet, saa et af dens øine traadte ud af hulningen; derpaa vendte den sig til ræven og sagde: „Nu er det dig, som skal dele!" Da sagde ræven med skjælvende stemme: „Hodet, indvoldene og fødderne bør være for hyænen og mig, resten er løvens part." „Hvem har lært dig saa sundt omdømme," spurgte løven. Da svarede ræven: „Det har hyænens øie."

Man har bemerket, at ingen race nogensinde har frembragt sin

civilisation af sine egne midler. Folkene har bestandig for at udvikle sig havt brug for et stød fra de længer komne nabofolk. Afrika har i alle de forløbne aarhundrer været isoleret fra enhver kulturens strøm. Sahara forhindrede enhver forbindelse med middelhavscivilisationerne, og slavehandlerne, som fordum koloniserede vestkysten, var for udelukkende optagne af sin usle trafik til at øve nogen intellektuel indflydelse paa de befolkninger, som de ranede varer fra. Derimod er det vist, at de strøg af Afrika, hvor det muhammedanske element er det fremherskende, har naaet en grad af civilisation, som er ukjendt i resten af denne verdensdel. Og maaske dette element engang vil sprede civilisationen over hele det mørke fastland. *nk.*

Hvorledes kvinders stemmeret praktisk virker.

(Efter Hugh H. Lusk*) i „*Forum*“).

En kjendsgjerning er værd hele biblioteker fulde af teorier. Vi har alle hørt og læst vise mænds spaadomme og teoretiske udviklinger om, hvor forfærdeligt det vil blive, naar kvinderne faar stemmeret. Hjemmene vil opløses, det nu saa ophøiede, politiske liv trækkes ned, samfundet opløses i kaos, og selve religionen gaa tilgrunde — thi alle disse ting staar svært løst og usikkert i de vise mænds omdømme. Det er vanskeligt at imødegaa saa megen visdom rent teoretisk; men en liden kjendsgjerning har en prisværdig evne til at stanse de mørkt skuende visdomsprofeters letløbende tunger. Selv den største visdomsautoritet har vanskelig for at komme forbi en kjendsgjerning, og den bliver staaende og blinke uforsagt og fornøiet trods al den veltalenhed, som i verden findes.

Hvorledes kvinders stemmeret vil virke, er noget, vi nu slipper at teoretisere om. Vi kan holde os til kjendsgjerninger. Vi kan se det. Den har været prøvet mange steder i lange tider. Forfatteren giver os besked om, hvorledes den har virket i New Zealand, hvor kvinder har stemmeret ved alle valg paa samme betingelser som mænd, det vil sige alle kvinder over 21 aar har stemmeret. Den indførtes for fire aar siden, og der er nu foregaaet to nationale valg under den. Resultatet er i det store hele, at ingen angrer paa reformens indførelse, at ingen radikale eller større omvæltninger har fundet sted, at de ting, man nærmest frygtede, ikke har indtruffet, og at de virkninger, som hidtil har vist sig, gjennemgaaende maa siges at være af det gode. Kvinderne deltager i de nationale valg omtrent i samme udstrækning som mænd.

*) Tidligere medlem af New Zealands nationalforsamling.

Der er en besynderlighed ved denne reforms gjennemførelse i New Zealand: den skyldes ingen agitation. Der har ikke fra kvindernes side været drevet nogen stemmeretsagitation. Der foreligger ingen „kvindesagsliteratur“. Der er ingen møder afholdt. Man har intet faaet høre, hverken om mænds tyranni og uretfærdighed eller om kvindernes uhyre godhed og visdom.

Reformen er kommen ganske rolig, ikke ved agitation eller teoretisk strid, men ved samfundets gradvise udvikling, ved mændenes frivillige forhaandsindrømmelser og ved jevnt indvunden erfaring.

Det første skridt paa den betraadte vei blev taget i 1877. Parlamentet vedtog da en ny skolelov. Ved denne lov fik forældrene selv direkte tilsyn med skolerne. Hver families „overhoved“ fik stemmeret til valg paa en skolekomité for hvert distrikt. Disse komiteer vælger igjen provinsielle skoleraad, hvem al magt over skolevæsenet, læreres ansættelse osv. er underlagt. Familiens „overhoved“ var som regel manden, men var han bortreist, syg eller død, saa indtog hustruen hans plads som „overhoved“. Det var altsaa et noksaa lidet skridt at begynde med; men imidlertid fik en del kvinder paa denne maade en begrænset stemmeret. Og naar reformens videre gjennemførelse siden har gaaet saa let og hurtig, saa skyldes det den kjendsgjerning, at New Zealands kvinder til det yderste har udnyttet hver indrømmelse, hver adgang til det offentlige liv, der er dem givet. De har ikke agiteret, men de har handlet og handlet vel. Det viste sig saaledes snart, at kvinderne var blandt dem, der tog størst og mest intelligent interesse i skolesagen. Uden agitation blev derfor kvinderne snart repræsenteret i hver skolekomité og i provinsraadene. Al teori maatte vige for erfaring og praktisk demonstration. Kvinderne var øiensynligen her paa sin plads. De var dygtige, virksomme medarbeidere. Og skolevæsenets fremgang skyldtes for en stor del den lille indrømmelse af kvindelig stemmeret, som her var gjort. Samtidig opdagede man ingen samfundsopløsende eller demoraliserende virkninger af den. Tvertom havde kvinders deltagelse en bestemt tendens til at „hæve tonen“ inden hele dette omraade og lægge mere alvor og energi i arbeidet.

I 1882 revideredes brændevinslovgivningen, og der vedtoges en lov, efter hvilken samtlige voksne mennesker — kvinder som mænd — inden hvert distrikt vælger et „brændevinsraad“, som har magt til enten helt at forbyde salg af spirituosa inden distriktet eller afgjøre, hvor og af hvem rusdrikke hvert aar skal kunne sælges.

Her fik saaledes kvinderne en betydelig udvidelse af sin magt. Man frygtede nu sterkt, at resultatet vilde blive et fanatisk felttog mod alt salg af spirituosa med de sørgelige følger, som al overdrivelse og fanatisme fører med sig. Men frygten viste sig i det store hele ugrundet. Kvin-

derne viste sig ikke mere fanatiske end mændene, og de har gjennemgaaende støttet en fornuftig, moderat, men streng gjennemførelse af principet om vel kontrolleret, indskrænket salg af spirituosa.

Dette var en betydelig seir for kvindernes sag, idet et af de bedste vaaben imod den dermed sloges modstanderne af hænderne.

Det næste skridt var at give kvinderne fuld kommunal stemmeret paa samme betingelse som mænd — en vis skatteerlæggelse. Saa udmerket havde de to tidligere reformer virket, at denne nye lov og indrømmelse vedtoges næsten uden modstand. Der var intet at anføre mod den. Kvindernes kloge brug af sine rettigheder paa skolevæsenets og brændevinslovgivningens omraade havde tilintetgjort modstandernes teoretiske argumenter.

Ogsaa den nye lov virkede udmerket. Der har vist sig en meget iøinefaldende forbedring baade i gjennemsnittet af de valgte funktionærer og i det hele kommunale stel, saavelsom i selve valghandlingen. Det kommunale liv er blevet hæderligere, alvorligere, sundere.

Da under disse omstændigheder forslaget fremkom om at give kvinderne fuld stemmeret ogsaa ved nationale valg („almindelig stemmeret“), var det paa forhaand givet, at forslaget vilde blive lov. Kvinderne havde selv sørget for at bortrydde alle modgrunde — ikke ved at tale godt, men ved at handle godt, ikke ved udgydelser om mændenes tyranni og kvindens ret til ligestillethed med manden, men ved at vise, at de baade interesserede sig for det offentlige liv lige saa meget som mænd, at de havde evne til at udføre dets pligter mindst ligesaagodt, som mænd hidtil har udført dem alene, og at deres deltagelse deri overalt havde medført bestemt gode resultater for samfundet. Naar kjendsgjerningerne tropper op med slige vidnesbyrd for hver mands øine, hvad skal da en modstander gribe til, om han er aldrig saa lærd „sociolog“, „erfaren politiker“ eller glimrende taler.

Forslaget blev lov. Og resultatet af de to siden forefaldne valg er i store træk, at de gamle partilinjer er lidet forandrede; kvinderne har delt sig mellem dem nogenlunde i samme forhold som mænd. Men partilinjerne er blevet svagere og løsere. Partidisciplinen kan ikke længer opretholdes saa militarisk strikt som tidligere. Kvinderne har brudt dens magt. Det nytter ikke „partiet“ at byde dem hvilkensomhelst kandidat. Er han en mand, til hvis karakter de har liden tillid, saa smelder partipisken forgjæves. De stemmer ham ned. Karakter sætter de over evner. Manden skal være til at stole paa. Han skal være en mand, ikke bare en hjerne paa toppen af et siv eller i midten af en svamp. Og han skal være en mand, som det gaar an at have agtelse for som personlighed. Han skal ikke aandelig se ud, som var han netop trukken op af rendestenen. Det har vist sig, at hæderlige, bra mænd foretrækkes for evnerige

og slue, men karakterløse personer. De gamle rævepolitikere er næsten blevet sat helt udenfor det offentlige liv. Særlig virkede de sidste valg i saa henseende oprensende. Det nye parlament savner mange af de gamle velkjendte føreransigter, men ikke ét, ved hvilket der ikke klæbede mistillid og mistro. Kvindernes deltagelse betyder saaledes absolut en moralsk renselse af det offentlige liv, uden at det intellektuelle nivaa paa nogen maade synker. Det er kun useldommen og uhæderligheden, som sopes ud af de kvindelige limer.

Dette kvindernes oprør mod den absolute partidisciplin har ogsaa givet mændene mod til at befri sig fra den, saaledes at partierne nu ved, at de ikke tør byde hvadsomhelst; de kan ikke længer regne paa sine vælgere som maskiner eller kvæg, der kan drives til valgurnen ved piskesmæld og tilraab. Følgen heraf kan naturligvis blot være til politikens og samfundets gavn.

Paa samme vis hænder det ofte, at kvinderne (og mændene følger deres eksempel) stemmer for modpartiets kandidat, dersom de har mere tillid til ham som statsmand end til sit eget partis, selv om de er for dettes principer. De ved, at principerne ligesaa let kan blive til skade som til gavn. Alt afhænger af de mænd, som iverksætter dem.

Gjennemgaaende har saaledes kvindernes deltagelse ogsaa her virket rensende og forædlende. Valgene foregaar med større ro og alvor end forhen. Folkemøderne er mere „*gentlemanlike*“ i tone. Den offentlige diskussion i det hele er løftet flere trin op. I det hele er det offentlige liv blevet rensligere og værdigere ved kvindernes deltagelse deri. Og, hvad enten det opfattes som et onde eller gode — og derom kan meningerne være delte —, kvinderne tager mere hensyn *til person end til sag* ved valgene. Da mændene gjør det modsatte, vil i hvert fald modvægten fra kvindernes side være gavnlig.

Til slutning advarer forfatteren mod forhastede slutninger om, at kvindelig stemmeret bør indføres overalt og straks, fordi den virker saa heldig paa New Zealand. Det maa erindres, at New Zealand længe har havt et udmerket skolesystem, at kvinderne har nydt en med mændene sideordnet opdragelse, at det lette materielle liv har gjort dem uafhængige og samtidig givet dem tid til at interessere sig for andet end mad og støv, at de derfor gjennemgaaende har naaet en høiere udvikling end vel kvinderne i noget andet land, muligens med undtagelse af de amerikanske stater, hvor folkemængden er omtrent udelukkende indfødt og af engelsk afstamning. Dertil maa det erindres, at reformen er bleven indført gradvis, eftersom kvinderne faktisk har godtgjort baade sin interesse og sine evner.

Opium.

(Efter dr. Gustav Zacher i *„Prometheus“*).

Blandt de mange nydelsesmidler, som de stakkars beboere af denne jordiske jammerdal, trods deres anerkjendte giftighed, ikke tror at kunne undvære, indtager alkohol, tobak og opium ved sin store udbredelse ubestridt den første plads.

Nydt i smaa mængder har alle tre stoffe en oplivende eller beroligende indflydelse paa den menneskelige organisme, mens deres overdrevne brug kan føre til fuldstændig legemlig og aandelig ruin. Uskyldigst i dette tremagtsforbund er sikkerlig tobakken, for det første fordi den akute nikotinforgiftning gjør sig saa let bemerkbar, at lægen i rette tid kan gribe ind, og for det andet fordi nikotinforgiftningen i de fleste tilfælde skjules af samtidig alkoholforgiftning, som da maa ansees for den egentlige aarsag til vedkommende individs sygelighed.

Hidindtil har Europas kulturfolk nøiet sig med alkohol og tobak. I de sidste aartier og især i den allernyeste tid synes imidlertid ogsaa opium i sine forskjellige former at finde indpas hos os, og det samme synes at være tilfælde i de udeneuropæiske lande, hvis befolkning hovedsagelig er af europæisk oprindelse — saaledes i Nordamerikas Forenede Stater og i de engelske kolonier i Australien. For begge de sidste omraader kommer rigtignok den ikke uvæsentlige omstændighed til, at befolkningen her er sterkt opblandet med indvandrede kinesiske elementer, der hovedsagelig maa ansees som bærere og udbredere af opiumnydelsen.

San Francisco, Pacificstaterne, Michigan og Ny-Englandstaterne med New York i spidsen er paa det amerikanske fastland hovedcentrene for opiumforbruget, der synes at tage til med paafaldende hurtighed. Mens opiumædernes antal i 1884 for hele unionens vedkommende var 82,696, findes der fortiden i New York alene mindst 100,000 (?) beundrere af den indiske gift, og desuden har opiumnydelsen hurtig udbredt sig over de andre stater, ogsaa over dem, der ikke har kinesiske befolkningselementer.

I England, hvor det ydre moment af en kinesisk indvandring ganske mangler, var allerede i 1816 efter de Quincey's forsikringer, forfatteren af det berømte verk: „En opiumæders bekjendelser“, nydelsen af giftstoffet sterkt udbredt i London, samt i Manchester og andre industristrøg med fattig arbeiderbefolkning. Fortiden har i England ondet udbredt sig i den grad, at der endog har dannet sig et selskab, „antiopiumligaen“, som af sin egen midte har opnævnt en kommission, der skal underkaste spørgsmaalet en nøiere granskning. Efter at have afsluttet de omfattende

forstudier, indgik ligaen for to aar siden til parlamentet med en forestilling i den hensigt ad lovens vei at komme uskikken tillivs. Som følge heraf opnævnte parlamentet paa sin side en undersøgelseskommission sammensat af erfarne fagfolk.

Havde antiopiumligaen troet nu at have vundet spillet, saa blev den sørgelig skuffet i sine forhaabninger. Til dens overraskelse erklærede nemlig af de tilspurgte læger, hvoraf mange havde iagttaget opiumbrugen i selve Kina eller endog paa sin egen person, ikke mindre end 161 den maadeholdne brug af opium i tropelandene for absolut berettiget, idetmindste ligesaa berettiget som den maadeholdne brug af alkohol i England. Ja, enkelte tilraadede endog officielt at indføre brugen af opium ved de europæiske regimenter i den indiske armé, da anstillede forsøg havde vist gode resultater.

Heraf blussede nu op en heftig strid mellem det tvilsomme nydelsesmiddels fiender og forsvarere, en strid, som endnu paa langt nær nærmer sig sin afgjørelse, hvad man allerede kan slutte af det store antal af skrifter for og mod opium, som aarlig udkommer. Idetheletaget er literaturen om dette emne uhyre omfangsrig og temmelig spredt. En enkelt katalog (*Index Catalogue of the Library of Surgeous of the United States Army*) tæller 3000 numre, hvis indhold omhandler dette stof alene, og hertil kommer endnu utallige skrifter af filosofisk, historisk og moralsk indhold. Denne umaadelige literatur i sin helhed har forfatteren naturligvis ikke kunnet benytte, men han haaber dog over vore nuværende kundskaber om opium at kunne give en oversigt, der berører alle væsentlige punkter.

Som bekjendt er opium i raa tilstand intet andet end den indtørrede melkesaft af den almindelige hvide valmue (*Papavers somniferum*). Allerede Homer kjendte valmuen som haveplante, samt de søvndyssende og smertestillende virkninger af dens melkesaft. Ogsaa i den senere klassiske literatur findes baade planten og dens virkninger oftere omtalt.

Ogsaa anvendelsen af de umodne valmuehoveder som tilsætning til alleslags gjærede drikke for at forhøie deres berusende virkninger, lader sig følge tilbage til den graa oldtid. Denne skik skal endnu være i brug hos beboerne af Kaukasus, som trods sin muhamedanske tro ikke er vinforagtere. Derimod synes brugen af valmuesaften som et yndet og i orienten almindelig udbredt narkotikum, hvis virkninger Tavernier og andre reisende med livlige farver skildrer i sine beretninger, fortiden mer og mer at være bleven fortrængt af spisning og røgning af opium.

Navnet opium er af persisk oprindelse og en forvanskning af ordet Afium, som i det arabiske gjenfindes under formen afyum.

De vigtigste produktionssteder for opium er i vore dage Ostindien,

Persien, det asiatiske Tyrki og i de sidste aartier trods alle strenge keiserlige forbud Kina selv, især de sydlige provinser. Derhos avles ogsaa mindre mængder i Ægypten, det europæiske Tyrki og fransk Bagindien, mens de dyrkningsforsøg, der er gjort i Sydfrankrige og Algier, ikke har ført til noget heldigt resultat. Skjønt den egentlige havevalmue nemlig godt kan trives i endnu nordligere lande og naa fuldstændig modenhed, egner dog de under opiumshøsten herskende klimatiske forhold sig ikke her for produktionen af valmuesaft, som kun kan erholde den forønskede konsistens og kemiske sammensætning under indtørring i klart, varmt veir. Gaar indtørringen paa grund af fugtigt veir for langsomt for sig, gaar den udtraadte melkesaft over i gjæring allerede paa selve valmuehovederne, og resultatet bliver en meget daarligere vare. Som det bedste produkt, især til medicinske formaal, anser man paa europæiske markeder Smyrnaopiumen, mens man i Kina foretrækker den indiske opium fremfor den, der avles i landet selv. Persisk opium, som i kvalitet kommer næst den lilleasiatiske, udføres der forholdsvis meget lidet af, da det, der bliver tilovers, efter at landets eget behov er tilfredsstillet, er meget lidet, og derhos staar høit i pris.

Opiumen udvindes, idet man med en særskilt formet bambuskniv, den saakaldte nuschtur, gjør lodrette indsnit i valmuehoderne, straks før modningen, naar de er paa det saftigste. Den i løbet af et døgn udtraadte melkesaft, der i luften størkner til en gummilignende masse, skrabes derpaa af. De anvendte knive bestaar af tre eller fire ganske tynde bambusplader, som i enden eller eggen er V-formigt udskaaret, og som ved en omviklet traad holdes sammen i et fælles skaft. Eggen er kun saapas skarp, at den gjennemskjærer frøkapslernes overhud i parallele snit. Den afskrabede melkesaft opsamles i kobberkar for at underkastes videre behandling.

Fremstillingen af den færdige handelsvare foregaar med størst omhu i Persien og Lilleasien og drives i førstnævnte land paa følgende omstændelige maade: Hver arbeider stryger omtrent 400 g. af den raa opium paa en 60 cm. lang og 30 cm. bred glathøvlet fjæl, jevner massen godt ud og lader den tørke omtrent ti minutter i solen. Derpaa tager han den halvtørrede opium med ind i skyggen og bearbeider den der med en jernspatel, indtil den har naaet den ønskede grad af tørhed. Massen er ved denne behandling allerede blevet plastisk. Den samles nu atter i større kar og inddampes langsomt videre ved en sagte kulild, indtil den er blevet fuldstændig voksagtig og har faaet en guldgul farve. Efter dette bliver den atter i ganske smaa mængder bearbeidet med spatelen paa brettet og er nu færdig til at pakkes i de smaa tinæsker, som hver indeholder 400 g., og som efter fyldningen indsyes i læder eller gives et overtræk af andet fast stof. I Indien nøier man sig med at sammensmelte de afskra-

bede melkesaftruller, og den indiske vare kan derfor langt nær i kvalitet maale sig med den persiske. Den danner en klæbrig, blød masse af rødlig- eller mørkebrun farve, har en stærk, ubehagelig lugt og en bitter, hæslig smag, som længe sidder igjen i munden.

Ligesom tobaken sorteres opiumen i en hel række af „mærker“. De billigere sorter indpakkes ikke i tinæsker, men rulles efter tørringen til kugler af et barnehoveds størrelse. For at undgaa sammenklæbning bestrøes overfladen af disse kugler med et tykt lag af lycopodiumpulver. For det kinesiske marked pakkes kuglerne i kasser, som hver indeholder 1 pikul ɔ: 60.5 kg. Den lilleasiatiske opium derimod kommer i handelen i saakaldte kuffs, høie vidjekurve af omtrent 25 kg's indhold.

Saa fordringsløs som valmuen er med hensyn til jordbund, saa daarlig lønner dens dyrkning sig, hvor der ikke er anledning til regelmæssig vanding af valmuemarkerne. Produktionen er derfor i virkeligheden begrænset til noksaa smaa omraader. I Lilleasien er omegnen af Afium-Karahissar det vigtigste opiumsstrøg. Over Smyrna og Samsun udføres varen hovedsagelig som medicin til England og Tyskland. I Forindien omfatter opiumkulturen to adskilte omraader. Det ene strækker sig som en uregelmæssig firkant fra Baroda og Ahmadabad i nordøstlig retning henimod Gwalior og Sangur; det andet ligger som et jevnbredt belte paa begge sider af Ganges' midtre løb. Efter oprindelsen skjelner man mellem Malwa-, Patna-, Benares- og bengalsk opium. I Persien er provinsen Masanderan midtpunktet for opiumdyrkningen.

I Kina selv har alle tidligere keiserlige edikter ikke magtet at undertrykke den indbringende opiumkultur. Især i de sydlige provinser og i enkelte dele af Manchuriet er dyrkningen drevet med saadan iver, at man vistnok kan sætte landets egen produktion lig den udenlandske indførsel.

Den fuldstændige mangel paa opgaver over opiumforbruget i selve produktionslandene gjør det umuligt, endog tilnærmelsesvis, at beregne mængden af den paa hele jordkloden aarlig frembragte opium. Dog giver eksporttallene alene allerede et anskueligt begreb om vigtigheden af dette stof som verdenshandelsartikel. Indiens udførsel, som efter Johnston i 1837—38 var omtrent 2 millioner kilogram, beløber sig nu til 4.8 millioner kg. til en samlet værdi af 13½ millioner kroner. Det allermeste gaar til Kina og det malayiske arkipæl. Efter Indien kommer Tyrkiet med en aarlig udførsel af 500,000 kg. til en værdi af 14 millioner kr. Den tyrkiske opium er altsaa omtrent ti gange dyrere end den indiske. Efter Tyrkiet kommer Persien med 450,000 kg. til 12 millioner kroners værdi. Den ægyptiske udførsel er saa variabel, at noget gjennemsnitstal neppe lader sig anføre. Naar talen er om udførsel, kommer heller ikke fransk

Bagindien i betragtning, da de 1½ millioner kg, som aarlig produceres, kun dækker koloniens eget behov.

Blandt opiumædende lande indtager Kina uden sammenligning den første plads. For at anskueliggjøre opiumens overordentlige betydning for det himmelske rige og den hurtige tiltagen af forbruget hidsættes følgende tabel:

Opiumindførsel til Kina 1800—93:

Aar.	Kilogram.	Værdi i mark.*)
1800 ·········	245,630	7,368,900
1830 ·········	1,021,058	30,631,740
1859 ·········	3,319,211	99,576,330
1880 ·········	5,858,760	175,762,800
1893 ·········	5,282,000	158,460,000

I denne tabel er prisen paa et kg. opium gjennemsnitlig sat til 30 mark (27 kr.). Formindskelsen i indførsel fra 1880 til 1893 finder tilstrækkelig forklaring i den øgede produktion inden Kinas egne grænser. Om ikke ret længe vil landet sandsynligvis selv kunne tilfredsstille sit behov. — I Nordamerika har siden 1872, da der indførtes 110,000 kg., importen stadig tiltaget. I 1880 var den naaet til 150,000 kg. og i 1890 til over 200,000 kg. En lignende, om end ikke fuldt saa paafaldende, stigning i indførselen lader sig blandt europæiske lande paavise for Englands vedkommende. (Folkemængden samtidig forøget med 33 pct.).

Efter alle sagkyndiges mening kan forbruget i produktionslandene selv mindst sættes lig udførselen og for Kinas vedkommende lig indførselen. Totalforbruget af opium skulde altsaa aarlig kunne anslaaes til mindst 18 millioner kg. Efter Johnstons opgave er det høieste udbytte af god opium, som en hektar land i Indien leverer, 50 kg. — gjennemsnitlig kun 25—32 kg. Antager man, at hektaren i gjennemsnit leverer saa meget som 36 kg., skulde der altsaa til frembringelsen af den nødvendige opiummængde et fladeindhold af ikke mindre end 5000 kvadratkilometer. En 64de del af hele Norges samlede areal maatte udelukkende besaaes med valmuer for at dække det aarlige forbrug!

Den paa ovenfor skildrede maade fremstillede handelsopium er imidlertid endnu langtfra egnet til nydelse og forarbeides videre paa forskjellig maade alt efter den form, hvori den skal benyttes.

Vi bortser her fra den farmaceutiske anvendelse som opiumtinktur og fra den hemmelige misbrug i form af morfinindsprøitninger under huden, med sine usigelige sørgelige og almindelig bekjendte virkninger. Opiumen anvendes da hovedsagelig kun paa to forskjellige maader, nemlig enten i form af piller eller tabletter til tygning eller som saakaldt tschandu til

*) a 90 øre.

røgning. Den første anvendelse er den almindeligste i de muhamedanske lande, især i Tyrkiet, Lilleasien, Ægypten, Persien og Indien. I sidstnævnte land var opiumædningen almindelig udbredt, længe før det engelske herredømme begyndte. Fortiden indbringer alene de skatter, der betales for tilladelse til at dyrke opium, den indiske regjering ikke mindre end 9 millioner kroner (500,000 £), og uden disse og andre paa opium hvilende beskatninger vilde det vistnok mangengang have seet smaat ud med balancen i statsregnskabet. I Calcutta f. eks. er der opiumhandlere i hundrevis og man kan se selv de mindste børn gaa og tygge paa sin opiumtablet. Ikkedestomindre finder man hos de opiumspisende folk i Indien, sammenlignet med Dravidaerne, hvor opiumnydelsen kun har yderst faa beundrere, ingen paafaldende stigen i forbrydelsernes antal eller nogen øgen i det procentvise antal af sindssyge. Dette har jo fra deres side, som bekjæmpede opiumen, altid været fremholdt som en af de umiddelbareste og fordærveligste følger af opiumnydelse. At opiumspisningen, naar den sker til overmaal, som enhver overdreven nydelse maa virke skadelig, ligger lige forhaanden. Men selv i dette tilfælde ytrer den sig med virkelig farlige virkninger kun hos personer, for hvem sterke, legemlige bevægelser og muskelanstrængelser er ubekjendte. De saakaldte halcarras, der i Indien tjener som portører og ilbud, tilbagelægger næsten utrolige strækninger, naar de kun er forsynet med en bid opium, en pose ris og et kar til at drikke vand af, og alle indiske matroser eller khalassis er ogsaa uden skade for sundheden hengivne til nydelsen af opium. Ogsaa de tartariske kurerer, som flere dage i træk uafbrudt fortsætter sin reise, betjener sig stadig af opium. Med nogle dadler og et stykke grovt brød i sin pose gjennemiler de de uveisomme ørkener under anstrængelser og savn, som uden opium vilde være uudholdelige. De stærke legemlige anstrængelser skaffer hurtig giften ud af kroppen igjen og hindrer derved de skadelige virkninger. I de ottomanske stater fører i regelen de reisende opium med sig i form af smaa, flade kager, hvori er indtrykket ordene *Masch Allah* ɔ: guds gave. Selv hestene styrker man i orienten med opium. Rytteren fra Kutsch deler, efter hvad Burnes oplyser, sit opiumforraad med sin udmattede hest, som derpaa kan tilbagelægge uhyre strækninger, skjønt den i forveien tilsyneladende var aldeles udslidt.

(Sluttes).

Pompeji Søile — dens gaade løst.

(Efter J. P. Mahaffy i „*Cosmopolis*").

Der er neppe et bygverk i verden, som er blevet omtalt saa ofte af tidligere tiders reisende og af dem lovsunget saa over alle grænser som den uhyre granitsøile med det korintiske kapitæl, der er den første landkjending, sjømanden faar af Alexandria — *Pompeji Søile.* Som fyrtaarnenes fader, taarnet Pharos, engang var hans ledestjerne om natten, saa var Pompeji Søile det om dagen. Enten man nærmer sig Alexandria tillands eller tilvands, falder denne nu ensomme søile sterkt i øinene fra sit naturlige fundament, der bestaar af en liden fjeldpynt. I ældre billeder af Alexandria tager den sig endnu mere glimrende ud, idet den der sees ganske alene udenfor de mure, som omsluttede den øvrige by. Men trods de reisendes lovsange, trods de indfødtes skattegraverinteresse, som har ført dem til at grave og minere under søilen, saaledes at blot en række mirakler har frelst den fra at falde om, og endelig trods den sterke interesse, som har inspireret formaaende fremmede med et ønske om at overflytte den til egne hovedstæder — trods al denne lovprisning og interesse er aldrig det spørgsmaal blevet besvaret: „Hvem satte denne søile op? Og hvorfor blev den opsat!" Til denne dag har det været en af de historiske gaader.

Navnet „Pompeji Søile" stammer fra middelalderen; det er blevet hængende ved den, trods de lærdes forlængst enstemmige mening, at Pompejus aldrig har havt noget med dens oprindelse at skaffe, og kun fordi man ikke har vidst noget bedre navn at give den.

Det hed i middelalderen — uvidenhedens guldalder —, at søilen var et gravmæle over den store Cneius Pompejus' aske, og at ingen mindre end Cæsar havde sat den op over sin myrdede medtriumvir og modstander. Tildels synes man at have tænkt sig Pompejus' aske begravet under søilen; men endnu oftere berettes det, at asken af den store hærfører hvilte i en forgyldt kiste paa toppen af søilens kapitæl. Geografen Ptolemæus tegner (i et manuskript i Vatikanet) søilen saaledes — med en kiste med høi top paa kapitælet. Han kalder det hele „*Sepulchrum Pompeii*" (Pompeji gravmæle).

Nu er det interessant, at en række reisende, blandt andre arabere, som ikke kjender Pompejus-sagnet, ogsaa beskriver søilen saaledes, at der ovenpaa kapitælet skulde hvile en større forgyldt gjenstand; nogle taler om en kugle, andre om en kegle og atter andre om en kuppel.

Endnu mere mystisk bliver den hele sag, naar vi hører, at engelske

sjøfolk, som besteg søilens top omkring aaret 1733, fandt, at kapitælets topflade ikke var horizontal, men udhulet i form af en skaal, og i denne skaal fandt de fod og ankel af en statue, som havde været fæstet til stenen.

Vi maa antage, at der først har staaet en forgyldt statue paa søilens top; men at denne ved en eller anden leilighed er blevet stjaalet eller røvet, hvorpaa man — i daarlige tider — har opsat en forgyldt kugle eller kegle i dens sted. Hvorfor? Fordi søilen med sin forgyldte statue har tjent den store sjøstad Alexandria som et for skibsfarten vigtigt landmerke. Statuen maatte derfor erstattes med noget andet, der i solens straaler kunde skinne langt tilsjøs. Denne brug af søilen maa altid have ligget nær. Men blev den oprindelig bygget dertil?

Søilen bestaar af fire svære granitstene. Der er først fundamentet, som er rektangulært, men lidt smalere oventil end nedentil. Det er 10 fod høit, og bredden er fra $14\frac{1}{2}$ til $12\frac{1}{2}$ fod. Saa kommer selve søilen, der bestaar af tre dele; først et fodstykke, som er 5.6 fod høit, dernæst søileskaftet, som er 63.1 fod høit, og saa kapitælet, som er 9.1 fod høit. Skaftets diameter aftager fra 8.4 fod ved foden til 7.2 fod oventil. Den samlede høide er saaledes $88\frac{1}{2}$ fod*) og vægten 245 ton. Kapitælet afslutter nu søilen; dets overflade er skaalformig, men ganske bar.

Søilen staar paa en høide, høit over Nilens høieste vandstand, saa det har været et kjæmpearbeide at bringe de svære stene derop.

I det syttende aarhundre bragtes søilen i stor fare af arabiske skattegravere, der drømte, at store rigdomme laa begravne under den. En af dem lagde krudt under fundamentet og antændte det. Heldigvis blev søilen staaende. Men eksplosionen viste, at fundamentet ikke hvilede direkte paa fjeldbunden, men paa en underbygning af mindre stene, hvoraf de fleste var fra gamle ægyptiske bygverker og beskrevne med hieroglyfer. Eksplosion og udgravning gjorde, at søilen en tid stod som paa en tap, der udgjordes af en eneste sten $4\frac{1}{2}$ fod paa hver kant. Siden er grunden atter blevet indfyldt med beskrevne stene, som er samlede fra forskjellige hold, — deriblandt en, som indeholder en tilegnelse til Arinoe Philadelphus fra Thestor, søn af Satyrus. Rent tilfældigt er stenen bragt der, men i tilfældet synes der at have været en tanke.

Naar blev da dette storslagne bygverk opsat? Og hvilken ægyptisk hersker besad vilje og midler til at gjøre det?

Søilen bærer en nu meget utydelig græsk indskrift, der er en tilegnelse til den romerske keiser Diocletian. Denne keiser kom til Ægypten i 303 e. Kr. for at hevne et oprør. Der er ingen grund til at tro, og

*) Det staar saa i originalen, som maa indeholde enten en feilregning eller en trykfeil. De givne tal giver en samlet høide af 87.8 fod. *Red.*

ingen mulighed for det, at Ægypten, da i sin fornedrelse, var istand til at reise et saadant bygverk, selv om viljen dertil havde været tilstede. Et saa storslagent bygverk vilde ogsaa samtidens historie have omtalt. Vi maa læse indskriften saaledes, at den ægyptiske guvernør Poseidios blot har ændret et ældre monument og i dets nye form tilegnet det keiser Diocletian. Nærmest ligger det at tænke sig ændringen blot bestaaende i, at guvernøren har sat op en forgyldt statue af keiseren paa søilens top. Det er da denne statue, hvoraf de engelske sjøfolk i 1733 endnu fandt spor.

Men hvad skal vi sige om selve søilen? Er den ikke, rund og kronet af et korintisk kapitæl, tydeligvis af græsk-romersk oprindelse og derfor ikke ældre end vor tidsregnings udgangspunkt?

Men det er utænkeligt, at saa stort et bygverk kunde været udført i denne tid uden at have sat merker i samtidige optegnelser, og ingen af disse nævner et ord derom.

Det ligger da nær at gjætte, at Poseidios har gjort en større forandring end den at krone søilen med en statue, at han har taget en *gammel ægyptisk obelisk, hugget den rund, sat paa den et korintisk kapitæl og ovenpaa dette sin keisers forgyldte statue.* — Vandalisme og barbarisme er aldeles ikke nye laster.

Denne gjætning synes virkelig at støttes af alle vore efterforskninger. Jeg er overbevist om, at et saadant kjæmpemonument kun kan være blevet reist, mens Ægypten var i sin magt og glans. Heller ikke kunde det skeet i romerske tider, uden at vi havde hørt alt om det.

Plinius kjender heller ikke noget til en saadan søile, som den vi nu ser, i sin beskrivelse af Alexandria. Han omtaler andre bygverker, men ikke noget saaadant. Derimod omtaler han en obelisk, „den største af dem alle," der var opsat af Ptolemæus II til minde om hans hustru Arsinoe II. Plinius skildrer, hvorledes denne svære sten blev bragt fra Øvreægypten til sit bestemmelsessted af arkitekten Satyrus. Den var efter hans beskrivelse tilnærmelsesvis af samme høide som Pompeji Søile — og intet andet monument kom op mod det. Og saa fortæller han, ifølge den gjængse læsning, — og her bedes man lægge mærke til den latinske tekst i parenteserne: „Senere, da den befandtes at staa iveien for skibsfarten ved bryggerne *(navalibus incommodum)*, blev den af præfekten Maximus flyttet til forum *(transtulit in forum)*, idet denne lod afhugge den spidse top i den hensigt at paasætte en forgyldt top, hvad han dog aldrig gjorde."

Men læst paa denne vis er sætningen absurd. For det første ved vi med høi grad af vished, at Ptolemæi obelisk ikke blev opsat nær bryggene (en meningsløshed), men paa en helt anden kant af byen. For det

andet er det absurd at tro, at en romersk præfækt vilde paataget sig det kjæmpearbeide at flytte obelisken, fordi den skulde være i veien for skibsfarten (hvor meget kunde vel en saadan søile genere skibsfarten eller bryggelivet?) For det tredie kunde han ikke flytte den til *forum*, fordi Alexandria aldrig havde noget forum, og om nogen anden by kunde der ikke være tale. Og hvorfor i al verden skulde han afhugge toppen for at forgylde den?

Min teori gaar ud paa følgende: Plinius har formodentlig sagt eller ment, ikke at obelisken blev overført *(transtulit)* til et andet sted, men til *en anden brug*. Og den nye brug er tydelig nok. Ved at forgylde toppen vilde Maximus gjøre den til et landmerke, der i solens skin kunde sees langt tilhavs, en art fyrtaarn *(pharum* istedenfor *forum*). Vi ved, at oldtiden gjorde brug af denne slags „fyrtaarne". Det var da ikke, fordi søilen var iveien for skibsfarten *(navalibus incommodum)*, at Maximus befattede sig med den; men fordi han vilde bruge den *til nytte for skibsfarten (navalibus in commodum)*. Pharos var allerede opført til at vise vei om natten. Maximus vilde af den store, bekvemt staaende obelisk gjøre et lignende merke for dagen.

Efter dette skulde altsaa Pompejis søile være Ptolemæus II's obelisk til hans hustru. Maximus fuldførte ikke sit arbeide; han hug blot toppen af for at paasætte en høi, forgyldt spids; men kom ikke saa langt som til denne. Den stod da med sin afhugne top til Diocletians tid, da en hofmand faldt paa den tanke af det lemlæstede gamle monument at gjøre noget vakrere, elegantere og mere moderne til sin herres og keisers pris. Han hug kanterne af den, saa den blev til en søile, hvorpaa han paa den afhugne top satte det korintiske kapitæl og ovenpaa dette keiserens forgyldte statue. Paa denne vis blev det ogsaa „til nytte for skibsfarten" *(navalibus in commodum)*.

Jeg tror, at vi den dag idag kan se spor af denne proces. For det første er søilens rundhugning meget ujevn og ufuldkomment udført. Søileformen er ikke korrekt. Kapitælet er ikke alene af en ganske anden art granit end det øvrige bygverk, men det er ogsaa for stort for søilen. Virkningen er, at søilen synes for tung i toppen. Videre er der en henved 25 fod lang feil i stenen, der, ifald bygmestrene havde seet den, maatte have bragt dem til at kassere stenen; men feilen er netop der, hvor obeliskens hjørner, under vor forudsætning, tidligere maa have skjult den. Den bragtes først for lyset ved rundhugningen.

Under Ægyptens senere vekslende skjæbne blev saa ved en eller anden leilighed statuen borttaget eller røvet; men da den sterkt savnedes af skibene, paasattes der en forgyldt og hul kegle, og inden denne er resterne af statuen, en fod og ankel, blevet staaende. Under tyrkerherredømmet for-

svandt omsider ogsaa den gyldne spids, og endelig efter 1733 statuens gjenværende fod og ankel.

Lad mig kortelig gjentage det. Plinius den yngre, som skriver i slutningen af det første aarhundre e. Kr., fortæller, at den største af Alexandrias obelisker var opsat af Ptolemæus II til hans hustru Arsinoe. Havde den nuværende Pompeji søile været et andet monument og opført i eller før hans tid, maatte han nævnt den, for sammenlignings skyld i det mindste, idet dimensionerne er omtrent de samme. Han fortæller ogsaa, at en romersk præfekt havde havt nogen befatning med denne obelisk, overført den (som hans tekst nu læses) til et forum, som ikke eksisterede. Men, hvis denne obelisk og Pompeji søile ikke er samme monument, hvor i al verden er der saa blevet af Plinii store obelisk? Søilen er det eneste monument i Alexandria, som nogenlunde svarer til Plinii dimensioner.

Paa den anden side har vi her en søile tilnærmelsesvis af de af Plinius givne dimensioner, der med sin indskrift viser sig at have været i hænderne paa en romersk præfekt. Den er et bygverk, vi ikke kan tænke os udført i Ægyptens forfaldstid og ikke i romerherredømmets dage, da vi maatte have hørt derom.

Under disse omstændigheder og med hensyntagen til de andre momenter, jeg har omtalt, forekommer det mig, at min slutning er uundgaaelig, at den længe gaadefulde *Pompeji Søile er Ptolemæus II's obelisk til hans hustru Arsinoe II.* Alle søilens ruinomgivelser, der maa skrive sig fra en tid senere end den store stens reisning, er ogsaa af ptolemæisk oprindelse.

Græske millionærer.

(Efter Tigrane Yergate i „*Revue des Revues*“).

I.

Der findes i Athen et saakaldt revolutionsmuseum, en samling minder fra den store frihedskamp. Gamle faner og vaaben fylder rummene; paa væggene hænger karter og dekreter, og malerier af revolutionsheltene. Og med stolthed viser grækerne mellem billeder af langhaarede frihedshelte, vilde folk fra fjeld og fjære, en række portræter af kjøbmænd i ulastelige klæder, med rolige ansigter og civiliseret haarfaçon. Det er de rigmænd, der i frihedskampens første dage ofrede sin formue for Grækenlands uafhængighed.

Og kommer man ud paa Athens gader, forbauses man ved at finde navne som Zappas, Avérof, Singros, Valianos, Sinas og mange andre lysende med gyldne bogstaver fra næsten alle offentlige bygningers mure. Hospitaler, kirker, skoler, bibliotheker, teatre, statuer, fontæner, ja selv fortougene, hvis marmorfliser vi træder paa, *er gaver,* skjænket byen af rige privatmænd. Studerer man tingen lidt nærmere, opdager man, at en stor del af det, som i andre lande læsses paa styrelsen, som krigsrustning, offentlige arbeider, understøttelse af skoler og akademier, hjælp til fattige og syge, alt det tager her rigmændene paa sig.

Men saa gjør ogsaa Grækenland sine millionærer til gjenstand for en ren kultus; man nytter hver leilighed til at hylde dem for den rolle, de har spillet i Grækenlands historie, baade i nutid og fortid. Medens der i andre europæiske lande bestaar et temmelig spændt forhold mellem folket og kapitalisterne, hersker der i Grækenland den deiligste harmoni mellem dem; og til dette merkelige sociale fænomen er flere grunde medvirkende.

For det første den, at samtlige græske millionærer har skabt sine formuer i fremmede lande.

Og naar de saa har samlet sig guld ude hos „barbarerne", vender de hjem med det til dette kjære fattige hjemland, der ikke eier andet guld end det, solen ved kveldstid drysser over de bratte aaser, hvor roser og malver gror, og det, som glitrer paa de „purpurfarvede" bølger, der kjælent smyger sig mod kystens hvide klipper.

Det er altsaa ikke ved at suge sine landsmænds blod og tilvende sig deres arbeides frugter, at de græske millionærer har samlet sine rigdomme, — om „barbarerne" er der ingen, som bekymrer sig.

Dertil kommer saa den fædrelandskjærlige anvendelse, disse rigmænd gjør af den formue, de bringer med sig hjem.

Helt fra de ældste tider og ned gjennem alle aarhundrer har de græske rigmænd yndet at optræde som sine fædrenebyers velgjørere. Engang i den graa oldtid drog vovsomme sjømænd ud fra sine fattige øer, ud paa vikingetog til rigere naboer; med blomster, sang og jubel tog man imod dem, naar deres skuder, fulde af bytte, landede ved øens kyst igjen. Og saa holdt sjømændene fester, for guder og mennesker, skjænkede templerne del i byttet, førte forsædet ved legene og lod de slaver, de havde ført med sig, arbeide paa byens mure. Et saadant heldigt vikingetog gjorde togets høvding til byens første borger og velgjører, med ødsel glæde skjænkede han af den overflod, han havde samlet hos barbarerne, med ødsel glæde hyldede hans medborgere ham. Og i denne første tid, mens byer og stater endnu holdt paa at danne sig, skabtes der en harmonisk forbindelse mellem folket, templet og rigdommen.

Senere, da ordnet handel traadte i lovløse vikingefærders sted, vedblev kjøbmændene at have første plads i byen. De smykkede dens templer, skjænkede den statuer og lod sine leietropper deltage i dens forsvar. Og der var mellem de rige kjøbmænd indbyrdes en kappestrid, der kastede glans over byen. Under deres beskyttelse blomstrede kunst og industri, de sendte sine vogne og gangere til de olympiske væddeløb, og byen seirede med dem. Hvad de rige kjøbmænd har været for det gamle Grækenlands stæder, faar man det klareste begreb om, naar man sammenligner dem med, hvad for eksempel medicierne var for Florents.

Men denne rigmændenes stilling hænger paa det aller nøieste sammen med den ting, at de gamle græske byer havde *selvstyre.* De gav derved begavelsen rum til at udfoldes, talent og ærgjerrighed leilighed til at bane sig vei og naa frem til maal, der kunde skjænke tilfredsstillelse. Paa den maade blev gavmildhed, tapperhed og offervillighed stadig holdt vaagne, der herskede en levende kappelyst, først inden byens mure, dernæst ogsaa mellem by og by. Og naar de græske rigmænd ned gjennem aarhundrer har vedblevet at spille den samme rolle som i oldtiden, da har dette kun været muligt, fordi Grækenland gjennem skiftende tider har bevaret sin oprindelige sociale grundform: *Den selvstyrede by* er det grundelement, den græske stat altid har bygget paa.

Romerne ændrede kun i ringe grad Grækenlands indre styre; de byer, som havde gjort den mest haardnakkede modstand, blev gjort skattepligtige, de andre fik titlen „forbundsfæller“, beholdt sine love og skulde blot yde bidrag, penge og skibe, i krigstid.

Byzantinerne, som saa fik magten, indskrænkede sig til at sætte kristendommen i hedenskabets plads, templerne blev kirker, de gamle guder blev omdøbte og gjort til helgener og helgeninder. Den ene gud forsvandt bag en hær af meget selvstændige hellige: thi i religion som i politik satte grækerne sig imod enhver overdreven centralisation.

Og da turen kom til *tyrkerne,* blev byernes indre liv ogsaa omtrent uforandret. Halvmaanen plantedes i de skyggefulde dale og paa de aabne sletter; men „rederne“ paa fjeldene og øerne levede sit liv som før; de var saa nogenlunde fri, svarede kun sin skat og ydede „tiende af alle drengebørn.“

Paa den maade kunde *kommunerne* — byer, landsbyer og flækker — selv under tyrkernes herredømme bevare hovedlinjerne i den sociale ordning, de havde arvet fra de antike hellenere.

I disse skjulte, glemte kommuner spillede kjøbmændene den første rolle som i de gamle byer, hvis navn de smaa flækker bar. Rollen var vistnok ikke saa glimrende som i hine dage, men betydningsfuld alligevel. Med smaa seilere flakkede de om mellem øerne og drev handel og samlede

sig formue paa den vis. Og den, som blev byens rigeste mand, blev med det samme, i kraft af „en historisk nødvendighed“, dens velgjører. Han byggede og vedligeholdt kirkerne, han holdt en skole, efter ringe leilighed, sørgede for de fattige og hjalp de syge. Og de tyrkiske myndigheder satte embedsstemplet paa ham ved at udnævne ham til Kodja-bachi og paalægge ham at inddrive skatterne. Til gjengjæld for sine gaver mod byen havde han ret til at lede den store *paaskenatprocession*. Han selv og hans sønner fik lov til at bære den store kiste, hvorpaa kristusbilledet var malet, om ham gik hans øvrige slægt, i hænderne bar de høie kjerter, omvundne med guldtraad og pyntet med papirblomster. Foran toget gik de langskjæggede prester og sang salmer, og kordrengene bar helgenbilleder paa høie stænger. Og syngende sluttede menigheden sig bag dem, med de smaa osende lys, hvis flakkende flammer lyste rødt gjennem natten. Det var *gravlæggelsestoget*, byens rigeste mand fik lede, en traurig afløsning af de glædesfester og jublende lege, oldtidens rigmænd havde skjænket sin stad. Men paa denne sorgens nat, med sørgelige sange, og tung røgelsesduft, fulgte en paaskemorgen med knitrende skud, sol og forsoningskys og jublende raab: „Kristus er opstanden!“ -- Og en solfuld morgen lød raabet over landet: „Grækenland er opstanden!“ til liv mellem de frie folk, og rigmændene var paa første plads i det stærke befrielsestog.

II.

En forening af lykkelige omstændigheder gav i slutten af forrige aarhundre kommunerne de materielle midler til i tidens fylde at gjøre frihedsdrømmen til virkelighed. Tyrkiet tabte herredømmet i Orienten og ophørte at rekrutere sine janitscharregimenter fra Grækenland. Venedig blev sagtelig opslugt af Østerrige og herskede ikke mere over Middelhavet. Hvad Grækenland før havde ydet af kraft og ungdom til fremmede, blev nu i landet. Og samtidig laa England og Frankrige i kamp med hinanden, saa Middelhavet ikke eiede handelsflaade, mens revolutionens og keiserens krige krævede masser af korn.

Grækerne nyttede anledningen. I hver landsby, paa øer og kyster, sluttede unge mennesker sig sammen, skjød sine smaasummer ihop, lastede en skude med korn fra Dons og Donaus munding og seilede afsted, til Livorno, Genua, Marseille og Spanien. Udbyttet deltes, indsatsen øgedes, tallet af skibe ligesaa, og de par smaa skuder blev snart en statelig handelsflaade. Atter blev Middelhavet græsk, og de kjække sjømænd vovede sig længere ud, til New York og London fôr de med vin fra Spanien, og for at forsvare sig mod de afrikanske røverstater, gjorde de sine kjøbmandsskibe til halve krigsfartøier.

Saa gik 15 aar, mens de vekslede skud og varer.

Hjem kom de stundimellem, brune i huden og veirbidte, med bælter, der var fulde af pistoler og banknoter, og med stemmer, der var vant til at befale. Da var der fest i landsbyen, til kvinderne gav de smykker og brogede silketøier, til mændene blanke vaaben, presterne fik penge og gaver; gjestebud holdtes, og naar de drog bort, tog de med sig landsbyens unggutter, ud til kamp og eventyr. Saaledes gjorde havet atter komunerne rige, som det havde gjort det for mange hundre aar siden, og saaledes skabtes de første millioner i det moderne Grækenland, mens hele det øvrige Europa beherskedes af Napoleon.

Og mens de græske skibe drog paa vovsomme farter og havde inden borde de unge mænd, som skulde blive revolutionens soldater og førere, sad fillede tyrkiske soldater og sov bag Akropolis's volde, røgte og bad sine bestemte bønner, og naar natten kom, drog de ud paa landeveien, skjændede piger og plyndrede bønder.

De første græske millioner blev helliget *skoler*. Folk som Zossimades, Kaplan, Marussis har knyttet sit navn til dette arbeide. Samtidig organiseredes revolutionen af hemmelige selskaber, *Hetærier*, til hvilke de rige kjøbmænd gav penge, skibe og vaaben. Konduriettierne, Botzarier, heltinden Babulina, som førte sin mands flaade, — aldrig vil grækerne glemme, hvad de ofrede. Og saa reiste hele Grækenland sig, med vaaben i haand, prester og gjætere, fattige fjeldbønder og rige kjøbmænd, der var ingen forskjel mellem dem, alle havde de én tanke, og den ofrede de alle *alt*.

Hvad krigen blev, ved vi alle, — en række massakrer og guerillafægtninger; og da Europas diplomater, tvungne af den offentlige menings raseri, blev nødt til at anerkjende det helleniske kongedømmes uafhængighed, var Grækenland totalt ruineret. Ikke en skilling eiede det, dets skibe var sønderskudte, huse, oliventrær, haver, kirker og skoler jevnede med jorden. Men Hellas havde faaet plads blandt de frie nationer. Den havde det kjøbt sig for sit blod og for det guld, der i aarevis var samlet paa saa mange farefulde togter. Og derfor betragter vore dages grækere med beundring de rolige kjøbmandsansigter, der ser ned paa én fra revolutionsmusæets vægge.

III.

De grækere, der drev kornhandel i Rumænien og Rusland, havde lidt mindre ved krigen end de i hjemlandet; de byggede nu nye flaader og fik handelen igang igjen. Til dem sluttede sig saa andre store kjøbmandsfamilier, hvem krigen drev bort fra Grækenland, — Rodonacci og Ralli for eksempel. I Epirus, som forblev i Tyrkernes magt, slog Zappas, Arsakios og familien Avérof sig ned.

Og mens Grækenland slaas i politiske kampe, som var uundgaaelige i et kongedømme, der var nybygget paa ruiner, skabtes nye millioner i

fremmede lande, millioner, som flød til det fattige hjemland, og som for det første gjorde Athen til Orientens vigtigste by.

Af den by, Chauteaubriand i 1870 besøgte, og som han skildrer som en flække paa hundre faldefærdige hytter om en janitscharkaserne, er blevet en marmorstad med 115,000 indbyggere, og mer end 20 millioner drakmer har rige athenere givet sin by. Vi nævner i flæng følgende zifre:

Til oprettelse af nye lærestole ved Athens universitet har Demetrius Benardakis givet 200,000 drakmer, 250,000 gav Plataghinis, 600,000 Papadakis. Nationalmusæet fik 200,000 af Benardakis, familien Tositzas gav 1 million til en polyteknisk skole, Varvakis 1½ million for at udvide sjøkrigsskolen. Theodor Aretaios 1 million til en klinisk læreanstalt, Georg Rexaris 1 million til et teologisk seminar. Hadjikostas 1 million til et vaisenhus, Pangas 2 millioner til bazarboder. Evangile Zappas 2½ million til Zappione-paladset, hvor der er en permanent græsk kunst- og industriudstilling. Baron Simon Sinas skjænkede 2½ million til Athens mest monumentale bygning, akademiet, hvis søilerader og polykrome ornamenter giver et interessant, men kanske en smule kunstlet indtryk af antik kunst. Baron Georg Sinas forærede byen et observatorium, og Ralli, hvis skibe seiler paa Indien, England og Amerika, byggede erkebispens palads og gav 2500 pund til nationalteatrets bygning.

Omtrent alle disse lever udenfor Grækenlands grænser. Andre foretrækker at samle sit guld derude og saa komme hjem og dele det ud. De er da selvskrevne til at blive folkets yndlinge; en af disse populære skikkelser er Andre Singros, som har tjent sin formue i Konstantinopel og efter at have flyttet til Athen i aarenes løb har skjænket byen folketeaterbygningen, Evanghelisma-hospitalet, en kirke, et asyl for kvinder, centralfængslet og flere kilometer marmorfortaug. Stefanovich-Skilizzi har foræret Athen den berømte Byron-gruppe, Skuladis, thingmand fra Theben, har i sit palads samlet det bedste, den græske malerkunst har præsteret.

IV.

Man maa ikke tro, at Athen er bleven vakker paa de andre byers bekostning, — den græske bygdepatriotisme er saapas sterk, at den ikke tillader, at Athen kaprer til sig alt. Syra, Volo, Patras, Argostoli, Corfu og mange andre kan med hensyn til kirkers, skolers og teatres skjønhed rolig tage kampen op med Athen, og det er sine gavmilde millionærer de skylder det hele. Saaledes byen Argostoli, der nu lyser af marmor og straaler af elektrisk lys, den kan takke „sin" millionær Valianos for det. Han begyndte som simpel matros, slog sig op ved kornhandel, gjorde den kefalokiske landsby, han var født i, til en af de vakreste byer i Grækenland og forærede efterpaa 2 millioner til et folkebibliotek i Athen.

Omtrent alle de græske storbyer, der fremdeles er i tyrkernes magt, eier sine donatorer og millionærer. Konstantinopel har sin Zarifi-familie, Smyrna Baltazyierne. Men over dem alle straaler Alexandria: den eier den moderne Herodes Atticus, Georg Avérof.

Avérof er født i Mezzova, en landsby nær Janina. Hans ungdom var en ren Odyssé, fuld af farer og eventyr; omsider havnede han i Ægypten, hvor han blev khediven Ismaels proviantleverandør, en stilling, der gav adskilligt af sig. Ved heldige eiendomspekulationer øgede han sin formue, beherskede tilslut hele det ægyptiske marked, knyttede forbindelser med Bombay og London og gjorde Alexandria til oplagssted for handelen mellem England og Indien. Hans formue takseres nu, trods alle ødsle gaver, til godt og vel 100 millioner.

Tro mod de smukke traditioner forskjønnede han først sin fødeby, forærede saa den græske koloni i Alexandria kirker, skoler og teatre og skjænkede derefter Athen en række storartede offentlige institutioner: En polyteknisk skole, der ogsaa omfatter kunstakademi og revolutionsmusæet, en krigsskole, et imponerende bygningskompleks af straalende marmor, med strenge doriske søilerader, og i guld lyser over porten de homeriske vers, der priser døden for fædrelandet som den herligste lod, der kan times en mand.

Men Avérofs navn fik først sin festlige klang, da han gjenopbyggede det atheniensiske *stadion*, og indviede det ved de storartede olympiske lege. Det var noget, der kunde gribe grækernes hjerter. Da seierherren i Marathonløbet, Louys, fôr ind paa banen og næsten halvdød sank om i diakonens arme, da løftedes Avérofs navn paa himmelhøi jubelbølge. Hvad der da skeede, mindede om en seierdag i den fjerne fortid og gav haab om en lignende i fremtiden, — hvad under, at Louys blev dagens helt, og Avérof fik sendt en guldkrone fra byen Athen, et fuldstændigt korrekt symbol paa den kongemagt, rigmændene har øvet i Grækenlands byer helt fra de ældste tider.

Stille og tarveligt lever Avérof i Alexandria, sin formue har han testamenteret den græske stat.

Men hans liv har været en konsekvent gjennemføren af den lære, noget nær alle de græske millionærer har hyldet: Den rige har at ofre sit guld for sit land, ligesaa vist som den unge har at ofre sit liv. Og de ofrer det, ikke blot saadan, at det skaffer dem døgnets bifald, — skjønt de fleste grækere er saare svage for øieblikkets virak og fagre, hyldende ord, — men ofrer det paa verker, som skal bestaa. Og de viser derved ikke bare kjærlighed til sit land, men ogsaa sikker tro paa, at Hellenismens sag skal seire og bestaa, trods alle storme, der søger at omstyrte den.

Orientalsk spiritualisme og dens europæiske efterligninger.

(Efter **Zeaeddin Akmal** i „*Revue des Revues*“).

Zeaeddin Akmal er født i Indien. Helt fra sin tidligste ungdom har han været indviet i de mysterier, der gaar under navn af okkultisme, spiritualisme og theosofi, og som netop nu omstunder beskjæftiger saa mange sind. Han regnes for en af de mest kundskabsrige af denne hemmelighedsfulde videnskabs dyrkere, og hvad han udtaler om den orientalske okkultisme og dens europæiske efterligninger, vil eie en vis interesse, saasom det kommer fra en virkelig autoritet. Vi giver i det følgende et uddrag af hans artikel.

Med Europas spiritisme har orientens spiritualisme intet at bestille, den kan hverken opvise materialiserede aander, bankende borde, aandefotografier eller skrivende medier.

Den orientalske spiritualisme gaar ud fra, at der i naturen og hos mennesket findes skjulte kræfter, som kun enkelte udvalgte kjender og forstaar at gjøre brug af, sjælelige evner som fjernsyn, evne til at læse og overføre tanker, sende dem fra den ene ende af verden til den anden, til at helbrede sygdomme kun ved sjælelig paavirkning; og spiritualismen er den videnskab, der studerer lovene for disse skjulte kræfter, og denne videnskabs dyrkere lægger alt sit arbeide paa at udvikle disse merkelige evner hos sig selv. De lever i stille indadvendthed, de orientalske spiritualisters første pligt er at følge sin egen aands udvikling, mens de europæiske spiritualister føler sig forpligtede til at udbasunere og forklare alle spiritualistiske fænomener, de har faaet kig paa, og vælter strømme af blæk ud over bjerge af papir. Hvad kundskab om sociale og politiske ting angaar, staar de orientalske spiritualister langt tilbage for sine europæiske navnefæller, men saa eier de til gjengjæld indsigt i dunkle sfærer og forstaar at herske over ukjendte magter paa en saadan maade, at man i Europa sikkerlig vilde regne dem for overnaturlige væsener.

For orientens spiritualister staar deres hemmelige videnskab som noget saa høit og forunderligt, at intet profant væsen maa nærme sig den, derfor holder de ikke foredrag om den, redigerer heller ikke theosofiske tidsskrifter, deres videnskab skal ikke være en religion for masserne. Selv dens navn skulde være en hemmelighed, de indviede kalder den kun *Bhed*, det er: hemmeligheden. Araberne skal først have fundet den og kaldt den *ilm algeb*, som ogsaa betyder hemmelig videnskab, og de troende muslim paastaar, at Gud alene kjender dens hele udstrækning. Naar den

naaede Indien er uvist, men man ved, at ved begyndelsen af den kristne tidsregning dyrkedes den der.

Naar dette er de indiske spiritualisters syn paa den hemmelighedsfulde videnskab, hvor kommer de saa fra, alle de indiske theosof-bøger, som har overstrømmet Europa og dannet grundlag for en række efterligninger og efterplapringer paa alle europæiske tungemaal? Jo, de skriver sig fra indiske litterater, der selvfølgelig uden praktisk erfaring har gjort bøger om det mystiske emne. Der findes nogle spiritualistiske skrifter, der er omtrent 2000 aar gamle, efter de indviedes sigende absolut værdiløse, fulde af misforstaaelser og overdrivelser; byggende paa disse skriver moderne forfattere videre, sætter til, hvad de tror at have hørt, og hvad de fantaserer sammen, giver brygget et vist paalideligt præg ved hjælp af gamle citater, og europæiske theosofer oversætter disse fabrikater, bearbeider dem eller gjenfortæller dem, idet de med troende glubskhed sluger alle uhyrligheder raa. Til denne sidste klasse hører Annie Besants meget omtalte bog om Reincarnationen; den er en sammenarbeidelse af et par gamle indiske bøger, der er oversat til Hindostan-sproget af Aryen Samay fra Lahore.

Et ganske merkeligt træk er, at en hel del af disse oversættelser udkommer i Indien, de fleste i Madras, hvor det theosofiske selskab har sit hovedkvarter. Grunden er den, at de indiske litterater, der fantaserer sammen skrifter om spiritualismen, har yndet at fremstille en eller anden fjern og ukjendt egn eller by som okkultismens hovedsæde, fra vedkommende sted sendte de saa sine bøger, der paa den maade skulde faa et paalidelighedens stempel. Men jernbaner og engelske landeveie trængte frem overalt, selv de mest ukjendte egne tabte sit mystiske præg, naar lokomotivet fôr gjennem dem. Engang var Zeaeddin Akmals fødeby, Hazara, et af disse mystiske okkultismens arnesteder, nu har man været nødt til at forlægge „den store videnskabs“ hjem til Thibet, hvor Mahatmerne vil nyde godt af sit ry blandt Europas spiritualister, indtil jernbanerne ogsaa trænger frem til den helligdom.

* * *

De indiske spiritualister eller okkultister staar ligesom udenfor det almindelige borgersamfund, hvad der rører sig i det, har ingen interesse for dem. Deres læres grundprincip er: Hver skabning eier visse egenskaber, som hæver den op over alle andre, og den er sat i verden for at udvikle disse egenskaber; udvikler den ikke disse eiendommeligheder, men andre sider af sit væsen, vil den synke i rang og betydning. Ved sin aand er mennesket alle andre skabninger overlegent, og denne aand danner en del af den verdensstyrende kraft, som kaldes Guds vilje. Menneskets

aand bestaar af to dele: Den høiere og den lavere bevidsthed. Den lavere bevidsthed omfatter fornuft, erindring, beregning, alt det, vi har fælles med de høiere dyr som hunden og elefanten. Sin overlegenhed skylder mennesket altsaa ikke denne del af sin aand. Det er den *høiere bevidsthed*, der løfter mennesket op over al anden skabning, gjør det „skabt i Guds billede". Ingen kjender endnu dens udspring og dens hele magt, men at den er der, kan vi fornemme, ligesom vi ved, at magnetisme og elektricitet er til, skjønt vi ikke kjender deres udspring og fulde natur. Men jo mer vi øver denne høiere bevidsthed, desto mer lærer vi dens magt at kjende, og desto nærmere naar vi til forstaaelse af dens oprindelse.

Den er som et øie, der gjennemtrænger al skabningen, som et blik, der befaler over alle naturens love og løfter os op over dem, ud over al naturens grænser, ud over tid og rum. Kun den, der kan befri sig for de naturlige sansers magt, formaar at kjende denne høiere bevidshed og udøve dens magt, men selv de, der kun dyrker den lavere bevidsthed, faar stundom et glimt at se af den høiere. Naar vi sover, og aanden er befriet for legemets baand, speiler sig undertiden i vore drømme fortid og fremtid, men det speil, hvori den lavere bevidsthed vil fange den høieres billede, er plettet af synd og lavhed, derfor bliver billedet utydeligt, ja fordreiet og hæsligt.

Hvor langt de indiske spiritualister er komne i magt over naturens og aandens hemmelighedsfulde kræfter, er vanskeligt at sige, thi selv fortæller de intet. Hvis man spørger en indisk spiritualist om hans lære, vil man vanligvis blive mødt med forsikring om, at han ikke forstaar, hvad man mener, dels fordi spiritualisterne er bange for, at man vil drive gjøn med den store videnskab, dels fordi det ansees for saare farligt om en „ond mand" indvies i denne mægtige hemmelighed; spiritualismen er et farligt vaaben i en ukyndigs haand, end farligere i haanden paa den, der vil bruge den i ond hensigt. Ifølge spiritualisternes overbevisning bølger hvert menneskes tanker i rummet om ham, og de kan fanges og læres af de indviede, hvad der saare ofte er blevet misbrugt, ligesaa magten til at sende sine tanker til en andens sjæl. For ikke længe siden blev man i Indien skræmt op ved efterretningen om, at der i Hazara og i ørkenen Sindh eksisterede en sekt, som havde magt til at paaføre „telepathiske sygdomme". Mere almindeligt er det, at spiritualisterne nytter sin evne til „telepathiske helbredelser". Disse helbredelser øves oftest mod vanvittige, og ved tilfælder, som man i Europa skulde anse for absolut uhelbredelige. Fra spiritualistisk standpunkt skulde disse helbredelser være næsten logiske. Vanvid er en sjælesot, og maa behandles

ved aandelige midler; altsaa skulde de, der har gjort aanden til gjenstand for sit livs studium, være nærmest til at behandle og læge dens sygdomme.

*
* *

Tilslut omtaler Zeaeddin Akmal en ting, som stadig gaar igjen i de europæiske bøger om indiske spiritualister: At de kun spiser planteføde og aldrig nyder kjød, fordi de ikke vil dræbe noget væsen, der ligesom mennesket besidder den lavere bevidsthed. Om dette siger Zeaeddin Akmal: De orientalske spiritualister lægger ingen vegt paa maden og foreskriver ingen absolut regel for, hvad der skal spises og hvad ikke. Hvis de af frygt for at dræbe væsener, der eiede den lavere bevidsthed, undlod at spise kjød, maatte de ligesaa godt undlade at nyde planteføde. Thi planterne eier samme sanser som dyrene. Mimosen eier saa fin en *følelse*, at den visner ved den mindste berørelse; andre planter kan *høre*. Cholaplantens knopper brister ved tordenens lyd, og planten dør. Atter andre kan *se*, og visner, naar de blændes ved for stærkt lys; enkelte har saa sart en synsevne, at de kun kan vokse i dunkelhed. Der findes i planteverdenen endnu merkeligere fænomener, der kunde friste en til at sige, at planterne eier stemme og forstand. Der gives træer, der frembringer et slags skrig, naar de mangler vand, og andre eier evne til, naar deres rødder ikke giver dem vand og næring nok, at sende ud hjælperødder, og ad kortest mulig vei skyder disse rødder hen til fugtige steder, fæster sig der og virker som vandledning for træet. De indiske spiritualister tror, at planterne, som alle andre væsener i den organiske verden, har sjæl, men at mennesket, der staar over al anden skabning i kraft af sin aand, har ret til at gjøre sig alle andre ting underdanige.

Den islandske literaturs renaissance.

Af Carl Küchler (Leipzig).

Islands ældste literatur, der daterer sig fra midten af det tolvte aarhundre, er den oldislandske skaldedigtning. Denne havde dog sikkert allerede den gang bestaaet længe (Island blev taget i besiddelse af udvandrede nordmænd i det niende aarhundre), bevaret gjennem mundtligt foredrag og mundtlig overlevering; men de ældste skriftlige vidnesbyrd, vi har om den, er et halvt hundre digte, opbevarede, tildels fragmentarisk, i den ældre Edda.

Da den latinske skrift blev indført og afløste de gamle stive og be-

sværlige runer, fremblomstrede hurtig en overordentlig rig literatur, der beskjæftigede sig saavel med digtning som med videnskabelige studier, historiske, grammatiske, geografiske, biografiske, juridiske o. a., — en literatur, der har meget betydelige verker at opvise. Snorres Edda, Heimskringla og alle de berømte gammelislandske sagaer er, i det mindste hvad navnet angaar, bekjendte i vide kredse.

Senere blev ogsaa de saakaldte slægtsagaer optegnede, fremmed literatur oversat, teologiske skrifter forfattede i mængde og en geistlig digtning frembragt, der var af ikke ringe værd; og saaledes var indtil midten af det fjortende aarhundre, i kun to aarhundrer og hos et lidet folk, en literatur fremstaaet, hvis frembringelser kan stilles ved siden af alle folks og alle tiders mægtigste og mest fuldendte literære verker.

Men omtrent ved aar 1400 begynder en forfaldsperiode; „den islandske literaturs blomstringstid er forbi: den havde været i fremgang, mens Island var en fri stat; den levede endnu paa sin fordums storhed, da det kom under norsk herredømme; den blev knækket, da Kalmar-unionen forenede de nordiske riger.“

I de følgende halvandet hundre aar falder optegnelsen af folkeeventyrene, der opstod af en „sammensmeltning af hjemlige minder og fremmed romantisk indflydelse,“ rimur-digtningen, hvortil den gamle skaldepoesi nedsank, affattelsen af tørre annalistiske optegnelser og en del reisebeskrivelser.

Først efter midten af det sekstende aarhundre hæver aandslivet sig paany: religiøse poeter og skribenter, forfattere af kirkehistorier, rimurdigtere, lyrikere, juridiske forfattere, oldforskere og historiografer optræder i rigt maal. Og blandt disse er der mere end en, hvis navn er naaet ud til den øvrige verden.

Det syttende og attende aarhundre kan betegnes som Islands „lærde periode“.

Men først henimod slutningen af det attende aarhundre virkede aander, der har krav paa at betegnes som forberedere af en ny epoke. De anviste folket nye baner for aandslivet, paa hvilke det alene kunde naa ny storhed, de indledede en ny, glansfuld periode. Og fremforalt arbeidede de for en udrensning og fornyelse af modersmaalet, der i lange tider havde været underlagt fremmed indflydelse og var blevet forplumret af kunstlerier og smagløsheder; og allerede dette vakte den nationale bevidsthed og forberedte gjenfødelsen af den gamle stolthed og selvfølelse.

Eggert Olafsson (1726—1768) er den første, der varsler om nærmelsen af en ny periode. Han var en af sin tids første lærde: digter, filosof, naturforsker, historiker og filolog paa samme tid, et ægte universalgeni; og det er ikke overdrevent at paastaa, at han var langt forud for

sin tid. Han er, paa grund af sit store naturvidenskabelige verk over Island, navnlig bekjendt som naturforsker; men han var ogsaa betydelig som digter; det er en af hans største fortjenester at have anvist den islandske poesi nye baner. Og han har i sin nye digtning øie for alt; han skildrer naturen, som den er, idet han paa sin palet ikke har fantasiens, men livets, naturens egne farver. Hans tanker og hans naturbetragtning har en ganske enestaaende skjønhed. Og dertil kommer, at han skriver et fortrinligt sprog. Han har selv skrevet en række afhandlinger over det islandske sprog, der viser, at han meget vel vidste, hvorledes et sprog alene lader sig forbedre: ved at føre det tilbage til sin oprindelighed.

Var Eggert Olafsson et „forbud for det eiendommelig islandske aandsliv i nutiden", saa var det dog først Jòn Thorláksson (1744—1819), Sigurður Pjetursson (1759—1827), Benedikt Jònsson Grøndal (1762—1825) og Magnus Olafsson Stephensen (1762—1833), der fandt poesiens skjønhed i naturlighed og simpelhed — omend den sidste er mindst betydelig i denne henseende —, hvorved de opnaaede at komme i nærmere forbindelse med folket, som de vilde belære og oplyse, være til gavn og nytte for. Det var først med dem, at en ny solopgang, en ny guldalder var sikret.

Den første af disse fik navnlig betydning ved sine oversættelser fra dansk, tysk og engelsk, af hvilke særlig maa fremhæves hans oversættelse af Klopstocks „Messias" og Miltons „Paradise Lost". Hans originale digtninger besidder skjønhed og naturlighed, og hans satirer er bidende skarpe. Betegnende for hans gjerning er den omstændighed, at han, der hele sit liv igjennem maatte kjæmpe mod fattigdom og nød, ikke engang var i stand til selv at kjøbe de bøger, efter hvilke han oversatte.

Sigurður Pjetursson, der i Kjøbenhavn navnlig sluttede sig til nordmændene og „Norske Selskab" og ofte var sammen med Wessel, er fremforalt betydelig som satiriker. Dog er hans lyrik heller ikke uden værd, og han er den første islænder, der havde mod til at give sig ikast med dramatisk digtning. Hans komedier er, paa grund af deres eiendommelige islandske karakter, berettigede til en vis interesse.

Benedikt Grøndal oversatte hovedsagelig latinske digte, medens hans egne digtninger kun er faa i antal. Men derfor er de maaske ogsaa saa fortræffelige, som de er.

Magnus Stephansen endelig, der er mere betydelig som bannerfører for oplysningsretningen end som digter, udfoldede en stor literær virksomhed, snart som historieskriver, snart som journalist — snart for at underholde folket, snart for at belære det. Det var ham, der i aaret 1794 grundede „Selskabet til Landets Oplysning". Hvor han kunde hjælpe og

være til nytte for sit folk, var han altid tilstede og sparede aldrig sine penge; men hans fædrelandskjærlighed var egentlig ikke særlig islandsk. Fuldblods rationalist som han var, hører hans aldrig trættende gjerning til rationalismens seige arbeide for det store verdensborgerskab, for menneskeslægtens oplysning og lykke. Hans sprogbehandling var temmelig uheldig, hans stil er alt andet end god. Men dog er hans fortjenester store og man maa ikke glemme, at han var blandt de første, der gik skarpt til værks mod al overtro, af hvilken navnlig djævletroen var gjenstand for hans kamp.

I begyndelsen af det nittende aarhundre vaagnede over hele Europa folkenes nationalfølelse, og raabet paa frihed og national enhed, paa en bedre og retfærdigere ordning af alle forhold og tilstande lød fra provins til provins, fra land til land.

Ogsaa i det skandinaviske Norden reiste denne nationalfølelse sig og medførte her en fremdragen af den oldnorske literatur og en søgen tilbage til oldtiden, i hvilken man fordybede sig med hele sin sjæl. Som englændernes skjændige optræden overfor Danmark havde opflammet sindene og paa denne maade vakt folkets politiske selvfølelse, saaledes ansporede Oehlenschläger, der fremfor alle andre henviste til den gamle folkeliteratur og gjorde denne tilgjængelig for folket ved omdannelse og udnyttelse af dens stof, gjennem sin egen digtning folkeaanden til at reise sig i sin egentlige, sin aandelige betydning til ny bevidsthed og stolthed.

Islands studerende ungdom, af hvilken en stor del dengang opholdt sig i Kjøbenhavn, blev greben og reven med af denne følelse, og gjennem den blev den almindelige begeistring og raabet paa nyt liv, den gryende dags morgenhilsen, ogsaa forplantet til Island. Ved stiftelse af selskaber og udgivelse af vækkende skrifter, der ogsaa for en stor del udgik fra Kjøbenhavn, søgte man at skaffe folket oplysning og at forbedre tilstanden, og i hovedsagen var det vel de af denne bevægelse fremgaaede store islandske digtere, som med en ny literaturperiode ogsaa fuldstændig forandrede hele tidsalderen og hidførte et nyt socialt liv. Overgangen foregik paa Island ganske vist ikke saa hurtig som i det sydligere liggende Norden, og udviklingen skred kun langsomt frem; men desto sikrere.

De fire ovenfor nævnte forkjæmpere for oplysningsretningen — foruden hvilke der samtidig virkede en stor del andre forfattere, navnlig rimur- og salme-digtere, — befinder sig tildels allerede i denne gjæringstid og bliver ved den ansporede til stadig stærkere virksomhed. Med dem er oplysningens tidsalder egentlig afsluttet for Islands vedkommende, og aaret 1830 turde maaske markere et nyt vendepunkt.

Men førend vi kort skitserer den nye periode, der opstod af den i det foregaaende skildrede bevægelse, er det nødvendigt endnu at frem-

drage en mand, der, skjønt selv ikke islænder, dog paa en overordentlig fremragende maade har virket for en gjenfødelse af det islandske sprog og indlagt sig stor fortjeneste af nyskabelsen af en islandsk literatur. Det er den som en af grundlæggerne af den germaniske sammenlignende sprogvidenskab berømte danske Rasmus Kristian Rask (1787—1832). Allerede som skolegut kastede Rask sig med glødende iver over studiet af islandsk og forfattede selv leksikon og grammatik, der er af interesse som grundlaget for hans senere arbeider af lignende art; senere studerede han i Kjøbenhavn (under ledelse af store og betydelige islændere, med hvem han som student boede sammen paa den akademiske fribolig „Regensen") det islandske sprog med en saadan grundighed, at han inden længe lærte at tale og skrive det flydende. I aaret 1813 gjorde han selv en reise til Island, hvor han opholdt sig i tre aar; her fødtes den tanke hos ham at grunde et islandsk literaturselskab, og her arbeidede han i det hele i forening med meget fremragende mænd stærkt for fornyelsen af det islandske sprog. Rask forfattede to islandske lærebøger; hans retskrivning blev optaget og almindelig fulgt; han dannede en del nye ord og rensede sproget for mange af de indvandrede fremmedord, der allerede havde begyndt at faa borgerret, og han opfandt betegnelser for de grammatiske konstruktioner og forfattede en mængde prosaskrifter, der videre gav udtryk for hans tanker og meninger, ja endogsaa nogle digte i det islandske sprog. Men først og fremst er det hans fortjeneste, at han i aaret 1816 grundede „Det islandske literaturselskab" (Hið islenzka bòkmennafélag), som i den følgende tid har været af uvurderlig betydning for islandsk sprog og literatur, dannelse og videnskab, ja overhovedet for hele det islandske aandsliv, og som endnu den dag idag er i fuld virksomhed, bestaaende af to store afdelinger, den ene med hovedsæde i Reykjavik, den anden med hovedsæde i Kjøbenhavn. Tidligere havde det næsten seet ud, som om det islandske sprog kun skulde vebblive at bestaa som bondesprog, som f. eks. færøisk; men det er Rasks store fortjeneste, at han igjen har bragt det i ære og anseelse og kraftig bistaaet med at fremhjælpe en nyislandsk literatur.

Under ledelse af saadanne mænd, som vi i det foregaaende har lært at kjende, var der stor sandsynlighed for, at den islandske literatur kunde undergaa et nyt, kraftigt opsving. Dertil gav julirevolutionen i aaret 1830 et nyt stød; og fra nu af er vi berettigede til med god grund at tale om en islandsk renaissanceperiode.

Vi kan egentlig allerede datere denne epoke fra fremkomsten af tidsskriftet „Armann à alþingi" (1829—1832), et fra Kjøbenhavn virkende oplysningsskrift, hvis henstgt var at vække folkets selvfølelse, og hvis hovedudgiver Baldvin Einarsson (1801—1833) forfulgte dette maal

hovedsagelig ved at latterliggjøre den islandske hovedstads forfærdelige blandingssprog, hvor de fornemme næsten ikke mere at turde tale islandsk, og ved selv at skrive et saa godt islandsk, som han formaaede.

Dog først med udgivelsen af et nyt tidsskrift i aaret 1835, der talte Islands betydeligste mænd blandt sine medarbeidere, begyndte den nye periode for alvor, og det for det „nyttige", det „skjønne" og det „sande" kjæmpende „Fjølnir" (1835—1847) har erhvervet sig en betydning for Island, som maaske ikke nogensinde noget andet blad. Den egentlige grundlægger af dette blad var Tòmes Sæmundsson (1807—1841), der i aaret 1834 vendte tilbage til Island fra en reise gjennem hele Europa, paa hvilken han havde seet og læst saa meget, at han kunde gribe hjælpende ind i sit fædrelands forhold og tilstande. Han sluttede sig sammen med Brynjulfur Pjetursson (1810—1851), Konráð Gislason (1808—1891) og Jónas Hallgrìmsson (1807—1845) for at udgive „Fjølnir", og ikke mindst skyldtes det vel Rasks indflydelse, at „Fjølnir" saa tappert kunde kjæmpe for rensningen og fornyelsen af modersmaalet.

Med en indledning, der havde næb og klør, og i hvilken det ovenfor nævnte motto blev fremlagt, begyndte saa „Fjølnir" sin kamp. Jónas Hallgrimssons berømte digt „Island", der skulde vække fædrelandskjærligheden og frihedstrangen, oversættelser af forskjellige fremmede revolutionsskrifter, slutningen af Heinrich Heines „Reisebilleder" og flere andre artikler aabnede rækken; en dygtig afhandlig af Konràð Gìslason om den lslandske retskrivning søgte at skabe klarhed i den retning; Jónas Hallgrìmssons kraftige angreb paa rimur-digtningen slog for eftertiden dette tomme rimeri ihjel, der var en ødelæggelse for al smag; og allerede i sin fjerde aargang var „Fjølnir" istand til at bringe bidrag som Jónas Hallgrìmssons vidunderlige digt „Gunnarshólmi", der fik Islands daværende største digter Bjarni Thórarensen til at udbryde: „Nu tror jeg, det er bedst, at jeg holder op med at digte!"

Men med „Fjølnir" og digtere som Bjarni Thórarensen og Jónas Hallgrìmsson staar vi allerede midt i det unge Islands klassiske tid, og navnlig var det Bjarni Vigfùsson Thórarensen (1786—1841), Islands fantasirigeste, ildfuldeste og kraftigste digter, i hvem det islandske folk fik „sin kraftigste vækker og repræsentant". Bjarni var islænder fra isse til fod; i ham var hele hans folks eiendommelighed samlet og overordentlig kraftig udviklet. Derfor var hans indflydelse ogsaa stærk. Dog var han ikke sit folks lærer eller vilde være det — han var noget større: han var dets forbillede, dets ideal. I hans ord, i hans gjerning og digtning, hans tænken og følen lærte folket først rigtig sig selv at kjende.

Dermed var en ny blomstringstid for den islandske literatur inde;

og nu, da den gamle folkeaand igjen var vakt, den gamle bevidsthed, den gamle nationalstolthed atter opstaaet, følger ogsaa de herligste aandelige arbeider slag i slag.

Som fuldstændig nye literaturgrene har den islandske literatur siden sin renaissance frembragt en dramatisk og en novellistisk. Den første ligger vel endnu i svøbet og formaar trods mange originale frembringelser endnu ikke at opvise arbeider, der har værd for alle. Og hvad den anden angaar, saa er vi langt fra at ville betegne den som en særlig betydningsfuld forøgelse af den islandske literatur; tvertimod betragter vi den ikke netop som det gunstigste varsel paa en blomstringsperiode, idet al prosadigtning over hele verden til alle tider har været et tegn paa en vis svækkelse i den kunstneriske drift og den kunstneriske skaberkraft. Men tør den første i og for sig gjælde som en vinding, saa er der dog ogsaa indenfor den anden meget, der fortjener at fremdrages og som paa sit omraade ikke er uden værdi; og betragter vi endelig den oprindeligste og tillige høieste form for digterisk kunst, lyriken, saa kunde vi have ret til at paastaa, at den ny-islandske digtning har frembragt verker, der kunde stilles ved siden af det bedste i enhver anden nations literatur.*)

Om en tilbagegang kan der slet ikke være tale, da endnu den dag idag digtere af første rang lever og virker paa Island, staaende i sin fulde kraft, og det „Islandske Literaturselskab“, der tæller mænd med de betydeligste navne i alle lande blandt sine medlemmer, stadig fortsætter sin velsignelsesrige virksomhed for islandsk sprog og literatur, dannelse og videnskab og overhovedet hele det islandske aandsliv paa en saa kraftig og beundringsværdig maade, at det ikke blot er til nytte for nordisk og overhovedet germansk oltidsforskning, men for sprogforskningen og sprogvidenskaben i det hele; først og fremst dog til held, ære og berømmelse for sit fædreland.

Kulturens første begyndelser.

Det er med verdenshistorien, som det er med fysik og kemi: begynder man nysgjerrig at trænge lidt dybere ind i den, at spørge og grave, — vil man danne sig et overblik over det hele, saa opdager man snart, at vor viden er meget begrænset og stykkevis.

*) En oversigt over, hvad den islandske literatur siden sin renaissance har frembragt, har jeg for første gang søgt at fremstille i min *„Geschichte der Isländischen Dichtung der Neuzeit (1800—1900)“*, hvis I. hefte, der omhandler den islandske „Novellistik“ i hele sit omfang, er udkommet paa Herrmann Haacke's forlag, Leipzig 1896. II. og III. hefte, der henholdsvis vil omhandle „Dramatiken“ og „Lyriken“, udkommer i 1898 og 1900.

Man støder overalt paa huller, paa uløste gaader. De gamle begyndte sine historiebøger med gudesagn, digt og drøm; vi maa begynde med en del blanke sider eller en indledning om det, vi ikke ved. Vor nysgjerrighed faar vi ikke tilfredsstillet. Historikerne kan sige os, hvormange sygdomme Erik Blodøkse led af; men hvorledes menneskene spredtes over jorden, gjorde de første elementære opfindelser og derved skabte de begyndelser til kulturliv, som siden er blevet videre udviklet, det ved de ikke. Og det er netop det, vi har en gnavende hunger efter at faa besked om — de første begyndelser. Saa meget arbeide *er* gjort, at naar vi engang faar dem, vil vi virkelig kunne faa et overblik over verdenshistorien, samle den til en enhed — *vor slegts historie.* Det verk har fremtidens læsere tilgode, og en fremtidens Carlyle har i dets materiale stof til en ny poetisk historieskrivning, der vil sætte alle sind verden rundt i bevægelse. Han vil vise os, hvorledes de første mennesker lærte at tænde ild, hvorledes ilden blev dem en helligdom (den *hellige* ild i India tændes endnu paa primitiv maade ved at gnide to træstykker mod hinanden), hvorledes de vandt frem fra opfindelse til opfindelse, hvorledes stammer spredtes, blandedes og opstod; hvorledes efterhaanden ved denne blanding og vandring det sydlige Indias velorganiserede landsbysamfund opstod, hvorledes disse spredtes vestover, indtil de i Eufrat- og Nildalen udvikledes til store riger, *nationale* samfund, hvorledes Kinas og Stillehavsøernes historie er en gren af den samme stamme, hvis vekst, vi har fulgt, og hvorledes saa efterhaanden den historiske tids racer, nationer og lande opstod.

Materiale til denne verdenshistorie samles stadig. Kapitler af den skrives her og der. Det turde synes umuligt, at vi nogensinde skulde kunne trænge tilbage til de første begyndelsers tider; men det er neppe nogen umulighed. En række af forskere er tvertom i stadigt arbeide paa dette lokkende felt. De tidligste mennesker har nemlig, selv om de ingen skreven historie, ingen skrifttegn har efterladt sig, dog sat spor, som taalmodige forskere atter kan sætte sammen og tyde.

Der er tre grupper af materialier for en saadan „oprindelsernes historie“. Den ene er gjenfundne bygverker, som de schweitziske pælebygninger, eller andre rester af arbeide, vaaben, verktøi eller smykker og endelig fundne hovedskaller og bensamlinger af menneskene selv. Den anden er skikke og liv blandt eksisterende stammer, som endnu befinder sig paa kulturens begyndelsestrin. Der er saaledes mange stammer, som endnu ikke har lært pottemagerkunsten, en af de første opfindelser. Den tredie gruppe bestaar af sagn, legender og religiøse skikke, hvori man ved omhyggeligt, sammenlignende studium finder en række oplysninger om den tidligste historie. Religiøse skikke giver saaledes ofte oplysning om

primitive samfundsforhold, idet den organiserede religion altid er konservativ, med skrupuløs omhu bevarer gamle sædvaner og holder dem desto helligere, jo ældre de bliver.

Selvfølgelig maa historikeren samtidig benytte alle tre grupper af materialier. Arbeidets fordeling pleies her som overalt ellers. Forskjellige forskere arbeider paa de tre materialie-grupper og skaffer dem op i lyset, hvor nye mænd med andre evner tager fat paa dem, forbinder dem, tyder dem med mere eller mindre geni og gjør levende, forstaaelig historie ud af dem.

En mand, der staar paa grænsen af materialiesamlerne og de udnyttende historikere er englænderen J. F. Hewitt, der særlig har samlet en række værdifulde oplysninger om Sydindias primitive befolkninger — de ikke-ariske racer. Herfra har han spredt sine forskninger videre og samtidig samlet fra alle hold en mængde interessant materiale til vor slægts tidligste historie. Han har heller ikke stanset hermed, men har forsøgt at indblæse de samlede data friskt liv, systematisere og tolke dem og rekonstruere verdenshistoriens kapitel om „*de første begyndelser*". Uheldigvis udtrykker han sine tanker saa tungt og sammenroder sin fremstilling paa en saadan maade, at det er taalmodighedsarbeide at læse ham — ikke paa grund af den megen lærdom; thi han prøver at skrive populært; hans hovedverk (*The Ruling Races of Primitive Times*) er for en del skrevet som tidsskriftartikler; men han savner i fænomenal grad evnen til at *ordne* det, han vil sige.

I en ny artikel i „*Westminster Review*" søger han nu at paavise, at opfinderne af pottemagerkunsten maa have været den primitive race, der i sin tid befolkede Belgien og Nordfrankrige, og hvoraf en hovedskalle, der er gjenfunden, gaar under navn af Neanderthal-skallen. Det er sandsynligt, mener forfatteren, at de første spor af menneskeligt arbeide, som man har fundet, gaar tilbage til tiden lige før den første istid. Han mener videre, fra de gjenfundne menneskelige hovedskaller at kunne sige, at Belgien og Nordfrankrige fra disse første tider og nedover til historiske tider har været befolket af seks meget forskjellige racer.

Den ældste af disse, fordi den synes at have været den fysisk mindst udviklede og mest gorillalige er „*Neanderthal-racen*", som han døber saaledes, fordi dens mest velkjendte repræsentant er Neanderthalskallen. Det har været en slægt med tyk (ni til eleve mm.), lang og smal hovedskalle, bagoverludende pande, altsaa lidet hjerne-rum, og næsten ingen hage. Den har havt svære kjæveben og tænder, store øine, fremstaaende øienbryn og brede næser. Den har formodentlig endnu eksisterende repræsentanter i Todastammen i Sydindia og i *Ainofolket*, den

haarbevoksede slægt, som bebor de nordlige japanske øer. Hovedformen er ikke uforenelig med gode forstandsevner.

En næsten modsat type udgjorde „*Cro-Magnon*“ folket: høie, kraftig byggede folk med godt pandehvælv, smaa øine, lang, ret næse og fremstaaende hage. Det var et erobrerfolk. Det synes at have moderne repræsentanter i guancherne paa Kanari øerne, kabylerne i Nordafrika og de langskallede basker i Nordspanien. Cro-Magnonfolket kom formodentlig fra Afrika, medens Neanderthalerne kan antages fra begyndelsen af at have havt sit hjem i disse egne.

Saa var der endelig fire forskjellige racer af den mongolske, rundskallede type.

Ved at sammenholde de forskjellige fund mener forfatteren at kunne gjøre det meget sandsynligt i hvert fald, at pottemagerkunsten tog sin oprindelse i disse egne ved Neanderthal-mænd. De andre racer synes nemlig ikke at have kjendt kunsten, idet potteskaar aldrig findes sammen med deres vaaben, verktøi og ben. Derimod har man fundet potteskaar sammen med Neanderthal-rester fra de allertidligste tider.

Nu er det videre en merkelig kjendsgjerning, at pottemagerkunsten synes at have været ganske ukjendt paa den sydlige halvkugle indtil den indførtes af europæere, — naar undtages Fiji-, Tonga-, Venskabsøernes og Paaskeøens beboere, og disse mener forfatteren at kunne vise fik den fra India; men India, tror han igjen bestemt at kunne vise, fik den efter egne sagn og merker fra en nordlig race, der i forhistoriske tider indvandrede til India. Heller ikke paa den nordlige halvkugle kjendtes kunsten uden der, hvor forbindelse ad andre veie kan paavises med India eller med denne nordlige race, som forfatteren finder at have været Neanderthalmændene fra Belgien og Nordfrankrige.

Pottemagerkunsten er ganske ukjendt blandt alle de oprindelige stammer i Sibirien; men paa den nærliggende store ø Saghalin finder vi primitivt pottemagerarbeide sammen med raathugget stenverktøi. De oprindelige beboere var det haarbevoksede Ainofolk. Dette er en blandet race, men bygningen viser, at det delvis nedstammer fra Neanderthalerne eller en lignende slægt, og blandt dette folk gaar der sagn om, at det stammer fra det fjerne Vesten og førtes den lange vei til Stillehavskysten af en hund. Ifølge den nationale myte nedstammer folket fra den guddommelige hunbjørn, som bor i en fjeldhule, ved hvis indgang der vokser et furutræ. Forfatteren ser heri det til religion blevne minde om slægtens første livsvilkaar, da den var blandt huleboerne i Nordfrankrige, levede i en bjerghule med hunden som eneste husdyr (Neanderthal-mændene havde hunde), omringede af tætte naaleskoge, hvor de jagede hulebjørnen og efter vildes tro tog dens styrke, naar de dræbte den.

I det sydlige India findes, som nævnt, ogsaa et folk, *todaerne,* som viser afstamning fra Neanderthal-typen; som ainoerne er de ogsaa haarbevoksede, hvad formodentlig Neanderthalerne ligeledes har været. Ogsaa todaernes sagn peger nordover og omfatter bjørne, polarstjerner og den førende hund. Todaerne synes igjen at stamme fra eller at være beslegtet med det Gautema folk, som gav Assyria sit første navn, og hvis haarrighed gik igjen som en egenhed hos assyrerne. I det hele mener forfatteren at kunne følge disse nordlige racer paa en folkevandring sydover til India, hvor de mødte en helt anden, jorddyrkende slægt, der ogsaa havde gjort de første tilløb til civilisation, og ved dette første møde mellem nordens og sydens folk, formodentlig allerede i Eufratlandene, opstod den første virkelige menneskelige kultur.

Af fundene i de franske og belgiske huler maa det sluttes, at deres beboere allerede var naaet frem til en vis grad af sammenslutning, handelssamkvem, haandverksmæssig dygtighed og begyndende kunstsans. Allerede dengang stod mennesket høit over alle dyr, og den guddommelige gnist var begyndt at flamme op i det.

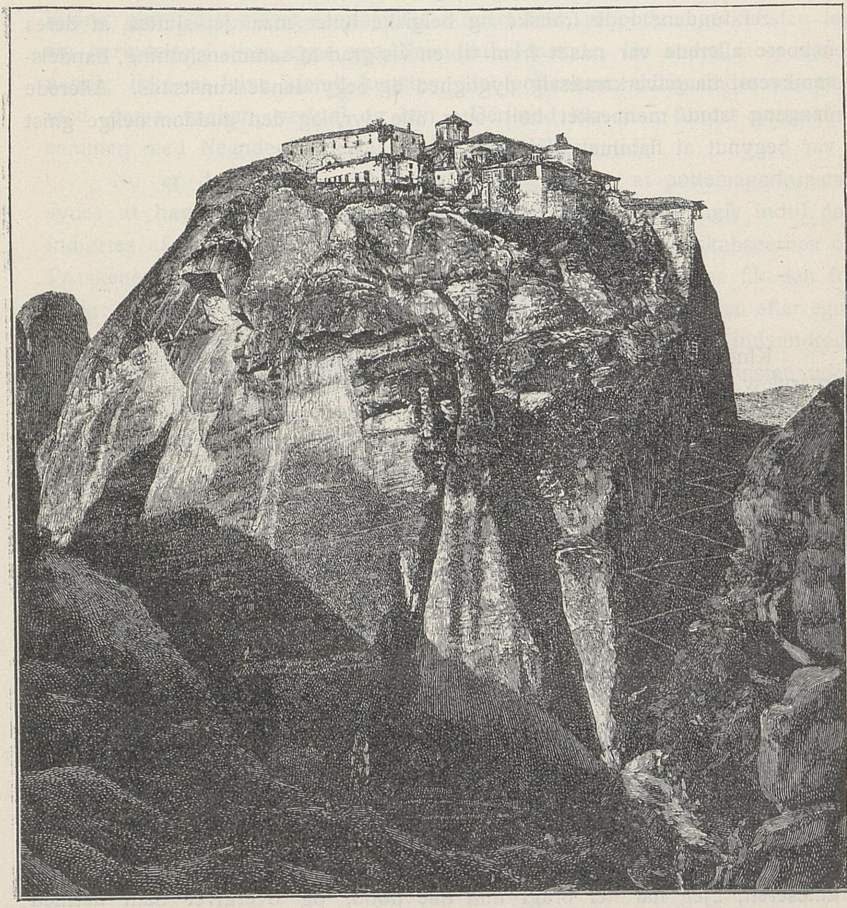
Kinesisk etikette.

Kineserne er høfligere end franskmændene. Følgende referat af et interview mellem en amerikaner, der er bestyrer for en skole i Kina, og en fader, der bringer sin søn til skolen, er vel værd at læses.

De to mænd mødes i modtagelsesværelset, hvor hver af dem haandtages med sig selv. Derpaa spørger bestyreren: „Hvad er Deres høitærede navn?“ „Mit ubetydelige, usle navn er Wang.“ Der bringes saa the og piber, og bestyreren byder dem frem: „Vær af den godhed at forsøge min usle the; mine daarlige piber.“ Kineseren drikker og røger i taushed et kvarters tid, hvorpaa han spørger: „Hvad er Deres høitærede navn?“ „Mit ubetydelige usle navn er Pott.“ „Hvilket er Deres rige?“ „Det lille ubetydelige distrikt, hvorfra jeg kommer, er Nordamerikas Forenede Stater.“ [Dette er en haard pille for amerikaneren, men etiketten er ubønhørlig]. „Hvor mange kviste har knoppet sig for Dem?“ [Dette betyder: hvor gammel er De?] „Jeg har bortsløset 30 aar.“ „Er familiens velærværdige og store mand endnu ilive?“ [Dette betyder: lever Deres fader?] „Den gamle mand er frisk.“ „Hvor mange dyrebare smaa har De?“ „Jeg har to smaa hunde.“ (Hunde ɔ: børn). „Hvormange børn har De i Deres vidtberømte læreanstalt?“ „Jeg har hundre smaa brødre.“

Derpaa kommer det forretningsmæssige. „Ærværdige mester“, siger kineseren, „jeg har her bragt min lille hund, og overgiver ham hermed knælende i Deres høie varetægt.“ Den „lille hund“, som imidlertid har

staaet i et hjørne af værelset, kommer nu frem, kaster sig paa knæ foran bestyreren, lægger haandfladerne foran sig mod gulvet og dunker hovedet mod dette. Bestyreren løfter ham op og sender ham ind i skoleværelserne, medens alle detaljer aftales med faderen. Omsider reiser denne sig for at gaa. „Jeg har plaget Dem over alle grændser idag", siger han. „Ingenlunde, mit ringe selskab har vanæret Dem." Idet han gaar mod døren, siger han flere gange: „Jeg gaar, jeg gaar." Og bestyreren maa gjentage, saalænge den besøgende kan høre ham: „Ikke saa hurtig; ikke saa snart."

Fra den græsk-tyrkiske grænse. — Den hellige Stefans kloster.

Billeder fra det gamle Japan.

(Efter **Lacfadio Hearn** i „*Atlantic Monthly*").

I.

Det er farligt at vende tilbage i sine egne spor. Man bør neppe lade sig lokke af de mest straalende minder. Man skuffes næsten altid. Ikke at man har idealiseret fortiden; men noget af det, som engang gjorde den saa kjær, har tiden fjernet, og dermed er trylleriet væk og kun skuffelsen tilbage. Der staar det gamle hus som før; men hvor er træet ved hjørnet, træet med bænken under, hvor vi som børn legte? Maatte hugges ned, da en storm havde ødelagt det. Og hvor er menneskene, som vi husker dem? — Borte allesammen. Nye ansigter, om end under samme navne. Lille Nikoline er en aldrende kone paa to hundre pund, tyk i ansigtet og bare interesseret i sit hus og i alle de smaa Nikoliner og Nikolaier. Naboerne er gamle, hvidhaarede gubber, og *vore* gamle, vakre hvidhaaringer — borte paa kirkegaarden.

Efter mange aars fravær undredes det mig, om jeg endnu vilde finde Izumo det samme, som da dets maleriske ynde først tvang mig til at holde af Japan. Gader og huse syntes mindre, end jeg erindrede dem — paa grund af de senere indtryk fra de store byer; men det meste af det gamle trylleri var dog endnu der. Allerede den lille dukkedamper, som over glasagtige vande bar os imod byen mellem endeløse rismarker med de velkjendte grønne og blaa fjeldtoppe i det fjerne, syntes hjemlig. Over vore hoveder fløi papirdragerne, skovduernes kurren lød omkring os, og brune fiskere i smaa baade af form som en nymaane gled hen over den blaa glasagtige vandflade, syngende de sange, jeg husked fra før.

Og inde i byen var alt endnu det gamle Japan. Izumo tvinger handelsbyerne til at tilvirke særegne varer efter dets gamle gode smag. Overalt de samme farver og legende skygger som før; den samme bris fra sjøen, den samme blomsterduft fra vidunderlige smaa haver bagom gule mure — haver, som intet vestligt øie vil se, før Vestens handelsbarbari kommer for at ødelægge dem. Jeg gik hen til mit fordums hjem, hvor eieren nu selv boede. Jeg blev modtagen som en gammel ven og vist lotusdammen, krysantemumerne og guden Inoris' lille tempel ved foden af den skovklædte bakke, hvor de vilde duer vrimler.

Om aftenen var jeg indbuden til et lidet selskab, hvor jeg mødte kjære, gamle venner. Der blev deklameret digte af gjesterne, og der var danserinder. En af de sidste huskede jeg at have seet som barn; hun

var nu en høi, vakker kvinde. Hun dansede i en gammeljapansk krigers kostume og sang en nationalhymne fra krigens tid. Sangen er ingen støiende triumfsang efter vestligt mønster; dens melodi udtrykker derimod en egen side ved den japanske karakter; den dannedes beskedenhed, der skyr høirøstet tale og selvros over egne bedrifter. Det hele synges stille og selvbehersket med en vis gjennemtrængende ironi. Den henrev forsamlingen aldeles. De stille, milde orientalere istemte krigsskriget og fulgte sangen med stormende tilraab. Den magt, der saaledes henrev, var det indtryk, hun forstod at lægge i de dæmpede toner af *uendelig lidenskab, der fuldstændig beherskes af en sterk vilje og en fuldendt dannelse.**)

Men trods alt — tiden havde berøvet Izumo noget, som for mig blandede gjensynets glæde med sørgmodige tanker og følelser. Det maa altid være saaledes. Ingen ror ustraffet op mod tidens strøm. Det er vor lov og skjæbne at drive med den — altid videre. Fortiden kan kun holdes fast som det kjære minde, vi ikke vil bytte mod alle ungdommens haab.

II.

Det er ogsaa en japansk skik at sove middag — det vil da sige i den varme aarstid, naturligvis ikke ellers. Da jeg igaar ikke havde lyst til at sove, tog jeg isteden en tur til guderne — til „templernes gade". Jeg fandt de overjordiske som før; børnene legede i tempelgaardene som i gamle dage, og alle helligdomme var holdt i god stand og fulde af offergaver. Blandt de sidste var ogsaa kinesiske geværer, bannere og kanoner. Den japanske soldat hilser guderne, som han hilser sine høiere officerer; han præsenterer gevær, idet han passerer den lille helligdom; officeren trækker sin sabel og hilser med den. Nye former for den absolut uforandrede dybe ærefrygt for guderne. Nylig feirede armeen en stor mindefest for de i krigen faldne hestes sjæle.

Fra gaderne vandrede jeg udover en vei langs aasernes fod. Til den ene side har man endeløse grønne rismarker, hvor baade og smaaskuder synes at seile i det grønne, idet kanalerne, hvorpaa de bevæger sig, ikke sees.

Og jeg gik videre til en tempelgruppe paa en bakketop. Der var en gammel sten med en underlig indskrift, som jeg mindedes; jeg søgte efter den, men fandt den ikke. I tempelgaarden var der foruden mig selv ogsaa en ung japaner, der laa i bøn foran en helligdom. Jeg tillod mig omsider at spørge ham efter stenen. Han vendte sig venlig mod mig og

*) I parentes sagt er det netop dette træk af en seirig kamp fra viljens og dannelsens side med sterke, dybe lidenskaber, som vi næsten helt savner i vor egen nyere literatur. Det synes at være blevet et dogme, at i en kamp af denne art er *altid* vilje og kultur som blødt voks i lidenskabernes hænder — og det er ikke sandt. *Red.*

svarede: „Jeg har været saa længe borte med hæren og saa nylig vendt tilbage, at jeg ikke tør sige det med vished; men jeg tror, De vil finde den mellem de to *icho*-trær derhenne.“ Og saa tog han atter fat paa sine bønner. Jeg undredes paa, hvor ofte han i Manchuriets sne havde seet og drømt om disse fortryllende hjemlige høider. Stenen fandt jeg.

III.

O-Kyaku-Sans lille tempel ligger udenfor landsbyen Sugatamura paa en skovklædt bakkeskraaning. Det er en ganske enkel træbygning, sort af ælde. Men der er stenlamper og stentoriier, og til disse er fæstet lange fletninger af kvindehaar. Foran templet er en platform, hvor børn ofte danser til gudindens adspredelse. Haarfletninger, haarlokker, farvede papir-

Manufakturhandel.

strimler og billeder af sangerinder er fæstet paa alle kanter af templet. Under det er en haug af smaa, runde stene.

O-Kyaku-San giver vakkert haar. Unge piger, som har brunt eller kruset haar, beder til O-Kyaku-San, om at det maa blive sort og glat. Mødre kommer for at bede om vakkert haar for sine døtre. Efter at have bedet sine bønner til gudinden, tager hver bedende en af de smaa stene, hvormed haaret stryges hver dag under nye bønner, indtil det bliver sort. Da bringes stenen tilbage med takofre. Stenhaugens størrelse (mange af stenene er ganske glatte paa den ene side), offergavernes tal og det faktum, at skjønt der fødes mange brunhaarede børn i Japan, har næsten alle kvinder sort, glat haar, viser, at O-Kyaku-Sans magt er stor og uomtvistelig.

O-Kyaku-San betyder „Den høitærede kvindelige gjest“ (veninde), og titelen betegner en fyrstes eller adelsmands elskerinde. Engiftet overholdtes

jo ikke saa strengt i det gamle Japan som hos os, eller rettere institutionen selv stod ikke i det samme ideale lys som det eneste rette. O-Kyaku-San er da et gudblevet menneske. For hundreder af aar siden var hun en daimyos medhustru. Hun var ubeskrivelig vakker, og fyrsten elskede hende; men jo mere han elskede hende, desto ihærdigere spandt intrigen sit net om hende. Der hviskedes i alle kroge, at hendes haar ikke var ganske sort. Hun fik høre det ved hver leilighed; tilsidst forbitredes hendes liv derved saaledes, at hun dræbte sig selv. Men folket gjorde hende til en gudinde og byggede hende et tempel, og der blev tillagt hende magt til at gjøre kvinders haar sort, fordi hun selv saa dybt havde faaet føle lidelsen og smerten ved at have en nuance lysere haar.

Merker vi ikke i hele denne historie, at vi er mange og lange aarhundrer borte fra Europa? Giver den os ikke en forstaaelse af den kløft, der skiller japanerens sind fra vort? En fyrstes elskerinde, der tager sig selv af dage, bliver en populær gudinde og dyrkes med øm gudfrygtighed!

IV.

Ved broen Baba-bashi stansede jeg for at hilse paa en anden gudinde, Seki-Baba eller „Den gamle hostende og forkjølede kvinde“. Hun var ogsaa et menneske ophøiet til gudinde — en gammel kone, som led saa af en plagsom hoste, at hun tog livet af sig ved at springe ud fra broen. Folket gjorde hende til gudinde og opreiste et bitte lidet tempel for hende ved broen. Fordi hun selv havde lidt saa af hoste, mente de, at hun efter sin død havde faaet magt og lyst til at helbrede de levendes hoste.

Men jeg ledte efter min gamle veninde fra den høiere verden forgjæves. Man havde *mistet hende*, blev det fortalt mig. Mistet en gudinde! Det er ogsaa japansk. Ved en reparation af broen var det lille tempel blevet foreløbig flyttet, og under flytningen var det blevet borte. Nu var det hele næstem glemt. En gud, som tabes og ikke gjenfindes inden aarets udgang, har ingen chancer i det gudefyldte Japan; han forsvinder i gudernes Nirvana.

V.

Naar undtages haverne, er der intet, som mere levende illustrerer det japanske livs poesi end de smaa sommerhoteller eller sommervillaer, som findes overalt i Japan, hvor der gives en malerisk udsigt eller vakre omgivelser. Ordet sommerhotel passer dog lidet for de smaa dukkestuer, hvor der ikke sees spor af vestens hotelliv, hvor man oftest ikke engang kan faa mad, blot et lidet værelse at sove i — og lov til at se sig om.

Det engelske ord *inn* (vertshus) vilde passe bedre, naar man kunde tænke sig et *inn* uden øl, uden spirituosa, uden høirøstet samtale, uden støi af nogen art, uden flokke af mennesker, beboet af en del stille, rolige, ideale *gentlemen* og *ladies*.

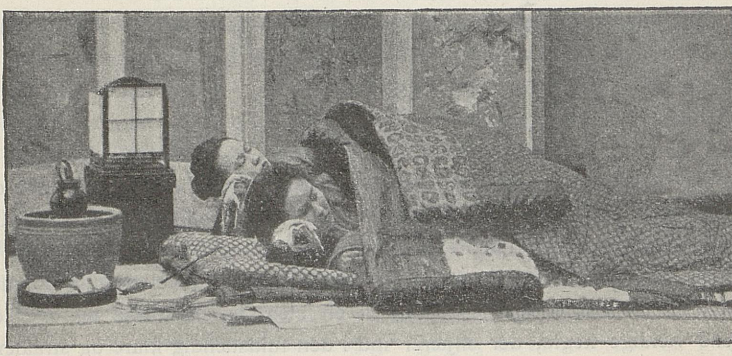
Disse sommerpensionater, lad os — med en undskyldning til de japanske verter — kalde dem saa, findes allevegne. De hænger paa klippeskrænterne over det aabne hav, hvor oceanets bølger bryder med tordenlarm nedenunder; de bygges i henrivende smaa skovdalfører tvers over japanske dukkefosse, hvor naturens bygmester synes at have brugt finere pensel og farver end andetsteds; eller de hænger fast til den omtrent lodrette fjeldvæg, udover hvilken fossen løber, saaledes at gjæsten bor i eller bagom fossen; eller de sidder som ørnereder paa kanten af udbrændte kratere. Der er tusenvis af dem og alle vel besøgte; thi japaneren er født naturelsker.

Det hus, hvor jeg nu opholder mig, er typisk. En let liden toetages bygning, aaben til tre sider, saa luft og vind har fri adgang. Det har kostet omtrent 200 kroner at bygge hele stasen. Huset ligger paa toppen af en liden skovklædt skrænt lige ved havet. Foran os mod havet vokser en række uhyre grantrær, hvis største grene er flere fod i omkreds og snor sig som svære slanger om hinanden. Træerne har sine rødder i klippen dybt under os; deres kroner vajer høit over taget. Foran huset er kun de svære, rødbrune, snoede grene, mellem hvis bugtninger vi ser det blaa hav med fiskesmakker og baade som hvide eller gule sommerfugle. Til en side i det fjerne har vi en bleg, lav kystlinje og over den Daisens vældige kegle, der skjærer ind i den fuldstændig klare og straalende blaa himmel.

Ser vi ret ned for os over granskogen nedenunder, ser vi den bugtede strand, hvor de badende svømmer, leger og ler, — et billede af vidunderlig ynde og fred. Efter selv at have taget sig et bad er det guddommeligt at ligge heroppe med en japansk træpude under hovedet og den milde, solsvalede sjøbris legende i ens haar. Man forsynes med badedragt, sandaler, solhat, havrethé og kage, røgeapparater og en pude, alt iberegnet værelse og udsigt koster 10 øre dagen. Mad maa man selv bringe med; ligeledes haandklæder, som den renlige japaner altid fører med paa sine reiser og vandringer og aldrig vil laane i et hotel.

Sommerpensionaterne i Japan vidner ikke alene om et lidenskabelig skjønhedselskende folk, men ogsaa om, at i det gamle Japan kjendte man den kunst at være lykkelig. Thi her er man det. Lykkelig, mens man bliver et bedre menneske og faar Vestens raahed og useldom luftet ud af sig. De forstod, de gamle japanere, at hemmeligheden ved lykke er at behøve faa ting og kunne nyde af fuldt hjerte de enkle fornøielser,

som naturen giver lige rundhaandet til alle. Men de forstod ogsaa, at der krævedes endnu et element — hensynsfuldhed, dannelse, venlighed og kjærlighed mellem menneskene, og mens vi har støbt kanoner og bygget jernbaner, har Japan lagt an paa at bygge sit samfunds kultur i ren lykke. Broderlig kjærlighed er intet kirkeligt evangelium, der synges ved høimessetid i Japan, — det er dagens jevne virkelighed. Og det er det som gjør opholdet der saa henrivende. Det er det, som skjænker den ganske paradisiske følelse i sommerhuset. Ingen ondskab; ingen sladder; ingen hvisken i krogene om denne eller hin; saadant regnes i Japan for slet opførsel, der udelukker synderen fra alt agtværdigt selskab. Isteden er der en forekommenhed, en hensynsfuldhed af den ene mod den anden, en hjertelig høflighed, en deltagende venlighed, der — der gjør, at man aldrig føler nogen disharmoni mellem den guddommelige natur og det

Tilsengs.

menneskelige liv. Japans mennesker passer i denne natur som skovduerne, som solstraalerne selv. De forhøier dens skjønhed og trylleri.

Imidlertid, nok til et nøisomt liv og moralsk og intellektuel udvikling — det er elementerne i lykke efter japansk opskrift. Og opskriften har været prøvet og fundet tilfredsstillende i hundreder af aar.

Klæder behøver japaneren lidet af. Ti kroner kjøber det nødvendige møblement. Men bøger da? For den, der har lært at læse (jeg lærte det først, da jeg var bleven gammel), er tyve velvalgte bind nok for livet. Mere er blot at stjæle de kostbare minuter fra livet selv.

Den, der vil befinde sig vel i et saadant pensionat, maa selv opfylde den lov, som behersker Japan. Han maa være en gentleman, og han maa beflitte sig paa at tænke vel saa meget paa de andres hygge, velvære og krav, som paa sine egne. Men kan han leve efter den lov, saa vil han ogsaa tro sig allerede i kjødet hensat til en bedre verden.

Varige ømme venskaber stiftes ofte her. Børnene giver ikke sjelden anledningen. Her er et eksempel. En rig Tokiofamilie ligger her med en syvaarig søn. Der er ogsaa en lærer fra Izumo med en fireaarig søn. De to gutter tager til hinanden og leger sammen. Tokiogutten har mange vakre leker, og en for en giver han dem til sin nye ven. Forældrene er for kloge til at kvæle denne følelse af ædelmodig gavmildhed, der altid bliver nok beklippet senere i livet. Men Izumoguttens forældre er ude af sig over at modtage saa meget, som de ikke haar raad til at gjengjælde. Dette fører til sammenkomster mellem familierne, der ender i et venskab, som alene døden vil kunne afbryde. Imidlertid har Tokiogutten givet bort alle sine leker. Men han har en yngre søster, som derpaa begynder at forsyne Izumogutten af sine sager. — Endelig reiser Tokiofamilien hjem. Der er en lidenskabelig afsked. Ordene foreskrives af skik og brug; men taarer i alle øine foreskrives intetsteds. Den fireaarige græder høit — han ved endnu ikke bedre, stakkar. Han har ikke lært selvbeherskelsens kunst endnu — dannelsens første element. Men den syvaarige vender sig blot bort uden graad. Han har lært, at livets smilende aasyn ikke maa formørkes for andre af den sorg, vi selv føler.

VI.

Mens jeg ventede paa færgebaadens afgang ved Kabé, sprang der en trettenaarig pilgrim ned i baaden. Han var ganske hvidklædt. Alles blik vendte sig mod det friske ansigt; thi en vakrere gut havde jeg aldrig seet. Han syntes vant til at blive betragtet og gjengjældte vore blik med et vakkert smil, der viste to rækker prægtige, hvide tænder. Der var flere bondekoner i baaden. De tog sine pengepunge frem og gav ham almisse — rundelig. Han havde ikke bedt dem; ikke engang gjort et tegn. Men hans smil maatte være gaaet til deres buddhistiske hjerter. En spurgte, hvor han skulde hen. Han svarede med en musikalsk dyb altstemme, at han var paa pilgrimsfærd til de Otte og Otti templer i Kobodaiski (en fleraarig færd). Han fortalte ikke mere om sig selv, og ingen var uhøflig nok til at udfritte ham videre. Da vi landede, gav jeg ham en liden mynt. Han saa ikke paa den, men smilte en tak op i mit ansigt, og jeg forbausedes over øinenes skjønhed. Deres leende, svømmende blik vakte uvilkaarlig hos mig en øm blanding af kjærlighed, medlidenhed og beundring. Jeg saa ham forsvinde ad en anden vei end min, og jeg blev ilde tilmode. Det føltes, som om solen med ét var gaaet ned bag høie fjeld, og luften var bleven graa og kold. Thi solskinnet i hans øine havde varmet mig lige ind i sjælen, og det syntes trist atter at blive det foruden. Jeg fulgte ham i tanken opad skovklædte høider, høiere og høiere, til templerne og guderne og de drømme

og tanker, de giver til hver den, der dyrker dem med et ærligt og varmt hjerte, — enten det sker paa Kobodaiski, Garizim eller Zion.

VII.

Jeg er paa vei til Tokio — til det Nye Japan, som jeg saa længe har frygtet. Snart vil jeg se det sidste af det Gamle Japan, der altid som vort eget Hellas maa forblive ungt i slegtens saga over tro og kunst, — der forstod at finde lykken ved at glæde sig i naturens daglige skjønhed, nyde dens evige digtning og fylde hjertet med det buddhistiske kjærlighedens evangelium. Og jeg spørger mig selv: Vil jeg undertiden i det Nye Japan gjenfinde glimt og træk af det Gamle.

Et nyt universalsprog.

Esperanto.

(Efter **Gaston Moch** i „*Rev. d. Revues*“).

I.

Alle vil huske, hvorledes for en ti—tolv aar siden den ganske menneskehed grebes af en stor tro paa det dengang nylavede internationale verdenssprog „Volapyk“. Og ligeledes, hvordan denne storartede moderne opfindelse kort tid efter maatte regnes for en absolut umulig og mislykket idé. Det vil derfor bare være rimeligt, at den første indvending, man vil fremføre mod et nyt forsøg paa at skabe et internationalt sprog, er en nøktern henvisning til det for altid færdige og dømte Volapyk. Imidlertid vil en slig indvending ikke netop vidne om megen skarpsindighed. Thi fordi det første forsøg paa at frembringe noget helt nyt strander, behøver jo ikke de følgende bedre planlagte forsøg, ved hvis gjennemførelse man har havt forgjængeres erfaringer at støtte sig til, møde den samme skjæbne. Den eneste indvending, der betyder noget, er den, som hævder, at selve tanken om et internationalt sprog er umulig.

Hvad man først og fremst maa huske paa, er, at der ikke er tale om et fælles sprog, et maal, som skulde blive talt og forstaaet af alle mennesker, men blot og bart om et internationalt sprog, et udtryksmiddel, som bliver mer og mer nødvendigt, efterhvert som baandene mellem jordens folk forfleres og indvikles. I denne henseende vil det gaa med sproget som med maal og vegt og penge. Man indser, at det vil lette samkvemmet mellem menneskene i uhyre høi grad, om man i disse ting faar greie fælles-enheder, saaledes som man allerede har dem i det metriske system.

Dette vil paa ingen maade hindre menneskene fra hver for sig at tale og skrive sine fædres sprog, saalidt som fra at lære sig andre folks tungemaal; det vil blot sætte mange af dem istand til at udvide den lille verden, hvori de er sat ind af naturen og omstændighederne, til at omfatte den hele jord, — ialfald i tilegnelsen af visse enkle grundbegreber.

II.

Saa er det spørgsmaalet, om noget af de eksisterende tungemaal skulde have udsigt til at antages som internationalt verdenssprog. Paa forhaand er dette usandsynligt, mener vor forfatter, allerede af den grund, at de levende sprog er bebyrdet med en mængde nationale og traditionelle særegenheder, udtale-eiendommeligheder, historiske former, idiomatiske udtryk osv., osv. De to sprog, som der idetheletaget kunde være tale om, er engelsk og fransk. Det sidste er umuligt af den grund, at det faktisk hører til de sprog, som falder ikke-franskmænd vanskeligst at lære. Engelsk derimod er visselig let at lære til daglig brug; dets grammatik er idealt enkel; men saa er udtalen og ortografien til gjengjæld vanskelige. En engelsk forfatter, som for en tid siden gjengaves i „*Kringsjaa*“, holdt, som det vil erindres, paa at engelsk allerede *er* det omdrømte verdenssprog. Erindres maa det jo ogsaa, at oldtidens verdenssprog græsk og latin var dengang levende, nationale sprog.

Temmelig urealisabel synes os ogsaa den tanke, som enkelte har fremsat, at man skulde vende tilbage til latinen. Er de levende sprog vanskelige, saa er de døde det endnu mere. Og rigtig alvorlige eller klare forestillinger kan vi ikke forbinde med det „simplificerede latin“, som visse folk har bragt paa bane. Molière havde nok ogsaa tænkt sig et sligt sprog, men det er neppe det, vore lærde vilde bringe i forslag. Men hvorfor blot tænke paa latinen. Græsk er ogsaa et smukt sprog. Og det tales jo paa en maade den dag idag. Endnu ældre og ærværdigere er sanskrit, som har det store fortrin at føre os tilbage til selve kildespringet for vor kultur.

Nei, det døde er dødt, og det er faafængt at haabe paa et sligt mirakel, som at det skulde lykkes at blæse liv i det i vore dage.

III.

Saaledes staar der os bare den udvei aaben at lave et nyt sprog. Dette er nu slet ikke en saa forrykt tanke, som mange tror. Store tænkere har beskjæftiget sig med den og fremsat den gang paa gang til forskjellige tider. Vi nævner blot Bacon, Pascal, Descartes, Leibniz, Condillac, Voltaire, Diderot, Ampère, Jacob Grimm. Og blandt disse for-

fattere skrev Bacon foruden engelsk ogsaa latin; Leibniz affattede sine verker dels paa fransk og dels paa latin — men tiltrods for, at de beherskede flere sprog til fuldkommenhed, drømte de ikke desto mindre om at skabe et nyt og kunstigt.

Forud for opfindelsen af det dødfødte Volapyk er der gaaet mindst hundre forsøg paa at lave kunstige sprog. Og efterat Volapyk for altid er begravet paa de feilslagne projekters kirkegaard, er der sikkert bragt 30 nye verdenssprog istand. Men bare ét af disse er gjort helt færdigt af sin ophavsmand — en russisk læge ved navn Zamenhof. Dette sprog kaldes *Esperanto*.

IV.

Esperanto er konstrueret i overensstemmelse med de principer, som maa følges, om et sligt sprog skal kunne gjøre den tilsigtede nytte. Det falder lige let i udtale som for skriftlig behandling. Ordene tilfredsstiller det dobbelte krav, baade at være blotte tegn, uden anden bestemmelse end at udtrykke begrebet, og at lade sig sammensætte til at udtrykke alle tænkelige forestillinger. Ordforraadet kan øges efter behag efterhvert som udviklingen kræver det. Det ideale sprog er ikke det, som har de fleste ord, men det, som har de færreste rødder og yder den største frihed i retning af at forbinde disse til rigt nuancerede og nøiagtige betegnelser.

Gloserne i Esperanto er sammensat efter følgende regler: I. De meget talrige ord, der for tiden er i brug i de fleste sprog, gaar uforandrede over i det nye. De bliver blot stavet fonetisk. Saaledes heder „teater" *teatro;* adjektivet deraf „teatermæssig" eller „teatralsk" *teatra;* adverbiet *teatre*. II. De andre ord i sproget dannes af rødder, som vælges ud med største omhu, forat de skal være saa lette at lære som muligt. I den hensigt har man lagt den største vegt paa at vælge rødder, som kjendes i de fleste europæiske sprog. Et ord som „nær", hvis rod i de fleste mere kjendte europæiske sprog er afledet af det latinske *proximus*, udtrykkes saaledes med *proksim*. I enkelte tilfælde har man for at undgaa forvirring maattet tage sin tilflugt til de germanske og slaviske sprog. Saaledes vilde roden i ord som „ville" og „flyve" føre tilbage til den latinske rod *vol*. Denne har man da beholdt for „ville"; medens man til „flyve" har taget det tyske *flug*. III. Sammensatte ord dannes yderst ligefremt ved sammenføining af rødder. Vapor = damp; ship = skib; substantivendelse = o; altsaa vaporshipo = dampskib. IV. Omtrent 30 særegne rødder, der alle er lette at huske, bruges ifølge visse regler til at ændre ordenes betydning. Paa den maade kan man let udtrykke begreber og almenforestillinger og danne hele kategorier af ord, der i de levende sprog maa gjengives med mange og yderst besværlige omskrivninger.

Saaledes betegner præfixet *mal* det modsatte af hovedordets betydning. „God“ heder *bona*, „ond“ følgelig *malbona*. Systemets grundtanke er ellers denne at opløse de levende sprog i sine elementer og saa sammensætte disse til nye enheder. Slaar alle andre midler feil, tager man sin tilflugt til nogle megetsigende præpositioner, der klarer alle mulige vanskeligheder.

V.

Dette sprogs ordrigdom er større, end nogen kan forestille sig, og det er alene ved praktisk øvelse man kan lære dets mangfoldige udtryksmidler at kjende. Men ogsaa med hensyn til vellyd staar det meget høit. Det indtager en mellemstilling mellem italiensk og spansk; det er jevnere, kraftigere og mere velklingende end det første og blødere end det sidste. Det er derfor i høi grad et literært sprog og egner sig særdeles vel til at afspeile alle nuancer saavel i poesi som prosa.

Dette er ikke blot og bart paastande. Beviserne foreligger i en række oversættelser af de indbyrdes mest forskjellige verker og forfattere: Bibelen, V. Hugo, Byron, Goethe, Shakespeare, Heine, Dickens, Tolstoi osv. Og efter kjenderes mening er disse oversættelser sjelden udmerkede — helt ulig de almindelige arbeider af den art paa de kjendte sprog. Esperanto er et saa smidigt og bøieligt maal, at ingen nuance gaar tabt i gjengivelsen af originalerne. Der bliver ikke tale om en mer eller mindre klodset efterligning af originalernes mening; oversættelserne paa *Esperanto* er absolut nøiagtige og tro gjengivelser — som et slags fotografiske reproduktioner af de fremmede sprogs tanker og følelser.

Naar man nu tager i betragtning, at dette sprog er saa let, at dets vigtigste regler og konstruktioner er lært paa en halv time, bør det faa stor betydning ogsaa som et middel til at gjøre fremmede literaturer let tilgjængelige for den store mængde. Slige oversættelser vilde særlig komme de smaa lande tilgode, hvor de indskrænkede forhold altid vil lægge mange vanskeligheder iveien for en rig oversættelsesliteratur.

Ikke mindst betydning vil slige lette oversættelser faa for de klassiske literaturers vedkommende. En enkelt mand vil kunne levere oversættelser af alle hovedverkerne, — og hans gjengivelser vil altsaa kunne bruges over hele jordkloden. Ja, ogsaa de moderne forfattere faar i det nye sprog et udtryksmiddel, som vil hjælpe dem med at undgaa oversættelsernes ofte daarlige arbeide. En stereotyperet oversættelse paa Esperanto er salgbar overalt i verden.

Naa — man vil vel ikke tro, hvad vi siger om det nye sprog uden autoriteternes bevidnelse. Vi faar da, som brug er, føre nogle store navne i marken. Den berømte forsker i sammenlignende sprog- og religions-

videnskab Max Müller har hele sit liv igjennem interesseret sig for problemet om at opfinde et internationalt sprog. Han mener at det baade maatte kunne gjøres bedre og blive lettere at lære end de eksisterende levende sprog. Da han havde lært Esperanto at kjende, erklærede han: „Jeg finder, at det indtager den første plads i rækken af forsøgene paa at skabe et internationalt sprog."

Henry Philipps, sekretær i det amerikanske filosofiske selskab, skriver følgende: „Det skal være mig en fornøielse at hjælpe til med udbredelsen af det nye sprog, som dr. Zamenhof har opfundet. Jeg anser det som en ære for hans land, der allerede eier saa mange store mænd — og en ære for det 19de aarhundre."

Grev Leo Tolstoi, der i høi grad beundrer Esperanto's utrolige enkelhed, udtaler sig saaledes om det: „Det offer, en hvilkensomhelst europæer maa bringe for at lære det nye sprog, er saa ringe, medens nytten af det for enhver er saa umaadelig stor, at ingen bør betænke sig paa at skaffe sig det verdensborgerskab, som det gjør sine adepter delagtige i."

Ja, grev Tolstoi har ret! En russer, dr. Ostrovski, meddeler os, at han blot kjender to sprog, russisk og Esperanto; men nu kan han ikke desto mindre korrespondere med personer, tilhørende *sytten* forskjellige nationaliteter.

Følg altsaa vort raad og lær Esperanto! Det lønner visselig umagen!

C. N.

Nordiske tidsskrifter.

Finsk tidsskrift. — April. — *Selim Lemström:* Om periodiciteten i några kosmiska förhållanden; *M. G. Schybergson:* Gustaf II Adolf och Richelieu i början af år 1632; *A. Wetterhoff:* Rysk agrarpolitik; *I. I. Tikkanen:* Finska fornminnesføreningens utstälning. Med illustrationer.

Nordisk tidsskrift. — 3die häftet. — *A. G. Nathorst:* Fossila bakterier; *Alfred Jensen:* Twardewski, den polska Faustsagaen; *Chr. W. Nielsen:* Banhytterne. En studie til middelalderens kulturhistorie; *Carl Hansen:* Engelsk æble- og pæremost; *Jul. Clausen:* En frihedens mand fra forrige aarhundre (M. G. Birchow).

Nordisk Revy. — No. 9. — Professor *Albert Aulenburg:* Vår tids närvösitet; Professor *Georg Adler:* Kampen mot mellanhänder.; *Emil Kléen:* Stänk och flikar. Den nya digtsamling af Gustaf Frøding; Professor *Scipio Sighele:* Är kärleken patologisk.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. mai 1897.

Den **græsk-tyrkiske** krig maa vistnok ansees omtrent endt. Grækernes modstandskraft synes brudt, deres nederlag har været knusende. Som vanligt lægges skylden paa lederne og i dette tilfælde, saavidt man kan se uden grund, paa kronprinsen og det hele kongehus. Det saa endog en tid ud til revolution i Athen. Kong Georgs bortjagelse, efterat han saa loyalt har optraadt som sit folks høvding, og efterat han blot har ladet det komme til en krig, som han vilde blevet afsat for at have forhindret, vilde været en sort uretfærdighed, der ikke alene blandt monarkister, men ogsaa blandt principielle republikanere vilde have formindsket sympatien for det græske folk. Det har mindet mig om et andet folk og en anden begivenhed, hvorom jeg derfor tillader mig at fortælle paa et andet sted — den amerikanske sydstatsbefolknings loyalitet mod de høvdinger, som førte dem til uopretteligt og knusende nederlag.

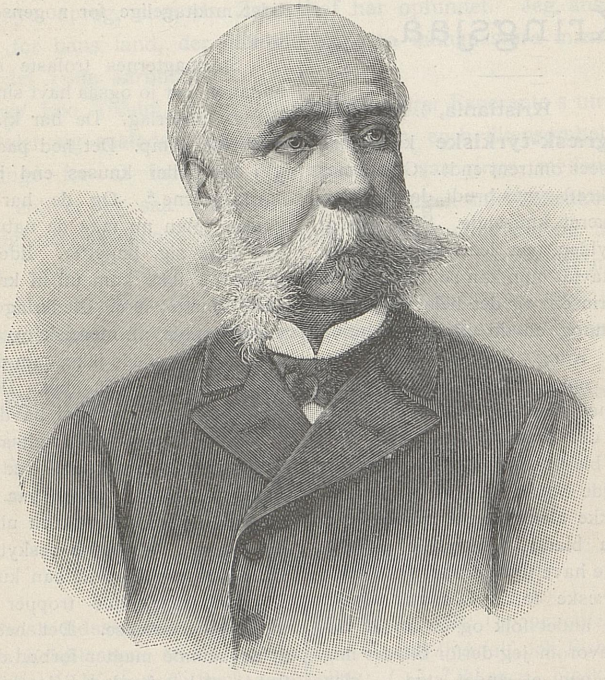
Sandheden synes at være, at den græske krigsledelse har været den tyrkiske underlegen og har begaaet et par alvorlige feil. De græske soldater synes at have kjæmpet modig og seigt, indtil paniken greb dem. Denne skyldtes, efter de indtrufne oplysninger, de friskarer, som den græske krigsledelse havde blandet ind i den regulære hærstyrke. Naar man heraf har villet dømme alle friskarer og alt frivilligt forsvar udenfor den regulære armés rækker som værre end unyttigt, maa det vel dog erindres, at friskarer *har* sat merker i den moderne historie, og frivillige borgerværn, som virkelig indekserseres og opøves under valgte officerer, har staaet temmelig alvorlige prøver blandt andet i de Forenede Stater. De græske friskarer har vel nærmest været aldeles uøvede mænd, lidet modtagelige for nogensomhelst disciplin.

Stormagternes trofaste støttelse af sultanen har jo ogsaa havt sin del i grækernes nederlag. De har kjæmpet den haabløse kamp. Det hed paa forhaand: „Vi vil heller knuses end bøie os for stormagterne." Og de har ladet sig knuse. Men nu maa de naturligvis ogsaa bøie sig, bagefter. Ilde er det, at grækerne ikke kom ud af kampen med mere uplettet ære. Nederlaget var desværre baade af moralsk og rent fysisk art. De kjæmpede ikke, som dets venner havde ønsket og haabet. De bar ikke ulykken, som deres ord havde lovet.

Men det undskylder altsammen ikke stormagternes optræden. Ved at forbyde grækerne enhver aktion paa Kreta gav de naturligvis sultanen en uhyre fordel og hjælp. Magterne beskyttede Kreta for ham, saaledes at han kunde sende alle sine disponible tropper mod den thessaliske grænse. Det heder ogsaa, at de samme magter forbød den græske flaade at bombardere Saloniki, hvor den tyrkiske armé havde sine oplag og forbindelser med hovedstaden. Dette maa vistnok forholde sig saaledes, da det ellers er umuligt at forklare, at grækerne *ikke* har bombarderet byen. *Kreta* og *Saloniki* var de to hovedpunkter, mod hvilke grækerne nødvendigvis maatte søge at rette det afgjørende stød. De kjæmpede mod en tyve gange sterkere fiende, som de alene paa disse to punkter kunde saare følelig. Men netop her slog Europa ring om sultanen og sagde til Grækenland: Her faar du ikke lov

at gjøre sultanen noget, for her er han svag, her vilde du vinde; her vil vi beskytte ham. Men i Thessalien og ellers, hvor han er sterk nok til at knuse dig, maa du gjerne angribe ham.

At føre krig under slige omstændigheder ligger over menneskelig evne. Grækerne *maatte* tabe, maatte knuses, og i deres ydmygelses dage skal det erindres, at de saaledes kjæmpede ikke istedenfor kongen. Delyannis bar denne forsmædelige rolle paa en maade, der maa afvinde respekt for ham. Han vilde ikke søge afsked, fordi han betragtede det som feig flugt fra en udsat post. Han var villig til at tage ansvaret for nederlaget og alle dets følger. Men da kongen *gav* ham afsked, gik han med løfte om at støtte ethvert nyt ministerium, saalænge der staar en fiendtlig soldat

Delyannis.

alene mod den overmægtige sultan, men mod hele Europa. Nederlag under saadanne omstændigheder er ingen skam. Kun den maade, hvorpaa nederlaget virkede og artede sig, indebærer skam og maa ønskes borte.

Formodentlig var det blevet revolution, ifald klogere hoveder ikke havde faaet raade og istandbragt en art kompromis, hvorefter førsteministeren Delyannis kastedes ud til den ophidsede, hevntørstende mængde som sonoffer paa fædrelandets jord. Den nye førsteminister Ralli har talt meget uden at sige noget bestemt. Han vil kun „afslutte en ærefuld fred“. Men en ærefuld fred *kan* ikke afsluttes efter et nederlag, som det Grækenland har lidt. Det bliver naturligvis nødt til at tage fred uden ære og kanske ogsaa paa sine knæ at trygle derom. Og det taber, hvad det kjæmpede for at vinde, Kreta. Det taber kanske endnu mere, og gaar udarmet og nedbøiet ud af den ulige kamp. —

Alligevel, det kunde ikke anderledes have handlet; det kunde blot have kjæmpet lidt bedre, naar det at slaas blev den eneste udvei.

Stormagterne begynder at frygte, at seiren vil gaa sultanen til hovedet og herefter gjøre ham aldeles uimodtagelig for „Europas“ paavirkning. Det er vel ogsaa sandsynligt. Naar krigen er forbi, vil tropperne neppe blive afvæbnede, men tilladt delvis at leve af rigets kristne befolkninger, og blodbadene i Armenia vil fortsættes og efterlignes i andre provinser. Grækernes nederlag forandrer ikke i ringeste maade den kjendsgjerning, at stormagternes optræden i Orienten er en af aarhundrets sorteste og mest haabløse pletter.

Signor Marconi og hans apparat til telegrafering uden traad.
(Se sidste hefte af „*Kringsjaa*“).

Efter lange, lange hemmelige overveielser, hvorunder den **engelsk-amerikanske** voldgiftstraktat blev betydelig afsvækket, har nu det amerikanske senat helt og holdent forkastet den, eller rettere negtet at anerkjende den. 43 senatorer stemte *for* anerkjendelse og 26 imod. Da der kræves to tredjedeles flertal til anerkjendelse, var denne hermed negtet. Tre stemmers overgang fra minoritet til majoritet vilde have ændret resultatet. — „*Kringsjaa*“ føier sin beklagelse over udfaldet til andres. Det er sørgeligt at vide, at nationers og menneskeheds skjæbne ikke hviler i bedre hænder. Motiverne til forkastelsen er for smaalige til at fæste sig ved: chauvinisme, personlig jalousi, „politik“ i dette ords daarlige forstand, eftergivenhed overfor den mægtige irske vælgermasse og — ligefrem dumhed, der kan beherske endog senatorer. Endelig har „sølvmændene“ her fundet anledning til ved siden af tvilsomme programposter at sætte én utvilsom og forsvarlig ugjerning. De skulde hevne sig paa England for dets guldmyntfods skyld ved at forkaste traktaten. Det minder om det engelske ordsprog at „bide næsen af sig selv for at ærgre modstanderen“. — Større amerikanske blade er dog af den mening, at traktaten ikke hermed er død, men snart atter vil blive senatet forelagt under heldigere omstændigheder og muligens i en endnu sterkere og bedre form. Det maa erindres, at folk og regjeringer har erklæret

sig for den, og at endog senatet blot manglede 3 stemmer paa to tredjedeles flertal for den.

I **Sydafrika** trækker der op til politisk uveir. Englænderne samler betydelige troppemasser og en større flaade. Det er særlig Transvaals og præsident Krügers lidt æggende optræden, der er skyld i disse krigerske tilstelninger. Efter de sidste telegrammer sees dog Krüger at have vist eftergivenhed og erklæret sin loyalitet mod dronning Victoria. Muligens vil dermed krigsskyen drive over. Ens sympati vender sig naturligt mod den lille boerrepublik, der kjæmper for sin uafhængighed; men det maa dog ikke glemmes, at boerne for en stor del er barbarer og fanatikere, og at England neppe kan andet end følge den politik, det har befulgt i senere aar, overlade Transvaal til boerne, saalænge disse ikke øver ligefrem uret mod statens øvrige hvide befolkning, og blot kræve, at den ikke afslutter traktater eller alliancer med andre stormagter. England vilde nemlig vise liden tro paa sin egen rolle som koloniserende og verdensstyrende magt, ifald det tillod f. eks. Tyskland at sætte sig fast i boerrepublikerne og dermed lægge et engelsk sydafrikansk rige store hindringer i veien. Det er blot dette, som englænderne søger at forebygge. Det er i grunden slet ikke en kamp om boerrepublikens uafhængighed, men om hvilken race og hvilket land der skal bygge Sydafrikas Forenede Stater. Det vilde fra Englands side være selvopgivelse her at give efter.

Den store **brand i Paris** har de sidste dage delt telegrambyraaernes opmerksomhed med den græsk-tyrkiske krig. Omkring 200 personer af det høieste franske aristokrati, væsentlig damer, er indebrændt, døde af sine saar eller lemlæstede for livet. Forfærdelig som ulykken er, trænger dog den tanke ind paa en, at det ikke er sjelden, at 200 personer omkommer paa en gang ved forfærdelige ulykker; men der høres mindre om det, telegrafen beskjæftiger sig mindre med det, naar de 200 *blot* er grubearbeidere eller andre jevne folk. Ingen kan finde sorgen for dyb eller sympatien for demonstrativ i dette tilfælde; men engang — om ikke saa længe — haaber vi at se samme sorg og sympati, hvorhelst mennesker paa fredens slagmarker sætter liv eller lemmer til; monumenter og mindekapeller vil bygges ogsaa over de omkomne arbeidere i den eksploderede dynamitfabrik. Thi et liv er et liv, enten det er aristokratisk eller plebeiisk. „*A man 's a man for a' that*“ (en mand er en mand for alt det), som Robert Burns sang.

— Historien og især den aandslivets historie, hvoraf endnu saa faa kapitler er skrevne, er fuld af eksempler paa den enkeltes og de faa enkeltes magt og indflydelse. En eneste bestemt vilje og fast overbevisning med en liden smule talent og sund sans samt tyve til femti aar til sin raadighed kan bestemme et helt folks udviklingsretning. En eneste, som virkelig vil noget og forstaar rækkevidden og betydningen af, hvad han vil, er en større magt end ti tusen, som kun vil bo i fred og have sit gode udkomme. En enkelt, som med normal forstand skiller sig ud fra det gjængse liv og de vanlige ideer, vil i tidens løb modificere disse og sætte sit merke paa dem.

Havde Sodoma blot indeholdt ti retfærdige mænd, vilde den blevet frelst. Utvilsomt. Ti virkelig retfærdige mænd, ti virkelig ædle og høie karakterer er nok til at frelse et temmelig stort samfund ved den indflydelse, de efterhaanden vil øve paa det.

Bring ti mænd sammen i Kristiania om en hvilkensomhelst sag eller ide, ti normalt dygtige og energiske mænd, som af ganske hjerte og sjæl tror paa disse ting og lever for dem, og giv dem blot tyve eller tredive aar at leve og virke i — ligegyldigt om de planer, de udklækker, lykkes eller ikke, om de omgives af popularitet eller ikke, om ingen giver agt paa dem, om de intet „udretter", alene deres liv og død i loyalitet mod sag og ideer vilde sætte merke i hele vor nationale udvikling for alle tider. Den vilde blive anderledes og bedre, mere rig paa lys og varme, end den ellers vilde være bleven. Bare ti mand er nok. Ti mand kan revolutionere en tid og skabe en ny kultur.

Det høres let ud; men at finde de ti mænd, som vil løfte sammen for samme sag, som virkelig af ganske sjæl og hjerte tror paa det endnu upopulære, og som til sin tro knytter sund sans, normal duelighed og energi — det er saa vanskeligt, at det kun er sjelden vi finder det gjort i historien. Overalt, hvor det er skeet, har der fulgt store forandringer, mægtige bevægelser, nydannelser af aandsliv og samfund.

Sandt, endog det enkelte individ kan ved geniets hjælp revolutionere udviklingen og byde den at gaa nye veie. En enkelt mand som Carlyle eller Emerson gjør jo mere end titusen af de normalt dygtige ved sammenslutning kunde gjøre. Men himlen sender ikke en Carlyle eller Emerson til hver slegt eller hvert folk. Ødsel som naturen er i alle andre retninger, paa virkelig store mænd og især paa de store tankens konger er den yderst sparsom. Den lader aarhundrer af smaa mænd vrøvle sammen hele biblioteker fulde af „filosofi", før den sender den ene mand, som af naturen ser og forstaar, til at skjænke os klarhed.

Da geniet saaledes ikke altid staar til vor raadighed, faar vi sætte desto mere haab til de smaa samlinger af normalt dygtige og forstandige. Vel omtrent hundre navne skabte det moderne Ny England — nærmest en liden klik, som i sin tid blev udleet for sin optimisme, sine sværmerier og sine drømmerier. Men de hundre har vist sig mægtigere end de ti millioner, som lo. Millionerne er forsvundne, de hundre lever og hersker over hele de Forenede Stater. De har sat sit præg paa alt. Det er deres sværmerier og drømme, som nu er millionernes daglige aandsliv, tankegang og tro.

Det samme gjælder det moderne Englands aandsliv. Et par hundre navne vil vist samle alle traade, hvoraf det er væтуt. Et par smaa kliker eller koterier i London har sat præg paa alt.

Find ti mænd, som tror min tro, drømmer mine drømme og vil det, jeg vil, og jeg er sikker om, at inden tyve aar har de erobret Norge, sat sit stempél paa det og bidraget til at give udviklingen den retning og det indhold, jeg ønsker, at det maatte faa. Der er uhyre magt i den enkelte og i de faa.

— Ved for en tid siden at anmelde Leckys store verk over Rationalismens historie i Europa kom jeg til at benytte et udtryk, der let kunde vildlede. Jeg tager derfor her anledning til at berigtige det, idet jeg beklager, at det ikke før er gjort. Jeg omtalte, at den første del af den norske oversættelse, den eneste hidtil udkomne, indeholder Leckys fremstilling af middelalderens overtro og mirakler, og omtalte dette som

verkets mest interessante del. Det er det sidste udtryk, der kan virke misvisende. Det var slet ikke min hensigt at ville sige, at denne del af verket er dets bedste, værdifuldeste eller, som led i rationalismens fremstilling, interessanteste del. Jeg mente blot, at den med sine underlige historier og eksempler paa middelalderens overtro med størst lethed vilde *vække* et større publikums interesse og derfor egnede sig godt til at bane vei for de i grunden langt mere tankevækkende og klargjørende kapitler, som følger, og hvor forfatteren viser, hvorledes rationalismen har vundet indpas paa *alle* omraader og omskabt det *hele* liv. Det er ubetinget denne senere del af verket, der har størst værd, hvor de nye udsyn trænger mest ind paa en, og hvor ens sind mest frugtbargjøres af forfatterens tanker. Det er derfor at haabe, at forlæggerne ikke lader os vente forlænge paa fortsættelsen. Forhaabentlig faar de sit igjen med passende renter. Det hele er under enhver omstændighed et af de verker, som bringer lys, forstaaelse og klarhed overalt, hvor det læses, og som intet dannet menneske burde have lov til at være ubekjendt med.

— Staten Massachusetts har Norges folkemængde. I Boston udkommer der 5—6 dagblade med omkring og over 100,000 abonnenter. Det er blot en forholdsvis liden del af abonnenterne, som bor udenfor statens grænser, høit anslaaet 20 pct. Kristiania tilsvarende dagblade har neppe gjennemsnitlig over 10,000 abonnenter. Udenfor Boston er der desuden store dagblade i et dusin større byer. Ogsaa det viser, at der endnu mangler en del, før vi som folk staar blandt de første, hvad folkeoplysning angaar.

I det hele har Boston 16 dagblade, 113 ugeblade, 114 maanedlig udkommende tidsskrifter og 26 kvartalsskrifter. Deraf 59 politiske og nyhedsorganer og 30 væsentlig literære. De fleste større tidsskrifter udkommer i *New York.*

Ny literatur.

Gustaf af Geijerstam: *Kampen om Kjærlighed.* Fire noveller om ægteskab. Autoriseret oversættelse af Charlotte Hilditch, født Dörnberger. — Jacob Dybwads forlag.

Af hele den uforfærdede literære fylking, som med Strindberg i spidsen brød op i Sverige i 70- og 80-aarene, staar nu Gustaf af Geijerstam saagodtsom ene igjen. Alle de andre har dels sænket fanerne, dels og delvis gaaet over i andre stillinger; — Geijerstam alene er den samme, blot har han vokset sig rØsligere som personlighed og høiere som digter; hans navn har i de senere aar givet eko ud over Sveriges grænser; i Tyskland regnes han ved siden af Nordens større forfatternavne.

Nærværende arbeide er en samling fortællinger om kjærlighed. I fortrinlig grad har Geijerstam evne til at analysere den utallighed af følelser, der tvinder sig sammen med vore nerver og sanser til det, som kaldes elskov. Som kun de yderst faa kjender kan nætters tvil og sjælens uro,

han ved, hvorledes angsten kan sænke sine flaggermusvinger ned over et forpint menneskehjerte, saa det jages over i hine tilstande, der grænser ind paa vanviddets mystiske enemerker; han har rørende ord for det bittre, graadsvangre vemod, der ser tilbage paa en spildt ungdom — det, der hulker i Verlaines ord:

„Qu'as-tu fait, o toi que voilà
pleurant sans cesse?
Dis, qu'as-tu fait, toi voilà de ta jeunesse?
De ta jeunesse?“

Men han ved ogsaa, hvad elskovslykke vil sige — den milde, harmoniske fred mellem to.

Der ligger inderst inde i Geijerstams forfatterskab noget tungt uopløst, troværdigt, kjærnekraftigt; alt aander og peger hen imod det normale, det livsfyldige, det menneskelige. Derfor er det saa saart at føle, at der ligesom alligevel er noget af en livsskuffelse over det hele; det sukker af og til saa haabløst mellem linierne, og bogstaverne iler hyppig afsted i nervøs angst.

Af fortællingerne vil jeg særlig fremhæve den første, „Gamle breve“. I denne gaar en Bourgets krystalklare skarpsyn side om side med en Poës rædslende mystik. I en let fortællende form løftes flig efter flig over et forhold saa spindelvævfint, at det neppe kan berettes med ord, og dog saa rystende, at det skjærer én langt ind i sjælen. Geijerstam viser sig idethele for hver ny bog mere og mere som den kraftige skildrer af unge ægtepars mere eller mindre tragiske konflikter. Hans sidste bog, der paa en høist underholdende og humoristisk maade beretter om børneglæder og børnesorger i familielivet, tyder paa, at forfatteren ad aare maaske vil ende som en fremragende hjemmets digter.

Det er en beklagelig følge af vor unionspolitik, at vi norske følger saa lidet med i vort broderlands literatur. Medens den svenske presse stadig leverer anmeldelser af norske og danske aandsfrembringelser, saa gjør vi kun i de sjeldneste tilfælde gjengjæld. Geijerstams „Kampen om Kjærlighed“ bør læses; et par af dens fortællinger brænder sig ind i erindringen med den magt, som alene det gjennemlevede giver.

Oversættelsen, der er besørget af fru Jacob Hilditch, forekommer mig mønsterværdig. Det er en ublandet og, lad mig tilføie, en megen sjelden fornøielse at læse en saa fin og letflydende oversættelse fra vort broderlands sprog. *Erik Lie.*

Tryggve Andersen: *I Kancelliraadens Dage.* Fortællinger og Interiører fra Oplandene. — Olaf Norlis forlag. — Kristiania.

Naar man har læst denne store nye bog igjennem, kjender man samme trygge ro i sindet som efter et langt samvær med et underholdende ældre landsens menneske. Man har faaet grundig rede paa stort og smaat af en bred bygds tradition, ikke i feiende romantone, heller ikke i tørt aktmæssigt referat, men i en livlig beretning uden kunstig indlagt spænding. Beretningen lyder jevn og stø, fordi beretteren har rigeligt stof at tage af, som det interesserer ham at sigte og meddele i tilforladelige billeder, typiske for det liv, oldeforældrene stod oppe i.

Den debuterende forfatter er en ung mand; for at leve sig ind i dette fjerne liv intenst nok til at vinde al den ægte ro i fremstillingen maa han have ofret aarelang omhu paa forstudierne. Ikke alene har han støvet igjennem distriktets arkivbunker; han har ogsaa vidst at faa bedstemødres og grandtanters mund paa glid og forstaaet at vinde ældgamle bygdefigurers fortrolighed. Hans foredrag røber, at han har tonefaldet friskt i øre fra alle tre kilder. Alt efter emnets krav klinger bondemaal eller madame-tunge eller embedsmandens snart klogt veiende, snart bryskt støiende tale. Kun i de fine naturstemninger lyder hist og her forfatterens eget stilsikre sprog. Den hele fremstilling er dog saa gjennemarbeidet, at diktionen overalt eier et harmonisk grundpræg med støt østnorsk tempo. Den nye forfatter skal ingen kunne beskylde for affekterede nykker; hans historier fra gamle dage har intet udenpaasmurt gammeldags i tonen, de lyder som fra en gjenlevendes læber; oldefadersnittet sidder af sig selv igjen i habiten.

Østoplandene kom, som alle ved, til at gribe ind i politiken i hine dage, da residensen flyttedes fra Kjøbenhavn til Stockholm. Før den egentlige bondeopposition dukkede op, havde der paa Hedemarkens storgaarde været urolige hoder paafærde og voldt de nye myndigheder søvnløse nætter. Nu tildags gror græsset høit paa Halvor Hoels grav. Hvem skulde tænkt at finde hans skikkelse lys levende gjenopstanden i en ny roman. Og det ikke som helten i den meget dramatiske tragikomedie, hin oprørsbrand, som kvaltes under forhørsakter. Men som jevn mellemgrundsfigur i sit oprindelige milieu. Det røber megen selvfornegtelse hos en kunstner, tilmed en debuterende, at holde sig haard mod det lokkende i at arrangere sit stof slig, at det dumt populære krav til rystende storbegivenheder skeede rigelig fyldest. Hr. Tryggve Andersen har kun villet aabne os alle døre i sine oldeforældres bygd og te os det liv, som der levedes af høi og lav; med flid har han holdt sin skildring indenfor dansketidens ramme; han har villet give genrebilleder, ikke et historisk maleri med dramatisk opstilling. Til bygdens personale hører tilfældigvis et par skikkelser, som senere fik historisk betydning; dem tager forfatteren med i sit galleri, og vi faar saaledes baade Halvor Hoel og hans svenskfødte redskab portrætterede mellem alle de andre.

Ogsaa disse andre figurer giver indtryk af at være historisk sikre figurer. Baade den forkomne prestemand, den stramme landkræmmer, de brummende officerer, de mægtige lovens haandhævere og hele damebestanden fra den madkyndige kogekone og hendes datter, som kommer galt afsted, op til de sentimentalt forlibte jomfruer, som blindt gaar løs paa idyllen i træsko og stak og greier det godt.

Bogen er ikke egentlig roman, skjønt den indeholder alle en romans elementer. Den beretter i fritstaaende episoder bygdens liv det snes aar igjennem, som cancelliraaden er sorenskriver der. Hver episode er formet som en særskilt novelle med sit eget sæt hovedpersoner. Disse gaar, som emnets natur jo kræver det, ofte igjen som sidefigurer i de øvrige noveller. Det er saaledes bare den eiendommelige komposition, som forholder os den sammenhængende romans spænding. Isteden maa vi nøie os med en række hinanden afløsende, indbyrdes ikke samvirkende smaaspændinger. De mange traade er ikke slynget i kunstige knuder til et eneste net. Alligevel beholder vi efter gjennemlæsningen af bogen indtrykket af at

have bevæget os gjennem en solid og underholdende roman. En hel bygd har taget liv for vore øine; vi kan forfølge et mylder af skjæbner, der krydses; vi hører og ser for os et virvar af individer, der lever op ad hinanden og trives eller gaar under i maset.

„*I Cancelliraadens Dage*" er ikke en bog bare for den stakkede tid, den ligger i bogladernes vinduer. Der er varigt stof i dette debutarbeide, en hel tidsalders bygdekultur med bevidst kunst fortættet i enkle og meget anskuelige billeder. C. B.

Det ny testament oversat af dr. T. Skat Rørdam. — 14de levering.

Landmandsbogens subskribenter erholder et eksemplar af Jensens: *Dansk havebog* til kr. 3.00 (bogladepris er kr. 7.50). — Det nordiske forlag.

Syv norske digtere fra forrige aarhundre. I udvalg ved cand. mag. R. Schreiner. — Haffner & Hilles forlag.

Fridtjof Nansen: *Fram over Polhavet.* — 13de og 14de hefte.

Helge Rode: *Sommereventyr.* Skuespil i tre akter. — Gyldendalske boghandels forlag.

Norske Klassikere 9de hefte.

Af en krigskorrespondents oplevelser 4de hefte.

Rektor K. Feilberg: *Til Mysteriets Theori.* — I. Chr. Abelsteds forlag. — Pris kr. 1.50.

Forskjellige meddelelser.

— Religionskongressen i Paris i 1900 vil efter det nu vedtagne program, som *Kringsjaa* har havt anledning til at se, forinden det er blevet offentliggjort i Frankrige, neppe blive en fuldt værdig efterfølger til den første internationale religionskongres i Chicago. Sagen er taget op af en række fremragende franskmænd, som Albert Réville, Bonet Maury, Anatole Leroy Beaulieu, professor Sabatier, Charles Wagner og abbé Victor Charbonnel. Men det nylig afholdte forberedende møde fandt, at man ikke i vor gamle verden turde være fuldt saa tolerant og upartisk, som den nye verden kan være. De forskjellige religioner og kirker vil saaledes ikke blive indbudt til at lade sig repræsentere. Kongressen vil blot bestaa af individer, der intet repræsenterer uden sine egne private meninger. Dens værd vil da ligge i, hvilke *mænd* den evner at samle. Programmet har i det hele ikke den bredde, det pust af virkeligt frisind og den sjøfriskhed, der, med tilstrækkelig energi til at drive det igjennem, gjorde Chicagoparlamentet til saa glimrende en seir for religiøs forstaaelse og toleranse.

Arne Garborg omtaler den franske idé til en kunstnerkoloni i sit blad „*17de Mai*". Vilhelm Krag har ogsaa skrevet om den i de sidste dage og oplyser, at kolonien skal grundlægges i *Florida.* Hvis saa, har neppe de unge mænd truffet et heldigt valg. Florida har en behagelig vinter; men en sommer, hvori hvide folk neppe vil kunne udføre meget jordarbeide. Og landskabet bestaar for en væsentlig del af en flad slette

af dyb, gul sand. Med hele verden at vælge i, er det underligt, at kunstnerne har valgt et saa lidet passende sted. De faar nok snart nok af Floridas hede, sand og insekter. — Garborg har samme mening om planen som „*Kringsjaa*“, at den er lidet praktisk; men at dens blotte forekomst — i Paris — er et interessant tidernes tegn.

Notitser.

— *Nansen* og *Fram* vedbliver at vandre al verdens illustrerede og ikke illustrerede tidsskrifter igjennem, indtil man neppe synes at kunne aabne et hefte uden at finde en artikel om dem.

— Vor landsmand sydpolsfareren *Borchgrevinck* er ogsaa stadig paa tale i den fremmede presse.

— *Baden-Powell* skriver i den engelske hærs fagskrift, at luftskibe utvilsomt vil spille en betydelig rolle i den næste større krig. Krigen vil i stor udstrækning blive henlagt til luften.

— *Mars* er, især ved de i „*Kringsjaa*“ gjengivne artikler af astronomen Lowell, blevet meget popopulær i det sidste aars literatur. George du Maurier, Trillbys og Peter Ibbetsons forfatter, har ladet sin fantasi spille om den i sin sidste roman, der er under offentliggjørelse i *Harper's Monthly*. Heltinden er fra Mars. Den engelske forfatter *H. G. Wells* af hvem „*Kringsjaa*“ engang gjengav en yderst fantastisk fortælling „Tidsmaskinen“ — en art mere moderne, voksen og fantasirig Jules Verne — har ogsaa valgt Mars som tema i sin sidste bog, der nu offentliggjøres i „*Cosmopolitan*“. Hans fortælling bærer titelen „Krig mellem de to verdner“ og skildrer en rasende krig mellem Mars og vor jord paaført os i begyndelsen af næste aarhundre. Martianerne begynder krigen ved at sende en troppestyrke ned til os i en art stor kanonkugle. De er langt videre komne i videnskab og teknik, saaledes at 3—4 af dem kan slaa hele nationer paa flugt. Deres farligste vaaben er *varmestraaler*, der kastes mange mil henover jorden og øieblikkelig forbrænder alt. Martianerne er, ifølge Wells, en art store bløddyr med svære fangarme. — Samme forfatter har ogsaa i New Review en liden fortælling om en antikvitetshandler som gjennem en krystal faar se et landskab paa Mars. Kort sagt: Mars er yderst populær.

— I 1801 taltes de syv fornemste enropæiske sprog, engelsk, fransk, tysk, russisk, spansk, portugisisk og italiensk af tilsammen 160 millioner mennesker. Nu tales de af 400 millioner, hvoraf 135 millioner taler engelsk. Ved aarhundrets begyndelse taltes engelsk af mindre end 13 pct. af den civiliserede verden, nu af over 30 pct. Før aarhundret er ude vil det tales af 7 gange saa mange mennesker som ved aarhundrets begyndelse. I alle større sjøbyer udenfor Europa er det det internationale samtalemedium.

— Den nye atlanterhavsdamper *Oceanic*, der bliver 7½ m. længer end *Great Eastern* og 19½ m. længer end det længste af eksisterende moderne skibe, bygges ikke, som det stod i *Kringsjaa* for en tid siden, i New York, men Belfast.

— Professor Dolbear har nylig i et længere foredrag hævdet, at æteren *ikke* er materie.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

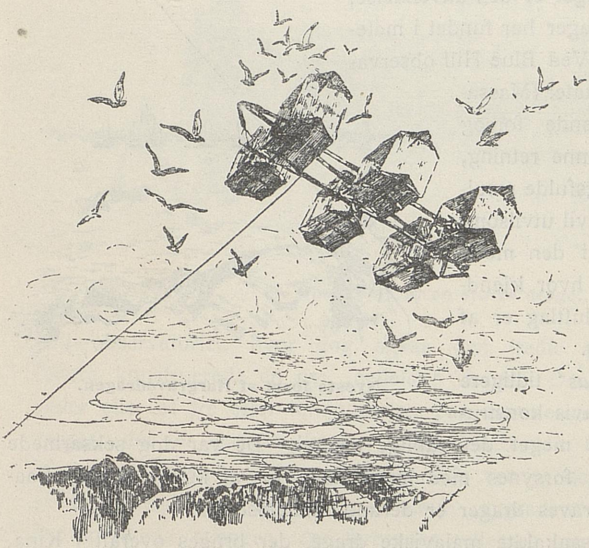
REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 31. MAI 1897. HEFTE. 10.

„Drager“ i videnskabens tjeneste.

(Efter **J. B. Millet, H. D. Wise** og **W. A. Eddy** i „*Century*“).

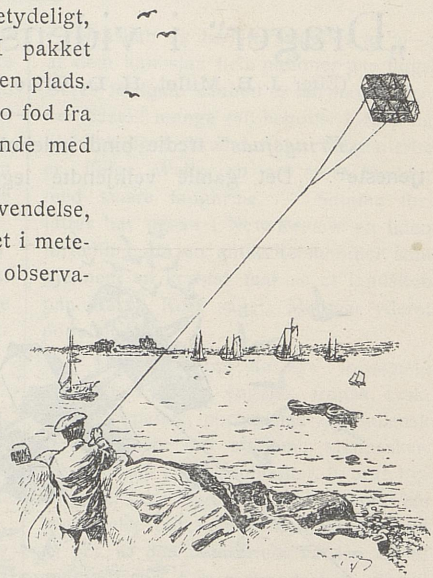
„*Kringsjaas*“ tredie bind indeholdt en artikel om „Drager i sjølivets tjeneste“. Det gamle velkjendte legetøi har fundet anvendelse som en ikke uvæsentlig faktor i udrustningen af redningsstationer. Ved en drages hjælp kan trosser sendes ombord i strandede skibe eller iland fra disse. Artiklens forfatter, J. Woodbridge Davis, er selv en af de første, der har søgt at nyttiggjøre det gamle legetøi og under dette har givet det en mere videnskabelig-tekniskudvikling. Han fandt ogsaa at kunne benytte det istedenfor hest til at drive en let vogn, eller istedenfor seil til at drive en baad.

En sekscellet Hargravedrage.

Siden den tid — første halvdel af 1894 — har imidlertid meget foregaaet, og betydelige fremskridt blevet vundne paa dette omraade. Tre aar er jo en lang tid i vore dage. En række eksperimentatorer og opfindere har i tre verdensdele beskjæftiget sig med nye konstruktioner af drager

og nye forsøg paa deres praktiske anvendelse. En englænder har, som i sin tid omtalt i „*Kringsjaa*“, ladet sig løfte tilveirs ved hjælp af en række store drager forspændte en luftvogn. Australeren Hargrave har opfundet en ganske ny konstruktion af dragen og med den ladet sig løfte til en høide af 15 fod, og amerikaneren Eddy (den ene af de her refererede artiklers forfattere) har ogsaa indført en ny drageform og anvendt denne til fotografering af landskaber og byer ovenfra — „fugleperspektiver“. En amerikansk officer Wise (en anden af disse artiklers forfattere) har for bedret Hargravedragen og paavist dens anvendelighed ved siden af balonen til signalisering og observation i militære øiemed. Dragernes kostende er ubetydeligt, og en opstigning koster *intet*. I pakket tilstand optager de næsten heller ingen plads. Wise har ladet sig selv løfte ca. 50 fod fra jorden af sit drageforspand og kunde med lethed have fløiet høiere.

Nyeste form af Hargravedragen.

Men hidtil vigtigst er den anvendelse, de nykonstruerede drager har fundet i meteorologiens tjeneste. Ved Blue Hill observatoriet i de Forenede Stater (Massachusetts) er omfattende forsøg gjort med dem i denne retning, og allerede betydningsfulde resultater indvundne. De vil utvilsomt blive et vigtigt led i den meteorologiske forskning, hvor kjendskabet til de høiere luftlag er af den største betydning.

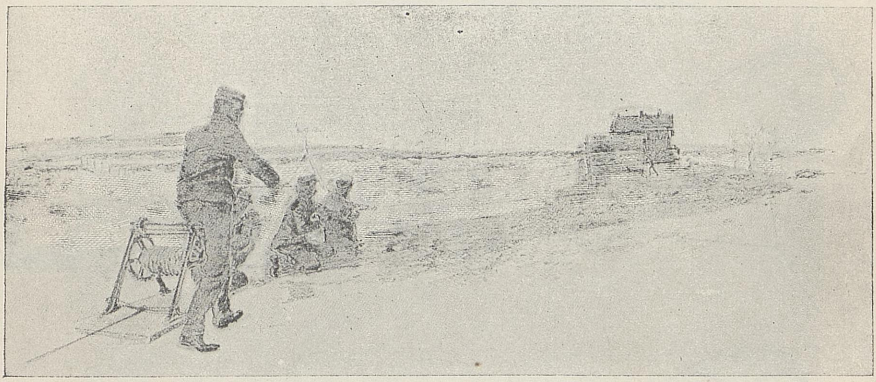
De i „*Kringsjaas*“ tidligere artikel omtalte, af Davis konstruerede drager lignede meget det vanlige legetøi. De var dog seksarmede stjerner, men maatte forsynes med lange haler for at kunne flyve. Saavel Eddys som Hargraves drager er derimod haleløse.

Eddys er den saakaldte malayiske drage, der bruges overalt i Kina, Japan og hos malayerne. Den ligner i form ganske det legetøi, som bruges hos os; men tverstokken har en vis krumning, og dennes plads paa langstokken maa afpasses med den største nøiagtighed; thi deraf afhænger dragens evne til at flyve uden hale. Det er kun sine mislykkede drager, Eddy forsyner med en liden haletip.

Hargraves drage har derimod ingen lighed med det vanlige legetøi. Den bestaar af to eller flere „celler“ eller rektangulære kasser aabne i

begge ender. Kasserne er af papir eller ballontøi trukket over en tynd, sterk træramme. De to „celler“ er fæstede til en slags „rygrad“ af to stænger, der langsefter forbinder deres centre oventil og nedentil. De to stænger er indbyrdes afstivede, saa de udgjør en slags let bjælke. Fra dem gaar diagonale afstivere til cellernes hjørner. Disse afstivere bevæger sig om hængsler, saaledes at den hele drage kan foldes sammen til en tynd pakke.

Eddydragen er den bedste i svag vind. Ved at fæste flere af dem til samme snor kan man opnaa tilstrækkelig kraft, hvorimod Hargravedragen er bedst i sterkere vind, da den flyver langt støere. Den egner sig derfor i det hele bedst til alle videnskabelige eksperimenter og blev, efter forsøg med mange former, næsten udelukkende benyttet ved Blue

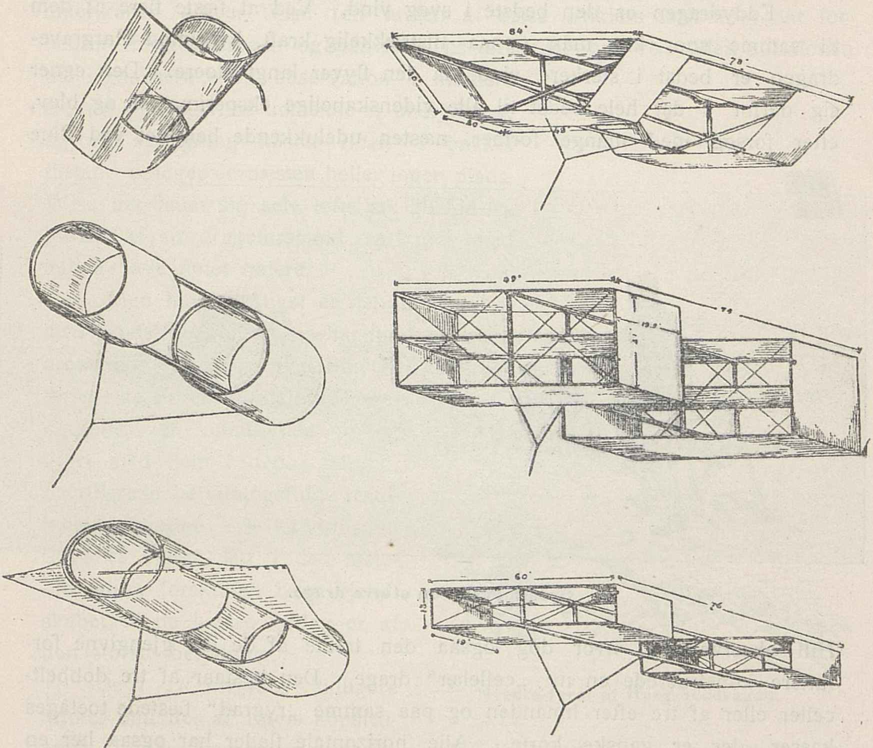
Opsætning af en større drage.

Hill observatoriet, hvor dog ogsaa den tredie af de her gjengivne forfattere konstruerede en ny „cellelær“ drage. Den bestaar af tre dobbeltceller eller af tre efter hinanden og paa samme „rygrad“ fæstede toetages kasser, der er ganske korte. Alle horizontale flader har ogsaa her en krumning langsefter, hvis indhule side vender nedad. Wises forandring af Hargravedragen bestaar i at sløife „rygraden“ og forene cellerne ved fire afstivede stænger, der forbinder cellernes hjørner. Der opnaaes paa denne vis langt større soliditet og støhed.

En vanskelighed ved at benytte dragerne som løftemiddel for personer bestaar i, at luftstrømmene nær jordoverfladen er meget uregelmæssige og upaalidelige. Vi maa nemlig ikke tænke os „vind“ som et luftlag, der bevæger sig jevnt i en retning. Professor Langleys eksperimenter har vist, at den tvertimod bestaar af et betydeligt antal af mindre strømme, der gaar i de forskjelligste retninger, ogsaa af vertikale luftstrømme. Dels

paa grund heraf og dels fordi dragerne nær jorden endnu ikke har fundet sin ligevegtstilling, opfører de sig altid de første hundre fod fra jorden temmelig urolig. Kunde man først overvinde denne høide, kunde man derimod kjøre meget komfortabelt efter dem.

Løitnant Wise benyttede til sit første eksperiment i drageflugt en uniform, der placeredes i en stol under dragerne. Men man fandt, at „manden“ maatte have tabt livet af sjøsyge, dersom han havde havt noget

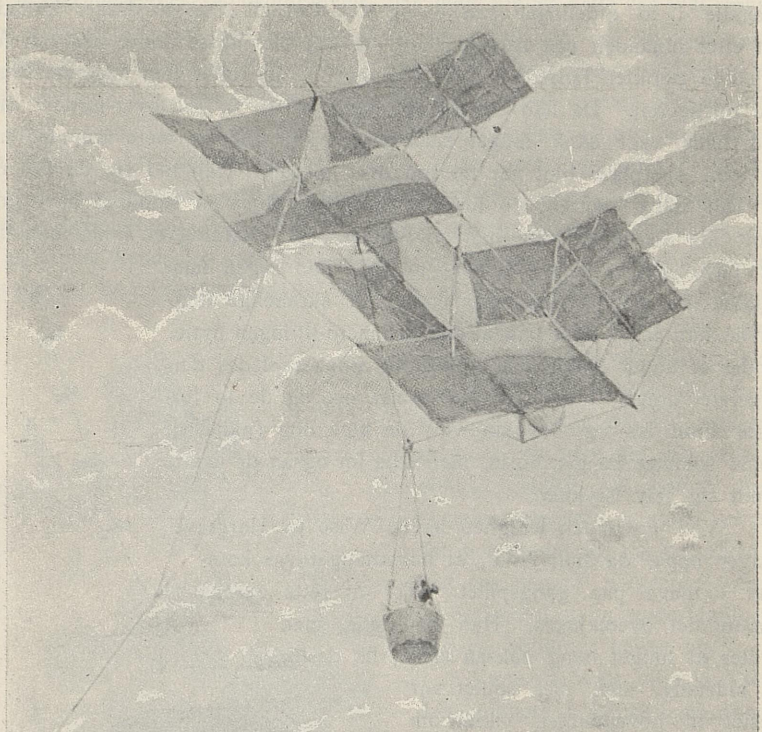

Hargrave=drager. — Tre første former daarlige. Den sidste bedst.

at tabe, under de første minutters opstigning, idet dragernes ryk og slag vuggede og kastede ham omkring, værre end nogen orkan kunde gjort med ham paa havet i den mindste baad.

For at undgaa denne fare, foretog derfor løitnant Wise selv opstigningen paa den vis, at dragerne først sattes tilveirs og fik lov at komme tilro. Til det punkt, hvor han selv efter beregningen skulde sidde, var der fæstet en talje. Efterat dragerne var blevet rolige, lod han sig saa i sin stol heise op til dem, og derpaa lod han tauget videre udfires.

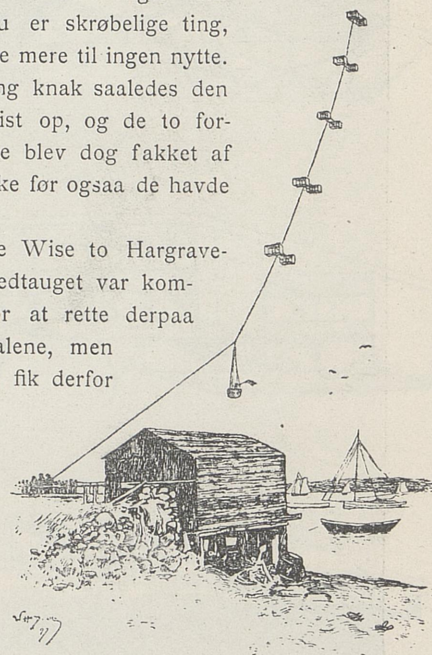
Han benyttede til sin opstigning fire tocellede Hargravedrager for-

Tænkt opstigning med en egen form af Hargravedragen.

spændte i to afdelinger paa to og to. Det vil sige, to drager fæstedes tæt efter hinanden paa samme snor, og saa blev disse snore paa lidt forskjellige punkter fæstede til hovedtauget. Lige efter den bagerste drage sad opstigeren. Da han heistes op, hang taljen 30 fod over jorden; men ved hans vegt sank tauget saaledes, at han efter at være kommen helt op paa sin plads blot var 20 fod over jorden. Han lod sig da fire ud, til han hang omtrent 50 fod over jorden. Efter en stund at have godgjort sig deroppe, blev han atter halet ned. Naturligvis *kunde* han lige let have steget meget høiere, men da han ingen faldskjærm havde, og dragerne endnu er skrøbelige ting, havde han ingen lyst paa at resikere mere til ingen nytte. Under et andet forsøg paa opstigning knak saaledes den bagerste drage, idet han blev heist op, og de to forreste brød løs og fløi sin vei; de blev dog fakket af nogle soldater længer borte, men ikke før ogsaa de havde brudt sig selv istykker.

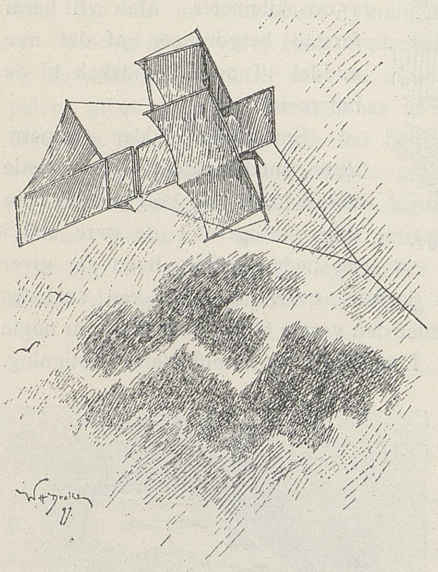
Ved en anden leilighed havde Wise to Hargravedrager oppe, da han fandt, at hovedtauget var kommet i ulave paa gangspillet. For at rette derpaa maatte det overskjæres. Han var alene, men syntes at touget hang noksaa slakt; fik derfor et sidetaug, som nær spillet var fæstet til hovedtauget, viklet om sit ene haandled for at holde dragerne og overskar saa hovedtauget. I samme øieblik for kniven ham af hænderne, medens han selv kastedes overende og blev trukket henover bakken af de urolige luftheste. Om en stund lykkedes det ham at komme paa benene, men han maatte nu vakkert løbe afsted efter dragerne. Tauget kunde han ikke faa afviklet. Straks foran ham laa det aabne hav (forsøgene foretoges paa et fort i New Yorks havn). I sidste øieblik mødte han dog en venlig lygtepæl; han slog armene om den og holdt fast af al magt, til hans mænd kom og befriede ham. Sterke bester, som man ser!

Opstigning med fem dragepar.

Til snor benyttes nu sedvanlig for videnskabelige forsøg pianostaaltraad, der i forhold til sin vegt er meget sterkere end nogetslags reb. Imidlertid faar man da en ny udgave af Franklins drage, hvormed „han lynilden hentede fra himlen ned“. Følgen er, at man er udsat for elektriske gnister og stød ved traadens nedre ende. Ved Blue Hill observatoriet, hvor man

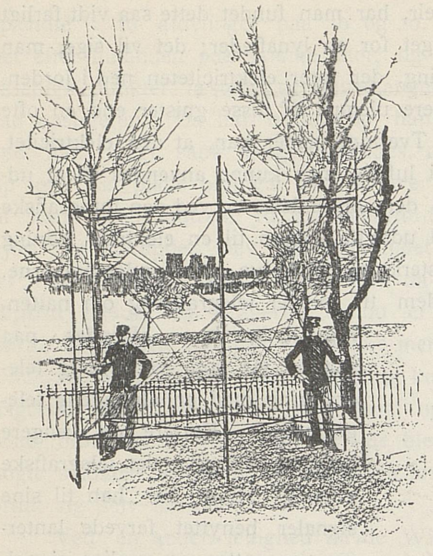
ofte eksperimenterer i voldsomt uveir, har man fundet dette saa vidt farligt eller ubehageligt, at man har sørget for en lynafleder; det vil sige, man har forbundet snoren med en ledning, der fører elektriciteten ned i jorden. Eddy derimod har ikke fundet videre ulempe af disse gnister end en ofte lidt sterk „prikning" i hænderne. Tvertom mener han, at den elektricitet, som dragerne saaledes samler op i luften, maa kunne anvendes til at udføre alt det mekaniske arbeide ved dens opsendelse og ved den fotografiske kameras behandling. Og Wise vil udnytte snoren til en elektrisk ledning for at kunne tænde og slukke et sterkt elektrisk lys oppe under dragerne. Derved vil han kunne benytte dem til militær telegrafering om natten. Signalerne kan afsendes paa samme vis som ved vanlig telegrafering med en almindelig telegrafnøgle. Kortere og længere lysglimt vil give det telegrafiske alfabet. Hidtil har han til sine signaler benyttet farvede lanterner om natten og vanlige signal flag om dagen. Dragerne bærer en horisontal stang, under hvilken flag og lanterner heises op.

Drage opfunden af Lamson.

Løitnant Wise vil ikke have den militære ballontjeneste afløst af en „dragetjeneste", idet den sidste er afhængig af vinden og derfor mindre sikker og paalidelig; men han vil have ballontjenesten suppleret med drageapparater, fordi disse under mange omstændigheder vil gjøre lige god tjeneste langt billigere og langt hurtigere, og fordi de kan anvendes under forhold, hvor en ballon er praktisk uanvendelig.

Ved Blue Hill observatoriet sendes drager regelmæssig op med meteorologiske instrumenter, termometer, fugtighedsmaaler osv. Den høieste opstigning fandt sted den 8de oktober ifjor, da et sæt drager bar instrumentet (meteorograf) til en høide af 9375 fod over havet eller 8740 fod over observatoriet. Der benyttedes da ni drager, syv Eddy og to Hargravedrager med en samlet bæreflade af 170 kvadratfod. Disse bar altsaa dragerne selv, instrumentet og ca. 5 km. pianostaaltraad. Op- og nedstigning medtog 12 timer, deri dog indbefattet to timer, der medgik til nedhaling af dragerne ved eksperimentets begyndelse for at bytte en

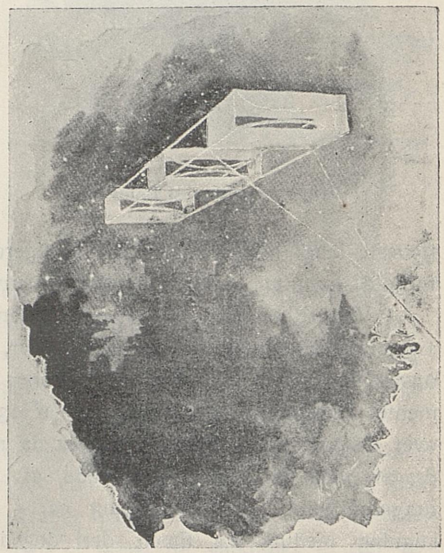
Dobbeltcelle til større Hargravedrage.

daarlig drage mod en ny og bedre. Fugtighedsmaalerne viser tydelig, naar dragerne er komne ind i en sky, og naar de atter har forladt den.

Veirforholdene ændres meget hurtig med høiden. Man finder større forandringer $1^1/_2$ km. ret over observatoriet end inden en horizontal afstand af 1000 eller 1500 kilometer. Man vil heraf forstaa betydningen af det nye middel til øget kjendskab til de høiere luftlag.

Som regel falder tempera turen med høiden. Men baade varme og kolde bølger føles flere timer tidligere i de øvre end i de nedre luftlag, hvad der giver et grundlag for veirprofetier ved jordens overflade. Det kan saaledes hænde, at de opstigende drager møder den varme bølge, som først om nogle timer vil føles ved jordens overflade. I saa fald viser termometeret en stigning.

I en høide af ca. $1^1/_2$ km. over jorden gives der praktisk talt ingen *daglig* forandring af temperaturen. Det vil sige nat og dag er omtrent lige varme; forskjellen er mindre end en grad. De eneste temperaturforandringer, som her finder sted, er praktisk talt de, der skyldes forbidrivende varme eller kolde bølger. Derimod er den daglige forandring i fugtighedsgehalt meget betydelig, men omvendt af hvad der finder sted ved jordoverfladen. Dagen er der fugtigere end natten. Om dagen er luften ofte mættet med fugtighed, medens den om natten i klart veir er ligesaa tør som i den goldeste ørken.

Elektrisk oplyst drage.

Vindhastigheden er i gjennemsnit i den nævnte høide fire gange saa stor som ved jordoverfladen; storme paa 160 km. i timen er ingen sjeldenhed (man har seet skyer drive med en hastighed af 280 km. i timen), Ofte er luften deroppe straalende klar, medens jordoverfladen ligger indhyllet i skyer.

I sterke snestorme sendes der ofte op drager. Der benyttes da for saa længe som muligt at kunne iagttage dem sorte drager, og det beskrives som et ganske underligt syn at se de sorte luftgangere gradvis forsvinde i snefoget. Ganske spøgelsesagtigt føles det at holde i snoren, naar dragerne er høit op og ude af syne, oppe i eller over skyerne, og man blot føler de voldsomme rykninger derovenfra.

Saavel Eddy- som Hargravedragen varierer i længde fra 3—12 fod, og de andre dimensioner maa da afpasses derefter. Her skal blot eksempelvis gives samtlige dimensioner af en Hargravedrage. Længde 9 fod, bredde 9 fod, hver celle $2^1/_2$ fod dyb, afstand mellem cellerne 4 fod, vegt $8^1/_4$ kg., bæreflade 90 kvadratfod.

I det hele mener Blue Hills iagttagere paa grundlag af den erfaring, de har vundet, at mere præcis veirforudsigelse i væsentlig grad vil være afhængig af systematiske iagttagelser i de høiere luftlag. Og hertil er dragen det eneste praktiske middel og allerede et meget godt middel.

En ærlig kritisk prøvelse af gudstroen.

George John Romanes: *A Candid Examination of Theism.*

(Slutning).

IV.

Det sidste teistiske argument, som Romanes behandler, er da argumentet fra naturens lovmæssighed og orden. Medens den ældre ortodokse teolog ofte hørte med skræk paa videnskabens tale om naturens absolute lovmæssighed, medens det netop var i smaa brud paa denne, han saa tegn paa Guds magt og derfor klyngede sig saa fast til miraklerne, er for den moderne teist netop lovmæssigheden tegnet. Jo mere absolut denne er, desto bedre, indrømmer ogsaa Romanes, egner den sig som argument for teismen. Den aabenbarer den evig uforanderlige Skaber. Thi hvad *er* naturens orden og lovmæssighed? De udtrykker blot den kjendsgjerning, at hver mindste ting i naturen er underkastet en plan, en lov, et princip, hvorunder en større del af den indordnes. Og disse dele er igjen forbundne ved andre større love eller principer, saaledes

at tilslut den hele natur i tid og rum udgjør et samlet ordnet hele, hvor hver ting har sine bestemte forhold til alle andre ting. Forudsat at teismen taler sandt, vil altsaa den uforanderlige guddom netop aabenbares i denne evig uforanderlige, absolute verdensorden. Den vil udtrykke Guds natur. Lovmæssigheden vil netop være hans væsen, og et brud paa den vilde være et brud paa Guds natur og en forandring i hans evige vilje, en omskiftelighed i hans væsen, en eftertanke i hans sind.

I det foregaaende argument dvæltes der ved, at dette eller hint naturens under maa have været frembragt ved intelligens, fordi det er tilpasset til omgivelserne. Det fæstede opmærksomheden ved frembringelsesmaaden. Det nærværende argument befatter sig ikke med, hvorledes tingene er blevne til. Det iagttager blot naturen om os med alle dens undere og med dens sammenhæng, med dens samvirkende love og kræfter — betragter det færdige produkt, og den siger: dette maa *paa en eller anden vis* skyldes Intelligens. Vi finder, at Livets dybeste aarsag er absolut uforanderlig, og vi finder, at der fra den udgaar en ledende indflydelse af ubrudt logisk sammenhæng og efter den mest storslagne maalestok. Kort sagt: vi finder i den det, som menneskene har betegnet ved Gud.

Videre: Den kosmiske orden svarer fuldstændig til vor intelligens. Forskerens arbeide i naturen er præcis af samme art som oldgranskerens forsøg paa at tyde en gammel og forglemt skrift. Han samler de enkelte tegn, indtil han gjennem dem øiner en rationel tanke eller mening — det vi kalder en lov. Saa noterer han denne og arbeider videre. Han finder nye tanker eller love, indtil det stykke natur, han udforsker, er for ham som en bog, hvori han læser guddommens tanker. „Jeg tænker, O Gud, blot dine tanker efter dig," sagde astronomen Herschell om sit arbeide. Forskeren er ikke original, han opfinder intet; han bare tyder, lærer at forstaa, hvad naturen siger; og dens tale er rationel. Med samme vished, som vi ved, at den bog, vi læser og forstaar, er tænkt af et andet rationelt væsen, ved vi, at naturen, som vi idag ser og udforsker den, er udtænkt af en Rationel Aand og aabenbarer dens tanker.

Dette argument, siger Romanes, vilde for et slegtled siden have tilfredsstillet mig. Jeg vilde have glædet mig ved dets tilsyneladende urokkelighed. Det hviler ikke paa sofisteri, ikke paa historie, ikke paa indviklede udredninger. Det siger kun: Se dig om, og du vil se Gud. I lovmæssigheden er han. I alle naturens undre. Thi uden Intelligens kunde ikke dette være blevet til.

Men, siger han, saa kom evolutionslæren og Spencer, og dermed faldt dette teismens sidste og sterkeste argument. Det vil da sige for den videre udvikling af evolutionslæren, der viser, at ogsaa naturlovene er gradvis udviklede, ikke evige; at lovmæssigheden blot er en nødvendighed

ifølge tingenes egen natur. Den Intelligens, vi troede at se i Naturen, forsvandt, og ateismen væltede sine mørke, men uimodstaaelige bølger ind over os.

Her kommer vi atter til et af de svage punkter i Romanes's bevisførelse, det han i sit senere verk selv afslører. Saa svagt er det, at den omredaktion af ordlyden, som den forangaaende forkortede gjengivelse af argumentet har gjort nødvendig, næsten ganske har skjult Romanes's punkt og gjort hans bevisførelse uanvendelig. Den afhænger nemlig af ordet og begrebet *lov*.

I gjengivelsen af det teistiske argument fastslaar han fastere end nødvendig er begrebet lov; gjentager ordet mange gange; hamrer det fast, at det er i disse naturens *love*, der tilsammen danner verdensordenen, at det teistiske argument ser den guddommelige intelligens. Dette er en liden ubevidst forvanskning af modstandernes standpunkt. Og paa denne forvanskning beror hans gjendrivelse. Rettes forvanskningen, bortfalder ogsaa hele hans gjengivelse, og intet, han har sagt, har vegt imod argumentet.

Videnskaben, siger han, har i de sidste aar godtgjort, at lovene ikke er evige principer, men at de er evolutionens og det naturlige udvalgs skabninger, de ligesaavel som de tusen organiske og inorganiske former. Givet, siger han, kraften og dens bestandighed, samt materiens "primære egenskaber" — og det Universum, vi nu ser om os, maatte fremstaa med naturnødvendighed uden at trænge hjælp fra nogen intelligent aand. Først tænker vi os, at tyngdens lov og kraft var opstaaet; der er ingen tvil om at ogsaa dens opstaaen skyldes „materiens primære egenskaber"; saa maa tyngdens virkninger have frembragt flere mekaniske love. De mekaniske virkninger har ifølge „materiens primære egenskaber" frembragt hede, og dennes virkninger har atter frembragt varmens love. Osv.

Det høres jo svært let. Men det hele er i grunden det rene sludder, som man har ret til at kalde saaledes, selv om det er skrevet af en udmerket lærd i en meget lærd bog.

Giv mig et frø med de „primære egenskaber", som i tidens løb og under givne forhold gjør, at det *kan* blive til et grantræ, og jeg vil ogsaa paatage mig at skabe et grantræ ganske naturlig og uden hjælp af nogen guddom. Men det er jo rigtignok meget at forlange *paa forhaand*.

Romanes beder paa samme vis om et verdensfrø, som bare behøver at bestaa af kraften og dens bestandighed, samt af materiens „primære egenskaber", der maa omfatte evnen til at frembringe fysikens og kemiens love, organisk liv, fornuft, kjærlighed, vilje; — alt dette maa være nedlagt i det lille verdensfrø af kraft og materie; men givet „bare" dette, greier han skabningen uden nogen gud. *Givet dette*, og ateismen kan rationelt begrundes for den hele verdensproces, *som følger bagefter*.

Det er den gamle historie om at skyve det uforklarlige længer og længer tilbage, tilslut lægge saa bred en zone af forklarligt og opklaret mellem os og det uforklarlige, at dette taber sig i det fjerne og oversees. Det er den samme besynderlighed, som Carlyle paatalte: Lad et grantræ skyde tilveirs for vore øine paa ti minuter, og vi falder iknæ og tilbeder og tror. Men lad videnskaben opdage, at det vokser ganske naturlig og jevnt fra et lidet frø, som bare har en del merkelige „primære egenskaber“, saa er underet væk, det hele „forklaret“, og ateismen bevist. Trær, som vokser op fra frø med visse „primære egenskaber“, trænger ingen Gud. De bliver til af sig selv. Det er med dem som med den berømte vise, „de har gjort sig selv.“

Saalænge menneskene ikke kjendte nogen videnskab, men i naturen om sig saa guddommens direkte verk, saaledes, at Hans haand havde formet mennesket af jordens støv og plantet hvert træ, troede de. Men saa kom videnskaben og sagde: I tager feil, uvidende stakler; verden er ikke skabt af nogen gud, den skyldes mægtige love og kræfter, ved hvis samvirken alt er blevet til. Saa fik vi en art videnskabsfostret ateisme. Naturlovene forklarede alt. Naturlovene givet, og der trængtes ingen gud. Naturlovene tog guddommens plads. Længer er kanske de fleste endnu ikke komne hos os.

Men videnskaben gik videre, og tanken drog foran, og menneskene fandt, at naturlovene blot er ideer, tanker, principer, og at netop igjennem dem aabenbares den evige, uforanderlige Intelligens, vi kalder Gud. I sig selv er de intet. De er blot guddommens tanker, væsen og vilje. Til dette syn vilde altsaa Romanes selv nogle aar tidligere have sluttet sig.

Men saa drog videnskaben atter lidt videre og tanken foran, og det begyndte at siges: I har atter lavet jer illusioner og afguder, I som troede, at naturlovene og deres samvirken til orden aabenbarer en intelligent verdensaand. Det er aldeles ikke saa. Naturlovene er ikke mere evige eller skabte eller tænkte direkte af Gud, end grantræet eller mennesket. Ogsaa de er udviklingens resultater, følger af det naturlige udvalg, naar først kraften og dens bestandighed og mangeartede natur, samt materien og dens „primære egenskaber“ (der indbefatter alle sekundære og videre afledede egenskaber) er givne. Givet disse ting, og naturlovene og verdensordenen maa komme af sig selv, ligesom træet af frøet. Nogen gud trænges ikke dertil. Altsaa maa vi være ateister, og kun dumrianer kan tro.

Det er Romanes's standpunkt i hans første bog.

Men vi vender nu tilbage til det argument, Romanes skulde gjendrive, og giver det uden forvanskning. Love eller loves oprindelse behøver ikke at nævnes. Det er komplet ligegyldigt for argumentet, enten lovene

er evige principer i naturen eller blot evige muligheder i materien, enten de altid har virket eller i tider har ligget latente som „materiens primære egenskaber“ færdige til at ytre sig, straks forholdene kalder. Alt derom er argumentet ligegyldigt.

Hvad dette siger, er blot: Vi ser om os en verden, hvori vi allevegne finder *rationel* sammenhæng (derpaa er al videnskab bygget) og hvad vor forstand opfatter som *rationel* orden og enhed. Overalt svarer den ydre verdens love til vor forstands. Vor intelligens synes at gjenfinde sin egen eller en lignende natur i verdensordenen. Og overalt slaaes vi af verdens vidunderlighed for vor forstands øine. Dette leder os til den overbevisning, at denne verden paa en eller anden os ufattelig maade skylder sin tilværelse til Intelligens, Fornuft, Aand.

Vi slipper nu at hefte os ved begrebet lov. Romanes har selv borteliminerеt det. Den Verden, vi ser, kan blot i sin dybeste grund skyldes en af to aarsager: *Intelligens* eller *Tilfælde.* Enten skyldes „det givne“, som Romanes gaar ud fra, en evig Intelligens, der før verden var, før naturlovene var, saa hvad der skulde blive, bestemte det og derefter nedlagde i materien dens passende „primære egenskaber“ og i kraften dens mangeartethed, eller disse egenskaber, som vi skylder rosens duft og forstand og kjærlighed, var fra begyndelsen af tilfældets verk. Og enten er hele den senere udvikling ledet eller forudbestemt (gjennem „primære egenskaber“) af Intelligens, eller den er i sidste instans tilfældets verk.

Gud eller tilfælde — der gives intet andet valg. Ethvert tredie vil blot befindes at være et tomt ord, en frase uden reel mening.

Verden, som vi ser den, vi selv, som vi her er, — enten Guds skabninger eller tilfældets.

Romanes valgte tilfældet. I hele hans skildring af udviklingen, er det tilfældet, som er den skabende, udviklende impuls. Og ved et tilfælde maa vel hans oprindelige materie have faaet de „primære egenskaber“, der omsider resulterede i hjerne og hjerte, i blomsterduft og farvepragt.

Overfor dette sidste teistiske argument, der i sig selv er tilstrækkeligt, har saaledes Romanes i grunden intet modbevis rettet. Argumentet er ikke, at lovene aabenbarer Gud, og afhænger derfor ikke af lovenes oprindelse. Det er, at verden, som vi ser den, er rationel orden og giver det bestemte indtryk af formende Intelligens. Herimod har Romanes intet sagt. Hans hele modargument gaar ud paa at vise, at ikke i lovene, men først i materiens „primære egenskaber“ møder vi det uforklarlige — og det interesserer os ikke og angaar ikke sagen. Om den skabende intelligens har formet skabningen gjennem evige love eller gjennem mate-

riens „primære egenskaber", der har frembragt og nødvendiggjort lovene og alt lige til Jesu kjærlighed, — det er et ganske underordnet spørgsmaal, der angaar skabningens metode og ikke hovedspørgsmaalet, om Naturen i det hele er et verk af Intelligens eller tilfældighed.

Derimod søger Romanes at afsvække den argumentation, at fordi vi finder naturens orden svarende til vor forstand, derfor maa den ogsaa være Forstands verk eller aabenbaring. Dette, siger han, er falskt; thi ifølge evolutionslæren har netop vor forstand opstaaet og udviklet sig ved stadig tilpasning til den ydre verden. Den *maatte* saaledes blive i harmoni med den ydre verden. Og at vi i denne ser orden, betyder igrunden ikke andet, end at vi finder denne fuldstændige harmoni mellem den og vor af den frembragte forstand. Men heraf kan da umulig sluttes, at verdensordenen ogsaa maa være Forstands verk.

Vi antager gjerne, at alt dette er sandt, at vor forstand blot er resultatet af tilpasning til den ydre verden, at den slet ikke er noget absolut og evigt, hvormed udenverdenen kan maales. Men da staar det endnu mere fast, at denne ydre verdensorden ikke alene svarer til vor forstand, men er af saadan art, at vor naturs tilpasning til den maatte frembringe Forstanden. Er dermed argumentet afsvækket? Tvertom, naturligvis. Vi finder, at der er noget i den ydre verden, noget i dens ordning, der i os har frembragt alene ved vor tilpasningstrang, det vi kalder Forstand. Med andre ord: verdensordenen derude afspeiler sig i os som forstand, oversættes dertil, tydes som saadan, naar vor natur søger helt at tilpasse sig til den. Har vi ikke netop her et nyt argument for, at denne ydre verdensorden, der i os avler og fremtvinger forstand, selv maa være udtryk for Forstand?

V.

Med dette argument har Romanes udtømt dem, som viden eller erfaring giver. *Han* maa derfor slutte, at saavidt vor erfaring og videnskabelige forskning gaar, finder vi ingen plads for og ingen trang til en gud i naturen. Vi kan ateistisk forklare den tilfredsstillende. Men dermed er det ikke sagt, at der ikke udenfor vor erfaring og dybere, end vor videnskabelige forskning endnu har rukket, kan findes grunde og beviser for teismen. Vi ved jo, at vor erfaring og viden blot omfatter en liden del af tilværelsen. Vi tør altsaa ikke benegte *muligheden* af, at der udenfor den os kjendte verden kan findes beviser for Guds tilværelse. Men noget saadant kan selvsagt heller ikke bevises. Vi er inde paa de blotte muligheders omraader. Den nøkterne tænker vil altid mindes denne mulighed og derfor undgaa den dogmatiske benegtelse. Men samtidig vil

han sige: Saalangt vor viden og erfaring har rukket, er der intet spor af en gud. Muligheden bliver derfor i hvert fald megen liden.

Efter videre i et kapitel at have diskuteret denne mulighed, slutter han med, at det personlige element her kommer ind. I virkeligheden er hverken den ateistiske eller den teistiske verdensforklaring tænkelig. Det er sandt, som teisten siger, at denne verdens frembringelse ved blinde fysiske kræfters spil er „utænkelig“. Derfor *kan* det dog være *sandt*. Men lige utænkeligt er for ateisten den teistiske paastand: en Uendelig Intelligens.

Vi bliver saaledes til syvende og sidst staaende overfor to lige utænkelige forklaringer, der begge er mulige, men hvoraf den ene — ifølge Romanes — har den fordel at stemme med vor viden, saa langt den gaar. Til syvende og sidst bliver derfor afgjørelsen en relativ og personlig sag. Der kan intet siges *absolut*. Gud er mulig, men ikke bevislig. Ateismen er mulig og inden vor videns grænser det beviste.

I sidste instans er det den enkelte forstand, der maa afgjøre rimeligheden, fornuftmæssigheden af en sats, og her kommer det personlige element ind. For én vil verden om os synes at proklamere i trompettoner Guds allestedsnærværelse. For en anden synes den lige høilydt at proklamere sin gudløshed. Ingen kan dømme mellem dem. Hver faar tilslut vælge det, som synes ham rimeligst. Og hver faar huske, at afgjørelsen blot er relativ.

Selv maa han vælge som absolut og alene rimelig den hypotese, al vor viden støtter — ateismens. Men han gjør det med blødende hjerte. Han er langtfra enig med dem, som i dette nye „livssyn“ ser en ønskelig erstatning for „den gamle tro“. Tvertom „skammer jeg mig ikke ved at bekjende, at med tabet af gudstroen har verden for mig tabt sin sjæl af skjønhed. Og om end herefter budet om at „arbeide, mens det end er dag“ vil faa øget magt fra den frygtelig uddybede mening i eftersætningen: „thi natten kommer, hvori intet menneske kan arbeide mere,“ — er det dog sikkert, at naar jeg, som jeg undertiden maa, tænker paa den uhyre modsætning mellem den hellige glans om den tro, jeg engang eiede, og det tilværelsens ensomme mysterium, jeg nu finder om mig, da vil jeg føle den dybeste smerte, som min natur i det hele kan være gjenstand for.“

Saaledes tænkte vor forfatter, da han var 28 aar gammel. Vi har seet, at hans argumentation i flere punkter ikke berører teismens moderne standpunkter. Og visselig vil de fleste teister i vore dage læse hans bog uden at føle, at han træffer *dem* eller deres tro med et eneste hug. Den lille ateistiske bog vil snart uden fare kunne stikkes hver konfirmand i

haanden. Og deri ligner den al den ateistiske argumentation og filosofi, som i det mindste jeg kjender.

En teist vilde finde, at vor viden og erfaring absolut peger mod tro, for at tale i maadeholdne udtryk, og at derfor dennes antagelse alene er mulig, naar det andet alternativ er den sollyse verdens tilblivelse alene ved tilfældets eller blinde, fysiske kræfters magt.

Og vi skal i en senere artikel se, at Romanes selv lidt senere i livet delvis tænker netop saaledes, som der her er gjort i omtalen af hans egen bevisførelse.

Teknisk kringsjaa.

— Et vakkert stykke ingeniørarbeide blev nylig udført i nærheden af San Francisko. Det gjaldt om at bygge en dæmning for at skabe et stort vandreservoir for byen. Hvor dæmningen skulde bygges, var elveløbet forholdsvis smalt med større fjeldmasser paa begge sider. Den ledende ingeniør fandt, at fjeldet paa den ene side passede til at fylde elveløbets bund og give et prægtigt grundlag for den videre dæmning. Og det blev besluttet at forsøge at skyde løs det hele fjeld saaledes, at det ved skuddet vilde blive løsrevet i en masse, skøvet de 50—60 fod ret frem til elvekanten og styrtet udover denne ned i elveleiets bund. Det hele blev udført som besluttet. Der løsnedes en fjeldmasse paa ca. 150,000 tons i ét stykke, 400 fod langt langs elven og gjennemsnitlig 60 fod høit. Og de skud, som løsrev det, skøv det ogsaa ganske rigtig den beregnede afstand frem til elvekanten og styrtede det i dybet, hvor det passede ind og spærrede elveløbet. Synet af dette fjeld, som pludselig løsnede, omgav sig med straaler af støv og saa seg frem til elvekanten og dumpede ned, beskrives som ganske overvældende. Sprængningen udførtes ved hjælp af smaa tunneler langs sprængfladen og et sagte virkende sprængstof. Alle tunneler og miner forsynedes med elektriske ledninger, der atter samledes til en enkelt kabel og førtes over paa den anden side af elven. Paa et givet signal trykkedes knappen, og alle miner antændtes som beregnet med den omtalte følge. („*Railway Review*“).

— Prøverne med Bazins rulleskib har faldt yderst uheldige ud. Selve ideen synes at være mekanisk uigjennemførlig.

— En New York elektriker har taget et X-straale fotografi af en kvinde i fuld størrelse, — fem fod og fire tommer høit. Fotografiet er meget klart og viser et vakkert og interessant skelet.

Virkeliggjorte Utopia'er.

(Efter **W. E. Smythe** i *„Atlantic Monthly"*).

Vi ved ikke nogen af os, ikke engang de, som følger bedst med, ikke de efter vaartegn mest nysgjerrig skuende, hvor meget godt, lyst og vakkert, hvor meget løfterigt og endog virkeliggjort digterdrøm der findes i verden. Vi lever her i vort lille trange, graa samfund henimod kulturens udkant, delvis inde i selve det tykke barbari, — i et lidet samfund, hvor kampen for tilværelsen er bitrere end selv i de store samfund, hvor den raser og støier saa meget mere; bitrere, fordi pladsen for hver er saa liden og utryg, fordi det hele samfund er saa oversigtligt og saa forlængst ordnet, at hver mand ser, *hvem* der staar i hans vei, og hvem han maa ønske livet af eller lykken fra i egen interesse, — et lidet samfund, hvor denne bitre, sure livskamp med de sammenklemte, enkle forhold fostrer smaasladderen og de tusen smaalige udslag af skinsyge og ondskab, der ligger paa lur efter næsten for at ramme med giftige naalestik. Og vi ser verden gjennem dette samfunds atmosfære. Vi øiner ikke de tusen vakre undtagelser lige ved siden af os, og vi er overbeviste om, at over de høie fjelde fører menneskene den samme smaaskaarne tilværelse paa den samme pinlig smaalige maade. Vi tror fuldt og fast, at det gode, som ikke findes i Norge, det har solen aldrig skuet, at som menneskene og livet er her, saa er de allevegne — hvis de da er saapas og ikke meget værre, meget dummere og meget mindre udviklede.

Lad os være patrioter i den forstand, at vi giver, hvad vi eier af livskraft til at gjøre menneskelivet saa fagert som muligt i vort eget land; men lad os vaagne op af den taabelige og indbildsk selvgode drøm, at Norge er verdens og kulturens centrum, at finere liv, vakrere personligheder, større lærdom, ædlere dannelse, end vi finder her, findes ikke nogensteds i verden. Lad os slaa det fast, fordi det er sandt, at der mange steder, tusener af mile fra vore grænser, pulserer en langt høiere og finere udviklet civilisation, end vi eier, leves et fagrere og høiere menneskeliv og mødes en dannelse, ved siden af hvilken vi bliver staaende som barbarer.

Vi er barbarer endnu i mange dele; ikke bare maalt med ideale maal, men sammenlignet med andre folkefærd. Vær rolig for, at mangen en af disses sønner, som maatte reise iblandt os, vilde dømme os saaledes.

Og fremforalt — livet arter sig allerede mange steder langt lysere, rigere, menneskeligere end endnu hos os. Andre staar de ideale drømme langt nærmere. Vi er langt bagud. Der er mere aandelig kulrøg af smaalig jalousi og ondskab i vort land end i flere andre; mindre af den aabne hjertelighed, af den almene velvilje, af den hensyntagen til andre, som er aandens solskin og livets virkelige varme. Vi trænger, vi trænger at kvæle i os tilløbene til ondskabsfuldhed og uvilje, til at lære mildt omdømme og god vilje mod alle. Vi staar tilbage i disse yderst vigtige ting. De afgjørende ting. Japan eller Ny England, et samfund af papir-

stuer og primitivt bohave eller et samfund gjennemkrydset af elektriske nerver og fyldt af forretningspaladser — det kan komme paa ét ud; det ene er ikke bedre eller værre end det andet; det er den moralske, den aandelige tone, menneskenes opførsel og følelse mod hverandre, som gjør livet godt eller ondt, rigt eller fattigt, høit civiliseret eller barbarisk. — Mere varme i vort samfund! Tusener fryser jo ihjel her, hvis de ikke stikkes og plages ihjel af sin nabo og næste. Han ved nok, hvad han siger, Ibsen, — ogsaa i John Gabriel.

Forfatteren af den i overskriften nævnte artikel skildrer en del smaa samfund grundlagte med høie idealer, og hvor man har beseiret vanskelighederne og opnaaet permanent og sikret tilværelse. Et par kolonisationsforsøg inspirerede af samme hunger efter lysere og rigere samfundsliv, som den, der skabte den ulykkelige Frilandsekspedition. Den har vi hele bøger om, fordi den var tysk. Lignende forsøg, som forlængst er blevet gjort og har lykkedes, kjender vi derimod ikke, fordi de hverken er tyske eller franske. Der er flere af dem. Vi bør kanske nævne New Zealand blandt saadanne kolonier. Den blev ei grundlagt med det for øie, men udviklingen er gaaet i den retning.

Særlig omtaler forfatteren en koloni i de amerikanske veststater. Den er typisk for flere. Det er byen *Greeley* i staten Colorado. Den er grundlagt af mænd, som havde været med i Brook Farm kolonien i Massachussetts eller i dennes aflæggere rundt om i staterne. „*New York Tribune*“, som dengang redigeredes af Brook Farmeren, den sværmende socialist og senere præsidentkandidat Horace Greeley, støttede foretagendet af al magt. Den direkte grundlægger var Nathan Cook Mecher, som i firtiaarene havde været medlem af en socialistisk koloni, der efter 3 aars kamp gik tilgrunde. I 25 aar havde saavel han som Horace Greeley været optagne af praktisk arbeide i stor maalestok i den dagligdagse verden; men da Mecher i 1869 foretog et nyt kolonisationsforsøg, var Greeley øieblikkelig begeistret villig til at gaa med og støtte sagen i sit blad.

Det nye forsøg skulde imidlertid gjøres langt mere praktisk end de tidligere fra firtiaarene. Alle teorier blev lagt tilside. Kolonien skulde hverken være socialistisk eller kommunistisk. Den skulde blot være et forsøg paa at samle mænd og kvinder med lidt idealt sindelag, villige til at sætte alt ind paa at bygge op et godt og lyst lidet samfund for sig selv og sine børn. Hver mand skulde eie gaard og grund. Samfundet skulde hverken fastsætte arbeidspriser eller formuernes størrelse. Koloniens socialisme skulde blot bestaa i kooperation om saadanne større foretagender, hvor den til enhver tid maatte vise sig heldig, samt i udviklingen af et rigere og høiere liggende selskabeligt og aandeligt liv.

Medlemmerne kunde tilhøre hvilkensomhelst eller ingen tro, naar de

blot forpligtede sig til at tolerere andres. Der skulde være absolut religionsfrihed. Og samme meningsfrihed i alle andre retninger. Det eneste baand, der blev lagt paa medlemmerne, var total afholdenhed fra spirituosa og tobak i alle former. I Amerika, hvor der i bedre kredse røges og drikkes lidet, og hvor totalafhold er skik og brug blandt millioner, var dette et mindre baand, end det vilde være hos os.

I december 1869 udstedtes indbydelse til dannelse af et kolonisationsselskab. Faa dage efter var der flere hundre medlemmer. Straks efter udvalgtes henved 50,000 maal jord af regjerings- og jernbaneland i staten Colorado, og allerede vaaren 1870 begyndte koloniseringen. Kolonisterne var væsentlig byfolk af den dannede middelklasse, allesammen naturligvis ideelt sværmeriske naturer. Men de var praktiske yankee'er tillige, og tog straks fat med alvor og energi paa det nye pionerliv. De bad ingen bygge huse og veie for sig og bragte hverken slaver eller tjenere med. Lærere, professorer, literater, kjøbmænd, kontorfolk tog fat med hakke, spade og plog og lærte snart at haandtere dem saa godt som nogen, og arbeidet gik med lyst.

Jorden var valgt i det tørre belte, hvor kunstig vanding er nødvendig. Man havde forberedt sig paa en udgift af 75,000 kroner til vandingskanaler; systemet kom til at koste 1½ million. Denne betydelige sum skaffedes tilveie ved koloniens arbeide, salg af produkter og det oprindelige sammenskud af medlemmerne. Selvfølgelig føltes dog dette haardt, og enkelte faldt fra. Det havde ogsaa den virkning, at samfundet blev mindre kooperativt, end det ellers vilde blevet. Alle penge maatte sættes i kanaler, og følgen var, at banker og industrielle foretagender maatte overlades til privat virksomhed.

Man havde drømt om en koloni, hvor der skulde dyrkes vindruer og anden frugt og lidet andet. Ogsaa heri skuffedes man. Jorden var ikke skikket til frugtavl, og man maatte gribe til almindeligt gaardsbrug. Men alle disse skuffelser og vanskeligheder overvandtes og bidrog blot til at styrke kolonien, give dens medlemmer erfaring og selvtillid og forene dem ved sterke baand.

Fra begyndelsen af sattes der igang et livligt selskabeligt og intellektuelt liv. Der dannedes en foredragsforening, af hvilken det hele samfund var medlemmer, og som derfor snart fik magt til at skaffe de bedste foredragsholdere. Der var ogsaa gode kræfter blandt samfundets egne medlemmer. Der var ingen klikker paa forhaand. Det selskabelige liv blev derfor straks kommunalt. Der byggedes en klubbygning, hvor man kom sammen og morede sig, og i fornøielserne indflettedes foredrag, oplæsninger, sang og musik. Alle var dannede mennesker, ingen drak eller røgte; alle var i godt humør, stolte over sin koloni, glade over det nye

liv, de havde erobret sig. Samfundets kritikere i pressen fandt at maatte latterliggjøre koloniens evigvarende klub-, selskabs- og foredragsliv. „Greeley," hed det, „er et paradis paa jorden; thi den hele befolkning tilbringer det meste af sin levetid „paa klubben". Sol staar op, og sol gaar ned; vaar kommer og høsten gaar, aar følger aar; men Greeleys klubliv kjender ingen afbrydelse."

Et af medlemmerne skriver: „Det nye land med det prægtige klima, de frie udsyn og de mange nye problemer bevirkede endog i de hvidhaarede iblandt os en art ny fødsel eller fornyelse af ungdommens mod, kraft og livslyst. Vi mødtes alle som fremmede, lagde det tidligere liv bagom os og vidste, at vi her i begyndelsen vilde give det nye liv dets retning; dette gjorde, at enhver søgte frem sit bedste jeg og prøvede at leve saavidt muligt sit eget ideal." Det var en fornøielse at se, hvorledes personlighederne udvikledes, heder det. I det vanlige byliv var individualiteten blevet udvisket og væksten kuet. Her var det, som de kom til sig selv igjen og skjød tilveirs. Hver mand og kvinde blev noget for sig.

Kolonien grundedes som en landsby, hvor hver mand tildeltes en tomt til hus og have. Jordstykkerne, fra 150 til 650 maal pr. mand, laa rundt om landsbyen. Vandingskanalerne blev altsaa offentlig eiendom. Der grundlagdes straks et bibliotek og skoler. Samfundet blev et rent demokrati. Alle beboere møder op til folkeforsamlinger paa raadhuset fra tid til anden, hvor da alle offentlige sager afgjøres; mens et styrende raad vælges hvert aar. Trær, haver og parkanlæg plantedes straks.

Efter 26 aars forløb er kolonien vokset til et ikke ubetydeligt samfund. Landsbyen har omtrent 2000 indbyggere og er et vakkert, idyllisk sted med velbyggede huse og en række betydelige offentlige bygninger og forretningskvartaler. Rundt om ligger et frugtbart, veldyrket land, hvor særlig potetesavlingen er drevet til en høide, der har gjort „Greeley-poteten" berømt. Samfundet har hverken fattige eller særlig rige. Det er i enhver henseende et absolut demokrati. Det barn, som vokser op der, bliver voksent uden at have seet en tigger eller en hytte, uden at have seet ned paa eller op til en anden, uden at have lært, at der er klasser blandt menneskene.

Kolonien har ogsaa øvet sterk indflydelse paa nærliggende distrikter. Det kooperative vandingssystem har vist sig at blive langt billigere end privat anlagte foretagender af samme art.

Lignende kolonier i det sydlige Kalifornien og Arizona har tidligere været omtalt i „*Kringsjaa*". Det er her, at man ved vanding har faaet „ørkenen til at blomstre som en rose."

De to betydeligste kolonier i Sydkalifornien er Anaheim og Riverside. Begge driver udelukkende i frugtavl — appelsiner, vindruer, osv. Den første anlagdes allerede for firti aar siden af tyske maskinarbeidere i San Francisko. En del af dem forblev i flere aar i storbyen og tjente penge, hvoraf en del sendtes til kameraterne i kolonien for hjælpe dem over de første anlægsaar.

Riverside derimod er anlagt for tyve aar siden af indfødte amerikanere fra de østlige stater — samme klasser, som grundede Greeley og med samme motiver. Riverside er nu en enestaaende vakker by — et rent jordisk paradis. Den har nogle af verdens vakreste gader eller boulevarder, og vel at merke: ved disse boulevarder, i prægtige hjem, omgivne af velstelte græsplæner, haver og træer, bor den *hele befolkning*, hvoraf de 90 pct. er vanlige farmere. Heller ikke her kjendes klasser eller fattige. Eierne af disse elegante villaer dyrker sin egen jord, kjører sine egne gjødningslæs, graver sine egne poteter. Almindelige farmere. Bagenfor villaerne strækker sig deres farmer og appelsinlunde. Langs boulevarden, der er mange kilometer lang, iler avisbud paa bicycler morgen og aften. Varmt- saavelsom koldtvandsledninger er nedlagt overalt og ført ind i hvert hus. Elektriske lamper oplyser alle hjem og skinner mellem havernes løv. Jordeiendommene er her blot fra 20—40 maal store, saaledes, at eieren og hans familie gjør det meste af arbeidet uden hjælp. Hjælpen ydes væsentlig af naboens sønner og døtre. Nogen „arbeidsklasse“ eksisterer saalidt som fattige.

Eksemplet har smittet, og kolonier af denne art er overalt under udvikling. Privat eiendom i forbindelse med kooperation i kommunal form overalt, hvor den findes hensigtsmæssig.

Enkelte flekker er der saaledes allerede paa vor jord, hvor man ikke længer har fattige iblandt sig, hvor nød og klassedeling ikke kjendes, og hvor kampen for tilværelsen i form af strid mellem menneskene har ophørt at virke, uden at der derfor viser sig ringeste mangel paa anledning til og brug for energi, mod og udholdenhed. Og alle beretninger er enstemmige deri, at menneskene i disse kolonier gjennemgaaende synes at være af en høiere type, end man andensteds møder.

Jerome — En fattig mand.

(Af Mary E. Wilkins i *„Harper's Weekly“*).

VIII.

Klokken var to, da Jerome blev kastet ud af doktor Prescott. Han burde have gaaet hjem for at plante bønner; men han aarkede det ikke; han følte sig knust, og alt i verden var ham ligegyldigt. Mennesket kan bære tunge skuffelser og ulykker, men det kræver næsten overmenneskelig kraft midt under disse uforstyrret at passe de jevne daglige hverv og pligter. Han løb tilskogs, til deres eget lille birkeholt. Da han var kommen ind i det tykkeste af skogen, kastede han sig ned i det høie græs mellem buskene med ansigtet i hænderne mod jorden og hulkede. Instinktmæssig havde han søgt tilbage til alt levendes første moder, naturen. De høie trær og de smaa, duftende blomster skjæmmer ved sin stilhed sorgens larmende udbrud hos mennesker og dyr. Men duft og skovsus talte ogsaa trøstende til hans hjerte og vuggede ham stilt isøvn i naturens bløde fang. Han havde sovet halvanden time, da han vaagnede og fandt Merritt staaende over sig, raabende et lystigt „Hallo“.

„Hvad i al verden gjør du her?“ spurgte Merritt.

Jerome reiste sig. Han følte sig svag og besværet af den forvirrede lidelse ved at tage op igjen og bære videre den sorg, under hvis tryk man er sovnet ind. „Jeg maa have sovnet,“ stammede han.

„Bedst ikke at sovne i et sligt raat hul som dette. Men hvorfor er du ikke hjemme . . .“

„Han tager det altsammen; det nytter ikke,“ og Jerome kastede sig igjen storhulkende i græsset. „Men han skal ikke, skal ikke faa det.“

Merritt løftede ham op igjen. „Hør her, gutten min; jeg troede, du vilde være en mand. Og her graater vi som en liden jentunge.“

„Jeg graat ikke, saa han saa det.“

„Naa, det var bra; ja ja, jeg tænker nok, du duer, jeg. — Naa, saa du havde ikke videre held hos doktoren?“

„Nei.“

„Godt. Vær du ganske rolig. Jeg skal snakke med ham ikvæld. Kom saa og følg mig.“

Ny-englænderen er gjerne opdragen til ikke at vise sine følelser; men naar de en enkelt gang flommer over, kjender de heller ingen grænser. Jerome, som med ét følte alle byrder løftet fra sine og moderens skuldre, og for hvem denne mand syntes god som en gud, faldt paa knæ

foran ham og slog armene om hans store jagtstøvler. Merritt løftede ham smilende op og tog ham med sig.

Da Jerome sent paa eftermiddagen kom hjem, havde han drukket the med Lucina og squiren i frøken Camillas have og var blevet lovet fast arbeide hos denne ømhjertede dame, Merrits søster, der i sine gammeldagse silkekjoler og pertentlige toiletter med egte aristokratiske manerer, saa ud som et levendegjort portræt fra bedsteforældrenes tid. Jerome skulde foreløbig luge hendes blomsterhave for to kroner ugen. Lucina havde undret sig over, at Jerome modtog the og kage fra tantens hænder, naar han ikke havde villet tage hverken honningkage eller penge fra hende. Hun havde ikke lært, at den trængende modtager, hvad der bydes med taktfuld høflighed, naar hans stolthed bringer ham til at afslaa, hvad der bydes af den reneste og ømmeste medlidenhed.

IX.

Da Merritt lovede Jerome at besøge Prescott samme aften, havde han glemt én ting, at det netop var kortaften, og at hans gamle venner, sagfører Eliphalet Means, John Jennings og oberst Jack Lamson skulde møde hos ham klokken otte. Den hele landsby var skandaliseret over disse fires „vilde liv" med kortspil og punch. Rare venner var det ogsaa, Merritt havde fundet. Jennings var en ungkarl paa nogle og femti, som havde ødelagt sin helbred og det meste af sin arv i et udsvævende levnet og nu endelig var vendt tilbage, om ikke i anger saa i visdom, til sine fædres hus for der at tilbringe resten af sine dage paa resterne af sin formue. Lamson havde været med i borgerkrigen som officer og kom hjem otte og femti aar gammel haltende paa det ene ben. Han var af en af stedets gamle slægter, men havde ogsaa været en slem synder i sine dage.

Men det gamle gode blod viste sig trods alt hos alle tre. De var født gentlemen, og hverken udsvævelser eller vildskab havde kunnet gjøre dem til andet. De var hensynsfuldheden og ridderligheden selv, og gjemte i sine gamle bryst hjerter saa ømme og bløde som en kvindes — kanske det var det bløde hjerte, som havde ført dem ud paa de vilde veie.

Merritts punch, som fru Merritt selv lavede, var berømt blandt det lille selskab, som mente fuldt ud at forstaa sig paa sagen. Jennings's mørke øine lyste ungdommelig, naar han løftede glasset og omhyggelig smagte paa drikken, for saa med sin bløde melankolske stemme at udbringe vertindens skaal.

Sagføreren alene, den ældste af de fire, høi, brun, seig og bøielig, som han saa ud, viste aldrig begeistring; men han drak godt af punchen,

Ikke alene lavede fru Merritt selv punchen, men det hændte stundom

at hun tog en af de spillendes kort. Havde landsbyen vidst det, vilde der have brudt løs en epidemi af hysteri.

Først havde Merritt glemt sit selskab, og siden havde han over det glemt sit løfte til Jerome. Men da han hørte de tre venners skridt nedenunder, huskede han pludselig alt. Han sprang ned og undskyldte sig for selskabet med, at han havde forretninger, som absolut maatte udføres og lod sin hustru tage kortene saalænge.

Netop som Merritt kom ind paa Prescotts gaardsplads, kjørte denne selv ind og holdt foran hovedtrappen.

„Aa, et ord, doktor, før De gaar ind."

„Godaften squire Merritt," svarede lægen fra trappens trin, og hans stemme udtalte, at han ogsaa aandelig følte sig løftet høit op over den mere letsindige godsbesidder. „Kom ind."

„Nei, det er ikke nødvendigt; det er bare et par ord, det gjælder; men det er kanske bedst ikke at have vidner," sagde Merritt og nikkede mod Jay Noyes. Da denne havde ført hesten bort, fortsatte han: „Det er om obligationen paa Edwards's farm."

„Ah!" sagde lægen med et tonefald, der mindede om en fegters en garde stilling.

„Jeg kunde have lyst til at vide, hvad De agter at gjøre med den. Jeg har gode grunde til at spørge."

„Tage farmen naturligvis," svarede den anden fast og rolig med et staalskarpt blik paa godseieren.

„Det vil blive haardt for familien."

„Det vil blive det bedste for dem. Den sygelige kone og gutungen er ikke skikkede til at staa for eiendommen. Jeg vil beholde den og forpagte den til dem."

De fleste trænger undertiden til at tale varmt og ivrig for at overbevise sig selv. Doktor Prescott behøvene ikke det; hans ord forekom ham selv aldeles overbevisende.

„For hvor meget, doktor?"

„Sytti dollars. Det er renterne plus 10 dollars, som er mindre end vedligeholdelse og skatter vil koste mig. De vinder paa det."

„Hvor meget forlanger De for obligationen, doktor Prescott?"

„Hvor meget jeg forlanger for obligationen?" — Lægen saa atter skarpt mønstrende paa den anden. „Den har ikke været budt ud tilsalgs, squire Merritt."

„Men sæt, at der blev gjort Dem et bud værd at tage imod?"

„Det er ikke sandsynligt, at nogen vil byde nok til at paavirke mig.

Min pris for en god kapitalanbringelse er ganske ligefrem dens værd *for mig*, — hvad den vil give mig."

„Og hvad er denne obligation værd for Dem, doktor?"

„Femten hundre dollars."

Merritt plystrede.

„Obligationen er ganske vist blot paa tusen dollars; men den er værd gode femten hundre,*) squire Merritt. Jeg kan ikke sælge den billigere. Jeg maa være retfærdig mod mig selv og min familie. Desuden skyldte Edvards mig renter for et halvt aar; de femten hundre vil dække ogsaa det."

„De vil ikke tage mindre."

„Ikke en dollar."

„Doktor, De ved, jeg eier et stykke land over ved Dale-veien! Det er mere værd end Edwards farmen. Lad os bytte. Giv mig obligationen og tag min jord."

„Ved De, hvad De taler om, squire Merritt?"

Merritt lo. „Ja jeg ved, at De vinder paa handelen, doktor."

Prescott blev mistænkelig. At en mand vilde lade sig snyde med aabne øine, var lidt underligt. Skulde der ligge noget bagom. „Hvad mener De at tjene ved dette, squire?"

„Ingenting. Jeg tør ikke engang haabe paa gjenbetaling i den næste verden. Jeg er ikke saa fast i troen, som De er, doktor." Merritt lo igjen; men lægen vendte sig høitidelig mod ham.

„Hvis De gjør dette for enkens eller børnenes skyld, saa ledes De vild af Deres medlidenhed og viser daarligt omdømme."

„De gav mig intet svar paa mit tilbud."

„Er det alvor? Og forstaar De det virkelig. Jeg vil ikke benytte mig af nogen blindhed fra deres side."

„Vær tryg, doktor. Jeg ved meget godt, at jeg giver Dem over 1500 dollars værd af god jordeiendom for et papir, der er værd 1000 dollars."

„Der er hverken barmhjertighed eller fortjeneste i saadan taabelig handling," sagde doktoren, der overfor et saadant fanatisk eller rettere idiotisk ædelmod følte desto sterkere sin egen trygge aandelige overlegenhed.

„De har vist ret, doktor. De har baade himlens bifald og det bedste af handelen. Men vil De saa møde mig med dokumentet hos sagfører Means imorgen formiddag."

*) Ved at kræve betaling og lade sig farmen „slaa til" som eneste kreditor. Farmen var værd de gode femten hundre. Obligationen gav under omstændighederne magt til at tage den.

„Jeg skal være der klokken ti. — Godaften" og Prescott vendte sig uden ceremonier for at gaa ind, men holdt inde og sagde til Merritt, som allerede var begyndt at gaa: „Squire Merritt, jeg føler det at være min pligt at tilraade Dem at lægge Dem til lidt mere forsigtighed og omsorg i økonomiske sager af hensyn til Deres hustru og barn."

„Tak, tak, doktor. De har vist atter ret." Og dermed begyndte han at plystre som en gut, idet han gik hjem tvers over jorderne. Han følte, at han havde gjort en dumhed, men aligevel var han tilfreds med sig selv. Den stive, gjerrige doktor havde tirret op alt, der fandtes i ham af ædelmod.

Da han kom hjem, forsvandt fru Merritt, og de fire venner blev siddende alene. Med timerne og de tømte puncheglas steg fortroligheden. Merrit fortalte efterhaanden stykke for stykke af dagens oplevelser — enkelt og ligefrem, som til mangeaarige venner. De tre blev siddende og glane paa ham.

„Du er en fordømt torsk," sagde sagfører Means og tog piben ud af munden.

„Nei," sagde Jennings, „ikke en fordømt torsk — en yderst sjelden torsk er han," og hans mørke øine lyste atter med den svundne ungdomsglans.

„En fordømt, elendig torsk, siger jeg," gjentog sagføreren. „Jamen faar vi ikke rette os efter den verden, vi lever i."

„Det er det samme. Det er bra, at hjertet er ude af den og over den. Og godt var det, om al verdens vise vilde lære visdom af slige torsker,". vedblev Jennings ivrigere, end nogen paa længe havde seet ham.

Obersten sad i tanker. Saa tog han piben ud af munden, harked, forsøgte at tale; men det vilde ikke gaa. Læberne var saa underlig stive og umedgjørlige.

„Det minder mig om . . . Nei, det var noget andet . . . Nei, det minder mig . . ." Men læberne dirred saa rent umuligt, at halsmusklerne af sympati gav et hulk fra sig, og obersten trak frakkeærmet over øienbrynene, sprang op fra stolen og slængte kortene i bordet. „Nei pokkeren heller, om det minder mig om nogenting; for jeg har aldrig hørt paa magen." Og han tog Merritts haand og rystede den ordentlig.

Sagføreren reiste sig og fyldte sit glas; gik saa hen til Merritt og slog ham kraftig paa skulderen. „Du er et naut, gutten min! Men derfor skal hverken kone eller barn lide ondt, saalænge sagfører Means har en skilling. Stol paa det, du, — torsken. — Naa . . ."

Og sagføreren gav til nyt spil.

Oxfords Sokrates.

Benjamin Jowett var i en lang aarrække rektor for *Balliol College* ved Oxford og udøvede som den mere begavede ungdoms beaandede lærer en vidtrækkende virksomhed. For tiden er der neppe en krog af det Britiske Rige, hvor „Mesteren", som han benævnes, ikke har loyale disciple, der hver inden sin sfære arbeider i lys af de ideer og impulser, som den gamle universitetslærer gav. Som Oxfordlærer hørte han ogsaa til den engelske statskirke og prækede endog oftere i Westminsterabbediet. Hans tanker særlig over religiøse emner vil derfor utvilsomt læses med interesse, baade i og for sig og som smaa kulturbilleder fra det moderne England, eksempler paa, hvor frit og „radikalt" der kan tales endog af kirkens, statens og universiteternes første mænd. Det skal tilføies, at Jowett ingen partimand var; han nød alles absolute agtelse og beundring, og hans ord og meninger spredtes viden om over England.

Religionens første elementer synes mig at være: først *resignation*, og saa *tillid til Gud*. — „Hviler Eder i Herren."

Den første store sandhed i religionen bestaar i at føle Guds nærhed og leve derefter, — at se og kjende ham som den store altbeherskende fremskridts-lov i universet. Den anden store sandhed bestaar i resignation overfor verdens og livets almindelige kjendsgjerninger.

I det næste slegtled maa menneskene tro sterkere paa nogle faa sandheder, som vi alle anerkjender, og anvende disse mere energisk i det praktiske liv.

Istedenfor den herskende overfladiske religion, som ikke er i harmoni, hverken med historiens kjendsgjerninger eller den menneskelige natur, maa menneskene igjen begynde fra samvittighed og erfaring at samle mere om Guds væsen og hans virkemaade i verden.

Der er ingen glæde i livet, der kan sættes lige med den, som vindes ved at arbeide paa at rette det, som er vrangt, og forsone ting og personer med hverandre ved at forstaa dem.

Vi maa faa bragt den forstaaelse tilbage, at den hele verden og alt, hvad den indeholder, kommer ind under religionen, og at intet er den uvedkommende eller kun „verdsligt".

Hvad vi synes at trænge, er en gjenreisning af naturreligionen, ikke i trang abstrakt forstand, men grundet paa vor slegts hele historie, bevidnet af samvittighed og tro, og støttet af vore dybeste instinkter.

Jeg tror mere og mere paa kristendommen, ikke paa mirakler eller helvede eller ordret inspiration eller forsoningslæren, men paa den kristendom, som bestaar i at leve for andre og gaa omkring og gjøre godt.

Hver den, som giver sig selv hen til at fremme andres vel og med taalmod bærer sit eget kors, finder himmelen her paa jorden og stoler trygt paa Gud for alt, hvad der siden maatte komme.

Jo mere vi tænker os fornuften som den høieste ting i verden og mennesket som et fornuftvæsen, desto mere maa vi blive tilbøielige til at tænke os menneskene som udødelige.

Er det muligt for os i vor tid at føle en personlig hengivelse og kjærlighed for Kristus, saadan som Thomas à Kempis kræver det. Jeg tror det er umuligt, og at det vilde være unaturligt for os saaledes at samle vore tanker om en person, som i virkeligheden er os temmelig ukjendt, og som levede for atten hundre aar siden. Derimod maatte vi kunne føle en saadan lidenskabelig længsel imod og kjærlighed til det gode og sande.

Voltaire har gjort mere godt end alle kirkefædrene tilsammen.

Middelalderens katolske kirke har gjort mere for at forsone klasserne, end alle vor tids deklamationer tilsammenlagte.

General Booth er en stor mand, en dygtig leder og en person med virkelig religiøs inspiration.

Jeg holder af, naar jeg har anledning til at tale i Westminsterabbediet, at tage mig den frihed at sige noget til gunst for en eller anden stor personlighed udenfor statskirken eller for en eller anden helgenagtig hedning og vantroende, hvis lov ellers ikke vilde høres i kirkerne.

Jeg tror, at nøglen til lykkens slot er mod.

Meget godt kan udrettes blot ved at vende ryggen til al sladder, forebygge misforstaaelser, forblive tilvens med alle.

Jeg tror slet ikke, at det er ret at være resigneret til „at dø eller leve, som Gud vil.“ Jeg tror, det er vor pligt at spænde og sparke imod døden og holde paa livet, saalænge vi kan. For hvor længe vi end lever, vil vi tilsidst føle, at vi ikke har udrettet det halve af, hvad vi burde have udrettet.

— Paa sin dødsseng sagde Mesteren: „Jeg takker og velsigner Gud for livets gave. Jeg takker ham for mit liv.“

Min tro er, at en mand kan gjøre mere og bedre arbeide de ti sidste aar af sit liv end paa noget andet tidspunkt.

Livets bedste aar er de sidste — efter femti, endnu bedre efter seksti, naar vi ved, hvad verden er og kan byde. Vi forstaar da, at intet har den betydning, vi som unge troede.

Newman, Manning og Gladstone vilde kalde mig en vantroende. Ved de ogsaa med vished, at de ikke selv er mere vantroende og mere materialistiske, end jeg er. De tror paa Kirken; jeg forsøger et tro paa Gud, og i hans nærværelse overalt.

Vi kjæmper lidt for mildt mod enkelte af de gamle dogmer, som f. eks. den athanasiske troesbekjendelse. Som Wesley siger om læren om forudbestemmelse til evig fortabelse: „Er den sand, saa er Gud værre end djævelen.“ Bedre at være ateist end at tro saadant.

Skal religionen frelses, maa det ske ved lægmænd, statsmænd osv., ikke ved presterne. Om disse med sin intolerance, uvidenhed, trangsynthed og elsk for fromme bedragerier, lykkedes i alt, hvad de drømmer om, vilde vi jo blot faa en kirke, der som i Frankrige halvt vinder fire kvinder af fem og støder bort fire mænd af fem. De maa begrave sig i sine sognekald, lære ydmyghed og ikke længer drikke af ortodoxiens bitre brønd. Kunde de blive af med sin teologi og isteden lære det Nye Testamente, især evangelierne udenad, vilde vi være langt paavei.*)

Der er intet kald, hvor mere godt kan øves, end i prædikerens. Jeg tænker særlig paa forkyndelsen af religionens forbindelse med det daglige liv og af sandhedskjærlighed som en religiøs pligt.

Vær forvisset om, at vi omringes af en guddommelig saavelsom af menneskelig kjærlighed. Den omgiver levende og døde. Den fører os gjennem ørkener og ensomme steder for en tid, forat vi skal lære at udvide vor sympati ogsaa til dem, der ikke er af vort eget kjød og blod, til guddommen og til den usynlige verden.

Adspurgt om, hvorfor han ikke skrev et „Kristi Liv“, hvorom han ofte talte som en nødvendighed, sank Mesteren tilbage i sin stol med taarer i øinene: „Fordi jeg ikke kan. Gud har ikke givet mig evne dertil.“

*) Dette skriver sig vistnok fra en tidligere tid end den nuværende, der jo eier en hel skole af prester efter Jowetts eget hjerte.

Enten er alle store og gode mænd inspirerede, eller ingen er det. Er de det, da maa alle slegtens store tanker behandles som en del af vor helligste arv — menneskehedens bibel.

Jowett eller *the Master of Balliol*, som han overalt i England kaldtes, var ogsaa kjendt for sit ofte skarpe vid. Her skal blot nævnes et enkelt eksempel, der vel ogsaa viser englænderens trangsynthed. Som et passende motto over Helvedes port foreslog han

„*Ici on parle Français*“.*)

Instinktets gaade.

(Efter **Alfred R. Wallace** i „*Natural Science*“).

Der er sandsynligvis i hele biologien intet emne, hvis studium er blevet saa almindelig forsømt, som instinktet. Baade videnskabelige og populære skribenter omtaler det sædvanlig, som om dets væsen og begrænsning var gjenstand for almindelig kundskab, og som om de kjendsgjerninger, der vedrører det, forlængst var hævet over al kritik. Spørges der imidlertid, hvordan man kan vide, at enkelte menneskelige eller dyriske handlinger skyldes instinkt og ikke erfaring eller efterlignelseslyst, saa finder man straks en næsten total mangel paa nøiagtige iagttagelser eller eksperimenter, og neppe to forfattere er enige om udtrykkets virkelige betydning. Først i det sidste fjerdedels aarhundre har enkelte biologer gjort endel omhyggelige forsøg med de fænomener, der vedrører høiere dyrs handlinger, og under saadanne omstændigheder, at enhver indflydelse af efterligning eller opdragelse maa tænkes udelukket. Skjønt disse eksperimenter endnu er fuldstændig utilstrækkelige baade i mænge og i anlæg i forhold til det vide omraade af handlinger, der sædvanlig tillægges en instinktiv karakter, maa det dog siges, at de opnaaede resultater er meget interessante, og at de er tilstrækkelige til at vise os, at vi ikke behøver at fortvile om nogen fuldstændig løsning af problemet, iallefald hvad de høiere dyr angaar.

En af de første engelske forskere, som optog problemet ad eksperimentel vei, var den nu afdøde Douglas Spalding, som i 1873 i „*Macmillan's Magazine*“ beskrev en række forsøg med unge kyllinger og andeunger, som omhyggelig havde været blindet i de første timer efter

---

* Her tales fransk.

fødselen. Han kom til den slutning, at disse dyr ikke bare viste intuitiv evne til at gaa, klore og hakke, men at de ogsaa havde intuitive kundskaber af forskjellige slags — eller iallefald handlede, som om de besad saadanne kundskaber. Han forsikrede, at de var bange for bier og for høgeskrig, og at de umiddelbart forstod betydningen af en hønes lokketoner og faresignaler, naar de hørte dem første gang. Disse resultater stod i strid med Spaldings forudfattede ideer og modtoges derfor saa meget tillidsfuldere. De har ofte været anført som afgjørende, ikke bare besiddelsen af instinktive kundskaber, men ogsaa for evnen til at udføre for sideordnede bevægelser af forskjelligt slags. Nu har professor Loyd Morgan flere gange gjentaget alle disse eksperimenter og med betydelig flere dyrearter. Medens han paa den ene side bekræfter mange af Spaldings iagttagelser, viser han paa den anden side, at alle de her omtalte slutninger er feilagtige. Af endnu større betydning er det, at han har vist, hvori og hvorfor de erholdte slutninger er feilagtige. Han har herved givet fremtidige granskere paa dette interessante omraade en meget værdifuld veiledning. Som eksempler paa, hvordan han har korrigeret Spaldings eksperimenter hidsættes følgende:

Spalding havde iagttaget, at unge kyllinger opførte sig forskjellig overfor bier og fluer og antog, „at dette vidnede om instinktiv frygt for de stikkende insekter.“ Hvis dette var rigtigt, vilde det være af stor betyning, da det vilde godtgjøre tilstedeværelsen af en medfødt forestilling om et specielt insekts farlige karakter. Og var der en saadan forestilling om en enkelt, hvorfor da ikke om alle almindelig farlige eller skadelige gjenstande — uden erfaringens hjælp? Den hele række af iagttagelser, som professor Morgan selv og andre gode iagttagere har gjort, viser imidlertid, at der ikke er nogen saadan medfødt forestilling om gjenstandenes kvalitet. De hakker med nebbet efter stene ligesaavel som efter korn, efter røde uldgarnsbiter ligesaavel som efter orme og efter stærktfarvede uspiselige larver ligesaavel som efter spiselige. De ved ikke, hvad vand er, før de har følt det, og har ingen anelse om, at det kan drikkes, før berøring med nebbet sætter nerve- og muskelreaktionerne igang. Ved en omhyggelig række eksperimenter viser professor Morgan, at unge kyllinger ingen frygt har for bier, fordi de er bier, men ene og alene fordi de er store og usedvanlige. De er ligesaa mistænksomme overfor en stor flue eller torbist, og skjønt de spiser smaa orme mnd graadighed, er de bange for de større. Da kyllingerne var nogle faa dage gamle og ikke længer var bange for store fluer, viste de heller ingen frygt endog for hvepse, naar de saa dem første gang.

Omtrent paa samme maade forholder det sig med Spaldings angivelse af, at en ung kylling gav faresignalet, naar en høg fløi høit over hovedet

paa den, og at en ung kalkun viste tegn paa skræk, da en høg, som skjultes i et skab, udstødte en skarp lyd. Af dette sluttede Spalding, at frygten for rovfugle, enten de saaes eller hørtes, var instinktiv. Nu viste det sig imidlertid, at *hvilkensomhelst* fremmed gjenstand eller *hvilkensomhelst* usedvanlig lyd frembragte nøiagtig de samme tegn paa skræk, naar de første gang saaes eller hørtes af unge fugle, hvilken art de saa end var af. Hudson kom til ganske lignende slutninger. Andre tilfælde, der har været anseet bevisende for instinktiv frygt ligeoverfor fiender hos forskjellige unge dyr, har vist sig forklarlige ved de samme principer. Ethvert syn, enhver lyd eller lugt, som er meget forskjellig fra, hvad de er vant til, forskrækker dem, og de lærer, hvad der er virkelig farlig enten ved forældrenes handlinger eller af egen erfaring.

Skjønt unge fugle og pattedyr altsaa ikke eier nogen instinktiv evne til at skjelne mellem nyttige og farlige gjenstande, har de ofte en beundringsværdig skarphed i sanserne og en evne til at udføre samhørige muskelbevægelser, som sætter dem istand til hurtig at erhverve den kundskab, der er den væsentligste for dem. En kylling, som for faa timer siden kom ud af skallet, gaar, springer og piller op smaa gjenstande med nebbet, idet enkelte forsmaaes og andre svælges. Den unge and svømmer, naar den lægges paa vandet eller tilfældig gaar ud i det, men den har intet instinktivt ønske efter det og skynder sig ikke, som det ofte er paastaaet, ned til det fra afstand. Unge dykænder dykker fuldkomment, første gang de er i vandet, og unge svaler flyver med stor sikkerhed, idet de undgaar hindringer næsten med den samme færdighed som ældre fugle. Ved disse medfødte evner og ved en instinktiv frygt eller mistanke mod alt, hvad der er dem fremmed, lærer de med beundringsværdig hurtighed. Har de engang lært, at den eller den gjenstand er atter ubehagelig eller upassende som føde, trænger de neppe nogen ny lærdom, og saaledes samler de paa nogle faa dage et fond af erfaring, som lettelig, hvis fremskridtene ikke er omhyggelig iagttaget, kan udtydes som instinkt.

Omtrent en trediedel af professor Morgans arbeide omhandler saadanne eksperimenter og iagttagelser paa unge fugle og pattedyr som de her anførte. Derpaa studerer han indgaaende den fysiologiske og psykologiske rækkevidde af de anførte kjendsgjerninger, hvilket, hvor interessant det end er, ikke egner sig til summarisk gjengivelse. Vi gaar derfor over til hans behandling af de foregivne instinkter hos voksne dyr og af nogle af de mest omtvistede spørgsmaal, som nu deler biologerne i to leire. Først vil vi imidlertid anføre forfatterens definition af begrebet instinkt, da dette kan være af betydning for det følgende.

Instinkt, siger professor Morgan, er medfødte, tilpassede og samhørige

virksomheder af forholdsvis vidtløftig art og omfatter handlemaaden af en organisme som helhed. De er ikke eiendommelige for individerne som saadanne, men udføres paa lignende maade af alle medlemmer af samme mer eller mindre begrænsede gruppe, under omstændigheder, der enten ofte indtræffer, eller er af væsentlig betydning for racens vedligeholdelse. De maa skarpt adskilles fra vaner, der skylder individuel erhvervelse og individuelle gjentagelser sin bestemte form.

Der er mange handlinger i de voksne dyrs liv, som efter den almindelige opfatning antages at være instinktive. Vi nævner i flæng alle de forskjellige foreteelser, som staar i forbindelse med parringen, redebygningen, rugningen og trækket hos fuglene, biernes og hvepsenes cellebygning osv. Der kunde nævnes i hundrevis af forskjellige ting, som i almindelighed gives en ren instinktiv karakter. Professor Morgan diskuterer det altsammen, men afslutter sine overveielser med den bemerkning, at der i alle tilfælde trænges yderligere materiale samlet ved direkte iagttagelse for at komme til noget endeligt resultat.

Af de mange interessante ting i hans fremstilling skal vi kun holde os til det vide og vigtige emne om fugletrækket — som han imidlertid behandler med temmelig stor knaphed. De nu samlede vidnesbyrd synes at retfærdiggjøre professor Morgans slutning, at „et element af traditionel veiledning for fugletrækket som helhed betragtet tør være af betydning paa en eller anden maade, som vi endnu har været ude af stand til at iagttage, om end den oprindelige impuls til vandringerne er medfødt.“ Den fornemste indvending mod denne opfatning er herr Götkes bekjendte iagttagelser fra Helgoland. Han har fundet, at det i høsttrækket, for den store flerhed af arters vedkommende, er ungfugle, som trækker først. Disse kommer da alene, mens de ældre fugle følger betydelig senere efter. Men om man end indrømmer nøiagtigheden af Götkes iagttagelser, hvad enhver vistnok maa, er det saa derfor virkelig nødvendig deraf at drage de samme slutninger? Fordi om de unge fugle kommer først til Helgoland, kan det vel neppe deraf sluttes som almengyldig regel, at de unge fugle altid emigrerer først. Götke forsikrer os selv, at de fugle, som hviler paa øen eller passerer udenfor Helgolands synsvidde, kun danner endel af alle de trækkende skarer, idet de fleste reiser om natten og i stor høide. Det er meget faa, som passerer inden synlig afstand fra øen og af disse faa slaar kanske bare en af titusen sig ned for at hvile. Det faktum, at unge fugle af forskjellige arter hvert aar uden undtagelse er de første, som besøger Helgoland, kan maaske forklares deraf, at de ældre fugle, som førte troppen afsted, flyver høit og uden at stanse, mens de yngre fugle, som er uvant med den lange flugt, af træthed flyver lavere og ved synet af land fristes til at slaa sig ned paa den høie,

lokkende ø for at finde føde og hvile. Afdøde Mr. Seebohm, hvis udstrakte reiser i Sibirien og forskjellige dele af Europa, foretaget udelukkende i den hensigt at samle og studere fugle, gjør ham til en autoritet paa dette omraade, fortæller efter Helgoland-iagttagernes meddelelser, at de unge fugle drager tidligst ud, men han har ikke selv en eneste iagttagelse til støtte for denne meddelelse, ikke engang fra de nordlige egne, hvorfra saa mange af trækfuglene kommer. I Amerika er der forskjellige meninger om dette emne. Enkelte forfattere meddeler, at de unge fugle udvandrer først, men Mr. C. Hart Merriam, en af agerbrugsdepartementets videnskabsmænd, meddeler os, at denne opfatning „er i strid med de fleste ledende amerikanske ornitologers erfaring og med de vidnesbyrd, der er samlet af den komite, som er nedsat af de „Amerikanske ornitologers forening“ for at bringe spørgsmaalene om fugletrækket paa det rene.“ Tilbageviser vi imidlertid de slutninger, der drages af iagttagelserne fra Helgoland, som ikke nødvendig følgende af disse iagttagelser selv, saa er der heller ingen vanskelighed ved at forme en teori, som redegjør for de fornemste foreteelser, og en saadan teori er allerede formet af Seebohm selv i hans kapitel om dyrevandringer — nemlig i følgende passus:

„At trækfuglene samler sig i store skarer, der i mange tilfælde venter paa gunstig vind, inden de vover at sætte over større havstrækninger, og følgelig i passende veir ankommer paa den anden side i enorme flokke; fuglenes skarpe syn og deres overordentlige stedsans; den store mængde af ruter, der vælges, og den haardnakkethed, hvormed hver enkelt art holder sig til sin rute — disse og mange andre kjendsgjerninger peger alle i en retning. Ønsket om at udvandre er en arvelig impuls, der hos trækfugles efterkommere gjør sig gjældende høst og vaar og har naaet en næsten ligesaa uimodstaaelig magt som den arvelige trang til at hække om vaaren. Paa den anden side maa veiene læres ved individuel erfaring. Den teori, at naar og hvor der skal udvandres er en hemmelighedsfuld gave af naturen, hvis mirakuløse beskaffenhed søges skjult under det halvvidenskabelige udtryk instinkt, er ikke længer holdbar.“

De her udtalte synsmaader forekommer mig at staa i god overensstemmelse med de almindelige slutninger, hvortil professor Morgan kommer, med hensyn til instinktets natur og begrænsning. De bestyrkes desuden ved betragtninger, som forfattere paa dette omraade sedvanlig overser. De utallige beretninger om fugle, som aar efter aar vender tilbage for at bygge paa samme sted som forgaaende aar, tyder paa at de fleste af vaartrækfuglene er gamle. Dette er ikke alene den almindelige tro blandt iagttagere, men det gjøres sandsynlig ved de fleste fugles langlivethed og ved den iøinefaldende omstændighed, at de, der har undgaaet den dobbelte udvandrings farer første gang, vil have mest udsigt til at undgaa dem

hvert følgende aar, saalænge helse og styrke slaar til. At antallet af rugende fugle ikke tiltager fra aar til aar, men trods visse fluktuationer holder sig gjennemsnitlig uforandret, beviser, at der maa være en enorm ødelæggelse af unge fugle, hvis antal sikkert til sine tider er flere gange de gamles. Og det er sandsynligt, at denne ødelæggelse især indtræffer under de to aarlige vandringer, specielt under den første om høsten, da de unge fugle er uerfarne baade i langvarig flugt og i de farer, der truer dem ved krydsningen af bredere havarme. Hvis over aarsgamle fugle lever gjennemsnitlig bare 4—5 aar til, følger det deraf, at kun en meget liden procent af den aarlige yngel kan leve op for at tage de gamles plads. Det kan altsaa godt være, at de mange ungfugle, som besøger Helgoland, er af de feilslagne eksistencer, og at de gaar tilgrunde i sjøen, hvis de forlader øen. Det er sikkert, at umaadelige mængder *maa* omkomme hvert aar, og hvad er da mere rimeligt, end at de gjør det under dette sit første forsøg paa at sætte over Nordsjøen? Dette fremgaar næsten med sikkerhed af den nylig udgivne beretning af British Association's Komite vedrørende fugles vandringer. I denne anføres nemlig, at der til de forskjellige tider om høsten, da utallige tusen fugle passerer over Helgoland, ikke har været bemerket nogen tilsvarende tilstrømning paa vor egen østkyst i de fire aar, hvori sammenligninger er anstillet. Enten fløi altsaa disse tusener af fugle sydover fra Helgoland eller de satte tilhavs og omkom. Da herr Gøtke ikke omtaler noget tilsvarende fugletræk langs kysterne af Holland og Belgien, maa det antages, at noget saadant ikke er iagttaget, og vi næsten tvinges til den slutning, at størsteparten af de unge fugle paa Helgoland, hvis umaadelige antal vækker saadan forundring, virkelig er feilslagne eksistenser, en del af dem, der aarlig stryger med under vandringernes haarde prøve. Er dette saa, vil meget af det forunderlige, der klæber ved ungfuglenes sikre vandringer, forsvinde, siden saadanne „sikre vandringer" ikke eksisterer uden for en meget liden procent af tilfældene.

Der er et beslegtet instinkt af stor populær interesse, som professor Morgan ikke behandler: de midler, hvorved flere af vore husdyr, især katte, hunde og heste, finder hjem igjen under omstændigheder, som synes at udelukke enhver direkte veiledning af sanserne. Beretninger af den mest forbausende karakter er offentliggjort, men uheldigvis er ingen systematiske eksperimenter gjort, naar undtages nogle faa af afdøde Mr. Romanes. Disse viste, at en hund ved hjælp af lugten nøiagtig kunde følge sin herres fodspor, og det viste sig, at lugten skrev sig fra hans sko, der naturligvis er gjennemtrukket af sved og andre udsondringer af huden. Naar hundens eier nemlig havde nye sko paa eller brugte en anden mands, kunde sporet ikke længer følges. I „*Nature*" har jeg i sin tid foreslaaet en række

eksperimenter, der synes mig skikket til i dette spørgsmaal at bringe en endelig afgjørelse tilveie. Min plan var, at en hund, hvis forfædre man kjendte, skulde føres paa „rundreise“, langs landeveien eller med jernbanen, til et sted, hvor den ikke før havde været. Der skulde den overleveres til en person, den ikke kjendte; han skulde føre den et kort stykke, og naar den blev sluppet, skulde han, tilfods eller tilhest, ikke tabe den afsyne, før hunden vendte hjem, idet han omhyggelig noterede alle hundens bevægelser og handlinger. Et forholdsvis ringe antal af denslags eksperimenter vilde afgjøre spørgsmaalet om instinkt eller sansefornemmelse, og det er at haabe, at saadanne eksperimenter nu vil blive foretaget, da interessen for emnet først er vakt. Jeg kan tilføie, at instinkt med hensyn til retningen synes ligefrem ufatteligt, da firføddede dyr i naturtilstanden ikke har nogensomhelst brug for et saadant instinkt. Skridt for skridt lærer de sit fødesteds omgivelser at kjende, idet de aar for aar maaske udvider sine streiftog, men saavidt man kan skjønne, bliver det aldrig nødvendig for dem at vende tilbage over omraader, de ikke tidligere har gjennestreifet. I naturtilstanden vilde almindelig god hukommelse og skarpe sanser være alt, hvad de behøvede. Naar husdyr vender hjem fra fremmede steder, varierer den tid, som meddeles at være brugt, fra nogle faa timer til flere dage eller uger, selv om veien med lethed kan tilbagelægges paa en eneste dag. Dette viser, at en istinktiv opfatning af retningen ikke altid kan være det ledende princip. Da man i intet tilfælde nøiagtig kjender den vei, dyret har tilbagelagt, kan forsikringen om en særskilt sans for retningen i sin almindelighed heller ikke opretholdes, naar det gjælder at forklare faktum.

To meget interessante kapitler i professor Morgans bog er de, henimod slutningen af verket, der er betitlet „Er erhvervede egenskaber arvelige?“ og „Tillempning og variation“. I det første af disse redegjøres for instinktets forhold til det brysomme spørgsmaal om arv og arvelighed, og forfatteren kommer til følgende slutninger: Skjønt der er meget faa eller kanske slet ingen vidnesbyrd om arveligheden af erhvervede tillempninger, det vil sige af vaner, eller deres virkninger paa organismen, i modsætning til instinkter, er der dog mange merkelige kjendsgjerninger, som synes at fastslaa en eller anden forbindelse mellem medfødte og erhvervede eiendommeligheder. Hvilken denne forbindelse er, prøver kapitlet om „Tillempning og variation“ at vise.

Individets tillempning til omgivelserne, enten i bygning eller i livsvaner, spiller en universel og betydelig rolle, og næsten bestandig er det efter omstændighederne gunstige tillempninger, hvorom der bliver tale. Men enhver nyttig modifikation bliver ogsaa stadig paavirket af variation og naturligt udvalg, saa at de beundringsværdige tillempninger, vi ser i

naturen, er resultatet af en dobbelt proces, idet de dels er medfødte, dels erhvervede. Erhvervet modifikation bistaar saaledes medfødt forandring ved at give det naturlige udvalg tid til at virke, og vi har her et nyt svar paa den formodede vanskelighed ved, hvordan de samhørige variationer indtræffer, der er nødvendige for at frembringe noget betydningsfuldt fremskridt hos organismen. Det ene aar udvælges gunstige variationer af én art, og individuelle modifikationer sætter dem istand til at nyttiggjøres — eller for at tale med professor Morgan: „Modifikation *som saadan* er ikke arvelig, men danner den betingelse, hvorunder medfødte variationer begunstiges og gives tid til at faa tag paa organismen, hvorved efterhaanden faste tillempninger opnaaes.“ Det samme resultat vil opnaaes ved professor Weissmann's nylig opstillede hypotese om „Kim-selektion“, saa det synes, som om alle teoretiske indvendinger mod „det naturlige udvalgs rigtighed“ nu er teoretisk besvaret. *P. E.*

Hvordan en Jesuit opdrages.

(Efter Father Clarke, *S. J.* i *„XIXth Century“).*

Et af de besynderligste fænomener i den moderne verden er den hemmelighedsfuldhed, der hænger ved navnet jesuit. Der hersker almindelig enighed om, at jesuiterne udgjør et korps, som udøver en betydelig indflydelse i verden. Dette indrømmes saavel af deres fiender som venner, protestanter som katoliker. Men hemmeligheden i deres indflydelse, kilderne hvorfra de har sin magt — derom raader de mest stridende og ofte de besynderligste meninger. Medens alle er enige om at tillægge dem en ubegrænset hengivenhed for Roms sag, saa er meningerne vidt forskjellige angaaende de midler, de anvender i denne sags tjeneste. Et stort flertal af ikke-katoliker beskylder dem for en samvittighedsløs beredvillighed til at tjene denne sag med hvilkesomhelst midler, onde som gode; og ikke faa tror, at de danner et hemmeligt og fuldkommen organiseret selskab, hvoraf hvert medlem er beredt til at paatage sig ethvert hverv og ethvert embede, i eller udenfor kirken, saasandt det byder leilighed til at fremme den katolske propaganda; de er overbevist om, at der findes jesuiter i de forskjellige monarkers tjenester, i kjøbmandsklasserne, blandt tjenestefolk og endog i den protestantiske geistligheds rækker. Ja, enkelte af de ivrigste protestanter tror paa tilværelsen af „kvindelige jesuiter“, som i skikkelse af tjenestepiger, ammer og guvernanter finder leilighed til at forgifte de uskyldige smaa børn, der er betroet til deres omsorg, med

„papistiske principer". Der findes endog oplyste mænd, som ikke er helt fri for den overtro, at overalt findes der „forklædte jesuiter", som ved hemmelig agitation søger at underminere selve den protestantiske kirkes grundvolde og gjenoprette Roms herredømme over menneskenes sjæle.

Denne tro har som enhver anden overtro et element af sandhed. I forfølgelsens dage, da jesuiter jagedes over by og land og ubarmhjertigen nedslagtedes, simpelthen fordi de var medlemmer af det ildeseede selskab, — i hine dage var deres eneste middel til at undslippe forfølgerne: at være „forklædte jesuiter". Men denne nødtvungne maskering forklarer ikke den magt, de antoges at have i hele verden, og heller ikke skulde denne kunne forklares af det system af intriger og bedrag, som antoges at være grundlaget i deres organisation. Selskaber, ligesaavist som enkelte personer, mister efterhaanden den almindelige tillid, saafremt de krænker moralitetens grundlove. Ingen mand af ære vilde se med gunstigt øie paa et selskab, som lærte, at „maalet helliger midlerne", og endnu mindre vilde en mand af ære og principer tænke paa at tilhøre et saadant selskab. Ingen fader vilde betro sine børns opdragelse til nogen af dets medlemmer. Ingen, som havde sit eget rygte kjært, vilde have nogetsomhelst at gjøre med en slig bande af moralsk spedalske. Hvis jesuiterne var, hvad den menige protestant antager at de er, saa vilde de forlængst være drevne ud af verden af menneskehedens berettigede indignation.

Vi maa derfor videre opgive den absurde antagelse, at jesuiterne skylder bedrag og politisk machiavellisme sin indflydelse i verden. Og vi maa søge aarsagerne til denne indflydelse i noget andet.

Forfatteren, der selv er jesuit, anmerker, at da han skriver for protestanter saavelsom for katoliker, saa vil han ikke lægge nogen vegt paa det overnaturlige element i sit selskabs fremgang. Han antager, at mange af hans læsere vilde smile, om han mindede om, at stifteren, St. Ignats, pleiede at bede Gud om, at hans tilhængere altid maatte være gjenstand for verdens had og fiendskab. Han fortalte dem, at de selv skulde ønske forurettelser, falske anklager og bespottelser, saalænge de selv ikke gav nogen anledning til anker; thi han vidste fra den hellige skrift og fra kirkens historie, at forfølgelse har været en væsentlig betingelse for Guds riges fremgang. Men af de naturlige aarsager, der forklarer Jesus selskabs fremgang, er de vigtigste, mener forfatteren, det omhyggelige udvalg af selskabets medlemmer og den opdragelse, der efter optagelsen bliver dem tildel.

Naar nogen søger optagelse i selskabet, sendes han først til fire af fædrene og bliver eksamineret særskilt af hver af disse. Han spørges ud om sine forældres alder, helbred, sociale stilling, religion og, om de paa sin gamle alder trænger hans støtte. Han maa ogsaa gjøre fuld rede for sig selv; om han er af god helbred, om han eier penge eller staar i skyld

til nogen; om hvilke studier han har gjort, og om han har levet et dydigt liv; om hvor længe han har næret forsæt om at træde ind i selskabet, og om hans bevæggrunde til at gjøre dette. Eksaminatoren har imidlertid fra personlig iagttagelse at dømme om hans begavelse, karakter og gode tro. Han maa ikke tilstedes adgang, saafremt han har nogen kropslig mangel eller har liden intelligens eller har gjæld eller har baaret et andet religiøst samfunds dragt, om blot for eneste dag. Om alle punkter har derpaa de fire eksaminatorer at aflægge en skriftlig rapport og sende denne til provincialen, som efter at have undersøgt rapporten omhyggelig bestemmer, om kandidaten skal optages eller afvises.

I hver af Jesu-selskabets provinser er der en fast dag hvert aar for optagelse af kandidater; men undtagelser kan i visse tilfælde tilstedes. Nykommerne bliver ikke med engang novicer; de tilbringer de første ti dage i hver sin ensomme celle for at studere selskabets regler, som overantvordes dem; de modtager ogsaa i disse dage oplysninger om den art af liv, de vil indlade sig paa, og alle de vanskeligheder, de vil have at gaa imøde. De har at studere *Summarium constitutionum*, hvori selskabets formaal og principer er fremstillet, den aand der maa besjæle dets medlemmer, den lydighed de maa være beredt til at vise, de ofre af egen vilje og egne meninger de maa være beredt til at gjøre. Staar de efter dette fremdeles ved sit forsæt, overlades de for en kort tid til ensomhed og bliver undervist af noviceforstanderen i de fundamentale religiøse sandheder, og faar en time daglig til at overtænke de modtagne lektioner.

Efter denne indledning optages de som novicer og bliver klædt i Jesu-selskabets dragt. Fra nu af maa de føre det liv, som er foreskrevet alle dem, der attraar at kjæmpe under selskabets fane. De staar op kl. 5.30, gjør et kort besøg i kapellet kl. 6 og har fra 6 til 7 en time til ensom meditation. Emnerne for denne meditation skal være studeret i løbet af et kvarter, før de gik til ro den foregaaende aften. Kl. 6.55 ringer klokken til messe, og novicerne begiver sig atter til kapellet. Efter messen, som varer en halv time, anvendes et kvarter til at gjenoverveie meditationen og nedskrive de tanker, der kan have meldt sig under den. Kl. 7.45 spises frokost, og kl. 8.30 samles novicerne til læsning af *Rodriguez: Om den kristne fuldkommenhed.* Kl. 9 gives undervisning i reglerne af noviceforstanderen, hvorpaa novicerne reder sine senge og gjør istand sine smaa celler, og naar dette er gjort, begiver de sig til det arbeide, der er paalagt hver især af dem: feie gulve, vaske op, gjøre istand refektoriet til middag og lignende tjenester af den ydmygeste beskaffenhed. Kl. 10.15 faar de et kvarter til at lære udenad et parti af selskabets regler eller slige bønner, salmer eller hymner, som det kan være nyttigt for en ung geistlig at kunne. Naar dette er gjort, har de en fritid, hvorunder de kan spasere

i klostergaarden, bede i kapellet eller lære en eller anden helgenhistorie. Kl. 11.30 samles de igjen for at gjøre „udendørs-arbeide“ — kløve ved til brænde, feie havegangene, samle op løv, vande blomstersengene o. l, Kl. 12.30 gaar de ind igjen, og ti minuter efter kalder klokken dem til kapellet, hvor de tilbringer femten minuter under bøn og ransagelse af sin samvittighed. De har herunder at tænke over, om de har udført de forskjellige formiddagens pligter, om de har bevaret tausheden (thi dette er dem paalagt), om de har adlydt villig og øieblikkelig, tænkt paa Gud under al sin gjerning, vist agt og høflighed for de andre osv.

Middagsklokken ringer kl. 1 og alle begiver sig til refektoriet. Under middagen læses høit et stykke af den Hellige Skrift, og naar de har spist, gjør alle et kort besøg i kapellet, hvorefter en times frihed følger. Eftermiddagens beskjæftigelser er en gjentagelse af formiddagens. Efter aftensmaaltidet følger en times rekreation, under hvilken novicerne kun maa tale latin. Kl. 10 slukkes alle lys, og novicerne gaar til sin velfortjente hvile i soveværelserne.

I en maaned i det første aar har hver novice at underkaste sig, hvad der kaldes „den lange ensomhed“. Denne optages udelukkende af bøn, meditation og lignende bekjæftigelse. Fem gange om dagen giver noviceforstanderen „meditations-punkter“ til de forsamlede novicer, og de har at tilbringe den efterfølgende time med grundig at overveie dem. Et bestemt system følges herunder; i de første dage er de fremsatte punkter: maalet for menneskets skabelse, midlerne hvorved mennesket fuldkommer dette maal, — endvidere: synden og dens følger og de fire sidste ting: døden, dommen, himmel og helvede. Under den anden halvdel af „ensomheden“ er det Kristi rige, hans inkarnation, fødsel og liv paa jorden, som optager novicernes tanker; i fire følgende dage dvæles der i detail ved Kristi lidelse og i de allersidste to eller tre dage ved opstandelsen, himmelfarten og aandsudgydelsen. Mellem de forskjellige dele af denne meditationstid indrømmes der novicen tredaglige rekreationer, som han benytter til lange spaserture og legemlige øvelser for at overvinde den udmattelse, som det lange anstrengte indeliv under bøn og overveielse har foraarsaget.

Ved udgangen af de to aar aflægger den unge jesuit sine første løfter og ophører dermed at være en novice. Det væsentlige formaal med hans liv i novicestanden har været at vænne ham til den stadige og ubetingede lydighed, som mere end nogen anden er den dyd, som Jesu-selskabet fordrer af sine medlemmer, simpelthen fordi det er den dyd, som ligger tilgrund for alle de andre. Tilvænnelsen til ensformige og ofte tilsyneladende unyttige beskjeftigelser har til formaal at opdrage, hvad vi kalder den blinde lydighed. Novicen vænnes til at adlyde sin overordnede uden at spørge om hensigten med den givne befaling. Den jesuitiske lydighed indbefatter ikke alene en viljens, men ogsaa en dømmekraftens

underkastelse, saa at enhver anser det, der befales ham, som det bedste og fornuftigste, som kunde blive ham paalagt.

Saasnart den unge jesuit har aflagt sine løfter, saa begynder der et helt nyt liv for ham. Hans religiøse øvelser indskrænkes nu til en forholdsvis kort tid af dagen. Han foretager fremdeles sin morgenmeditation, hører messen, prøver sin samvittighed to gange om dagen og anvender en kort tid hver dag til at læse i den hellige skrift; men den væsentlige tid i de følgende fem aar anvendes til intellektuel opdragelse. I de første to aar maa novicen studere klassiske sprog og retorik. Aaret derefter gjennemgaar han et kursus i ren logik, og de to følgende aar er viet psykologi, etik, metafysik, kosmologi og naturlig teologi. Foruden forelæsningerne, som altid gives i latin, maa studenten deltage i diskussionsmøderne, hvorunder to af professoren udnævnte studenter har at forebringe mod de givne lærdomme alle de indvendinger, de kan finde i bøger eller suge af sit eget bryst. Stuart Mill, William Hamilton, Malebranche, Hegel, Descartes, Locke og andre moderne (?) skribenter er værdifulde støtter for dem, som har at angribe det katolske doktrin.

Ved enden af det første og andet filosofiske aar maa den unge jesuit udstaa en streng eksamen i de fag, som er „oplagt" i aarets løb. Ved et tredie aars forløb maa han endnu udstaa en eksamen i alt, hvad han har lært i de tre aar, og efter denne begynder et nyt stadium i hans karriere. Han sendes nu til et eller andet af selskabets kollegier for selv at undervise eller tage del i undervisningen. Derefter fortsætter han sine teologiske studier og ordineres efter tre aars forløb til prest — sedvanligvis er han ved denne tid fire eller fem og tredive aar gammel.

Endnu forestaar der en prøvelse, før jesuiteropdragelsen kan siges at være fuldendt. Efter prestevielsen maa jesuiten nemlig gjentage sit noviciat, og gjøre alle de ydmyge tjenester, som han udstod de to første aar af sit religiøse liv.

Efter at have givet dette indblik i det jesuitiske opdragelsessystem ender forfatteren med at sige, at efter hans formening skyldes den fremragende stilling jesuiterselskabet indtager i den katolske kirke tre aarsager: Den første er det omhyggelige udvalg af medlemmer, den anden er det beskrevne opdragelsessystem og det tredie det led af dette, som er den blinde lydighedens aand. Men fremfor alt dette, mener forfatteren, har den almindelige mistillid og det almindelige had til jesuiterne været et virksomt element i deres selskabs bestyrkelse — i henhold til disse ord hos Johannes: „Hvis verden hader Eder, da vid, at den hadede mig før Eder. Om I havde været af verden, da vilde verden have elsket Eder som sine egne; men fordi I ikke er af verden, men jeg har valgt Eder ud af verden, derfor hader verden Eder!" *nk.*

Opium.

(Efter dr. **Gustav Zacher** i „*Prometheus*").

(Slutning).

Tyrkerne blander opiumen med aromatiske stoffe, medens de fleste andre af profetens tilhængere foretrækker den omhyggelig rensede opium i ublandet tilstand. De tyrkiske theriakis begynder almindelig med doser paa 1/2 til 2 gran og øger efterhaanden mængden op til 120 gran. Da tilslut endog portioner af denne størrelse ikke virker længer, har de lagt sig til den slemme uvane at tilsætte opiumen noget sublimat, og man kjender tilfælde, hvori rigtig indbarkede opiumædere daglig har tilført sit legeme fra 5 til 10 cg. af denne ætsende kviksølvgift. At de sjelden naar det 38te eller 40de leveaar kan man under saadanne omstændigheder ikke undres over. Endog under den strengeste faste i den hellige maaned *ramadan* er det disse mennesker umuligt at undvære den fordærvelige giftblanding.

Endnu mere udbredt end i Tyrkiet er opiumædningen i Persien, hvor man i almindelighed morgen og aften ved theen, altsaa til ganske bestemte tider, tager til sig nogle smaa opiumkugler, hvis indhold af opium varierer fra 3 til 20 cg. Ja, endog pattebørnene giver man, for at berolige dem, en opiumholdig sukkeropløsning, uden at man har kunnet paavise nogen skadelig indflydelse paa børnenes normale udvikling. I England derimod, som af de europæiske lande har kunnet opvise de fleste opiumædere, især i fabrikstrøgene, har man som aarsag for den paafaldende store dødelighed blandt barn, delvis anført virkningerne af de opiumholdige beroligelsesmidler, der har været anvendt paa børnene. Yderst drastisk skildrer „*Morning Chronicte*" efter en frues udsagn følgerne af denne forbryderske fremgangsmaade: „Den søvndyssende saft bringer børnene til at døse hele dagen uden at kræve næring. De formelig fortærer sig selv, faar tykke hoveder og dør." I virkeligheden kræver ogsaa hjerneblødhed, samt kjertel- og indvoldssygdomme paafaldende mange ofre blandt børnene i de engelske fabrikstrøg. Bortseet fra den mere naturlige opdragelse og ernæring af de persiske børn, begge dele ved deres egen mor, som de engelske arbeiderbørn næsten altid maa undvære, synes raceforskjellen, hvorom vi siden skal meddele endel, at spille en rolle ved de forskjellige virkninger af opiumnydelsen. Da brugen af opium er forbudt i Koranen og undertrykkes af selve den persiske lovgivning, er egentlige udsvævelser som følge af opium og de vilde gadescener, som man f. eks. i Singapore temmelig hyppig bliver vidne til, ukjendte i Shahens rige. I det

store og hele anvendes det tvilsomme nydelsesmiddel her med megen maadehold.

Taber tygningen af opium sig i den graa oldtid, saa er vi, hvad røgningen angaar, i den behagelige stilling at kunne henføre denne først i Kina anvendte skik til en bestemt, historisk datum.

Skjønt man efter Baret's angivelse allerede i det 8de aarhundre af vor tidsregning gjennem araberne var blevet kjendt med opium som medicin og nydelsesmiddel, opfandt kineserne opiumrøgningen først henimod begyndelsen af det 17de aarhundre. Allerede i en keiserlig *pharmacopoe* fra aaret 973 omtales valmuen, og i en ligeledes paa keiserlig befaling i det ellevte aarhundre sammenstillet *materia medica* bemerker forfatteren: „valmue finder man overalt". — I slutten af det 15de aarhundre optraadte portugiserne som de vigtigste handelsmænd i det fjerne østen. Efter Barbosas beretning var opium ogsaa blandt de artikler, der af arabere og hedenske kjøbmænd bragtes til Malakka for at tjene som byttemiddel for varerne paa de sunesiske dschunker. Tilberedelsen af a-fu-yung (opium) findes beskrevet paa det nøiagtigste allerede i kinesiske bøger fra denne tid. I en tarif af 1589 er opiumen beskattet med to stave sølv for 10 katties (a 1¼ pund). I aaret 1615 traadte en ny tarif i kraft. Araberne, portugiserne og øiensynlig ogsaa hollænderne var alle interesseret i opiumhandelen med Kina, længe før det engelsk-ostindiske kompagni i 1637 traadte i berøring med dette land.

Et kinesisk verk omtaler, at opiumrøgning meget tidlig var bekjendt paa Formosa, hvis vilde urindvaanere, i modsætning til de paa kysterne boende kinesere, i vore dage afskyr opium. Varen skulde være kommen fra Java, hvor efter en samtidig beretning valmuen allerede var kjendt i 1629. Paa den tanke at anvende opium til røgning kom det himmelske riges beboere vel først i 1620, da de stiftede bekjendtskab med tobaken, som i begyndelsen ogsaa blandedes med opium. Paa Sundaøerne og blandt det malayiske arkipels beboere nydes endnu røgopium blandet med finskaaret tobak og betel.

I førstningen var deres tal, som røgte *bare* opium, vistnok ikke stort, især da der paa grund af mangelfuld tilberedelse forekom noksaa mange forgiftningstilfælde. Allerede i 1729 saa imidlertid keiser Yüng-Tsching sig foranlediget til under trudsel med strenge straffe at forbyde sine undersaatter ikke alene brugen af opium, som allerede dengang delvis indførtes af det ostindiske kompani, men ogsaa nydelsen af tobak. Fra det aar af skjelner de kinesiske toldangivelser ogsaa mellem medicinopium eller *Ya-pien* og røgopium eller *Ya-pien-yen*.

Allerede i 1767 udførte Indien 1000 kasser opium til Kina, og handelen laa fuldstændig i portugisernes hænder. Den umaadelige fordel,

som forsyningen af det Kinesiske rige stillede i udsigt, undgik naturligvis ikke det ostindiske kompagnis skarpblik. Den strenge kinesiske toldbehandling og ikke mindst de kinesiske opiumhandlere selv faldt imidlertid snart selskabet paatvers, og man vidste at hjælpe sig. Man leiede simpelthen endel af de hollændere, som dengang gjorde de asiatiske farvande usikre. Med sine hurtigseilende, godt førte smaaskuder kunde de le ad alle ubehjælpelige, kinesiske tolddschunker og i massevis smugle opium ind fra Makao til Canton. Havde disse *fast crabs* engang gjennembrudt den kinesiske toldgrænse, saa blev opiumen ganske ugenert fordelt enten mellem kinesiske opiumhandlere eller mellem englændere bosatte i Canton. Mandarinernes havesyge og bestikkelighed gjorde denslags ulovligheder lette at iverksætte. Paa denne maade aad ondet altid mere og mere om sig, trods et indførselforbud i aaret 1799 og en ny, skjærpet forordning af 1805 under Kia-Kings regjering. Da tronfølgeren i 1832 døde som følge af umaadelig opiumnydelse, begyndte imidlertid den offentlige mening i Kina at reise sig mod den massevise ulovlige indførsel af den dødbringende gift, og den fremmedfiendtlige kinesiske regjering søgte paa alle mulige vis at øge forbitrelsen. Endelig trodde den tidspunktet kommen til, under foregivende af kun at ville undertrykke den ulovlige opiumhandel, atter hermetisk at aflukke Kina for den paatrængende europæiske invasion. Følgelig blev der den 2den juni 1839 i Canton paa foranledning af provinsens gamle, energiske guvernør, Lin, ødelagt 20,283 kasser opium, som med magt var taget fra engelske kjøbmænd. Hvorledes dette traktatbrud førte til den saakaldte opiumkrig, som følge af hvilken den indisk-kinesiske opiumhandel først rigtig tog fart, og hvorledes alle den kinesiske regjerings forsøg paa at hemme denne handel lige til vore dage er mislykkede, er antagelig de allerfleste af læserne bekjendt. Forøvrigt har den kinesiske regjerings fiendtlige stilling til opiumindførselen hverken nu eller nogensinde tidligere været begrundet i moralsk eller hygienisk omsorg for landets befolkning. Det hele er baseret paa financielle betragtninger. Ifølge Lalande fortærer en kinesisk opiumrøger i gjennemsnit daglig 10 g. opium, aarlig altsaa omtrent 4 kg. Da nu i gunstigste fald raaopiumen indeholder 80 pct. tschandu eller røgopium, skulde der af de 10 millioner kg., som tilsammen indføres og avles indenlands ialt kunne fremstilles 8 millioner kg. tschandu, som efter ovenstaaende beregning vilde dække 2 millioner røgeres behov. Af en totalbefolkning paa 400 millioner sjæle udgjør disse 2 millioner kun 0.5 pct. — med andre ord: af to hundre kinesere er der en opiumrøger. Dette er imidlertid et forholdstal, som paa langt nær kommer op imod de tilsvarende for alkohol- og tobakforbruget i Europa og Amerika. Paa den anden side taber Kina ved denne fuldstændig unyttige indførsel aarlig mindst 135—145 millioner kroner, som gaar i

udlandets lommer, og dette kan naturligvis være skikket til at give den kinesiske regjering alvorlige betænkeligheder.

Som følge af den i tidens løb vundne overbevisning om umuligheden af ved straffe og lovbud at udrydde opiumforbruget i Kina, har regjeringen seet sig nødsaget ti at opmuntre den indenlandske produktion, skjønt de keiserlige edikter i navnet endnu staar ved kraft. Ved en øgning af den hjemlige produktion mener man efterhaanden at kunne stanse den indiske indførsel og derved holde de anseelige summer indenfor landets egne grænser. I overensstemmelse hermed har den nuværende keiser sluttelig endog formelt tilladt dyrkningen af opium.

Fremstillingen af tschandu eller røgopium af den almindelige handelsvare er en temmelig vidtløftig proces. Raaopiumen opløses i vand, som optager omtrent 80 pct. af den. De ovenpaa svømmende forurensninger, dele af valmuehoveder, blade osv., og sand- og støvkorn, som samler sig paa bunden, bliver fjernet, hvorpaa opløsningen inddampes saalænge, til der udskiller sig opium i form af smaa, tynde blade. Disse opløses atter i varmt vand, koges i nogle timer og filtreres, efter hvilken sidste operation der bliver tilbage paa filtret en behagelig lugtende, voksagtig, plastisk masse — tschanduen. For nu at gjøre denne skikket til røgning opløses den atter i vand i ganske lave kar, der stilles hen i bambusskur for at undergaa en langsom 10—12 maaneders gjæring. Denne langsomme gjæringsproces tvang kjøbmændene til at anvende uhyre summer til raaopium for altid at kunne have færdig vare paa lager.

I fransk Tonkin var opiumhandelen gjort til regjeringsmonopol. For at dække landets behov maatte aar ud og aar ind 130—140,000 kg. opium stilles hen til gjæring. Det vil sige: der laa i forraadshusene en død kapital paa omtrent fire millioner francs. Der gjordes naturligvis en mængde forsøg paa at gjøre gjæringstiden kortere, og mange feilslagne eksperimenter førte endelig til den *Calmetteske* fremgangsmaade, som nu gjør det muligt af raaopium at fremstille en ulastelig handelsvare paa en maaned. Denne betydelige afkortning af gjæringsprocessen skyldes Raulin's opdagelse af fermentet i opiumekstrakten, en liden sop ved navn *Aspergillus niger,* som nu dyrkes i renkultur.

Den fremstillede tschandu har byttet raaopiumens hæslige, skarpe lugt med en mild aroma, hvorefter kjendere først og fremst bedømmer varens finhed. Først nu brænder opiumen uden flamme og uden at blære sig op. Inden tschanduen kommer i konsumentens hænder maa den imidlertid endnu undergaa en række behandlinger, som ikke alle tjener til varens forbedring. Foruden at blandes med tobak og betel bliver den tilsat tykke frugtsafter, gips osv. De ganske billige sorter af tschanduen, som f. eks. den kulien i Singapore røger, indeholder næsten ikke spor af

den oprindelige vare. Den fremstilles af de i opiumpiberne tilbageblevne rester, som med stor omhu opsamles i opiumkneiperne. Dette affald, den saakaldte *dross,* betales ikke destomindre med en pris af 72—90 kr. pr. kg.

Fremgangsmaaden ved opiumsrøgning er saa ofte skildret, at vi her ikke behøver at gjentage det. Derimod har først de senere aars undersøgelser, især Gréhant, Martin og Moissans arbeider, gjort rede for opiumrøgens ganske forskjellige virkninger paa de enkelte individer. Derved har man iallefald faaet en forklaring og en endelig afgjørelse af den skarpe meningsforskjel, som i lang tid har hersket om dette punkt.

Efter Réveil's forsøg i aaret 1856 antog man før almindelig, at den ved tilberedelsen allerede stærkt forminskede morfingehalt i opiumen blev fuldstændig tilintetgjort ved ilden, naar den røgtes. I røgen lykkedes det nemlig ikke Réveil at paavise spor af morfin. Som alle planteekstrakter har opium en overordentlig indviklet sammensætning. Den bestaar af mindst femten narkotisk virkende plantealkaloider, som er forbundet med en organisk syre, mekonsyren. Desuden varierer forholdet mellem de forskjellige virksomme bestanddele stærkt efter jordbund, klima, veirlag, modenhedsgrad, tørkemaade og videre behandling, og alt dette modificerer altsaa ogsaa giftens virkninger paa den menneskelige organisme. Den vigtigste bestanddel i opium er udentvil morfin, efter hvis procentmængde ogsaa varens pris bestemmes. Indisk opium indeholder 5—8 pct., persisk almindelig 4—5 pct., men ogsaa optil 11, og fransk endog 16—28 pct. morfin. Næst morfinen tilskrives opiumens hovedvirkninger alkaloiderne narcotin, narceïn, codeïn, thebaïn og papaverïn. Sandsynligvis skyldes den eiendommelige indflydelse den samtidige tilstedeværelse af alle disse stoffe hvorved forklaringen af dens fysiologiske virkninger i høi grad vanskeliggjøres.

Hvad nu opiumrøgningen angaar har de før nævnte forskeres arbeider vist, at god tschandu, saasnart forbrændingstemperaturen ikke overstiger 225 ^{0} C., frembringer en smukt blaa, aromatisk røg af behagelig smag, en røg, som trods sin morfingehalt er uden paaviselig skadelighed for den menneskelige organisme. Men saasnart forbrændingstemperaturen stiger over 250 ^{0} C., udvikler der sig en tung, hvidgraa røg af skarp, stikkende smag, selv om tschanduen er aldrig saa fin. Kommer forbrændingstemperaturen helt op i 350 ^{0} C., hvad ofte eller næsten altid er tilfældet med daarlig, af dross tilberedt tschandu, som er vanskelig at sætte i brand, saa danner sig direkt giftige forbrændingsprodukter som aceton, pyrrol, pyridin og hydropyridinbaser, hvis virkning paa organismen er yderst farlig. Opium viser altsaa ved forbrænding næsten fuldstændig det samme forhold som tobak — efter Armand Gautier og Gustav le Bon's undersøgelser.

Den almindelige kinesiske arbeider, kulien og de lavere klasser af Sydasiens befolkning faar i kneiperne og butikerne sikkert ikke første sort tschandu. Tvertimod er det vel dem, som er hovedforbrugerne af den simple tschandu, som tilberedes af dross, og som atpaa maaske er forfusket med gibs og andre stoffe. At der indtræffer opiumforgiftninger, om end ikke saa hyppig og saa uundgaaelig, som de fleste reisende har villet fremstille det i sine haarreisende fortællinger, kan altsaa nok begribes. Disse forgiftninger maa tilskrives den daarlige tschandu. Desuden maa man erindre, at de mest afskrækkende eksempler paa aandelig og legemlig ødelæggelse som følge af opiumbrug næsten udelukkende er hentet fra havnestæderne, fra Singapore, Canton, Batavia osv., hvor ved siden af opium ogsaa alkoholen gjør sine virkninger gjældende. Kommer saa hertil den daarlige ernæring, som disse tungtarbeidende kinesisk-malayiske sjauere maa tage tiltakke med, saa er det ikke at undres over, at overdreven nydelse af daarlig tschandu legemlig og aandelig kan ødelægge dem, og at de ofte gribes af raseri og vanvid.

Forøvrig har opium den eiendommelige, endnu ikke opklarede egenskab at indvirke ganske forskjellig paa individer af forskjellige racer, hvorved ogsaa bostedets nordligere eller sydligere beliggenhed synes at spille en indflydelsesrig rolle. Ihvertfald er nordligere boende folk, især europæere, amerikanere og folk af den hvide race overhovedet, idetmindste hvad de voksne angaar, mere modstandsdygtige mod opiumgiften end de sydligere, farvede racer. Mon den kjendsgjerning, at de sidste næsten udelukkende lever af planteføde, mens de første har mere blandet næring, ikke her er af betydning? Dette punkt trænger endnu nærmere undersøgelse. Det samme er tilfældet med opiumens fuldstændige virkningsløshed paa mange dyr, f. eks. paa hunde og aber. Ifølge F l a n d i n fortærede en abe i løbet af en maaned en dosis paa 500 gran uden nogensomhelst paaviselig virkning.

Hvad nu paa den anden side opiumens fordelagtige virkninger angaar, saa synes i vore dage lægerne mere og mere at helde til den anskuelse, at en maadeholden nydelse af opium ingen paatagelig skadelig indflydelse udøver, ja, at brugen af dette stimulans under særegne omstændigheder og paa særegne lokaliteter, f. eks. hvor sumpfeber eller malaria hersker, endog er at anbefale.

Trods det langvarige bekjendtskab med opium og de mange undersøgelser bør man kanske endnu lade spørgsmaalet om dens nytte eller skadelighed staa aabent og overlade fremtiden, om det er muligt, at give det afgjørende svar. *P. E.*

De Forenede Staters fremskridt
de sidste 50 aar.

(Efter **Michael G. Mulhall** i „*North Am. Rev.*").

Den bekjendte engelske statistiker paabegynder i sidste hefte af „*North Am. Rev.*" en række artikler om de Forenede Staters materielle fremskridt. I den første artikel, hvoraf en del her gjengives i alt væsentligt i forfatterens egne ord, behandles Ny England staterne. Som det sees, deler forfatteren ikke den almindelige ligegyldighed overfor det ikke hyppige fænomen — en ny verdens fremvækst under vore øine.

De Forenede Staters materielle fremgang i løbet af de sidste femti aar overgaar saa fuldstændig alt, hvad vi ved om nogen anden nation i ældre eller nyere tid, at den maa blive gjenstand for den mest intense interesse saavel fra den gamle som fra den nye verdens side. Da landet er saa stort og forskjelligartet, er det umulig at betragte det under èt. Det falder naturlig i fem store hoveddele: Ny England, Mellemstaterne, Sydstaterne, Præriestaterne og Stillehavsstaterne. Vi skal her kun holde os til den første afdeling.

Ny England omfatter seks smaa stater. Det er tilsammen saa stort som det søndenfjeldske Norge og har Sveriges folkemængde — fordelt altsaa paa seks selvstændige smaa republiker, blandt hvilke Massachusetts er den vigtigste og folkerigeste om end en af de mindste. Den har nu det halve af den hele folkemængde. Ny Englands historie er Amerikas historie, fuld af eventyr og romantik, og dets akademiske og literære laurbær har kastet glans over hele Unionen.

Folkemængden har ikke her vokset saa sterkt som i landets øvrige dele; den har paa 50 aar blot tiltaget fra 2,800,000 til 5,200,000, altsaa ikke fuldt fordoblet, medens den for hele Unionen er blevet tredoblet. Vi finder her den talrigste indfødte befolkning. Som man ser, er der dog ogsaa her et betydelig fremmed element.

Indfødte amerikanere i 1890	3,550,000
Indvandrede	1,150,000
	4,700,000

Af de indfødte var omtrent 1 million børn af indvandrere, resten havde flere slegtled indfødt amerikansk blod af væsentlig engelsk udspring i sine aarer.

Indvandrerne bestaar overveiende — 70 pct. — af kanadiere og

irlændere. De sidste udgjør en stor del af den uøvede arbeidsstyrke og er særlig talrig i de større byer, hvor de for en ikke liden del lever af politik, særlig den saakaldte „ward“-politik („bygde-politik“). Kanadierne er mere øvede arbeidere og tildels farmere — et vindskibeligt folkefærd, der med lethed assimileres i Ny England og øger dets livskraft. De øvrige 30 pct. af indvandringen bestaar af englændere, skotter og franskmænd, samt i senere aar ikke saa faa svensker. Det er i det hele særlig i senere aar, at indvandringen til Ny England har taget nogen større fart, og den indfødte befolkning ser ingenlunde paa den med ublandet fornøielse. Den frygter, at landets præg derved skal blive noget udvisket, institutionerne sættes i fare, og den opbyggede kultur paany blive trukket ned. Den peger med rædsel paa den kjendsgjerning, at medens der i 1870 var 66 pct. af folkemængden, som havde flere slegtleds amerikansk blod i aarerne, var der i 1890 blot 53 pct.

Landet i Ny England affolkes. Landbefolkningen strømmer enten ind til byerne, store og smaa, eller vestover til de yngre stater for at søge eventyr eller prøve lykken. Gaardene forlades. Store brug med bygninger kan kjøbes til spotpris nogle kilometer fra jernvei. De er da rigtignok i forfalden tilstand, og jorden er ikke den bedste; men de fordele, livet byder er store. Produktionen af jordbruget har i de sidste 50 aar ligefrem aftaget med betydelige mængder, trods folkemængdens fordobling. Kun meieridriften viser vækst. Derimod drives jordbruget bedre, saaledes at jordværdien i veldyrkede strøg har vokset sterkt trods den billige udyrkede og halvdyrkede jord, der kan faaes til spotpris tæt ved. Man kan kjøbe en betydelig gaard inden en norsk mil fra jernvei og by i et velbygget strøg for 4—5000 kroner. Disse gaarde opkjøbes da ogsaa i senere tid ganske raskt af indvandrede svensker, kanadiere og tyskere. Amerikanerne synes ikke, jordbruget lønner sig godt nok.

Produktionens værdi giver i gjennemsnit 3000 kroner paa hver farm. Farmens størrelse — hvad *dyrket mark* angaar — er gjennemsnitlig 228 maal, hvilket er 40 pct. mindre end for den hele Union. Næsten hver farm drives af eieren og hans familie uden fast hjælp. Produktionsværdien repræsenterer 13 kroner pr. maal jord.

Bedre dyrkningsmaader og landets vækst har som nævnt øget værdien af alt veldyrket og hensigtsmæssig beliggende land. Den gjennemsnitlige farm har steget i værdi fra 9200 kroner i 1850 til 11,400 kroner i 1897. Forskjellen repræsenterer altsaa farmernes fremgang i kapital og velstand.

Fabrikationen af manufakturvarer er Ny Englands største industri. For tiden er der intet land, der i forhold til folkemængden kan opvise en lignende produktion paa dette felt. Der produceres forholdsvis tre gange

mere end i England. I *absolute* tal beløber værdien af denne produktion i det lille Ny England sig til det halve af Frankriges og det femdobbelte af Belgiens. Produktionens aarlige værdi er 5600 millioner kroner; den er mere end tredoblet i løbet af de sidste 50 aar.

I skofabrikationen staar Ny England langt over alle europæiske lande. Produktionen af sko pr. aar fra det lille land er større — i absolute tal — end Storbritanniens, Frankriges og Tysklands tilsammen.

Interessant er det ogsaa, at arbeidernes dagløn har *steget hurtigere end produktionens værdi.* I Ny England har altsaa arbeiderne i løbet af de sidste 50 aar erholdt en *stadig voksende andel af arbeidsudbyttet.* Lige interessant er det at se, at produktionen ogsaa er næsten fordoblet pr. arbeider, og at dette væsentlig er kommet *arbeiderne* tilgode.

Med andre ord: En arbeider i 1897 frembringer paa grund af bedre maskiner og verktøi, med samme arbeide og kortere arbeidstid det dobbelte af, hvad han i 1850 kunde frembringe, og han faar *mere* end den dobbelte løn. — Er ikke dette noget for vore sociale pessimister at grunde over?

De nøiagtige tal er følgende. De gaar blot til 1890.

	Kroner pr. arbeider.		Forøgelse.
	1850	1890	
Produktionsværdi	3440	6270	87 pct.
Arbeidsløn	910	1735	91 »

I det hele er arbeidslønnen *meget* høiere end noget steds i Europa, og da samtidig fødemidlerne er billigere, indtager arbeideren en langt gunstigere stilling end i den gamle verden.

Af jernbaner har Ny England i forhold til folkemængden tre gange saa mange kilometer som England.

I sparebankerne var der i 1894 indsat 2800 millioner kroner, hvilket er 560 kroner pr. indbygger eller 2800 kroner pr. gjennemsnitlig familie af fem. I England er sparebankindskuddet pr. indbygger blot 67 kroner og i Tyskland og Frankrige omkring det samme. Disse tal taler jo et ganske tydeligt sprog, om at den nye verden er bygget paa et anderledes bredt velstandsgrundlag end den gamle.

I national formue pr. indbygger er dog baade England og Frankrige rigere end Ny England. I det sidste land falder der 4115 kroner paa hver indbygger; i Frankrige 4475 og i England 5645. Da vi samtidig har fundet, at arbeiderklassen er langt mere velstaaende end i Europa, altsaa absorberer meget mere af nationalformuen end i Frankrige og England, viser disse tal, hvad hver reisende straks faar indtryk af, at velstanden er langt mere jevnt fordelt i Ny England end i noget europæisk land, at det er meget mere ogsaa et *økonomisk demokrati* — trods de

enkelte millionærer. At den opsparede formue er mindre end i Europas to rigeste lande skyldes blot Ny Englands ungdom. Tilvæksten i national formue er betydelig større end i noget andet land.

Meget mere eiendom er assureret i Ny England end i noget andet land.

Pantegjælden beløber sig til ca. 10 pct. af den nationale formue.

De samlede skatter er i gjennemsnit den samme sum i Ny England som i England, Tyskland og Frankrige. Men der er en stor forskjel. Skatten til *staten* er i Ny England blot det halve af, hvad den er i Frankrige, derimod er kommuneskatten den dobbelte. Dette skyldes væsentlig det kolossale skolebudget, der er udelukkende kommunesag. Dette forhold illustrerer ogsaa ganske tydelig den amerikanske decentralisation mod den franske centralisation, og viser, hvor meget af det offentlige liv i Ny England er kommunalt.

„Ny England har altid været saa berømt for sin intellektuelle udvikling, at Boston træffende er blevet kaldt den nye verdens Athen. Der er, særlig i Massachusetts, en atmosfære af literatur og videnskabelighed, der vidner om en meget høi kultur i vide kredse. I arbeiderhjem i fabrikbyerne vil man i bogskabet finde den engelske literaturs mesterverker. Ny England udbetaler aarlig 52 millioner til skolerne, hvilket er meget mere end det dobbelte af Englands udlæg og det firedobbelte af Frankriges. Der er ikke skoletvang, men praktisk talt alle indfødte har nydt skoleopdragelse. Naar blot 94 pct. af den samlede befolkning kan opføres som læse- og skrivekyndige, skyldes det indvandringen.

Vi finder saaledes, at Ny England har lidet at misunde andre samfund og meget at være stolt af og takke himlen for. Det har ikke rig jord og ikke rige gruber; men det eier i folkets nedarvede karakter, i sit klimat og i sin beliggenhed utvilsomme fordele.“

Den ene ting.

(Efter **Robert Browning:** *Youth and Art).*

Det kunde have hændt — engang; bare den ene gang.

Vi boede i samme gade, — to enslige fugle paa hvert vort tag. Du arbeidede med ler og modeller, — klinte, byggede op, gjorde om og lo: „De skal nok faa se, de gode folk, at her er den store Gibsons mester.“

Mit arbeide var at synge, synge, synge. Jeg trillede og masede og sang og tænkte: „Snart staar Kitty Browns navn paa de store plakater og kjendes viden om, og den store madame Grisi ærgrer sig grøn.“

Jeg tjente ikke mere ved min sang, end du ved dit ler. Du trængte marmor, og jeg en lærer i musik. Men vi arbeidede og studerede haardt hver paa vor kant og spiste vor skorpe med en hindus nøisomhed. Luft drak vi ind over hustagene, og vor fornøielse var at stirre over paa den andens vindu.

Du drev og morede dig som den sydlænding, du var, i lue og bluse — og med en liden begyndelse til en bart. Og jeg opdagede snart svage punkter i mit gjærde af blomster og planter, og blev tvungen til at skaffe mig en skjærm for at være tryg ved mit toilette.

Ikke var det min feil, om du aldrig himlede med øinene, naar jeg slog mine prægtigste triller. Det var jo vaar, og spurvene parredes, gutter og piger legede i gaden, og der var boder fulde af blomster.

Hvorfor viklede ikke du en blomst i en lerklump og kastede den over til mig? Hvorfor fik ikke jeg lægge en uendelighed af tak i et blik eller en sang?

Øinene brugte jeg skarpt nok, naar dine modeller (mindet er endnu bittert) kom og trippede opad trappen — de og deres ankler.

Men jeg gav dig det igjen! „Den langhaarede tyskeren — hvem kan vide, hvordan hun betaler ham for at stemme hendes piano, naar han træffer hende i et vildt lune?“

Og du kunde tænke saaledes og aldrig sige til dig selv: „Lad os haand i haand gaa løs paa skjæbnen. Jeg henter hende over gaden — hende, piano, triller og altsammen?“

Nei, nei, det forstaar sig; du vilde ikke være ubesindig og taabelig. Og jeg vilde ikke være endnu mere ubesindig og noget mere end det. Og saa . . . .

Nu, du er ikke Gibsons mester endnu, og madame Grisi lever fremdeles som ko i kløver. Men du møder prinsen ved kunstnermiddagen, og jeg er dronning paa de udvalgtes baller. Jeg har egtet en rig gammel lord, du er slaaet til ridder og er medlem af akademiet.

Men baade dit liv og mit er ufuldstændigt, ulevet; hænger her lappet og opstykket. Ingen af os har faaet sukke dybt, le frit, sulte, feste, fortvile — kort sagt være lykkelig.

Men gudbevars, saa kalder ingen dig hverken ubesindig eller taabelig, og jeg heder „rigtig fornuftig“.

Dengang kunde det have hændt, bare den ene gang; men vi greb ikke anledningen og tabte for al evighed.

Bønder fra Bosnien.

Gjør dig naturen underdanig — ogsaa luftens rige!

(Efter dr. **Wilh. Trabert** i *„Die Umschau“*)

„Kringsjaa“ har gjentagende været inde paa det i overskriften angivne emne, saavel i redaktionelle artikler som i gjengivelser efter fremmede tidsskrifter. For nogle faa aar siden var menneskets herredømme over luftrigets kræfter, dets kontrol over veiret blot en fantasi, en spaadom eller en drøm; men i vor elektriske tid er den paa kort tid

blevet noget mere. Læsere tør erindre en artikel gjengivet efter „*Harper's Monthly*“, hvor der paavises, at vi allerede delvis og i det smaa øver nogen kontrol over veiret, mens omfattende eksperimenter har vist, at det f. eks. ad elektrisk vei er *muligt* at rense luften for røg og taage. Nu kommer en tysker og skriver om samme emne i samme retning. Da artiklens væsentlige indhold allerede findes i „*Kringsjaas*“ tidligere opsæt, skal jeg her indskrænke mig til et kort referat.

Forfatteren begynder med at minde om, at vi allerede, os selv ubevidst, i stor udstrækning *har* øvet indflydelse paa veirforholdene. Hvad vi har gjort ubevidst, maa vi kunne gjentage efter en bevidst plan.

Vi har da først skogenes udhugning, der som bekjendt ændrer veir og klimat i meget betragtelig grad. Menneskehaand har altsaa her grebet ind i skyerne og bestemt regnets mængde, stormenes voldsomhed og varmens fordeling.

Endnu mere indgribende indflydelse har vore fabrikpiber og hele vor industri øvet. De har ganske omskabt veirforholdene. De har saaledes øget hyppigheden og voldsomheden af torden og lynild og forstærket taagens masse og hyppighed.

I London er som bekjendt taagen blevet til en sand landeplage, der snart vilde gjøre alt gartneri i byens omegn til en umulighed, ifald tilvæksten ikke blev stanset. Antallet af dage mellem 1. december og 1. februar, da London er indhyllet i taage, er næsten blevet fordoblet i løbet af tyve aar! Alt paa grund af skorstenspiberne og industrien. Man har nu gjennemsnitlig 52 taagedage i løbet af de tre vintermaaneder.

I Kristiania er forholdet utvilsomt af samme art. Med byens raske vækst de sidste tyve aar har vi faaet et mere og mere ubehageligt vinterveir, mere og mere taage.

Fabriker og skorstene fylder stadig luften med skyer af fint fordelt støv, og støvpartiklerne danner centre, hvorom luftens fugtighed kondenserer sig i form af taage og uklarhed. Jo mere støv i luften, desto mere taage.

Ogsaa paa torden og lynild øver støvet indflydelse. I Midttyskland er tordenveirenes antal tiltaget med 129 pct. paa 25 aar, altsaa meget mere end fordoblet. Samtidig har ogsaa deres styrke tiltaget, saaledes at ogsaa lynnedslagenes tal er meget mere end fordoblet.

I nogenlunde samme forhold er ogsaa haglmængden blevet forøget. Denne staar i et vist forhold til torden og lynild.

Grunden til, at torden og lynild øges i mængde og kraft ved den voksende industri, er følgende. Tordenveir følger en med vanddamp „overmættet“ luft; det vil sige en atmosfære, der har optaget mere fugtig-

hed, end den efter sin varmegrad kan normalt fastholde. Den drives til at optage denne overportion af fugtighed derved, at den møder sterkt krummede vandflader. Man har nemlig opdaget den egenhed ved luften, at efter at have optaget fra den praktisk talt slette havflade al den fugtighed den kan rumme, vil den alligevel optage endnu mere, dersom den bringes i berørelse med en sterkt krummet vandoverflade, saaledes som den findes i regndraaben. Jo sterkere krumningen er, det vil sige jo mindre draaben, desto mere fugtighed optager den. Men nu har vi seet, at støv i luften foraarsager dannelsen af en talløs mængde af ganske smaa vanddraaber. Her har vi altsaa betingelsen for luftens „overmættelse“ med vanddamp og derigjennem for de heftige regnskyl og tordenveiret, som ledsager dem. Vi ser saaledes, at fabrikpiberne ikke alene skaber taage, men ogsaa torden og lynild og haglskurer.

Det er klart, at kan vi saaledes, os selv uafvidende og uden hensigt, ændre veiret, saa maa vi ogsaa kunne gjøre det med vidende og hensigt. Forfatteren peger da paa de forsøg, som i denne retning allerede er gjort. I mange lande beskyttes avlingen mod frost om høsten ved, at der tændes baal paa markerne af ved, som skaber en tæt røg. Her efterligner man altsaa industriens indflydelse i det smaa. Følgen bliver, at der over ageren danner sig en sky eller taagebanke, der virker som et tykt uldtæppe og beskytter avlingen mod det kolde veir. Idet den i luften værende fugtighed kondenseres til taage, frigjøres nemlig varme, der beskytter jorden. Indianerne er denne kunsts første opfindere.

De amerikanske forsøg paa at „lave regn“ synes at have vist, at det i virkelig tørt veir, naar luften ikke af sig selv har nogen tendens til fortætning af fugtighed, for tiden er umuligt at frembringe saadan uden altfor store udgifter og apparater. Derimod synes det ikke udelukket, at mennesket allerede nu kan gribe ind og anspore de i luften virkende kræfter. Finder man saaledes i tørt veir en tendens til kondensation i luften, saa kan den ved kunst støttes, og regnet saaledes tappes ned, før det ellers vilde kommet, og paa en beleiligere tid, samt reguleres i mængde, tid og voldsomhed.

Ved hjælp af kanonskud har man det sidste aar i Steiermark tilsyneladende befriet sig fra den ødelæggende hagl, der herjer omegnen. Borgermesteren i *Stiger* gjorde forsøget, og faktum er, at Stiger forblev fri for hagl, mens hele naboskabet herjedes deraf. Han opstillede et batteri lodret paa den vindretning, hvori haglskurene pleier at komme, og saasnart en uveirssky nærmede sig, beskjød man den med det nævnte resultat.

Sagen er videnskabelig holdbar. Hagl kan blot dannes i ganske stillestaaende luft, enhver rystning forstyrrer betingelserne for deres opstaaen, og kanonskuddene frembringer denne rystning. At ogsaa skud kan

frembringe regn, naar forholdene forøvrigt er skikkede, naar regndannelsen kun er hindret af abnorme luftforhold — stillestaaende, overhedet luft eller lignende —, det er af ensartede grunde ganske troligt.

I det hele kan vi ingenlunde længer betegne en regulering af veirforløbet som umulig. Det gjælder blot at finde de bedst virkende midler. — Og en vakker dag har vi naturligvis vort yderst vigtige nationale og internationale veirreguleringsbyraa og en statsraad for luften, hvis arbeide dog vil blive alt andet end luftigt.

Siljufløiten.

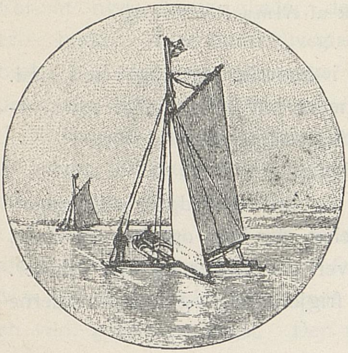
Naar vaarens første gjøk ifra skogens høiste top
sin sommerhilsen synger mig imøde;
naar rogn og silju sprænger den svulmende knop
og næssets første sollejer gløde.
Da kjender jeg et sted i den dugfriske dal,
hvor skogbækken risler saa kjølende sval,
og siljun om skrænten sig ranker.

Paa mosbakken sad jeg, mens skyggen blev lang;
den slankeste fløite jeg skar mig,
og vidt gjennem skogen snart tonerne klang,
det var som de vugged og bar mig.
De bar mig tilbage til dage, som svandt,
i hver eneste tone en kjending jeg fandt
— et gjensyn, en hilsen, et minde.

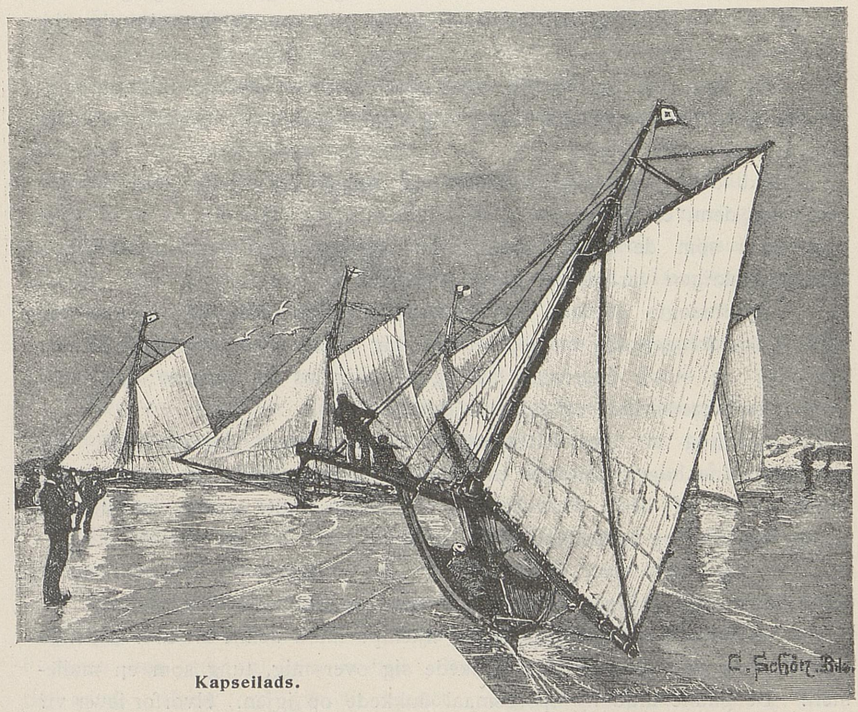
Jeg hørte aldrig toner, hvis underfulde magt
slig tolke kunde sjælens lyst og smerte;
med vaarens unge kræfter jeg følte mig i pagt,
som laa jeg ved naturens eget hjerte.
— I duft af anemoner, i skogbækkens graat,
i kvældsolens rødmen, i siljufløitens laat
min sjæl med naturen fløed sammen.

Nils Tomte.

Isbaade.

Hosstaaende billeder af isbaade tør i den varmere aarstid, vi nu gaar imøde, virke noget afkjølende paa læserne ved at minde ham om vinterens temperatur og idræt. Isbaadens egentlige hjemstavn er Kanada, paa hvis indsjøer, floder og fjorde denne seilsport drives i betydelig udstrækning og med stor iver. Den enkle baad, der blot bestaar af en let platform sat paa skøiter, fører svære seil og sætter derfor dygtig fart — ganske anderledes fart end vanlige seilbaade. I Kanada har det saaledes for baadeierne været en yndet sport at kapseile med jernbanens hurtigtog, en prøve, fra hvilken isbaaden er kommen af med seir. Hos os er isbaaden af og til prøvet, men har saavidt vides aldrig vundet større indpas.

Kapseilads.

En søndag.

(Af **Minna Canth.** Oversat fra finsk af Alma Forsberg).

Om morgenen vaagnede jeg, tung i hovedet og syg i mit sind. Jeg følte ulyst til at staa op; heller havde jeg villet sove, — sove om det saa skulde være til dagenes ende.

Men smerten i tindingerne begyndte igjen.

Jeg kjendte det kun altfor godt; det var ikke hovedpine eller nogetsomhelst andet legemligt onde. Det var sjælen, der led, og det var dette, der som en knugende byrde lagde sig over alle tanker og alle følelser. Jeg anspændte hele min viljekraft for at frigjøre mig og kaste byrderne af, men forgjæves . . .

Taalmodighed blot, taalmodighed! Det gaar nok over, bare giv tid.

Jeg prøvede paa at gjøre nar af mig selv, bebreidede mig min egen svaghed.

— Naturligvis er det hele et anfald af den saakaldte melankoli „weltschmerz" — og den lader du saaledes tage magten fra dig og forbitre sindet? Op og riv dig løs! Arbeid! og jag dine øverflødige skrupler did, hvor peberet gror!

Jeg stod op og klædte mig paa. Børnene støiede omkring mig; haarde ord vilde med magt trænge sig mig paa læben, men det lykkedes mig at holde dem tilbage —

Lad dem skrige og skraale, saa meget de vil; det skal jo være sundt for dem, endogsaa.

Men som de kunde støie! mine nerver var i det vildeste oprør, børnenes skrigeri var ved at gjøre mig døv.

Jeg forsøgte at lade som intet, bed mig i læben og skyndte mig med paaklædningen saa meget, det var mig muligt. Med rystende hænder stak jeg de sidste haarnaale fast og rev mig løs fra børnene; gik ind i et værelse bagerst inde og lukkede dørene.

Jeg drog et dybt lettelsens suk. Her havde jeg da fred. Jeg saa paa mine bøger, aabnede en, bladede og læste lidt i en anden — jeg forstod intet af det. Sluttelig tog jeg bogen under armen, lænede mig tilbage i stolen og lukkede øinene.

— Sov min sjæl, sov, glid ind i den evige søvn. Naar du sover, føles ingen sorg — ingen uro — du hverken haaber eller længes mere.

Jeg formaaede ikke længere at kjæmpe imod denne alt overvældende underlige sørgmodighed. Den sænkede sig over mig, tung som en møllesten. De gamle altid ny spørgsmaal dukkede op igjen. Hvorfor lever vi?

Hvor bærer det hen med os? Hvad nytter alt vort evige slid og slæb? Alt er jo kun forfængelighed og tant. Menneskelivet er saa kort — forlænge det kunde vi ikke med alt vort mas. Men *hvorfor* lever vi da? For at nyde livets glæder, der de bydes? For at søge lykken? Hvad er — lykke? Hvor findes livsglæden? Eller er vort nuværende liv blot en brøkdel af vor evige tilværelse? og er det saa, at vi, her inde i os — eier det evige liv, hvorfor er vore evner da saa begrænsede, saa ufuldkomne? Hvorfor tilsidst denne død, der som en cirkel omslutter hele vor tilværelse, tilintetgjør vort sidste haab og uden barmhjertighed peger paa den uundgaaelige opløsning?

Her var det, som om mine tanker pludselig stivnede — — og ikke alene mine tanker, men mine følelser, min bevidsthed, hele mit indre jeg. Men et eller andet sted inde i sjælens inderste uudforskede dyb lurede en vild, grænseløs angst. Den magtstjal mig — jeg vred mig i vaande . . . jeg troede, jeg var ved at forgaa, at jeg skulde miste forstanden — at det var — døden, der nærmede sig.

Idetsamme begyndte kirkeklokkerne at ringe. Tonebølgerne opfyldte værelset og tvang mig til at lytte. Jeg saa gjennem vinduet, hvorledes menneskene alvorlige gik til kirke.

Til kirke —?

Ja, ogsaa jeg vilde did.

Jeg daare, som ikke før havde tænkt paa det.

Jeg forstod ikke min sygdoms sande natur og vidste derfor heller ikke, hvor jeg skulde søge lægedom.

Pludselig klaredes det op for mig. Nu forstod jeg, at lønlig i sjælen rører sig en kraft, som behøver næring — men denne næring savnes, og derfor er hele tidsaanden syg. Livets kilde er glemt. Sjælen tørster og kan ikke finde vand til at slukke sin tørst med. Der, hvor det er at finde — i troen, der søges det aldrig.

Med febrilsk iver ledte jeg efter salmebogen paa hylden, tog mit ydertøi paa og gik.

Det var en frisk morgen med herligt solskin, kirkens hvide mure lyste mig blændende imøde. Orgelet brusede. Salmen var begyndt: Vor Gud han er saa fast en borg — — mit hjerte bævede af rørelse, af varm glæde.

Jeg satte mig paa bænken beredt til at tage imod — med hele min sjæl i spændt forventning . . . .

Præsten læste syndsbekjendelsen foran alteret. Med foldede hænder fulgte jeg med, ord for ord; undrende stod jeg overfor den mægtige kraft i denne bøn med al dens høihed. Den skyldte sit udspring en dyb og rig aand. Hvert ord gik til hjertet. Jeg følte mig saa lykkelig, saa

modtagelig stemt — higende efter sandheden — den jeg attraaede af hele min sjæl.

Præsten besteg prædikestolen. Han begyndte med at tale om Adam og Eva i Paradiset, hvorledes de først var fuldkomne, og saa om syndefaldet.

Det berørte mig pinlig. Hvorfor fortælle mig disse gamle historier? Han ved jo selv, at de er blot en smule myte. Men han er naturligvis nødsaget til det, hvorledes ellers senere basere dogmerne om gjenfødelsen.

„Ja, ja, det er jo kun de ydre former," sagde jeg til mig selv, „er kun selve kjernen i vor lære frisk og ren, behøver man ikke at hænge sig ved det uvæsentlige."

Saa ventede jeg og lyttede. Men der kom ikke noget af det, som jeg trængte til. Ordene gik ind gjennem det ene øre og ud gjennem det andet. Endnu ventede jeg; det maatte vel blive bedre.

Dagens tekst handlede om Kristi gjenkomst.

Jeg læste i epistelen: „. . . . Men Gud, som giver taalmodighed og fortrøstning, give Eder indbyrdes enighed i Jesus Kristus. Derfor elsker hverandre, saa som og Kristus elskede os. Men Gud, som er alt det godes giver, opfylde Eder med sin fred, i fast tro og haab ved den Helligaands kraft."

I disse ord boede fredens, forsoningens og broderlighedens aand. Anderledes lød præstens tale.

— . . . Herrens dag vil snart komme. Da skulle de udvalgte blive delagtige i saligheden, men „verdens herrer", der nu misbruger sin magt, skulle kastes i den evige ild, og der skal være graad og tænders gnidsel. *Her* svælge de i nydelser, men der bliver det kval og jammer uden ophør. Lader os derfor være agtpaagivende, paa det vi ikke forvilde os, lader os undvige hine, at vi ikke maa besmittes af dem, og lader os bede, at Herren snart vil komme at frelse os . . .

Jeg mindes ikke ordene saa nøie, men saaledes var hovedsagelig tankegangen.

Min andagt var som bortblæst—mine forhaabninger skuffede. Koldt hørte jeg paa resten af prædikenen endnu en liden stund. Men saa reiste der sig en saadan storm i mit indre, at jeg havde den største møie med at betvinge den. Der paakom mig en uimodstaaelig lyst til at reise mig op og høit og lydt protestere mod en saadan fortolkning af Kristi lære. Jeg ønskede at kunne udraabe: „Herre! Vent at komme, til vore forvildede brødre og søstre har faaet øinene op for sandheden. Forbarm dig over dem og over os alle!" Og til alle dem, som har fundet sandheden, vilde jeg sige —: „Gaa ud i verden og opsøg de vildfarne, sparer ikke Eders kræfter, forkynd broderlighedens evangelium, bliver flittige arbeidere i herrens vingaard."

— Men hvad skulde jeg have vundet derved?

Alle vilde tro, at jeg var bleven sindssyg; jeg vilde blive gjort til gjenstand for latter og spot og sluttelig blive idømt pengebøder for „forargelsesvækkende opførsel under gudstjenesten“. Man vilde pege fingre ad mig og sige til hverandre: „Hun burde jo egentlig anbringes paa daare-anstalten.“

Maaske havde man ret.

Der sad de jo allesammen saa stille og rolige og uanfægtede — ikke en mine i deres ansigter røbede den ringeste tvil. Naar gudstjenesten var forbi, vilde de rimeligvis glade og tilfredse gaa hjem, og enhver især af dem for sin del oprigtig overbevist om at være en af hine „udvalgte“, for hvem himmerige stod aabent.

Jeg alene var misfornøiet, fredløs.

Det var mig umuligt at skjelne klart mellem nogenting mere; præstens røst lød blot for mit øre som en fjern mumlen, og de tause, urørlige tilhørere, der fyldte kirken, forekom mig i deres livløshed som en eneste skare af gjenfærd. Jeg knugede begge hænder fast mod min pande og bøiede mig forover i bænken.

Hvorfor disse overvældende, stormende følelser? Alt er kun tant! Alle disse andre er klogere, de kommer ud af det med meget mindre. Og lykkelige er de med deres faste, urokkelige tro.

Hvorfor brusede blodet saa urolig gjennem mine aarer? hvorfor disse smertelig bankende tindinger? denne kval i mit indre, som martredes jeg af en fortærende ild?

Jeg havde paany igjen ladet mig lokke af et bedragerisk lysskin, min glæde var dræbt, mit frydefulde haab fra før var borte; berøvet alle illusioner følte jeg blot endnu dybere savn og tomhed, hvorhen jeg saa vendte mig. Nu havde jeg faaet at vide, at her idetmindste flød ikke den livets kilde, jeg var gaaet ud for at søge, og for *min* sjæl fandtes her ikke næring. Vilde jeg nogensinde finde, hvad jeg higede efter?

Hede taarer fyldte mine øine og vædede mine kinder. Jeg græd — græd som et barn.

Jeg merkede, at de nærmest siddende betragtede mig med forundring. Ja — se kun paa mig, saa meget I vil, tænkte jeg. Men saa brusede vreden op i mig.

— Hvad er det I ser paa? Hvad vedkommer jeg Eder? Jeg føler ikke med Eders følelser — tænker ikke med Eders tanker — har ikke Eders tro — ikke Eders haab! Hverken i glæden eller i sorgen kunde vi mødes. Vi er fremmede for hverandre, tilhører vidt adskilte verdener. — lad mig i fred!

Fremdeles plagede de mig, disse nærgaaende blikke. Jeg tog

en rask beslutning — jeg fjernede mig midt under prædikenen, midt i gudstjenesten.

Saa stod jeg ude paa gaden igjen og følte mig ene. Ensom og ene! Ak! hvor ene!

Min sjæl var som løsrevet fra alt fællesskab med andre og kastet langt, langt ud i en ørken.

Mennesker passerede mig forbi. Atter disse fremmede raa blikke.

Saa fængsledes mit øie uvilkaarlig af naturens fredelige skjønhed, som laa udbredt der foran mig. Isen, som laa over sjøen dernede, lyste og blinkede omgiven at høie skovbevoksede strande. Paa den anden side derover skimtede man hist og her et beboelseshus, en lade, en veirmølle. Puijos mægtige bjergryg blaanede længst borte tilhøire, og der tilvenstre, inderst ved sjøens sydlige vig tittede den gamle herregaard frem mellem trærne, der stod bedækkede med rimfrost, og over det altsammen et væld af straalende sollys.

Da jeg en stund havde staaet og betragtet dette herlige landskab, begyndte bitterheden i min sorg lidt efter lidt at vige. Det var, som om naturen i sit stumme, mægtige sprog sagde:

— Guds rige er stort. Det omfatter rummets uendelighed — himmellegemernes svimlende mængde — og det varer fra evighed og til evighed.

Hvad betyder det saa, om der paa en liden jordklode som denne sker den ene vildfarelse efter den anden, at menneskeslegten sløvt og møisommelig nærmer sig maalet, at forstandens lys og kjærlighedens ild ofte synes slukkede i dumhedens og ondskabens mørke. Sandheden dør dog aldrig; men sender sine straaler ud over aandens verden, saavist som solen sine over den materielle, selv om de ikke altid er synlige. Den nat er endnu aldrig kommen, som ikke har havt sin morgen tilsidst.

Og som barnet efter bitter graad beroliget sover ind ved sin moders bryst, saaledes lagde ogsaa min sjæl sig til hvile ved naturens kjærligheds-fulde barm.

Fortvilelse, vrede, sorg, bitterhed, alt forsvandt. Min utaalmodige opfarenhed veg fra mig, da jeg stod øie til øie med den — evige taalmodighed.

Og ordet slog mig om „de tusen aar, der er som en dag, og en dag som tusen aar."

Det var et kort øieblik, men rigt paa glæde.

Røster naaede mit øre; jeg vaagnede op og vendte mig om. Der laa byen med dens huse, gader og gaarde; i min nærmeste nærhed det store sygehus. Himlen laa graa og skydækket der bagom mig, og dernede paa gaderne rørte menneskelivet sig i al dets brogede mangfold. I en gaard tæt ved sang man salmer, fra en anden lød der vilde hyl.

Drukne, berusede mandfolk larmede der borte ved foden af klippen, lidt længere borte støiede en skare glade børn. Paa gadehjørnet flokkede pigerne sig og stak hovederne sammen, de var meget muntre, næsten overgivne, det saa man straks, samtalede hviskende, hævede engang imellem røsten med anspændt iver, stoppede pludselig op i farten og hviskede igjen. Alle stadens sladderhistorier passerede naturligvis revue og drøftedes indtil mindste enkelhed.

Men i det samme sprængte en del unge karle til hest med bulder og brag opad gaden og ned imod stranden.

— Af veien der!

Hvinende fløi pigerne fra hverandre, stimlede saa sammen igjen, da faren var forbi, raabende skjældsord efter de ridende, hvilket dog ikke blev hørt af disse, og sikkert heller ikke var blevet ænset, ifald karlene havde hørt det; selvsikre og glædestraalende hang de der over hesteryggen; veien var nu fri, de kunde trygt sprænge afsted.

Anderledes var det for de stakkels væsener, der just nu hinkede ned ad lenslasarettets trappe. Der kom en middelaldrende mand; benene kunde ikke bære ham, saa arbeidede han sig paa albuerne over tærskelen og slæbte sig derefter paa samme vis ned ad trappen og ned paa gaden, men der skyndte en anden mand til for at hjælpe ham. Han klagede høit og var ligbleg; med stort besvær fik den anden ham op i kjærren, hvorefter de langsomt kjørte bort.

Efterhaanden kom flere patienter til; børn som bares af sine mødre, piger og gutter, gamle folk; nogle kjørte, de fleste gik. En af kvinderne lagde jeg især merke til, fordi hendes ansigt var saa underlig kridhvidt. Sandsynligvis var det hendes mand, der sagte og forsigtig førte hende afsted. Pigebørnene henne paa gadehjørnet glemte for et øieblik sine vigtige raadslagninger og vendte sig alle om for at se paa parret, da det passerede forbi.

— „Herregud!“ sagde en kvinde halvhøit, der kom opad bjerget og henimod mig. „Saa lidt ved vi mennesker! For en uge siden frisk og rød som en rose, og nu saa elendig!“

Ogsaa jeg fulgte den syge med øinene, til hun forsvandt ind ad en port i nærheden. Saa vandrede mit blik tilbage til det lange, store stenhus, vidnet til saa megen lidelse og kval og til livets og dødens uophørlige kamp imod hverandre; men jeg saa kun to lange rækker af vinduer, hvis øverste ruder dækkedes af hvide rullegardiner. Fra gaden var nu alle patienter forsvundne. Isteden kom doktoren selv ud gjennem døren og blev et øieblik staaende paa trappen. Hvad mon han just stod og tænkte paa?

Maaske indaandede han blot den friske luft og drog et befrielses-

suk efter det anstrengende arbeide. Han — legemets læge, skyede ikke de syge, fordømte dem ikke. Han søgte dem op, gik til dem, pleiede dem, hjalp og helbredede dem. Han sluttede forbund med livet og satte al sin evne ind i kampen mod død og forgjængelse, veg aldrig, gav aldrig slip paa den lidende, saalænge gnist af haab fandtes.

Hvor er vor tids læger for — sjælen?

De, som opsøger de vildfarende, som bringer hjælp til dem, der sukker derefter?

Er lægedommens kilde udtørret? eller har smudset banet sig vei til dens væld, og støvet tilstoppet dens aarer? Hvorfor renser de den ikke? Der er saa mange syge.

Verden er fuld af sygdom og elendighed og kval og jammer.

Hvor er lægerne? Ja, — hvor, hvor, hvor er de?

Familjeforbund.

Der er neppe noget, som i høiere grad egger en mands ærgjerrighed og driver hele reserven i hans livskraft til udrykning, end det at have et eget *hjem* at arbeide og kjæmpe for. Hjemmet synes efter naturens orden at skulle være en fæstning i livskampen, et sted oppe paa en høide, hvor man føler sig fri og sterk. Et lunt sted, hvor det fineste i menneskenaturen kan springe ud. Men ogsaa et sted, som gjør en mere haardfør og udholdende i kampen med hindringer. En hel liden verden i sig selv, hvor der er brug for de mest forskjellige sider af menneskenaturen. Hvor baade liv og død faar sterkere farve og synes at rykke nærmere.

Hjemmet skulde være det sted, hvor mand og kvinde finder den høieste udvikling af sin natur, baade af dens fineste instinkter og af dens stridbare kraft. Hvis nu dette er saa, og hvis det væsentlig er fra hjemmene, at der udgaar nye slegtled, som tager med sig de opøvede evner ved arv og efterligning til de nye hjem, — da synes det klart, at slegtens fremgang maa være sikret. De individer, som frembringer og fostrer børn, er ogsaa de, som faar den bedste anledning til at udvikle de vigtigste menneskelige evner.

Imidlertid viser erfaring, at det ikke altid er saa. I de mest civiliserede lande er der mange netop af de mest ærgjerrige og fremadstræbende mænd og kvinder, som giver afkald paa at stifte hjem eller ialfald venter med det i det længste. Et hjem staar for dem som et sted, der vilde

gjøre dem stavnsbundne og forsinke deres udvikling i en særlig retning. Statistiken synes at vise, at nutidskulturen er i fuld gang med at svække det saaatsige redebyggende instinkt. I alle eller i de fleste kulturlande er det især i de *mindst* civiliserede lag af befolkningen, at man stifter hjem i en ung alder og rekruterer samfundet med flest nye borgere. Og i de mest oplyste samfundslag synes det ofte at være de *mindre* ærgjerrige individer, som først stifter hjem.

Dette er vel den største fare for fremskridtet, som den nyere samfundsvidenskab har opdaget. Vi har oldtidens afskrækkende eksempel paa, hvorledes store kulturfolk kan vanslegte, derved at befolkningen især rekruteres nedenifra, fra de mindst oplyste og energiske. I det gamle Rom kaldtes den fattigste klasse for *proletarii,* frembringere af børn. Hvis det nogensinde var ment som en spøg, fik den ialfald i tidens løb en tungsindig klang.

Der gives neppe nogen sikrere lov i samfundslæren end denne, at nationernes fremgang beror paa hjemmenes trivsel. Man kan maaske sige, at det er rundtomkring studiet af familjelivet og dets vilkaar, at en videnskabelig samfundslære er ifærd med at bygges op.*) Oldtidens tænkere og statsmænd var ingenlunde blinde for sammenhængen mellem familjelivet og samfundets trivsel. Men det er dog især nutidens biologiske lære om det naturlige udvalg i forbindelse med statistiken, som holder paa at afsløre de vigtigste love for nationernes fremgang og forfald.

Man kan vistnok opstille den lov, at de nationer, hvor familjelivet mister sin tiltrækning for de mest energiske og de mest fremadstræbende, -- disse nationer vil i længden sakke agterud i kappestriden med andre folk, for hvem det maatte lykkes at bevare familjelivets tiltrækning.

Den mest opsigtsvækkende begivenhed i den nyeste historie er kanske det republikanske Frankrigs alliance med det despotiske Rusland. Dette forbund blir endda mere merkeligt, men samtidig mere forklarligt, naar man erindrer, at Frankrige og Rusland er de to yderpunkter i europæisk kultur med hensyn til familjelivets udvikling. Frankrige er det mest barnefattige og Rusland det mest barnerige land. Af alle Europas nationer er det den franske, som har vokset mindst i antal siden aarhundrets begyndelse, medens det russiske folk har vokset mest.

Det ser ud som om de to modsætninger har tiltrukket hinanden. Franskmændene har følt sig haabløst agterudseilet i antal af de to mest civiliserede medbeilere, den engelsktalende og tysktalende race, og det er forklarligt, at Frankrige søger støtte i den slaviske race. Her er da ialfald hurtig nok folkevækst, — det som Frankrige savner.

---

*) Smlgn. dr. Sigurd Ibsens forelæsninger over samfundslære.

For Frankrige som leder af den vesteuropæiske kultur er forbundet med Rusland et mere ydmygende tegn paa svaghed end nederlaget i 1870. Frankriges eneste trøst er den, at dets ydmygelse er et nederlag for europæisk kultur i det hele taget. Thi naar Rusland viser de tidligst stiftede og de mest barnerige familjer, da staar det i forbindelse med, at Rusland er mindst gjennemtrængt af europæisk kultur. Ogsaa i Rusland, som andensteds, er det især i de *mindst* kultiverede klasser, at man stifter familje i en saa ung alder. Naar Frankrige søger hjælp hos Rusland, da er det, som om den europæiske kultur søger hjælp mod sin egen svaghed.

Der er neppe nogen opdagelse i den moderne samfundslære, som i vigtighed overgaar denne.*) Ikke mindst vigtig for *vor* nation, som endnu maa kjæmpe for sin selvstændighed. Her er en forsvarssag af første rang. Af familielivets trivsel vil vor fremtid som folk afhænge; intet er vissere. Her har vi mindst lige gode chanser som de store nationer.

Det problem, som alle moderne kulturfolk vil maatte kappes om at løse er dette: at faa de bedst udrustede og de mest energiske medlemmer af samfundet til at stifte hjem i en nogenlunde ung alder og til at paatage sig byrden med at føde og opfostre børn.

Det er ialfald sandsynligt, at problemet alene kan løses derved, at familjelivet kommer til at staa snarere som en lettelse end som en hindring ogsaa for de mere fremadstræbende og ærgjerrige. Vistnok er det en ligefrem følge af naturens orden, at ansvaret og omsorgen for en familje vil lægge beslag paa en god del af mandens arbeidskraft og endda mere af hustruens. En far og en mor vil maatte afgive meget af sin kraft til børnene, mens disse er smaa. Men det er ikke sikkert, at de nødvendigvis behøver at afgive mere end der vil opveies ved den livslyst og arbeidsglæde, som følger med et hjem. Skal problemet kunne løses, maa børn betragtes mere som en berigelse i livsfylde og arbeidsglæde end som en byrde og udgift.

Der kan neppe være tvil om, at nutidens familjeliv i de mest oplyste klasser slæber paa et unødvendig kostbart og tungvint apparat. Man har sammenlignet den gifte mand med en snegl, som bærer sit hus paa ryggen. Ja, hvis det endda lod sig bære paa ryggen! Men der skal, som bekjendt, baade hest og flyttevogn til. Den gifte *kvinde* er naturligvis som regel endnu langt mere bundet og belastet. Nutidens kultiverede hjem vilde være heldig indrettede, hvis det gjaldt at *hindre* ialfald mændene fra at gifte sig i en ung alder. Med sit kostbare og vidtløftige apparat synes vore hjem snarest at være indrettede for lidt aldrende herrer, som har „gjort karriere“ og endelig er komne ovenpaa i livets kappestrid. Ægte-

*) Smlgn. Benjamin Kidd: *Social evolution.*

skabet altsaa som en stille havn, hvor man slaar sig tilro, efterat ungdommens hang til udfærd er tilfredsstillet.

Spørgsmaalet er, hvorledes hjemmene kan forenkles og gjøres saatsige mere ungdommelige. Lette at bygge og haandtere. Ikke mere vidtløftig udstyrede, end at to unge mennesker kan slaa hjemmet sammen og tage det paa ryggen.

Der gives neppe nogen anden udvei end *kooperativ husholdning*, af en eller anden art. Jeg tror redaktøren af „*Kringsjaa*" var inde paa det rette spor, i en artikel om „kooperative landsbyer" (15. marts).

Naar flere hjem slaar sig sammen om fælles kjøkken og spisesal, fælles selskabsværelse og legerum for børn, vil der blive flere skuldre om at bære det dyreste og mest tungvinte apparat. Omtrent som naar bønderne slaar sig sammen om fælles meieri og dyre agerbrugsmaskiner. Ogsaa tjenerhjælpen kunde ialfald for det meste være fælles og reduceres i antal. Hver enkelt familjes rede kunde være overordentlig meget enklere, billigere og mere letvint. Man behøvede ikke mere end ét værelse eller to til at begynde med, og neppe nogen særskilt tjenerhjælp.

Men lad mig straks sige, hvordan jeg tror, at kooperation eller samhjælp i husholdning *ikke* burde indrettes. De enkelte hjem burde ikke for nogen pris sammenblandes eller amalgameres til et fælleshjem. Det vilde være at opgive en af menneskehedens største kulturerobringer. Den enkelte familje — far og mor og børn som en liden selvstændig verden — er visselig en af menneskehedens klassiske kulturfrembringelser. Det enkelte hjem er som et digt af den skabende menneske-genius, et idyllisk og stundom et tragisk digt, som aldrig vil ældes, aldrig blive antikveret. Vi maa være konservative overfor vor naturs klassiske verker, som ovenfor kunstens.

Et fælleshjem tror jeg vilde være et falskt ideal, i lighed med helstat. Hvad der først og fremst maatte fastslaaes i grundloven for en delvis fælles husholdning, det er bevarelsen af enkelthjemmet og dets odel. Men *udenom* de enkelte familiehjem kunde der bygges en fælles ringmur og fælles beskyttende udenverker. Kjøkken og spisesal kunde regnes til udenverker. Ogsaa selskabsrum og i det hele det kostbareste og mest vidtløftige apparat. Det kom kanske til at føles, som om de enkelte hjem laa adskillig mere idyllisk tilbagetrukne end før. Især hvis ogsaa tjenestehjælpen, ialfald i det første aar, henvistes til udenverkerne. De enkelte hjem vilde ligge omgivne af en fælles klub eller forening. Tænk Dem, at De og Deres hustru havde et par private værelser i en hyggelig liden klub, hvor der var plads ogsaa for kvinder og børn. Eller som et virkeligt privathotel, bygget og indredet af et forbund paa en 6—7 familjer. Hvert enkelt hjem vilde være som en fredlyst ø, omskyllet af det mere støiende

liv i den omgivende forening. Naar man stadig havde adgang til det fælles foreningsliv, vilde familjehyggen i hvert enkelt hjem kanske føles endnu sterkere ved kontrastvirkning. Man vilde kunne tilbringe en liden del af aftenen eller enkelte aftener i det fælles piano- og bogværelse og naarsomhelst trække sig tilbage til sit eget sneglehus.

Af syv husmødre kunde to og to efter tur styre med den fælles husholdning hver tredje uge, hvorefter de var fri for bekymring for maden i to uger i træk. Den syvende husmor kunde være suppleant.

Husmødre, som nu i regelen er saa bundne, vilde faa adgang til mange af en selskabelig klubs goder, uden at gaa langt bort fra børnene. Naar de sad sammen med haandarbeide om eftermiddagen, vilde en af dem kunne læse høit. De kunde skiftes om at have opsyn med de mindre børn i et fælles legeværelse eller ude paa den fælles legeplads. Man fik et slags „Kindergarten“ i sit eget hus.

Huset maatte være saa stort, at der var plads for de syv familjer til at vokse og udvide sig. Midlertidig kunde ledige værelser leies bort til ugifte, som vilde komme til at bo som i et pensionat. Hvis en af familjerne skulde reise bort for en tid, kunde dens lille leilighed ogsaa let leies bort til ugifte. Særlige familjeklenodier kunde opbevares af de andre familjer i forbundet. Af og til muligens endog et barn eller to, for en kortere tid. Paa den maade blev det lettere at tage sneglehuset paa ryggen.

Men ogsaa for børnene kunde det blive lettere at være med paa reise, hvis der dannede sig nationale og internationale føderationer af saadanne husforbund, med indbyrdes gjestevenskab. Reiselivet vilde blive overordentlig meget billigere og behageligere, hvis man overalt traf paa gjestevenner i et frimurerskab til familjelivets fremme.

I hvert fald er det naturligt, at *familjerne indgaar et forbund.* En eller anden form af samarbeide og samhjælp vil nødvendigvis fremgaa af den overbevisning, at nationernes fremtid afhænger af et sundt og freidigt familjeliv. Familjelivet maa aabne plads for ungdommens foretagsomhed og reiselyst. Det maa være saa enkelt og letvint, at det egner sig for de unge og ærgjerrige. Ikke som retræt for dem, der begynder at føle sig adstadige og satte.

Familjelivet maa blive mere smidigt og bevægeligt for at svare til tidens livstrang. Det enkelte hjem maa bevares; men dets liv vil kunne udvide sig og trække sig sammen. Selvfølgelig maa hver familje forbeholde sig selvstændighed og fuld frihed til at isolere sig, saa ofte som den vil. Den maa kunne hente sin mad op til sin egen leilighed og nyde et enkelt maaltid, som frokosten, hos sig selv.

Selvfølgelig maa ligeledes hver enkelt familje kunne indbyde sine særskilte venner, dels til det enkelte hjem, og dels til et af de fælles maal-

tider, mod at erlægge en bestemt afgift. Helst ingen forandring i opdækning. De fremmede fik tage dagens kost.

Den slags familjeforbund vilde formentlig ikke have vanskeligt for at konkurrere med de ugiftes offentlige eller halvt offentlige kafé- eller klubliv. Man vilde jo paa én gang raade over hjemmets ro og klubbens brogede liv. Unge mødre behøvede ikke at sige farvel til dansemoro og landlige udflugter. De kunde opsætte i det længste med at blive værdige matroner.

Det staar ialfald for mig saa, som om nutidskulturen alene vil kunne forynges ved hjælp af ungdommelige, letbevægelige, letbevæbnede, foretagsomme, ærgjerrige hjem, som optager ikke blot de unge kvinder, men ogsaa de unge mænd, mens de endnu er i den spænstigste, mest forhaabningsfulde alder. Mon det ikke er omtrent det samme som at fylde familjelivet med ungdommens poesi? Det folk, hvor der er mest poesi i familjelivet, vil have udsigt til at klare sig bedst i nationernes væddekamp. Der vil børnene vokse op livsglade og med en arv af ungt blod i sine aarer.

Chr. Collin.

Elektricitet som drivkraft for jernbanerne.

(Efter Charles H. Davis i „*Enginering Mag.*“).

Forfatteren har samlet en mængde statistik over dampbaner og elektriske baner, deres anlægsomkostninger, fortjeneste osv. Han har ogsaa samlet resultaterne af alle de sidste forsøg, som i Amerika er gjort med at benytte elektricitet paa vanlige jernbaner, og hvoraf et par har været omtalt i „*Kringsjaa*“. Foruden „New York, New Haven og Hartford“ jernbanen, hvis heldige elektriske forsøg har været nævnt i „*Kringsjaa*“, har ogsaa det store Pennsylvania jernbanekompani indført elektrisk drivkraft paa flere af sine sidebaner; og Illinois Central kompaniet, som besørger en væsentlig del af forstadstrafiken rundt Chicago, overveier i disse dage, hvorvidt den skal sløife sine lokomotiver og gaa over til elektrisk drivkraft for den hele forstadstrafik og for iltogstrafiken. Og spørgsmaalet damp kontra elektricitet paa vanlige jernbaner er ved disse nye anlæg i Amerika blevet et af de mest aktuelle tekniske spørgsmaal, der med størst iver diskuteres og behandles i ingeniørkredse.

Vor forfatter kommer paa grundlag af sine tal til følgende resultater: At der i løbet af de næste ti aar vil blive nybygget et betydeligt antal

elektriske almindelige jernbaner og ombygget et ikke mindre antal fra damp- til elektriske baner. Med andre ord, at elektriciteten som drivkraft i løbet af de næste ti aar vil vinde meget stor udbredelse i den almindelige jernbanedrift. Nye anlæg, hvor der før ikke var tale om andet end damp, maa nu nøie undersøges med grundspørgsmaalet damp- eller elektricitet for øie. Og jernbanemænd vil blive nødsagede til at undersøge, om ikke mange af deres linjer drives ufordelagtig med damp.

Men dette betyder ingenlunde, at elektricitet for tiden er at foretrække for damp overalt og under alle forhold. Der er visse nogenlunde beregnelige grænser, indenfor hvilke dampdrift allerede er uøkonomisk og forkastelig og bør erstattes af elektricitet; men der er ogsaa grænser af samme art, udenfor hvilke damplokomotiver fremdeles giver den mest økonomiske og tilfredsstillende drivkraft, og hvor elektriciteten vilde falde langt kostbarere.

Vi maa erindre, at forfatteren til grund for alle sine beregninger og udtalelser lægger det forhold, at drivkraften i begge tilfælde, hvad enten den benyttes som damp eller elektricitet, *erholdes fra kul.* Det tilfælde, at et land eller en egn har vandkraft i overflod (ved hvis hjælp det kan drive en elektrisk, men ikke en dampbane), men maa indføre kul, tager han slet ikke i betragtning, og det spiller selvsagt i vort land en ikke liden rolle.

Forudsat, at elektriciteten ligesom dampen maa skaffes tilveie fra kul, finder han da, at de grænser, inden hvilke elektricitet for tiden er damp *økonomisk* overlegen, i sin almindelighed kan betegnes saaledes:

Hvor man har en trafik, der væsentlig bestaar af mange og lette enheder, der helst bør afsendes hyppig, der vil elektrisk drift lønne sig. Hvor man derimod har faa og tyngere transportenheder, der bedre kan sendes samlet og sjeldnere, der er endnu dampen at foretrække. Det første forhold har vi ideelt i sterkt trafikerede personbaner fra større byer til omliggende smaabyer. Det andet forhold svarer til den meste godstrafik, som saaledes efter dette endnu skulde ligge udenfor grænserne for elektricitetens anvendelse.

Hertil maa dog videre bemerkes, at forfatteren den hele tid tænker paa lige velbyggede og fuldt udrustede baner, de elektriske skulde endog være bedre udrustede end dampbanerne. Banelegemet skulde i begge tilfælde være lige solid og velbygget. Under disse forhold finder han, at udenfor de nævnte grænser vil en elektrisk banes anlæg blive dyrere end en dampjernbanes.

Indenfor de nævnte grænser *er* altsaa elektriciteten frembragt af kul bevislig allerede den mest økonomiske drivkraft. Og fraset det økonomiske har jo elektriciteten med sin frihed fra støv og røg, sine lettere

tog, sin hurtigere fart, sin lettere stansning alle fordele paa sin side. Derfor vil dens benyttelse ogsaa udenfor grænserne ogsaa ofte vise sig økonomisk i længden. Særlig betoner forfatteren, at der ved spørgsmaalets afgjørelse i det enkelte tilfælde maa tages sterkt hensyn til den betydelige forøgelse af trafiken, som elektrisk drift overalt har vist sig at skabe. Grunden hertil er den større komfort og bekvemmelighed for passagererne, og de hyppigere tog, som elektriciteten tillader. Med øget trafik kommer saa atter billetprisernes nedsættelse, der atter øger trafiken.

En bane som vor Vestbane mellem Kristiania og Sandviken skulde saaledes egne sig ypperlig for elektrisk drift, — muligens helt til Drammen.

For faa aar siden mente man, at kraftstationerne ikke kunde ligge over 15 km. fra hinanden. Med de nye mangefasede strømme og dynamoer hører dette middelalderen til. Afstanden mellem kraftstationerne kan være meget større.

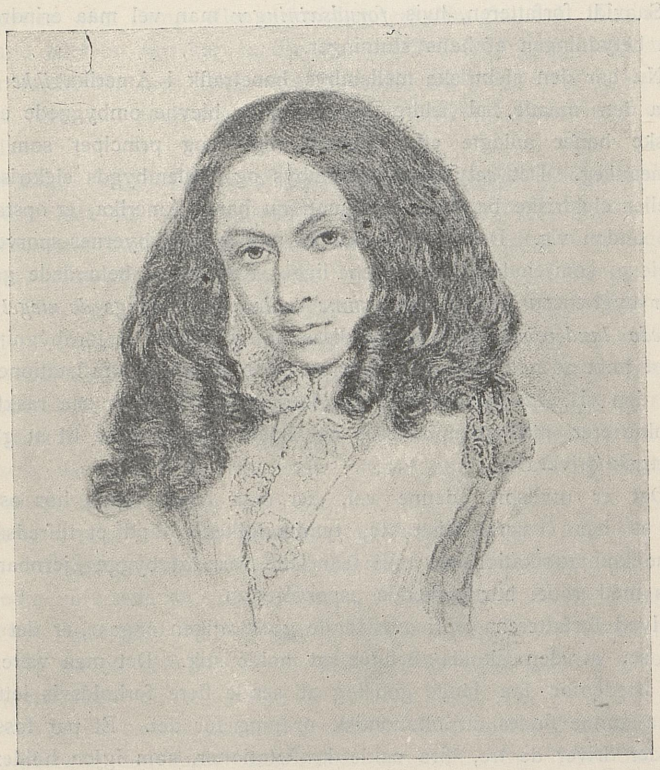
Saavidt forfatteren, hvis *forudsætninger* man vel maa erindre for at forstaa betydningen af hans slutninger.

Nu har den elektriske mellembys banetrafik i Amerika *ikke* udviklet sig paa den maade, at ældre dampbaner er blevne ombyggede eller nye elektriske baner anlagte efter samme regler og principer som vanlige jernbaneanlæg. Det betydelige mellembys og mellembygds elektriske sporveis- eller elektriske banenet, som man nu har i Amerika, er opstaaet paa ganske anden vis. Det er ret og slet en udvidelse af byernes sporveistrafik. Sporveiene, som inden bygrænsen ligger i de sterkt befærdede gader, er udenfor bygrænsen fortsat *paa samme enkle maade langs de meget mindre befærdede landeveie.* Derved har disse baner sparet al jordbygning. De har blot havt at nedlægge sine skinner og bygge sine kraftstationer. Det er paa den vis, at disse baner har kunnet udvikle sig saa raskt, at de nu konkurrerer med dampbanerne og tildels tvinger disse til at gaa over til elektrisk drivkraft.

Det er utvilsomt denne vei, der maa følges ogsaa hos os, vil vi skaffe os her i vort vidstrakte, tyndtbefolkede land et tilfredsstillende moderne kommunikationsnet. Vi faar lade være at bygge „jernbaner“ og nøie os med gode, hurtigløbende „sporveie“.

Hvad forfatterens teori angaaende godstrafiken angaar, er det vanskeligt at se, at den skulde behøve at holde stik. Det maa være muligt overalt istedenfor faa lange godstog at sende flere forholdsvis lette. Og der maa kunne findes en økonomisk ordning for det. Et par fossefald i elven, der driver de tre, fire enkle kraftstationer, som igjen holder igang det enkle sporveis- eller baneanlæg, der følger landeveien op igjennem

dalen — dette maa foreløbig være vort haab om bedre kommunikationer. Men vi lider hos os af en tendens til at slaa for stort paa, naar engang noget skal gjøres. Vi har liden lyst eller evne til at begynde smaat og beskedent og rette os efter de foreliggende forhold. Taler vi om et elektrisk baneanlæg, tænker vi os straks et vældigt stykke arbeide med tunneler og svære jernbroer, med ganske kostbare stationsanlæg og en talrig betjening. Hvad vi *burde* tænke paa, er en anvendelse af den elektriske sporvei uden videre nye jordbygninger, med de allerenkleste stationsanlæg og en mest mulig faatallig betjening. Ad den vei maatte vi hos os i den elektriske bane kunne finde netop det middel til landets sammenknytning, som vi saa saart trænger.

Elizabeth Barrett Browning. — Se *Kringsjaa* VIII.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 25. mai 1897.

Den **græsk-tyrkiske** krig er nu utvilsomt endt. Vaabenstilstand er afsluttet, og stormagterne underhandler paa Grækenlands vegne om fred. Felttogets korte historie bestaar i en ubrudt række af panikartede græske nederlag. Efter det sidste tilbagetog fra Domoko ser det ud til, at den tyrkiske hær vilde havt det i sin magt ganske at knuse den hele græske styrke eller bringe den til kapitulation. Skylden for disse nederlag maa utvilsomt lægges paa den høiere hærledelse. I Grækenland er man tilbøielig til at vælte skylden over paa kronprinsen og kongehuset, hvad der vistnok er temmelig uretfærdigt. Det sandsynlige er vel, at kronprinsen blot har fulgt og udført de ældre høiere stabsofficerers raad.

Imidlertid har Grækenland maattet ydmyge sig tilgavns. Ikke alene maatte det i virkeligheden trygle om stormagternes mellemkomst, og for at opnaa denne tilbagekalde sine tropper fra Kreta; men det maatte ogsaa efter den tyske keisers krav, udtrykkelig udtale, at det ganske og aldeles lægger sin skjæbne i de stormagters hænder, som det nys gjorde berettiget oprør imod. Ja, magten er ofte i øieblikkets liv sterkere end retten.

Fra et ofte velunderrettet hold i Konstantinopel heder det, at Rusland i sin optræden i det kretensiske og græske spørgsmaal har fulgt en bestemt og klar plan, som det har skjult for de andre stormagter, saaledes at disse har hjulpet det at realisere den. Planen var at svække Grækenland for derved at styrke det slaviske element paa Balkanhalvøen, og det slaviske element betyder Ruslands overhøihed. Under fredsforhandlingerne har ogsaa den russiske gesandt foreslaaet, at Grækenland skal blive skyldig *Rusland* den krigskadeserstatning, det vil blive dømt til at betale. Rusland vilde da afskrive summen paa Tyrkiets gjæld til det siden den sidste russisk-tyrkiske krig. Paa denne maade vilde Grækenlands finanser og dermed dets hele tilværelse komme under Ruslands umiddelbare kontrol. Tsaren vilde blive den raadende ikke alene i de slaviske Balkanstater men ogsaa i Athen, og han alene vilde have vundet ved det sidste aars hændelser og bedrifter i Orienten. Om denne plan kan blive gjennemført, er dog tvilsomt.

De **Forenede Staters** chauvinistiske senat har ladet sin forkastelse af voldgiftstraktaten følge af en yderst krigersk resolution angaaende Kuba og Spanien. Resolutionen anerkjender kubanerne som krigførende magt. Den har derfor vakt en svare storm i Madrid, hvor en saadan anerkjendelse muligens vilde blive opfattet som en ikke uvelkommen krigserklæring. Spanien har ruineret sig paa Kuba, og det magter ikke at beseire øen; men dets ære forbyder det at give tabt. En krig med de Forenede Stater vilde vistnok øge ruinen, men den vilde gjøre den mere ærefuld, mere taalbar, og Kubas tab til de Forenede Stater efter en kamp, der bød paa en del militære laurbær, vilde simpelt hen opfattes som en velsignelse. Heldigvis er det ikke senatet, der leder de Forenede Staters udenrigspolitik. Dets resolution er foreløbig blot et værdiløst stykke papir. Om den skal faa værd, afhænger af præsidenten. Han kan, om han vil, kaste den i papirkur-

ven, og dermed er den saga ude. Men han kan ogsaa lade sig lede af den til, hvad han alene har magt til at gjøre, at anerkjende kubanerne som krigførende magt. For øieblikket haaber man, ikke uden grund, at folketinget, repræsentanternes hus ved større sindighed vil afkjøle de hidsige senatorer og forkaste deres resolution, hvorefter præsidenten ganske vist ikke vil tage spor af hensyn til den. — Det er besynderligt, at det netop er Amerikas overhus, der saaledes huser og fostrer brandfaren. Senatets optræden i den senere tid har imidlertid meget sterkt skadet dets anseelse, og det er nu temmelig almindeligt for de større, ledende blade at le ad dets resolutioner, efterat man forgjæves har prøvet at skamme lidt sindighed og sund sans ind i dets medlemmer.

I **Sydafrika** synes det nylig optrækkende uveir foreløbig at have draget forbi, idet præsident Krüger gav England forsikringer om sit venskabelige og loyale sindelag. Undersøgelsen af detaljerne ved dr. Jamesons indfald i Transvaal har nylig ført til oplysninger, der kaster en stærk mistanke paa Chamberlein, den britiske koloniminister, for trods sine forsikringer at have kjendt til planen om overfaldet paa forhaand. Det vil naturligvis blive opklaret. Imidlertid er mistænksomheden netop nu betydelig vaagen.

Den **italienske** førsteminister har i parlamentet erklæret, at der ikke er andet for Italien at gjøre i Afrika end at trække sig ganske tilbage derfra. Skal man forblive, maa nye skatter paalægges, og derfor tør han ikke tage ansvaret. Han foreslaar derfor et gradvist tilbagetog, saaledes at den militære okkupation straks indskrænkes til Massaua alene. Kassala skal overdrages til Ægypten eller englænderne.

— En fisker, Olaf Larssen, skriver fra Finmarken, at han er kommen paa den tanke, at undervandsbaade maatte kunne anvendes til andre og nyttigere formaal end at ødelægge en fiendes skibe, nemlig til videnskabelige studier af havet, dets bund og dets beboere. Han spørger, om ikke en vanlig undervands torpedobaad udrustet med godt elektrisk lys, maatte kunne bidrage betydelig til at øge vor viden om dybets gaader, naar den bemandedes med et par videnskabsmænd istedenfor officerer? En vanlig torpedobaad vilde vistnok ikke være skikket dertil, da den ikke er bygget til at gaa meget dybt; men derimod tør det vel være et forsøg værd, om ikke en undervandsbaad, specielt bygget til at gjøre opdagelser paa dette felt og fast knyttet til et lands videnskabelige udrustning, vilde være en udmerket „kapitalanbringelse“ og gjøre betydelig nytte.

— Af Mrs. Browning sees der faa billeder, der giver beskueren nogen idé om hendes udseende og personlighed. Det lille træsnit som ledsagedes „*Kringsjaas*“ artikler (Bind VIII) om hende, var dobbelt slet, men det eneste da tilgjængelige. Det synes derfor blot retfærdighed, naar „*Kringsjaa*“ idag bringer et nyt billede, der i originalen i det mindste giver et indtryk, der nogenlunde svarer til det, som hendes bøger giver.

— Den finske forfatterinde Minna Canth, af hvem „*Kringsjaas*“ nærværende hefte indeholder en tankevækkende oversættelse ved fru Alma Forsberg, er netop i disse dage død.

Lykkens ideal: Nogen, som du har lyst til at snakke med, fortælle, betro gjemte minder, kjære billeder, aabne dit livs bog for, — og som har lige stor lyst til at høre paa dig.

Teknisk kringsjaa.

— Kunsten at fotografere i farver synes virkelig at være praktisk løst af franskmændene Cassagne og Darsac, hvis opfindelse tidligere er blevet udførlig omtalt i „*Kringsjaa*“. De har nu udført sine forsøg i Wien i nærvær af en høitstaaende autoritet paa dette omraade. Forøvrig finder nu ogsaa andre opfindere og kemikere, at man allerede tidligere har havt antydninger til de nu fundne resultater. Cassagnes proces bestaar væsentlig deri, at hans paa almindelig vis tagne fotografi blot optager de forskjellige farver paa de dele, hvor naturen er tilsvarende farvet. Nu har man tidligere iagttaget, ved den vanlige proces at farve fotografier for haanden, at selv til disse fotografier maa der overalt anvendes en farve, der nogenlunde svarer til naturen, ellers lykkes ikke farvningen. Cassagne har da ved hjælp af sine væsker videre udnyttet denne egenhed.

Forskjellige meddelelser.

— Redaktøren af „*Review of Reviews*“, der allerede har oprettet en spædbarnbørs, tilbyder nu ogsaa sine tjenester som „egteskabsbyraa“. Han bekjendtgjør i sit tidsskrift, at unge ugifte mænd og kvinder, som ønsker at blive gift, naar „de bare finder den rette“, kan henvende sig til ham, og han vil sætte dem i forbindelse med andre unge mænd og kvinder, der har samme længsler. Han foreslaar at oprette „korrespondence-cirkler“ paa tolv medlemmer, seks herrer og seks damer. De skal blot kjende hinanden under numre. Navne og adresser vil blive bevaret ved hovedkontoret, hvor de kan erholdes, naar der bliver alvor i legen. Gjennem denne korrespondence, som skal gaa cirkelen rundt, vil da hvert medlem lære de andre at kjende. Beregningen er, at der snart vil opstaa gjensidige tiltrækninger og sympatier, der ender med, at „hver tager sin“. Liebhabere anmodes i „*Review of Reviews*“ redaktionelt om at sende sin adresse og ansøgning til *Conductor of the „Wedding Ring“* (lederen af egteskabsringen), *Mowbray House, Norfolk street, W. C. London.*

Ny literatur.

Henrik Wergelands skrifter i udvalg. — Første norske folkeudgave. Med indledninger af Carl Nærup. — Olaf Husebys forlag. — Kristiania.

Af denne meget righoldige samling af vor store nationale digters verker er nu tre bind udkomne. Hvert bind kommer blot paa kr. 1.50. Der vil i det hele blive syv bind. Man kan subskribere heftevis — 37 hefter à 25 øre. Her er altsaa en udmerket og billig anledning til at skaffe sig noget af vor literaturs allerbedste og uundværligste. Udgaven anbefales paa det bedste. Wergeland burde jo være i hvert eneste norsk hjem.

Udvalget vil vistnok som regel findes at være gjort med største omhu og den bedste forstaaelse, saaledes at man virkelig faar omtrent alt af Wergelands produktion, der endnu eier værd og inspiration for de mange. En besynderlig undtagelse er dog som tidligere nævnt gjort heri, idet netop digterens hovedverk — *Mennesket* — er udeladt, det verk, han som tyveaarig yngling skrev og paa dødsleiet reviderede og testamenterede sit folk som den dyreste skat, han kunde give det og sin digtersjæls bedste indhold. Af dette merkelige og i verdensliteraturen temmelig enestaaende arbeide, den dag idag bugnende af rige, herlige tanker, perler af livsdigtning og vældig inspiration, idag lettere at forstaa, mere i harmoni med viden og tanker, end i digterens egen tid — af dette arbeide faar vi blot et lidet brudstykke, indledningen. Mig forekommer dette næsten som at give tragedien „Hamlet" med Hamlets rolle strøget.

Mulig er det, at „Mennesket" indeholder tanker, der er saa levende, at de endnu vilde synes at falde ind i dagens strid og kamp, at tage parti — at de paa mange hold endnu den dag idag vilde vække anstød, og samle kamp om sig. Thi saa profetisk var virkelig dette verk skrevet, at det foregreb de forløbne aars udvikling, af dets dengang utopiske tanker og sværmerier angiver den retning, hvori aandsudviklingen i vor tid gaar blandt tidens bedste aander.

Men saa vidt burde vi være komne, at Henrik Wergelands hovedverk nu kunde fremlægges ubeskaaret og at publikum selv fik lov at dømme om de enkelte partiers værd. Mon det gik an i noget andet land at udgive landets største og kjæreste forfatters i nogenlunde fuldstændigt udvalg — og saa udelade netop det verk, hvorved han vilde kjendes og mindes og hvori han lagde al sin sjæl som digter og menneske?

Nei, giv os „Mennesket". Stryg gjerne, hvad der tydeligvis er forældet; men giv os digtet i dets helhed, saaledes at digterens tanke dermed kan sees og hans livsopfatning, som der alene gives underét, klart og fyldigt kan blive kjendt af et folk, der vistnok ved noksaa lidet om den digter og nationale skikkelse, de taler saa let om. Vil ingen anden gjøre det, saa faar „*Kringsjaa*" til. Sandelig om det verk, digteren selv skattede høiest og gav sig mest hen i, skal faa lov til at forblive ukjendt og være omtrent utilgjængeligt i boghandelen. Det er for stor en national skam.

Nordiske tidsskrifter.

Naturen. — No. 4. — *V. Storm:* Om 2 udenfor Trondhjemsfjorden fundne kjæmpeblæksprutter (med 2 fig.); *Hagb. Magnus:* Biogeografien; *G. A. Hansen:* Telegrafering uden traad; *Carl Fred. Kolderup:* Boringer efter Vand i fast fjeld; *Dr. Jaalsch:* Lidt om dyrenes legemstemperatur.

Samtiden. — No. 4. — *Sigurd Ibsen:* Det menneskelige kjønssamkvems urform; professor *Wilhelm Rein:* Social kristendom; *Gerhard Gran:* Biografiske skisser. II. Amalie Skram; *M. Prozor:* Gunnar Heiberg i Paris.

Syn og Segn. — No. 2. — *Vetle Vislie:* Telemarki og Sætisdalen; *Andrew Lang:* Kunsten hjaa villmansfolk; *J. Belsheim:* Nokre ord um Mose-bøkerne; *Per Aasmundstad:* Russlandsreisa; Sigeren viss.

For Kirke og Kultur. — 5te hefte. — *G. Koren:* Fædrelandssalme; *Chr. Bruun:* Kristendom og intelligens; *Einar Aas:* Chr. Benneche: Tilværelsens hemmelighed; *G. L. Tangen:* Hertugingen af Brogli; *Andreas Jynge:* Vaarviser; *Sigv. Skavlan:* Behemot og leviatan i Jobs bog; *Anton E. Schønback:* Om Henrik Ibsen; *Chr. Bruun:* Hellig Olafs dag.

Fridom. — No. 2. — Arne Garborg aa fridomen; *Krapotkin:* Den private foretagsomhed; *Kjøpvare:* Smørklep aa kaffemannen. Eit æventyr.

Ord og Bild. — 4de häftet. — *Fredrik Sundborg:* Om stadsplaner, med särskild hänsyn till svenska förhållanden; *Calla Curman:* En af de få; *Tor Hedberg:* Paa höiden. Dikt; *Gustaf Åsbrink:* I jernvägarnes tiderhvarf; *Gustaf Frøding:* Fredrik på Ransätt; *Hellen Lindgren:* Rudyard Kipling och hans Djungelbok; *E. G. Folckee:* En etsning af A. H. Högg.

Finsk tidsskrift. — Hefte 5. — *Uno Lindelöf:* Det nygrekiska språket; *Karl Willgren:* Nyare finansteorier; *Jac. Ahrenberg:* Såld; *Hugø Pipping:* Hvilken politik bör följas af religionsfrihetens vänner i vårt land? m. m.

Notitser.

— De amerikanske arbeiderforeninger omgaaes med planer om at grunde en kooperativ industri efter stor maalestok.

— For 24 aar siden døde i London George Peabody, der efterlod sig 9½ million kroner til at anvendes til sunde og bekvemme arbeiderboliger, der skulde udleies til en leie, som blot vilde give bankrente af kapitalen. Denne sidste er nu paa forskjellig vis vokset til 22 millioner. Der udleies 11,400 værelser til 19,800 personer. Dødeligheden blandt børn i disse boliger er 4 pct. mindre end gjennemsnittet for London. Dette viser altsaa paa det tydeligste, at tusener af børns og voksnes liv nu gaar tilgrunde, ene og alene fordi de maa leve i usunde boliger og strøg. Det er en skam for vor civilisation.

— Tyske professorer erklærer, at det historiske studium kræver egenskaber, som ingen kvinde besidder. Rigtignok kan f. eks. baade Stockholm og Kjøbenhavn opvise udmærkede kvindelige historikere.

— Der er tale om yderligere befæstningsverker for Paris. Alene grunden til disse vil koste fra 134—193 millioner francs.

— Fra Tokio afseilede nylig 10 familier til en japansk koloni i Mexiko.

Menneskets sande storhed ligger i dets evne til at skabe eller opfatte og dyrke og virkeliggjøre idealer.

J. G. Schurmann, præsident for Cornell universitetet.

„Wer nie sein Brod mit Thränen ass,
Der kennt ihr nicht, Ihr himmlische Mächte.“

Enten man er teist eller ateist, faar man vel som en rent videnskabelig eller erfaringsmæssig iagttagelse erkjende, at verden i det store hele slet ikke er saa galt ordnet endda—hvor ikke vi mennesker har havt magt til at snu op og ned paa naturens orden. Slet ikke saa galt ordnet. Naar ateisten i sin overfladiskhed vrøvler om, at en verden, hvor der er saa megen smerte, sorg, død og grusomhed dog umulig kan være en Guds verk, saa taler han af uvidenhed. Var der ikke smerte, sorg, taarer, sygdom og død i verden, — ja saa, saa var den vist et helvede, og saa var der vel ingen Gud. Thi det allerbedste, det allerlyseste, det som straaler mest af guddom, af uendeligt haab, det er dog vel netop disse „livets mørke sider“. Ikke sandt? *„Wer nie sein Brod mit Thränen ass“* . . . . Havde ikke Göthe ret?

Findes der ikke et sted et eventyr om en konge og dronning, der havde en eneste søn. Og ved barnets vugge ansøgte de alle gode magter om at velsigne barnet og lade sol skinne over dets veie og lykken følge det alle dets dage. Og der kom en prægtig fé flyvende og stod over vuggen foran kongen og dronningen. Og den spurgte dem, hvad de ønskede for barnet, og de gjentog sit ønske. Da formørkedes den gode fés ansigt og hun sagde: „Ved I ogsaa, hvad I beder om? Det, I ønsker, er den frygteligste forbandelse, som Altets Herre nogensinde udslynger. Den udstøder fra hans samfund for evig tid.“ Men kongen og dronningen forstod ikke féens ord og gav ingen agt derpaa. De vidste jo, at lykken er sød og solskinnet varmt og godt. Og de gjentog sin bøn. Og da féen efter gjentagne forsøg ikke kunde faa dem fra deres forsæt, sagde den tilsidst: „Jeg er sendt for at opfylde, hvadhelst I maatte begjære; og om end mit hjerte bløder derved, maa jeg opfylde Eders bøn. Prinsen skal altid vandre i sol og lykke. Alt skal lykkes for ham. Han skal ingen skuffelse kjende, ingen sorg. Taarer skal være ham ukjendte. Sygdom skal ikke plage ham. Og døden skal komme, saaledes at han ikke ser den, ikke frygter den og ikke føler dens braad. Arme prins!“

Og féen var borte; men kongen og dronningen var lykkelige.

Eventyrets rest kan man let tænke sig. Den stakkels prins, der ikke kjendte sorgens bitterhed, lærte heller aldrig sympatiens, mildhedens og kjærlighedens magter at kjende. Digtningens bog var for ham forseglet med syv segl. Han forstod den ikke. De følelser, der skjælver i den, var aldrig vaagnet i ham. Naturen oplod aldrig sin røst i hans øren. Den var blot et malet panorama. Den kunde ikke give af sin trøst, af sine evangelier til den, der ingen trøst og ingen lægedom trængte.

Den evige lykke gjorde ham haard og egoistisk. Han forstod ikke andres sorg. Han blev grusom og tyrannisk. Alle hans ønsker opfyldtes — og de anrettede ødelæggelse om ham, men han kunde ikke angre, fordi han ikke kunde føle det onde, han gjorde; thi da vilde han blevet ulykkelig. Tilsidst kom døden, uden at han anede dens nærhed, saa selv den ikke fik vakt ham af hans egoistiske lyksaligheds dvale, og han gik bort saa lig en djævel, som det er muligt for et menneske at blive.

Er der ikke et saadant eventyr, saa burde der være et. Mange eventyr gaar i samme retning i hvert fald. Det er en gammel erfaring i vor slegt, at sorg, taarer, skuffelser, sygdom, død er livets største velsignelser og de kræfter, der mægtigst udvikler saavel den enkelte som racen.

Kanske er der enkelte iblandt os saa sterke og fuldkomne, at de taaler jevn lykke og medgang uden saa meget som en eneste torn til at prikke i kjødet. Men hvad var der vel blevet af de fleste af os uden de velsignede skuffelser, modgangen, taarerne, fortvilelsen, da vi vred hænderne og ønskede os for evig tilintetgjorte? Du verden, hvor dumme, hvor flade, hvor intetsigende, hvor haardtdømmende, hvor grusomme, hvor lidet seende, hvor fattige paa liv de fleste af os da vilde været!

Det er sandt, hvad saa mange digtere synger, at glæden, den store begivenhed, kjærlighedens vaar kan give nyt syn, kan aabne nye døre til forstaaelse og nydelse i naturens verden, kan øge hundrefold den glæde, et træ, en fjeldknaus, en havvstump giver, kan lægge en dybere farve i græsset, en høiere tone i fuglesangen, mere varme og straaleglans i solskinnet. Thi hvad der sees her i verden, beror jo væsentlig paa hvad slags sjæl der sidder bagom øinene. I den graasten, en af os med en forbandelse sparker tilside, finder en videnskabelig ven et interessant kapitel af landets tilblivelseshistorie og en poetisk ven et vinget digt.

Det er imidlertid ogsaa sikkert, at skuffelsen netop der, hvor vi havde som indsats alle vore haab, er en saadan aabner af døre i naturens riger, en oplader af øine, en beriger af livsmængden i os. Det synes haardt i øieblikket — bliver kanske altid et haardt minde — at se alle de stakkels smaa vingeskudte og mishandlede haab hoppe omkring os i de sidste dødstrækninger. De var jo vor sjæls bedste børn, dens væsentlige indhold. Hvad skal vi mere, naar det er forbi med dem? Hvorfor længer prøve at holde hovedet oppe? Naar der intet mere er at haabe paa eller se frem til? Hvor døden vilde velsignes, kom den i slige stunder! Men den kommer ikke. Vi maa pent se at faa vore døde haab lagt væk, begravede, saa de ikke forpester luften for vore omgivelser i form af klynk og pessimisme. Og saa drager vi os kanske dødstrætte ud i den evig lige vakre natur; kaster os ned under et grantræ og lader det skinne paa vore trætte øine, som det vil.

Med ét farer vi op! Herregud saa smaa vi er, siger vi til os selv. For disse forfængelige haabs skyld har vi glemt hele verdensmiraklet. Fordi livet er gaaet i vranglaas for vor lille person, og vi ikke kan faa den kagebid, vi vilde have, ligger vi her og furter mod Himlens Herre og gjør os selv til narre ved at negte at se al den herligheds mangfoldighed, som staar tilbage.

Thi med ét har vi seet naturen med dybere syn og mere aabent blik. Aldrig var den saa vakker, saa mægtig, saa øm, saa sympatisk.

Der gaar en sus af yrende, mylrende liv gjennem alt. Liv saa uendelig større, rigere, værdigere, betydningsfuldere end det lille læs, der er væltet for os, at vi evner at komme bort fra det og fra os selv, og vi bøier igjen i aanden knæ for Livet, det dybe, det hellige, det vidunderlige, som vi før blot overfladisk forstod, som den kjære skuffelse har gjort os bedre kjendt med, bragt os nærmere. Vi er ligesom blevet budne ind fra kjøkkenet, hvor vi før sad, ind i naturens egen dagligstue, hvor den sidder og taler ganske aabent og frit med os. Og vi er blevet lidt friere fra os selv, kan føle og leve mere med andre, mere uselvisk i det store almenliv.

Fred være med Eder, kjære, døde haab! Maatte ingen forstyrre jert støv! Og velkommen I skuffelser, der betaler saa godt for det, I tager, fristes vi til at sige; men tager atter ordene i os; thi bitter, bitter som al dødens fablede gru er dog skuffelsen, naar den kommer.

Men det er da vel værd at gaa glip af en fattig statsraadstaburet for den vinding at kunne se lidt mere i en birkegren eller i en solskinsdag, eller i det hele føle det store almenliv pulsere om og gjennem sig lidt varmere og sterkere.

Og var der ikke sygdom og død — menneskene kom snart til at æde hinanden af had, ondskab og haardhed. Det er gravene, som gjør livet levbart. Det er sygdommen, som gjør sundheden værd at eie. Det er svaghederne i mennesket, som er den civiliserende kraft. Det er af sorgen og smerten, sympatien vokser frem. Det er døden, som forlener livet dets største dybde og høide, som giver det de herligste haab, som lægger over det den reneste og mest straalende glans. Det er fra graven, kjærligheden selv henter sin mildheds væld og sin ømheds kraft.

Sikkert er det, at alle disse livets „mørke sider" renser livet, øger dets kraft, høiner og forædler det. Det er det uomtvistelige faktum, som ogsaa ateist og pessimist faar bøie sig for, — enhver forklare det, som han kan. Men sæt, at der var *hensigt* og *idé* i dette, at netop *derfor* var alt livets mørke, og at, naar det har øvet sin gjerning, det da faldt bort, opslugtes af lyset, — at sorg og smerte blot var det maskineri, som fuldkommer menneskeheden, og at hvad der ved dem vindes, ikke gaar tabt med døden, men forbliver som netop det varige resultat af dette jordliv . . .

Ja, saa talte alle evangelier sandt, og alle menneskenes fagreste drømme pegte rigtig. Og livet var uendelig helligt og stort, vidunderligt og herligt.

Og naturligvis er det saa. Gaa ud af byen og spørg det grønne græs og den blaa himmel, om det ikke er saa.

Det folk, som tre gange om dagen blot spiser en eneste ret, kan muligens være mildt og tilfreds; men med dets materielle fremgang vil det gaa smaat, og endog dets dyder vil være falske. Idealister og digtere har skildret for os hinduens dyder, fostret under udelukkende ris- og dadelføde, eller beduinens, der er tilfreds med sine dadler. Men under de vakre skildringer finder den nøgterne undersøgelse stadige hungerepidemier og national træghed og stagnation. Det er sikkert, at overflod af et enkelt fødemiddel er ligesaa ødelæggende som mangel og nød. Føden maa varieres. Bladet „*Hospital*", London.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

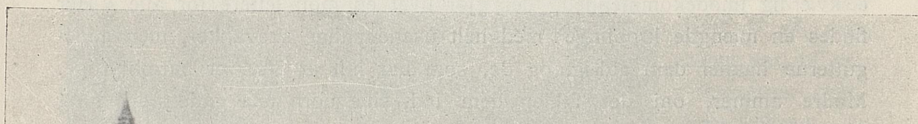
KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 15. JUNI 1897. HEFTE. 11.

Florentinsk gadeliv.

Man reiser, man ser sig lidt om, man er fremmed, hvor man kommer, og hvor man har været, man har mistet endel overflødigt gods i overflødige øiemed, og man kommer hjem og har af et land og et folk et indtryk, som ikke altid er det rigtige.

Ponte vecchio.

Eller man reiser som englænderne, der finder England igjen hvor de kommer, engelsktalende opvartere, engelsk kjøkken, engelsk *library* og *reading circle* og engelske priser. I alle tilfælde er det gaden og gadens

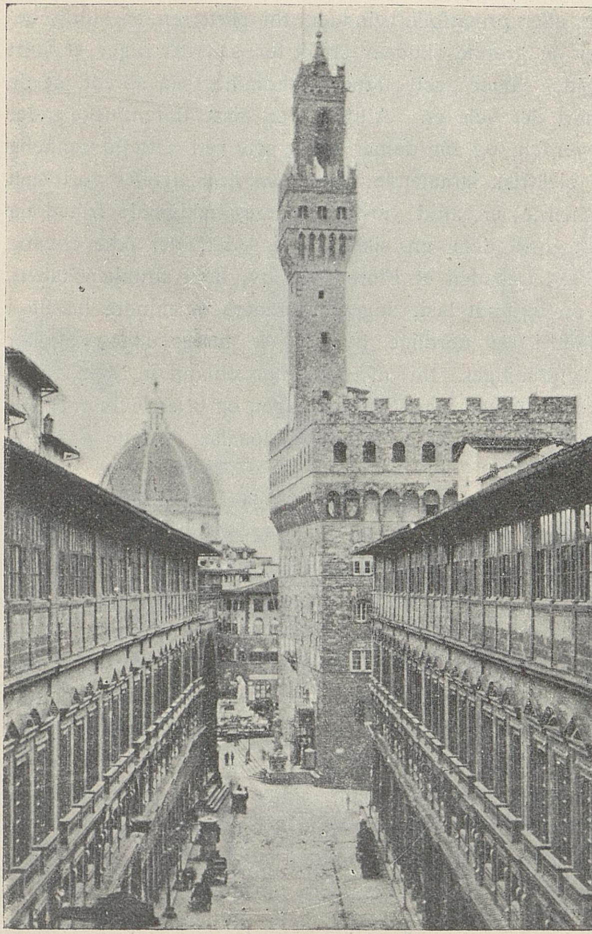
liv og mennesker, ens iagttagelsesomraade begrænses til, men ofte er maaske dette omraade netop det mest interessante, ialfald i et land som Toskana, hvis befolkning er friluftsmennesker, om nogen i verden er det. De bor saagodtsom paa gaden, de har sine butiker og vertshuse halvt ude paa fortauget, og ikke sjelden ser man diligencer og hyrevogne holde an, mens en eller anden smaaborgerfamilie flytter sit middagsbord til siden for at give plads for færdselen. De primitive kjøkkener er ambulerende ind retninger, en barnevogn med en stegeovn, hvor en mand rister pandekage eller koger polenta, snart hist, snart her, hvor efterspørgselen er livligst. Og skrigene af alle dem, som har noget at sælge og de frydelige raab af dem, som har noget at kjøbe for, for ikke at nævne hylene af dem som tigger, fylder byen med en øredøvende glad larm, som overgaar marked og folkefest i de nordlige lande.

Denne race har en lang øvelse i socialt liv. Menneskene har vænnet sig til at omgaaes hverandre uden at stødes med albuerne, og paa den fremmede gjør de indtryk af en stor familie, hvor det bedste forhold raader. De smiler til hverandre paa gaderne, og de viser hvor de kan en elskværdig imødekommenhed, der gjør livet en mon lettere for alle. Her findes en mængde krøblinge med helt usandsynlige skavanker, men gadegutterne haaner dem aldrig, og de, som har lidt at afse, er barmhjertige. Mødre ammer, om det falder dem ind, sine børn paa gadetrappen, og frimodigheden gaar ofte videre, end man andre steder vilde finde det passende; pudsigt nok gaar den haand i haand med et pruderi, som i vort skikkelige land vilde vække latter. Figenbladet dominerer her alle kunstgjenstande, men det henvises til kunstens og museernes verden og har ringe anvendelse i livet.

Og under aaben himmel har dette folk altid levet den bedste og vigtigste del af sit liv; livet indendøre har altid været en biting. Man ser altid i baggrunden af de gamle florentinske portrætter en snip af det straalende landskab med blaa olivenhaver og blomstrende høie, hvide mure og ranke, sortgrønne cypresser. Op til Fiesoles høie terrassehaver flygtede Boccacio med sine venner og veninder fra pestens rædsler, og det var paa de aabne pladse, at de gamle tiders strenge og fromme sjæle hengav sig til bøn og betragtning. Mellem vægge og under tag følte de sig vel beklemte og forsagte.

Denne himmel og sol er heller ikke til at faa tungt sind af. Uveir har aldrig den ufortrødne langmodighed som nordenfor Alperne; der kommer et skybrud, og himlen er igjen den samme høie, næsten usandsynlig blaa hvælving over den lykkelige jord. Det er et fint velvære i at være til som intet andet sted, luften beruser, og der strømmer glade anelser gjennem en fra himmel og jord. Man maa gjøre sig regnskab for disse

indflydelser for at forstaa den toskanske races karakter. Den har været og den er trods alle politiske omskiftelser og alle viderværdigheder, som det nye militære embedsvælde har ført med sig, en lykkelig race og en naiv race. Den fremmede turist, som paa et par dage skal feie sammen indtryk af nogle dusin kirker og adskillige hundre malerier, reiser igjen med endel ubehagelige erindringer om tiggere og fremmedførere og tillader sig en dom over folket paa disse erfaringer. Men tænker man paa at dette land har været et turistland i et halvt tusen aar, vil man forundres over, hvor folket har bevaret sin karakter uforandret. Selv tiggerne er mindre paatrængende her end i mangen fjordbygd paa vort eget vestland, hvor turisttrafiken hurtig og sikkert synes at gjøre det af med de gode primitive seder. Hemmeligheden er vel, at man i den gamle republik har de bedste kulturelle traditioner i Europa, og at befolkningen maaske endnu er en af de mest intelligente og oplyste i verden.

Uffizij.

Man kan iagttage dette f. eks. i et saa betegnende træk som nattelivet paa gaderne. De, der er vant til det retvinklede gadesystem i vore moderne byer, de brede kjørebaner og trottoirer, de elektriske buelamper,

vil kvie sig for at skulle gjennem en florentinsk gade ved nattetid. Her skjærer gaderne hverandre, som de kan, i spidse og stumpe vinkler, de gjør knær eller virrer sig i spiral og ender blindt eller løber ind under lave porthvælv, der stænger lys og luft ude, og de fleste er gyder uden fortauge og vel ligesaa slet oplyste som i Medicæernes dage; der staar intet skin fra butiker eller privatfolks vinduer, thi parterren er aldrig beboet, og i etagerne er de grønne skodder skudt for, saa der ruger et stort mørke i de trange gader, hvor gaslygterne forekommer saa spredt, at de blot pointerer, hvor sort det hele er. Alligevel er disse florentinske gader kanske de sikreste i verden, og for damer er de selv ved nattetid uendelig at foretrække for det elektrisk straalende *Unter den Linden* eller vort eget Karl Johan. Florentinerne er altid høviske; deres ældgamle frihed og stolte traditioner har givet dem en sikkerhed i seder, der ikke engang fornægter sig i mørke. Desuden er Florens en by, hvor drukkenskaben, om den end ikke er en ukjendt last, dog er sjeldnere og mindre hæslig i sine konsekvenser end i de nordlige byer. Her findes ingen og her trænges ingen afholdsforeninger, thi af den unge chiantivin, som er de almindelige borgeres drik, bliver ingen let omtaaget, og brændevinet er for dyrekjøbt til at vinde indgang. Af de haarde toldpaalæg er dette sikkerlig det fornuftigste.

Den fremmede merker ogsaa med tilfredsstillelse, at teatret her hevder forrang for *variléen*, denne blomst paa det moderne kulturbarbari. Florens har otte teatre, hvis repertoire og præstationer for de flestes vedkommende vel hører til den lettere genre, men byen har ingen varité. Dette folk har sans for handling; det elsker optrin og er for naivt og samtidig for kultiveret til at finde nogen glæde ved en chanteuse, hvis stemme er ligesaa utilstrækkelig som hendes dragt. Det er morsomt at sidde i et florentinsk folketeater ikke alene for spillets skyld, men først og fremst for publikums, fordi det morer sig og spiller med. De billigste pladse er ialfald om søndagen besatte en time, før tæppet gaar op, og i ventetiden er det livligt over enhver beskrivelse. Pladsene er simpelthen store trappetrin, hvor man sidder med sine overmænds fødder i nakken; det mere distingverede publikum betaler en halv krone mere og sidder i stolerader paa gulvet. Der serveres ikke som i Tyskland, hvor publikum tyller øl selv under orgelkoncerter. Efterhaanden som tiden nærmer sig og det distingverede publikum fylder gulvet, stiger spændingen, og naar orkestret intonerer, er alle paa sin plads, og der er aandeløs stilhed. Under spillet deltager alle med liv og sjæl, en god replik, en vittighed, en prægtig stemme hilses med øredøvende bifald, ofte sekunderes skuespilleren med et vittigt tilraab, og parerer han med glans, naar jubelen sit toppunkt; en

god improvisator har altid været en populær figur paa den italienske folkescene.

Man slaaes af mangt naivt træk ved denne befolkning. Da prinsen af Neapel med sin gemalinde, Helena af Montenegro, holdt sit indtog her sidst i oktober, var der om aftenen foranstaltet en pragtfuld illumination af kirker og paladser, og et stort fakkeltog drog gjennem alle gader. Istedenfor som i andre lande at anvende almindelige fakler, noget der vilde havt eiendommelig fantastisk virkning i disse trange, middelalderlige gader, havde man lavet til en mængde kulørte lygter og transparenter; det var „arrangeret af en af Italiens største aander“, fortalte en borgermand med patriotisk selvfølelse, og toget blev ogsaa noget af det umuligste, nogen stor aand har faaet istand. I transparent var nemlig stillet vældige billeder, omtrent som vore almindelige skoleplancher, af de mangehaande arter og klasser, som rummes i de tre naturriger. Først kom man bærende med dyreriget, fremstillet i billeder af løver, tigre, pumaer, slanger, sommerfugle, lopper og krybdyr, og derefter gjennemgik plante- og mineralriget

Dante.

den samme skjæbne. Omsider kom billedhuggerkunsten i form af et fad med ler, Børstenbinderhaandverket med et passende emblem og endelig industrien som en veritabel symaskine og et lokomotiv — og hele det lange optogs korte mening var, at alt levende og dødt paa jorden kom i bevægelse over foreningen mellem de to mægtige hoffer, Italiens og Montenegros. Forhaabentlig blir den store aand kronet som *Poeta Laureatus*. Men denne manøvre blev ikke udleet af publikum; den blev betragtet med undren og tiljublet med entusiasme. Dette folk slider livet under et regime, der berøver det brødet, og det slaar sig tiltaals med, ja det jubler til — *circenses*.

Neppe i noget land driver staten udplyndringen af borgerne frækkere end i Italien. I Rusland drives ogsaa udplyndringen, og maaske brutalere, men at dømme efter alt, hvad man hører derfra, ikke systematisk. For ikke at tale om de direkte skatter er toldsatserne paa de nødvendigste forbrugsartikler som lysolier og kolonialvarer mange gange varens værdi, og driver man en lørdag aften gjennem gaderne, ser man systemet i en ny skikkelse.

Der findes næsten i hver gade en liden butik, hvor smaafolk kaster, hvad de kan afse af sine dyrt erhvervede skillinger; det er *lotto*-butikerne. Dette er en officiel institution, en hasardindretning, der sorterer under staten, og som „staten" har profiten af; den synes især paa den fattigste del af befolkningen at øve en magisk tiltrækning. Hver lørdagsaften naar de vindende numre slaaes op i transparent paa lottoforretningens rude, kan man se skarer af fattigfolk strømme til og slæbe sig bort igjen med knust haab. Og formodentlig de samme uge efter uge, maaned efter maaned, aar efter aar. Staten tager sig betalt for den spænding, den ved at sætte i deres elendige tilværelse.

*
* *

Paa alle offentlige pladse, i Uffiziernes Portico og langs Arnoen ser man til enhver tid paa dagen en hoben personer, som øiensynligen ikke har anden beskjæftigelse end at trække luft og iagttage menneskelivet. Hjemme vilde vi kalde dem lazaroner; i den gamle republik tillægges ingen borgere dette nedsættende navn; de er i sin gode ret, de indretter sit liv efter indtægterne, og de trænger sig ikke ind paa nogen. Med et par soldi faar de sin suppe og maccheroni; sin seng reder de paa en eller anden bænk, og den allernødvendigste udgift, til tobak, undgaar de ved at samle cigarstumper paa gaderne. Lykkelige mennesker! De har for sit vedkommende løst det sociale problem, der bringer mange andre til fortvilelse. De er fattigere end de fattigste, men de kjender maaske mindre til fattigdommens aag end mange, der tjener det hundre- og tusendobbelte.

En af dem rakte mod sædvane haanden frem efter en almisse, da jeg en dag passerede, men jeg havde ingen smaamynt og bad ham undskylde til en anden gang. Han blev med et livlig og slog spøgefuldt ud med haanden og sagde: „Fa niente, Signore, fa niente; jeg er netop selv i den samme situation.“

Nede ved Uffizierne gaar der daglig en gammel rank mand, paafaldende tynd i klæderne og med en vældig bulehat flot paa tre haar. Han har begge arme stukket ind under jakken og driver hastig frem og

Misericordia med ligbaare.

tilbage uden at værdige nogen et blik. Hele hans eksteriør tyder paa en bandit ude af profession. Ved hjælp af nogle af kronens sorte skraatobakcigarer indledede jeg en dag bekjendtskabet, og i samtalens løb fik jeg lidt af lazaronlivets filosofi:

— Man kan leve paa to maader, Signore. Man kan arbeide og tjene mange penge, flere penge, en hel hoben penge, men arbeide, arbeide, arbeide og aldrig have tid, Signore, aldrig have tid til at føre et ordnet liv. Altid flere penge for at blive lykkelig, og alligevel aldrig være lykkelig, men altid mere arbeide!

Men man kan ogsaa bestandig tjene mindre, men bestandig faa

mere tid. Mindre vin, mindre bistecca, mindre tobak, men mere tid, mere gode dage, mere frihed, Signore, ja mere frihed!

Nuvel, dette er dovenskabens filosofi, men det befordrer disse menneskers sindsro og gjør dem lykkelige, og det er ogsaa det kontemplative livs filosofi, og mange af disse mennesker er maaske skuen de naturer, der blot trængte andre omgivelser — et kloster, en celle, lidt latin — for at drive det vidt i visdom.

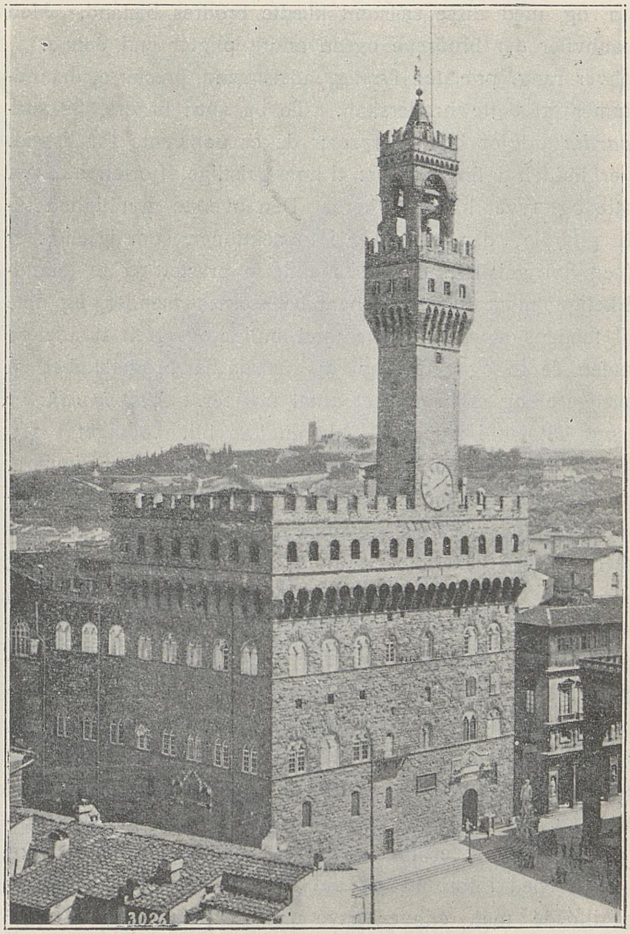
Misericordia=broder.

*Non é più bel mestiere che non aver pensieri**) — i dette ordsprog er denne visdom indbefattet. Men man vilde danne sig en gal forestilling om italienerne og fortrinsvis om florentinerne, om man af saadanne træk sluttede sig til, at de var en indolent race. Maaske er dette folk et af de flittigste, og utallige er de smaa erhvervskilder, hvormed de ubemidlede tjener sit livsophold; i det heletaget er dette et af de omraader, hvor den fremmede har anledning til at beundre de sydlige folks opfindsomhed og praktiske sans, og det er den energi, de udfolder i livskampen og deres lykkelige temperament, der gjør, at armoden her

*) Gives der nogen skjønnere beskjæftigelse end at lade være at tænke?

synes mindre skrækkelig end i de fleste andre lande. Maaske der ogsaa her gjøres mere for at hindre den end noget andet sted, og heri har kirken og kirkelige organisationer en uvurderlig fortjeneste.

Den største og vigtigste af disse organisationer er *Misericordia*-selskabet. Det er stiftet af en florentinsk haandværker og dets forfatning er inspireret af den halvt aristokratiske halvt demokratiske aand, der er eiendommelig for de gamle italienske kommuner. Takket være denne forfatning, har det bevaret sin livskraft gjennem aarhundrernes forløb og arbeider den dag i dag lige virksomt for at lette menneskenes lidelser som for seks hundre aar siden.

Palazzo vecchio.

Ser man efter *Ave Maria* et sterkt fakkelskin mellem de høie huse, er det Misericordia-brødrene, som bærer en død til graven. Træder man nærmere, støder man paa en skare hvidklædte skikkelser med munkehætten trukket ned som en maske for ansigtet; de bærer mellem sig ligkisten og svinger med den fri haand en flammende fakkel; foran dem gaar presten med korset, og efter følger de nærstaaende af den afdøde, sørgeklædte

mænd og kvinder i sort flor, alle med brændende lys. Hele toget gjør et gjengangeragtigt indtryk, og menneskene, som det møder paa sin vei, stanser og blotter sine hoder. Høitiden, sorgen, mystiken — dette dødens følge — har i dette folks fantasi krævet sin ydre, tydelige symbolik, derfor føres ingen død bort, før mørke er faldt over jorden, og derfor sker det under faklers skin og med disse sælsomt klædte brødres bistand. Men som vi skal se, paahviler der brødrene ogsaa andre pligter end denne.

Mænd af enhver rang, prælater, fyrster, adelsmænd, prester og haandværkere er medlemmer af dette broderskab. To og sytti brødre, de saakaldte *Capi di guardia* udgjør hovedkorpset; de er udnævnte for livstid. Disse to og sytti er inddelt i fire klasser: ti høie geistlige, fjorten adelige, tyve prester og otte og tyve haandværkere. Den øverste myndighed tilhører tolv Capi di guardia, der deler sig i to sektioner, som igjen hver for sig bestaar af en høi geistlig, en adelsmand, to prester og to haandværkere. Den virkelige magt ligger i haandværkernes hænder, og hele forfatningen har til tendens at sikre denne mod mulige overgreb af adelige og prælater. Foruden de to og sytti Capi di guardia har broderskabet en talrig mængde tilhængere og et begrænset antal novicer. *Misericordia* er væsentlig religiøs og katolsk i sin aand. Ingen kan blive optaget i det, som ikke har sit rygte ukrænket. Udelukkede er skuespillere, gjøglere, slagtere, skoflikkere, høkere og taskenspillere, og hengiver nogen af broderskabet sig til en af disse leveveie, er han dermed udelukket.

Det kjærlighedsverk, broderskabet har at udføre bestaar i først og fremst at besøge de syge i byen og forstæderne, pleie dem og vaage om nætterne; dernæst maa enhver af brødrene naar og hvor som helst være beredt til at ile forulykkede tilhjælp og bære syge til hospitalerne. To gange hver dag, naar Misericordia's klokke lyder, maa de tjenestgjørende brødre fremstille sig og modtage sine instrukser. Hver afdeling gaar til sit under ledelse af en Capo di guardia, der vaager over, at alt gaar stille, raskt og sømmelig. Den mindste uforsigtighed eller efterladenhed fra en af brødrenes side kan føre til, at han degraderes, thi de, der aspirerer til Capo di guardia-rangen, er indskrevne efter numre fra 1 til 150, og de flyttes op eller ned i forhold til sin iver, udholdenhed og pligttroskab. I bedste tilfælde maa enhver have udstaaet otte aars uafbrudt tjeneste for at blive Capo di guardia. Forøvrigt raader den strengeste lighed mellem brødrene, og det ydre tegn herpaa er den sorte kutte, der nøiagtig er ens for alle; og det er dem foreskrevet altid under tjenesten at have hætten for ansigtet, saa de er ukjendt af alle. Naar en af dem træder ind i et sygeværelse for at vaage, hilser han med et „*Sia lodato Gesu Christo*“, gjør korsets tegn og tager vievandet; og om morgenen, naar han har udført alle de tjenester, som hans kald paalægger ham, gaar

han stilfærdig, som han kom, uden at vente nogen taksigelser. Selvfølgelig er det blot over mænd, brødrene vaager, og ingen kvinde maa forblive i værelset, naar de er tilstede.

De udviser en beundringsværdig forsigtighed og behændighed i at lægge de syge paa baaren og bære den uden at foraarsage det mindste stød. Idet de løfter baaren, siger de: *Iddio gliene renda merito*, og naar de sætter den ned: *Vada in pace*. Det er fra gammelt skik, at de, hvor forholdene kræver det, foranstalter en indsamling til den syge blandt de omstaaende, og naar „Misericordia“ gaar forbi, kaster man ofte mynter fra vinduerne, og naar det er nat, tænder man ild paa papiret, hvori mynten ligger, saa disse falder som smaa flammer ned for de sortklædte mænds fødder.

Piazza della Signoria. — Loggia de'Lanzi.

Endnu den dag i dag er mange adelige medlemmer af Misericordia og udfører i dette kald de aller ydmygeste tjenester. Naar broderskabets klokke lød, forlod storhertugen af Toscana, fortæller man, stilfærdig sit bord og ilede afsted for at stille sig i de tjenestgjørende brødres rækker. Kristendommen, som for protestanterne ikke bestaar i lovens gjerninger, bestaar for disse sydens folk i kjærlighedens, og den fremmede bevæges sært ved at se dens undre.

*
* *

— — Det er paa Piazza di Michel Angelo ved solnedgang. En fin kvelddis breder sig over den gamle by, men Kampanilen og Signoria's taarn løfter sig rankt over alle tage ind i den gyldne luft. Nedover terasserne gror roser, lyserøde roser i overflod, falmende, fuldmodne og tusen endnu i knop; et vindpust fører et drag med sig fra heliotropernes bed, en sød lummer parfume. Over mod nord skinner Fiesoles mure rødt i solnedgangen, og langt ude mod vest og syd tindrer fjeldtoppenes sne.

Pladsen er næsten mennesketom. Et par unge abbater i sorte kjoler og bredbremmede hatte kommer forbi. Skarpe profiler, tynde læber, fine asketiske ansigter med ild af den første ungdom.

Uvilkaarlig tænker man paa de gamle, fornøiede graakutter ude i *Certosa*, der de sidder i sine kjældere og brygger verdens lifligste likør, men lader sig fotografere med vandspande og bibler paa klostergaardens brøndtrappe.

Men man husker ogsaa skikkelser, man har seet nede i florentinske gader, barfodede oldinge, der iler sin vei uden at se sig om til høire eller venstre, munke, i hvem ilden af deres ungdom ikke er slukket.

Solen er nede, og abbaterne er gaaet hjem, og mørke er pludselig faldt over jorden. Nede fra byen straaler alt lysene, og i alle kirker ringer aveklokkerne.

*
* *

Fra en af gyderne, der munder ud ved Santa Croce, lyder fjerne mandoliner. Det er mørkt og øde paa pladsen, hvor Dantestatuen tegner sig hvidt mod de dunkle huse i baggrunden; efterhaanden kommer mandolinerne nærmere, og fra de aabne vinduer bliver man vidne til en natlig dans paa det stille sted. Foran de dansende skrider langsomt tre musikanter over Piazzaen, og parrene svinger efter, og dansen trædes lystig under den gamle digters aandehvide gestalt, indtil musikanterne gaar videre, og mandolinklangen omsider fortaber sig mellem de høie huse.

I disse mennesker er fryden tændt; som de gjerne agerer, saa synger de ved dag og nat — ømme, smeltende arier; og de synger høit, som alene glæden synger.

November 1896. *N. K.*

Jerome — En fattig mand.

(Af Mary E. Wilkins i „*Harper's Weekly*").

X.

Merritt fandt det den næste dag vanskeligt at overbevise saavel Jerome som hans moder om, at de trygt kunde lade ham kjøbe obligationen af dr. Prescott. Moderen var bange for nye pengekomplikationer, som hun aldrig vilde forstaa, før de kom ned over hende og familien som et jordskred. Jerome derimod fik en vag mistanke om, at Merritt nu handlede imod sine egne interesser for at hjælpe dem, og da Merritt fortalte ham, at han vilde ordne med obligationen, som Jerome selv havde foreslaaet — kjøbe birkeholtet og give dem et seksprocents papir for det, saa spurgte gutten mistænksomt og ivrig:

„Men er det rigtigt, sir? — Jeg mener mod Dem selv?"

„Javist er det saa."

„Men doktor Prescott, troede ikke det var godt nok for ham?"

„Aa, doktor Prescott, han vil tjene mere, end jeg bryder mig om, ser du, og saa har han penge til at betale kontant, det har ikke jeg. Det gjør stor forskjel, det, ser du vel?"

Og Jerome troede nok, at han kunde se det. — Moderen gav sig endelig, da sagfører Means sagde, at doktor Prescott agtede at tage farmen for ubetalte renter, medens Merritt vilde lade hende beholde den. Dr. Prescott nikkede sit samtykke til sagførerens oplysning, da de alle var samlet i hendes hus for at forklare hende, hvad der var foregaaet.

„De vil tage gaarden fra os?" udbrød hun. „De, som er saa grundrig, og vi, som ingenting har! Og De, som er en troende kristen og en af kirkens støtter!"

Doktorens ansigt blev skarpere og haardere: „Deres mand skyldte mig et halvt aars renter," sagde han.

„Det er ikke sandt. Han har betalt med ved og arbeide."

„De tager feil; *det* var for lægehjælp og medicin. Jeg ansaa det lige meget i Deres som i min interesse at overtage gaarden, og jeg vilde raade squire Merritt til at gjøre det samme."

„Merritt vil ikke tage gaarden," gjentog sagføreren.

„Godt," sagde Jeromes moder med et underligt stenhaardt ansigt, „jeg forstaar nu og er tilfreds med ordningen."

Det var efter denne scene, at Merritt havde sin ovenfor gjengivne samtale med Jerome. Han fandt begge børn i haven, Jerome arbeidende, Elmira udfrittende broderen. Efterat Merritt havde stillet Jerome tilfreds,

drog han begge børn tæt sammen og lagde en haand om hvers skuldre. „Nu har I ingenting at ængstes for, børn; vær snille, og alting vil gaa bra. Vi skal nok ordne med renterne, og der bliver baade tag over hovedet og lidt i spiskammeret, saalænge I behøver det — vær rolige for det."

Og dermed gav Merritt hver af dem en liden oprystning for at skjule sin egen opvældende følelse af ømhed og medlidenhed og et par taarer, som satte sig i øievigene. Og saa lagde han afsted nedover jordet mod sit eget hjem, leende over børnenes forbauselse over den halvt haardhændte behandling.

Elmira saa efter ham. „Er ikke han snild," hviskede hun. Jerome stod skjælvende over hele legemet og bleg som sne og stirrede paa et fodmerke i jorden efter squiren. Da Elmira var gaaet, kastede han sig ned paa bakken og kyssede det og græd hede, brændende taarer af taknemmelighed og tilbedelse.

XI.

De lange slidsomme aar, som nu fulgte for Jerome, hans moder og søster, behøver vi ikke at følge i detalj. Merritt blev overrasket nok, da han mod al forventning efter det første halvaars udgang fik sine renter betalt fuldt ud. Han følte sig som en skurk og kjæltring ved at maatte modtage en hel pose med kobber- og smaa sølvmynter, som de tre mennesker havde samlet ved at sulte sig selv og arbeide sent og tidlig. Moder og datter flettede matter og bandt sko, og Jerome syede ogsaa sko, naar han ikke havde udearbeide. Merritt forsøgte at faa Mrs. Edwards til at tage pengene tilbage; men høist fornærmet afviste den stolte kone tilbudet.

I begyndelsen syede de sko for landhandleren; men saa paadrog Jerome sig en dag landhandlerens vrede ved at prygle hans lidt ældre søn, fordi denne havde gjort nar af Jeromes gamle og efter faderen arvede klæder. Landhandlerens faderkjærlighed gav sig udslag i, at han ikke mere vilde lade Edwards-familien sy for sig. Men i denne nød kom onkelen Ozias Lamb dem tilhjælp. Han tog ogsaa hjem sko fra landhandleren, og herefter vilde han tage mere arbeide under paaskud af, at hans kone og søn hjalp ham mere end før, og saa kunde Jerome komme over, efterat det var blevet mørkt og hente saa meget arbeide, han kunde klare, hos ham. „Løgn er den retfærdiges eneste frelse i denne verden," sagde Ozias.

Ikke alene blev renterne jevnt betalte; men det lykkedes ogsaa familien at faa selve gjælden noget reduceret, og eftersom Jerome voksede til, tjente han mere, saaledes at de efter en tid sad i forholdsvis rimelige

omstændigheder, om end fremdeles det yderste slid dag ud og dag ind maatte til for at skaffe det nødvendige. Men de havde baade mad og klæder.

Et tilfælde bragte Jerome som ung mand til at begynde at studere medicin paa egen haand ved hjælp af de bøger, han kunde skaffe sig. Jack Noges hjalp ham ogsaa lidt, lærte ham at spjelke en brudt arm og mange andre kunster, som Noges forstod vel saa godt som doktor Prescott selv.

Hvad der bragte Jerome paa denne tanke, var dr. Prescotts blodsugeri. Han vilde intetsteds gaa uden god betaling, helst i forskrivninger eller obligationer, som han siden kunde benytte til i en haard stund at „tage pantet“. En lidt alvorligere sygdom var derfor en fattig, stræysom farmers ruin; og følgen var, at folk gruede for at sende bud efter ham og undgik det i det længste. I et enkelt tilfælde var manden selv syg; men forbød hustruen at sende bud efter doktoren, fordi han ikke kunde betale kontant og frygtede at komme i dybere gjæld, end han allerede var. Hustruen vidste hverken ud eller ind og var halvt vanvittig af fortvilelse og raadløshed, da Jerome tilfældigvis kom ind der. Han brugte alle moderens husraad og sad hos manden som sygepasser, og enten det var den givne medicins skyld, eller sygdommen, gav sig af sig selv, manden kom sig.

Da var det, at Jerome kjøbte sine første „doktorbøger“. Og siden havde han hjulpet mange, men han tog aldrig noget for sin hjælp og gik blot til dem, som intet havde at betale med.

Der er kun en enkelt tildragelse fra disse aar, som det her er nødvendigt i korthed at omtale. Det var en aften lige før kommunevalgene, at landhandlerens butik var ganske fuld af ivrig samtalende mænd. Endog sagfører Means, oberst Lamson, dr. Prescott og presten, som ellers ikke færdedes der, var denne aften traadt ind for at føle lidt paa stemningen. Fattigbudgettet vakte en livlig diskussion; Samuel Bassett var især ivrig i at beklage sig over den stadig voksende fattigskat, som han mente snart vilde tvinge ham til at forlade bygden for at slippe selv at blive rent udarmet. Dr. Prescott var ikke enig heri. Han citerede den hellige skrift: „De fattige skal I altid have iblandt Eder,“ og mente, at enhver mand med glæde maatte give sin skilling til de fattige „for Herrens skyld“.

Saa for Ozias Lamb op; alle de oprørske aander i ham slap løs den kvæld. Han talte sig hed imod de rige, som efter hans mening var skyld i al fattigdom og elendighed. Det er den glubske egoisme i menneskenaturen, som gjør, at den, som har faaet evne eller leilighed til at tage mere end de andre, han tager og tager og faar aldrig nok. Og saa samles al rigdommen, som skulde gaa rundt til alle menneskenes børn, paa enkelte hænder. De har mere, end de med sin bedste vilje

kan gjøre brug af, og det *mere* er akkurat, hvad de tusen fattige skulde have levet af. Fordi en har for meget, maa ti yndre have for lidet. — „Det eneste hjælpemiddel," sagde Ozias, „det er at dele paany bordet rundt, lige portioner til alle."

„Og tør jeg spørge Mr, Lamb, hvorlænge han tror den lige fordeling vilde staa ved magt," sagde dr. Prescott rolig og alvorlig.

„Naar hensyn tages til glubskheden hos dem, som før havde været rige, og til rundhaandetheden hos dem, som før havde været fattige, saa tænker jeg vi kan sige 13¼ time," sagde skomageren. „Der turde findes dem, som holdt paa sit over natten, men det blev vistnok undtagelsen."

„Og hvad skulde der saa gjøres?" spurgte doktoren.

„Dele paany igjen, doktor."

Alle mand lo, og doktor Prescott lagde høitidelig ud om, hvorledes en kommunal fattigpleie, som samler alle de fattige underét paa en fattiggaard, hvor de underholdes ved borgernes frivillig betalte selvbeskatning, er den ideale løsning af fattigpleieproblemet.

„Og det kalder I barmhjertighed og at give i Herrens navn," udbrød Ozias, „det er ikke barmhjertighed; jeg skal sige Eder, hvad det er; det er at skyve de fattige ud af Eders templer, ned fra Eders trapper, bort fra Eders døre og gader, saa Eders purpur og linned slipper at blive berørt af fattigdommens filler og elendighed. Det er et slags renovationsvæsen for bortskaffelse af fattige — fra jer synskreds, til et sted langt væk, hvor I er kvit dem for en rigtig billig penge. Det er jert fattigvæsen, godtfolk! Den rige mand i skriften var en torsk; han skulde oprettet en fattiggaard og kommunal fattigpleie, saa havde han sluppet at have Lazarus hængende rundt sine døre for at æde smulerne fra hans bord, saa var han ikke kommen i parabelen og *kanske* ikke til helvede heller. Aa ja, da; kommunal fattigpleie og fattighus er en stor ting — for de velstaaende. — — — — Og det kalder I at *give.*"

„Let nok at give ord," sagde Samuel Bassett grættent. „Let nok at snakke. Men jeg vædder, hvad det skal være paa, at der er ikke én blandt Eder, som vilde give sine penge bort, om han havde nogen. Ikke én, godtfolk."

„Jeg vilde," slap det ud af Jerome, hvis sind, som hele hans liv havde prøvet og ruget over fattigdommens elendighed, var blevet vakt til voldsom bevægelse ved onkelens ord.

„Du gav hver skilling bort, om du pludselig fik en stor formue."

„Ja."

„Javist, ja. Hver dollar, ikke sandt?"

„Hver dollar." (Forts.).

For rigmænd:
hvorledes og hvortil de skal give.

(Efter George Iles i „*Century*“).

At være rig er misundelsesværdigt, fordi man da med den største lethed kan gjøre sine medmennesker overordentlig store tjenester. Det nytter lidet for os skrivende mennesker at foreslaa reformer og nye ting, at pege paa veie til at gjøre livet lysere og rigere. Det koster altsammen penge, og vi har ingen. Vi kan derfor vedblive at skrive og tale om vakre muligheder til dommedag, uden at et eneste praktisk fremskridt bliver gjort, med mindre vore rigmænd bliver gjenstand for en ny pinsemæssig „udgydelse af den hellig aand“ og kommer os tilhjælp. Det offentlige vil neppe kunne ventes at gjøre det nødvendige. Det offentlige er en tung maskine at bevæge og særlig vanskelig at faa ind i nye spor. Desuden er kravene saa mange, at skatteyderne vilde protestere mod at lægge dem alle over paa det offentlige.

Under disse omstændigheder har rigmænd en storslagen og lokkende opgave. Det staar i deres magt at omskabe hele vort land paa et snes aar. Sæt f. eks., at en rigmand gav sin hjembygd et bibliotek med bygning. Det vilde friste flere til at give. Snart vilde vakre, bekvemme biblioteker — kulturtempler — med læseværelser udgjøre de mest iøinefaldende bygninger i en række af byer og bygder. Og saa vilde det offentlige blive tvunget til at træde til og skaffe biblioteker ogsaa der, hvor det private ædelmod ikke havde rukket frem. Lad saa andre rigmænd oprette høiskoler og underafdelinger af universitetet paa forskjellige kanter. Der er bleven talt om en art mere folkeligt universitet (noget i lighed med de amerikanske colleges) beliggende *paa landet*. Det vilde vist være en udmerket idé. Lad endnu andre rigmænd give til universitet og teknisk høiskole, til oprettelse af nye lærestole, udvidelse af samlinger osv.

Stortinget kunde jo sende et par rigmænd paa stipendiereise til Amerika for der at studere og afgive rapport om, „hvad der kan gjøres for et land ved dets rigmænd.“ De vilde finde meget lærerigt. I den lille stat Massaschusetts f. eks., som blot har Norges folkemængde, har rigmænd alene til fri kommunebiblioteker (under offentlig kontrol) foræret i *kontanter* 30 millioner kroner. Dertil kommer omtrent 100 altid vakre og bekvemme og ofte store og kostbare *bygninger* foruden foræringer af bøger og hele samlinger.

Dette er dog blot smaasager mod de gaver, som har tilflydt universiteter, tekniske skoler, laboratorier, hospitaler, observatorier, kunst-

galerier osv., og de større byers kommunebiblioteker. I byen New York alene er der 20—30 millioner foræret til offentlige bogsamlinger; i Chicago omtrent den samme sum; Andrew Carnegie, mangemillionæren og eieren af de store Carnegie staalverker, har alene givet betydelig større summer til biblioteker rundt om i hans stat Pennsylvanien. Johns Hopkins universitetet i Baltimore blev af en enkelt mand skjænket 13 millioner kroner. Det nye Chicago-universitet har tilsammen i frivillige gaver faaet 50 millioner.

I 1865 grundedes Cornell universitetet i New York stat. En enkelt mand gav 2 millioner paa ét bræt. Nationalregjeringen gav land, som har indbragt 18 millioner, og endelig har private givet 10 millioner til.

Da Columbia universitetet i New York nylig fandt det heldigst at flytte den hele institution, bad det sine sønner og venner om 15 millioner kroner til nye bygninger. Det har faaet dem.

Foruden universiteterne har Amerika en række uddannelsesanstalter med første klasses udrustning i enhver henseende, men hvor der udelukkende lægges an paa en for det praktiske liv afpasset opdragelse. De er hele universiteter i størrelse, store bygningskomplekser med prægtige foredragshaller, laboratorier og verksteder. Her kan en ung gut lære at blive en praktisk ingeniør, en flink haandværker, en dygtig kjøbmand, og gjennem det alt gaar der en for livet passende etisk opdragelse og en almindelig udvikling af aand og hjerte. Man glemmer ikke her over det rene brødstudium de studier, der blot giver aandens brød. Snedkerne maa følge kurser i literatur af førsterangs lærere og foredragsholdere. De maa undertiden lægge høvlen tilside for at lytte til Gøthe eller Carlyle.

I Brooklyn har man en saadan institution, Pratt Institute, med en egen kapital paa 15 millioner. I Philadelphia og andre storbyer er der ogsaa rigt udrustede læreanstalter af denne art, oprettede ved frivillige gaver.

For hospitaler og medicinske uddannelsesanstalter har ogsaa private gjort meget. Girards hjem ag uddannelsesanstalt for forældreløse børn i Philadelphia eier 55 millioner kroner, der er kommet ind ved frivillige gaver, det meste fra en enkelt mand. Johns Hopkins hospital i Baltimore fik af sin grundlægger paa et bræt lidt over 12 millioner. Hospitalet er tilknyttet Johns Hopkins universitetets medicinske fakultet. Til dette gav kvinder ved subskription 2 millioner kroner mod, at kvindelige studenter skulde i et og alt sidestilles med mandlige. Et hospital for frugtsommelige kvinder i New York har netop af en enkeltmand modtaget 4 millioner.

Andre rigmænd har givet hundre tusener og millioner til institutioner for originalt videnskabeligt arbeide. Saaledes er en række store observatorier bygget ved milliongaver fra enkeltmænd. Laboratorierne ved universiteterne er blevet berigede med store fond. Specielle professorater — som i sociologi — er oprettede ved gaver. Ved Clark universitetet i

Massachusetts er ved en interesseret rigmands gaver det første fuldstændige psykologiske laboratorium blevet oprettet. Den rette mand fandtes til at forestaa det, — et geni paa sit felt —, saaledes at laboratoriet allerede har værdifulde resultater at opvise. „*Kringsjaa*" har allerede indeholdt et par artikler af laboratoriets chef Stanley Hall.

Paa alle omraader har det vist sig, at naar èn gaar i spidsen og giver en større sum, saa følger snart andre efter. Pratt institutet i Brooklyn er blevet efterlignet i Philadelphia og Chicago. I den sidste by gav en enkeltmand 12 millioner dertil, men lod det anlægge udenfor byen, i en landsby. En anden Chicagoboer gav nylig 7½ millioner til oprettelse af en anden beslegtet, men noget forskjellig institution. En tredie Chicagoboer gav ogsaa ganske nylig 4 millioner til et museum i en af byens parker.

Rigmænd knytter ofte yderst gavnlige betingelser til sine gaver. Saaledes er det meget almindeligt at forære en kommune en vakker bibliotekbygning paa betingelse af, at komunen anskaffer en god bogsamling og vedligeholder det hele som et frit bibliotek med læsesale. Andre giver en vis sum paa betingelse af, at der fra andre hold skaffes lignende beløb. Saaledes lovede ifjor John D. Rockefeller, som allerede har givet Chicago universitet ca. 27 millioner kroner, 7½ million til paa betingelse af, at andre inden aar 1900 giver en lignende sum. Af denne er allerede noget over 4 millioner indkommet.

En nordstatsmand gav 7½ millioner til sydstaternes skolevæsen. En anden fulgte straks efter med 4 millioner.

En New-Yorker giver hvert aar 60,000 kroner til universitetsuddannelse for elever i de offentlige skoler, som viser talent, men ikke paa anden maade vilde kunne fortsætte sin uddannelse.

Endnu andre har givet til fri koncerthaller, til parkanlæg, legepladse, til afholdelse af koncerter i det frie, til museer, kunstgalerier, til fri dampskibsudflugter i den varme aarstid, til frit isvand osv. i det uendelige.

Anonyme gaver op i millionerne er ogsaa meget hyppige. Et enkelt universitet har erholdt over 4 millioner fra anonyme givere. Det medicinske fakultet fik over en million fra en „ven". En bygning opførtes til en pris af ¾ million af en anden anonym „ven". Og en bibliotekbygning til en pris af over 2 millioner, ogsaa som gave fra en anonym „ven", er nu under opførelse.

Her er blot valgt en *liden del* af de større tal iflæng. De store rigmænds gavmildhed og *public spirit* efterlignes imidlertid af de mindre. Der gives overalt. Der er neppe den landsby, som ikke stadig modtager gaver. Et aar er det kirkeklokke fra et par gamle damer, et andet aar et større fond til vedligeholdelse af ekstra gode veie, et tredie aar en mindre sum til bibliotekets forøgelse, til opførelse af en musikpavillon,

anlæg af en park, opførelse af et udsigtstaarn eller lignende. Der hersker og har hersket i slegtled en formelig give-feber blandt den hele nation. Vi faar haabe, at feberen er smitsom, og at de transatlantiske dampere fører gavmildheds-bacillerne over til os.

Selvfølgelig har ikke vi lignende summer at øse af — og behøver dem heller ikke. Men det er sikkert, at fik vore rigere og velstaaende familier give-feberen, saa blev der penge nok ogsaa i vort land til en række af saart tiltrængte institutioner — og saa blev der ikke bare *talt* om fremgang i vort samfundsliv, men der *blev* rask fremgang.

Som samfundet nu er, har rigmændene virkelig en moralsk pligt til at give i større maalestok. Fremgang eller stilstand afhænger deraf. Og de har ogsaa den glimrende leilighed til at kunne vinde sit folks baade agtelse og kjærlighed og til at kunne gaa bort med bevidstheden om virkelig at have udrettet noget til at gjøre livet lysere, rigere og bedre for deres medborgere. Det er vistnok en prægtig støttestav gjennem „Dødens skyggedal".

En del fænomener i de senere aar tyder paa, at give-feberen virkelig har begyndt at optræde sporadisk ogsaa hos os og muligens vil blive epidemisk. Vi faar haabe det.

Vor forfatter i „*Century*" drager imidlertid en del læresætninger ud af Amerikas erfaring paa dette omraade, og disse læresætninger kan det være værd at aftrykke til vore egne fremtidige giveres veiledning.

1. Giv, medens du lever. Vent ikke, til du er død. Den gave, som gives i et testamente, som døden fravrister dig, som gives, naar du ikke længer selv kan bruge pengene, den har ikke særlig stor moralsk værdi. Og dertil kommer, at testamentariske gaver har du ingen sikkerhed for at faa anvendt ganske efter ønske. Bedst at give, medens du lever, og selv tilse gavens anvendelse.

2. Giv samlet og til en og samme ting, saaledes at det forslaar noget. Kan du ikke give nok til at sætte en ny institution ordentlig paa fode, saa giv heller til udvidelse eller berigelse af en bestaaende institution.

3. Søg ved din gave at opmuntre andre til at følge efter. Knyt gjerne betingelser til den om, at en lignende sum maa skaffes tilveie fra andet hold.

4. Giv til nyttige øiemed og til saadanne, som der er liden eller ingen udsigt til foreløbig at faa det offentlige til at tage sig af ordentlig og hurtig. Istedenfor en vakker glasrude til kirken giv en sum til begavede fattige børns videre opdragelse. Istedenfor et kostbart monument paa kirkegaarden giv en sum i et bestemt øiemed til et hospital.

5. Gaa om i land og by og se, hvad der trænges mest.

6. Giv mest muligt.

Den kinesiske kvinde.

(Efter Maurice Courant i „*Revue des deux Mondes*").

I.

Naar talen er om den kinesiske kvinde og hendes stilling i samfundet, maa det stadig holdes for øie, at Kina er *familjernes* land. Mer end noget andet steds er der familjen den faste grundsten, hvorpaa samfundsbygningen reises. Kinas love er familjelove, dets guder familjeguder. Og for dets kvinder gjælder det særlig, at hele deres opdragelse har til maal at udvikle dem, ikke til selvstændige personligheder, men til familjemedlemmer; den rolle, de spiller inden familjens grænser, er den karakteristiske; de kvinder, hvis liv af en eller anden grund føres udenfor disse grænser, har forfeilet sin bestemmelse.

Vil man studere den kinesiske kvinde, lønner det sig derfor bedst at studere hende i de samfundsklasser, der evner at forme sit familjeliv overensstemmende med nationens moralske og religiøse krav. Altsaa hos *de rige.*

Naar vi i det følgende skal forsøge at tegne en velstaaende kineserindes liv fra vuggen til graven, vil vi imidlertid paa forhaand minde om, at Kina er intet „land", som Tyskland eller Frankrige, snarere en verdensdel som Europa, med 300 millioner indbyggere, at det strækker sig fra den varme zone helt op til Mongoliets snemarker, og at det er beboet af en mængde forskjellige racer. Derfor kan enkelte træk i dette billede afvige fra, hvad der maatte være kjendt om Kina, men de store hovedlinjer vil passe paa kvindernes liv i alle dele af det himmelske rige.

* * *

Med megen glæde bliver budskabet om en piges fødsel ikke modtaget af familjen, særlig hvis barnet er det første, eller hvis moderen hidindtil kun har født døtre. Den kinesiske fader kræver *sønner,* ikke bare forat slegten skal fortsættes, men ogsaa af religiøse grunde: for at hans forfædre, der nu er familjens guder, kan faa de ofre, de lever af og glædes ved i dødsriget, og for at hans egen sjæl med tiden kan leve og glædes. Disse ofringer kan kun foretages af mandlige efterkommere, og den mand, der ikke avler en søn, han røver sine forfædres sjæle deres mad og drikke, de bliver nødt til at flakke om som spøgelser og pine de levende, og selv gaar han samme skjæbne imøde. Har familjen imidlertid nok af sønner, bliver datteren ogsaa modtaget med venlighed, døtrene har jo ogsaa sin betydning i verdenshusholdningen; ja selv om hun aldeles

ikke er velkommen, bliver hun dog ikke nuomstunder „udsat“ paa landeveien som i gamle dage, men passet og stellet godt med.

Bedstemoderen giver den lille navn, et foreløbigt kjælenavn, ofte hentet fra den første den bedste gjenstand, den gamles blik falder paa: „Gyldensky“, „Hvide blomst“ eller lignende; en maaned efter barnets fødsel ofrer moderen røgelse til gudinden Koan yin, og barnet næres ved sin moders bryst, eller ved de andre kvinders. Husets mange smaabørn faar melk i flæng af den kvindeflok, der hører til en stor kinesisk familje, snart af den ene, snart af den anden. Melk fra dyr benyttes derimod aldrig til børnene, ingen kineser vil paa den maade knytte „familjebaand“ med en ko eller en gjed.

Klædt i lyse stoffe, med sjeldne stene som amuletter om sin hals, løber „Hvide blomst“ og „Gyldensky“ omkring i de smaa pavilloner og de sirlige haver, der omgiver hvert kinesisk hus. Denne første barndom er i Kina mer sollys end noget andet steds i verden, de smaa faar boltre sig, som de vil, „den første opdragelse“ er der ingen, som bryder sig om, det ligger ikke for de sorgløse kinesere at plage smaabørn med lydighed og den slags. Det eneste, smaagutter og smaapiger maa indøve i den tid, er de vigtige næsegruse hilsener, som den kinesiske etikette lægger saa stor vegt paa.

Ved 6—7 aars alderen træder den lille pige ind i en ny periode af sit liv. Hun skilles fra friluftslege og støi med brødre og fættere og lukkes inde bag kvindeafdelingens vægge, og hendes barndoms kjælenavn byttes med et „skolenavn“, der indeholder en smigrende sammenligning eller en literær allusion. I de første aar benytter alle dette navn, senere faar blot fader, moder, bedsteforældre og lærere udtale det; for alle andre er den unge pige nu frøken Li eller Tchang. I denne periode begynder et for den unge kineserinde saare vigtigt arbeide: hendes fødder skal „formes“, gives den forbløffende nøddeskalfaçon, vi alle kjender; de æltes og masseres og snøres med lærredsstrimler og faar tilsidst den ideale form, der tvinger kineserinderne til at trippe paa spidsen af stortaaen. Hvoraf denne skik er opstaaet, er vanskeligt at sige. Man mente engang, den havde sin grund i skinsyge egtemænds ængstelighed, en kvinde med dukkefødder gik ikke paa gale veie, fordi hun i det hele gik saa lidet som muligt. Denne forklaring slaar neppe til. De kinesiske kvinder gaar nemlig forholdsvis let trods sine ødelagte fødder, tjenestepigerne arbeider og bærer tunge byrder, mens de balancerer afsted paa sine nøddeskaller, med en gratie, som er alt andet end yndig i europæeres øine, men som synes de indfødte en nydelse at beskue. Snarere maa man tro, at skikken bevares, fordi de smaa fødder tiltaler kinesernes, ikke bare estetiske, men rent sanselige følelse, et psykologisk fænomen, der er uforstaaeligt for

fremmede. Sikkert er det, at det regnes for uanstændigt at tale om damernes fødder, og den kristne kineser skrifter med ruelse, at han har kastet sine øine paa dem.

Samtidig med at den lille piges fødder „dannes“, dannes ogsaa hendes aand efter ringe leilighed. I Kina foregaar al kvindeundervisnig inden hjemmets vægge, pigeskoler eksisterer ikke. Faderen eller moderen lærer den lille pige at male et par bogstaver, stundom bryder man sig ikke om det engang. Dog maa det tilføies, at i de rigeste familjer holdes huslærere, som beskjæftiger sig en smule med pigebørnenes undervisning i de timer, gutterne ikke lægger beslag paa deres tid. I Kanton findes ogsaa lærerinder, som gaar fra hus til hus og underviser i læsning, skrivning, musik, tegning, poesi og broderi. Almindeligst er det dog, at smaapigernes daglige undervisning indskrænkes til, at de pugger udenad de skolebøger, gutterne benytter indtil 12-aars alderen. Dermed er den ting færdig. Om undervisning i religion er der ikke tale, men pigerne er tilstede, naar der ofres til husguderne, følger stundom sin moder til templer eller hellige grave, det er for en kinesisk pige religionsundervisning nok; thi Kinas religion bestaar jo kun af en række rituelle ceremonier, som intet har med tro eller moral at bestille (?). Til dette kommer saa, at pigebørnene daglig ser paa og deltager i husets gjerning, er tilstede ved visitter, og saaledes lærer de ad praktisk vei alt det, der er nødvendigt for det liv, de skal føre, husstel, ritus og fremforalt den formalistiske etikette, der er ligesom rygraden i Kinas selskabelige liv.

Dette er den rige kineserindes opdragelse, unegtelig noget mager.

At unge glædespiger tager undervisning i dans og strengespil, og endogsaa i at gjøre vers, hører ikke hid, og man træffer heller ikke ofte denne type; men den unge rige kineserinde, som dyrker poesi og spiller paa lut, og som enkelte „kinesiske“ romaner har præsenteret for Europas læsere, hun eksisterer simpelthen ikke.

Denne mangelfulde kvindelige opdragelse sætter kvinden dobbelt lavt i Kina, hvor mændene kun synes at leve for at lære, hvor øget kundskab og heldige eksaminer jo er den eneste vei til rang og ære. Men kineserne kræver aldeles ikke, at deres kvinder skal være tænkende selvstændige væsener, de kræver yndige legetøier og mødre for sine børn, hvad der er over dette, er af det onde.

II.

Ved tolvaarsalderen, naar den unge piges kundskaber er blevet tilstrækkelig store i alle de ting, der tjener til at vinde hende en mands behag, og hendes fødder saa smaa, at de kan tænde hver kinesers liden-

skab, kommer egteskabet paa tale; og giftermaalet er, som man vil forstaa, i Kina om muligt endnu vigtigere end i Europa.

I hvert distrikt findes egteskabsstiftere, mest af hunkjøn; til dem henvender man sig, de kjender alle de passende partier paa markedet, gjennem dem underhandler familjerne, gjennem dem afsluttes forlovelseskontrakterne, mundtlig eller skriftlig, om de to angjældendes mening spørger ingen, de to behøver ikke at kjende hinanden, ofte ser de hinanden for første gang, *efterat* forlovelsen er bragt i orden. Thi forlovelsen er en pagt, ikke mellem to personer, men mellem to familjer, og det har hændt, at om en af de to forlovede døde før brylluppet, adopterede vedkommende familje et barn, og kontrakten ansaaes lige bindende. Disse forlovelser afsluttes oftest et par maaneder før brylluppet, men de ordnes stundom, medens de angjældende endnu ligger i vuggen, ja, det hænder, at to venskabelige familjer forlover sine endnu ufødte børn, selvfølgelig under forudsætning af fornøden kjønsforskjel.

Dette, at egteskabet er til for familjernes, ikke for personernes skyld, viser sig ogsaa i det merkelige fænomen: egteskabet efter døden. Er to unge mennesker, som *kunde* have giftet sig med hinanden, døde ugift, graver man den unge piges lig op og begraver det igjen ved den unge mands side, foran ligkisten bæres en rød fane, „for at vise hans sjæl vei" — „saa forenes de døde ben, da de levende legemer ikke kunde forenes, og de er ikke mer alene i graven," siger kineserne, og hvad der er det vigtigste: de to familjer betragtes som indgiftede i hinanden. Stundom giftes unge piger bort, uden at det ændrer det ringeste i deres liv, de opholder sig fremdeles i sine forældres hus eller indtræder som nonner i et Buddha-kloster, men giftermaalet ansees for fuldgyldigt alligevel.

Er forlovelsen ordnet til hovedpersonernes tilfredshed, og har stjernerne intet at indvende mod egteskabet; horoskopstillerne har nemlig et vigtigt ord med i laget, saa fastsætter astrologerne bryllupsdagen, og brylluppet gaar for sig med ofre til forfædre, gaver og fester. Derefter drager bruden ind i brudgommens hjem, den unge pige er blevet en ung kone og maa for det første finde sig i en meget pinefuld udstilling for sine nye slegtninge. Ind i huset tager indbudne og naboer, uvedkommende mennesker, tilfældige spaserende, tiggere og pøbel, dørene staar den dag aabne for alle, alle skal de se bruden og kritiserer hende paa den mest nærgaaende maade, høit og lydelig. Klarer hun denne situation, har hun med engang erhvervet sig respekt i sine nye omgivelser, men begynder hun at græde, da har hun et aarlangt uveir af stiklerier i vente.

Næste dag hilser den unge kone paa sin mands husguder, hans forfædres billeder og arnens aand; thi nu er hans guder blevne hendes, selv om baandet mellem hende og hendes familjes guder ikke er helt løst.

Hun har en datters plads i huset, hendes svigermoder har fuldstændig en moders herredømme over hende, kan for eksempel tildele hende korporlig revselse. Men ved festerne gaar hun foran sine ugifte svigerinder, det er jo hende, der skal fortsætte slegten, hendes børn, der skal fortsætte familjeofringerne.

„Du skal agte din hustru," siger den kinesiske fader til sin søn, som skal ud og fri, „thi hun skal sammen med dig bære omsorg for mine forfædre." Og den kinesiske egtemand pleier at behandle sin hustru ganske godt, men unegtelig som et meget underlegent væsen. Vistnok har hun samme rang og titel som sin mand, hendes bærestol har samme farve som hans, og hendes ligkiste vil faa de samme ornamenter; men han har noget nær samme magt over hende som over husets slavinder. Han kan prygle hende; griber han hende i utroskab, kan han ustraffet dræbe hende eller sælge hende. Over hendes medgift har han fuld eiendomsret, skilles de senere hen, sender han med hende tilbage, hvad der i det øieblik er igjen af hendes formue, regnskab skylder han ingen. Og betegnende for forholdet mellem de to er, at han hverken kalder hende med hendes barnenavn eller skolenavn, men „min hustru"; gjensidig kalder de hinanden „han" og „hun", thi brugen af anden persons pronominet vilde nedbryde den ærbødighedens skranke, der bør skille hustru fra mand; gav manden sin hustru et personligt navn, vilde det hindre hende i at gaa saa helt op i familjen, som hun bør, siger de kinesiske moralfilosofer. Ja, selv overfor udenverdenen er hustruen navnløs; thi et navn vilde gjøre hende til en person, og det er hun ikke. Det er manden, som bærer navnet.

III.

Og saa glider da den kinesiske kvindes liv langsomt afsted derinde bag mure og vægge i det store bygningskompleks, hvor familjen og dens mange underafdelinger huses; thi vanligvis bor alle de gifte sønner i sin faders hus; og der etableres en slags kooperativ husholdning; kjøkkenet er fælles, men hver familje, i snævrere forstand, spiser i sin del af bygningen, hustruen ved mandens høire side, den venstre er nemlig hæderspladsen. Og dagene gaar, med prat, med husstel og toiletstel, med lidet arbeide og mange intriger, som rimeligt er inden mure, hvor saa mange ørkesløse fruentimmer er indesluttede. Det har hændt, at disse intriger og det tyranni, svigermødrene øvede, har været saa utaaleligt, at de unge koner foretrak døden for et saadant liv, og inde i de lyse smaa pavilloner har gift og silkestrikke spillet med i huslige tragedier. Men saadanne tragedier er sjeldne, de smaa kineserinder er letlivede væsener, overfladiske

som børn i sine følelser. Og svigermoderplagen er noget, de har vænnet sig til helt fra de var saa store, at de kunde forstaa.

Men har svigermama en ikke altfor ondartet karakter, og er egtemanden ikke altfor haard af sind, saa lever den kinesiske kvinde ganske behagelige dage. Slegt og venner kommer paa visit, stundom faar huset besøg af en fremmed, som hustruen faar lov til at modtage i den store sal ved sin mands side; religiøse fester indendørs bringer en smule afveksling, eller man drager paa pilgrimsfærd til en helgengrav eller et tempel; der kan ogsaa indtræffe bryllup eller begravelse i familjen, fest og afveksling bliver det i hvert fald. Undertiden, men det er sjelden, faar hun lov til at gjøre indkjøb i butikerne, med tilhyllet ansigt selvfølgelig; og ved rigtig store glædesfester lader hendes mand en skuespillertrup hente, og kvinderne faar se paa præstationerne.

Ganske vist, et saare ensformigt liv; men saa lidet udviklet er kineserinderne, at de ikke kræver mer til at fylde sin tilværelse med.

Den største ulykke, som kan times hende, er den, at hun ikke opfylder det *store* krav, der stilles til hende: at skaffe familjen børn. Ufrugtbarhed ansees for himlens straffedom og er fuldgyldig skilsmissegrund. Og lader himlen sig ikke bevæge, hverken ved ofre eller bønner, da staar kun ét middel tilbage: hun giver sin mand en *medhustru*.

Enhver rig kineser holder medhustruer, oftest kvinder af lavere stand, der sælger sig selv eller sælges af sine fattige slegtninge, og loven forbyder ikke en mand at holde flere kvinder. De er altsaa slavinder, men deres sønner kan tage fuld arv efter faderen og ved de vigtigere ofringer udføre egtefødte sønners funktioner. Man har forøvrigt eksempler paa, at den retmæssige hustru har foræret sin mand en medhustru, ikke blot for at skaffe ham de børn, familjeguderne krævede, men har givet ham en vakker kvinde med, naar han skulde paa reise, forat han ikke skulde gaa paa eventyr.

Men skjænker hustruen en dag sin mand en søn, da har hun naaet det største, en kinesisk kvinde kan naa; da faar hun i huset en plads, som hverken skjønhed, kundskab, blidhed eller kløgt kunde givet hende. Hun er da knyttet til forfædrene, hvem hun har skaffet den efterkommer, de krævede, og selv skal hun en gang med tiden faa plads i husgudernes række, en guddommelig personlighed udfolder sig fra den dag i hende. Jo flere sønner, desto større hæder hos manden og svigerforældrene. Forresten, er familjen talrig nok, og er de fornødne arvinger sikret, betænker manden sig ikke paa, hvis et generende svangerskab indtræder, at tilintetgjøre det ufødte barn. I gamle dage satte man de overflødige børn ud paa landeveiene, noget fattigfolk endnu meget hyppig gjør, særlig med pigebørn; nu er hos de rige fosterfordrivelse traadt i udsættelsens sted,

og man kan overalt se plakater fra læger, der anbefaler sig til det arbeide. Og efter kinesisk anskuelse har faderen fuld ret til at benytte sig af disse medicinmænds kunst; familjen er jo allerede sikret, den enkelte person tæller ikke. Men ellers er et talrigt afkom anseet for et tegn paa himlens gunst og en ære for moderen.

Og mens aarene gaar, vokser hun i betydning og i hæder. Omkring hende danner sønnerne egne familjer, hun regjerer nu som almægtig svigermoder. Og naar saa hendes liv er tilende, hviler hendes legeme i kisten, der smykkes af samme ornamenter som hendes mands og bæres af lige mange bærere som hans, og den sættes ned ved hans høire side; men hendes sjæl kommer i husgudernes række, faar sine ofre af sønner og sønnesønner ligesaa godt som hendes mand faar sine: og som han vaager hun over huset og beskytter den hellige familje.

Simplon-tunnelen.

(Efter „*Nature*").

Projekter om en tunnel gjennem Simplon er blevet saa grundig diskuteret og saa ofte opgivet igjen, at man paa en vis maade kan være berettiget til at nære sine tvil, om den sidst udkastede plan, naar alt kommer til alt, virkelig vil vise sig mere tilforladelig end alle de andre. Men *saa* vidt paavei som nu har man dog aldrig før været. De fordringer, der er stillet til interesserede regjeringer, er imødekommet, de økonomiske vanskeligheder synes at være overvundne, og der er endog undertegnet kontrakter med et udmerket ingeniørfirma, hvis navn er en garanti for, at hvad der bliver paabegyndt, det vil ogsaa blive færdig. Om ikke saa lang tid kan vi altsaa ganske sikkert vente meddelelse om, at dette kjæmpearbeide er iverksat. Det tør derfor maaske være af interesse paa forhaand at kaste et blik paa de problemer af fysisk, mekanisk og økonomisk art, som maa løses ved dette specielle foretagende.

Det økonomiske spørgsmaal er let at afgjøre. Simplonrutens fordele er saa iøinefaldende, at en gjennemboring af fjeldet blev foreslaaet i jernbaneteknikens tidligste dage, paa en tid, da de vanskeligheder, Alperne lagde en stadig trafik iveien, blev klarere forstaaet end de midler, hvorved vanskelighederne skulde overvindes. Det er en let sag at afsætte paa papiret det antal af mile, som skiller, lad os sige, London fra Brindisi, og vise, at milelængden er mindre over Simplon end saavel over Mont

Cenis som St. Gothard. Og dog er begge de sidste linjer aabnet for trafik, inden den mest fordelagtige linje er paabegyndt! Hvis vi vælger en eller anden af Brindisirutens stationer, f. eks. Plaisance paa sydsiden af Alperne, finder vi for de forskjellige ruter følgende afstande:

London, Calais, Paris, *Cenis*, Plaisance: 1438 km.

London, Calais, Bâle, *Gothard*, Plaisance: 1375 km.

London, Calais, Rheims, *Simplon*, Plaisance: 1253 km.

Men denne afkortning paa veilængden, som dog næsten udgjør 8 pct., er paa langt nær den hele fordel, som Simplonruten vil yde. Da den sidste rute ligger langt lavere over havfladen end nogen af de to andre, vil togene kunne kjøre med langt større fart, hvad der igjen svarer til en ganske betydelig afkortning i rutens længde. Desuden er stigningsforholdene ikke over, hvad man er vant til for friktionsbaner og man behøver altsaa ikke at tage særskilte forholdsregler for paa noget sted at betrygge den almindelige trafik.

Maksimumhøide for Simplon tunnelen er 706 m.
— » Gothard — - 1155 »
— » Cenis — - 1295 »
— » Artbergbanen - 1311 »

Men desværre staar længden af den tunnel, der kræves, i omvendt forhold til kjørelængden og de gunstige stigningsforhold. Den første tunnel, som boredes, Mont Cenis-tunnelen, er 12,849 m. lang; Gothard-tunnelen er 14,984 m. Simplon-tunnelen derimod er beregnet til en længde af 19,731 m., saa at forholdet mellem den og den førstnævnte bliver som 3: 2.

De geologiske forhold er meget nøiagtig undersøgt, og det vil blive interessant at sammenligne det profil, der er optegnet efter fjeldets ydre udseende, med det virkelige profil, naar tunnelen er boret. Paa sydsiden er i en længde af omtrent 6 km. den vigtigste bergart ler- og glimmerskifer med gneis. I den mellemste del, over et omraade af omtrent 10 km., vil boreapparaterne have at arbeide sig gjennem gneis, vekslende med glimmerskifer og kalksten. Paa nordsiden henimod Rhone vil skifer og gibsleier udgjøre den væsentlige del af fjeldmassen. Skjønt bergarterne her paa langt nær er saa haarde som i midten af fjeldet er man dog for denne dels vedkommende forberedt paa større vanskeligheder, fordi der maa tages ganske særegne forholdsregler for at beskytte siderne af tunnelen. Efter den retning, der er valgt, vil tunnelens akse praktisk talt komme til at staa lodret paa de forskjellige lag af bergarter.

Hvis fjeldets størrelse og haardhed var den eneste fysiske vanskelighed, ingeniørerne havde at overvinde, vilde boringen uden tvil have været forsøgt for længe siden. Men en anden og større hindring maa overvindes,

nemlig temperaturen i selve fjeldmassen. At bore sig ind under et bjerg er til en vis grad det samme som at sænke et minehul. Mindes man den forholdsvis ringe høide over havet, hvori tunnelen skal bores, og at Mont Leone som følge deraf vil taarne sig op over den i en høide af mere end 2000 m., er det klart, at en temmelig dyb grube skal til for at yde lignende forhold. Man kommer sikkert til at høste erfaringer om den indre jordvarme i større afstande fra overfladen. Fra tidligere leiligheder, ved Cenis- og Gothard-tunnelerne, kan man ogsaa gjøre sig en klog formodning om, hvordan temperaturforholdene vil være, og det er tydeligt, at fordelene ved at holde tunnelen nærmere havfladen, hvad der vil lette trafiken, ledsages af det uheldige i at have større masser over hovedet paa sig og deraf følgende høiere temperatur. Ved Gothard-tunnelen foraarsagede en tiltagen i dybde af 44 m. en temperaturstigning af 1 ^{0} C. Under forudsætning af lignende forholde her vil termometret midt t Simplontunnelen vise en temperatur af 40 ^{0} C. I Cenis-tunnelen var den høieste iagttagne varmegrad 29 ^{0} C., men det varede ikke længe, inden arbeiderne atter kom under gunstigere omstændigheder. I Gothard-tunnelen maatte man paa en lang strækning af veien gjennem fjeldet udholde en hede af 31 ^{0} C., og arbeiderne led meget. Anæmi og lignende sygdomme anrettede ødelæggelse blandt dem, omtrent 60 pct. regnes der, blev angrebne. For at undgaa denneslags ulykker i dette meget større og farligere foretagende maatte sagen gribes ganske anderledes an. Der maatte udfindes betryggende forholdsregler, hvad ventilation og sanitetshensyn angaar, og disse forholdsregler var ikke den mindste del af vanskelighederne ved den foreliggende opgave.

Den linje, man er slaaet ind paa for at løse det hovedsagelige tekniske problem er maaske før bekjendt. Planen gaar ud paa samtidig at bore to parallele tunneler, hvis akser har en indbyrdes afstand af 17 m. Med regelmæssige mellemrum vil disse to parallele borhul blive forbundet ved hjælp af transversale gallerier, som, naar man vil, kan lukkes ved lufttætte døre. Tænker man sig en almindelig stige, har man en god forestilling om planen for tunnelen. De to parallele støtter i stigen er selve borhullene, og trinene, som følger hinanden med regelmæssige mellemrum, er de forbindende gallerier. Kun en af hovedtunnelerne vil for det første blive fuldt udboret og gjort færdig for trafik. Bredden skal være 5 m. og høiden over skinnegangens underlag 5.5 m. Med disse dimensioner kan kun et tog ad gangen passere, og der vil derfor i midten blive boret ud i 400 m.s længde til et krydsspor, saa to tog kan møde hinanden. Hensigten med den anden tunnel, som skal have et tversnit af 8 kvadratmeter, er hovedsagelig at sikre tilstrækkelig lufttilgang, og kun paa denne maade vil arbeidet i hovedgalleriet virkelig blive muligt. Det var

den geniale tanke samtidig at føre to borhul igjennem, som har bragt gjennemboringen af Simplon indenfor det muliges grænser. Denne plan skyldes hr. Brandt, af det firma, hvormed kontrakten er sluttet. Hovedtrækket ved dette forslag er, at man vil kunne sikre sig en luftstrøm tvers igjennem hele tunnelsystemet. Det er let at skjønne, at man ved anbringelse af et ventilationsapparat foran indgangen af det ene galleri kan presse en luftstrøm ind i dette, gjennem sidegalleriet ved enden af borhullet og ud gjennem den anden tunnel, naar kun de mellemliggende aabninger holdes lukket. Man kan indvende, at boringen af det andet galleri er en meget kostbar fremgangsmaade for at skaffe arbeiderne frisk luft, men sagen er, at uden dette sidegalleri lader gjennemboringen af Simplon sig idetheletaget ikke udføre. Desuden har man jo den fordel, at dette andet galleri, naar øget trafik gjør det ønskeligt, naarsomhelst kan udvides og med forholdsvis liden ekstraudgift gjøres farbart. Man har til hensigt gjennem bitunnelen at føre ind 50 kubikmeter luft i sekundet ved hjælp af en strøm, hvis bevægelseshastighed skal være omtrent 18 kilometer i timen. En saadan luftstrøm vil være mere end tilstrækkelig for arbeidsfolkene og vil bidrage til at gjøre den høie temperatur mindre generende. Men ingeniørerne har endnu et andet middel, de vil bringe i anvendelse, for at gjøre tunnelens indre udholdeligt. Mens arbeidet staar paa, vil vand under høit tryk blive sprøitet ind i fint fordelt tilstand. Kan vandet, som man antager, leveres ved tunnelens munding under en temperatur af 12 ^{0} C., vil det kunne anvendes med udmerket resultat. Eksperimenter, der udførtes i Winterthur for en komité af sagkyndige, har bevist, at en temperatur af 40—50 ^{0} C. ved en saadan vanddusch under fem og en halv atmosfæres tryk kan bringes ned helt til 15 ^{0} C. Gjøres trykket endda høiere, vil resultatet naturligvis være endnu bedre, og da der ved begge ender af tunnelen er rigelige forraad af vand, vil metoden kunne bringes i anvendelse under de gunstigste omstændigheder.

Den rige vandforsyning, fra Rhone paa nordsiden og fra italienske floder paa sydsiden, tillader ogsaa heldigvis anvendelsen af hydraulisk maskineri til boreapparaterne, hvad der er meget økonomisk. I lignende tilfælde har man tidligere anvendt sammenpresset luft til maskinerne, en metode, man ikke altid har fundet uden mangler. Man vil nu faa anledning til sammenligninger, baade med hensyn til nytteeffekten under boringen af de haarde gneisklipper og til indflydelsen paa arbeiderne. Den sammenpressede luft, som undviger, skal have vist skadelige virkninger paa folkenes sundhed. Paa Arlberg, hvis naturlige omgivelser til en vis grad ligner Simplons, har Brandts hydrauliske boremaskine vist sig meget tilfredsstillende. Efter forsøg i gneisfjeld har det vist sig, at et hul, 1 meter dybt og 70 mm. i tversnit, kan bores i en tid af 12—25 minuter, og at

man følgelig kan gjøre regning paa et dagligt fremskridt af 5.85 m. At hr. Brandt selv har den allerstørste tillid til sin metode viser sig deraf, at han kontraktmæssig har bundet sig til en mulkt af 5000 frcs. pr. dag, hvis arbeidet ikke bliver færdig i de fem og et halvt aar, der er beregnet at ville medgaa. Den totale bekostning ved det samlede anlæg er beregnet til ikke fuldt 55 millioner kroner.

Det er interessant at sammenligne hastigheden og prisen af boringen ved de tre tunneler, som skal sørge for den transalpinske trafik. Mont Cenis-tunnelen repræsenterer den tekniske videnskab for ca. 30 aar siden. Der gik ved boringen tilnærmelsesvis et aar for hver kilometer til en bekostning af 6 millioner frcs. St. Gothard-tunnelen, som konstrueredes omtrent 10 aar senere, boredes omtrent dobbelt saa hurtig, mens omkostningerne var sunket til 4 millioner frcs. pr. kilometer. Nu vil hr. Brandt bore fire kilometer om aaret til en pris af ca. 3 mill. frcs. pr. km.

Det var ønskeligt, at hans dristige beregninger maatte slaa til.

P. E.

Gamlemor.

Ja, tiden nok flygter, og aarene gaar,
og rynkerne tætnes, og hvidt blir dit haar!
ja, kroppen vel krøges, og øiet blir træt,
og benene bærer ei mere saa let!

Men alderen aldrig den gjerning formaar
at ælde et hjerte, hvor evig er vaar; —
og alderen aldrig kan mørkne mod nat
det sind, der af lysstraaler eier en skat!

— Lad skumringen komme, — lad solen gaa ned; —
deilig er kvælden, og mild er dens fred!
— Naar sollyset slukner i aftenrødsskjær,
da tændes de tindrende stjernernes hær!

Naar livsdagen hælder — naar natten er nær,
da lyser de tusinde livsminders hær.
Af høstkvældens taagespind flokkes de frem
og fylkes om den, der er m o r i et hjem.

Som nordlysflammernes sitrende krans,
de danser for gamlemor lysalfedans,
— som høstkvældens blinkende stjerneskin,
de lister i gamlemors hjerte sig ind.

— — Lad tiden kun flygte! — Om aarene gaar,
der gives en ungdom, som evig bestaar!
Lad kvælden kun komme! — Om natten dig naar,
bag den lyser dagen, der aldrig forgaar!

— — Gud signe dig, gamlemor! — Hvil dig kun trygt!
Din kvæld skal ei skjæmmes af det, som er stygt!
Gud signe os alle, at engang, som du,
med smil vi kan længte mod „dødsnattens gru“!

Oscar Aagaard.

Er de éncellede væsener udødelige?

(Efter **L. F. Henneguy** i *„Revue des Revues“*).

Hvad er livet? og hvad er døden? Der findes vel ikke udtryk, der er vanskeligere at definere end de to; men det er udtryk, alle forstaar. Og adskilles fra hinanden kan de ikke: Det levende skal dø, og det døde har levet.

Vi skal her ikke beskjæftige os med de to begreber i deres brede almindelighed, men bare med et spørgsmaal, som for tiden deler biologerne i to leire: De *éncellede væseners død,* og vi nøier os med den saare populære forklaring af begrebet død, at døden er livets ophør.

Naar livet forlader et organisk væsen, naar de vitale fænomener — at væsenet tager næring til sig, vokser, forplanter sig, føler osv. — ophører, da er der tilbage kun et *kadaver,* et lig, der inden kortere eller længere tid vil gaa over i opløsningstilstand, og hvis bestanddele vil vende tilbage til den omgivende verden, gaa over i luften, i jorden, i vandet. Og, siger de fleste biologer, kun hvor der findes et kadaver, et lig, kun der kan man tale om død. Her maa selvfølgelig ordet *lig* tages i sin allervideste betydning, som livløse rester af det levende væsen, rester i fast, flydende eller gasagtig form. Spørgsmaalet er nu: Er døden nødvendigvis ledsaget af en opløsning af den organiske materie? Maa der foreligge et lig, forat man skal kunne sige: det organiske væsen er dødt?

* * *

Man ved nuomstunder, at alle organiske væsener bestaar af celler; disse celler er dannet af en høist eiendommelig substans, det saakaldte protoplasma; men dette protoplasmas beskaffenhed kan man ikke forklare, ad kemisk vei har man ikke kunnet opdage dens sammensætning. Det vigtigste ved denne substans er: *den lever.* Og ligesaa lidt som vi kan forklare dens sammensætning og dens liv, ligesaa lidt kan vi forklare dens oprindelse, vi ved kun, at protoplasma maa fremgaa af allerede eksisterende protoplasma, at organiske væsener ikke kan fremgaa af uorganisk materie, at liv ikke kan skabes af død.

Endvidere ved vi, at alle organiske væsener kun lever i en begrænset tid, men individets død fremkalder ikke artens ophør; thi alle levende væsener reproducerer sig, forplanter sig, det er en af livets grundlove. I visse øieblikke af organismens tilværelse udskiller et bestemt antal celler sig fra den; de øges, mangfoldiggjøres og udvikles og frembringer paa den vis et nyt væsen, der ligner det, disse celler udgik fra.

Vi har her nærmest tænkt paa de væsener, der er dannet af et større antal celler, og som derfor kaldes *pluricellulare,* flercellede. Men ved siden af dem findes en hel kategori af væsener, hvis legemer ikke kan opløses i celler, men kun bestaar af en ganske liden masse af protoplasma og er fuldstændig lig en enkelt celle hos de mangecellede: Disse kaldes *unicellulare*, éncellede, protofyter og protozoer.

Naar nu saadan en celle eller et encellet væsen har vokset en tid lang, og har naaet sin bestemte størrelse, *formerer den sig* ved deling; dens masse deler sig i to. Hvor der før var én celle eller et infusionsdyr, er der nu to, der ser ganske ud som det væsen, de udgik fra, med undtagelse af at de kun er halvt saa store. Men — hvor er der saa blevet af modercellen, der frembragte de to datterceller? Kan den betragtes som død, eller som fremdeles levende? Den eksisterer ikke mere, siger Gøthe og hans tilhængere, for cellen er døden en nødvendig følge af, at den formerer sig: Den giver liv til to nye, men betaler dette med sit eget liv. Nei, den er ikke død, siger Weismann og hans elever, thi den har intet lig ladet efter sig. Formering ved deling overfører livet uden nogen afbrydelse. Paa den vis kan man sige, at de éncellede væsener vistnok er forgjængelige, de kan *ødelægges* ved indflydelse, der kommer udenfra; men i sig selv er de udødelige.

Disse to meninger, der tilsyneladende staar i rakeste modsætning til hinanden, er i grunden bare to forskjellige udtryk for den samme ting, og ret beseet udfylder de hinanden.

Det er indlysende, at betragter man cellen eller det éncellede væsen som et individ, som et *jeg*, for at udtrykke sig filosofisk, da ophører dette jeg at eksistere i det øieblik, cellen deler sig i to. Modercellen

erstattes af 2 nye individualiteter, til hvilke den har overdraget hele sin substans, alle sine eiendommeligheder. Man kan sammenligne denne formeringsproces med, hvad der sker, naar en saltkrystal opløses i vand og det opløste salt atter krystalliseres til to nye krystaller.

Betragter vi derimod cellen eller det encellede væsen kun som en vis masse levende materie, med den levende materies eiendommeligheder, bevirker denne cellens deling ingen forsvinden; den er intet ophør, kun en vedligeholdelse.

Et infusionsdyr, der deler sig, *dør* i den forstand, vi opfatter døden, naar talen er om høiere væsener: individualiteten forsvinder. Det infusionsdyr, der før delingen modtog paavirkning af de omgivelser, det befandt sig i, reagerede mod disse paavirkninger, bevægede sig og tog næring til sig, det er forsvundet, eksisterer ikke mer. Ganske vist, de vitale eiendommeligheder, hvis forening kan kaldes infusionsdyrets fysiske evner, gjenfindes i de to halvparter, de to nye infusionsdyr. Men er det *de samme?* Neppe: De to nye infusionsdyr har fysiske evner af *samme art* som moderdyrets, ganske som barnet besidder fysiske evner af samme art som moderen, men det er dog ikke de samme som moderens; hun har jo sine i behold selv efter barnets fødsel.

Naar derfor Weismann og hans tilhængere taler om cellen og det éncellede væsen som udødelige, da tager de intet hensyn til cellens individualitet. De regner en celle for død, kun naar den har tabt evnen til at reproducere sig, naar dens protoplasma har tabt sine vitale eiendommeligheder og befinder sig i opløsningstilstand, og deres paastand om, at *cellen* er udødelig, er kun en feilagtig form for den paastand, at den levende materie er udødelig, den materie, af hvilken cellen er en del.

Vi ser saaledes, at udtrykkene *liv* og *død* kan tages i meget forskjellig betydning alt efter det synspunkt, de betragtes fra. Hvis man kun betragter den organiske materie, udstyret med de eiendommeligheder, den aabenbarer hos levende væsener, da kan man vistnok sige, at denne materie er udødelig, saasom den fortsættes i det uendelige fra generation til generation. Og dette slaar til for de mangecellede væseners vedkommende ligesaavel som for de éncelledes. Betragter man derimod alle levende væsener enkeltvis, som individer, der hver og én bestaar af en vis mængde organisk materie, hver for sig reagerende paa sin bestemte maade mod ydre paavirkninger, da har vi ret til at sige, at alle væsener er dødelige, saasom de i et givet øieblik forsvinder for at erstattes af andre væsener, der ligner dem, men ikke er identiske med dem. Seet fra dette synspunkt gjælder samme love for bare de høieste og de laveste væsener. Der er kun den forskjel mellem dem, at de lavere, de éncellede forsvinder uden at efterlade sig „døde rester". Og seet fra dette syns-

punkt viser det sig endvidere, at kadaveret ikke er noget, der absolut maa til for at karakterisere døden, det er noget tilfældig tilkommende.

Naar derfor en biologisk skole har forkyndt, at de éncellede væsener er udødelige, da er de komne til det resultat, fordi de har gjort en tilfældighed til en hovedbetingelse, og deres paastand grunder sig paa en ren sofisme. Der eksisterer ikke udødelige væsener, ligesaalidt blandt de éncellede som blandt de mangecellede.

Et nyt luftskib.

Gjennem den amerikanske presse og ved hjælp af telegrafen tillige gjennem den europæiske gik der for nogle uger siden en række af opsæt om et cigarformet luftskib, som var seet seilende over en flerhed af byer i det amerikanske vesten. Skibet var iagttaget af hundrevis af tildels navngivne og troværdige mænd. At noget har været seet synes sandsynligt, men hvad det har været, er det ikke godt at sige. Enkelte mener, at det har været en sjelden klar stjerne, som en livlig fantasi og ved beretning fra andre steder vakte forventninger har gjort til et luftskib.

Nogen videre klarhed over denne lidt mystiske sag har man imidlertid ikke opnaaet. Derimod har virkelig en lærer i fysik i Nashville i staten Tennessee, under en større udstilling, som for tiden afholdes der, steget tilveirs og foretaget længere vellykkede ture med et mindre luftskib, som i form og konstruktion svarer nogenlunde til beskrivelserne af det mystiske skib i vesten.

Den her omhandlede maskine bestaar nemlig af en med gas fyldt cigarformig ballon, spids i begge ender. Under denne er der ved taugverk ophængt en liden metalmaskine. Denne, som er tilvirket af nikkelstaal og aluminium efter bicycleprincipet, bestaar af en vanlig bicyclesadel, hvorpaa den luftkjørende tager plads. Siddende her træder han pedaler — ligeledes paa bicyclevis, — som driver en roterende skrue, bestaaende af aeroplaner, og otte fod i diameter. Ligeledes fæstede til sadelen i opadgaaende retning, som en fugls udspilede vinger, er to sideaeroplaner; med disse styres den hele maskine — op eller ned, eller til siden; den mindste bevægelse er tilstrækkelig til at forandre skibets retning. Styreaeroplanerne bevægges ved hjælp af en bicycle-styrestang. Under sadlen er der ogsaa en liden motor, som kan afgive drivkraft til maskinen, dersom den kjørende ikke ønsker at bruge sine muskler.

Nashville-skibet steg i tuseners paasyn til en høide af flere hundre fod og bevægede sig gjennem luften med en hastighed af tyve kilometer

i timen. Det styredes fuldstændig saaledes, at det kunde vende tilbage til sit udgangspunkt. Svag vind eller luftstrømning generede det ikke, men mod sterkere vind kan det naturligvis ikke arbeide sig frem. Ved den første opstigning blev et af skruebladene brukket i flere hundre fods høide, og et stykke fra byen. Men skibet dalede stille og rolig ned, uden mindste stød.

Professor Langley ved *Smithsonian Institution* i Washington, som er den første autoritet paa dette omraade, og som selv har konstrueret en overmaade heldig model til et luftskib, siger, at Nashville-skibet kun er en videre udvikling af franske aeronauters styrbare baloner, og hovedindvendingen imod den er, at vind vil have for stor magt over den. Langleys luftskib eller flyvemaskine er udelukkende mekanisk; det vil sige, at den ikke bæres af nogen ballon eller af gas, men holdes oppe udelukkende ved mekaniske midler. Hele hans maskine er derfor af metal.

Nashville-skibets opfinder antog man først at være den ovenfor omtalte lærer i fysik, Arthur Barnard, men senere har en Carl E. Meyers i New York stat erklæret, at maskinen er bygget af og hos ham og blot kjøbt af Barnard. Han tilføier, at han har bygget flere lignende maskiner i løbet af de sidste aar. Han driver, siger han, et fuldstændigt luftbaadbyggeri med den nødvendige udrustning af maskineri og verktøi. To af hans maskiner har fløiet hen over flere af de amerikanske stater og han har selv foreslaaet at foretage en gjennemgangstur fra New York til San Francisco. Han kalder sine maskiner „sky cycles", som vi faar oversætte med „luft-cycler". En saadan veier 128 pund og kan pakkes i en større kuffert.

Den sidste del af denne artikel staar udelukkende for Carl E. Meyers' regning. Det er blot hans i større blade fremsatte paastande. Om den første dels indhold er der derimod ingen tvil. Vi *kan* saaledes nu ogsaa flyve.

Bakunin.

En nihilists liv.

(Efter **François Dumur** i „*Bibliotheque Universelle*").

Hidtil har den berømte russiske revolutionære ikke været bedømt af andre end fanatiske tilhængere og fanatiske modstandere, og intet under heller, at han, som stadig appellerede til de menneskelige lidenskaber, endnu i sin grav ophøies eller fornedres af den lidenskabeligste

fanatisme. Imidlertid har nu tyve aar efter hans død en landsmand af ham, professor Dragomanov i Kjeff, udgivet en større del af hans korrespondence og saaledes givet os midler i hænde til at studere og fælde en rigtigere dom om denne mands merkelige og omstridte karakter.

De breve, Dragomanov har udgivet, er adresserede til to russiske landflygtige, nemlig Alexander Herzen og Nikolai Ogareff.

Den første var, som man ved, for sit land omtrent det samme, som hans samtidige Mazzini var for Italien, apostelen for en national gjenreisning, hvori utopien blandede sig med de rigtigste og naturligste politiske krav. Herzen øvede, takket være sine personlige forbindelser, sin dannelse, sine første klasses literære talenter og sit udadlelige liv, en stor og fortjent indflydelse blandt sine landsmænd. Efter et mildt fangenskab i Perm, ved Sibiriens grænse, havde han taget fast bopæl i London, og udgav derfra fra 1857 sit berømte blad *„Kolokas“* (klokken), som i hvert nummer ringede ud en eller anden streg eller dumhed, begaaet af det keiserlige byraakrati. Derfor var ogsaa dette blad umaadelig frygtet af alle de russere, som ikke havde sin samvittighed helt ren, og det saameget mere som bladet tiltrods for alle stængsler trængte ind overalt og endog kom selve tsar Nikolai regelmæssig for øie.

Hvad den anden adressat Ogareff angaar, da staar hans personlighed i et andet plan, ihvorvel han med sin pen flittig deltog i det demokratiske propaganda. Han var tilhænger af det 18de aarhundres filosofiske idéer, men førte privat et saa kummerligt og betrængt liv, at dette maaske kan have bidraget til at berøve ham selvtillid og talent. Hvordan nu end dette maatte være, saa udøvede han en besynderlig og ikke ubetinget heldbringende indflydelse paa Herzen.

I brevene til disse to mænd har Bakunin udleveret sig uden reservation, og da de er skrevne i tiden mellem 1860 og 1874, viser de os den utrættelige agitator i hans sidste aar, da hans aandelige fysionomi var klart bestemt i sine karakteristiske træk.

Mikael Alexandrowitsch Bakunin er født i 1814 i Priamukino i guvernementet Tver. Hans familie hørte til den moskovitiske adel, og gutten fik en opdragelse, der svarede til hans sociale stilling. Da han tyve aar gammel havde gjennemgaaet artilleri-skolen i St. Petersburg, traadte han som officer ind i arméen; men snart blev han kjed af garnisonslivet og opgav den militære løbebane for at fortsætte sine studier i Moskva. Hans spekulativt anlagte aand blev især tiltrukket af den tyske filosofi. Hegel stod netop da paa tinden af sin berømmelse. Han herskede som uindskrænket monark over sine samtidiges tanke, ikke alene i Tyskland, men ogsaa i de tilgrænsende lande. Overalt troede hans disciple, at de i hans dialektik havde nøglen til den universelle videnskab.

Ogsaa de belæste klasser i Rusland drak af det fortryllede visdommens bæger, og i disse aar — henimod 1837 — var der i Moskva en élite af unge mænd, bestemte for berømmelse paa de forskjellige omraader, som alle var entusiastiske tilhængere af den tyske filosofi. Der var Stankewitsch, — sjælen i denne ungdomskreds —, som allerede skulde dø i trediveaarsalderen. Der var Billinski, den store kritiker, Turgénjeffs og Dostojevskij's lærer; der var de ovenfor nævnte Herzen og Ogareff; der var Granovski, Katkoff, Nikolai Aksakoff, slavismens banebryder, og der var endelig Mikael Bakunin, eksalteret og snaksom, beherskende alt og alle med sit vældige legeme, sin mægtige stemme og voldsomme gestikulation.

Snart følte han trang til at komme ud af kammeratkredsen og høre det befriende ord ved selve kilderne. Han eiede ikke penge, men Herzen forstrak ham med det nødvendige, og den unge metafysiker begav sig til Berlin for at ruge over det Absolute. Det var i 1840. Hegel var død, men hans undervisning hvilede endnu med hele sin vegt paa skolen, og om Bakunin ikke trængte ind i alle lærens hemmeligheder, fik han dog rig anledning til at øve sin veltalenhed i de stadige diskussioner. Slaveren beruser sig gjerne i ord; studenter og studentinder giver sig hen i uendelige filosofiske samtaler, mens de drikker té og i røgen af cigaretterne forfølger sine tankeskyer. Og Bakunin var et ægte barn af sin race. „Ofte overraskede morgenrøden os i at diskutere," fortalte en af hans landsmænd, baron Uxkull, der var sammen med ham og Ivan Turgénjeff dengang i Berlin. Som bekjendt er ogsaa Bakunin modellen til Turgénjeffs berømte *Rudin.*

Forøvrigt var det intet, som i de aar lod ane den fremtidige revolutionære. Tvertimod: han fandt i det hegelske axiom: *Alt det, som er, har ret til at være,* retfærdiggjørelsen af tsarernes herredømme, og fra tinden af sin intellektuelle overlegenhed saa han ned paa den samtidige ungdoms liberale bestræbelser. For ham gjaldt det mindre de smaa menneskelige interesser, som stod paa spil i politiken, end det vældige spil af logiske kræfter i den universelle verden. Han elskede allerede dengang at fortabe sig i vage formler. Han havde trang til at svæve ud i det tomme. Ordenes sonoritet var ham nok, og enhver larm gav ham illusion af handling. Han beruste sig deri. Katkoff fortæller et eksempel derpaa. Studenterne i Berlin havde faaet istand et fakkeltog til ære for Schelling, og da denne ærværdige olding traadte ud paa sin balkon for at takke dem for ovationen, blev han modtaget af et tusenstemmigt *Hoch!* men i dette gny af røster var det én, som overdøvede alle andre, fortæller Katkoff, og det var Bakunin's. Man saa ikke andet af hans ansigt end et eneste brølende gab. Han skreg sterkere og ivrigere end alle andre,

tiltrods for at jubilaren var ham fuldkommen fremmed; han kjendte ham ikke personlig og fulgte ikke hans forelæsninger.

Og saadan som han viste sig ved den leilighed, saadan var og blev han hele sit liv. Men denne letbegeistrede og aabenhjertede person er langtfra hele Bakunin. Det maa tilstaaes: i denne varme og vibrerende sjæl, der er sympatisk selv i sit umaadehold, skjulte sig skjelende, intrigante instinkter og trang til underjordisk og forborgent verk. Og vel at merke: dette kan ikke forklares af de russiske forhold alene og neppe nok af det selvmodsigelsens og indviklethedens princip, som ethvert menneskehjerte har i sig. Allerede længe før han drog fordel af sin smag for hemmelighedsfuldhed i sine revolutionære konspirationer, beskyldte hans venner ham for at gaa ad bagveie og blande sig ind i deres personlige affærer og saa mistillid og fiendskab mellem ven og ven. „Jeg angrer saart paa, at jeg har næret dette reptil ved mit bryst," skrev Ogareff til Herzen i anledning af en af vennens intriger. Og Herzen selv noterede om ham i sin dagbog: „Stort talent, men et daarligt subjekt." Endelig bedømte Billinski ham ikke mindre grusomt; men man bør ikke lægge altfor megen vegt paa disse udtalelser, som ofte fremkom for bagatellers skyld i et øiebliks hidsighed.

Nu er det ikke let at fastslaa, hvilke omstændigheder det var, som førte denne Hegels discipel, der var fortabt i den transcendentale dialektiks skyer, ned til jorden igjen og forvandlede ham til en professionel revolutionsmand, der naarsomhelst var beredt til at puste i de menneskelige passioners ild. Imidlertid spores de første begyndelser til denne forvandling i 1842 i Berlin. Bakunin var ved denne tid 28 aar gammel og havde omgang med mænd af fremskredne ideer, fremforalt Arnold Ruge, den vordende tribun, der netop anslog præludiet til sin fremtidige rolle ved voldsomme pennefeider og kranglerier med det preussiske politi. Dette bekjendtskab kunde naturligvis ikke blive uden frugt, og frugten var en række artikler i „*Tyske Annaler*", hin tids organ for demokratiets stridende kirke. Stilen i disse artikler er apokalyptisk og sententiøs; det er en nysnedstegen profet, som forkynder det kommende uveir. Fra det øieblik af har Bakunin brændt sine skibe. Han er traadt ind i en ny verden, som han vel maatte have affinitet til, thi han boltrer sig der allerede fra første stund som i sit egentlige element. Rusland har lukket sig bag ham; hans eiendom er bleven konfiskeret, hans familie støtter ham ikke længer. Flakkende fra sted til sted har han blot et fædreland: det er fremtidstaten, utopien. Først træffer vi ham i Schweiz i selskab med digteren Herwegh. Han har ingenting at leve af, men lever snart paa dens, snart paa hins bekostning og laaner uden at betale. „Ved sin afreise har Bakunin efterladt en betydelig gjæld," heder det i en Züricher-

politirapport, „skjønt Follen*) har betalt meget for ham og navnlig en husleie paa 100 frcs.“ Paa det russiske gesandtskabs anmodning holder politiet et vaagent øie med ham og følger hans spor fra Zürich til Bern, derfra til Lyon og Paris, det endelige mødested for alle eventyrere. Endelig i 1848 bliver udsigterne lysere for ham. Paa Pariser brostenene er de gamle magters emblemer sceptret og tronen hugget istykker. Overalt, fra det ene hjørne af Europa til det andet, forplanter stødet sig, og tronerne vakler. Nylig i forveien var Bakunin udvist af Paris og var ilet til Bruxelles, hvor han havde fundet et midlertidigt tilflugtssted. Han føler sig ikke vel i uvirksomheden; være i bevægelse, agitere og fremforalt tale, det er det han trænger. Derfor iler han tilbage til Paris. Han er med i alle klubber, alle selskaber, alle store dage, alle manifestationer. De første dage efter februarrevolutionen, fortæller Herzen, var de skjønneste i Bakunins liv. Han kastede sig med liv og sjæl ind i bevægelsen. Han forlod ikke et øieblik montagnardernes barrikader; han tilbragte sine nætter der, spiste med dem og blev ikke træt af at præke for dem om kommunismen, om lige arbeidsløn, om den sociale nivellering, om slavernes emancipation, om afskaffelsen af de sammensatte riger som Østerrige, om den permanente revolution og den uforsonlige kamp, indtil den sidste modstander var falden. Caussilière, barrikadepræfekten, var grundig kjed af ham og prøvede alle midler til at skaffe sig ham fra livet. „Hvilket menneske denne russer,“ pleiede han at sige, „paa revolutionens første dag kan han ikke veies op med guld; den anden dag burde han skydes ned.“ Og det er bekjendt, at Flocon, medlem af den provisoriske regjering, vilde stille 3000 mand til hans disposition og paalæg om at revolutionere Tyskland — alt blot for at faa ham væk. „Var der 300 slige mennesker i Frankrige som Bakunin,“ sagde den samme Flocon, „saa vilde landet være umuligt at regjere.“

Bakunin reiste ogsaa, hvad enten han nu fulgte sit eget indfald eller blev drevet dertil af andre. Han følte sig først og fremst som russer, og den slaviske verden kalder paa ham. Han drog gjennem Tyskland, som allerede var i fuld gjæring; kom til Breslau, hvorfra han retter opraab til Polen, drog derpaa videre til Bøhmen for at deltage i den slaviske kongres i Prag og spilte en fremtrædende rolle paa denne kongres. Han forfattede derfor en oprørsappel til alle Europas folk, og mens han venter paa den attraaede omstyrtning, deltog han i tsjekernes reisning, indtil fyrst Windischgrätz's bombardement af den hussitiske by igjen nødte ham til at flygte.

Som man kunde vente, samlede Bakunin ikke guld paa dette vaga

*) En hessisk flygtning, der ved et rigt ægteskab, havde gjort sig til de revolutionæres mæcenat.

bondliv. Men det var heller ikke hans ærgjerrighed. Han var letsindig og altid fattig og aldrig økonomisk interesseret i sine foretagender; dette er hans undskyldning og hans hæder. Han brugte vistnok andres penge med den samme runde haand som sine egne, og hans fiender kunde forsaavidt have nogen ret i, at hans moral var ligesaa malproper som hans ydre. Ruge fortæller et eksempel paa det sidste fra den tid, han var i Berlin og redigerede „*Reform*". En partifælle af Abrahams blod traf Bakunin paa redaktionskontoret og følte sig stødt over dennes lurvede dragt og anbefalede ham at være mere omhyggelig med sit ydre. Bakunin saa forbauset paa sin elegant klædte raadgiver og brølte: „Hvad vil denne lille slikkede jødetamp?" pustede ham røgen af sin cigaret i ansigtet og korrigerede sig ikke.

I disse urolige tider blev han ikke længe tvungen til uvirksomhed. Var det roligt paa et sted, brød uveiret straks løs paa et andet. Da Dresden dækkede sig med barrikader, var Bakunin øieblikkelig under fanerne, og erindrende sig, at han egentlig var officer, gjør han sig til general og stiller sig i spidsen for modstanden. Man skulde heller lade sig levende begrave under byens ruiner end nedlægge vaabnene! Alle anstrengelser var imidlertid frugtesløse. De preussiske bataljoner blev snart herrer over reisningen og gjenindsatte den saksiske konge paa tronen. Straffen over urostifterne blev streng. Bakunin blev arresteret i Chemnitz og dømt til døden, først i Saksen, derpaa i Østerrige, men blev benaadet til livsvarig fængsel og udleveret til Rusland. Her blev han først indespærret og derpaa sendt til Sibirien. Han havde været indespærret et aar i Saksen, et aar i Prag og et halvt aar i Olmütz, før han faldt i de russiske autoriteters hænder. I Peterpaulsfæstningen sad han i tre aar, derpaa tre andre i Schlüsselburg. Medens han opholdt sig i dette fængsel, fik han anmodning om at skrive til tsaren. Han skrev ogsaa et aabenhjertigt brev og lagde ikke skjul paa sine meninger og planer. Nikolai fandt ogsaa behag i denne skrivelse og skal have ytret: „Det er en flink fyr, og han har megen aand, men han er en farlig person, og man maa bevare ham under laas og lukke." Under opholdet i Schlüsselburg blev Bakunin angreben af skjørbug paa grund af den elendige kost og behandling, og alle tænderne faldt ham ud af munden. „Hvor forfærdelig," skrives i et brev til Herzen fra 1860, „er en slig indespærring paa livstid! — at slæbe sig gjennem et liv uden maal, uden haab, uden interesser! og at maatte sige til sig selv hver dag: Imorgen vil jeg være enda lidt mere forsløvet end idag! Jeg har lidt uger i træk af en uudholdelig tandpine, og saa denne søvnløshed, som ikke skjænker en et øibliks sindshvile nat eller dag — og foruden alt dette at være bytte for en

febrilsk ophidselse midt under den fikse bevidsthed, at man blot er en slave, blot et kadaver!"

„Jeg tabte imidlertid ikke helt modet. Om religionen endda havde været levende i mit hjerte, saa vilde jeg have mistet den i dette fængsel. Jeg havde blot et eneste ønske: ikke bøie mig, ikke resignere, ikke forandre mig i noget, ikke fornedre mig til at søge trøst i noget selvbedrag, men lige til enden bevare usvækket revoltens hellige følelse i mig."

„Nikolai døde, og jeg fik et glimt af haab. Med den nye keisers kroning fulgte almindelig amnesti. Men Alexander strøg med egen haand mit navn af de amnesteredes liste. En dag fremstillede den daværende udenrigsminister Gortschakoff sig for tsaren, og denne modtog ham med det brev i haanden, som jeg i sin tid havde skrevet til Nikolai. Og tsaren sagde: „Jeg finder ikke noget tegn til anger i dette brev!" — som om den idiot kunde vente sig, at jeg skulde angre!"

Imidlertid forbedrede situationen sig for ham, da han i 1857 kom til Sibirien, og her indgik han ægteskab med en ung pige af polsk oprindelse, som delte hans ideer. Endnu bedre fik han det, da han paa ansøgning derom blev transporteret fra Tomsk til det østlige Sibirien, hvor han helt kunde disponere over sin person og sit liv efter egen vilje, naar han blot af og til fremstillede sig for politimyndighederne. For alle andre end Bakunin vilde ogsaa dette liv været ialfald taaleligt, men han trængte leilighed til agitation og propaganda og maatte tilbage til Europa. Han aftalte derfor møde med sin hustru i Europa og sneg sig lykkelig paa et skib over til Japan og derfra til San Francisko. Neppe var han godt og vel ankommen her, før han meldte sine venner i London, Herzen og Ogareff, sin snarlige ankomst og bad dem forstrække ham med reisepenge. Disse var ingenlunde tilfreds med at faa dette urolige hoved ind i sine foretagender, og begivenhederne gav deres betænkelighed ret. Bakunin var neppe stegen iland i London, før han med liv og sjæl gav sig til at revolutionere „Klokken", som han fandt altfor spag og opportunistisk. Han talte, debatterede, kommanderede, skreg, som man kunde vente sig af en natur som hans efter tolv aars nødtvungen taushed. Han var i bevægelse nat og dag og i sine faa ledige øieblikke satte han sig til at skrive sendebreve, en ti—femten—tyve paa en gang til alle verdens lande og folk, til Somipolatinsk, til Sibirien og Aral, til Belgrad og Stambul, til Bessarabien, til Moldau og Bielaïa Krinitza.

Imidlertid maatte der gjøres noget for at skaffe ham underhold, og her viste Ivan Turgénjeff sig som en trofast ven, idet han gav ham en pension paa 1500 francs om aaret og interesserede landsmænd for ham.

I denne tid begyndte Polen at reise paa sig, som for at feire Bakunins befrielse. Bakunin havde altid betragtet Polen som sin private

affære og gav sig med iver til at puste til oprørsflammen. Polens befrielse maatte nødvendigvis, mente han, trække efter sig som nødvendig konsekvens opstand blandt de beslegtede nabofolk og først og fremst i Rusland selv. Ved nytaarstid 1863 brød oprøret ud i Varschau, og de revolutionære i London opflammedes nu af Bakunin til at skride ind. En ekspedition blev udrustet for at bringe insurgenterne vaaben og ammunition, og i spidsen for denne stillede sig Bakunin. Men ekspeditionen fik en ynkelig afslutning. I Øresund nægtede skibets kaptein at gaa videre, og Bakunin maatte opgive det hele; umiddelbart efter træffer vi ham i Stockholm. Herzen og Ogareff rasede over at have ladet sig lokke med paa det strandede foretagende og sendte hver især Bakunin breve, der er fulde af daarligt humør. Herzens brev er interessant, fordi det giver en karakteristik af adressaten. Der heder blandt andet:

„Du har lige fra dine første aar staaet udenfor virkelighedens liv; du blev kastet ind i den tyske idealisme, og du har aldrig kjendt Rusland, hverken før eller efter dit fangenskab; men lidenskabelig og fremfusende, med attraa til stor og ædel virksomhed, har du nu i et halvt aarhundre levet i en verden af drøm og indbildning, flakket om paa studentermanér, behersket af store aspirationer og underlagt store feil. Du er den samme uforbederlige teoretiker, den samme i det vage svævende orator nu som for ti aar siden, og du er nu som altid bare hidset af en overmægtig revoltetrang, ligegyldigt om revolten har noget maal og nogen udsigt til resultat eller ikke . . ." (Forts.)

Ruslands planer og politik.

(Efter dr. J. Mason Mc. Cartey i „*North Am. Review*").

Rusland indbefatter omtrent en sjettedel af jordens landareal med en folkemængde af 125 millioner. Det er som helhed mindre befolket og opdyrket, end det nordamerikanske Vesten var for firti aar siden. Det er et land saa rigt i jordbund, i mineralier og i skove, at ingen stat i verdenshistorien kan sammenlignes med det, hvad naturlige hjælpemidler angaar. Samtidig har teknik, industri og civilisationen i det hele gjort saadanne fremskridt, at det hele russiske landomraade maatte kunne opdyrkes og bringes ind i kulturens tjeneste endnu hurtigere, end den tilsvarende udvikling har foregaaet i de Forenede Staters vestlige territorium. Saaledes at endog det amerikanske Vestens raske udvikling muligens ikke giver os noget tilstrækkeligt billede af, hvad det næste

halve aarhundre vil blive vidne til i det sydlige Sibirien og det centrale Asien.

Denne udvikling vil paa grund af den russiske samfundsform blive i mange dele forskjellig fra Nordamerikas vækst. Der vil mangle den frie statsforms mange ansporende motiver; men til gjengjæld eier Rusland en regjering, som ikke forstyrres af valg eller valgbetragtninger, som kan lægge sine planer for lange aarrækker, sikker paa, at hverken tronskifte eller nogetsomhelst andet personskifte vil ændre dem. Den russiske regjering er virkelig et stykke „maskineri“, — mænd kan dukke op og mænd forsvinde, men regjeringsmaskineriet gaar sin jevne gang mod det maal, som engang er sat. Dette kan ikke engang tsaren forhindre. Han er i virkeligheden ingen selvhersker. Han, ligesaavel som rigets ledende statsmænd, beherskes af en række traditioner, ideer, principer og opstillede maal, som i tidernes løb har samlet sig, og nu udgjør den øverste herskende regjeringsmagt i riget. — For den maa endog en ny tsar bøie sig.

Den virkelige regjering i Rusland er statsraadet. Det har ingen begyndelse og ingen ende. Keisere kommer og gaar, men statsraadet for bliver uforandret. Et medlem kan dø eller blive afsat, men dets plads fyldes straks efter de andres raad, og hverken tradition eller maal ændres. Dets politik fortsættes uden afbrydelse. Grundlaget for denne politik er Peter den Stores testamente, med de ændringer, som tid og omstændigheder har nødvendiggjort. Tsaren er den tilsyneladende enehersker, statsraadet den virkelige. Tsaren er chef for Staten og Kirken, men disse to magter arbeider efter fastslaaede regler og principer, som tsaren blot kan bøie sig for, ikke forandre.

Virkeliggjørelsen af Ruslands planer indad og udad forhastes aldrig. Det gaar dermed hurtig eller smaat alt efter tid og omstændighed — den russiske stats politik er en opportunisme, som intet øieblik taber maalet afsyne. Men hvor smaat det end gaar, gjøres der altid fremskridt. I løbet af de sidste ti aar er der gjort mere fremgang end i noget lignende tidsrum siden rigets tilblivelse.

For ti aar siden havde Rusland en hemmelig traktat med Tyskland, hvorom Tysklands allierede i tremagtsforbundet var uvidende. Det stod ogsaa paa god fod med Frankrige, fordi Rusland havde hindret Tysklands paatænkte angreb paa Frankrige i 1875. Men den herskende verdensmagt dengang var England. England støttede svagt tremagtsforbundet som en modvægt mod Rusland og Frankrige, medens det, med Italien, Østerrige og Tyskland ængstelige for angreb fra Rusland eller Frankrige, kunde fortsætte med sit ægyptiske styre og ved at opretholde Tyrkiet holde Rusland indespærret i det Sorte Hav, — og imidlertid kunde det fortsætte med

sine udvidelser i India og i Afrika. Alt dette er nu anderledes. Rusland kontrollerer i virkeligheden Tyrkiet. Det staar paa god fod med Tyskland og Østerrige, det har knust Englands allierede Italien i Abyssinien, det har omtrent opløst tremagtsforbundet, det har Frankrige som tjenstfærdig og lydig bundsforvandt, og det har isoleret England. Under den sidste orientkrise har det i virkeligheden, medens det har syntes at arbeide for fred mellem Tyrkiet og Grækenland, søgt at drive England til, for humanitets og nationalitets-rettigheders skyld at tage parti for Grækenland. Rusland vilde da straks som sultanens beskytter mod det stygge England have besat Konstantinopel, og den russiske politik vilde have naaet sit første maal. Samtidig vilde Englands partitagen for Grækenland have ganske isoleret det og gjort alle de andre europæiske stormagter til Ruslands forbundsfæller i en hellig krig mod fredsforstyrreren England — en krig, hvis omkostninger vilde være blevne betalte af britisk landomraade og andre rigdomme. Det var dette, som lord Salisbury vidste, og derfor at han foretrak at spille med i det begrædelige drama, som stormagterne har opført i Orienten, fremfor at udsætte sit fædreland for en saadan katastrofe.

Men hvorfor er det nu saa nødvendigt for Rusland at blive herre over Konstantinopel? At fordrive tyrkerne, befri de græsktroende nationaliteter under tyrkisk herredømme og plante det græske kors paa Sofiamoskeens taarn, er blot den sentimentale del af sagen, som har sin vægt, men dog ingenlunde veier som de mere praktiske hensyn. Ydmygende for Rusland er det naturligvis ogsaa at være indestængt i det Sorte Hav. Men hovedsagen er, at Konstantinopel har betingelser som kanske ingen anden by for at blive en vældig handelstad. Det umaadelige russiske rige med sine uhyre og rige indlandsstrækninger og med sin adgang til pr. jernbane at erhverve sig en større del af handelen mellem Europa og Øst- og Sydasien, savner en stor havnestad, hvor alle de nye handelsveie kan forbindes, og hvor det russiske samfund kan finde sit kommercielle centrum. Østersjøhavnene er stængt af is altfor lang del af aaret til, at de kan gjøre tjeneste. Konstantinopel derimod er den naturlige havn for den russiske kolos, dets London eller New York. Den transsibiriske bane, paa hvis fuldendelse den russiske regjering nu anvender al sin energi, forudsætter næsten, at Konstantinopel er en russisk havn. Ved hjælp af denne bane og den planmæssige udvidelse og veibygning, som Rusland i de senere aar har været beskjæftiget med i Centralasien, vil Konstantinopel kunne blive for det indre Asien, hvad New York er for de Forenede Stater, og tillige den store gjennemgangshavn for den væsentlige handel mellem det fjerne Østen og Europa. Med sin transsibiriske bane fortsat til Konstantinopel vil det blive Rusland og ikke England, der monopoliserer

handelen baade paa Kina og India. Thi selv fra India vil produkterne kunne sendes meget hurtigere over det russiske jernbanenet til Konstantinopel, end pr. skib via Suez til London.

De russiske ørne i Konstantinopel er derfor meget mere end en politisk nødvendighed eller sentimental drøm, det er en kommerciel, en *social* nødvendighed. Det trænges for, at det russiske samfund kan udvikle sig til sin fuldkommenhed. Konstantinopel er det naturlige endepunkt for Ruslands asiatiske banesystem og kjæmperigets skjæbnebestemte eksport- og havnestad — fremtidens London.

I de sidste aar har Rusland vundet store seire i det fjerne Østen. Korea er blevet et russisk biland; det har faaet en dominerende indflydelse i Kina, hvis handel det staar rede til at tilvende sig, saasnart den transsibiriske jernbane er færdig. Fra denne skal der, ved overenskomst med Kina, straks bygges sidebaner gjennem Manchuriet lige til Peking, og bagom et fransk-belgisk skjærmbret har det ogsaa sikret sig sidebaner til det centrale og sydlige Kina. Samtidig har det bygget jernbane og veie mod Indien. Rusland staar snart færdigt til at bekjæmpe England, ikke med kanoner paa krigens slagfelter, men paa en langt mere effektiv maade — ved *bedre handelsveie under sin kontrol.* England har slaaet sig op paa skibsfarten. Rusland vil beseire det ved jernbaner. Saa vist som et jernbanenet byder handelen bedre og lettere vilkaar end dampskibsruter, maa Englands handel paa Orienten aftage, og Rusland tage dets plads.

Alt, hvad Rusland endnu trænger hertil, er *Konstantinopel.* Det kan vente i 5—6 aar endnu, til dets banenet er mere udviklet; men have byen maa det. Som vi har seet, staar det allerede rede til at tappe til sig Kinas og om en tid ogsaa Indias handel; men èt sted, hvor denne optappede handel atter kan fordeles til Vesteuropa og andre verdensdele, mangler og vil mangle, til den russiske regjering gjennemfører en central tanke i den traditionelle politik, der behersker baade tsar og statsraad, og heiser de russiske ørne over Bosporusstadens minareter.

Max Müller om Emerson og andre.

(Efter Max Müller i „*Cosmopolis*").

I maiheftet af „*Cosmopolis*" fortsætter Max Müller de literære erindringer, hvoraf „*Kringsjaa*" efter tidligere artikler har gjengivet en mindre del, angaaende Browning, Matthew Arnold og Tennyson. I dette hefte omtaler han væsentlig de amerikanske forfattere

Emerson, Dr. Wendell Holmes og James Russel Lowell, der alle har gjestet Oxford og opholdt sig i Max Müllers hus i flere dage.

Oxford har, siger Max Müller, stor tiltrækning for alle amerikanere, og det er en fornøielse at se, hvor fuldstændig de føler sig hjemme i stedets atmosfære. De dage, som Emerson, Holmes og Lowell tilbragte hos os, vore middage, frokoster og prægtige spaserture, er besiddelser, som hverken møl eller rust kan fratage mig.

Emerson led desværre under sit sidste besøg i England, da han var vor gjest, af den svækkelse af erindringsevnen, som de par sidste aar af hans liv gjorde ham arbeidsudygtig. Men som gjennem en svagt tilsløret atmosfære skinnede dog hans aands varme og lysende sol stadig frem, og mange af hans spørgsmaal og svar staar endnu skarpt indridsede i min erindring, svag som ogsaa den begynder at blive. Da jeg troede, at han endnu var prest, sagde han, „at han havde havt nok af det." Det bragte ham ogsaa til at fortælle en historie om sin broder, som gjorde et sterkt indtryk paa mig.

„Vi var begge bestemt til at blive unitariske præster," forklarede han. „Min broder studerede i længere tid i Tyskland. Paa hjemveien kom skibet ud for en storm, og samtliges undergang syntes sikker. Da lovede min broder, at hvis han atter kom iland, skulde han helt og holdent opgive den præstelige vei og tjene et ærligt levebrød paa anden vis.*) Skibet blev frelst, og min broder holdt sit løfte. Noget lignende tør have bevæget mig; i det mindste følte jeg, at der var bedre og nyttigere arbeide for mig at gjøre end at præke i en kirke."

Og utvilsomt, tilføier Max Müller, var det saaledes med denne vidunderlig begavede mand. Han har, som bekjendt, ikke givet os nogen systematiseret filosofi; hans friskhed, poetiske intuition og skarpe dømmekraft kunde bedre komme til sin ret og udfolde sig friere i hans intellektuelle rapsodier, end de vilde have gjort i lærde og systematiske afhandlinger. Der er i disse rapsodier, hvad der tiltaler os saa sterkt hos oldtidens forfattere, friskhed, ligefremhed, selvtillid og absolut sandhedstroskab. Han havde ingen at frygte og ingen at behage. Sokrates og Platon vilde formodentlig have talt som Emerson, ifald de pludselig var komne tillive igjen; og den virkning, som Emerson i sit fædreland frembragte, lignede i hvert fald den, som Sokrates frembragte i oldtiden. I sine tidligere aar maa Emerson personlig have været yderst tiltrækkende,

---

*) Det maa her erindres, at Emersons broder havde havt sine sterke tvil om den hele og fulde sandhed i den forkyndelse, som den ældre unitariske kirke krævede, samt at for mænd med begavelse og med lyst til literære og filosofiske studier blandet med filantropisk gjerning og en folkeleders indflydelse, er prestestillingen inden de frisindede kirker i Amerika en tillokkende og fristende stilling.

at dømme efter de begeistrede lovtaler, som steg op omkring ham, endnu medens han levede. Om hans geni er det blevet sagt, at det maaler og omfatter Amerikas aandsliv. Men hans indflydelse indskrænker sig ikke til Amerika alene. Jeg har seet det stadig vokse i England. Jeg kan erindre den tid, da selv erfarne dommere talte om hans „Essays“ som intet andet end blotte deklamationer og poetiske rapsodier — slette efterligninger af Carlyle. Men efterhaanden fandt den ene efter den anden noget hos Emerson, som Carlyle ikke eier — fremforalt hans varme hjerte, hans tolerance og hans omfattende sympati for alt, hvad der er, eller var ment at være sandt og godt, selv om det efter hans egen mening var hverken det ene eller det andet. Senere forbausedes kritikerne over sætninger, som indeholder hele binds visdom, og aabenbarer, at Emersons rapsodier havde et vel gjennemtænkt og paa al tidligere filosofisk tænkning hvilende grundlag. En eneste saadan sætning hos Emerson viser, at han har seet dybere i naturens og sjælens mysterier end tusenvis af filosofer, lad dem være evolutionister eller hvad som helst. Disse sætninger, som næsten forsvinder i Emerons tankerigdom, markerer forskjellen mellem en dybt tænkende og en overfladisk forfatter, mellem en hærdet veteran og en vakker og livlig liden rekrut. De vil forevige Emersons indflydelse al verden over og stille ham i deres rækker, som ikke har tænkt og levet forgjæves. Da han forlod os, vidste jeg naturligvis, at vi aldrig vilde mødes igjen i dette liv, men jeg følte, at jeg med de faa dages samvær med ham havde vundet noget, som aldrig kan tages fra mig.

Om Lowell erindrer forfatteren væsentlig blot hans sprudlende vid og glimrende konversation.

Med Dr. Wendell Holmes derimod — den fine amerikanske halvt humoristiske, halvt filosofiske og altid underholdende og interessante causeur — havde han flere samtaler. Ogsaa han var Max Müllers gjest, den sidste gang han var i England, skjønt han ved sin ankomst til Liverpool fandt tre hundre indbydelser ventende paa sig. Han var den gang over otti aar og ikke blot gammel, men aandelig moden, siger Max Müller.

Der var intet emne, der kunde berøres, uden at „Frokostbordets Autokrat“,*) kjendte det fuldstændig. Ord og tanker kom straks, og man forstod, at det ikke var første gang, at emnet var blevet gjennemtænkt af ham. Mig syntes det et mirakel, at han i sin alder kunde taale, som han gjorde, reisens og al selskabelighedens besværligheder, og dog stadig være som en sprudlende fontæne af vid. Jeg havde den fornøielse at

*) Titlen paa en af hans bøger, hvori „Autokraten“ (forfatteren selv) taler om alle mulige ting.

vise ham de gamle bygninger i Oxford. Han syntes at kjende dem alle. Da vi kom til Magdalen College vilde han se og maale de store almetræer. Han var stolt af nogle saadanne træer i Ny England, og han havde bragt med sig en snor, hvorpaa han havde de største maal rundt stammen. Han maalte nu det største i Oxford, og da han fandt, at det var større end hans amerikanske kjæmpe, stod han en stund henfalden i beundring foran det.

Der var faa emner, vi to ikke diskuterede. For det meste var vi enige, men selv om vi var uenige, gjorde han det til en fornøielse at være uenig med ham. Vi diskuterede de største og de mindste spørgsmaal, og om dem alle havde han vise og slaaende bemerkninger at gjøre. Vi forstod hinanden og undredes over, hvorfor mennesker saa ofte misforstaar hverandre. Jeg holdt paa, at det skyldes mangler ved sproget; han derimod mente, at det skyldes mangler ved menneskenes temperament.

Ogsaa overfor ham var vort farvel et farvel for livet, og i saadanne øieblikke undres man over, hvorledes beslegtede sjæle stadig skilles her i livet, og man føler sig kuet af tanken paa, at saaledes som de her paa jorden var, kan de aldrig mødes igjen. Og dog — der er stadig kontinuitet i universet, der er intet brud, og hvad der har været, vil visselig igjen blive, skjønt vi ikke kan vide, hvorledes det vil blive, men har vi blot tillid til den Visdom, som er hele universets bevægende kraft og aand, saa behøver vi heller ikke at vide det.

Spist med ære — pyramidebyggerne kannibaler.

(Efter W. M. Flinders Petrie i „*Contemporary Rev.*“).

Den bekjendte ægyptiske forsker Flinders Petrie har netop paa en gammel ægyptisk „kirkegaard“ gjort en vigtig opdagelse af betydelig kulturhistorisk betydning — hvis hans tydning deraf er rigtig. Han fortæller selv derom i en artikel i juni-heftet af „*Contemporary Review*“. Han mener at have fundet beviser for, at de gamle ægyptere, som byggede pyramiderne, delvis var menneskeædere. I det følgende gjengives nogenlunde ordret det væsentlige indhold af hans artikel.

Fordom er en underlig ting. Jeg, formoder at en gjennemsnitseuropæerinde heller vilde sidde i kupé sammen med en spiller eller udsvævende usling end med en menneskeæder; de første to kunde hun finde „gentlemanlike“, mens hun vilde folde sin dragt vel om sig for ikke at berøre den sidste. Det er ikke her mode eller vane, som skaber fordom-

men, men blot og bart en intellektuel uvilje imod, hvad der er os fremmed, der i dette tilfælde stiller den uskyldige og ømhjertede menneskeæder lavere end den sorteste moralske synder. Og dog er en stor del af menneskeheden kannibaler, og hvad mere er, muligens har den hele menneskehed, ogsaa vore egne fædre, engang været det.

Da det for en kort tid siden oplystes, at et civiliseret folk, som levede 3000 aar før Kristus, hvis haandverk var høit udviklet, hvis børn legte med vakkert forarbeidet legetøi, medens deres fædre seilede og handlede over hele Middelhavet — da det viste sig, at dette folk til stadighed skar hovedet af sine døde og spiste en del af deres legemer, da vilde ingen tro, at det var sandt. Man forsøgte alle tænkelige forklaringer, men kjendsgjerningerne var ikke til at komme bort fra, og ben, som var brudt istykker for at fjerne marven, samt hauge af ribben og knokler, viste tydelig nok, hvorledes de gamle Libyere, som overfaldt Ægypten, hædrede sine døde.

Og nu iaar er det fundet, at et af de dygtigste folkeslag, som nogensinde har eksisteret — det, som byggede pyramiderne, som hug nogle af de mest livagtige statuer, som organiserede samfund og arbeide efter en storslagen maalestok, og som eiede en fin etisk følelse og opfatning, — at en stor del af dette folk høitidelig begravede sine dødes ben efterat have fjernet alt kjød fra dem. Hvorfor dette blev gjort, kan vi neppe være i tvil om, naar vi iagttager andre folkeslags begravelsesmaader.

Dr. Steinmetz har netop samlet alt, hvad der vides om kannibalisme, hvor den opædte er et medlem af den spisende stamme og ikke en fremmed eller fiende. Vi lærer deraf, at menneskeæderne ofte drives af ganske andre motiver, end vi paa forhaand havde tænkt os. For os synes kannibalisme lige saa uhyrlig, som det vistnok vilde synes kannibalerne, at vi omhyggelig pleier en morder tilbage til liv og sundhed blot for atter at slaa ham ihjel ad „lovens vei".

Vi finder, at knapt halvdelen af de menneskeædende stammer spiser de døde for at tilfredsstille sin sult, eller fordi de "synes bedre om menneske- end om oksekjød", som det heder om en af oldtidens britiske stammer. Den større halvdel er menneskeædere af princip, af aandelige motiver. Vi kan klassificere kannibalerne efter deres motiver, som følger:

For at hædre de døde; for at gjøre dem godt; af kjærlighed	20 pct.
For at tilegne sig den dødes styrke eller af andre magiske grunde	19 »
Af ceremonielle grunde	10 »
For at straffe den opædte	5 »
Aandelige motiver	54 pct.

Af sult eller trang til føde . . . . 18 pct.
Som den *bedste* mad . . . . 28 »

Fysiske motiver 46 pct.

De høiere motiver, hædring, venskab og kjærlighed, er fremherskende i Asien, Australien og Sydamerika, medens de neppe kjendes i Polynesien, Nordamerika og Afrika. Thibetanerne betragtede det som et storartet endeligt for deres høvdinger at blive spiste; enkelte australske stammer spiser ogsaa sine døde for at hædre dem. En del sydamerikanske stammer spiste sine døde af venskab og kjærlighed. „Bedre at spises af en god ven end at opsluges af den kolde jord," hed det iblandt dem. De spiste sine døde, fordelte dem saaledes blandt slegt og venner, for at spare dem begravelsens gru og styggedom. Blandt yulugundierne i Centralaustralien spiste elskeren sin elskede, naar denne døde, for at de saaledes kunde blive forenede i døden, om ikke i livet. Det er jo bare blind fordom, som ikke lader os se det vakre og poetiske i en følelse saa øm, dødstrodsende og lidenskabelig.

Samojeder og ostjaker siger, at det vil gaa deres første mænd bedre i det næste liv, hvis de bliver spist af sine venner, og en indisk stamme spiser de gamle og haabløst syge „af velvilje". I ældre tider betragtede massagæter og derbicer det som den forfærdeligste ulykke at dø af alderdomssvaghed eller sygdom, og for at frelse sine venner og slegtninge fra dette, slog de dem i paakommende tilfælde ihjel og spiste dem — „da de heller vilde gjøre dette selv end overlade det til orm og mark," heder det.

Andre stammer igjen spiser de store krigere og høvdinger for at fordele deres mod og visdom inden stammen — den samme overtro, som gjør, at andre folkeslag tror, at de vil blive modige ved at spise en løves hjerte.

Endelig er der enkelte stammer, som spiser de døde for at straffe dem eller værge sig mod dem. Her er det ikke høvdingerne men forbrydere, som spises. Eller en mand spiser sin fiende, forat denne ikke skal kunne plage ham som spøgelse. Grønlænderne holder saaledes paa, at man bør spise sin faldne fiendes lever, da ellers hans aand kan flyve ind i og besætte en.

Hvad der vel væsentlig bidrager til vor blinde fordom mod menneskeæderi, er, at vi altid ser det i forbindelse med mord. Men dette er feilagtigt. Det er kun i et taatal af tilfælde og væsentlig i Afrika, at mennesker bliver dræbt for siden at blive spist. De fleste kannibaler nøier sig med at spise dem, der allerede er døde en naturlig død. Hvor offeret først dræbes, er det som oftest de syge og gamle, for hvem livet i de

barbariske forhold er blevet en byrde, der dræbes. Men naar engang smagen for menneskekjød er vakt, hænder det jo, at stammen som i Afrika ogsaa drives til at gjøre jagt paa mennesker for at faa deres kjød. Akkurat som hos os, hvor vor smag for kjød af andre dyr har drevet os til at jage dem og slagte dem og efterhaanden endog til at jage eller slagte og dræbe dem — for sport. Saa grusomme er ikke kannibalerne, der vilde fordømme os for en saadan unødig lyst til at dræbe. I Kina er man kommen saavidt, at man halvt skammer sig ved at spise andre dyrs kjød; man søger derfor ved tilberedningen at skjule, at det er kjød. En kineser vilde formodentlig blive syg af væmmelse ved at se vore europæiske borde dækkede med fuglelig og hele smaagriser, ligesom en nogenlunde civiliseret europæer foretrækker ikke at se slagtningen af de dyr, han siden spiser med appetit. Men den gjennemsnitlige europæer, der selv skyder eller slaar ihjel de uskyldige skabninger, han siden spiser, staar jo langt nærmere de raaere menneskeædere, end han staar den i denne henseende mere civiliserede kineser.

Vi vender os nu atter til den gamle ægyptiske gravlund. Sidste vinter undersøgte jeg en gruppe af grave fra omkring 3500 f. K., i nærheden af landsbyen Deshasheh, 100 km. søndenfor Kairo. Den første grav indeholdt blot løse ben, kastede ind i en hulning i klippen og med en hovedskalle paa toppen af benhaugen. Det faldt os naturligt at tilskrive denne grav en „barbarisk“ oprindelse; vi kunde ikke tænke os, at den havde noget at gjøre med hine tiders høit kultiverede ægyptere. Men den næste grav stillede os overfor et problem, som ikke lod sig løse ved den slags antagelser. Vi fandt i fjeldskraaningen en mur af svære stene i tidens løb cementerede sammen til en fjeldlignende masse. Da denne var ryddet af veien, fandt vi en aabning i fjeldet; ogsaa denne var tilmuret med store stene. Efterat disse var ryddede afveien, naaede vi et kammer, hvori der stod en ligkiste af træ. Den var gjort af store, solide, velhøvlede planker, som i det træløse land maa have kostet betydelig. I kisten laa udstrakt en mands legeme, omhyggelig indhyllet i gravlin. Til min store overraskelse fandt jeg imidlertid, at hænderne var afskaarne og lagt paa brystet, skjønt armene hvilte langs ligets sider. Ogsaa knæskjællene var udskaarne og lagt løse lidt nedenfor deres virkelige plads. Fødderne var ligeledes afskaarne; de laa paa ligets mave. Her var utvilsomt en rig og kostbar grav, der aldrig havde været aabnet eller forstyrret; men hvor dog liget var lemlæstet paa denne systematiske maade og bagefter begravet paa vanlig vis.

I et andet kammer fandt vi i en kostbar trækiste liget af en kvinde endnu mere lemlæstet. Hænder, fødder og knæskjæl var afskaarne; men

ogsaa rygraden og to ben i underarmen. Alt var siden ordnet paa systematisk maade og indhyllet i lin efter vanlig ægyptisk skik.

Det var klart, at vi ikke her havde med barbarers grave at gjøre, men med folk, som fulgte den ægyptiske gravskik. Hvorledes da forklare ligenes lemlæstelse og deres gjenordning og omhyggelige begravelse bagefter? Lemlæstelsen var tydeligvis gaaet forud for den egentlige begravelse, og gravene havde aldrig været forstyrret. Om ulykkestilfælde kunde der ikke være tale. Af 36 fundne lig i denne gravlund, var de *fjorten* saaledes lemlæstede, de andre ikke. De lemlæstede lig fandtes spredt over hele begravelsespladsen, blandt de andre grave. Det er klart, at lemlæstelsen hørte med til et system. Den gaar undertiden langt videre ned i de nævte eksempler. I nogle tilfælde er samtlige ben omhyggelig pillede fra hinanden og saa lagt nogenlunde i rigtig orden igjen, hvorefter de er begravne paa den almindelige, ægyptiske vis.

De lemlæstede og ikke-lemlæstede lig ligger side om side paa begravelsespladsen; de skriver sig øiensynligen fra samme tid, pottemagerarbeide findes i begge slags grave; og de synes nogenlunde jevnt fordelte blandt rigere og fattigere. Omtrent halvdelen af hver slags lig er begravne i trækister, medens resten blot er indhyllede i linremser og lagt i gravkammere. Den eneste forskjel er, at de ægyptiske træhovedpuder findes meget oftere med de hele lig end med de lemlæstede.

Lad os for at finde opløsningen paa denne gaade atter vende os til eksisterende folkefærd, blandt hvilke kannibalismen er i uddøen og nu er lidet mere end en begravelsesceremoni. En hvid mand, der bivaanede en begravelse i en australsk stamme, beskriver denne saaledes: Den døde var en høvdings stedsøn. Liget bares ind i skogen, medens høvdingen hylte af sorg, og moderen skreg og oversmurte sig selv med blod af selvgivne saar. I skogen afdækkedes liget, og sørgehylene gjentoges af alle; kvinderne skar sig selv i ansigtet med tomahavker. Den ydre hud paa liget blev sviet og afskrabet, hvorpaa den egentlige hud sværtedes med trækul og merkedes med rød okker. Derefter skares huden op og afflaaedes i ét stykke; men hænderne skares af og blev hængende ved huden. Derefter afskares hoved og ben og skrabedes rene for alt kjød. Kjødet stegtes over en ild, og der blev gravet huller i jorden, hvori det blev sagt den hvide mand, at kjødet vilde blive begravet, naar det var stegt. De negtede bestemt at spise det „nu længer“, men medgav, at de før havde gjort det. Iagttageren kan dog oplyse, at disse australere „spiser kjødet af sine afdøde venner og tror, at de derved gavner sig selv og hædrer de døde. — — Omgangen med hvide har lagt baand paa kannibalismen; de fleste negter nu, at de spiser de dødes kjød; men det er dog

en kjendsgjerning, at de endnu fortærer sine høvdinger og fremragende mænd. Jeg har nylig hørt om flere gamle karer, der er blevne spist af sine venner, skjønt de maa have været temmelig seige og lidet saftige.“

Vi har øiensynligen her kannibalismens sidste stadier. Først spiste man af hunger; saa blot for at hædre de døde; saa kun de *store* døde; saa blot visse dele af legemet som en ceremoni og principsag; og tilsidst spises intet, men hele tilberedelsen gjennemgaaes, hvorefter kjødet begraves. — Ligheden i lemlæstelse med de ægyptiske lig vil falde i øinene.

Videre ved vi fra de tider, som vore ægyptiske grave viser tilbage til, at der da *var* menneskeædende folkefærd i landet. Libyerne, som herskede i Øvreægypten omkring 3300—3000 f. K. skar stadig hovedet af sine døde og lemlæstede ofte legemet, undertiden skar de blot af hænderne, til andre tider pillede de alle ben fra hinanden; og i et tilfælde har man fundet benene aabnede for at komme til marven — et sikkert bevis for, at det blandt libyerne hørte med til begravelsesritualet at spise i hvert fald en del af de døde. Endog i romerske tider sagde ogsaa traditionen, at Osiris havde lært ægypterne jordbrug og afskaffet kannibalismen.

Lægger vi alle disse faktorer sammen, bliver vor slutning angaaende den fundne blanding af lemlæstede og ikke-lemlæstede lig følgende: Ved den her omhandlede tid, da pyramiderne byggedes, maa Ægypten have været befolket af to racer, som havde forenet sig under en og samme ydre civilisation og levede sammen som ét folk. Vi finder nemlig, som allerede nævnt, at begge slags grave hører de høieste som de lavere samfundsklasser til og ligger side om side paa samme begravelsesplads. Vi finder ogsaa, at bortseet fra lemlæstelsen er begravelsesmaaden ellers i èt og alt nøiagtig den samme — den, som senere udvikledes til den indviklede ægyptiske jordfæstelse. De to racer er derfor blevet til ét folk, som intet har adskilt uden visse gamle traditionelle skikke. De har levet side om side i landet som venner og naboer, delt den samme ydre kultur, begravet sine døde i det væsentlige paa samme vis og sandsynligvis efter det samme ritual -- paa én undtagelse nær.

Den race, som lemlæstede sine døde, har formodentlig været af libysk oprindelse, da vi finder samme skik straks efter blandt de indtrængende libyske stammer. Libyerne spiste utvilsomt for en del i det mindste sine døde. Om den race af libysk oprindelse, der hjalp til at bygge Ægypten ogsaa spiste de døde paa denne tid eller befandt sig i den overgangstilstand fra kannibalisme, hvor vi finder de australere, der lemlæster sine døde, steger kjødet og saa begraver det, kan vi ikke sige. De *var* men-

neskeædere, eller de havde nylig *været* det, men holdt paa at opgive det. Sandsynligvis kogte de ligene, da benene ikke kunde være blevet renset og pillet fra hinanden saa fuldkomment paa anden vis.

Denne libyske race var kommen under indflydelse af en anden, hvis kultur og begravelsesskikke den antog. Men den fortsatte dog med at lemlæste og koge og muligens spise de døde, før den nye, egentlige ægyptiske begravelsesmaade anvendtes.

Hvor den anden race kom fra, er det endnu umuligt at sige med vished; men forskjellige tegn tyder paa, at den har trængt ind i Ægypten fra det Røde Hav af og der har grundet den ægyptiske stat og det ægyptiske folk ved at forene sig med de tidligere libyske beboere. (I saa fald tør denne race være kommen fra Indien).

Denne gravlund hjælper os ogsaa til at bestemme tiden for den ægyptiske stats begyndelse. I 3500 f. K. var altsaa de to racer temmelig nær gaaet op i hinanden. Der maa have gaaet et langt tidsrum, før den menneskeædende, oprindelige race ændrede sine religiøse begravelsesskikke og begrov sine døde paa ægyptisk vis, og før de to racer blev aldeles ligestillede — fra nogle hundre til tusen aar. Det giver os som tiden for den ægyptiske kulturs begyndelse 4500—4000 f. K.

Men der venter os endnu mange overraskelser i Ægypten, som endnu ikke er blevet systematisk og videnskabelig undersøgt. Af titusenvis af aabnede grave er der saaledes, foruden hvad jeg selv har udrettet, blot et dusin eller to, hvorom alle detaljer er blevne nedskrevne og legemerne opbevarede for videre undersøgelse. Naar Ægypten bliver videnskabelig undersøgt, vil vi lære dets fortid at kjende — at sige, ifald ikke alt er ødelagt, før vor visdom begynder. Imidlertid er her en prøve paa de overraskelser, som venter os — at det folk, som byggede pyramiderne var til halvten et menneskeædende folk eller havde nylig været det i hin glansfulde tidsperiode.

Kjend dig selv.

(Efter **A. Binet** i *„Revue des Revues“*).

Hidtil har den eksperimentelle psykologi væsentlig beskjæftiget sig med studiet af de enkleste aandsforeteelser; den har fortrinsvis studeret sanseindtryk og bevægelser, særlig med hensyn til deres intensitet og hurtighed. Men i den sidste tid har der vist sig en tilbøie-

lighed til at gaa videre, til at gribe mere sammensatte foreteelser. Man eksperimenterer med smerter, med de sjælelige billeder og forestillinger, med hukommelsen, og man forsøger ved eksperimenter, der naturligvis endnu er under udvikling, at afsløre et individs karakter, at lære at kjende hans intellektuelle type. Det er, med et ord, den individuelle psykologi.

* * *

Ethvert tænkende menneske vil forstaa vigtigheden af de undersøgelser, som bringer os til at kjende et individs intellektuelle og moralske natur, uden at dommen i mindste maade paavirkes af vor personlige mening. Det billede, man faar af individet, maa for at være et videnskabeligt dokument være helt upersonligt, saaledes at en anden iagttager ved at bruge samme fremgangsmaade maa komme til nøiagtig samme resultat, og altsaa ikke have noget med kunsten at gjøre, som efter Zolas træffende ord bestaar i at se naturen gjennem et temperament.

Den individuelle psykologi vil uden tvil finde anvendelse paa mange og vigtige felter, men først og fremst i pædagogiken, hvor den vil sætte læreren istand til at vide, hvilke intellektuelle og moralske evner hos hans elever er overudviklede og farlige, hvilke mangler og hvilke specielle anlæg hos dem skal opmuntres. Det er spørgsmaal, som nutidens lærere neppe tænker paa, naar de i overfyldte klasser stræver med den vante udenadlæren. Hvilken lærer har nogensinde anstillet forsøg for at faa vide, hvordan et barn betragter en gjenstand, drager sine slutninger og gjengiver sine indtryk af den? Hvis man havde gjort dette lille forsøg, vilde man med lethed have kunnet konstatere, hvorvidt dette barn havde et skarpt blik og en klar aand, om det havde tilbøielighed til at beskrive, til at ræsonnere eller til at omdanne det sete til billeder, om det var jordbundet eller idealist, om det var frodigt eller tørt, hurtigt eller langsomt, tænksomt eller tankeløst, let bevægeligt eller ei, osv. Alle disse aandelige egenskaber er ganske vist ligesaa vigtige at kjende som hukommelsen, der spiller en saa overvældende rolle i skoleundervisningen og ved vore eksamener.

Forfatteren fortæller dernæst, hvorledes han, under samarbeide med sine medhjælpere, efterhaanden har forladt de gamle spor i denne videnskab. Han tager ikke længer prøve af fingerspidsernes følsomhed, muskelkraften, tiden for reaktion efter et givet tegn og andre lignende fænomener, fordi individerne, medmindre de er anormale eller syge, adskiller sig meget lidet i disse elementære funktioner. Desuden kan ikke forklaringen af et individs følsomhed eller bevægelse tjene til at give hans intellektuelle eller moralske karakteristik. De individuelle forskjelligheder, der er værd at lægge merke til, ligger i maaden at erindre sig, forstaa, forestille

sig, forklare en ting, i maaden hvorpaa man bevæges. Det er her, i disse høiere funktioner, man maa søge individets eiendommelighed. Følgelig gaar forfatterens forsøg ud paa at trænge ind i disse sammensatte sjælsvirksomheder.

Hans forsøg varer i regelen ikke mer end 1½ time med hvert individ; det er det minimum af tid, som behøves til at undersøge alle sider ved en intelligens. Han har undersøgt en snes personer, valgt blandt tre bestemte grupper: elever i begyndelsesskolen, elever i høiere skoler og studenter. Og resultaterne har været overraskende.

Først og fremst karakteriserer han individet ved de betydningsfulde egenskaber: *aandsfylde* og *hurtighed*. Fylden bestaar i det antal ord, som personen anvender til en beskrivelse, i hans antal ideer, reflektioner og domme. Enkelte skriver tyve linier, hvor andre skriver to, og man maa stanse de første, mens man er nødt til at drive de andre. Den hurtighed, hvormed en person læser, ræsonnerer, finder løsningen paa en vanskelighed osv. er ogsaa meget forskjellig. En tredie aandelig egenskab, eller rettere en tredie side ved de aandelige funktioner, er *intensiteten*. Derved forstaaes den grad, hvortil et individ hæver sig i et hvilketsomhelst arbeide. Man behøver kun at erindre sig, hvad der finder sted ved shakspil: enhver kjendt spiller repræsenterer en bestemt styrke, som i regelen bliver noteret, og som afhænger af de spil, han har spillet. Dog beror ikke hans styrke udelukkende paa øvelse, men paa medfødte egenskaber. Der er en naturlig grænse for aanden, som ikke ofte overskrides, ei heller langt. Denne grænse kan gjenfindes og maales nøiagtig ogsaa i individernes andre evner; for opfattelsen af lyd f. eks. er det den svageste tone, man kan høre; for hukommelsen er det den længste række ord eller tal, man kan gjentage efter at have hørt den en gang; for hovedregning er det den mest sammensatte opgave, man kan løse i hovedet; for forstaaelsen af abstrakte ting er det den dunkleste periode, man kan tyde. Forfatteren har organiseret lignende prøver for evnen til at tage initiativer og endog for aandens finhed.

Ligeoverfor intensiteten maa man sætte *udholdenheden* det er ligefrem evnen til at holde ud, til at modstaa træthed, til at forlænge anstrengelsen en vis tid. Det er den tid, man kan arbeide uden at trættes, som er maal for udholdenheden. Væddeløb og cyclisme har gjort os fortrolig med det udtryk, udholdenhed. Ligesom ved legemsøvelser maa man ved alle sjælsevner sammenstille disse to sider: intensitet og udholdenhed. Kraepelin og hans elever anser det for overmaade vigtigt at vide, hvorledes et individ trættes intellektuelt og fysisk, og hvorledes det hviler. Han eksperimenterer for tiden hermed i sit laboratorium for psykiatri. I forfatterens undersøgelser af karakteren, som kun varer 1½ time, har han medtaget en liden prøve

paa overanstrengelse, som kun varer fem minutter, men tydelig viser individets *udholdenhed*.

Dernæst nævner han *perfektibiliteten*, evnen til at fuldkommengjøre sig, til at vinde ved gjentagelse. Og endelig *suggestibiliteten*. De sidste aars talrige undersøgelser paa dette felt har godtgjort, at suggestibiliteten afhænger af alder, sundhedstilstand samt ogsaa, merkelig nok, af profession. Hvis man selv blot tilnærmelsesvis kunde maale et individs suggestibilitet, vilde man have et vigtigt bidrag til hans karakteristik. Forfatteren tror at have fundet en maade, hvorpaa han suggestionerer individet, uden at dette selv har anelse derom, idet selve forsøgets idé suggestionerer det, eller om man vil, individet suggestionerer sig selv. Dette kalder han suggestion ved gjenstande, uden intervention af nogen moralsk paavirkning. Imidlertid er jo alle disse eksperimenter endnu kun foreløbige.

Forfatteren omtaler ogsaa en række forsøg af en lidt anden genre, mere intime saa at sige. Et af dem bestaar i at bestemme *de billeders natur*, hvoraf individet sædvanligvis betjener sig. Thi de aandelige vaner og smagen er forskjellig hos os alle. Et af de her anvendte eksperimenter bestaar i at gjengive en tegning efter hukommelsen, et andet i at fremstille en række idéassociationer.

Det er et ret besynderligt faktum, at naar man stiller forskjellige individer ligeoverfor samme gjenstand og beder dem beskrive denne gjenstand, ser man, at individerne til dette tilsyneladende simple arbeide bruger fem eller seks forskjellige fremgangsmaader og saaledes beviser, at heller ikke deres maade at se og forstaa en gjenstand paa er den samme. Nogle beskriver med smaalig nøiagtighed det, som deres øine ser; andre gjør iagttagelser, og man ved, at det er ikke den samme ting; atter andre iagttager og drager slutninger, undertiden rigtige, undertiden gale; andre igjen fortæller, hvad de ved om det, de ser, og betagter kun flygtig, hvad der ligger for dem; og de rene idealister ser ikke, husker ikke, men broderer, fantaserer. Det er muligens paa dette punkt, at de individuelle forskjelligheder er klarest og mest betydelige. Forfatteren kalder det forsøg over *aandens orientering*.

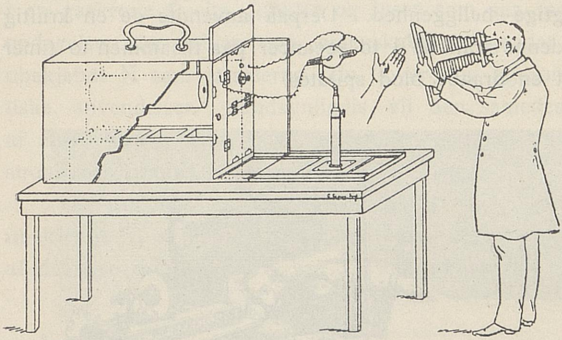
Hvis man saa beder de samme, ikke beskrive, men forklare gjenstanden, har man et billede af deres *forstaaelsesevne*, deres evne til at uddrage det væsentlige, til at gribe den virkelighed, som ligger skjult under det tilsyneladende, til at fortolke, hvad man ser. Her viser sig ogsaa tydelig en stor typisk forskjel; man ser dem, der hverken kan iagttage eller forstaa, andre, der har en delvis forstaaelse og endelig dem, der med lethed opfatter alt.

Dette er det første forsøg paa videnskabelig at anvende Sokrates's raad: Kjend dig selv.

X-straalerne i lægevidenskabens tjeneste.

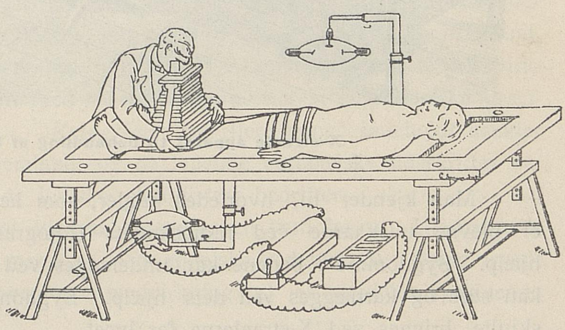
(Efter **Georges Brunel** i „*Revue des Revues*“).

Det er kun lidt over et aar siden, at professor Røntgen først opdagede sine X-straaler, og allerede finder de en betydelig praktisk anvendelse i lægevidenskaben. Det er ikke mange maaneder siden, at „*Kringsjaa*“ med mange reservationer gjengav et rygte om, at en italiener havde opfundet en kikkert eller et par briller, hvormed man kunde se ved X-straalernes hjælp tvers igjennem et menneske f. eks. Omtrent samtidig havde tidsskriftet ogsaa en fortælling oversat fra fransk, hvori forfatteren *fantaserer* frem en saadan mulighed. Nu efter nogle maaneders forløb er de omtalte briller eller kikkert (fluoroskop) i stadig brug i mange hospitaler,

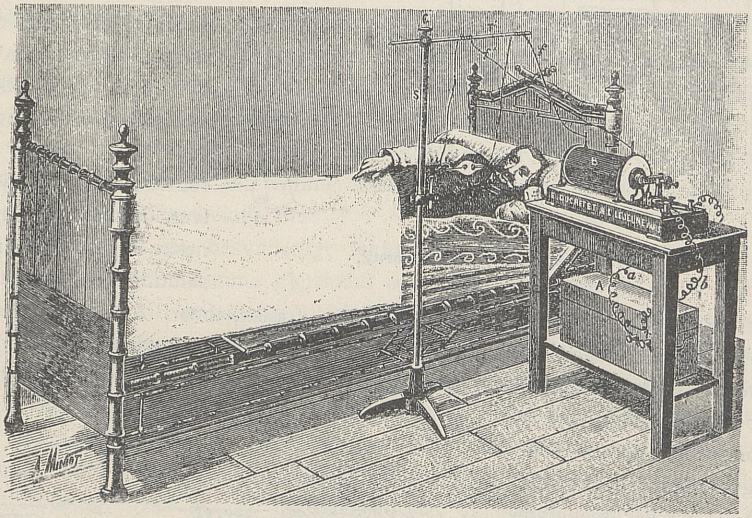
Dr. Seguys fluoroskop i brug.

og mangfoldige operationer er allerede foretagne ved dens hjælp. To af de her gjengivne billeder viser dette instrument i brug. Dets indretning har tidligere været skildret i „*Kringsjaa*“ (VII, 651), saa det gjentages ikke her. Det maa være nok at sige, at det væsentlig bestaar af en fluorescerende skjærm, hvorpaa der kastes et billede af den af X-straalerne belyste gjenstand. Forat straalerne skal kunne passere gjennem patienten og give et billede paa den anden side af ham, har man konstrueret egne operationsborde, der er saaledes indrettede, at X-straaleapparatet opstilles under bordet, og straalerne passerer gjennem dette og patienten til fluoroskopet.

Dr. Seguys operationsbord.

Forfatteren, som selv er læge og har taget aktiv del i de nye straalers praktiske anvendelse i medicinen, udtaler, at der nu *daglig* ved straalernes hjælp udføres forbausende operationer, som man for nogle maaneder siden ikke vilde have vovet at foretage. Han omtaler et enkelt eksempel paa moderne midlers anvendelse. En nervøs patient havde faaet et stykke af en naal ind i den ene fod. Tanken paa en operation var ham uudholdelig; han vilde ikke underkaste sig nogen; men naalen maatte fjernes. Lægerne undersøgte da først foden ved X-straalernes hjælp *(radioskopisk)* og fandt naalens nøiagtige beliggenhed. Derpaa anvendte de en kraftig elektromagnet og med denne trak de i to sceancer paa tilsammen to timer naalen helt ud, uden at en draabe blod spildtes.

X-straale apparat til behandling af tæring.

Man kjender til, hvorledes kugler, som længe har ligget i legemet, er blevne udskaarne ved radioskopets (fotografering) eller fluoroskopets hjælp. Sygdomme i benene kan undersøges ved det, og selv lungetæring kan sees og kartlægges ved dets hjælp. Sygdomme, som før var ganske skjulte, bringes ved X-straalerne for lyset.

Men ikke nok hermed. Man har ogsaa villet opdage, at X-straalerne udøver paa mange sygdomme en helbredende virkning. De skulde dræbe den gift, som afsondres af de forskjellige mikrober, der foraarsager disse sygdomme. Man har konstateret, at de øver en bestemt virkning paa huden — omtrent som et sennepsplaster eller en sterk solhede. Og en lignende virkning maa de øve ogsaa paa de indre organer. Man kan saa-

ledes paa sæt og vis ved deres hjælp sole de indre organer eller lægge et sennepsplaster direkte paa lunger eller hjerte.

Særlig mener flere læger at have fundet, at straalerne stanser tæring, og man haaber ved deres hjælp at kunne helbrede ogsaa denne sygdom. Det tredie medfølgende billede viser et apparat til behandling af den tæringsyge med X-straaler i lægende hensigt.

En af de eksperimenterende læger fandt ved et tilfælde, at i et ganske mørkt værelse, bringer X-straalerne alt glastøi til at lyse — glasdubberne i en gaskrone f. eks. funkler og lyser som saa mange diamanter. Denne opdagelse, der stiller nye videnskabelige gaader og er ligesaa meget et ubekjendt X som straalerne selv, lover dog ligesom disse at lede til praktiske anvendelser. Sandsynligvis vil den saaledes føre til tilveiebringelse af anti-X-straale glas, linser og briller, som alt vil have stor betydning for straalernes praktiske anvendelse.

Er saaledes de røntgenske straaler endnu en uløst gaade, et ganske ubekjendt X, saa har vi dog den trøst, at vi kan gjøre os betydelig nytte af det nye mysterium, vi saa let kan frembringe og kontrollere.

Indiske mirakelmagere.

(Efter *„Revue des Revues“*).

Indien maa være et høist forunderligt land! Stadig kommer der nye beretninger derfra om tegn og undergjerninger, om mænd, der kan byde over alle naturens love, ophæve tyngdelovens virkninger, skalte og valte frit med tid og rum, ja saa at sige udviske grænsen mellem liv og død. *„Kringsjaa“* har flere gange indeholdt artikler fra dette okkultismens hjemland, og de ledende europæiske tidsskrifter beskjæftiger sig ivrig med de indiske okkultisters bedrifter.

En af Indiens mest kjendte mager er en lærd herre. Ihingan er hans navn. Med denne mand er den engelske redaktør Mr. Stead traadt i forbindelse og har lovet sin medvirkning til et særdeles spændende eksperiment.

„Jeg har,“ fortæller Mr. Stead, „skrevet to spørgsmaal op; det ene er et rent matematisk spørgsmaal, — om det mulige svar bliver korrekt, kan altsaa med lethed undersøges. Det andet derimod er af personlig art, vedrører mig alene, og jeg kan selv ikke besvare det, i hvert fald ikke for øieblikket. Disse to spørgsmaal har jeg lagt i en lukket konvolut, gjemt dem paa et absolut sikkert sted, og ikke betroet til et menneske,

hvad de to spørgsmaal forresten dreier sig om. 17de marts skrev jeg spørgsmaalene ned, med den følgende post sendte jeg underretning om, at jeg havde gjort det, til Ihingans og min mellemmand, Kanhayahal i Lahore. Og nu skal Ihingan vise sin mystiske magt ved at læse, og allerhelst ogsaa ved at besvare mine spørgsmaal.

Udfaldet af dette mer end almindelig mærkelige eksperiment skal snarest mulig blive meddelt læserne.

Mens vi venter paa Steads beretning om Ihingans clairvoyance-opvisning, vil vi give den indiske magers troende discipel, den omtalte Kanhayahal ordet til præsentation af Indiens mest berømte troldmænd, Ihingan og Jakob fra Simla.

*
* *

Ihingan er endnu en ganske ung mand paa nogle og tyve aar, — vakker og sterk. Han stammer fra en ædel brahmanslegt, der har hjemme i Amritsar, i Penjab. Han lever efter sin religions allerstrengeste forskrifter, er absolut vegetarianer, nyder aldrig alkoholiske drikke under nogensomhelst form og faster hver tirsdag. Han har faaet en god opdragelse, taler ganske bra engelsk og skal besidde en imponerende magisk magt.

Hans discipel Kanhayahal fortæller, at han har seet ham „*skabe*", — frembringe af intet: blomster, frugter, pengestykker, han har faaet stokke, tændte lamper osv. til at svæve frit i luften, kan gjennembore folk med sværd, uden at skade dem, saarene lukker sig umiddelbart efter at sværdet er trukket ud af legemet, og i et par sekunder foregaar den helbredelsesproces, der ellers tager lange tider. I næste minut er hvert spor af gjennemboringen forsvundet.

Mere betydning end denne troendes fortælling har en række vidnesbyrd fra andre iagttagere. Blandt disse „attester" skal vi bare nævne to: En fra professor i matematik ved universitetet i Lahore, Chandar Bhan. Han skriver, 1ste oktober 1895.

„Ihingan læser tanker, tænkt paa næsten alle jordens sprog. Jeg har desuden udført følgende eksperiment med ham: Medens han var fraværende, skrev jeg op en række matematiske formler, henhørende under den høiere matematik, hvori han er aldeles uvidende. Disse formler blev bortgjemt, men Ihingan gjentog dem med en træfsikkerhed saa stor, at man skulde tro, han kun havde levet for høiere matematik."

Kaptein Cyonn, adjutant hos den indiske vicekonge, skriver 21de august 1896.

„Jeg har været hos Ihingan i Amritsar; han læser tanker; læste bøger med tilbundne øine, og hvad der var det uhyggeligste: Med min

pennekniv skar han tvers igjennem sin tunge, og trak mit lommetørklæde gjennem saaret!"

*
* *

Om den anden stormester, Jakob fra Simla, fortæller Kanhayahal. Han er 45 aar gammel, og hans fulde navn er Ali Mohamed Juakub. En broncefarvet, liden fyr, som man imidlertid ikke maa forestille sig som en betlende fakir med filtret haar og skjæg, lederbælte om sin lænd og forresten klædt i ingenting. Tvertimod. Mr. Ali Mohamed Juakub optræder iført klæder efter allersidste Londonnermode, og betle er det sidste, han gjør. Han er stenrig. Han lever af at sælge ædelstene, som man forresten engang beskyldte ham for at fabrikere ved hjælp af mystiske magter. Han havde i den anledning en svær proces, og det blev ham forbudt at sælge diamanter til de indfødte fyrster, det var nemlig saa vanskeligt for de engelske myndigheder at fælde dom i en sag, hvor anklageren paastod, at en ædelsten, trods tilsyneladende ægthed, kun var et magisk sansebedrag. En saadan anklage var ikke forudseet i de engelske lovparagrafer.

Foruden sine stene eier Mr. Jakob af Simla vældige jordeiendomme og et hus, eller rettere sagt et palads, som i pragt kan maale sig med vicekongens. I hans saloner er ophobet kunstskatte til uberegnelige værdier, — bægre, vaaben, nipsgjenstande, som hver og en repræsenterer en formue. Og mellem alle disse skatte sidder den lille brune mand i Londoner-lapsedragt, taler med fornemme gjæster, — det er nemlig en sær begunstigelse at blive modtagen af ham, — og overvinder naturlovene. Nu og da tager han sig turer paa land og hav, leier i sidste tilfælde et stort passagerdampskib for sig selv alene. Han har raad til det. Og om ham vifter en hær af over 100 tjenere, endvidere holder han en privat politistyrke paa 20 mand, der vogter hans skatte. Desuden altsaa de „overnaturlige" magter, som lystrer hans vink.

Hans mystiske gjerninger er af den art, at de kan bringe selv den solideste skepticisme ud af ligevægten. Ganske eiendommeligt skal et møde have artet sig, der for en tid siden fandt sted mellem stormestrene Ihingan og Jakob. Ved beretningen om dette møde mellem to høibaarne sjæle maa man uvilkaarlig mindes de gamle middelalderlige historier om heksemestrene, der aflagde besøg hos hinanden og anstrengte sig gjensidig for at synkverve hinanden, overtrumfe hinanden med de mest forbløffende kunststykker.

Om mødet beretter Kanhyahal: Først tilbragte de to storaugurer en rum tid med høflighedsformularer, saa bad Jakob sin unge konkurrent om et par beviser paa hans magt. Den beskedne Ihingan gjorde som de

generte sangere; sagde, at han ikke var rigtig oplagt, men præsterede alligevel et par smaating, som her i Europa vilde sat manden i vidundrenes række og i middelalderen skaffet ham fri brænsel til hans død. Han læste nemlig Jakobs tanker med legende lethed og fik en stok til at svæve i luften i flere minuter. Den gamle Jakob smilede mildt og overlegent, spurgte saa pludselig:

„Hvor befinder jeg mig nu?"

„Her ved min side," svarede Ihingan.

Da gik Jakob hen og aabnede døren, og udenfor, i den frie luft, svævede en Jakob no. 2, *hang ubevægelig to-tre meter over jorden.* Synet forsvandt efter et par minuters forløb.

Den næste mærkelighed var, at Jakob svingede en liden stok foran Ihingans øine, og i næste nu var den unge mager omgiven af en sky af sommerfugle, en sky saa ugjennemtrængelig tæt, at hverken tag eller vægge i stuen kunne øines. Et trylleord, udtalt af Jakob, og sommerfugleskyen var forsvunden. Da Jakob derefter skulde føre sin gjæst ind i salonen, var rummet derinde et eneste ildhav: flammerne fossede op over alle vægge, og ud af døren slog en røgbølge mod dem. Et vink af Jakob, — flammerne forsvandt.

Hermed slutter Kanhayahals beretning, men har de to herrer fortsat, som de har begyndt, har uden tvil deres samvær artet sig særdeles underholdende.

* * *

Hvad nu disse mystiske fænomener angaar, saa siger de troende okkultister, at de skyldes usynlige væseners indflydelse eller naturkræfter, som kun enkelte udvalgte evner at beherske. Skeptikerne blandt dem, der har seet disse mærkeligheder, forklarer dem som resultater af kollektiv hallucination eller hypnose. Der er imidlertid den vanskelighed ved sagen, at disse eksperimenter udføres i mange hundre tilskueres nærvær, under aaben himmel, og i et minut at hypnotisere hundreder, saa at de alle ser det samme, synes jo at maatte være en ganske vanskelig sag, der dog ikke mangler sidestykker i vor vestlige verden.

De almindelige fakireksperimenter, — dem, man gjerne kunde kalde: de klassiske, — er det blomstrende mangotræ, den levende begravne fakir, og tauget, der er udspændt i luften, uden det er fæstet nogensteds. Dertil kommer saa kunsten at gaa paa vandet og svæve i luften.

En del engelskmænd, der i lange tider havde studeret disse kunststykker, fik engang fat i en fakir, der havde udført dem næsten alle, og som lig vore taskenspillere paastod, at det hele gik ganske naturlig til. Kunststykket med mangofrøet, der saaes, fæster rod, spirer, blomstrer og

bærer frugt, alt i et par minuter, mens tilskuerne ser paa, forsikrede manden, beroede paa den reneste fingerfærdighed, forbytninger og sindrige præparater. Men hans „naturlige" forklaring paa evnen til at gaa paa vandet og svæve i luften var ikke meget tilfredsstillende: „Jeg gaar slet ikke paa vandet, det bare synes saa. Jeg har nemlig en usynlig hjælper, som har fulgt mig i de sidste seks aar, han bærer mig, jeg rører ikke vandet! Saa De ser, mine herrer, det gaar aldeles naturlig til."

Det hele beror altsaa paa en noget forskjellig opfatning af begrebet: naturligt. Kanske vil vi engang allesammen være enig med fakiren i *hans* opfatning af „natur".

Den samme usynlige hjælper var ogsaa tilstede, forsikrede fakiren, naar eksperimentet med den i luften udspændte snor blev foretaget. Da var der ikke tale om hypnose (?), det hele gik „ganske ligefrem" til paa den maade, at hjælperen svævede en 20—30 fod oppe i luften og holdt fast i snorens ende, selv var han omgivet af en taage, af samme farve som luften, den var altsaa usynlig for tilskuerne, men dækkede baade taugets ende og den person, der i tilfælde klavrede op ad snoren.

Vedkommende engelskmand, der udfrittede fakiren, havde selv seet dette eksperiment blive udført for en indfødt fyrste og hans hele hof, under aaben himmel. Mageren slyngede en snor op i luften, den blev hængende der, dens endepunkt kunde ikke sees. To smaagutter kom frem, klavrede opover snoren og forsvandt; et øieblik efter faldt løse arme, ben, hoveder og kroppe ned fra luften, gutterne syntes at være sønderrevne deroppe. Mageren tændte et baal for at brænde lemmerne, men frem fra tilskuernes række kom en liden pige, gutternes søster og kastede sig grædende paa baalet for at følge sine brødre. Og med rasende fart fortærede ilden altsammen. Knapt var de sidste rester udbrændt, saa hoppede den ene af gutterne frem fra publikum, hans broder kom klavrende ned fra luften, ned ad den mystiske snor, og frem under fyrstens tronstol kom den lille pige krybende.

Den interpellerede magers forklaring gjorde ikke disse besynderligheder det ringeste klarere; han henskjød det hele under „hjælperens" magt; men han tilbød sig, naarsomhelst at udføre de samme eksperimenter, offentlig, i Europa, hvis man bare vilde garantere ham, at hans udgifter, som aldeles ikke vilde blive overvældende, skulde blive ham erstattet.

Skulde dette tilbud ikke være opmerksomhed værd? Alle interesserede mennesker, okkultister og direktører for underholdende etablissementer burde tænke paa, om de ikke skulde benytte sig af det. Redaktør Stead vil med lethed kunne opgive vedkommende fakirs navn og adresse.

Vistnok er adskillige europæiske panoptikons direktører blevet tagne stygt ved næsen af en „sovende" fakir, der forrige aar bereiste udlandets

storbyer, og efter foreviserens sigende befandt sig i en maanedslang dvaletilstand, som han først skulde vaagne af efter et halvt aars forløb: „Den sovende fakir“ vaagnede op hver nat, spiste bif, drak øl af seidler og spillede kort med sin foreviser! Men derfor er det ikke sagt, at alle fakirer er frække gjøglere, tvertimod tyder en række paalidelige meddelelser fra Indien paa, at ogsaa de begravne fakirer virkelig eksisterer.

Mange gode navne bevidner, at for en tid siden lod en fakir sig levende begrave i en kiste, der blev forsvarlig tillukket i vidners overvær. Graven, kisten blev sat i, var 6 fod dyb, brætter blev lagt over kisten, jord skuffet over, og haug blev der dannet paa graven; og paa jordhaugen blev saaet korn, som spirede, bar frugt, blev skaaret og malet til mel og bagt brød af. Da var seks maaneder gaaet, og da grov man fakiren frem igjen. Han blev gnedet og varmet og kom til live igjen, og han forsikrede, at man ikke kunde have vækket ham før; thi hans sjæl havde forberedt sig paa at være borte i 6 maaneder, havde man gravet ham op tidligere, vilde man blot fundet et sjælløst legeme, som ingen kunst og intet stræv havde faaet liv i.

I aarenes løb har en række historier om saadanne begravne fakirer naaet til Europa; endnu har ingen foretaget det eksperiment paa europæisk jordbund, og endnu en tid lang faar man paa det punkt tro eller tvile efter behag.

Men ved det af Mr. Stead og Ihingan planlagte eksperiment kommer jo Indiens mystik os ganske anderledes nær ind paa livet, og sagen faar en næsten uhyggelig interesse. Efter den beskrivelse, som her er givet af d'herrer Ihingan og Jakob fra Simla og deres magt, kan man jo vente sig allehaande af dem.

Stortingskvinder.

I staten Colorado i de Forenede Stater er ikke alene kvinder stemmeberettigede, men de er ogsaa valgbare til alle embeder, hvortil mænd kan vælges. Som følge heraf valgtes der ved sidste valg en del kvindelige medlemmer af den lovgivende forsamlings underhus — stortingskvinder. Chefen for statens undervisningsdepartement (kultusministeren) er en kvinde, fru Peavy.

Angaaende resultatet af kvindernes fulde indtrædelse i det offentlige liv har en upartisk organisation af mænd og kvinder for det offentlige livs reform enstemmig afgivet en offentlig udtalelse, hvori det heder, at kvindernes deltagelse i valg og valgbarhed overalt og i alle retninger har havt

de heldigste følger. Der har aldrig været saadan eksemplarisk orden og saadant alvor ved folkemøder og valghandlinger. Og stortingets tone er blevet hævet flere grader ved de kvindelige medlemmers nærværelse i sal og korridorer og ved deres deltagelse i komitearbeide og debat. Betydelige besparelser er effektuerede, hvor kvinder har havt administrationens ledelse. Og en række gode reformlove er blevne vedtagne. I det hele er der kommet som et nyt pust af sund og frisk energi ind i statens offentlige liv.

Det bør dog ogsaa her bemerkes, at den kvindelige befolkning i de Forenede Stater gjennemgaaende vil være langt mere moden for deltagelse i det offentlige liv end noget sted i den gamle verden.

To Fridtjof Nansen.

Nansen, by thee, once more, Philosophy
Speaks with appeal, that all mankind may hear: —
„Who would aspire to penetrate the sphere
„Of knowledge, must, himself, himself defy;

„Must consecrate himself to Thought; deny
„The Principles of Warfare; must endear
„Himself to Nature and her Laws; and wear
„Her Love upon his brow continually. —

„And who the Crown of Immortality
„Would wear, must within his own Soul find Grace
„To anticipate Earth's Universal Peace —"

Triumph of Time! Hope of Futurity!
Nansen, when Earth enjoys her destiny,
Thou still shalt live in Memory's embrace!

[„Britannia" —]

Som før omtalt har udlandets samtlige tidsskrifter og ugeblade i de sidste maaneder fraadset i Nansenartikler, med og uden billeder. Da selvfølgelig disse intet nyt har indeholdt for norske læsere, har *„Kringsjaa"* ikke gjengivet dem — ikke engang den lov og pris, som oversat til vort sprog ofte vilde forekomme os nordlige prosaister vel blomstrende og begeistret. Paa digte om og til dr. Nansen har der heller ikke manglet. Som erstatning for, hvad der saaledes er udeladt i *„Kringsjaa"* gives her

et digt, der fra England og af en engelskmand er blevet „*Kringsjaa*" tilstillet med anmodning om optagelse for denne hilsen fra briternes land til vor berømte landsmand. Det er saaledes et yderligere bevis for, hvor udbredt og hvor hed beundringen for Nansens daad er ude i verden, og for hvorledes han ved den har hædret sit fædreland som faa.

For læsere, der ikke forstaar originalen, gives her i mangel af en poetisk medarbeider en ligefrem oversættelse, der følger meningen, hvor den afviger fra ordlyden.

[Nansen, gjennem dig taler Visdomen end engang med sterk appel til den hele menneskelige slegt: — „Den, som ønsker at trænge ind i kundskabens sfære, maa bekjæmpe sig selv — sig selv; maa hellige sig til idéen, fornegte krigens principer, gjøre sig tilvens med naturen og dens love og stadig i sit hjerte bære kjærligheden til den. Og den, som vil vinde udødelighedens krone, maa i sin egen sjæl finde naade til at foregribe jordens almene fred." — Tidens store seir! Fremtidens haab! Nansen, naar jorden engang har naaet sit forudbestemte maal, vil du end leve i mindets favntag].

Spanierne i Kuba — djævelskab.

(Efter **Stephen Bousal** i „*Harper's Weekly*").

Ifølge nærværende forfatter er det spanske herredømme i Kuba lidet bedre end sultanens i Armenia. I oktober ifjor udstedte general Weyler et edikt om, at den hele fredelige landbefolkning i det indre i de fire vestlige provinser, hvor han er nogenlunde herre (naar kubanerne ikke er efter ham), skulde jages sammen i visse oprettede militærstationer. Dette blev gjort for at hindre de kubanske tropper fra at finde hjælp og fødemidler i disse provinser. Landet skulde forvandles til en ørken; anden vei til seir øinede ikke den tapre general. Derfor indeholdt ogsaa ediktet ordre om, at tropperne skulde brænde alle landsbyer i det indre og hvert farmhus, hver mindste hytte; ødelægge alle plantager, alt, der muligens kunde give patrioterne næring, og *saa* skulde de hjemløse beboere drives sammen i de oprettede stationer nær kysten. Disse stationer ligger næsten alle i lave, sumpige distrikter. Der er ingen bygninger. Naar menneskehjordene fra det indre ankommer dertil, maa de ligge paa marken under aaben himmel, til de faar bygget sig hytter af grene og løv. Rundt stationerne er der forter, og flugt fra dem er umulig.

Arbeidet med at lægge landet øde og jage befolkningen sammen i disse stationer overdroges til de irregulære tropper, en art samvittighedsløse banditter. Det vil være let forstaaeligt, at disse, hvor det gjaldt at

brænde anden mands eiendom og ødelægge, hvad de kunde, gjorde sig smaa skrupler af at røve og plyndre og for plyndringens skyld med koldt blod nedskyde fredelige beboere. Dette er ofte skeet.

Naar undtages de faa landsbyer og byer, som spanierne har holdt besat, findes der nu ikke en eneste hytte, ikke ét hjem i de fire provinser. Alt er brændt og ødelagt fra trochaen Jucara-Moron til kap San Antonio. Den 1ste december ifjor var 400,000 fredelige kubanere, bønder med sine gamle forældre, hustruer og børn „koncentrerede“ i de stationer, som, hvad enten de valgtes i den hensigt eller ikke, har vist sig udmerket skikkede til befolkningens udryddelse. Fra den tid til nu har disse mennesker levet indespærret paa disse steder uden tilladelse til nogensinde at overskride de trange grænser — naar undtages, at de mænd, som syntes dygtige til arbeide, er blevne sat til at udføre alt det haarde krigsarbeide (gravning af løbegrave, bygning af volde osv.), som den spanske soldat helst vil være kvit. De er blevne holdt til arbeidet ved machete og rifle.

Siden januar iaar, da hvad disse mennesker bragte med sig af fødemidler fra sine ødelagte hjem eller havde af penge har sluppet op, lever de 400,000 (eller saa mange, som er ilive af dem) i den yderste elendighed og nød under en kamp for tilværelsen, der er absolut haabløs. Spanierne giver dem intet. I provinsen *Pinar del Rio* ligger disse sultestationer for det meste langs jernbanen fra Havana til Pinar del Rio. Der er her tilsammen 60,000 sammendrevne fredelige bønder. Antallet af de døde siden nytaar sættes af de mest konservative iagttagere til 10,000. Jeg har besøgt samtlige stationer og er overbevist om, at tallet er meget større; men lad os holde os til det laveste, der af nogen er ansat — 10,000. Disse 10,000 mennesker af 70,000 er døde i løbet af fem maaneder af sult eller sultens følger og alt paa grund af Weylers edikt. Saaledes gjenopretter det stolte Spanien ro og orden paa Kuba og hævder sin „ære“.

Langs jernbanen fra Havana til Matanzas er der en ny række af disse stationer, hvor dødeligheden har været endnu større. Her er nu 200,000 mennesker „koncentrerede“, uden at spanierne eller nogen anden har en skorpe brød at give dem, og uden at der gives dem anledning til at arbeide eller dyrke jorden. Deres eneste haab om frelse staar til forsøg paa at rømme, hvorved de opnaar at blive skudt af skiltvagterne.

I de ødelagte provinser staar der 20—30 sukkerplantager tilbage. Disse eies af spaniere, amerikanere eller andre fremmede, som har kjøbt sig fritagelse fra Weylers edikt ved store bestikkelser baade til autoriteterne i Havana og til de officerer, som med sine soldater „beskytter dem“ og kynisk bryster sig af, hvad de evner at suge ud af de „beskyttede“ i form af bestikkelse.

Fra spanierne kan ingen hjælp ventes. Selv om de følte medlidenhed, eier de ikke midler til at yde hjælp. Soldaterne skyldes endnu løn for maaneder. Og her skulde der ikke smaasummer til. At slippe disse udsultede stakler ud af stationerne igjen vil lidet nytte, fordi det hele land — det rige, det herlige Kuba, som Kolumbus med rette beskrev som „det rigeste og vakreste land, noget menneskeligt øie har skuet“ — er en rygende ruin, en samling af aske og grave, hvor vaaren ikke har bragt noget løfte om høst; et vidnesbyrd om, hvilken vildskab og djævelsk raahed der endnu i 1897 e. K. kan bo i den menneskelige natur.

Og man skal vel merke sig, at blandt de 400,000 sultende findes der ikke én „oprører“, ikke én, som har „baaret vaaben imod Spanien“, eller som paa nogen vis kan paaføres at have støttet oprøret; thi den slags folk bliver uden videre skudt. Nei de 400,000 er den fredelige landbefolkning, som holdt sig omhyggelig borte tra al deltagelse i striden, som blot saaede og høstede og sled for sine, i haab om at faa være i fred, som de lod andre i fred. „De fredelige“ kaldes de af spanierne selv — *pacificos.* Saaledes lønnes *de.*

Det maa ogsaa erindres, at min skildring blot gjælder de fire vestlige provinser, hvor Spanien hersker, den østlige halvdel af øen frembyder heldigvis under „oprørernes“ styre et ganske andet og langt bedre udseende.

Uden at tælle de irregulære tropper — ofte løsladte forbrydere —, som plyndrer, hvor de kommer og aldrig vil sulte, saalænge der findes noget at leve af paa øen (vi faar haabe, at de undgaar hungersdøden for at blive hængt), har Spanien nu sendt 250,000 mand til Kuba, den største hærstyrke, der nogensinde har krydset havet. Men af denne styrke er der idag ikke 5000 mand, som kunde marschere fra Kristiania til Sandviken med fuld feltoppakning. Enkelte militære kritikere har spekuleret over, hvor Weyler har gjort af alle sine soldater, og hvorledes han kunde faa samlet en slig armé paa øen. Det turde ogsaa have været en vanskelig opgave, havde han ikke lagt saa mange af dem *under jorden.*

Der er ingen paalidelige tal over spaniernes tab de sidste to aar. Vi kan blot slutte os dertil ved at se de næsten til intet sammenskrumpede regimenter og bataljoner, som trækker sig forbi os. Lykkelige er de, som har faldt for kubanernes kugler, og som saaledes har sluppet det Golgatha, der venter den saarede eller syge spanske soldat. Fra de spanske hospitaler kommer ingen tilbage. Naar en soldat sendes did, deler kameraterne straks hans eiendele; de ved, at ligesaa snart staar de døde op af sine grave, som nogen atter slipper ud af et spansk militærhospital. Lægerne har lidet eller ingen kinin, og hvor antiseptiske midler findes, deles de ud i saa smaa doser, at de intet virker — „naar hvad de har slipper op,

faar de ikke mere," siger lægerne; og de har formodentlig ret; det spanske skatkammer er tømt tilbunds.

Langs trochaen vestenfor Havana, hvor Maceo faldt, har jeg ofte redet frem og tilbage og undret mig paa, hvad i al verden det var for en genistreg at opføre den. Den bestaar af en række af forter, blokhuse, volde og løbegrave tvers over hele øen. Den opførtes med et større offer af menneskeliv, end Zuezkanalen krævede, blot for at fange stakkels Maceo med hans 4—5000 mand og hindre ham fra at slippe ud af provinsen Pinar del Rio. Trochaen viste sig ganske unyttig. Maceo omgik den, og havde han levet, vilde den intet øieblik have forhindret hans og Gomez's forening. Andre trochaer længer mod øst har vist sig lige unyttige. Gomez overskrider dem, naar han lyster. Det er det mest middelalderske syn, man kan tænke sig. Imidlertid: alene langs Havana-trochaen sendtes der fra 1. november ifjor til marts iaar 12,000 mand til hospitalerne. Deri indbefattes blot de tropper, som arbeidede paa trochaen eller holdt vagt ved den. Dette tal har jeg fra de spanske læger, og det er fuldt paalideligt. Men det er *ikke* det samme tal, som de samme læger sender hjem til Madrid, eller som de opgiver som tallet paa de døde. Grunden til denne „dobbelte bogførsel" er, at det er bra nok at have mange syge, for saa kan man forlange større forsyninger af medicin (som forresten aldrig naar hospitalerne, men stjæles underveis). Derimod er det ikke bra at have mange døde, blandt andet fordi en død soldat ikke længer faar løn, og det passer ikke for de officerer, som vedbliver at trække sine døde soldaters løn i maanedsvis, og som uden denne biindtægt vilde være ilde farne. Det er blot Spaniens mødre, som faar føle forskjellen mellem den liste over „spanske soldater", som sendes hjem til Spanien og der offentliggjøres, og den bedrøvelig kortere liste over virkelig kampdygtige mænd, som bliver sendt af de kommanderende officerer til Havana, naar general Weyler fra tid til anden spekulerer paa at gaa „aktivt tilverks" igjen og „kue oprøret paa en maaned."

Stillingen paa Kuba idag er altsaa denne. I de vestlige spanske provinser er 400,000 mennesker indesperrede i militære stationer uden andet tag eller hus end grene og løv, som i den nu kommende regntid er jevngodt med ingenting; med mindre klæder end patagonske vilde, med færre af de „nødvendigste ting" end de gamle huleboere. Og halvnøgne, udsultede sover de paa den bare mark i disse egne fulde af feberdampe. De har intet haab uden døden, og hvad værre er, de maa, uden at kunne yde hjælp, se sine kjære sulte ihjel, dø tomme for tomme for sine øine. Hver morgen bringer mulæsler tilbage til hytterne en hob lig af mænd, som i nattens løb forsøgte at liste sig over grænselinjen for at

grave vilde rodfrugter for sine sultende kjære, og som under forsøget blev skudt af vagterne. Og ansvarlig for alt dette er general Weyler.

I den østlige del af øen, hvor oprørerne raader, er forholdene trods krigen og afspærringen uendelig bedre.

Det prægtige spanske dagblad „*Imparcial*“ har med beundringsværdigt mod og en sjelden manddom og *sand* fædrelandskjærlighed afsløret veder-styggeligheden fuldt ud for sine landsmænd. Det har fortalt og bevist for dem, paa hvilken maade Weyler i Spaniens navn gjenopretter orden paa Kuba og hævder den spanske ære. Andre blade har fulgt efter. Men nationen staar dog endnu paa deres side, som blot taler om at undertvinge „oprøret“, koste hvad det vil og med hvilke midler som helst.

De europæiske stormagter vil aldrig skride ind i denne affære. Forfatteren retter derfor til slutning en lidenskabelig appel til sine egne landsmænd, det amerikanske folk, om for himlens skyld at faa gjort en ende paa dette barbari lige ved deres dørtærskel. Han dadler dem, fordi de over armenere og grækere har glemt og overhørt det langt nærmere og lige hjerteskjærende skrig om hjælp fra Kuba. „Sender vi vore dollars alene til sultende indere og vore vaaben alene til Grækenland, da vil vi staa beskjæmmede for al verden, som de, der blot hører ordet, men ikke handler derefter.“

Armenia, Kuba og *Kreta* — og verden er kristen, og verden er civiliseret, og civilisation og kristendom har magten!

Nei, der er nok langt igjen endnu, til civilisation og kristendom virkelig behersker menneskene i den vestlige verden. Langt igjen. Armenia, Kuba og Kreta er milepæle i dette vort nittende aarhundredes slutning, hvorpaa den trætte vandrer og den troende drømmer med et suk læser, at det endnu er langt, langt hjem; og at de endnu længe maa vandre de øde, banditbesatte veie.

Og store statsmænd taler slebent og vakkert om klogskab og fred, og om hvordan klogskab og fred forbyder os at hjælpe vore brødre, som sulter, fryser og pines ihjel i Armenia, paa Kuba og Kreta. Der er „høiere hensyn“ at tage.

Men tænk, om der endnu fandtes en statschef eller en Garibaldi, som sagde: Til Bloksbjerg med en klogskab og fred, der forbyder os at frelse medmenneskers liv ud af kløerne paa vilde dyr. Jeg kjender intet høiere hensyn end de 400,000, som skriger efter hjælp, og de dæmoner, som piner dem, og venter paa at blive fritaget for slig gjerning. Overfor *saadanne* situationer gives der desværre vistnok endnu intet bedre og tilstrækkeligt middel end sværdet.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 11. juni 1897.

Med **fredsunderhandlingerne** gaar det meget smaat og daarligt. Sultanen er ved den hjelp og opmuntring, han den sidste tid har faaet af magterne, bleven meget stridig og umedgjørlig. Han er slet ikke fornøiet med de af magterne opstillede fredsbetingelser. Allerede har disse givet lidt efter overfor ham. De havde høitidelig erklæret, at de aldrig kunde gaa med paa afstaaelse af græsk landomraade til Tyrkiet udenfor en strategisk grænseregulering gjennem de ubeboede fjelddistrikter. Nu er de allerede villige til at slaa lidt af paa sin høitidelige erklæring og gaa med paa en afstaaelse af græsk landomraade. Det gjøres i den form, at de tilbyder sultanen en „mere omfattende grænseregulering“ end fra først af paatænkt; hele Tempedalen med Tyrnavo skulde afstaaes, saaledes at grænsen kom til at gaa lige forbi Larissa. Men sultanen er langtfra fornøiet med det heller; han vil have hele Thessalien, og medens stormagterne vexler noter og diskuterer, sender han stadig betydelige forsterkninger til Thessalien og indretter sig der, som om provinsen *var* annekteret for godt.

Bagom sultanen staar fremdeles keiser Wilhelm, klapper ham broderligt paa skuldrene og forsikrer ham om sin støtte og sympati. Saavel Rusland som alle de øvrige magter skal nu have sluttet sig til det engelske standpunkt, at ingen større landafstaaelse maa finde sted; men Tyskland holder med sultanen og støtter hans krav paa Thessalien. Den unge, hovmodige keiser vil, at Grækenland skal faa smage tilgavns, hvordan det gaar den lille stat, som fordrister sig til at slaa vrag paa hans keiserlige majestæts raad. At dog saadanne guttestreger og guttefølelser hos en enkelt ung mand skal kunne dominere Europas politik!

Iøvrig ruster Tyrkiet fremdeles af alle kræfter under tysk medvirken. Nylig har det saaledes i Tyskland bestilt en million nye rifler foruden 300,000, som allerede er færdige. Det ser næsten ud, som om sultanen forberedte sig paa en „hellig krig“, som om han nu i seiersrusen var villig til at lade det komme til et afgjørende sammenstød mellem den muhamedanske og kristne verden, som vilde han gjøre en sidste stor kraftanstrængelse for om muligt at gjenoprette i al dets gamle kraft det Tyrkiske Rige. Et fransk blad fortæller, at sultanen snart vil kunne stille $1^1/_2$ million fanatisk kjæmpende soldater paa benene.

Andre mener, at sultanens krav paa Thessalien og hans fortsatte rustninger blot er rettede mod Grækenlands og magternes pengepung. Det er penge, han vil have, — et godt pengetilbud for at opgive Thessalien. Tyrkernes rømning deraf skal afkjøbes det med en uhyre og af magterne garanteret krigsskadeerstatning; thi penge er, hvad Tyrkiet fremfor alt trænger.

Under enhver omstændighed har det orientalske spørgsmaal taget en ny vending, som magterne slet ikke liker. Tyrkiet er pludselig blevet dem for sterkt. De har selv hjulpet det paa fode. De høster nu, hvad de selv har saaet og ærlig fortjent. Man kan ikke andet end unde *dem* alle de skuffelser, de nu maatte faa lide, og alle de vanskeligheder, de maatte blive bragt op i.

Kretaspørgsmaalet skal, heder det, stormagterne være blevet enige om

at ordne saaledes, at øen faar selvstyre under en kristen fyrste, der skal udnævnes af stormagterne og stadfæstes af sultanen. Han faar absolut vetoret overfor nationalforsamlingen, som skal bestaa af kristne og muhammedanere i et til de to religioners folkemængde svarende antal. Sultanen bliver øens nominelle overherre og modtager efter fem aars forløb en aarlig tribut paa 180,000 kroner. Øen faar sit eget flag, og alle tyrkiske tropper og embedsmænd trækkes bort. Tropperne erstattes af et gendarmeri under fremmede officerer og foreløbig støttet af stormagternes tropper. Naar de sidste drager bort, oprettes der en indfødt borgervæbning. Til fyrste skal være udseet *Frants Josef af Battenberg*, en 36-aarig mand. Han er beslegtet med det engelske kongehus, en ven af Habsburgerne og gift med en montenegrinsk prinsesse, hvad der gjør ham velseet i St. Petersburg. I Berlin derimod synes man ikke om ham, og derfra kommer der som vanligt sterk modstand. Hans førsteminister skulde være en østerriger, som er sterkt anbefalet af baron de Kallay, den udmærkede og heldige guvernør og gjenreiser af Bosnien og Herzegovina. — Grækerne kunde da muligens senere opnaa øen ved at bytte kongehus og tage Kretas nye fyrste til konge.

Saa lyder de meget fagre løfter. Men fra løfter til indfrielse er skridtet langt og vanskeligt.

Men kan saa nogen begribe, hvorfor stormagterne ikke ligesaa godt kunde have proklameret alt dette for maaneder siden, overdraget udførelsen til de græske tropper, som stod nærmest til det, og valgt kong Georg eller en græsk prins til øens fyrste under sultanen som suveræn? Hvad kan det gjøre magterne, enten Kreta er et lidet, uafhængigt fyrstendømme eller en del af det Grækenland, hvormed det ønsker forening? Havde de gaaet ind paa noget lignende, eller endog mindre, saa var krigen undgaaet, og de havde nu ikke havt en styrket og stridiggjort sultan at trækkes med.

I **England** forbereder man sig til med almen deltagelse og stor begeistring at feire dronning Victorias seksti-aars regjeringsjubileum. En regjeringstid paa seksti aar er jo en af de store sjeldenheder, der i og for sig opfordrer til feiring. Dertil kommer, at for England har denne tid været en glans- og storhedsperiode som ingen anden i dets historie. I dronning Victorias regjeringstid er England blevet et verdensrige, medens det samtidig har kunnet prise sig lykkelig ved lange rækker af store mænd næsten paa alle menneskelivets felter og særlig paa aandslivets omraader. Det er i denne tid England, som har formet tidens tænkning og fysiognomi. Man erindre, at under dronning Victoria har Darwin, Spencer, Huxley, Tyndall, lord Kelvin og snesevis af andre verdenskjendte forskere levet og arbeidet. I literaturen har der været en blomstringstid, hvortil der intet sidestykke findes siden Shakespeares dage. Navne som Browning, Mrs. Browning, George Eliot, Carlyle, Tennyson, Swinburne, Morris, Ruskin falder alle ind i den „victorianske literaturæra". Noget lignende gjælder paa kunstens omraade. Merkelig nok falder Englands to største og mest glansfulde perioder, særlig paa aandslivets omraade under to dronninger — Elisabeth og Victoria. Under den første skrev Shakespeare. De elisabethanske og victorianske æraer er Englands store merketider og glansperioder. Og det er den victorianske æras indhold vel saa meget som dronningens personlige regjeringsjubileum, man forbereder sig til at feire. De to ting falder dog godt sammen, fordi dronning Victoria har været en klog og udmerket dronning, hvem man tildels har at takke for de seksti aars uafbrudte, jevne og rolige udvikling inad og udad. Hun har altid bøiet sig for

parlamentets vilje, og har gang paa gang betroet regjeringen til mænd, hun personlig har syntes mindre godt om; men hun har samtidig ved sin takt, sin stilling og den fordel, hendes kjøn har givet hende, virket som en støttende ballast for statsskibet i den ofte stormpiskede parlamentariske sjø. Hun har erobret sig en for en fyrste sjelden og næsten absolut almen popularitet. Hun har forstaaet den kunst at være det arvelige overhoved for en republik, at træde tilstrækkeligt i baggrunden og dog at gjøre tjeneste som den taktfulde mægler og forsoner.

En i dette hefte gjengiven artikel om forholdene paa **Kuba** er efter al sandsynlighed fuldstændig korrekt og sand. Og i det tilfælde kan ingen fortænke amerikanerne i, at de nu føler, at de *maa* skride ind. Der er givet præsidenten fuldmagt til at sende hjelp til sultende amerikanske undersaatter paa øen. Andre ønsked at gaa videre. Og nu kunde det sandelig være paa tide, at general Weyler fritoges for at gjøre mere ondt og paavælte sig selv en større syndebyrde. Nu kunde gjerne de Forenede Stater skride ind og gjøre en ende paa elendigheden. En spansk-amerikansk krig vilde ikke kræve halvt saa mange menneskeliv som den „fred“, der nu hviler over Kuba.

Præsident **Faure** skal aflægge tsaren et høitideligt besøg. „Og tyrannernes blod skal fugte vore marker“.

Man undres over, hvorfor keiser **Wilhelm** har optraadt saa energisk og eneraadigt i det orientalske spørgsmaal, som er omtrent uden interesse for Tyskland. Den eneste forklaring, man har kunnet finde, er udelukkende psykologisk: det er mandens natur at maatte have sin næse op i alt og hans ærgjerrighed at føle sig som det centrum, hvorom universet roterer, eller i mangel deraf, som den urokkelige hindring, de andre magter ikke kan komme forbi.

Et norsk kulturbillede og en ny indremission.

Jeg har nylig modtaget et brev, af hvis indhold jeg tillader mig at gjengive enkelte uddrag, fordi det synes mig slaaende at illustrere stillingen paa mange kanter af vort land, fordi det opruller et norsk kulturbillede for aaret 1897, som vistnok for mange af „*Kringsjaas*“ læsere vil være noget nyt og overraskende, og fordi det derved tør tjene til at vække os fra en overdreven tro paa resultaterne af den statistik, som forkynder, at Norge er i første række blandt europæiske stater, hvad *elementær* folkeoplysning angaar. Brevet er fra en folkeskolelærer ikke saa mange kilometer fra landets hovedstad.

„I min livsstilling som folkeskolelærer søger jeg jo at give børnene det, jeg evner. Men hjemmene er næsten overalt fyldte af interesseløshed og en kvælende atmosfære. Befolkningen ligger aandeligt ganske i dvale. Det er kortspil og brændevin, som optager interesserne. Den stakkars, stakkars politiken er det ikke værd at nævne. Et af de væsentlige midler til at sprede lidt lys der er et *skolebibliotek*. Et saadant søger jeg at faa istand. Jeg staar med to tomme hænder; men jeg haaber at faa ind omkring 10 kroner ved almeninteressante foredrag, som jeg agter at sætte igang til vinteren. Faar jeg først den sum, er vi hjulpne (!); thi stortinget bevilger et lige stort beløb.

For at samle de *ældre* har jeg medvirket ved stiftelsen af en arbeiderforening — lad os kalde den saa for at have et navn. Der har vi da

faaet samlet ca. 40 medlemmer, ældre og yngre, kvinder som mænd. En hjælpekasse for trængende og syge er vort første materielle maal. Jeg vil give mit bidrag dertil i form af en række enkle foredrag om stjernehimlen, illustrerede ved lysbilleder. En lygte til det brug har jeg selv arbeidet sammen, og nu holder jeg paa med at skaffe mig billeder. Ca. 50 har jeg tegnet færdige; men det tager tid og er vanskeligt; heller ikke kan jeg altid faa de billeder, jeg vil have, da ikke alle, i mine kilder, er af passende størrelse. At kjøbe bliver for dyrt. Hjælp eller forstaaelse fra nogen paa stedet nytter det ikke at drømme om. Derfor vil jeg spørge Dem, om De kjender til nogen metode, hvorved billeder fra bøger og tidsskrifter kan overføres direkte paa glas? At fotografere bliver for dyrt for mig, og et kamera kan jeg vel neppe selv arbeide sammen. . . . Ja, viljen har jeg, og jeg tror nok, at jeg kunde klare lidt af det arbeide, som skal til her i begyndelsen, — naar jeg bare kunde raade bod paa den nævnte vanskelighed med billederne."

Saavidt brevet. Vanskeligheden lader sig nok blot overvinde ved guldmagerkunsten. Det eneste middel er *penge*.

Men har vi ikke her et slaaende billede af livet paa mange kanter af vort land. De mørke, interesseløse omgivelser, den tykke uvidenhed, der begrænses af Luthers katekismus og den første læsebog, og den ene mand, som har lært at kjende, at der er andre høider i livet, som brænder af begjærlighed efter at *give*, at *arbeide*, at faa tjene og gavne andre, at faa være en liden smule af en løftestang i Almagtens hænder til at bedre livet der, at faa være ét lidet aabnet vindu ud til den store sollyse, herlige verden. Men manden staar der med tomme hænder og uden støtte. Alligevel giver han ikke tabt. Har han ikke raad til at kjøbe lygte og lysbilleder, saa laver han dem selv. Han haaber at faa samlet 10 kroner ved en „række foredrag" for dermed at grunde stedets første lille bogsamling!

Norske Mænd og kvinder, som synger høit om vort fædrelands storhed, som er stolte af dets stilling paa aandslivets felter, som *elsker* folk og land — læs dette brev med det alvor, det fortjener. Er der ikke vækkelse i det? Ikke et kald i det til os andre, for hvem 10 kroner *er* en overkommelig sum?

Viser det ikke trang til en ordentlig og velordnet ny indremission iblandt os — en kulturens, dannelsens, lysets, kundskabernes indremission?

Det blev intet nyt. Det sørgelige er netop, at paa dette omraade sakker vi hurtig tilbage for andre lande. Vi troede, at alt var gjort for folkeoplysningen med skolernes oprettelse, og vi har slaaet os tilro i stoltheden over, hvad der *er* udrettet. Vi har ikke fulgt med i tiden og seet, at andre lande har taget fat paa folkenes oplysning og uddannelse ogsaa ved mange andre midler, at der er oprettet nye storslagne institutioner, at der netop *er* organiseret energiske kulturelle indremissioner, der arbeider i hver bygd og afkrog. Vi maa følge efter her. „*Kringsjaa*" har gjentagende omtalt det vældige arbeide, som i de Forenede Stater er udrettet i denne retning, de store nationale organisationer og institutioner, mægtige og rige som de største kirkesamfund, der arbeider dag og nat gjennem tusen udsendinge som kulturelle indremissioner.

Tiden til at følge efter ogsaa her hjemme synes mig nu at være fuldt inde. Vi har ventet i mange, mange aar, medens de andre har arbeidet, saa det kan ikke siges, at vi forhaster os. De elementer, hvoraf den nationale organisation maa bestaa, er rede for haanden. Begynd enkelt. Lad bare en liden hob virkelig interesserede mænd og kvinder i Kristiania komme sammen og danne et forbund for at *støtte* oplysnings- og uddannelsesarbeidet rundt om i landet, for at føre krig mod raahed, uvidenhed og dumhed.

Forbundet skulde foreløbig blot sætte sig i forbindelse med saadanne folk som min korrespondent og skaffe dem det allernødvendigste krigsmateriel til kampen. Ti kroner bevilget til denne ene mand vilde allerede udrette ikke saa lidet. Og han er ikke den eneste. Jeg har havt breve fra mindst et dusin saadanne ventende arbeidere i Herrens vingaard, og jeg har talt med andre. Der er nok af villige arbeidere, nok af dem, der bare beder om anledning til at give, give, og ikke beder om en eneste øre som betaling for deres arbeide.

Man ser let, hvor meget her kunde udrettes med smaa midler. En tikrone her, en tyvekrone der vilde være store kapitaler for disse mænd, og de vilde tøie hver krone til det yderste.

Knyt saa hertil ungdomslagene og bygdeforeninger og efterhaanden en række foredragsholdere fra byerne, og arbeidet er i fuld gang, og vi har vor nye indremission.

Der er dem, som tør mene, at det kulturelle arbeide, en folkeskolelærer kunde gjøre, ikke blev noget særlig værdifuldt. De tager feil. Det vilde blive netop, hvad der trænges. Den lærde eller literære foredragsholder fra hovedstaden vilde ingen eller faa forstaa, selv om han var at bevæge til at tale i den lille udverden for et honorar, som den ved et aars strævsomhed kunde skaffe tilveie. Endog *„Kringsjaa“* med sit populære anlæg gaar høit over hovederne paa disse vore landsmænd. Der trænges netop mænd, som staar befolkningen selv nærmere og forstaar den bedre, og som ikke bare giver ét foredrag, indkasserer 20 kroner og reiser sin vei; men som taler og virker, gjentager og hamrer det ind, forklarer og forklarer igjen de tyve gange for kroner 0 og 0 øre. Netop dette trænges, og netop dette har vi i disse mænd. Er det ikke en skam og skjændsel, at de skal blive overladt saa ganske til sig selv og sine utilstrækkelige midler, at ingen tikrone kan finde vei fra hovedstaden de faa kilometer til det sted, hvor den trænges saa saart og kunde give mere udbytte end den dristigste forretningsmand nogensinde har drømt om? Lad ikke dette vedvare. Kom og hjælp!

Vidste jeg mig selv istand dertil, vidste jeg et dusin mænd med tikroner, som vilde støtte sagen, saa sandelig lagde jeg selv ivei efter en beskeden maalestok, saa længe til andre mægtigere mænd tog sagen op og førte den videre. Men skulde ikke Arbeiderakademiet kunne udvide sin virksomhed ogsaa til landet, delvis ved at støtte dets egne kræfter?

Her maa i hvert fald det *private initiativ* til; det offentlige kan der blot blive tale om at søge støtte hos, naar arbeidets dimensioner har begyndt at imponere. — Vil saa ikke en eller anden, som læser dette og har lidt indflydelse blandt mænd med navne eller mænd med penge, sætte sig i spidsen og gjøre *noget?*

Forskjellige meddelelser.

— *Fra den større verden.* — Som bekjendt sender i de Forenede Stater altid den slagne præsidentkandidat telegrafisk sin gratulation til den seirende modstander. Det er dels en politisk handling; det er partiet, som bøier sig for flertalsafgjørelsen, det vil sige for den der grundlovmæssige afgjørelsesform. Det er ogsaa en rent menneskelig handling, den ene mand, der slagen gratulerer den anden med en seir, hvis værd det vilde være hykleri at fornegte. — Nylig afløstes Mr. Bayard som amerikansk gesandt i London af oberst Hay. Bayard var demokrat, ansat af Cleveland; Hay er republikaner, ansat af Mc. Kinley. Gesandtskabsposterne besættes som regel paany, naar en ny *politik* seirer i hjemlandet gjennem et nyt parti. En del fremragende engelskmænd gav en afskedsmiddag for Bayard, der er bleven overordentlig populær i England. Ved denne var selvfølgelig ogsaa oberst Hay tilstede og holdt en tale, hvori han høilydt lovpriste sin forgjænger og gratulerede ham med det held, han som gesandt havde havt. „Jeg har,“ sagde han, „altid været og antager, at jeg fremdeles er en absolut modstander af Mr. Bayard paa alle de punkter i det offentlige liv, hvorom bra og velmenende mænd kan være uenige. Men jeg har ogsaa altid følt mig stolt og lykkelig over hans personlige venskab, og jeg har delt alle hans venners glæde ved at se den enestaaende popularitet og tiltro, som han har vundet i England. Der er seire saa fuldstændige, at de hverken frister til misundelse eller efterligning. Dette er en af dem. Mr. Bayard vil altid erindres som Amerikas første gesandt i vor tid.“

Opstigning med drage.
Se hefte 10, „Drager i videnskabens tjeneste“.

— Regjeringen paa Hawaii er kommen i kollision med Japan ved, at endel japanske emigranter negtedes at komme iland. Japan

undersøger sagen, og befindes det, som det nu antages, at Hawaii-regjeringen har begaaet brud mod en afsluttet traktat, saa vil der af to japanske krigsskibe blive krævet opreisning.

— *Australiens Forenede Stater.* — Den ny australske føderation vil sandsynligvis se saaledes ud. Hver enkelt „koloni“ beholder som nu sin guvernør og sit parlament og to huse. Føderationen faar en fra London udnævnt generalguvernør og et absolut herskende parlament af to huse. Det føderative parlament kan alene paalægge told og handelsafgifter. Føderationen bliver saaledes et toldforbund først og fremst. Der bliver ogsaa en fælles føderativ hær og flaade og en føderativ høiesteret.

— Boston har nu faaet en kunstindustriforening, der med vanlig amerikansk energi og pengemidler vil arbeide for at bringe haandverk, kunst og industri i nærmere berørelse med hinanden. Der skal grundes museum og klublokale, hvor kunstnere og haandverkere kan mødes, med foredragsrækker osv. Der skal gjøres alt for at interessere kunstnerne for sagen og samle dem om foreningen. Om et par aar vil man høre om resultater.

— Det gaar fortvilet smaat med alting hos os. For ca. $1^1/_2$ aar siden blev „*Kringsjaas*“ redaktør med om at arbeide for at faa oprettet et kommunebibliotek ogsaa for Norges hovedstad. Nu burde jo biblioteket været aabnet for offentligheden og i fuld gang; men isteden er det nok desværre endnu langt ude i det blaa, paa rundreise blandt myndigheder og autoriteter. Nu, imorgen er der jo atter en dag — for dem, som da lever. Og hastverk er som bekjendt lastverk; i vort land har vi da naturligvis aldrig kjendt det sidste.

Nordiske tidsskrifter.

Norsk teknisk tidsskrift. — 2det hefte — Professor *I. H. L. Vogt:* Huelva kisfelt i Syd-Spanien med tilgrænsende dele af Portugal; *J. G. Thaulow:* Polarskibet Frams maskineri. Foredrag; *H. Ekelund:* Om torvpulver som brændmateriale.

Samtiden. — No. 5. — Dr. *Just Bing:* Heinrich Heine; *John Paulsen:* Min første udenlandstur; *Immanuel Ross:* Bidrag til Norges kulturhistorie i første halvdel af 19de aarhundre; Prof. Dr. *Ludvig Gumplowicz:* Det tyvende aarhundres politiske ideal.

Naturen. — No. 5. — *Hermann Zippel:* Thebusken; *N. I. Nielsen:* Det store kredsløb i atmosfæren; *James A. Grieg:* Kjæmpebæltedyret; Dr. *G. Zacher:* Hvorledes aabner søstjernerne østersen.

Ny literatur.

Fridtjof Nansen: *Fram over polhavet.* — 16de, 17de og 18de hefte
Snorre Sturlasson: *Norges kongesagaer.* — 4de—6te hefte.

Ernst Ahlgren og Axel Lundegaard: *Moderen.* En Roman. — V. Pio's boghandel. — Kjøbenhavn.

Rudyard Kipling: *Lys og skygge.* — V. Pio's boghandel.

Baltazar Schnitler: *Mand og Kvinde.* En nutidsskildring. — Feilberg og Landmarks forlag (Chr. Dybwad).

Notitser.

— Fra Amerika skrives det, at der er tegn til, at seilskibe atter vil tiltage i antal. I hvert fald holder seilflaaden sig godt ved siden af den voksende dampskibstrafik. For tungere, billigere varer gjelder det om at finde de billigste heller end de hurtigste transportmidler, og veludrustede seilskibe kan endnu her holde dampskibene stangen. Paa de store nordamerikanske sjøer vrimler det af seilskibe ved siden af den store dampskibsflaade.

— Lord Kelvin omtalte nylig i et møde i *Royal Institution* en opdagelse af Bequerel. Metallet *uranium,* en solid uigjennemsigtig substans, udsender svage lysstraaler (usynlige), ved hvilke man har kunnet optage fotografier. Der kræves dog en exposition af 12 timer. Lyset kan ikke skyldes ydre kilder, men synes at være en egenskab ved metallet selv. — Der er ingen ende paa mirakler i vor tid.

— I de Forenede Stater foreslaaes det at oprette et „dødskorps“ inden hær og flaade. Det skal bestaa af mænd, som er villige til at ofre livet, hvor der ingen chancer gives til redning, og til at gjøre det i den første kamp. Det paavises, at i en kommende krig vil en saadan mand være værd 5000 vanlige mænd, som blot er villige til at dele de almindelige krigschancer. De skal bemande undersjøiske torpedobaade, hvor døden er sikker, men hvor ogsaa en mand kan tilføie fienden uhyre skade. Og de skal benyttes til en række af dristige foretagender, hvori explosionsstoffe spiller en hovedrolle, og ved hvis udfald en krig ofte kan afgjøres. Korpset skulde bestaa af 1000 mand. De skulde udgjøre en udvalgt styrke med særlige udmerkelsestegn for alle mand, med store gager og høie pensioner for efterladte sikret paa forhaand og med smaa pligter i fredstid. — Det er nok langtfra, at den romantiske krigsførelses tid er forbi; bliver det engang virkeligt alvor mellem to fremskredne og demokratiske magter, faar man nok se det. Der bliver endnu plads for „garibaldister“ af en ny skole — f. ex. „dødsmænd“ med kraftige sprængstoffe, som lister sig ind i fiendens land i civil dragt og forklædning og ved explosioner ødelægger hans for krigen vigtigste kommunikationsmidler. Et par jernbanebroer sprengt i luften dagen efter krigserklæringen vilde saaledes give modparten uhyre fordele. — Mænd, som vil paatage sig saadant arbeide og gaa den visse død imøde med aabne øine og koldt blod mangler sjelden, naar de trænges. I den amerikanske borgerkrig havde man ingen vanskelighed ved at finde dem. En undersjøisk torpedobaad i Charlestons havn bemandedes 4—5 gange med nye frivillige, efterat det tidligere mandskab var gaaet tilbunds. Den udførte tilsidst sit forsæt, sprængte fiendens krigsskib i luften, men sank selv. Da man efter krigen fisket den op, fandtes hver mand af det lille mandskab liggende død paa sin post. — Men forslagsstilleren mener, at det er bedre at have disse mænd færdige og samlede paa forhaand.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

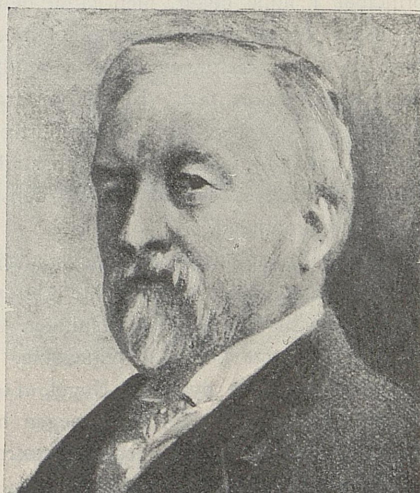
REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND IX. 30. JUNI 1897. HEFTE. 12.

Prof. Langleys flyvemaskine — Aërodromen.*)

(Efter prof. S. P. Langley i *„Strand Mag.“)*.

Professor Langley, chef for den bekjendte *Smithsonian Institution* i Washington, har i en aarrække syslet med videnskabelige undersøgelser af fugles flugt og de til grund herfor liggende love. Paa grundlag heraf har han saa, som den interesserede, men nøgternt eksperimenterende videnskabsmand, søgt at løse luftseiladsproblemet. Det hele er for ham en interessesag, hvorpaa han har ofret en betydelig del af sit liv uden haab eller ønske om pekuniært udbytte.

Professor P. S. Langley.

„Man har opfordret mig til at give en skildring af min flyvemaskine, som virkelig har fløiet over betydelige afstande og saaledes endelig løst luftseiladsproblemet.“ Saaledes begynder forfatterens artikel i *„Strand Magazine“*. Han bebuder den snarlige udgivelse af et større verk for fagmænd; men foreløbig leverer han den populære skildring, hvorfra det følgende er taget.

„Ved flyvemaskine forstaaes her noget, som er langt tyngre end

*) Den, som løber paa luften.

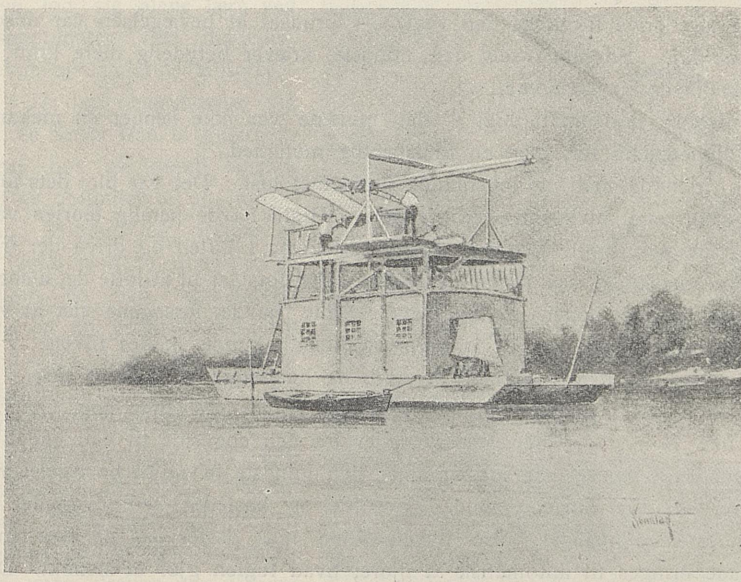
luft og derfor principmæssig ganske forskjelligt fra ballonen. Naturen har bygget sin flyvemaskine i fuglen, som er næsten tusen gange tyngre end den luft, som den fortrænger. Jeg mindes, siger forfatteren, hvorledes jeg som gut laa i en udmark i Ny England og saa en høg svæve høit oppe i det blaa. Lange stunder ad gangen seilede den afsted uden den mindste vingebevægelse, som om et mirakel holdt den fast deroppe. Og hvor vidunderlig let den fløi! Næsten uden at røre vingerne strøg den hen over markerne i en bevægelse, som syntes lige saa fri fra al anstrengelse som dens egen skygges.

Efter mange aars forløb og i moden alder bragtes jeg atter til at tænke paa disse ting og til at undres paa, om kunstig flugt virkelig var et saa haabløst og absurd problem, som man dengang ansaa den for at være. Naturen havde løst det, hvorfor saa ikke mennesket? Muligens det var, fordi man havde begyndt ved den gale ende og forsøgt at bygge flyvemaskiner, før man kjendte de love og principer, hvorpaa flyvningens mulighed beror, at intet hidtil var opnaaet. Jeg søgte disse love og principer i mine bøger, men fandt dem ikke. Isaac Newton havde opsat en regel for at finde modstanden mod bevægelse i luften, en regel, som førte til uhyre kraftmængde for i det hele at kunne bevæge noget gjennem luften med større fart. En berømt fransk matematiker havde opstillet en formel, der skulde vise, hvor hurtig den nødvendige kraftmængde ved luftfart maa forøges, eftersom hastigheden stiger. Efter denne formel maatte en svale, for at opnaa den hastighed, som den gjør, være saa sterk som en mand.

Idet jeg mindedes min høgs anstrengelsesløse flugt, forekom det mig, at den første ting, som maatte gjøres, var at glemme formler og regler, som førte til saa absurde resultater. Dernæst maatte man bestemme sig til ikke at bygge nogen flyvemaskine, før man havde fundet de principer, hvorefter den maa bygges. Noget af det første maatte saaledes blive ved direkte forsøg at finde, hvor megen hestekraft der virkelig kræves for at holde en flade af en vis vegt og størrelse svævende i luften ved hjælp af sin egen bevægelse gjennem den."

Forfatteren skildrer sit første eksperiment, der paabegyndtes for ca. 10 aar siden. „Der opsattes en vertikal akse, til hvilken der var fæstet en horizontal arm, 200 fod lang. En dampmaskine drev aksen rundt, saaledes at hvilkensomhelst hastighed op til 120 km. i timen kunde opnaaes. Til enden af den lange arm fæstedes de flader, hvormed der blev eksperimenteret. Noget af det første, man fandt, var, at de gamle formler var totalt urigtige. Istedenfor at den kraft, som kræves for at drive et legeme frem gjennem luften, efter formlerne skulde tiltage voldsomt med hastigheden, er akkurat det modsatte tilfældet; den kraft, som kræves til

at holde et legeme oppe i luften og drive det frem, bliver hurtig mindre, eftersom hastigheden øges. F. eks.: til enden af den horizontale arm fæstedes en messingskive af et punds vegt. Den var ophængt i en kraftmaaler, som, naar maskinen stod stille, viste, at der netop krævedes et punds kraft til at holde skiven oppe. Naar maskinen blev sat i bevægelse, laa det nær at tænke sig, at da kraftmaaleren nu ikke alene skulde holde skiven oppe fra jorden, men ogsaa trække den afsted efter sig gjennem luften med betydelig fart, vilde maaleren vise mere end et punds spænding. Men dette var ikke tilfældet, kraftmaaleren viste stadig mindre og mindre,

Flyvemaskinen ved starten.

eftersom farten øgedes. Den gik efterhaanden ned til $^1/_{16}$ pund, og da en fugls hastighed var naaet, syntes messingpladen at svæve frit i luften. Ikke dette alene, men ved hensyntagen saa vel til kraftmaaleren som til maskinens hastighed fandtes det, at der virkelig udfordres mindre kraft til at drive pladen hurtigt end smaat, — et resultat, som syntes forbausende, siden ved alle før kjendte bevægelsesmidler paa land eller vand den nødvendige kraft er meget større til hurtig end sen bevægelse.

Disse eksperimenter fortsattes i tre aar med det resultat, at det fandtes, at ved at give et legeme af en vis vegt tilstrækkelig hastighed, kan det holdes oppe i luften og drives gjennem den med *en tyvendedel* af den kraft, som Newtons formel kræver. Særlig fandtes det, at hvis man

blot kunde sikre sig absolut *horizontal* bevægelse uden friktion, kunde man med en eneste hestekraft drive gjennem luften og holde flyvende med et hurtigtogs fart 100 kg. metalplade. Og jo hurtigere bevægelsen blev, desto støre vegt kunde der drives frem og holdes oppe med samme kraft, — omtrent som en hurtig skøiteløber kan fare hen over is saa tynd, at den øiblikkelig vilde give efter, ifald han stansede eller gik smaat.

Hermed var det straks afgjort, at rent mekanisk flugt var mulig, forsaavidt den dertil tilstrækkelige kraft angaar. Thi der var ingen tvil om, at en dampmaskine med kjedel kunde bygges, som vilde veie mindre end 10 kg. pr. hestekraft, mens en hestekraft var nok til teoretisk at løfte og drive ti gange den vegt, — forudsat at bevægelsen var absolut *horizontal*. Stigning, selv den mindste, kræver betydelig mere kraft, — som enhver bicyclist ved.

Men horizontal flugt i det mindste var ikke længer en mekanisk umulighed som før, men en fuldstændig mulighed.

Men dermed var ingenlunde problemet løst. Det var blot dets første del, om end utvilsomt den vigtigste. Hidtil havde nemlig teorien været den, at den kraft, som skal holde et legeme i luften og drive det frem, kræver maskineri saa tungt, at kraften ikke forslaar til at løfte det alene — endnu mindre nogen ekstra vegt. Dette havde forsøgene vist at være falsk teori. Kraft nok til at drive et luftskib kunde skaffes tilveie.

Nu gjaldt det at lære at styre og haandtere et saadant skib. Thi der skal mere til end kraft. Iagttager vi vor svævende høg, finder vi, at den er i stadig bevægelse, vugger fra den ene side til den anden for at møde de forskjellige luftstrømme; den mindste feilagtige bevægelse vilde gjøre, at den fangede vinden ovenfra og kastedes ned, hvad der ofte hænder med maager. En flyvemaskine maa derfor paa en eller anden maade bringes til automatisk at gjøre, hvad fuglen gjør af instinkt. Dette er i virkeligheden den store vanskelighed ved luftseilads, — den forfatteren imidlertid ogsaa har overvundet.

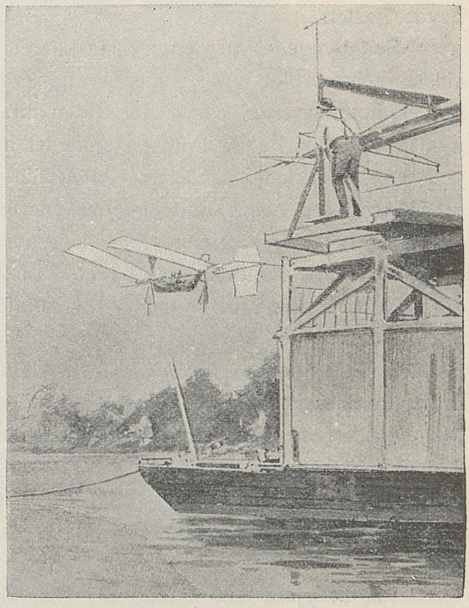
Foreløbig slaar vi fast, at stor hastighed er betingelsen for mekanisk luftseilads. Den er heldigvis let opnaaelig. Trods friktion og modstand kræves der, som vi har seet, mindre kraft til store end til smaa hastigheder.

Der stillede sig nu tre samtidige problemer for forfatteren. 1. At bygge en motor, som veier mindre end 10 kg. pr. hestekraft, helst blot 5. For faa aar siden veiede en liden enhests dampmaskine næsten lige saa meget som en virkelig hest. 2. At benytte den saaledes opnaaede drivkraft paa rette maade; at kunne styre maskinen, saa den kan holdes absolut horizontalt i alle vind og veir. 3. At afgjøre, om drivkraften skal anvendes i form af vinger eller propeller.

Det ligger nær at antage, at naturens metode med vinger maa være den bedste. Men ved nærmere eftertanke finder vi dog, at naturen sjelden kan være vort mekaniske ideal; den kan blot give os vink; vi maa selv overgaa den. Vore lokomotiver er kjæmpeheste; men vi lader dem rulle paa hjul, ikke gaa paa fødder. Og en kombination af faststaaende vinger og bevægelige skruer er utvilsomt en heldigere mekanisk konstruktion, end bevægelige vinger vilde være.

Nu befandt forfatteren sig overfor den vanskelighed, at motorens rigtige konstruktion ikke lod sig bestemme, før man havde lært at kjende principerne for fri flugt; men disse lod sig alene lære ved eksperimenter med modeller, drevne af saadanne motorer.

Til en begyndelse anvendte forfatteren et gammelt, ogsaa hos os kjendt legetøi. Det er opfundet af en franskmand Penaud og bestaar af en kork med to ubevægelige vinger, en flad, ubevægelig hale og en propeller af kork og fjædre, som drives af et dobbelt guttaperkabaand, der tvindes sammen paa forhaand, og som saa under aftvindingen sætter propellerne i bevægelse. Forfatteren forsøgte ved modeller af sin egen konstruktion, men drevne paa samme vis at faa rede paa flugtens love og principer — dens kunst. Men flugten var for ustø og varte for kort. Der maatte en ordentlig motor til.

Det første heldige flyveforsøg.

Den første større dampdrevne model til en flyvemaskine eller *aërodrom*, som forfatteren har døbt sin opfindelse, blev da bygget. Konstruktionen er siden bleven meget forbedret; men billederne viser den samme idé, som fandt anvendelse fra begyndelsen af: To par fastsiddende vinger; mellem disse maskineriet og paa begge sider af det og mellem vingerne propellere. Det var meningen, at den hele maskine skulde veie 10—12 kg. og bygges af staalrør. Dampmaskinen udførtes efter den tids bedste ideer og efter de bedste raad, der kunde opdrives. Selve maskinen veiede

blot 2 kg. og kunde udvikle en hestekraft, — hvis den fik damp nok; men kjedlen var samtidig altfor tung og gav ikke damp nok til at drive maskinen.

Der arbeidedes med at rette paa den ene del efter den anden gjennem mange maaneder, indtil hele flyvemaskinen var kommen op i en vegt af 20 kg. istedenfor de beregnede 10—12, medens motoren blot gav $^1/_2$ hestekraft, som efter afdrag for bevægelsens overførelse gav $^1/_4$ hestekraft paa propellerne. $^1/_4$ hestekraft kan *teoretisk* og uden at regne friktion blot løfte og drive 25 kg. Det var saaledes klart, at denne maskine ikke vilde flyve. Den maatte kasseres, trods alt det arbeide, den havde kostet.

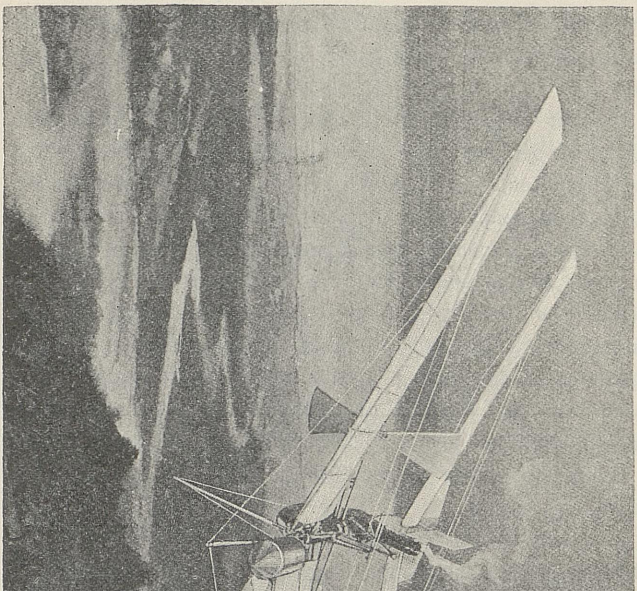
Saa byggedes der en ny maskine med komprimeret-luft motor. Den sidste veiede blot 3 kg.; men kraften var for liden. En ny model med kulsyremotor havde ogsaa for liden kraft. Saa fulgte en dampdreven model, der blot kunde løfte en sjettedel af sin egen vegt. Vanskeligheden ved dampkraft laa i kjedelen, — i at faa denne let nok og dog istand til at afgive damp nok. Endelig efter yderligere 3 aars forsøg af denne art, seks aar efter eksperimenternes begyndelse, havde man omtrent naaet fuldkommenhed i motorkonstruktion. En fuldstændig dampmaskine paa 1 hestekraft var konstrueret med en vegt af $3^1/_2$ kg.

Nu var der drivkraft og motor for en flyvemaskine, og den side af problemet var ogsaa *praktisk* løst. Man havde en dampmaskine, som under horizontal bevægelse kunde drive en af de byggede flyvemaskiner. Man var kommen saa langt som Maxim med sin maskine. Naar modellen sattes paa hjul paa en skinnegang, løftede den sig selv op fra jorden efter at være kommen i fart; men den kantrede ogsaa straks. Det gjaldt nu at lære modellen den kunst at flyve, at balancere. Dette har medtaget yderligere tre aar.

For at gjøre det, maatte der eksperimenteres med at sende modellen frit ud i luften og iagttage dens bevægelser.

Da modellens fald paa land let vilde ødelægge den, maatte eksperimenterne foretages over vand. Man valgte et sted paa Potomacfloden nedenfor Washington. Først havde man tænkt at „starte" maskinen fra land; men det viste sig ugjørligt. En flyvemaskine maa nemlig altid startes ret imod vinden. Kun paa den vis kan den faa „luft under vingerne" og magt til at stige. Ogsaa fuglene flyver altid op imod vinden. Fra land vilde altsaa vindretningen ofte hindre en opstigning over floden. Forfatteren fik derfor fat paa en gammel pram med en hyttepaabygning, hvori modellen opbevaredes. Paa hyttens tag opsattes starteapparat. Det hele var nu saaledes ordnet, at man med enhver vindretning kunde starte modellen over vandet og mod vinden.

Som vi ved, maa de større fugle ved at løbe langs jorden med udspilede vinger opnaa en vis begyndelseshastighed, forinden de kan forlade jorden. Det samme gjælder om flyvemaskinen. Den maa startes med en vis fart. Hertil benyttede forfatteren springfjære.

Flyvemaskinen i virksomhed.

Det viste sig straks, at startningen er meget vanskelig. De første forsøg mislykkedes ganske, og i mange maaneder arbeidedes der blot med forbedringer af starteapparatet. Det er nødvendigt, at maskinen er godt fæstet til dette paa alle punkter, indtil det kritiske øieblik, da den skal til at flyve; da maa den løslades paa alle punkter paa engang, netop i det rette sekund. Det mindste vindpust vil nemlig kaste hele maskinen ned, hvis det kommer over vingerne, og den ikke holdes fast, eller vælte den over, hvis det faar tag under vingerne.

Det første forsøg med at starte en dampdreven model blev gjort i

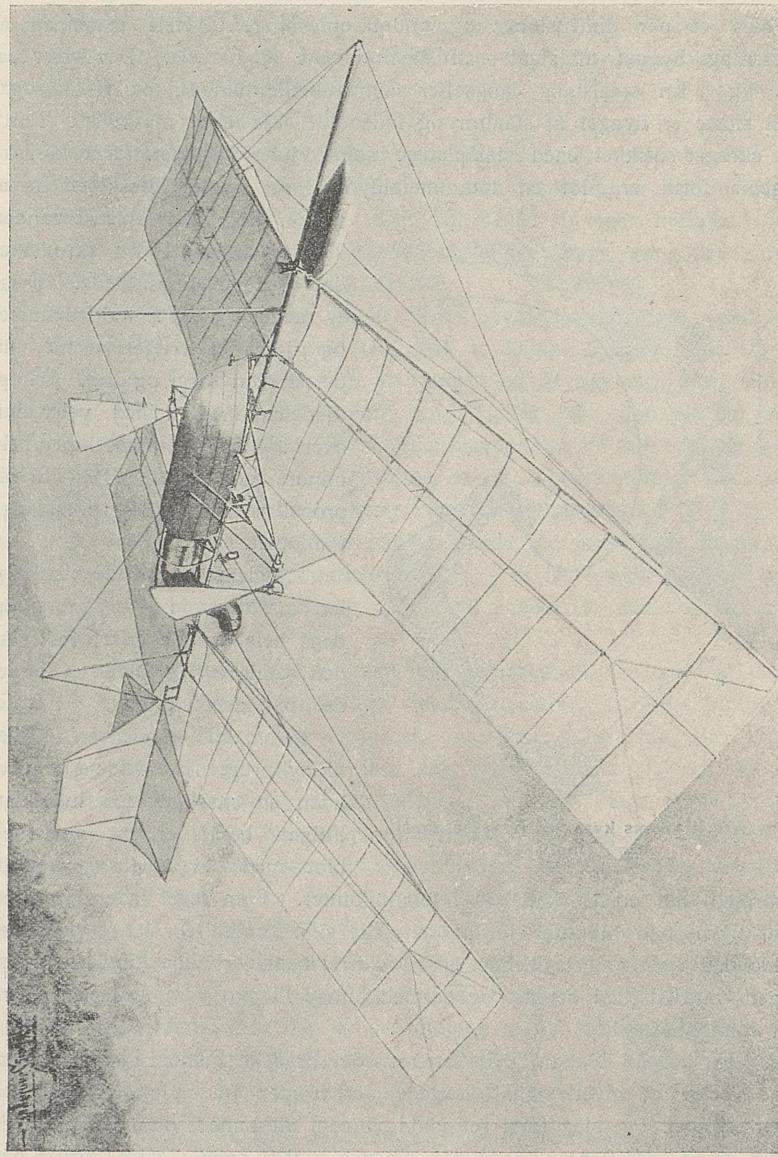
dagene den 18de—20de november 1893. Starteapparatet var da ganske enkelt. Maskinen slog straks imod starteapparatets kant og faldt i vandet. I november og december ofredes endnu fem hele dage paa at faa maskinen startet, hver gang efter udførelse af adskillige forbedringer, uden at de dog engang kom saa langt som til at gjøre forsøget mere end én gang, og da gik det galt.

Det meste af aaret 1894 medgik til lignende frugtesløse forsøg paa at starte. Endelig i oktober 1894 var starteapparatet fuldkomment. Men det førte os, siger forfatteren, blot frem til en række af nye vanskeligheder, som vi først nu, da starteapparatets feil var bortelimінerede, blev var. Ved heldig startning fandt vi nemlig, at maskinen ofte øieblikkelig dukkede ned i vandet, medens den til andre tider, under absolut samme forhold, fløi ret op, væltede over paa ryggen og faldt ned. Nu havde vi ikke længer starteapparatet at skylde paa. Vi fandt, at aarsagen var de smaa bøininger af vingerne, som den hurtige afsendelsesfart foraarsagede. Den allermindste, ganske usynlige bøining op eller ned af vingernes forkant var nok til at fange luften over eller under vingefladerne og bevirke, hvad vi havde seet. Vingerne maatte gjøres absolut stive uden dog at blive tunge. Herpaa anvendtes et aar.

Og nu stod vi endelig overfor den store vanskelighed — balanceringen. Det er nævnt, hvorledes den svævende høg stadig skifter stilling. En flyvemaskine maa ogsaa ved mekaniske midler bibringes en art instinkt, saaledes at den automatisk tager vinden fra den rette kant og forstaar at indrette sig efter alle de tusen smaa lufthvirvler, hvoraf ethvert vindpust bestaar. Dette er endelig opnaaet med forfatterens model. Den flyver som et levende væsen, balancerer fuldkomment, styrer fuldstændigt. Hvad det gjælder, er saaledes at fordele maskinens vegt, at den efter enhver øieblikkelig forstyrrelse af sig selv falder tilbage i en bestemt, sterk ligevegtsstilling, der sikrer horizontal bevægelse. Problemet er teoretisk enkelt nok; men den første praktiske udførelse tog sit aar af stadig eksperimentering.

Endelig den 6te mai ifjor var alt iorden, og forfatteren kunde indbyde nogle venner, deriblandt telefonens opfinder Graham Bell til at overvære den første ordentlige prøve paa mekanisk flugt. Om udfaldet af denne prøve bragte i sin tid „*Kringsjaa*“ meddelelse saavelsom et uddrag af den rapport derom, som Graham Bell sendte til det Franske Institut. Prøven løb yderst heldigt af. „Det hele saa ud som et mirakel,“ sagde en af tilskuerne. Maskinen fløi som en levende ting, svævede stille og vakkert afsted, steg jevnt op og fløi paa $1^1/_2$ minut en kilometer. Dens kraft var da opbrugt, og den sank stille og jevnt ned paa vandet. Vedlagte kartskitse viser den tilbagelagte bane. Det var første gang i tiden,

at en af mennesker konstrueret, helt mekanisk flyvemaskine virkelig fløi. Den fiskedes op af floden uskadt og startedes straks igjen med samme held.

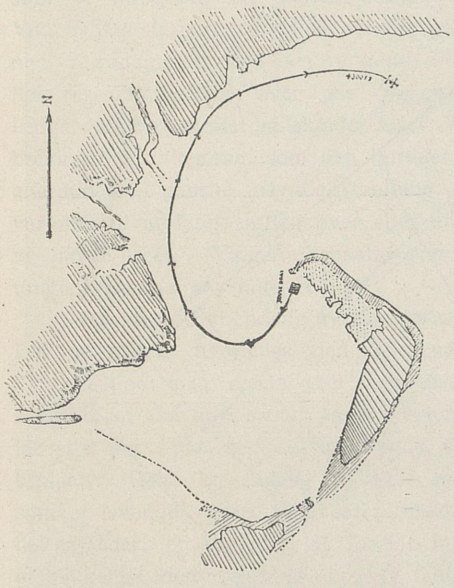

Aërodromen flyver.

Eksperimentet er siden ofte gjentaget. Det er nu bevist, at en flyvemaskine, der saa længe har været en gjenstand for spøg og vittighed,

virkelig kan bygges, saaledes at den flyver. Det er bevist paa den eneste afgjørende maade: ved maskinens flugt.

Tegningerne viser maskinens udseende bedre end ord. Her skal blot tilføies et par dimensioner og andre oplysninger. Hele maskinen er væsentlig bygget af staal — af staalrør som en bicycle. Den veier ca. 15 kg. En staalstang langsefter sammenbinder vinger, ror og „skrog". Det sidste er bygget af staalrør og indeholder kjædel og maskineri. Fortil er skroget dækket med staalplader, som skjuler ildstedet. Det koniske legeme fortil er blot en tom metalflyder, som hindrer maskinen fra at synke, naar den falder i vandet. Til staaludliggere fra skroget er de to propellere fæstede. Disse er mellem 3 og 4 fod i diameter og gjøres undertiden af træ, undertiden af staal og dug. Dampkjedelen med ildsted veier lidt over 2½ kg.; dampmaskinen selv mindre end 2 kg. Den driver propellerne rundt 8—1200 gange i minutet.

Aërodromens kurs ved flyveforsøget den 6. mai 1896.

Mellem vingespidserne maaler maskinen 12—13 fod, og dens hele længde er 16 fod. Af den samlede vegt falder en fjerdedel paa maskineriet.

Dampen kondenseres ikke til ny brug. Det vilde gjøre saa liden en maskine for indviklet. Følgen heraf er, at maskinen blot med det medbragte vand, hvormed den ødsler, kan gaa i fem minutter. Som regel lader man den blot flyve i to minutter for at den ikke skal komme for langt væk eller falde ned i skov eller ulænde. Ved større maskiner vilde kondenseringen ingen vanskelighed berede, og dermed kunde flugten vare i timer istedenfor i minutter.

En del af Graham Bells brev til det Franske Institut gjentages her: „Paa et givet signal startede aërodromen fra en platform 20 fod over vandet og steg først ret imod vinden, altid med vidunderlig støhed i sin gang, derefter svingede den og steg videre opad i store kurver paa ca. 300 fods diameter, indtil dampen var opbrugt i en høide af 80—100 fod. Den faldt da ikke, men dalede stille, jevnt og roligt ned paa vand-

fladen. Her fandt vi den ganske uskadt. Den blev straks sat op igjen og det hele gjentoges med samme held. *Bevægelsen var hele tiden saa jevn, at jeg tror, et glas fyldt med vand kunde have staaet ombord, uden at en draabe var spildt.* Hastigheden var mellem 30 og 40 km. i timen *und stadig stigning.* Jeg har seet samme maskine opnaa langt større hastigheder under horizontal flugt."

Forfatteren afslutter sin artikel med følgende ord: „Hvad er da nu opnaaet? Dette, at en flyvemaskine, som saa længe har været en skive for latteren, virkelig har fløiet. Den har bevist sin egen mulighed paa den eneste tilfredsstillende maade, ved virkelig at flyve, gang paa gang, og under forhold, som udelukker alle tvil.

Der er ikke plads her til at drøfte bygningen af større maskiner, eller fremtrække de grunde, som taler for, at de kan bygges saaledes, at de kan forblive i luften flere dage ad gangen og bevæge sig med større hastighed, end vi hidtil har drømt om. Heller ikke kan jeg her tale om deres kommercielle værd eller om den anvendelse, de formodentlig først vil faa i krig. Men det er let at se, at de vil revolutionere den hele krigskunst. Ved dem vil de sterkeste moderne fæstningsverker blive værdiløse, idet disse blot er beregnede paa en fiende, der holder sig til jorden og ikke paa en fiende, der angriber ovenfra. Vi tør haabe, at dette nye krigsredskab vil blive saa mægtigt, at det vil paaskynde den dag, da krig ikke mere skal være.*)

Jeg har til dato blot havt en rent videnskabelig interesse af disse forsøg. (Intet er holdt hemmeligt; intet patenteret; alt givet frit til al verden. — *Red.*). Havde jeg forudseet, hvor meget arbeide, der vilde kræves og hvor meget af mit liv, der vilde medgaa til det, havde jeg kanske aldrig paabegyndt forsøgene. Min løn, maa ligge i bevidstheden om, at jeg har gjort mit bedste til løsning af et vanskeligt problem, med resultater, som forhaabentlig vil komme andre til nytte. Jeg er færdig med, hvad der syntes at være min del af dette arbeide: paavisningen af, at mekanisk flugt er mulig. Det næste skridt, som er ideens praktiske og kommercielle udvikling, er det sandsynligt, at verden maa vente fra andre hold. Men verden vil i sandhed være træg af sind, ifald den ikke forstaar, at der nu er kommet en ny mulighed til den, og at den store uendelige færdselsvei over vore hoveder snart vil aabnes for trafik."

---

*) Fra den stund luftskibe tager nogen del i verdenshandelen, er det ogsaa forbi med al toldkrig og toldpolitik. Toldgrænser og toldlove er umulige, naar luften kan befares, og hver kvadratfod af landets overflade blive et lossested. Luftseilads vil bidrage ikke mindst til nationernes føderation og folkenes broderskab. *Red.*

Herbert Spencer.

Med det nylig udkomne tredje bind af „*Principles of Sociology*“ foreligger Spencers filosofiske system færdigt. Det er et monumentalt verk paa 10 svære bind, der paa engang vidner om en næsten encyclopædisk viden, en enestaaende generalisationsevne og en i vor tid fast enestaaende personlighedens energi.

Denne sidste kan vanskelig overvurderes. Spencers helbred var, ligefra han var gut, meget svagelig, og da han i 1855 var færdig med sin „*Principles of psycology*“ — et verk, han planlagde og skrev samtidig med, at han redigerede „*The Examiner*“, — udygtiggjorde en nervesygdom ham for alt arbeide i lang tid.

Tiltrods for saaledes paa det grundigste at være overbevist om de rent legemlige hindringer for et sligt kolosalt arbeide, udsendte han i aaret 1860 en *Prospectus* af sin syntetiske filosofi (med subskriptionsindbydelse), der tænktes færdigskreven i 20 aar. Istedenfor 20 har verket, som man ser, taget 36 aar. De paatænkte 3 timers arbeide om dagen maatte snart reduceres til 2, og der gik maaneder, ja endog aar, da tænkeren paa grund af sin prekære helbred ingen ting kunde foretage sig.

Foruden helbredsvanskelighederne var der ogsaa de pekuniære. — Subskribenterne var faa, saa faa, og tilslutningen i de første aar saa begrænset, at han et par gange holdt paa, af den grund alene, at opgive sin plan.

Og disse 10 store bind er jo ikke alt, han har skrevet. Hans øvrige verker udgjør det respektable antal af 7—8 tildels store bind foruden en anselig mængde kritiker og antikritiker offentliggjorte i tidsskrifterne.

Det er en notorisk kjendsgjerning, at Englands to største tænkere i dette aarhundre ikke har nydt akademisk uddannelse, først John Stuart Mill og nu Herbert Spencer. Om Mill kan det vel siges, at han gjennem sin fars undervisning fik alt det og mere end det, et universitet kunde meddele ham. Om Spencer gjælder dette derimod ikke, — han fik undervisning af sin far til han var 14, af sin onkel, en prest, fra han var 14 til 17 aar gammel, og hvad man kalder det historisk-filologiske studium lagde hverken faderen eller onkelen synderlig vegt paa. De var begge fornuftige nok til at indse, at guttens evner gik i ganske anden retning, hvorfor han ogsaa 17 aar gammel fik lov til at begynde livet som civilingeniør.

Uimodsigelig har Spencers begrænsede æstetisk-filologiske dannelse hist og her afsat merker i hans filosofi. Naar han saaledes f. eks. i *First*

Principles kritiserer den gamle og tildels endnu herskende mening, at verdensmaterien er tilintetgjørlig, og saa tilsidst citerer Shakespeare som ogsaa værende af denne mening, saa faar man unegtelig et indtryk af, at tænkeren lider under en mangel paa æstetisk sans; man skriver „filistrøst" i bogens margin og siger sig selv, at John Stuart Mill ikke vilde tillade sig en slig bemerkning. Og naar han i sin *Data of Erhics* — redeligt nok — oplyser, at hans sparsomme citater fra Platon og Aristoteles er laant af dr. Bain, saa kan man ikke ganske undertrykke den noksaa rimelige fordring, at en filosof af Spencers rang burde, om ikke eie kundskab nok i græsk til at kunne verificere citaterne, saa dog læsning nok af de paa engelsk let tilgjængelige oversættelser af klassikere til ikke at henholde sig netop til dr. Bain.

Jeg har en mistanke om, at det var Spencers følelse af sin begrænsning paa det rent literære omraade, som fik ham til at afvige en smule fra sin oprindelige plan i *Principles of sociology* og bl. a. udelade kapitlerne om menneskehedens sproglige og æstetiske udvikling.

Alligevel tør det nok siges, at hans viden er encyklopædisk. En specialkundskab som Spencers i naturvidenskaberne, i psykologi og kulturhistorie (sociologi) har man vist ikke ofte seet i forbindelse med en filosofisk evne som hans. Denne sidste pleier ofte, som bekjendt, at udelukke indgaaende specialkundskaber. Men Spencers opgave er da heller ikke filosofernes vanlige: at konstruere en metafysik, den han affærdiger paa 120 sider og erklærer umulig, men som Huxley siger: at give en „systematisk fremstilling af evolutionslæren", idet han opfatter evolutionen som naturens dynamiske princip.

Spencer var evolutionist før Darwins *Origin of Species* udkom, og medens Darwins store gjerning var den at eftervise evolutionsteoriens rigtighed biologisk, blev Spencers den at tage denne teori, der efterhvert fandt sin induktive bekræftelse paa alle felter, og som nu i mere eller mindre modificeret form akcepteres af alle tænkere, og inkorporere den som den røde traad i et system, der i høiere grad end noget andet viser (for at citere Huxley igjen), i „hvilken retning den videnskabelige tænkning tenderer."

Mange, som ikke kan komme bort fra den etablerede brug af ordet filosofi, vil indvende, at det kun er Spencers *First Principles*, — første bind af hans syntetiske system, — som fortjener dette navn. Resten, siger de, falder i biologi, psykologi, sociologi og etik, og gjennemtrængt som disse bind kan være af det tilgrundliggende filosofiske princip, illustrationer som de er af dette, behandler de dog kun videnskaber, særvidenskaber, og ikke filosofien. En filosofi i streng forstand vilde ikke tillade denne bredde i

udviklingen af de forskjellige discipliner, — og biologien er ovenikjøbet neppe nok en filosofisk disciplin.

Jeg skal ikke udtale mig om holdbarheden eller uholdbarheden af denne indvending. Men den tør antyde det spencerske systems begrænsning.

Spencer har induktivt og deduktivt belyst et verdensprincip, der ikke er metafysisk, men erfaringsmæssigt, der ingenting udsiger om det tilgrundliggende faktum eller verdens tilbliven, et princip, der kun er dynamisk, udviklingsprincipet. I mange særtilfælder og særanvendelser af dette princip kan han have grebet feil, principet er derfor lige gyldigt. Nye opdagelser paa det biologiske og psykologiske omraade kan underkjende mange af hans slutninger, hans princip skal de vanskelig kunne omstøde.

De fleste indvendinger har gjældt hans sociologi og etik, vel nærmest fordi disse videnskaber er af vitalere betydning for baade samfundet og individet end biologien og psykologien, vel ogsaa fordi de aldrig kan blive saa objektiv eller behandles saa objektivt som disse.

Der er nu den gamle anke mod hans moral som en af erfaringen udledet i modsætning til den, der begrundes metafysisk eller religiøst; men det er jo en anke, som ikke bare træffer Spencer, men alle etikere af den empiriske skole.

Saa er der den mod hans moral som hedonistisk. Denne indvending gjælder alle utilister i lige grad. Merkværdig nok gjøres indvendingen høiest og heftigst af dem, som mest har for skik at prædike lykken eller saligheden som dydens belønning, thi enten den ventede lykke-løn kommer her eller hisset, løber dog principielt ud paa et! Det er da ogsaa vanskeligt at indse, hvilket andet princip end velfærdsprincipet kan opstilles som moralens endelige sanktion, — saafremt man da ikke akcepterer den indiske askese, som har sit maal i sig selv; thi at den kristelige ikke det har, — ikke engang trappistordenens, — turde være bekjendt. Hvad nu særlig Spencers morallære angaar, maa det erindres, at han muligens i høiere grad end nogen samtidig af den empiriske skole har betonet nødvendigheden af at ophøie den praktiske utilisme til et paa livslovene grundlagt moralsystem, hvorfra faste principer, der ikke maa fraviges i nogetsomhelst fristende fald, kan udledes for hele livsførselen.

Striden mellem dem, som tror paa medfødte moralfølelser, og dem, som udleder disse af individets opdragelse og vilkaar, har Spencers moralfilosofi været en mægtig faktor til at hæve, idet han har paavist og betonet den i aartuseners løb i slægten til superorganisme overgaaede moralske arv. At moral arves i form af organisme eller prædisposition er nu almindelig antaget, men hvor forholdsvis ny denne antagelse er, kan

man se ved at tage for sig t. eks. en saa moderne aand som John Stuart Mill, hos hvem denne idé ingen rolle spiller.

Som sociolog er Spencer en afgjort individualist, der i socialismen, den han af flere grunde nærmest tror er under opseiling, ser „det kommende slaveri". Paa faa punkter har han været saa agressiv som netop her, gang paa gang har han afbrudt arbeidet paa sit system for at angribe de forskjellige socialistiske tilløb og indrykninger, han mente at opdage her og der. Socialismen er for ham et brud paa livets lov, i lige grad ufornuftig og samfundsskadelig. Han ved saa godt, at tidsaanden her er ham imod, men han appelerer fra tidsaanden til fornuften og livets evige love.

Mange af dem, som ellers i alt væsentligt nærmest vilde kalde sig Spencers disciple, staar tvilende overfor denne mesterens udprægede individualisme, der mangengang forekommer dem anarkismen truende nær. De spørger sig selv, om ikke en anden tydning af samfundsloven kunde tænkes mulig, om ikke samfundet med bibeholdelse af alle de goder, det hidtil ad individualistisk vei har vundet, kunde tænkes omdannet til en eneste stor korporation med alles vel til bestemt maal, — en tilstand, hvori den nupaagaaende alles krig mod alle ophørte. Og ikke saa faa er de, der glæder sig over omfattende generaliseringer og frugtbare teorier fuldt saa meget som nogen anden og endda mener, at *her*, hvor spørgsmaalet er om, hvormeget eller lidet der skal henlægges under staten, frugter et gram praktisk erfaring og eksperimentering mere end et kilogram teorier.

Den 27de april iaar var Herbert Spencer 77 aar gammel. Hans livsgjerning er afsluttet. Havde det været tidligere, siger han, vilde han havt en følelse af glæde, men da følelserne ved alderen har taget af, er hans nærmest en følelse af befrielse.

Oscar Gundersen.

Duettino.

„Søger du nogen, min pige?
Du stirrer saa stort paa mig."
„Jeg søger — ja sandt at sige —
jeg søger mig selv i dig."

„Hvad ler du dog ad, min kjære?
Din latter er underlig kaad.“
„Jeg ler ja, — det saa skal være, —
ler for at skjule min graad.“

„Hvad græder du for min søde?
Hvad ondt har man vel dig gjort?“
„Jeg kan mig græde tildøde;
thi du som jeg selv kom bort.“

„Hvad feiler dig dog? Du stirrer,
som var du af vanvid besat.“
„Kan du ei høre, det klirrer
af vaaben i bælgmørk nat.“

„Herre, min gud, i din himmel!
Hvad har vi vel gjort vi to?“
„Stille, min ven. Jeg blev svimmel;
saa altfor meget jeg lo.“

„Hvad, nu er det altsaa over?
Du har det godt, ikke sandt?“
„Jeg lægger mig ned og sover
i drøm om det, som forsvandt.“

— Der holdes i sommer i München en international kongres af jøder for at overveie de bedste midler til i Palæstina at gjenoprette en egen jordisk stat under eget flag og egen regjering i Jerusalem, men foreløbig under sultanens overhøihed. Det er meningen at *kjøbe* til dette formaal en del af det „Hellige land“. Man har særlig stolet paa de amerikanske jøders gavmildhed. Den mest fremragende del af disse har dog erklæret, at de ingen interesse har for gjenoprettelse af en jødisk stat. De vil støtte et jødisk kolonisationsforetagende i Palæstina som et filantropisk foretagende for fattige jøder i Europa og Asien; men nogen politik vil de ikke være med paa. „Intet land i verden, selv ikke det gamle Zion,“ skriver deres amerikanske hovedorgan, „er os saa kjært og saa helligt som det moderne Amerika, hvor vi har fundet frihed og et hjem. Vi er ikke en politisk nation; vi er en race med en rent religiøs mission. At bibringe verden vor religion, profeternes religion, fra Esaias til Kristus, det er vor opgave, ikke at grunde en sjette klasses stat under sultanens overhøihed“.

De sidste udgravninger i Delphi.

(Efter *„Cosmopolitan“*).

Ned gjennem alle tider har selve navnet *„oraklet i Delphi“* eiet en sælsom klang; den pythiske hule laa i en mystisk halvdunkelhed, ud fra den lød de raad og de svar, der tidt nok styrede menneskers og folkeslags skjæbner, did søgte hele den helleniske verden, og deres barbariske naboer med, for at hente Apollos ord til trøst og til veiledning; og var end den form, hvori disse raad blev givet, skabt af „fromt bedrag“, saa var dog de delphiske orakelsvar ofte nok udslag af høi kløgt, menneskekundskab og politisk indsigt, som det jo var naturligt nok, at de delphiske prester kunde samle sig, gjennem alle de spørgsmaal, der kom til dem fra alle kanter.

Som tak for de svar, guden gav, skjænkede folk og fyrster sine bedste gaver; fra asiatiske fyrster var der ned gjennem aarene kommet en hoben sjeldne kostbarheder, græske byer gav et bestemt aarligt offer, og kolonierne, som næsten alle var anlagt efter oraklets eget raad, sendte rige foræringer. Ved Delphi samledes paa den maade uhyre rigdomme, og tiltrods for, at oraklet blev plyndret gjentagne gange, stundom af grækere, oftest af fremmede, eiede det dog lige til det sidste et helt museum af de dyreste kunstsager. Pausanias*) fortæller, at i Delphi fandtes ikke mindre end hundre og femti statuer af forskjellige guder og gudinder, arbeidede af den tids første mestre; ti statuer var der fra Phidias's haand, de forestillede bekjendte atheniensere og var skjænket til minde om Miltiades og hans vaabenbrødre. Den store hetære Phrynes billede i marmor, meislet af Praxiteles, var en af de gaver, der var skjænket guden, og Pausanias nævner en lang række af andre kunstverker i marmor og elfenben, bronce og guld; desuden, fortæller han, var Polygnotos's tegninger ophængte i forsamlingsrummet, og i de fem templer, som foruden Apollos var reist i Delphi, fandtes ogsaa mængder af ædle metaller og høi kunst.

*

* *

Som rimelig kunde være, tog moderne granskere tidlig fat paa at gjennemsøge Delphi forat finde frem, hvad de tidligere aarhundrer havde levnet af oldtidens skatte. Franskmanden Homolle ledede undersøgelserne,

---

*) Pausanias fra Magnesia i Lilleasien, levede paa keiser Hadrians tid og foretog en række reiser i Grækenland, Syrien og Ægypten. Disse reiser har han beskrevet i 10 bind; han behandler særlig de forskjellige landes kunsthistorie, og hans og Plinius' verker er de vigtigste kildeskrifter ved studiet af antik kunst.

og længe grov man ikke, før merkelige ting kom for lyset. Dele af skulpturarbeide og marmorbrokker blev fundne, billedernes emner og deres behandlingsmaade viste, at man her stod overfor atheniensisk kunst; det var Theseus og Herakles, hvis bedrifter kunstverkerne forherligede. Desuden fandt man paa tempelruinernes vægflader inskriptioner, der omtalte de kunstverker, man havde opdaget, fortalte giverens navn og hjemsted og grunden hvorfor han havde skjænket guden sin gave. Af disse inskriptioner kunde man ogsaa regne sig til de forskjellige bygningers form og alder.

Men mer interessant end meget andet var nogle *manuskripter*, der kom for dagen; det var sange med noter til. Dette fund havde saameget større interesse, som man indtil da kun havde fire smaa brudstykker af græske musikmanuskripter, og deraf kunde bare det ene henføres til den klassiske periode, nemlig musiken til Pindars første pythiske ode. Af de nu fundne indeholdt det ene 12 vers af et verk, udgivet til ære for komponisten Arestonios; det skrev sig fra det tredie aarhundre. Det næste var den udmerkede „hymne til Apollo“, der allerede har fremkaldt en hel literatur. Dette var nu resultatet af den første søgen; men allerede næste vaar kunde man af fundne brudstykker sætte sammen tyve andre hymner. De musikalske tegn var udtrykt ved det græske alfabets bogstaver, stillet ret op, op-ned eller ogsaa paa skraa for at betegne de forskjellige toner. Der brugtes to slags musikalske tegn. Ved det ene slags betegnedes sangnoterne, ved det andet musik-noterne. Saaledes kunde man af manuskriptet se, at sangen havde været ledsaget af instrumenter.

*
* *

Slige interessante opdagelser som disse maatte jo opflamme granskernes iver. De vendte sig nu udelukkende til det atheniensiske skatkammer, men blev skuffet i sine forventninger der, da det ydede mindre end endog den mindst sangvinske havde ventet. En anden hymne til ære for Dionysos og dateret fra midten af det fjerde aarhundre blev fundet, den var uden musikledsagelse, men alligevel fuld af historisk interesse. Men man fandt ikke et eneste skulpturarbeide, ikke et eneste stykke arkitektur, — den rimeligste grund maatte være, at en eller anden senere romersk keiser grundig havde renset stedet for alle gamle minder. — Opdagerne fik imidlertid fra andre kanter trøst for sin skuffelse. De interessante og værdifulde ruiner af tre andre skatkamre blev snart fundne. Ligeoverfor det atheniensiske staar det bøiotiske skatkammer, bygget i form af et dorisk tempel, af fin kalksten. De talrige inskriptioner, der bedækker murene, hjælper nu til at gjenreise dem, idet man passer det ene brudstykke af indskrifterne til det andet, løfter mure og vægge sig og faar samme form,

som de havde for et par tusen aar siden, og disse indskrifter fortæller samtidig om merkelige begivenheder i Bøiotiens historie, særlig er det Thebens historie, der belyses.

Mellem det atheniensiske og det bøiotiske skatkammer, i hvis nærhed „den hellige vei" munder ud, den paa hvilken den store procession bevæger sig, naar alt folket drog op for at feire de pythiske lege til Apollos ære, der løfter sig det *siphniske skatkammer;* vel beskriver Pausanias det som saare rigt og pragtfuldt, men i virkeligheden overgaar det hans beskrivelse. Indbyggerne af Siphnos*) eiede rige guldminer, og af sin rigdom gav de hvert aar en tiende til Apollo. Deres skatkammer var bygget af parisk marmor, det havde en frise, 14 meter lang og 0.65 m. høi, den hører til det interessanteste, det 6. aarhundres billedhuggerkunst har levnet os. Frisen er nu fuldstændig restaureret. Et andet skatkammer, der tilhører Sicyonerne, blev fundet længer nede ved den hellige vei. Dets skulptur, hvis emner er hentet fra legenden om Dioscurerne, Argonauterne og Europes rov, er alle vakre og omhyggelig udført arbeide fra det 6. aarhundre; de fleste af disse arbeider har været kolorerede. Her fandt man ogsaa fire coryatider, der først blev antaget at høre bygningen til, men senere kom man til den slutning, at de sammen havde dannet en særskilt portal eller et alter; man opdagede nemlig, at der havde hvilet et relief paa deres hoveder, og at de havde været forbundne ved dette. De skriver sig fra en tidlig tid, det viser deres draperier, der har de samme ubehændige, stive linjer, som vi finder paa statuerne fra Athens Akropolis.

Selve bygningen er oprindelig bygget af kalksten, men blev af Herodes Atticus gjenopbygget af marmor fra Pentele. Paa en af blokkerne i den sydlige væg har man fundet en inskription af megen interesse. Den er dateret fra det 6. aarhundre og forbyder under streng straf, brugen af vin under fodfolkets øvelser. Denne og en anden inskription, der omhandler en bankerot-sag og indeholder regler for udlaan af penge, hører vel til de interessanteste af alle disse masser af inskriptioner, der her er fundne. Men den største skat, man har fra dette sted, er dog den 1.78 m. høie broncestatue, der blev funden nu ivaar. Den forestiller en ung mand, klædt i en fodsid chiton med bælte og ærmer, der gaar til albuen; den høire arm er udstrakt og haanden griber om et par tømmer; det nederste af den venstre arm er væk, forresten er statuen fuldstændig. Haaret, der krøller sig nedover nakken, er prydet med et diadem; ansigtet uroligt, men eier dog et udtryk af stolthed og glæde; øinene, der har et slaaende livagtigt udtryk, vidner om, at arbeidet er udført af en mester.

---

*) Siphnos heder nu *Sifanto,* er en af Kykladerne og ligger 30 km. vest for Paros. Dens guldminer søger man nu forgjæves, — sagnet fortæller, at den vrede Apollo lod havet sluge dem.

Det er arbeidet i fire forskjellige dele, men saa kunstig presset sammen, at man vanskelig kan opdage sammenføiningerne. Ligeved denne statue har man fundet bagbenene og halen af en hest, ogsaa i bronce. Det er derfor ingen tvil om, at dette er dele af en gruppe, der har forestillet en vognstyrer fra de pythiske lege, netop som han er ifærd med at naa maalet paa rendebanen. Og Mr. Homolle var ikke længe om at finde ud, at Hiero maa være den her fremstillede; han siges at have baaret seiren hjem fra de olympiske og pythiske lege; senere fandtes inskriptioner, der stadfæster denne formodning og udpeger Agelados, en peloponesisk billedhugger, hvis ry stod høit i aarene 470—460 før Kr., som skaberen af denne gruppe.

Skjønt enkelthederne ved disse opdagelser har været meget omdisputerede, kan dog franskmændene med rette smigre sig med, at de ved sine forskninger ved Delphi har gjengivet verden en statue af ligesaa høi værd som Hermes af Praxiteles, funden af tyskere ved Olympia. Disse efterforskninger, hvis kostende idethele er anslaaet til $ 200,000, vil antagelig blive afsluttede næste aar.

Armensk literatur

og lidt af den aandelige gjenreisnings historie.

(Efter **Tigrane Yergat** i „*Revue des Revues*“).

I.

Den armeniske literatur har i dette aarhundre havt to centrer, Venedig og Tiflis. Saavel med hensyn til form som til indhold har denne literatur, som vi skal se, gjort store laan i Europa. Men det centrale i opfattelsen og den egne energi i de lidenskaber, den udtrykker, er i bund og grund armensk, en betegnelse, som vi med faa ord skal forsøge at definere.

Armenerne er et folk af soldater og kjøbmænd. De høie fjelde med huler og kløfter og steile klippeøer i fjeldsøerne gjorde dem det let at forsvare sit land. Rige guldminer forsynede dem med vaaben. En mængde ruiner vidner endnu om deres byggegeni og om, hvor snevre de valpladse var, hvor de udkjæmpede sine kampe. Deres svage fyrster formaaede ikke at sætte nogen grænse for de uafbrudte kampe mellem lensherrerne, og under disse holdt deres krigsdygtighed sig vedlige. Desuden gav jagten, den strenge kulde og synet af styrtninger og slug dem en energi og et mod som hos nordboere, midt blandt persere, semiter og jonere.

Paa den anden side trængte de for sine mange udførselsartikler — kvæg, frugt, vaaben og *dzirani*, det stof, hvoraf fønikerne forarbeidede purpur — en forbindelse med havet, og de havde denne forbindelse ad de store floder, som tager sit udspring i deres land. Ad Eufrat kom armenerne til Syriens kyster og ad Tigris til Babylon; de floder, der strømmer ud i det Kaspiske hav, førte dem til Iran og Hallys, og gjennem Ankyra stod veien til Konstantinopel dem aaben. Over disse vandveie var armenerne herrer, og ad dem bragte de Indiens og Persiens varer til Vesten. Denne handel foregik ikke altid fredelig; tidt blev den afbrudt af røveriske overfald og invasioner af de omboende krigerske barbarstammer, saa armenerne ikke ved sin handel vandt de rigdomme, som kunde have mildnet deres sæder og svækket deres kraft. De forblev et nøisomt og snarraadigt folk, samtidig med at deres synskreds paa de hyppige reiser blev udvidet og deres dømmekraft skjærpet.

Desuden havde de sin egen kirke, der isolerede dem baade fra Bysants og Persien, sin egen klædedragt og arkitektur, sit eget konsonantrige sprog, sine egne legender og folkeviser, saa at deres folkekarakter ikke kunde udviskes, om de tabte sin politiske uafhængighed.

Blandt armenerne udenfor deres hjemland finder man igjen den samme handelsaand og ofte den samme krigerdygtighed. Lige fra det trettende aarhundre finder vi dem som velstaaende kjøbmænd i Rusland, i Trakien, i Siebenbürgen, i Venedig og i Genua. Og endnu den dag i dag er i Kaukasus, paa det Kaspiske hav, i Tyrkiet og i det nordlige Persien handelen delvis eller udelukkende i deres hænder.

Som et kjøbmands og soldaterfolk er armenerne materialister snarere end fantaster. Fremfor alt vil de leve. Fra alle kanter betrængt af barbarer og henvist til et snevert landomraade omkring Ararat, hvor livet gjøres dem surt og farefuldt ved snestorme, oversvømmelser og jordskjælv, har de blot sig selv at stole paa, og med al sin kraft arbeider de her paa at beskytte sig mod elementernes og nabofolkenes angreb. Adspredte i det fremmede, maa de for at leve beseire fordom og uvilje og ofte fornedre sig til slavers haandtering og kaar. Men hvor de end forekommer, føler de sig som stridsmænd paa vagt. Grundformen i deres arkitektur er et massivt rundt taarn med keglespidset tag: et symbol paa modstand og forsvar. I literaturen har de næsten udelukkende dyrket historien, som uden at vige fra virkelighedens faste grund, bevarer og foreviger deres bedrifter, som med vaaben i haand gaar mod døden.

II.

Stenindskrifter, som beretter om heldige kampe eller om bygning af kanaler og diger, udgjør de ældste monumenter i armenisk literatur. Den

lyriske poesi, dramaet og komedien, de literaturarter, som trives i lykkelige perioder af et folks liv, er ikke kommet til blomstring paa armenisk jordbund. Vore klassiske forfattere i det femte aarhundre var alle historikere. Forkjærligheden for eksakte kjendsgjerninger var saa levende hos dem, at den ikke engang kunde forstyrres af religiøs eksaltation. En af dem har skrevet en krigshistorie i en stil, der er blottet for adjektiver, men ligefuldt eier en sjelden magt og storhed. I det 12te aarhundre fremstaar ved kongedømmets gjenoprettelse i Kilikien en hel gruppe forfattere, som ogsaa alle er krønikeskrivere. Og det er ogsaa en fornyelse af det historiske studium, der i Venedig ved begyndelsen af dette aarhundre giver signalet til en renaissance i vor literatur.

Denne renaissance var bleven forberedt ved de kaar, hvorunder de armeniske emigranter levede. Spredt over den del af verden, der ligger mellem Ganges og Donau, havde de stadig forsøgt at holde en forbindelse vedlige ved hjælp af breve. Fra 1565 benyttede de sig af bogtrykkerpressen. Men fuldt optagne som de var af at kjæmpe for sin materielle eksistens, kom de ikke til at trykke stort andet end bønnebøger og moralske traktater, grammatiker, kalendere og smaa periodiske skrifter. Om de end overalt havde ført med sig mindet om et oprevet og blødende fædreland, glemte de lidt efter lidt sin historie. I Italien begyndte de at tilegne sig det italienske sprog, og i Tyrkiet og Persien lod de sit sprog fordærves ved iblanding af barbariske udtryk. Under disse forhold var det, at Mekhitar fik ideen til at grundlægge et akademi, hvis opgave det skulde være at bevare det nationale sprog rent, og skoler, som skulde udbrede det. Venedig overlod ham i aaret 1717 den lille ø St. Lazare. Hans disciple fik af nogle kjøbmænd i Madras en sum af næsten to millioner francs, hvorved de blev sat istand til at aabne skoler i Padua, Venedig, Paris og nogle byer i Østerrige og Tyrkiet. Mekhitar havde samlet i St. Lazare de armenske krønikeskriveres manuskripter. Paa grundlag af disse omredigerede Tchamitch Armeniens historie. Flere andre dygtige forfattere viede ligeledes sit liv til historiske og sproglige arbeider. Deres bøger, som bogtrykkerpressen mangfoldiggjorde i tusener af eksemplarer, gjenoplivede for armenerne deres fortid og vakte deres slumrende nationalbevidsthed. Skolerne paa sin side bidrog mægtig til at udbrede sansen for nationalt sprog og literatur og kjærligheden til fædrelandet.

Det var især ved sine oversættelser af de græske klassikere og de store europæiske digtere, at „mekhitaristerne" fremskyndede renaissancen i literaturen og dannelsen af et nationalt parti. Mekhitaristerne trængte ikke ind i de europæiske tankesystemer, men de blændedes af den europæiske retorik. Uden at analysere dem og gjøre sig dybere rede for dem, har de sterkt følt dette aarhundres lidenskaber og formaaet at meddele

sine landsmænd dem. Fra sit St. Lazare saa de toget til Ægypten, keiserdømmets krige og massakrerne i Grækenland. Byron bad dem om en celle og undervisning i armenisk. Endelig kom det bevægede aar 48: Venedig proklamerede republiken og blev beleiret af østerrigerne. Det var under stødet af disse begivenheder, at Alichan forfattede „Nahabeds sange“, hvori minderne om fortiden og om fædrelandets jord, landflygtighedens bitterhed og tanken paa de hjemmeblevne landsmænds lidelser, er som kondenseret i nogle korte mægtige strofer. Her staar vi ved begyndelsen til den patriotiske literatur.

Imidlertid forekommer os nu mekhitaristerne som originale skribenter temmelig forældede og blottede for interesse. Deres feil var at ville puste liv i det klassiske sprog fra det femte aarhundre; ved at prøve at forynge det har de blot overlæsset det med ornamenter, hentede fra Vestens retorik. Men som historikere og lingvister har mekharisterne udført et stort og velsignelsesrigt arbeide i den nationale kulturs tjeneste.

III.

De tyrkiske armenere læste oversættelser af romantikerne, af de engelske lyrikere og de græske tragediedigtere med større opmerksomhed maaske, end de viede de andre bøger i St. Lazares bibliotek. Under Portens mistænksomme regimente vilde det ogsaa have faldt vanskeligt for dem at dyrke filosofiske og historiske studier. De begyndte at efterligne europæisk stil og forfattede lyriske poesier, blottede for enhver originalitet, og nogle dramatiske deklamationsstykker. De opdagede imidlertid snart, at deres arbeider vandt liden paaskjønnelse blandt deres landsmænd, og antog, at dette kom af, at de betjente sig af det gamle literære sprog (krapar). En reform heri var paatrængende nødvendig, og snart begyndte flere forfattere at skrive sine bøger i vulgærsproget. Romaner blev skrevne og oversatte, teaterstykker spillede og tidsskrifter udbredte i det vulgærarmenske sprog. Det relative velvære, som de kristne nød under sultanerne Medjid og Aziz gav frit løb til denne aandelige bevægelse, som vi i en lidet forskjellig form gjenfinder hos ungtyrkerne, der af armenerne havde lært bogtrykning og scenekunst.

Den mest bekjendte af Konstantinopelskolens poeter, Bechiktaklian, skrev, foranlediget ved Ceitunmassakrerne, skjønne og mandige digte, hvori han opfordrede sine landsmænd til enighed og troskab mod deres nationale kald. De øvrige er mindre betydelige, og enkelte af dem skrev ikke engang det moderne sprog. Idetheletaget har den armenske aand ikke i Tyrkiet aabenbaret sig i noget energisk og personligt verk. Til gjengjæld begyndte en ny og sterk armensk aandsbevægelse i Tiflis, da den var i nedgang i Konstantinopel. I Tiflis under den stadige berøring med

georgierne har armenerne ikke, som i Italien, tabt sin oprindelige, haarde bjergbokarakter. Tiflis er som en terrasse, der hænger ud over de dale, hvori armenernes nedsablingsdrama er bleven opført. Allerede da det havde lykkedes grækerne at slaa sig løs, men især efter den russisk-tyrkiske krig havde det fanatiske pan-islamistiske parti i Stambul fattet planen til at gjøre Anatolien til en muselmansk provins, hvorfra armenerne skulde drives ud dels ved kurdiske røverbander, dels ved umaadelige skattepaalæg, dels ved administrative forfølgelser og fængslinger. Ved indkaldelse af tsjerkessere, tartarer og bosniaker skulde det affolkede land gjenbefolkes. Og saa begyndte da i de anatolske dalstrøg den systematiske uddrivelse af de forsvarsløse armenske bønder, der uden at kunne sætte sig til modværge og uden at mukke lod sig brandskatte eller slaa ned af de ubarmhjertige bødler. Synet heraf var det, som indignerede og inspirerede forfattere som Apovian, Nalbandian, Raffi og Kamar-Katiba.

Hvem var disse skribenter? Ligesom sine fæller i Venedig og Konstantinopel var de kjøbmandssønner. Deres fædre havde seet meget og tænkt meget paa sine farter over havet, hvor græske pirater brændte de tyrkiske flaader, og over stepperne, hvor deres karavaner hyppig blev plyndrede af kurdiske rytterskarer. Tilhørende et land midt mellem Europa og de østerlandske monarkier, vilde de have frie og dygtige sønner som vesterlænderne. Derfor lod de dem opdrage ved europæiske universiteter, hyppig tyske og schweitsiske, men fortrinsvis ved universitetet i Dorpat. Det var paa en tid, da den russiske ungdom holdt banketer til ære for Fourier og i de hemmelige sammenkomster græd af rørelse, snart over Rousseau's og Proudhon's principer, snart over de russiske massers elendighed og uvidenhed. De unge armenere blev grebet af den samme feberagtige entusiasme for de humanitære ideer, som der besjælede de russiske studenter, officerer og forfattere, og som fik sit tragiske efterspil i de berømte decemberdage ved keiser Nikolai I's tronbestigelse.

I 1845 udkom Apovians „Armeniens saar". Forfatteren havde samtidig med, at han studerede i Dorpat, gaaet i bagerlære for at følge forskrifterne i „*Emile*".*) Efter det princip, at det, der er bestemt til folkelæsning, maa være skrevet i folkets eget sprog, betjente Apovian sig af Araratdialekten, den mest udbredte og den reneste af Armeniens mundarter. — Fra nu af gik den nationale armenske bevægelse haand i haand med den demokratiske; den kom derfor selvfølgelig til at blive prestefiendtlig; presterne var konservative, de holdt paa det gamle literære sprog, og de havde ungdommens undervisning i sin haand. Nazarian angreb i „Nordstjernen" stadig presternes karakter og levevis ligervis som deres

---

*) Rousseaus bekjendte pædagogiske roman.

skoler og døde sprog. Nalbandian, student fra Dorpat, blev snart lederen for den individualistiske og nationale emancipationsbevægelse og udgav endel glødende patriotiske digte af en saa stor enkelhed i udtryksmaaden, at de armenske mødre lærer sine smaabørn dem som bønnevers. Nalbandian var en ven af Herzen og Bakunin og ledsagede den sidste til London. Det er fra denne tid, at hans bedste teoretiske skrifter daterer sig, navnlig hans *bog om jordbruget*. Som man kunde vente. udstrakte Nalbandian ogsaa sit had til det russiske despoti, noget de kaukasiske armenere, der nylig var blevne befriede fra det persiske aag, dengang idetmindste ikke kunde forstaa. Nalbandian kom døende ud af Petropavlovsk's kasemater. Hans tragiske endeligt, hans skjønne skikkelse og skjønne digte, — dem han forøvrigt foragtede, skabte ham en popularitet lige ned i de laveste folkeklasser, som han ikke vilde opnaaet alene ved sine teorier. Disse har dog havt en uomtvistelig indflydelse paa den dannede armenske ungdom. (Forts.).

Kvindernes lykke.

(Efter Paola Lombroso i „*Revue des Revues*").

Hvad er lykke? Findes der særegne evner og egenskaber, hvoraf lykke og ulykke afhænger? Hvilke er de betingelser, under hvilke de to lettest gror og udfolder sig?

Altsammen spørgsmaal, som vel er umulig at besvare helt udtømmende. Jeg skal her indskrænke mig til bare at behandle en side af problemet, en liden krog af det udstrakte land, men en krog, jeg har pløiet noksaa vel igjennem. Det er *kvindernes lykke*, jeg vil behandle, eller endnu bestemtere: De *borgerlige* kvinders lykke, ikke lykken hos aristokratiets kvinder, heller ikke hos fattigfolks og proletariatets, men hos borgerstandens, den stand, jeg kjender bedst. Og ved mine undersøgelser har jeg bygget paa *personlige* iagttagelser.

Jeg har sat op en liste paa 100 kvinder af mit bekjendtskab, til disse kvinder har jeg *ikke* henvendt mig med direkte spørgsmaal vedrørende deres lykke eller ulykke og grundene derfor; jeg tror nemlig ikke, at denne fremgangsmaade vilde ført til noget resultat, der i nogen grad kunde regnes for paalideligt; man er nemlig en saare daarlig dommer over sin egen karakter og sine egne handlinger. Jeg har derimod i al stilhed studeret disse 100 kvinder, samlet mine indtryk i lade, prøvet og sigtet dem, og tilslut har jeg da inddelt disse 100 i tre klasser. Den 1. klasse

kalder jeg *de fuldstændig lykkelige;* den 3. *de fuldstændig ulykkelige;* 2. klasse, den største, er ligelangt fra bjergets top som fra dets fod, lige fjernt fra yderpunkterne: den indbefatter *de middelslykkelige.*

Derefter har jeg studeret de forskjellige egenskaber og eiendommeligheder hos de 3 klassers medlemmer, alt i den hensigt at se, hvor stor rolle disse egenskaber spiller i den større eller mindre grad af lykke. Jeg har undersøgt, hvilken indflydelse *alder, skjønhed, rigdom, klogskab, ægteskab* og *børn* har paa dette felt, det vil sige: Jeg har samlet fakta, og uddraget konklussionen af de faktiske præmisser.

Men man kan med rette sige: Der kan ikke dømmes om lykke, naar man slet ikke er enig om, hvad lykken egentlig er for noget. Saa vil jeg da, før jeg gaar videre, give den definition af begrebet lykke, som jeg har fundet, er den bedste, det maal, jeg har lagt paa de 100 kvinders skjæbne, før jeg satte dem i den ene eller anden af mine 3 klasser.

Ved lykke forstaar jeg: Den fuldkomne overensstemmelse mellem individet, — dets higen og dets tragten, — og de omgivelser, individet lever i. At alle evner og egenskaber kan faa udfolde sig og vinde frem til sin høieste udvikling og harmonere med omgivelserne, denne ydre og indre harmoniske tilstand: *det er lykken;* med dette maal for øie har jeg foretaget mine undersøgelser.

Hvor jeg fandt denne harmoni fuldstændig, der gav jeg vedkommende kvinde plads i 1. klasse; i 2. klasse satte jeg dem, hvis lykke kun er relativ, fremkaldt ved en heldig tillempning efter forholdene, en taalelig erstatning, naar de naturlige anlægs naturlige objekt mangler. Som eksempel paa denne art lykke opnaaet ad erstatningens vei vil jeg nævne: Nonnerne, hvis naturlige kvindelige anlæg for at blive moder ikke har nogen naturlig gjenstand, opnaar en relativ lykke ved at optræde som mødre for forældreløse børn. Endvidere: De kvinder, der af en eller anden grund er barnløse eller aldrig har opnaaet at blive elsket, men erstatter moder- og kjærlighedslykken saa godt som gjørligt ved at udfolde andre anlæg og andre evner, i kunstnerisk eller videnskabelig retning, opnaar at fylde sit liv med det og finder frem til en vis lykke.

I 3. klasse satte jeg dem, hvis anlæg og evner stod i direkte strid med de omgivelser, de levede i, saa at intet af, hvad de eiede, fik lov til at udfolde sig.

Hvilke anlæg og evner maa der nu findes, for at kvinden skal kunne opnaa lykken? For at faa svar paa dette har jeg altsaa undersøgt de psykologiske og sociale faktorer, der maatte regnes med i de 100 tilfælde, og til en begyndelse har jeg søgt svar paa det spørgsmaal: Har *kvinden* flere betingelser end *manden* for at opnaa lykken? Med andre ord: Er de evner og egenskaber, der følger af hendes kjøn, en hjælp eller hindring?

*

* *

Af de 100 kvinder fandt jeg, at *20 var fuldstændig lykkelige, 64 var middelslykkelige, 16 fuldstændig ulykkelige.* Af 100 mænd hørte *16 til 1. klasse. 75 til 2., 9 til 3.*

Forklaringen paa denne forskjel maa vel søges deri, at middelslykken, den, jeg kunde kalde den *sociale* lykke, og som afhænger mest af ydre omstændigheder, den har manden lettere end kvinden for at opnaa. Han har nemlig større virkefelt end hun og derved lettere for at finde erstatning paa en kant for, hvad han ikke opnaar paa en anden. En fuldstændig ulykkelig mand er næsten ligesaa sjelden som en fuldstændig lykkelig. Kvinder har lettere for at opnaa den *fuldstændige* lykke, thi lykken er noget, der føles, ikke noget, man kan regne sig til, og paa følelseslivets omraade er kvinden manden overlegen. Dertil kommer, at manden mangler kvindens evne til at *dvæle* i lykken. Hvad han har opnaaet, mister snart sit værd for ham, den intense lykkefølelse erstattes af behagelig vane; kvinden derimod bevarer bevidstheden om sin lykke, den eier for hende stadig en nyhed, som den i mandens øine kun besidder i erobringens øieblik.

For nu at se paa de fremherskende karaktertræk hos disse hundre kvinder, saa fandt jeg, at hos de 20 fuldstændig lykkelige var det særlig to egenskaber, der var bestemmende og derved delte disse kvinder i to grupper: hos den ene gruppe var *energi* og *virksomhedstrang* det fremherskende; hos den anden evne til at *opofre sig*, til at leve sit liv for andre, offervilje og offerglæde.

Som eksempel paa den første type af de fuldstændig lykkelige, de lidenskabelig virksomme, vil jeg nævne: Fru F . . . . . Hun er 47 aar gammel; i 16 aars alderen giftede hun sig med en mand, hun elskede, med ham fik hun i aarenes løb 6 børn. Han var en lidt svag karakter, og med tiden gled forretningens tøiler over i hendes hænder. Og det blev hendes lykke. Hendes uudtømmelige virksomhedstrang fik udfolde sig, og hendes arbeide har baaret frugt, i velstand og glæde. Al hendes tid er optaget, men med arbeide, hun elsker, og som skaber lykke ogsaa for hendes mand og hendes børn. Hun styrer alt, helt fra husholdningssagerne til sine sønners og døtres opdragelse. Hun er levende interesseret for alt nyt paa næsten alle omraader; hun taler fire sprog, lærte sig engelsk, da hun var 45 aar gammel, opdrætter svin, har oversat en lærebog i astronomi, — til brug for sine børn, — hendes liv er som en lys arbeidsdag. fuld af smil og velsignelse, og hver hviledag er en festdag, som man kun kan ha dem, naar ugens arbeide har lagt beslag paa alle ens bedste evner og baaret frugt, der er arbeidet værd.

Som eksempel paa den anden type af de lykkelige, den, hos hvem den zarte, hengivende kjærlighed og det blide følelseliv er personlighedens

grunddrag, vil jeg nævne: Fru M . . . . Da hun var 16 aar, blev hun forelsket i en student, og trods al sin offervillige blidhed, sin kjærlighed ofrede hun ikke. Hun giftede sig med sin elskede tvert imod familiens vilje. Nu har de været gifte i 12 aar, og hun er forelsket som den første dag, hendes elskov tændtes. Der er i hendes kjærlighed ligesom en evig taknemmelighed, en bestandig ny forundring over, at drømmen er bleven virkelighed. Hendes vigtigste evne har været evnen til at hengive sig, og hun hengiver sig for sin mand og sine børn, hendes egen personlighed saa at sige forsvinder i dette glade offer for dem, hun har kjær. Hun ligesom nyder sin underlegenhed, ser sig stolt paa den ting, at hun faar lov til at tjene ham, lave mad til ham og børnene, passe dem og vadske dem og se dem vokse og trives. Hun føler, at blev hun taget bort fra disse omgivelser, da vilde der blive et skrigende tomrum efter hende, at da maatte hele familien lægge sit liv om. Og saa udfoldes i disse beskedne kaar de evner, hun eier, inden de trange grænser ligger de maal, hun har stundet til, og med al sin sjæls intensitet nyder hun hver stund, hun faar leve i denne lykke, som var hvert minut en gave og en vinding.

Til denne sidste type hører 75 pct. af de fuldstændig lykkelige; de aktive udgjør 25 pct.

Man kan sige, at disse aktive er de *organisk* lykkelige; de er usædvanlig udstyrede væsener, som i kraft af sin egen organisme er i stand til at kjæmpe sig frem til lykken. De 75 pct. derimod er de lykkelig *funktionerende,* som vistnok naar lykken, men næsten ved et tilfælde.

* * *

I 2. klasse, de middelslykkelige, møder vi to hovedgrupper: De der har alle individuelle betingelser for at blive lykkelige, men som af omstændighederne har været nødt til enten at bekjæmpe sine naturlige anlæg, bøie dem i andre retninger, eller oparbeide evner, der ikke var deres kjæreste. Paa den anden side de, hvis omstændigheder er saadanne, at de kunde naaet den fulde lykke, men hvis individuelle egenskaber har gjort et afbræk i lykken.

Som eksempel paa den første af disse typer skal jeg anføre: Frk. M . . . . Hun er 43 aar, skolebestyrerinde. I sin skolegjerning har hun lagt al den energi, hun eier, og denne gjerning, der lægger beslag paa en hel del af hendes bedste evner, har skjænket hende en art „erstatnings lykke“. Ondt har hun aldrig havt det, men heller aldrig følt fuld glæde. Hendes liv har været en vis passiv lykke, en rolig „smertefrihed“. Omstændighederne har nemlig gjort, at hun aldrig har faaet føle kjærligheds-lykke og moderlykke.

Som eksempel paa den anden kategori: Fru R . . . . Hun er 30

aar. Har indgaaet et fornuftparti, men hendes mand er hende hengiven, han er klog og snil. De har tre børn, et hyggeligt og temmelig rigt hjem. Hun har aldrig følt store skuffelser eller store sorger, hun lever i omgivelser, der er netop saaledes, som hun har ønsket sig dem, men lykkelig er hun ikke. Hun er kold og ligegyldig, intet griber hende, ikke sætter hun nogen videre pris paa det, hun har; men paa den anden side er hun aldeles ikke ulykkelig, og synes heller ikke selv, at hun er det. Hvad der mangler hende, er sjælens gnist, der giver liv og lys til alt.

Kanhænde der er dem, som vil sige: „Men dette er ikke lykke, hverken hel eller middels, det er ulykke." Nei, lykke er det dog, sammenlignet med den skjæbne, 3. klasses kvinder eier. Og det er denne „middelslykke", der tiltalder kvindernes store masse af „middelsgods", de som først og fremst eier den evne at kunne læmpe sig efter omstændighederne og bevare sin relative ligevegt.

*
* *

I 3. klasse, de fuldstændig ulykkelige, finder vi intelligens hos en overveiende mængde. Denne klasse tæller 60 pct. absolut meget intelligente kvinder, hos 33 pct. er følsomhed fremherskende, hos resten danner halstarrighed eller overdreven angst for folks mening det mest fremtrædende træk. Men *det* fællesmerke har de alle: Omstændighederne er kommen deres anlæg, deres følelser, deres tilbøieligheder paa tvers; deres personlighed er bleven fuldstændig tilintetgjort, men det er ikke den frivillige personlighedens opgivelse, som vi træffer i 1. klasse, vi her møder igjen, her er opgivelsen i høi grad tvungen.

Som typiske eksempler paa denne klasses kvinder skal jeg nævne:

Fru B . . . . 27 aar gammel. Hun er yderst intelligent, men virker nu aldeles sløv. I 20 aars-alderen havde hun en ulykkelig kjærlighed, siden den dag lod hun alt gaa, som det vilde, lod sig drive for vind og vove. Man giftede hende med en mand, som var hende fuldstændig ligegyldig, børn har hun ikke, og intet har hun at tage sig til. Lever i stadig ørkesløshed, har en bestandig følelse af, at hendes liv er unyttigt, men mangler den nødvendige kraft til at tage sig sammen. Hun er ærlig nok til at tilstaa for sig selv og andre alt dette, hvad der aldeles ikke gjør hende mindre ulykkelig.

Frk. R. er en pige paa 16 aar, hendes fader er en ruineret bankier. Hun følte kald til at blive skuespillerinde, blev engageret ved et lidet selskab, gjorde lykke og blev helt beruset af bifaldet. En officer blev forelsket i hende, de skulde gifte sig, men saa viste det sig, at han var en forgjældet spiller, der ikke kunde skaffe tilveie den lovbefalede medgift, og giftermaalet gik overstyr. To aar efter opløstes skuespillerselskabet,

hun fik ikke nyt engagement og maatte vende tilbage til sit hjem, leve der i stræv og armod. Ingen udsigt har hun til at komme til scenen igjen, og i sit nuværende liv pines hun stadig ved mindet om fortiden, der staar dobbelt straalende for hende. Hun er meget stolt, beklager sig ikke; men dag og nat knuges hun ved tanken paa sit forspildte liv, tanken paa det, hun kunde have eiet, og det, hun aldrig skal faa, fordi hun er kommet ud af retning.

Ser vi paa de 16 tilfælder, vi har stillet op som 3. klasse, finder vi, i dem alle, ting, der vækker vor medlidenhed, fordi de ikke er selvforskyldte. Men vi finder ogsaa, at personerne i sig selv bærer spirerne til sin ulykke, de er dels i besiddelse af egenskaber, der maa bringe dem i strid med omgivelserne, dels er de for svage til at tage op kampen mod livet; saa knækkes de og trampes paa.

*

* *

Af andre individuelle betingelser for kvindens lykke har jeg først betragtet *alderen*. Den spiller en mindre rolle, end man skulde tro. Af de fuldstændig lykkelige kvinder var 55 pct. unge, 45 pct. i modnere alder; af de middelslykkelige var 36 pct. unge, 64 pct. ældre, og i 3. klasse var 60 pct. unge og 40 pct. ældre. Det vil sige: I ungdommen føles baade lykken og ulykken mest intenst, med aarene vænner man sig baade til lykken og ulykken, — stiger eller synker, til 2. klasse.

Hvad *skjønheden* angaar, saa viser det sig, at den har en høist ubetydelig indflydelse paa kvindens lykke. I 1. klasse var kun 30 pct. vakre, i 2. klasse var 40 pct. vakre, i 3. klasse 35 pct. Skjønheden altsaa nogenlunde ligelig repræsenteret overalt, men skjønhed er jo ogsaa et meget tøieligt begreb, selv de ubetydeligste ansigter synes vakre i elskerens øine.

Intelligens synes heller ikke at være nogen absolut betingelse for lykke. I 1. klasse var 50 pct. meget intelligente, de 70 pct. ganske jevnt begavede i den retning. I 2. klasse forholder de to grupper sig til hinanden som 20 til 80, i 3. klasse 33 pct. saare intelligente.

En stor intelligens kan vistnok hjælpe en til at naa lykkens høieste top, men den kan ogsaa skjænke den dybeste ulykke; thi ligesom den paa den ene side giver den fulde bevidsthed om lykken, saa tilspidser den ogsaa følelsen af ulykke. Paa den vis er den som et sværd, der hugger til begge sider. Den jevne lykke skabes af den jevne intelligens, der ikke lader individet fordybe sig i sine egne følelser, lægger et mildt slør over lykken og hyller ulykken blideligt ind.

En ganske anderledes vigtig rolle end alder, kløgt og skjønhed spiller *ægteskab og kjærlighed* for kvindens lykke. Blandt de fuldstændig lykke-

lige fandtes *kun gifte*, blandt de middelslykkelige var 25 pct. ugifte, blandt de ulykkelige 10 pct. ugifte.

Man kan næsten sige, at kvindens lykke eller ulykke afhænger af ægteskabet. Jeg har ogsaa undersøgt, hvormange af disse ægteskaber der var indgaaet af kjærlighed: I 1. klasse var 75 pct. saakaldte „inklinitionspartier“, i 2. klasse 40 pct., i 3 klasse var kun 15 pct. inklinationspartier, de øvrige var mer eller mindre tvungne. Men dette viser dog, at ogsaa et „fornuftparti“ kan skabe lykke for en kvinde.

Jeg har ogsaa undersøgt, i hvilken alder de forskjellige partier var indgaaet, og som man kunde vente, har det vist sig, at ægteskaber, stiftede af kjærlighed, blev indgaaet i den første ungdom, naar kvinden var 18—20 aar, fornuftpartier først i en senere alder. Men det viste sig ogsaa, at „fornuftpartier“, indgaaede mellem unge mennesker, ikke sjelden endte med at blive fuldkommen lykkelige.

Vigtigt er ogsaa det spørgsmaal, hvilken rolle *børnene* spiller for kvindens lykke; *kvinderne i 1. klasse har børn alle sammen*, gjennemsnitlig 4. I 2. klasse har 20 pct. af de gifte ikke børn og har aldrig havt. I 3. klasse har 35 pct. af de gifte aldrig havt børn. 40 pct. har havt, men har mistet dem eller havt stor sorg af dem.

Og saa stor rolle spiller det at være mor, at var børnene ikke, skulde en stor del af de kvinder, der nu staar opført i 2. klasse, flyttes ned i 3. klasse.

Hvad *rigdom* angaar, betyder den mindre, end man skulde vente, for kvindens lykke. 20 pct. af kvinderne i 1. klasse sidder i ganske tarvelige kaar, ligesaa omkring 50 pct. af dem i 2. klasse. Dette peger i den retning, at det ordentlige udkomme, „til nødtørft og næring“, i langt høiere grad end overflod betinger den borgerlige lykke. Den økonomiske omsorg og de daglige beskjæftigelser med husets stel, — saadan som de smaa kaar gjør det til en nødvendighed, — er et led i lykken og begrunder den. Vi har jo seet, at en fremherskende egenskab hos de fuldkommen lykkelige kvinder netop var deres virksomhedstrang, og denne faar altsaa udfolde sig i de huslige gjerninger, i syslen med husets økonomi og i den virksomhed, moderpligterne paalægger. Man kan vistnok sige, at dette kan kvinden gjøre, selv om hun er rig. Ganske vist. Men da vil disse sysler ikke tilfredsstille hende paa samme maade, som naar hun er nødt til dem, de øger da ikke velværet og hyggen for dem, hun elsker. Ikke saa at forstaa, at den rige kvinde ikke kan være lykkelig; men rigdommen yder kun lidet til hendes lykke, hjælper hende i de fleste tilfælde kun til at tilfredsstille hendes forfængelighed. Ved mandens lykke derimod spiller rigdom en ganske anden rolle: Den skjænker ham for det første erhvervelsens glæde, og resultaterne priser hans energi og held, medens kvinden kun kan glæde sig passivt ved, hvad manden har erhvervet.

Den kvinde, der eier rigdom, maa eie klogskab ogsaa, saa hun ved at anvende den tid og de midler, rigdommen stiller til hendes disposition. Ellers naar hun ikke op i 1. klasse.

I 3. klasse finder vi flere, som er baade rige og ulykkelige; men hos dem er rigdommen ingen grund til ulykken. Derimod finder vi, at i 30 pct. af tilfælderne er ulykkens vigtigste aarsag: *armod*. Naar den økonomiske nød holder sit indtog i et hjem, da er det, som om alle de andre faktorer, der betinger lykken, bliver sat ud af virksomhed.

Tilbage staar nu at se paa, hvilken rolle „*skjæbnens omskiftelser*" spiller for kvindens lykke. Det viser sig da, at i 1. klasse, blandt de fuldstændig lykkelige, findes 5 kvinder, der har mistet sine børn, — en af dem forvoldte selv sit barns død, — en har mistet sin mand, en har en sindssyg far, en er forladt af sin mand, en har lidt voldsomme formuestab. I 2. klasse træffer vi 17, der har mistet sine børn, 7 der har lidt økonomiske tab, som har ændret deres livsstilling totalt, 4 har mænd, der er blevne sindsyge. 7 har vandartede børn. Naar vi i 3. klasse træffer 6 kvinder, der har mistet sine kjæreste slægtninge, 2 der er blevne forladte af sine mænd, og 2, der har tabt alt, de eiede, saa kan det ikke forundre os, disse tab har kun øget deres ulykke. Underligere er det, at vi i 1. klasse møder kvinder, som vi skulde ventet at se i 3. klasse, paa grund af de slag, der har truffet dem. Sagen er vel den, at for en mængde kvinder eier ulykken kun en episodisk magt. Er organismen forresten sterk og sund, gaar den uskadt ud af de store kriser; kun hvor der allerede er sygdom i organismen, kan den enkelte ulykke efterlade ødelæggende spirer, som ender med at lægge hele livslykken øde.

*
* *

Lad os saa endelig drage konklussionen af alle disse præmisser. Vi kommer da til følgende resultater:

Kvinden har flere betingelser end manden for at naa frem til fuldkommen lykke.

Ægteskab, indgaaet af kjærlighed, er et afgjørende moment i kvindens lykke. Ligesaa det, at hun bliver moder; børnløse kvinder yder en betragtelig kontingent til de ulykkelige kvinders klasse.

Ægteskab indgaaet i en ung alder har størst udsigt til at blive lykkeligt.

En middelstor formue danner en sikrere faktor i lykken end den store rigdom.

Intelligens og skjønhed spiller en næsten forsvindende rolle for kvinders lykke. Det er den jevne intelligens og den skjønhed, der kan karakteriseres med: „som folk er flest", der findes hos de fleste lykkelige kvinder.

Latteren.

(Efter dr. L. Caze i „*Revue des Revues*").

Vi modtager et eller andet fornøieligt indtryk, indtrykket virker paa vor hjerne, fra nervecentrerne udgaar et stød, der gjennem nerverne overføres til ansigtsmusklerne, til hals, til bryst, og til en hel del andre steder; og øine, næse, læber, kinder, hage, hals, bryst, alt kommer i bevægelse, vi udstøder en række korte, uartikulerede lyd, mens vort ansigt, ved samvirken af alle de muskler, til hvem „bud er udgaaet", faar et udtryk af glæde.

Vi ler.

Det er et særdeles kompliceret apparat, som sættes i bevægelse, og en snart sagt uendelig række af nuancer opstaar ved den forskjellige maade, hvorpaa hver del af dette apparat arbeider. Her er et rigt felt for fysiognomiske studier, og en italiensk forfatter, Ernesto Mancini, har nylig meddelt en smuk samling iagttagelser om latteren, dens eiendommeligheder og virkninger.

Først konstaterer han, at der findes en *latterskala.* Dens første trin er *smilet,* „latterens morgenrøde", som han saare poetisk benævner det. Smilet fremkommer ved, at mundvigerne trækkes udad og opad. Enkelte mennesker trækker dog næsten ikke det mindste paa munden, naar de smiler, — deres smil viser sig ved, at der kommer to smaa fordybninger tilsyne paa kinderne, de saakaldte smilehuller, der forlener det leende ansigt med en ubeskrivelig ynde. Selvfølgelig er der ogsaa ved smilet en serie nuancer, helt fra det umerkelige, fine smil, der neppe kruser læberne, til det store, der løfter overlæben bort fra tænderne, og hvorved munden aabnes paa en ikke overvældende intelligent maade. Undertiden sættes blot en del af de ved smilet arbeidende muskler i bevægelse, og der fremkommer „et halvt smil", som ofte kun er et udtryk for haan, tilbageholdt vrede eller frygt.

Den sunde latters høieste trin paa stigen, er det *uvilkaarlige latterudbrud,* „den eksploderende latter". Ansigtets egentlige mimiske muskler, — de om munden — befinder sig da i absolut høieste grad af virksomhed, og de assisteres velvilligt af pandemusklerne og musklerne om øiet: Panden rynkes, øinene knibes sammen, taarerne triller, blodet strømmer til hovedet, ansigtet bliver „kobberrødt af latter".

Ganske merkelig er det forresten, at ansigtets udtryk, naar man er under den uvilkaarlige latters indflydelse, kun er lidet forskjelligt fra det udtryk, ansigtet faar ved en pludselig smerte. En bevægelse med to smaa

muskler nede ved næsen, og „den leende Hans" bliver forvandlet til „den grædende Hans". Mer end en gang hænder det i tegneskolerne, at en begynder, som klusser med trækkene om næsen, gjør et Laokon-hoved til et grinende klown-fjæs, eller ved en eneste ubehændig blyantstreg forvandler ansigtet paa en dansende Faun til et fortvilet Niobe-hoved.

Øiet spiller stor rolle ved latteren, af øiets udtryk afhænger for en stor del det leende ansigts helhedsudtryk. Er latteren rigtig fri og glad, da løftes øienlaagene, øiets hornhinde bliver mer afdækket, lysstraalerne kastes tilbage fra en større flade, „øinene straaler". Ogsaa partiet om øinene spiller sterkt med. Idet mundvigerne strækkes udad og opad, løftes kinderne, og derved fremkommer en række smaarynker om øinene, — de lystigste rynker, ansigtet kan faa. Hos folk, der ler meget, bliver disse smaarynker tilslut staaende bestandig, og skjøndt mange finder, at de pryder et ansigt, giver det et fornøiet og fornøieligt udtryk, pleier damerne ikke at synes om dem, uden at de ser dem i en venindes ansigt. For hvis disse smaafolder bliver permanente, fortæller de ganske vist om megen latter og mange smil, men de fortæller ogsaa, at livets St. Hans er forbi, og solen er paa heldingen.

Stemmen behøver ikke at være virksom ved latteren; der findes mennesker, som kan le saare hjerteligt, men aldeles lydløst. Almindeligst er det dog, at latteren fremtvinger de bekjendte lyd, som i bøger betegnes ved „hahaha". De kunde ligesaa godt betegnes ved „hi!" eller „haa!" eller „ho!" Latterens lyd er nemlig forskjellig for hver enkelt person. Skuespillerne er altid opmerksom paa, at de forskjellige personer, de skal fremstille, maa have sin særegne lyd i latteren. Helmholtz har paavist, at disse forskjelligheder skyldes mundhulens og læbernes form hos hver enkelt. Og Haller mener, at mandens latter har vokalerne a og o, kvindens e og i. Det slaar forresten aldeles ikke til. Den berømte italienske astrolog, abbed Damascenus skrev i 1662 en bog om de fire temperamenter, og han paastaar der, at det melankolske temperament ler med *i*, det koleriske med *e*, det flegmatiske med *a*, det sangvinske med *o*. Altsaa høistærede, behag at slaa op en latter, saa kan De erfare, om De er melankolsk for eksempel.

Det er som sagt ikke bare ansigtsmusklerne, der er i bevægelse, naar latteren tager os. Hos korpulente mennesker maa ogsaa maven assistere, med eller mod sin vilje. Man „ler, saa man maa holde sig paa maven", og „saa at man er øm i maven lange tider efter." Man har sagt, at naar man ler, er hele legemet et orkester, som den altovervindende latter dirigerer; i dette orkester fungerer maven som stortromme. — Er latteren rigtig voldsom og ubehersket, spiller ogsaa ryg, skuldre og arme

med. Man slaar sig paa laarene, vifter med hænderne og holder sig i siderne, forat forhindre de krampagtige bevægelser.

Den umiddelbare, eksploderende latters modsætning er den tilgjorte, der er resultatet af et beregnet muskelspil; en dreven ansigtskjender lader sig dog vanskelig bedrage af en kunstig latter, og Tibul siger meget rigtig:

> „Vanskeligt er det, med sorgtynget sind at fremstille glæde,
> Ikke den grædende mund lyver til latter sig let.“

Gretry har i sit verk om musiken talt om „latterens farve“ hos de forskjellige mennesker. Den falske, fortæller han, ler *gult,* den godfjottede ler *tagstensrødt,* og den oprigtige *rosenrødt.* Der findes ogsaa dem, hvis latter klinger baade gult og rødt, og de er de allerfarligste.

* * *

Ligesom der er folk, som „ler bestandig“, saa er der ogsaa dem, der ler saare sjelden; „de ler aldrig“, heder det i daglig tale. Mennesker, der af naturen skulde være absolut nægtet latterens gave, eksisterer ikke; men man har eksempler paa, at en eller anden pludselig sorg har givet en menneskesjæl et saa forfærdeligt slag, at evnen til glæde for altid er bleven lammet, dermed ogsaa evnen til smil og latter. Saaledes fortælles om pave Nikolaus den 5te, at han blev saa rædselsslagen ved budet om Konstantinopels erobring af tyrkerne, at han fra den dag ikke mere kunde smile, ja ikke kunde huse en eneste lys tanke.

Men dette permanente alvor eller rettere tungsind er en sygdom. Den naturlige tilstand er, at glæde sig med sorger blander, at alvoret er isprængt med smil. Selve glæden og latteren er forresten et lægemiddel baade for sjæl og legeme, udtrykket „forfriskende latter“ er at forstaa baade psykisk og fysisk, og de skulde holdes høit i tak og ære, de mennesker, som har faaet evne „til at komme folk til at le“, NB. en sund, ren latter. — Allerede gamle Hipokrates sagde: *„In omni morbo lætari bonum“*, og de gamle lærebøger er fulde af recepter, hvori glæde og latter er videnskabelig forordnet, doserne er afpassede, alt eftersom det dreier sig om at forjage en feber, helbrede en gulsot eller fordrive skjørbug eller kjertelsvaghed, og de folkelige ordsprog i alle lande bekræfter det medicinske fakultets forordninger.

I det 17. aarhundre, under Ludvig den 13., kom den berømte neapolitaner Tiberio Fiurelli til Paris og spillede Scaramucherollerne (de senere Scapin-roller) saa ustyrtelig fornøieligt, at hele Paris styrtede til hans teater. Tidens mest bekjendte læge, Guy Patin, ordinerede næsten alle sine syge: En time *„scaramucciana“*. En dag kommer en gulbleg hypokondrist til den store læge for at søge raad. „Gaa hen og se Scara-

x Scaramuccia er typus på d. neapolitanske aventurier, — sort klædt; Scapin (ital. Scapino) derimod er tjener og sønnens hjælper mod faderen; bærer hvid dragt med grønne border.

mucke, det er det eneste, der kan hjælpe Dem!“ sagde Guy Patin. Og den stakkars syge sukkede: „Da er jeg hjælpeløs, thi Scaramucke, det er jo mig selv!“

Endogsaa chirurger ordinerede latter, og man opregnede adskillige tilfælder, hvor den havde været særdeles virksom, særlig skal bylder paa lungen være blevet helbredede ved latterudbrud. Erasmus Rotterodamus havde en saadan byld, og man tvilede sterkt om hans liv. Da fik han fat i en komisk bog og begyndte at le vildt. Der gik hul paa bylden, og den lærde humanist var reddet.

Men den voldsomme latter har ogsaa bevirket døden. „Le saa en sprækker“, er ikke bare et figurligt udtryk, og den dødbringende latter behøver ikke at være sygelig krampelatter. Maleren Zeuxis kom i latter over et komisk gammelkoneansigt, — og opgav aanden under latteren. Samme skjæbne fik Leo den 10., da han hørte, at franskmændene var forjagne fra Milano.

*
* *

Latterudbruddene kan stundom komme aldeles ufrivillig, den konvulsiviske latter overfalder en, naar man allerhelst vilde græde, som Anna Boleyn, Henrik den ottendes offer, der fik et latteranfald, da hun havde lagt hovedet paa blokken, og man kunde neppe faa latteren stanset, saa at bødlen kunde faa afhugge det leende hoved. Undertiden kan ogsaa latteren komme, medens sindet er allermest høitidsfuldt stemt, — det virker meget pinligt for alle parter. Saaledes fortælles det, at da Gregor den 14. var valgt til pave, og netop havde besteget pavetronen og for første gang saa ud over den skare af prester, bisper og kardinaler, der knælede om ham, blev han saa betagen af dette imponerende syn, at han slog op en rungende, homerisk latter, som han ikke kunde holdt tilbage, om det havde kostet hans liv!

Latter kan fremkaldes ad kunstig vei. Meget almindelig — og meget galt — er det at kile folk, for at faa dem til at le. Til en begyndelse kan saadan kilen virke meget behagelig, men fortsættes den, gaar den over til stigende smerte, fremkalder konvulsioner og kan ende med døden. I det 16. aarhundre, da man i Bøhmen forfulgte de mæhriske brødre, var det en yndet sport at binde fangerne, nøgne, paa et bord, og paa deres navle satte man en torbist, som man dækkede med et valnøddeskal. Dyret kravlede omkring for at komme ud af sit fængsel, og dets ben kilede fangen, saa han først vred sig af pinefuld latter, saa skreg af ulidelig smerte, og tilslut døde under konvulsiviske latterhyl.

En anden art kunstig latter var svært paa mode i 1799. Da opdagede nemlig kemikeren Davy en høist eiendommelig gasart, den saa-

kaldte „latter-gas“, „*laughing gas*“. Naar man inhalerede den første gang, fik man en behagelig smag i munden, brystet udvidede sig, man følte et eiendommeligt velvære, og man begyndte at le af glæde, man kunde simpelthen ikke andet, saa lifligt syntes livet og verden en. Næste gang man indhalerede, kom alle sandser i voldsom ophidselse, tankerne arbeidede under høitryk, fulgte hverandre under jagende hast, latteren tog en, hele ens jeg befandt sig i en tilstand af eksalteret virksomhed, alle ens livsorganer arbeidede med potenseret kraft. Efterpaa fulgte saa en reaktion, hvis elendighed øgedes med hver gjentagelse af rusen. — Denne „*laughing gas*“ gjorde i begyndelsen stor lykke, al verden skulde forsøge den, det blev en mani, som endte i en epidemi; og „gazomanien“ krævede mange ofre, enkelte blev vanvittige, andre døde pludselig; saa traadte autoriteterne til og forbød denne art af beruselse.

En ganske eiendommelig slags latter er den, der benævnes: *Sardonisk.* Nuomstunder møder man den kun i romaner, — bogens „skurk“ pleier i et afgjørende øieblik at slaa op en sardonisk latter, hvilket skal betegne en latter, fremkaldt af ondskab eller foragt. Der findes flere forklaringer paa dette navn; den almindeligste er: Paa Sardinien vokser en giftig plante; spiser man den, bliver ansigtets muskler sammensnærpede, og der fremkommer et slags smil, der skal være ganske forfærdeligt at se paa, og samtidig tvinger smerten en til at udstøde nogle lyd, der ligner en fortvilet latter.

En anden forklaring af navnet henviser til det gamle sagn om broncemanden Talos, som Jupiter skjænkede Minos, og som skulde bevogte øen Kreta. Broncekjæmpen var saa stor, at han hver dag kunde spadsere øen om 3 gange, og saa han fremmede, der vilde iland, greb han dem, trykkede dem i sine arme, indtil de var kvalt, og udstødte samtidig nogle vilde glædesbrøl. Da de fleste af disse fremmede var fra Sardinien, fik kjæmpens glædeshyl navnet sardonisk latter, og gik over til at blive en almindelig betegnelse for den grumme, medlidenhedsløse latter.

*

* *

Ligesom de forskjellige karakterer har sin særgegne latter, saa har ogsaa de forskjellige aldre det, og de forskjellige folkeslag, alt efter den grad af civilisation, de besidder. Hos barnet vælder latteren frem, umiddelbart efter at det lattervækkende indtryk er modtaget, frisk og fri og klar klinger den; men den begynder først at lyde et par maaneder efter fødselen. Smilet derimod kan konstateres, allerede naar barnet er et par uger gammelt.

De civiliserede folk ler mindre end de „vilde“, og vi ler ikke mere som Homers helte, ja vi formaar ikke engang at le med den kraft, som

middelalderens glade sjæle kunde det. Vore seder er saa polerede, der er saa mange baand og konveniens-regler og hensyn til former og til dit og dat, der klemmer os ind, — hensyn, der fra generation til generation er gaaet os mer og mer i blodet, — at vi ikke mer eier den fulde, ubeskaarne evne til at give os hen til glæden og latteren. Vi faar dog haabe, at den stund aldrig vil komme, da Europa glemmer at le, skjøndt det ser stygt ud for øieblikket: De kolde, alvorlige skandinaver begynder at strække sin haand ud over sydens varme, smilende folk — børnene med den pludselige latter over solen og den straalende himmel.

Men denne samme himmel vil holde sin haand over smilet og latteren; thi latterens evne er den eneste, mennesket ikke deler med dyret, og trods alle nordiske Herakliters melankoli, skal Demokrits glade optimisme seire, og den sats staa fast: Den dag er den bedst anvendte, der begynder med et smil og ender med en glad latter.

Pengenes oprindelse.

(Efter Otto Seeck i „*Deutsche Rundschau*").

Haand i haand med arbeidsfordelingen og som en følge af denne blev pengene til. Tænker vi os tibage til en stenalderlandsby, saa eiede der enhver mand sit kvæg, og nogen bytteforbindelse mellem menneskene fandt der egentlig ikke sted, thi huder og uld tilberedte enhver til sin og sines nødtørft, og jorden var fri og metallerne ukjendte. Hvad der havde værdi, var kvæg og arbeidere — kvinder og slaver; deraf opstod den første bytteforbindelse: kvinder kjøbtes mod kvæg. Men levende dyr maatte nødvendigvis være variable i værdien og kunde aldrig komme til at spille en lignende rolle som de senere mynter. Dog fandt man tidlig en slags enhed: et normalt storfæ gjaldt blandt de ældste romere for ti faar.

Men var kvæg umuligt som byttemiddel og daarlig som værdimaaler, saa besad metallet denne egenskab i fuldkomneste grad. To ertsklumper af samme vegt og sammensætning har absolut den samme værdi, saa at man uden skade for nogen part kan bytte dem efter forgodtbefindende. Fem pund kobber eller jern er derfor en ligesaa nøiagtig prisbestemmelse som fem kroner, medens derimod fem kjør kan betegne en meget forskjellig værdi, alt eftersom de er gode eller daarlige. Endvidere var metallet langt flytbarere og haandterligere end levende dyr, og endelig besad jern og kobber det store fortrin, at det kunde deles efter forgodt-

befindende. For ganske smaa indkjøb var kvæg ubrugeligt som betalingsmiddel.

Oprindelig havde man naturligvis ingen vegt for metallerne, men afgjorde størrelsen efter øiemaal. Men denne maalestok er, som bekjendt, yderst bedragelig, hvor det gjælder ting af forskjellig form. For at undgaa feilgreb og unøiagtigheder fandt man derfor paa at give metalklumper, der skulde tjene som byttemiddel, ens form. Man gjød dem i stænger af bestemt tykkelse og hug stykker af disse og betalte med, naar det gjaldt mindre værdier. Saaledes bestod romernes ældste penge af bronzestave, der uafkortet var en fod lange. Grækerne, som allerede stod paa et høiere civilisationstrin, benyttede i det samme øiemed jernstave; disse kaldte man *oboler* d. v. s. stegespid; romerne kaldte sine *asses* — stænger. For bekvemt at kunne omsætte de gamle kvægbøder (bod for manddrab, legemsskade osv.) i det nye betalingsmiddel bestemte romerne som norm ti bronzestænger = et faar, ligesom ti faar gjaldt en ko.

Ogsaa guldet synes man oprindelig at have behandlet efter øiemaal. Som byttemiddel gjødes det i form af ringe, der umiddelbart var anvendelige som smykker. Sandsynligvis var deres normale størrelse saa afpasset, at en guldring i værdi var lige med en ko. Imidlertid kunde slu handelsfolk let bringe tyndere ringe i omsætning, uden at dette merkedes, saalænge øiemaalet var det afgjørende; og end lettere var bedrag muligt, naar snart det raa guldstøv, som vaskedes ud af flodsanden, blev anvendt som byttemiddel. Derfor meldte snart trangen til en sikker norm sig, og denne fandt man i vegten. For de uædle metaller trængte man ikke denne, men vel for det sjeldne og kostbare guld. Vegtsystemet er derfor ikke udgaaet fra en stor enhed som pund eller centner, men fra de allermindste enheder, som endnu har anvendelse ved guldveining.

Systemet knyttedes til den iagttagelse, at hvedekorn og mange andre planters frø har en noget nær konstant tyngde. Man brugte derfor disse som lodder ved de ældste guldveininger. Fønikerne, der formodentlig har skabt det ældste vegtsystem og ført det videre til Hellas, brugte bygkornet (0.0607 gram) til enhed. Efter det duodecimalsystem, der var herskende blandt dem, satte de vegten af den normalguldring, som skulde svare til værdien af et stykke hornkvæg, til $12 \times 12 = 144$ bygkorn. Saaledes erholdt man vegtenheden *Sjekel* eller *Stater* paa $8^3/_4$ gram, og denne enhed ligger til grund for alle antike myntsystemer. For at undgaa besværet med at tælle større hobe af bygkorn dannede man sig tidlig efter denne norm lodder af sten eller metal, og da den høie betydning for handel og vandel af disse vegte tydelig fremgik, tog staten kontrollen over dem i sin haand.

Det romerske system har til udgangspunkt benyttet frøet af *siliqua*,

hvis skolmer vi kalder johannesbrød. En slig kjærne veier 0.189 gram, og har altsaa den fordel, at den er større end det fønikiske bygkorn og dog staar i et klart vegtforhold til dette, i det der gaar tre bygkorn paa en siliquakjærne. Thi at romerne heller ikke paa dette omraade var uafhængige af de orientalske folkeslag, fremgaar navnlig af følgende omstændighed: Saalænge de selvstændig havde bragt sit værdimaal i et forhold, var de strengt bleven staaende ved decimalsystemet: et stykke hornkvæg gjaldt ti faar, og et faar ti bronzestave. I deres vegte derimod hersker tolvtallet ligesaa uindskrænket som hos fønikerne og grækerne. Dog tog de under udarbeidelse af sit system intet hensyn til stateren, men lod sig udelukkende bestemme af det maal: at kunne anvende det paa de bronzestave, som hidtil havde tjent dem som penge. De delte derfor den fodlange stav i tolv fingerbredder eller *unciae* og normerede vegten af en unze til 12×12 siliquakjærner, og saaledes blev vegten af hele staven $327\frac{1}{2}$ gram eller et romersk pund.

Som myntmetal anvendtes fire metaller eller rigtigere fem, da man foruden guld, sølv, bronze og jern ogsaa betjente sig af det saakaldte elektron. Dette var vistnok blot et urent med sølv indmænget guld, men siden man enda ikke forstod at sondre dets bestanddele, betragtede man det som et metal for sig. En lignende naturlig blanding dannede ogsaa bronzen. De øvrige tre metaller brugtes omtrent kemisk rene i handelen. Forøvrig gik jernet snart ud af byttetjenesten, fordi det var af saa ringe værdi. Allene blandt spartanerne, der i denne som i enhver anden henseende laa bagenfor kulturen, holdt jernpengene sig til sene tider.

Efter opfindelsen af vegten besad man i de raa metaller en værdimaaler, som i tilforladelighed intet lod tilbage at ønske, og som ogsaa i fuldeste maal var brugbart til byttemiddel. Blot i en henseende stod den endda tilbage for vore penge. Ethvert tyvekronestykke har den samme vegt og den samme finholdighed, og begge dele er ved præget garanteret. Den enkelte mynt repræsenterer altsaa en fast, for enhver bekjendt værdi, saafremt den da er egte. Vilde man derimod i hine ældgamle tider være sikker paa raametallet, saa maatte man veie stykket og med prøvesten undersøge finholdigheden, og det kunde koste tid og møie. Forøvrig var man godt paa vei til at faa en mynt af samme art som vor; thi metalstykker af samme værdi og form havde man jo allerede eiet i de gamle guldringe og bronzestave, alene præget (garantien) manglede for at de skulde være fuldgode mynter.

Den ældste virkelige mynt, som er opbevaret, findes i det britiske museums uendelig rige samling, den er formodentlig slaaet i det syvende eller ottende aarhundre f. K. Det er en eliptisk, temmelig tyk klump af elektron, som efter sin vegt (14 gr.) at dømme skulde svare til guld-

stateren og normal-koen. Paa den ene side bærer den blot det raa indtryk af tangen, hvormed man har holdt metalstykket fast til ambolten under prægningen, paa den anden side et klodset billede af en hjort med følgende græske overskrift: „Jeg er billedet af Phanes“. Hvem denne Phanes var, ved vi ikke og vil vel neppe faa det at vide; thi formodentlig har vi her ikke at gjøre med en konge eller hersker, historien kunde bevare en erindring om, men blot med en rig handelsherre, hvis anseelse og kredit var stor nok til at give hans stempel den fornødne autoritet. Men snart har ogsaa konger og republikanske øvrigheder fulgt hans eksempel, og i historisk tid er i alle kulturstater myntprægningen et statsmagtens monopol. *nk.*

Slaveri og kristendom.

(Efter **Max Loewengard** i „*Nation*“)

I de ældre kulturperioder var slaveriet en nødvendighed, en kulturhistorisk nødvendighed. Man tænke sig det tilfælde, der indtraf i ethvert folks udvikling: Et land var taget i besiddelse, det vil sige: stammen er vandret ind i et herreløst, ubeboet land; derefter blev udtaget saameget jord, som man behøvede til at dyrke det nødvendige korn paa, og dette land blev da fordelt mellem de enkelte „hundreder“, som saa skulde besørge rydning og dyrkning. Dyrkningen skeede i fællesskab, og høsten fordeltes til de enkelte familier, efter antallet af medlemmer. Altsaa: Ingen privat besiddelse, men privat nydelse.

Næste skridt er, at hvert „hundrede“ deler sin jord til de enkelte familier, saa hver familie faar sit stykke at dyrke, men „centurien“ opgir ikke sin eiendomsret; altsaa endnu ingen privatbesiddelse, men privatbenyttelse. Med tid og vane gik naturlig privatbenyttelsen over til privatbesiddelse, ligesom nu tildags en ulovlig vei ved hævd forvandles til en lovlig. Saaledes var altsaa privatbesiddelse og privateiendom kommen istand, og med den begyndte straks ulighed i besiddelse, alt efter besiddernes dygtighed, forskjellige barneantal og andre omstændigheder.

Skeede det saa, at en familie paa et eller andet tidspunkt kun havde faa arbeidsdygtige medlemmer, og familiens jordlod altsaa blev for stor, saa kom besidderen i en styg knibe. Rundt om ham boede bare frie bønder, dem han ikke kunde faa til at arbeide for sig, hver af dem havde fuldt op at gjøre med sin egen og sin families jordlod. Altsaa maatte han se sig om efter besiddelsesløse, ufrie folk, og dem fandt han kun blandt *krigs-*

fangerne. Men krigsfangerne var selvfølgelig ikke videre glad ved sin lod, søgte ved hver leilighed at afkaste sit aag, og maatte derfor holdes skarpt bevogtet og behandles strengt.

Saaledes var slaveriet opstaaet. Paa den naturligste vis; det var en nødvendig følge af privateiendommen.

Dette var tingenes gang hos alle folk, og derfor gives der ikke en eneste stat, hvis ældre historie ikke opviser slaveri. Selv Mose lov billiger det, men paabyder, at slaverne skal behandles mildt.

*
* *

Og slaveriet har ikke alene været en kulturhistorisk nødvendighed, det har ogsaa gjort *kulturhistorisk nytte,* om det udtryk kan benyttes. Hvis den oprindelige lighed i eiendom ned gjennem tiderne var vedblevet, og altsaa intet slaveri havde været nødvendigt, vilde der neppe have gjort sig nye krav og høiere fornødenheder gjældende. Enhver vilde have arbeidet i sit ansigts sved fra morgen til aften og været fornøiet, naar han havde mad om dagen og søvn om natten. Men havde ikke kravene og nødvendighederne formeret sig, vilde ingen havt anledning til at tænke paa forbedringer for at fylde kravene, ingen vilde tænkt paa at gjøre opfindelser. Thi opfindelser udspringer langt hyppigere af nye krav end af ren forstandsvirksomhed eller ved tilfælde. Det er nød, som lærer nøgen kvinde at spinde.

Naar selveieren var bleven selvhersker over en slaveskare, sad han i ledige stunder og følte nye krav til livet, deraf skabtes nye tanker. Saa opstod opdagelser og opfindelser, og med dem videnskaber og kunster, som kun den frie mand, der ikke er tynget af strengt arbeide, kan øve og drive, alle de videnskaber og kunster, som engang bar det stolte navn: *Artes liberales.*

Paa denne vis skeede det, at slaveriet paa den ene side hævede mennesket og dets tilværelsesform, paa den anden side nedværdigede det.

Men ogsaa dette er psykologisk forstaaeligt. Slaven, som fra morgen til aften arbeidede med sit legeme, tidt i lænker og med fodjern paa, blev lidt efter lidt aandelig forkrøblet, og denne forkrøblings-proces fortsattes i aarhundrer, fra slægt til slægt. Allerede gamle Homer vidste, at manden mister halvparten af sin ungdoms kraft, naar trældommens dag kommer over ham, slaven blir afstumpet for alt høiere, hans intelligens er kun virksom, naar det gjælder at gjøre dulgt modstand mod sine undertrykkere, saaledes skildrer de gamle slaverne. Og følgen blev, at herrerne tilslut ansaa slaverne for mennesker af lavere art, ja neppe nok for mennesker, snarere for dyr eller ting. Selv Aristoteles og Platon saa i slaven kun et verktøi, ikke et virkelig fornuftig væsen. Derfor blev han solgt paa

torvet som et kreatur, mishandlet med pisk og pinsel, ja ofte nok dræbt for en smaating. Den ellers saa retskafne Cato pinte sine slaver forfærdeligt, Vedius Pollio lod en af sine slaver hugge i stykker og kaste i murænedammen til fiskeføde, fordi han havde knust et glasfad, og det var lov i Rom, at naar en slave havde myrdet sin herre, skulde hele husets slavefamilie dræbes. Ligesaa, at skulde en slave være vidne i en sag, maatte han først tale, naar han var bleven lagt paa pinebænk. En nogenlunde taalelig lod havde bare de slaver, som var bestemt til herrens personlige betjening. Herren vilde ikke se kuede mennesker og traurige ansigter om sig, og desuden havde disse slaver, især lægekyndige, forelæsere og pædagoger, kostet ham saa mange penge, at han for sin egen fordels skyld maatte behandle dem godt, aldeles som man jo er forsigtig med enhver værdifuld gjenstand.

*
* *

Ind i denne verden fuld af haardhed og grusomhed traadte saa kristendommen med Jesu person, han som ved fodvaskningen havde gjort en slaves tjeneste mod sine disciple og sagt til dem: „Et nyt bud giver jeg eder, at I skal elske hverandre, ligesom jeg har elsket Eder. Derpaa skal enhver kjende, om I er mine disciple, at I elsker hverandre.“

Men efter hvad der før er sagt, er det selvfølgeligt, at kristendommen ikke kunde være istand til med et slag at gjøre ende paa slaveriet. Under nødvendighedens tvang var det opstaaet, og fordom og selvtægt, de sterkeste magter i verdenshistorien, havde udviklet det videre. Og faktisk vilde jo det, at en herre frigav en slave, være ensbetydende med, at han gav bort en stor kapital, aldeles som om nu tildags en fabrikeier vilde give afkald paa en af sine maskiner. Et krav paa slaveriets pludselige ophør vilde altsaa være lig et krav paa fuldstændig omordning af bestaaende formues- og retsorden, og det har kristendommen ikke reist, kun villet blæse en ny aand, kjærlighedens og billighedens, ind i de bestaaende former. Var først den nye aand der, vilde den ved sin egen kraft, lidt efter lidt sprænge de former, der ikke kunde rumme den. Men formernes sprængning var ikke kristendommens programsag.

Nu er der vistnok ingenting, der mere end netop slaveriet staar i modsætning til kristendommens lære. „Her er ikke træl eller frie, men I er alle én i Jesus Kristus,“ siger Paulus. Men hverken hos Jesus selv eller hos apostlerne finder vi i ord eller gjerning noget, der kan tydes som opfordring til en pludselig og voldsom indgriben i slavevæsenet. Tvertimod ser det ud, som om Jesus erkjender slaveriet som en hævdet indretning, der faar staa med det bestaaendes ret. Saaledes i lignelsen om de betroede pengesummer, hvor den græske originaltekst viser, at

tjenerne, hvem pengene betroes, er slaver. Endvidere formaner Paulus i Efeserbrevet slaverne til at adlyde deres herrer efter kjødet med frygt og bæven, „saa gjør I Guds vilje af hjertet,“ og i Korintherbrevet siger han: „Hver bliver i det kald, hvori han er kaldet; er du kaldt til træl, saa lad ikke det bekymre dig.“ Kun rent som parentes føier han til: „Men kan du og blive fri, da vælg heller dette.“ Idet den kristnes indre frihed staar for ham som hovedsag, lægger han ingen vægt paa hans ydre forhold, hvilket de følgende ord beviser: „Thi den træl, som er kaldt i herren, er herrens frigivne; men den frie, som er kaldt, er Kristi træl.“

Men allertydeligst fremgaar Paulus's stilling til slaveriet af hans brev til Philemon. Philemon var en velhavende kristen i Kolossæ; men han holdt slaver. En af disse, Onesimus, var rømt og blev i Rom kristnet af Paulus. Men Paulus løste ham ikke fra hans forhold til Philemon, sendte ham tvertimod tilbage til hans herre, rigtignok med en bøn om, at herren ikke mer skulde betragte ham som slave, men som en kjær bror. Det retslige forhold mellem Onesimus og Philemon vilde Paulus ikke ændre, kun det moralske, og beskedent tilføier han: „Jeg ved, at du vil gjøre mere end jeg siger,“ det vil sige: „Forhaabentligvis vil du give ham fri.“ Om Philemon har fulgt Paulus's antydning, ved man ikke, men betegnende er allerede det faktum, at Philemon, som var kristen og endog stod i venskabeligt forhold til Paulus, holdt slaver og formodentlig behandlede dem haardt, siden Onesimus flygtede fra ham.

Men den kjærlighed, kristendommen prædikede, var en magt, som verden ikke i længden kunde modstaa. „Vi vil skabe en republik, der omfatter alle mennesker,“ er Tertullians ord, og under disse bestræbelser mildnedes ogsaa slavernes lod. Allerede keiser Antonius forbød at dræbe slaver eller sælge dem som kvæg paa torvet; senere maatte ikke familier spredes ad ved at blive solgt til forskjellige kanter, og tilslut kunde slaverne ikke sælges uden i forbindelse med jordeiendommen. Derved fik slaven et hjem, hørte op at være handelsvare.

*

* *

Det er ikke kristendommen, som har sprængt slavernes lænker, det er det romerske riges økonomiske udvikling. I keisertiden naaede grundskatterne en saadan høide, at jordbrugets indtægter ikke mer formaade at dække udgifterne; og saa tabte eierne lysten til at fortsætte bedriften: de stykkede sine besiddelser op og overlod delene til de enkelte slavefamilier, til forpagtning. Saaledes blev Romerrigets slaver først fri, da det ikke længer lønnede sig at holde slaver. *Drivfjæren i frihedsverket var ikke kristendom, men egennytte.*

Og ganske det samme spor fulgte udviklingen i de germanske lande.

Helt ned i den merovingiske tid bestod, trods kristendommen, den bestemmelse i den saliske lov, at den livegne skulde behandles som en *ting*. Han kunde ikke gjøres ansvarlig for en forbrydelse; myrdede en livegen en fri mand, gjaldt det akkurat saameget, som om manden var bleven dræbt af en hest eller stanget ihjel af en okse, og bøderne blev betalt af slavens eiermand. Forøvrig forekommer det, at trælle blev frigivet; hyppigst skeede det med de trælle, der tilhørte kirkegodsene, men alligevel har hele middelalderen igjennem baade kirker og klostre holdt livegne, og trods baade kirker og kristendom var den trælbundne bondes kaar i middelalderen aldeles ikke lysere end slavernes i den romerske republiks tid.

I det sekstende aarhundre førte denne bøndernes elendige stilling til de tyske bondekrige. Luther bliver ikke sjelden gjort ansvarlig baade for, at den begyndte, og at den mislykkedes, dog neppe med rette. I bondespørgsmaalet tog han akkurat samme standpunkt som Paulus overfor Philemon i slavespørgsmaalet. Han var vistnok i *sin almindelighed* af den ikke videre eleverede anskuelse, at „den gemene mand maa være belastet med byrder og tyngsler, ellers bliver han overmodig“, men han billiger dog bøndernes fordringer og anbefaler fyrsterne at antage dem. Men da saa bønderne greb til vold, kunde han, god fyrsteven som han var, ikke greie konsekvenserne, og anbefalede den af Gud indsatte øvrighed at slagte og dræbe rebellerne, „hemmeligen og offentligen, som man slaar ned en gal hund.“ Det var den lutherske kristendoms forskjellige standpunkter til datidens slavespørgsmaal, og med en vis sandhed karakteriserede sekte reren Casper von Schwenkfeld Luthers holdning saaledes: „Han førte bønderne ud af trældommens Ægypten gjennem det røde hav, men lod dem blive siddende i ørkenen.“

Sikkert er det, at efter bondekrigens slut blev bøndernes stilling meget værre, end den før havde været. Og som det gik den hedenske verdens slaver, gik det middelalderens trællende bønder. Deres materielle vilkaar forværredes og dermed deres aandelige tilstand. Læser man for eksempel Garzonus's skildringer af den tyske bonde i det 16. aarhundre, finder man en fuldstændig gjentagelse af de antike forfatteres skildringer af datidens slaver, og de adelige herrer saa i bonden et væsen af langt lavere rang end de frie mennesker, behandlede dem ogsaa derefter, mens bonden i herren saa sin naturlige fiende, og efter det rettede han sin ydre og indre holdning mod sin „eier“.

Kun lidet formaaede kristendommen at lette de trælbundnes kaar, end mindre gjøre trællene til frimænd.

Som bekjendt vedblev i Preussen livegenskabet helt til 1811, da blev det ophævet, ikke af humane og kristelige hensyn, men af politiske.

Preussens elendighed i 1806 havde lært de politiske ledere, at en stat ikke kan bestaa, naar ikke alle dens medlemmer umiddelbart og med egen fordel kan deltage i statens liv; men de livegne bønder var udelukket fra denne deltagelse, de var sine herrers trælle, ikke kongens undersaatter. Skulde de stræve for den preussiske stats bestaaen, maatte man gjøre dem til virkelige borgere. Og saa kom ediktet af 1811, der ophævede livegenskabet og gav herrerne en erstatning.

Hele verden over ser vi dette samme: Slaveriet, hvad enten det kaldes livegenskab, hoveri eller slaveri, bestaar *med* kristendom og *trods* kristendom, stundom tilladt af den, hist og her ogsaa godkjendt af den; naar det ophæves, er det statsøkonomiske og politiske grunde, egennytten, som bevirker det.

Ogsaa i Amerika, hvis negerslaveri jo var af nyere oprindelse og intet havde med krigsfangenskab at bestille, møder vi den samme udvikling: Afrika solgte sine børn til Amerika, fordi Afrika manglede et byttemiddel, det kunde tiltuske sig Europas nydelsesmidler for. Da saa diamant- og guldfeberen kom, og man lærte at kjende elfenbensrigdommen, svandt slavehandelen lidt efter lidt, en forsvinden, der begunstigedes af indvandringen til Amerika; for takket være den fik man frie arbeidere, der erfaringsmæssig arbeider betydelig bedre end slaver, og som der ogsaa er den fordel ved, at arbeidsherren ikke er nødt til at beholde dem, naar de er udslidte og ubrugelige. Slaverne viste sig uhensigtsmæssige. Og loven om slavernes befrielse i 1867 var mer en naturlig frugt af de økonomiske forholds udvikling end en forordning givet af humane hensyn.

At kristendommen heller ikke her spillede nogen afgjørende rolle, fremgaar af det faktum, at slaverne i de Forenede Stater med deres puritanske kristendom, blev forholdsvis meget værre behandlet end i de katolske sydstater. At negerslaveriet ikke holdt sig i Ny Englands stater, kan heller ikke kristendommen tilskrive sig æren for; det kom simpelthen af, at de afrikanske negre ikke taalte klimatet der. Og sikkert er det, at en stor del amerikanske præster forsvarede slaveriet fra kristendommens standpunkt, ja bekjæmpede med bibelen i haand kravet paa dets ophævelse.

Af det anførte fremgaar to ting: slaveriet er ikke noget, menneskenes haardhjertethed og følelsesløshed har opfundet, men en nødvendig følge af privateiendommens opstaaen, og skjøndt kristendommen principmæssig fordømte det, formaaede den dog ikke at fjerne det. Det faldt først, da den politiske og økonomiske verdensudvikling havde gravet grunden bort under det.

Forfalskninger.

Bidrag til den moderne industris karakteristik.

(Efter **Paul Eudel**).

Det er karakteristisk for vort aarhundre, at det ikke bare er museer og lærde „samlinger", som samler paa merkværdigheder af alle arter, men samlermanien har ogsaa grebet mange privatfolk, lysten til at skaffe sig rariteter er blevet dem en lidenskab, de ofrer store summer paa. Ganske vist har der til alle tider eksisteret samlere, men aldrig var deres tal saa stort som nu i vore dage, aldrig var liebhaberierne saa mangfoldige og aldrig den lidenskabelige iver saa vældig. Nu samler den ene paa frimerker, den anden paa sporvognsmerker, den ene paa mynter, den anden paa vaaben, en paa kobberstik, malerier eller gamle tryksager, en paa autografer, — og en paa altsammen. Men især er det *antikviteter*, som kan rose sig af livlig efterspørgsel.

Denne samlermani er nu blevet til noget nær en modesygdom, og har, man kan næsten sige: selvfølgelig, fremkaldt en raritets- og antikvitets-industri, inden hvilken svindel florerer og breder sig yppigere end paa noget andet felt. Efterspørgsel, som ikke kan tilfredsstilles ad reel vei, bliver tilfredsstillet ved alleslags forfalskninger, handelen med eftergjorte antikviteter har i de sidste aartier antaget dimensioner, som en uindviet skulde anse for utrolige, og disse forfalskninger er ikke sjelden udført med en dygtighed saa stor, at ikke bare begyndere, men ogsaa kjendere bliver taget ved næsen, og der kommer paa „markedet" produkter, som vistnok ikke er det, de giver sig ud for, men alligevel frugter af menneskelig fiffighed og færdighed, og som absolut fortjener en vis interesse og beundring.

Foran os ligger en bog af en franskmand Paul Eudel; den handler netop om den slags falsknerier, og forfatteren har i den nedlagt en hel sum af erfaring og iagttagelse, saa vi tør trygt overgive os til hans førerskab gjennem „forfalskningernes hemmelighedsfulde verksteder."

* * *

Først har vi gjenstande fra *stenalderen*, fra den kulturhistoriske periode, da menneskene endnu ikke kjendte metallerne og deres forarbeidelse, men dannede vaaben og redskaber fortrinsvis af sten, betjente sig ogsaa af træ, horn og ben. Prøver paa den slags vaaben og redskaber, den menneskelige kunstfærdigheds allerførste begyndelse, blev i 1829 fundne i belgiske kalkbrud, i 1836 til 1847 i Sommedalen ved Amiens og

Abbeville i Syd-Frankrige, endvidere i Wokeyhulen i England, og i grotten ved Aurignac. Man kalder dem præhistoriske, førhistoriske, da de er forarbeidede i en tid, som ligger forud for al historie, og antikvitetshandlere er ivrige efter dem og betaler dem godt. Forraadet strakte imidlertid ikke paa langt nær til for den voldsomme efterspørgsel, og falskneriet traadte da til „for at afhjælpe et længe følt savn", som det heder. Ad kunstig vei fremstilledes gjenstande fra stenalderen, og „kunsten" drev det temmelig vidt: Efter egte mønster arbeidedes pile- og lansespidse, knive, borer, file og sage, alt af flintsten. Disse meget „unge" gjenstande pakkedes som sild i tønde, overheldtes med en blanding af vand, lim og ler, det hele rystedes rigtig godt og længe, stod saa en stund, og naar det derefter pakkedes ud, var de nye flintestenssager blevet — forhistoriske. Eller man strøg vaabnene over med olje og stegte dem ved en langsom ild, gravede dem ned i lerhauge eller i alluminholdig jord, altsammen for at fremkalde det præg af alder og forvitring, de egte stenalder-gjenstande eier. Det allerbedste middel opdagede man tilslut: det var at grave herligheden ned i en gjødselhaug; da skulde der et mer end almindelig skarpt øie til for at opdage forfalskningen.

Resultatet var, at hundrer og atter hundrer af samlere lod sig narre og øste ud sine surt forhvervede skillinger til stentøi fra stenalderen, til redskaber, som var fabrikerede „i dette aar".

Disse gjødselhauge spiller i det hele taget en vigtig rolle i forfalskningsindustrien: Til dem maa kunstnerne ogsaa ty, naar de skal fremstille *glas* fra oldtiden. Lægger man glasvarerne ned i gjødselhaugen, forlenes de med det regnbuefarvede skimmer, man kan se paa gamle glasruder, det saakaldte Iris-skimmer. I Køln skal vindskibelige borgere drive flittig paa med fabrikation af glasvarer fra oldtiden.

Ogsaa gamle *mynter* bliver eftergjort i stor udstrækning. En i denne kunst meget dygtig mand gav sine „gamle" mynter deres tusenaarige udseende derved, at han lagde dem i en beholder under sin reisevogn, heldte dem over med en „lage" af fedt og jernfilspaan og lod dem saa ligge og ryste i flere maaneder; paa den maade fik de det rette brugte og alderdomsværtede præg. I næsten alle samlinger forekommer fabelagtige sjeldenheder, de er som regel uegte. Fra myntsamlere til myntsamlere gaar i omløb skuemynter fra Syrakus, triens'er fra merovingernes og denarer fra Karl den stores tid, keltiberiske og galliske mynter, 99 af hundre er eftergjort med en sindrighed; der er ligesaa hædrende for moderne kunstflid som nedsættende for moderne handelsmoral. Dygtige kjendere paastaar dog, at selv om man kan bedrages af det udmerket eftergjorte præg, saa skal man kunne skille falsk fra egte ved hjælp af anløbetheden, den saakaldte Patina. Er mynterne ved kunst gjort anløbne,

opløes Patinaen i varmt vand, den egte vil hefte fast ved metallet, om man koger det aldrig saa meget.

Guldsmedearbeider er som bekjendt et fremragende numer paa samlernes program, og det ved falsknerne at benytte sig af. Der er det især fransk sølvtøi fra det 18de aarhundre, det gaar ud over: I nødens dage under Ludvig den 14de og 15de blev nemlig en masse sølvtøi smeltet om og gjort til penge, ligesaa i revolutionsdagene; følgelig er sølvsager fra de tider meget sjeldne og uhyre dyre, og følgelig er man saa meget ivrigere i at eftergjøre det, og mer end en kaffekande med yppige forsiringer, mer end et bæger i Ludvig den fjortendes stil, alt forsynet med guldsmedestempler fra det 18de aarhundre, er af kunstfærdige hænder lavet i vore dage, betalt med det firdobbelte af, hvad det vilde kostet, om det havde bekjendt sin alder, og er nu bravurnumret i en rig samlers „kollektion af guldsmedearbeider fra Ludvig den fjortendes tid."

*

* *

At eie et *maleri* af en eller anden berømt gammel mester og smykke sin salon med det, er noget, enhver rigmand ønsker, selv om han ikke er samler, og denne udbredte forkjærlighed for mesterverker af klassiske malere byder forfalskningskunstneren et rigt virkefelt.

Ofte kjøber falskneren et daarligt gammelt billede, — der findes nemlig ogsaa *daarlige* gamle malerier; dette betaler han en spotpris for, vasker omhyggelig alt det malede af, og lader saa en kopi efter en gammel mester male paa det gamle lærred. Saa sættes verket et par minutter ind i en bagerovn, derved faar fernissen de karakteristiske sprækker, en blanding af melk og aske giver farven den forønskede dunkelhed. Vil man have det ekstra fint, dypper man en børste i en blanding af gummi, tusj og sepia, dusjer lidt af det udover maleriet, og man har de bekjendte flueflekker. Rigtignok skal der en dygtig „kopist" til, forat ikke bedrageriet skal opdages øieblikkelig, trods alle sprækker og flueflekker; men saadanne kopister er der ingen mangel paa i malerverdenen. Er der et eller andet sted paa den gamle mesters billede, som de ikke formaar at gjengive paa sin kopi, saa ved de at hjælpe sig over det ved hjælp af en flek, som bliver skrevet paa alderens regning; det vil sige: det sted, de vil skjule, gnider de med fugtigt lærred, og snart efter begynder fernissen paa det sted at bedækkes af mug, og maalet er naaet. Uden betænkning sættes saa den store mesters monogram og et passende aarstal i et hjørne, og billedet indrammes; enten har man en gammel ramme, eller en ny laves af gammelt, markstukket træ, er den ikke markstukket nok, skyder man et par ladninger fint hagl ind i træet; og „den gamle mester" sendes ud i verden. Er han først kommen paa vandring, er han

vanskelig at stoppe og trække for lyset, og det er kun i sjeldneste fald, at han med engang fakkes og bedrageriet kommer for en dag, førend „den gamle mester“ har taget et par „kjendere“ ved næsen.

*
* *

At samle paa *haandskrifter* fra berømte personligheder er forlængst blevet en yndet sport, og der findes folk, som med glødende lidenskab sætter alt i bevægelse for at komme i besiddelse af et par linjer fra en størrelse i kunstens, videnskabens eller politikens verden. Dette kan man ikke forlange, at svindelmestrene skal se paa med ro. For omtrent 50 aar siden blev en skriver hos en sagfører i Weimar fakket, fordi han havde fabrikeret et utal af breve og manuskripter af Schiller og solgt dem til liebhabere for dyre penge. Digterens skrifttræk var saa mesterligt eftergjort, at det varede meget længe, før man kom efter bedrageriet, og den skrivekyndige maatte indstille sin skribentvirksomhed. For endel aar siden satte en fræk falskner en mængde breve fra madame Pompadour i omløb, men han solgte dem for billigt, og det var det, som vakte mistanke, de falske breve var derimod overbevisende godt gjorte.

Fra Daudets roman „Den udødelige“ vil man huske fortællingen om, hvorledes det hele franske akademi gik paa limpinden og erklærede for egte en masse breve fra Henrik den 4de og Karl den 5te og andre storfolk fra det 16de og 17de aarhundre, troede paa dem trods deres mangelfulde grammatik og ortografi. Tilslut opdagede man paa det papir, Henrik den 4de havde benyttet til sine epistler, vandmerket fra en papirfabrik oprettet omkring 1850! Til grund for romanens fortælling ligger en faktisk begivenhed: En forkommen fyr, der i sin tid havde været ansat i et italiensk bibliotek, havde den dobbelte triumf at faa veiet sine fabrikata op med guld af en lærd skriftkjender og at se det franske akademi dybt prostitueret.

For nogle aar siden kom der en jødisk kjøbmand, Schapira, til London; han bragte med sig en samling bibelhaandskrifter, som han skulde have fundet i Palæstina, i en grav ved siden af en mumie, og han gjorde vældig opsigt med sin skat, som han forlangte akkurat en million pund sterling for, omtrent 18 millionet kroner. En lærd sprogforsker begyndte at tyde skriftstykkerne, og opdagede et brudstykke af anden Mose bog med høist merkværdige afvigelser fra den bekjendte tekst. Nu blev der et formelig væddeløb af folk, der vilde faa fat i sjeldenhederne, et konsortium af samlere havde dannet sig for at skaffe millionen tilveie, da opdagede i rette tid en kjender, at der i disse manuskripter hist og her fandtes en sprogform, som paaviselig maatte være opstaaet paa en langt

senere tid, og saa raknede det hele som maskinsøm: De fundne skrifter var et næsten genialt udført stykke falskneri-arbeide.

Ogsaa *gamle møbler,* der som bekjendt er en yndet mode-artikel, bliver efterlavet. Med en beis af valnøddeskaller bestryges træet, derved faar det sit alderdomspræg, saa gnides det ind med støv og gadesmuds, *det* erstatter aarhundrers indvirkning. Saltsyre opæder overfladen, overmangansur kali frembringer den rette, slidte farve, og en fin bor eller et par skud med fint hagl træder i ormenes sted. Saameget skal der til for at efterligne „tidens tand“. Især er rundbugede komoder, skriveborde og skabe af rosentræ fra Pompadours, Dubarrys og Marie Antoinettes tid meget efterspurgt og eftergjort. Man lader de falske møbler reise over til England, hvor de saa „opdages“ af franske liebhabere og betales i dyre domme.

*

* *

Vaaben og musikinstrumenter, emaljemalerier og elfenbensudskjæringer, bogbind og bøger, alt gjøres der efterligninger af, og alt udgives for egte. Paul Eudels række af „forfalskninger“ er snart sagt endeløs, ja han ved endogsaa at berette om en eftergjort *mumie,* som desværre gik i forraadnelse, medens de lærde tydede „hieroglyferne“ paa dens hylstre!

Tilslut en liden anekdote, der illustrerer den maade, hvorpaa enkelte af disse forfalskede antikviteter „lanceres“ ud i verden:

En fransk antikvar, som gjennemstreifede Schweiz, fik høre, at der høit oppe i bjergene, i kantonen Waadt, skulde findes en pragtfuld rustning, som eiedes af et par fattige bondefolk; de havde arvet den fra sin stamfar, der havde deltaget i slaget ved Granson; det var et herligt stykke, men eierne anede ikke dets værd; de vilde sikkert sælge det for et par francs. Antikvaren ilede op til folkene, de boede i en elendig sæterhytte. Rustningen fandt han ogsaa, men den hang oppe i skorstenen, blev røget som en anden skinke.

„Aa,“ sa' konen, „De kommer saa altfor tidlig; den er ikke ganske færdig endnu.“

Saare skuffet begav antikvaren sig paa hjemveien, og han erfarede nu, at en vaabensmed i nærmeste by betalte disse fattigfolk for dels at „røge vaaben“, som han fabrikerede, røgen gav rustningerne et saa gammelt præg, at de godt kunde tænkes at have været med ved Granson; dels skulde deres hytte benyttes som filial af hans handel. En af de røgede rustninger skulde stadig haves paa lager, rede til at „opdages“ og afhændes for en saakaldt spotpris til begeistrede samlere og efterpaa danne et pragtstykke i et privat eller offentligt museum.

Dronning Victorias jubilæum.

(Efter **L. de Norvins** i *„Revue des Revues“).*

Den 20. juni var det 60 aar, siden Victoria tog regjeringen over det britiske rige, og fra alle ender og kanter af det vældige monarki strømmede folk af alle stammer og tungemaal til London, til Englands og Victorias diamantbryllupsfest. 60 aars historie, 60 aar af et folks liv, for et kjæmpemæssigt perspektiv, der oprulles, for en vældig appel til alt det, Hendes britiske majestæts undersaatter eier af nationalstolthed og kongetroskab.

Dronning Victoria.

Det er et imponerende syn dette: Alle disse folkeslag, røde, sorte, gule og hvide, der drager fra alverdens lande for at samles om den gamle dronnings trone og bringe hende sin hyldest og sin lykønskning. Og selv sidder hun der som et symbol: I hende er samlet al den forgangne tids ære, hendes navn alene vækker minder om alt det, mod og energi, kløgt og geni har vundet ind for England i de aar, der er gaaet, siden Victoria satte den engelske krone paa sit hoved.

Og om end processionen, der drog gjennem Londons gader, eiede faa eller ingen repræsentanter for *folket*, en nationalfest var jubilæums-

festen dog. Thi en nationalfest bliver hver fest, — med hvad navn den end nævnes, hvem det end er, om hvis tinding laurbærkransen lægges, — hvor festens sande helt er *folket* selv. Og i jubilæumsdagene derborte i London var det folket selv, der jublede beruset ved følelsen af sin egen kraft og ære, ved stolthed over den vækst, det havde havt siden den dag, hun blev dets dronning, den gamle dame, om hvem leveraabene nu bølgede, hun hvis navn havde været den fane, under hvilket folket var gaaet frem til seir.

At fortælle dronning Victorias historie vilde være at fortælle det engelske riges udviklingshistorie i de forløbne 60 aar. Her er kun rum til en kortfattet oversigt.

Alexandrine Victoria, datter af hertug Edward af Kent og Louise Victoria af Koburg-Gotha, er født 24. mai 1819. Hun fik en udmerket, kanske altfor lærd opdragelse, blev proppet med matematik og kemi, græsk og latin, og blev efter Vilhelm den fjerdes død, 20. juni 1837 givet dronningnavn af lordkammerherren og erkebispen, der ilede fra kongens dødsseng til den unge prinsesse, som modtog den nye værdighed, klædt i friserkaabe og med tøfler paa nøgne fødder. 28. juni blev hun kronet, en dronning paa 18 aar.

I 1840 giftede hun sig med sin fætter, prins Albert af Sachsen-Koburg-Gotha. Denne forbindelse havde ingen indflydelse paa de politiske forhold, da prinsen var udelukket fra regjeringens anliggender. Af politiske hensyn var den heller ikke kommen istand, Victoria havde fulgt „hjertets stemme“, dengang hun ægtede den ukjendte prins. Og dette inklinationsparti paa tronen var i høi grad lykkeligt, en lykke, som endte med Alberts død 1861.

Men medens aarene gik, voksede Victorias, eller rettere Englands magt. Ved sin tronbestigelse herskede hun over 168 millioner mennesker, tallet er i aarenes løb øget til 400 millioner. I 1876 tog hun titelen „Keiserinde af Indien“, og paa sit hoved kunde hun altsaa sætte først den engelske, den skotske og den irske kongekrone, og desuden den indiske keiserkrone. Men hun gjør det kun figurlig talt: Enkehuen er nemlig dronning Victorias stadige hovedplag.

Som bekjendt har Victoria aldrig blandet sig aktivt ind i Englands politik, ingensinde har det britiske rige havt en mer konstitutionel regent end hende; thi i et konstitutionelt land *styrer* regenten ikke, *regjerer* kun, den regel har været Victorias. Hendes person har altid vidst at forsvinde bag den række skiftende ministerier, hun efter parlamentets ønske har omgivet sig med. Hendes private følelser har aldrig spillet med, uden diskussion har hun sat sit navn og stempel paa det, parlamentet besluttede og ministrene forelagde hende. Og Torry'er har skiftet med Whig'er,

store navne som Peel, Beaconsfield og Gladstone har fulgt hverandre, hele atten ministerier har omgivet hende, dronningen har uden knur nøiet sig med sin rolle som sit folks og sit parlaments tjenerinde. „Hun har ikke gjort modstand mod folkeviljen“, det lyder nu fra alle kanter som den høieste ros for dronning Victoria; men nægtes kan det jo ikke, at denne saare negative lovsang er en temmelig bitter kritik over hele den institution, der kaldes kongedømmet.

Og medens dronningen lydig mod folkets ønsker og stemninger aldrig gjorde „modstand mod“, udviklede dette folk sig med kjæmpeskridt: Vandt øget magt udad, øget frihed indad, erobrede sig land i Asien og Afrika, og tog i besiddelse nyt land i aandens verden ogsaa, — der heder de seirende førere Darwin, Spencer og Stuart Mill.

Og nu i festens dage jublede millionerne fra alle de lande, hvor britisk magt naar, sin hyldest til hende, hvis navn har staaet paa fanen, der bares foran det seirende tog.

Det græske ministerium.

I de sidste dage af april, da efterretningerne om tilbagetoget fra Turnavos og Larissa kom til Athen, traadte ministeriet Delyannis tilbage, og nye mænd tog statens ror. Alle hørte de til det græske stortings oppositionsparti, og i spidsen for dem stod Demetrios Ralli; i det ministerium, han dannede, tog han selv marineministerens portefølje; Theotokis blev indenrigs-, Skulides udenrigsminister, Eutaxias kirke- og undervisningsminister, Triantaphilakos overtog justits-, Simopulos finans- og oberst Tsamadas armédepartementet.

Demetrios Ralli.

Det nye ministerium havde det stolte program: hæren skulde bringes paa fode igjen, Ralli havde selv i April været oppe i Thessalien og seet, hvorledes al disciplin var paa det nærmeste forsvunden fra tropperne, og hvorledes hærledelsen var en karikatur og en skandale; og krigen skulde fortsættes, indtil en ærefuld fred kunde opnaaes.

Som bekjendt har ministeriet ikke netop havt held med gjennemførelsen af sine „programsager“.

Den mest fremtrædende skikkelse blandt de nye ministre er Ralli selv: Han er ingen ny mand i den græske statsstyrelse, allerede i Tripukis's tid sad han paa ministertaburet og styrede justitsdepartementet, men skilte sig i 1889 fra Tripukis og dannede det „tredje parti“.

Han er forøvrig født i 1844, stammer fra en fornem slægt fra Chios, og hans far var justitsminister under kong Otto og juridisk professor ved Athens universitet. Selv har han studeret retsvidenskab i Paris, foredraget den som professor i Athen, men den akademiske bane gav nok ikke, hvad hans ærgjerrighed krævede. Saa blev han advokat, fik sterk søgning, kastede sig ind i politiken og vandt sig et stort parti. I snart 20 aar har han været medlem af det græske storting og ledet dets oppositionsparti, med meget mod og energi, men ogsaa med en nervøsitet, der ikke er af

Skulides.

Simopulos.

det gode for en mand, der skal styre det græske statsskib i saa oprørt sjø, som det nu om dagen er kommet ind i.

Som taler skal han være kortere og jevnere end de græske rhetorer ellers pleier at være, og om hans personlige uegennytte og strenge retskaffenhed er selv modstanderne enig.

Udenrigsministeren Skulides har ord for at være en øvet politiker, han har været minister under Tripukis og er gammel tingmand. Det samme er finansministeren Simopulos, og han har fungeret som kultusminister under Tripukis; som en ganske særlig udmerket egenskab ved Simopulos noterer de græske biografer, at han besidder — sagkundskab. Ja, den er jo ogsaa god at tage med for en minister.

Nu faar da tiden vise, om det vil lykkes det nye ministerium at greie vanskelighederne nogenlunde; bringe hæren paa fode og med denne reformerede hær føre krigen til en ærefuld fred, den del af programmet er jo allerede omredigeret.

Edhem Pascha.

Seierherren fra Thessalien er ikke stort mere end 45 aar. En mager, senesterk skikkelse, lidt over middelshøide, staalgraa, kolde øine, elastiske bevægelser og faa ord. Saadan er han. Alt hvad man ser og hører af ham, fortæller om hensynsløs energi, seighed, koncentreret kraft. Han forstaar at handle uden megen fortale, og har han naaet did, han vil, gjør han rolig holdt; der er ikke meget spræl ved hans seire.

Hans historie er saare kortfattet.

I den russisk-tyrkiske krig i 1877 var han oberst og førte en brigade under Osman Paschas overkommando, dengang kampen stod ved Plewna. Man blev opmerksom paa ham, og da freden kom, blev han sendt som generalguvernør til Kassova.

Edhem Pascha.

Da nu den græsk-tyrkiske krig holdt paa at bryde ud, fik han kommandoen over de tropper, som blev trukne sammen ved den makedonisk-thessalske grænse. Og saa følger en række datumer og navne, der virker med en vis forretningsmæssig selvfølgelighed: 1. marts afreiser han fra Konstantinopel, indretter sit hovedkvarter i Elassona, 17. og 18. april bemægtiger han sig Melunapasset, 19. rykker han ned paa den thessalske slette, 23. bryder han gjennem den græske hærs centrum ved Mati, 24. besætter han Turnavos, 25. Larissa, 27. slaar han leir der, 5. mai indtager han Farsalas, — da „tiltraadte“ grækerne „tilbagetoget“ fra Domoko, 7. drager tyrkerne ind i Velestino, 8. besætter de Volo.

Og saa blev Edhem Pascha overfeltherre over de mod Grækenland opererende tropper.

De sidste seksti aars bedste og største vinding.

I anledning af dronning Victorias sekstiaars regjeringsjubileum har redaktøren af tidsskriftet „*Temple Magazine*“ ladet adspørge en række fremragende mænd, om hvad de betragter som disse seksti aars største

vinding for det engelske folk eller for menneskeheden i det hele. Flere af svarene er interessante. Forfatteren Conan Doyle svarer med et eneste ord: „Kloroform.“ Mr. Fletcher, redaktør af „*New Age*“ siger: „Det, som mest har karakteriseret og merket disse seksti aar, er evolutionslærens almene anerkjendelse. Dronning Victorias regjeringstid har havt Browning som sin digter, Ruskin som sin profet, Gladstone som sin frigjører og Darwin som sin filosof, — og den største af disse er Darwin. Ingen andens indflydelse kan sammenlignes med den, der er øvet af forfatteren af „Arternes oprindelse“.

Baring Gould skriver: „Den største ting, der er opnaaet i dronningens regjeringstid er, at folket har lært at stole paa sig selv; fordi det intet har ventet fra tronen, uden at den skal sætte sit navn til dets beslutninger.“

Justin Mc Carthy siger: „I mine øine har den største vinding i disse seksti aar bestaaet i: den lovgivning, som har lettet arbeidet i gruber og verksteder; stemmerettens udvidelse; videnskabens opfindelse af midler til at døve eller bortrydde smerterne ved kirurgiske operationer; kommunikations- og postvæsenets udvikling; og dronningens lange og strengt konstitutionelle og loyale praksis.“

Monroe Gibson mener, at hvad der „mest karakteriserer disse seksti aar, er udvidelsen af folkets magt i forbindelse med den offentlige menings hurtige overgang fra individualismens selviskhed til den kristne idé om broderskab og gjensidigt ansvar for hinanden. Spørges der efter denne tids mest velgjørende vinding, maa jeg først tænke paa freds- og voldgiftsagens seir ved det heldige udfald af Alabamasagen.“

Alfred Russsell Wallace udtaler sig saaledes: „1. Anastetiske midler og den antiseptiske behandling af saar. — 2. Voldgiftsagens vækst og Englands evne til i 1881 at tilstaa og rette en begaaet uretfærdighed ved at give Transvaal tilbage til boerne.“

Det offentlige bibliotek — almenhedens bibliotek.

(Efter **John Cotton Dana** *) i „*Pop. Science Monthly*“).

Det offentlige bibliotek er *almenhedens* — det store publikums eiendom. Den kjendsgjerning maa aldrig tabes afsyne, den maa forme bibliotekets hele anlæg og drift. Det er ofte vildledende at tale om offentlig eiendom som „statens“, „kommunens“ eller „offentlighedens“. Alle disse opkonstruerede begreber skjuler saa let den enkle kjendsgjerning, at offentlig eiendom i demokratiske samfund er *alles fælles eiendom,* hvori hver har direkte part. Den underholdes af alle gjennem direkte eller indirekte beskatning; den er skabt ved flertalsbeslutning, og den er *for* alle. Stat, kommune og offentlige embeds- og bestillingsmænd

*) En af de første mænd paa bibliotekvæsenets omraade.

er blot eiendommens af almenheden indsatte og godkjendte bestyrere og tjenere. Publikum er eieren. Bibliotekaren er tjeneren; det publikum, der opsøger ham, udfritter ham og driver gjennem biblioteksværelserne er herren og eieren, hvem han er der for at tjene og behage efter bedste evne og af al sin magt.

Det er grundforholdet ved det offentlige bibliotek. Det fører med sig, at biblioteket afpasses til de lokale forhold og publikums tarv, bekvemmelighed og ønsker. Alt og alle maa staa paa pinde for „publikum" — for hvemsomhelst. Videre maa biblioteket udføre mest muligt arbeide for mindst muligt pengeudlæg. Det maa være et økonomisk stykke uddannelsesmaskineri. Det maa yde fornøielse, underholdning, komfort og behagelighed, thi kun hvor disse findes, følger det nyttige med. Det maa rette sig i alle forhold efter den nye tid, hvori vi lever, med dens nye forbindelser mellem bøger og mennesker. Det behøver ikke ganske at glemme bogorm og tilstøvet historiker; men dets første opgave maa være at bringe de rette bøger i de rette hænder blandt det store flertal og at sprede mere visdom og dannelse blandt dette. Det kan blot retfærdiggjøre sin tilværelse som offentlig institution ved at sørge for, at tidens skatkamre af visdom og kultur staar aabne for alle og enhver uden undtagelse. Det maa være vidt aabent for alle; det maa gaa ud i stræder og gader og indbyde alle; det maa evne at trække alle til sig; det maa vinde alles gunst, — alt i den hensigt at opdrage og udvikle alle.

Det gammeldagse bibliotek var blot et bogmagasin. Bøgerne var dyre, og læserne var faa. Nu er tiderne anderledes; bøger er billige, og læserne er mange eller skulde i et demokratisk samfund være alle. Den gjængse bibliotekstyrelse fortsætter imidlertid sin virksomhed, som om tiderne ikke havde ændret sig i denne henseende. Den ruger over sine bøger som over store skatte, og den staar blot paa pinde for bogormen og den professionelle sluger af trykte ord. Det store publikum, hvis betalte tjener den er, betragter den ofte som sin værste plage.

Lad det moderne kommune- eller universitetsbibliotek pille ud sine kostbare og sjeldne verker og opbevare disse for sig under egne regler; men lad bøgernes store hovedmasse være let tilgjængelig for alle, og lad det erindres om den, at det enkelte bind aldrig repræsenterer nogen større sum. Derfor bort med alle indviklede formaliteter, som skulde garantere mod mulige tab, men blot reducerer bibliotekets effektivitet til en liden brøkdel af, hvad den burde og kunde være.

Erindres maa det ogsaa, at den vanlige læser i vore dage er vant til at omgaaes bøger. Han gaar ind til boghandleren og blader i snesevis af bind, før han vælger det, han vil have. Han kjøber ikke efter katalog eller boghandlerens ord. Og paa samme maade vil han have det i *sit*

bibliotek. Kataloger og de mest forekommende og velunderrettede bibliotekarer kan aldrig erstatte den direkte omgang med bøgerne, synet af dem i hylderne, gjennembladningen og udvalget efter selvsyn. Derfor bør publikum absolut i størst mulig udstrækning have direkte og bekvem adgang til selve bogsalene og boghylderne. Det skulde være publikums privatbibliotek, hvor det kan drive om og bese sig og vælge sin bog eller sine bøger efter en times eller to timers prøvning af hylderne.

Den gammeldagse metode, hvor publikum ikke kommer længer end til udsiden af en disk, hører en forgangen tid til, da almenheden var dum, bibliotekarer alene besad visdommens naadegave, og en bog var en liden guldklump. Nu er metoden taabelig, upassende og tildels forargelig. Er der mening i at negte eieren adgang til sin egen bogsamling? Og vil ikke som regel den moderne læser kunne betjene sig selv baade raskere og bedre end den vanlige bibliotekar, — naar han først har lært et velordnet biblioteks gjennemsigtige orden at kjende!

En mand kommer ind og vil have en bra og underholdende novelle. Han er ingen literat eller literaturkjender. Han ser paa katalogen, har faaet opgivet et par titler af venner og skriver saa op paa maafaa en liste over bøger, „han ønsker“. Bibliotekaren giver ham efter den ældre metode den første bog paa listen, der er hjemme. Det viser sig kanske at være en bog, manden slet ikke orker at læse. Et par dage gaar, og saa prøver han igjen med lignende resultat. Han er en travl mand, og nu er han kjed af at ofre tid paa et bibliotek, som bare synes at have „kjedeligt skrab“. Biblioteket har tabt en kunde og kulturen kanske en discipel.

Efter den nye metode vandrer manden selv ind i de store lyse bogsale, til sal B eller C, hvor novellerne findes. Han har katalog i haanden, finder de bøger, han havde tænkt at bede om, men liker dem ikke; derimod staar der side om side med en af dem en merkelig bog. Den taler ligesom direkte til ham, er skreven for ham. Den tager han, — det viser sig at være en af de større og ældre forfattere, som venner sjelden kjender, og hvis titler ikke falder i øinene i katalogen. Biblioteket har vundet en begeistret ven og kunde og den bedre literatur en trofast og brændende dyrker.

Slip publikum ind til bøgerne, og den bedre literatur trænger ingen støtte!

Eller en mand studerer en speciel sag. Under den ældre ordning maa han gaa og gjætte sig frem til de bøger, han trænger og prøve gang efter gang, til han bliver træt. Under den nye ordning anvises han den hylde, hvor han finder alt til sagen henhørende, og der kan han selv

tilbringe en dag eller to med at gjennemse det hele og vælge, hvad han har brug for.

Endelig: enhver bogmand ved, at der er opdragelse alene i den direkte omgang med bøger. Der læres meget ved selv at gaa og pille ud de bøger, der falder i ens smag. En faar se saa meget, om hvis tilværelse man aldrig havde drømt. En lærer, hvad bøgernes verden indeholder, og hvad andre læser. Det er med bøger, som med alt andet; de maa behandles og leves iblandt, før de giver sit fulde udbytte.

Et saaledes aabent bibliotek virker ogsaa ganske anderledes tiltrækkende paa alle og enhver. Der er inspiration og glæde i at vandre om blandt bøgerne og røre ved dem — saavel for den mest uvidende som for den lærdeste. Vi har nu erfaring at støtte os til, hvad begge metoders effektivitet angaar, og den taler i tydelige toner om, at det aabne bibliotek tiltrækker flere læsere, fører til gjennemgaaende bedre læsning og omfattes med mere velvilje og kjærlighed end diskebiblioteket, hvor betjeningen alene gaar ind i det allerhelligste, medens læseren og eieren maa sidde udenfor en disk og vente paa, hvad et lykkeligt tilfælde vil bringe ham.

Det giver ogsaa publikum en øget følelse af eiendomsret til biblioteket, naar det frit kan færdes inden det og fingre med bøgerne, og derved kommer ogsaa den følelse af ansvar og omsorg, som gjør, at vore parkanlæg f. eks. trygt kan stilles under de besøgendes egen varetægt. Moderne mennesker ønsker at blive vist tillid, og de er vante dertil. I de store kjæmpebutiker vandrer de frit om og beser sig, haandterer varerne; hos boghandlerne kan de tilbringe timevis alene i de indre bagværelser med at gjennemse bøgerne.*) De fordrer at blive vist samme tillid i sine egne biblioteker. Erfaring har ogsaa vist, at man aldrig finder grund til at angre denne tillid. De helt aabne biblioteker taber ikke flere bøger end diskebibliotekerne.

Heller ikke maa udlaanet vanskeliggjøres ved formaliteter, strenge betingelser eller krav om garantister. Erfaring har vist, at alle disse formaliteter ved den øgede bogførsel koster biblioteket mere end den smule tab, man lider ved, at et eller andet sort faar slipper ind i flokken. Der bør ikke kræves andre betingelser for udlaan end opgivelse af navn og adresse, og at disse findes i distriktets adressekalender. Dermed skal alle døre staa en aabne og det hele personale til ens tjeneste. Hvad der gaar over dette, er af det onde.

Har man bestemt sig for det „aabne bibliotek“, saa giver bygningens anordning sig af sig selv. Man maa opgive tanken om monumentale haller eller virkningsfulde masser. Udseendet maa underordnes nytten.

*) Forfatteren har naturligvis blot amerikanske forhold for øie.

Der maa opnaaes størst mulig gulvplads og overalt rigeligt dagslys. Hver krog maa være godt oplyst. Der maa være rigelig plads for publikum til at bevæge sig omkring, med stille kroge og værelser, hvor den besøgende kan slaa sig ned lige ved den hylde, hvor „hans" bøger findes, og arbeide med dem. Ikke det gammeldagse bibliotek, men et moderne laboratorium eller verksted eller en af de store kontorbygninger maa afgive modellen for det aabne bibliotek. Det maa være hyggeligt og bekvemt. Stole og borde maa virke indbydende. Der maa være smaa stille kroge omgivne af boghylder, der frister enhver bogven og studerende. Der maa være større læsesale. Der maa være værelser for tidsskrifter og aviser.

En betydelig del af udlaanet vil naturligvis ogsaa i det aabne bibliotek foregaa paa vanlig vis helt og holdent gjennem betjeningen. Og enhver bog maa, efter at være valgt, gjennemgaa den vanlige enkle udlaansproces — et par stemplinger paa et par kort (nogle sekunders arbeide). Derfor maa udlaansværelset vær bygningens centrum. En rummelig entré med stoppede døre maa i byerne adskille det fra gaden og hindre dens larm fra at trænge ind. Tepper paa gulvene bør i størst mulig udstrækning benyttes til at dæmpe lyden af skridt. Udlaansværelset maa være stort, lyst og venligt med sofaer og stole, hvor man kan hvile, medens man venter. En disk skiller her betjeningen fra kunderne. Paa et iøinefaldende sted befinder sig „underretningsdisken", ved hvilken en betjent altid befinder sig udelukkende for efter bedste evne og med uforanderlig venlighed og høflighed at besvare alle spørgsmaal, som et æret publikum kan udpønske, og for at forklare nye kunder bibliotekets indretning, orden og regler.

Ved siden af udlaansværelset, hvor blot bestillinger indleveres, er udleveringssalen, hvor de bestilte bøger erholdes. Ogsaa denne maa være lys og rummelig med fuldt op af gode siddepladse og en del udlagte bøger, tidsskrifter og aviser, som kunder kan blade i under den ti minutters ventetid, som *kan* indtræde.

Fra begge disse værelser maa man let kunne komme, enten direkte ind i bogsalene eller ind i avis- og tidsskriftværelset, eller i den store læsesal med referencebiblioteket. I selve bogsalene maa der i hver krog være fuldt op af lys, og ordningen her maa være beregnet paa, at bibliotekets høitærede eiere ikke alene skal færdes her, men ogsaa have rigelig plads til at arbeide. Der maa være fuldt op af de omtalte hyggelige, stille kroge med borde og bekvemme stole.

En egen afdeling af biblioteket bør vies børn og unge. De bør have en egen læsesal, og de bør have fri adgang til de bogsale, der hører deres afdeling til.

I det hele bør bibliotekbudgettet anvendes mest mulig til at kjøbe

nye bøger og udvide og nyttiggjøre bogsamlingerne og mindst mulig til ved stængsler og formaliteter at vanskeliggjøre publikums adkomst til biblioteket.

Saavidt forfatteren. Hans autoritative udtalelser vil ikke alene have interesse i anledning af den bibliotekbevægelse, som vi vel tør haabe nogenlunde snart vil lade sig føle ogsaa i vort land? men de giver ogsaa et interessant kapitel i „*sammenlignende kultur*“. Man ser, med hvilken sikkerhed den erfarne amerikanske bibliotekar taler om hele det aabne bibliotek som en *mulighed overalt* og som *det eneste rette.* Tab derved er, ifølge amerikansk erfaring, forsvindende. Lige erfarne bibliotekmænd herhjemme har derimod paa det bestemteste udtalt, at det aabne bibliotek er en komplet umulighed *hos os.* Der *vilde blive stjaalet for mange bøger.*

Sammenligningen er desværre ikke hyggelig, men den kan være sund at se. Jeg for min del tror, at man undervurderer det store publikums ærlighed her hjemme, *naar der først vises det en smule tillid.* Men behandles det med mistanke, saa — man kjender ordsproget: Den, som ilde troes, ilde handler.

I hvert fald burde vi jo prøve paa en eller anden vis at blive kvit den nationale skam, at den tillid, som blandt „yankeerne“ kan vises det store publikum, hos os skal være umulig.

Et autografalbum.*)

Redaktøren af „*Review of Reviews*“, der gjør alle ting helt ud og nu er bleven det moderne demokratis og specielt dronning Victorias ypperste profet, har blandt mange andre af ham selv skrevne jubileumshefter ogsaa udgivet et album med fotografier og autografer af Englands „notabiliteter“ for tiden. Han har, — merkelig populær som han synes at være inden alle kredse, — faaet samlet et rigt galleri, fra prinsen af Wales, der for anledningen har ladet et specielt fotografi tage i „*Review of Review's*“ redaktionskontor, til den yngste prins af huset, hvis autograf maatte udelades, fordi den høie herres haand, „som engang tør føre det Britiske Verdensriges scepter endnu ikke kan føre pennen.“ Men det er langtfra et album af den store kongelige familie. Der er blot gjort et meget begrænset udvalg af prinser, der her staaet side om side med arbeiderhøvdinger som John Burns og agitatorer som Mrs. Butler.

*) Albumets pris er 5 sh. eller 5 sh. 6 d. pr. post. „*The Notables of Britain*“.

Det havde været Steads mening at faa hver af de portræterede til at ledsage sin signatur, som altid er given, med et motto, et citat eller et ord, som de har fundet opmuntrende og styrkende i livets kampe. Men denne del af programmet har delvis slaaet feil. De fleste har negtet at levere noget saadant, en del fordi de paastod, at de intet motto havde og aldrig var blevet hjulpet af vers eller ord, en anden del, fordi de var blevet saa meget hjulpet deraf, at de ikke vilde fremlægge disse ord, sammenknyttede med deres dybeste erfaringer, for offentligheden. Blandt de sidste er den afrikanske men for tiden faldne Napoleon, Sir Cecil Rhodes, som Stead ved drikker kraft og taalmod i prøvede stunder af en sætning fra Aristotel. Men sætningen udleveres ikke.

Et meget betydeligt mindretal har dog efterkommet opfordringen. Blandt disse er prinsen af Wales, John Burns, lord Dufferin, lord Ripon, Alfred Russel Wallace, Mrs. Josephine Butler, lord Spencer, sir Campbell-Bannermann, professor Seeley, George du Maurier, og andre.

Dronningen afslaar gjennem sin hushovmester at levere noget motto, fordi „det kunde tænkes, at dette var „Gud bevare folket"; men en saadan udtalelse vilde have politisk betydning og maatte derfor først forelægges den siddende regjering." Da Stead ikke havde lyst til at bry lord Salisburys hele kabinet med at opnaa dronningens motto, nøiede han sig med hendes signatur. Svaret er imidlertid en glimrende illustration til det „moderne monarki", som det har artet sig i England.

Prins Georg giver Nelsons kampsignal ved Trafalgar: „England venter, at hver mand gjør sin pligt". Admiral Fisher giver slagordet: „Englands grænser er dets fienders kyster". Dommer Hawkins: „Surmul aldrig". Lord Davey: „Jeg skal prøve". John Burns henter sit motto fra den amerikanske fritænker og teist Tom Payne: „Verden er mit fædreland; at gjøre godt er min religion". Lord Dufferin, i lang tid gesandt i Paris, erklærer, at Miltons vers: „De tjener ogsaa (i Herrens vingaard), som blot staar og venter", har været ham til stor støtte og hjælp igjennem livet. Lord Ripon, den liberale statsmand, citerer Carlyle: „Det gjennemførte almindelige demokrati staar, hvad vi end behager at mene derom, aabenbart for os som disse tiders urokkelige kjendsgjerning. Enhver, der skal føre eller belære mennesker i vore dage, maa begynde med erkjendelsen af det faktum."

Alfred Russell Wallace — den bekjendte videnskabsmand — skriver langt for at aabenbare sig som socialist af en eller anden farve. „Din vilje ske paa jorden — *som i himlen.* Denne tanke har mest af alt influeret paa mine spekulationer over sociale spørgsmaal. For mere end 30 aar siden tog Herbert Spencers anvendelse af disse ord: „Retfærdigheden tilsteder ikke eiendomsret til jorden", fast tag i mit sind og førte derved

til grundlæggelse af „Foreningen for jordens nationalisering.“ De store principer: „Retfærdighed for alle og fremfor alt“ har jevnt ført mig videre mod socialismen; og ogsaa paa det sidste felt kalder jeg Herbert Spencer min lærer; thi hans definition at social retfærdighed er, at enhver „skal erholde de goder og de onder, som er de naturmæssige følger af hans egen natur og opførsel“. Men dette strider absolut imod ulige fordeling af rigdommen gjennem arv, og er saaledes et langt skridt mod den rene socialisme.“

Den liberale fører lord Spencer giver som sit valgsprog bibelstedet: „Hvadsomhelst din haand finder at gjøre, gjør det med al din magt.“

Sir George Lewis's motto, „tale er sølv, taushed er guld,“ vilde bringe alle hans venner til at le, forsikrer Stead. Og det samme vil ske med den liberale skotske fører Campbell-Bannermanns bibelske motto: „Alt er mig tilladt, men ikke alt er opportunt.“

Professor Seeley skriver: „Det største fremstød i de senere aars alvorligere menneskelige liv er muligens kommet fra Gøthes evangelium *Gedenke zu leben* (Tænk paa at leve), som Carlyle har udlagt det: „Det moralske mod, vi ønsker og sætter pris paa, er ikke mod til at dø anstændigt, men mod til mandigen at leve.“

Og George du Maurier, forfatteren af „Peter Ibbetson“ og „Trillby“, sendte før sin død følgende ord til brug i albumet: „*Les misères du jour font le bonheur du lendemain* — Dagens uheld og modgang skaber morgendagens lykke.“

Hemmelige selskaber.

Hemmelige selskaber blomstrer i Amerika. Foruden frimurerne er der en lang række af andre selskaber med omtrent samme principer, formaal, ceremonier, grader, møder og storartede forsamlingsbygninger. — Vigtigst blandt dem er *Odd fellows* (Uparre eller besynderlige fyrer); som udgjør et mægtigt og rigt broderskab. Frimurerlogerne og Odd fellowsbygningerne i de større byer er storartede paladser. Saavidt en udenforstaaende kan se, er det slet og ret kammeratslige laug, der tager sig af sine medlemmer, hjælper dem i nød, bistaar deres efterladte og er baseret paa sunde og høie etiske principer. De gjør utvilsomt godt i mange retninger. De udbreder i vide kredse blandt menneskene den kammeratslige følelse og optræden, — forener og forsoner menneskene, som ingen anden institution. I de Forenede Stater er der ca. $5^1/_2$ million mandlige medlemmer af saadanne selskaber (enkelte har kvindelige afdelinger). Og da tælles ikke de talrige hemmelige militære organisationer (i Amerika har enhver ret til at bære vaaben), de 500,000 medlemmer af den organisation,

som voksede ud af Nordstatsarmeen efter borgerkrigen — *the Grand Army of the Republic* —, ei heller de mange hemmelige arbeiderorganisationer som *Knights of Labor*. Tilvæksten til alle disse selskaber kan nu anslaaes til 250—300,000 nye medlemmer om aaret.

Hemmelighederne er vistnok sjelden eller aldrig andet end tegnene og de symbolske ceremonier. Lidt hemmelighedskræmmeri øver jo, som alle ved, en merkværdigt lokkende og fortryllende indflydelse over de allerfleste mennesker i alle lande.

Moralen er: Har nogen et godt formaal at fremme, som alle mennesker *burde* være med om, saa skjul det i en „hemmelig organisation" med en del rare hokus-pokus til indvielsesceremonier og kald organisationens sekretær „Stòrmester af Sol og Maane" eller noget lignende, samt giv ham og alle de andre uniformer med rare tegn og kruseduller paa, — og seiren er vunden. Medlemmer vil strømme til i tusenvis, hvor man uden alt dette krimskrams ikke kunde opnaa ti. Saadan er nu engang vi mennesker.

Geni hos børn.

(Efter **Andrew Lang** i „*North Am. Rev.*").

Dr. Johnson definerte geni som en „uendelig evne til at anstrenge sig". Han tilføiede: „Jeg er overbevist om, at hvis Isaac Newton havde taget sig til at skrive digte, vilde han have frembragt en storslagen episk digtning." Med andre ord: dr. Johnson mente, at en mand fødes med lidt mere hjernekraft end de fleste og specielt med den endeløse „evne til at anstrenge sig". Paa hvilket omraade han skal udmerke sig, beror da helt og holdent paa den retning, han vælger for sine anstrengelser. Napoleon kunde ligesaa godt blevet en stor maler eller musiker som en stor general og høvding.

Dr. Johnson tog efter min mening ganske feil. Jeg vil heller definere geni som en „uendelig evne til at udrette store ting *uden* anstrengelse". Og jeg tror, at i regelen fødes geniet til at gjøre en eneste ting, saaledes at det udenfor det felt gjerne kan være dummere og ubehjælpeligere end folk flest.

Dr. Johnson valgte matematik til at illustrere sin teori. „Vi kan tage matematiken som et eksempel," sagde han, „fordi alle er i lige grad istand til at lære den . . . . Endog de daarligst udrustede mennesker kan lære den . . . . Men enkelte naar her frem til store resultater, fordi de har antaget og befattet sig dermed mere end andre."

Hver lærer og skolegut ved, at doktoren tog feil. Der er uhyre forskjel paa personers evne til at lære matematik. Enkelte kan slet ikke lære den, — jeg selv for eksempel. Macaulay var absolut umulig i mate-

matik, og det samme gjaldt merkelig nok endog filosofen Sir William Hamilton. Paa samme tid finder vi, at mange flinke matematikere er absolut stupide mennesker udenfor det ene felt.

Vi kjender imidlertid et snes „matematiske vidundere“ — gutter, der uden anstrengelse og uden lærdom i hovedet løser matematiske problemer, som den flinkeste matematiker behøver blyant og papir og ganske god tid til at klare. Hvordan vilde dr. Johnson forklare det? En tysk skolelærer gav sin klasse en opgave, som han mente vilde optage hele timen. Men en af gutterne skrev svaret op straks. „Der er det,“ sagde han, og det var rigtigt. Hvor var den „uendelige anstrengelse?“

Som regel evner ikke disse vidundere at forklare, hvordan de løser opgaverne. Løsningen kommer som et syn — ved inspiration. De *ser* den, — ser hele udviklingen, rækker af tal bortover, der fører frem til svaret.

Blandt et snes slige gutter har to eller tre været næsten idioter i alle andre henseender. Det er et nyt bevis mod Johnsons teori, at geniet bestaar i en større aandskraft, som kan anvendes i hvilkensomhelst retning. Disse gutter havde ikke særlig stor aandskraft i det hele taget; de havde blot én overudviklet evne, — om man saa vil: en forvoksen del af hjernen; blot geni for matematik.

To eller tre af disse gutter blev store filosofer eller praktiske mænd. De andre forblev „gjennemsnitsmennesker“. Et af de underligste tilfælde er tænkeren erkebiskop Whateley. Som liden gut var han et matematisk vidunder. Tolv aar gammel tabte han evnen og blev næsten en dumrian i matematik, men han blev et geni i andre retninger.

De sjeldneste tilfælde af geni er de, hvor vedkommende kan gjøre flere ting, næsten hvadsomhelst, lige godt — *uden anstrengelse.* Der findes ogsaa saadanne. Det bedste eksempel er Jeanne d'Arc. Som syttenaarig bondepige forstod hun sin tids politik bedre end nogen samtidig. I krigskunst overgik hun alle tidens generaler, og det hvad enten der var spørgsmaal om personligt mod og beslutsomhed som fører, om dygtig og sindrig anvendelse af artilleriet, om troppebevægelser eller om napoleonske overraskelser. Hun var en glimrende rytterske, skjønt hun aldrig havde lært at ride. Eksamineret af teologer, svarte hun med saadant herredømme over emnet, at de lærde herrer bragtes til taushed. Og dog var hun blot en ulærd bondepige, som hverken kunde læse eller skrive. I dette tilfælde ligger geniet nær det mirakuløse, — det gjør det forresten altid. Der er evner saa forskjellige fra de vanlige, at de synes af anden natur, ikke blot af høiere grad. De synes at være en art inspiration. De *ser* for sig ting, ingen før har drømt. Matematikere ser talrækker, som fører til problemets svar. Paa samme vis ser andre, hvordan fienden vil bevæge

sine hærmasser, eller hvad kjedelens damp kunde benyttes til. Det er *viden, som ikke skyldes erfaring — fremsyn.*

Matematik og musik er de to felter, hvor geniet synes at aabenbare sig tydeligst allerede i barneaarene. Paa andre omraader hænder dette sjelden. Digterne f. eks. skriver som oftest enten slet ikke eller elendige vers som skolegutter. Scott, Keats, Byron, Shelly, Coleridge og Tennyson skrev ikke et gran bedre vers i skolen, ofte daarligere, end deres kammerater, som aldrig blev digtere.

Evnen til at se med et indre syn er utvilsomt alt i alt større hos børn end hos voksne. Fantasiens skabninger er mere levende og virkelige i barneaarene end senerehen. Forsaavidt er alle børn genier, og et udviklet geni er ofte, hvad det er, fordi dét har beholdt sit barnehjerte uskadt gjennem aarene og dermed barnets seerevne. Hvor ofte forbauser ikke ganske almindelige børn os ved iagttagelser og bemerkninger, der aabenbarer en visdom, filosofer kunde misunde dem. Er det arvet instinktiv visdom, eller er det blot følgen af, at barnets øine endnu ikke er blindede af verdens, vaners, konventionalismens og bøgernes støv og røg?

Da de fleste børn er geniale, og de, der senere bliver genier, sjelden lægger det for dagen i barneaarene (med mindre de er musikere, malere eller matematikere), er det vanskeligt eller umuligt for forældre at afgjøre, om de har et geni i familien eller ikke. Saavidt jeg har kunnet iagttage geniers barndom, ytrer geniet sig mindre i noget, der gjøres, end i karaktertræk, som desværre sjelden er behagelige. Det fremtidige geni er ofte brutalt, vildt, ubehagelig i selskab og en elsker af ensomhed.

Den store Du Guesclin, Frankriges nationalhelt, var en afskyelig gut. Forældrene maatte lade ham spise ved et bord for sig selv. Han var brutal, ubehagelig, trættekjær; sloges med alle andre gutter; rømte hjemmefra; organiserte guttekompanier og førte krig med andre kompanier; han var naboskabets skræk og den styggeste gut, ligesom han siden blev „Frankriges styggeste ridder“.

Walter Scott var en braakende gutunge. Han deklamerte digte med sine lungers fulde kraft; holdt af ensomhed; læste bestandig, naar han ikke var ude i skoven alene. Han var en drømmer fra vuggen af og digtede romaner til sin egen underholdning. Han holdt af at slaaes — ligesom hin Englands zarteste digter, Keats. Han studerede alt undtagen sine skolebøger. Faderen troede, han vilde ende som bygdemusikant.

Napoleon var ogsaa en indesluttet, ensom drømmer. Byron ligedan. Shelly skrev som gut det elendigste af al skolegutdigtning. Han var ogsaa èn elsker af ensomhed og en drømmer; men aldeles ikke glad i at slaaes. Coleridge „deltog ikke i nogenslags leg, men læste ustanseligt.“ De andre gutter drev ham ud af deres flok. Han var altid en drømmer

og saa saa mange spøgelser, at han ikke troede paa dem. „Før jeg var otte aar gammel, var jeg en *karakter*,“ fortæller han selv, — og ingenlunde en behagelig karakter. Han var forfængelig, doven og fuld af foragt for alle. Han rømte hjemmefra. Sønnen Hartley var ligedan som barn og desuden en metafysiker fra vuggen af.

Man maa dog ikke heraf slutte, at alle ubehagelige og uskikkelige gutunger er vordende genier. Der er desværre ti tusen og hundre tusen uskikkelige unger for hver, der vokser op til et geni. Genier er ofte uskikkelige unger; men ikke alle uskikkelige unger er genier. Og mange genier har desuden været rent eksemplariske og ideale børn. Saa noget sikkert kjendetegn paa det vordende geni findes der ikke.

I alle de nævnte tilfælde var dog børnene ikke blot uskikkelige, uselskabelige ensomhedsdyrkere, de udviste ogsaa en mere end almindelig god hjerne. De var store læsere. Som oftest er dog det vordende geni i smag og vaner tilstrækkelig uligt andre børn til at have en slem tid ved skolen og en værre ved universitetet.

Selvfølgelig nytter det ikke at drive det vordende geni ind i livssfærer, der ikke passer for det. Gjør digteren til apoteker, og en vakker dag er apotekeren digter. Sæt filosofen til at blive ingeniør, og en vakker dag skjænker ingeniøren os sit filosofiske system i de tredive bind. Som stenen, hvordan den end kastes, altid vender tilbage til jorden, saa finder altid geniet trods alle hindringer sin rette virkesfære tilsidst.

Og dog: havde jeg en søn, der som D. D. Home viste geni for at blive spiritistisk medium, jeg gjorde ganske vist alt, hvad et civiliseret samfund tillader og muliggjør for at hindre ham fra at blive det.

Ny literatur

Fridtjof Nansen: *Fram over Polhavet.* — 19de hefte.

Hans Mo: *Ei vågsam telefonering.* Spelstykke. — Utgjevet af Alfred Ulvedal. — Bergen.

Carit Etlar: *Gøngehøvdingen og dronningens vagtmester.* — 16de og 17de hefte. — V. Pios boghandel. — Kjøbenhavn.

Docent E. P. Petersen og L. Stange: *Industri- og haandverksleksikon.* — 14de, 15de, 16de og 17de hefte. — V. Pios boghandel. — Kjøbenhavn.

Carl Simonsen: *Det daglige brød. Fra arbeidsløshed til arbeide.* — Lehman & Stages forlag. — Kjøbenhavn.

Sarah Grand: *De himmelske tvillinger.* — 15de hefte. — Emil Ellingsen & Comp.s forlag. — Kristiania.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 23. juni 1897.

Fredsforhandlingerne er vistnok endnu fjernt fra maalet. Der er opnaaet enighed om krigsskadeserstatning og de øvrige punkter med undtagelse af Thessalien. Tyrkiet fastholder sit krav paa denne provins i dens helhed. Edhem Pascha har indberettet til Konstantinopel, at tyrkisk administration nu er i regelmæssig virksomhed i hele Thessalien. Indbyggerne behandles vel og ledes til at underskrive bønskrifter om indlemmelse i Tyrkiet. Keiser Wilhelm staar fremdeles bagom sultanen og raader ham til at fastholde sine krav. Han er tydeligvis rasende paa Grækenland og bliver aldrig glad, før han har faaet det stakkels folk, der ikke vilde dyrke ham som gud, godt og vel under sin soldaterstøvel. Han skal have tilraadet sultanen at frafalde kravet om at faa hele Thessalien, men isteden forlange en udstrakt grænseregulering; keiser Wilhelm vil da tilse, at reguleringen giver ham den bedste del af Thessalien. De sidste efterretninger lyder paa, at sultanen har vist eftergivenhed i spørgsmaalet om Thessalien: dette betyder vel da nærmest, at han har fulgt sin kjære Wilhelms raad, og giver med den ene haand, hvad han vil gribe desto fastere med den anden. Men „magterne“, der i hele denne sag har handlet som blinde muldvarper, gaar nok paa krogen, og jubler over en seir, mens sultanen gaar om i sit harem, gnider sine hænder og siger til sig selv: „Jamen lurte jeg dem igjen!“ — Moralen er, at det er ikke godt for et lidet land at have tyskernes keiser til fiende.

Andre efterretninger taler dog om, at den europæiske koncert, der har anrettet saa megen ulykke og skade, endelig holder paa at gaa istykker, eller at der i hvert fald inden den er ifærd med at danne sig et nyt, engere og mere virksomt forbund. Frankrige og Italien skal have sluttet sig til England i dets bestemte forlangende om, at Thessalien maa rømmes, og intet beboet land afstaaes til sultanen. Og nu heder det, at ogsaa Rusland, der begynder at blive bange for keiser Wilhelms indflydelse i Konstantinopel, viser tendens til at slutte sig til dette forbund. Det vilde i saa fald sætte sig som maal atter at bringe sultanen tilbage til den rette ydmyghedens aand, at frelse Grækenland fra nogen betydningsfuld landafstaaelse og at ordne Kretaspørgsmaalet. Enigt i disse hovedpunkter vilde det nye forbund, om nødvendigt, ogsaa gaa ligetil krig mod sultanen, ifald trudsler ikke skulde nytte. Grundlaget for dette forbund skulde da være en venskabelig forstaaelse mellem England og Frankrige-Rusland, en forstaaelse, som keiser Wilhelms hovmod og udfordrende egenraadighed har banet vei for, og som efter forlydende skal være under forberedelse mellem de angjældende udenrigsministre. Det vilde blive et slemt slag for tyskernes stolte keiser, som derved pludselig vilde finde sig i en yderst farlig stilling.

Man maa i det hele stadig have for øie, at hvad der i denne tid ligger under alle europæiske forviklinger er keiser Wilhelms kamp for at hæve Tyskland til et verdensrige, — en kamp, der paa grund af forholdene særlig maa rettes mod England. Alle begivenheder og alle de telegrammer og avisudklip, der omtrent udelukkende naar os fra Berlin, maa læses i det lys. Der hersker i Tyskland et Englandshad, der ofte bliver

ligefrem komisk: det forleder de store tyske blade til at se spøgelser ved høilys dag og til at rette de taabeligste beskyldninger mod England. Saaledes hed det længe (og det telegraferedes naturligvis som et *faktum* op til os), at England hindrede en ordning af Kretaspørgsmaalet, fordi det selv vilde have Kreta. Nu er det vel nok kjendt, at det var keiser Wilhelm, der hindrede enhver ordning, fordi ingen indrømmelser maatte gjøres efter denne høie keisers mening, før grækerne havde forladt øen, og oprørerne havde nedlagt vaabnene, — og sultanen havde slaglet dem. Det er ogsaa en soleklar sag, at England, som finder Cypern en byrde, aldrig har drømt om at tage Kreta, og at klogskab vilde sagt det, ifald det havde drømt derom, at det ikke *kunde* gjøre det, fordi de andre magter aldrig vilde tillade det. Der er ingen tvil om, at England i hele denne sag har spillet en absolut uegennyttig fredsmæglers rolle, og at Grækenland og Kreta vil skylde Englands stivsind inden koncerten hver fordel, de opnaar, hver gunstbevisning, der vises dem. — I det hele nytter det ikke at tage telegrammer og efterretninger over Tyskland og om England bogstavelig. De maa altid diskuteres; man maa altid erindre det tyske Englandshad. Uheldigvis er vi journalistisk saavelsom industrielt, teknisk og videnskabeligt væsentlig et stykke tysk biland. Vi ser verden, som tyskerne ser den. Naar tyskerne mistænker England, mistænker vore aviser det. Omtrent vor eneste stadige forbindelsesvei med udenverdenen gaar over Berlin. De fleste telegrammer i vore dagblade redigeres der. Det bliver altsammen det tyske syn paa forholdene. Og dette har vi vanskelig for at frigjøre os fra, saalænge vi ikke har lige lette og billige forbindelser med England og Frankrige.

Dronning Victorias seksti aars regjeringsjubilæum er nu feiret som en af vor tids mest storslagne festligheder, der i fremtidens historiske lærebøger vil kaste det gamle Roms triumftog i skygge; thi som det Britiske verdensrige er større end det Romerske, saa er heldigvis ogsaa den civilisation, som raader inden det, alt i alt, høiere, mildere, mere altomfattende og human, end den, der herskede under Romas scepter. Vi staar dog nogle trin høiere paa livets vindeltrappe end de gamle romere. Det gaar frem. — Festen skildres som vellykket. Den samlede, heder det, en større menneskemasse, end vor jord før har seet ophobet paa ét sted, siden Xerxes talte sine armeer. Som i det gamle Rom flokkedes ogsaa her sammen lydfyrster og statholdere fra alle verdens kanter. Mere end i det gamle Rom. I London omgaves dronningens vogn af indiske fyrster og af statholdere fra Amerika, Australien, Afrika og Ostindien. Og rundt lydfyrster og statholdere samledes repræsentanter for al verdens regjerende fyrstehuse — som oftest tronarvingerne. Kina og Japan, Siam og Persien var repræsenterede. En glans, en sand verdensfest, som oldtidens verden aldrig kjendte. Her var *virkelig*, som det saa ofte hed i de pralende romerske bulletiner, „al verden" repræsenteret. Men her var ikke alene mere end romersk glans og magt; her var ogsaa noget, som Rom ikke kjendte: Frie folk, frivillig samlede, frivillig bringende sin hyldest til en dronning, der regjerer, som de vil, og kun sætter sit navn til deres beslutninger. Langs dronningens vei paa jubilæumsdagen parraderede troppeafdelinger fra alle jordens kanter; de var ikke fra England udsendte tropper, der holdt erobrede provinser besatte; de var selvstyrende og halvt selvstyrende koloniers *egne* indfødte soldater. Der var australske borgervæbninger; der var kanadiske tropper, der kun staar under Kanadas generalguvernørs kommando, der var indiske indfødte soldater. Og man slaaes kanske mest af alt i dette

moderne skuespil ved den kjendsgjerning, der maa være hver britters stolthed, at England har grundet og vedligeholder sit vældige verdensrige *uden almindelig værnepligt,* uden at en mand *tvinges* til at tjene i hæren, — har grundet og vedligeholdt det med en hvervet hær mindre end mange europæiske andenrangs stater. Oprør er i dette rige i senere aar yderst sjeldne, tiltrods for soldaternes faatal. Sydafrika har i alt omtrent 10,000 mand tropper, mindre end Norge, og de fleste af disse er indfødte soldater. Dermed holdes en halv verdensdel under vanskelige forhold i ave. Den hele engelske hærstyrke, iberegnet alle indfødte tropper, tæller ca. 200,000 mand. Naar dette er nok til at holde et rige paa mer end 300 millioner mennesker spredte i alle verdensdele trygt og roligt, saa viser det, at England har andre magtmidler til sin raadighed end de fysiske, at det forstaar den kunst at herske — efter en bedre plan end de gamle romere, hvis rige altid hvilte paa legionerne. Fra alle verdens kanter mødtes i London førsteministrene i selvstyrende kolonier, hvis frie parlamenter ogsaa sendte lykønskende delegationer. Kort sagt: det skuespil, vi her havde for os, er hidtil enestaaende i historien. — et virkeligt verdensrige, hvor frihed og retfærdighed er det sammenholdende element. Enhed uden ensformighed. „Kolonierne," sagde Kanadas førsteminister, „føler overfor Riget, som Kipling har skrevet: 'Datter er jeg i min moders hus, men herskerinde i mit eget'."

Mc Kinley havde den gode takt at sende dronningen et lykønskningstelegram i det amerikanske folks navn. Ekstraordinære gesandter repræsenterede iøvrig begge nutidens store republiker under festlighenerne. Glædeligt lyder det telegram fra Washington, der samtidig med jubilæet melder, at Mc Kinley allerede har ladet udarbeide et nyt udkast til en engelsk-amerikansk voldgiftstraktat, og at han med det første vil sende dette til senatet.

Fra **Washington** telegraferes ogsaa, at Mc Kinley har afsluttet en traktat med *Hawaiis* regjering om denne øgruppes indlemmelse i de Forenede Stater. Hawaiis regjering har som bekjendt i flere aar tigget om saadan indlemmelse. Cleveland modsatte sig den bestemt. Det var vistnok klogt; — men den amerikanske Union bliver vel tvungen, den ogsaa, til at paatage sig en stormagts hverv og pligter ogsaa udenfor sine egne grænser og til at aabne sine døre for nærliggende øer som Hawaii og Cuba. Hawaii kan neppe blive en stat i Unionen, dertil er øgruppen for ubetydelig. Formodentlig indlemmes den som en del af staten Kalifornien og sender repræsentanter til Kaliforniens parlament.

Den nye **Centralamerikanske Republik** er nu blevet betydelig udvidet ved, at Costa Rica og Guatamala har sluttet sig til disse nye Forenede Stater. Verden føderéres hurtigt — paa den naturligste og heldigste maade, ved at beslegtede folk eller nabonationer af samme race først slutter sig sammen til „Forenede Stater". Vi har nu allerede Nordamerikas, Centralamerikas, Brasiliens, snart Australiens og vel ogsaa Sydafrikas Forenede Stater. Og lord Salisbury paastaar, at Europas Forenede Stater er under dannelse. Vi har allerede et utal af internationale kongresser — en art komitémøder i det verdensparlament, som endnu venter paa at blive formelt konstitueret underet.

— Herved kvitteres for modtagelsen, fra en unævnt giver, af ti kroner til støtte af den i forrige hefte omtalte folkeskolelærers arbeide. Pengene vil blive fremsendte til anvendelse efter bestemmelse, og mange fold vil de vistnok give. Muligens ogsaa en eller anden læser kan og vil hjælpe

til at grunde og udstyre det første lille bibliotek i vedkommende bygd. I saa fald kan brugte bøger, som eierne kan undvære (eller nye) sendes gjennem *„Kringsjaas“* redaktion, som vil kvittere for modtagelsen og besørge den videre fremsendelse. Bøgerne maa helst have opdragende og samtidig underholdende værdi. Reiseskildringer, historiske verker, populær naturvidenskab og de større skjønliterære forfattere blandt vore egne eller, i oversat form, blandt udlandets vil passe bedst.

— Lord Armstrong har nylig udgivet en bog, hvori han hevder, at der ingen materie gives, og ingen behøver at tænkes. Der gives blot *bevægelse.* Det, vi kalder stof eller materie, er blot sammenstødende og i hinanden indgribende bevægelser. Videnskabelig eller filosofisk seet kan verden lige saa let forklares paa denne vis, som ved forudsætningen om en materie, siger han. Bevægelserne foregaar i intet, og intet bevæges! Den, der evner at *forestille* sig det, bør melde sig til en professorpost i metafysik. Men hvor lidet vi dog endnu ved om grundforholdene!

Teknisk kringsjaa.

— *Elektrisk jernbanedrift.* Det tidligere i *„Kringsjaa“* omtalte forsøg med elektrisk drift paa en hovedlinje i staten Connecticut i Amerika har givet det heldigst mulige resultat. Elektriciteten viste sig dampkraften ganske overlegen. Elektriciteten *udvindes af kul* ved dampmaskiner. Strømspændingen ved centralstationen er 600 volt. Afstanden mellem de to byer, mellem hvilke elektrisk kraft benyttes, er 16 km. Driften er nu regelmæssig og jernbanekompagniet bebuder, at det straks vil gaa igang med at sløife sine lokomotiver og indføre elektrisk drivkraft paa alle smaabaner ud fra de større byer til omliggende smaabyer og paa kortere linjer mellem større byer — kort sagt overalt, hvor der er en betydelig passagertrafik. Kompagniet er et af de største og rigeste i Amerika — *New England, New Haven, Hartford og Connecticut R. R. Co.* Dets præsident er den mand, af hvem *„Kringsjaa“* for et par maaneder siden gjengav en længere merkelig udtalelse, hvori de ord forekom, at „damplokomotiverne faar gaa paa søppelhaugen.“ — — Vi burde i vort land overveie alvorligt, om vi bør lægge flere millioner i kostbare dampbaneanlæg, eller om det ikke vilde være fornuftigere at ofre en del hundre tusener paa et nationalt elektrisk sporveisnet, tildels lagt langs landeveiene. Vi har jo dog ingen penge at kaste væk. Der maa foreløbig ikke blive tale om at bygge store elektriske hovedbaneanlæg, men om billige elektriske sporveisanlæg, der ogsaa kan befordre gods, langs landeveiene. Ad den vei kunde vi utvilsomt *snart* have et godt og fuldstændigt nationalt kommunikationsnet. Ad anden vei faar vi det ikke.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

Kringsjaa

IX